

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

FORD UNIVERSITY LIBRARIES · STANFORD UNIVE

ERSITY LIBRARIES · STANFORD UNIVERSITY LIBRA

ARIES · STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES · STAN

LIBRARIES · STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES · S

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES · STANFORD U

UNIVERSITY LIBRARIES · STANFORD UNIVERSITY L

FORD UNIVERSITY LIBRARIES · STANFORD UNIVE

ERSITY LIBRARIES · STANFORD UNIVERSITY LIBR

ARIES · STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES · STAN

LIBRARIES · STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES · S

· STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES · STANFORD U

UNIVERSIT · STANFORD UNIVERSITY L

RSITY LIBRARIES . STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
UNIVERSITY LIBRARIES . STANFORD UNIVERSITY LIB
LIBRARIES . STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES . S
STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES . STANFORD UN
S . STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES . STANFO
RD UNIVERSITY LIBRARIES . STANFORD UNIVER
TY LIBRARIES . STANFORD UNIVERSITY LIBRARI

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

STACKS

MAR 24 1890

AC60
N59
V.29:1

NOVOČESKÁ
BIBLIOTHÉKA

VYDÁVANÁ

NÁKLADEM MUSEA KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO.

ČÍSLO XXIX.

DRA. ZIKMUNDA WINTERA

KULTURNÍ OBRAZ ČESKÝCH MĚST.

Díl I.

V PRAZE.

V KOMMISSI U FRANTIŠKA ŘIVNÁČE.

1890.

Zakladatelé Musea české historie opět r. 1890 knih v kr.
obě ceně za 7 zl. 50 kr., jako se dělalo r. 1889.

Tato časopis musejního byla r. 1890 vydána:

Zlatý Elementární. K vydání upraven A. J. Paterny (Pamá-
tky literatury české. Číslo 10.) Cena krátká 3 zl.; c
pro zakladatele za hmotné 1 zl. 50 kr. Č. 162.

Roku 1889 bylo kromě časopisu musejního vydáno:

Dějiny národa Eslováků. Díl I. Do konce XVIII století. Na-
dr. J. L. Pta. (Nová česká bibliotéka č. XXVIII.) Cena kr-
ská 2 zl. 40 kr.; cena svázná 1 zl. 30 kr. Č. 161.

Zakladatelé mohou si na svou knihu odčísti též *J. M. Čer-
„Museum král. Českého stručná správa“* za 50 kr., ja-
i pokud zásoba stačí, „Vesmír“, obrázkový časopis pro š-
véd přírodních. Ročník XVIII. Cena 5 zl.

Památky archaeologické r. 1878 a 1879 prodávají se členům
tice za 3 zl. (místo 4 zl. 50 kr.), r. 1880—1889 po 2 zl. (m-
3 zl.). Na r. 1890 obnáší pro ně předplatné jen 2 zl. (místo 3

NOVOČESKÁ
BIBLIOTHÉKA

VYDÁVANÁ NÁKLADEM
MUSEA KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO.

ČÍSLO XXIX.

DRA. ZIKMUNDA WINTERA
KULTURNÍ OBRAZ ČESKÝCH MĚST.

ŽIVOT VEŘEJNÝ MEZI R. 1420—1620.

DÍL I.

V PRAZE
V KOMMISSI U FRANTIŠKA ŘIVNÁČE
1890.

KULTURNÍ OBRAZ
ČESKÝCH MĚST.

ŽIVOT VEŘEJNÝ V XV. A XVI. VĚKU.

DÍL PRVNÍ.

NAPSAL

ZIKMUND WINTER.

POCTĚNO HONORÁREM Z JUBILEJNÍHO FONDU KRÁLOVSKÉ ČESKÉ
SPOLEČNOSTI NÁUK.

SPISŮ MUSEJNÍCH Čís. CLXIII.

V PRAZE
NÁKLADEM MATICE ČESKÉ
1890.

VEŠKERÁ PRÁVA VYHRAZENA.

TISKEM J. OTTY V PRAZE.

PÁNU, PANU

JOSEFU EMLEROVI,

UČITELI SVĚMU, BÝVALÉMU I NYNĚJŠÍMU,

spisovatel.

N Á L E Z

o spise profesora Dra. Zikmunda Wintera, nadepsaném: »Kulturní obraz českých měst; život veřejný v letech 1420—1620«, kterýž ve lhůtě dopadlé dne 31. října 1889 účastnil se soutěži o honorář z jubilejního fondu.

Královská Česká Společnost Náuk ve schůzi dne 13. února 1890 vyslechši posudky zde níže položené, usnesla se jmenovaný spis pana profesora Zikmunda Wintera poctiti honorářem z jubilejního fondu pro vědeckou literaturu českou. Aby pak řečené dílo mohlo hojnou měrou rozšířiti se mezi českým čtenářstvem, Společnost ve schůzi dne 5. března 1890 rozhodla se, postoupiti právo k prvnímu vydání jeho Matici České.

V PRAZE 5. března 1890.

Za Královskou Českou Společnost Náuk

Dr. Jos. Kalousek,
hlavní tajemník.

W. W. Tomek,
předseda.

Posudky:

I.

Kulturní obraz českých měst. Život veřejný mezi lety 1420 až 1620. Dílo toto rozděleno na sedm knih, velice rozsáhlé, tak že se může počítati dobře na 80 tištěných archů, pojednává o nejrozmanitějších stránkách života městského v Čechách hlavně v 15. a 16. století. Každá kapitola svědčí o přehojném materiálu, kterého skladatel užil k svým studiím, čerpaje nejvíce z prvotních zříděl, kterých poskytují archivy rozličných měst českých. Může se říci, že sloh jest více belletristický ano dílem i humoristický než dějepisný. Nevadí to však věci v té míře, aby uznáno nebylo, že jest to dílo velice zasloužilé jakožto jeden z nejcennějších posavadních příspěvků ke kulturnímu dějepisu naší vlasti.

V Praze dne 21. ledna 1890.

W. W. Tomek.

II.

Dílo „Kulturní obraz českých měst; život veřejný mezi lety 1420—1620“ sluší považovati za cennou práci z oboru českých dějin. Dílo to líčí život městský dle všelikého způsobu, pojednává předem o královských a poddaných městech vůbec a o jich obyvatelstvu, vypisuje způsob jich opevňování a obhajování a zřízení městské vojenské stráže, líčí sloh a zařízení domů soukromých, kostelů a radních domů, ulice, městiště a tržiště, pojednává o zastupitelstvu a správě měst a o úřednictvu městském a podává o všem tom podrobný a poučný obraz, vyličuje finanční poměry měst a různé prameny jich příjmů, podává obšírnou zprávu o tom, kterak nepořádkům bráněno bylo, jak o chudinu pečováno, jaká

opatření pro obecné zdraví činěna a kterak řemeslníci a čeled v kázní a pořádku udržování bývali. V poslední stati pojednává se o městském soudnictví a vypravuje se, kterak spory vedeny a zločiny trestány bývaly. Veškerá tato líčení a vypravování obsažena jsou v díle, jež 1124 listy foliové čítá.

Již z tohoto stručného obsahu jest zřejmo, že spisovatel k veškerým stránkám života městského nejpilnější zřetel věnoval. Z udaných pramenů, z nichž čerpal, jde zároveň na jevo, že užil nejen veškerých tištěných spisů a listin zevrubně, nýbrž i archivní studia konal. Práce tato svědčí o velké a vytrvalé pili. Jsou-li však veškeré závěrky spisovatelovy správné, nelze mi ani tvrditi ani popírati: tolik však jest jisto, že každý článek, který jsem přečetl, činí dojem kritické studie. Z těch příčin doporučuji dílo to, aby mu udělena byla cena jubilejního fondu.

V Praze dne 8. ledna 1890.

Dr. Antonín Gindely.

Předmluva.

Čtěje vylíčiti život našich českých měšťanů starodávných, sbíral jsem drobné zprávy o nich čím dále tím horlivěji za třinácté let. Přesvědčiv se, že nejpilnější jednotlivec, zvláště není-li pánem všeho času svého, nikterak nezmůže toho bohatstva našich archivních pokladů, a maje z několika set rukopisných foliánků, již přec tolik materiálu na hotově, že z něho v myslí byl světlý a určitý obraz, jehož základní rys asi s těžší se budoucím studiem pozmění: odhodlal jsem se k dílu konečnému, jehož první část shovívavosti čtenářstva snažlivě poroučím.

Knihou touto jest obsažen kus veřejného života, jak se jevil v městech pouze českých; přirovnati život český k poměrům cizím, ačkoli jsem se tomu, kde bylo radno, nikterak nevyhýbal, bude dokonale možno teprve v budoucnu, až se větší počet archivních studií a drobností v monografiích složí a spracuje. Že spis tento po skončené přípravě rychle skutkem se stal, toho nejprve služební děkuji vys. c. k. ministerstvu kultu a vyučování a veleslavné c. k. zemské školní radě, jichž štědrotou propůjčen mi ku práci plný rol dovolené a prázdňé.

Též díky činím slavné Král. Společnosti Náuk, jejíž jubilejní fond, slovným vlastencem založený, umožnil slavné Matici Musei království Českého vydati knihu tak obšírnou a nákladnou.

Že dílo toto není bez vad, vím. Ale přiložil jsem všecku péči aby jich nebylo; při tom byl jsem tak šťasten, že vždy nalézám jsem ochotnou, dobrou radu i pomocnou ruku. Zvláště jsem vděčen

án svému milému kollegovi, professoru Antonínu Truhlářovi, ž mnohou věc opravil a bděl nad celým dílem s péčí víc než štátskou.

Velikými díky povinen jsem také přemnohým jiným pánům a vědeckou podporu, všem slavným městským radám a starostům těchto měst, kdež mi archivní poklady nejen ochotně byly otevírány, než i s důvěrou přes pole svěřovány; vděkem povinen jsem všem správcím a úředníkům museí a bibliothek za ochotu a pomoc tak často a vždy přívětivě prokazovanou. Zvláště činím díky za všecko dobré pp. prof. dru. J. Čelakovskému, J. Vrtátkovi, prvnímu bibliothekáři. V. Schulzovi, archiváři, Ad. Paterovi a J. Wegnerovi, kustosům v českém Musei; K. Köplovi, archiváři c. k. místodržitelství; fru. K. Chytilovi, správci, a F. Borovskému, bibliothekáři umělecko-růmyslového musea v Praze; J. Peiskerovi a J. Šťastnému, úředníkům c. k. univ. knihovny; K. B. Mádlovi, prof. v umělecko-růmyslové škole v Praze; prof. Jos. Šimkovi v Hoře, konservatoru J. Čermákovi v Čáslavi; archiváři F. Tischerovi a prof. Gustavu Lešovi v Hradci Jindřichově; rytíři J. Veltrubskému a Ant. Merovi v Lounech; Fr. Schwarzovi, kuratoru musea, a prof. J. Strnawovi v Plzni; professorům Jos. Štěpánkovi v Litomyšli, Öhmovi v Příbrami, Barešovi v Mladé Boleslavi; říšskému poslanci Stejhalovi a malíři Amortovi v Berouně, inženýrům Machulkovi a Herainovi v Praze; Frt. Tiskovi, tajemníkovi na Mělníce, a ke všem všude, kteří mi jakkolivěk ochotni byli.

Díky činím též panu Vojtěchu Nováčkovi, že namáhavou prací stavil registřík k tomuto spisu.

Na konec zasluženě díky vzdávám i tiskárně p. J. Otty za úzby rychlé a zvláště po stránce korrektorské výborné, ano vzorné.

V PRAZE, v červenci 1890.

OBSAH.

KNIHA PRVNÍ.

	Stran
O městech a jich obyvatelstvu	1
KAPITOLA I. <i>O městech královských</i>	3
Kolonisace německá 3. Užítky královny 5 Ourok, berně 6. Daň podomovní, třicátek 9. Šacunky, nesnáze berničné, defense 11; posudné 12; postryšné, perkrecht, ungelt, odmrt 14; města věnná 16; zápisy měst, privilegia, právo míle 17; právo trhů 18; tři doby měst královských 19.	
KAPITOLA II. <i>O městech poddaných</i>	24
Vyzdvižení měst 24; města komorní 26; člověčenství, výhost 28; práva vrchnostenská 30; úřad městský a soud 31; odvislost náboženská 33; robota 35; služby obtížné 37; ourok a jiné platy 38; varné 40; mlynné, clo panské 41; dary vrchnosti 43; privilegia 45; půjčky, kšafy, odmrti 47; nejistoty vrchnostenské 51; ze života měst poddaných 55; vrchností zlé 58; bouře proti nim 59; prosby za třetí stav 62.	
KAPITOLA III. <i>Právo měšťanské</i>	65
Podmínky jeho 65; příjemné 69; obyvatelé 72; čest měšťanská 73; předměsti 74.	
KAPITOLA IV. <i>O jménech měšťanských</i>	76
Příjmení nestálá 76; jména podvojná; jména učených 79; jména po vlasti, po řemesle, přezdívký 81; jména z věcí, z historie 82; z přírody, z nebe, z pekla 84; posměšná jména 86; složeniny 88; jména lidí povětrných; jména křtěná 91.	
KAPITOLA V. <i>Měšťané a šlechta</i>	95
Nevážnosť šlechty k měšťanům 96; zápas o živnosti 93; kyselosti a odvety 101; násilnosti proti měšťanům 103; měšťané se odemstivají 104; sami outočí 107; nezbednosť panská 108; bitvy a bouře 113; měšťanské obrany právní 118.	
KAPITOLA VI. <i>O šlechtě v městě obývajících</i>	121
Povinnosti šlechtického obyvatele 122; nesnáze panského spolubydlení 124; město nechce šlechty přijímat 126	

	Strana
KAPITOLA VII. <i>Erbovní měšťané</i>	129
Význam erbu 130; právní a společenské postavení erbovníkův 132; dobré a zlé povahy rytířův 135.	
KAPITOLA VIII. <i>Němec a Čech</i>	136
Poměry před husitskými válkami 136; konec německé vlády 139; návrat Němců 141; veřejné hlasy 144; Čechové němci se sami 146; jazyk český panující 149; boj s němčinou 151; společenské poměry 157; bitvy 160; Čechové pozbyvají měst 164.	
KAPITOLA IX. <i>O židech</i>	171
Židé „věznové královi“ 171; obec jejich 172; soud 173; platy 176; obchod 178; lichva 180; Mejlz primas 182; šidby a vzatky 184; lichovníci křesťanství 187; obecné mínění o židech 189; města židům zavřená 190; židovské ulice 191; židovská jména 195; židé mezi sebou 196; hanlivý znak 198; urážky židům 200; židé vypovídání, vybijení 203; židé křtění 209; židů služby 211.	

KNIHA DRUHÁ.

O městské obraně a vojsku	213
KAPITOLA I. <i>Městská seď a parkan</i>	215
Povaha městského hrázení 217; posvátnost ohrady 218; bašty 221; oprava zdí 224; příkop 228; parkán 231; střelci v něm 232	
KAPITOLA II. <i>O městských branách</i>	234
Most zdvižitý, vrata 235; obrazy, nápisy na bráně 236; výpis bran 238. posvátnost jich 241; jména bran a stavba 242; fortna; brány na trest otevřené 244, brány malostranské 246.	
KAPITOLA III. <i>O stráži v branách</i>	248
Městská hlídka nedostatečná 249; střelci pražští 250; hlásni 253; trubači 255; branní 257; kolky celné 261.	
KAPITOLA IV. <i>O zbrani na zdech a outoku</i>	266
Střelba 266; puškaři 268; puškař Jaroš, český umělec 271; sanytr a prach 272; outoky husitské 275; obrany mdlé 277.	
KAPITOLA V. <i>Měšťan vojákem</i>	278
Vojenské mysli ochabnutí 278. Chrabrosť budi se zase 280; pražské vojsko r. 1606 282; domobrana r. 1618 284.	
KAPITOLA VI. <i>O zbrani vojáků městských</i>	287
Lebky, meče 289; cepy, sudlice pavězy 290, ručnice 291; nejstarší městské zbrojnice 292; ceny zbraní 293; zbrojnice pozdější 295; pestrost vojska 296.	
KAPITOLA VII. <i>Městské vojsko v službách zemských a královských</i>	299
Náklad na vojny 299; povinnost válečná 301; žoldněři 308; mu-stranky 305; žold 307; spíše vojenská 308; hejtmané krajští 311; přehyby vojenské 312; cól mistr 315; přednost měst ve vojně 316; klekáni 318; turecká tažení 320; návrat z vojny 322.	

KAPITOLA VIII. <i>O vojenských povahách</i>	325
Voják z řemesla, voják pobuda 325; nevěrnost žoldněřská 327; polní hejtmané královi 328; Šejnoch 329; bouře žoldněřův 333; hřichy žoldněřské 334; vojsko nepřátelské 341; vojáci zbíjeni 342; invalidé a zajatci 343; turečtí vězňové 344.	

KNIHA TŘETÍ.

Zevnějšek města	347
KAPITOLA I. <i>Ráz města a sloh umělecký</i>	349
Domy ze dřeva, z kamene 350; česká gotika 353; Rejšek, Beneš 353; renesance česká 356; Vlaši 357; kolonie vlašské po českých městech 363; ráz Pražských měst 366; obrazy měst venkovských 368.	
KAPITOLA II. <i>O domě</i>	371
Sličnost domů i spoušť jejich 371; čelí domů 374; vrata 375; klepáky a zvonce 376; okna krámná 377; přístřešky, lisice 378; lávky, paty 379; podruby, pivnice, šije 380; loubi 381; okna 382; mázdry, skla 383; kaply domovité 384; věže, arkýže 385; altány, pavlače 386; arkády 388; znaky 389; malby 390; sgraffito 393; stukato 394; nápisy 395. štíty 396; střecha 401; žlahy 403; dymník, mestkomínové 405; dvůr 406; prevéty a tajné důly 408; vodoteči 410; zdi a ploty společné 411; zahrádky 413.	
KAPITOLA III. <i>O cenách stavitelského díla</i>	414
Ceny kamene a cihel 414; vápno 415; píasek, dříví, smlouvy o stavbu 416; zedníci a kameníci 418; tesaři a pokrývači 420; ceny domů 424.	
KAPITOLA IV. <i>O chrámě a jeho okolku</i>	432
Chvála českých chrámů, vojna husitská 432; opravy chrámů po vojně 433; nový chrám v Lounech 435; vchod do chrámu, since, věže 437; zvony 438, oltář 440; obrazy 441; archa v Hoře 443; koltry a jiné zdooby na oltáři 444; oltářní prádlo, pally, ubrusy 446; svícny a lampy 448; knihy chrámové 449; kazatelnice 451; stolice 452; korouhve 453; zpovědnice, křtitedlnice 454; varhany 455; hroby v kostele 456; sakristie, ornáty 459; kápe, dalmatiky, omirály 461; drahé nádobi 463; prosté nádobi 465; skryše 466; svatokrádcznici 467; kostelníci 468; hřbitovy 469; fara, škola 470.	
KAPITOLA V. <i>Radní dům</i>	473
Vznik jeho 473; vchod, pavlače 475; malby, nápisy 476; věž rathouzni 480, zvonce, cymbály 481; pozaunáři a trubači 482; orloj 483; rathouzni míry, váhy, pítěrný 487; palác a radní světnice 489; kaple, rathouz pokojné místo 495; čistota v něm 497.	
KAPITOLA VI. <i>Ulice a náměstí</i>	498
Úzkosť a klikatina ulic 498; strouhy 500; dlážení 501; haldy před domy 505; řetězy, jména ulic; náměstí 506; kolby 510; popraviště, praněť 511; trdlice, klece, justice 513; život v ulicích 514; vozy, řád kočovský 516; jezdeci 520; nosítka, sánky, pouliční kuchyňky 521; tuláci, procházky 522; osvětlování ulic 523.	
KAPITOLA VII. <i>O vodě a kašnách</i>	525
Studnice a vodovody 525; věže vodárenská 526; rurák 529; kašny 531; stojany 535; platy a smlouvy o vodu 536.	

Strana

KAPITOLA VIII. Krámy a dílny; zboží a díla	538
Krámy druh a velikost 539; drobný obchod 540; kotece 541; kroupnici a hrstníci 544; kotečtí nechtějí v kotech sedati 545; zač krám? 546; stánky, sklepy 547; kupci ležáci 548; ungelť pražský 550; kupecký dovoz 551; ceny 552; v sklepě kupeckém 556; kramář 558; šmejdiř 560; šmukýř 563; kytličky, roušnice 564; plátenice, rukavičníci, uzdaři 565; sedlář 566; mosazník 567; flašnýř a železník 568; soukenník a sukna kroječ 569; kožešník 573; krejčič 573; kabátník 576; v krámě ševcové; nováci a vetešníci 577; u zlatníka 579; hodínář a sklenář 580; zlatník a cukrář 581; v apatyce 582; u materialisty 584; u kniháře 585; u zámečníka i na kovárně 587; u kofáře 588.	
KAPITOLA IX. Trhy a život v nich	590
Trhy kolikeré 590; trhy pražské 591; hostinští obchodníci 593; hosté v trhu rybím 594; v uhelném 595; trh týdenní, jeho řád a život 596; prodavači a obec 601; trh výroční 602; kalendář, stáně, stolice, boudy 605; stráž 606; obchod a živo: v jarmarce 608; zloději 612; zvonění frejdu 614.	
KNiha ČTVRTÁ.	
Obřady a obec	617
KAPITOLA I. O rychtáři zeměpanském	619
Dědičný rychtář starých dob 619; konec rycht 620; rychtář královský 623; hejtman v Praze 624; úlohy rychtáře císařského 625; důchod jeho 627; povahy rychtářské 630.	
KAPITOLA II. Konšelé a vrchnost	633
Kolik konšelů? 633; rada a pomocné sbory 634; kdo sází konšely? 635; podkomoři 637; plat za obnovu 641; kdo mohl býti konšelem 643; konšelé neužiteční 644; kdo nestáli o konšelství? 647.	
KAPITOLA III. Slavnost obnovy konšelské	649
Řád plzeňský 649; příchod podkomořího 651; stížnosti při obnově 652; volby 655; volenci 656; přísaha nových konšelů 657; počty 659; napominání 660; kvasy 661; ouředníci z měšťanů voleni 662; obnovy pražské 665; norimberská volba v Praze 666; adhortace Pražanům 668.	
KAPITOLA IV. Purkmistr a primas	671
Kdy vzniklo purkmistřtí; konšelé se střídají 671; úlohy purkmistrovy 672; agenda jeho 674; pečeť 675; vážnosť purkmistrovy osoby 677; nářknuti její 679; primas první purkmistr a města hospodář 680; vážnosť k němu 682; primasové neupřimní 683; servus 684; posel konšelský 686; maršálek 687.	
KAPITOLA V. Konšelů povinnost a vážnosť	688
Obdělný šat a poctivý mrav konšelský 688; svády 689; pobožnosť před seděním v radě 691; konšelé při kostelních slavnostech 692; konšelů nedba 693; pokuty za ni 694; jednání v radě 696; přímluvy a potazy; tajnosť rady 697; nevážnosť ke konšelům 699; nepříkladní konšelé 703; soudní žaloby na ně; rada stará vini se u nové 704; konšelé viněni za obec 705.	
KAPITOLA VI. O důchodech konšelských	707
Konšelé se šati; jejich plat 707; důchod jejich rybný, solní, pivní 710; konšelé lakomí 711; poplatky 712; ouřední hodokvasy 713; církevní kvasy v Plzni 717; počty svátečné 720; důchod z hospodářství obecního 721; důchod z kořtnu pivního a vinného 722.	

KAPITOLA PRVÁ.

○ městech královských.

Podle vzorů; rozvinujících se touže dobou na západě a jihu evropském, jali se naši králové slovanské osady české vysazovati za města. Prvním zakladatelem měst byl Přemysl I. (1197—1230), po něm v tom kráček syn jeho Václav I. (1230—1253); ale nad ně oba předčil Přemysl II. (1253—1278), jenž u velikých rozměrech města u nás zakládal, povolávaje k tomu osadníky z ciziny. V zakládacích listinách dával psáti Přemysl II., že tak činí, „aby království České polohami měst bylo ozdobováno“; nebo, že se tak děje „ve prospěch služeb božích a užitků lidských, a že v hojnosti lidu jest sláva knížete“¹⁾ — naproti tomu byl děkan vřechradský Držislav, uvozuje r. 1325 německé právo do Vrsovic a Nusel, upřímnější. Tenť vyznal v listině, že tak činí proto, aby úrokem byl jistější, „protože nám a přelichděm našim až jemu nejist byl“.²⁾ Ba právě: Zakládati města v Čechách a uvozovati sem německé právo i lid byl se strany českých králů i šlechticů a z důvěry, jimž se ta věc ihned zalíbila, počíná mnohým podnikům hospodářským, a při králích i politickým. Věrné právo, to Václavův a Karlo IV.³⁾ Král ten prý „příkladem králů francouzských města velikým zvelebiti a svobodami obdariti hleděl, znaje to, že sáma království jest při městech a že se k nim a ku pokládkám jejich králové v každé potřebě jako do vlastní komory své utěti mohou“.

Kolonisté němečtí a jiní obkročili, psáti, a to zrovna „servitutis juris bohemici“; zasechali, psáti, „servitutis juris bohemici“ přineseném.⁴⁾ Neptěšil za to, aby se, psáti, „servitutis juris bohemici“ přineseném.

¹⁾ Zoubek, Zakl. měst, 25—26. Euler, Reges, 200, 201, 202.

²⁾ Zoubek, Zakl. měst, 12.

³⁾ Veleoslavín v Přechů, a Sp. v. 1325.

⁴⁾ Rössler, Deutsch. Recht, 37, 38.

KAPITOLA PRVÁ.

O městech královských.

Podle vzorů; rozvinujících se touže dobou na západě a jihu evropském, jali se naši králové slovanské osady české vysazovati za města. Prvním zakladatelem měst byl Přemysl I. (1197—1230), po něm v tom kráček syn jeho Václav I. (1230—1253); ale nad ně oba předčil Přemysl II. (1253—1278), jenž u velikých rozměrech města u nás zakládal, povoláváje k tomu osadníky z ciziny. V zakládacích listinách dával psáti Přemysl II., že tak činí, „aby království České polohami měst bylo ozdobováno“; nebo, že se tak děje „ve prospěch služeb božích a užitků lidských, a že v hojnosti lidu jest sláva knížete“¹⁾ — naproti tomu byl děkan vyšehradský Držislav. uvozuje r. 1325 německé právo do Vršovic a Nüsel, upřímnější. Ten vyznal v listině, že tak činí proto, aby úrokem byl jistější, „protože nám a předchůdcům našim až posud nejist byl“.²⁾ Ba právě: Zakládati města v Čechách a uvozovati sem německé právo i lid byl se strany českých králů i šlechty a duchovenstva, jimž se ta věc ihned zalíbila, podnik finanční, poněkud i hospodářský, a při králích i politický. Věrně praví to Velešlavin o Karlu IV.³⁾ Král ten prý „příkladem králů franckých města všelijak zvelebiti a svobodami obdařiti hleděl, znaje to, že síla království jest při městech a že se k nim a ku pokladům jejich králové v čas nuzné potřeby jako do vlastní komory své utéci mohou“.

Kolonisté němečtí a jiní, odkudkoli přišli, hned zbaveni jsou „servitutis juris bohemici“: zanechání jsou při svém právě z domova přineseném.⁴⁾ Nepřišli za účely ideálními ani kulturními.

¹⁾ Zoubek, Zakl. měst. 22, 25. Emler Regest. zvláště č. 499.

²⁾ Zoubek, Zakl. m. 19.

³⁾ Velešlavin v Předml. k Sylviovi. 91.

⁴⁾ Rössler, Deutsch. Recht. str. 18.

Kolonisace vždy a všude podniká se za účelem osobním.⁵⁾ „Žádný pro dobro zemské cizozemec do České země se neobrací,“ tak dí Všehrd,⁶⁾ „než aby svého užitku mohl dosíci,“ a překladatel německého Dalemila dí zcela po pravdě, že přistěhovalcům šlo o „richtum a ehrn“. Jimi zaveden nový svobodný stav do země, a tu na snadě dotázka, zdaž nebylo lze z přirozených Čechů ten stav způsobiti?

Slované nebyli bez měst před kolonizací německou.⁷⁾ „Slovanské hrady měnily se přečasto v obchodní i průmyslová města, byly střediskem vojenské obrany, středy veřejného práva celého okresu.“⁸⁾ V podhradích leckde bylo živo, byly trhy,⁹⁾ bylo řemeslo,¹⁰⁾ byla obrana — nic tomu nescházelo, nežli by ti lidé obdrželi svobodu. Vše tu bylo, jen oné zvláštní svobody a privilegia nebylo, a obě dali Přemyslovci ne svým než cizím. „Obyvatelstvo domácí bylo by se nepochybně také mohlo přizpůsobiti k tomu samému účelu, jen byla by cesta k tomu bývala zdlouhavější, proto užito k finančním operacím těmto větším dílem jen cizinců, a domácí obyvatelstvo bylo namnoze zkráceno v dosavadních právech a živnostech svých.“¹¹⁾ Příchozí měli se u nás lépe než doma. Tamť nebyla městská svoboda ještě všecka vsudý hotova. Právě těch dob učili se Němci od Vlachů a Francouzů,¹²⁾ jichž města byla jim vzorem. Dí Arnold, že ještě v XIII. století měšťanem byl vlastně ten v Němcích, koho kryly zdi městské, a průmyslu že bylo v městech ještě pomálu, spíš byli měšťané sedláky.¹³⁾ A což zvolna vyvíjeli se řemeslníci svobodní z robotníků nesvobodných!¹⁴⁾ Znenáhla ovšem stali se svobodnými, a městský „stav“ hrdě stanul podle stavů ostatních. I u nás mohlo se tak rozvinouti znenáhla přízní a trpělivostí králů, a to tím snáze, any vzory byly tak blízký. Než naši králové, vidouce moc a váhu některých měst v Němcích, chtěli proti šlechtě a na

⁵⁾ S tím úplně se shoduje, čteme-li, že kolonisace německá v starodávném Prusku, v Lubeku ze všech užitků — i z řemesla — vylučovala lid slovanský, domácí. Roscher, Nation. Ökom. III. 589. Kdeže bylo kulturní poslání tu?

⁶⁾ Všehrd, R. III. 15.

⁷⁾ Šafařík, Starož. II. Příl. 711. 712. Praha rozložita byla pod hradem již dávno, prve nežli zde pořídili Němci sobě obec privilegovanou. Brno bývalo pevným podhradím dávno dřív, nežli od Vladislava (1197—1232) usazení jsou tu Němci a Valoni z Dolního Lotharinska, kteří pak brali Slovany půdu i domy. Royt, Čas. M. Mor. 1869. 71.

⁸⁾ Píř, Varjagorusové ve Sborn. Českosl. Jednoty. 1887. 7.

⁹⁾ Nestor dobře ví, že do Perejoslavi vozili Čechové stříbro a koně na trhy přiváděli. (Hl. 34.)

¹⁰⁾ Ba znali i hornictví. Čechové měli své jamníky a rudníky. Jireček, Sl. Právo 79.

¹¹⁾ Tomek, Prah. I. 163.

¹²⁾ Herold, Ursprung d. Städte z r. 1657. 31. A to není s příhanou: svatá pravda, „že dějiny nám ještě nikdy nepověděly o národě, jenž by sám sebou a ze sebe všeho byl nabyt“. Schmalzfuss, Die Deutsch. in Böhm. 5.

¹³⁾ Arnold, Verfassungsgesch. I. 240.

¹⁴⁾ Goupp, Stadtrechte I. 73. 74. Uvádí příklady ze Štrasburka, kde řemeslníci bývali povinni biskupovi robotami všelikterakými.

spomoženou pokladnice své míti nový statoprávní útvar doma hned: proto volali cizince. Ten čin dobře charakterisuje Herm. Jireček slovem „nedočkávká finanční politika“, a nebyl čin ten beze škod. Dí Hanel: ¹⁵⁾ „Jedno smlčeti nelze, že úhrnným výsledkem vlivu práva německého byla nejistota právní, která vedla z části k ná- silným převratům pozdějším,“ a Tomek obšrněji dokládá: ¹⁶⁾ „Nikdež neohlíželi se panovníci po neshodách, které musilo časem přinésti nezřízené smíchání obyvatelstva, nýbrž jen po rychlém rozmnožení důchodů komorních.“ Z nezřízeného smíchání obyvatelstva vznikl boj obou národů.

Města na půdě královské vysazená a z obecního práva kraj- ského vyňatá, přímo pod králem stojící, svobodná — tať byla „města královská“. ¹⁷⁾ těmi všemi povahami lišila se po všecken čas od měst vzniklých na panstvích světských i duchovních vrchností, nebo na korunních panstvích. I tato města těšila se zřízení měst- skému, jaké také samosprávě, ale ni z pravomoci krajské se nevy- manila ani z nesvobody. Byla to města robotná, nechať se zovou „panskými“, „šosovými“, bradeckými neb bradními, „komorními“ a jakkolivěk.

Královských měst pánem a vrchností byl král. Ovšem řídko kdy vykonával vrchpanské funkce sám. Mívaltě v tom všelikteraké zástupce. Ale král byl vedle slov Veleslavínových „vrchním purk- mistrem“. Dí to Veleslavín ¹⁸⁾ o králi Václavovi IV: „Sám osobně ke všemu přihlédal; kdež přijel, tu provolati dal, měl-li by kdo jakou stížnost, aby naň, jakožto krále a vrchního purkmistra toho města, vznesl. Pročež na radnicích na místě purkmistrové osobně sedával“. Z měst svých, jichž v XV. a XVI. věku bylo 42, ¹⁹⁾ král míval rozmanitý důchod.

Nejprve platila královská města do komory královské stálý plat roční čili „úrok“, později i „šos“ zvaný, z pozemků již prvotně městu přidělených a priměřených. ²⁰⁾ Dle Hájka nejméně platily

¹⁵⁾ Hanel, „O vlivu pr. něm.“ 167.

¹⁶⁾ Tomek, Praha 164.

¹⁷⁾ Čelakovský v Právniku 1878 sestavil soupis měst královských do začátku XIV. věku (str. 117). Bylo jich třicet dvě.

¹⁸⁾ Velesl. v Předmluv. Sylviov. kron. 35.

¹⁹⁾ Kalousek, St. Práv. 306. Hájek počítá 38 král. měst, v nich omylně i Rakovník; také Jílové, Knín.

²⁰⁾ Stůj tu příklad poměrně mladší. V majestátě Nymburských r. 1328 čte se: „Aby z těch sta šestnácti lánů dědiny, z kterýchžto jedenkaždý lán obsahuje v sobě 72 míry pražské roli orné, a k těmž městu vyměřené a přivlastněné spolu s lukami bylo nám (králi Janovi) 58 hřiven placeno, a což dále nad počet dotčených lánů zbudě, ješto toho za čtyři lány se nena- chází, to k užitku téhož města a pro obecní pastvy milostivě dávatí ráčíme.“ Ptekl. v arch. poděbrad. regis. žlut. fol. 54. Palacký dí, že platila se původně hřiva z lánů. Též Emler, Reg. č. 1933 s tím se snaší. Co které město pla- tilo koncem XIV. věku, čti v Jirečkově Slov. Pr. III 84 — nejméně Lito- měřice, nejvic Sušice. Srov. článek o těch věcech v Mittheil. f. d. Gesch. d. Deutsch. r. 1880. 7. od Procházky: Beiträge z. Verfassungsgeschichte.

Vodňany — 30 kop českých — nejvíce Čáslav 220 kop; dle seznamu, v archívě plzeňském²¹⁾ chovaného, platívali Brodští nejméně (34 kopy), Písečtí nejvíce (250 kop). Ourok dotčený platívala města na dvakráte, Táborští i na třikráte v rok — o hromnicích konšelé vždy posílávali do komory díl summy větší, o svat. Martině nebo Havle, a Táborští o svat. Jiří, posílávali „ouroku“ ostatek.

Takový „ourok“ z pozemků vybírávali konšelé podle register od jednotlivých sousedů. Že se to nedělo vždy beze zmatku, to soudíme z register města Berouna,²²⁾ v nichž při r. 1512 čteme, že „dáno pánům sedícím a vyhledávajícím zmatky všech ouroků za stravu 5 kop“. Za panování Ferdinanda I., když byla města berněmi i pokutami zmořena, začasté se stávalo, že musili konšelé z komory býti o „úrok“ napomínání.²³⁾

Jiného způsobu důchod králův byly „berně“. První přímá berně bývala nařizována při korunovaci a k svatbě dcer královských. Bývala z lánů, z krčem, z dílen řemeslnických, z hlavy.²⁴⁾

Ostatní jakékoli berně bývaly „pomocí královskou“ mimořádnou, neboť ke každé sněm přivoloval zvláště. Ačkoli se již Štitný boj, aby král jí nevybíral často,²⁵⁾ obtížnými staly se berně teprve od doby Ferdinanda I., poněvadž jich bylo čím dále to víc.²⁶⁾

Starodávná berně mimořádná, o níž sněm se usnesl summou ouhrnnou, rozdělována po městech a tu splacována dle majetku. Slula vůbec losung, collecta, sbírka. Práva Starého města²⁷⁾ chtějí tomu, aby za berni nebyvalo víc, než z kopy, kolik jich dá soused za dům, po třech haléřích; z kopy jiného zboží po 3 groších. Když pak bouřemi husitskými mnohým sousedům zvedlo se, že získali koliks domů, musila se Staropražská obec r. 1453 snést, aby soused platil berně a pomoci z každého domu zvláště, poněvadž

²¹⁾ Lib. divers. senten. č. 4. fol. 229 v arch. plzeňsk. Oustí 100 kop, Nymburk 171 k. 24 grošů; Tábor 70, Louny 156 k. 50 gr.; Brod 34, Vodňany 54, Stříbro 160, Budějovice 200, Písek 250 k. 49 gr., Kouřim 189; Sušice 200, Klatovy 123, Domažlice 80. Plzeň 200, Beroun 50, Zatec 131 k. 34 gr., Kadaň 150; Most 100, Litoměřice 215 k. 34 gr., Slaný 239, Čáslav 222, Kolín 140. V tom seznamu zapsáno o židovském „ouroku“ jen při Zateci a při Litoměřicích; onde platili ročně 12 kop 26 gr.; tu 7 a 1/2 k. Jiné seznamy viz v univ. kn. č. 17. F. 49. C. 22.

²²⁾ Nejstarší kn. počtů v arch. berounském.

²³⁾ Archiv e. k. místodržít. Miss. č. 46. fol. 237 na příkl. r. 1552 dlužní byli Nymburští 51 kop, Slanští 89 kop, Písečtí 75, Klatovští 200, Litoměřičtí za dvě léta 400, Brodští 20 kop. Jsou napomínání horlivé, a lhůta jim dána dvounedělní.

²⁴⁾ Kalousek St. Pr. 288 a d. Byla ta berně za polovic „ouroku“. Rieger, Kr. Zřiz. I. 198. „Když král Ludvík jest korunován, dána mu (v Praze Staré) berně z hlavy po dvou groších českých, a byla jest summa 510 kop a 10 gr. na míšeňsko počítajíc.“ Arch. pražsk. kn. č. 994. 83.

²⁵⁾ Štitný, Erben, Kn. šest. 156.

²⁶⁾ Emler v Arch. Pam. VIII. 19.

²⁷⁾ Vyb. Liter. II. 344.

mnozí berní vyhýbali všelijak.²⁸⁾ V starší době bývalo žalováno na do berníků, kteří k vybírání berně po krajích bývali vydáni obyčejně po dvou. Štítný přímo dí, že „berci provozují zločinstva“ registry falešnými. Od r. 1527 stala se berně roční, a to počátek nekonečných nářků do berně samé. Aby měl stálý důchod pomoc k vojnám tureckým, organisoval si Ferdinand I. daň z jmění na základě „přiznání a šacuňků“. ²⁹⁾ Ale že šacuňky zdály se býti obtížnými, ³⁰⁾ povolena r. 1534 na sněmě daň z prodávaných věcí, kteráž překážela obchodu i průmyslu. Z toho všude odpor a bouře. I rektor universitní Jan Choticenus — zapsal si do pamětí školních, že je to „insuetum, inauditum“. ³¹⁾ Žádného roku stran berně nevyšlo od krále tolik rozkazů a zákazů jako r. 1534. Tu čteme nejprve listů několik Pražanům, proč berně se neschází, a rozkaz, kdyby se kdo v městě bouřil, aby ho zavřeli. ³²⁾ Pražané odpovídají, „že by jich berníci rádi brali berní, kdyby bylo od koho“. ³³⁾ Tu zase píše horlivé psaní král podkomorímu, aby všude po městech honil lidi k berni, prý všude „odtahy smejšlejší a předse berou“; ³⁴⁾ města „že jsou komora“, a neplatí-li berně, že to králi „protimyslno“. ³⁵⁾

A v malých časech potom zase uloženo hofmistrovi, poněvadž zvláště Novoměstští Pražané jsou berni odporni a se bouří, aby se vyzpytal, „kterými osobami neb cechy to přichází“. Přicházelo to od sladovníků a řezníků. ³⁶⁾ V tom již přišla zpráva, že „spuntovala a povstala proti berni všecka obec Hradce Králové“. Když pak dva vyslaní Hradečtí do Prahy přišli se ptát, jak smýšlejí Pražané o té berni, přechoťní konšelé Staroměstští je zavřeli, ³⁷⁾ zatež dostalo se jim královské pochvaly s tou štipkou, aby také jen sami platili tu berni, „nebo všickni, kteříž až posavad jí nedávají, na vás a Novoměstské v tom očekávají“. ³⁸⁾ Ale ze všech

²⁸⁾ Arch. pražský kn. č. 992. 238. Těž při deskách zemsk. kn. miscell. č. 75. III.

²⁹⁾ R. 1529 pošacován statek celého království Česk. dle deskových zápisů tak, že pánů statky byly v 240000 kopách česk.; stav rytířský měl za 260000 kop a měšťané v deskách měli za 180000 kop. Při tom spočítáno zamků v Čechách 300, měst a městeček 782, vsí 38772. Viz Chaos v arch. pražském.

³⁰⁾ Města měla o ty šacuňky obtížné sjezdy po krajích. V arch. plzeňském v lib. exped. č. 10. str. 128 z r. 1530 je pozvání Domažlickým a Stříbrským. Pražané totiž vyzvali města, aby zsumovali šacuňky a do letnic aby odeslali do Prahy, by Pražané věděli, „na čemby J. M. ubezpečiti měli k pomoci proti Turkům. Fol. 133 píší do Prahy, že ten šacuňk obtížný.“

³¹⁾ Monum. Univ. III. 105.

³²⁾ Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 13.

³³⁾ Tamže fo. 32.

³⁴⁾ Fol. 37 tamže.

³⁵⁾ Tamže 46.

³⁶⁾ Tamže 53. 74.

³⁷⁾ Později jsou na rukojmí 2000 kop č. propuštění. Arch. místodrž. iss. č. 13. 107.

³⁸⁾ Tamže 97.

měst přicházely prosby, aby král té berně zanechal. Na poslední odpověděno jen ještě Táborským, aby berni dali „bez zástěrek“³⁹⁾ a když nedali ani oni, ani jiní, pozval Ferdinand přísežné šesti měst do Prahy k neděli Laetare r. 1535 „k upokojení věci“⁴⁰⁾ a brzy potom ze Znojma vzkazuje do Čech, aby s tou berní se tedy počkalo.⁴¹⁾

Po tom berním pohnutí obecním vrátil se král na sněmě zase k daní z jmění movitého a nemovitého⁴²⁾ na základě vlastních příznání, berníkům podávaných a rok co rok pro všelijaké změny majetkové, ohně a povodně se měnících.⁴³⁾ Berníci byli zemští, sněmem volení, jim odváděli krajští berníci berni po městech sebranou,⁴⁴⁾ anebo měšťanští vyslanci přivezli ji sami do komory.⁴⁵⁾ Ale proběhem třiceti let zase zmrzela tato berně měšťany i druhé stavy tak, že ji proměnili snesením sněmovním v dan domovou či berni z osedlých.

Bylatě berně z jmění přes všecken nedostatek kontroly a leda jaké šacuňky některého léta opravdu velikou — na příklad r. 1552, kdy sněm svolil, aby z přiznaného tisíce kop dal každý 12 kop berně — odvezeno z království Českého 103976 kop! Rok potom 93782 kop!

³⁹⁾ Tamže 102.

⁴⁰⁾ Byli to Hradečtí, Táborskí, Nymburští, Dvorskí, Žatečtí a Jaroměřané.

⁴¹⁾ Tamže fol. 160 Datum čtvrtek po Oculi.

⁴²⁾ Z tisíce kop někdy svoleno dáti 7 kop, jindy 10 a nejvýš 12 (r. 1545, 1552, 1553, 1556, 1557 bylo dvanácte dáti).

⁴³⁾ Na příklad buď tu list přiznávací z r. 1537, jež i s berní podali Pražané Novoměstští. „Statek pozemský obecní — na gruntech šosovních a jiných užitech 20350 kop č.; statek zádušní = 3088 kop (sv. Jindřich 600, Petr 200, Kliment 175, Štěpán 460, Václav na Zderaze 300, Opatovice 548, Vojtěch v Kalabě 305); statek sousedský: čtvrť sv. Petra 16649 kop 10 gr. č.; sv. Jindřicha = 30422 kop 18 gr., sv. Štěpána 35625 kop 10 gr., Zderazská 39870 k. 10 gr., ouhrn 120866 k. 18 gr. Všeho dohromady učiní 143304 kop 18 gr., z toho dostane se berně dáti 2435 kop 11 1/2 groše česk. Arch. pražsk. kn. č. 332. fol. 59. R. 1532 „každý statek svůj na své svědomi šacoval“, a tu přiznali se Novoměstští celkem k 103842 kopám. 24 osob, co měly statek zápisný v deskách, přiznávalo se listy zvláštními. Kn. č. 332. 54 v arch. pražsk. Šacunk z r. 1540 byl v 134694 k. (ibid. fol. 60); roku 1546 přiznali se jen k 97746 kopám (fol. 83); r. 1552 k 111331 kop (fol. 85); r. 1553 k 104909 k.; r. 1557 k 110296 k. (fol. 86); r. 1560 byl novoměstský šacunk v 84404 kopách; r. 1563 dokonce jen 63730 kop; r. 1565 = 71130 kop. Staroměstští šacovali se r. 1540 = 198300 kopami a 13 gr. česk. (fol. 59 ibid.); r. 1544 byl statek Staroměstský i měšťanský, zádušní, i z kopeň a podruhů 141800 kop; r. 1546 = 125397 kop; r. 1552 přiznali se k 125420 kopám; r. 1558 šacovali se 89530 kopami a Menší město 12228 kopami. Mělničtí šacovali se r. 1556 9852 kopami. Arch. měln. kn. č. 11. 59. Ouhrnou summou ze všeho království byl r. 1543 šacunk všech tří stavů 5356774 kopy; berně z tisíce kop bylo deset kop — tedy odvedeno 43617 kop 46 gr. Slatky lidí poddaných toho roku pošacovány jsou 2728807 kop 22 gr. — z kopy bylo dáti po 5 denárech — tedy z daně té přišlo králi 32485 kop 48 gr. Což tu z České země ročně odvezeno peněz! Obširně čti v arch. pražsk. v kn. č. 332. fol. 72.

⁴⁴⁾ Obširně o tom v Riegrově Krajsk. Zřiz. 192. a v Sn. Č. I. 513—519.

⁴⁵⁾ Arch. plzeňsk. kn. stříbrsk. č. 184. fol. 348 vypočítána outrata té vozby berní do Prahy r. 1537. Odvedli 232 kopy 49 gr. a utratili 8 kop 20 gr.

Na sněmě r. 1567 svoleno dávatí z domů městských po kopě 3 gr. ročně — a to „z domů malých neb velkých“; lidé podí na statečích městských měli z domku klásti po 15 groších, to to měšťanům bylo ještě platiti z peněz na ouročích půjčkách, z tisíce kop českých pět; za faráře město dáti 20 grošů. Nů panských vladyckých, zádušních a jiných, kdež hospodářů obchodníků nebylo, nepočítali do berně.⁴⁶⁾ Některý rok potom šil se sněm, že z domu bude sbíráno po půldruhé kopě, jednou (1569) i po dvou kopách.⁴⁷⁾ Ale ani tato berně nevyhověla lné straně. Králi viděla se býti malou, a konšelé přimo jsou dezíráni, že nesprávně počítali domy, a sousedům zase nešlo na zum, proč má platiti bohatý z velikého domu právě tolik jako udas z malinkého. V Berouně r. 1571 nechtěli sousedé chudší to berně platiti zhola. V obci valně shromážděné „drahnej počet usedů prosili Matěje Ledvinky, aby od nich promluvil, aby ková berně byla vybírána některak v mírnosti, ne tak abychom ívali chudej i bohatej“.⁴⁸⁾ K té neoblíbené berni přičiněna jest 1570 ještě jiná podivná. Sněm roku právě psaného totiž svolil „aby každý z obyvatelů tohoto království ze všech věcí, což- oliv kdy a kde a kolikrátkoli prodal, třicátou kopu, groš nebo eníz dával“.⁴⁹⁾

Berně domovní scházela se od první chvíle nesnadno. V mno- ých městech z obecního opasku musilo za chudé sousedy býti laceno. Případl tedy r. 1576 sněm na nový způsob berně: aby tíž místo „podomovní daně“ na hotové summě vydala města od ebe 12.500 kop. I sešli se vyslanci měst na rathouze staroměst- kém a tu snesli se, „jakým prostředkem nejsnázeji bez obtížení, terého jsou předešlých let, když domovní berně dávana byla,

⁴⁶⁾ Lib. rer. memor. v arch. pražsk. č. 332. fol. 105.

⁴⁷⁾ O významu toho zvýšení čti Dvorského v Č. Č. Mus. 1881. 481.

⁴⁸⁾ Arch. berounský — oddíl sprav. p. Amortem. Kn. svědom. kusá. bez ígu. Nejvic domů mělo Nové město pražské. R. 1568 spočítali a platili z 1145 omů a 78 chalup a domků lidí poddaných, k záduším, k špitálům, farám, kolám náležitých, krom lázní a chalup pastuších a kovářských; farářů měli ívoměstští šest. Kn. arch. pražsk. č. 332. 105. Nejbohatší český pán Vilém Rožmberský platil té domovité berně r. 1572 ouhrnkem 3154 kopy 40 gr. č. od poddaných 3060 kop, z 54 farářů 54 kopy, z 15 manů a nápravníků 10 kop). Arch. c. k. místodrž. miss. č. 90. B. fol. 483.

⁴⁹⁾ Bylo tedy městům od té doby vykazovati se, kolik „ze statku obec- něho v tom onom čase z dobytků a obilí, dříví z vejtonu a z lesa i votýpek uprodáno, a co od měšťan a jiných obyvatelů i přespólních handlů všeli- kterakých věcí sešlo se“. Arch. pražsk. kn. č. 332. 107. Zdá se, že přiznávali se stran třicátého peníze k málu, kteréž málo bylo čím dál to menší. Novo- městští na příklad r. 1570 oznámili třicátého peníze 916 kop a r. 1571 při- mali se ke 185 kopám, r. 1572 ke 123 kopám (tamže fol. 107. 111.). R. 1573 psali, že ze statku obecního z dobytka, obilí, dříví nie prodáno není; z měst- ských handlů že je třicátého peníze 67 kop. Nejbohatší pán český Vilém Rožmberský platil r. 1572 třicátého peníze z prodeje lesů svých (dřeva) 130 kop, z prodeje poddaných 196 kop o termín vánoční; v termíně sv. Víta poslal 173 kopy ještě. Arch. místodrž. miss. č. 90 B. fol. 483.

všickni pocítili, taková summa by sebrána býti mohla⁵⁰⁾ Snesli se, že výběře se berně ta na základě šacuňků z r. 1565, k tomu též že spočítá se počet domů v každém městě, srovná se počet vespolek, a Pražané summu berní rozvrhnou, „mírný prostředek v tom oberouce“.⁵¹⁾

Tím způsobem berně „na Turka“ odváděna po r. 1597, kteréhož léta, nespokojena jsouce s rozvrhem Pražan, města navrátila se k berní „podomovné“, slibující z domu dáti po dvou kopách. načež r. 1609 opět vrátila se města k úhrnné summě 25000 kop, kteréž Staropražští na těžkost a nespokojenost měst venkovských rozdělovali.⁵²⁾ Byla to vůbec zlá věc, že správa berní byla v rukou poplatníků, kteří se škorpili a nedůvěřovali sobě vespolek. Kdyžkoli udeřilo na které město krupobití, ouraz ohněm nebo vodou, ihned chtěvalo býti město berně prázdno,⁵³⁾ a v Praze bez důkazů, dopisů a poslu nevěřivali. V městech pak samých konšelé mívali svízel se sbírkou. Nejprve zle bývalo se „šacuňkem“.⁵⁴⁾ Konšelé rádi nevěřivali sousedům, kteří se šacovali někdy málo. Když „seděli páni na šacuňku“, leckdy bývalo v radní síni křiků z míry dosti. Bývaly křiky i po šacuňku. Anna Hubková, souseda lounská, r. 1583 nechtěla nic platiti pro nějaký nemilý šacuňk: „spůrně se postavovala, že snad platí z toho, co nemá. Dáno jí za odpověď, má-li co k odšacování, aby se tehdaž dala nahoru najítí, když se na šacuňku sedí, a berně když se vybírá. Co pak máme vás na rathouz nositi? řečí řekl jí pan primas Dědek.“ Ale souseda Hubková do pánů se pustila tak hřmotně, že ji zavřeli.⁵⁵⁾ A co zkoušivali městští výběřčí, kteří s registry chodívali dům od domu! Služebník rychtářský zvoníval, sousedé dva výběřčí chodili s pytlíky plátěnými „vokolo“,⁵⁶⁾ a někdo dal beze slova, kolik na rejstříku bylo, jiný dal jen něco, a třetí se hádal. V každém městě byli sousedé, kteří berní „zaseděli“ a musili o ni napomínání býti. V Litoměřicích sešla se na příklad r. 1591 o zasedělé berně všeska obec valná, tu ouřad žádal, „aby berně a sbírky zadržalé bez od-

⁵⁰⁾ Arch. pražsk. kn. č. 332. 118. Z Nového města vyslán na tu berní Brikei zvonář a Jan Kameník.

⁵¹⁾ Seznam domu, šacuňku a berně, rozvržené r. 1576, jest v táboraké kn. právní pod lit. R, též v Pam. Arch. VII. 547. Nejméně uloženo Vodňanským — 180 kop — nejvíc Novoměstským 2020 kop.

⁵²⁾ Emler, Arch. Pam. VII. 545. „Neznámo, jakým pravidlem Pražané se při tom řídili, víme však, že 18 měst s rozdělením jsouc nespokojeno podalo r. 1614 stížnost, v níž žádali, aby každé město dávalo dle množství usedilých.“

⁵³⁾ Příklad o krupobití na vinicích v Mělníce r. 1577. Arch. místodrž. miss. č. 68^{1/2} str. 413.

⁵⁴⁾ Šacuňk nekonán ročně, nébrž konán potom teprv, když nastaly patrně změny majetkové, a když tedy „starý šacuňk se již k tomu času netřel“. Kn. litoměř. v mus. č. 3. E. 3. 147.

⁵⁵⁾ Kn. lounská č. 1. A. 2. fol. E. 4.

⁵⁶⁾ Za to mívali výběřčí snídání neb pití. V Mýtě (r. 1599) „když se chodilo vokolo na snídání, (utracena) kopa 20 grošů, po druhé kopa, po třetí kopa, po čtvrté 20 gr.“ H. Jireček, Mýto. 56.

ú vyplňovány byly, poněvadž od pánů berníků častá napomenutí procházejí, a kdyby do krajů vyjeti a v statky se uvazovati li, žeby nebylo bez veliké, znamenité i nenabyté škody obce o⁵⁷⁾ R. 1602 když byl zase strach z exekuce, svolána obec toměřická, kteréž rozkázali konšelé, aby „hned dnes, zejtra, pojití konečně odvedena byla berně, že páni Bohem a vším světem bě to osvědčují, jestližeby jaká škoda nebo nějaký posměch pro odvozování sbírek sněmem svolených na tuto obec přijítí měl, aby tím páni vinni nebyli, než sama obec“.⁵⁸⁾ Když pak přečetl purkmistr napomínavé psaní Pražanů, přidal douškou „otcovské upomenutí, aby jedenkaždý aspoň jednou sobě k srdci připustil řečeslá často v obci napominání; aby jedenkaždý pamatoval na jméno měšťan — pakli nic, tehdy podle snesení vězením k tomu řidžán bude“.⁵⁹⁾

Nápodobně mluvili r. 1618 konšelé kouřimští svojí obci a těmousedům, kteří už od kolika let sbírky zadržali. „Pokud předešle mohla obec s to býti, dotud zakládala,“ tak mluvil purkmistr, nyní nemajíc z čeho zakládati, na jiném nepozůstává, nežli, kdo jim povinen, aby odvedl.“⁶⁰⁾ Po tom v malých časech poslali trůate pro berně zadržalé, a když to nepomohlo, svolání r. 1620 šickni „restantníci“ na radní dům a tu zavření jsou.⁶¹⁾ Vypůjčující sobě na berní od jakéhos Kříže, Mělničtí r. 1603 psali: „Dne čerejšího obec shromážditi jsme dali za příčinou berně a mnohé vězením opatřiti jsme poručili; s plácem naříkají, že jí nevědí de vzíti.“⁶²⁾

Jindřichohradečtí konšelé, na něž zemskou berní ukládala rechnost. r. 1610 „podali restantníkům, kteří berně zaseděli, tři resty, jednu, aby hned složili berní, druhou, aby do vězení šli, třetí, že se jim komory pečětiti mají“. Jakubu Ekhartovi se první dvě cesty nelíbily, a když mu chtěli komoru pečětiti, pral se s vyhlanci.⁶³⁾ A pražský Linhart, nežli by pro berní se byl dal zavřítí, „položil do berně kožich šamlatový ve dvaceti kopách, a ten tam růstal“ do smrti jeho r. 1606.⁶⁴⁾

Mimo berní „tureckou“ právě vylíčenou dosti často svolována od sněmu daň na vojenskou hotovost. Platiti ji bylo též z příznaného majetku buď hotovým mužstvem válečným anebo penězi. Však o tom víc doleji při vojstě. I s touto berní, jíž vůbec říkali „de-

⁵⁷⁾ Rukop. mus. č. 3. E. 3. fol. 79.

⁵⁸⁾ Týž rukop. fol. 141.

⁵⁹⁾ Týž fol. 142.

⁶⁰⁾ Manual arch. kouřimsk. z r. 1618. fol. 1.

⁶¹⁾ Týž manual. fol. 32.

⁶²⁾ Arch. mělnick. kn. č. 13. fol. 366.

⁶³⁾ Registr. pamětní Jindř.-Hrad. z r. 1610. fol. 21.

⁶⁴⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1174. fol. 209.

fense“, bývalo zhusta hojně nesnázek.⁶⁵⁾ Pražané také defensi sbírali od měst ostatních a odvozovali, kde náleželo. Že z venkovských měst defense někdy scházela se liknavě, o tom svědčí prudký list Pražanů Litoměřickým r. 1595 daný: „Jest nám s nemalým podivením, že jakž nás v žádném ušetření, tak ani nad sebou žádného pozoru nemáte; jsouce často dosti stízně od nás napomínání, velmi nešetřené to za hřbet kladete; protož vás napomínáme, abyste ihned tůž defensi odvedli a z nás sobě posmíšků a divadel nečinili. Tím se spravte a poslu, poněvadž na schvále o to k vám se odesylá, zaplaťte.“⁶⁶⁾ Nejtužší defense nařízena sněmem r. 1619. Města měla platiti podle vyššího šacuňku, jež slibovali direktoři ihned spáliti, aby na potomní časy za příklad nebyl, a při té berni nevynechán tentokrát ani „školmistr“, šenkýř, věnečnice, švadlí, která děvčata učí, pradlí, která obojky pere, čeledín, ovčák, tovaryš, šot s krámem chodící, „housknecht z hospody“ ani jiní všelijací — všickni měli platiti defensi po groších a kopách.⁶⁷⁾

Mimo berni a defensi, kteréž na vojnu snad všecko vydávaly se, míval král z měst svých i daň „posudnou“, kterouž také svoloval sněm. Bývalo platiti z věrtele neb sudu piva po groši a v pozdějších letech po dvou i po pěti.⁶⁸⁾

O posudné častěji hlásval se král Vladislav Jagailský. I od Kutnohorských, kteří všech jiných berní bývali prázdni, chtěl j. R. 1482 píse jim: „Divíme se tomu, že ste ještě té pomoci nepřinesli.“⁶⁹⁾ R. 1519 bylo o tuto berni posudnou v Staré Praze pohnutí. Obec zvala ji „nezřetelným loupežem“, „berní ukrutnou“, poněvadž ten, kdo pivo varí, o ten groš sud dráže dá, a šenkář sobě také přirazí, takže tu berni by platila jen chudina.⁷⁰⁾ Tato daň z vystaveného nebo prodaného piva stala se od r. 1546 pravidelnou, jsouc jednak na vychování dvoru, jednak na dluhy královské určena. Králův výběrčí krajský ročně po sněmovním svolení

⁶⁵⁾ Zvláště šlechta v městech bydlící bránila se defensi. Viz miss. arch. místodr. č. 113. 154, kde Markyta z Jelčan žaluje samému císaři, že Kolínští mimo berni na ní chtějí defense 57 kop. Hejtmané kraje časlavského měli rozeznati a rozsouditi.

⁶⁶⁾ Datum pátek po sv. Petru v okovech. Ruk. mus. č. 3. E. 3. fol. 96

⁶⁷⁾ Chaos v arch. pražsk.

⁶⁸⁾ Posudné jest daň starodávná. Králové vybírali ji jakožto vrchnos městská asi hned od prvních let založení městského. Ale časem ji oddával městu. Čtemeť v majestátě nymburském r. 1328, že „těch dvou peněz z každého sudu téhož města přicházejících, kteréž jsou se někdy do komory královské dávaly a od Václava III. na opravování cest témuž městu dány jsou“ král Jan městu na dále zanechává. Regist. žlutá arch. poděbradsk. fol. 5 V XV. věku chtivali zase posudného králové od sněmu.

⁶⁹⁾ Arch. Č. VI. 101. Byla tenkrát z „každého strychu, džberu, kbelu neb korce, kdož piva varí, groš bílý“. O tom, když r. 1601 měli býti Kutnohorští přinuceni k daním, že dary a „podmazáním“ hleděli se vyvléci, č. v Č. Č. Mus. 1871. 63.

⁷⁰⁾ Hájek, Kronika. 470.

přijížděl do města krajského,⁷¹⁾ tu sedal „na tom“ tejdén, vybral, počítal podle register a vrubů od sousedů přiznaných, peníze sypal „povrchní dérrou“ do truhly dvěma zámky uzavřené, od níž konšelé mívali jeden klíč, výběrčí druhý. Z konšelů dva výběrčímu v té sbírce pomáhali.⁷²⁾

Stavům bylo posudné, jež svolili králi na několik let, daň tak nemilá, že uchystali k sněmu r. 1547 artikul, jímž posudné se zdvihá a ruší: „poněvadž se při vybírání jeho veliká nerovnost nachází, tak že pro veliké těžkosti mezi lidmi nařfkání a stýskání dle dávání takového posudného jsou.“⁷³⁾ Ale s posudného nesešlo. Bouřliví stavové potrestání jsou posudným dvojnásobným, totiž tak, že jedno stalo se stálým posudným a tudy pravidelným důchodem královským, jemuž podrobena jsou r. 1547 všechna města královská a druhé posudné, rázu starobylého, zůstávalo berní sněmem svolovanou jako druhdy a vybíranou výběrčími nejprve zeměpanskými, pak stavovskými, kteří obojí vinění bývali z podvodů.⁷⁴⁾ Než i měšťanům táž vina přičítána. R. 1591 dostali se pro šidbu posudného Budějovičtí na soud komorní. Udal je Němec Frycko z Fürstenmylu. Soudu vylíčil Jiřík Krysteindl, jeden „z pivních správců“, podvodnou manipulaci tak, že ode dávna z cedulí „varných“ každého měsíce část se podvrhla, ukryla nebo i spálila. tak „že J. M. Císařské ode sedmdesáti shromážděných cedulek bílého piva nic více nežli 16 varů piva počteno a posudní z toho spraveno jest.“⁷⁵⁾ Městský servus Šebastyan, chtěje pány své očistiti v soudě, dokazoval, že se vůbec málo vaří, „někdy se také přihází, že některý var skyše, anebo sice jeden druhému skrze kouzla překážku činí, že ten var v nic přichází, a od toho také žádné posudní se nedává“.

Ferdinand vybírával posudného groš, někdy dva,⁷⁶⁾ jakž sněm svolil. Později vzrostlo na čtyři groše, a Rudolf král r. 1607 prosil

⁷¹⁾ Název ten není předností. Krajským městem mohlo být i městečko nepatrné — jen když se v něm krajané scházeli.

⁷²⁾ Budišinský rukop. Politica. fol. 425. Sněm Čes. II. 24. 40. R. 1546 bylo dávati z věrtele bílého piva 7 bílých, z půlvěrtele nebo tejnského sudu polovici; z cizích piv přivezených z kopy grošů 11 peněz bílých.

⁷³⁾ Rukop. budišín. Polit. fol. 454.

⁷⁴⁾ Také bývali viněni přes tu chvíli, že zadržují posudné. R. 1571 i sněm se usnesl, „jestli každého kvartalu do puchalterie registra a peníze nesloží, že služba jim sražena bude“. A služba byla i nad 50 kop! R. 1572 píše komora všem výběrčím krajským, „poněvadž ode dne sv. Medarda r. 1570 do těch dní (sob. po Božím Těle 1572) register nesložili, pročež vezte, že vám podle JMC. nařízení za ty všechny kvartaly služba snata bude, čehož my vám nepřejeme“. Arch. c. k. místodrž. miss. č. 84. 344. Vymlouvali se „resty“, komora chce seznamy „restantů“ — ale raději chce „peněz dnem i noci“. Tamž. fol. 362.

⁷⁵⁾ Regist. něm. svědom. v mus. fol. 53 a násl.

⁷⁶⁾ Arch. místodrž. miss. č. 46. fol. 241 r. 1552 píše král všem městům svým, že již z každého věrtele i ze strychu sladu po 2 gr. č. neb 14 penězích bílých vybíráno býtí má s pilností, po dvou letech že bude zas po groši.

stavův, aby ještě čtyři groše nad to přidali, důvod klada k tomu zajímavý: „Poněvadž z obzvláštní a milostivé náchylnosti k národu českému zde ustavičně přítomen býti ráčí, v tato těžká léta, kde potravu dražší jsou, aby k těm 4 grošům z čtyřvěderního sudu piva ještě dva gr. č. na vychování dvoru přirazili a 2 gr. na zaplacení dluhů z poddané lásky svolili.“⁷⁷⁾

Příbuzná s posudným bývala berně postryšná: r. 1534 svoleno sněmem do králova důchodu platiti z každého strychu pšenice, který se na pivo vyvaří, 1 groš č. Na toho sladu pivo prodal nedával posudného, leč měl šenkéře v domě svém, jemuž pronajal prodej piva; ten platil pak posudné.⁷⁸⁾

Berně a sbírky staly se do konce století XVI. ještě o sbírku z komínů, v městech poddaných zvyklo, a o všelico jiného pestřejšími. Slanský kronikář Knězeveský r. 1595 nařiká, že sněm zase novými, nebývalými, obtížnými daněmi sousedy stěžuje, že nemají co víc z čeho dávat i prosí, aby Bůh to ráčil brzy změnit.⁷⁹⁾

Stálý důchod míval král při městech svých také z perkrechtu vinného. Od starodávna, kdo vína kde měli přes náklad, platil vinem anebo dávali za pintu 5 denárů českých. R. 1535 chtěly rady komorní od Pražanů Staroměstských i Novoměstských, aby platili za pintu 7 denárů, což vzbudilo veliké nářky.⁸⁰⁾ V Lito-měřicích a v Kadani i na Mělníce říkali perkrechtu desátek, který vybírán buď na penězích, buď u víně. R. 1570 poroučí se Lito-měřickým, aby vydali dvěma měšťanům přísahu na vybírání desátku z vína, každý měšťan aby se přiznal, co vína má, desátek aby se svázal do místa od škody a zimy bezpečného, při tom aby dal každý víno své a ne „od jiných kupujíc lehčeji.“⁸¹⁾ Jindy a jinde při městech vinorodých spravoval grunt i perkrecht zvláštní perkmistr,⁸²⁾ o němž víc položí se doleji.

Král míval také některý důchod z ungeltů obchodních, z cel, z mýt, z krámů, z pokut soudních, pokud neoddal jich svému rychtáři, jemuž pronajal nebo prodal městskou rychtu. Některý příjem časem také připadl králi z odoumrtní (staří říkávali „z odoumrtní“, z majetku totiž toho měšťana, jenž zemřel bez posledního pořízení, dědiců po sobě nezanechav.⁸³⁾ Měšťané nabyli plného práva vlastnického, když Karel IV. v letech 1366 a 1372 udělil jim

⁷⁷⁾ Arch. pražsk. kn. č. 324. 395. Že důchody králi nestačují ani k služběmu vychování dvoru, „poněvadž hory, z nichž předešli králové čeští své vychování měli, k pádu přišly“, o tom nářek r. 1577 v Sněmích Č. V. 652.

⁷⁸⁾ Chaos v arch. pražsk.

⁷⁹⁾ Rukop. Václ. Knězeveského v univ. knihovně. Mimo daň na „Römerzug“ nalezl bys u nás všech 37 daní a sbírek zemských, městských, krajských, jež uvádí r. 1664 brožura „das klagende Deutschland“ v §. 100.

⁸⁰⁾ Chaos, tamže.

⁸¹⁾ Arch. místodrž. miss. č. 84. 180.

⁸²⁾ Jímž na příklad v Kadani r. 1570 jmenován byl od krále i císařský rychtář Selendr. Tamže fol. 181.

⁸³⁾ Obširně o „Právu odoumrtném“ psal Čelakovský.

ivo kšaftovní, a umřel-li měšťan bez kšaftu, a nebylo-li přibuzno, jenž „s městem trpěl“, spadlo přec veškero jmění na krále, t přibuzných na jiném právě žilo sebe víc. Poněvadž králové odumrti na sebe připadlá leckomus, měšťanům nemilému, oddáli, snažila se města o to, aby jim odumrti byla propůjčena.⁸⁴⁾ Kral Vladislav r. 1497 odřekl se téměř všech odumrtí.⁸⁵⁾ Ferdinand I., svých důchodů velmi dbalý, odňal městům všem — kromě některých — právo odumrtí zase a od r. 1547 shánival se přehorlivě o všech všudy odumrtech,⁸⁶⁾ a když r. 1564 Novoměstským povolil „odumrtí, které nejprve připadne“, na opravu věže,⁸⁷⁾ mučili též Novoměstští r. 1574, když konečně odumrtí pěkně a zistně řišlo, souditi se o ně s císařským rychtářem, jemuž bezpochyby královská komora to poručila. Císařský rychtář tvrdil v soudě, že královská „donace je promlčena“.⁸⁸⁾ Když nastoupil Rudolf, obevil r. 1576 ochotu městům k zvelebě oddati někdy a některá odumrtí;⁸⁹⁾ rok potom skutečně zřekl se všech, ale jen s polovici. K té chvíli nastaly prosby ze všech měst o tu druhou polovici odumrtí. Královédvorští prosili hned už prvního roku o ni.⁹⁰⁾ Ale komora králova nesvolila nikterakž; naopak pobízela císařských rychtářů k bdělosti, aby polovina odumrtí jim neušla nikde. Rychtář litoměřický s horlivostí poručil r. 1599 konšelům, aby mu hned oznamovali, kdyby kde umřel bez přízení i — „podruh

⁸⁴⁾ Čelakovský tamže 24.

⁸⁵⁾ Kalousek St. Právo 138.

⁸⁶⁾ Kopial nymburský z r. 1556 fol. 193. Nynburští píši králi, jenž ptal se r. 1562, kam obracovali odumrti, a byla-li jaká, „i rače věděti, že my takových odumrtech, nápadích, kteréžby na V. C. M. připadnouti měly, erime, neb měšťané i obyvatelé v městě statky své řídí a kšaftují podle privilegium sl. pam. cis. Karla, a jestli pak komu bez kšaftu umřiti se přidá, tehda takový statek podle téhož privilegia, na nejbližšího přítele s městem přeho připadá“. R. 1553 vysláni byli do Loun královi kommissari, chtějící nápadu či dědictva odtisknouti Annu mečířku, vlastní manželku zesnulého. Ale konšelé rozhodli, „že mečířka bližší a lepší právo má k penězům řízeným po manželu svém nežli královští kommissari. Kn. arch. lounsk. č. 1. 14 fol. 113.

⁸⁷⁾ Kn. arch. pražsk. č. 331. 180.

⁸⁸⁾ Arch. pražsk. kn. č. 1143. fol. 51. Směšný důvod stojí všecek za ní: „Tu donaci Václavovi Švikovi, na onen čas (předesešlému) cis. rychtáři, ruceno na opravu věže vydati, kteréžto psaní (královské) na žádného jiného rychtáře se nevztahuje, a měl-li by kdo na jaké peníze listy a létům uským, to jest třem létům a 18 nedělům projíti by dal, jich užiti nebude cí.“ K tomu odpovíděli Novoměstští: „že obdarování J. M. C. rovně jako i duchovní promlčeti se nemůž.“ Císařský rychtář na konec musil 200 kop odumrti vyplatiti Novoměstským.

⁸⁹⁾ Arch. c. k. mistodrž. miss. č. 94. str. 2. V červenci r. 1576 vydal městům recess, „kdyžby koli v kterém městě taková odumrť se přitrefila, to J. M. C. ihned v známost uvedli, v čemž se J. M. C. k nim milostivě zati ráčí“.

⁹⁰⁾ Listář trutnovský, rukop. v mus. č. IV. fol. 25. Chtěli té půlky na svou zdi „pro svou zašlost a velikou chudobu“.

nebo pokojník obojího pohlaví, a některý díl statečku buď i svrscích neb jinak po nich pozůstával, poněvadž to věc vo úmrtní“.⁹¹⁾

Konečně r. 1619 vymohla si města celého odoumrtného p protikráli Bedřichovi z Falce — ale netěšila se tomu daru dlouh Ferdinand II. ujal zase odmrť všecku, ba vydal svému rychtáři in strukci, aby sebral i ten statek, o nějž by se dva, kšaftu odpo rujíce, svářili. Vidouce to, strany raději se smiřovaly, smlouval a dělily. Ale i na to měl rychtář pozor míti a sbíratí před se.⁹²⁾

Kromě všech těch vypsanych důchodů královských uvalován městům královským často ještě to veliké břemeno, že buď vlád brávala z nich půjčky nebo aspoň připuzovala města k tomu, ž se jiným věřitelům královským zapisovala v rukojemství, což oby zhusta, skoro vždy, bývalo se škodou městské pokladnice.⁹³⁾

Téže povahy důchody, jakož jsme vylíčili při městech králov ských, totiž rozličné sbírky a lozuňky i „ourok“, pokuty, odmrť mívala i králová ze svých měst věnných. Věnná města byla vlastn královskými, jenže důchod jejich odkazován králové. První krá lová tak obdařená byla Rejčka, jíž manžel Rudolf místo 40000 hřiv ven oddal užitek z měst Hradce, Jaroměře, Mýta, Chrudimí a Po ličky. K nim přibyl časem Dvůr, Mělník, Kostelec, Trutnov, Byd žov.⁹⁴⁾ Královně Anně, dobré paměti ženě, nechtívala města věnn platiti z pokut, ani z odmrť. Než paní hájila svého důchodu hor livě za ochotné pomoci svého manžela. Kázala psáti nejedenkrát zástupci svému, těch měst podkomořimu, Volfovi z Vřesovic, aby všecky pokuty a nápady, které jí v sedmi městech náležejí, vy bíral a počet z nich učinil. R. 1546 vyšel tou příčinou „list ote vřený“, v němž dí se: „Zprávu máme, že jsou se též města naš slyšeti dala, kterak by jim ty pokuty a nápady náležeti měly podlé privilegií,“ nechať tedy jsou měšťané do Prahy i s privilegií obe slání, a podkomoří v ta privilegia „v přítomnosti dvou neb tří paní manžela našeho rad s pilností“ nechať nahlédne a „vidimusy“ j pošle.⁹⁵⁾

⁹¹⁾ Kn. litoměř. v mus. č. 3. E. 3. fol. 124.

⁹²⁾ Arch. pražsk. kn. č. 324. 377.

⁹³⁾ Zvláště po králech Jagailovských zůstalo všude drahně dluhů ne zaplacených. Ferdinand I., na něhož se věřitelé všech stavů shrnuli, vzkazuj r. 1534 do soudu brněnského, kamž byl pro dluhy „předků svých“ pohnán že těch dluhů nenadělal; v království Českém že jest „od věřitelů zachován“ a jen na Moravě některé osoby pňhony naň žádají. Že zřídil zvláštní rady a co ty rozváží a uznají, že urovná. Arch. e. k. místodrž. miss. č. 13. 10. 11 O dlužích Rudolfových byla by kniha

⁹⁴⁾ Oukoru nejvíce plativali Hradečtí — r. 1471 330 kop, Mýto 230, Chru dim 150, Polička 110, Jaroměř 100, Mělničtí 50 kop. Jireček Vys. Mýto 4 V XVI. věku plativali Mělničtí 48 kop, Bydžovští 50, Jaroměř 80, Mýto 100 Hradec 130, Chrudim 127, Dvůr 24, Trutnov 20 a Poličtí 40 kop. Viz kn. č. 324. 262. v arch. pražsk.; o městech ostatních tu neděje se zmínka.

⁹⁵⁾ Arch. místodrž. miss. č. 38. 75; jiný list podobný v miss. č. 35. fol. 7

Neuměl-li král nebo králová peněz sobě opatřiti jináče, zavili některé z měst věřiteli svému čili zapsali mu je, a ten pak l se pánem města zapsaného na čas dluhu.

Stál-li dluh i zápis dlouho, mohly z toho i zmatky roditi se, což příkladem jest zástava města Trutnovského. O zastavený utnov bylo již králové Anně souditi se, a obdržela ho. Po její rti zastavil ho Ferdinand zase.⁹⁶⁾ Proti svému pánu Křištofu ndorferovi z Vrchlabí vzpírali se Trutnovští, chtějíce býti raději d králem. R. 1569 dostalo se jim toho, ale ne beze soudu. Když tiž dcera Jendorferova ukázala panství Trutnovské na zetě svého iléma Mírkovského, v tom již hlásil se císařův prokurator „na ísté a z poručení císařovny jakožto královny české“. Soud začal r. 1568 a skonán ortelem, že Mírkovský zámek a město i zboží rtnovské darmo postoupiti císaři povinen.⁹⁷⁾ V důvodech soudu omorního je důležitý kousek ze zřízení zemského nejen stran rtnova, než i příčinou jiných měst královských a věnných: jestližeby která královna co komu zapsala nebo dala, že nemá žádné moci míti, nébřž po smrti její má to zase na zemi přidnouti; nicméně sněm přešpurský r. 1499 v zřízení zemském sažený na to se také vztahuje, že králové nic zastavovati bez dy vši země nemají, pakliby co přes to zastavili, že žádné moci íti nemá.“

Práva obcí městských a měšťanů zakládala se na privilegiích. álovská města nebyla asi vysazena hned z prvopočátku o veliké tonomii a mnohých právech. Zdá se, že skutkem všeho toho valo velmi pomálu; král byl pánem všeho a privilegii za penězeými povolna upouštěli od svých práv králové kus po kuse. ak dobře praví kniha čáslavská,⁹⁸⁾ „jestliže v právu vysazeném lby nedostatek, tehdy skrz privilegia dokládá se milost“: a rovné r dobře dí Schön,⁹⁹⁾ že prvotní měšťané nic víc nebyli než robození nájemci, lidé poddaní, ale ovšem postaveni na lepší ře a svobodě; vždyť mluví král Jan ve vodňanském nadání tě o robotě. To právo mívali ovšem již od počátku založení ístského měšťané, že drželi majetek svobodný pod ourok komoře, nestáli k jiným soudům v zemi než k svým městským. Ostatek bě získali pozvolně, a to nejspíš od těch králů — zvlášť od na a Vladislava II., kteří nejvíce peněz mívali zapotřebí. Za nize získala města časem právo poprav v celém kraji, soudní kuty, cla i ungelty — aspoň na čas — a jiné všelikteraké milosti. ěšťané obdrželi právo kšaftu volného, jakož o tom prve praveno.

Nejčastěji domáhala se města těch práv, jimiž rostla národospodářsky. Takž zjednávala sobě nejprve právo míle. „Na míli

⁹⁶⁾ Tamže miss. č. 46. 113.

⁹⁷⁾ Regist. kom. soud. č. J. 14. 385.

⁹⁸⁾ Arch. čáslav. kn. č. 9. Fol. A. 5. r. 1524.

⁹⁹⁾ Schön. Vodňan. Gesch. Rukopis v mus. č. 3 P. 32. str. 6.

cesty kolem města nesmí nižádny člověk ani sladů dělati, ani piv vařiti, ani krčmy míti, ani řemesla provozovati* — tak a podobně čte se v nejstarších privilegiích královských měst všechněch.¹⁰⁰⁾ Dotčená míle kolem města nebyla sic stejně dlouhá všude,¹⁾ ale vždy byla venkovskému okolí městskému nesvobodnou; omlouvají právo míle proti vesničánům tím, že prý „v surové době středověké, škorpivé a loupeživé byly kapitály průmyslové nejbezpečnější jen za zdí městskou“.²⁾

Mimo právo míle kde které město snažilo se dosíci právo trhu ročního, jednoho i druhého, možná-li také třetího, a podle toho i trhů týdenních. Též prosila města králů za rozhojnění lánů pozemkových a některá vyprosila sobě přednosti a nadání rázu místního a zjištného: míváme právo nuceného obchodu a skladu všelikterakých věcí přivozovaných. Takž měli jedni privilegium nucené cesty obchodu solného skrze své město: vozy se solí nesměly se jich městu vyhnouti; Litoměřičtí měli ve svém městě povinný sklad obilný: loď s obilím musila se tu stavěti a koupí nabízetí i clo spravovati; Mělničané pro vodu svou nadání byli už r. 1274 svobodným skládáním čtyř lodí se solí, slanečky a jiným kuptvím,³⁾ a toho práva jim přechraňovali všickni panovníci; ba Karel IV. poroučí městům všem až do saského Königštejna, aby nepřekázela Mělničánům v plavbě čtyř lodí.⁴⁾ Kolínští obdrželi právo na sklad dříví: Karel IV. totiž nařídil r. 1363 privilegiem, aby všickni plavci, kteří po Labi dolů jedou, 14 dní při městě stavili se a mimo měšťany kolínské nikdo jiný nesměl dříví kupovati;⁵⁾ Kutnohorští měli majestát, „že formani s herynky a solí po celodenní zastávce v Kolíně mají skládati v underláku kutnohorském“, o kteréž právo se s Kolínskými r. 1481 do opravdy poprali.⁶⁾ Praha ovšem měla hlavní právo všech podobných obchodních zastávek a nucených skladů (jus stapuli, emporii); underlák ryb slaných nebo tůnných býval v Novém městě, a tuze se bránili Novoměstští r. 1540, když sobě vzdálení měšťané bělští zaraziti chtěli také nějaký undrlák aspoň tak, aby formané na tři dni se tu stavovati musili. Bělští v soudě komorním pravili k své

¹⁰⁰⁾ V Arch. Č. VI. 252—255 čísti jest, od kterého krále které město právo míle obdrželo. Žatečtí měli na to list Otakarův, ostatní města většinou měli listy krále Jana, menšinou Karlovy, Domažličtí, Budějovičtí, Mělničané měli nadání Václava krále, a posléz Tabořané, Brodští a Berounští byli nadání Sigmundem.

¹⁾ Roscher, Nat. Ökon. III. 585.

²⁾ Týž III. 584. Ale k veskému řemeslu nebylo potřeba kapitálů — a proč právo míle připouštělo na vsi kováře? Velvarští r. 1503 netrpěli ani kováře. Reg. soud. kom. 24. A. 6. 238.

³⁾ Arch. mělnick. list. č. 5.

⁴⁾ Arch. mělnick. list. č. 4.

⁵⁾ Vávra, Kolín I. 21.

⁶⁾ Dačický I. 45.

ě, že, kdož ze Žitavy jedou k Bělé, odtud k Hoře nebo ku Praze nidrlák jeti musí, a tak prý neuchází Pražanům nic ani králi t. Kdýž pak ukázali Bělští majestát z r. 1304, v odvet pražané, že vztahuje se majestát na Bezděz město, z něhož přestavěna jest, a pak že majestát žádné moci nemá, poněvadž ravý. A Bělským jest „nidrlák“ zapověděn.⁷⁾

Na konec kapitoly přehled historie měst královských. Po rok města dožila se trojí periody. Před husitskou dobou byla na za stav v zemi cizí, a protož k sněmu zemskému nesmí-vyslání z měst. Ale sjezdy své mívala města, a při korunování bývali jejich poslové.

Husitskou bouří začíná se druhá doba městům. Je to doba a, síly. Města v Čechách stala se českými. Zbohatla; neboť a se spolu s oběma vyššími stavy na zboží duchovenské i krá-
lé. Na Moravě ovšem páni se vrhli i na města královská slabší stavy a poddali je sobě, takže z valného počtu — bývalo prý nejméně třicet — královskými zůstala menšina.⁸⁾ Ale vůbec města zůstala královskými, za nebytí králův a jich pozdější oty zmohutněla. Nejvíce Praha, jejížto děje a osudy v těch do-
a jsou dějinami celého národa. Z pražského měšťanstva vybírán podkomoří, a jím hlavní město vládlo ostatním.⁹⁾ Panstvo mě-
a nepřálo ani teď, když byla všecka česká. Ke sněmům sic ta puštěna (ponejprv k sněmu čáslavskému r. 1421), ale sotva vujny po smrti krále Jiřího se skonaly, ihned závist vyšších a stavů namířila všecku svou činnost proti stavu městskému. r. 1479 žádalo panstvo, aby města do sněmů nesměla, a tou estí zbytečnou začal se mezi oběma stranama tuhý a nechutný . V tom boji za mdlého krále Vladislava přišla Praha o svého komořího: do zřízení zemského r. 1500 vstavena novota, že úřad komoříský je zemským. Tím zbavil se král podpory, kterou mohl e poríditi v městech proti stavům vyšším. Teď se králi vklá-
a šlechta i do důchodů, které mu přicházely z měst a které y býti už původem svým opravdu jen jeho vlastními.

Smlouvou svatováclavskou, vůbec povědomou, skonán boj měst ány. Města neudolána. Outraty boje platil jen král. Měštům znáno právo k sněmům vysýlati posly a samosprávy jim necháno ové, jako snad nikde nebylo vídáno. Ale nevraživosť stavů vyš-
h proti městům šla svou cestou dále i po smlouvě, a není pý-
by, že chytrý Ferdinand I. právě na té nechuti stavů českých
dných k druhým založil svoji snahu o sesflení moci královské.
by jal se Ferdinand reformovati a centralisovati důchod králov-
y, zřídil si komoru na to, jakési své finanční ministerium, a pra-
val všelijak o to, aby města nevzrostla nahoru.

⁷⁾ Kn. komor. soudu č. 8. J. Fol. F. 15. Viz též listiny bělské v archivě
nejším.

⁸⁾ Müller, Olmütz. 90.

⁹⁾ Celakovský, Č. Č. Mus. 1877. 239 a násl.

Do té snahy vběhla bouře stavů r. 1547. V rukopise budištském¹⁰⁾ jmény uvedeno jest 750 pánů, kromě svobodníků a dědinníků, kteří se i po stu osobách přiznávali, pak všechna skoro města i „opátové, proboštové a jeptišky závazek na sebe učinili hrozný, aby se neopouštěli“ proti Ferdinandu králi. Způsobili tedy revoluci. Ale bůhpomozi, což to mdlý byl podnik stavů proti energickému králi. Rady šly ve všem různě, z čehož vznikla váhavost; jen v tom byli všickni za jedno šetřiti měšce svého.

Vrchní generál bouřlivých stavů Pflug píše do Prahy: „Vždy za spěšné, neliknavé a podstatné opatření prosím, neb já s tou hrstkou netrvám sobě té moci zdolati.“¹¹⁾ A hned zase posílá nový list: „Račte podle toho i rozpomenouti se na krále Ludvíka slavné paměti, kterýž k této podobnou váhavostí jest zaveden.“¹²⁾ A stavové Pflugovi, „nejvyššímu hejtmanu nad lidem válečným stavů království Českého pánem bohem volenému“, buď neodpovídali nic, neb jalově vzkazovali: byloté pravdivo slovo v sněmě r. 1547 volané, že „každý svého vlastního oužitku pilnější nežli obecného dobrého jest.“¹³⁾ Stalo se naposled, jak volal v psaní Pflug: „Ouveh, nastojte, my, manželky a dítky naše naříkati budeme!“¹⁴⁾

Přišla katastrofa. A tou začíná se třetí perioda v živobytu měst královských. Na ně nalehl trest nejtěžší. V pátek po sv. Prokopu téhož roku 1547 klekli Pražané na zámku pražském před krále, dávajíce se na milost. Vypravuje Sixt: „Král kynuv na přisedící soudce, aby se v hromadu stoupili, a sám dosti hlasitě křikaje mezi nimi mluvil, jiní všickni okolo něho stojíce mlčetí musili.“ Stavové vyšší dva, všeho původci, když teď zle bylo, ostavili nenáviděných měšťanů na holičkách, leda by ušetřili sebe. Vyřčeny jsou artikule, kterýmiž se městům dostane milosti královské. Třetí artikul¹⁵⁾ k dosažení milosti byl, „aby všechna privilegia k J. M. Královské rukám a v moc vydali, a dosti měli, jaký jim J. M. Kr. dále řád ustanoviti, a jaké svobody z těch jejich navrátiti ráci; tolikéž cechové své svobody aby J. M. Kr. k rukám dali. Item, aby obecní statci pozemští v moc J. M. Královské dskami zemskými postoupeni byli; item, aby všechna cla pustili a dostatečně se zaplali z každého sudu groš a z každého strychu sladu, který se z města prodá, též groš bílý dávati“. Venkovská města královská, počtem dvaceti pěti, obeslána byla po dvaceti i padesáti osobách; ze Sušice, z Vodňan a z Poličky pozváno bylo po deseti; a těm oznámen v Praze „šacunk“ na jich město připadlý. Nejmenší

¹⁰⁾ Fol. 563.

¹¹⁾ Ruk. budiš. fol. 462.

¹²⁾ Ibid. fol. 466.

¹³⁾ Ibid. fol. 500.

¹⁴⁾ Ibid. fol. 468.

¹⁵⁾ Ibid. fol. 531. Též rukop. Sixtův Mus. 5. C. 37. str. 501; též Tieftrunk, Odpor stavů str. 261.

ank byl tisíc kop, největší osm tisíc, kterýž největší trest pětý připadlo dáti Žateckým, Hradeckým, Tábořským. Všeckenink bylo splatiti „do dvou neděl, a nebude-li do komory pon, že o hrdla přijdou vyslanci, a jich dítky, manželky ze země hnány že býti mají“. ¹⁶⁾ O trestech tělesných a hrdelných psáti bylo by tu na místě.

Města jsou ochromena. Nemoc jejich obsažena všecka v dotčen třetím artikuli. Když jim pan Zikmund Oudrcký s panem komořím Jiříkem z Gerštorfu a s jinými českými pány v sklepe boře při deskách ničili privilegia, odtrhující a stříhajíce pečeti istů příznávcůch, „užívali při tom rozličných posměšných šprýmů; smile přišli na některý městský list, k podkomořínu se obrátili, ovce: Teď vaše ovčičky! K tomu za odpověď podkomoří dal: ovce bez pastýře se pásly, ano těchto dnů někteří z měst tím vymlouvali, že je předkové k tomu napomínali, aby se ve všem zážany spravovali a jich jako hlavy stavu městského se nestrhádi — a již ani na hlavě ani na nohách nechodí“. — Se spradlivým hněvem volá Sixt o těchto moudrých pánech: „Kdež jste šši milí staří Čechové, kdybyste nyní z mrtvých vstali, jistě byste mto královským pochlebňíkům, kteří, toliko k samému lakomství ichylni jsouce, aby lidi své poddané, dřeli a úradů nějakých od rále dosáhnouti mohli, všecko, co král ctkne, dělají: slušné a spradlivě byste namrštili, až by se uffakali.“ ¹⁷⁾

Stav městský přišel o politické postavení v zemi na dlouhý us a odnětím statků také zchudl. Statky skonfiskované prodávati ával Ferdinand pomalu a moudře, neboť „každé vyhození do trhu elikého množství větších zboží najednou znamenalo komoře české lesání cen prodajných“; ¹⁸⁾ prodáváno po celý život Ferdinandův, a ještě oba nástupcové jeho měli co prodávati. Měštům skonskovali zboží zápisná i zádušní, nadání zbožná a lidumilná. I protož ula se města požebrávati, poníženě oznamující, že nelze jim choati kněze, školu, špitál. Tu bylo nezbytní: král něco toho jal se raceti, ale „s klausulí, že sobě vrchnosti a panství nad tím poechává“; ale i tato klausule byla namířena na zisk nových peněz, eboť r. 1561 vrchnost a panství nad těmi statky odprodáno za eníze.

Královská města dostala nad sebe hlídače stálého, rychtáře eměpanského, nad nímž ještě mimo to v Pražských městech ustaoven hejtman. ¹⁹⁾ Bez jich svolení nesměli ani konšelé ani obec e scházeti. Tím také moc valné obce v nic zmořena, valná ta bromáždění, která mívala v okrese městském moc zákonodárnou,

¹⁶⁾ Ibid. fol. 538. Zápisy měst v deskách č. 46. J. 17 — J. 22.

¹⁷⁾ Rukop budiš. fol. 545.

¹⁸⁾ Arch. Památ. X. 457. V Sněmech II. 438 jsou dva seznamy konfiskací, e nedostatečné. Srovn. o tom Arch. Pam. XII. 165.

¹⁹⁾ Viz čís. 235 sbírky Čelakovsk. str. 339.

stala se ničímž, volána jsouce skoro jen jednou v rok k ceremonii nového sázení konšelského. Které věci dotud pořizovány byly nálezy obce valné neb konšelskými statuty, o těch od té chvíle vycházela nařízení a rády z komory panovníkovy, a to do všech měst stejným zněním a ustanovením, ať se to hodilo místním poměrům nebo ne. Na příklad rád Rudolfův o drahotě řemeslníků, v němž stanoveny sazby, nařízen byl všem všudy městům, přes to že nebylo všudy stejného trhu, stejné drahoty.

Hlas v sněmě zůstal městům, ale jen do vůle královny a tedy pouze z milosti. Byla to milost, která přicházela vhod ovšem nejvíc Pražanům. Venkované o ni mnoho nedbali. Sněmování jim byla věc drahá a za pozdějšího panování Ferdinandova zbytečná. Dí Sixt: „Za času toho málo dobrých lidí na sněmy jezdilo, proto že jejich přímluvy užitečné málo vážily.“²⁰⁾ Chudší obce vůbec ani posluh nevyvíšely,²¹⁾ a bohatější obce i v pozdějších dobách mývaly se k sněmům ledabylo. Hněvá se na příklad r. 1593 Rudolf císař na to, že „ze všech měst“ odesílají se na sněmy nejmladší dva konšelé a ti, „pobudouce tři neb čtyři dni při začátku sněmovním, zase domů odjíždějí.“²²⁾ A přec věrně vyznati jest, že opětne povznesení celého stavu městského jen sněmovními usneseními mohlo se státi.

Při návratě některých privilegií Pražanům v nově též nařídil král, že odvolání z městských soudů nesmí dít se více do Prahy staroměstské, než ke králi samému a v jeho nepřítomnosti k radám appellačním nově zřízeným. Odoumrti, viny a pokuty z těžkých zločinů, jichž se druhdy králové zříkali, těch zanechal Ferdinand svému komornímu důchodu. Nabývati statků svobodných bez obzvláštní vůle královny města nesměla. Cechy zůstaly zrušeny přes všechny prosby „kromě pořádků, kterýchž zachovávají při přijímání na řemeslo a při tovaryších.“²³⁾

Kolik celkem vráceno městům, to odhadnul Sixt známým slovem: „Což bylo Pražanům a jiným městům od předešlých králů nejužitečnějšího dáno, to všecko jim odjato bylo, a místa jádra plevy jim navráceny.“²⁴⁾

Poněvadž Pražanům mimo to odňata byla všecka práva, jimž předčili nad ostatní města královská, stalo se, že hlavní město kleslo k ostatním na roveň. Lišilo se od nich jen oním dvojnásobem — rychtářským a hejtmanským, kdežto venkované byli bez hejtmana, majíce na rychtáři dosti — pak že konšely venkovské sadil jako druhdy podkomoří neb hofrychtěři, kdežto Pražanům

²⁰⁾ Rukop. budiš. 484.

²¹⁾ Postavení vyslaných. Čelakovský, Č. Mus. 1869, 1870.

²²⁾ Arch. musej. Korrespond. budějovick.

²³⁾ Rukop. budiš. fol. 95. Též ve sbírce Čelakovského XXXVII.

²⁴⁾ Staropražských privilegií zanecháno v kanceláři králově do padesát 23 listy málo důležité vráceny. Čelakovský, Codex XXXIII.

íbena, že budou obnovováni „našimi radami“ královskými, a dokonce že v Praze stará rada mohla býti viněna před novou radou, ležto venkovskou radu, bylo-li do ni od obce žalováno, soudil odkomolí. Že zůstala Praha městem hlavním, to jevílo se v tom ještě na dále, že schůzím stavu městského předsedal pražský primas, později i tou předností nevďěčnou, ale snad příjemnou, že Pražané rozvrhovali na jednotlivá města, kolik mají berně od sebe dvozovati.

Pražané a též jiná města královská, jsouce změnami těmi tak uze stížena, přes tu chvíli prosila, aby jim to neb ono důležitější právo bylo navráčeno. Kterak jim odpovídáno, toho příkladem buď lističko, jež posláno z hradu Pražského, v outerý po sv. Martině 1549 Kutnohorským.²⁵⁾ „Věděti dáváme, že o tom dobrou vědomost míti ráčíme, které privilegia Vaše sme při nás pozůstaviti, které navrátiti rozkázati ráčili, takže toho úmyslu býti neráčíme, bychom Vám privilegia při nás zanechaná zase navrátiti měli; čímž věduc, dále nás o to nenabíhejte a nestarejte!“ Mírněji odpovídáno na tytéž prosby za Maximiliana II.,²⁶⁾ ale platnosti ani výsledku to neneslo.

Měla-li města přece dojíti nějakého polepšení stavu svého, nemohlo se to již státi jinaké nežli zemským zákonodárstvím. Začátek a základ byl položen v městském právě Koldínově. Lecterým kusem tohoto městského zákonníka zase rozšířena samopráva měst královských.²⁷⁾ Opírajíce se o ten předůležitý kus, že právo zemské nelze měniti bez vůle stavu městského, města nabyla znenáhla zase poněkud větší působnosti nejen v osudy své vlastní, než i ve stav celé země; uhájila si kompetenci svých soudů vývalou. Rudolf vrátil polovici odúmrti městům královským, také rozmnožil jich počet o koliks; Praha zase dobyla sobě předku před ostatními městy, ale rozvoj ten násilně zastavil se obratem bělohorským světoznámým. Politicky neztratila města naše ovšem mnoho; po Ferdinandu Prvém neměl Ferdinand Druhý mnoho co zkracovati: ale čtvrtý stav — zač teď počítán stav městský — hynul jinaké. Hynul všemi těmi krutými ranami, které připadly na všecken národ.

²⁵⁾ Archiv c. k. místodržitelství. Missiv. č. 41. fol. 530.

²⁶⁾ Sněmy Č. III. 469.

²⁷⁾ Obšírně v Čelakovského Codex jur. munic. str. XXXIX.

KAPITOLA DRUHÁ.

O městech poddaných.

Ačkoliv stav panský nikdy nebyl příznivcem městského stavu, nicméně instituce městská se mu již v prvopočátku tak zalíbila, že pro svůj zisk, rovně tak jako králové, i páni na svém zboží zakládali města. Činíce ze svých robotných lidí měšťany, mívali páni tu zásadu, kterou vyřekl pan Břeněk ze Strakonice; vysazuje město Blatnou, prý „aby k zámku měl užitečnost z nich slušnou“.²⁸⁾ K základu novotného městečka hodilo se panské podhradí, a osvědčilo-li se místo býti některak nepříhodným, vymohl pán při králi obdarování svým měšťanům, aby směli město přenést, jakož víme, že prosbou Hynka Berky z Dubé, na onen čas purkraba pražského, a dovolením krále Václava přeneseno jest r. 1304 město „Starý Bezděz i se všemi právy na jiné místo, kteréž se Bělá neb Bílá Voda jmenuje, s přidáním 18 lánů svobodných k obecnému užívání“.²⁹⁾ Přeměňovati své vsi a trhová městečka k tomu schopná na města nepřestali pánové ani v dobách potomních. Na příklad vesnice Vlachovo Březí za městečko vysazena r. 1538 na prosbu Oldřicha Malovce, a z majestátu patrně, že charakterem města jest usazení řemeslníků, jarmarky a trhy a „erb nebolíž pečeť“.³⁰⁾ Libochovice jsou na město pozdviženy r. 1560 majestátem Ferdinandovým, v němž se dí, že mají Libochovičtí „purkmistra, rychtáře, dvanáct konšelů saditi a celé právo městské držeti a všech těch milostí a svobod užívatí, kterýchž jiná města panská buď z práva neb z obyčeje užívají; a jakož jsou již předešle zeleným voskem pečeti, aby již místo toho zeleného vosku červeným pečeti“.³¹⁾ Ale chyba, bylo-li blízké město královské tomu povznesení sou-

²⁸⁾ Privil. blatenská v Č. Musej. fol. 13. r. 1489.

²⁹⁾ Registra arcikníž. soudu komorn. fol. 149. Těž kn. komorn. soud. č. 8. J. fol. F. 15. Srovn. Kalousek v Zprávách učen. společ. VII. 3 1889 v předmluvě k listinám bělským.

³⁰⁾ Archiv musejní. Listiny z Březí.

³¹⁾ Koubek, Libochovice 132.

panství ve své odporu, jako roku 1601 Litoměřičtí, když Mikuláš z Valdštejna smazil se „o zdvižení vsi Lovosice za čko.“²² „...“ byl jedmání a kommissí! Sadsko bylo za „mě-“
 23. „...“ zprve r. 1562. a z majestátu císařova zase „...“
 24. „...“ stává se městečko „osazením řemeslníků zvenem...“²⁵

Kotné spolek s pánv žádalo i duchovenstvo za dovolenou, aby
 25. „...“ povolívatí lidí rolnické i řemeslné, kteří se
 26. „...“ kláštera, kolem poutnického místa,
 27. „...“ na zboží kněžském. Pří-
 28. „...“ Premysla II. velikou zajisté
 29. „...“ „opatovi a bratřím, zde Bohu
 30. „...“ Marii sloužícím, propůjčuje, aby město jejich,
 31. „...“ a kteréž blíž kostela leží, práva svobodného,
 32. „...“ a jiných práv a svobod poživalo,
 33. „...“ Hradec, a jiná města královská požívají,
 34. „...“ města všudy po témž opatství postavení
 35. „...“ před nížádnými soudci k soudu se nestavěli, ale
 36. „...“ aby byli ze všelikého břemene slu-
 37. „...“ jak těch, kteréž obyčejně nárok neb svod
 38. „...“ které nářez aneb nocleh slovou, ani tenat
 39. „...“ a jejich strážců, již holo-
 40. „...“ jsou toho, což se zove osep, i šesti
 41. „...“ což se dáva lovcimu... Jestližebý kdo
 42. „...“ což přirozeným jazykem
 43. „...“ aneb kdyby se lidé vespolek v svádě zranili:
 44. „...“ nýbrž toho osvobození. Však nieméně
 45. „...“ odpovědati mají — a cožkoli z pokut
 46. „...“ obráceno bylo.“²⁵ Učinili jsme
 47. „...“ poněvadž dobře osvě-
 48. „...“ Litomyšlski osvobození jsou platů a robot zemských,
 49. „...“ jakážto svému pánu
 50. „...“ jakožto svému pánu
 51. „...“ i jemu povinnosti. Ovšem za to jim vy-
 52. „...“ směli pořizovati právem
 53. „...“ Hradečtí, jenže nad těmi měl vrchní panství
 54. „...“ opat, později biskup.

²² Kn. litoměřická v Č. Mus. č. 3. E. 3. fol. 138.

²³ Arch. poděbr. Kn. L. fol. 78. zajímavě, kterak vypadal erb městečka, vlastně bylo beze zdi, Sadským dáno právo, „aby měli na erbě u zpodku líček zelený, na kterémž kostelíček a věže z kvadrátu postavena“, Pečetí měti vosku zeleného.

²⁴ Jelínek, Histor. Litomyšle, I. 63. 64.

²⁵ J. Štěpánek v Progr. gymn. Litomyšl. r. 1889 str. 4. podává regist o privilegia správněji čtený s výkladem. Nárok = žaloba z krádeže neb ze Svod jest pokuta pro krádež, kterou platila všecka osada, nářez vka masa, osep dávká píce konim knížecím, hlava je pokuta za vraždu, líček a Brandla.

mecku vysazených. Ba ještě r. 1587 staví Veleslavín⁴²⁾ městečka poddaná na stejný stupeň povýšenosti se všemi panskými.

Měšťané poddaných měst slibovali svým pánům — právě tak jako vesničani — človečenství. R. 1534 neměli Vlašimští ani té přednosti, aby byli slibovali svému pánu človečenství zvlášť, a sedláci také zvlášť. Zavoláni jsou na zámek všickni pospolu. Scena stojí za vypravování. Zdeněk Trčka roku právě psaného postoupil všecko panství strýci svému Janovi. Sešli se tedy na rozkaz ouředníkův konšelé a rychtáři všech vsí, konšelé a purkmistr vlašimský pod ambit na zámku. „Tu jsou byli všickni lidé z toho panství k zámku Vlašimi, a my také Vlašimští, obesláni, a p. Jan Straka z Nedabylic, ouředník vlašimský, četl mocný list, že p. Zdeněk Trčka nás všecky poddané své, k témuž zámku příslušející, ze všeho slibu, kterýž jsme mu učinili, a človečenství i ze vší poddanosti mocně a svobodně propouští k ruce p. Janovi Trčkovu Lipnickému, strýci svému, kdež pak hned toho dne jsme ti všickni lidé věrnost a poddanost i právě človečenství p. Janovi a jeho dědicům slíbili; a přijímali jsou (ouředníci) od nás slib a človečenství rukou dáním mezi vraty železnými zámku Vlašimi.“⁴⁴⁾ Právě ono ruku dání bývalo symbolem človečenství poddanosti, a protož pochopujeme, když poddané komorní město někdy od komory zastaveno bylo některému jinému pánovi, že měšťané živou mocí nechťivali novému pánovi rukou svých podávati, jak toho víme příklad o Rakovnických. Když r. 1566 bylo panství Krivoklátské postoupeno od císaře arciknížeti, voláni jsou rakovničtí zástupcové na hrad, a tu chtěl ouředník „Václav Oulička toho dosáhnouti, abychom rukou dáním poddanost a človečenství slibovali“, k čemuž odpověděli vyslaní řečí velmi obsírnou, jejíž krátký rozum byl, že rukou nepodají.⁴³⁾

S človečenstvím nejprve a nejpodstatněji souviselo, že se měšťané poddaní bez vůle pánovy nesměvali propouštěti z obce ani do ní přijímati. Což bylo platno Městecským, že druhdy byli obdrželi obdarování všelijaká od králů českých i od císaře Karla: jsouce městem poddaným nesměli se propouštěti ani přijímati, a když tak r. 1539 proti vůli svého pána přec učinili, v soudě propadli, a když se jim to nelíbilo a bouřiti se chtěli, vzati jsou do trestání. V ortelí komorního soudu⁴⁶⁾ praví se: „Kdež jsou měšťané městečka Kunigsfeldu jinak Městce pokázali obdarování císaře Karla i také jiných králů, že práv těch všech jako město Nymburk nad Labem užívati mají, při tom se tíž měšťané zůstávají: než poněvadž v těch majestátech, aby těch svobod jako město Nymburk užívati měli, nestojí a zvlášť v propouštění a přijímání

⁴²⁾ Hospodář Daniele Velesl. str. 81. 82 a jinde.

⁴³⁾ Kn. komorn. soud. svědom. 6. G. fol. D. D. 9.

⁴⁴⁾ Akta stran Hrádku v arch. rakovn.

⁴⁵⁾ Registra papoušková, vejpvědí č. 8. J. fol. C. 7.

Je to poměr ovšem zvláštní a poněkud spletitý. Ounoštský — souce městečkem komorním — dostali r. 1557 císařský list, v němž titul královského města podmiňoval se jen tím, vystaví-li sobě iradby! Poněvadž list ten je neznámý a jedná mimo to dosti zerrubně o poměrech takového města komorního, budiž propuštěno svěsti z něho delší kus. Vyhověše roku prve psaného, Ounoštský prosili císaře, „aby od zámku Křivoklátu to městečko nebylo proláváno ani odzastavováno, aby se sami říditi, propouštěti a svobod užívati mohli jako jiná města v království Českém“. Císař Ferdinand jim tedy listem,³⁹⁾ daným v Řezně, čtvrtek po Hromnicích, činí tu milosť, „že se to městečko žádným jiným říditi nemají nežli zřízeními raddami komory Naší, jakž pak k žádnému slibu a člověčenství nuceni býti nemají; že by který z obyvateľů jinde sobě živnosti oblíbil, opověda se purkmistru a konšelům, bude se moci vystěhovati svobodně bez vejhostu všelijakého a překážky hejtmána neb purkrabí křivoklátského. Mají také Ounhoštský jedno právo míti a tím se říditi, a odtud jinam appellováno býti nemá nežli před zřízené raddy naše nad appellacími tím způsobem, jakož toho město naše Slanej užívá, a jestližeby kdy po časích s to býti mohli a zdí to město ohradili, tehda též městečko více za městečko slouti nemá, nežli za město naše královské, a mají všech práv, živností, obchodů užívati jako Slanej, a ten plat, kterýž nám na Hrádek od starodávna dávají, za plat šosovní do komory naší platiti povinni budou“.

Bezpochyby všecka města hradům náležitá mívala k hradu svému povinnosti nejen robotné, než i manské, ačkoli jen některá z nich manským statkem se jmenovitě zovou.⁴⁰⁾ Rakovníčtí, i když konečně byli přijati v třetí stav, ještě r. 1604 konají na Křivoklátské přísahy „manské“. Čtemeť,⁴¹⁾ že právě toho roku splnomocňují čtyři měšťany, „aby oni novému panu hejtmánu povinnost manskou vedle jiných pánů manů slibovati mohli“. Podobně i Tachovští náleželi k manům hradu tamějšího, kteří se od starodávna čtyřikrát v roce na zámek k soudu sjíždívali i o potřeby své. Zastavuje Ferdinand r. 1556 Janu mladšímu z Lobkovic v 24000 kopách míšenských zámeck a město Tachov, Kašparu Pflugovi v trestu zatý, zanechává sobě po všech těch manech „nápad dědický, berně i do pole tažení“.⁴²⁾

Takž osvětlili jsme rozličné druhy poddaných měst, na konec uchávajíce sobě té pravdy, že největší počet malých poddaných měst až do století 16. jen hradbou a trhem lišil se od vsí po ně-

³⁹⁾ V archivě c. k. místodrž. Miss. 51. fol. 139.

⁴⁰⁾ O městě Nyklšpurce dí Ferdinand I. „městečko to jest statek manský náleží nám pod léno.“ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 49. fol. 281.

⁴¹⁾ Kopiař z r. 1603 v archivě rakovníckém.

⁴²⁾ V c. k. arch. místodrž. Miss. č. 51. fol. 119.

toť bylo i o milost prositi prve u vrchnosti, nežli mohla za n
jiti.⁵⁰⁾ Hrabě z Rozdražova r. 1604 hrozí blatenským „vdová
zietilým pannám, které by se bez jeho vědomí zasnoubily, že z
třetí díl spravedlnosti čili dědictví svého“.⁵¹⁾

Zřekla-li se dlením doby některá vrchnost „člověčenství“
štanů svých, obyčejně znamenalo to jen, že smějí se volně stá
vati, ženiti a vdávati. Příkladem jest nám privilegium Něme
brodských, kteréž r. 1565 propouští z člověčenství hrabě Fr
Turn s tou podmínkou, kdo se vyhostí, aby mu dal kopu, kd
odstěhuje jinam, aby pět procent zboží neb statku svého mu
nechal.⁵²⁾

Bez vůle pánovy nebývalo původně měšťanům propuštěno
povati sobě domy, prodávati je, směňovati, ani o svém statu
pořizovati. Nejen v malých Kasejovicích „trhy“ či koupě a
deje domů zapisovaly se v XV. století u přítomnosti pansk
purkraba, nebo po roce 1430 i před samou vrchností —
Annou z Frymburka,⁵³⁾ alebrž i v městě Mladém Boleslavě
zdávání a zápisech statků a gruntů předsedal purkrabě vrchnos
ský.⁵⁴⁾ Zápisy do knih „gruntovních“ děly se v těch a v jin
městech „s povolením urozeného pána“. Některá města došla k
jiná velmi pozdě, práva volného nakládání se statkem svým,
plného nikde ne. Vždy byl nějaký háček, vždy pán zanechal
jakého obmezení, a věc to přirozená: na dobré míře zboží měš
ského a poddanského visel panský důchod. Nebyli to jediní
tenští, jimž ještě r. 1604 tuze poroučí pán, „aby se v d
nevydávali bez vědomí vrchnosti své“.⁵⁵⁾ Protož také vyhá
vrchnosti své měšťanské poddané, kteří zapouštěli svůj statek
nedbou nebo dluhy. A utekl-li poddaný pro dluhy sám, jako r.
Jan Fogl z Bělé, zanechav statku zadlužilého ženě Háze, při
„takový statek pro neřádné ujití na pána“.⁵⁶⁾ V Turnově r.
když utekl od domu souseď Jošt, prodali z přinucení vrch
své rukojmové dům i s poli a vyhnali děti Joštovy tu zanechan
Obdrželi-li poddaní měšťané právo svobodného kšaftování, i t
vyskytl některý pán, jenž jim překážel: na příklad Berka
r. 1581 v Bělé zrušil svémocně kšaft nebožky Svědироžky od
městské už stvrzený a v knihy zapsaný.⁵⁸⁾

⁵⁰⁾ Z arch. j.-hradeckého z kopiaľu r. 1615 fol. 93. příklad po
prosby, kterou úřad městský posílá pánovi a paní: „Aby poctivá panna
jana, dcera po nebož. Hejderovi, k stavu sv. manželství zamluvena býti n
že v tom milostivé své povolení dáti ráčíte, k. V. Milosti ve vsi poz
poddanosti, pokoře a pokloně se přimlouváme.“ R. 1617.

⁵¹⁾ Rád blatenský, rukop. v mus. fol. 72.

⁵²⁾ Archiv musejní. Listiny brodské.

⁵³⁾ Kn. kasejovská z r. 1417, fol. 13.

⁵⁴⁾ Kn. boleslavská. Smlouvy č. 1.

⁵⁵⁾ Artik. blatensk. fol. 63. 68.

⁵⁶⁾ Umlauf, Bělá 113.

⁵⁷⁾ Arch. zemský. Kn. appellační č. 3. fol. C. 2.

⁵⁸⁾ Umlauf, Bělá 182.

Jako král ve svých městech sázel ročně konšely buď sám (Praze), nebo skrze svého zástupce, takž nápodobně v městech oddaných činívala vrchnost buď sama, buď skrze purkraba, nebo jtmána zámeckého, nebo jiného ouředníka, v čemž ovšem činili všelijaké rozdíly. Na příklad Šlikové — zvlášt Jeroným hrabě polou století 16. sážíval v Lokti radu sám, i měšťany sám přijímal a propouštěl; ⁵⁹⁾ proti tomu do maličkých Varů Karlových stýlal za sebe kteréhokoli ouředníka k té vrchnostenské práci, bez jeho vědomí a svolení ani tu ouředník nemíval moci plné. Ouředník jen staré konšely propustil z ouřadu — a přinesl pánovi papíře čtrnácte jmen nových kandidátů konšelských, a když si vybral z těch čtrnácti dvanácte, přišel ouředník zase a popil je. ⁶⁰⁾

Druhdy v soudních věcech konšelé měst poddaných také nešli všude stejně svobodni. Obvyčné pán posílával k soudům svého úředníka, byla-li pře těžka, poseděl i sám v soudě a rád to dělal, když se strany k němu odvolávaly. Ale Michal Španovský, žil v Praze míval soudných věcí do syta, chce v privilegii, Votým r. 1598 daném, aby appellacemi vrchnost nebyla zaneprazdňována; proti tomu když r. 1538 Jindřich z Chrudimě žaloval do střeleckých, že některak pochybili na svém soudě, odpověděli mu, „poněvadž svého pána mají, a u něho jest právo s vejdemou vyššího práva, že měl Jindřich tedy pánu na ně žalovati, by pán byl spravedlivě mu toho dopomohl a moc měl i rozkázat“. ⁶¹⁾ Listáře pernštejské ⁶²⁾ obsahují řadu dopisů ouředníka pernštejského Petra Hamzy ze Zábědovic Pardubským a Prostějanským konšelům, „že k němu lidé z jich měst o právo se obrátí, a on že jim poroučí“, aby to ono k místu dovedli. Tedy počítel soudu i panský ouředník.

Že konšelé a měšťané poddaného města nebývali k soudům tím jináče obsíláni nežli skrze svého pána, to již svrchu navěšeno. Pán čili vrchnost musila býti k soudům huána, „aby stavila své poddané konšely“ města tohoto a tohoto.

Ještě větší odvislost pocítovali měšťané poddaní co do věcí říčních a správních. Prvou příčinou vydávaly vrchnosti svým městům rady samy a bývaly stálými dohlížiteli nad tím, plnili-li i měšťané svoje povinnosti, a vedeli sobě obec mravně. Jaroslav z Pernštejna psal r. 1550 Pardubickým do radního domu: ⁶³⁾ „že oznamuji, že se mi vaše opatrnost při městě o dobrém řádu nelíbí, nebo na oko vidím, když z zámku do města jdu na prosku, že se v domích šenkovních velicí a hanební neřádové dějí

⁵⁹⁾ Nápodobně Thurnové v Brodě Německém. Viz listiny v arch. musej.

⁶⁰⁾ Reg. komor. soudu. č. G. 6. fol. 2. 4.

⁶¹⁾ Reg. soud. komor. č. 8 J. fol. F. 3 F. 4.

⁶²⁾ Listář pernštejský v mus. č. 3. 65 a 66.

⁶³⁾ Týž rukop. č. III. fol. 41.

od mnohých, a Vy se tomu všemu díváte, a někteří z ouřadu t kové neřády pro své oužitky v svých domích dopouštíte; poroučí vám, abyste po dnešní den k tomu jináče dohlídali a těch neřáď sodomských nedopouštěli.“

Zámečtí pánové tedy hlídali své poddané měšťany stále — i procházce. Z královských měst jediní Pražané stržili sobě obě nápodobné výtky, zvlášť stran čistoty — to proto, že bývala stoli královská i císařská u nich, a na zámek donesli dvořané a zemš ouředníci kde které chyby z města.

V příčině správních věcí městských vrchnost obzvláště byst mívala oko na to, kterak hospodaří se s důchody městskými. Co se nazlobili zámečtí hejtmané konšelů jindřichohradeckých str tčích věcí! R. 1618 chtěl hejtman jim dokonce vzítí nějakou sirot pozůstalost, kterouž náleželo opatrovati v pokladnici konšelské, m chovati ji v zámku. Hned psali konšelé pánovi: ⁶⁴⁾ „Pan hejtm tu pozůstalost vzítí chtěl; majíce my rathouz a sklepy bezpeč zvláště poněvadž jsou od starodávna vždy věci sirotčí pod š městský přináležející v opatrování ouřadu zůstávaly, tolikéž ab chom v nějaké důmnění hrozné a nedověru lidem neupadli, a tu ouřad dokonce zlehčen nebyl: že nás při starobylych obyčejích přávech milostivě zanechati ráčíte V. Milosti ve vši snižené po danosti a pokoře žádáme.“ Vrchnost města Bělé — pan Berka r. 1586 vzkazuje Bělským, aby zaplatili na nějakou kommissi, přič ňuje na konec lístku, aby neplatili to z měšce obecního, a „nep slechnete-li, že vám některým rohatým brzy ty rohy, načež bude moci pamatovati, srazím“. ⁶⁵⁾ A před tím neméně zdvořile vrchnost vzkázala jim r. 1571, nebudou-li poslouchati, že dá všec radu a s nimi vždy desátého měšťana do věže. ⁶⁶⁾

V poddaných městech býval tedy stálý dohled buď pánův, bu jeho úřednictva, a ta blízkost vrchnostenská nedopustila nik vzůiknouti svobodě, ani zdaleka podobné té volnosti, které se tě vala města královská, mající vrchnost svou daleko. Ovšem neb pán jako pán. Joachim z Hradce na příklad r. 1557 vzkazuje ko šelům Jindřichova Hradce, majícím učiniti veliká vydání na no hřbitov, velmi liberalně: „Sejděte se o to s opatem a o všec spolu rozmluvte a uvažte, neb mně na tom nic nezáleží, nežli p vás to chci, a jak se o to snesete, při tom zanechati to vaší v připouštím.“ ⁶⁷⁾ Na odpor tomu paní Anna z Janovic purkmist a konšelům městečka „Dokže“ nedopustila r. 1550, aby postav bez jejího zvláštního a milostivého povolení ani — šibenici. A kd se proto Doksanští proti vrchnosti bouřili, zbraňující se činili t boty, a onu šibenici postavili bez vůle její, jsou proto buřiči arciknížete Ferdinanda po nálezu komorního soudu „v kázeň vzati“.

⁶⁴⁾ Kopial arch. hradec. z r. 1615. 143.

⁶⁵⁾ Umlauf, Bělá 197. Též v arch. musej. listář Bělský.

⁶⁶⁾ Umlauf, Bělá 157

⁶⁷⁾ Kopial Tischerův (rukop. star. památek sebraný od Tischera), str.

⁶⁸⁾ Ortely kom a zemsk. soudu v univ. knihov. ruk. č. 17. A. 35.

Velikým rozdílem mezi oběma kategoriemi měst bývala jakákoliv svoboda náboženská v městech královských a naprostá nevolnost v městech poddanských. Známe přemnohé sic zákazy krále Ferdinanda, do měst královských stran náboženství posílané, víme zvláště z počátku století sedmnáctého, že králův podkomoří schválně leckde v městech královských, kde byli evangeličtí většinou, do- sazoval konšely katolické, ale ty všechny outoky a zákazy dotýkaly se přec jenom náboženství v zemi České opravdu zákonem uznávaného, novotného, evangelického. Teprve r. 1609 bylo uznáno. Naproti tomu útlak náboženský v panských městech směřoval proti každému, kdož byl jiné víry nežli vrchnost, aniž dbala vrchnost toho, zakazuje-li poddaným víru zemským zákonem uznanou čili nic. Vrchnost protestantská nemilovala katolického poddaného, vrchnost katolická nepřála protestantským. Jiří Popel z Lobkovic dal r. 1591 měšťanům libochovickým několik výhodných práv a svobod, ale na konci darovacího listu vstavil slova: „Však tyto svobody a obdarování jim Libochovickým trvati mají na ten způsob, aby měšťané nynější i budoucí po všechny časy v jednostejném náboženství, v katolické víře, zůstávali a žádného mezi sebe, kdožby se s nimi u víře srovnati nechtěl, nepřijímali.“⁶⁹⁾

Tato slova měla ihned za následek, že někteří jinověrci v Libochovicích pro užitek a neupřímně přistoupili k náboženství své vrchnosti. Z těch byl na př. jakýs nepatrný zemánek Jak. Lhota, o němž vypravuje farář libochovický Václav Libertín r. 1595 upřímně takto: „Pan Lhota byvše předešle pod obojí způsobou, teprva po obdarování pana Jiřího z Lobkovic stran řízení statků svých libochovických daném, chtějíc toho obdarování užiti, od kněze Figura Kohoutem a Cyprianem mlynářem r. 1593 pod jednou velebnou svátostí u veliký pátek jest přijímal, ale pochybováno bylo, že toho, jakž náleží, nevykonal. Když pak nemoc těžká na něho se valila, poslal k pánu, žádaje s plácem milostpána, aby jemu v statečku svém porizení, jako jiným měšťanům libochovickým, učiniti dopustil, na jehožto žádost pán v odpovědi své dopustil mu řízení takového a k posledku otcovsky a jako s plácem s ním se žehnaje napomínal ho, aby v lůnu katolické církve duši svou pánu Bohu vydal, což on vděčně přijímaje, ruce spínaje s plácem J. Milosti děkovati poručil — ale že pak se mu v tom polehčilo, zpovídání i požívání velebné svátosti jest odložil.“⁷⁰⁾

Bývalo asi takových Lhotů při takové svobodě náboženské na obou stranách víc.

Jako Lobkovic vedl sobě v Libochovicích stran víry poddanských měšťanů, nápodobně choval se k Blatenským hrabě Václav Rozdražova. Vydalť jim r. 1604 řád,⁷¹⁾ a již první kus jeho

⁶⁹⁾ Kn. arch. lounského č. 1. C. 18. fol. 64.

⁷⁰⁾ Kn. lounská č. 1. C. 18. fol. 106.

⁷¹⁾ „Instrukei“, rukop. v mus. fol. 54—57. 78.

dotýče se víry. Všickni aby byli katolíky; nekatolíka aby mezi sebe nepřijímali; přijmou-li přec, ať propadnou konšelé po 50 kopách pokuty, a „primas a purkmistr na věčné časy ouřadu a povinnosti zbaven bude“; na jiném místě řádu blatenského ustanovuje, aby kandidát měšťanství před panem děkanem a ouředníkem panským víru svou vyznal; jináč aby ho nepřijímali. Kdo půjde z města ven ke kněžím kacířským, tři měsíce vržen bude do žaláře, kde pobude „o chlebu a vodě jednou skrovně za den“. Zpověd se nařizuje kusem třetím v instrukci dotčené, a listy děkanské zpovědní čili cedule mají se odváděti na zámek hejtmanu. Původně napsal pán, aby zpovědní cedulky podávaly se ku kontrole purkmistru, ale že ouřadu městskému pán nevěřil, tedy přeškrtnuto jméno purkmistrovo a dostaveno hejtmanovo. Kdož byli přec jiné víry — tedy podobojí — pocházejíce ještě z doby před panem hrabětem, ti byli jeho „instrukcí“ zanechání na vymřenou — aspoň novými příchozími rozhojňovati se nesměli, a umřel-li který, pravidla instrukcí kusem druhým, „na žádném krchové obyčejem církevním kacíř zdejší pochován býti nemá“. A článek pátý zase vrací se k jinověrcům a zakazuje, aby žádný nezačínal nové náboženství, aby „ani důmělé, poběhlé, samorostlé kněží do domu nepřijímal“, nečítal v postillách, nezpíval písní kacířských — vše pod ztracením měšťanství. A když na příklad Jindřicho-Hradečtí začali se r. 1565 přikloňovati k nějakému evangelickému kazateli, což to byl ruch na zámku! Pana Joachima z Hradce nebylo doma, řídila všecku akci protikacířskou tedy sestra jeho Voršila, a jak si vedla, čtete v její zprávě bratrovi poslané. Vedla si patrně jako ženské pohlaví nějak velmi moudře. Píše: „Strany toho kazatele Němce nic se nedoptáme, kdo sú toho největší příčina, neb sme museli všickni na to mysliti, kterak by se to v pokoji přetrhlo, jakž pak sami víte, jakž se mravenci rozkopají, že nejvíce pší.“ Tedy přetrhla to některak v „pokoji“. Ale aby se Hradečtí o takové věci více nepokusili, navádí Voršila svého bratra k výhrůžkám. „Aby se jim slovem Vaším povědělo, o jakou sou se velikou věc pokusili, že sú sobě kázání v poli začali, jestli se po druhu takovy věci dopustí, že je na *hrdlich a statcích* trestati chcete — a s tím Vám od pána Boha všecko dobry vinšuji, velmi prospěchajíc.“⁷²⁾ Tato silná pohrůžka svědčí, kterakou moc měli anebo sobě aspoň obovovali páni nad svými poddanými městskými co do náboženského přesvědčení; i protož trváme, že jen platonický význam mívalo privilegium tomu neb onomu městu dané o svobodě náboženské — jako příkladem privilegium Mladoboleslavských, jimž r. 1519 Kunrat z Krajku praví, že nemusí Boleslavští žádnému pánu slibovati člověčenství, leč jim prve ujistil, že jich při víře pod obojí zachová.⁷³⁾

⁷²⁾ Kopial Tischerův str. 141. 142.

⁷³⁾ Privíl. Neoboleslav. Cívít. v univ. knih. rukop. č. 17. E. 47. str. 37.

Přední povinností měst poddaných k vrchnostem bývala robota, kteráž byla velice rozmanitá a nestejná. Na příklad arcibiskup Zbyněk Zajíc z Hazmburka chtíval od Příbramských od r. 1406,⁷⁴⁾ aby sekali, shrabovali, sušili a odvozovali s luk arcibiskupových sena a otavy. Příbramští mívali také jiné ruční roboty za celý věk atnáctý. Ale že město se v pánech měnilo, zůstal do století následujícího jen zbytek robot, a tomu zbytku ještě přeli měšťané Příbramští právního základu. Dí v soudě komorním⁷⁵⁾ Jakub sla-
 ovník: „Jsou jich několik v městečku Příbrami, kteří roboty mají, ty roboty dělali první pánům, ale já jsem slejchal od svých arších, že ty roboty dělávali z prosby pánům svým, a ne z práva; k té první pánům chodívali na lvy, a my pánu našemu (Janovi Vitenče) také chodíme, ale to jest také přišlo z prosby, a ne z práva.“ Tenkrátě již robota příbramská vázala se jen na jedinou řici, ani tu ne na všecky měšťany. „Roboty někteří v ulici Duškové dělali po dvě dnech, a já to pamatuji od čtyřiceti let, ale do nevím, kudy jsou v ty roboty přišli.“⁷⁶⁾ Tak vypravuje jiný Příbramský muž.

Měšťané Jablonští mívali služebnost tu, že vrchnosti své také dávali louky a u dvora Výprachtického ozimní a jarní obilí žali, a žali, zač jim vrchnost jako jiným sedlákům obžinky strojívala.⁷⁷⁾

Polických „vlastní živnost byla řemesla a obchody, nicméně všickni sousedé povinni robotami všelikterakými jako lidé dělní, vyjma toliko orání. Činil se při tom rozdíl mezi těmi, kteří měli koně a kteří neměli; tito konali robotu ruční. Pouzí sedrahové měli zvláštní povinnost konopí trhati a zeleninu zasazovat.“⁷⁸⁾ Pardubičtí⁷⁹⁾ mívali ještě v polovici 16. století robotu denní 236 dní, dávali po slepici, celkem slepic odvádějíce na zámek půl druhé kopy. Za roboty „hrabní“ a „chmele česání“ od r. 1512 raději platili po půltřetí groši jednou v rok.⁸⁰⁾ Také platili za „vlačbu“, což obojí svědčí tomu, že měšťané hledívali co možná sedlských robot tím způsobem zbavovati se, že za ně raději platili a „přiráželi“ k platům ouročním, jakož i příklad toho v Litomyšli, kde za renování Bohuše Kostky „robota z prutu polí po 4 groších českých“ přirážována byla k úroku, jež měšťané předměstští platili z domů a polí. Měšťané litomyšlští ve zdech — tedy ne na předměstí — dávno před r. 1545 zbavili se vsí robotné vzpomínky. Při nich (81) mluví jen o platech; o robotě nic.

⁷⁴⁾ Matzner ve Sbor Hist. I. 222.

⁷⁵⁾ Kn. komorn. soud. svědom. č. 6. G. fol. H 1.

⁷⁶⁾ Ibid. fol. G. 2.

⁷⁷⁾ Dle urbáře landškrounského r. 1508. Vacek v místopise Jablonného, str. 70.

⁷⁸⁾ Tomek, Police str. 24.

⁷⁹⁾ Urbář pardubický č. 3. fol. 245.

⁸⁰⁾ Pergam. privil. Viléma z Pernštejna v arch. musea pardubick. Opis histor. spolku v Praze. Robota „hrabní“ byla hrabati seno.

⁸¹⁾ Registra hlavní zámku Litomyšl. 1545. Mus. fol. 6.

Podobně vedlo se předměstským v Pardubicích, kde bylo mnoho podruhů, tedy necelých měšťanů, ti bývali za všecken čas povinni „konopě trhati, jeden záhon poskonných a druhý hlavatých, a záhon zelených saditi“.⁸²⁾ Na předměstí byl mnohý dům stížen robotou dvanáctidenní, vlačbou za jeden den dvěma branama a dávkou slepice jedné. Měly-li Pardubice v sobě v polovici 16. století asi nad 120 domů v městě, 87 domů na Pražském předměstí, u staré cihelny 16 domů, u předního dvora 8 domů: tož snadno vyrozuměti, jaký byla pánovi důchod roboty váznoucí na těch domech a městištích.

Byly také vrchnosti, že chtěly robot víc, nežli zapsáno bylo v deskách měšťanům za povinnost. Tak na příklad Mikuláš a Joachim bratří Španovští chtěli od Vožických od každého souseda žatvu za dva dni, a k tomu aby všecken chmel „oškali“ a sklízeli. A když se Vožičtí vzpírali, zavřena jich hromada do věže panské, odkudž teprve po žalobě rozkazem císařským r. 1602 jsou vypuštěni.⁸³⁾ Václava Mola musí r. 1604 sám císař napomínati, aby měšťanů v Napajedlech neutiskoval a nepotahoval jich v roboty mimo předešlé vrchnosti.⁸⁴⁾ Téhož léta napomínán Švihovský z Risenburka, aby netrýznil Horaždějovických.⁸⁵⁾

Podářilo-li se větším městům, že polní robotu svolením pánovým buď na čas, buď na vždy změněna v peníze, takže pak již jen robovali podruzi na předměstí, a konečně-li i ti zhostili se břemene selského: to nepodařilo se městům a městečkům malým. Přeloučtí, Bohdanečtí, Sezemičtí a zajisté jiní všelikterí měšťané menších měst robotou bývali povinni za celé století šestnácté. Přeloučtí mívali na sobě robotu „ženní a orní“ po třech dnech, po dvou dnech, jak kdo seděl, a k tomu ještě odvozovali, jako sousedé vesničtí, po slepici.⁸⁶⁾ Bohdanečtí robovali ve žních po dvou dnech, někteří i po šesti, sedmi dnech, a to roboval každý — mimo lazebníka, jenž za to platil mnoho ouroků z domu — a k tomu platili po dvou slepicích.⁸⁷⁾ Třebechovičtí se usnášejí ještě r. 1598 o tom, kdo zanedbá robotu jedinou, že propadne 5 grošů pokuty.⁸⁸⁾

Tím způsobem mohli bychom pro příklad uvéstí ještě z leckterého města, neb městečka roboty selské. Z Prahy by nám ani nebylo jíti dále nežli na Hradčany, jichž měšťané povinni byli až po r. 1628 sěci trávu v Ovenci.⁸⁹⁾ K robotám náležejí také ještě

⁸²⁾ Urbář pardubický, č. 3. fol. 264. „Zelé saditi, řepu rýti“ odpustil podruhům Vilém Pernšt. r. 1512. Privil. prve citov.

⁸³⁾ Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 110. 122. Před tím též Joachim Španovský zavřel Vožické do věže, nutě je k robotám. Viz tamže missiv. č. 108, 72.

⁸⁴⁾ Missiv. č. 113. 55.

⁸⁵⁾ Tamže 141.

⁸⁶⁾ Urbář pardub. č. 2. fol. 115.

⁸⁷⁾ Ibid. fol. 221. a číslo 3. fol. 148.

⁸⁸⁾ Rukopis Třebechovický v Mus. č. 24. F. 17. fol. 50.

⁸⁹⁾ Schaller, Prag. 60.

né služby rozmanité, z nichž asi žádná nebyla milou. Humpolečtí, příklad bývali od r. 1483 povinni vrchnosti své chovati psy.⁹⁰⁾ Tyž se Roudničtí r. 1528 vyplatili 14000 kopami z poddanství angvice z Biskupic a stali se městem komorním, uložila jim kora, aby „bažanty, zajíce, koroptve zachovávali králi“, aby jim ob dávali a sypali svou útratou, a ty královy bažanty a koroptve aby řídil zvláštní „rychtář“ králi přísežný, mimo to aby také o lososů ročně na jaře králi posýlali.⁹¹⁾ Městečtí bývali povinni vrchnosti své voziti ryby.⁹²⁾ Rožmitálští chalupníci mívali zase stejnou povinnost voziti s panského hradu hnůj. Vědouce, že i městský chalupník dbal své cti městské převelmi — ani se nepodivujeme tomu, že Rožmitálští r. 1473 „ten pondělí po svietie Lucii činili smlůvu s svým pánem Protivú z Rožmitála o ten hnůj, aby ho nevozili s hradu dolů, aby místo toho hnoje vození pánu jeho Milosti platili každý z nich i budoucí při sv. Jakubě po „groších“.⁹³⁾ Méně nechutná povinnost, ale stejně obtížná bylo onocování, jímž bývali k zámku Litomyšlskému povinni obyvatelé ahájského předměstí.⁹⁴⁾ Obtížnější povinnost byla Rakovnických, strašeckých a jiných, že musívali na Krivoklát k panským honbám návštěvám posýlati peřiny! Kolik složeno v archivě rakovnickém úřků, že hejtman krivoklátský těch peřin potom vrátiti nechce, a před městem od sousedů že bývá nabíhán a soužen! Jen jedinrát čteme, že byly Strašeckým peřiny nenavráceny, ale zaplacený. Bylo to v moru r. 1562, když poručil hejtman, aby pražským honbám posloužili Strašecí peřinami. Arcikníže Ferdinand r. 1564 — sdy po dvou letech — vydal rozkaz,⁹⁵⁾ aby zaplacené bylo padejte devět kop těm lidem, a peřiny aby zůstaly při zámku.

Ze všickni všudy poddaní městští musívali k panským honbám lovům vysýlati ze sebe lid, koně i vozy, toť netřeba zvláště dozobovati. Ze zlých povinností asi nejhorší byla robota Hradčanských, kterým bylo hlídání vězně v Daliborce zavrané. Z r. 1618 nadochovala se⁹⁶⁾ žalostivá Hradčanských suplikace k císaři, aby je svobodil té hlídky žalární. Prý je nutí purkrabí hlídati v Daliborce „v smradu“, nějakého Theobalda Háka k smrti odsouzeného, že už na to hlídání naložili 160 kop; teď když Háka stáhl kat, že ho mají pořáde hlídati, což proti jejich poctivosti jest, vždyť prý Rudolf císař vyzdvihl je za město královské; mimo to že jich

⁹⁰⁾ Trnka, Paměti Humpolce, rukop. v Mus. z r. 1820.

⁹¹⁾ Arch. c. k. mistodrž. kop. č. 5. 1. 3.

⁹²⁾ Bouř o to proti Janu Trčkoví z Lippy v knize kom. soudu č. 9. G. fol. E. 6. 1539.

⁹³⁾ Kniha rožmitálská v arch. tamn. nejstar. fol. 184. Mezi těmi chalupníky byl i rychtář Koření, kolář, kovář, lazebník, sumou z města jich bylo 9, z předměstí 5 a ze starého města 7.

⁹⁴⁾ Registra hlavního zámku Litomyšl. 1545. fol. 14. Museum.

⁹⁵⁾ Arch. c. k. mistodrž. Miss. č. 69.

⁹⁶⁾ Chaos v arch. pražském.

ani mnoho není, „v obci na větším díle vdovy, sirotci a manželé služebníků, při J. Mil. Císařské zůstávajících harcířů, kotčích, maštalířů jsou, živnosti jako v jiných městech nemají a domů svých ne každého času pro kvartýry mocní jsou“ a že beztoho „povinní jsou komoře české klizením sena v oboře“. Daleko nevinnější, ale přec jen robotou v nečas byla povinnost Blatenských, když musili k vánocům voziti dřeva na hrad Blatnou, a kdož neměli povozy, že musili choditi třikráte ledu rubat na rybníku kolem hradu.⁹⁷⁾

Druhá povinnost měšťanů poddaných byl ourok, to jest roční plat, přede vším jiným z domů a polí; plat ten byl v penězích neb i v přírodninách. Příbramští platili arcibiskupům v století patnáctém, dokavad byli jejich pány, z lánu — 60 honů za lán po čítaje — půl hrivny grošů;⁹⁸⁾ podsedecký každý 8 grošů platil, z dvořanských honů dědin neb luk sedm haléřů, z domu 4 groše, z krémy 1 groš; ale tím census odbyt nebyl; z domu bylo ještě platiti „po dýmne“ (ratione fumulium) a „výmazné“ (ratione delenalium); první daň byla po 11 haléřích za komín, druhá po šesti. Někde zvali onu daň z komínů platem z „ohnišť“. V polovici století 16. platívali na „německém“ předměstí v Litomyšli, kdež stávalo patnácte domů úroku svatojiřského a svatohavelského po groši, čtyřech i pěti groších za dům, takže roku 1545 sešly se z dotčených 15 domů ouhrnem tři kopy dva groše; z rolí platili tíž předměstští po 1 kopách půlletně.⁹⁹⁾ Měšťané z vnitř města platívali z domů desetkrát tolik, co oněch patnácte domácích pánů německého předměstí. Touže dobou platívali v malinkém městečku Bohdáně z domů jednoho v rok po čtyřech groších českých, po osmi, po čtrnácti až i šestnácti. Nejvíce platil lazebník — 36 grošů — ale ten byl prst roboty.¹⁰⁰⁾ V Kácově, malém městečku nad Sázavou, r. 1544 platili měšťané dvakráte v roce nejvíce po 42 groších, nejméně po dvou; pivovarník 2 slepice, mlynář 2 vepře, přivozník 6 kop vaje a 9 sousedů měli roboty po 8 dnech.¹⁾ Třebechovičtí platívali z malého městečka svého koncem století 16. ouroku 53 kopy a 1 groš. Platívali tedy více nežli královino město Dvůr a Trutnov.

Ourok vybírali v městech větších osoby z konšelstva obce, zvláště na to volené; v městečkách sebral ourok důchodní písař panský. V Litomyšli učinil oheň v tom vybírání epochu. Čteme v urbáři²⁾ r. 1545: „Před ohněm litomyšlský rychtář ze všech předměstí úroky vybíral, přijma registra od písaře důchodního a počet činil, za to mu dávali 1 kopu grošů českých (náš duk šestizlatový), vůz sena; po ohni důchodní písař vybíral.“

⁹⁷⁾ Privileg. blatens. v Mus. fol. 13—16.

⁹⁸⁾ Matzner, Sborn. Hist. I. 222. Pardubičtí platívali po stu a padesáti letech z jitra pole 16 grošů, z jitra luk 6 grošů. Urbář. č. III. 245.

⁹⁹⁾ Registra hlavní litomyšl. v Mus. fol. 3.

¹⁰⁰⁾ Urbář pardubský č. II fol. 221.

¹⁾ Bibl. Místn. dějep. Vlasák. XII. 74.

²⁾ Registra hlavní zámku Litomyšl. fol. 14.

Chtěl-li pán místo obvyklého úroku, jenž dáván obilím nebo jiným plodem, dávkou peněžitou, mívali z toho měšťané poddaní, zvláště při nedostatku peněz, rozličné úzkosti. Lakomý Hrzaň Landštrounské r. 1593 násilně nutil k takové proměně ouroku obvyklého. „Chtěli mu to obilí ouroční dáti a před most je přivezli, je přijíti nechtěl, nýbrž za jeden každý strych ječmene a žita a toлары míti chtěl a za oves toлары, tak oni to obilí museli zase mu vzíti.“ O tom svědčí jeden ze svědků v soudě komorním, když pán s poddanými se dostal na konec. Tu také jiný svědek svědčoval, že pan Hrzaň purkmistra, konšely a starší pro ty si zalařoval; „čtyři starší dal do kabátu“ (ouzského vězení), klíče bran pobral měšťanům a všelijaká příkoříšťa jim činil.³⁾

Mimo ourok bylo i poddaným městům splacovati sněmovní úrky. Městům královským rozvrhli podíl sbírky Pražané; městům poddaným určil pán, kolik z celého panství na ně platiti přišlo.

Ohledejme panské důchody ještě jiné. Jest jich hromada. Od starodávna bylité zakladatelé měst finanční geniové, jimž neušel i jeden pramen důchodu možného. Z prvopočátku ujal pán všecko na sebe. Petr z Rožmberka r. 1347 nechává sobě v městě Krumlově (theloneum), pokut soudních (judicium), piat z valchy, z lázně, z mýnů. A ty důchody dal v nájem.⁴⁾ Že bral také platy z řemeslí jiných, není pochybnosti; bylité tak všude. V Poličce platil od starodávna kováři a řezníci; kovář 12 grošů ročně; řezník jen kámen loje a kámen slaniny.⁵⁾ V polovici století 16. platil v Pardubicích řezník z krámu 15 grošů ročně, „z kutlofu“ platil ještě půldruhého groše; soukenník domácí od valchování posvu sukna dával 1 groš a z rámu zvláště ještě půl groše; hostinští i cizí soukenníci, kteří tu valchovali, plativali po dvou groších z valchy, z rámu půl groše. Mlynář v předměstí platil ročně 2 groše, kámpř 10 grošů.⁶⁾ V nedalekém Bohdánči určil pán tržného i krámu tolik: pekař, hrnčír, švec, rybář, krupník dej od místa po deřru každý trh; od vozu hrnců, prken, tůny herynků, bečky soli dluž dávano též po groši, řezník na trhu dejž ze dvou telat 4 deřry, z více telat groš; z krámu platíž v rok „kámen posvěta toného“, neb 12 grošů bílých „při Velice noci“.⁷⁾ Tuto daň lojovou učinili r. 1550 tak, aby z krámu se platilo všeho všudy 45 grošů „posvět točený“ čili lůj ne.⁸⁾ Jen to si vymínil ve prospěch svého důchodu pán, „aby žádný řezník v trhový den sobotní čtvrtmi nedělili, než aby dva spolu jedno hovado zabili, a každý mistr sám v krámě seděl“. Velmi obšírný popis panských důchodů

³⁾ Reg. něm. svědom. z r. 1586. fol. 92.

⁴⁾ Urban, Gesch. v. Krumau, ruk. v Mus. str. 28.

⁵⁾ Tomek, Polička str. 24.

⁶⁾ Urbář pardub., č. III. fol. 245.

⁷⁾ Urbář pardub., č. III. fol. 148.

⁸⁾ Urbář č. II. fol. 228.

krámných a tržných zachoval se nám ze Sezemic. Vízme ho. „Ševci kožešníci, kramáři na suché dni (čtyřikrát v roce) dají po 1 groši ze soli bečky groš, kdo ji prodá; z herynků, kdo tůnu prodá, groš; když se srpy, kosy prodávají, z místa dá se groš; hrnčír z místa půl groše; řezník dobytky tepoucí dá v roce 2 kameny sádra a každý trh půl groše, kromě tří trhů do roka“ — jarmarků snad —; za to krámy opraví se nákladem panským. Hostinští (cizí) řezníci dají z místa groš. „Konští trhové jsou při jarmarce; z koně platí se 1 bílý denár, a to všecko rychtář má pilně opatrovati.“⁹⁾

Z řezníků býval asi dobrý důchod pánům, bylité hojní; staří naši předkové mimo hrách nejvíce masa pojídali. I protož chtíval pardubický pán od přeloučských řezníků „ze spolka“ jednou v rok o sv. Martině 68 kamenů loje nebo za kámen 12 grošů bílých.¹⁰⁾ Ovšem si páni také řezníky přichraňovali proti konkurenci nejen cizí než i domácí. Jan Berka z Dubé r. 1551 zapovídá bělským měšťanům, aby o posvícení neporáželi dobytek a nedělili se masem na ujmu řezníků.¹¹⁾

Že sobě za svou ochranu vrchnost i právo osobovala řemeslníkům a obzvláště řezníkům ceny saditi, to rozumí se při tak valné moci, jakou páni mívali nad svými poddanými, samo sebou. Jenž některá vrchnost nechala sazeb ouřadu konšelskému. Naproti takovým vrchnostem často zmínovaný pan Berka Jan v Bělé vzkáza r. 1571 všem řemeslníkům, aby nešidili, a řezníkům oznámil zvláště „že teď jest kráva hodná za dvě kopy grošů“, a k tomu všemu aby ho spíš poslechli, výstrahu přičinil: „Nehřímejte medvědi v ucho!“¹²⁾

Kterak krámné platy vrchnostenské prodlením půldruhého stolet vzrostly, to vidíme při řeznících příbramských, kteří r. 1400 platí ze 14 masných krámů všeho všudy kámen loje, kdežto lito myšlští r. 1545 spravovati měli ze svých krámů masných do rok 15 kop grošů českých,¹³⁾ zač tehda bylo koupiti dvacet kamenů čil centnýř. Že vrchnost uměla užívati k svému prospěchu kde kteroého pramene, to světle postřehujeme dobře při ševcích litomyšlských. Ti platívali všecky platy měšťanům společné, mimo to platili z dělnice své, a vyndal-li švec stolek na ulici, platil „stolné“ a to, zaplatil-li stolného 4 groše české v rok, smíval stěhovati se se svým stolkem do všech trhů. V Landškrouně platíval hokynář mimo jiné platy i „bečkovné“, plat z bečky.

Valný důchod mívaly vrchnosti z pivovarů. Povinnosti poddaných měšťanů, co se tkne pivovarů, byly nestejny. Nejprostší byla ovšem tu povinnost, kde vrchnost všecko pivovarnictví držel

⁹⁾ Urbář č. II. fol. 5.

¹⁰⁾ Urbář č. II. fol. 115.

¹¹⁾ Umlauf, Bělá 124 (rukop. v mus.).

¹²⁾ Umlauf, Bělá 157.

¹³⁾ Registra hlavní zámku litom. mus. fol. 3.

svých rukou — měšťan míval spolu s vesničanem panským jen tu povinnost vypítí a zaplatiti, co dal pán uvariti, ať to bylo dobré či nic, a pán na proti tomu míval jen povinnost hlídati, aby mu čemáři nevozili do obce pivo cizí, a rozumí se, že lepší. Jestliže v panském pivovaru vařili měšťané střídou aneb jiným pořádkem, bývaly platy rozmanité a hojně a kolikerých jmen. Bývalo „pánevné“, „varné“, „povárné“, „čepné“, „posudné“. Příklady. V Sezemicích stanovil pán, kdo pivo vaří, dá od pivovaru půl páta groše bílého z vody od varu dá dva groše. V Pardubicích od várky 5 grošů, z vody groš. V Přelouči platiti bylo od „pánve pivovarské“ od varu tři groše, z vody 4 groše.¹⁴⁾

Na druhé straně Čech — v Příbrami — bývala v první půli toletí šestnáctého povinnost pivovarská dle svědectví sladovníka Jakuba¹⁵⁾ tato. „Platili sme panu Křištofovi z Gutštejna ječného mlata 24 škopky, a však jest bylo z toho sešlo po panu z Gutštejna, že sme hejtmanu královskému z rozkázání pana Lva místo toho mlata peníze platili, a to proto, abychme mlato chudej lidem rodávali, až zase za pánů Pešíků moci nás k tomu prinutili, že me zase mlato dávatí musili. a to, když kdo vaří po 22 strýších, ebdy 12 škopků bílého mlata dá, pakli po deseti, tedy deset škopků; také dáváme, kdož vaří neb šenkuje, vař kolikrát koli šenkuj, kdy chce, jednou v roce při svatém Havle 26 grošů bílých. Také posudné dáváme od kaufu po 4 bílých, však sem přichal od předků, že to posudní z prosby dávali, a ne z práva.“

Dobry důchod pánům býval z mlýnů. Někde je docela prodávajali, jinde mlynář stal se panským sluhou, a písař panský dbával, aby vrchnosti neušlo ani denáru. Na všecko byl vyměřený plat. Někde platilo se in natura. V Litomyšli byl r. 1545 řád, že měšťané platili „od přivezení sladu do mlejna a ze mlejna zas do pivovaru i semlení věrtel sladu; mlynáři od sladu půl groše, tovaryši na pivo 2 peníze“.¹⁶⁾ Pekaři litomyšlští bývali až po ten rok 1545 povinni mletí v jediném mlýně Lánském, jenž pro tu příčinu od vrchnosti draho byl najímán.¹⁷⁾

Pěkný důchod mívaly vrchnosti též z cel. Než poněvadž clům toleji uchystána kapitola, stůj tu jen osamělý o cle příklad, kterak vybíráno r. 1550 na labském mostě v Přelouči.¹⁸⁾ Forman s šesti koni dá 2 groše bílé, formané hradečtí s pivem po 1 groši, jízdný dá dva denáry, pěší denár.

V témž městečku zanechala sobě vrchnost Pernštýnská — což také dávno propustila měšťanům — vybíratí clo i v bráně městské;

¹⁴⁾ Urbář pardub. č. II. fol. 115. fol. 221.

¹⁵⁾ Reg. soudu komorn. svéd. č. G. 6 fol. H. 1. G. 2. H. 3.

¹⁶⁾ Reg. hlavní. Litomyšl. fol. 3 atd.

¹⁷⁾ Štěpánek. Program gymn. v Litomyšli r. 1889. str. 18 Toho roku také Kostka zřekl se vysokého důchodu mlýnského a dal pekařům volnosť.

¹⁸⁾ Urbář pardub. č. II. fol. 161.

ale vybírala jen čtyřikrát do roka o suchých dnech, a to po celý týden z formanů po groši. Hradečtí, kteří vozili svá výborná piva skrze Přelouč až ví Bůh kam, neplatili ani v ten čas u bran přeloučských nic. Pěší lidé platívali jen v outerý o trhový den po půl denáru. A to vše bylo měsíci pánovu. Větším městům vrchnosti dosti brzy oddávaly vybírání cel na branách a městech na ten konec, aby konšelé sami pak pečovali o dobrý stav bran a zdí i mostu. Poděbradští na příklad obdrželi právo cla již r. 1472 od synů Jiřího krále.¹⁹⁾

Vrchnosti pronajímaly při městech rybářům řeku, byla-li kde která. V Pardubicích na příklad platívali rybáři z Labe po kopé i po dvou kopách v rok, a mimo to měli „všickni rybáři, kteří Labe drželi, pánu Jeho Milosti jednou v rok shon udělati spravedlivé a pilné, kdyžby obesláni byli“. Kdo vyhnul se „shonu“ panskému, byl „zavřín do vůle páně“ a zaplatil nad to 15 grošů.²⁰⁾

Aby výčet rádných povinností poddanských byl úpln, nelze nezmíniti se o povinnosti vojenské. Jako rozvrhl pán sněmovní sbírku bernou, jejíž část na něho byla připadla, mezi své poddané, takž určoval a rozděloval i povinnost vojenskou. Měšťané větších měst vyplacovali se neb najímali sami všelijakou chasu za žoldnéře, o čemž obšírněji čti dole, ale maličká města a vsi přicházely někdy s vrchností ve spor. Nechtěje přijíti o roboty, pán žádal peněz od svých lidí s tím slibem, že si najme za ně žoldnéře sám, a poddaní zase, nemajíce peněz, chtívali si vojenskou povinnost raději odsloužiti osobami svými. Obrázek z Bělošic osvětlíž věc.²¹⁾ R. 1612 oznámil Jan Charvat z Barnštejna Bělošickým o vojně: „Měli sme na vojnu jíti, pán chtěl, abychme peníze dali, abychme za ty peníze zjednalí, kteří by za nás táhli. My sme neměli žádné peníze, prosili jsme pána, aby nám půjčil, pán pravil, že nemá sám peníze, my sme sami chtěli táhnouti, pán nechtěl.“ Nastal rozpor a z něho bouřka. Jakýs Gabriel vůdcem. „Když jsme v Hrádku v krémě pili, vzal Gabriel korbek s pivem a lil na stůl a pravil: Takylí chceme při něm státi živi i mrtvi? Který to chce udělat, aby prsty do toho piva položil! My sme všickni do něho položili.“ Ale pán se nedal. V bitvě kdes na návsi v Hrádku utrhli mu poddaní „voboжек“, ale víc nestalo se. Zavolání jsou na buřiče sedláci z Brzvan, a konec všeho byly tresty, kláda. Gabriel vůdce seděl rok.

Zajímavost jest dověděti se, zač páčila sobě vrchnost všecěk rádný důchod z města tak velikého, jako je na příklad Brod Německý. R. 1589 totiž prodávají bratří Turnové, vrchnost Brodská, všecken svůj roční důchod i „těch deset kop“, které měšťané platívali vrchnosti při obnově rady městské, purkmistru a konšelům

¹⁹⁾ Arch. poděb. kn. lit. L. fol. 56.

²⁰⁾ Urbář pardub. č. 11 fol. 362.

²¹⁾ Archiv lounský. Kn. svědom. č. 1. C. 35. fol. 400. 401.

i vsí obci Brodské za 1000 kop míš. vrchnosti půjčených, a za 1000 kop ročního platu na hotově. Tím platem stali se Brodští všech povinností k vrchnosti své prázdní: jen podruzi měli ještě obotovati o žních den.²¹⁾

Z mimořádných povinností poddanských jsou nejprve platy dary vrchnosti podávané v rozličné případnosti slavnostní, a to rkevni i rodinné. Už r. 1347 Petr Rožmberský chltíval od každého štána krumlovského z kopy groš „secundum taxam in aliis ci-tatibus consuetam“, kdykolivěk synem neb dcerou byl dařen. 1494 přišla k tomu ještě daň jednoho groše ze sta uherských stých k svatbě Rožmberských dětí.²²⁾ O svátcích — obzvláště nočních — ouřad městský i řemeslníci bývali povinni pána porovati. Těmi dary svátečními a jinými bývají kde která registra rkmistrská plna. V bělských registrech²³⁾ r. 1520 čte se: „Vrátímu nahoře na hradě Bezdězi, když sme pána J. Milost štědrým šerem vítali, dáno groš; za tele. kteréž sme dali pánu (Janovi petlovi z Janovic) štědrého večera, dáno 17 grošů bílých.“ O jiných stých r. 1522 podávají Bělští pánovi svému „pepře za 20 grošů“ téhož roku poslali také panu hejtmanovi nahoru slámu za 12 grošů. měšťanech v Litomyšli praví se,²⁴⁾ že v polovici 16. věku mí-li obyčej přinášeti vrchnosti své štědrého večera pepř a šafrán; zníci přinášeli dvě telat. pekari „húsece bílé“. A co jiných přezmanitých poct a darů posíláno dle nejstarších rejstříků²⁵⁾ od štánů Hradce Jindřichova vrchnosti na zámek! Tu čteme r. 1487 a misku cínovú, jako J. Milosti paní poctú nesli groše. 7grošů.“²⁷⁾ olik těch grošů milostpaní nahoru na mise nesli. nedí se. Jindy 1489 „za svačinu pánu J. Msti, jako krev pouštel. 1 kopy 4 groše“, hned o dva listy dále praví se, že dali pánovi poctou deset kop. téhož roku nesly měštky urozené paní do šestineděl poctu. Za poručil pán. aby paním městkám městský ouřad ze svého vy-latil šest kop odměnou. R. 1494 zas tu nějaká pocta zapsána summé 20 kop pánovi. Pak potom opět nesou měštky paní do outa, a tentokráte zapsáno,²⁸⁾ že to byl kment koupený za šest op. A miska cínová s groši i kment zapsány bývají častokráte ště. R. 1496 „konšelé pána Jeho Milost vítali, že se ve zdraví avrátíl, a dali mu poctu dva kmenty, dvě libře šafránu, za ta dva menty dali tři kopy Jakubovi Radmirovskému za ten šafrán kop.“²⁹⁾ Téhož léta dali Hradečti 10 kop „za dvě lace malvazí

²¹⁾ Archiv musej. Listiny brodské. Zápis té koupě vložen byl v daky bov. kv. sivý. B. 13.

²²⁾ Urban, Krumau, rukopis v Mus. fol. 28.

²³⁾ Umlauf, Bělá, rukop. fol. 161.

²⁴⁾ Registr. hlavní zámku Litom.

²⁵⁾ Registr. purkmistr. v arch. Hrad. Jindř. nejstarší.

²⁶⁾ Ibid. fol. 14. 16. 18. atd.

²⁷⁾ Ibid. fol. 45.

²⁸⁾ Ibid. fol. 48.

(laka byla r. 1615 ve 40 pintách), které šenkovali pánu Jeho Milosti; a konváři Táboorskému dali za mísu cínovou kovanú, jenž vážila 4 libry, 28 grošů, a na ní nesli pánu J. Msti šafrán³⁰⁾. Tři léta potom obdržela paní do kouta deset kop a dva kmenty za půl čtvrté kopy. R. 1503 nový dar! „K svatému Janu ten večír dal purkmistr kněžně J. Msti za dvě pintě vína 6 grošů a dva denáry! A paní je přijala!“

A jako královská města přečasto (obzvláště za krále Rudolfa) musila se zapisovati rukojměmi v dluhy královské, kteréž na nich potom skoro vždycky uvisly, takž nápodobně to ono větší město panské vrchnosti své půjčkami sloužilo, kteréž tedy také klademe v řadu povinností poddanských. Tak příkladem od hradeckých měšťanů r. 1494 vyžádal sobě pán půjčkou 53 kop a z obecního měsce ještě 70 kop, což není na ony doby málo.

Že taková vydlužení nebývala bez pomluv a nářků měšťanů, panskou důvěrou tak poctěných, to víme jistě z listu, jež r. 1551 psal Jaroslav Pernštejnský Vojtěchovi bratrovi na Pardubice. Z toho listu³¹⁾ spolu doví se čtoucí, kterakou moudrou zásadu mívali páni stran dluhů takových: „Oznamujete (pane bratře), jaké ste jednání strany půjčky s poddanými našimi měli, a jak jest se s nemalou lidskou pomluvou vyřídilo; tomu nic se neprotivím, že lidé o tom mluví, neb jim toho žádný zabrániti nemůže, ale jest lépe při poddaných nežli u jiných se vdlužiti — pro snadnější od nás potomně zaplacení.“

Mimo vrchnost i úředníkům zámeckým bylo dary dávatí. Měšťané poddaní ob čas podávali hejtmanovi, purkrabovi nebo jinému mocnějšímu ouředníkovi rozličné dárky v rozličné případnosti. Ty dárky bývaly v starší době velmi naivní, jakož čtoucí zajisté postřehl již při dárkách jindřichohradeckých svrchu pověděných. Rakovničané posílávali od r. 1437³²⁾ capitaneo in Hradek — tedy hejtmanovi na Křivoklát — jednou obilí, podrubé tůnu „candatorum“ za 2 kopy; jindy platili mu „pro merusis čili za víšně“. Ba jedenkrát r. 1449 poslali „in honorem domini burgavii caligas alias nohavice za 20 grošů“! Ovšem mimo takové dárky mimořádné bývalo platiti za sázení konšelů poctu hejtmanovi, ročně „ostrožného“ až i pět kop a jiné všelikteraké pocty roční.

Panský ouředník leckdy mohl měšťanům v povinnostech jejich uleviti tolik, že přispořili víc nežli obnášel dárek ouředníkovi. Na příklad čteme v oučtech města Jindřichova Hradce³³⁾ r. 1505, že „purkrabě vzal poltu slanin (šunku) z té příčiny, ješto jeden vůz spustil, že sme nedali k Lokti, a za tu poltu dáno 40 grošů“. Tomu rozuměti tak: Hradečtí povinni byli vyslati k nějakému vojen-

³⁰⁾ Ibid., fol. 49. 64. 83. 93.

³¹⁾ Listář Pernštejnský č. III. fol. 182.

³²⁾ Nejstarší registra počtu v archívě rakovnickém.

³³⁾ Reg. purkm. v archívě hradeckém. fol. 93.

mu tažení několik vozů s lidmi. Za 40 grošů polta to spravila, směli poslati o jeden vůz méně nežli pán kázal! Pan purkrabě len vůz spustil³⁴⁾. Ani se tedy nedivíme, čtouce v počtech parlických, že platívali Pardubičtí za víno a leccos jiného, kdykoli terý ouředník zámecký ženil aneb ženil a vdával děti své. Roku 1, kdy vydána „po potřebách obecních“ summa veliká, čteme, ali Pardubičtí „pocou víno panu Jindřichovi Přepiskému, panu anovi Svitkovskému k veselím svatebním, když dceru a syna vali a ženili“.³⁴⁾ Až přijdeme ke kapitole o městském hospo- tví, bude podobných rubrik do syta odevšad.

Tolik z hruba o povinnostech poddaných měšťanů.

Privilegiem městu daným zbavil se pán toho neb onoho kusu, mu byli měšťané povinni, nebo snažil se svým měšťanům při vnikoví vymoci právo a prospěch, jehož nemohl sám dáti. Sem ží obzvláště právo jarmarku. Privilegia výročního trhu jsou lojná, jsou ze všech dob a ode všech králů a městu i městečku kterému. Bylo-li město druhdy nadáno jedním trhem, po čase rošeno právo trhu druhého, třetího. Při tom jen o to králi alo, aby novým trhem neděla se ujma staršímu právu trhového terého sousedního města, kteréž by zajisté bránilo se tak hor- jako r. 1547 Oustečí proti Chabařovským; vinili je u krále, „činí outisky jarmarků i trhů držením, pivem vařením a jinak ti vejsadám“.³⁵⁾ A král chráně město větší a právo starší, za- ředě menšímu všecko.

Dále sem sluší právo kupovati k obci „pozemské platy“ a tky. To právo na prosbu pánovu propůjčoval jen král. Píše r. 1545 pražskému purkrabovi,³⁶⁾ že Ledečtí pod- ní urozeného Zdeňka Mezeříčského od krále Ludvíka povolení lk, aby platu pozemského ročního až do 8 kop grošů česk. kou- í mohli, ale že ten list jim v deskách shořel; že ho ponížené Zdeněk prosí, aby dotčeným poddaným nový list byl dán. roučí tedy král, aby jim bylo dovoleno „do deseti kop platu lního pozemského i běžného k obci přikoupiti“.

Tež do toho způsobu privilegií náleželo právo pečeti voskem ěi oné barvy. Které město smívalo pečeti voskem červeným, bylo výšenější nad město pečeti voskem bílým, černým neb zeleným. ávo červeného vosku obdrželo leckteré město i velmi pozdě. měškrounští na příklad teprve od Rudolfa II. r. 1580;³⁷⁾ proti mu Čelákovice, město menší, mnohem dřív, r. 1545.³⁸⁾

³⁴⁾ Počet města Pardubic, č. II, fol. 13.

³⁵⁾ Arch. c. k. místodrž. č. 38, fol. 257. O trhu soběslavském aby sou- řdem r. 1604 nepěkážel čti tamže č. 113, fol. 155.

³⁶⁾ Arch. c. k. místodrž. miss. č. 34, fol. 37. dtum. Hrad., sobota po . Matěji

³⁷⁾ Zeiner v Sbor. Hist. III, 57.

³⁸⁾ Toho roku dává Ferdinand trh robotní, a pečef místo černé aby měli řrenou „jako Brandejs městečko Naše“. Arch. c. k. místodrž. missiv. č. 51. č. 244.

Zbavující se samy toho onoho práva na prospěch svého města poddaného, který princip při tom vrchnosti nade vši pochybu mívaly, našli jsme u Veleslavína,³⁹⁾ jenž radí vrchnostem, „aby poddaným v městečku privilegií nerušily, než aby k nim raději přičiňovaly: a tak ti i jiní lidé budou míti lepší chuf, aby se pod týmž pánem osazovali a živností hleděli, nežli jinde, kde toho není“. Dal-li tedy některý pán svému městečku jakés právo, ihned zajisté chtívali poddaní sousedního městečka na svém pánovi, aby dal také. A neučinil-li jim k vůli, zajisté učinil to na přilákanou nových osadníků. Větším městům poddanským zajisté za vzor v právech bývala města královská. Tať bývala pravidlem měšťanům i pánovi. Píseň Jaroslav z Pernštejna r. 1550 Pardubickým, chtějícím odoumrť, „aby se na to gruntovně v městech královských vptali, jestliže se z měst na cizí panství odoumrť synům a dcerám pouštějí, a když mu o tom zpráva dána bude, že jim chce na to odpověď dáti“.⁴⁰⁾

Novou vrchnost bylo vždy zase prositi, aby potvrdila privilegia od předešlého pána městu daná, právě tak, jako města královská za stvrzenou svých privilegií prosívala novotného krále. Některá vrchnost stvrдила hned, a stvrdivší ještě přidávala. Na odpor tomu zase jiná co nadělala drahot! Joachim z Hradce píše r. 1550 Jindřichohradeckým:⁴¹⁾ „Mojí milí Hradečtí, jakoz jste nejednou od sebe i ode vsí obce ke mně přicházeli, žádajíce velikými prosbami, což se svobod vašich dotýče, abych jich vám jako pán váš potvrdil, upevnil. I dal sem vám tu odpověď, že z některých příčin tak kvapně nemůže se trefiti, však že vám připovídám, že ty svobody vaše potvrditi a vejšeji přičiniti chci. A poněvadž již z milosti Boha všemohoucího za poddané mé milé ste se dostali, a já do vůle Boha mého nad vámi šafářem ustanoven sem, prosím, aby mi té milosti popřítí Bůh ráčil, abych vás věsti a spravovati mohl podle vůle jeho svatě milostí k vašemu nejlepšímu dobrému vedle duší a těl vašich.“

I Pernštejnové byli dobří pánové svému Pardubickému městu, a přec čteme na měšťanů prosbu, aby směli užívati totiž některého kusu řeky, jako bývalo druhdy, odpověď pána Jaroslava r. 1550, aby mu „na to ukázali obdarování, a že pro mnohé slušné příčiny nevidí se mu užívání řeky jim pouštěti“. Tedy slovem, obyčejně pán nedal svému městu poddanému víc, nežli musil; nejpřívětivější poměr býval ten, jenž spoléhal na obapolném prospěchu; a o ten bylo často smlouvati se, jakož toho známe velmi kratochvilný a poučný příklad z Horšova Týna.⁴²⁾ Kdys před r. 1583 vypůjčil si pan Křištof mladší z Lobkovic od rady města Týna

³⁹⁾ Hospodář Daniele Veleslavína r. 1587 str. 82.

⁴⁰⁾ Listář perňštejnský č. III. fol. 40.

⁴¹⁾ Kopia starých památek Tischerův. str. 300.

⁴²⁾ Kniha rukop. z Horš. Týna. Pamětní fol. 58, 59.

1000 kop. mš. Roku dotčeného jim vzkázal, aby „takový tisíc od téhož ouřadu odpuštěn a od obce jako v šenku darován byl“. Obec bedlivě uvažovali, a když se mnoho nauvažovali, „odložili sobě zase k bedlivějšímu povážení“. Konečně mu těch peněz zanechali, ale prosili za to, aby jim propůjčil odoumrt. Odpověď pánova stojí za čtení: „Aby pro ten jeden tisíc kop mnohých zde nápadů za několik tisíc zbaven býti měl, té vůle že býti neráčí. Že by sobě raději volil takového tisíce nepřijímatí, ale jej chtíti rád, kterýž i v truhle složený má, oplatiti; neb že by mnozí pravili se takovým umrlým býti přátelé, an by tak daleko se dotýkali a sobě spojení byli, jako J. Milost s Adamem prvním člověkem spojen býti ráčí.“ Posléze jim stvrdil nějaký městský pořádek, kdys propůjčený od arcibiskupa Zbyňka, a stvrdiv ho pravil: „Avšak to domnívatí se nemáte, jako abyste to ode mne kupovati měli, nebo víte, když jsem se v panství uvozoval, ani když jsem se po dvakráte ženil, nedali jste mi nic ani za vlas stýblo. Vy pak vězte, že ty peníze do dobré země zakopáte, neb bohda bude vám moci ten jeden tisíc jiných deset přinésti, však mohu se vám v tom pod zpovědí, jakobych měl k božímu stolu jíti, otevřítí, že jsem vás v tom skusiti chtěl, jak na mne laskaví jste, a kdybyste mi jej byli neodpustili, nezpomínal bych vám toho zlým, než předce by mi toho líto bylo.“ Čterák! Zkoušel je; dobře obstáli — ovšem teprv po dlouhém rozmyšlení — a tisíc zlatých si nechal, odoumrti nedal. Smlouvali, kupčili. Tent upřímný poměr mezi oběma. Domažlické týž pán vyzkoušel za 2000 kop r. 1588.

Některá města poddaná okolnostmi zvláště příznivými došla pěkných svobod už v době staré. Na příklad Litomyšlští těšili se nejdůležitějším výsadám již od r. 1383.⁴³⁾ Biskup Jan propustil jim právo volného přijímání i propouštění sousedů; dovolil, aby „všecky úpady ze statku odoumrtného padaly na nejbližšího přítele;“⁴⁴⁾ nízadá žena, vdova, panna aby od biskupa aneb jiných pánů nebyla vdávána bez přátel nejbližších rady a dobré vůle“; štedrý biskup „složil se sebe“ také všecky příjmy z pánevného (v pivovarně) i sladovní peníze, i tržní důchod. Ba i cla jim zanechal, aby jim město spravovali“. Jen rychtářství — tedy důchod z rychty městské — podržel biskup.

Náchodští došli práva kšaftovního a odoumrti také dosti brzo, ale nedošli ho celého. Jetřich z Janovic, jich pán r. 1392 určil, že jsou mocni podati dvě díly všeho svého zboží přátelóm, nebo na kostel, nebo, komu by se jim líbilo, aby podali; a na pána třetí díl; ale ta dva díly aby nebyla nošena se zbožím Náchodského,

⁴³⁾ Jelínek, Litomyšl str. 202. 203. 204.

⁴⁴⁾ Po všelijakých osudech obdrželi Litomyšlští ještě jednou — r. 1580 — Vratislava Pernštejnského plné právo odoumrtné, ale musili přidati 20 kop ať šosn. Štěpánek, Progr. gym. Litom. 1889. 21.

ale ostala při městu Náchodu⁴⁵⁾. A uplynulo málem sto let, nežli propůjčena Náchodským od Bočka a Viktorina, bratří Kunštatských, dotčená zbylá třetina privilejem r. 1468.⁴⁶⁾

Jičínští obdrželi právo kšaftu a volného stěhování a všecko „právo královo“, jako prý Nimburbk užívá, za 325 kop grošů č. již r. 1416 od Petra a Čenka z Veselé čili Vartenberka.⁴⁷⁾ Téže doby — r. 1418 — nadáni jsou Sedlčanští od Oldřicha Rožmberského „právem královým“, totiž „vysvobození jsou i s dědinami od nápadů a úmrtí“, a propuštěno jim „odkazovati a užívati všeho jako města královská“.⁴⁸⁾ Poděbradským propustili odmrť bratří Viktorin a Jindřich Minstrberští r. 1472 a přidali jim k tomu erb čili štít s branou a orlem a se třemi „štrychy“ kunštatskými.⁴⁹⁾ Mladoboleslavanům dal právo odmrť Jindřich z Michalovic r. 1444.⁵⁰⁾

Humpolečtí měli právo odoumrti už také v 15. století R. 1483 jim je obnovují Jan a Arnošt z Leskovce, poněvadž „znamenali, že skrze moly a neopatrné schování ten list jim zkažen byl“. V privilegium stojí,⁵¹⁾ „kdyby se žádný z přátel přirozených toho umrlého doptati nemohl k tomu statku, to aby provoláno bylo trhem ve třech mílech vzdálí až do tří měsíců, a jestli žeby se v tom žádný nikdež neohlásil, tehdy ten statek má rozdělen býti od starších na tři strany, jedna strana toho zboží na kostel, druhá na špitál, třetí k obci téhož městečka Humpolce“. Při tom si páni vyměnili „jako v jiných městech“ statek a zboží „zločinitelů“, morděrá, žhářů, násilníků a zlodějů, kteréž zboží propadalo pánům v pokutě.

Skoro v konec století 15. obdrželi Blatenští právo kšaftu od Zdeňka z Rožmitála, ale obmezené. V privilegii z r. 1489⁵²⁾ dle se, „kterýby bez dědiců zšel, že může kšaftovati volně komukoli, ale toliko tu usedlým na mém zboží a nikam jinám“. Landškrounským dal právo odoumrti r. 1507 Vilém z Pernštýna.⁵³⁾

A teprve v tom století šestnáctém došlo pomalu v příčině práva kšaftovního, odoumrtí a všech jiných výsad i na městečka menší, kteráž po tu dobu blíže byla všem nežli městům. Privilegia stejné důležitosti troují se za celé století, ač nelze nevšimnouti sobě, „kterak čím blíže ku sklonku 16. století, tím více o to dbala města poddaná, aby zbavila se sporů s pány svými o práva a živnosti, snažíce se usilovně, aby za roční platy svobody a důchody své rozmnožila. Tím se stalo, že mnoho měst poddaných na pánech

⁴⁵⁾ Ludvík, Památky Náchoda. 36. 37

⁴⁶⁾ Ibid. str. 89.

⁴⁷⁾ Rukop. Strahovský X. III. 20. str. 446.

⁴⁸⁾ V téže rukopise.

⁴⁹⁾ Archiv poděbrad. kn. lit. L. 56.

⁵⁰⁾ Privil. v univ. knihovně č. 17. E. 47.

⁵¹⁾ Solař, Humpolec str. 11. 12.

⁵²⁾ Privil. blatensk. v Mus. Č. od fol. 13—16.

⁵³⁾ Zeiner, Sborník Hist. III. 55.

svých vymohlo si větších svobod, znamenitého rozšíření samosprávy a listů důležitých, které by se dobře mohly pojmenovati *magna charta libertatum*.⁵⁴⁾

Měšťanům Boleslava Mladého nad Jizerou propustila hned na počátku století 16. paní Johanka z Krajků právo velmi široké, „aby každý měšťan i obyvatel mohl dům, statek prodati, dáti hodnému, na cti zachovalému člověku, kteréhož by konšelé k přijetí za hodného schválili“. Též mohli konšelé bez paniny vědomosti svobodně „bez listu vejhostního se vším statkem propouštěti“, a nástupce panin Kunrad z Krajků přivinul slib človečenství, jímž Mladoboleslavští byli povinni, ku vzácné podmínce. V privilegii stojí: „Jestli že by k tomu přišlo, aby Boleslavští měli komu človečenství slibovati, aby nebyli toho učiniti povinni, lečby jim to prve ten pan ujistil, že je chce při víře a při všech právech a vejsadách zachovávat.“⁵⁵⁾ Mělo-li toto privilegium v pozdější praxi sílu vždy, v tom svrchu jsme pochybovali. Měšťané Čelakovičtí obdrželi r. 1517 od téhož Kunrada z Krajků právo „na svobodné kšaftování a odumrtí s nápadu statků neporízených, na svobodné gruntů prodeje a stěhování, na časné opravování gruntů, s pokutou na nehospodárné a gruntů spouštějící“.⁵⁶⁾

Jiní došli toho práva v polou století. Ku příkladu buď, že Jabloneckým teprve roku 1567 „k ustavičné prosbě a žádosti jejich“ dal Vratislav z Pernštejna a na Tovačově právo odumrtí, „kteréž“ — dle jeho slov — „na nás a na erby naše i budoucí potomky příslušelo“. Ale bylo právo to omezeno takovou „výminkou, aby ten, komužby poručenství učiněno bylo, chtělby tu odmrť bráti, dosednouc na ten grunt v témž městečku, tu rok vybyl, aneb kdyby mohl hodným člověkem dříve roku osaditi“.⁵⁷⁾ Na proti tomu touže dobou byl Jiřík a Kateřina z Kolovrat k městu Nové Lysé štědrějšími. Propustili r. 1566 odmrť bez omezení.⁵⁸⁾

A nápodobně jako dělo se s důležitým právem odumrtí a kšaftu, právě tak za celé století 14. a 15., ba ještě daleko do pozdější doby, zříkaly se vrchnosti privilegiem práv robotních všelikých, uvozující si je na peněžitý důchod, zříkaly se požitků živnostenských, pivovarních, vinných, solných,⁵⁹⁾ krámných a jiných, zříkaly se cla, vše na zdar a znik měst svých a ovšem nikoli se škodou svojí.

⁵⁴⁾ Arch. Pam. VII. 97.

⁵⁵⁾ Registra židovská popelátá v Mus. č. 11. J. fol. 301.

⁵⁶⁾ Arch. c. k. místodr. miss. č. 51. fol. 244.

⁵⁷⁾ Vacek, Jablonné str. 112. 114.

⁵⁸⁾ Právní sbírka z archivu Polné. fol. 144.

⁵⁹⁾ Mladoboleslavští obdrželi „kašnu“ solní čili prodej soli od Jindřicha z Michalovic r. 1403. Privil. Neobolesl. v univ. knih. č. 17. E. 47. Malý Brandýs n. Labem takové právo získal teprve r. 1508 od Johanky z Krajků. Za to ročně měla obec odváděti soudek na zámek. Arch. musej. Lístář.

Robota přestala na příklad Rychnovským teprve r. 1578, kdy Burian Trčka z Lippé zaměnil ji platem 61 kopy a 53 groší v rok. Týž pán propustil k obci obchod soli a vína a plat z masných krámů.⁶⁰⁾ S Humpoleckých snata robota teprve r. 1597 privilegiem Jana z Říčan, jenž vyřkl, „jestli že by se co a na jakékoli dílo neb forování potřeba ukazovala a rozkazovala, od toho podle náležitosti aby se jim platilo.“⁶¹⁾ K tomu přidal pan Jan všem pravovarečným sousedům, jichž počet obmezil osmdesáti devíti — víc aby jich nebývalo, šenk vína, piva v městě i přes pole — ale ovšem musili od té chvíle pánovi platiti posudné nebo „povědné“ z vyčepovaných nápojů. Z vědra vína po třech groších; z piva groš. Ale privilegiem toho roku nepřestala Humpolecké soužití daň sic neveliká, než nepřijemná. Bylo jim totiž odváděti ročně tři kopy slepic, a každý souseď po deseti vejcích; jen to usnadněno, že mohli dávatí za slepici půldruhého groše, za vejce půl peníze.⁶²⁾

Blatenští dostali na pivovar listu od Zdeňka Lva z Rožmitála r. 1513.⁶³⁾ Poličtí obdrželi „velikým privilegiem“⁶⁴⁾ r. 1523 dovolenou čepovati svidnická piva; výčep piv hradeckých obmezen tak, aby bez vůle opata a konventu nikomu nebyl dopouštěn, vyjma obci, která o posvícení a o trhu výročním smívala tak činiti bez dovolení vrchnostenského. Velice prospěšna byla asi konsumentům polickým v privilegii výhrůžka, nebudou-li vařiti Poličtí v městečku pivo dobré, že dopustí vrchnost do vesnic vozbu piva cizího. Čepovati víno zanechal opat sobě, za to zřekl se důchodů, které vycházely z řemeslníků, z prodeje soli, a poručil, aby vesničané chodívali na trh do Police.

Z městeček, která teprv koncem století podobné svobody došla, byly r. 1591 Libochovice. Těm dal pan Jiří Lobkovic výsadu na pivovar, však za to bylo jim platiti z varu piva po 1 kopě 30 groších míšeňských; a mimo „ospý“ a jiné platy i „jednu kopu vajec pro kuchyni“.⁶⁵⁾ Též Kosteleckým osvobozeny jsou teprve na sklonu století od Adama Hrzaně z Harasova oba pivovary, spolu propuštěno, že mohou mimo masopust a Velikou noc sami víno kupovati a prodávati, čehož dosavade jen vrchnost užívala.⁶⁶⁾ Ba některá městečka teprve v století následujícím obdržela od vrchností solní obchod a výnos vinného šenku nebo jiné milosti.⁶⁷⁾

Z tohoto mála rozmanitých příkladů, na schváli vybraných, postřehl čtoucí zajisté, že poměr mezi pánem a městem poddaným obyčejně rozvíjel se zdárně na obapolném, rozumném egoismu.

⁶⁰⁾ Sedláček, Rychnov 19.

⁶¹⁾ Solař, Humpolec 27.

⁶²⁾ Trnka, Humpolec. Rukopis v Mus. (z r. 1820).

⁶³⁾ Privíl. v Musei fol. 19.

⁶⁴⁾ Tomek, Police, 56.

⁶⁵⁾ Koubek, Libochovice. 151. 153.

⁶⁶⁾ Arch. Pam. VII. 97.

⁶⁷⁾ Tenora, Kunštát 46

Některý pán ovšem jevil nad ten rozumný egoismus i kus lásky k svým měšťanům, jako příkladem Jan z Pernštýna, jenž r. 1536 dal Landškrounským právo,⁶⁸⁾ aby sobě v lese panském aspoň dvakráte v roce zahráli na pány — směli totiž k obnově úřadu a k masopustu honiti na srny a zajíce. Aneb Václav Zmrzlík ze Svojšína, jenž dává r. 1522 svým Kasejovským „k uobci k zlepšení městečka nivu“, kterou mondří konšelé a „všeckna obec jsúci po spolu“ ihned prodali za 21 kopu grošů.⁶⁹⁾

Hovoříce o rozmanitých privilegích panských, nesmíme zapomenouti aspoň slovem zmíniti se, že za všecken čas páni svým městským řemeslníkům na zdar jejich živnosti při panovníkovi vymáhali stvrzení cechovních pořádků. V malém městečku, kde všecko řemeslo zastoupeno bylo jedním neb dvěma ševci, krejčími a kovářem: tu nelze ovšem na cech mysliti. Ale kde bylo stejných aneb aspoň podobných řemeslníků více, ihned na svou ochranu žádali cechu, a pán vyprosil stvrzení pořádku od krále. V té příčině jest — budiž to mimochodem dovoleno — velmi zajímavý rozvoj toho neb onoho města sledovati tamějších řemesel. Jak dosahovali ti oni privileje a cechu, takž množili se. Dokavad jich bylo málo, nebyli v cechu svém; buď byli docela mimo cech všelikteraký, neb náleželi k cechu města sousedního většího. V Landškrouně potvrdil pán nejprve (r. 1534) cech ševcům. Těch tu bylo tedy nejvíc. R. 1562 potvrzen tu nejprve cech kožešníků. Dvě léta potom vyskytuje se cech řeznický. Tkadlcům cech stvrzen r. 1577, a deset let potom obdrželi soukenníci od pána stvrzení cechu svého, a poslední zmohli se na cech v Landškrouně r. 1619 krejčí.⁷⁰⁾ A tím pořádkem také jedni po druhých rostli; než o věcech řemeslnických položí se v díle jiném.

V živobytu poddaných měst věc byla zlá a škodlivá po všech stranách, nevědělo-li město poddané, čím jest.

V té nepřijemné míře bylo na příklad město Prachatice pro zmatky vojny husitské; město Neveklov pro zlý oheň na Hradčanech r. 1541, Vyšehrad pro svůj historický rozvoj, jenž byl od jakživa spleť, a jiná, jiná města z příčin samé vrchnosti se týkajících a soukromých.

Prachatice byly zřízení panovnického. V 11. věku prý dostaly se v ruce kapituly vyšehradské, a r. 1258 stal se vrchností probošt vyšehradský, jemuž platili z jitra polí 4 peníze pasovské, z domu 6 peněz, z masného krámu 4 groše, z chlebového 2 groše, a všecka obec 18 hriven stříbra. Za to proboštové vymohli Prachatickým solní sklad cestou do Pasova a jiné milosti listem Václava IV. r. 1382. Ale do tohoto poměru udeřila vojna husitská. Prachatíci

⁶⁸⁾ Zeiner, Sborn. Histor. III. 56.

⁶⁹⁾ Kniha kasejovická. Museum 67.

⁷⁰⁾ Zeiner, Privil. m. Landškrouna v Sbor. Hist. III. 55 atd.

nevěděli, kdo jim páncem. V majestátě Sigmundově z r. 1436⁷¹⁾ dí se: „V pravdě od měšťanů města Prachatického pokorným oznámením jest předloženo, kterak by oni, za mnohá léta jsouce opuštění a nemajíce žádného řádného pána, správce a ochránce, mnohé škody na lidech i osobách snesli a posavad snášeti nepřestávají.“ Staly se tedy městem komorním. Ale mžikem ruky už zase jsou v rukou panovských, a když je prodali bratří Sedlečtí r. 1444 Oldřichovi Rožmberskému, slibovali Prachatictí tomuto pánovi človečenství a pod jeho vrchností posléze ustrnuli, neboť praví r. 1560 Valentin, písař treboňský, v nějaké při Prachatických s Budějovickými: „Každého roku J. M. pan Vilém z Rožmberka služebníky své k obnovení ouřadu konšelského a rychtářského do Prachatic odsylati ráčí, a oni Prachatictí poplatky do komory páně dávají a páncem v potřebách svých se spravují.“⁷²⁾

Neveklovští po pražském ohni r. 1541 nevěděli, sluší-li pod pannu Dorotu z Doupova, mistrýni a převoru kláštera Zderazského, anebo pod Adama Řepu z Neveklova a na Tloskově. Z toho zmatky, soudy. Řepa pohnán r. 1648 od panny převory, aby „položil majestáty, zápisy, ač má-li které, na městečko Neveklov a vsi k němu náležité“. Řepa zase tvrdil, že Neveklov není žádné duchovenství, aby jen panna ukázala „trh neb zápis“, že městečko ku klášteru od Jindřicha Rožmberského r. 1301 koupeno bylo, a že klášter kdy v držení jeho byl, od r. 1301 prý už je dávno, a Řepovi po sholení desk že nelze nic ukazovati. Soud komorní nevěda, jak rozhodnouti, poručil stranám, aby stály před J. M. Královskou po šťastném králově příchodu. „Bezpochyby J. M. Královská, vyrozumějíc té rozepři, ráčí stranám oznámiti, čím by se dále spraviti měly.“⁷³⁾ Následujícího roku zve král Řepu před sebe, poněvadž prý „z majestátů, listů, kteréž by na městečko Neveklov svědčily, pečeti odtrhal a strhal“. Na soudě králově nepochybně Řepa vyhrál.

Pestří zmatkové byli v poddanském živobytu města Vyšehradského. Tu zápasila o vrchnost kapitula, probošt a purkrabě vyšehradský nebo i hejtman hradu Pražského.⁷⁴⁾ Tedy tři vrchnosti. A Vyšehradští sami byli by nejraději neměli nad sebou žádné; aspoň nedlouho po dosednutí Ferdinanda za krále českého tvrdili zřejmě, že jsou královskými. Ale nebyli. R. 1534 vidíme všecy tři vrchnosti v radnici vyšehradské svorně podle sebe.⁷⁵⁾ Pan purkrabě mluvil sousedům, že rozkazem královským nový probošt Petr z Bechyně v tento Vyšehrad se uvozuje za probošta i za pána. Vyšehradští mu tedy rukou dáním poddanost slíbili. Ale děkan Martin

⁷¹⁾ Sláma, Prachatice str. 16. 19 a násl., 35. 40 a násl.

⁷²⁾ Kn. komorní soudu. 14. G. fol. 170.

⁷³⁾ Registra židovská popelatá č. 11. J. fol. 256.

⁷⁴⁾ Arch. praž. kn. č. 1047. Tu čteme r. 1527, že obec Vyšehradská jest pod správou hejtmana hradu Pražského. Fol. R. 1.

⁷⁵⁾ Obšírně o tom všem Ruffer, Hist. Vyšehrad. 235. 241. 250. 258. 264 a násl.

brzy potom povstal a práva kapituly proti proboštovi hájil. Tenkrátě smířen spor tak, že probošt dle starého obyčeje radu sadí, a Vyšehradští že povinni jsou jemu, jakožto první osobě, a mimo ni též děkanovi a kapitule, poslušnost slibovati. O příjmy že se mají obojí páni dělití.

Předchozí zmatky vyšehradské zajisté vznikaly z dotčené dvojice i trojice vrchnostenské, ale vznikaly zajisté i tím, když nebylo v některé době ani probošta, ani děkana, a Vyšehradští ostaveni samým sobě. V takové době, jsouce bez pána, byli vlastně samostatní.

Z té příčiny zcela pochopitelné těžce to Vyšehradští nesli, když se vrchnosti jejich zase smířily a sdělily se zase o práva svá nad nimi. Po takovém smíření, jež stalo se v nově r. 1565, žalovali Vyšehradští, pokusivše té svornosti vrchnostenské, samému císaři, „že pod právomocenstvím probošta a děkana by k zahynutí přišli“. Jiný z důvodů byl, že se jim pražští řemeslníci pro jich nesvobodu smějí, a čeleď k nim že nechce. Ale na jich žaloby a prosby nedáno nic. Tedy jali se Vyšehradští vzdorovati. Nechodili k instalaci nových proboštů, nechtívají slibovati poddanství a postavovali se vrchnostem všelijak zpuřně. Na takové vzdory býval žalář, a do něho se tedy Vyšehradští dostali r. 1595. Chtíce dostati se brzy ze žalářů bradu Pražského, kde vězeli, upsali se listem, že budou poslušni. Také jim kapitula poručila, aby nechali vosku červeného a vrátili se k zelenému. Ale slib poslušnosti přišší zase v nic zvrátil se, když přišla bouřná doba v začátku století sedmnáctého, kdy dobývána revolucí práva náboženská na císaři. Vyšehradští tedy také pustili se do nemilých vrchností svých. Než opět poníženi jsou nemilostí královskou. Roku 1611 v srpnu svoláni sousedé do děkanského domu, po mši přišli královští kommissari s oběma vrchnostma vyšehradským, pan probošt „stojě“ učinil kommissarům dík za resoluci, právům svým a kapitulním příznivou, a „sedě“ promluvil k nepokojným a neposlušným poddaným: „Vy Vyšehradští všickni, kteřížto více než po dvě léta vřetečnosti zoumyslnou takových jste nám příčin podávali, jako byste nás sobě za nic nevážili, nyní již víte o jisté vůli královské. Poněvadž jste toho na onen čas, když jsem já za probošta, a velebný kněz Petr z Pilsenburku za děkana uvozován byl, pominuli věrnost, poslušnost slibovati, to nyní abyste napravili, pakliby z vás kdo tomu odepřel, budeme se věděti dále jak k takovému jako páni zachovati.“ Tedy jeden konšel položil pečeť a kousek vosku červeného, druhý položil klíče, a čtyřicet šest sousedů a 16 nájemníků rukou dáním jeden po druhém slibovali proboštovi a po něm hned děkanovi poslušenství. Tři nepřišli.

V září potom vydán od vrchnosti Vyšehradským „zákon“, který je vzor nesvobody měšťanské. Snaha jeho jest, „aby se nic od žádného před se nebralo, co by na ujmu neb zmenšení panství našeho býti mohlo“; i protož neměli od té chvíle vyšehradští kou-

šelé vyříkati ortelů na svém soudě „bez jistého se dotázání vrchnosti“; „žádných zápisů, smluv, kšaftů bez jistého vědomí a dovolení vrchnosti do knih aby nevkládali“. Titěrna byla ovšem obnovena záповěd vosku červeného, ale zlé bylo při tom ustanovení, aby pečtili „po každé s vědomím a vůlí pana děkana“.

Z menších městeček také Kdyňští r. 1533 zhola nevěděli, či jsou. Nevěděli, je-li jejich pánem pan Vilím Klenovský z Klenového čili paní Eva Švihovská. Toho zmatku škodlivého u nich nebyly příčinou ani veřejné děje, ani zvláštní nešťastný rozvoj města, alebrž osobní nepřátelství obou vrchností právě psaných. Dokud byl Vilím s Evou na dobré míře, bylo Kdyňským dobře. „Paní Putová Švihovská, dědičná naše, přikázala nám,“ tak vypravuje soudu Duchek Kovanda, „abychme pana Viléma na ten čas poslušni byli a jím se spravovali, že chce pan Vilím mezi námi pobýti a statek paní Evě a sirotkům ponapraviti, a potom sme my pana Viléma poslušni byli, až do toho času, dokudž od paní Evy psáno nebylo, abychme se panem Vilémem nic nespravovali a jemu žádných platů nevydávali.“⁷⁶⁾ Ale pan Vilím si poslušnost Kdyňských vynutil válečnou výpravou! Sebral poddané své vesničany ze Žinkova, z Kolovče a odjinud; ouředníci postavili se vojákům vesnickým na čelo, pan hejtman Vilémův byl vrchním vůdcem, a teď šlo se na Kdyňské. Tůma Souček z Kolovče, jeden z vesničanů ozbrojených, na něž se pak svádělo, že kdyňské měšťany tuze bili, praví v soudě:⁷⁷⁾ „V sobotu před svatým Lukášem, když sme táhli, ale nevěděli sme kam, až sme přitáhli pod paseku, tu jest nám oznamoval pan Lvík a pan Hořčice, že do Kdyně potáhnem, než teď vám příkazujem, abyste žádnému škody nedělali a také žádného nebili; měli jsme kuše, i kázali nám je napínati, ale bez škody každému, a jiných zbrojí sem neviděl na dobrých lidech, kteří v naší rotě byli; než vo jiné já se nepřím, kteří sou tam byli v druné rotě. A když sme do městečka přitáhli, tu sú páni veleli, aby šli v hromadu sousedé.“

Kterak zdvořile jim velel pan hejtman Rochce, aby šli v hromadu, o tom svědčil Jan Krejčí z Kdyně: „Tu sobotu po sv. Havle poslal pan Vilém počet lidu na nás nemalej, seděl sem doma v lázni, i přišla máti má, pověděla mi, že lidu plné městečko s braní; tehdy sem já vzal na se košili, vyběhl sem před svůj dům, abych viděl, co se to dělá; tehdy pan Jan Rochce zavolal mě: Pojď ke mně! A já: Pane, jen na se vezmu sukni! A on pověděl: Hleďte ho a vemte ho!“⁷⁸⁾ Tedy vedli Krejčího v košili do prostředku rynku.

Podobně zvedlo se bečváři kdyňskému Matouši. „Byl sem v lázni, tu na mne přišli s kuší napatou do lázni, tu zavšše mne vedli mě na městečko a tu shromáždili nás.“

⁷⁶⁾ Registra komorn. soudu č. G. 6. fol. M. 8. M. 9.

⁷⁷⁾ Ibid. fol. M. 7.

⁷⁸⁾ Reg soud. kom. č. G. 6. fol. G. 16.

Na „městečku“ k nim mluvil Rochce: „Proč se panem Vilémem nechcete spravovati a platu mu nechcete dávat?“ Odpověděli: „Paní Pátová, naše dědičná, přikázala nám, abychme se panem Vilémem nespravovali a platu nedávali!“ Odevece hejtman, aby se tedy všickni v hromadu sešli. Odpověděli: „Milej pane hejtmane, že nejčko sousedé při hromadě nejsou!“ Rozkázal hejtman: „Sezvanéjte se na planýři a svolajte se.“⁷⁸ Začali tedy zvoniti ve zvonek, na pranýři kdes visící, a měšťané někteří přišli ještě, a kteří nepřišli, jsou z bytů, komor, lázní násilně vytahováni, a když poznal Rochce, že už valná obec přec poněkud pospolu, hnal je všechny nahoru k pánovi. Vesničané s kušemi napatými byli pohonci ustrašených měšťanů. Konec byl, že Kdynští slíbili se panu Vilémovi, a vesničanům vyvaleno z panského pivovaru něco pítí na zpátečnou cestu.

Pro ouplnost budiž na konec k těm a podobným zmatkům i toho dotčeno, že některý pán zastavil jinému v dluhu jen půl městečka, takže každá půle měla jiného pána, jako příklad toho v Příbrami, jež jeden pán — Jan Pešík z Komárova na Valdeku — r. 1539 hlásí se, že by od druhého pána — Jana z Vitenče — rád „vyplatil půl městečka Příbramě“;⁷⁹ jiný příklad z Kamýka, kteréž městečko kus po kuse dle zprávy z r. 1586 kupováno; třetí a nejzajímavější případ dotýče se Vrchlabí. Městečko mělo dva pány, a ti „jeho společně užívali“. Leč roku 1589 se Diviš Markvart z Hrádku, jeden z nich, k druhému, Vilímovi Mírkovskému, dopustil té neupřímnosti, „že sám o své ujmě bez jeho vědomí Vrchlabským šenk vinný sobě tolíko, a ne jemu taky, k užítku pustil, a potomně ouředník Divišův, Řehoř Hemička z Sagu, Vrchlabské, aby se proti Vilímovi vojensky postavili, posazoval“.⁸⁰

Nepříjemný kus života nastal městečkům poddaným, pustil-li se jejich pán se sousedem panským v nesvár, v hádku, v soud, aneb v dobách bouřivých v boj. Toho zakusili na příklad r. 1547, když bylo proti králi obecné v zemi pohnutí, titíž Vrchlabští. Pánem jejich byl tenkrát Křištof z Jandorfu, a nepřítel jeho byl Vilím Valdštejn na Lomnici, a tento pán užil zemského pohnutí proti králi ku provedení své msty soukromé. Nejprv jeho úředníci přijeli s mnoho lidmi k Vrchlabí na Altenperk a „ten perkverk, šacnty a štoly i cestu zahradili, lidmi osadili a ve dne i v noci vartu měnili“.⁸¹ Pak smluven plán rázný ten, aby páně Jandorfovo Vrchlabí a vúkolí všecko bylo „splundrováno“. Vznikl „když to pozdvížení v království Českém bylo, velký pokřik v kraji hradeckém, že Jandorfovi statek odejmou a splundrují, a co pak jiných pánu lidí okolo Vrchlabí ve všech sedí, ti že měli kříže na znamení na střechy vystrčiti, těm že nic neučiní“. Nastal tedy

⁷⁸) Registra nálezů soudu komorn. č. 9. J. fol. C. 12.

⁷⁹) Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 101. fol. 124.

⁸¹) Regist. svědom. kom. soud. č. 18. G. fol. 176.

v městečku hrozný zmatek. Nejprve utekla paní s dětmi; vido pak ten příklad, dávali se též obyvatelé na outěk do lesů. v soudě komorním potom Volf Číž z Vrchlabí, měšťan: ⁸²⁾ „K to pohnutí bylo, a křik přišel do Vrchlabí, že chtí na pana J dorfa padnouti, jsou lidé z městečka, též i ze vsí, s jich ho dářstvím, dobyt看, ženami, dětmi do lesů utekli, též ju a statek svůj na jiných pánů grunty vynesli, takže podle z mého přes deset osob mužského pohlaví v městečku nezůstalo.

A což v době ještě nespořádanější, v době Vladislavské, tu městečka škod, ouzkostí a bití za své pány pocítovala! V době i malá městečka, jako na příklad Mnichovice a Zruč, r. 1 na vzájem potírala se na silnicích po způsobě lupičské, jen zavděčila se nepokojné vrchnosti: toho roku rychtář a konšelé r chovičtí k soudu pohnání jsou, že zjímali Zručské, pobrali vozy, zbroj, sáně, šle, váhy, a kdo ví co ještě. ⁸³⁾

A kdo spočítá, kolikráte jen v století 16. poslal pán měs poddané své krást obilí, seno nepřátelského souseda, nebo naoj kolikráte musili poddaní městští spolu s vesničany poddan hlídati panských polí a luk, aby nepobral soused. A takovým bíráním jsou knihy komorního soudu plny, aniž každá výpr skonala se tak nevinně, jako r. 1585 výprava hlinských měst a sousedních vesničanů, všecko páně Berkových, kteří měli hlí luk panských, aby jich neposekli poddaní páně Střelovi. Jeden z dačů v soudě komorním ⁸⁴⁾ dí: „Před svatým Duchem ten tejdenučil pan Berka úřadu městečka Hlinského, pak ouřad náš v Stud obeslal, by sme hlídali ty louky po pořádku, a já hlídal s Jírou Sýko do hodiny na noc, nebyla ještě sečena; a na ráno opět před slun vejchodem hlídali jiní, udělali pokřik, že již louka posečena; bě hned a dali věděti k ouřadu.“ A Jíra Sýkora ze Studnic, jenž v své užíval ještě starodávneho dualu, pravil s dojemnou lhostejno „Hlídali sme té louky Přísečnice až do večera; když bylo naze asi slunce vzešlo, s Václavem Antošu šla sma tam, již tam ne žádného, nalezla sma kosu — vzala sma ji a šla sma domí. Kterak se jim pán poděkoval za takové hlídání, nedí se.

Také vesele skončila se výprava rožmitálských poddaných kteří r. 1586 na gruntech pana Lokšana u Březnice loupe „obilí síkli a pobravše na vozy pryč jeli a praporce sobě nadě a zpívali.“ ⁸⁵⁾

Též v jiných soukromých příčinách stírali sobě pánové cizích měšťanech laskominy a zlosti, které vlastně směřovaly vrchnost samu. Předlouhá řada byla by těch měšťanů, kteří, js od svého pána vysláni s nepřijemným poselstvem k sousednímu

⁸²⁾ Komorn. soud. kn. svědom. č. G. b. fol. 142. 143. 144. 146.

⁸³⁾ Registra černá aksamitová v Mus. č. 24. A. fol. 18.

⁸⁴⁾ Registra svěd. č. 18. G. fol. 113.

⁸⁵⁾ Registra svěd. komorn. č. 18. G. 148.

novi, tam byli bití a všelijak týráni. Byl to zvyk za celé století šestnácté, že první rány na místě pánově odnesl sobě domů vyslaný poddaný. Příklad: Roku 1548 poslali Horažďevičtí z poručení pánova „dva soususedy dobře zachovalé s listem, odpověď dávajíc, k Václavovi Žákavcovi z Žákavy; on je zoumyslně vsaditi dal do vězení, a potom je jako zločince řetězy svázané na Jivňany poslal, a tak je, jak se mu líbilo, zimou i jináč trápil“. ⁸⁶⁾ Ovšem bránil se Žákavec, „že když ti dva měšťané přišli, povrhli list na hnoj a k němu jíti nechtěli, a povrhše ten list, utíkali majíce ručnice, zbraň zapověděnou, ježto poslové s ručnicemi nechodí, a tak se vinní dali; i kterak se měl zachovati, když utíkali, a potom ti lidé ani nechtěli, cí sou, pověděti a koho za pána mají, nébrží souce u vězení pravili, že nevědí, cí sou“. Ale soud komorní tento výmluvám nedal, a pan Žákavec musil pro „tu vejtržnost“ provedenou na Vopičkoví a Rokosovi, měšťanech horažďevických, kterých se vrchnost vřele ujala, jíti na Černou věži.

Ve sporech o pivo bývali sic poddaní měšťané od vrchností svých naproti sousedům a vesničánům chráněni horlivě, ale přišlo-li do tuhého, byli to přece jen zase měšťané, kteří za škody trpívali. Že pivem vrchnosti své poddané podporovali, příklad vizte v Strašeckých. Poněvadž vyhořeli, poručila vrchnost — arcikníže Ferdinand — r. 1563 všem vákolním vesnicím: Řevničovským, Hředelským, Mutějovickým, Nesuchyňským, Lišanským a Luženským, aby brali pivo v Strašecím, by to „město zase k vyzdvižení přišlo“. ⁸⁷⁾ Podobně činily jiné vrchnosti. A což bývalo praček a soudů o cizí pivo přes vrchnostenský zákaz do vsi přivezené! Aníž skončil se každý soud tak příznivě měšťanům, jako r. 1579 stalo se měšťanům Verneříckým. Ten čtvrtek po sv. Prokopu všickni konšelé s purkmistrem Vitem Smolníkem a jinými pomocníky „přišli zbrojně s ručnicemi, voštipy, kordy a jinými braněmi na grundy Albrechta Šchovce do vsi Rychnova, a tu jsou na rychtu, kde Petr Nejmon šakuje, skočili a u pivnice zámek stloukli, sud piva z též pivnice vzali a na ves jej vynesše, vypili“; ⁸⁸⁾ odtud hnali se válečně „do Přibramě, tu jsou v krčmě, kde Kliment Tuta šenkuje, dvéře otevřeli od pivnice odmekli a sud piva vzali a vypili“. Z toho soud Verneříčtí vyhráli, neboť přinesli privilegium, od někdy Voldřicha Duban sobě udělené, na vaření piva s tou ještě milostí, aby do třech čtyř vsí — do Přibramě, Rejchnova, Blankerčic a Laučky — pivo dodávali, a „která by ves se tak nezachovala, a jinde pivo vařeno, tehdy že mají Verneříčtí taková piva bráti a je k svému právu obrátiti“.

Hojna by mohla býti kapitola o kyselostech a nepřátelstvích, která vznikala leckdy v živobytu měst poddaných mezi sousedy a

⁸⁶⁾ Registra židovsk. poplat. č. 11. J. fol. 251.

⁸⁷⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 69 fol. 340.

⁸⁸⁾ Kn. nálezů žlutá; kom. sond. č. 16. J. fol. 269. 271. 275. 281.

vrchností. Některý pán byl opravdu zlý. Zacházel s měšťany svědomně a beze všech soudů je zavíral. Víme o panu Špetlovi, že r. 1545 ani k rozkazu královskému zajatců v Bělé na zámku zavřených nepustil!⁸⁹⁾ Z nejhorších kladou pověstnou Kateřinu z Lokšan, kteráž rozkazem královským musila města svého Příbramského zanechat. Lid jí na rozloučenou rozbil zámek r. 1574.⁹⁰⁾ To byli pánové zlí.

Jiný zase přes tu chvíli sáhal jim do živnosti a utahoval je nemírnými platy; jiný zase přel jim práv od předchůdců dosažených. Obzvláště zle bývalo městečku, dostalo-li se zápisem v dluhu na čas jinému pánovi. Ten patrně chtíval za svůj dluh vytěžit z obce zastavené co nejvíce svému měsíci. Příklad dobrý víme o Přimdě městě.⁹¹⁾ Městečko Přimda bylo k své žalosti zastaveno bratřím Adamovi a Hendrychovi ze Švamberka. Arcikníže prý při té zástavě poručil urozeným bratřím, aby „Přimdeckých proti jich starobylým svobodám i také proti slušnosti neobtěžovali, ani jim v živnostech překážky nečinili“. A Přimdečtí měli pěkné majestáty! Král Jan „český a polský“ osvobodil je všech cel, dal jim právo odoumrtí a poručil, „aby jim zajíců, ptactva pernatého a jiné zvěří lapání a ryb lovení v nezapověděných místech překáženo nebylo; také měli svobodu v lesích dříví ke všem potřebám sekati, nejsúce povinni než od dvou sáhů po 6 denárech pánu dávatí“. Ale páni Švamberkové hned chtěli za dva sáhy po 2 gr.; potáhli je „v roboty nenáležitě, takže měli darmo dříví sekati, kamení sbíratí, v poselství choditi a jiné vymyšlené roboty činiti, živnosti své opouštětí“.

Tedy se pozdvihli a žalovali. V soudě arciknížecím r. 1555 vypravovali Švamberkové, že Přimdečtí kradou a protivenství jim činí, ježto obzvláště pan „Henrych se k nim všelijak laskavě choval a tu milost jim učinil, že jim piva vaření dopustil, ježto prve toho nikda neužívali, než sám pán jejich pivovar svůj v městě měl“.

V soudě konečně špatné sedlo štěstí Přimdeckým. Kdož osobně stáli, jsou tu na Hradě zavřeni, a kdo z vůdců doma zůstali, těmi se měla nová vrchnost ujistiti, a to proto, „že ničím toho, aby se jim to od pána jich dalo, sú neprovedli“.

Jako sedlákům řídko kdy zdařila se žaloba na pána, takž vedlo se i poddaným městům. U soudu málokdy dáno jim za právo, a na pouhou suplikaci, trváme, že málo bude příkladů, aby král zastal se poddaných, jako r. 1552 učinil to Ferdinand listem biskupu olomouckému Janovi, jehož ouředník Hanzl Popral měšťany osoblažské týral.⁹²⁾ Ale nepřeme toho, že žaloby poddaných přece bývaly pánum nepohodlny. Velmi naivní v té příčině byl statečný

⁸⁹⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 34 fol. 32.

⁹⁰⁾ Scha ler II. 121.

⁹¹⁾ Registra vejpovědi bílá č. 14. S. fol. 40 atd.

⁹²⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 49. fol. 231.

Jan z Vitenče a na Příbrami, jenž zavolal si Příbramské jednoho dne r. 1534 a pravil k nim: „Slyším, že nějaké psaní tam činite proti mně, proč mi to neoznámíte?“⁹¹⁾

A právě při této příbramské suplikaci je viděti, jak tuhá a nebezpečná i starostlivá práce byla sepsati a podati na pána stížnost. Nejprve se o tom radili ve vsi obci, mají-li sepsati suplikaci, a komu. Potom volili čtyři redaktory. „Tehda sepsali sme tu suplikaci, potom se zase k víceru sešli, tehda radili sme se o to, máme-li to dokonati, co jme počali, tehdy poradivše se ve jméno boží, tu suplikaci abychme poslali, tehda volili konšelé mne (slavovníka Jakuba), abych já jel, tehdy sem já jim odpor učinil, že sechci jeti.“

Ještě méně dařivaly se bouřky a násilnosti poddaných měšťanů proti pánům. Zdárné byly jen na počátku 16. věku, kdy v obecném vzduchu a pohnutí měšťané poddaní od pánů svých leckterous výsadu vymohli;⁹²⁾ ale později nezdařila se bouře žádná, poněvadž s vyšších míst vždy bývala spíš ochraňována vrchnost, jakožto od Boha pocházející, nežli vzbouření poddaní, kteří provinili se neposlušností. Živý doklad toho vizme při měšťanech grabštejnských, když se r. 1576 zbourili a, postavivše se proti vrchnosti, přišli do Prahy žalovat. Deputací byla veliká; přišli s písařem a v Praze najali si někde prokuratora čili advokáta, aby od nich přednášel těžké stížnosti proti panu doktoru Mehlovi ze Střelice, pánovi jejich. A první bylo, jak přišli, že císař hejtmanu hradnímu Černínovi rozkázal,⁹³⁾ aby je „vzelením, co jich zde na hradě Pražském do Bílé věže jíti moci bude, opatřiti dal“, a co nevejde do věže, aby poslal na staré město do vězení. A teď vydáván jeden dekret po druhém, aby některé pustil, jiné aby dal do horších vězení v Praze: černo, že s neposlušnými jednáno, aby byli poslušni. Konečně přišel i dekret tohoto rozumu: „J. M. Cís., poněvadž od svého urpuvého předsevzetí na mnohá předkládání upustiti a sebe z přísah závazků propustiti nechť, toho oumyslu býti ráčí, k nim na dle trestáním přikročiti, protož aby se s pánem Bohem smířili.“ S touto slibou poddali se Grabštejnští, a žaláře obojí pomalu se neposlušnými měšťany rozloučily zase.

Některá bouře poddaného města byla divoka, poněvadž posla z zoufalosti. Příkladem posluž Krásná Hora. Měšťané „hor zlatých“, násnohorští, r. 1559 zbourili se proti Janovi Vorlovi z Plavče, a vrchnosti. „V městečku na něho rychtář Samuel půtku učinil, jest zvyjebaný zrádce, a že s nimi nenakládá jako jiný pán oddanými svými, a že jim bere a strojí je o statky! I přišel tomu Jan Mácha s oštipem, tu okolo něho vobíhal, chtěje do toho ten oštip vstrčiti a jej zamordovati. Odskočil Samuel mezi

⁹¹⁾ Kn. komor. soudu. č. G. a. fol. F. 9.

⁹²⁾ Ku příkl. v Polici. Tomek, Police str. 55 a násled.

⁹³⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 94 fol. 61. 65. 66.

jiné lidi a lál mu, aby jej hrom zabil, že jest zrádce, lotr, jestli že k němu z ručnice neuderí; i dobyl z holstra ručnice. Pan Jan Vorel řekl mu: Zvyjebaný zrádce, vystup ven od jiných! A také jest z ručnice vystřelil nahoru, jemu beze škody i jinejm. A ten Samuel řekl po vystřelení: Nuž ven, zrádci! I běželi po něm všickni veřejně s oštípy, s kamením; oštípy ve dveřích vázly, a v tom přispěli přáteli jeho, odrazili je, a tak byli by všechny pomordovali, udeřivše na dům, skla, vokna vybili kamením a křičeli, že ho za pána nemají!“⁹⁶⁾ Po této bouřce, kterou původové těžce pykali, vyskytli se i v té malé Krásné Hoře lidé, kteří v soudě o sobě proti druhým pravili: „O suplikaci nic nevíme, jí odpor činíc, mezi nimi sme nebejvali, a nás podepsali; na nás nočně tlukou a dobejvají a mordující nás a dávající nám zrádců, že s nimi státi nechceme.“⁹⁷⁾

Též Albrecht hrabě Šlik vypravoval v soudě r. 1544, kterak zlé byly bouře nespokojených měšťanů proti vrchnosti. „V paměti mám, že před několika mnoho let Varští podle některých z rytířstva v Loketském kraji, tolikéž i měšťané v Loktě se proti mejm bratrům, hraběti Šebastianovi, Quirinovi a proti mně, jako svým pánům, zasadili a zprotivili, z čehož veliká válka, pálení i mordové povstaly, až pak naposledy z daru pána Boha jich nenáležitě předsvezetí a způsob jich Varských jest staven, a ta věc se tak dlouho působila, že můj nebožtík bratr a já skrze takovou věc s našimi neposlušnými poddanými k slyšení podle práva a k rozeznání na všechny tři stavy tohoto království Českého sme se podali; a na to nález se stal, kterýmžto oni Varští a jiní v Loketském kraji mejm bratrům a mně sou znovu prisouzení a ukázaní.“⁹⁸⁾

Víme také o bouřce z nedorozumění. Provinili se jí měšťané Brodu Německého r. 1599 proti Martinu z Turnu, svému pánovi. Pán přivezl sobě totiž drahé vína. Měšťané víno s hlukem mu pobrali, poněvadž měli privilegium na šenk vína. Marně vykládal Turn, že přivezl sobě, ne na obchod. Po nemalém soudě smířena věc ubrmansky tak, aby měšťané vrchnosti dali 380 kop č. za víno, a vína aby si nechali.⁹⁹⁾

Známe-li teď z tolika příkladů svízele, úzkost, nesvobodu měst poddaných, což bychom se podivovali snaze, že aspoň ta města, jimž to bylo poněkud možno, chtěla býti přijata v „třetí stav“, chtěla býti třeba za veliké peníze městy královskými. Ale pokus takový málokdy se zdařil. Z příčin náboženských se Přerovští sami vykoupili za 52000 zl. z poddanstva pana Jana Pernštejna, však, netušíce pevně své samostatnosti, prodali se zase, a to Fridrichovi

⁹⁶⁾ Kn. komorn. soudu svéd. č. 14. G. fol. 446.

⁹⁷⁾ Ibid. fol. 99.

⁹⁸⁾ Kn. komor. soudu; svédomí; č. G. b. fol. 2.

⁹⁹⁾ Archiv mus. Listiny brodské.

Žerotína.¹⁰⁰⁾ Delší, ba tragická jest historie města Hradce Jindřichova, kterémuž také zachtělo se býti třetím stavem.

Že Hradec byl na sporu s vrchností o náboženství, o tom dořečeno svrchu. Ale co bylo jiných věcí traplivých! Už to, že nevěděli, koho více poslouchati. „Stará paní“ byl první a stálý pán. Vidouc, že jí nemají rádi, činila všecko na vzdory. Když postríhač Říha z jejího poručení na škodu obce r. 1615 skládal víno, vzkázala mu, „aby se nebál žádného, že pan syn její víceji vládne“. A konšelé zapsali si o tom v manual.¹⁾ „moc železo že láme, a že to pánu Bohu poroučejí“. Druhý ustanovičný pán býval jim hejtman. Toho nemilost pocítovali přes tu chvíli. Kterak s nimi zacházel, o tom zapsali sobě do knihy městské:²⁾ „Mnohdykráte pro dosti ničemné věci, které žádné podstaty nenesou, do zámku od téhož p. hejtmána obesláni bejváme. Tu daremně postavovati, ano někdy i k smíchu lidem obstoupati musíme.“

Třetí pán byl Slavata, a s ním na všecko podpisovala se manželka jeho. Tato pravá dědičná vrchnost na radu hejtmanovu snažila se Hradeckými pevně vládnouti, jmenovitě tím, že dosazovala na úřad konšelský lidi sobě milé a ponížené, kteří zase nemili bývali obci. V knihách městských o tu věc hlaholu dosti. Jednoukráte nechťeli míti nějakého Davida Turka. „Obec všecka na větším díle od sebe hlahol vydali a křičeli, že tomu místa nedávají, nýbrž že za potaz (poradu) žádají; i nevěda jinác, pan hejtman i páni k tomu povolili; zatím pak pan hejtman a Turek do radní světlice vstoupili, potom pak vystoupili z obce Petr Kovář a Jan Žádný a oznámili, že nechťi proti J. Mlští páně býti, však aby David Turek nyní i na časy budoucí v nižádném ouřadu nebejval. Pan hejtman oznámil, že to chce pánu v známost uvésti, však aby J. Mlšt pánu nevyměřovali, co by činiti neb nechati ráčil.“³⁾

Slovem — Hradečtí byli s vrchností svou velice nespokojeni, a uhlédavše v bouřích stavovských před bitvou bělohorskou chvíli sobě příhodnou, jali se vším úsilím pracovati o to, aby osvobození byli od Slavaty. Nadáli se při tom pomocí všeho království Českého, již pro obecnou nenávisť k Slavatovi. Jednali nejprve o větší svobodu se samým Slavatou, prve nežli oknem hradu Pražského vyhozen byl. Čtemeť o tom zajímavou relaci nějakého hradeckého vyslance, jenž z Prahy psal domů bez datum:⁴⁾ „Dobří přátelé nám tu radu dali, abychom se direktorů pro budoucí a věčnou bezpečnost nespouštěli, vrchnosti že jsou měnitelné, ale tento sněm, kterémuž rovného z paměti lidské nikda nebylo, že věčně trvající zůstávati bude; páni stavové veliké věci uvažovali, Slavata dostal znamenité kapitoly, a tím srozumíváme, že jest oblomen a přivěti-

¹⁰⁰⁾ Zoubek, Život Komenského. str. 5.

¹⁾ Manual radní z r. 1615. fol. 49.

²⁾ Ibid. fol. 35.

³⁾ Manual radní z r. 1615. fol. 97.

⁴⁾ Manual radní z r. 1604. fol. 162.

vější, dokonalejší odpovědi že dostaneme.“ Dále praví se v relaci, že po audienci u direktorů a u Slavaty rozešli se po kostelech, pak byli pozváni od Samuele Straky k obědu s primasem píseckým, kdež „mnoho jinech bylo pozváno, i nezvaní na nějaké zvědky mezi nás přicházeli, ale zachována v řeči střídmost, naposledy násilným pitím ústa zamčiny, že nás do hospody véztí musili; přáli bychom ty kratochvíle někomu jinému, aby byl na místě našem a ty dobry vůle požil“.

Byla-li žádost Hradeckých za osvobození stydliva za kolik let, jakmile Slavata vyhozen s hradu, ihned tuze jali se Hradečtí při evangelitských stavech jednatí o třetí stav; psali do Prahy, aby osoby konšelské byly posazeny v úřad od stavů samých; po čase zase psali, „že vynasazením hrdel a statků město i zámek jakožto vzácný pas a klíč do království Českého obdrželi, nepřátely po třikráte od města s posměchem jich odehnali a lidu nemálo položili“; ⁵⁾ a zejména opírajíce se tím, že Hradec Jindřichův je „pas“ do království, prosili, aby tedy „do desk vloženi byli, jako jiná města královská“. ⁶⁾

Přišla bitva bělohorská, a bylo po nadějích. Vůdce hnutí hradeckého i jeho menší přívržence stihlo tolik pokut a konfiskací, že jimi v českém musei naplněna veliká kniha. Bramhauzský Burian, jenž nejvíc se provinil, odsouzen hrdla, ale nejprv aby ztratil ruku, jazyk týlem aby mu byl vytažen, a naposled aby ho rozčtvrtili. Podobně státi se mělo Jírovi ze Kře. Před samou exekucí slevil pán a paní, kteří oba v ortelích podepsáni, z oněch zlých přídavků trestných, a náčelníci hradeckého hnutí jsou jen zvěšení — s papírovými kalichy na hrdlech. ⁷⁾ Měšťanům jsou odňata všecka práva, obzvláště právo kšaftu; odoumrťi měly býti pánovi k ruce; appellace od soudu konšelského měly jíti k vrchnosti, na všech listech od města vydaných napřed byl podepsán regent Jeho Excellenci; ⁸⁾ přísahy ouřadu i měšťanů byly od té chvíle pánu Bohu, panně Marii a Jeho Excellenci se slibem „všelijakého puntování se vystříhati“. ⁹⁾

Z měst komorních a duchovenských zdařilo se v době Rudolfově leckterémus, že bylo pojato v „třetí stav“. Ale což bylo práce, proseb, nabíhání, placení, nežli to ono město konečně doprosilo se osvobozovacího majestátu, a nežli ponejprv přijel sadit konšely podnikomů králův! Poučna jest v té příčině historie rakovnická, jenže je předlouha a nekonečně zdlouhava.

Rakovník stal se městem královským majestátem r. 1588, a žalovati i prositi začal už r. 1566, když totiž Křivoklát měl přijíti

⁵⁾ Kniha pokut hradeckých v Musej. fol. 15.

⁶⁾ Ibid. fol. 17.

⁷⁾ Ibid. fol. 150 a jinde.

⁸⁾ Kopial v arch. hradec. z r. 1620 fol. 39.

⁹⁾ Kniha purkrechtní v Hradci r. 1621 fol. 1.

rukou královny do rukou arciknížete Ferdinanda. Už tenkrát nechtěli měšťané rukou slibovati člověčenství. Arcikníže jim tedy odvetu zapověděl křivoklátské grundy. To byla věc nemalá, zlá! Křivoklátské grundy objímají město Rakovnické kolečkem uzoučkým, dře uzavřítým, takže sotva vyšli před bránu, již tu byl mezník křivoklátský, buď kámen, buď dub, na němž k straně křivoklátské vymačán byl jelen, k straně rakovnické vůl. Záповěd gruntů je tedy hořké zajetí. Sešel-li kdo jen poněkud se silnice, chycen byl od fořtů jiných lidí hrádeckých, všude číhajících; a do města jim nechtěl do nic voziti! Prosili tedy v Praze v komoře, „aby v nesvobodu, dobnou lidem selským a robotným, uvedeni nebyli“. ¹⁰⁾ Když nepobilo nic, poslali poselství za císařem do Augšpurku s výpisem všech jestátů svých, starých i nových. Prosili „pro pána Buoha“, aby pověd gruntů, to soužení, s nich snato bylo, „téměř z města vynemůžeme“ psali, a předložili císaři ten skutek, že už ve všem jsou to města královská, i v tom, „co se šacunkových berní dotýče, těch všech jsme s jinými městy královskými srovnání a nikdyž jinými poddanými lidmi k hrádku Křivoklátu náležitými co rovnosti nenesli, než to všecko sami od sebe bez hejtmanů řídili opatrovali, a v ta místa, jako jiná města královská, skládali“; ano to že jsou město krajské, a že už i této Milosti Císařské na úpení panství Pardubického 900 kop českých „poddané půjčili“; „konec prosili, aby pod ochranou císařskou zůstali a více k správě křivoklátské nenáleželi. A když císař je odbyl slibem, poslali nové poselství do Vídně, nařikajíce, že hynou, řezníci že nesmějí do vsí dovozat dobytek, řemeslníci a sousedé že nesmějí na lesy pro dříví, křivoklátské že jim dobytek zajímají.

Záповěd gruntů trvala déle než rok. Arcikníže odebíraje se s nich zvlášť poručil hejtmanovi Auličkovi, „aby nad ní držel ruku“. Když se arcikníže již potom nevracel, přestal Aulička držeti u a za některý koláč povolil; od té doby zvětšili Rakovničtí úsilí, aby se dostali v třetí stav. K nástupci Maxmilianovu, císaři Rudolfovi, podali suplikací mnoho — v archivě rakovnickém najad jest desatero konceptů od r. 1571—1580. Největší překou byly císaři — kdo by to řekl? — lovy, k nimž bývali Rakovničtí povinni robotovati. Když konečně sněm za Rakovničany prosil, aby sami svatě slíbili, že i přes majestát budou choditi poslouchat k lovům, stalo se jejich dávné přání skutkem. V středu po Jakubu 1588 připojení jsou majestátem k třetímu stavu. ¹¹⁾ Předtím plativali k Hrádku 88 kop, smluveno, aby za každou dala 40, a takž vyplatili se 3556 kopami, 40 groši.

¹⁰⁾ Vše v „Aktech stran Křivoklátu“ v archivě rakov. Též o tom Levý ch. Pam. VII.

¹¹⁾ Že jsou třetím stavem, rozhodnuto r. 1582, majestát o šest let se změnil. Tak psáno rukou nějakého Pražana v exempl. kalendáře Veveslav. úbovně c. k. akad. gymnasia, kdež i to přání čte se: „Pán bůh rač dáti, to jednání k dobrému potomkům se vztahovalo.“

Přijetí v stav kterýkoli záviselo ovšem také na stavu samém, chce li nového člena přijíti či nechce-li. Takové rady o městech konaly se v radnici Staropražské. R. 1593 v středu po neděli Oculi „purkmistři z měst, též poslové z měst královských a její milostí králové, sšedše se spolu na rathouz, o to rozjímání měli, kterak vyslaní z Bydžova Nového včerejšího dne na Hradě k sněmu na ně vznášeli, kdež jsou za Maxmiliana, vyplativše se, za svoboduy jsou vyhlášeni, aby třetího stavu užívati směli“. Ta hromada v rathouze staroměstském tedy za odpověď dala: „Že takovou milostí od J. M. Císařské obdařeni byli, že jim toho Pražané i poslové z měst z upřímného srdce přejí“ — „jen aby berně od sebe časně odvozovali.“¹²⁾

Právě taková scena stala se, když r. 1599 poslové z měst Boleslava Mladého k stavu městskému vznášeli, „že od předešlé vrchnosti své, ač s velikou těžkostí, závadou a vydlužením se skoupi, takže město poddanosti zproštěno jest“.¹³⁾

Roku 1609 přednášel stavu městskému v pražské radnici zástupce Prachatických, „aby vedle starobylého, dobrého způsobu v jejich společnost přijati byli.“¹⁴⁾

Téhož pohnutého roku přišli i Vltavotýnští, kteří byli dosud město „duchovní a zápisné“, a obdrželi přijetí. Byli se vyplatili 4000 kopami císaři danými. Ale císař nechal si „solní handlu vltavu s oběma břehy se svobodným po ní plavením“.¹⁵⁾ Těch příkladů dosti bud.

¹²⁾ Liber ver. memor. v arch. pražsk. č. 326. fol. 62. Jiná zmínka v knize č. 1140, 343.

¹³⁾ Ibid. fol. 62. 63. dle Schallera (Bunz. Kreys. 11) vyplatili se od Lobkoviců 60000 kop. pražsk. gr.; ale dle kn. městské v arch. bolesl. A. 10 fol. 130 vyplatili se 30000 kop gr. č. a zámek koupili za 1000 kop č.

¹⁴⁾ Ibid. fol. 83.

¹⁵⁾ Ibid. fol. 82.

KAPITOLA TŘETÍ.

Právo měšťanské.

Přijetí v měšťany záviselo na koliku podmínkách. Nejprve bylo předstoupiti do rady a prositi; pak ukázati hodnověrné listy svého poctivého zplezení. ukázati zachování rodičů buď listem, buď svědky, a položití „příjemné“, a naposledku postaviti rukojně. obyčejně dva, kteří zaručili se aspoň na první časy, že bude zadatel řádným měšťanem, že se bude pokojně chovati a dvě léta neb déle s městem trpěti.¹⁶⁾ Byl-li kandidát člověk poddaný, než ho přijali, bylo mu ukazovati list výhostní, jímž poddanství byl zbaven. To asi zhruba pravidlo. K tomu pravidlu přičiňovány časem a místem rozličné přídávky, buď že musil zadatel ukázati listem neb zkouškou svoje náboženství; buď mu naložili podmínku, aby do roka uměl česky, jakož čte se na mnohých listech v měšťanských knihách pražských, neboť sem vždy nejvíce hrnulo se cizinců, kterým bez práva měšťanského jen stěží propuštěna živnost samostatná. Takového cizince s podmínkou jazyka českého postaviti měli po uplynulém roce rukojmové, a kdyby česky neuměl, mělo se mu právo městské vzíti.¹⁷⁾ Že tu nelze miniti nějakou filologickou zkoušku zlou, věc jista, ale chtívali na novotném měšťanu, z cizího národa pošlém, přec, aby rozuměl i mluvil po česku. Podmínka českého jazyka bývala i v městech venkovských. Ba v Rakovnici ještě po bitvě bělohorské stáli na ní.¹⁸⁾

¹⁶⁾ Malostranští takovou záruku pod 50 kop zavedli sobě podle Staroměstských a Novom. teprve r. 1599. Kn arch. pražsk. č. 567. 57.

¹⁷⁾ Příklad uvádějí Arch. Pam. XII. 38. Ornis z Paumberka, malíř, stál rukojmím za Konráda Schustera, zlatotepece z Norumberka r. 1567. Schuster dostal právo s podmínkou svrchu psanou; dle knihy arch. pražsk. č. 1165. fol. 40. přáno Tomáši flašnýři ze Chba živnosti „bez měšťanského práva“ do roka. „poněvadž mu na ten čas právo městské dáno býti nemohlo, že českému jazyku nerozuměje nevěděl, co by se jemu předkládalo, a v tom roce aby se česky rozuměti a mluvíti naučil“.

¹⁸⁾ Čteme v matrice civitatís tamějšího archivu r. 1622: „Jakub Slepěš barvíř, za něho rukojmové do sv. Jiří, až by se naučil povinnost českým

Přijetí v měšťany konávalo se všude s obřadem, při němž promlouváno mnoho řečí. Dle zprávy¹⁹⁾ Jakuba Fikara z Vratu, hofrychtěře, věc děla se takto. „Zjednaje sobě vstoupení do rady má žádati, aby jemu živnosti a měšťského práva přáli, a má mít podle sebe pro rukojemství dva sousedy buďto z města nebo z před měští. Tehda purkmistr, anebo kterému konšelu poručí, má k tomu promluvit: „Jene, jakož jsi předstúpil před pana purkmistra a pány a žádáš v městě tomto živnosti, a tobě aby měšťské právo dáno bylo o to prosíš; máš-li list zachování rodičov svých a svého, ten ab prokázal a jej položil. Tehda ten list když položí, a neměl-li listu, a lidi by hodnověrné vystavil, a ti by o zachování rodičů i jeho vysvědčení učinili, mají přijati býti.“ Teď mu poručili, ab s přátely a svědky z rady vystoupil. A osamotněvše, uvažoval radní páni o těch listech anebo svědectvích oustních. Potom ho zavolali a promluvíli: „Jene! Jakož si s přátely předstúpil před pana purkmistra a pány, a žádáš v tomto městě živnosti a měšťského práva, poněvadž si prokázal zachování rodičov svých a svého pan purkmistr a páni nejsou tomu odporni, aby měšťského práva dáti neměli a v tomto městě živnosti příti; právo měšťské pro tebe polož!“ Teď položil „příjemné“. Fikar radi, 34 groše české aby byly položeny, tedy právě tolik, kolik ukládá „Právo Starého Města“ z doby husitské.²⁰⁾ Když zaplatil, „konáno právo v těchto slovích dále: „Jene! Co k měšťskému právu přísluší, toto máš věděti, že sám máš ctně a chvalitebně živ býti, máš-li manželku nebo budeš-li mítí buď dítka nebo jinou čeládku, k těmž máš vésti. Což by znal zlého proti pánu Bohu, proti panu purkmistru a pánóm i obci škodného, zlé máš tupiti a dobré velebiti a toho což škodného, nemáš tajiti: s touto obcí ve všech rádech světských i duchovních máš se srovnati, přijímaje tělo boží a krev boží pod obojím způsobem.“ (Tu radí Fikar, aby to položili tak, jak kde za obvyčej mají.) Konečně optal se řečník měšťana zánovně: „Tak-li se zachováš?“ K tomu bylo odvětit: „Tak.“ „Buď Bůh pochválen!“ řekl v odvet purkmistr a hned přičinil nová napomínání: „Králi J. Msti máš slíbiti věrnost a poddanost, panu purkmistru a pánuom poslušenství. S touto obcí máš zlé i dobré trpěti za tři léta a potom, cožkoli dá pán Buoh, děle. Rot a sekt pikarů ských máš se varovati.“²¹⁾ A za to všecko máš slíbiti, a podle toho jiná dva pod měšťským právem.“

jazykem vykonati.“ Povinností je tu míněn slib. Naposled čteme v městské knize rokovní o takovém hájení jazyka našeho při r. 1635, kdy ukládají jakému Němci, Křotrovi, aby přinesl list zachovaci „v translaci české“. se tedy už spokojili s překladem, mluvit nemusil.

¹⁹⁾ Z budějov. archivu naučení Budějovickým r. 1541, při čemž Fikar dokládá, že vzal příklad z Hradce Králové; uveřejněno K. Köplem v Sb. Hist. II. 373. Zpráva ta srovnává se s Briekím v artik. 48 měst. práv.

²⁰⁾ Vyb. Liter. II. 334.

²¹⁾ Což bylo asi Fikarovo přání. V městech, kde byli Bratři čeští, někud počtem, zajisté neslibovalo se v oněch slovech.

Po těch slovech udál se hlavní kus přijímací. Nový měšťan přísahal rukou dáním. Podal ruku purkmistrovi, a rukojmové učinili nápodobně. Ale ani to nedělo se mlčkem. „Slibujete-li?“ ptal se purkmistr. „Slibuji, slobujeme,“ odpovídali tázání. Po té rozkázal jim k písaři jíti, a to právo městské poznamenati. Za to bylo dáti groš K „takovým zápisuom má míti písař zvláštní knihy“; a právo městské má takto zapsati: „Janovi z Velvar dáno jest městské právo, a za něho sou rukojmě Petr Vražda a Jan Sli-venský pod městským právem. Stalo se léta 1530 atd. za purkmistrovství Jana Beránka.“

Tak hladce, jako tu Fikar uvádí, dávalo se měšťanství — dejme tomu — většinou. Ale leckdy událo se, že v některé z obyčejných podmínek byl háček. Kandidát nemohl prokázati na příklad, že je z lože poctivého. Než na to bývala pomoc. V nejstarší době dal očištu papež listem vyprošeným, později císař majestátem zbavil takového člověka nezaviněné příhany, která v oněch dobách z míry byla velikou. Takový majestát ovšem pečlivě býval chován v radnici neb vpisován do knih z příčiny té, aby později ani novotnému měšťanovi ani konšelům věc „nepoctivá“ nebyla vyčítána.²²⁾

Horším býval ourazem náboženský rozdíl. Ten zůstával překážkou stále až do nových dob. V městech královských od doby husitských válek (mimo Plzeň) skoro všude chtivali, aby měšťan přijímal „pod obojí“. Pražané ještě r. 1581 odmítají katolíka, jenž nechtěl býti v tom s nimi za jedno.²³⁾ Litoměřických první otázka bývala, když měšťanský kandidát vstupoval do rady: „Jaké jsi víry?“ Druhé teprv bývalo, aby ukázal své zachování.²⁴⁾ Když v první půli století 16. se začínala k nám uvozovati rozličná učení protestantská, v knihách pražských viděti, kterak se odhajovali i těch Pražané. Přišel-li kdo té víry, buď z hola nepřijali ho v sebe, nebo mu uložili do jisté doby, aby se s nimi u víře srovnal. R. 1521 čteme na příklad o jednom,²⁵⁾ „že má se u víře v přijímání těla a krve Kristovy pod obojím způsobem do Matky boží nanebevzetí skutečně srovnati“. O tom ovšem musil přinésti farářovo vysvědčení, kteréž o jakéms Lincerovi rukou faráře svatojilského, kněze Pavla, r. 1534 bylo toho rozumu, že „učinil vyznání křesťanské, k tomu jsa pilně ohledáván, bylo-li by co při něm luterianského, Cvingliova neb jiných učení; a že farář seznal, že toho nic není při něm, než že žádá s námi se všemi jako věrný srovnati se; na ta slova le mu poslouženo jest velebnou svátostí“.

²²⁾ Takový zápis na příklad viz v arch. pražsk. v libr. civ. č. 535. fol. 138. Tu očišťuje Rudolf císař nemanželského Jana z Dubence r. 1580, ježž Pražané přijali mezi sebe jen na dotčený císařský list.

²³⁾ Arch. pražsk. kn. č. 535. fol. 306.

²⁴⁾ Litom. rukopis z r. 1510 v mus.

²⁵⁾ Arch. pražsk. č. 324. fol. 49 atd.

Od Ferdinandovy doby činěny výminky na prospěch katolíků: nedopustil Ferdinand vylučovati katolíků z práva městského.²⁶⁾ Změněna tedy forma, jakož svědčí o tom zápis v městské knize r. 1560²⁷⁾ o Šebastianovi Agrikolovi, jehož přijali na přímluvu Vratislava z Pernštejna, nejvyššího kancléře. „bez rukojmí, za příčinou tou, poněvadž v té víře přijímání svátosti pod obojí s jinými měšťany se nesrovnává“.

Ale závadou skoro nepřemožitelnou bývalo, neměl-li přichozí listů zachovacích ani živoucích svědků na místě listů. Novoměstští píší r. 1574 samému purkrabí karlíštejnskému Mikuláši z Tropic, „jakožto jednomu z vyšších pánů ouředníků zemských“, že nemohou dáti městské právo Stanislavu Charvatovi, služebníku Jeho Mlsti Císařské, „poněvadž se z jeho supliřací srozumívá, že stěžka k listu zachovacímu, podle kteréhož měšťanství všichni dostávají, přijítí moci bude“.²⁸⁾ V bouřné době jagailovské dostal se leckdo v společnost měšťanskou listy falešnými; někteří snad také i bez listů; aspoň to vysvítá ze zákazů r. 1482. „Kteří by listů těch neměli, aby vyzdvihovali byli; pakliby kdo zjednal sobě list falešný, a naň to bylo shledáno, aby bez milosti na hrdle trestán byl i s tím, kdož by jej psal.“²⁹⁾ List zachovací míval i cenu hypoteky bezpečné: věřitel naň půjčil!³⁰⁾

Listy zachovací bývaly mnohomluvny, jako vůbec všecky spisy 16. věku, a týkalo-li se svědectví osoby, které píšeť buď z peněz buď z úcty přál, tož list býval i malbou zdoben a okrašlován předmluvou předmlouhou. Na poznanou nelze vyhnouti se jedné ukázkce z Mělníka. Začíná se:³¹⁾ „Jakby byla dobrá pověst a dobré svědomí člověku každému potřebné, Šalamún onen moudrý pěkně chválil, když takto napsal, i že lepší dobré jméno a pověst, nežli bohatství znamenitá, a dobré slovo nad stříbro a zlato, a sám pán Bůh chce míti rozdíl dobrého od zlého, tak aby dobře zachovalí byli chválení a ochraňováni, a zlé činící potupeni, a dobří sami od sebe vždy víc a víc vidúc, že poctiví lidé k místům poctivým v obecnství lidském přicházejí, v dobrém rostli a se množili, a zlým v neváznosti cesta aby byla zamezena, čehož ušetřil se Albrecht Didymus, ukazatel listu toho, syn dobré paměti Jakuba Putrnilicha otce a Doroty matky své“ atd.

Největší rozdílové bývali v „příjemném“, totiž v platě, jímž se vkupoval člověk do města. Před vojny husitskými platilo se

²⁶⁾ Do Brna vzkazuje císař Rudolf r. 1602, aby při měšťanském přijímání rukou dáním zaslibována byla víra katolická a jiná ne. V missivec c. k. místodrž. archivu.

²⁷⁾ Arch. pražsk. 324. 49.

²⁸⁾ Manual radní, novoměstsk. v arch. pražsk. č. 397. fol. H. 169.

²⁹⁾ Arch. Č. V. 442

³⁰⁾ Příklad z r. 1598, kde půjčeno na list zachovací půl kopy, viz v kn. arch. pražsk. č. 1174. 9.

³¹⁾ Kn. městská v arch. mělnickém z r. 1600, fol. 96.

v Praze „příjemného“ 32 groše,³²⁾ později 34; ale v století následujícím bylo platiti již po koliku kopách. Toť se ví, že čím dále, to draže. Než v 16. století není města, aby v téže době ukládalo každému novému měšťanovi stejný peníz za udělení měšťanství. Obyčejně záviselo větší neb menší „příjemné“ na tom, která byla osoba platící. O Kutnohorských vypravuje r. 1593 Dačický, že proměnili svůj „starodávny řád v platu, jenž sluje příjemné; když se kdo do sousedství přijímal, dávalo se toliko 36 grošů česk., 6 chudému vracovali, ale již ukládali co a jak na koho chtěli a vyšacovati mohli.“³³⁾ Byl-li to chudý řemeslník a město mělo jeho řemesla zapotřebí, pustili ho všude mezi sebe rádi a za peníz nepatrný. Bylo-li na kom co vzíti, anebo chtěli-li mu klásti překážku peněžitou, uložili více. V Stříbrě přijali r. 1550 Johanesa Afrikána za tři míšeňské kopy, a po něm hned následující prozazník platí kopu jednu jen, a když přišel mezi ně Němec z Kynžvartu, Mukník, o kterého bezpochyby nestáli, musil dáti 13 kop r. 1552. Němec Ludvík r. 1553 i 90 kop za „příjemné“ dal — a r. 1582 přijímají Bartla truhláře za třicet grošů!³⁴⁾ Kdo tomu rozumí! Mluvíce o Stříbrských, nesmíme nepodotknouti, že od r. 1578 stavěl každý nový měšťan za sebe čtyři rukojmí na místě dosa-
dních dvou.

Veliké příjemné mívali v Žatci. Všude totiž slevováno, vzal-li někdo nový měšťan některou městskou vdovu neb dceru měšťanskou, a žatečtí Čechové r. 1556 přijavše Němce Davida Eltle z Regně-
trku, jenž pojal jejich nějakou kramářku Annu, požádali od ho 9 kop příjemného.³⁵⁾ Nemálo brávali také v Hradci Jindřichov-
ové, ale bývali tak hodni, že se i smluvili a slevili, obzvláště
la-li ke konšelům přímluva ze zámku. Čtemeť na příklad v ma-
ale radním³⁶⁾ r. 1604: „Pan hejtman vstoupiv s Johanesem Uni-
vským, písařem pivovarním, do rady, žádal, aby pod šos městský
tjat byl. I položil listy zachovací s vejhostem, s textem latin-
ým, a k tomu výpis z téhož listu český položil. Uloženo na něj,
krechtu aby složil 20 kop (!), a učiněná omluva. Ačkoli by jemu,
jako pána darováno býti (mělo), ale po-
radž více u sebe nemá, než toliko 5 dukátů, položil je; a žádal
zpochyby hejtman), aby témuž panu Johanesovi zase milost
nilí, i vráceno mu dva dukáty.“ K tomu zbytečen výklad, čísla
aví: 20, 5, 2. Tohle smlouvání bývalo snad v Hradci zvykem.
tě r. 1615 čteme v jiné tamější knize:³⁷⁾ „Jan Bejvalík za
krecht složil 25 kop míšeňsk., i jest mu navraceno 8 kop.“ Od

³²⁾ Tomek, Praha II. 295.

³³⁾ Dačický II. 39.

³⁴⁾ Kniha stříbrská č. 187. fol. 135. 148 a jinde.

³⁵⁾ Reg. komorn. soudu č. 13. fol. 161.

³⁶⁾ Manual radní z r. 1604. v arch. hradeckém. fol. 195.

³⁷⁾ Manual z r. 1615 fol. 2.

umělců chtivali — nejen v Hradci — aby za příjemné podali nějakou užitečnou práci. Hradeckým podal r. 1615 Hons Šuster zlatník „pečeť menší městskou se dvěma lvy“, začež mu purkrecht dal rován.³⁸⁾ A kterak v Hradci nestejně měreno příjemné, to poznat r. 1604, kdy přijali několik lidí po kopě, několik po 4 kopách, Kryštof Šwyner musil dáti 15 dukátů.³⁹⁾ Koho nechtěli, nepřijali. Téhož roku žádal nějaký Vlach za přijetí do obce. Tomu odkládali pořád, až „do sjití většího počtu pánů“. ⁴⁰⁾ Jinému zase, slu Pavel Fichtl, jež tkadlci hradečtí snášeti nechtěli, vyřídil pa purkmistr bez obalu, „že jinde jest chléb také o dvou korách, Hradec že není za všecken svět“. ⁴¹⁾ V malých panských městec poddaných bývalo „příjemné“ obyčejné skrovničké. Na příkla v Brandejse nad Orlicí platil od r. 1582 domácí člověk 8 groš přespólní patnácte.⁴²⁾

Otázka, kterého stavu bývali noví měšťané? Ty doby, ku město každé ochotně otevřeno bývalo lidem sedlským, kteří, p byvše v městě rok, již tím stávali se svobodnými, pomínuly v Něm cích do začátku století 15., ⁴³⁾ u nás do konce téhož věku. V Němci se ohrazovali potom vysokým „příjemným“, ⁴⁴⁾ u nás to obstará vrchnosti tím, že vymohly sněmovní zákazy i majestáty, aby po daní nebyli bez výhostu přijímáni. Majestát Vladislavův z r. 1497⁴⁵⁾ učinil konec volnému přijímání lidí sedlských. Ustanovenof, „al na ty saháno nebylo, kteříž v městech osazeni jsú, ješto jsú vyš výše nad osmnást let od datum listu tohoto, než kteří by níže osmná stí let vyšli byli, na ty každý podle práva sáhnúti muož, jakožto i lidi své . . . a po dnešní den, ktožby koli z gruntů panských utek nemaje listu výhostnieho, buď do měst našich nebo do městec, mají pánóm jejich beze všeho zmatku vydáni býti, kdyžby toh na purgmistru požádali. Pakli by kto nechtěl vydati, tehdy úřední toho města i všecka obec muož pohnána býti podle práva krá lovství tohoto“.

Mimó ty zákazy bývalo na překážce i to nechutenstvo př hluboce vkořeněné, jímž jeden stav pohlízel na druhý, jakoby by méně dobrý a ctný, a všickni tři stavové v tom svorní bývali, p hlížeti na sedlský lid, jenž nebyl „stavem“, jako na zboží p dejně. Však ještě pozná čtoucí z mnohých dokladů onu pohrdavos s kterou si vedli měšťané k lidu sedlskému. Plzeňští r. 1593 v i příčině usnesli se znamenitě i proti sedlským děvčatům. Památ

³⁸⁾ Ibid. fol. 82.

³⁹⁾ Manual z r. 1604. fol. 76. fol. 136.

⁴⁰⁾ Ibid. fol. 38.

⁴¹⁾ Manual z r. 1604 fol. 70 v arch. Jindř. Hradce.

⁴²⁾ Archiv musej. List. z Brand.

⁴³⁾ Roscher III. 587.

⁴⁴⁾ Maurer. Städteverf. II. 754.

⁴⁵⁾ Arch. Č. V. 481. Čelakovský, Codex str. 302.

usnesení plzeňské bylo v těchto slovech:⁴⁶⁾ „Poněvadž stav náš městský tudy k zlehčení přichází, že mnozí sousedé sedlské dcery do města za manželky, s nimi — jsouce sami lidé svobodní — se spřiznávají, berou, protož aby se toho na budoucí čas nedálo; kdyžby sobě sedlskou dceru bráti chtěl, aby povinen byl za vejhost sto kop gr. česk. dáti.“

Noví měšťané do měst přijímáni bývali nejhustěji z řemeslníků. Příklad z Prahy Staré r. 1565. Za ten rok přijalo právo městské 68 osob; z nich bylo 35 řemeslníků, čtyři lidé učení, písaři a učitelé, při ostatních buď neudáno nic, buď podobají se zaměstnání obchodnickému.⁴⁷⁾ Z řemeslníků přišlo nejvíce řezníků (4), pekařů, ševců, krejčů a pivovarníků (po třech). Také studenti stávali se pražskými měšťany; ovšem to byli asi studenti letití, kteří k právu měšťanskému přibrali i vdovu pražskou.⁴⁸⁾ Prohlížíme-li měšťany Hradce Králové, jací byli r. 1653,⁴⁹⁾ postřehujeme, že ve stu třiceti čtyřech měšťanech byli 83 řemeslníci, z nichž 13 řezníků, 8 ševců, 5 mydlářů, po 4 pekaři, krejčí, soukeníci, bečváři, ostatní po 2 a po jednom. Je to sice zpráva pozdní, ale po mnohých znameních nelze ani pochybovati, že podobný poměr městských živností býval sto let před tím také. Většina byli řemeslníci, menšina hospodáři, a z řemeslníků skoro všickni některak se dotýkali hospodářství, buď že měli pole, chmelnice, vinici, některou kravičku, anebo jiný drobnější dobytek, jenž k čistotě tehdejších měst nic nepřispíval zdárně. Ti neb oni tiskli městu ráz. Jedno město slavno bylo průmyslem, jiné pověstným se učinilo svými hospodáři, buď chmelari, vinaři, koňari aneb jináče. Povědomy jsou charakteristiky měst z Republiky Stránského. Kdo byl tváře zarudlé, říkali vůbec, že je z Berouna: tuť bylo hodně hrnčírů; Klatovští slynuli látkami bafiněnými; Litoměřičtí slavní byli vinaři, ale pomlouvali je, že opíjejí vínem i moštem z hořčice svoje hosty, jimž před tím nedali žiti. Žatečtí byli „sládcí“ pro své pivo, „samcem“ přezvané, Rakovničtí byli pivovarníci, Slanští holubáři, Pracheňští rybáři, Bechyňští rybníkáři, Čáslavští koníři, Plzeňští ovčáci.⁵⁰⁾

Řemeslníci bývali v městech od jakživa stranou čilejší a poročilejší proti straně usedlých hospodářů, protož stávalo se nerůdná, že staří tiskli nové, všelijak je obmezující, z plného práva m v tom onom ustipující, mezi sebe jich nevolíce a podobně jináče roti nim sobě vedouce. V Prachaticích musil sám Oldřich Rožmberský, vrchnost jich, vzíti nové měšťany proti starým v ochranu. Teme v jeho listě: „Slibujem nedopouštěti toho, by měšťané staří

⁴⁶⁾ Protokol konšel. č. 20 v arch. plzeňském.

⁴⁷⁾ Arch. pražsk. č. 556.

⁴⁸⁾ Arch. pražsk. kn. č. 535. R. 1581 „Samuel Mělnický Nosek, literního učení student, přijal právo městské“. Fol. 130 R. 1590 „Jakub Přeloučský, učedník“ přijal je také. Fol. 226.

⁴⁹⁾ „Fassio“ z Hradce Král., rukopis v Musei.

⁵⁰⁾ Též Miscell. Balbin. D. I. tom. III. p. 20.

tiskli nové kterýmkolivěk obyčejem, buďto od domů, neb jiných držení, a nechceme kterého ze starých přijíti, ani ke kterému trhu přistoupi bez nových vůle a obecného svolení.“⁵¹⁾

Pro ouplnost pověděti jest, že do měst přijímání bývali také lidé, kteří nedošli plného práva měšťanského; byli to lidé všelikterakého zaměstnání, a město je přijalo pouze ve svou ochranu. V Střibře říkali, že přímají takového „za přikázaného“.⁵²⁾ anebo psali, že „se panu purkmistru a pánům přikázal“. Po čase někteří z přikázaných vstupovali v „sousedství“. Jinde jim říkali „obyvatelé“ na rozdíl od měšťanů. Přikázanost a obyvatelství nebývalo za darmo, ale příjemné nebývalo tak veliké. Jináče i obyvatel se sousedy musil nésti břemena městská. Kterak v Němcích byla ochrana takových obyvatelů nesousedů pořizena, to sudme z toho, že r. 1657 Herold⁵³⁾ v knížce své zcela vážně rozebírá otázku, mají-li se v době hladu neusedlí z města vyhnati čili nic. Méně důležitá jest odpověď spisovatelova, že by neměli vyháněni býti, „ponevadž ani divé zvíře svého sourodáka nikdy z pelechu nevyštvé“.

Vposléze bud připomenuto, že měšťan, z kteréhokoli města pryč se beroucí, musil v ouřadě vyžádati sobě listu zhostního, za kterýž někdy veliký peníz bylo vyčísti. Nejmnírněji bývalo v městech královských a komorních; na příklad nabyv r. 1561 Rychnova, Ferdinand ustanovil, aby Rychnovští brali od listu zhostního půl kopy.⁵⁴⁾ V panských městech, byla-li vůle něčí v tom, pobraho odcházejícímu i polovice všeho, co měl.

Také musil odcházející měšťan propuštěn býti z přísahy a neměl nikoliv utéci, jako r. 1540 Jan Kropáč to učinil Berounským. Maje s nimi spor, nechal měšťanství a „přikázal se Volfovi z Krajku, ani odpuštění nezav, ani nebyv propuštěn z přísahy“.⁵⁵⁾

Konečně bylo také odcházejícímu vzíti sobě list zachovací do nového bydliště svého. Byl-li s konšely na štíru, nedali mu listu toho a tím mu stížili vstup do města jiného. Koutský pro tu věc nemilou musil Nymburské r. 1553 u podkomořího žalovati prve, nežli mu list vydali.⁵⁶⁾ Stanislav Salášek z Krakova, přijav městské právo pražské r. 1587, v malém čase potom utekl bez ceremonií a listů. Konšelé vymstili se nad ním, že zapsali do knihy: „Nemalé zaneprázdnění starožitným pokojným měšťanům učinil, namluviv sobě poctivou Kateřinu po Zikmundovi Gonovi ze Studené Vody, maje svatební veselí konati, sběhl, tudy ji k škodám a k posměchu i pozvaným k tomu veselí přivedl.“⁵⁷⁾ proto prý mu městské právo zdvihají.

⁵¹⁾ Sláma, Prachatice. 42. 43.

⁵²⁾ Kniha střibská. č. 187 v arch. plzeňsk fol. 137.

⁵³⁾ Herold, Ursprung d. Städte 70.

⁵⁴⁾ Desky č. 62. fol. 26.

⁵⁵⁾ Kn. podkomořsk. úřadu fol. 29.

⁵⁶⁾ Táž kn. fol. 188.

⁵⁷⁾ Kn. arch. pražsk. č. 535. fol. 196.

Na čest měšťan dal! Pojem cti řemeslnické, měšťanské, stavovské býval daleko širší, nežli dnes. Čeho by sobě dnes člověk ani nevšiml, to bývala druhdy urážka zlá, kterou trestali i soudové. Měšťan byl svým měšťanstvím pyšen — ovšem víc proti sedlákům nežli proti panstvu — a jak nevinná věc mohla býti na urážku cti a poctivosti měšťanské, to vízte z příkladu a příhody, jež udála se r. 1593 v Počátkách.⁵⁸⁾ „Martinovi sládkovi nočního času utrhavše se krávy jednu mezi sebou utrkaly tak, že zahynula; někteří podruzi sou k Martinovi přišli, aby jim takovou krávu nechal, že ji vzíti a k požitku svému obrátiti chtějí, což jest učinil — a Vít kovář téhož Martina, jakoby se co tu nenáležitěho dopustil, na poctivosti nárekl.“ Z toho byl soud a nálezn, že mu to k ujmě poctivosti měšťanské není. „poněvadž ta kráva — nezahynula na nemoc.“ Z toho viděti, kdyby sládek byl dal podruhům snísti krávu nemocí sešlou, byl by beze cti, byl by ztratil měšťanství. Však ztratil měšťanství i ten, kdo rukou dotekl se mrchy, aby ji ze svého domu vyklidil! Na takové věci byl ras nebo kat, a ten byl bezectný.

Těžší příčina — a tu pochvalujeme — ztráty měšťanského práva bývala nemravnost a nevěra, pro kterouž by dnes zajisté nikomu nic se nestalo. Tak příkladem vyloučili měšťané berounští Matěje Rybáře i s ženou z města a vyzdvihli jim právo měšťanské proto, že na čas od sebe odloučivše se, žili oba v cizoložstvu kdesi přes pole a pak vrátili se.⁵⁹⁾

Byla-li města jako celky o přednost mezi sebou žárliva, což div to, že vyvyšovali se jednotliví měšťané jednoho města nad měšťany města druhého. Že bývala města žárliva, o tom leckde bude ještě řeč. R. 1490 si o tom při výjezdu Vladislava krále do Uher města učinila zvláštní zřízení, kdo kde táhnouti a postavití se má.⁶⁰⁾ Na pravé straně byli první Staroměstští, poslední Táborští s Píseckými; na levé straně první byli Hradečtí s Čáslavskými, poslední byli Mostečtí a Sušičtí. A když r. 1606 přitiskli Plzeňští s Budějovickými na dlužní úpis císařský pečeť svou před Kutnohorskými, byla z toho žaloba, a král veřejným listem musil nad tím „předsevzetím“ vyznati svou nespokojenost!⁶¹⁾ Město Praha byla hlava království, a protož přčasto vedli sobě její měšťané, přišedše ven do měst za svými potřebami, tak, jakoby nad ně nebylo. A byl-li který skutkem neb jazykem všetečen, odplacovali se venkovští měšťané nemilosrdně. Litomyšlští měli pro takovou nemilosrdnost od r. 1541 až po r. 1544 těžký soud. Přišel k nim novoměstský měšťan Matiaš Zatecký o nějakou spravedlnost čili dědictví. Kdo byl původ bití a svády, neví se, ale to jisto, že

⁵⁸⁾ Ruk. počátecký v Mus. fol. 26.

⁵⁹⁾ Arch. zems. kn. app. č. 4. str. 505.

⁶⁰⁾ Hist. Loun. Hammerschmied. Univ. knih. rukop.

⁶¹⁾ Chaos v arch. pražském.

pražský měšťan vedl si sebevědomě. Tedy mu nejprve osobní jeho protivníci nabili, a po nich ho dal ouřad do klády.

Kterak ho těžce žalářem stížili neopatrní Litomyšlští, o tom dříve svědek v soudě komorním: ⁶²⁾ „Když sem byl v lázni Písařů a byl tam pan Matiš i myl se v vaně, ptal jsem se ho, která se máte; a on mi okázal nohy: mám se hle takto, prej od vězení to jímám, seděl jsem! Já řku, divná mi věc, a své smrti bych se prve nadál! Potom pravil: Kdyby nebylo pana hofmistra, jest o mne psal, snadby mi byly nohy uhnojely železy.“ V soudě bránili se Litomyšlští líčice, kterak se zpurně stavěl pan Matiš, že pry ho chtěli pustiti ze žaláře, a on „vyručiti se nechťel, nýbrž chlubil se, že tu více vysedí, nežli by tři léta vykupčil.“ ⁶³⁾ Litomyšlští pro tu „vejtržnost“ v soudě propadli, a kdož onou dobou v radě byli — Matěj Sládek byl primasem tenkrát — odsouzení jsou na černou věz.

Plnoprávní měšťané rádi se odlišovali od předměstských souvětců, kteří mívali své domy a domky před branami. V Mýtě slali „předměstskými“ ⁶⁴⁾ jinde jim říkali také „forverečníci“ nebo „forberečníci“. ⁶⁵⁾ Byvali to obyčejně chudší sedláci a řemeslníci, ⁶⁶⁾ zahradníci, rybáři a jiní, kteří chtivali poněkud užívatí výhod městských, ale městským břemen všech nésti nechťeli nebo nemohli. Předměstí vznikala s domků kolem klášterů zábranských. ⁶⁷⁾ z veselých a města ležících. ⁶⁸⁾ z chalupí pod hradem rozložených; ⁶⁹⁾ z blízkých předměstských chalup: s dostatek volivali sobě předměstské své kovářů a rychtářů, a dlouhé byly sváry a mnohé ústrky s měšťany, nežli to ono předměstí vtělilo se k městu. Bylo to často zákeřných předměstí města strategicky na škodu, zapálil v městě jed že bolesti své a strážil chalupy, jež mohly býti ouraženy i proti vůli předměstských.

Právníci bývají od měšťanů ve všem všudy obmezováni, a taktéž, když jim konečně propadli, k jurisdikci a pod ochranu komorního a když se přiblížili své smluvou spevnili, jako to vidíme při Mladoboleslavě. V 1354 na rozkaz Ctibora z Cínoburka se měšťané s předměstskými, že budou předměstí vymahat, že měšťanská práva imoucích v městě jediním díle

1) Soud komorní, listy, 1354. v. 3. P. 10. P. 14.

2) Soud komorní, listy, 1354. v. 3. P. 14.

3) Soud komorní, listy, 1354. v. 3. P. 14.

4) Soud komorní, listy, 1354. v. 3. P. 14.

5) Soud komorní, listy, 1354. v. 3. P. 14.

6) Soud komorní, listy, 1354. v. 3. P. 14. a 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

7) Soud komorní, listy, 1354. v. 3. P. 14. a 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

Hůlků a před branami dvěma díly; v sbírkách vyprosili sobě
trnost k chudým a v správě městské chtěli míti zastoupení po
všech osobách z každého předměstí.⁷¹⁾ Přes to připojení nemítvali
hosti řemeslné, zvláště ne pivovarské, ani tržní, a když r. 1528
Eduard při Mladém Boleslavě předměstí Svatojanské a Klášterské
díl a nadal trhem týdenním, nesli to měšťané nemile a hádali
o trh ještě po stu letech s předměstskými.⁷²⁾ Mělničtí konšelé
arší r. 1564 zcela vážně o tom se usnesli, „že nesmějí pod-
stít a Podolští sousedé žádných husí bitých ani pečených pro-
ti“.⁷³⁾ Však sejdeme se s „předměstskými“ ještě.

⁷¹⁾ Kn. smluv mladobesl. č. 1. fol. 24.

⁷²⁾ Kn. bolesl. č. A. 10. fol. 140.

⁷³⁾ Kn. arch. mělnick. č. 3. fol. 2.

KAPITOLA ČTVRTÁ.

O jménech měšťanských.

Jako v staré době, takž rovně ani v století 15., 16. nebývalo při všech měšťanech jmen rodových, stálých, dědičných. Osoby jmenovaly se jmény křestnými čili „křtěnými“, tať byla jména přední a při mnohých osobách jediná. Ještě r. 1619 zvali se někteří řezníci v Mladém Boleslavě pouze Valentou, Janem, Matějem.⁷⁴⁾

Kterak to pořizovali, když takového doněkud bezejmenného přece určití a oznámiti bylo, toho za celé století 16. hojně příkladů. „Štěpán syn Havlů“, tak říkali, berouce na rozeznanou jméno otcovo; někdy také jméno matčino, manželčino. Vstupuje r. 1540 mezi pražské měšťany, jeden neuměl o sobě jiného jména povědět nežli: „Jan, muž Uršily, dcery Havla Hutěře.“⁷⁵⁾ To bylo jeho předlouhé jméno, z něhož nadbyt patrné, že neměl vlastně žádného; neboť aby tento Jan určen byl, musila pomoci žena, a že její jméno vidělo se býti nedostatečným, přibrán na pomoc tchán!

Vždy záleželo nejvíce na jméne křtěném, jakož víme ze soudů tehdejších, že pro zmatené jméno křtěné strana při prohrála, pro skomolené příjmení měšťanské nikoliv, a pak to víme z té okolnosti, že nikdy nenalezne se příjmení bez jména křtěného, alebrž opak že se naskytuje často.

Právě tak bývalo u sousedů našich Němců.⁷⁶⁾

Ale i nahodilá, nepevná příjmení, která měšťanům bývala dávána, a která s sebou nosívali někdy pevnější, někdy jen ledabylo, jsou kulturně zajímavá, poněvadž v nich jeví se moda, vkus, vtíp, rozmar tehdejších lidí, a proto jim tato kapitola buď.

⁷⁴⁾ Kn. boleslavsk. lit. D.

⁷⁵⁾ Libr. civ. v arch. praž. č. 534. 54.

⁷⁶⁾ V Němcích vznikala příjmení v století 13. „Der regere Verkehr und Beweglichkeit des Grundeigenthums erheischen eine genauere Bezeichnung der Person.“ Ale i tu bývala příjmení pořáde nahodilá, nepevná. Ani v době reformační — tedy do půlky 16. věku — nebyla ještě dědičnými. Arnold, Verfassungsgesch. II. 197. Kriegk, D. d. Bürgerth. II. 202.

Příjmení nemíval zhusta syn s otcem stejného, bratr s bratrem vlastním. „Mnohý má nejedno příjímí, jedno po otci, druhé po ženě,“ tak vykládá kdosi v soudě lounském.⁷⁷⁾ Po ženě měl příjmení na příklad Rakovnický Rohle. Když si vzal Škorničkovou Dorotu, říkali mu Škornička; a poněvadž si konšelé rakovničtí z toho činili pošklebek, žalovala na ně r. 1551 paní Dorota u arciknížete Ferdinanda, s pýchou pravíc, „že je to věc vědoma, že týž Rohle se jest k ní příženil podle řádu a církve svatě a po jménu jejím má jméno Škorničky“.⁷⁸⁾

Příjmení téže osoby nebo členů téže rodiny měnívalo se.

Zoubek⁷⁹⁾ uvádí na doklad nestálosti jmen městských tyto dohodnuté příklady. R. 1568 byli v Poličce bratří Jan Moudrý a Ondřej Ocásek; r. 1588 byl v Praze Jan Hradecký jinak Solnický, který patrně měnil jméno dle města, kde druhdy pobýval. V Kostelci byli řemeslníci v století 17.: Ondřej Menšík, syn Víta Krále; Ondřej Červenka, syn Vojtěcha Muřínka; Matěj Kořínek, syn Matěje Poláčka.

K těm příkladům přidáváme z r. 1527 pražského Trčku, jenž byl syn Mamlasův,⁸⁰⁾ Jiřího Darmotlacha, jenž byl bratr Srnův z Nymburce r. 1550, Jana Pamphila Turnovského, jenž kožešnický obchodník a jiné věci odkazuje r. 1562 „Václavu Špalíkovi, otci svému z Turnové“;⁸¹⁾ Václava Cvoka, jehož bratr r. 1456 v Novém městě byl Matěj Okant;⁸²⁾ touže dobou a v témž městě jest Vítek Vozař, bratr Beneše Hotovce, a v Podskalí měl r. 1459 Mařík řečený Bernardoch „vlastního bratra Šafránka“.

Zlé Kačce říkali do r. 1462 Hokyně a byla vdova po Janu slavobníkovi;⁸³⁾ sama začíná svůj kšaft slovy: „Já Kačka, řečená Zlá“ (1477); roku 1477 odkazuje⁸⁴⁾ něco Nicolaus Dub pellifex bratru svému Jírovi Neřádovi. Jan Lauryn r. 1499 měl bratra Petra Pacozu; Jana Legata matka v Praze slula Dorota Oremusová r. 1518; r. 1589 svědčí kdosi,⁸⁵⁾ že známý purkmistr pražský Jan Ornyus a Barbora sestra jsou děti Jana Modrého; syn Eliáše Špatholze, zraje v Kunštatě, zval se Eliodurus r. 1607;⁸⁶⁾ konečně čteme v knize lounské,⁸⁷⁾ že kdys v půli století 16. „Václav Calta splošen jest byl od Jiříka Pulečka s Kateřinou po Václavovi Kubíkovi“.

⁷⁷⁾ Kn. lounská č. 1. C. 17. fol. 406. r. 1587.

⁷⁸⁾ Arch. rakovnický suplik. pod lit. Š. Jiný příklad v Dačickém, Pam. matn. II. 67. r. 1599 zván tu konvář Řehoř po řemesle Kříčko, po manželce mědnička.

⁷⁹⁾ Arch. Památky VII. 23.

⁸⁰⁾ Arch. praž. č. 1047. fol. Q. 22.

⁸¹⁾ Kšafy při deskách zemsk. fol. EE. 18.

⁸²⁾ Miscell. při deskách č. 26.

⁸³⁾ Ibid. její kšaft.

⁸⁴⁾ Tamže.

⁸⁵⁾ Arch. praž. č. 1122. process. I. 150.

⁸⁶⁾ Tenora. Kunštat 85.

⁸⁷⁾ Kn. č. 1. C. 34. fol. 840 v arch. lounsk.

Zajisté s pravdou dí Grimm, ⁸⁸⁾ že jména sobě sám nedává nikdo, dostává je od jiných. Však to dokáže Jakub, měšťan bydžovský, jehož jméno bylo Boží dopuštění. R. 1578 pohnal k soudu ⁸⁹⁾ Mikuláše Kluckého pro schromení ruky. Klucký se v soudě bránil: „Že odpovídati povinen nebude, neb se on Jakub položil za měšťánina a dal sobě příjmi Boží dopuštění, ješto otec jeho, jest člověk poddaný, ne takové příjmi, ale Vácha jest měl.“ A k tomu „od Jakuba Boží dopuštění“ docela moudře a pravdivě odpověděl: „Ač ve vejhostu Jakub Váchů jest položen, ale potom, kdy jest v svobodě mu to příjmi dáno, a tak vůbec ode všech jmenován byl, nemohl jinak, než to příjmi, kteréhož v užívání byl, sobě dáti.“ To páni také uznali a Kluckého „v kázeň a trestání vzráčili“. Opata v Sedlci Jakuba († 1565), že staré pivo rád pítiv nazývali „Jakub Starýpivo“, ⁹⁰⁾ a horázdovický krejčí, jenž stal naposlledku v Hoře Kutné i císařským rychtářem († 1603), zvláště byl od lidí, poněvadž nepřijel jen vodu, „Vodičkou“; ⁹¹⁾ Mělník Matouš Zvonařovic, poněvadž jen jednou r. 1594 ukradl oves, „zhusta zván Ovesníkem“, a Václavovi Ladařovi v Lounech říkali jináč než „Červené moře“, a když se toho bránil, pravil kdos: „Jak jest mu to příjmi Červené moře dáno a proč, však dobře ví!“ ⁹³⁾

A ze starší doby příklad: R. 1448 uveden k sv. Štěpánu faráře kněz Jan Ocásek, „kterýžto uřezal té mezkyni legatově (pežského) ocas, i zůstalo mu to jméno kněz Ocásek“. ⁹⁴⁾

Patrně, že nejobyčejnější původ jmen bylo přezdívaní. I tak říkati začali některé osobě, a ta chtěc nechtíc jméno konec ujímala. I protož ještě dlouho po době husitské vstavováno na křtěné jméno, které napořád zůstávalo pravým a zákonitým mezi jméno ledajak nabyté slovo „řečený“ neb latině „dictus“. Na příklad vyskytuje se v Praze r. 1453 Johannes pistor dictus; r. 1512 Petr řečený Baba, r. 1516 Jiřík řečený Čtyři koně; r. 1430 Jíra řečený Oremus; Jakub řečený Tele; r. 1462 Petr braseator dictus Chlupatý, a téhož roku 1462 ještě zase Martin řečený Tele; ⁹⁶⁾ v Mladé Boleslavě r. 1470 Prokop řečený Rádek tak podobně uvést bychom sta na sta jmen mohli. R. 1556 vedeno také jedenkráte slovo „řečený“ v celou větu, kteráž o vodě jména svědčí ovšem ještě světleji, nežli slovo „řečený“. V s

⁸⁸⁾ Gesch. d. d. Spr. 153.

⁸⁹⁾ Komor. soudu kn. nálezů, žlutá č. 16 J. fol. 211.

⁹⁰⁾ Dačický I. 145.

⁹¹⁾ Týž II. 88.

⁹²⁾ Kop. mělnick. č. 12. 43.

⁹³⁾ Kn. lounská č. 1. C. 17. 406.

⁹⁴⁾ Staří Letopis. 153.

⁹⁵⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1046. fol. 112.

⁹⁶⁾ Miscell. č. 26. při deskách zemsk.

totiž dí se o jednom: „Jiří z Holohlav, jakž mu obyčejně Nerád“. ⁹⁷⁾

dal se některý člověk na literní umění, ihned zamrzelo české, ať bylo pěkné nebo nepěkné, ⁹⁸⁾ a přezval se sám nebo po řecku. Tak vznikla ona učená jména, jimiž literatury naší, obzvláště mluvíce o věku 16., jen jen m náležejí jména skoro všech učitelů a rektorů škol mnohých kněží, vůbec všech těch, kteří vyšli z universi svěsti se dali modou a učenou renaissancí. Poctivého tka v Kouřimí syn Eliáš, jakmile stal se „literního umění“ hned přezval se Eliášem Horatiusem. ⁹⁹⁾ A tak jiní yminky výjimkou zajímavou vidí se nám býti mistr Kolečova, jenž do koleje sobě přinesl latinské příjmi po otec nikterak nebyl z cechu učených. Žil v Sedlčanech, ctivě česky Bradáč, ale lidé mu přezdělí, bezpochyby že l, codex; ¹⁰⁰⁾ a jméno Codex přešlo na malého studenta

hned zdrobnil v Codicill. A učený mistr Petr si to ržel až do smrti. Dobrý doklad, že mladíci tehdejší, jak toly akademické vcházeli, již jméno přidávali si latinské áme v listě, ¹⁾ jímž r. 1571 propouští komora z „člově-vlastních bratrů ²⁾ z Heřmanova Městce, Trojana Nizella, aklita, Matouše, Tomáše a Petra, syny někdy Jana Hmizky va Městce, protože jsou se na literní umění všickni spoli“. Podle té zprávy první dva bratři, vcházejíce v pražemii, již měli „učené“ jméno, ostatní ještě ne.

ených lidech lidé neučení dostávali jména latinská a m i podivná. V Litomyšli byl Burian Judex (r. 1590), a vysvědčují, že neumí psátí. „než toliko ty háky a kříže prosty, v nichž sobě práva znamenával“. Tedy psátí e jurista byl! ³⁾

24 měli v Praze i postřihače (suken) Jakuba Fontes-a; d jeho byl Hektor Ventris, jenž možná styděl se za pů- e jméno „Bříško“ a raději po latinsku se přezval; v Nym- 564 zove se i nějaká žena Eliškou Achilles-kou; farář r. 1530 zval se věru necírkevne Václav Bigamus; to-

1. soudu kn. č. 14. fol. 231.

Vilmar, Namenbüchlein str. 89, dí o tomto zvyku, jenž byl v Něme- e jinde, že to byl ein phantastischer Einfall, a zle doráží na rý- aské, kteří stydělí se za svá německá jména — Hose zaměňující us atd.

nal kouřimský z r. 1619. fol. 8.

1. pražsk. č. 1122.

1. c. k. místodrž. miss. č. 81. fol. 248.

tině stojí „tři“, ale jmenuje se jich v ní patero; také stojí tu isto Nigellius; domníváme se totiž, že známý Trojan Nigellius ent jsou táž osoba.

1. litomyšlsk. kn. č. 120. 47.

varyš krejčovský jeden v Praze téže doby slul Jan Desperat v Myšlíně měli r. 1510 písaře Duchka, jemuž zase říkali Spirat což ovšem pouhý překlad českého jména; nějakému pražské měšťanovi zalíbilo se r. 1458 jméno Chimera; v Žluticích obě sobě r. 1556 jakýs Cyprian za jméno celé úsloví: „Sempersat v Lounech měli měšťana Jiřka Miranduli; v Žatci slul r. 1 Jiřík jeden Adventem, v Nymburce měli r. 1558 Logiku, v L myšlí byl jeden r. 1511, jemuž říkali Credo, druhý, jenž slul bule, a třetí konečně, jemuž bylo jméno Latina (r. 1594).

Kdož přišli z ciziny a usedli v městě, zhusta sami přidat musili z příčin jakýchkolivěk jména svého národa, ku příkladu Prus, Vlach, Bavor, Litvín, Rus, Rous⁴⁾ atd. Ovšem víme na zase o mnohých, že jim to jméno bylo dáno, a oni že se za ně děli. Že se pro příjmení Srb, pro větu „tys Srb a srbského roda“ dva tuze seprali, víme z Mělníka z konce století 16.

Než častěji zvali měšťana odjinud příchozího podle ro jeho; usedlého měšťana zvali druhdy i po jeho domě. R. 1466 jeden v Kolíně náležel Bartoši Kartákovi — a kdož později, Kartákům nenáležel již, do něho se stěhovali, všickni sluli Kartákové.⁵⁾ Jméno po domě dopadlo také někdy dosti podivně; na klad slul r. 1525 jeden v Praze Petr „od bab z tarmarku“; jiný „od sviní“; ještě r. 1566 říkali jednomu nic jináče nežli Jan „Boží sukně“ a tak všelijak.⁶⁾ To bylo jejich příjmení, a nes až do konce 16. věku. Bylo-li jim dlouhé to jméno, stahovali, z covali je: Paní od „tří bratrů“ slula Tříbratrová, paní od „hrdlů“ Vlčehrdlová, paní od „pěti korun“ Pětikorunová.

Některý měšťan dostal příjmení od blízkosti svého byd s některou známou obecní stavbou. Na příklad známe v Kou Petra z Podfortní, Havla od brány (1555); v Rakovníce měli kostelského. Šenkýři obyčejně mívali jméno od domu svých h dárů, z čehož jde, změnil-li šenkýř dům, že i o jméno přišel. Jiné známe tím způsobem pojmenovaného r. 1564 Jana šer od Maňasů.

Řemeslníkům přecasto zůstávalo jméno řemesla za příj Ale divno, že příjmení „Švec“⁷⁾ nenajdeš v knihách snadno. řemeslných příjmení je tolik, že člověk někdy neví věru, k psátí takové jméno, neví, je-li to ještě jméno řemesla, neb jméno vlastní. I synové a dcery dědili leckdy takové jméno, prv ovšem formou tou, že se řeklo všecko: Jan syn kloboučn potom jali se zkracovati takové příjmení genitivem nebo fo prisvojovací: Jan Zvonařův; Marta Pernikářů. Zůstalo-li p

⁴⁾ J. Jireček, Č. Č. Mus. 1884. 174.

⁵⁾ Vávra, Kolín. I. 97.

⁶⁾ Srov. o jménech humorist. a všelijakých Světozor 1861. 227. — Mus. 1832. 60. 1860. 146.

⁷⁾ I v Němcích tak. Viz Dr. Vilmar, Namenbüchel 24.

neslné jméno otcovo, dědovo, a on byl řemesla jiného, stá-
nejednou, že jmenován byl podobně, jako r. 1576 v Praze
Pernikář, řemesla truhlář“.

li řemeslník jméno některého kusu řemesla svého, zajisté
yla přezdívka. Tak jest, zove-li se koželuh pražský r. 1474
Mrlice, poněvadž mrlice je kůže; nebo říkají-li r. 1480
u pekaři Preclíček, kteréž jméno v té pražské rodině dlouho
o, neboť v knihách často v 16. věku nalzáme Preclíčky
nepekaře; nebo říkají-li r. 1448 soukenníkovi Havel Rúno
říkovi Muf, alias Beránek.

starobylějšího původu jsou příjmení povstalá z jmen druhdy
h, na příklad Jan Jakubův. Jenže časem prodleným vše-
u jména ta divně proměňována, že dnes některým na kloub
staneš snadno.

jména Jan stalo se Jech, syn Janův byl tedy syn Jechův,
m doby otréla se koncovka a zůstal Petr či Pavel Jech.
řekl Bareš a Bartoš z Bartoloměje, Vych z Viktorina, Mareš
a, Řehák z Řehoře, Jirásek v městečku Vraném slul prve
(1563), z Matouše vznikl Matula, Mach z Matěje, Pašek
Pech, Pešek z Petra; Šich, Šícha, Šíma ze Šimona; To-
mek z Tomáše, Vančura z Václava, Aleš z Alexandra; Mika,
Mikulka, Mikunda z Mikuláše; Zych ze Sigmunda, 8) Falta
ina atd. 9)

tdy původní genitiv bez proměny i skláněli! Na příklad
1512 v Praze jeden Prokop „Šimoně“ a sklání se „Ši-

odou stane se také, že jedna osoba dvě stejná jména po-
nosí, jako by rozdílná byla. V Sušici známe na příklad
měšťana Václava řečeného Vančuru; v Jablonci Tomáše
Jakuba Kubeše, přes to že Toman je Tomáš, Kubeš je
Nápodobně v Lounech r. 1600 říkali jednomu zloději Matěj
a na hradě Pražském r. 1535 zove se holomek jeden Matěj
a sládek v Žamberce r. 1596 sluje Václav Vaškův. A tako-
řpadů je na sta v knihách.

atní všecka jména jsou zcela světle přezdívky, 10) jejichž
té kategorie od vlastností nevinných až po nadávky násle-
řádky uvedeme s tím oznámením výslovným, že vybereme
řádky některé nehojné, ale ovšem takové, jimiž vtip i vkus
s se ukazuje. Jmen nevinných, indiferentních, jichž ovšem
líká většina, zanecháme stranou.

o husitské doby jen zkrácenina Ziga známa Tomek, Praha II. 493.
řlnou snůšku viz v Č. Č. Mus. 1889. I. II. 158. od Slavíka „Skraco-
řd. jmen“.

ř husitské doby nebyla ani jména šlechty prosta přezdivek. Uvo-
at. Č Moravsk. Brandl r. 1869 str. 90. z desk moravských příjmení
„Sokol, Suchý Čert, Sudlice, Zajímač“ vše v Kunštatu, jiní zovou
Prase, Buben, Abeceda atd.

r: Kulturní obraz měst.

Nejprve užito k příjmením všech částek lidského těla. R. 1523 byl v Praze Václav Bříško, a to jméno drží se pevně až do následujícího století. Mimo toto divné jméno několikrát vyskytl se nám Jan Pupeček, Václav Nos a Nosal; Jakub Tlamka; ve Dvoře Králové Drštka, a sto let před tím bečvář Václav Měchýř. I části těla, jichž v slušné společnosti dnes vysloviti nelze, posluhovaly druhy k příjmením.¹¹⁾

Všecky vlastnosti, chyby i chvály zevnější i vnitřní, všechna všude adjektiva byla příjmeními.¹²⁾ Rozumí se, když stalo se jméno přídavné ponejprv příjmením některé osoby, že bylo konkrétním a opravdu asi značilo vlastnost té oné osoby. Teprve v synovi a v potomcích z všeobecnělo. Z vzácnějších aneb aspoň divnějších jmen byli v Hradci Jindřichově Širokej Trenda (1604), v Plzni Jiřík Břichatý (1544), Tomáš Krásný, Dorota Stará Atlasová a Nemluvný, Černá Elška, která tamže r. 1539 odkazy činí Červené Káci, a Markéta, které r. 1560 říkali Německá Baba;¹³⁾ v Hradci nad Labem měli r. 1540 učeného mistra Jana Mlsa, v Svémyslicích byla rodina Smradů, z nichž Ondřej přišel i do knih pražských r. 1564; v Rokycanech žila r. 1560 Anna Běhavka, v Písku měli Dorotu Tvrdoústou r. 1477; v Berouně r. 1508 měli Slintu, Šilhavého, Slaného, Křivohlavého; r. 1564 soudí se tu Jan Slinta s Reginou Cudnou „o poctivost“. V Sušici byl r. 1558 kovář Mozol. R. 1610 byl v Hradci Jindřichově věřitelem Lorenc Koktavý, a dlužníkem Matěj Mrkavý; v Králové Dvoře měli rodinu Šepalových (r. 1490) a Kokrháčů; v Žatci měli r. 1549 Koktu, v Roudnici a v Kníně téhož času byl Tvrdočel, v Třebenicích měli „Nevymastěného“. ¹⁴⁾ V Kouřimi r. 1508 byl Znamenáč; sem by naposled i náleželi z Třebenic, z Berouna a z Doudleb (r. 1586 a 1569) Markoltové, poněvadž první Markolt byla báječná osoba vzorné šerednosti; pojmenovávali tedy v době historické který Čech Markoltem, to Adonis jistě nebyl.

Všelikteraký šat a zbraně lidské, rozličné nástroje a nářadí — mimo stůl, stolic, lavici, jichž jména jsou málo individuální — všecko podávalo člověku název a příjmení. Z jmen vzácnějších byl

¹¹⁾ V manuale novoměst č. 89 při roce 1453 uvádí se Mauricius pistor dictus P. . . . , jenž měl dům kdes v Jirchářích; a ve Střibře mají r. 1540 P. . . lka, měšťana výstupného, nepokojného. (Knih. č. 184 v arch. píseňsk. fol. 288.) Sic jináče známo, že i místa tak a podobně neslušně zvana byla. Připomínám méně známého „Vřitbuchova“ u Jaroměře, jenž vyskytuje se v knihách r. 1531.

¹²⁾ Jména této kategorie jsou nejstarší na světě. Lidé předhistoričtí zvali se po vlastnostech, v staré době muži nejčastěji po boji a věcech válečných. Stark, Germ. Kosenamen. 5. Ale i my máme své Záboje, Slavojce atd. Ovšem jména prostých měšťanů 15. věku, z vlastností vzatá, nejsou poetná již.

¹³⁾ V Plzni r. 1543 také byl nějaký člověk té kategorie, jenž po německu říkali Hübschfain.

¹⁴⁾ Prusík, Krok III. 57.

1527 tesař pražský „Kalhot“. Trubků naskytuje se dosti, Manda ebozezová byla v Jablonci (1581), vzácnější jméno pražské je r. 1512 Čuridlo, Kašpar Šaršoun (meč), Jiřík Směták (1564); Jiřík Ateříček, Pulpit, Šimon Půlkolo; Radlička a Trdlo v Berouně (1508), Škorné, Škoruňka v Kouřimi (1525), v Rakovně (1540), lavlík Hadr v Plzni (1534).

Od lidských pokrmů bráváno bylo jméno nezřídka, jen Chléb si s těžší najde se. Takž r. 1544 byl v Klatovech mezi konšely datouš Maso a Pavel Šalše, v Žatci konšel Topenka, a v Domašicích Topenička, v Litoměřicích Šiška, k nimž se hodí r. 1553 v Poděbradech Jan Žrout. Že ani v této kategorii nenechána jména s pokojem v původní a běžné formě, to viděti na pražském měšťanovi, jenž r. 1512 slul Buchtele, a na jiném, jenž r. 1566 slul Piškule. Mnoho lidí zvalo se též Poledne, Večeře; v Nymburce říkali jednomu r. 1570 Jiřík „Fivo“, a on prodával víno.

Zajisté také přezdívkou dávána mužům jména po ženské příbuznosti, jako na příklad, byl-li zván muž některý Tetou, jiný Babou.

Veliká řada jmen vypůjčována od cizích zaměstnání, stavů a ouřadů světských i duchovních, což někdy dojmá dosti směšně. Na příklad slul v Bydžově Jan koželuh Knězem (1556), v Hradci Jindřichově (r. 1604) krejčí jeden Kardinálem, a švec Doktorem (r. 1534); v Praze r. 1557 měl zase Jan švec příjmi Kanclíř; a sto let před tím byl tu pekař Jíra řečený Jurista; za celé století 16. v Praze byla rodina kožešnická, jejíž příjmení bylo Doktor, a kolik ševců a jiných řemeslníků měli jméno „Jeptiška“ po celých Čechách, to pro mnohost nespočteš; také „Šlechtična“ Jan byl r. 1559 v Praze krejčím. Ale nečinil jménu svému nic na čest: nalezli jsme ho pro noční povyky v žaláři.¹⁵⁾ Naproti těm, kteří osobili sobě aspoň jménem zaměstnání vznešenější, byl v Plzni r. 1460 purkmistr, jenž zval se Sviňák Prokop.

Pomníkem století 16. jest jméno Literát, které bývalo všude rozšířeným: nebyloté v 16. věku kostela, aby při něm nebyl sbor sousedů pěvců, jimž říkáno literáti. Pomníkem husitských dob bylo jméno Viglef (r. 1421), s nímž potkáš se do konce století 15. leckdy; též Jan Legát, jehož matka byla Oremusova (r. 1518), a jméno Žizka, jež bylo tak oblíbeno, že se do bitvy bělohorské těch Žizků ani nedopočítáš.

Ze starých dob půjčoval měšťanům českým svoje jméno Přemysl dosti často. R. 1589 měli radního pána ve Stříbrě Václava Přemysla; v Kouřimi r. 1519 několik Přemyslů jsme spatřili; přetásto i Herkules antický propůjčil svoje jméno, a kteří nebyli s těmi hrdinami spokojeni, sáhli sobě nejednou do Němec pro Brunclíka a Štilfrida. Ve Žďaru měli r. 1610 Matěje Brunclíka; na Malé Straně mívali r. 1540 Václava Brunclíka, a neubráníš se

¹⁵⁾ Arch. pražsk. kn. č. 1282.

úsměvu, shledáš-li v jedné při právní v registrech hejtmanských ¹⁶⁾ na témž listě Štilfrida i s Bruncvíkem.

Z tureckých válek, jakoby ozvěna byla, pocházejí příjmení Turek, které bývalo hojné; řídší je Kucbaše (Matěj r. 1525 v Praze), Machomet, kterýmž jménem zval se r. 1530 v Praze sladovník; též Abbas, jak zval se r. 1590 šenkýř Jan malostranský; rovně vzácnější jest jméno rohoženského rychtáře Satrapy (r. 1556), a Jana Araba, ježž měli r. 1555 v Hoře; za to z doby Rudolfových vojen tureckých známe koliks Bočkajů a Kocianů. R. 1616 slul mlynář Martin v Železnici u Loun Bočkajem. Na dobu válečnou vůbec ukazuje jméno pražského nožíře Jana, ježž slul vzácným jménem Vojsko (r. 1525).

Nekonečná řada jmen je z přírody. Nejvíc vzato ssavcům. Na kterého ssavce člověk pomní, od každého vypůjčeno jméno. Ani psů, oslů, ani jiných horších nenechali s pokojem. V Stříbře r. 1533 opravuje strouhy nějaký Pes; v Praze r. 1524 najímá komusi dědiny 9 lánů pod plat devíti kop kněz a opat Jan Vosel. ¹⁷⁾ Na Novém Městě byl r. 1576 měšťan Jan Prasátko, a v Starém Městě (r. 1512) a v Mladé Boleslavě (r. 1593) Prokop Prase; Oldřich Prase; v Hradci nad Labem byl bit už r. 1544 Šimon Prasátko od Melchysedecha Dohalského; i v Mýtě byl r. 1573 Prasátko, v Hradci nad Labem r. 1560 byl rychtářem Jakub Sele, ježž, stydě se za jméno, skláněl je „Sele, Seli“. ¹⁸⁾ Od počátku století bylo v Praze Opicí několik. Jeden to připravil až k přídomku vladycckému a slul Opíce ze Střebska; u sv. Martina v Praze byl r. 1548 kantorem Martin Jehně; v Žatci byl r. 1541 Pavel Kůň měšťanem, a v Blatné téže doby měli Ondřeje Štěně, v Kouřimi totéž jméno dříve: už r. 1534; v Praze byl téže doby Jan Čuba; pěkně vypadalo, zván-li r. 1553 v Praze řezník Václav Telátko. Ovšem to něžné jméno mívali také jiní. R. 1565 byl jeden ouředník staroměstský také Telátko. Jeho souvěkovec a spolubydlitel byl hřebenař Zikmund Slon; r. 1465 byla v Praze sladovnicková, Svata Skopova; v Berouně r. 1508 Kocúr; v Kouřimi Dorota Čubinka. ¹⁹⁾

Z ptáků nalezli jsme v Kouřimi: Zezhulku měšťana a Dudka. V Praze se nám líbila roku 1456 „paní Kachna, přítelnice Tatrmanova“.

Z ryb převelmi často přichází Herynk, a to ve všech městech českých.

Ze zvířat i částky těla brány k příjmením. Známe z r. 1419 Mikeše Kozí hlavu v Praze; v Berouně 1508 Kobylí hlavu tesáře;

¹⁶⁾ Regist. hejtmansk. č. 22. J. fol. O. 6.

¹⁷⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1047. fol. G. 12.

¹⁸⁾ Kn. arch. zemského. Appell č. 3. fol. 84.

¹⁹⁾ Dr. Vilmar v Namenbüchlein spočetl, že v Němcích od zvířat nejvíce jmen bylo koz, ovcí, lišek a zajíců. Scheps prý je slovanské, a tím prý se Němci také často zvali. Str. 51.

nohu, staršího obecního v Praze Nové r. 1514; v Boleslavě žil r. 1607 Václav Papal, jinak Telecí Hlava. „Chlupů“ odevšad několik, bývalo jméno to oblíbeno.

Příroda rostlinná poskytovala všemi svými kusy českým mě-
jméno.²⁰⁾ Známe několik „Hrušek“, „Vrbů“, „Javorů“,
„Ořechů“ a „Suků“. V Poděbradech byl r. 1593 konšelem
v Sosna. Charakteristické jest zajisté, že už na počátku
16. nejvíc „Chmelů“ najdeš v kraji Rakovnickém a Ža-

berostectva už od staré doby často posluhoval Rubín. Rubíny
jsme v Kouřimi, v Rakovnici, v Litoměřicích, na třech
od sebe vzdálených; není pochybnosti, že byli též jinde;
ostal se i do starodávného „Mastičkáře“.

Černá a jiným žívlům vzato jest jméno plzeňského měšťana
unaje (r. 1537), pražského Vodky a Tacivodky (r. 1516)
odý (r. 1590). K nim přísluší snad i pražský Jan Bahno
); v Slaném byl jeden Šturm, druhý, švec, slul Vichr (konec
,) a v Praze pasíř Mates Pudivítr (r. 1566); v Rakovnici
řibře měli „Hromy“.

Černá zemí též přibírána. Nejčastěji Morava. V Praze byl
rava už v 15. věku, a bylo pořáde Moravů dost. Rovně
jména měst přibírána za příjmení: v Kouřimi žil r. 1482
, a r. 1612 Ondřej Praha; v Staré Boleslavě žil r. 1563
n.

Černé i jméno Boží bráno bylo na výpomoc k názvům, kdo by
oval. Když zjezděn shánkou po jménech všecek svět —
ujato všeobsáhlé jméno „Tlačisvět“ — v Praze Staré byla
12 hospoda u Tlačisvětů — nezbylo nic všetečkám nežli
néno Boží. Roku 1545 jmenoval se jeden v Stodě Báh;²¹⁾

už r. 1474 byl pasíř Jan, řečený Buoh;²²⁾ r. 1524 zabili
Říha a Rohác nějakého Boha; naproti tomu byla v Ne-
h Zlobožka (r. 1564), a v Slaném Neboh pláteník a Man-
Nebesarka.²³⁾ Dostí často i jméno Ježíš stávalo se příjmením.

U m. r. 1460 je krejčí Ježíšek; v Praze je r. 1448 Jan, řečený
ž r. 1475 Václav, řečený Ježíš; 1530 vyskytuje se Ježíšek;
před tím r. 1510 zove se purkmistr hor viničných Ježíšek.
řísno jest, když nenechali pána Boha, že též i od čerta
sobě vypůjčovali. Čerta měli asi všude. Měli ho i v Hradci
ové, jenže mu jednou říkali Čert a jindy Teyfl (r. 1540).
íme²⁴⁾ o tamějším Matesovi Teyfloví, kterak o něm r. 1571
li svědkové, že ho „Říha Čert s Annou manželkou rádně
. V Slaném měli Čerta r. 1614; v Zatci byl rychtářem

²⁰⁾ Němcích dle Vilmara takových jmen prý nejméně Str. 57.

²¹⁾ arch. plzeňský, č. 223, fol. 197.

²²⁾ Miscell. č. 26 při desk. zemsk.

²³⁾ acina, Slané, str. 135.

²⁴⁾ rth, Hrad. Jindř. 58.

Čert Jiří už r. 1530; v Táboře byl Čert r. 1470; v Kasejovicích naskytuje se to příjmení ještě dříve, r. 1417 Jan, mlynář řečený Dyabole; v Kouřimí měli r. 1519 Jakuba Diblíka, což snad není tak zlé jako čert, ale nejhůře bylo v Praze, kdež žil do r. 1571 Mikuláš Belzebub,²⁵⁾ kdyby nebyl býval poctivým mlynářem. Čert se objevuje nejčastěji v složenině Štačert (už r. 1513 v Praze) a Hasáčert. Takový Hasáčert viněn z dluhu u purkraba pražského r. 1507. Lounští mají mlýn „na Hasáčertě“. K těm dábelským jménům abychom také přidali novoměstského měšťana, jenž slul Diviš Peklo (r. 1580), a Bartu Peklo z Bezděkova (r. 1533) i kouřimského měšťana, jenž r. 1482 slul „Hřích“. Na odpor těchto všelijakým pekelným jménům mívali v Kopidlně „Andílky“, z nichž jeden (r. 1566) rád se prával. I smrt sloužila za jméno. V Lounech měli soukenníka Smrtholku (r. 1580), a v Hradci Jindřichové též (r. 1610).

Na všecken způsob nejzajímavější jest onen druh jmen, jenž vznikl z příhody nějaké. Uvedeme jich několik a čtoucí ihned postřehne, že ku každému jménu tiskne se nějaká příhoda ze života toho onoho člověka, neb oučinek její. Na příklad jest to při jméne jihlavského kata r. 1498, jenž slul Strach.²⁶⁾ V Stříbrně říkali jednomu Velký Pán (r. 1582); jiný přišedší v stříbrské měšťanství ze Sulislavi, zval se Petr z Lesa. Mastihubů známe několik, jeden v Kouřimí byl r. 1482; Peciválové bývali v Jaroměři; „Líbadlo“ Jan žil v Klatovech; v Poděbradech říkali knězi jednomu Jan Sakra; v Litomyšli byl r. 1507 Václav Scíplý, Jakub Svinský. Hroznější jména toho způsobu mívali v Kouřimí (r. 1619).²⁷⁾ V Praze žil r. 1524 Havel Bohuporučený, a ženě jeho říkali Bohuporučenka. Touže dobou byli tu měšťané nožíř Vit Chlívce. Vyžral, Valentin Moč, mlynář Melhuba, Vošoust, Kateřina Hubtiška, Jan Neřád, též v Kouřimí (r. 1519), šrotýř a sladovník Šatolupka (r. 1464); Havel Hladonuzovic, jenž nad to ještě bydlil v ulici Bosákovice (r. 1466); švec Lichva (r. 1471); soukenník Larva (r. 1874); bečvař Paňhal (r. 1475); Školomet, Bezchleba (r. 1421); r. 1533 vynadali měšťanu Vítovi Hařapařa; a nožířovi jednomu Vřířpich, a ta příjmení byla jejich do smrti a po smrti; v knize rychtářské pražské r. 1511 vyskytuje se také H. . . . jedek; z Malé Strany známe r. 1567 Annu Figurku; r. 1512 vyskytuje se v Novém Městě tesař Martin s případným jménem Kazidřevo; r. 1448 říkali jednomu Jiříkovi Strašidlo. R. 1561 žil v Praze Nové Jan Rumreych, Jan Kronyka a jiní všelijací podivní. Václav Koželuh v Slaném zval se Nestarámše, jiný měšťan slul Mlsbaba, Hladomře.²⁸⁾ Litochleb, Všemurád, Zavřihuba; jednomu posměšně říkali Alleluja a jin mu Kačamaráč.

²⁵⁾ Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 84 fol. 234.

²⁶⁾ Reg. purkmistr. v arch. Jindř. Hrad. fol. 62.

²⁷⁾ Manual kouřimský z r. 1619. fol. 4. 8.

²⁸⁾ Hladomře je měšťan v Praze Novoměstské již 1456, a byl řezníkem.

V Rakovníce žil Lizna, Mlask, Papalka, Truneček, Všemurád, Famfrle, Nevleza, Potvora, Řídkypivo, Vrapkočka, Skazilbaba.²⁹⁾ Skazilbabu, Skazilbabku našli jsme též v Praze r. 1511; r. 1562 měl Skazilbaba v Bělé dům, a r. 1600 zemřel tu Tlačilbaba. Suchopraska měli v Žatci (r. 1533); Annu Hacaperku a Mudrlanta Matěje v Kouřimě (r. 1519), Mudrlanta Václava v Brodě Českém (r. 1585), sousenníka v Hradci nad Labem Jakuba, jemůž říkali Tulula (r. 1537), ve Vtelně říkali jakémus Jírovi Čuc (r. 1560); v Berouně byl vápeník jménem Frčel (r. 1508); na Horách Kutných žil r. 1556 měšťan Bartoš Dvouletý a žena jeho slula Marketa Dvouletá; v Mělníce byl r. 1579 též Kazibaba, Matěj Placanda, Anna Tancidůrova, v Třebenicích byli Sekyhubové, v Praze a v Kolíně Odřibabové. Zajisté nebude bez posměchu, dáno-li muži příjmení ženské. V Lounech žil Barbora Jan, a jinde leckde byli Barborkové.

I nepochybně nadávky zůstávaly příjmeními dosti často. Někteří již čtoucí poznal v řadách předcházejících, kdež na příklad jméno Neřád nebylo zajisté pochlebenstvím. Sem klásti jest purknistra stříbrského z r. 1521, jenž slul Venceslaus Vobliza,³⁰⁾ mnoho let později tam měli sklenáře (r. 1589), a ten slul Hulvát; Mamlasů známe několik: prvního r. 1524 z Prahy, byl pekař; jeho syn slul — jakož svrchu připomenuto — Trčka, tedy jméno stovo se mu nelíbilo. V Slaném měli Matěje Halamu; v Mladém Boleslavě byli Famfárkové a Darmotlachové (r. 1596), v Újezdě Suchtlamové (r. 1519), v Litomyšli Trulantové (1511). V Praze říkali jedné Aničce Štychna, což bylo nadávkou velmi zlou, Veruna Hulvátka byla r. 1566 slouha v královské lázni; souseda její byla Dorota Koštovalka; několik lidí v Praze slulo Maňas, několik Tatman, kteráž obě jména jedno znamenají, totiž panáka. „Maňasové“ byli ve Vodňanech a leckde po venkově. V Bělé slul r. 1579 řezník jeden Brambor, což klásti jest za nadávku, ať pošlo jméno to z Branibora, nebo nechat značí — jakož vůbec bylo obvyklo — vše ničemnou, drobnou, špatnou. Horší jméno bylo r. 1590 Daniele Grobiana v Novém Městě, a jméno Veronika Dryáčnice, kteréž ohovorem svým ovšem bylo tak nevinno, jako Rybníkář; ale že ty abičky, co dělávaly dryáky, a ti muži, kteří pracovali o rybnících, ařvali pověst velice špatnou, obojí pro svůj mrštný jazyk, protož klásti jest Rybníkáře a Dryáčnici za nadávky. Také jméno Jana Blunkusa pošlo nadávkou, třebať jí dnes nikdo už nerozuměl. Žádyť pro slovo blunkus, currus soudili se!³¹⁾

Zvláštního mluvnického povšimnutí zasluhují příjmení z dvou tří jmen složená, kteráž v starých dobách nebyla neobyčejna.³²⁾

²⁹⁾ Obšírněji v Č. Č. Mus. 1885. 4. 45.

³⁰⁾ Kn. stříbrská č. 182. fol. 146.

³¹⁾ Č. Č. Mus. 1885. str. 31.

³²⁾ Byla ve Francii, v Němech a všude snad. Dr. Vilmar 80

Některá nemnohá utrousila se nám již v předešlých řádcích následuje více jich.

Zajímavý jsou předem imperativy. V městě kde kterému imperativ za příjmení. V Praze byl měšťan Andres Hled (r. 1566); Jan Traptělo (r. 1530); Mikuláš Měřilouka (r. 1566) kovář jeden novoměstský slul r. 1581 Stroj na stál;³²⁾ v S byl (r. 1552) Vávra Sehnibutu, v Mýtě žil Trapse, Jezmaso, pivo, Solpivo; v Litomyšli žil r. 1519 „Drždobře“; v Plzni r. 1596 jednomu „Polehni dále“, byl cizoložník; v Praze r. 1566 jednomu říkali Matouš Dobřesechovej. V Stříbře a v Rak měli souseda příjmením Vrať se zase! V Slaném byl Jan semnou, jinému říkali Vařmaso; a r. 1456 byla tam domáček Vydřipytlová. V Jindřichově Hradci byl Zbořpeklo; v Sušici říkáno komusi Hoňsobě, což značilo učin nemravný; rovná jménem slul r. 1496 jeden v Litomyšli. Měšťané, z Němce d přichozí a tu se usazující, přicházeli také leckdy s imperativy. Známe z Plzně Filburšta, a z Prahy mimo jiné Tunikuta (r. 1566).

Velice nepohodlné asi bývalo spřežení substantiv s adverbem a přec taková spřežení za příjmení nejsou pranic vzácná. Bylo všude lidí, kteří takové nemotory, které asi ulovili pospěšně s sebou vlekli. V Slaném jmenovala se šenkérka Dorota svícen; klempír Eliáš slul Studený kovář; a jinému tam říkali Černý kůň, s kterýmž jménem vyskytuje se r. 1589 i v jiných městech.³⁴⁾ V Chlumci slul r. 1575 hejtman Vilém kněz; v Berouně byl nádenník r. 1508 s příjmením Černý; v Žatci byl r. 1535 měšťan Václav Moudrá pata; v Bysčově byl roku 1569 krémář Boží dopuštění, kteréž jméno značí svrchu. V Poděbradech vyprošen od šibenice r. 1553 muž slul Jasná tvář, v Pelhřimově katovka slula „Zlatý sloup“, byl r. 1563 „Jan Malý Janek“, v Boleslavě r. 1598 říkali jemu Zachariáš Pečená hruška; v Lfbeznicí žil r. 1581 Martin čelo; v Hradci Jindřichově r. 1509 měli bednáře, jenž slul s Tlustú nohú; v Třeboni³⁵⁾ byl služebník vojenský, jemu říkali H. . . no starý; v Mělníce byl vinař r. 1579 Jakub Bílá noha; známé již z r. 1421 muž, jemuž jméno Dobrá mysl; v Litomyšli žil r. 1511 muž s jménem „Hrdá mysl“, místo kteréhož jména občas mu dávali i „Vysoká mysl“.³⁶⁾ Sládek malostranský slul Dobrá vůle. r. 1502 líbí se nám ouředník malostranský Jan Černý Les, a r. 1581 poznali jsme v Novém Městě

³²⁾ To divné jméno nalezi jsme také z jiného města, ale v pražském městě udáno. Kn. komorní soudu 17. J. f. 152. Také v nějaké předloze Dačického jest pohnán Jan Stroj na stál. Kn. v e. k. univ. knihovny C. 30. fol. 375.

³⁴⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 101. fol. 89.

³⁵⁾ Č. Arch. VII. 318.

³⁶⁾ Arch. litomyšl. kn. č. 118. fol. 145. a 156.

obu; v Třebenici byl „Tušner na velké noze“ a „Pytlík“³⁶. Ten a jiný výčet jmen nikoliv není úplný. Však v našich knihách života městského nalezne čtoucí ještě mnohé teré sem by se hodilo.

o spojení adjektiva se substantivem naskytují se — ale substantiva dvě, z nichž jedno snadno lze směniti adjektivem; slul r. 1538 jeden z konšelů kutnohorských Vavřinec Siona, a v Hradci Jindřichové měli Vávru Hlavu s pleší

ž adverbia s adjektivem posloužila na příklad příjmením, a Anna Vzaduhladká z Rakovníka, v Praze usedlá r. 1556; r. 1520 Jan Vzaduhladkej, a kožešník Jan Málodobrej oba v Praze.

ství adverbia s adverbium nejpodobenější shledali jsme v Olomouci, kdež slul jeden měšťan „Zejtra domů“;³⁷ ých se nám líbilo onoho lotra jméno, jenž nejhorlivěji imasa Budějovického Puklici r. 1467; slul Hanuš Aufund-

vná také byla jména, jež vznikala za pomoci číslovek.

byl r. 1495 soukenník, jemuž jméno Tříkrázlý; v Kouřim r. 1535 měšťan Stokorců; v Mýtě „Trojepivo“ (1454); r. 1590 Jan Stokop; a sto let před tím měšťan Pětikráva, což na Poříčí dům byl ještě dlouho zván u Pětikrávů.

ostá čísla bývala jmény. Jiřík Čtvero byl v Praze r. 1544; Samuel Tisíc byl r. 1584 v Litoměřicích; Jan Pěttisíc oby v Heřmanově Městci; v Slaném byl trestán r. 1562 váhu Blažek Sedmý,³⁸ v Lounech byl Jan Čtrmecítmý, se r. 1549 purkmistrem, podpisoval se „Jan Vigesusus

elé věty lze ovšem leckterés příjmení již svrchu psané — imperativy — klásti, z nových stájte tu ještě tato: Pomin v Praze (r. 1540) a v Boleslavě Ml. (1550); v Praze ladovník Matouš Rozlilpivo; v Žatci rovnoprávný půl Čech ec: Vočihouer (1530); v Kouřimi byl r. 1555 Jan Roztrh-Berouné 1508 slul také jeden Roztrhdále, a jiný slul; v Litomyšli r. 1545 žil Mrstichlup, Šatoplet; v Plzni k, Zlámaljelito (1558), v Boleslavě Ml. Voběsilpivo (1549), Zadukujka (1573), Tlačípupek (1604), v Mýtě Stojespal, h, Sedskoné, a v Kolíně slul zloděj Starámse.

odpor těmto dlouhým jménům postavití lze ona divná, náena, která jsou holičká jen adverbia nebo příslovková a příklad v Praze byl Pavel Večas (1518), v Kutné Hoře fkali jedné osobě „na Cechu“ — Kateřina na Cechu — šli r. 1496 purkmistr Zejtřek, několik lidí „Herež“, jeden

36. místodrž. Miss. č. 101. fol. 136.

37. zemský kn. appell. č. 4. 696.

„Lacino“, v Rychnově byl r. 1550 Jan Naschvále, v Benátkách (1586) Václav Darmo. Že i krále Vladislava přezvali jménem král Dobře, věc známa.

Nejsvětější důkaz nestálosti tehdejších příjmení jest zajisté v tom, že táž osoba z míry často mívala příjmení dvě. Prodlením doby bezpochyby jedno odvrhla a ustrnula na druhém, anebo sobě vybral potomek. Byli lidé, o nichž pravilo se, jako o jednom královédvorském měšťanovi r. 1515, že sluje Jan Sklenička, ale v jiném kraji jmenuje se Brikcí.³⁹⁾ Někdy jsou obě příjmení podle sebe dvojího jazyka, že nedohádáš se, kteraké národnosti ten člověk byl. Jeden Pražan sluje Štěpán Pisl jinak Hájek (1565), jiný z Pelhřimova pekař má jméno Tomáš Hružka jinak Mertl; primas malostranský r. 1577 slul Pavel Vinkler jinak Koutský; a Novoměstští přijímají do obce r. 1575 Jiřího Troupala, jenž zval se také Brunweygar, a Staroměstští Mikuláše Brauna jinak Turka (1565); Jana Fotra jinak Otce (147), Lankníkla jinak Dlouhého (1430); r. 1560 mají tu Bartoše Čecha jinak Špryhanzla; v Plzni r. 1550 žil Jan Nos jinak Prاتفelder; v Ml. Boleslavě byl kovářem r. 1562 Moc jinak Landsmon.

Jsou také dvojice české a j. K nim sluší Pražan Jan Soběhrd jinak Vlašovička; Václav Vohnout jinak Křesadlo; Matěj Hořepnický alias Poledne (1576); Václav Fífka jinak Haduše (1590); primas novoměstský (r. 1599) Václav Pražák jinak Fafout, a sto let před tím zval se tu v Novém Městě jeden poctivý člověk Joněk čili Piškule; r. 1560 byl v Praze měšťanem Václav Bílek čili Papež; v Plzni říkali r. 1560 jedné ženě Barbora Bartáková jinak Vydřiduška. V Hradci Jindřichově slul r. 1615 jeden z purkmistrů Kristof Casolar jinak Kamenfk, což patrnou jméno přistěhovalého Vlacha stavitele, jenž se tu počestil; divnou dvojici jmen nosil životem kralovický měšťan Jiří, jemuž říkali Uhel i Dukát; v Nymburce jmenovala se jedna z měšťanek Ludmila Nahatá jinak Bartoňka (r. 1564); v Kouřimi r. 1599 žil Václav Rathous jinak Dobrávůle, a Jan Hořepnický jinak Sviňka (r. 1568), o němž ta znamenitá věc, že někomu nadával a vposláz odprosití a káti se musil; v Libni byl r. 1559 Vlkopeský jinak Pazdero;⁴⁰⁾ ze Slaného byla Anna, jež slula Slanská jinak Krátká Ručička (1590); v městě Tejně nad Vltavou byl r. 1610 Šimon Beránek jinak Vlček; dosti vtipnou protivou pojmenován byl na Mělníce r. 1579 jeden měšťan, jemuž říkali Vyžral jinak Nejedlý; v Říčanech r. 1582 byl Jan Zálabec jinak Korbel — bečvář; v Nymburce r. 1570 byl Bína jinak Kolovrátek, v Boleslavě Ml. r. 1593 žil Jakub Pohán jinak Táta; v Třebenici r. 1577 Herynk jinak Nečas.

³⁹⁾ Rukop. kniha hradecká v Mus. fol. 252.

⁴⁰⁾ Jméno „Pazdero“ nejčastěji shledali jsme v knize čelákovické v knížkách bělských.

Na konec věrně vyznáváme, že naši předkové vymýšleli sobě také jména, jichž nelze vstavití do žádné kategorie prve položené. Což to jméno Huměj, Murlej v Kouřimi (1555), jméno Pitrum, jež měl rychtář v Touškové téhož času, v Praze Kandrdás, Kyndule, Sextylová, v Boleslavě Fifrnoska, v Litomyšli r. 1511 Fiškus?

Též na konci bud' zmínka o jménech zlodějů a jiných zločinců, kteří světem se toulali. Tím slovem, že světem se potloukali, již vlastně pověděno, že za tehdejší nestálosti jmen právě oni z příčiny svého tékavého a zločinného života v jménech svých nejvíce se proměňovali. Právě oni bývali jmen, která lze nazvatí po staročesku a případně „povětrnými“. Některá si dali sami, jiná obdrželi, a to obyčejně po krádežích spáchaných. Na příklad v Pardubicích r. 1573 oběsili zloděje Slepíčku, na něhož nebylo téžší žaloby mimo tu, že kradl slepice. Často ovšem, a bezpochyby nejraději, bývali beze jmen; ale v Litoměřicích odpravili vraha r. 1566, jemuž byla jména dvě pospolu: Psoťník a Kavrlant. Z povětrných jmen nejčastěji vyskytuje se Enšpigl a Hastrman. Zlodějský čeledín z Chodovic Vlk sobě také zaněmčil, „předěl sobě Šturz“ r. 1586, ale chytili ho přece.⁴¹⁾ Než vrafme se od lidí povětrných zase k lidem podstatným.

Na odpor těm, kteří svého příjmení lacino se zříkali, berouce na sebe jiné, byli zase lidé, kteří svého jména sobě hájili a nedopouštěli ho urážeti, nebo po něm se voziti. R. 1558 byla hrozná bitva v rakovnické hospodě o jméno Sukovského. Ovšem urážka k jménu se pnoucí nebyla malička. Jakub řekl Sukovskému, že „vedle cesty jdouc od Petrovic byla borovice, na ní suk byl, a na tom suku že jest měl viseti, a po tom suku to jméno má, a že se po tom suku erbuje“.⁴²⁾ Dostí tuze se také jednou popral rakovnický Chmel o svoje jméno, když ho štiplavě napomínali, aby se „neprechmelil“⁴³⁾ (r. 1550).

Na konci kapitoly stůj o jménech křtěných, kteráž byla v každé příčině jmény hlavními, předními a nejdůležitějšími. Křtěná jména nebývala vždy po kmotrech, alebrž obyčejněji podle svatého, jemuž den narození nebo křtu byl posvěcen. Bez příjmení lidé byli, bez křtěného jména ne. Všecky rejstříky starých knih pořizeny jsou jen podle jmen křtěných, a ku jménu křtěnému připínaly se všecky právní závazky v životě společenském. Že tomu tak, světlý doklad nám poví patent Rakovničanů, r. 1609 daný Maryaně Lexové, aby honila muže, jenž jí utekl.⁴⁴⁾ „Podvedena jest od svého manžela, kterýž se Václavem jmenoval, a tak s ní týmž jménem v stavu manželském oddán byl a od ní pryč odešel, ale ona doptavši se toho, že by Alexandr křtěné vlastní jméno jeho bylo, žádala, abychom seznání osob o té věci pod pečeti městskou vydali.“ A osoby se-

⁴¹⁾ Kn. komorn. soudu 18. G. 120.

⁴²⁾ Tamže v soudní knize z r. 1558.

⁴³⁾ Č. Č. Mus. 1885. str. 31.

⁴⁴⁾ Arch. rakovn. Kopiař. 1609. H.

znávaly, že opravdu se zval podvodný onen manžel Alexandrem čili zkráceně Leksou. Měltě tedy Leksa za to, pojme-li ženu na falešné jméno křestné — jiného neměl — že jí nebude smlouvat manželskou povinen.

Co se tkne povah jmen křestních, toť při váze a důležitosti jejich rozumí se samo sebou, že neměla býti snadno pozměňována poněvadž změny, kteréž se v jménech světců a světic dívaly, a k kterýmž národ mívá nepřemožitelnou chuť, znamenité jsou vzor filologických násilností, z nichž na příklad není nejhorší, učiněná z Alexandra Aleš nebo Leksa,⁴³⁾ z Matěje Macek, z Viktorina Všek; ale kdo pozná v Šichovi Šimona, v Máře Martu (Mara alias Marta v Praze r. 1440), v Mašce Markétu, v Maříkovi Mauritia, v Vachatovi Václava, v Stachovi Stanislava? Z té příčiny, kde změna stala se pronikavější, tu čteš v knihách jména obě, původní i změněné. Čteš tedy: Šebastián jináč Bastl Turek; Valenta jinak Vleš Žlutický; Jeroným jinak Jaroš Netolický; Samuel jinak Sam Pražský, a tak nápodobně. Že v Lounech Jan Hruška podepsal k soudu Hanušem a nepřipojil k tomu „jináč Jan“, ihned mu vyčetla strana protivná, řkouc: „On v soudě klesl, neboť podepsal se Hanušem, kterýmž jménem nenadějí se, aby křtěn býti měl.“⁴⁴⁾

Pátráme-li po tom, která křestní jména v 15. a 16. století byla nejoblíbenější, to abychom sobě prve odbyli jména vzácněji méně oblíbená, aneb od našich rozličná.

Starožitná milá jména Lutobor, Litobor,⁴⁵⁾ Svatoslav (Svat slaus) v husitské době zmizí; užíváno tedy jen povědomějších světců křesťanských k jmenům křtěným. Vojtěch — přec patron český — nebylo jméno příliš obyčejné; do r. 1537 nalezli jsme jedině Františka — tedy také jméno pravzácné — častěji shledás „Vesp zianá“ (jeden byl v Kouřimi r. 1619), Křišťana, Sofoniáše. To jméno Josef, o němž dí Tomek,⁴⁶⁾ že se ho do 15. století od křesťanů neužívalo dokonce, přestalo býti v století 16. výhradně židovským, a křesťané ujali je, ale jen převzácné případy toho nalezli jsme. Nejprvnějšího Josefa nalezli jsme r. 1502 v Litomyšli. Hedvika Květenská roku právě psaného poroučí peníze své „Janovi a Josefovi“, ale nedí se, kdo jsou. Druhý Josef byl r. 1524 sedlák v Koříně u Litomyšle, třetí byl Josef Táborský, též v Litomyšli, český bratr, a bezpochyby dobře hádáme, že to jméno blické, druhdy jen židovské, přistrojili křesťanům Čeští bratři. Čtvrtého Josefa nalezli jsme v Lounech r. 1524. Byltě to „servu pánů konšelů. Pátý Josef žil r. 1545 v Čáslavě, říkali mu jině

⁴³⁾ Brandl (Gloss. 2) zná také případ, že Aleš vzniklo z Alberta.

⁴⁴⁾ Kn. lounsk. č. I. C. 17. 722.

⁴⁵⁾ Jeden Litobor byl „protonotarius“ novoměstský r. 1408. Viz deskách zemsk. Miscell. č. 7.

⁴⁶⁾ Tomek. Praha II. 496.

⁴⁷⁾ Arch. litomyšl. kn. č. 118. 57 97. 188.

a byl advokátem.⁵⁰⁾ R. 1551 zabit byl v Táboře v hospodě třivan;⁵¹⁾ r. 1556 ve vsi Liticích byl Josef Cejcha, jež ro dluhy.⁵²⁾ V Nepomuce r. 1562 byl Jakub, Josefův syn, a Josefka. V Praze nalezli jsme první dva Josefy teprve půli 16. věku. Byl to jeden Josef Kříž bílý, měšťan novor. 1566,^{53a)} a druhý vzácný Josef byl mydlář z Toužema éhož roku v měšťanství pražské přijatý.^{53b)} Koncem věku ytuje se jméno Josefovo častěji.

o v minulých stoletích, takž i v 15. a 16. nížádná žena se Marií; vyskytne-li se někdy Mařka, Maruše, Máňa, je od svatě Maří Magdaleny. Za to objevují se jména dnes á nebo vzácná. Příkladem Svata, Vychna, Petruše, Vaňka, tenciana (v Poděbradech), Judit, Prudencia, Petra a Jana. ana stálo by za obnovenou místo Johanny. Volali na ně: ro! paní Jano!

ých tedy jmen bývalo nejvíce? Vezmeš-li pražskou knihu elijakých⁵⁴⁾ od r. 1518—1537 do ruky, spočítáš v 725 muríce Janů. Těch bylo 167, tedy každý čtvrtý, pátý člověk ai Jan.⁵⁵⁾ Po nich hned jsou Václavové, jichž v knize 82; u Jiříkové počtem 58; tať jsou tři jména nejobvyklejší. přicházejí v pořádku po sobě takto: Pavlů 22, Petrů 19; jdou Martinové a Matějové; Šimonů 16, Zikmundů 10, olikéz; Řehořů, Brikcí, Duchků bylo málo, a Vojtěch jeden rávé tak, jako jméno dnes nepovědomé — Natanyel.

nen ženských, kterých jsme spočítali 308, přednost mají chz bylo 81, tedy jako při Janech, i tu skoro každá třetí, na slula Annou; po Annách nejhojnější byly Doroty, jichž jsme 56, tedy každá pátá, šestá slula Dorotou; stejně eřin (56), po nich Lidmily počtem 27; Regin 19; Mart, a Mandalen asi také tak, Uršul čili Voršil 11, Salomeny nežky asi dvě; dvakrátě přichází též jméno Tarsia.

edáme-li křtěná jména od r. 1550 po rok 1600 v knize h měšťanů, kdež bohužel již o ženách se nemluví, shle- e poměr čísel a jmen ještě v druhé polovici 16. věku žů- oro týž. Jen Jiříkové předběhnou Václavy. V knize je zá- řanských asi 2287; v tom jsou jména Němců i Židů. A z toho řtu vyčetli jsme 412 Janů, 170 Jiříků, 119 Václavů. Ostatní ez rozdílů přicházejí zlomkem malým. Poněkud značnější 49 — bylo Adamů, kteréž jméno v letech předešlých bý- cno. Vojtěchů spočetli jsme 6, Zikmundů 17.

n. čáslavsk. č. 9. str. 170.

a arch. zemského Appell. č. 4.

n. arch. téhož. č. 3.

ib. civium v arch. pražsk. č. 355 fol. 55.

amže fol. 91.

n. arch. pražsk. č. 531.

jmávo, že Kriegk D. deutsch. Bürgerth. II. 202 také v Němečích a knihách nejvíc Janů.

V knize města Litomyšle spočítali jsme v letech 1492—1537 tři sta dvě jména mužská: Janů v tom počtě 63, Jiříků 32, Martinů 25, Václavů 24, Pavlů 21, Matějů 20. Jakubů 17, Petřů 11, Havlů 10. Mikulášů 9, Vávřů 6, Michalů, Tomášů, Zyklů či Zikmundů po pěti, Duchků, Josefů, Ondřejů, Prokopů, Valentinů po třech, Benešů, Jindrů, Jarošů, Lukešů, Vítů, Marků, Viktorinů. Urbanů, Šimků po dvou, ostatní jména po jednom se vyskytla, mezi nimiž Ambrož, Barnabáš, Blažej, Daněk, Eliáš, Gabriel, Kašpar, Kliment, Linhart, Říha, Staněk a j. Ženských jmen v rejstříku téže knihy zapsáno 159; v nich Důra 31kráté, Kateřina 27, Anna 25; Marta přichází 12kráté, Mand a Machen spočteno devět, Han a Market po osmi, pět Barbor. po čtyřech Lidmily a Zuzky. po třech Uršuly a Alžběty; po dvou Elišky, Kuny, Máry, Regny; po jedné Agata, Afra, Elena, Eva, Filipka, Jindřiška. Hedvika, Lučka. Lukáška, Sara, Svata, Volpera.

Při stálosti a důležitosti křtěných jmen stojí na posledku za zmínku, že naskytovali se také lidé, kteří dvě jména podávali na vybranou: takž slula r. 1534 „barbírka“ hradu Pražského Dorota alias Sibylla; šenkýř pražský jeden r. 1537 slul Alexander jinak Ondřej; a v Brodě Německém říkali r. 1562 Homáštovi Vavřinec čili Adam.

KAPITOLA PÁTÁ.

Měšťané a šlechta.

Nemíval stav panský vždycky obecné dobré země české na očelí, zhusta jda za svým osobním ziskem utiskoval stav městský, aby seslabil moc královskou, jindy pak spolčuje se s městy proti králům, sílu národa drobil, aby, poníže krále, stejnou mocíohl obrátiti se proti městům i proti lidem poddaným, jež zavedl porobu. Svobod svých stále rozmnožoval, překázeje svobodě jiné kékoli. Jenom pánové někteří časem byli svých souvěkoců šlechetnější, ač jména jejich krátkými řádky bylo by lze obsáhnouti.“⁵⁶⁾ Mateřel politických dějin našeho národa dobře ví, že bohužel každé dvo právě uvedené pravdivou je pravdou.

Však dí sám jeden z ušlechtilých českých pánů — Žerotín: ⁵⁷⁾ Zdalíž všem známo není, že netoliko mezi osobami v stavích, než i mezi stavy samými žádné svornosti, nerci-li důvěrnosti není. Inu na to myslí, aby sami kralovali; stav rytířský, aby se od inů krom vosku ničímž nedělili, preláti, aby kacíře, pokud možné, utlačili. města aby stav panský a rytířský s sebe svrhli. S tím úždý stav obzvláště se obírá; co by ke vzdělání, ke vzrůstu, ke mešení země a obecného dobrého bylo, nehodí se sem; staré jsou věci.“ Na té sobeckosti, nesvornosti a pohrdavosti jednoho stavu : druhému uvislo nejedno neštěstí našeho národa.

Což to bylo nechutné pohrdání, jež oba vyšší stavové přes tu uvili v životě společenském, právním, politickém k měšťanu nekryté jevívali! Do omrzení dlouho bylo by vypravovati, kolikráte měšťané bez viny své, z pouhého nedopatření, nepoloživše plného ule panského, za to slýchati a čísti musili urážky i nadávky ení ještě nejhorším list, jež psal Rokycanským Václav Svárovský Voseku, s nímž byli na štíru: „V jistotě vím, že Benátčany ne-

⁵⁶⁾ Arch. Pam. 1874. 22. V Chaosu arch. pražsk. čteme v listině bez nam (asi 1630?) „Od mnoho množství let stav vyšší, panský a rytířský vždy o se staral, aby stav městský potlačiti mohli, toho jsou mnohé paměti.“

⁵⁷⁾ V Apolog r. 1606.

jste, abyste bez okolních dobrých pánů býti mohli... Ohradna se činím, jestliže titule mého, kterýž mi mnohem vyšší, poctiví lidé dávají, nežli vy, dávati mi nebudete, od vás žádného psaní přijímati nebudu; to mi ujímáte, co mi přidati nemůžete.“⁵⁸⁾ Co tu štiplavosti a posměchu!

Dle tituláře Jičinského, r. 1567 psaného, nejspíše zhoršovali se titulem pochybeným ti, „kteří slovou novi homines — u nás slouti mohou v nově do stavu přijatí lidé“, kterýmžto, kdyby najměně v tom ublíženo bylo, tehdy tak se o to ježí a štěkají, jakoby jim někdo otce zamordoval.“⁵⁹⁾

Sami měšťanů za mnoho nevážili. Nebyl jediným panský člověk Burian Netonický, jenž měšťanům tábořským vynadal chlapá! Ano za chlapy kladli ty nenáviděné měšťany, kteří tuhým odporem za vlády Vladislavovy jen s těží vydobyli sobě „stavu“ a „práva“. A což urážliva byla svrchu psaného Buriana Netonického v soudě zemském obrana! „Nejsou-li Táborští chlapi, aby se z toho vyvedli, a byla by to věc veliká, kdyby osoba stavu panského a rytířského osobu prostou nařekla, aby hned proto obslán býti měl, že zřízení zemské se na takové lidi prosté nevztahuje!“⁶⁰⁾

Na tyto řeči šlechticovy dali ovšem čistí v soudě Táborští smlouvu svatováclavskou, jež byla měšťanům „magna charta“, a tou pánům soudcům dokazovali, „že stav městský jest jeden stav, a osoby v ouřadě že jsou služebníci královi“ — a ne chlapi. Zdvěřilý pán tedy r. 1553 jest zavřen z trestu „pro tu nevážnost“. Dolejší více bude dokladů o tom, kterak nevážně vedli sobě vyšší oba stavové k měšťanům jednotlivým — tu nám jde jen o charakteristiku, jak si vedli k celku městské obce nebo k jejímu zastupitelstvu.

Na mdlou omluvu našich pánů může býti jen to, že v jiných zemích měšťanům nevedlo se jináče. Když přišli r. 1649 k Ferdinandovi III. vyslaní města Kremže, ozval se jeden z kavalírů před samým králem: „Qui sunt isti trunci?“⁶¹⁾ — Kdož jsou ti špalkové?! Tať byla cena měšťanů u panstva vůbec.

Příčina pohrdavosti nesmyslné byla nejprve obecná ta, že je den stav mněl sebe lepším býti nad druhý. Jako páni pohlíželi nízce měšťanům, tak činili měšťané sedlákům, kteří ubozí to an na „stav“ nepřivedli.

Druhá příčina byl neustálý zápas o soudní a právní, o politické a živnostenské užitky a přednosti.

⁵⁸⁾ Arch. Pam. VII. 315.

⁵⁹⁾ Titulář Jičinského, v předmluvě.

⁶⁰⁾ Nálezy soudu v c. k. univ. knih. č. 17. C. 30 fol. 241. a též Regis arceknížecí fol. 239. Tu čte se také tato pánova obrana, „že mnohý, jsi a pána vyhoštěn, konšelem bývá, však tudy za měšťana starožitého polože býti nemáže“.

⁶¹⁾ Dr. Kerschbaumer. Krems.

oněme sobě nejprve nesnázek soudních. Za krále Vladimíra (r. 1502)⁶²⁾ stav městský do šlechty: „Z věcí dobré někdy k zemskému a někdy k komornímu soudu pohánějí i svobodám našim, kdež my o žádnú jinú věc na všem máme súzeni býti, než jedni každí před purkmistrem i svými.“ A Letopisové k tomu vykládají: „Takž se ufařně proti městům, že kdyžby zemanín dal měštěninu potíkej jemu nic, než požen ho na hrad k soudu, jakož se lilo hospodáři u Tváře. Byl u něho v podruží zemanín velmi potřebný; žena jeho svadila se s hospodářem, a ona Kordule byl tomu velice rád, nebo chudoba utrhla jemu pohnal ho proto do soudu zemského: nález učinili páni soudci, aby hospodář dal Kordulovi 10 kop gr. a k tomu ody (outraty soudní) se s ním smluvil. A mnoho se toho městům přiházelo, že zemánek přijda do města dal měštolíček, jestliže jemu dal zase, i pohnal měštěninu z pychu. C na hrad Pražský utrácej, plat řečníku a dej, co páni ryřknou. Čistý takový nález; trp a zaplat pohlavek a potom ještě ze škod, umluv se s ním! O milá města, nač jest řišlo!“⁶³⁾

yz pak smlouvou svatováclavskou právomoc soudů města uznána, a opětnými nálezy ustanoveno bylo, že k soudům nenáležejí věci městské, a měšťan i obyvatel že má státi u svému a nikoli panskému: i potom dosti často ještě tím dokazovati, že to ono je věc „městská a šosovní“⁶⁴⁾ é, pohnání byvše k soudům, šlechtě náležitým, musivali lati se k soudu svému a dokazovati, že měli tu vinění vem městským“.⁶⁵⁾

ných zemích České koruny nebyvalo jináče. Opavští měšť r. 1535 nevědouce, na čem postavení jsou stran soudů, hádky měli se stavy vyššími, a když spor rozhodnut, po kaly hádky znova.⁶⁶⁾

ch. Čes. VI. 238—241.

ř. Letop. 258.

lezy v rukop. c. k. univ. knih. č. 17. C. 30. 167. 168.

klad z r. 1546. Origines z Vlkánova pohnal obyvatele pražsk. zemském soudě. Ortel: „Poněvadž se smlouva svatováclavská a zřičé vztahuje na obyvatele městské jako na měštěninu, Karyk není tomu pňhonu se ohlásiti, než chtějí-li strany se právem městským í vůli.“ Tamž. 78.

edorozumění“ ta smřřena jsou skrze kommissaře. V jich „vejpose: „Opavští za to měli, že k soudu zemskému z ničehož pohánění í, než toliko ze statků, kteréž na zemi mají. A stav panský za to měšťané ze všelijaké věci budou moci poháněni býti před soud Smluvci mezi oběma stavy uznali tedy za slušné, aby měšťané ze emských, z lidí poddaných, ze sirotků, čeledi poběhlé byli pohá-soud zemský. Z věcí městských ne. A poněvadž tyto věci r. 1560 ova, lze za to mti, že hádali se stavové zase. Arch. c. k. místo-Miss. č. 50. 212.

: Kulturní obraz měst.

nal stav městský jedinou proti ní obranu v starobylém „právu le“, do níž nechtival připustiti panského pivovaru. Hádek bý- o vždy a všude dosti. Šlechta zapovídala svým poddaným píti o městské. Několik dokladů zápas o pivo vysvětletež.

První z Plzně. R. 1538 byl sám král připuzen k tomu, že ízal Václavovi Točnickovi,⁷³⁾ aby přestal pivo vařit v piv- nově ustaveném na škodu Plzeňských, za kteréž se přimlou- též Pražané. Jiného způsobu příklad je z Oustí nad Labem, léta po příhodě plzeňské. Tenkrátě totiž obžalovali Oustečtí še Kelble z Gejzinku, „kterakby on nenáležitě piva krčmáři vsi Komonína k šenku skládal na ujmu jich spravedlnosti otí smlouvě učiněné s Planknarem z Kynšperku, podkomořím, né a jimi Oustskými s strany druhé, takže do vsí tří, Čermné, vé a Komonína piva od krčmářů brána býti mají z Oustí a od ých jiných“.⁷⁴⁾

V Olomouci postřehujeme nové protivníky měšťanského piv- ietví, kteří rozhojňují řadu šlechtickou — biskupa a abatyši

Klary na předhradí Olomouckém. Oběma „přísně“ poroučí 60 císař Ferdinand,⁷⁵⁾ „poněvadž u samé brány piva tře- cá šenkují, aby to hned zastavili“. Ale nezastavili. Aspoň ne . Olomoučtí ještě kolikráte potom žalovali.⁷⁶⁾ Když konečně císaři vzkázali, že v tom domě, v němž biskup dává třebovské šenkovati, „také nemálo neřádu a rozpustilostí se děje“, a bi- k tomu odpověděl, „že to podle svých privilegií dobře učí- může“,⁷⁷⁾ nařídil Ferdinand, aby zvláštní kommisie rozhodla, právo. Že ani kommisie r. 1560 živnostenských soků nesrov- to víme bezpečně z toho, že r. 1589 Rudolf císař novou nissi volá (Slavatu a Žerotína), aby srovnali kapitolu Olomú- se „sladovníky a domovníky vinnými“, kterým kapitola v živ- vkračovala.⁷⁸⁾

Nejmělejšího bojovníka za své pivo našli jsme v sousedství burských na Moravě. Byl to Jan z Bulkavky na Třemešku, ubohým měšťanům „mimo jich privilegia pivovar blíž míle od berka a dva domy postaviti dal, a v těch domech pivo i víno ovati dával“.⁷⁹⁾ R. 1589 došel ho konečně rozkaz, aby stál nském soudě.

Příklad toho způsobu, že urozený pán zakazoval svým pod- m, aby nebrali piv v sousedním městě, vybrali jsme z Budě- „Poručníci domu Rožmberského“ zakázali nejprv panským

1) Archiv c. k. místodržít. Missiv. č. 20. fol. 21.

2) Reg. náleží soudu komorn. č. 9. J. fol. J. 16.

3) Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 50. fol. 219.

4) Tamže v Missiv. č. 62. žalob kolik.

5) Tamže fol. 296.

6) Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 101. fol. 124.

7) Tamže. Missiv. č. 101 fol. 25.

poddaným, aby neprodávali dobytek do města, a k tomu přičinili, „aby žádných piv ječných starých z Budějovic nebrali“. Ferdinand na stížnost Budějovických r. 1546 poručil,⁸⁰⁾ „poněvadž to město na své živnosti hynouti musí, aby záповěd zas vyzdvihli, že jsou Budějovičtí jeho komora“.

Mimo pivo všechny ostatní obvyklé prameny důchodů bývaly mezi pány a měšťany sporny.

Začneme třebas od soli. Města mívala sklady a užitek solný z druhé ruky. Po tom užitku sehnali se tedy páni také. Nejstarší žaloba je z Opavy r. 1539. Tu sobě „páni a rytíři po vesnicích sklady soli a jiných věcí proti svobodám města Opavy i ujmě důchodu“ pořídili. Ferdinand tuze poručí roku vzpomenutého hejtmánu opavskému,⁸¹⁾ aby to zakázal těm pánům a poručil, aby sůl i zboží jiné jen do Opavy se vozilo. Na Moravě i Znojemští měli útisk panský stran soli, piva i práva mlé. R. 1534 králi žalovali,⁸²⁾ „že se jim krátí právo“, a prosili, aby sůl v míli skládána a prodávána jinde nebyla než u nich; stěžovali sobě: „v míli okolo města že se vaří pivo na prodej bez povolení jejich; také že by řemeslníci ve všech jiní přebývatí neměli, jenom ti, jak v zřízeních zemských od starodávna znamenáno“.

R. 1544 velmi chabře obhájili sobě svůj solní sklad Žlutičtí. Ve vsi Pšové začal se Žlutickým plichtiti do solního obchodu Řehoř Rejt, poddaný páně Elpognarův. Když nespomohly hrozby, začala se vojna. „Opovrhše rád a právo vyslali Žlutičtí některý počet lidí zbrojných s ručnicemi a jinými braněmi do vsi Pšova, a tu Řehořovi Rajtovi rychtáři devatenácte prostic soli vejtrzně vzali a do Žlutic vezli.“⁸³⁾ Rychtář bránil se tím, že jeho rychta je svobodna, a že vždy sůl, koně, železo prodával, a toho mu bráněno nebylo. U soudu pak zjevilo se, že „rychtář svobody té od králů nemá, a že pán jeho Elpognar pod tím způsobem chtěl by sobě tu svobodu ve vsi, jako v městech mají, přivésti, což jest vůbec zapovědino“ podle majestátu Vladislavova, Žlutickým daného, a od Jana z Vřesovic vyprošeného, že „žádný v jedné míli od Žlutic nemá dopouštětí žádných ládování“. V soudě vypustili také Žlutičtí mrzuté slovo, že by jim nemělo býti „potřeba, aby s každým sedlákem o své svobody súditi se měli, nebo by musili více na soudy nakládati, než by důchodové jim postačili“. A soud jim dal právo.

Hádek o clo a „laduňky“ obilí a jiných věcí událo se množství nesčíslné. Uvedeme jen něco toho, více zanechávající kapitole o clech. Ze starších příkladů v tomto způsobu boje vynikli Budě-

⁸⁰⁾ Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 38 fol. 108. Datum sobota po Nanebevst. P. Marie r. 1546.

⁸¹⁾ Tamže, Missiv. č. 20. fol. 169.

⁸²⁾ Tamže, Missiv. č. 13. fol. 95.

⁸³⁾ Registra židovská popelatá kom. soud č. 11. J. 271.

lovičtí s Rožmberky. Od polovice 15. věku stálý boj. R. 1460 žalují Budějovičtí do Rožmberských, že „mýto z našich berů“ v Sviňech a ve Veselí a jinde; „stavují naše se zbožím“, dělají sobě po městečkách sklady, „ze silnic starodávných se vyvozují“. ⁸⁴⁾ Na soudě proti Vokovi a Petrovi bratřím z Rožmberka silnice z Cahlova do Budějovic Budějovickým osvobozena. ⁸⁵⁾ Z počátku věku 16. budete příkladem Královéhradečtí. Adam Zilvar z Pilníkova vinil je r. 1523, že clo při městě v nově berou z jeho lidí i vozů, k čemuž oni zase v odvet pravili, že mají na clo majestát od šestnácti let, a Zilvar že zase v jejich městě kupuje obilí a je prodává k svému zisku. ⁸⁶⁾ Po dlouhých hádkách smluvena věc po dobrém.

Jindy a jinde se o ty věci děly násilností. Pán sbíral měšťanům kde co, oni zase jemu. Litoměřičtí pobrali r. 1533 bratřím Šlejnicům za 3000 kop česk. obilí, kteréž z lovosického dvoru a jiných popluzí po Labi plaviti dali. A v soudě jim právo přidadlo, uznánoté jich privilegium, „že pod městem ani nad městem žádného ládování činěno býti nemá“. ⁸⁷⁾ Tu čteš, že Opavští r. 1545 Janu Janovi z Vrba, komorníku knížectví Opavského, vozu se jenem do města nepustili a posměšná slova mu vzkázali; ⁸⁸⁾ tu žalují Pražané na Bedřicha Fürsice na Zbraslavicích r. 1540, že zajímá dobytky těm, kteří je z ciziny přes grunty jeho příležitostně do Prahy honí, nebo že z nich neobyčejné poplatky bere — na svobodné silnici královské k veliké škodě Pražanů; ⁸⁹⁾ tu zase žalují Kolínští r. 1589, že Kašpar Melichar z Žerotína jim sebral na silnici koně zádušní, a že jim zapovídá grunty, nesousedsky se chovaje; ⁹⁰⁾ jindy zase nařikají Kouřimští, že jim r. 1596 zajal Václav Vchynský 36 krav a volů, po druhé ovec pěl čtvrté kopy, ⁹¹⁾ a tak bylo by lze snadno řádky podobného smyslu rozhojnit.

Nejobyčejnější msta panská bývala ta, že zapovídali svým sedlákům choditi do města k trhům, voziti k trhům, píti a utráceti v městech. První a poslední kus záповědi panské byl ovšem měšťanům velice mrzutý, ale prostřední kus, že totiž k trhům městským sedlák nic voziti nesmí, ten přímo mířil k namření a zatynutí městského živobytí. I protož hledávala města, takovým souedem stížená, vždy hned pomoci u krále. Těch zápisů, kde král města bere v ochranu, není málo, což svědčí o tom, že tento působ boje byl oblíben. Příklady některé za důkaz.

R. 1545 zakazuje Ferdinand ⁹²⁾ Ungnadovi chovati na zboží lubockém řemeslníky a překážeti poddaným lidem, chtějí-li obilí

⁸⁴⁾ Archív musejní, listiny budějovické.

⁸⁵⁾ Tamže.

⁸⁶⁾ Rukop. královédvor. v Mus. Kn. paměti. fol. 31.

⁸⁷⁾ Reg. čer. hejtmansk. č. 2. J. J. fol. M. 5.

⁸⁸⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 34. fol. 13.

⁸⁹⁾ V ortelech kom. a zemsk. soudu v univ. knih. č. 17. A. 35.

⁹⁰⁾ Arch. místodrž. Miss. č. 101. fol. 41.

⁹¹⁾ Kn. ortelů kouř. v Č. Mus. fol. 10.

⁹²⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 34. fol. 113.

a jiné věci do Vodňan voziti, poněvadž obé to „jest témuž města k znamenité těžkosti a k záhubě“. Šest let potom žalují Litomyšští králi, že jim Diviš Slavata, Bohuš Kostka a jiní páni překážejí, „lidem svým k trhům do Litomyšle jíti a pív bráti zapovídajíce“. ⁹³⁾ R. 1552 i maličká Polička připuzena jest žalovati králi, že Václav Žehušícký brání „potřeb poddaným svým na trhy do města voziti a pív od nich bráti“. ⁹⁴⁾

Zvlášť ze žaloby Plzeňských, r. 1535 psané a začaté pobožně: „Ve jméno Boží Amen“ — vysvítá boj o živnosti velmi světle; jsou tu stížnosti měšťanské proti panským sousedům v hlavních kusech všecky pospolu. Plzeňští dí: ⁹⁵⁾ „Záповědi jsou od vyšších stavů i osob duchovních, aby lidé jich do města k nám k trhům nic nevezli, nenesli, ani našim nic neprodávali vobilí a dobytka, leč prve na ně vznesú. Item. Pan Hradický, zapověděvši svým lidem k nám voziti, sám u nás na trhu sobě vobilí dává skupovati a z toho vaří na naši těžkost. Item. Posylajíce hrách, vobilé a jiné kupecké věci skrze město na prodej a vína vezúce na prodej netoliko svými koňmi, ale nájemnými, dávají listy fedrovní a cla nám platiti nechtějí a tím se obchodí jako jiní kupci. Súl i jiné věci k nám na trh vezú, a to překupivše zase u nás prodávají a cla platiti nechtí. V pivovare netoliko stavové panský a rytířský, ale i duchovní, jakožto Tepelský, Plasský, Kladrubský opat, probošt Chotěšovský nás sužují, zapovídajíce, aby od nás poddaní jich piva nebrali, než od nich.“

Téhož právě času (r. 1536) odpověděl takovým nepříatelstvím Mikuláš Trčka z Lipé — „všem městům kraje Hradeckého“. Tenkrát sami Pražané, jsouce zástupci stavu městského, žalovali králi, ana věc byla příliš netrpělivá. Žalovali, že Trčka „těžkosti v živnostech činí, zapovídaje lidem svým, aby k týmž městům nic a zvláště obilí nenosili a také pív žádných z měst nebrali, než z pivovaru, který jest v Smiřicích vystavěti dal“. ⁹⁶⁾ Právě panské pivovary to byly, pro které zakazováno i sněmovním nálezem, aby lidem panským měšťané piva nesevěřovali, neprodávali bez vůle vrchnostenské. Mravního popudu ten zákaz neměl. Pivem panským opiti se poddaný směl, pivem městským ne.

R. 1567 pší také Nymburští císaři Maxmilianovi: „Živností žádných nemáme, neb stavové okolo města velmi nám v naše živnosti sáhají, nás sužují, ano i obilé do města neb mlejna vézti poddaným svým zbraňují; též také dobytkové z města nemají se kde pásti, neb nám pastvy odňaty blízko za samým předměstím.“ ⁹⁷⁾

⁹³⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 49. fol. 7.

⁹⁴⁾ Tamže. fol. 167.

⁹⁵⁾ Arch. plzeňsk. lib. exped. č. 11. fol. 35.

⁹⁶⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 13. fol. 481.

⁹⁷⁾ Kopial nymbursk. z r. 1556. 290.

Neméně tuhé — ale poněkud čestnější — byly msty pánů nad měšťany, které podnikali na „gruntech městských“, obzvláště byly-li grunty sporny. Dlouhá byla by kapitola o tom, kolikrátě kteří pánové násilně sáhli v městský pozemek,⁹⁸⁾ kdy a kteří pobrali sousedskému městu z pole sporné obilí, z louky sena, a kterak jim škodili jinaké.

Na poznanou kyselého sousedství vybrali jsme případy některé vzácnější. Mělničtí r. 1570 žalují, že jim Zdislav Berka odnal vinice „k městu a šosu jich náležité“.⁹⁹⁾ Na odpor tomu zase r. 1560 žalují Znojemští, že jim „opat Loucký, Želivský, probošt Pöltner-erský blíž Znojma mnoho vinohradů, prve nebývalých, na škodu jejich vzdělali“.¹⁰⁰⁾ Rožmberský správce Ungnad r. 1546 zakázal Budějovičkým, z Hlubocka „lesy voziti“. A poněvadž Budějovičtí zde lesů neměli, byli bez dříví¹⁾ na tak dlouho, až se jich zastal rái. Tomu na odpor r. 1559 zase bratří Gutenštejnští z Ryzm-erka navedli své poddané, aby Domažlickým „dříví zdělané a ložené na vozy naložice odvezli“.²⁾

Prazvláště mstil se r. 1542 Adam Sviták z Landštejna. Ten měšťanům Brodu Českého „silnici svobodnou od starodávna, od buchoraze k Drázkám běžící, zavorati a zakopati dal“. Ještě po-ivnější a nákladnější bylo nepřátelství Jana staršího z Vrbna, omorníka knížectví Opavského, k měšťanům opavským. Ten r. 1548 „vodu Opavici pro některé své užitky ze starého toku jinam brátil k ujmě mlejnom městským i řemeslníkóm některým“.³⁾ Případ tento byl — poněvadž jde velice „do živého“ — také jinde opakován. R. 1560 pokusil se o to velmi zdárně opat loucký Methodius, jenž „Znojenským vodu ze vsi Prentic do města vští odle starobylého způsobu dopustiti nechtěl“.⁴⁾ Znojemští víc jakž d sta let té vody užívali, a když jim opat takto ublížil, žalovali šaři, ukazující jen k tomu, jaká škoda by se stala, kdyby oheň yšel.

Že i v Čechách páni vodou mstí se uměli nad měšťany, toho omluvným dokladem jsou Rakovničtí, kterýmž v letech 1601 až 610 snažil se soused Václav Hochauzar z Hochauzu odvésti špatný jediný potůček od města, jenž Rakovničany živil.⁵⁾ Vystavěl díy novou strouhu a odvedl jim vody část. Dle zprávy komis-ře Jana Hollara z Prachné, jenž byl r. 1610 do Rakovníka vyslán,

⁹⁸⁾ Vzpomeňme jen vltavotýnského purkmistra Kubaty, jenž za louku stskou kdys i život dal a příslovím protož zvčěn. „Jan Kubata dal ot za blata“ Mittheil. f. Gesch. d. Deutsch. 1885. 429.

⁹⁹⁾ Univ. knihov. č. 17. C 30. fol. 306.

¹⁰⁰⁾ Arch. místodrž. Miss. č. 62. fol. 299.

¹⁾ Tamže. Miss. č. 38. fol. 108.

²⁾ Regist. bílá nálezů č. 15. J. fol. 227.

³⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 41. fol. 177.

⁴⁾ Tamže. Miss. č. 62. fol. 252.

⁵⁾ Kopia listů poselacích v arch. rakovn. z r. 1606.

aby věc ohledal, byla nová strouha Hochauzarova, kterouž odváděl Rakovnickým sousedům vodu, „na větším díle lokte zšíří a dobře půl lokte zhloubí“.⁶⁾ Nebyla tedy znamenitou velikou stavbou vodní — ale na zlost jí bylo dosti.

Než na druhou stranu věrně vyznati jest, že o těch kyselostech a ústrcích sousedských nebývali měšťané vždy nečinní a nevinní. Jsouce často na míře obranné, měšťané pánům leckdy tuze vzdorovali, obranu i za útok měnice. Jednou čteš, že přísně zakazují sousedům a poddaným svým vesnickým dávatí mletí v sousedním panském mlýně, třeba mlýny městské nestačily, nebo byl mlynář městský větší dráč než panský, nebo byl městský mlýn městskému poddanému příliš s cesty.⁷⁾ Mladoboleslavští usnesli se v obci již r. 1494, že nepustí ani pánův ani poddaných k trhům, budou-li řezníkům městským po vsích zakazovati koupí dobytků.⁸⁾ Jindy čteš, že ouřad městský nedovolil řemeslníkům a dělníkům městským posluhovati urozenému panu sousedovi ani za peníze: koupil-li v městě obilí, jsa s městem na štíru, nebyl, kdo by pánu obilí zvážil, odvezl; koupil-li pivo, víno, neposloužil šrotěť, poněvadž nesměl. Na Lounské stěžuje sobě Petr Hruška z Bříezna r. 1545 samému králi a potom i v soudě zemském, „že mu dělají těžkosti, tak že ladaři obecní vobílí, od něho koupeneho, formanům ládovati a šrotýři z peněz posluhovati jemu nechť; tolikéž rychtáře i jiných služeb městských užiti nemůž“.⁹⁾

A rovně tak dlouhá byla by řada, bychom vyčítali, kolikrát kteří měšťané panskému sousedovi požali pole, „posíkli“ louku, vnikli do vinice, do chmelnice. Bohuslav Felix Lobkovic r. 1547 zle touží na Žatecké, že mu „do vinice u vsi Staňkovic dobytek vhnějí, a chmelnici že mu sebrati dali“. Z rozkazu králova musili nahrazovati.¹⁰⁾ Několik let před tím zase viní Petr Novohradský z Kolovrat Mostecké, že „sú vyslali drahný počet lidí s braněmi na grundy jeho ve vsi Vtelnu a voves jemu náležitý pobrati rozkázali“.¹¹⁾ A touže dobou pobrali Lounští (r. 1543) seno i otavu s gruntů pana Viléma Lužanského z Lužné,¹²⁾ tvrdíce, že louky jsou pod jejich „šosem“, a že jim má z nich placeno býti. R. 1604 vinení byli u císaře Kouřimští od Hlaváče z Vojenic, že „ke dvoru jeho Lhotě učinili tažení velikého počtu lidí, zákopy mu překopali,

⁶⁾ Kopial listů poselacích v arch. rakovn. z r. 1606.

⁷⁾ Takž r. 1534 Žatečtí chtivali, aby vesničané jejich nevozili do Líbočan páně Sekerkových, než do mlýnů Žateckých; a kdo vozil přec, toho vsadili do klády. Kom. kn. č. G. 6. fol. H. 7. Podobný případ, že Znojemští zakazují pekařům svým a jiným mletí v mlejně Václava Mezříčského z Lounice r. 1536, zapsán v arch. místodrž. Miss. č. 13. str. 567.

⁸⁾ Kn. mladobolesl. č. 1. fol. 24.

⁹⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. 34. fol. 106.

¹⁰⁾ Tamže č. 41. fol. 79.

¹¹⁾ Kom. soudu registr. papoušk. č. 8. J. fol. K. 14.

¹²⁾ Kn. svědom. soudu komorn. č. G. 6. fol. U. 9. U. 10.

„pšenici splundrovali“. Císař pozval si čtyři osoby kouřimské do kanceláře.¹³⁾ Co se jim stalo, nevíme, ale že nic nepolepšili se, to víme: r. 1620 snesli se všickni kouřimští sousedé zas, že půdou vyházet plotu u rybníka, který jim vystavěl na zlost ouředník kanucký. A šli.¹⁴⁾

Nejdelší zajisté vojna polní mezi měšťany a panským sousem byla vojna Rakovnických s Václavem Hochauzarem na Pšoch. Svrchu jsme poznali, že jim odňal vodu r. 1601. Od té chvíle na. Několikrát mu pobrali seno; obilí sklídili v noci výpravou svého množství všelikterakého lidu. S poddanými jeho sveden opravdu krvavý. O ty věci bylo soudů zdlouhavých mnoho, a taly se teprve smrtí pánovou r. 1611.¹⁵⁾ Krátce a upřímně m zapsal si neznámý kronikář městský: ¹⁶⁾ „Obec rakovnická, vši ženců do půl páté kopy, dali sežítí všecko obilí, žito, ječmen a pšenici z dědin (Hochauzarových) i proto, že jest pan hochauzar na podzim pobral drahně obci sena a votavy, a tak tudy se pomstili, kteréhož obilí všecko do snidání sežali a pryč na ty zdejší odvezli. Potom pan Hochauzar dal prokopati jez rakovnický; proti němu množství lidu takměř do 500 vytáhlo, jehož ti chtělo, ale on se vykejkloval a takového prokopávání na jez s hanbou zase zanechat musil.“

I na Moravě byly polní boje obvyklé. Důkazem jsou Jihlavští, kteří sebrali r. 1570 z louky „na Zvoňovsku“, náležitě Jaroslavovi, trávu všecku, začez hnáni do soudu komorního.¹⁷⁾

Že i také stran vody, řeky někdy měšťané sami počátek svádýli, to víme o Stříbrských, na něž r. 1544 žalovaly tři panny urovné, Marjana, Marketa a Lidmila z Říčan, „že se jim v tu řeku, je pod Bítovem, vkládají“. A panny vyhrály.¹⁸⁾

Z těch několika dokladů postřehnouti lze, že všecky způsoby ků panských na měšťany od měšťanů zase touže mincí bývaly nacovány.

Bylo-li mezi oběma stavy zle při jisté obou vzdálenosti, což bylo tenkrát, měly-li se obojí sdíleti o nějaké společné právo, příkladem v první půli 16. věku střekovští páni sousedé měli dělovati s Ousteckými o nějaké společné právo na ryby labě. Dle slov Mikuláše Kroupy z Roudnice, v Oustí rodilého, „páni ti drželi půl Labe k užívání, pokud v jejich grunty náleží, bez

¹³⁾ Arch. místodrž. Miss. č. 113. 68.

¹⁴⁾ Mannal arch. kouřimsk. z r. 1619. fol. 41.

¹⁵⁾ Ta vojna zanechala po sobě stopy mnohé v komorních knihách při 1604—1611; zvlášť č. 21. G. fol. 861. 884; v deskách; v archivu rakovnickém plný kopiai r. 1606 a v missiv. e. k místodrž. archivu několik rozkazů královských.

¹⁶⁾ Zajímavý potrháný rukopis, knižečka, na'ezená drem. Štemberou kdes lupě rakovnické.

¹⁷⁾ Kn. náleží soudu komorn. č. 16. J. fol. 369.

¹⁸⁾ Nálezy soudu zemsk. v univ. knih. č. 17. C. 30. fol. 183.

překážky pánů Střekovských, a tu slup, kteráž byla nad slupí Střekovskou, páni Ouští bili a toho užívali¹⁹⁾ Na té řece mezi romantickým Střekovem a městem lovivali tedy měšťané spolu s pány Střekovskými ryby, losovali pak o kořist, až se r. 1541 dostali o to do soudu komorního. O lovu, pro nějž Kašpar na Střekové s měšťany na soudu se dal, vypravuje svědek Malík z Novosedlic zajímavou scenu:²⁰⁾ „Když pan Kašpar po nás poslal, abychom ryby lovili čertovou mateří, a když sme nalovili množství ryb, pak jsou přistáli k kraji a rozdělili je (rybáři), pak sou metali losy; pak když jsme druhý lov lovili čertovou mateří, pán kázal ty ryby rozdělití rybákům, a když rozdělili (řekl), prej já mám vůli, abych volil! Páni Ouští pověděli: Pane sousede, toho je nikdy nebývalo, losujme jako prve! Pán pověděl: Já nechci; sem prve nikdy ne-losoval; kdy nechcete, abych volil, vysypte je v Labe! Pak šel od nás přede na zámek na svůj. Sami Ouští poslali písaře a pověděli, chce-li pán, abychme losovali, tehdy budeme dobří sousedé jako prve. Pán pověděl po písaři: Nechci, než aby je vysypali přece do Labe. A my to učinili i vysypali sme je.“

Blížkost pána, obzvláště byl-li mocný, a měl-li záměry proti svobodě měšťanské, přivodila v dobách pohnutých nejednomu městu boj na život a o život.

Ze starších případností nejdůležitější jest z Budějovic. Budějovičtí byli komorou královskou. Ale že měli pěkná práva na silnice, sklady a mýta, o kteréž věci pořáde byly nesnáze se sousedy Rožmberky, ký div, že připadl pan Jindřich Rožmberský na to, kterak by učinil Budějovské městem svým, sobě poddaným. R. 1453 vymohl sobě při mladistvém Ladislavovi na svoje dávné přání majestát. Nastal tedy boj, neboť Budějovští nechtěli míti souseda pánem nad sebou. Nebyli by ovšem ani dobře pochodili. Králi psali, „že raději své vlastní domy svýma rukoma vypálí a se statkem svým v jiná královská města se postěhují“.²¹⁾ Poněvadž král na svém stál, nechtěje slovem svým zpět kráčetí, byl zápas Budějovických dlouho na míře neutěšené. Rožmberský užil té msty, kteráž, jak jsme viděli svrchu, bývala u pánů velmi oblíbena. Vydal rozkaz svým poddaným, „aby Budějovických nikde nechovali, jim jísti ani pítí nedávali, do města jim potřeb nevozili; obchody okolní jim všechny zastaveny jsou, nemohli ani z města bezpečně vycházeti“. A to trvalo do života Jindřichova. Po jeho smrti vyprosili sobě majestát (r. 1457), že zůstanou při králové komoře. Napotom zbyly jim na všechny časy různice s pány sousedy Rožmberskými zase jen o sklady, mýta, silnice, ale boj o život do-bojován.

¹⁹⁾ Kn. svéd. komorn. soudu. č. 7. G. fol. F. 3.

²⁰⁾ Kn. soudu komorn. č. G. b. fol. D. 10.

²¹⁾ Archiv musejní. Listiny budějovické; obsírně vylíčil Erben v Č. Č. Mus. r. 1846. str. 175 atd., povrchně též v Richtrové Gesch. v. Budweis str. 11.

V době Vladislavově bylo by podobných bojů více vypravovati. Pomníme jen Loketských, kteří r. 1504 „poslali list pánům Pražanům, aby jim retuňk dali“, že páni Šlikové chtěli mít něco bezprávného na nich.²²⁾ Ale Šlikové za pomoci míšeňské Lokte dobyli a zapálili, začez nestalo se jim nic. Jsou sic „cti a statku a hrdla odsouzeni, ale přišli zase ke cti nálezem“.

Pomněmež Plzeňských téže doby, jimž Jan Bavůrek z Švamberka tolik škodil, že od Vladislava dostali na urozeného lupiče list.²³⁾ a tak více bylo by vyčítati případů, kde naléhalo měšťanům na hrdlo. Ovšem byla to doba skutečné války panské s městy. Byla rozšířena po Čechách, Moravě i v Slezích. Pražané, volající města k hotovosti, doložili: „Jest tomu rozuměti, jestliže naši všecku slabost a neopatrnost poznají, že do pole vytrhnú, a komu pak budou škoditi, na to se netřeba ptáti, tomu všickni rozumíme.“²⁴⁾

Obzvláště mívali v sobě bouřaví měšťané namířeno na panský zámek, jakožto živoucí pomník, jenž jim stále připomínal buď nevolnost, buď nemilou blízkost panského protivníka. A první vždy bylo, že zabeďnili fortnu, k zámku vedoucí, a že rozkopali cestu z města na zámek, majíce za to, že zabeďnivše fortnu a příkop na přič přeloživše a cestu přetrhše, rovně spolu přetrhli i všechny svazky s pánem. O Mělnických vypravuje se roku 1513,²⁵⁾ že „oblehli hrad Mělnický pánův z Valdštejna, a kudyž fortna na zámek, tu že zakopali“. Kadaňským, kteří způsobili na pana Albína Šlika, sedícího v zámku Kadaňském, r. 1536 velikou bouři, přikázal Ferdinand, když bylo několik buřičů pozavřeno, aby „ten příkop u zámku vyrumovali, a co se tej fortny a vejchodu na Kadaň dotýče, poněvaž jest od starodávna, aby zazděna nebyla.“²⁶⁾ Na ještě koncem století — r. 1589 — žaluje Ladislav starší z Lobkovic do Mosteckých, „že mnozí z obce a někteří také z radních osob vojensky do několika set se sebravše k písarí jeho vůči mluvili, že hrad Mostský šturmovati chtějí, při čemž jsou se i jiných velikých neřádů dopustili.“²⁷⁾

Z těch příčin pochopujeme a dobře vážíme snahu měšťanů, zbavit se zámeckého sousedství panského, bylo-li lze, třeba i za peníze. Poučný příklad nalezli jsme v Brně. Běželo o prodej Špilberka. Brňané vším všudy pracovali o to, aby hrad byl jejich. Byli hotovi dáti zaň císaři 4000 kop nebo zlatých — nevíme čeho — ale císaři to bylo málo. Chtěl 5000. Když o trh ten s mnohými pány jednáno, a věc se táhla, psal Ferdinand podkomořimu r. 1560, že by Brňanům toho trhu přál, „aby pro své dobré ten zámek

²²⁾ Staří Letopis. str. 266.

²³⁾ Listář plzeňsk. v Mus. kus 60. r. 1507.

²⁴⁾ Arch. Č. VII. 168.

²⁵⁾ Tamže str. 16.

²⁶⁾ Arch. c. k. místodrž. č. 13. str. 570.

²⁷⁾ Tamže. Miss. 101. fol. 101. fol. 143.

koupili, nežliby souseda nějakého nezbedného dosáhnouti měli.²⁸⁾ V tom listě císař doložil o svých úmyslech: „Z toho trhu jestliže by sešlo, tehdy jsme se na tom ustanovili, aby všechno to panství některému Uhru prodal, kteříž velmi rádi koupí a hned hotovými penězi zaplatí.“

A ten úmysl byl na prospěch Brňanům. Stavové moravští nechtěli o Uhroví ani slyšeti. Právili, „že zámek Špilberk uprostřed země jest nad městem Brnem, a dsky zemské že tu v Brně jsou, že by tudy nemalá nebezpečnost zemím a stavům nastati musila.“²⁹⁾ Uher ten, jenž měl největší částku Brňanům se do týla posaditi, sluje jednou Čiurný, jindy Čuran; než moravští stavové ho v sebe nepřijali, a tak sešlo s koupě. Císař dal instrukci kommissarům svým, aby tedy prodali panství celé za 70000 tolarů, a to stavům moravským samým, ale „aby to předložení bylo na stavy teprva naposledy vzneseno, kdyby již nižádná naděje, aby téhož Čurana přijíti měli, nebyla.“ Stavové panství koupili, osobám moravským rozprodali,³⁰⁾ a Brňanům připadl Špilberk.³¹⁾

Kdyby, přečet tuto kapitulu, čtoucí myslil, že všech všudy pánův poměr k měšťanům byl vždy nepřívětivý a samý boj, to by klam byl. Dobrého sousedství bylo asi dosti. Stopy jeho jsou v rozličných počtech městských, kdež zapisují měšťané, kolikráte a kterého pana souseda ctíli pivem, vínem, ovocem a jinými dobrými věcmi. Nebylo městské slavnosti, aby k ní pan soused nebyl zván s prosbou, by ji přišel odkvasiti.

Některé pozvání ovšem mělo také ten v sobě háček, kdo vi zdali pánovi milý, který čteme v knihách mělnických.³²⁾ R. 1533 zvou totiž Adama Homuta z Harasova na slavnostní oběd ku počtě hofrychtéře Jana z Písnice — „ale aby dohodil zvěřiny, že — ji zaplatí“.

Naopak také urození sousedé leckterí zvali konšely ku kvasům a rodinným slavnostem k sobě; s prázdnou ovšem přijíti nesměli. R. 1519 na příklad pozval Šlik Lounské k svatbě, začel mu poslati počty 45 strychů ovsa.³³⁾

Když pán do města přišel, vedl sobě pyšně, a to podle stavu svého. Tehdejší jeho pýchy k měšťanům nelze příliš vyčítati, heslo rovnosti, kteréž ani dnes mnoho neplatí, nebylo ještě na světě. Ale z pýchy zrodila se u leckterých šlechticů, do města přichozích, nezbednost, z nezbednosti výtržnost; nakreslíme o tom několik obrázků na poznanou života městského i po této stránce.

Zbytečna byla nezbednost pana Hynka Nečanského z Minic. Přijel kteréhoš dne r. 1535 do Kouřimi na svém koni až „k Votče-

²⁸⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 62. fol. 258 atd.

²⁹⁾ Tamže fol. 312.

³⁰⁾ Tamže fol. 322.

³¹⁾ Tamže fol. 370.

³²⁾ Arch. mělnický. Kopial č. 11. fol. 11.

³³⁾ Arch. lounsk. kn. č. 1. E. 11.

kovským, kdež před domem na pivě seděl konšel Jan Brzohrděj, když mu konšel, „chtěje ho uctiti jako dobrého člověka, podával pítí, on se na něho vobrtl s koněm a potřel ho konvicí“. ³⁴⁾ Ovšem tu přišla tato odpověď na měšťanský přípitek trochu draze. Byl to, a to dle svědectví kovářova nemálo: „Když jsem přišel v Kouřimě v sobotu, a pana Hynka sbili, ptal jsem se Blažka s synem Bláženáškem, kterak ste našeho souseda pana Hynka uctili? Blažek starej vzal asi čtyři kyje za almaří, hruby kyje co sobě byli, a řekl: Hle, kováři, těmito kyji sme jej chladili a bili jistě sme jej ubili.“

V Pelhřimově měli před branou r. 1542 podivné divadlo. Pan Jindřich Božtěchovský z Božtěchova pobízěl koně svého na Jana Kamenického, člověka v městě služebného a též na koni jedoucího. „Člověk“ se pánovi koněm zamítal. Byl to boj dvou koní dvou jezdců stavu nerovného. Souboj vposléze skončil se v soudě komorním. Urozený pán žaloval, že „Kamenický k němu kůň přitil, takže jej zhrzl na cestě svobodné před branou města Pelhřimova“. Proti tomu odpovídal člověk, „že on pan Jindřich sám, aje k němu, kůň připouštěl, a tak, cpal-li se kůň jeho na něj, a jeho zdržeti nemohl, sám tím viuen jest“. Soud komorní věku proti pánovi dal tentokráte právo, což pánovi způsobilo je ten nemilý následek, že musil vyplatiti Kamenickému 10 kop českých, kteréž platil dle zřízení zemského ten, „kdoby koho ejtrznosti obešlíc jí neprovedl“. ³⁵⁾ Možná věc, že právě jízda koní psychologicky souvisí s panskou nezbedností: člověk na koni vždy pyšnější. Vidí se nám býti těch případností „s koněm“ též mnoho. Vizme ještě kusy z Plzně a z Písku. R. 1557 byli v městě připuzeni s hněvem psáti panu Václavovi Točnickovi: ³⁶⁾ „známil jest nám Řehoř, mlynářský tovaryš, kterak byste na den Scholastiky vokolo 23 hodin v bráně u nás předměstské, kteráž se zove Vodránska, když jest po pilné potřebě do města šel, jej ke róm v tejš bráně koněm přitřevše, na něho sáhli a odtud až k lomečku Hanzle barvíře, do kteréhož jest von zvláštní milostí a sotva uskočil, s dobytou braní po něm se sháněli.. Šetříce se vždycky dobrého sousedství — ač nevíme, proč u vás a vašich lidí mnoho to platno nám bývá — některým předkládáním předseti jeho sme pozdrželi, abychom vám o tom nejprv psaní učiniti mohli.“

Ondřej Kosař, měšténin z Písku, r. 1567 žaluje v soudě komorním, že Beneš Protivínský z Pohnání a na Klokočíně, „jevši se s koni z města, potkal se s ním a jej jest s koněm k stěně přitřevši a pěstima v hlavu udeřil, činíc on Beneš mnohé stížnosti psáti, když někoho samotného v soukromí přistihne“. Sta-

³⁴⁾ Ku. komorn. soudu svěd. č. 7. G. fol. G. 3.

³⁵⁾ Reg. židovsk. popelat. č. 11. J. fol. 548.

³⁶⁾ Arch. plzeňsk. lib. exped. č. 13.

Kouřimských. Když jej šenkýř napomínal, aby zaplatil, toho jest zbil a zsekal⁴⁷⁾ Nezbedný pán v Praze pro ty kousky poseděl u Věži bílé.

Jaroslav Beřkovský ze Šebířova zabil r. 1579 z nezbednosti rychtáře v Kolně Žemličku.⁴⁸⁾

Pěkný pán byl urozený vládyka Alexander z Šenu v Dolejším Litvínově. Přišel r. 1553 do Mostu a tu „zjevně nahlas pověděl, aby ty Mostské boží rány setřely, aby třebas purkmistr sám tu byl; což tak dobrej nejsem jako někdo Mostskej? Přijde-li mi jedné někdo z Mostských na voči, mají zvědět, jak já s nimi handlovati budu“. Jindy přišli dva Šenové do města. Jeden, Jiřík ze Šenu, bil „Jakše Semlera městénína v houbu (hubu), a druhý, Alexander, braně na straně potáhl. Tu jemu rychtář městský Jakub sladovník, aby pokoj zachoval, přikázal a řekl, aby mu na místě rady slíbil (že postaví se k soudu); toho jest Alexander učiniti nechtěl, než pověděl: Já bych tobě i tvým pánům v radě mostské na houbu n. . . ., aby je boží rány i boží sakrament potřely, a šeredné lál“.⁴⁹⁾

Někdy zle pochodil ouřad, vložil-li se podle své povinnosti v svádu pánů s pány, kteří dosti často, jakž jinde se vyloží, do měst chodívali se prat jedni s druhými. V Kouřimi r. 1545 Jan Vrbčanský z Velíšova činili s Pavlem z Bezděvic „nějaké základy“. Tedy sázeli se o něco. Ale činili to některak nezbedně. „Ruce sobě dali, a jeden druhým trhal; k čemuž purkmistr a vrchní téhož města ouředník se přitrefil a jim, aby nic vejtrzně před se nebrali a na řád a právo pamatovali, promluvil, kdež on Vrbčanský vytrhší ruku Pavlovi, purkmistru jich, poliček dal a po tom poličku, kordů na se dobyvše, bili se a řád a právo opovrhli. Což rychtář jich uhlédav, aby se nic horšího nestalo, chtěl jest to přetrhnouti, ale pacholek Jana Vrbčanského, sedě na koni, rychtáře koněm porazil a po něm šlapal a roztrh mu poctivice podkovu, tak že rychtář sotně vstal. To učiniv z města ujetí chtěl, ručníci sobě natahuje, ale brány zavřeli.“⁵⁰⁾

Žaloba Kouřimských způsobila to, že král sám volal Kouřimské i Vrbčanského do rady na hrad Pražský.⁵¹⁾ Ale v soudě komorním sedlo štěstí panu Vrbčanskému, purkmistr Adam nevyhrál přes to, že utřzil poliček a nad to ještě ulovil si v soudě ostudu. Nejprv mu zkazili právo svědci. Jedni říkali, že obdržel purkmistr poliček, jiní, že pohlavek. Toho se chytil advokát páně. Poněvadž svědkové se nesrovnávají, že tedy nedává pohlavku, ani poličku. Kouřimští marně namítali, „že by rádi slyšeli, co jest po-

⁴⁷⁾ Regist. černá hejtmanská č. 2. J. J. fol. H. 8.

⁴⁸⁾ Vávra, Kolín I. 131.

⁴⁹⁾ Kom. kn. svědom. č. G. b. fol. 183.

⁵⁰⁾ Registr. komorn. soudu č. 11. J. fol. 189.

⁵¹⁾ Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 34 fol. 119.

hlavek a co poliček, neb jedno jest“. A k tomu pohlavkovému sporu přidal Vrbčanský: „Nicméně aby on purkmistr trefuňkem k té svádě přišel, toho se neukazuje, než že prve v tom domě šenkovním byl a tam pil, nébrž dva konšelé jej z toho trestali, aby doma bejval; jaký jest to městský pořádek, kde se purkmistr má nacházeti. Ukázán na to artikul z práva městského, že purkmistr má nalezen býti na rathúze neb doma, při tom jest čtena práva hofrychtéře a jiných, jaké se předloženi konšelům činí, aby býti zbytečného a vožralství se vystříhali.“ Posléze dokázal Vrbčanský, že od purkmistra dostal také jednu „pěstí, až se potočil“. Dáno tedy jemu proti Kouřimským za právo.⁵²⁾

Začasté nezbedná návštěva panská v městě způsobila nemalé zbourění. Všichni měšťané byli o to vzhůru. Brány zavírány. Na hraní — nebo na jiné hranici, na níž zvonec visel — „šturmoáno“, lidé se sbíhali a hlučili. hrozili, a při takovémto shonu otva kdy ušel pán bez bití. V Klatovech způsobil takovou bouři 1566 hejtman kraje Plzeňského. Přijel do města s některými emany, a než se tu dobře ohřel, byla bitva. Kdo počátek, neví e. Ze slov očitého svědka Šusta zdá se vinen býti hejtman Bohulav Widršpergar. „Stál jsem před hospodou; hospodář přiběhl a pravil, že zvoní k šturmu, že se zemani se sousedy tepou, a já šel tam, a šraňky v bráně zavřeny byly, a oni se tu prali v bráně, i já sem tu byl uražen, i řekl sem panu Widršpergovi: Jsouce hejtmanem krajským tuto v městě činíte nepokoj proti J. M. Královské!“⁵³⁾ Pan hejtman vinil všecku obec města Klatov, „kdež jest skrze město jejich ve čtvrtek před sv. Vítem cestou svou jel, že sou město zavřítí a naň k šturmu zvoniti dali, ať bijí a zamordovati chtějí.“⁵⁴⁾ Tou žalobou u soudu nic pan hejtman nedovedl, žaloba jest zrušena, ne snad proto, že by nebyl měl pravdu, ale proto, že pomínil tehdejší právní formality. Mělte prve poslati k ouřadu městskému s otázkou, znají-li se k tomu výtržnému skutku čili nic.⁵⁵⁾

R. 1532 vinil Jan Vrábský z Vrábí Brandejské nad Labem, že pod rádem a právem k šturmu se naň sezvonivše s ručnicemi, ušemi napatajmi ve zbroji ho honili.“⁵⁶⁾ Tenkráté také vyvázli brandejští bez ourazu, poněvadž měl býti za ně pán jejich Kunrad rajíř obeslán.

Hůř zvedlo se r. 1558 měšťanům městečka Podbořan. Sběhli velením rychtáře Klunara na příchozího pana Jeronýma Hrobčského „s křikem velikým s kordy, s voštipy, s sekerami, kyjmi,

⁵²⁾ Reg. komorn. soudu č. 11. J. fol. 191.

⁵³⁾ Komorn. kn. svéd. sign. 13. fol. 362.

⁵⁴⁾ Reg. vejповědi bílá č. 14. J. fol. 115.

⁵⁵⁾ Tamže fol. 116. a mimo to i v kn. ortelů v c. k. univ. kn. č. 17 A. 35.

⁵⁶⁾ Reg. černá hejtmanská č. 2. J. J. fol. 9. 10.

palicemi i jinými braněmi strojíce se bití ho". Rychtář proto těžce trestán v Praze.⁵⁷⁾

Podle vypsání Plachého⁵⁸⁾ byla také nemalá bouř zdvižena od Plzeňských na pana Kokořovce r. 1580. Táhl v pancířích, s praporem, s ručnicemi na něho ke kostelíku sv. Blažeje. Posléze věc po dobrém urovnána skrze Krištofa Lobkovice, nejvyššího komorníka.

O málo let potom způsobena veliká bouře v Rakovnici. „Jeroným mladší Hrobčický z Hrobčice, syn p. Havla na Petrovicích a Holešovicích, a Jiřík Sekyrka z Sedčic, přijevše do města v outerej 9. srpna a začavše obadva zlou vůli s Janem Vřetýnkou, purkmístrem, od něho, když srozuměli, že se obec pozdvihuje a sbíhá, na utíkání se dali; pokřik učiněn, aby brány zavřítý byly, ponocní k branám běželi, Jeroným mezi ně z ručnice vystřelil a tudy snad, kdyby ochrany pána Boha nebylo, zamordovati některého minil. Oba outoku obecného lidu na se jsou pocejtili, však v tom od spoluradních ochráněni jsou, zbraň jim vzata, a na závazek puštění.“⁵⁹⁾ Rakovničtí r. 1594 po tom zbití obou mladých pánů prosí Adama z Hradce, komorníka J. M. C. a purkraba pražského, aby oba páni „byli pro nezbedné vejstupy a vejboje potrestáni“.

A měl v Rakovnici starý Hrobčický Diviš se svými nezbednými synky neštěstí. Téhož ještě roku o posvícení zbili mu Rakovničané, sběhše se, druhého synáčka Rudolfa Karla, a když podle zřízení zemského uražený pan otec k nim vyslal, znají-li se k tomu bití, aneb chtějí-li vinníky shledati a trestati, vzkázali mu v odvet: „Nejsme tomu nic vděční a toho stlučení upřímně nepřejeme, ale aby nám vypyťavati se, kdo by ti neb ten byl, který jest pana Rudolfa stloukl, náleželo, toho u sebe najítí nemůžeme. Chce-li se na to týž pan Rudolf ptáti, poněvadž se osoby jeho dotýče, právo se mu nezavírá.“⁶⁰⁾

Velice bit byl r. 1576 v Nymburce obecnou bouří pan Václav Odkolek z Oujezdce v „den památný svatě Máří Magdaleny. Prý šel pokojně v témž městě Nymburce, kdež jemu toho potřeba kázala, a když přišel před dům Jiříka Lukáška na podsíní, nedav žádnému příčiny, tu sám jeho Jiří Lukášek primas a jiní spoluradní s služebníky a jinými pomocníky svými jeho pěstí, suchými ranami vejtrzně zbili.“⁶¹⁾ Ale zpráva o panu Odkolkovi v obraně Nymburských jest poněkud jinačí. Pravili: „V obeslání svém se chváíl, jakoby pokojně jíti měl, ješto nic toho, čímž se tak chlubí, jemu nesvědčí, nébrž o nepokoji jeho a půtkách, kteréž hned toho dne

⁵⁷⁾ Reg. kom soudu č. 14. J. 119. 120.

⁵⁸⁾ Rukop. Plachého v Č. Mus. fol. 104.

⁵⁹⁾ Arch. rakovn. Kopíal r. 1594.

⁶⁰⁾ Tamže v témž kopíalu.

⁶¹⁾ Kn. nálezů žlutá kom. soudu č. 16. J. fol. 342.

po odjezdu p. podkomořího lidem činil; mimo to, když byl v nepokojném chování svém od primasa napomenut, aby mu ven z domu šel, kordu, braně své, dobýval a tak tu, s čím se potkal, měl; kdyby purkmistra nebylo, kterýž ho tu tehdáž bití bránil, nedobře by se s ním bylo stalo.“ Soud dal Nymburským za pravdu, a pan Odkolek měl, co měl.

Asi rovně tak veliké bití obdržel jiný zeman téže nizoučké urozenosti jako předešlý. Byl to Věněk Kordule ze Sloupna, jemuž r. 1541 nabili Královédvorští. Nejprve vlastně měl půtku Kordule s Rodovským. Do té půtky vmísil se lid, a zvoněno k šturmu. Rodovský dal se ihned pod právo, ale zeman Kordule právem městským pohrdl. Nechtěl ouřadu zaslíbíti čest a víru. Tedy ho pacholci rychtářovi sebrali, a poněvadž se tuze oháněl, nabili mu, a konšelé hodili vládyku do věže, „kde pro vajtrznosti sedají“. To byla urážka vyššího stavu veliká. Vyniknuv z věže královédvorské dal se Kordule ze Sloupna s chutí na soudy, ale věc dosti podivná, Dvorští vyhráli. Ortel ovšem zcela spravedlivý byl: „Poněvadž Dvorští k němu jsou i k druhé straně pokojně přišedše napomenutí učinili, aby slíbili oba dva podle zřízení zemského a o tu věc se postavili, kdež náleží, kdež pak strana jedna ten slib jest učinila, ale on Věněk Kordule se zbraňoval, z těch příčin Dvorští jemu tím, z čehož je obsylá, nejsou povinni.“⁶²⁾

Zajímavá věc, že také sousedé Dvorských, Královéhradečtí, o málo let před tím (r. 1539) měli potyčku s jiným Kordulí — panem Janem ze Sloupna — a že soud přes veliké bití páně Kordulovo přece zase dal právo měšťanům proti vládykovi. Hradečtí tehdáž sami dali se v soudy. Žalovali, „kterakby Jan Kordule ze Sloupna svády a vajtrznosti některé v městě Hradci činil, zvlášť Václava Kováře i jiné lidi zbil a purkmistru a radě pohružky činil, v tom ve všem prosíc za opatření, a také aby měšťané pokoj měli, poněvadž se to často u nich sbíhá, aby se z lehkých příčin o to jiní nepokoušeli“.⁶³⁾

Obrana tohoto Kordule byla mdlá. Prý se nepamatuje „pro veselost kvasu“, že by někoho byl zbil, nébrž sám že jest zerván. Páni jich Milosti v soudě poslali Korduli na Černou věž.

Měšťané malého města Brodu Českého v málu letech třikrát sblučili se v bouř proti pánům. R. 1510 byl pan Gabriel Lempracok té laskavé vůle, že volal na předměstí u samé brány: „Zabím sobě dva neb tři k libosti!“ V tom namátl se mu Matěj, jdoucí z města. I „třel na něho koněm pan Gabriel hned, dobyl burděře, chtě ho bití, dával mu zrádce a chlapy. Matěj mu pověděl: Nechte mě, jedte, kam vás Bůh obrátí, já jedu po své potřebě! On pověděl: Nelze mi než chlapa nebo dva zabiti!“⁶⁴⁾ Že po tomto

⁶²⁾ Kn. komorn. soudu vejpvědi papoušk. č. 8. J. fol. N. 16. a 17.

⁶³⁾ Vejpvědi kom. soudu č. 8. J. fol. E. 7.

⁶⁴⁾ Kn. komorn. svěd. č. 3. G. fol. E. 23.

bujném dialogu shrnuli se na Gabriele kde kdo a zbili ho, kdež by podivoval se?

Po druhé honili pana Škvoreckého, souseda svého, jenž jim chtěl zajati dobytek. To bylo r. 1511.⁶⁵⁾

R. 1547 taková bouře městská o návštěvě panské skonala se vraždou. Jiříkovi Stolinskému z Kopist zabili Brodští, zdvihše se na den mistra Husi, Mikuláše syna.⁶⁶⁾ Při tom byla bouř obecna, brány zavřeny, přítomný lid vesnický, ženci, rybníkáři, vše se vzbouřilo, a bili na pány, z nichž zabit Mikuláš; Václava Sedlnického oloupili — a ouřad městský neuměl pozdvižení toho spokojiti prve, až krev tekla, a Mikuláš mrtev se skácel. A proč to bylo? Brodští konšelé na svou očistu v soudě taktó vykládali:⁶⁷⁾ „Když pan Václav přijel, nevěděli vsickni v městě, co se děje, neb několik set lidu sedlského do města vrazilo, a páni u velikém nebezpečnosti byli. Potom za nimi dva sedláci přijeli do města, Kunštat z Horoušan a Janák z Vykáně, oba na koních a ve zbroji, i křičeli: To jsou husari! Zrádci! A tím křikem vyzdvihli rybníkáře a žence, takže sou do té hospody se hrnuli a chtěli mordovati, kdež purkmistr a konšelé, vidouce to, i bránili jich; aby toho bránění nebylo, neušlaby ani noha, a byliby i pana Sedlnického s pacholky jeho zabili.“ Proti té obraně jim Sedlnický vyčítal, že oni sami město zavřiti kázali, kýmž tam přijel, a jejich vlastní soused nějaký k šturmu zvonil, a tak že to na sběr a sedláky sčísti nemohou. Za předsednictví hofmistra Zdeňka Berky uznání jsou konšelé Brodští v soudě komorním nevinnými té bouře, ale to jim uloženo, aby mezi svými pátrali, kdo všeho toho pozdvižení a pobrání byli příčinou.⁶⁸⁾ A když vrátil se král Ferdinand do Čech, psal sám Brodským přísně,⁶⁹⁾ aby „řetěz, peníze a co pobráno, i vrazi byli na hrad Pražský dodáni“.

V Praze, v hlavním městě, při stolici královské, mívaly výtržnosti panské a shluky, šumy a bitvy jiný ráz: byly po velkoměstsku; nepřihnal se k nim tak snadno všecko město, nýbrž bitva s pánem omezila se lokálně na jednu hospodu, jednu ulici, a pak nesbíhaly se bitvy příčinou uraženého a kyselého sousedství jako na venkově, alebrž sbíhaly se nejčastěji z okamžité bujnosti obou stran, anebo i z drzosti cizinské a dvorské šlechty. Vizte pana Petra Chotického ze Lhotic, jak směle ten sobě r. 1548 na pražském náměstí provádí!

„K lidem se nepokojně choval. s ručnicí chodil, děvečku jednu a dítě zbil, na Mikuláše, sluhu mistra Tomáše z Javořice, kamenem

⁶⁵⁾ Kn. kom. svéd. č. 3. G. fol. K. 3.

⁶⁶⁾ Ortely zemsk. soudu v c. k. univ. knih. č. 17. C. 30. fol. 33.

⁶⁷⁾ Registra popelatá č. 11. fol. 219.

⁶⁸⁾ Ortely v univ. knih. č. 17. A. 35.

⁶⁹⁾ V sob. po rozesl. apoštolů r. 1547; v arch. c. k. místodržít. Miasiv. č. 41. fol. 45.

házel, jemu lál, štus mu dal, a to když provázel právě syna nejvyššího pana purkrabí.“ Konec ovšem byl ten, že pana Petra z Lhotic zbili. Dotčený sluha pichl ho tulichem. A soud mu dal za právo, „poněvadž on Petr zřetelně a zbytečně příčiny lidem k nevolel dával“. ⁷⁰⁾

Právě takový byl Jan Vesecký a Krištof Žďárský. Na kteréhož Krištofa r. 1548 žaluje Maryana Pikartová, měšťanka, „že do jejího domu vskočil, a Václava nádenníka zamordovati chtěl, a nezpůsob v městě jest zachoval, lidi bil a pral, jakoby žádného práva nebylo, šenkérku její bylby zamordoval, kdyby kolmé rány žejdlíkem byla nesvedla“. ⁷¹⁾

K té žalobě i konšelé přidali se a mluvili o nezbednosti rytířů v městě, kteráž podle těch řečí patrno byla velice obvyklou. Vždyť před tím nedávno sám král byl pro mnohé roztržitosti těch lidí rytířských připuzen, pražským konšelům poručiti, aby hned všechno vznášeli do rady královské, co přihodí se v městě od osob rytířských. Oběma svrchupsaným rytířům nalezl komorní soud po přímluvě konšelů pražských, „poněvadž oba zomyslně v Starém městě svou vůli nad lidmi provozovali, aby ihned na Černú věži oba šla“.

Kterak nedůtkliv byl mnohý zemánek na slovíčko měšťanské, toho příkladem jest r. 1532 Jindřich z Březovic. Novoměstský soused Hanuš volal ze svého krámu naň. Kteréž zavolání se rytíři nelíbilo; i protož jal se nadávati a zbraní svou na Hanuše dotírati. Hanuš ho vypral ven z krámu sochorem a bezpochyby přivřel dvéře závorou, neboť rytíř u přítomnosti nemalého obecenstva vlezl Hanušovi oknem do obydlí a tu, osedlav ubohého kramáře, tesákem ho sekal. Ale lidé, kteří oknem vskočili za Jindřichem Březovcem, roztrhli boj a rytíři velice nabili. V soudě hejtmanském na Hradě propadl rytíř z důvodu zajímavého: poněvadž svědkové ukázali, že Březovec Hanuše „mordovati chtěl, ješto tudy mohlo by se bylo nějaké shromáždění lidu státi, a vidúce lidé, a zvláště sousedé tesák dobytý, i nějakí mordové se zběhnúti mohli“. ⁷²⁾

Tím způsobem ještě leckterýs obrázek bylo by lze nakresliti. Za všecken čas a ve všech případnostech, kdy měšťan sešel se s drobnou šlechtou, naskytl se ne jeden směšný rytíř, jenž stavovskou svojí pýchou a nezbedností urazil měšťana a příčinu dal k svádě i k ranám. Rekl-li měšťan nejposlednějšmu rytíři „jsem tak dobrý jako ty“, šlo skoro o život, jako na příklad r. 1555 škodně se-sekal Firšic z Nabdína souseda čáslavského Sechovského pro to slovo; tvrdil pak v soudě, „že je to slovo nerádné, a že měšťan proti stavu vyššímu té rovnosti užiti nemůž“. ⁷³⁾

⁷⁰⁾ Reg. kom. soudu č. 11. fol. J. 250. 251.

⁷¹⁾ Tamže fol. 253.

⁷²⁾ Reg. hejtm. černá č. 2. J. J. fol. E. 9.

⁷³⁾ Kn. komorn. soudu č. 14. J. 48.

A jako na venkově ani z ouřadu městského sobě rytíř mnoho nedělal, takž bývalo začasť i v Praze. Vypravujeť na příklad měšťan novoměstský, Adam Vršovský, v komorním soudě r. 1579, že „nemoha míti před rytířem Mauricem Tatousem v domě svém pokoje, poslal pro rychtáře, před kterýmž se Tatous v největší hanění jeho dal, a tu že jest od rychtáře na závazek vzat a přes takový závazek kordu dobyv, jemu jej v bok vstrčil, oko levé mu přefal a tak jej o nejmilejší oud jeho zoumyslně připravil“. ⁷⁴⁾

Nemálo jest případností, kdy sám rychtář při takovém boji utřzil ouraz, než to náleží do kapitoly o rychtáři. Jen na konec o bitvách pánů s měšťany stůj tu ještě o panu Henrychovi Špetlovi z Janovic, jenž r. 1551 zcela po vojensku se svými rozpustilými pomocníky dobýval a sekal pivovar Petra Kříže, a když ho sladovníci statečně odrazili, vrhl se na obecní služebníky a svedl takový boj v Pražské ulici, že jednomu „škůro rameno odčali, též kůň jeho, za který 10 kop gr. č. dáno, z pouhé zlosti probodli a zabili“. ⁷⁵⁾ Odsouzen do Bílé věže pan Špetle, a rotě jeho nestalo se nic.

Na konec naskytá se otázka, kterakou mívali měšťané od bujnosti šlechtické ochranu právní?

Sami zbojníka zavřítí nesměli, to víme. Směli ho jen slibem zavázati, že k soudu dostojí. Ale co měli dělati, nechtěl-li pán slíbíti? Kadaňští r. 1532 Hendrycha Štampacha ze Štampachu, nechtějícího slíbíti, zavřeli — a tím propadli v soudě hejtmanském, kamž je pohnal Štampach. V soudě pravili Kadaňští, že „dobrým úmyslem chtěli se jím ujistiti, aby jim závazek učinil“; druhá strana prý tak učinila bez nesnáze. Ale Štampach byl právě pro tu druhou stranu tak rozlíčen, že toho učiniti nechtěl. Byltě tou druhou stranou měšťan, „kterýž za přísloví má, když zemana vidí, že by psa raději viděl“. Proto se rvali do krve, a Štampach v bouře potloukl lidi. Ortel hejtmanský ⁷⁶⁾ osvobodil Štampacha všeho odpovídání, poněvadž „zřízení zemské zřetelně ukazuje, kdožby z stavu panského neb rytířského při jakém mordu postižen byl, že má zavázán býti před nejvyšší hajtmany král. Českého neb před nejvyššího purkrabí pražského, a oni Kadaňští toho zřízení sou pomínuli“.

A co formalit, nežli došlo k soudu! Strana straně měla nejprve poslati o ty výtržnosti list. Což, když ho nechtěla jedna ode druhé přijati? Směšný doklad z Litoměřic. Panu Rehořovi Kamejskému z Pokratic v Litoměřicích r. 1587 ublíženo. Poslal tedy po zákonu list konšelům. Jan Šimera z Pokratic, byv poslán s listem tehdaž, nechať vypravuje: „Byli sme posláni s cedulí řezanou do rady na rathouz, a oni sou ji od nás nechtěli přijíti. Pan Jan

⁷⁴⁾ Kn. nález. kom. soudu č. 16. J. fol. 286. 290.

⁷⁵⁾ Reg. královsk. červená č. 23. E. 7. fol. 8.

⁷⁶⁾ Reg. černá hejtmansk. č. 2. J. J. fol. J. 4.

primas pověděl tak, abychom mu takovou ceduli četli, a my pověděli tak, že sme se tomu neučili a čísti neumíme a, kdybychom se toho nadáli, byli bychom s sebou toho vzali, který umí čísti. I kázali nám ven z rady vystoupiti.⁷⁷⁾ Tím způsobem třikráte jim konšelé z rady ven kázali a vždy zase chtěli, aby poslové list panský četli; patrno nechtěli se konšelé listu dotknouti rukama svýma, aby mohli v soudě říci, že žádné cedule neobdrželi, a s druhé strany byli by přec rádi zvěděli, co pán praví. Konečně to podal pan primas i na kmety, má-li takovou ceduli vzítí. Ani ti k tomu neradili. Pana Řehoře písař pomohl tedy sobě listí. Když purkmistrovi později kterýs den podávali měšťané a měšťanky všelijaké jiné listy, připlel se Ploskovský písař, maje s sebou dva svědky panské, a rychle vpravil primasovi závadnou listinu v prsty — a hned pryč. Čteme v soudě o tom svědectví: „Když měl purkmistr jiné listy v ruce, také sme tu ceduli podali — měl ji v ruce, a po té sme šli.“ —

A neposlána-li o výtržnost cedule, bylo po soudě. Jan Rathouzský, měšťan v Sušici, obdržel r. 1530 od zemana Petra Cyle ze Svojsic veliký pohlavek. To kladlo trestní právo za pych, a z pychu pokuta byla 10 kop českých grošů. Žaloval tedy měšťan zemana, chtěje pokuty 10 kop. A ortel byl v soudě komorním⁷⁸⁾ měšťanu nepřizniv, „poněvadž nenašlo se jest, aby on Jan k němu Petrovi Cylovi podle zřízení zemského o ten pych poslal“.

Na odpor tomu prostý přívozník v Oustí nad Labem, Vojtěch jménem, r. 1542 obdržel soudem 10 kop od urozeného Kašpara ze Svojetic na Střekově pro pych, jehož se dopustil pán tím, „že provaz u prámu Vojtěchova přefal a od břehu, aby pryč ploul, odstrčil“. Ale ovšem přívozník měl moudrého rádce a poslal prve pánovi, zdali se k tomu pychu zná, neb mu odpírá.

A když úvodní formality správně byly odbyty, šlo zhusta o to, kam pána žalovati. Zmýlil-li se měšťan, hledající proti šlechtici právo, v soudě, propadl. Omyl nejobyčejněji nastal tím, že některý výtržný zeman slušel pod soud manský. Žaloval-li do něho měšťan v soudě komorním, zdvihli půhon, a bylo po právě veta. Na příklad roku 1550 Matouš Malerhovský, měšťan českobrodský, pohnal do komorního soudu Filipa z Vildněstějna (nebo z Midlštejna?), že „ho porazil a ranami suchými ubil“. A ortel komorního soudu byl panu Filipovi osvobozovací, „poněvadž dokázal, že jest přísahu manskou J. M. králi učinil, a zřízení zemské to světle ukazuje, chtěl-li by kdo mana vinití, aby ho vinil před osobou královou nebo na právě manském“.⁷⁹⁾ Ale kterak to měl zbitý měšténin vědět, kde komu zchudlý zeman učinil manskou přísahu, aby ho pak mohl vinití podle pravidla právního, „že man viněn

⁷⁷⁾ Kn. svéd. kom. soud. č. 18. G. fol. 149.

⁷⁸⁾ Reg. červ. nálezů č. 4. J. fol. J. 7.

⁷⁹⁾ Ortely kom. soudu v univ. knih. č. 17. A. 35.

býti má před pánem, či jest, a pakli by pán spravedlivého ne učinil, že muž jinde man souzen býti“. Nevědělité to ani lidé šlechtičtí sami, kam který drobný kollega jejich náleží.⁸⁰⁾

Ale na druhou stranu i osoba rytířská nebo panská ztratila právo, pohnala-li měšťany některak neobratně. Nejobyčejnější případy jsou v té příčině dvojí. Buď pohnali měšťana k jinému soudu, nežli k městskému, a on zastřev se smlouvou svatováclavskou, v tom jiném soudě nechtěl odpovéděti; anebo druhý případ velice hojný byl ten, že šlechtic, vině všecko město nebo konšely městské, nepohnal purkmistra ni konšelů jmenovitě. Napsal-li pouze že viní purkmistra a konšely města Brodu, bylo po soudě. Měl je vyjmenovati všecky jmény křtěnými. Mostští asi r. 1500 dopustili se na Fabianovi Frejtokovi z Čepiroh opravdu násilností neobyčejné. Sebrali totiž pana Frejtoka, „rytířského člověka“, a utrápili ho na skřipci a v žaláři jako jiného škůdce a loupežníka silničného. Po třiceti létech — r. 1533 — synové nebožtíkovi, Zikmund a Jiřík, obeslali „purkmistra a konšely i obec města Mostu z toho, že otce jejich svévolně bez provinění katem trápiti dali až do usmrcení“. A soud nalezl: „Poněvadž oni bratři z Čepiroh zejména jsou neobeslali těch, kdož jsou na ten čas, když jich otec zmučen byl, na radě seděli, k tomu v obeslání svém dostavili i obec a podle zřízení zemského k obci neposlali, s volí-li jich se to mučení dalo, z těch příčin se to obeslání zdvihá.“⁸¹⁾

⁸⁰⁾ V knize ortelů v univ. knih. č. 17. A. 35 od listu 30. po 40. je koliká případů o tom. Lidé rytířští pohnali se z kvaltů, peněz, škod a z lecčehož jiného, a půhony zdvihány pro nekompetenci soudní.

⁸¹⁾ Reg. černá hejtmansk. č. 2. J. J. fol. O. 13.

KAPITOLA ŠESTÁ.

O šlechtě v městech obývajících.

Bylo za všecken čas drahně šlechty, kteráž zakupovala se v městech. Že kupovali a stavěli si domy v Praze, toho netřeba obšírně vykládati, vyloží to přítomnost královské stolice, sídlo sněmů, soudů zemských a jiných královských. Praha byla střed politického života, a panstvo, majíc ve všem přední a leckdys i jediné účastenství, chtělo míti v Praze bezpečnou hospodu a pohodlí, poněvadž mnohým za dlouhou dobu tu pobývati bylo.

Jiného způsobu byly příčiny, z nichž drobná šlechta do měst se táhla a tu sobě domy neb na předměstí dvory kupovala.

U některých to bylo zchudnutí. „Šlechtic, nemoha se udržeti v statku, spravujícím se dskami zemskými, přestával na statku šosovním, buď na dvorci v předměstí s několika kopami záhonů rolí a kusem louky, buď na domě v městě samém, kdež žil z úroků nevelkého kapitálu. Jiný zase na krátko v městě se usadil, vyčkává příležitosti k zakoupení velkostatku; opět jiný na stará kolena tu pohodlí městského života vyhledával.“⁸²⁾

Jiné příčiny uvádí Dačický:⁸³⁾ „Mnozí z stavu vyššího do měst, zvlášt do Prahy a Hory se dávali, dávajíce se na lichvu, na to v městech jako ležáci živi jsouce, a jiní mladší šarvátky tropili.“

Ale spolubydlení pána s měšťany nikdež nebylo zdárno. Všecky způsoby kyselostí a nechutí obou stavů k sobě, kteréž vypsány jsou v předešlých kapitolách, všecky objevují se tu zase znova, a byly o to horší a nechutnější, poněvadž byly pro ustavičné spolubydlení ustavičnými.

V tom byla po všecky časy drobná šlechta s vyššími urozenějšími svorně za jedno, že chtěla v městech užívati živností městských, ale za to nechtěla podnikati nižádných městských břemen.

⁸²⁾ Arch. Pam. X. 551. též str. 22.

⁸³⁾ Dačický, Paměti II. 162.

„Vědoma jsouc si své urozenosti, ve všem svou vůli míti chtěla, urážejíc svou nezbedností počestnost měšťanů, takže z toho častá nevole a soudy pocházely.“⁸⁴⁾

Čím šlechtic povinen býval městu, v němž obýval, o tom čteme nejprve v právě, řečeném soběslavském; jsou to zásady doby husitské. „Kdyby zemanín anebo vládýka v městě byl v podružství, hospodářova ohně užívaje, a nepožíval ničímž města ani obchoďu, tehdy není více povinen, než zdi brániti v městě; pakliby pokoj najal, tehdy vinen z dýmu platiti dva groše jedné berně, pakliby dům najal, vinen ponůcky držeti a vojny, pakliby piva vařil neb hosti choval, tehdy vinen 50 kop platiti.“⁸⁵⁾ Kterakou míval tou příčinou povinnost šlechtic v století 16., to postřehnouti lze z příznávacího listu, kterýmž se stav panský a rytířský pod pečeti svými práva Nového Města zapisovali, prve nežli jim koupě domu byla v knihy vložena. „Připovídám povinnosti a pořádky činiti, jako obyčej a zvyklost městská, berně J. M. Císařské z téhož domu berníkům odvozovati, k obci, faře, žákům, i ponůcky zastávati, domu nespouštěti, ale jej dáti opravovati, ku právu městskému podle zřízení zemského a smlouvy svatováclavské stávati, dům žádnému nenajímati, ani šenku v něm dopouštěti, ani právu do něho vcházeťi zbraňovati nemám.“⁸⁶⁾

Těmi slovy sliboval pán asi desatero všelijakých povinností, a poznáme, že bývalo skoro zvykem z toho desatera neplnění ani jediného kusu. Už ten skutek, že si přemnozí bohatí pánové od králů vymohli osvobození všech břemen městských, svědčí světle o tom, že páni k městu, jež jim poskytlo pohodlí a ochranu, nejraději kapsy zapínali a měšce utahovali.

Ale o těch nemluvíme. Promluvíme jen o těch, kteří bez majestátu a privilegia bývali ve všem vsudy měšťanům za obtíž.

Nejprve tedy tím, že nechtěli nic platiti. Měšťan plat, oni nic. Poučný je soud, který musili podniknouti r. 1539 Kouřimští s urozenou paní Mandalenou ze Strašnic. Koupila u nich dvůr Votolec a nechtěla z něho platiti k obci „ložunky“ pro potřebu městskou. Paní se zastírala nějakým privilegiem. Kouřimští namítali: „Ani královská milost nemůž nejlepšíh gruntů městských vysvobození činiti; ani v Praze J. Milost bez vůle obce žádného domu osvobozovati neráčí; tento majestát tajně zjednán jest a proti privilegium našemu, ješto právo jest, per abusum et non usum amittitur privilegium.“⁸⁷⁾ V komorním soudě obdrželi Kouřimští právo, „poněvadž se vyhledalo z předešlých prodávův, od jedněch k druhým prošlých, že ten dvůr s jeho příslušenstvím vždycky jest prodáván pod břemena a poplatky městské“.

⁸⁴⁾ Arch. Pam. X. 551.

⁸⁵⁾ Ruk. Neuberkův fol. 14.

⁸⁶⁾ Arch. pražský, knih. č. 556.

⁸⁷⁾ Reg. vejпов. kom. soudu č. 8. J. fol. D. 18. E. 1.

ta paní jednala ještě velice šetrně: ona chtěla právem, m přemoci svoje protivníky. Ale což říci těm přemnohým, vedli sobě tak, jako šlechticové v Pardubicích, do nichž byl žalováno: „Povinností městských nezastávají, poplatků neplatí, takže z nich někteří dvoje i troje gruntovní peníze, anokly a berně J. M. C. po několik terminů jsou zaseděli, a když přijdou, které za výběrčí volíme, k nim do domu, aby za gruntovní peníze a neb k ruce městským sirotkům peníze odvedli, dosti poměrně je z domů odbývají a chlapů, troupův i jinak k potupě a konšelskému i všem obyvatelům města Pardubic nadávající, na ně haní, křičí a místo záplaty s kordy se na ně potrhují a bití mnohé pohružky činí.“⁸⁸⁾

V Praze nechťvali páni na žáky, ba ani na špitály platiti, výčítka velmi těžká. V knihách zádušních častokrátě čísti lze že všech osadních toho neb onoho pražského kostela, že sousedský nekona této kulturní povinnosti. V knize Mikulášských (či jiných staroměstských⁸⁹⁾ stojí několik zápisů tohoto rozumu: „málo domů panských v osadě jest, z nichž se žádné pomoci v potřebování nečiní ani záduší. Mají se napomenouti, aby podle povinnosti, kterouž jsou panu purkmistrovi při koupení těch domů platiti a onávati připovídali, se srovnali.“ (R. 1590.)

Charakteristické jest, že také židé v té osadě Staroměstské nechtěli, rovně jako páni, k záduší nic platiti. Teprve soudem byli uceny z každého žida, jemuž byl dům, tři kopy míšeňské ročně špitál a žáky.

V těch věcech vedli sobě všude páni stejně. Až z Opavy máme doklady! Hejtmanu Opavského knížectví píše Ferdinand (1549, aby slovem královským zjednal nápravu toho lakomstva. „Všechna a rovně, jakéž konšel města, kterakby někteří z stavu panského a rybníckého, kteří své domy v městě Opavě mají, dávek a poplatků neplatí se zbraňovali.“⁹⁰⁾ Poněvadž neochotou panskou králi dané zádušely, odtud onen přísný list králův. Téhož roku ještě dvakrát se vidí se králi do celé Moravy poručiti pánům a rytířům, aby povinnostech srovnali všude domy své městské s domy měšťanskými.⁹¹⁾

Při tom mívali snad ve všech městech koruny České někteří i zvyk, nepodobný k víře, že schválně spouštěli domy své tak, aby byly domům měšťanským, čistě upraveným, na ostudu. Na tento způsob ukazovali tím nevážností k sousedům měšťanským. Panským oznámil r. 1500 Petr z Trojanovic, nežli by něco k městu bylo, že raději dům kolem zabije a pustého zanechá.⁹²⁾ Tento způsob

⁸⁸⁾ Arch. Pam. 1874. 22

⁸⁹⁾ Manual osadních fol. 130. v arch. pražském

⁹⁰⁾ Arch. e. k. místodrž. Miss. č. 20. fol. 169.

⁹¹⁾ Tamže fol. 179. a fol. 226.

⁹²⁾ Vávra, Kolín I. 79.

panský byl druhdy tak obecný a křiklavý, že v žalobách, podaných králi Vladislavovi roku 1502 od stavu městského, o něm zvláštní stížná zmínka se činí: „Někteří z pánův a z rytířstva, kteří domy buďto v městech Pražských, buďto v jiných městech mají, těch domův neopravují, ale jim se bořiti dopouštějí, kterážto věc jest i ke škodě i k lehkosti jich napřed a také i městu tomu, v kterémž též duom leží.“⁹³⁾

Právě taková stížnost byla na Moravě. R. 1493 Vladislav potvrdil srovnání pánů s městy, v němž se praví, že páni mohou své domy v městech kupovati, ale aby z nich platili povinnost, v domech aby měli „domovníky“ čili správce domovní, kteří by s městem se srovnali, a konečně aby domů nespouštěli, a který by přece spustil dům — aby byl napomenut.⁹⁴⁾

Ale největší stížnost mívali měšťané do panských sousedů tu, že pletou se jim v živnost městskou. Koliks o tom jednalo sněmů i dávno po smlouvě svatováclavské!⁹⁵⁾ Pivo chtěli vařiti všude, a když měšťané, vaříce pivo „střídou“, vyloučili urozeného souseda ze střídavy, mstíval se nad nimi aspoň tím, že přivezl pivo cizí a čepovati je dal ve svém domě. A to bývalo městu i se škodou mravnou: do panského domu nesměl rychtář, městská policie, mocí vstoupiti, a protož v takovém domě bývalo boží dopuštění. Tuze hněvá se na to již Židek v době krále Jiřího. Přijíjí nesmí rychtář v dům takový vejíti „pod ztrátou života, to plodí neřády“, a proto Židek radí králi Jiřímu, aby panstvo v městech mívalo na jeho rozkaz ulici svou zvláštní.⁹⁶⁾

Páni v domech svých chovali řemeslníky, kteří městským cechům se vyhýbali, jim překázeli a protož za nepořádné sluli. Tedy snažili se konšelé všude o to, aby, když ne pán, tedy aspoň „hospodář“ panského domu čili „domovník“ a šenkýř náleželi pod právo městské. Poníženou prosbu známe z Plzně. R. 1539 prosí Plzeňští o tu věc opata tepelského — tedy pána duchovního — jenž v domě konventním měl víno nebo pivo na čepě. „Žádáme, že nám a tej chudej obci obdarování práv, vejsad a svobod našich městských bez překážky užiti dáti a sebe i nás před těžkými odpory a příslovím zachovati ráčíte, a my hospodáře domu konventu V. Msti, přikázaného k právu našemu a k městu, bohda věrně bez útisku spravedlivě vopatřiti chceme.“⁹⁷⁾

Poučný příklad, kam vedl boj o pivo, poskytuje paní Mandalena ze Sedčic a syn její Václav ze Lhoty. V Rakovnicích měli dům a chtěli vařiti; když r. 1549 měšťané zemance toho nedopustili

⁹³⁾ Arch. Č. VI. str. 242.

⁹⁴⁾ D'Elvert, Iglau 138.

⁹⁵⁾ Na příklad sněmy r. 1567, 1569, 1571, 1574, 1575. Viz chaos v arcipražském.

⁹⁶⁾ Správovna Židkova. Rukop. v univ. knih. č. 17. D. 2. str. 60.

⁹⁷⁾ Arch. plzeňsk. lib. exped. č. 11. fol. 44.

ozzlobila se a odňala jim vodu, kterou živili pivovar. „Mandalena studnici zahraditi dřívím a špalky dala, že k té studnici na půl druhé neděle choditi a piva vařiti nemohli, a když purkmistr a konšelé jsou k ní došli, proč jest od té studnice váhu odtíti dala, kdyby pán Bůh ohně neuchoval, jak by to dobře opatřeno bylo, tu jest odpověď dala, že vody k své potřebě dosti mám, a když u mne hořeti bude, sousedům povím, aby svého odstávil.“⁹⁸⁾ Aby Rakovničtí nemohli násilím k studnici, kázal ji pan Lhota Senecký hlídati svým sedlákům ozbrojeným dnem i nocí.⁹⁹⁾ Na soudě komorním nalezeno paní Mandaleně, aby ve „dvůr nedělich osobně stála a dostála, a več jí to J. M. Královská obrátiti máti, to při tom zůstaň“, a Václav Senecký musil do věže hned.

Páni v městech vytrhovali se také z jiných živnostních řádů obecných, a to vždy na škodu měšťanů. Všude mívali venkovští měšťané svému dobytku pastvy společné, a všude byl pro obživu a rovnost chudých rádem kázán určitý počet dobytka, nad nějž nikdo více mti neměl. Ale kdož by chtěl vypisovati, kolikráte kde po té stránce páni se prohřešovali! Nikdež nespokojovali se počtem obmezeným a nikdež nechtívali dáti honiti v stádě obecním na pastviska společná: i tu osobovali sobě přednosti.

Několik dokladů uvedeme. R. 1562 sám král nemůže než přísně napomínati Bavora Rodovského z Hustiřan, Jana Zylvara a Filipa Kernara, drobné zemany, do nichž žalovali Dvorští, „že, jsouce obyvateli při městě, mimo vyměření vsí obce ovce přes počet několik kop chovají a škody činí.“¹⁰⁰⁾ R. 1581 touží Pardubičtí, že páni v jich městě „mnohým chudým sousedům pastvou dobytků po polích, lukách a jiných gruntech škody veliké, což mnohokrát litostivě a žalostně na to jest hleděti, dělají. A když chudí susedé na pány takové stížnosti vznášejí, tehdy k tomu ještě je uhání a z příbytků svých s hanbou, posměchem a pohrázkou pouštějí, a chudý člověk svou škodu a zhanění osoby své pánu Bohu poroučeti musí.“¹⁾ V Berouně pan Krištof Oto z Losu, jemuž měšťané vyčítali, že se pastvami a dobytken s nimi nesrovnává, odpověděl hrdě tím, že jim zakázal cestu k pastvám jdoucí mimo jeho předměstský dvůr. A takový zákaz při zvláštní a nepřístupné poloze města Berounského byl velice bolestný. Není div, že Berounští samého krále prosí, a r. 1559 poroučí komora Otovi z Losu, aby dvůr prodal osobě městské.²⁾

Že i v společenském živobytu ze spolubydlení panského s měšťany rodily se nejedny roztržitosti, toť ani není věc podivná při

⁹⁸⁾ Reg. popelatá kom. soudu č. 11. J. fol. 321. 322.

⁹⁹⁾ Ortely soudu zemsk. a kom. v univ. knih. č. 17. A. 35.

¹⁰⁰⁾ Ruk. král. dvorsk. v Mus. fol. 55. a též v c. k. arch. místodrž. Miss. č. 69. fol. 253. Tu jmenuje se Kerner, ne Kernar.

¹⁾ Arch. Pam. 1874. 22.

²⁾ Miss. č. 46. fol. 132. v arch. c. k. místodrž.

tehdejších bujných povahách. Nemíníme rozržitostí ani všelijakých bitev vypisovati, kteréž z toho pocházely. Přestaneme jen na příkladech dvou, kteréž ovšem vystupují z obyčejné míry. Pan Slavibor Zabruský ze Všechlap, jenž měl v Rakovnicích dvůr a s měšťany se přes tu chvíli škorpil, naposled odvážil se té pohružky přetěžké, že dvůr synů Blažeje Koželuha, s nimiž byl na soudech, „přisám pánu Bohu, než ta pře konec vezme, shoří“. Z toho strach po všem městě. Obyčejně hořel-li jeden dům, shořelo města hned polovička. Pohnán tedy pan Slavibor r. 1562 do soudu komorního. A tu se vymlouval vtipně. Prý, pravil, „že ten dvůr od deště shoří, na nic nemyslic, neb viděl, jak od krovův opuštěný jest“. ³⁾ Ale páni v soudě komorním, nepochopivše toho vtipu, zavřeli Slavibora.

V Kolíně koupil sobě r. 1591 Jindřich Materna z Květnice veliký dvůr za 1200 kop; stav se spolusousedem, o jarmarce, když byl shon lidí největší, ukázal, kterak se zeman chovati nemá. „Jsa opilý s koněm v hromadu lidí zajel a jednoho sirotka rapírem probodl.“ ⁴⁾

Rozhněval-li se urozený spolubydlitel na měšťana, ihned vrhl mu na hlavu titul „chlapův“, a ozval-li se měšťan, bez meškání tasívali hrdopysní lidé stavů vyšších tesáky a rapíry. ⁵⁾ Když r. 1604 přišla v Novém Městě Pražském do domu pana Bernarta Hochauzara z Hochauzu Voršila Vavrouškova shánět se po nějakém prádle, shodil ji pán věkem sešlou se schodů a dole ji popadl zase a zavřel na kolik hodin do krmníka. ⁶⁾

Slovem, panskými příčinami bývalo všude nelibek dosti. V některém městě vzrostly až tou měrou, že za některý čas nesměl pán ani na ulici, aby nebyl bit. Tak stalo se na příklad v Znojmě třem pánům najednou. R. 1549 vyhrožovali měšťané, a obzvláště řemeslníci, slovným Jiříkovi Kříneckému, Janovi Podholovi a Beneši Bořitovi, „takže ty osoby svobodně a bezpečně tu v Znojmě bydlet nesměly“. ⁷⁾ Čeho dopustili se, neví se. Ferdinand jen káže Znojenským klid a dotčeným třem rytířům také vzkazuje, aby se „chovali pokojně“. ⁸⁾

Po těchto výkladech ať se diví někdo, že měšťané pánův mezi sebou neradi mívali a všelijaké překážky jim strojili!

Nejobyčejnější vzdor měšťanský býval ten, že úřad nechťival psáti trh domů panských do knih městských. V městě kde kterém byly o to hádky. Knihy tvrdily trh, a bez knih nebylo bezpečného trhu. Protož páni usilovali o to, aby jim psáno bylo jako jiným susedům.

³⁾ V arch. rakovn. lit. J. sv. 5. č. 1. a v ortelích kom. soudu v univ. knih. č. 17. C. 30.

⁴⁾ Arch. Pam. X. 551.

⁵⁾ V žalobě Nymburských o tom r. 1561. Kop. nymb. z r. 1556. fol. 179.

⁶⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 113. fol. 193.

⁷⁾ Missiv. č. 41. fol. 265 v arch. c. k. místodrž.

⁸⁾ Tamže fol. 266.

Některé město i k tomu se odhodlalo, pána docela nepřijímati ani za obyvatele, ani za souseda. R. 1550 tak učinili Hradečtí Václavovi Sadovskému, že mu zakoupení do města nepřáli, a král teh vzácnou náhodou zanechal při tom.⁹⁾ Jindy rozkázal, aby lechtě nebylo bráněno. Pardubičtí r. 1581 uzavřeli se všem pánům. Čalná obec snesli se „z příčin mnohých, od dávna zkušených a nesitedlných, aby po dnešní den z nás žádný pod žádným vymyleným způsobem žádného gruntu osobám stavu rytířského obojího ohlavi neprodával, ani na nic nefrejmarčil“.¹⁰⁾ Kdo by proti tomu učinil, usnesli se, aby pokuty dal 20 kop míš.; byl-li chudší, měl dáti méně, ale poseděti za to v šatlavě. Při tom je důležitá věc, že k tomu usnesení vši obce dali svolení svoje oba hejtmáné, jak pardubický, tak hejtmán všech panství císařských, oba pocházející z nižší šlechty. Viděti, že hříchy zemanů v městě byly veliky.

V Hradci Jindřichově měli v radnici r. 1610 zajímavé jednání. Sledovali do obce přijati slovného pana hofmistra Častolára. Starší obecní a hejtmáné předměstští, povoláni jsouce do rady, otázáni byli, co k tomu říkají, že pan Častolár za obyvatele do obce přijat býti žádá; ozámili, že k tomu vůle nedávají žádnou vědom, zastírajíce se tím, že privilegia městská na stav rytířský se nevztahují, nežli na měšťany, a zemané že mají tvrze a zámky; neb kdy se k kterému o berně pošle neb přijde, tehdy že foukají, broukají a nad řemeslníky se potřásají, i také při vrchnosti obec v oškliště uvozovati hledí; sou toho při předcích našich mnozí starostliví stavu rytířského vyhledávali, ale toho nikda užiti nemohli, a ti, kteří sou domy zdědili, a panu Bulvanovi Jeho Milost pán mu darovati ráčil — však nájmu a bytu že se panu hofmistrovi dáti, a že ho rádi mezi sebou tato obec trpěti chtějí.“¹¹⁾

A mnohý pán, kteréhož mezi sebe měšťané přijali, i když oně, jsa muž řádný a nehašteřivý, s nimi žil v klidu, nepřilnul jim upřímně nikterak. Vždy jim zůstával cizím. Příkladem buď pan Farwel Vilím, jenž svoje stará léta příjemně trávil v labně Brandýse. Daní ovšem neplatil rád. Služebnice jeho vysvědčily, když přišli Brandýští o plat, že jim odpověděl: „Nejsem vám dlužen, nemám s Brandejskými nic, nejsem měšťanem, nejsem krejcem, nejsem krejčím, jsem šlechtic.“¹²⁾

Ale jináče nechávali ho „ševci a krejčí“ brandejští s pokojem, a říkajíce, že po starém pánovi, jenž neměl nikoho na světě, budou sléze děditi. Ale v poslední hodinku přišel „starý kněz ze Staré slavě“, a mistr Václav Fronto, probošt, a kněz Petr Pěšín z kaple sv. Kosmy a Damiana, a Farwel jim oddal všechno, co měl.

⁹⁾ Missiv. č. 46. fol. 144. v arch. c. k. místodrž.

¹⁰⁾ Arch. Pam. X. 22.

¹¹⁾ Arch. v Hradci Jindř. Radní manual z r. 1610. fol. 82.

¹²⁾ Arch. v Mělnice. Reg. svéd. č. 27. fol. 177.

Šklamáni jsouce, Brandejští r. 1578 dali se v soudy a na díl drželi právo. Konvent Staroboleslavský obdržel „mohovitý stollko — totižto klénoty, peníze hotové, svršky a nábytky“, nař tomu obci městečka Brandejša přiřknut „podle privilegium“ st nemohovitý, dům.¹³⁾ A to privilegium byl jediný prospěch, k mívall měšťané z panského souseda. Pravidlo bylo: „Umřel-li v m člověk rytířského řádu obojího pohlaví, připadl statek na pře ve dvou dílech a třetí díl k záduší.“¹⁴⁾

A umřel-li šlechtic bez pořízení posledního v Pražských stoch, neobdrželi jeho příbuzní, nejsouce obyvateli města, z n ského jeho statku zhola nic. Víme to ze sporu po smrti Kate Čelechovcovy v Praze r. 1560. Umřela bez kšaftu, a na její děd přihnal se Servacius Marhofer, dva Nostvicové a tři Hisi z Chodů. A když se byli dosti nahádali o svém k nebožce buzenstvu, rozhodl soud, že nedostane žádný nic, poněvadž „n kázali ti páni, aby obyvatelé těchto měst Pražských byli.“¹⁵⁾ St sebral rychtář císařský jakožto odmrť, králi příslušnou.

¹³⁾ Arch. tamže kn. 3. fol. 145.

¹⁴⁾ Rukop. s arch. Polné města.

¹⁵⁾ Arch. pražsk. č. 390. fol. 250.

KAPITOLA SEDMÁ.

Erbovní měšťané.

Pýcha a bohatstvo zrodily v měšťanech 15. a 16. věku nezříčenou touhu, aby erby a přídomky podobní byli aspoň rytířům nebo ládkám. V husitské době, kteráž byla demokratickou, nepostřehujeme této snahy za dlouhý čas, teprve v druhé půli století husitského a tam v městech bohatý patricius jeví dotčenou slabost. V století pak následujícím rozsypalo se městských „šlechticů“ tolik, že edle starých urozců, pánů a rytířů, klásti je sluší za novou ojnou třídu obyvatelstva českého.¹⁶⁾ Kde který literát, mnozí umělci, v každém městě některý z předních a zámožnějších měšťanů, vprosili sobě v kanceláři královské erb a přičinili k svému jménu nějaký přídomek, erbem ozdobili dům, prsteny, mísy, pečeti a vedli obě v městě jako aristokracie naproti všem ostatním, sprostším. Podkomoří neb hofrychtěř konšelské úřady na předním místě osadil jimi, z nich brán býval primas, oni drživali důležité úřady v obcích, a to nezřídka k svému obohacení většímu a na škodu bce, při tom nejedni ofukovali se na spolusousedy a bývali nevávidění. Šlechtou nebyli. To záviselo na šlechtě samé, chtěla-li přijati v sebe měšťana erbovního čili nic.¹⁷⁾ Vůbec povědomo, že nás nebylo jiné šlechty, než páni a rytíři. Ti na jednu stranu orlivě střežili toho, aby nové nevznikaly titule. Vladislav II. již vydal privilegium,¹⁸⁾ že nebude hrabat či hrabí v zemi české, bude-li přece nějaké hrabí do Čech přijato, že nemá míti předek před pány. Na druhou stranu nedopouštěli, aby bez vůle jejich přijat byl ve stav kdožkoli novotný. Král sám neměl až do změn šlechtických práva o své ujmě učiniti někoho pánem neb rytířem. Uděliv osobě měšťanské erb a přídomek, neučinil král nic více,

¹⁶⁾ Rybička Č. Č. M. 1862 str. 255.

¹⁷⁾ Viz o tom obšírně Brandla v Č. Mat. Morav. 1869. 177.

¹⁸⁾ Gindely, Entwicklung des böhm. Adels. Abh. d. böhm. Ges. der Wissensch. Hist. Cl. VII. F. 1. B. 1886.

nežli že učinil měšténina „slovutným panošem“¹⁹⁾ a dal obdařenému možnost poprositi kurie rytířské o sněmu shromážděné, aby ho v sebe přijala. Stav rytířský v rozličnou dobu rozličné podmínky kladl, nežli sklonil se k tomu, aby prosbu naplnil. Poctivé lože, bezúhonnost dvou předchozích kolen, osobní svoboda, tyť přední podmínky. Přijatý rytíř se vším všudy zapsán v zemské desky. Páni uzavírali se tuzeji a nepřijímali než ty, kteří měli čtyři předky rytířské. Po bitvě bělohorské tyto zvyky převrátil Ferdinand všecky, jmenoval pánem i Michnu, a vůbec, koho chtěl; obyčejná sněmovní druhdy přijímání v panský a rytířský stav přestala dokonce. Do Čech nahrnulo se všelijakých hrabat, a králové naši, jsouce spolu císaři německými, udělovali titule knížecí šlechtě v Čechách žijící.

Vraťme se k měšťanům. Ti tedy za peníze²⁰⁾ aneb dobrou přímluvou, někdy i zásluhou některou²¹⁾ vyprošovali sobě ne šlechtictví, ne vyšší stav, alebrž jenom erb. Které důvody svého obdarování král uváděl, toho dobrý příklad čteme v listu české kanceláře, jímž měl kdys po r. 1559 nadělen býti erbem a přídomkem kutnohorský Křivoláček jinak Dačický.²²⁾ Po úvodě velice dlouhém, a nějakých „ctnostných skutků“ se dotýkajícím, praví se: „Jsouce my zpraveni, kterak Vondřej Křivoláček až posavad v stavu svém poctivé se obcházel a zachovával, a potom, aby tím lépe a poctivěji stav svůj vésti a živnosti své hleděti mohl, i vzhlednouce na jeho věrně a pilně služby, kteréž jest nám činil a napotom činiti povinen bude, s dobrým rozmyslem naším a s radou věrných našich milých, mocí královskou v Čechách témuž Křivoláčkovi a dědicům jeho, řádně a manželsky od něho posílým, obojího pohlaví po věčné časy dáváme erb neboližto znamení vladycetví“ — a teď vylučuje se erbu podobizna — a když ta vypsána, udává král, kterak erbu měšťan takto nadělený smí užívati: „Při všech rytířských činech buď přísných neb kratochvilných užívati ho má, totiž v bitvách, honbách, kolbách, turnajích, na korouhvích, praporcích, pečetech, sekrytích, hrobových kameních i na všech jiných náležitých a poctivých místech tak, jakž toho jiné vládky svobodně užívají.“ Na konci majestátu dostaven byl přídomek a hrozba „nemilosti císař-

¹⁹⁾ Arch. pražsk. č. 990. 104.

²⁰⁾ Kutnohorští Stejškové pořídili to za 150 kop. miš. Dačický, Pam. II. 22.

²¹⁾ Na příklad (arch. pražsk. č. 324. 343.) r. 1623 dal erby Ferdinand II. primasu staroměstskému Lozelusovi, radnímu Hymštejnovi, Václavu Andreae, písaři a výběrdímu v ungeltě Chroustovi, později v Rakovnici zloповěstnému, s následujícím úvodem a důvodem: „Jakož nejjasnější slunce na obloze všem hvězdám a planetám světlosti uděluje, tak také císařská důstojnost, jsouce na tomto světě za nejvyššího monarchu a potentata vyzdvížena, lidem pro jich dobré chování rozličné dobrotivosti prokazovati ráčí. Dotčené osoby v tom ohavném pozdvížení raději všecko jmění své opustily a z země české vypovědiny byly“ — protož uděluje se jim vládký erb modrý se lvy žlutým dráčekm věnec „o osmi různých rakouského domu barvy bílé a červené“

²²⁾ Rezek v Sborn. Hist. IV. str. 185.

é tomu, kdoby Křivoláčka neuznal býti vládykou „z Lorce“. Přídomek byl věci neposlední.

V 15. věku bývaly přídomy brány „úzkostlivě“ od državy, diště, sídla, vsi.²³⁾ Právě psaný Křivoláček ještě v polovici století 16. koupil tvrz Lorec a chtěl se tedy zváti z Lorce; Puklice, mas budějovický, sto let před tím, obdržev s ženou ves Vstuhy, al se Puklice ze Vstuh, a tak jiní podobně. Ale čím dále do století, tím věc zmotanější i u pravých zemanů, kteří měli něté držení. Práví to r. 1560 jeden Hsrlé z Chodů, soudě se s Belí o dědictví a přfbuzenství:²⁴⁾ „Nastupují Belvicové z Nostvic na že by titul nebožky s Hsrlův se nesrovnával; jest vědomé, že zdešle stav panský a rytířský po sídle se psávali i titule užívali, tak, jako nyní; páni Belvicové prve se z Nostic nepsali, než Belvic, Jiřík Labounský prve se z Strašína psal, a do jiného lu jsa přijat, již se z Labouně píše, též páni Malovcové jiní Pacova, jiní z Chejnova, jiní z Malovic se píší: když erbu a tu užívají, rodu a přátelství nemění, než ten v cele zůstává.“

Hůře bylo u měšťanů, a nejhůře u literátů, neměli-li statku, němž by volili přídomek. Ale na velikých rozpacích nebyl žádný nich. I předešlé jméno rodné změnvali mžikem, a velmi smutně arakterisuje ty měšťanské erbovní pány učené i neučené, že nejtěji volivali za přídomek slova někdy latinská, častěji a raději mecká, končící se pěkně v „stein“, „dorf“ a jináce. Tenkrátě nikala jména ona titěrná a přečasto velesměšná, kteráž z pomků loudí smích i hněv. Co na příklad říci erbovníkům z Levenrka, z Vokounštejna, Turtlštejna, Dolenštejna, Luftenštejna, Safirjma, Hungerkoštu, Ottersdorfa;²⁵⁾ co říci panu Janovi Dvorěmu Vodičkovi, jenž, jsa synem řezníka královédvorského, přidal bě zvučný praedikat z Vasserštejna?²⁶⁾

A neříkej nikdo, že tou ješitností německou a cizinskou žádný hdejší člověk se nepohoršoval! Ba zhoršovali se a smáli se! Dí přínek v Pamětech horských: „Za Rudolfa mnozí zjednali si erby, y se nezdáli býti rození Čechové; z těch takových jeden psal se Seidenfeldu, ač ani slova německého neuměl, chasa ho nejináč enovala než pánem ze Zadních faldů“,²⁷⁾ k čemuž Dačický dodá, že „váda o to bývala až do servání“. ²⁸⁾ Také když slanský ntor Jan Šoltys v Hore bohatstvím ženy své a šenkem vína dnal sobě přídomek z Felsdorfu, zapsal sobě Dačický do paměti

²³⁾ Rybíčka, Č. Č. Mus. 18^o6. 528.

²⁴⁾ Arch. pražsk. č. 990. fol. 250.

²⁵⁾ Arch. Pam. IV. 70.

²⁷⁾ Však odpovídá vlastní tehyně jeho Kateřina Hošková r. 1592 v soudě: „stejný pán, řezníkův syn z Králova Dvora, zjednal sobě erb, udělala bych m etcetera“. Arch. pražsk. kn. č. 1126. E. 5.

²⁷⁾ Kořínek, Pam. 216.

²⁸⁾ Dačický, Pam. II. 81.

svých s opovržením: „Titul německý — a on německy neuměl!“²⁹⁾ Pročež dobře pravil Matouš Kolínský, obdržev erb a přidav sobě přídomek z Chotejřiny: „Já jsem snadno mohl německých jmen dorf, berg, stein sobě dáti, ale jsem Čech a na tom dosti mám.“ Věrně vyznati jest ovšem, že Kolínovi podobných Čechů také vidy několik bývalo — brávali přídomeky aspoň z kopců blízkého města: známe Mráze z Milešovy, Crinita z Hlavačova a j. Podivno popadl věc doktor lékařství, Jan, r. 1604, jenž nazval se „z Tulipánů“.³⁰⁾

Erb při člověku osobně nesvobodně ani té moci neměl, aby člověku tomu způsobil osobní svobodu.³¹⁾

Erbovní měšťan co do živnosti, výsad a povinností městských v tom všem byl s jinými sousedy na rovní. O pelhřimovském Špérovi ze Špéru praví konšelé r. 1565: „Byl pravým měšťanem, živnost svou obyčejem městským i řemeslem svým krejčovským jest provozoval, z úřadů a prací konšelských se nevytahujíc.“³²⁾

O tom nelze říci, že by erbovní měšťané chuť mívali na konání rytířských kusů. Když na příklad mandát císařův r. 1594 zmínil se o erbovnících, aby osobně pod zbavením erbů táhli na Turky, což to bylo všude zděšení! Plzeňští erbovníci honem dotazovali se podkomořího,³³⁾ „zdali by opustíce povinnosti své z města do pole vyjítí měli“? Bezpochyby maje tu řeč za vojenskou horlivost a rytířství, pán krotil je slovy, že do pole nemohou, „lečby koho na místě svém vypravili“. Ale i to bylo opatrným měšťanům příliš, a proto světleji jali se brániti od sebe všeho rytířstva a vojny, řkouce, „ačkoli erbovní jsou, však za stav rytířský se nevydávají, než zlé i dobré s městem trpíce, měšťanských toliko živností hledí, s tím toho doložením, že se stavem rytířským nikdy nesněmovali, než toliko s Pražany a jinými městy jakožto stavem třetím“. K tomu dal pán mrzutou a konečnou odpověď: „Pročež se teda staráte a oč mluvíte, poněvadž se to k vám nevztahuje?“

Na manželky, nebyly-li dědičkami muže svého, erb se nevztahoval. Když r. 1571, obsylajíc výtržníka Jana Slacha z Hřivic, paní Anna Mělnická po muži svém přidala sobě přídomek „z Písnice“, jal se obeslaný, aby pňhon vyzdivil a zrušil, mluviti, „že ona erbu a titulu cizího z Písnice, k kterémuž žádné spravedlnosti nemá, nejsouc žádnou zemankou, ani osoba erbem obdařená, než toliko měštka, užiti nemá; ukázal dále artikul zřízení zemského s strany erbů dávání, že jich dědicové po smrti otce užívají, ale manželka žádá, a tak ona nejsouc dědičkou manžela svého, tak všetečně má-li erbu cizího, kterýž se na ni nic nevztahuje, sobě osobovati“?³⁴⁾ A soud komorní mu dal za pravdu.

²⁹⁾ Týž II. 98.

³⁰⁾ Arch. místodrž. Miss. č. 108. 98.

³¹⁾ Lit. A. 15. stiz. zemské.

³²⁾ Arch. soussk. kn. app. č. 5. 333.

³³⁾ Stroud-Pisachy, Pam. plzeňsk. 189.

³⁴⁾ Kom. soudu kn. nábo. č. 16. J. fol. 20.

Nejobyčejnější zmatek, nadělením erbu povstaly, býval ten, že štan — viděl-li v tom svůj prospěch — nechtěl státi k svým lidům městským. Byl-li žalován v soudě městském a necítil-li se větru dobrého, ihned se učinil rytířem a volal se k soudu mornímu; někdy ovšem bylo naopak; žalobník, maje erbovníka hotového rytíře, pohnal ho do soudu zemského neb komorního tím pochybil, neboť erbovní měšťan nechtěl tu odpovídati, než šel se k soudům městským.

Příklady obojích bylo vždy dosti. V Hradci Králové nechtěl povídati na soudě městském erbovník Karel Letický r. 1553.³⁵⁾ r. 1557 v Táboře nechtěl najednou býti měšťanem, než rytířem, Jan Vorata ze Sionu. Voratovi nalezeno z appellatione: „Ačkoli toho z vejpisu majestátu krále Ludvíka pod pečeti šepmistrů rady Hor Kuten ukázaného, že erbu užívá, našlo, však poněvadž Vorata toho, aby od města odpuštění vzíti a do stavu rytířského přijat býti měl, jest neprokázal, z té příčiny odpovědi na soudě městském jest povinen.“³⁶⁾ Karlu Letickému z Hradce, ve psaném, nalezeno právě tak. Obdrževše takovouto appellaci i zdejší i Táborští od té doby nebyvali na rozpacích a nalézali lidem erbovníku tím způsobem. Táborští hned r. 1563 přinutili zana Bartíka, člověka erbovního, k odpovídání v soudě, a Hradci r. 1566 našli nějaké Markétě Rombosce, kteráž urazila zlým výrokem Sochora a nechtěla k soudu městskému státi, právě se i potomkyní rytířovou, těmito slovy: „Poněvadž Sochor provedl, někdy Jan Damašek, jinak Hložek z Byslavic, v počet měšťanů knih pergamenových městských s manželkou a dědici svými sán byl, městských živností užíval, primasství a jiná jha a břemena městská vykonával, a aby do stavu rytířského přijat a dskami vzest býti měl, toho se nenachází, protož Markéta Sochorovi na soudě z nářku cti učiněnou žalobu světlou odpověď dáti povinna.“³⁷⁾ Na počátku století — r. 1510 — nechtěl k soudu novoměstskému státi člověk jménem Jehňátko Václav — prý „užívá rytířského řádu“. Divíme se, že ho pustili, ač vyšetřili, „že Jehňátko svobodných dědinách nic nemá.“³⁸⁾

Kterak bývali erbovníci prázdnou chloubou naduti, i když byli lidmi, toho poučný příklad jest při Matějovi Vodičkovi z Bošína.

Žádal r. 1557 písaře Náchodského Jana, aby vydal svědectví prv to, že jsou Bošínové rytíři, a po druhé, že zdědil po otci nadu peněz. V první i v druhé příčině pravil písař: „Žádné svědectví o tom nemám, aby Matěj Vodička užíval stavu rytířského, otce svého Jiříka také napsal z Bošína, já jsem ho dobře

³⁵⁾ Rukopis v Polné, fol. 100.

³⁶⁾ Arch. pražsk. č. 324, fol. 366. Též v arch. zemsk. kn. appell. č. 4, fol. 307.

³⁷⁾ Tamže fol. 370.

³⁸⁾ DZ. Miscell. č. p. fol. H. 8.

znal a toho jsem nikdy neslyšel, aby on se za člověka rytířského pokládati měl, než vykládal se za městského člověka: kdež žádá, abych vysvědčil, že po otci jeho zůstalo čtyři tisíce kop, k tomu podobného jsem nikdy neslyšel, ani neviděl, než toliko dva zlatá uherská u sebe míval a nosíval je s sebou mnoho let, a třetí nějaký zlatý bez rázu, jemuž říkal Libuše, vážil asi dva zlatá, a o těch říkával, že jsou to my pokladní peníze a těch neutratím.³⁹⁾

Stav rytířský se z měšťanských erbovníků druhdy rozmnožoval; leckterému pak rytíři v hádce původ jeho měšťanský a řemeslnický vyčetli, jakož toho zajímavějším dokladem byl Vladislav Hrobčický na Pétipsech, jemuž r. 1576 i poddaní nadávali, že ze ševce pošel a teď že je ras. K nadávce rasovství přišel pán pro věc, již Martin Svatvečír z Rokycan v soudě komorním vypravoval: „V Pétipsech sama od sebe kráva pod kolnou umřela, a to maso z té krávy dal Hrobčický všecko nasoliti, zuditi a čeládce ve dvoře dával je jísti, a pro takovou věc o Hrobčickém zjevné lidé mluvili, že jest starší Jerolým Hrobčický ševcovského čili sladovnického pokolení z Mantiny rodilý, a lidé mluví, že jsou již rasové.“⁴⁰⁾ Z téže příčiny volali poddaní Kolovratovi na poddané Diviše Hrobčického: „My máme dobrého pána z Kolovrat, vy máte vyjebeného ševce a vovčáka.“⁴¹⁾ Zikmundovi Páteckému z Vostrova r. 1576 vyčítali, že bývali Pátečtí robotníci, ale na svobodném statku, máti byla mlynářova dcera, otec „šenkoval“.⁴²⁾

Že byli rytíři z měšťanstva povýšení za drahé časy posledními v stavu rytířském, toť pochopitelné již z toho zvyku, že v obou stavech vyšších až do Ferdinanda II.⁴³⁾ s úzkostlivostí směšnou šetřena bývala přednost rodů starých před novými. Co zapsáno soudů o „starožitnost rodu“! Zle bylo, řekl-li novotný rytíř rytíři staršímu, že je tak dobrý jako on! Té těžké urážky opovážil se na příklad r. 1541 Jan Vrbčanský. Řekl Hrochovi z Mezilesí: „Jsem tak dobrý jako ty!“ Z toho žaloba. Již úvod žaloby ukazuje, kterak starší rytíři pohlíželi novým. Hroch psal, že vni „Jana Vrbčanského, syna někdy Jiříka krémáře z Vrbčan, který se nedávno píše z Velíšova“.⁴⁴⁾ V soudě se marně bránil Vrbčanský, „že se Hrochovi do starožitnosti nevkládá“. Hroch v soudě vyhrál, „poněvadž se našlo, že po předcích je stavu rytířského a Vrbčanský ne, a protož ta slova nemají Hrochovi býti k ujmě cti“. Podobného přečinu odvážil se téhož času Jan Štos proti Janu Planknarovi,⁴⁵⁾ a snadno bylo by lze vyčísti ještě celou řadu takových smělců.

³⁹⁾ Kn. svěd. kom. soud. č. 13. fol. 402.

⁴⁰⁾ Tamže č. 14. G. fol. 377.

⁴¹⁾ Tamže č. 15. G. fol. 83.

⁴²⁾ Tamže 104.

⁴³⁾ Kalousek, Stát. Právo 142.

⁴⁴⁾ Ortely zemsk. a kom. soudu v c. k. univ. kn. 17. C. 30. fol. 15.

⁴⁵⁾ Zem. Dsky, kv. 4. červený. fol. B. 27.

Na konci bud' zmínka o tom, že čest rytířům nepropouštěla živiti se řemeslnou živností měšťanskou, a to bývala u některých erbovníkův jediná veliká příčina, proč nestáli o přijetí v rytířský stav.

Také bylo proti cti, vzala-li sobě rytířka měšťanského manžela. Žena krejčová z Náchoda Anna zvala se r. 1549 „někdy z Belvic, jindy z Kvičtorfu“, ⁴⁶⁾ a nebyla chudák nic nežli ženou krejčího v Náchodě; neboť čteme v deskách, ⁴⁷⁾ že „osoba rytířského stavu, pojala-li krejčího, spravedlnost tratí“.

Lze kapitoly o erbovnících, rytířích a pánech skonati. Není pochyby, že přemnozí z nich hledávali a nalézali čest stavovskou v jiných věcech vážnějších, že přemnozí, obzvláště z nižší šlechty, dávali „druhdy jedním z nejplatnějších faktorů tu, kdež činiti bylo hájení práv zemských, o zachování starobylých obyčejů, o vzdělání a zachování národnosti české; ⁴⁸⁾ z nich právě byli nejznamenitější mužové naší historie“. Ale i ta smutná pravda, že tolikéž přemnozí byli takoví, jak je vypisoval Komenský: „Hledím, jací by byli činové jejich, spatřím, že práce jejich jest šlapati dlážku, převěšovati dvě nohy přes koně, honiti chrty, zajíce, vlky; zavázati sedláky do robot, užívatí dlouhých tabulí rozličnými misami psazovaných, přebíratí řemeslné vrhcáby a kostky, tlapati o větech slzkých a plzkých bez studu — měli to svobodami stvrzené, aby, cokoli činí, šlechtictvím sloulo, a žádný k nim se nemísil. Někteří sobě štítý měřili, čím který větší byl, tím byl víc vážen: to nový nosil, za tím jiní hlavami potřásali.“ ⁴⁹⁾

⁴⁶⁾ Ortely zemsk. soudu univ. knih. č. 17. C. 30. fol. 35.

⁴⁷⁾ Kvát. č. 41. červ. památn. fol. J. 25 v Zemsk. Dsk.

⁴⁸⁾ Rybička, Arch. Pam. 1874. 431.

⁴⁹⁾ Komenský Labyrinth. Napominání tomu stavu čti též v Minuci Tad. Jka r. 1568. 249.

KAPITOLA OSMÁ.

Němec a Čech.

V 13. a 14. věku mívali Němci v královských městech nadvládu. Kterí králové města zakládali, dávali Němcům přichozím v nich vládu do rukou, přirozené Čechy, kteří nemohli se v nová práva a výsady vkoupiti, vyhánějíce a všelijak tisknouce.⁵⁰⁾ A v tom příčina, že oba národové spolu v zápas se ujali. Němcům, obstouplým se všech stran českým obyvatelstvem, jehož čím dále tím větší počet i do měst se tiskl, bylo již od samého počátku podnikati boj, a králové již v prvních privilegiích ne darmo hovořili o jich „ochraně“.

V tom zápase ovšem nebývali všickni Čechové za jedno. Jedni přerádí se sami zněmčovali, dělajíce dle slova opata zbraslavského všecko po Němcích jako opice.⁵¹⁾ Takových zněmčelých Čechů neodpuzovali vládnoucí Němci ani z měšťanství, ba ani z vlády: dosti záhy čteš v nejstarších seznamech konšelských tu a tam některé jich jméno. Z té příčiny jen s nedůvěrou klásti jest české jméno, v německé konšely připletlé, za zisk živlu českého. Spíš tají se v tom ten význam, že ryzích Němců v městech brzy bylo tak málo, že odpadlíky druhého národa vládu svou drželi.*

Naproti těmto lidem valná většina Čechů bývali protivníky Němců.⁵²⁾ Závist a uražené právo je pudilo v zápas, a pýcha

⁵⁰⁾ Známotě bolestné slovo pokračovatele Kosmova o Přemyslovi, zakládajícím Malou stranu; Neplach dí o témž králi, že dal kusy země Němcům „suos postergando“; v Dalemilovi čísti lze výčitku králi, že „poče svých nedbatí a města i vsi poče Němcům dávati“.

⁵¹⁾ „Jest charakteristické,“ dí Tomek (Praha I. 165), „že hned od polovice 13. století, kdy v Praze vyskytne se jméno na Čecha ukazující, že jest zněmčeno.“

⁵²⁾ Nejproslulejší osoby naší literatury byly z nich. Kosmas Němcům nepřije (Script. rer. boh. I. 440 a j.), Dalemil byl až nezdvofilý v hněvě svém, ba i Ondřej z Dubé, muž práva, oznámil nechuf k nim. (Arch. Č. II. 483.)

ohrdavost protivníků zápas ten zostřovaly.⁵³⁾ Pohrdání snášeli chovné neradi. Dobře praví pověstný Aubanus:⁵⁴⁾ „Český národ stá populdivý, když se k němu nevážně chová, a nad to k směti jako lev hotový.“⁵⁵⁾

V boji mezi oběma národy v městech byla číselná převaha straně české, moc i bohatstvo měli Němci. Ani v Starém Městě pražském, kolébce to Němectva, nikdy nebylo víc Němců nežli Čechů.⁵⁶⁾

Tím spíše bývalo v městech venkovských jádro obyvatelstva českým, Němci byli vrstvou mocnou, rozhodující — ale povrchní; hádát se toho člověk snadno z přerychlé proměny vojnou husitskou usobené: rázem a šmahem všude vrstva ta smetena. Kdyby ve dluhu městské správy byla obec městská směla působiti: již dávno do by po německých konšelech bývalo veta — ale konšelé volvali si vlastně sami; každý podal za sebe návrh, jmenuje dvě tři osoby konšelstva hodné, sebe ovšem mezi nimi, a král nebo jeho zámce z navržených vybral. Jen tím lze vysvětliti sobě vládu německých menšin nad českými většinami.

Že Němci v zápase umdlévají, toť viděti patrně v knihách dávno dříve, nežli bouř husitská se zdvihla. V městě Malostranském stázejí již v druhé půlce století 14. jména německá před českými. V knize hradčanské píše se již r. 1388 česky přes to, že ouřední píseň byla latina ještě mnoho let po vítězství Čechů nad německým knížectvím.⁵⁷⁾ V Rakovnici spočítáš už r. 1374 ve dvanácti konšelích jen pět Němců, ostatní všecko Čechy;⁵⁸⁾ r. 1399 už devět

⁵³⁾ Svým pohrdáním nešetřili Němci ani českých pánů, kteří přec nejochotněji vždy přijímali způsob a jazyk německý. „Náležitě Cosmas historie domlouvá se na české pány, že cizích národů pověsti se diví a svých rodův, vlastní a jazyka nedbají a za barbarů jmenují bývají, však nechť nás jmenují barbaros, slovanský národ ve všem předčí nad mnohými,“ tak praví Kočičill v pranostyce „o slavném králov Česk.“ r. 1588.

⁵⁴⁾ „Obyčeje národů“ Jana Aubana 1579.

⁵⁵⁾ Stejně dříve r. 1614. Lohelius arcibiskup: „Národ tento přirozeně prudký jest rozumnými důvody nebývá překonán, nebývá-li dobrotou a laskavostí přemožen.“ C. Č. Mus. 1878. 58.

⁵⁶⁾ Tomek, Praha I. 290, II. 512.

⁵⁷⁾ Není nezajímavě hledati v pražských knihách první češtiny. O měšťanství v obecném první český zápis je z r. 1404. V knize č. 986 je první zápis po česku r. 1412; Onušik přijímá peníze k věrné ruce. fol. 198. V novoměstské knize trhové č. 13. je první zápis český r. 1420, jímž obec ujímá grundy sbláhých Němců „jakožto dědic spravedlivý“. Zápis se začíná: „Chvála buď a výsosti Pánu z těch všech světlých a užitečných pravd.“ — V staroměstské knize (při deskách miscell. č. 31.) je první český zápis r. 1416. Tři šlechtičny z Dubé smlouvají se o dům u Betléma oddány „božím sluhám“. Kn. archivu pražsk. č. 992 má první zápis český r. 1418, což pohnulo nějakým Němcem, a si svou věc také zapsati dal jazykem svým mimo obyčejnou latinu. V letech 1426, 1427 atd. jsou zápisy většinou české.

⁵⁸⁾ R. 1374 Rewlin, Jeklin, dva Hanslinové, Konrád, Martin řezník, Zetek, Kračevský, Léva, Aleš, Mráček, Petr z Mutějovic. R. 1399 jsou nechybní Češi: Koršo, Perko, Jira, Lapič, Lučka, Czwočko, Boeczko, Seicha, Boeczko. Kn. arch. rakov. gruntov. červ. fol. E. 19. E. 7.

jmen konšelských je po česku. V Kolíně se převahou živlu českého Němci počestvovali dávno před dobou husitskou, čemuž svědčí ne jedno německé jméno s českou koncovkou: Ebrúš, Fridrúš, v 14. věku se vyskytující. R. 1397 půjčuje konšelům kolínským Tomášek Mrzák, zajisté Čech, pro potřebu obce 60 kop.⁵⁹⁾ V Plzni už r. 1369 měli českého písaře;⁶⁰⁾ v latinských zápisech té doby troují se české výklady a nikoliv německé; r. 1379 byla polovice rady česká, a r. 1407 seděli v radě už jen dva Němci. Strnad na základě bedlivého počítání v městských knihách tvrdí, že v 15. věku v Plzni bylo 80 proc. Čechů proti 15 proc. Němcův. V Žatci už r. 1407 mají českého písaře Bažka, a Čechové v radě sedají od počátku 15. věku.⁶¹⁾ V knize třebenské jsou před husitským bouřením jména naskrze česká!⁶²⁾ V knihách lounských píše se již r. 1403 po česku.⁶³⁾

I v moravských hlavních městech pozorujeme již v půli 14. věku, že český živel tiskne se v před. V soupise radních panů olomouckých r. 1314⁶⁴⁾ byli zajisté „Milota, Janzo, Přenckil (P. Smolka, Janko, Pešek, Synko, Čimčo, Byelca“ atd. rodem Čechové, ať už na svůj prospěch zněmčili neb uvědomělí.

Nelze ani pochybovat, že vymřením národní dynastie Přemyslovské pomozeno bylo Čechům v městech nejprve. Přijímajíce krále Jana z rodu Lucemburského, Čechové dali sobě slíbíti velikým privilegiem, že král nikdy nedá ouřadů cizincům na ujmu domácích.⁶⁵⁾ Toto privilegium týkalo se ovšem stavů vyšších českých, ale Čechové v městech brali z něho morální posilu. Čechové v městech rostli nahoru. Ouřední řeč ovšem byla německá. „In omnibus civitatibus fere regni et coram rege communior est usus lingue teutonicae quam bohemicae ista vice,“ dří opat zbraslavský⁶⁶⁾ při roce 1334. Čech v soudě městském dlouho ještě nedocházel práva jináče nežli skrze tlumače.

Ale již již začíná se i v privilegiích městských mluvit o „dvou“ národech. V berounském privilegium r. 1350⁶⁷⁾ činí se tak nejdříve slovy „cives et homines utriusque linguagii et idiomatis tam bohemicí, quam teutonici civitatis nostrae Veronensis“. Snad už není ani bez příčiny, že idioma české jmenuje se v královském listě před idiomatem německým. Devět let po vydání toho privileje v témž Berouně prý učiněn konec vládě německé. Hájek

⁵⁹⁾ Vávra, Kolín I. 27. 35.

⁶⁰⁾ Strnad v Arch. Pam. XIV. 137. 194.

⁶¹⁾ Schlesinger, Mittheilung. XXVII. 104.

⁶²⁾ Prusík v Kroku III. 62.

⁶³⁾ Kn. arch. lounského č. 1. C. 3.

⁶⁴⁾ Müller, Gesch. Olmütz.

⁶⁵⁾ Kalousek, Státní právo. 134.

⁶⁶⁾ Chronicon Aulae Reg. 469.

⁶⁷⁾ Seydl v rukopisné kronice berounské str. 53 (Museum).

aprockým ⁶⁸⁾ vypravují totiž o ulici berounské, jíž přezdívalo ořezy, že „to jest místo, kde Čechové r. 1359 Němcům v Be-
pě, že jim do křtitedlnice hodili štěně, tisknouce je z města
hrdlo řezali“.

Do té chvíle už také vzniklo město všecko české, město Nové
ské (1348), což v zápase obou národů nemohlo býti bez veli-
o oučinku: spatřovalot se na oko jasně, že i Čechové dobře
imějí městské samosprávě.

A vida bezpráví, které se děje od menšin německých spolu-
vateľstvu českému, vyřekl Karel IV. dle svědectví Husova i Žid-
a. aby v radách městských nikde nebyvali lidé jazyka českého
ovědomí. Staroměstští konšelé už proto musili snažiti se česky
aměti, poněvadž Novoměstští povinni bývali k nim ze soudu
ho odvolávati se; ⁶⁹⁾ při velikém nepřátelství a žárlivosti, jakou
obě obě města mívala od prvních začátků, nebyli by novo-
mští Čechové od konšelů německých naučení právních jazykem
ovědomým přijímali.

Císař Karel držel zápas národní zajisté na udidlech. Na odpor
u za nástupce jeho boj vzplanul silou nezkrotnou. R. 1409 na-
o velké stěhování se Němcův z university. „Nad Čechy sú se
ni zpínali a utiskali jazyk český,“ tak praví Letopis. ⁷⁰⁾ Učení
y šli nejprve. Měšťané ještě na málo let zůstali, a kterak sna-
se horlivě o zachování své vlády, to viděti již z věci té cha-
racteristické velmi, že obstupovati se dávali od oděnců a bířiců,
eko jen německých. ⁷¹⁾

Ale vláda, opěrající se o několik sudlic čili halaparten, ne-
hla býti na dlouze stálo. „Na radě tehdaž téměř všichni Němci
tali, ale potom se to jináče změnilo opatřením slušným,“ tak
jí psáno v Letopisech při r. 1412. Kteří Němci nedali se od-
čítí ani teď, na ty očekávala osm let později násilná katastrofa
nou husitskou. Němci zůstali, bezpochyby ze vzdoru národního,
brými katolíky, a odběhše statků svých, dávali se na stranu ne-
itel, usilujících o vyhubení kacířů.

A kterak od té chvíle lidé čeští hleděli na odběhlé spolu-
šťany své německé, toho světlý výraz dali v snesení sněmu Pí-
kého r. 1426 Písečtí, Klatovští, Sušičtí, Domažličtí a jiní mě-
né, slíbivše sobě, „že země české rádně pomocní býti chtějí, od
zemců i od jiných násilníků a zhoubců jí hájiti do svých
kův i životův ztracení“.

Pražané hned pobrali všem odběhlým domy. Právní jich názor
om čte se nejsvětěji v knize archivu pražského, kteráž v době
rné dlouho posluhovala za desky zemské, na onen čas za-

⁶⁸⁾ Hájek 335. Paprocký 203.

⁶⁹⁾ Tomek, Praha II. 512 atd.

⁷⁰⁾ Let. Staří. 12.

⁷¹⁾ Ibid. 15.

vřeně.⁷²⁾ Pobrali totiž Petru Meziříčskému všecko zboží, dům i platy „v Klecanech“, a napsali si v knihu, že tak činí „podle práv našich městských i také císařských“, poněvadž byli spatřili, „kterak Petr, někdy spoluměšténin náš, od nás v naší nejpilnější potřebě a núzi k nepřáteluum božím a našim na poražení pravd božských a zkažení jazyka našeho českého, nevinně a krivě zhydženého, proti své vlastní přísaze utekl jest“.

Šlechta držela — byť ne všecka — českým měšťanům proti Němcům ruku.

Němci v městech zmizeli. Zůstal-li kde který, nechťeje se loučiti s domem, přijal kalich a smísil se s Čechy. Někde nezůstalo jediného. Za místo takového ouplného zničení německého uvádí se Brod Německý,⁷³⁾ Prachatice,⁷⁴⁾ Oustí po bitvě 1426.⁷⁵⁾ V Kutné Hoře, kde bývalo Němců víc než jinde,⁷⁶⁾ stal se převrat český jednak přijetím artikulů husitských r. 1421 a pak vypálením Žižkovým.⁷⁷⁾

„Ortel smrti Němcům“ podepsal Sigmund r. 1436 vyřknuv, že Němec vůbec nesmí v Čechách k ouřadům, ba že nesmí ani vůbec do města, není-li z pod obojích.⁷⁸⁾

Tou dobou zajisté vznikla ona povědomá práva Soběslavova, kteráž jsou pravým smýšlením tehdejších českých vítězů. Aby právě psaná práva měla větší váhu, připsal je husitský jurista „knížeti Soběslavovi Vyšehradskému“, jenž prý s korouhevnickými pány vyřekl, „aby žádný Němec cizozemec v Pražském městě ani v Českém království nebyl ouředníkem učiněn pod uřezáním nosu, ale aby za hosti držáni byli“.⁷⁹⁾

K týmž právům přičiněno bylo domnělé privilegium Janovo z r. 1310, že „nižádný Němec, kterýžby česky neuměl, nemá purkmistrem býti; že má dvanácte konšelů Čechů a šest Němců, kteří by česky uměli, voleno býti“, a též to právo, „že nejmá žádný Němec na rynku domu kúpiti“ atd. Svrchu psané řezání nosu a ještě jiné pěkné věci, Němcům přisuzované, jsou zajisté neomalená žádoucí odvěta za odvěký útisk českého v městech obyvatelstva.

V městech katolických přišli Němci o vládu ovšem ne husitskou zbraní, ale probuzením národního vědomí. V Budějovicích,

⁷²⁾ Arch. pražsk. č. 992, fol. 143.

⁷³⁾ Mittheil. f. Gesch. der Deutsch. 1884. 348.

⁷⁴⁾ Meszner Jos., Gesch. Prachat.

⁷⁵⁾ Feistner, Aussig. Cap. 4.

⁷⁶⁾ Ačkoli i tu našel Kořínek Čechy v radě již r. 1338. Paměti. 111.

⁷⁷⁾ Šimek, K dějin. převr. Kutnoh. Arch. Pam. XIV. 73.

⁷⁸⁾ Mittheil. f. Gesch. d. Deutsch. XXIII. 52.

⁷⁹⁾ Arch. pražsk. č. 993; Výbor liter. II. 326; též Letopisové Neube-
kovi fol. 1.

Husitů nikdy nedobytých, deset let po smrti Sigmundově jest secken ouřad český.⁸⁰⁾

Výsledek českého vítězství v městech i na polích válečných byl mimo to, že konečně moc přišla do rukou národa v té vlasti řízeného, i ten smutný, že upadli husitští Čechové v nenávisť celé Evropy. Praví Veleslavín: ⁸¹⁾ „Že pak Němci a jiní národové toliko smejšlejší o nás potupně, nýbrž i spisy hanlivé a důtklivé úbec vydávají, není se hrubě čemu diviti. Když nahlédneme v své české kroniky, najdeme to, že se jim naši zase vrchovatě odplácí; nejvíce k tomu rozdílnost v náboženství mezi obojím národem na onen čas přičinila.“ Ne bez příčiny, varuje purkrabě ražský stavy od vojny s Ferdinandem, roku 1547 volal: „Jsme sechnem okolním národům, zvláště pak Němcům, u veliké ošklosti, co živo, na nás se všech stran se obrátí!“⁸²⁾

Než česká města nezůstala na dlouze bez obyvatel německých, počítáme-li těch nemnoho rodin, které, přijavše nový stav věcí novou víru, zůstaly tu. Němci se vraceli a vrátili.

Ale ne bojem. „Mnohokrát s velikú silú vtrhli, chtějíc zemi Českú svým plemenem osaditi, ale bývavše poraženi utíkali s hanbú s svým nezdravím velikým.“⁸³⁾

Násilím tedy návrat národa německého do našich měst nebyl k místu přiveden. Návrat jich děl se už v husitské periodě válečné, ale děl se v chvílích příhodných a cestami pokojnými. České zemi, ze tří stran německým národem obklíčené, nelze ani uzavříti se. Když neměl Čech zbraně v ruce na boj, byl vždy k cizím velice vlídný;⁸⁴⁾ dobře pravil Veleslavín: „Nevlídnosti a divokých mravů žádný Čechům připsati nemůže, leč kdo jich nezná a nikdy s nimi činiti neměl. Pravdivěji by se říci mohlo, že sami sobě přílišnou vlídností, přízní a dobrotou škodí. Nebo tudy cizí národové přilobeni jsouce den po dni v Čechách se osazují s nemalým přirozených obyvatelů utištěním a příkořím, ježto, aby se toho touž čtou a tak svobodně Čechům v jiných zemích přálo, nemnoho se ukádati může. Sama Praha co chudého, přespólního lidu živí? Ať již to v přípovídku vešlo, že Praha jest špitál vsí říše (německé).“⁸⁵⁾

⁸⁰⁾ Erben, Č. Č. Mus. 1846. 174. 175. Zajímavá je zpráva Erbenova o jazyce české knižní zápisů budějovických. První česká listina je z r. 1401; odtud latinské a německé zápisy střídavě po r. 1439. Od toho roku po 1517 latinských zápisů 465, českých 164, německých 22.

⁸¹⁾ Veleslavín. Předml. k Sylviovi, str. 28. 29.

⁸²⁾ Rukop. budišinský — Politica — fol. 510.

⁸³⁾ Staří Letopisové, rukop. Neuberk. 161; v tisku. vyd. 195.

⁸⁴⁾ Veleslavín v předml. k Sylviovi str. 8. a 9.

⁸⁵⁾ Ale nevábila Němce jen Praha samojediná svou vlídností. Počty německých měst zachované kde které svědčí o tom, že ani žebrajících, avšak Němců nikdež nevypuzovali hrubě. Vizme jen počty Stříbra města díného roku 1587! Tu čteme v kn. č. 193: „Německým koledníkům 20 gr.,

Častým a klidným stykům s Němci nezavírali se Čechové tedy ani ve vojnách husitských. Klam byl by domnívati se vůbec, že vojna naplnila všecek čas a všecku zemi. V knihách městských, do nichž zapisovaly se právní věci, koupě či trhy, svatební smlouvy, odkazy, soudy atd., bouřné doby válečné příliš nepostřehuješ, vše se děje během bývalým: právo se chrání, zapisuje a dává; plně potřeby za všecken čas nutily lidi, aby hleděli si živnosti, práce, a země aby nezavřela se obchodu. Ovšem není pravda, že násilným vypuzením Němců zhylnul průmysl, a s nimi pak že vrátil se zase.⁸⁶⁾ V knihách trhových za doby husitské všecky řemeslníky najdeš — od bohatých soukenníků až po neváženého lazebníka. Řemeslo nečekalo pomoci Němců. Ale přišli.

Řemeslníci vůbec byl živel pohyblivý a do světa. Naši chodívali „provandrovat“ se do Němec a jinam — a německý tovaryš přicházel k nám. Už r. 1467 vrazi primatora Puklice v Budějovicích byli většinou řemeslníci němečtí. A Čechové nejen že nebránili příchodu řemeslníků cizích; oni zase přijímali je mezi sebe. Jen jednou, a to pozdě, nalezl jsem žalobu Němce Taubenreytra r. 1560, že ho krejčí nechtějí přijíti v cech, poněvadž je Němec rodem. A krejčí novoměstští, mezi nimiž bylo už Němců kolika, dokázali žalobci, že je odpuzen pro bigamii a ne pro národnost.⁸⁷⁾ Též Klatovským musil sic r. 1577 sám císař naříditi, aby nějakého německého krejčíře, Stefana Stangera, „jenž se řemeslu řádně vyučil a vdovu mistrovu pojal“, mezi sebe vzali v cech, ale nepraví se, proč ho vylučovali.⁸⁸⁾

Naopak shledáš v pramenech spíše, došli-li kde němečtí řemeslníci v cechu většiny, že Čechů mezi sebe bráti nechtěli. V Olomouci to provozovali s takovou neurvalostí, že sám král Ferdinand r. 1539 písemnou jim poslal důtku v slovech věčně památných.⁸⁹⁾ Píše jim totiž dotčeného roku v sobotu po Božím vstoupení z hradu Pražského: „Jsme v městě našem Uničově času nedávno minulého cech řemesla sladovnického vysaditi ráčili, aby tím způsobem, jakž se u Vás zachovává, také slady dělají a piva vařiti mohli. I zpravení jsme jménem již psaného řemesla, kterakby cechmířtí a mířtí u Vás v Olomouci samých čeledí ani dětí jich do svého cechu přijímati nechtěli z příčiny té, že německy neumějí, což jest nám s podivením, neb se nám nezdá za slušné býti, aby ti, kteří ně-

dvěma Němcům jdouce na službu 4 gr.; dvěma žákům německým dáno z lásky 3 gr. 3 denáry; třem Němcům, jdouce do Varů, dáno na jich prosbu 3 gr.; nějakým čtyřem žákům vandrovním, Němcům, jdouce do Vídně; nějakému studioso od Norimberka za německou dedikaci a arithmetiku 24 gr.“ Takových řádeků, svědčících, že se Němci po všem království toulali jako doma, jest v knihách Stříbrských a jiných po městech velice mnoho.

⁸⁶⁾ Hallwich, Reichenb. 82.

⁸⁷⁾ Arch. pražsk. č. 990. r. 1560.

⁸⁸⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 97. fol. 36.

⁸⁹⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. 20. fol. 119.

čky neumějí, proto opovrženi býti měli.“ Když tak psal král, k nám uvodil do všech oborů Němců velmi mnoho, to viděti, hřích Olomouckých vysoko volal.

Kde v řemesle Němci neměli dosti sil s Čecha, a přec na tou stranu dosti silni byli k samostatnému živobytu, tam se jim různě rozdělili, nežli by druh druhu byl pěkně snášel. Příklad viděti v Opavě, kde byli ševci cechu českého a německého.⁹⁰⁾ Nebyla-li cesta do Čech řemeslníkům německým zavírána, bez Čechové dobře býti mohli, tím méně bylo lze zavíratí se skému obchodu. Dle Roschera⁹¹⁾ má Čech mnohé pěkné vlasti — je pracovit, sporniv — ale aby se dal s uspořenými penězi nějaký podnikavý obchod, k tomu není. V husitské době obchod v rukou žid, a potom rozdělil se žid s Němcem. Mnozí z kupců ských, vidouce sobě prospěch, usadili se v městech našich a zakupovali se tu. Jakmile se uchytil jeden, volal druhé. Už druhý přišel často jako onen Ambrož Netter, jež přivezl si pska Urban Netter r. 1551 „v šatech chatrných“. Urban byl tý kupec staropražský, a Ambrož stal se jím za málo let také.⁹²⁾ Otevřeš-li nejstarší inventář staroměstský,⁹³⁾ tož spatruješ na že kupectví s valnou částí je v rukou německých zase, jako lo v dobách předhusitských. Jen jména jsou jiná: druhdy měli domy Rotlewové, Olbramové, Billungové — teď mají tu y Netterové, Teyflové a jiní mnozí.

Kupci volali po sobě čeled německou, a časem čeled německá šla se i do domů českých. R. 1568 i Jan Škréta má v domě y „Apolonu von Jochmstal za kuchařku a Mandalenu von Freyza za děvku.“⁹⁴⁾

Znenáhla ujali příchozí Němci též jiných živností výnosných, činili tak s hlukem. Uvozovali se sami pod tichým duchem. ti to z usnesení konšelfů staroměstských, jež stalo se v počátku šestnáctého: „Jakož sú Němci někteří dali se v obchody ské a hosti chovají, šenky vedú, ti aby obesláni byli, a nemají-li ského práva, od toho aby přestali, a ktožkoli, ježto s námi se přiznávají, kryjí se pod přikrytím, ti aby skutečně vyhlebyli, kto s námi sú věrni, a kto nejsú.“ Rovně z toho sneviděti jest, že obyčejně nebyl nižádný Němec z městského v Čechách vyučován.

Těmi věcmi tedy stalo se, že ne mnoho let po vojnách husitských Němců v Praze již zase bylo tolik, že Letopisové o nich u mluvití jako o straně, která držela v bouře městské r. 1483 sličky proti obyvatelstvu kališnickému.⁹⁵⁾ A maloučko

) Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 62. fol. 308.

Roscher, Nat. Ök. I. 456.

Lib. sentenc. v arch. pražsk. r. 1583. fol. 86.

Č. 1173, 1174, v archiv. pražsk.

Arch. pražsk. č. 1048.

Staří Letopis, str. 234.

let později bylo jim království tak otevřeno do kořán, že i „pod jich způsobou německou“ bylo lze po silnicích loupeže provozovati. Právě král Vladislav r. 1508 v naučení hejtmanům: ⁹⁶⁾ „Což se rajthornov dotýče, kteříž po silnicích jezdíe, buď Čechové pod zpusobí a postaví německú, aneb Čechové Němce přijímajíce a posměch a pychy lidem země České činíce, ješto jest to prve nikdy nebylo, obyčejnuv německých se chytajíce: toho více aby nebylo.“

Příčina znamenitého rozmnožení Němců v Čechách byl také Ferdinand král. Za něho usazovali se obzvláště v Praze valem takovým, že se Čechové až zhoršovali. Tenkrátě totiž i v soukromí i ve spisech oživilo ono přísloví starodávné ⁹⁷⁾ o Čechovi, jenž na mostě bude vzácnější nežli jelen se zlatými rohy. V zápisních kněze Václava Rosy ⁹⁸⁾ čteme, že „král nedomácími soudy osazoval a Němci hostinskými, kteří českého slova neuměli“ — a „na mostě pro ně nebylo slyšení českého slova, ani kto směl z Čechů co říci; ženy, panny i děvy přes most když šly, hurnami nazvány byly od těch Němců. A tak divnější byl Čech na mostě než jelen se zlatými rohy.“ ⁹⁹⁾

Kteraké rozkvašení mysli bylo tenkrátě v národě, o tom podává svědectví r. 1536 soud komorní. ¹⁰⁰⁾ Roku právě psaného dostali se nějací měšťané z Hradce Králové před soudnou stolicí pro neplacení berní, bouří a jiné věci. A ze svědomí vydaných svědče čteš o nelibosti měšťanů ku králi pro Němce. Co pravili o králi, toho předním tlumačem byl Marek Hrádek. Prý mluvil, „že král tento, Němček, nemá kralovati déle než do sedmi let podle proctví Šindelova, a že má bejtí zabit mezi Karlovem a Botířem. a žádnej více zde králem z Němců nebude, neb má král český bejtí od vejchodu slunce. Též mluvil, kázem nasekatí tyčí v lese, a když by k tomu přišlo, a Němečkové lezli na zeď, pskátí je dolův, haha, a bítí německú!“

Jindy prý mluvil týž bouřlivý Marek svým sousedům shromážděným, „že by král na Němce laskav byl, a zvláště na něja-

⁹⁶⁾ Arch. Česk. VI. str. 383.

⁹⁷⁾ Už v Alexandreis doněknů:

„Němci, již sů zde hostě
chtie doždátí, by na mostě
v Pražě, jehož böh snad nechá,
nebudie viděti Čecha.“

Též Aeneas Sylvius v kronice. Viz o tom Č. Č. Mus. 1841. str. 96.

⁹⁸⁾ Vyd. Menčík, str. 45, 44.

⁹⁹⁾ K čemuž přidává kněz modlitbu Němcům hrozně nepřátelskou, již bychom byli pomínuli, kdyby neměla rázu souvěkého obecného smýšlení:

„Pohled na toto, bože a popatř,
Český národ věrný tvůj potom opatř,
Ať ho více nesúdí Němci zlí,
a proti tvému národu Českému velmi mdlí.“

(Menčík str. 44).

¹⁰⁰⁾ Kn. svěd. soudu komorn. v Mus. č. 7. G. fol. K. 9. atd.

Salamanku“, a tak prý mu přeje, až „králová často na proto pláče, že by se jí ukracovalo“. Na jiného měšťana tojence sváděli svědkové výrok, „že Čechové mají krále, že se miloval židy než křesťany“, a tak snášeli prostí sousedé tti ještě řadu podobných slov. Nejintelligentnější z nich, Jakub, radní, věděl nejvíc a nejzevrubněji. Marek prý „mluvil, že proroctví mistra Křišťana, že Čech na pražském mostě tak j neb vzácnej bude, jako jelen se zlatými rohy. K Salamance že má král dobrou vůli, a Její Milost Královská že by ráčila tím těžkost míti, a že je Salamanka prvně byl žid, potom em křtěným, a potom že mu pán Bůh ráčil dáti přijíti k známému důstojenství, že jest hrabí; a že Jeho Král, Milost Ferdinandus nebude dlouho panovati, že by království mělo přeneseno na rod krále polského“. Výsledku soudního neznáme.

My pomeškali s touto historií poněkud déle, poněvadž šlehem četlým osvěcuje tehdejší mínění veřejné. Že bylo obecným, to to z událostí doby pozdější, kdy všecka vášeň tří stavů shrnula a hlavu jediného Němce v Čechách, přízní královskou z míry atlého a povahou protivného, míníme Griespeka Floriana, mž vypravuje kronikář, ¹⁾ že „přibrav se do Čech s kapsou lnou, za mnoho tisíc statků svým nespravedlivým v lidských lých handlem nabyt“, a dokládá: „Na sněmu 1547 veliký pokřik všech stavů na něj byl pro mnohé těžkosti, kteréž za příčinou y jeho na mnohé lidí v království tomto přišly, prosíc, aby ten byl. . . Musil do sklípku na novou věž jíti, an na to arcibny rakouské s dvořany a služebníky z okna vyhlédající patřily.“

Na chráněnce královny — Němce — r. 1547 shrnouti se chystalo to zlé. Němci vykládání za lupiče toho království. Ačkoli dobře . že v Kutné Hoře od jakživa cpali sobě měsce ouředníci tak pilně jako Němci, nicméně v artikulích, o středopostí 1547 snesených a k sněmu chystaných, jen Němci škůdcové „Kutná Hora jest koruny poklad, a oužitkové znamenití jsou bývali a ještě by býti mohli, kdyby Čechy, a ne Němci, ována byla, a tolikéž i jiné všecky zlaté a stříbrné hory aby zenými Čechy spravovány byly.“ ²⁾

Golík o rozmnožení německého národa za krále Ferdinanda. ě též dotknouti se jest, že král ten k nám nemalý počet ů stavitelů a jiných umělců přivedl, což říci jest i o všech nástupcích až do bitvy bělohorské. Poměr usedlých cizinců ze za všecken čas podobá se býti ten, že komorníci, čeled, lníci, harcíři a drabantí královského dvora bývali většinou i; lidé umělí — stavitelé a malíři — bývali většinou Vlaši, ³⁾

Rukopisu budišinského „Politica“ fol. 501. Též v kron. Sixta z Ottersd.
Ruk. budiš. též fol. 452.

Takový obrázek poskytuje na příklad malostranská kniha v arch.
ém č. 1126. z r. 1587.

ter: Kulturní obraz měst.

nač ještě zevrubněji ukázáno bude při městských stavbách v kapitolách pozdějších. Stran Kutné Hory a hor stříbrných pak doložití jest, že v ní po Ferdinandovi I. ještě hůře bylo; stala se dle Dačického „všech poběhlců stanoviště a nuzných Němců útočiště“. ⁴⁾ Co ouředník, to Němec, na předměstí postavili si germanský kostel. a Dačický je obviňuje z nepoctivosti na několik místech svých Pamětí. ⁵⁾ Prý hory sešly jen jimi.

Jiná příčina rychlého návratu německého, ba následujícího potom zněmčení mnohých měst českých byla ta, že přemnozí Čechové bez německého jazyka ani býti nechtěli. A tu zase nejprve česká šlechta byla příkladem českým měšťanům. Tábori už vřítali Oldřichu Rožmberskému, „že páni čeští usilují německý jazyk zvelebiti a český v hlasích zemdliti“, a že přivedli Němce do země. ⁶⁾ Nemůže býti naší úlohou vyličití zde vše, co šlechta naše ku prospěchu Němců provozovala, jen ten charakteristický buď tu drobek, jenž zapsán jest v deskách zemských roku 1532 ⁷⁾ v kšaftě Jana z Roupova. Týž český pán rozkazuje, „aby synové k tomu držání byli, aby se učili latině a německy, a zvlášť Volf, syn můj, aby dán byl do Němec neb do Vlach, aby se doučil“.

Na druhou stranu není pochyby o tom, že bylo mezi šlechticů, zvlášť v nižší šlechtě, také dosti mužů českých takových, kteří neuměli německy zahovořiti ani zbla.

Nápodobně bylo mezi měšťany. Nejvzdělanější osoba v obci — písař — notarius, na němž bylo psátí od obce do světa, málo který umíval jazykem německým hovořiti a psátí. Víme to bezpečně o kolikosi písařích. Na příklad Valentin, písař v Poděbradech, sám to praví v soudě komorním. ⁸⁾ „Jel sem z Nymburka s purkrabí poděbradským a Ferdinandem z Antorfu, služebníkem a lovcem J. M. krále, i jeli spolu mluvíc německy... a já z mnoha slov jednomu sem nerozuměl, tak jakž německy málo mluviti i rozuměti umím.“ Zdá-li se čtoucímu písař poděbradský býti nepatrným, viz učeného mistra Nikodema z Paumberka, kancléře Starého Města pražského, jenž o sobě dí v témž soudě komorním, maje dáti svědectví o nějakých lidech: „Co sú pak německy více mluvili, tomu sem já nerozuměl, než co jsem českým jazykem mluviti slyšel.“ ⁹⁾

Na odpor tomu naskytuje se badatelé dosti Čechů, kteří se rádi učí němčině. V té době byli němečtí učitelé již v Praze. a koncem století v městech venkovských, hranici německé blízkých. Na př. v Hradci Jindřichově mluví soudní kniha ¹⁰⁾ o německém

⁴⁾ Dačický, Pam. II. 64.

⁵⁾ Týž II. 124.

⁶⁾ Arch. Český I. 380.

⁷⁾ D. Zemské kvat. trhov. č. 3. E. 24.

⁸⁾ Kniha svědom. komorn. soudu (Museum) čís. 6. G. fol. D. D. 4. r. 1543.

⁹⁾ Kniha svědom. kom. soudu čís. 14. G. r. 1560. fol. 162.

¹⁰⁾ Arch. v Hradci, manual radní r. 1604 fol. 65. Německý bakalář vyskytuje se tu jako obhájce jesuitů v hospodě. „Lorenc Kovář mluvil, že všickni jezovitě a papeženci sou šelmy, na to že jest jemu dal baňku.“

ti roku 1604, ale byl tam zajisté dříve. Také oblíbeno bylo i děti do Němec, leda by se tam přiučily němčině. Někdy diče přijali na vzájem k sobě dítě německé. I uvědomělý Čech orský Mikuláš z Prachňan praví o sobě r. 1553, že dal Jana z Jihlavy, aby se učil německy, a vzal za něho k sobě Jiříka ra, aby česky se naučil.¹¹⁾ Víme také z Mělníka¹²⁾ z r. 1579 podobný. Také rakovnický úřad konšelský píše do města r. 1588, „že sirotek Vlach by se rád řemeslu kožešnickému vzali jsme to před sebe a jeho jak pro řemeslo tak také něcký jazyk do města vašeho oddati sme umínili“.¹³⁾ Po něletech i písař městský Šimon Žlutický, jenž sám neuměl y, jal se posylati děti své, jimiž byl v trhu manželském zehnáni božím nemálo dařen, do Němec na záměnu; o tom písoval sobě všcky listy do knih městských; a proto nebude avo, postojíme-li poněkud u těch listů, opravdu vzácných, n pohleděli, kterak se Čechové sami snažili o němčinu.

čátek učinil Šimon, poslav Dornu, dceru svoji, do Kadaně anu Václavu Tyglovi, a Tygl do Rakovníka poslal Reginu, svou. Záměna dopadla smutně. Z dlouhého psaní Šimona¹⁴⁾ „Že byste u mne omluveni býti měli, jakobyste s Dornou, i mou, příkře nakládali, ji bili, ano také v stravě zkrácení . jak pak se koli stalo, odestáti se nemůže. O Regině, dcerce znamuji; od mistryně její zpraven jsem, že jest hrubě své-jiná děvčata že bije a v šití překážku činí, summou dokláže se jí spravedlivě s ní stejště, a nebude-li od ní napra-i sebe že by jí trpěti nemohla. Já na ten čas víceji od vás m, než že nad dcerkou mou, aby se jí od jiných neublizo-ozor míti budete. Nemohloby jí to potkati, musilbych jí vyzdvihnouti.“

o devíti letech — r. 1603 — Šimon poslal syna svého Matěje ze onské, kde prospíval, do Slavkova na němčinu. Aby náklad na e mohl spraviti, obral k tomu Šimon opět způsob výměny. r. 1603 urozenému Voydišovi do Slavkova: „I vzavši zprávu bhých poctivých lidí, že jest škoda latinská v obci vaší dobře na, k tomu řeč německá že libá a k pochopení snadna jest, elého oumyslu jsem, abych Matěje syna svého, již z školy Luna vyzdviženého, do Slavkova oddal a na místo jeho jiného ečka přijal.“¹⁵⁾ Když obě strany všecku opravu a byt oba-dětem svým smluvily, poslán jest Matěj tam, Hons sem. kově teház bylo ještě mnoho českých rodin usedlých, do- a proto připadl Šimon na tu paedagogickou myšlénku,

Dacícký, Pam. I. 346.

Archiv v Mělníce kn. č. 28 rok 1579. učí se tu Jeremiáš „na česko“.

Missivarum formulae r. 1588 v arch. rakovnickém.

Kopíř lit E sv. 3. r. 1593

Kopíř v arch. rakov. z r. 1598.

aby Matěj v Slavkově s českými dětmi nic neměl. Chtěl mít z něho pořádného Němce: „Matěje syna vám odsílám a za to žádám, že jeho do školy časné odsýlati budete, aby . . . německé řeči, musice, arithmetice s pilností se učil a, aby s českými pacholaty se scházeti měl, jemu nedopustíte.“¹⁶⁾ Ale nastojte! V Slavkově dal pan rektor školský Matěje, tělem i duchem pokročilého, mezi abecedáře. Otec žalostil, hoch se trdil a duchem krněl. Šimon tedy psal zase: „Nad tím jistě dobře bych spokojen býti nemohl, nebo ačkoliv jsem s ním jednati dal, aby ho mezi česká pacholata nesázel, pro tu příčinu, aby spolu česky mluvití nemohla, však toho jsem tím nemínil, aby jeho do nejnižší classi posaditi měl. Kdyby to mělo přehlédnuto býti, tudížby to, co jest se doma a v městě Luna naučil, zapomenul.“¹⁷⁾ Oddal tedy chlapce „ad privatam institutionem“ panu kantorovi, doufaje, „že se bude mocí spíše u pana kantora nežli u pana rektora, kdež drahně českých pacholat privatim zůstává, německy syntaxin, prosodii, etymologií, musice, arithmetice a psátí učiti“.

Z toho listu patrně, že koncem století šestnáctého již drahně rodičů děti své oddávalo do dvoujazyčných nejbližších měst „ad privatam institutionem“ v němčině. Zatím panu písaři rakovnickému, jenž v malých časech potom stal se primatorem města, dorostla dcerka Zuzanka tak, že ji mohl poslati do kadaňské rodiny německé k Neypaurům na němčinu. Aby se jí nestýškalo, vymodlil od Štěrby rakovnického, že také on dcerku svou do „Němce“ poslal spolu. A ten příklad Žlutického hnul téhož r. 1605 i měšťanem Slachem a bezpochyby též jinými, že poslali děti své přes pole na německý jazyk.

Po dvou letech vrátil se Šimonovi syn. A co byl konec německé výchovy? Matěj byl na duchu zanedbán. Šimon otec tím se nijak netají, naopak rozhlašuje to světem v listě ne jednom. Odsílaje ho r. 1605 do školy v Žatci, která byla jako všecko všude v Žatci česká, prosil¹⁸⁾ snažlivě, aby ho tam naučili všemu tomu, „co tak pro německou řeč zapomenul a obmeškal“. A v jiném listě pozdějším naříká: „Nerad bych, aby v zahálce čas, an ho dosti mnoho v Slavkově za příčinou řeči německé víc než ode dvou let ztrávil, mařiti měl.“ Ale pfti se naučil Matěj v Slavkově. Přišel na školu žateckou, už první noc a druhý den celý oslavil hrubou pítkou, nad čímž otec „nemohl než stízně mysli býti“, a proto psal honem do školy psaní, které však „nebylo dodáno, nebo Matěj synu jeho dostal a spálil“. S tím budiž soukromé historie dosti. Matěj naučil se německy, na moudrosti a učenosti měl ujmu a na mravech škodu.

¹⁶⁾ Kopiář ibidem z r. 1584.

¹⁷⁾ Kopiář z r. 1598.

¹⁸⁾ Kopiář z r. 1584.

těmi všelijakými způsoby tedy Čechové oblibovali němčinu a to v době, kdy byli v zemi pány.

Což pak říci nad to o těch nepřirozených lidech, jichž by- za všecken čas v Čechách dosti, kteří z českých rodičů vy- stali se nepřátely svého jazyka! Že takových lidí bylo, tomu na svědectví sněm generální r. 1615, jenž dí: „Zpráva iní, že by některé osoby z stavů i také z lidu (!) obecného sebou se zavázaly, aby při shledání jich společném žádný ja- m českým nemluvili, což na veliké zlehčení a potupu jazyka ho se vztahuje; aby takový v zemi trpín nebyl.“¹⁹⁾ Do ta- jich lidí žaluje už dávno před tím také překladatel Lucianův²⁰⁾ (1507): „Přeložil jsem to Čechům, ovšem nepochybuji o tom, jiným na vodě psáti budu, a zvláště těm, kteréž tak veliká kás vzteklá nenávisť přirozeného jazyka drží, že mnohokrát mylení české písmo v ruce své vezmúce, hned rychle zase ne k, než jako horké uhlé, vypúštějí. Takovéť já mezi těmi, kteréž mívání jsú nejhodnější, počítám. Ne takovéť jistě Němci ne- íst k svému drsnatému jazyku mají.“

Ouředně čeština panovala sama. Domohše se panství v městech, nové ihned ještě v době husitské vyloučili jazyk německý ze ho ouředního jednání.

Z kanceláře panovníkovy psávalo se do měst celé koruny České tím dílem jen jazykem českým. K panovníkovi psávalo se i mlu- se po česku, a nerozuměl-li, chopili se řečníci latiny; ale to — jakož vědomo z historie Ferdinanda I. — oustně s ním pro- ovávajíce. Písemně jdou všecky věci ku králi po česku, a proto tečno bylo velmi, když r. 1536 poslali Novoměstští, a téhož u i Rakovničané, do Inšpruku za králem list latinský o svých akých bolestech.²¹⁾ Horší ovšem rovně tehdáž bylo, že pan r z Rožmberka psal králi po německu, že hejtmanem v Be- ňském kraji nechce býti,²²⁾ a když Mýtští r. 1547 prosili Fer- anda I. za statky a milost po německu.²³⁾

Pomocnou řečí ku králi stala se českým stavům němčina te- e u věku následujícím: vímeť, že sněm císaři Rudolfu podával je gravamina po česku, věše k originalu i překlad německý.

Při ouřadech městských bylo teď Němcům o to hůře, nežli alo Čechům předhusitským, že latina přestala býti řečí ouřední, oběma národům rovným právem posluhující. Co teď Němec ráva mluvil, nezapsali mu jináč než po česku, a napsali-li e, ihned pod to položili na jeho outratu výklad na česko.

¹⁹⁾ Artikul. sněm. tištění Ve sbírce gymn. Píseckého.

²⁰⁾ Lucian, „O naybídnejším stavu velkých pánů“. V knih. universitní. D. 14. (Přeložil Mik. Konáč z Hodištkova.)

²¹⁾ Arch. c. k. mistodrž. Missiv. č. 13 str. 568.

²²⁾ Ibid.

²³⁾ Šembera, Mýto 95.

V tom snad jedinou výjimkou byly knihy obligační na Malé Straně do nichž zapisovány od polovice 16. věku věci dvorských služníků i latině i němčině.²⁴⁾ Přinesl-li Němec do kšaftovní knihy poslední pořizování, přijali je páni k zápisu, ale nikoliv bez výkladu. Při kšaftě Michala kupce, jenž byl do rady r. 1539 po smrti mecku podán, dali páni městští v knihu připsati:²⁵⁾ „Z poručení našeho v českú řeč přeložen a přepsán a vložen do knihy — práva pražského.“

Sněm r. 1556 i „řezané cedule a poselství oustní“ jazykem českým dítí kázal, „jináče že nebude žádný odpověděti povinen“.

Jako druhdy Čechům, takž teď Němcům na soudě bylo nutno navštíti tlumačem, o něž byla druhdy i nouze. Když soudil r. 1505 Markéta ze Slavíkova s Linhartem, kupcem normberským o dluh, zvolal zoufalý tlumač, rozuměje pokaždé jináče: „Budeš německú zabít byl, co jest rozličný pletichář a nikdy nic je stejně nemluví!“²⁶⁾ Jednou r. 1572 — tedy v době už po využití ouřední latiny — vzpomněl sobě v soudě mělnickém Němec „Lewe, sunst Hendl“ na bývalý rovnoprávný jazyk a vypověděl: „Věci po latinsku, což mu konšelé bez překážky a bez překážky v knihu“²⁷⁾ zapsati kázali.

Výhradně panství české řeči při všech soudech v Čechách bylo tak přísné, že vrchní ouřadové ani toho k sobě nepřipouštěli, když strany dobrovolně od češtiny upustily, leda by se snáze stálo. Vysoce zajímavý toho doklad podává soud v Trutnově r. 1600 Václav Houzvička, z Jilemnice šafář, nutil totiž Jana Performana z Vratislavě, aby na soud trutnovský žalobu o koně staveného předložil jazykem českým; forman tvrdil, že po češtině „ani nejmenší slovo nerozumí“. Trutnovští konšelé mluvili do houzevnatého Čecha, aby od toho upustil a německy odpovídal. Na posledku svolil se. Trutnovští zapsali v knihu: „Ačkoli práva v této koruně České světle to ukazují, že při všech soudy pořádnými jazykem českým se mluvíti má, strany dobrovolně od toho práva upustily a pro et contra meckým jazykem od sebe promluvíti daly.“ To se líbilo Trutnovským tak, že si to ještě následujícího roku znova do knihy zapsali. Ale téhož následujícího léta pokazila pražská appellací poroučejíc přísně, „aby strany v obou řečích při začatou vedli“.

²⁴⁾ Kniha malostranská č. 162. v pražsk. archivě; zápis Viléma Trutnovského arciknížecího životního barbáře, Humberta Tripelta dvorského ševce, z Burgundska; Asmana Helligera, dvorského kováře; mistra Voldřicha z Jilemnice, paumistra, a jiných ještě (od r. 1566—1581).

²⁵⁾ Kn. kšaftů. Miscell. č. 92. fol. V. 15. při Z. D.

²⁶⁾ Kn. svědomí purkrabská. I. G. fol. B. 16. r. 1505.

²⁷⁾ Kn. svědectví v arch. mělnickém. č. 27. fol. 60.

²⁸⁾ Trutnovský listář český v Mus. č. III. fol. 7. a fol. 14.

²⁹⁾ Listář trutnovský III. fol. 19.

edy Němec mluvil svým jazykem a, co pravil, tlumočeno na česko do všude jinde při městských soudech.

Jak Trutnovští — jenže doněkud liberalněji — chtěli měšťané ndřichova Hradce r. 1569 propustiti, aby Němec i Čech vedli v jazykem svým přirozeným. Tu ochotu jim zakázal pan Adam Hradce. Poručil, „aby se jazykem českým a ne německým zde ved právem mluvilo. Pouhý Němec aby se přítelem opatřil“.³⁰⁾ Itrno rozhodl tak po zákonu v zemi. Za padesáté let pořad ěhlých vymyslili sobě Hradečtí prapodivný nový princip: v mach věcech že u jich soudu lze mluvití po německu, u velkých rech ne. Tedy šlo-li Němci na hrdlo, německy k soudcům mlu- tí nesměl. Zajímavý ten princip zapsali sobě Hradečtí v manual dní³¹⁾ r. 1612, a to proto, že „Augustus Grinwald z Vitoraze, eslav Kašpara Plonka, počal německy mluvití, a Kašpar se lásil, že není povinen a nechce žaloby na sebe německy sly- tí“. Učiněno tedy „dictum: Ačkoli toho práva městská B. 8. za- jují a poroučí, aby se přede všimi soudy v království Českém německy, než v jazyku českém žaloby i odpovědi přednášely, ak že prvotně nejednou při tomto právě, když se věci velikých podstatných nedotýkalo, zvláště od lidí přespólních německy luvití dopouštělo, a tuto o poctivost neb čest, hrdlo, ani o žádný ord a statek, než toliko o nějaký dosti špatný a zastaralý dloužek uti jest . . . z té příčiny Kašpar Plonk povinován jest přednesení stní Augusta Grinwalda slyšeti, buď česky neb německy odpoví- tí“. Ale Plonk byl svého práva sobě pevněji svědom, nežli ochotní ůšel, a proto horlivě pánům soudcům odpíral tak, až ho za- eli. Stojí v knize manualné: „Když se tuze na odpor postavil Jeho Milostí pánem (Slavatou) hrozil, poručeno vystoupiti, a když stoupili zase, jest mu oznámeno, že se mu z práva poroučí, aby rinwalda slyšel anebo do trestání šel, tak aby měl teprv příčinu, oě se k J. M. pánu hlásiti; i šel.“

Z městských kanceláří listy posílány zprvu vesměs po česku — kdy i do říšských měst německých — aneb chtěli-li měšťané cizíně něčeho dojíti, psali tam latině. Po německu psáti jedni bla neumívali, jiní nechťvali. Litoměřičtí píší r. 1516 i kněžeti Míšně po česku a upřímně oznamují, že tak činí „pro nedo- tek jazyku německého“.³²⁾

Pohledme v těch příčinách k Rakovničanům. Když jim r. 1608 ázala komora císařská, aby nějakou při sousedů kadaňských obě přijali a ji k nálezu dovedli, Rakovničtí brání od sebe očiny, pišice samému císaři: „Při právě našem takového jazyka

³⁰⁾ Monogr. Jindř. Hradce. Orth. 45.

³¹⁾ Archiv v Jindř. Hradci, manuale z r. 1610 fol. 59 a manual z r. 1610. 92.

³²⁾ Litoměř. kniha v Mus. bez čísla.

německého se neuzívá, a my jemu nerozumíme.³³⁾ Psávali Rakovníčané po česku i do Norimberka, poněvadž opravdu neuměli jinaké. Do Schönfelda píše nedůsledně, jednou po česku, po druhé latinsky. Největší trmáčku ovšem mívali, když na něčí radu spis přece po německu slépati chtěli. Mníme tu suplikace k císaři Rudolfovi — o jiných spisech nevíme. Domácí písař, vezdy akademik vzdělaný, napsal prosbu po česku, a pak sháněli konšelé v Praze dobrodince, aby jim to z peněžitě odměny na německo přeložil. R. 1590 prosí císaře o odoumrť; tenkrát jim z nouze pomohl Adam Skála ze Zhoře, registrátor desk zemských, otec slovního historika Pavla, jemuž tou příčinou psali,³⁴⁾ „aby tu supliku někomu, v jazyku německém zběhlému, přeložití dal“. Naopak ovšem také přijímali německých listů k sobě velice choulostivé a neradi. Jedenkrát r. 1600 pro takový list německý utrhli se na měšťany v Přimdě, kteří tou dobou již tuze se němčili, následující štipkou: „Protože jste v Čechách, žádáme, že nám na psaní naše v českém jazyku odpovědi dávatí budete, neb jsou mnozí mezi námi, že německému jazyku zprosta nic, větší pak díl dosti málo rozumějí, a písaři naši v něm také dostateční nejsou.“³⁵⁾

Rovně tak skoro hájí Plzeňští právo jazyka českého v české zemi, a to dávno prve nežli Rakovníčané. Nejprve postřehujeme, že píše do všech měst po česku: do Jihlavy, do Mostu, ba někdy i do Chebu. R. 1531 jen z milosrdenství vyslechli při jakéhos ovčáka německého. Psali pak o tom jeho pánovi (neří se, kterému):³⁶⁾ „Vovčák Váš k nám jest přišel, sám česky neuměje, aniž koho, kterýby jeho úmysl vyslovil, měl, však proto, aby chůze jeho nadarmo k nám nebyla, vydali sme některé spoluradní, kteří německé řeči rozumějí, aby je vyslyšice nějak srovnali.“ Ale přestalo milosrdenství, když i z města Plané, kteréž bývalo českým, v náhle došly do Plzně soudní listiny po německu psané. To bylo r. 1539. Zprvu viděti v knize ještě dobrou ochotu. Odpovědělité,³⁷⁾ že v ta akta „nahlédnouti chtě, ač většina jich německy nerozumějí“; ale po té některak většina přemluvila menšinu, a v odvet psáno do Plané toto zajímavé psaní:³⁸⁾ „Poněvadž větší díl spoluradních našich jest, kteří německému jazyku tak náležitě nerozumějí, to sobě stěžující, aby na povinnosti své měli přímluvy činiti (rozuměj moderně: hlasovati), a taková pře, jakož znáti mčzte, v plném radním shromáždění slyšena a vážena býti, i také řeční práva státi se má, protož z těch příčin taková pře jest uvážena býti nemohla. Než bude-li v jazyku českém vedle starobylého

³³⁾ Kopíř (na hřbetě r. 1612) v arch. rakovn.

³⁴⁾ Kopíř z r. 1590 v arch. městsk.

³⁵⁾ Manual v arch. rakovn. z r. 1600.

³⁶⁾ V arch. plzeňsk. lib. exped. č. 10. str. 479.

³⁷⁾ Ibid. lib. exped. č. 11. fol. 127.

³⁸⁾ Ibid. lib. exped. č. 11. fol. 132.

du k nám odeslána, vedle téhož pořadu k vám se zachovati
ie.“ Když se pak r. 1559 o touž věc Planští znova pokusili
eskému právu města Plzně se odvolali řečí německou, od-
ěli Plzeňští podobně, jako prve, ale rozhodněji, řkouce: ³⁹⁾
zuměli sme z psaní vašeho v německé řeči, že na odvolání
Fresa appellací a akta zapečetěná k nám ku právu našemu
ite; nalezli sme, že všecek proces té pře v německé řeči
jest, a prve, kdyžkoli od vás k nám appellací přicházely,
ky v české řeči sepsaná akta posýlaná nacházíme, i spolu-
naši, poněvadž na větším díle německého jazyka povědomi
t, protož vám ji se vším, což sme zapečetěného našli, zase
ime, a když koli v českém jazyku taková akta nám zpečetěná
te, my vám v tom propůjčící se a podle práva spravedlivé
vati se chceme.“

ení pochybnosti, že i měšťané jiných měst — obzvláště na
ku svého zněmčení — stržili odlekkud podobné odpory a
. Nejdůtklivější naučení toho způsobu je zajisté to, jež na-
slavný Žerotín Olomoučanům ⁴⁰⁾ r. 1610. Práví: „Na tom
e nemálo zastavil, že takové psaní netoliko proti obyčejí
a ouřadu mému, než také proti Vašemu vlastnímu způsobu
kým jazykem učiněno jest, ješto víte dobře, že v této zemi
svůj obzvláštní a vlastní máme, za který se Vám styděti
ení potřebí, nébrž styděti bychom se slušně za to musili,
chme se toho dopustili, aby týž jazyk náš přirozený, tak
ý, starožitný a rozšířený, měl od cizího vytisknut býti. Protož
v jsem byl z počátku na tom, abych Vám na takové psaní
odpovědi nedal, však prohlédaje k věci, o kterouž činiti
na ten čas od svého práva jsem upustil, s tou však při tom
dou a Vám učiněným napomenutím, abyste mi nápotom ja-
e, v této zemi obvyklým a nám Moravanům přirozeným, psá-
což slušně nad jiné. jsouce předním a hlavním městem této
učiniti máte.“

eden způsob obrany české proti germanisaci v století 16.
en, že se obce příliš ohrožené konečně uzavřely Němcům.
í těch — známe jen Litoměřickou a Plzeňskou, jichž usnesení
né nás se dochovalo, ale nelze ani pochybovati, že též jiné
r severu českém nápodobně se usnásely, poněvadž jim pro
st německého národa stále „na ořech“ naléhalo.

ož to v Litoměřicích asi zlý a tuhý zápas národní před-
nežli zapsal sobě ouřad do knihy roku 1514 následující
⁴¹⁾ „O Němce cizozemce. Páni kmeté, páni starší obecní
ckní na tom zůstali, aby žádných Němců a cizozemců ne-

Lib. exped. č. 13. v arch. plzeňsk.

Dle Brandla Kadlčík v Děj. brandejských, str. 134.

Rukop. v Mus. bez čís.a.

přijímali do toho města v sousedství, neb jsou to tak uvážili společně, že konečně oni lidé, vyšlí z svých zemí, nám nemohli by býti k dobrému na časy budoucí, než k různici a nesnázi, a strach k pozdvižení a k zkáze; protož aby se toho zlého mohli uvarovati na časy budoucí, to jsou tak uvážili. Ó Němče, ó Němče, Němci, Němci!⁴² Tak zapsal písař o svolení se ouřadu městského.

Když pak brzy potom sešla se valná obec všeho litoměřického měšťanstva, pozdviženo svolení pánů za zákon v městě platný. Písař do téže knihy zapsal: „Byla obec pospolu a žádost ku pánům mluvili podle zůstání prvního, aby již více Němcův nepřijímali v sousedství do tohoto města, aby různice nevznikaly potomně pro nebezpečnost budoucí a nesnáz. neb mnoho činivaj vad, nesnází, mordů, jakož se toho léta dalo. Než Čechové aby přijímání byli strany buďto pod oběma, buďto pod jednou, jedně kteří v Čechách zrozeni jsou, neb sú toho potřeby pilné pro dobré budoucé, poněvadž i svolení jest všech stavů, aby cizozemcům grunthy zapisovány nebyly.“

Majíce r. 1516 nějaký spor⁴²⁾ s proboštem kapitoly Všeck Svatých, tiž Litoměřičtí sklonili se k smíru a k pokoji pro strach německý. Psaliti: „Na ten čas chceme se opatrovati pro cizozemce, neb jsme blízko od nich.“ Průběhem století oblevili ovšem Litoměřičtí proti Němcům a přes prve psaný zákon svůj přijímali je zase. Aspoň to víme zajisté,⁴³⁾ že r. 1605 nařízení císařské „stran lacinosti řemeslníků, jak kdo co prodávati a kupovati má, předně v obci přečteno a potom v rathouzu jak českým, tak i německým jazykem na tabulích přiraženo“. Sic jináče s dostatek je povědomo, že i přes změny bělohorské Litoměřice zůstaly městem českým. Matriky litoměřické psány jsou do r. 1739 po česku.

Že staří Litoměřičané hájili jazyk svůj i na venek, kdož by pochyboval? Pišíc r. 1515 kamsi k Němcům o „vyznání zločinců“, prosí, „aby nám jména i příčiny jich i skutek vše to pro výklad jazyka našeho rozumně vypsáno bylo“.⁴⁴⁾

Plzeňští zákonodárci usnesli se proti pouhým Němcům o něco dříve nežli Litoměřičtí. Vypravuje Plachý:⁴⁵⁾ „Léta 1500 páni koušelé po obnovení rady jsouce se všemi jinými přísěžnými osobami shromáždění, slavně mezi sebou zavřeli a společně na tom zůstali, aby, co se pouhých Němců dotýče, kteříž nic česky neumějí, žádný z těch zde za souseda přijímán nebyl, aniž za člověka v kterékoli vsi městské, ani domu aby nenajímali v městě dokudžby se česky mluvíti nenaučil, lečby se takový člověk dobr nahodil, kterýžby se pánům napřed a obci líbil a hoditi moh

⁴²⁾ Rukop. litoměř. v Mus. bez čísla.

⁴³⁾ V jiné rukop. knize česk. Mus. č. 3. E. 3. fol. 153.

⁴⁴⁾ Rukop. litom. v Mus. bez čísla.

⁴⁵⁾ Kronika rukopisná Plachého v Mus. Č. fol. 48. (z r. 1609); u vydání tištěn. str. 93. 94.

šak aby takový bez vědomí pánův starších obecních přijat nebyl.“ a příčinu toho usnesení nevozují Plzeňští po způsobě Litoměřických, že Němec je pro svár a nepokoj, alebrž, což při Plzeňských rávě pochopitelně, oni strěhou se Němců pro náboženství. Prý akazeni jsou „starým kvasem bludů“. Plachý píše, přidávaje k hořejšímu usnesení: „Ano také při tom nařízeno bylo skrze administratora arcibiskupství pražského, poněvadž německý národ starým kvasem bludů nakažen jest, aby toliko slovo boží k lidu obecnímu v kostele i v klášterích jazykem českým kázáno bylo, a Němci aby se raději česky učili, nežliby tak znamenité české město se zněmčiti mělo.“ R. 1532 píší Plzeňští králi list,⁴⁶⁾ na jehož počátku připomínají, že jim byl, jsa v Plzni, oznámil, „kterak by (ho) bratří rádu a zákona kazatelů nepřestávali snažnými prosbami prositi, aby jim kázání slova božího řečí německou, kteráž za některá léta pořad minulé pro některých kazatelů scestná kázání zastavena byla, zase propustiti ráčil“. I protož žádají v tom věděti oluaysl králův, bez obalu vyznávajíce svoje domnění, „jakž jazyk německý nemálo se těchto časů v nepřijemných církví sv. způsobech rozmohl, že by takové kázání u nás týmž jazykem bez rozdílů v obci býti nemohlo“.

A ještě po třiceti a více letech odhazují od sebe Plzeňští německý národ pro náboženství a odhazují ho za pomoci novotného tehdejší arcibiskupa pražského. Čteme totiž v protokole⁴⁷⁾ radním: „Při sněmu promluvíti s J. M. panem arcibiskupem a nejvyšším panem purkrabím vo německý národ, kteří k nám za přijetí žádají a v pořádcích křesťanských s námi se nesrovnávají.“

Že luterské náboženství u nás šířilo němčinu, to povědomá věc. Méně známo, že i katoličtí Lobkovicové o to zásluhu mají. Čteme v kronice Keceliově při r. 1606, že v Mladé Boleslavě Němci luterští už ode dávna mají své záduší: „To se začalo za vrchnosti Bohuslava Joachima Hasištejnského z Lobkovic, od l. 1589, který Němce příliš fedroval a za sebou do města loudil, zvláště od Žitavy a Gerlice Němci s dlouhými krky český chléb soukají a volají: böhmisch brut ist gut.“⁴⁸⁾

Města česká, od hranice německé vzdálenější, nemívala příčin, aby se Němcům uzavírala, jako Litoměřičtí. Také bývalo v některém z nich za všecken čas Němců po řídku. Nejobyčejnější Němec v městech ryze českých byl lazebník a jeho tovaryši. Podle lazebníků i mistr ovčák býval z Němec. V městech, která byla příležitá panství buď královskému neb jinačímu, stávalo se ne-

⁴⁶⁾ V arch. plzeňsk. lib. exped. č. 10. str. 601.

⁴⁷⁾ Ibid. v protok. konšelských č. 19. r. 1567.

⁴⁸⁾ Opisy v arch. musejním. Listiny Bolesl. Ovšem nebyl Hasištejnský pán jediný. Čteme na příklad v reg. německ. svědomí soudn. komorn. z roku 1586 fol. 200, že také Volf Beřkovský z Šebířova do Veliké Černoce uvedl faráře luterského Flacha, „jenž česky nerozumí“.

zřídka, že se v nich také usazovali a zakupovali vysloužilí ouředníci, pocházející z národa německého neb i vlašského. Toho zřejmě příklady známe z Mělníka, Brandejsa, Hradce Jindřichova, Poděbrad, Pardubic a odjinud. Ti páni — ač s měšťany bývali na štíru — rázu města českého nic neměnili.

Ale činil-li který městský ouřad takovému německému obyvateli něco nemilého, ihned žaloval, jakož to učinil Rakovnickým r. 1596 jakýs Otta, jehož mezi sebe nedávno byli přijali. Žaloval císaři, „že Rakovničtí k Němcům náchylnosti nemají a jeho všelijak trestají“. Rakovničané brání toho nářknutí od sebe takto: „Že bychom, nemajíce žádné náchylnosti k Němcům, s ním po své vůli, jakby se nám dobře líbilo, zacházeli, jeho trestali, nám v tom před Bohem i lidmi ve všem naprosto křivdu činí; aby sobě to vymyslet a tak bezstoudně před V. C. M. předstoupiti směl, jsme se nenadáli, a měly by se zač stydětí.“⁴⁹⁾ Prý aby raděj platil dluhy, pro které je stíhán.

Abychom dověděli se, jakým poměrem a počtem vstupovali Němci do těch českých měst, kteráž je přijímala bez znamenitějších nesnází, počítejme na příklad na měšťanské knize Stříbra města. Seznam-li úpln, jakož zapsán k městské knize,⁵⁰⁾ tož přijato od r. 1545 do roku 1591 ouhrnkem tři sta dvacet šest lidí v obec městskou, a to díl v ochranu jen, díl za sousedy. Dejme tomu, že každé německé jméno spolu označuje přirozeného Němce, tedy zapsáno jest v dotčených čtyřiceti šesti letech 28 lidí německých v ochranu a 27 za sousedy; má se tedy počet jmen českých k německým ve Stříbře jako 271 : 55.⁵¹⁾

Do vesnic, městu Stříbře náležitých, stěhovali se Němci „za člověky“ poddané procentem nad Čechy značně větším. R. 1585⁵²⁾ spočítali jsme v deseti osobách v nově přijatých osm nepochybných Němců.

Nezavíralo-li se malé město Stříbro na svou pozdější škodu německému obyvatelstvu, tím méně Praha, hlavní město, stolice panovníků, bránila se Němcům. V knize měšťanů⁵³⁾ staroměstských

⁴⁹⁾ Arch. rakovn. kopiář z r. 1596.

⁵⁰⁾ Arch. plzeňsk. Kniha stříbr. č. 187. od fol. 133.

⁵¹⁾ Nebude beze zajímavosti, pohlédneme-li blíže k těm prvním pionérům německému ve Stříbře. Odkud přišli, stojí málo kdy. Šleicher z Norimberka, Mandl ze Slavkova, Hanzl (je-li Němec?) z Tachova, Muknikl z Kynžvartu, Ludvig z Chodů, o němž výslovně se praví, že je Němec, Volf Jetřichův (!) z Dyršratu. Co do živnosti byl 1 slouha, postřiháč, 3 kováři, 3 zlatníci, 3 sladovníci, 1 kolář, 1 mlynář, 1 provazník, 1 bradýř, 1 řezník, 1 jirehář, truhlář a pekař. Při ostatních holé jméno.

⁵²⁾ Arch. plzeňsk. Kniha stříbr. č. 187. fol. 153.

⁵³⁾ Arch. pražsk. lib. civ. č. 535. Pražští Němci pocházejí odevšad z říše Nejvíce z Norimberka, Augšpurka, Cách, ze Sas atd. Živností byli nejvíce šmukýři, kramáři, kupci, apotekáři, mečíři, krumpléři, zlatníky, pozaunáři, hatciři atd.

mo od r. 1550 po r. 1600 sousedských zápisů 2287, z nichž 105 Čechův, 851 Němcův a 36 jiných cizozemců, nejvíc Vlachů. tedy říci, usazoval-li se Němec ve Střibře v poměru k Čechům nou, usedal v Praze v době skoro stejné třemi pětinami. Ovšem šlo každého roku stejné. Na příklad r. 1565 zapsáno v knize⁵⁴⁾ české 68 lidí, kteří přijali právo staroměstské, a v nich jen sedm ně jest německých, a jedno romanské.

V letech pozdějších je poměr Čechům nepřívětivější, a Němci tou valně nahoru. V artikulích o lazaretech r. 1598 nařizuje — patrně již pro Němce — „aby každou sobotu po domech chodili s pokladnicemi osoby jazyka obojího“.⁵⁵⁾ Na proti tomu ovšem je jakožto nedůslednost uvéstí jest, že r. 1591 Pražané zavřeli německého Jiříka Bayzu pro kázání německá, a vypustili ho na slovo, že nebude v městech Pražských činiti kázání německých, alež že se jinam odeběře.⁵⁶⁾

Než podívejme se již do života, a tu věrně vyznati jest, že kde, kde bylo v městě obyvatelstvo dvojí počtem zřetelnějším, v životě obecném nesnáze, pŕtky, krvavé bitvy, a to z příčin uplné národní nenávisti, která byla stále živena všelikterakými příčinami. politickými. náboženskými příčinami na obou stranách. to v první periodě německého bytu zdejšího žalovali kronikáři pýchy Němcův, takž i v této druhé době po jich opětém vrátě do téže pýchy žalováno. Že Němci o právech svého národa upně a nadutě, o právech našeho národa bezprávně a zvráceně mluvili, na to, jakož povědomo, trpce toužil Pavel Stránský. Tudy e obžilo staré přísloví české, nenávisti plné, že „snáze had na u bude moci se shršiti, nežli Němec věrně Čechu bude přiti“.⁵⁷⁾ že takové pyšné smýšlení neodplacováno od Čechů láskou, rozumí

A tím smýšlením, s obou stran protimyslným, nasáklý byl celý život společenský. Což to málo let minulo od skončení doby husitské, a již čteme, kterak Němec roku 1491 v Týnském chrámě oznámil svoji nechuť k ženě kališnické, „české“ víry: „Po rozdával kněz tělo a krev pána Krista, tehdy přistoupil k jedné ženě s krví boží, a při tom stál jest nějaký Němec u mříže, dívaje se k němu: i udeřil ji v hlavu, tak že jí ústa rozťal o kalich. Pak livše toho Němce do šatlavy, i pustili ho zase ven a nic mu nedělali pro to.“⁵⁸⁾

A jakmile v počátku století 16. začínají knihy pražské soudní písemnosti, již již hovoří o bitvách národních. K Matoušovi šenkěři roku 1512 „dva tovaryši kloboučnická a málo česky uměli. jeden z nich Barta řekl: Musíte česky mluvíti — čerti-li jste, či co,

⁵⁴⁾ Arch. pražsk. č. 556.

⁵⁵⁾ Kn. arch. pražsk. č. 326. 60.

⁵⁶⁾ Kn. téhož arch. č. 1140. 16.

⁵⁷⁾ Staří Letop. str. 117. r. 1504.

⁵⁸⁾ Staří Letop. str. 248.

že s námi nechcete mluvit česky? V tom oni prosili hospodáře, aby mohli pokoje užít, on vždy na ně třel, lál jim, chtěl je česky učít.⁵⁹⁾ Naposled se prali zle.

Jiný obrázek z pražského života právě z roku téhož.⁶⁰⁾ Když jsme byli u Vaňka na pivě, to jsme slyšeli, že hospodář lál Vaukovi šenkéři, dává mu zrádci, a že jest horší nežli zrádce, a kterýkoli Němec jest, každý jest zrádce! Nadávka zrádcovstva byla v bitvách národních velmi oblíbená za celé století. Německému dítěti říká se v Praze „Němče“, což není bez povržení. I v soudě dí kdos r. 1518:⁶¹⁾ „Pravilo mi Němče jakéhoš Němce v modrém klobúce, že Jíra mu pobral 8 kop, a pral je bičistěm.“ Němci Bavorskému vyčetli „německou mateř“, míníce tím ho velmi urazití.⁶²⁾

Němci uražení ovšem vraceli, co půjčeno. Když Duchková měséčnicková řekla pacholeti Pavlovi r. 1513 „potvoro německá, sypeš mi na dítě!“ odpověděla Němkyně obratem ihned, že „jest tak dobra potvora německá jako vaše česká.“⁶³⁾ I svrchupsané zrádcovství vracívali v Praze Němci Čechům též hojnou měrou. Pavel Moravec, tesař, vypravuje v soudě r. 1566:⁶⁴⁾ „Jsu tomu asi léta tři, nadal nám Bernart, že bychom Čechové všickni zrádci byli, a že jsme hodni zvěšení, a nemají-li na čem nás věseti, že by sám chtěl provazů nakoupiti.“ Němec Lorenz Perker z městečka Kladrub lál v Praze r. 1566 s takovou zlostí Čechům zrádců, že až plakal! Očitý svědek o tom vypravuje:⁶⁵⁾ „Přišel do domu J. Msti. C. pana rychtáře ten Lorenz a tu jest vejboj učinil a lál, a já slitovavše se nad tím, vezmu jej a vystrčím ho, a když dům zavřeli, lál, že jsou Čechové všecko zrádci a šelmy, a že to chce svým hrdlem i statkem dověsti, jste všecko Čechové zrádci, zradili jste nad svým pánem J. M. Císařskou! Vácslav Sylvestrovic mu řekl, že lže jako pes německý! Lorenz byl užralý, šelmoval, lál, až plakal volaje, aby šenkěрку z jasna brom zabil, a lál vždycky od hromu, aby ji peštylence zabily.“ Jen s těží „porazili ho pacholeci rychtářovi a vzali do šatlavy“.

Divná věc, že se Čechové také zhoršovali, když jim Němec nadal Srbů! „Seděli jsme na víně,“ vypravuje Vlk, měšťan novoměstský, r. 1560,⁶⁶⁾ „a Lamprecht krejčí nadal mi Srbů.“ Na tuto přehroznou nadávku nevěděl Vlk nic moudřejšího v odvet dátí krejčímu nežli, „že je pes německý a jikavec“.

⁵⁹⁾ Kn. svěd. č. 1046 fol. 79. v arch. pražském.

⁶⁰⁾ Kn. rychtářská č. 106. v archivu pražském.

⁶¹⁾ Kn. svědomí č. 1046. fol. 173.

⁶²⁾ Kn. svědomí č. 1047. 1525. fol. A 20: „Jiřík pergameník řekl Bavorskému vínopalovi: Jed svú německú matr; Bav. řekl: Nelaj mé materi, však ji neviděl. Řekl pergameník: Jed sobě v sekyl matr.“ A když mu po třetí „najedal“, byla z toho bitva.

⁶³⁾ Kn. rychtář. č. 106. r. 1513.

⁶⁴⁾ Kn. svěd. č. 1049. fol. 41. v arch. pražském.

⁶⁵⁾ Ibid. fol. 31.

⁶⁶⁾ Kn. arch. pražsk. č. 990. fol. 235.

Kterak se uměli urážeti stran jazyka, to ukázal Jakub Barták 1538. „Když královští služebníci seno na mezcích nesli, ti mezkové u domu Jana Opice byli přivázáni, a když Němec Thym Jakubovi domlouval, proč by mezkové byli přivázáni, dal odpověď, že s nimi mluvíti neumí, než poněvadž Thym německy rozumí, aby s nimi o to mluvil.“⁶⁷⁾ To se ovšem skončilo obapolnými nadávkami, které teprve na soudě „v nic zmořeny“ jsou, obě strany na cti opatřeny zase. R. 1535 soudil se Čech Hank, svého řemesla krejčíř, s Němcem Mikulášem Pastorem o hrozné úřiti. Zvedlo se Čechovi zle, neboť Němec dokázal, „že Václav, nezávidě jazyka německého, mnohokrát rozličné pŕtky proti lidem, kteří toho jazyka užívají, jest činíval“. — Kterak tuto pŕtku na Němce začal, toť na bývalé naivní doby charakteristické. „Mikuláš vyšel z domu a stál u sloupu pro potřebu svou, a Hank k němu přišel, v oči mu nahlédal a blekal.“⁶⁸⁾ Za to poseděl v šatlavě dlouho.

V Praze nebylo živnosti, aby Čech a Němec, potkávající se s nimi, neubližovali sobě slovem i skutkem. Kolik nadávek a ran padlo jen v ungeltě za Týnem, kde scházeli se obojí lidé za kupectvem! R. 1559 na příklad byla tu bitva o sud, v níž ihned na vrch vyniklo národní záští. Adam Sosnovec, když mu svalili sud jakýs do vlny, „pacholka v ungeltě spohlavkoval a Mikuláši Pastorovi (kteréhož známe již svrchu) lotrů německých a zrádců nadal.“⁶⁹⁾ Vzat proto do trestání.

Hádek a bitev mezi řemeslníky z příčin národních obzvláště na počátku století jest přehojné, a některé — jako příkladem boj mezi nožíři, kteří byli s větší částí Němci — a mezi sladovníky, řemeslem nejčestějším, končily se i krvavě.

Jestliže v městech, kde vládl řád, zákon a „fryd“, nedali sobě hrudcí lidé obojího národa pokoje, ký div, čteme-li, že i silnice bývala svědkem leckteréhoš ourazu.

Petr Kynvice, J. M. arciknížecí marštalér, vinil r. 1555 Jana Hauta, „že když Petr s tovaryši svými, držíc se za ruce, na procházku šli, tu Haut pych, kvalt, mord učinil na silnici (u Bílé Jory), s koněm mezi ně vběhl, kordu dobyl mluvě, zrádci němečtí, kdybych se nebál téžkosti, některého byl zabil“. Ale něco jim přec činil zlého, neboť Kynvice přišel k soudu s ranou na tváři. Vrtelem staroměstským Haut propuštěn, anož prý na Hauta nic dotatečného se nedokázalo.⁷⁰⁾

Že také Němec některý z bujnosti začínával pŕtku sám na silnici, obzvláště měl-li k šarvátku skutečnou neb domnělou přesilu,

⁶⁷⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1130. fol. 305.

⁶⁸⁾ Ibídem fol. 104.

⁶⁹⁾ Kn. arch. pražsk. č. 990 fol. 303.

⁷⁰⁾ Reg. soudu arcikníž. str. 42. v arch. pražsk. též obšírně v reg. král. v. v Mus. č. 23. E. 7. fol. 130.

o tom svědčí pře Bariana Mezenského z Mezného, jenž zbil havěre Jakuba Kulštrunka a Andresa Rybe, „kteří od kurfiřta saského k spatření hor Jilovských sem do království vypraveni byli“. V soudě komorním se bránil žaloby Němců zbitých ukazuje, že „oni na počátek učinili slovy wehr dich! a tak se násilí svému brániti musil“. Ortelem mu dáno za právo r. 1558.⁷¹⁾

Když ustanovil císař Maxmilian II. v Praze den své korunovace, vydán byl obšírný řád, kterak se mají lidé veřejně chovati. V něm dotčeno i škorpivosti mezi Čechy a Němci. Prý, aby „jeden druhého nehaněli. Nemá žádný národ druhého v řeči, v kroji, v šatech i v jiném zlehčovati aneb se jemu posmívati, také žádný buď pak obyvatel neb cizozemec žádným způsobem, skutkem, řečí, spisy dotejkati, láti, utrhati, ani skrze cedule přibíjení zlehčovati druhého nemá.“⁷²⁾

Nejvíce bitev hospodských a uličných z nechuti národní shledali jsme v Praze v době císaře Rudolfa, kdy se hlavní město Němci a jinými cizinci hemžilo. V popředí bojovného Němectva byli harcíři císařští, šermíři a jiní lidé „od železného péra“. Ti se prali pořáde. Průběh bitev těch jest na jedno brdo: potkali se, řeč se dala k řeči, a naposledku tekla krev. „Šel kočí Martin Slezák r. 1587 z rynku Starého Města skrze kotce, a harcíř šel od rychty proti němu; potkali se, jak pasírky prodávají. Kočí měl kamení v hrsti, harcíř se ptal, na koho to kamení nese? a vytrhl mu je z rukou. On řekl česky: Ty pse německý, proto mně ho vzíti nemáš, a prali se, upadli spolu na zem — a harcíř zvěsil hlavu krvavě na zeď u kotců kožešnických.“⁷³⁾

Byly-li bitvy a zlé útržky mezi Čechy a Němci po hospodách, ulicích a na silnicích, ký to div, bijí-li se obojí též někdy v domě soukromém, jako se přihodilo r. 1555 Janu Karykovi z Řezna, na něhož „vzal Jan Boreš cepy, jimi ho v domě zmordovati chtěl, a týmž cepami pět ran smrtelných mu učinil“. V soudě o ty cepy se ukázalo, že Němec Karyk z Řezna nerytířsky urazil nejprv českou kuchařku, a proto byl ortel v těchto slovech: „Když Jan Karyk Martu kuchařku v domě Boršové mečem utal, že Jan Boreš uderením cepami mu povinen není.“⁷⁴⁾

Bylo tedy všude nadávek dosti, bití dosti. By jen vražd nebylo bývalo! Ale i k těm docházela často zášť národní. Jeden příklad. R. 1550 zabili v hospodě Martina Regra Jan Velík z Šonova a Jan Volf. Obá ti Čechové když přišli do hostěnice, vstal Martin, „přišel k jich stolu a sedl k nim zadkem na potupu jich, ne tak, jak lidé obecně k lidem sedati mají. Jan Volf vstal a ne-

⁷¹⁾ Reg. nová červ. arcikniž. str. 90.

⁷²⁾ Arch. e. k. místodrž. Missiv. č. 50. 31.

⁷³⁾ Arch. pražsk. č. 1126. fol. B. 21.

⁷⁴⁾ Miscell. č. 71. fol. 442 při deskách zemských.

se ho dotekl a vzal klobouk s hlavy tovaryši svému. Tu Martin pravil, že jsou Čechové šelmy a zrádci, a že nejsou hodni Čechové, aby kdo před nimi s hlavy smykati měl.⁷⁵⁾ Pro tu řeč i Čechové Němci poliček, a vysypavše se ze sednice, venku ho bili. V soudě pak ukazovali rozličné nálezy právní pro příklad, dožby komu příčiny dal, a v tom se mu něco přihodilo, že by bě to schovati musil. Toho mínění sic soudcové staroměstští ujali, ale jim neviděly se průkazy býti dostatečnými, a proto lezli žalobcům zavražděného, „aby přišli s čím jistším a zřejmějším“.

Málo let před tím zase zabili Němci Čecha. Byl to Jan Mirka, kteréhož nebožce matka Majdalena obvinila Němce Mikuláše jehláře a Martina cvočkáře, že „ho zsekali a sukni i klobúk upezně vzali, od čehož umřítí musil“.⁷⁶⁾ Němci se hájili rovněž, jako v předešlém případě Čechové, že totiž zavražděný pětku měl. Prý s „vodú se zastavili, a on latí a zbrani nezbedně: zta-oví a ztakoví Němci, na koho tu stojíte? se domlouval“. Tehdáž byl v soudě městském president pan Jakub Fikar z Vratu, a ten většinou konšelských hlasů nalezl, že Němci jsou nevinni, ale „po přičtení toho nálezu Mikuláš a Martin vzati jsou do vězení z příčiny té, aby potom časem nočním od toulek a bezpotřebných pro- pádek se vystříhali“.

V městech venkovských bývaly bitvy národní i tam, kde bylo Němců velmi po málu. Na příklad v Rakovnicích, kdež jsme za ranný čas neshledali mimo lazebníka a pastýře Němce žádného, v roce 1552 bit pastýř. Slul Šimon, spravoval stádo skotské, toho roku, právě psaného, kterousi noc zaspíval si na náměstí „lieber Herr, lieber Herr“, v tom přítel Šlanc ho chytil za hrdlo, druhý Rakovničan, jenž s pastýřem prve „jest se bratroval“, zamohl pastýře „zaškrcovati“ a bítí. Odešli ho zbitého, pobravše mu i nějaké peníze. Oloupený a zbitý Němec teď spustí a křičí, že Zuzana Toužilka, kterou ze sna probudil, na soudě svědčí, že jakživa muže tak plakati neslyšela.⁷⁷⁾

Kde bylo Němců víc, bylo bitev víc. Na Mělníce v knihách psáno o těch věcech několikráte. R. 1564 jeden svědek „nalezl Blažeje Noska a Jakuba Putrmilicha, že se spolu svázali a prali na rynku v noci; Blažej Nosek Putrmilicha za vlasy držel jest, Jakub Putrmilich jeho za boky. Roztrhli sme je, v tom sem dvě ktery jim skryl pod kožich, aby jeden i druhý k braní přijítí mohl, a potomně Putrmilich dal jest Noskovi poliček, až na ně upadl... Tu sem jemu ránu vohledal a Putrmilichovi řekl: ž ani na mne nechceš přestati? Tu jest mně ruku na tom dal,

⁷⁵⁾ Arch. pražsk. č. 1154. fol. J. 9.

⁷⁶⁾ Ibid. č. 1130. fol. 291.

⁷⁷⁾ Č. Č. Mus. 1885. 29; arch. rakovn. kn. svéd. z r. 1552.

že chce, a tak oba dva, souce podrápání, splakali. Ale na tou pláči směsném nezůstáno. Putrmilich posopil se na Čecha znova a když se lidí seběhlo hojně se světly, shledali Noska „stlučeného a oči měl opuchlé a podmodralé“. Jeden ze sousedů, Vodička „velmi se horšil a pravil, zvyjebenej zrádce německej, abychme na pomoc nepřišli, že by ho byl zabil“! Jiný volal: „Proč takového lotra a zrádce německého trpíte, poněvadž žádného zachováni nemá a víc ho mítí nemůže, což pak chcete, aby nás souseďy mordoval?“⁷⁸⁾

Umlauf⁷⁹⁾ uvozuje také příklad, že v krčmě pod zámekem v Bělé Němec Michal ranil sekerou švejcarskou Samuela „ze záští k Čechům“.

V Lounech svedena nejedna bitva národní. O jedné směsné stůj tu. Bylo to roku 1607. Sousedé „byli na truňku piva u Jiříka Chomutovského, v tom přijde mezi nás Kašpar zámečník — Němec; vedle obyčeje dali sme mu poctou z žejdlíku pivo staré, a on vypiv si nějaký díl, ostatkem hodil na stůl a jej rozlil. Potom Kašpar vytah kladívko z zápasí, zatočil v ruce jím a řekl Jiříku Pintovi: Smíš-li se mnou o šrám jíti? Vyvstal ze zástolí Kašpar, Pinta taky vyvstal a řekl: Co chceš, Němče, tu mě máš, a chytí ho za ruku. Kašpar nepomyšleje udeřil ho v hlavu, až ho krev polila. V tom vyskočí šejdíř z hořejších mlýnův, hodí Kašparem o zem a nohami ho šlapal a kopal. Kašpar leží na zemi — ani se nehýbe — v tom jeho žena přijde. Jak Kašpar svou ženu uslyší, hbitě vstane, tak velice sakramentuje na nás všecky, až hrozno bylo poslouchati; sakramentoval a pravil, že nejsme než všickni Čechové šelmy, žena ho mocí potom odtud odvedla s dosti velikým láním“.⁸⁰⁾

V městech severočeských — nelze pochybovati ani — bylo třenic národních nejvíce. V Stříbrě vynadal r. 1562 Šimek Suchánek i konšelovi Janu Herynkovi, jenž dostal se byl, jsa Němec, mezi české konšely. Řekl mu, „že jest pes německej, hodnej voběšení, a že není hoděn sedati v těch místech, kde sedá“.⁸¹⁾ Příklad jeden z Litoměřic a z Oustí dosvědčuje, že tu i bitvy sváděly, a to měrou i hromadnou. R. 1516 vyšli si někteří sousedé litoměřičtí do Oustí sousedního pro kratochvil nedělskou. Viděm veselé výpravy byl Vaněk Řepnice, Slovák v městě rodném neposobící, často i do sněmů posílaj. Husité litoměřičtí seděl v hospodě s katolickými Němci i Čechy ousteckými některou chvíli pokně vše prospala. Až „někdo domáci pravil druhým Němcům o Vaněkově, že se činil Žitka, a pro toho Žitka počátek u něj učinil“. Ale neodůlil vstouka jen na domácného Žitka, pro

⁷⁸⁾ Arch. věstník, ř. 19, v. 1, str. 11, 12, 13.

⁷⁹⁾ Dobruška, Vojtěch, Dobruška v 1600 v. Muz. str. 132.

⁸⁰⁾ Arch. v Litoměřicích, č. 2, č. 23, str. 68.

⁸¹⁾ Arch. věstník, str. 2, str. 100.

sem Čechům nastalo v Oustí vzbouření. Nechat čtoucí učini sobě národní a náboženské vášni tehdejších lidiček obrázek sám přítomných svědectví, zapsaných v převzácné knize litoměřické, teží zachované.⁸²⁾

Václav Řepice svědčil: „Šel jsem k tanci, přivedli mi jednu pannu, a když stancoval tanec, šel jsem do hospody, a ihned za mnou šlo několik jich, dobovše stolic, bili a mluvili: Bijte je, litoměřické zrádce! K tomu přiběhl Jindra a retoval mne.“ Jindra di: „Já jsem ty Němce otepral od něho, a oni láli a prve jej ctili, jemu pítí dávajíc.“ Jirík tesař „nedocházel, kdež se bili, ale slyšel, že jsú kaceřovali nás a láli a hledali po hospodách, chtějíce bítí“. Kustoš viděl, „když chtěl hájiti Jindry, že kamenem jej uhodili, by Hanzle nebylo, byli by jej zabili“. Nábožný slyšel, že všickni volali: „Bijte je, vyjednané zrádce! Jeden utíkal s kyjem, druhý s tesákem.“ Jeden z Litoměřičanů připadl na zoufalou myšlenku, žádati ouřad oustecký za příchranu. Byl to Martin Nosidlo, jenž o sobě vypravuje: „Stál sem u potoka a slyšel, že Ústští mluví, udeřme na ně a učíňme jim, jako oni našem; s tím šel sem k panu purkmistrovi, aby z toho něco horšího nepřišlo. A pan purkmistr řekl, že to bude opatřeno. Potom mne obeslali a chtěli mne zavazovati: do šatlavy saditi pro to slovo, že jsem řekl, aby z toho něco horšího nepřišlo.“ Než ouřad přec vyslal své pochopy, aby bitvu a bouř v městě stavili. Rychtář odváděl Litoměřické do šatlavy. Oustečtí strojili se k outoku na šatlavu. Jan Šoula svědčil o tom: „Když vtrhli do domu, dobývali se na dvůr a křičeli: Vydajte nám Vaňka (Řepici)!“ Jiný „viděl, že běželi na šatlavu a křičeli: Bijte kacíře, a kdež kterého Litoměřického najdete, zabijte každého!“ Jiný opět vypravuje, kterak vedlo se mu na ulici a kterak u vězení: „Řekl jsem, věru naše tepú! — a hned mě nějaký pekarčic aneb bečvářík ranil ve tvář po straně. Nechtěl mě lazebník vázati, by měl umřítí; přítel (nějaký) musil přísahati pod duše zatracení, že jsem římské strany, a teprův mě vázal.“ Kterak historie ta divná skonána, a proč si Litoměřičtí zapsali do své knihy všecka svědectví, chtěli-li snad Oustecké na soud pohnati, o těch věcech již nechte se nic více.

V pražské knize⁸³⁾ máme doklad, že naopak také jeden z litoměřických Němců zabil Čecha Prokopa ze Ždáru. Vrah slul Balcar a byl kotlářem z Litoměřic; vylouval se, že se „bránil násilí svému“, a že se váditi s ním ani nemohl, „poněvadž česky neumí“. Ale soudem propadl hrdlo r. 1540.

Naposled stůj tu ještě o případnosti z r. 1560, kde beztrněně zabili i venkované jakéhos Němce, jenž mezi nimi vedl svou pyšnou

⁸²⁾ Rukop. litom. v Mus. Tuto zajímavou příhodu zpracoval jsem obšírně v Lumíru 1887.

⁸³⁾ Arch. pražsk. č. 1130. fol. 397.

a nezbednou. Bylo to na panství Chlumeckém, snad v Chlumu samém. Tu v hospodě Němec „Ditrich střelením počátek učinil a na Ondráčka, konšela z Kochovic, jsa ku pokoji napomínán, pátku jest učinil s pomocníky, a v tom, vyšedše z světnice s dobytými zbraněmi, po jiných lidech, kteří jim přičiny nedali, jsou se sháněli, některé zranili a všelijak nepokojně se chovali“. V tom boji zabit Ditrich od Ondráčka, a soud nalezl, že pro tu nezbednost Němců „Ondráček tím zamordováním jednoho z nich není povinen“. ⁸⁴⁾

S tím budiž dosti o scénách ze života společenského.

Na konec kapitoly ohledejme zhruba výsledky bojů národních až do bělohorské doby. Pozorujeme zvláštní obdobu. Jako mnoho let před vojnu husitskou města německého založení přicházela do rukou českých a byla by stala se českými zajisté i bez vojny husitské, poněvadž živel český, jsa vsudy u většině, nemínil sebou dávatí děje vlásti od cizích, takž i teď již před ranou bělohorskou některá města česká naopak přecházela v ruce německé, a neopatrni Čechové nejprv potlačeni a konečně přistrojeni jsou o svůj jazyk a národ. Není těch měst právě mnoho, ale v každém z nich jeví se jiná příčina germanisace. Poněkud nězná, ale nemoudrá příčina byla v Mostě. Dí Stránský, ⁸⁵⁾ že tam skoro úplně zmizel jazyk český, poněvadž dívky v Mostě rodilé snoubily se v manželství s Míšňany. Co dále příčinou uvádí Stránský, že totiž i úřadové o český jazyk málo dbají, což ovšem prý „proti zákonu i rozumu jest“, to hodí se obzvláště na město Oustí, o němž německý dějepisec jeho ⁸⁶⁾ sám praví, že ještě koncem století 15. málo Němců v sobě mělo. To město většinou české vydal, jak povědomo, v ruce Němcům sám pan podkomoří Prekl z Proksdorfa, dosadiv do něho městskou radu německou, která již postarala se o to, aby nebyla po druhé vypuzena. Třetí město před bělohorskými změnami ztracené byla Teplice, město české za celé skoro 16. století. Dopisy do Teplice i odtud bývaly české. Doklady toho známe z počátku století 16; ⁸⁷⁾ v prostřed století začal se zápas na život a na smrt mezi oběma národy, a kterak Němci nad Čechy zvítězili v Teplicích, o tom nepoví nikdo zevrubně, ale že to bylo lstné násilí, to tušíti lze z psaní, jež poslal r. 1591 rakovnický Šimon Žlutický, druhdy písař, potom primator, slovuťnému Janovi Píseckému, písaři radnímu v Berouně. Psaní to, historicky důležité, stojí v tomto rozumu: „Podle žádosti Vaší odsýlám vám vejpis přísahy, kteráž se při právě našem těm, kteříž v měšťanství se přijímají, vydává, podle níž, že pan purkmistr a páni vaši ten dobrý řád v obci své ustanoviti chtějí, nemůž se haněti. Toto při tom o způsobu za dekretum

⁸⁴⁾ Arch. pražsk. č. 990. fol. 382.

⁸⁵⁾ Resp. Boj. 79.

⁸⁶⁾ Dr. Feistner. Aussig 212

⁸⁷⁾ Missivae v arch. rakovn. z r. 1590.

va našeho vězte, že se žádný Němec, který by té přísahy v če-
m jazyku vykonati nemohl, v měšťanství na budoucí časy při-
ati nemá. (neb tak se jich mnoho mezi nás natrouсило).⁸⁸⁾ neb
yby se měli přijímati, zněmčili bychom tudyž podle nich, a na-
sledy bylo by se obávati, aby se nám tak jako Teplickým ne-
ihodilo, jakož i těchto dnů chtělo toho něco býti, ale že jest
sně převrácené radě jejich v cestu se vkročilo, a pořádkové jejich
schovní, v němž jistě desatero, není-li víc, řemesel bylo, na ten
is vyzdvížení, a schůzky zapověděny jsou, naděje jest, že po-
tichnou a sobě usmyslí. S tím se vám dobře míti vinšuji. Středa
o sv. Františku l. 1591.*

Teplice jest tedy zněmčena podle toho listu „převrácenou
adou“ nějakých řemeslníků, jináče nelze tomu rozuměti; při tom
ajímavo jest, že koncem století už také Rakovníčtí bojí se germani-
ace, a druhá povážlivější věc, že tehdaž báli se už i Berounští,
edy lidé sedící v středu země, návalu německého.

Kterak Kadaň Čechům ztracena, nelze dopídití se. Urban ve
vé rukopisné kronice⁸⁹⁾ dří, že v nejstarší městské knize z r. 1465
sou české zápisy vedle německých; šlechta vůkolní že v 16. století
husta německé přípisý vracela, neumějíc aneb nechťejíc jich čísti.
o r. 1557 prý musili Kadaňští chovati písaře českého nebo tako-
ého, jenž povědom býval obou jazyků. Ale prý toho roku právě
saného vypůjčují sobě Kadaňští českého písaře na nějakou českou
pellací z Mostu na dva dni;⁹⁰⁾ z čehož se soudí, že Češství tím
okem v Kadani pohynulo. Ale z vlastní knihy Urbanovy sebrali
sme důkazy, že to Češství v Kadani bylo valné, a že trvalo déle.
Jeprve vysvitá z polemiky Urbanovy s Ponstiklem, že knihy ka-
laňské bývaly za drahý čas jen české.⁹¹⁾ Druhé, roku 1565 byl
yslancem na sněmu českém od města Kadaňského Petr Štěrba.⁹²⁾
missivech radních, dosud zachovaných, je v letech 1555—1564
řehojně českých dopisů.⁹³⁾ Konšelé kadaňští opsali sobě ze Sta-
ého Města pražského všecky důležitější ortely a nálezy po česku
od r. 1461—1519) a vedle nich na svém právě soudívali pořád.⁹⁴⁾
koncem století (r. 1593—1595) mají v Kadani v službách obecních
saře Tomka; a konečně zápisy dluhové, od r. 1612 až po r. 1662

Kadani dosud chované, začínají se pravidelně úslovím: „N. hat
inen Arrestzuspruch und přípověď gethan.“⁹⁵⁾ Obzvláště toto
oslední slovo, jazyku německému tak nepřijemné a vzdorné, svědčí,

⁸⁸⁾ Přetrženo zase.

⁸⁹⁾ Die Chronik v. Kaaden, Urban, rukopis v Č. Mus.

⁹⁰⁾ Ibid. fol. 23 a násl.

⁹¹⁾ Ponstikl, bliže neurčený, to tvrdí, Urban toho přc. Ale možná, že
Urban už jich r. 1830 neviděl. Vždyť nebudou žatečtí k své hanbě jedini,
eří zničili české knihy, vyvrhše je z radnice

⁹²⁾ Urban, Chronik. fol. 43.

⁹³⁾ Ibid. fol. 15.

⁹⁴⁾ Urban, Kaaden. fol. 51.

⁹⁵⁾ Ibid. fol. 59.

že bývalo v Kadani i po bělohorských změnách Čechů dost a dosti. Kdy stlačeni jsou v menšinu nevládnoucí, toho nelze dovědět se bezpečně.

Též nedovís se bezpečně ani spravedlivě o těch věcech v Chomutově. R. 1537 vydává v soudě komorním⁹⁶⁾ Valentin, písař chomutovský, svědectví po česku. Toť ovšem jisto, že v Chomutově potlačeni jsou Čechové dosti brzo, a to s nepřátelstvím i sensací takovou, že vzniklo po Čechách o chomutovských Němcích známé posměšné přísloví. Sic jináče ještě r. 1575 mají chomutovští páni mezi sebou konšela i učitele Mathea Meisnera z Jablonné, jenž — jak jeho rukopis v strahovské knihovně chovaný svědčí — uměl psátí zápisy, paměti městské, výpisy z knih trojím jazykem, latíně, po německu i česky. Z týchže let třicátých známe česká soudní svědectví Jíry, rychtáře z Kostelopti či Kostoloportu; česká svědectví z Lovosic, z nichž jedno vydává v soudě komorním Pabian jináč Pabeš, člověk nad sto let starý, jiné Tůma Vrabc, třetí Vaněk Křížovic⁹⁷⁾ atd.

Už v polovici století 16. byly hodně míchané obce Loketská, Planská, Vrchlabská, Kamenická, Pětipeská a leckterés jiné, hranici blízké. Čteme totiž v knihách komorního soudu⁹⁸⁾ ze všech těch obcí svědectví díl česká, díl německá. Ovšem nerozhoduje, kterých je víc, toť náhoda. Jen to snad mluví zřejměji, že r. 1551 mají v Pětipesch Němce rychtářem.

Na vítězném pochodě německém nedaleko mezi našeho království v století 16. byly Kadaň, Chomutov, Teplice asi předními strážemi. Odtud do vnitř země byl boj za dlouhá léta ještě nerozhodný. Vítězná čára nedošla ani Žlutic. Žlutičtí byli skoro vesměs Čechové. R. 1564 mluví sic v soudě pražském jeden druhý Žlutičan německy, ale v ouřadě tehdáž seděl primas Čapek, v konšelství byli Jonáš, Mazánek, Turek, Roubal, Chyba atd., všecko Čechové.⁹⁹⁾

Na počátku století i měšťané z Krupky přijímali z Litoměřic naučení právní po česku, neboť Litoměřičtí německy neuměli.¹⁰⁰⁾ Že v Litoměřicích vytiskli český jazyk z knih městských teprve r. 1739, jest obecně známo.¹⁾

Dívna věc, že v Bílíně město měli Čechové vrch až po r. 1680 kdežto vsi vákolní některé změněly se již v století 16.²⁾

⁹⁶⁾ Knih. svědomí soudu komorn. č. G. 7. fol. M. 7.

⁹⁷⁾ Ibid. fol. R. 14. atd.

⁹⁸⁾ Kn. svědomí kom. soudu č. G. 6.

⁹⁹⁾ Kn. komorn. soudu č. G. 6. fol. 382.

¹⁰⁰⁾ Doklady v knize litom. ben čísla pět roce 1515 v Mus. Česk.

¹⁾ Schaller, Leit. Kr. 41.

²⁾ Arch. Pam. X. 468. Na př. učali úřadování na arcibiskupském panství po německu ve Všecklupích již r. 1582, v Ústpoří 1590 atd.

Na východě zastavuje nás Trutnov. Listy poselací z trutnovské kanceláře z let 1604—1620 jsou české.²⁾ Trutnovští hned na prvním listě knih dosud zachovaných prosí Pražanů, aby posečkali berní císařských, a při tom „dvě koroptvy a osm kvičál odsyláme, že jich za vděk přijítí ráčíte“. Na jiném listě píše českému kamenníkovu Václavovi, aby jim postavil kašnu. Jindy zase prosí Královédvorské, aby je svezli do Prahy k suému, aby je koni a vozem založili. Do Adržpachu píše Trutnované po česku. A v těch jménech jejich kdo se vyzná? Folza by měl každý za Němce, a najednou čteš: „Folz jináč Konfk“, měšťan v Trutnově.

Na jihovýchodě českém obzvláště Hradec Jindřichův směřoval rovnou cestou k tomu, aby zněmčil se. Jednak lákali pánové z Hradce, vždy přátelé umění, hojně všelijakých cizinců do města. Někteří cizinci usadili se pevně, jiní byli ovšem jako přelétaví ptáci. Ondřej Strejček, měšťan, dává r. 1615 o Pavlovi Vlachu zprávu v soudě, „že jest se chtěl s mlynáři práti, a tu že mluvil, já jsem zde a zejtra nebudu“. ³⁾ A takových vlašských Pavlů tu bylo víc. Než i Němci někteří byli téhož nestálého zrna. Kdys před r. 1610 přijali Hradečtí mezi sebe z Augšpurka zlatníka Bajera, ten se tu oženil, a když ho zmrzel Hradec a žena, utekl. Chtěje ho světem honiti, tchán „předstoupiv před pány s dcerou svou Alžbětou a děťátkem jejím, žádal vysvědčení, že taž dcera jeho s Hans Bajerem zlatníkem rádně v stav manželský vstoupili, a z lože manželského Hanzle děťátko vyvedli, aby jemu toho v Augšpurce věreno bylo, poněvadž manžel její nad ní zradil a ji i to dítě opustil, že se k rodičům jeho do Augšpurka sám strojí o nějakou pomoc“. ⁴⁾

Tedy ti a takoví cizinci tu byli na čas pro svůj zisk a někdy i na škodu českých lidí hradeckých. Ale jiní usadili se tu tak pevně a hojně, že jedni tvořili slušnou vlašskou kolonii uměleckou, a druhí — Němci — v některém řemesle opanovali všecko. A co to znamená, když Němci dobyli sobě vrchu v cechu některém, to víme z Teplice, kde řemeslníci město poněmčili dočista. Obzvláště kováři v Hradci byli do r. 1610 Němci všickni všudy. Čtemeť v knize⁵⁾ městské, kterak toho roku dva železníci stížnost kladli sobě do kovářů, „že, majíce své řemeslo kovářské, do handle železného se jim trou, železo skupují . . . Kováři dali za odpověď, že česky nerozumějí, repetováno od původní strany jazykem německým; dali za odpověď, že to jejich řemeslo s sebou přináší, uvollili se privilegium své ve dvou nedělích přednísti“. Vědouce pak o tom, jaké svobody přáli sami konšelé hradečtí jazyku německému na svém soudě proti zákonu České země i proti vůli

²⁾ Tři svazky rukop. v Č. Mus

³⁾ Manual radní r. 1615 v arch. hradeck. fol. 45.

⁴⁾ Manual radní z r. 1610, fol. 30

⁵⁾ Manual radní r. 1610, fol. 5.

pánů z Hradce a později též Slavatové: nemůžeme než divem to klásti, že město Hradec českým zůstalo.

Není nezajímavo pohleděti z Hradce Jindřichova blízké Jihlavě, poněvadž poskytuje obrázek města moravského, kde Čechů byl zlomek nemalý, ale byl od německé většiny umlčován pořáde. V patnáctém věku zvala se jedna ulice českou — böheimgasse:⁷⁾ Čechové přirození nebyli tu beze jmění — aspoň ten Ronovec, jenž zakládá v Jihlavě se svou ženou Kateřinou oltář, nebyl český chudas. R. 1506 postřehli jsme i v městské radě Starunka, Máčka, kterýž poslední v kšaftě zove se též Čísovským.⁸⁾ Ale čti kteroukoli práci dějepisnou o městě tom, nižádná nepraví nic o českém obyvatelstvu: jako by ho nebylo. Z příčin většího peněžitého důchodu chovali Jihlavští do polovice století 16. písaře českého, aby totiž psal naučení právní, která z Jihlavy šla do českých měst, po česku. Ale pro nezřízené záští, jaké vždycky jihlavský úřad osvědčoval k Čechům, přestávalo jedne město po druhém bráti právní radu od Jihlavanů.

Zaskočíme-li z Jihlavy do Znojma, postřehujeme ihned, tu že česká věc v století 16. stojí na pěkné míře. Císař Rudolf do Znojma psává česky,⁹⁾ a knihy, dosavad v archivě městském chované, jsou české.

Města jihočeská, až na nepatrnou výjimku v nejjihnějším cípě, kde zápas byl v Brodě a doněkud i v Krumlově, byla česká. Český živel v nich o vládu připraven teprve v dobách pozdějších, jakož vidíme na Prachaticích, kde první začali se něměti mlynáři, a to teprve r. 1659, a nejposléze řezníci, koncem věku 18.¹⁰⁾ Věrně ovšem vyznati jest, že v Budějovicích již koncem století 16. našli jsme v městské radě míchanici českých a německých lidí. Sem táhli se nejvíc Němci z Passova.¹¹⁾

Zevrubněji jsme zpraveni o poměrech národních v Horšově Týně. Čteme ve vzácném rukopise horšovotýnském¹²⁾ r. 1604, i v letech pozdějších předbělohorských, že v radě městské seděli: Vlach, Brada, Pachta, Kuklička, Laštovička, Hruška, Cválavej, Sekanej atd. Spočetli jsme v čtyřiceti sedmi jménech radních pánů jen tři německá (Pernakle, Greynar, Paur).¹³⁾ Nebyl tedy Horšův Týn přesí bitvou bělohorskou bez Němců, ale byli zlomku malého. Vákolní dědiny mají všude česká jména — Proboštovec, Drabálovec atd. — ale je tu již také ves Němčice! Válka třicetiletá změnila ten poměr dosavadní, ale jen povolně a nikoliv ještě radí

⁷⁾ D'Elzeet, *loc. cit.* str. 228.

⁸⁾ Kronika jihlavská v Č. Mus. rukopis 3. F. 34.

⁹⁾ Arch. v. k. místodrž. Missiv. 2. 104 fol. 1.

¹⁰⁾ Měst. d. V. 1. Gesch. d. Deutsch. XXIII.

¹¹⁾ Neg. nóm. svédom. v mus. fol. 53-56.

¹²⁾ V archivě pražském.

¹³⁾ Rukop. horšovotýnský fol. 81.

kalné. Čteme-li při r. 1630, „kteří se sem do Horšového Tejna v nově dostali“, postřehujeme sic 58 Němců a jen 15 Čechů,¹⁴⁾ ale český živel přes to pořádě převládal. Než od r. 1637 vidíme, že se Čechové z města valem vyprodávají. A tak to trvá do r. 1660. Tím rokem přibývá nových Němců tolik, že do r. 1680 jsou nad Čechy u většiny.¹⁵⁾

R. 1682 najmou si písaře Hochstättra, ale ten ještě zákonem setrvačnosti všecko wpisuje po česku do knihy až po r. 1689.¹⁶⁾ Toho léta stal se první německý zápis. Češtinu ovšem prosto vyloučiti nesměli, poněvadž v Týně bylo Čechů přec asi ještě mnoho, a protož jdou zápisy české stále řidší až po r. 1722.¹⁷⁾ A tu teprve po češtině veta.

Lze na konec kapitoly ouhrnem říci, že už před vojnou třicetiletou byl zápas obou národů místy tak zlý, že vynutil z Velešlavína toto napomínání: „Máme nepřátel dosti, kteříž nám ne mnoho dobrého přejí; potřebí by jistě bylo, abychom, odložíce všech záští a nevolí, společně sobě proti nim pomáhali, jakož v podobných příčinách nejednou předkové naši činívali“; ¹⁸⁾ a z rázného Dačického vynutil v Prostopravdě výkřik:

„Kde jsou starých Čechů ruce,
na takové cizozemce —
nynější se jen dívají
mnozí i napomáhají.“

Rázná obrana českého jazyka i národa vyšla r. 1615 ze sněmu generalného samého, jenž smluvil u přítomnosti císaře Matiaše toto památné usnesení: „Jakož jsou sobě stavové ku paměti přivedli, kterak vzácní předkové jich, soudíce to, že s zahynutím jazyka českého i národ český i jméno Čechů by zahynouti musilo, to za právo nařídili, aby před soudy v tomto království jinak mluveno nebylo, než jazykem českým. Při mnohých nynějších obyvatelích nemůže se než tupiti, že šlépějí týchž předků svých nenásledují, více se na uvedení sem do toho království všelijakých cizích jazyků a národů vydávají; čemuž kdyby jednou časné v cestu vkročeno nebylo, nemohloby naposledy to než s velikou záhubou i utištěním národu našeho býti, neb na oko se spatřuje, že vždy víc a více sem do země cizozemců přibývá, kteříž se zde osazují, své živnosti vedou, velikých statků docházejí, na ouřadu všelijaké — obzvláště pak v městech do rady mnozí, neumějce tří

¹⁴⁾ Rakop. horšovotýnský fol. 91.

¹⁵⁾ Ibid. fol. 113.

¹⁶⁾ Ještě r. 1684 mluvil na smrtelném loži pán města, hrabě Max Trautmansdorf, k primasu Frídřichu Sylvanovi z Feldensteyna a k radě městské před rodinou svou po česku: „Milý primase, беру od vás teynských odpuštění, modlete se za mne, poroučím vás synu svému!“ Za to primator mu polbil ruku.

¹⁷⁾ Rakop. horšovotýnský fol. 130

¹⁸⁾ R. 1585 v předmluvě ku kron. Sylviové.

slov českých, dosazení bývají, ano v mnohých městech tohoto království před soudy a v místech radních cizími jazyky, což patrně účel proti zřízení zemskému B. 32, se mluví, a pře vedou. Též na nejedných kolaturách kněží cizozemci se dosazují — ješto neslyší se, aby Čechové odsud z země jinam se táhnouti, osazovati, kdekoli u cizích národů podobného pohodlí užití, a kde v které cizí zemi jazykem českým buď při právích neb v kostelích kázati měli.“¹⁹⁾

Sněm též památný usnesl se na tom, kterak zachovati českého jazyka a kterak zastaviti německý příboj. Ovšem Dačický dí zoufale: „Věc ta již jest zastaralá, obmeškaná, nezhojitelná.“²⁰⁾ „Nenapravitelné jste se již zlehčiti dopustili, milí páni Čechové, sami nesvorností svou a nedbanlivostí ničemnou, proti sobě cizím napomáhající!“

A kterak působilo usnesení sněmovní v ty, jichž se týkalo, o tom také praví Dačický: „Hned po témž sněmě v Praze Němečkové a Vlaškové i sami Čechové vše na potupu témuž sněmu a národu českému zpívali a provejskovali.“²¹⁾

Pochybnosti není, že sněmem tím přišli Čechové sami k sobě, ale pět let potom byla bitva bělohorská, a po ní r. 1627 učiněn obyvatel německý co do jazyka rovnoprávným se sousedem českým.

¹⁹⁾ Z tištěných artikulů v bibl. gymn. Píseckého.

²⁰⁾ Dačický, Paměti I. 238.

²¹⁾ Dačický, I. 354.

KAPITOLA DEVÁTÁ.

O židech.

Židé byli v Čechách od nepaměti. Byli tu hosty na výpověd. na vyhnanou. Byli „sluzi“ a „vězňové“ královny komory, a král měl nad nimi moc i ochranu. R. 1490 vzkazuje komora do Budějovic, kdo bude židům překážeti, aby mu „šlo o hrdlo“!²²⁾

Židé také druhy přikazovali se pánům i městům jednotlivým v ochranu, ovšem ne zadarmo. Oldřichu z Janovic přikázal se Baroch žid do městečka Janovic r. 1466 pod roční plat dvou kop. Při tom zaslíbil pán židovi, že ho nebude tisknouti k půjčkám, a kdyby chtěl odstěhovati se, že ho propustí, a kdyby nechtěli mu dlužníci splacovati dluhů, že je „jako dobrý křesťan přinutí“.²³⁾ Že si panstvo těch ochranných platů závidělo, to věrně vyznal r. 1514 Zdeněk Lev říka: „Židé jsú krále poddaní a poplatníci i také některých z nás, a poněvadž je na židech několik set platu, nemůže to býti příjemné, když by jeden druhého neřádne o ně je připraviti chtěl.“²⁴⁾

Jsou důkazy, že panstvo ve svých městečkách židy bránilo proti jiným pánům, kteří se k nim táhli nebo jim ubližovali, ale bránilo jich zase jen ve svůj prospěch peněžitý. Na příklad r. 1509 musil Jan z Raškovic zaplatiti 10 kop Mikuláši Trčkovi z Lípy za to, že mu zbil žida v Městci;²⁵⁾ pak Zdeněk Lev z Rožmitála chtěl na bratřích Fremutech 2000 kop gr. českých za to, že mu v Žatci chytily a odvěkly žida „dědičného“.²⁶⁾ A Litoměřičtí, věduce roku 1514, že od Podvínského na Píšťanech nedobudou peněz pro zbití městského žida Eliho, vzkazují mu, až přijde do města, že bude zbit také.²⁷⁾

²²⁾ Archiv muzejní. Listiny budějovické

²³⁾ Arch. Č. VII. 667.

²⁴⁾ Tamže 48.

²⁵⁾ Reg. černá hejtman v mus. fol. 202. (sig. 24. A. 6).

²⁶⁾ Kn. kom. soudu č. 2. JJ. fol. C. 3

²⁷⁾ Rukop. litoměř. v Mus.

Ferdinand I. neměl rád židů panských, poněvadž mu jimi důchod ucházel. Když Žatečtí r. 1532 žalovali, že „v krátkém čase jsou mnozí sousedé o statky připraveni skrze židy“, rozhodl král, aby „židé, kteří jiné pány mají nežli Nás (krále), do sv. Václava se vyprodali, ti, kteří do obce přijati a Naší poddaní jsou, aby zůstali“. ²⁸⁾ Židé královští mohli tedy lichviti dále, panští musili k pánům se odstěhovati.

Stavů moravských ptal se též král r. 1557. „proč to plemeno židovské pod sebou trpí a tu živnost nekřesťanskou jim provozovati dopouštějí?“ ²⁹⁾ A na krále zase sváděli stavové r. 1547, že „národ židovský svobody užívá pod glejty královskými, z kterýchž glejtů dobře clo vychází, tak že ten národ ve větším a lepším opatření se drží nežli všickni jiní obyvatelé království Českého, nebo při každém odjezdě královském vždycky zvláštní poručení se děje, aby ruka nad nimi držána byla, a v ničemž od žádného by se jim neubližovalo“. ³⁰⁾

Židé byt svůj v městech panských a královských i ochranu koupili sobě penězi. „Židé by neměli mezi křesťany trpěti býti,“ mluví Veleslavin, ³¹⁾ „ale poněvadž vidím, že svět tento v lakomství všecken pohřížen jest, a že žádná napomenutí učených a slavných mužů, kteří tvrdě proti židům psali, nic způsobiti nemohou, nepokusím se o nich mnoho psáti, abych daremně práce nemaril.“

Ale běda židovi, jenž, jsa tu pouhým hostem trpěným, položil se za rovného měšťanu! R. 1534 řekl Šťastný Munka, žid, novoměstskému měšťanu, že „jest tak dobrý jako on“: za to byl dlouho vězněn, a v důvodech ortele svého vyřekli konšelé novoměstští: „Hlásí se, že jest tak dobrý v stavu svém jako on — židovský stav v tomto království žádný stav není, poněvadž židé jsou lid potupný a opovržený a za měšťany se počítati nemohou, a poněvadž jest Šťastný Munka takové věci věčně na se vztáhl, běře se v kázeň a pokuta, a pakli by který žid za měšťanina se pravil býti, ten kabý má z města vypověditi a živým člověkem (katem nebo bítcem) vyveden býti, tak aby na věčné časy oní židé v to se nepotahovali, poněvadž žid poběhly jsou.“ ³²⁾

Židé v celé zemi České byli pospoda jedna korporace, jejíž střed byl v Praze Staré. Tím středem byli „mači“ židovští, mající v celé „rychtářce“ židovské: „mista“, a ku pomoci písařské „skolniky“. ³³⁾ „Mači židé“ zastupovali a přičiňovali spoluvěrovocky všude, kdekoli v Čechách uzavřeli; židům pražským svěd

²⁸⁾ Kap. o k. společ. ústavu ž. 3. str. 200.

²⁹⁾ Kap. ústavu ž. 3. str. 215.

³⁰⁾ Dějiny českého práva, sv. 2. str. 22.

³¹⁾ Veleslavin, sv. 1. str. 200.

³²⁾ Kap. ústavu ž. 3. str. 215 a též v knize o židech, sv. 2. str. 205. Jak

židé v Praze byli při tom velmi velmi početní.

³³⁾ Vojtěch, Praha, II. str. 100. Židé v Praze byli židovští jako „mači“.

řovala privilegia královská, všem židům daná, u nich soustředila se na základě privilegia Otakarova (z r. 1254) jakási samospráva věcech náboženských i soudních.³⁴⁾

Sázení „starších“ židů v Praze příslušelo rok co rok komoře králově. Jen na málo let oddáno bylo sázení to konšelům staro-pražským až po r. 1538.³⁵⁾

Zevrubný způsob, kterak starší židům posazení čili volení bývali, povědom jest teprve z doby Rudolfovy. Ročně volili židé z obce jistý počet volenců, a ti pak navrhli starší či radu. Komora stvrdila, a císařův prokurator přišel jich do obce židovské vyhlásit.³⁶⁾ Než i druhdy bývala asi volba volna; neboť když r. 1502 zjednal sobě Munka žid u krále právo, že vždy dva z jeho rodu na ouřad ten volení býti musí, vzpírali se tomu židé tvrdíce, že je to proti vši obci.³⁷⁾

Starších bývalo i dvacet.³⁸⁾ Přisahali na počátku století 16. „skrze desatero, že chtějí spravedlivě činiti nejjasnějšímu králi, purkmistru, pánům, chudému i bohatému, vdovám i sirotkům“.³⁹⁾

Nejvyššího rabbi sobě pražští židé také volívali sami, a císař nebo komora stvrzovali ho. R. 1604 prosili starší židé císaře, „kterak sou vždycky v obci nejvyššího rabí chovali, kterýž jim v činnosti ortelů nápomocen býval, nynější rabí že jest sešlý a žádá za propuštění, oni pak že sou sobě jiného rabí, Efroyma, k tomu obrali, kterýž v obci jejich v žádném příbuzenství není, a tak při soudu k tomu osoba hodná jest a bez podezření“, aby ho tedy císař potvrdil.⁴⁰⁾

Rychtář židovský musil býti učený rabbi, poněvadž právo v obci židovské říkáno a nalézáno bylo podle knih rabínských.

Soud židovský konán v synagoze, kteráž stala se proto místem „frydním“ jako křesťanův radnice. Trest tužší býval tomu, kdokolivěk mír v ní porušil.

Soudní stolicí židovské, k níž scházeli se starší s rychtářem v neděli, slušelo souditi jen pře mezi židy samými; křesťanům ovšem také bylo volno u věcech sporných vinit žida na jeho práve

³⁴⁾ Čelakovský, Codex č. 3. 4. 63. Rössler Altp. Stadtr. XC. (privil.)

³⁵⁾ R. 1538 píše král z Vídně v sob. před Šim. a Jud. Staroměstským: „Jakož sme Vám časů jminulých sázení židů starších v měst. Pražsk. poručiti ráčili, i věděti vám dáváme, že z příčiny komory naší na ten čas sázení těch židů s Vás snímati a radám komory naší poručeti ráčíme na ten způsob, aby rady komory týž židy ve všelijakých jich vejstucech a různicích slyšeli a opatrovali.“ Arch. místodrž. Missiv. č. 20. fol. 44.

³⁶⁾ Čelakovský, Cod. č. 292.

³⁷⁾ Arch. místodrž. Miss. č. 13. str. 146. Už r. 1535 chtěli židé toho Munka vyhnati z Prahy. Str. 233 „že to král vyšetřil“. Ale Munkům potvrďje se to právo ještě zase r. 1545. 1577. Missiv. č. 94. str. 141.

³⁸⁾ Za Leopolda r. 1683.

³⁹⁾ Arch. pražsk. kn. č. 994. 83.

⁴⁰⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. 108. 97.

židovském, ale křesťan tu viněn býti nemohl, a žida tu vinití ne musil.⁴¹⁾ Na to byla stolice konšelů staroměstských. U věcech trestních židé trpěli musívati soud konšelský. Soudil-li se křesťan se židem na právě židovském, sedával při tom též rychtář křesťanský.⁴²⁾

Jako na jiných soudech sebe podřízenějších, tak rovně i na židovském mluvívaly strany skrze advokáta; při tom byli soudcové židovští přátelé onstního, rychlého řízení.⁴³⁾ Několikrát jsme také našli, že židé před soudem uctivosti ani „frydu“ nezachovávali. Na příklad r. 1524 Žalman Munka dal před staršími Izaiášovi „políček, a potom sú dva bratři Munkovi na Izaiáše vsedli, a by starších mistrů nebylo, byli by ho snad zdávili“.⁴⁴⁾

Od soudu židovského bývalo odvolání k stoličce Staroměstské. Ale r. 1526, když „mistr“ Abraham a jiný mistr z Kolína rozsoudili velvarského žida Davida s druhým, a když se David odvolal „k vyššímu právu pana purkmistra a pánu“, promluvil mistr Abraham: „Poněvadž od soudu mistrovského podle práva židovského žádného mezi židy odvolání nebývá, aby při tom zůstalo.“ A konšelé pražští rozhodli, že tak zůstati má.⁴⁵⁾ Tedy od soudu „mistrovského“ appellace nebylo; jen od soudu obyčejného, od soudu starších, odvolávali se.

Mezi postranním právem židovským a stolicí konšelů pražských vznikaly začasť třenice; roku 1489 přeli Staroměstští té stolice dočista, tvrdíce, „že každý žid po všechny časy k právu městskému stávati povinen jest, i statkové židů jsou v knihy městské tohoto práva (staroměstského) vloženi, jakož na takové statky obzvláštní knihy nařízeny jsou“.⁴⁶⁾

⁴¹⁾ Kn. arch. pražsk. č. 236. 245. R. 1859 učiněn nále z Star. Měst: „Aby křesťané majíce s Židem oě činiti k soudcům obce židovské utíkati se savažání byli, o tom vědomosti není.“ Kn. č. 324. 170. V knize č. 1138. fol. 298. jest podobný ortel Staroměst. z r. 1591, v něm stojí: „Při obci židovské žádného pořádného vejsadního práva není, jimžby se křesťané proti židům roditi povinni byli; a byt kdo před rychtářem židovským na některého žida žalovati počal, nicméně toho dále zanechaje, ku právu v městech Pražských o to s nim přistoupiti máže.“

⁴²⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1048 fol. 174. R. 1565 svědectví, že císařský rychtář sedal při židovském soudu.

⁴³⁾ R. 1328 prosil žid Kuzil: „Můj páni starší, já své potřeby před vámi sám jenom vymluviti, prosim odpusťte mi, abych došel po řečníka. Starí (povídá se) řečí: Na, Kuzil, aby se tobě zkrátilo, dáвамеť prodlení a do komplectiv. O komplectech stáň a můj Kuzil řečníka Davida žida. Tedy řečí stáň: Nýstos žaloba, oěj odpověď řečí Kuzil, aby znovu opáčil žid žalobe žaloba. Když se užněl, řečník Kuzilův pověděl, že odpovědi ústí (povídá se) uťež mým. Tedy stáň řečí, že to není pořádné, a káža Kuzilů vachiti.“ Kn. arch. pražsk. č. 1047. fol. K. 1—2.

⁴⁴⁾ Kn. č. 1047. D. 30. Arch. pražsk.

⁴⁵⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1138. fol. 298.

⁴⁶⁾ Arch. pražsk. kn. č. 1138. 298.

Nejobyčejnější kyselosti bývaly o to, že rychtář židovský ne-
 šel přijímati svědectví, která říkali křesťané na právě konšelském
 ti židovi. R. 1610 prohlásil na příklad židovský rychtář několik
 emných svědectví křesťanských, a na radnici pražské přijatých,
 neplatné, poněvadž prý není na nich pečeti městské. Nastalý
 or došel až ke královským radám appellačním na hrad Pražský,
 odtud yzkázáno židům dosti nezdvořile: „Vy židé mezi sebou
 dného práva vejsadního nemáte, vám jsou propůjčeni soudové
 rozsouzení jistých rozepří, a toliko abyste v dobrém řádu stáli,
 ne k nějaké obtížnosti a soužení křesťanů.“⁴⁷⁾

Souviselo s opovrženým postavením židovského obyvatelstva,
 svědectví křesťanovo proti židovi vždy postačovalo, svědectví
 dovo však bývalo všelijak podezíráno a hroznými přísahami zpe-
 ováno, ba druhdy, nebyl-li podle žida jeden svědek křesťanský,
 vědomí židovo bylo za nic.⁴⁸⁾

Židům často ukládána byla přísaha „dvénásobní nebo větší“
 e Justiniana. V Čechách prý uložena jim ponejprv r. 1324 za pa-
 ování krále Jana, „poněvadž lid český oklamávali, zvlášť v Praze,
 arze falešné svědky a křivé i podvodné přísahy“.⁴⁹⁾ Podle těžké
 řísaHy bývala obvyklá přísaha i lehčí. Na příklad v Litoměřicích
 řísalhi židé ještě r. 1516 velice prostě, říkajíce: „Beru to k své
 ře a duši a na desatero přikázání a pod duše zatracení.“⁵⁰⁾

Přísah židovských zapsána po archivech městských síla.⁵¹⁾
 ři dvojnásobné přísaze stával žid v košili dlouhé bosýma no-
 ama⁵²⁾ na kůži sviňské, v nově odřelé, a přísahal na desateru,
 olaje na sebe síru a smolu, jako pršela na Sodomu, a jiné všeli-
 teraké kletby; druhý žid, podle přísahajícího stojící, měl potom
 raviti: „Jakož jsi přísahu učinil, jestliže pravě přísaháš, tak tobě
 omáhej ten, který stvořil nebe a zemi — jestliže nepravě, dej pán
 ůh tobě za dobrořečení zlořečení“, a teď shrnoval na jeho hlavu
 vně tak hrozné kletby, malomocenství, síru, smolu, jako první
 d byl přísahal.⁵³⁾

Než i prostá přísaha židovská, jakž jí užívali v století 16.
 tšinou, bývala všecka klethou plna. Tu vykonávali ve škole ži-
 ovské při oltáři s přikrytou hlavou, držíce pravou ruku na he-
 erejském desateru, levou na prsech.⁵⁴⁾

K přísahám židovským bude se nám v knize o městském soudě
 stě vrátiti.

⁴⁷⁾ Arch. pražsk. kn. č. 326. 86.

⁴⁸⁾ Tamže kn. č. 324. 500. Právo M. B. 61. rozd. 10.

⁴⁹⁾ Mart. Carhesia, Bič židovský 212. Hájek, Kron. 296.

⁵⁰⁾ Rukop. litoměř. kusý v Mus.

⁵¹⁾ Nejstarší bude asi ona, jež zapsána v právech pražských v rukop.
 iv. knihovny 17. C. 22. 90.

⁵²⁾ V Paprockém „O počátku měst“ str. 21. viz toho obrázek.

⁵³⁾ Právní rukopis z Polné. č. fol. 189. 190.

⁵⁴⁾ Vzor v kn. arch. praž. 324. 478.

Kollegium starších židů pražských mimo soud nad židy pražskými i venkovskými na péči mívalo i správu jich všech politickou, náboženskou, a zvláště berní. Daň komoře královské, ze všeho židovstva plynoucí, vybírali starší pražští;⁵⁵⁾ když pak židé po-
taženi byli také k berním, sněmem svolovaným,⁵⁶⁾ rozvrhovali
berni tu starší pražští na všecky vsudy židy; uloženo-li, aby Židé
se sebe sbírali daň nějakou mimořádnou nebo půjčku — a to
bývalo častokrát — zase starší pražští shánvali po všech městech
od židů příspěvky, naříkajíce i hrozíce.

Mimo tyto všelijaké a veliké platy komoře a zemi, platívali
židé v městech, kde seděli, daň městu z ochrany a z domů. Na
příklad v Mladé Boleslavi platívali židé půlletně „šosu“ 50 kop⁵⁷⁾
míš. Pražští židé svolili se r. 1589 z některých domů, které vy-
stoupily z okrsku židovského, dávat po 3 kopách míš.,⁵⁸⁾ r. 1599
pak směnili to v ouhrnnou summu sto kop míš.⁵⁹⁾ Z jiných domů
nesli židé „všecky outrpnosti“ s městem, platili na žáky a kostely
křesťanské, na ponůcky, na pacholky rychtářské (až do r. 1597⁶⁰⁾
a vůbec přičiňovati musili ke všem městským sbírkám.

Vybírajíce sbírku tu neb onu, starší pražští začasťe mívali
nesnáze se svými souvěrci. Na příklad r. 1503 přihnala se všecka
obec židovská do pražského domu radního s různici. „Někteří
chtěli, aby každý sám přísahal, což můž dáti k sbírce. Někteří
nechtěli přísahati, než chtěli tak míti, jakž za starodávna bylo, že
sú vybírali čtyři osoby z obce slušné, a ty přísahu samy učinily,
že každému spravedlivě učiní vedle zdání jich a podle jednoho
každého možnosti a živnosti.“ Konšelé staroměstští tentokrát po-
rovnali židy tak, že „ktožby nechtěli přísahati, nemají nucení
býti; starší židovští aby vybrali k sobě z obce čtyři židy, a ti
se staršími vedle přísah svých mají na každého, ktož přísahati
nechce, klásti vedle možnosti“.⁶¹⁾

R. 1508 rozhněvali se starší na své souvěrce pro všelijaké
berní odpory a nesbírali nic. Než konšelé pražští byli s pokutou
hned na hotově: zavřeli jich chrám. Vypravuje o tom Josef Malý,
žid, na soudě komorním: „Když sú naši starší nedali úroku pánom
Staroměstským, skrze to kázali sú nám školu zamknúti, i bylo jest

⁵⁵⁾ Za Ferdinanda I. odváděli ročně 300 kop grošů č. Rybička, Sb. Híst. I. 272.

⁵⁶⁾ Arch. c. k. místodrž. miss. č. 84. 333. R. 1572 poroučí se všem židům v království, aby berni s hlavy, sněmem svolenou, židům starším pražsk. vedli. Kalousek, Stát. Pr. 292 dí, že komora a král ukládali platy židům lit. volné, pak od r. 1567 že byli židé k berni sněmovní přitaženi. Berně židovská r. 1618 všecka byla o 18000 tolarech.

⁵⁷⁾ Kn. boleslav. lit. D. V počtech r. 1596 stojí, že platili týdně po kop míšenských.

⁵⁸⁾ Lib. Judeorum albus v desk. zem. fol. 180.

⁵⁹⁾ Kn. arch. praž. č. 326. 63.

⁶⁰⁾ Kn. táž fol. 51.

⁶¹⁾ Lib. senten. v arch. praž. č. 1128. fol. A. 2.

nám toho velmi líto, že sme nemohli pánu Bohu slúžiťi vedle našeho obyčeje, i šli sme k mistru našemu túžiťi toho, a on nám pověděl, kterak máme činiti, když se starší k tomu nemají a ne-sbírají! I řekl: Zběrte vy! I stalo se tak, dali nám starší ceduli, od koho co máme vzíti, i tak sme zbírali i chodili sme po domích, a koho sme koli kde našli, musil nám dáti.“⁶²⁾

Obec někdy starším nevěřila, že jsou v tom upřímní. Samuel, lékař židovský, r. 1533 nepokrytě to praví o starším Munkovi: „Když byl starším, tehdy ode mne chtěl čtyry jochmtalsky (tolary) na pomoc (na sbírku) říka, jestli dáš, tehdy dobře, pakli nedáš, tehdy budeš pykati toho. Nedal sem jemu nic. To sme žádali od něho, aby nám počet dal, že sbíral od nás množství tisíc, jak jest tento král králem, a že v zemi i od jiných židů vybírali, a nikda nám žádný počet nechtěl dáti, kolik tisíc zezbral, a já nevím o žádném počtu, aby byl dán podle starého obyčeje, aby jedni starší druhým dávali.“⁶³⁾

Že také venkovští židé nebyli spokojeni s rozvržením berně, pražskými staršími učiněným, o tom je doklad už při r. 1514 v knize litoměřické.⁶⁴⁾ Tu sami konšelé městští brání svých židů. Prý jsou vůbec židé dvojí; jedni mají jiné pány než krále a ti nepřidávají nic k summě od pražských židů uložené židům královským, a královští židé v Litoměřicích jsou prý chudí, živí se řemeslem toliko, a jest jich málo: „My to dobře známe.“ tak končí se list Litoměřických, „že to všechno působí židé pražští ze zlosti proti našim, jakož sami toho na se zatajiti nemohli před našimi posly v Praze“.

Na starší pražské obracovali se židé venkovští ve všech svých potřebách i soukromých. Víme to od židovky Zuzany, jež r. 1508 vinila starší židy, že jim svěřila dům, a oni ji oň ošidili.⁶⁵⁾

Na všecken způsob nejpraktičtěji osvědčovala se centralní instituce pražských židů starších tenkrát, když na žida kdekolvěk bydlícího shrnula se pohroma, buď že mu ubližovali křesťané, nebo že ho venkovský ouřad městský některak stíhal: vždy a každý žid utekl se pod ochranu pražských starších, a ti již při pánech na hrade Pražském něčeho dovedli.⁶⁶⁾

Z venkovských židů jen kolínští, poněvadž jich bývalo tu nejvíc po Praze, pořídili sobě obec se staršími. Jenže starší v Ko-

⁶²⁾ Kn. kom. soudu č. 2. G. fol. 15.

⁶³⁾ Kn. kom. soudu svéd. lit. pouhé G. fol. E. 13.

⁶⁴⁾ Rukop. litoměř. kusý, v mus.; nečíslovaný.

⁶⁵⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1128. A. 5.

⁶⁶⁾ Příklad v Rakovnice r. 1595. Městský kronikář zapsal sobě: „Židé ti, na které zločinci vyznali, že jim peníze dávali, aby českou zemi vypálili, vvruceni jsou od pražských židů s povolením J. M. C. pod 10000 kop; potom ti židé objednali sobě při J. M. C., že mají v Praze svou nevinu odvozovati — a ne v Rakovnice, kdež by je byli konšelé jistě utratili. Rukop. u dra. Fischera.“

líné bývali pouze tři, od městské rady stvrzovaní, a těm slusel soud v malých věcech židovských.⁶⁷⁾ Jináč ovšem byli poddáni židům pražským.

Zaměstnání židů byl obchod a lichva. Nalezneš sic dosti často, že dávali se židé na lékařství,⁶⁸⁾ mezi chudými židy postřehneš i muzikanty,⁶⁹⁾ ale to neruší pravidla, že žid byl jen obchodník a lichvář. I lékař židovský valnější část života svého trávil obchodem, zvláště koňským. Živil se tedy židé tím, k čemu měli nepřirozenější nadání od jakživa, a k čemu jim vůbec poskytována byla možnost. Nelze spravedlivě tehdejšími židům vyčítati, že stítili se hmotné práce: vždyť jich k ničemu nepřipustili! Ze všech řemesel byli vyloučeni. Jenom řeznictví jim bylo pro jich náboženské zvyky propuštěno,⁷⁰⁾ ale přes to od křesťanských řezníků všelijak znesazováno. V 15. věku jim dovoľovali sic konati řemesla, ale malou měrou, a to jen v židech a pro židy — ale v 16. století přestalo i to, a žid docela odpuzen od řemeslné práce. Zůstal mu tedy obchod a lichva.

Než i v obchodě byli obmezováni velmi. Nebývalo sic tak vždy: za časů prvního středověku býval žid asi jediným obchodníkem mezi vzdělaným jihem a nevzdělaným severem, a proto nikdo mu neublížoval; jakmile však vyvinul se přímý a domácí obchod, stal se žid obtížným, protivným, a tu teprve začali ho pronásledovati.⁷¹⁾

Prodlení doby obchod jejich obmezen byl v městech tak, že směli prodávati jen to, s čím nevedli obchod sousedé křesťanští, a mimo to mohli prodávati věci vetché všudek všudy. Jaký byl jich obchod, to světle poznává se v „pořízení“, jež snesla všechna obec Pražská r. 1515: „V trhy křesťanóm aby židé nevkracovali, na vozy nelezli, před brány nechodili pod trestáním. Suken nových, kožichů nových, tesáků, končírů, šavlí, kordů znova připravených, nových měšců, tobolek aby židé neprodávali ani dělali; ktožby je

⁶⁷⁾ Vávra, Kolín I. 153.

⁶⁸⁾ Takž i v Němcích. Gengler, Stadtrechtsalterth. 107. Na oční lékařství se dávali nejraději.

⁶⁹⁾ Kn. komor. soudu lit. G. fol. B. 17. R. 1533: „V páně Slavatově domě, kdy jest bylo po vobědě, platil židům za hudeň, dal jim 10 nebo 12 paců.“

⁷⁰⁾ V Kolíně vic nesměli mít řezníků nežli čtyři. V jiných městech po jednom, po dvou. Jen v Praze měli své masné krámy za školou počtem hojným. R. 1537 stál krám takový dědičný 40 kop gr. č. Lib. antiquis. sexem. č. 56. fol. 18. při Desk. Zemsč.

⁷¹⁾ Obšírně to dokazuje Stobbe, D. Jud. in Deutsch. 120–242 a násled. Roscher, Nat. Ök. III. 134 df: „Als die volkswirtschaftliche Unentbehrlichkeit der Juden aufhörte und ein nationaler Handelsstand aufzublühen begann, da begannen auch die Judenverfolgungen gegen den Willen der Kirche, aber vorzugsweise von kaufmännischer Eifersucht geführt.“ První zbití židovské v Němcích i v Čechách událo se r. 1096. Janssen, Gesch. d. Deutsch. Vol. 515 vykládá pronásledování židů „als Kreditkrisen barbarischster Art“. První šlo při takových „socialních revolucích“ nejčastěji jen o zničení dluhopisů věřitelů.

koli v tom postihli — kterékoli řemeslo — polovice tomu řemeslu, a druhá bude pánům (konšelům). Kožichů, sukní, čub vetších po ulicích ani po domech aby nenesili, než tu toliko ve dni trhovém, kdež jest vysazeno, na tarmarce, nosíc na rukou, bez šráků, a jiné dni prodávajíc doma. V uobchody kramářům aby nevkračovali. Který žid by koření, hedbáví, tkanice neb cožkoli krámského — kmenty, plátna, damašky prodával, každý žid s tím vším do vězení aby vzat byl.⁷²⁾

Z trhů křesťanských bývali až po jistou hodinu vylučováni: když byli nakoupili křesťané, směl přistoupiti žid. To vedlo židy k tomu, že, nečekajíc hodiny, vybíhali daleko do vsí a překupovali, kde co. Na to zas byly zákony a tresty. Tím méně býval žid připouštěn k tomu, aby se postavil se svým krámcem v trh podle obchodníků křesťanských. Nebyli Nymburští jediná, když r. 1556 psali královskému hejtmanovi:⁷³⁾ „Oznamujem, že my židům trhův a prodajů, jakž se jim toho od starodávna zbraňovalo, a toho v městě našem židé neužívali, nedopouštíme.“ Nikde žid nebyval puštěn k trhu jako obchodník. K „svobodným“ trhům čili jarmarkům do města Žateckého, Lounského a Litoměřického připuštění jsou teprve r. 1584 patentem Rudolfovým.⁷⁴⁾ Od tohoto císaře teprv, poněvadž mnoho platili jeho rádcům všelijakým, vymohli sobě židé patenty na obchod u „věcech chlupatých“ čili kožešnických a osvobození osob i koní svých od cel (r. 1595, 1599).

Odvěká obmezení v obchodě přivedla židy k tomu, že potají, v ústraní mívali obchody veliké i drobné měrou netušenou — a bez kontroly. V domech a skrývách jejich všecko bylo koupiti lze: stran věcí vzácných mívali spojení daleká za hranicemi, a věci domácí kupovali a prodávali cestami zapověděnými. Proto čím dále, tím více žalob. Pražané píší r. 1622, že se židé všude na mnoho tisíc rozplemenili, „všecky handle a obchody i živnosti obsáhli, ubohé obchodníky a řemeslníky k chudobě a nouzi přivedli, jakož se to zřetelně každodenně spatřiti může, při jediném toliko pořádku řeznickém, že židé po krajích, kde které dobytče jest, uchvacují a předávají a z potu i krve chudých lidí se živí.“⁷⁵⁾

Co se lichvy tkne, tof bývali ode dávna židé lichváři privilegiovaní; a to proto, poněvadž křesťanům lichva, jakožto věc hříšná a nekřesťanská, zapovídána. Starým byla lichva jakousi vraždou:⁷⁶⁾ „lichevník jest vražedník,“ dí Velešlavín,⁷⁷⁾ „jest

⁷²⁾ Kn. arch. pražsk. č. 994. 86. 2.

⁷³⁾ Kopial nymburský z r. 1556. fol. 1.

⁷⁴⁾ Kn. arch. pražsk. č. 326. 242. a v Chaosu III. a. ch. pražsk.

⁷⁵⁾ Kn. č. 326. 179—182.

⁷⁶⁾ Jansen, Gesch. d. deutsch. Volk. I. 424.

⁷⁷⁾ Velešlavín, Politia IV. 605. V „Hospodáři“ r. 1587 str. 88. praví též Velešlavín, že lichva „jest jako koza, která sůl, ješto bude veliká štika, liže, až jí nic neostane“.

horší než zloděj⁷⁸. Dobře dí Rokycana⁷⁸) v kázání svém, že „lichv jest proti přirození“, a zlobí se na to, že ji jmenují „ourokem“ jakoby nevinna byla. Měšťanu lichvícímu druhdy hrozila smrt.

Lichva nebo půjčky bývaly dovoleny tedy jen židům, a ouřady i obce snažily se lichvu židovskou tak upravit, aby neškodila příliš. Od starodávna rozkazováno, aby žid nepůjčil jinaké, nežli na základ,⁷⁹) z něhož klénoty kostelní vůbec byly vyloučeny. Ale rychtářka z Nové Plzně r. 1461 dala židovi v základ i dům, dvůr, dědiny.⁸⁰) V 15. století brávali židé z kopy grošů do téhodne nejméně groš. Toť tedy míry úrokové 86:66 procent! A opozdil-li se kdo s dluhem, ten platíval ourok z ouroků čili „rejčart“!

Tato ohromná lichva zchuzovala i mořila lidi tak, že opravdu šlo o vyhnání židů z království. Ale Vladislav král, aby stavil záhuby, židovskými lichvami působené, a na druhou stranu, aby židy nemusil vyhnati, „poněvadž se v potřebách králových hotově nacházeti dávali“, r. 1497 učinil o židech nařízení,⁸¹) aby žid s křesťanem o dluh jednal před úřadem purkrabským, a v městech aby šlo se s dluhem do knih městských; druhé, aby židovské lichvy bráno bylo ze sta kop do roka dvacet kop, křesťan, půjčil-li peněz pod ourok, nechat prý běře jen 10 kop; „kdyžby žid bral tak málo jako křesťan, nemohl by (prý) trvati“, musít prý žid platiti králi, a té vrchnosti, které se poručil, také prý jest „s těžkem který úřad, aby žida pustil prázdná“, konečně prý také musí žid sám něco míti, čím by živ byl s ženou a dětmi. Také prý k židovi beztoho nikdo nejde dlužit se, leč jen z veliké nouze. Na listy, na domy ani grunty půjčovati žid neměl, než na základy.⁸²) V letech následujících na tomto základě všelijak v městech upravovaly valné obce nebo konšelé sami židovské lichvy. Staropražští r. 1515 ve vsí obci snesli se, že židé mohou také půjčiti na list, ale ne výš nad 100 kop míš.; „z těch jestli žeby v roce a ve dni žid nenapomínal a ku právu se o to neutekl, anebo více než 100 kop půjčil, a také žeby lichvy déle než rok čekal tu summu aby žid propadl. Potřeboval-li by kto větší summy než sto kop, aby bez vědomí a povolení purkmistra a vsí rady to ne bylo; registry aby židé sousedů v dluhy neuvodili, buďto parkrabskými nebo v kanceláři, pakliby se který soused v registra zapss

⁷⁸) Rokycana, Postilla, 228.

⁷⁹) Vyb. Liter. Č. II. 333.

⁸⁰) Arch. plzeňsk. kn. č. 2. 79.

⁸¹) Otištěno v Arch. Č. V. 478; chyby v tom opravil Köpl v Mittheil. 188 69. V Listáři Pernštejnském v mus. č. 2. fol. 286. jest též opis, v němž dí dokonce, že židé brávali týdně lichy z kopy i tři groše!

⁸²) R. 1539 volán na Hrad Isak Auštický, žid litoměřický, listem, v němž král vyčítá, „kterak za Vladislava krále vejpověď skrze Petra Rožmberka a Albrechta z Leskovce, podkomořího, učiněna byla, aby žid na domy grunty šosovní nepůjčoval pod pokutú 500 kop míš. — a tys toho nepřesta Arch. c. k. místodř. Miss. č. 20, fol. 120.

tu v jakýžkoli dluh, tím aby židu povinen nebyl. Lichvy žid y více nebral nežli z kopy po dvou penězích v týden⁸³⁾

V Kolíně ustanovili si r. 1519, že dluhy mají zapisovati se v knih židovských na zámku, a lichvy že má býti dáváno z kopy o třech penězích týdně dotud, dokud židu nezaplaceno.⁸⁴⁾

Žateckým dovolil Ferdinand I. r. 1532, aby dluhy židovské radě se zapisovaly, půjčky aby neděly se jináč než na klénoty a základy, a z kopy aby nebylo lichvy víc nad 2 peníze do tého dne.⁸⁵⁾ A tak dělo se jinde všude nápodobně.

V městech poddanských upravovaly vrchnosti půjčky a lichvy židovské. Příklad r. 1507 z Mladé Boleslavé. Nejprv neměl žid bez povolení vrchnosti domácím lidem půjčovati; čeho půjčil, to mělo v registra zapsáno býti před purkmistrem; z kopy tři peníze do téhodne měly lichvou býti; s lidmi cizopanskými mohl se žid boleslavský smluviti o lichvu, jak libo.⁸⁶⁾ Do té chvíle zapisování bývali v Boleslavi do register jen dlužníci „nevelmi jistí“; jistým mohl žid půjčiti bez register i bez základu,⁸⁷⁾ což dalo příčinu k velikému ochuzování lidí.

Nejmoudřejší usnesla se všeska obec litoměřická r. 1546: „Aby žádný u žádného žida žádným vymyšleným způsobem se v nic nedlužil, pakli by se kdo tak nezachoval, tehdy ten každý má tomu židu svou osobou vydán býti.“⁸⁸⁾ Ale jak dlouho zůstali Litoměřičtí bez dluhů židovských, nelze pověděti.

Co se tkne lichvy čili ouroku, tož obyčejně se drživali židé — aspoň v registrech a v úpisích — percent povolených,⁸⁹⁾ ale po straně půjčovali někdy na lichvu přímo hroznou. R. 1532 na příklad požadala Kristína Berčinka Lazara, Izáka a Pinkasa, židy pražské, do soudu hejtmanského o nějaké svědky falešné, a při tom vyšlo na jevo, že jim za jednu kopy dluhu musila zaplatiti dluhu a lichvy 25 kop!⁹⁰⁾ Roku 1555 vzal žid Josef z jednoho sta k. p. do roka lichvy padesáte, tak že jakýs Volf od kalichů v Praze za sto kop půjčených zaplatiti musil tři sta.⁹¹⁾ V archivě c. k. místodržitelství jest složena nejedna carta bianca na 500 kop vydaná, z nichž půjčeno skutečně jen 300 kop.⁹²⁾ Nač bezpečil se žid, jenž nad míru dovolenou lichvil, to patrně oznámil žid pražský Kafman r. 1555, když ho prosili za Aničku konvářku, kterou pro nezaplacený dluh

⁸³⁾ Kn. arch. pražsk. č. 994. 86. 2.

⁸⁴⁾ Arch. kutnohorský list. č. 197.

⁸⁵⁾ Arch. místodrž. kop. č. 5. str. 222.

⁸⁶⁾ Kn. mladobolesl. č. A. 10. fol. 13.

⁸⁷⁾ Kn. mladobolesl. č. 1. fol. 26.

⁸⁸⁾ „Svolení obce“ v mus. rukop. č. 3. E 3. fol. 5.

⁸⁹⁾ Někdy vzali o peníz i méně. Na příklad r. 1566 půjčil žid na záponu o tolarů a vzal lichvy po dvou penězích. Kn. arch. pražsk 1048. 178

⁹⁰⁾ Reg. hejtmansk. č. 2. J. J. fol. H. 1.

⁹¹⁾ Při Desk. Zemsk. Miscell. č. 71. fol. 440.

⁹²⁾ Archivář p. Köpl sdělil:

dal věziti. Vyčetli mu totiž, že bral ze sta třicet, a že by tu summu všecku propadl, kdyby se dověděl o tom králův zástupce; a žid odpověděl přátelům vězněné konvářky: „Bych pak i propadl tu summu, co by konváře platno bylo, musila by ji proto přece panu prokurátorovi nebo králi dáti.“⁹³⁾

Že Židé proti zákazům půjčovali na listy i registra, toť rozumí se samo sebou. Ovšem propuklo-li na světlo, propadl žid list, peníze i lichvu. R. 1569 přihodila se tato nepřijemná věc i slavnému Markusovi Mejzlovi, že přišel za trest o sto kop.⁹⁴⁾ Proto se přičinil žid tento, aby aspoň pro něho samého zákazy císařské a městske o listech židovských neplatily. Zbohatnuv nesmírně, dovedl toho při císaři Rudolfovi roku 1592, že zvláštním majestátem směl sobě dluhy pojišťovati „listy hlavními“, ba že směl objednat sobě skrze druhou osobu i zápisy do desk zemských! Aby to nevídané právo poněkud ospravedlnil, pravil císař v majestátě, že „Markus Mejzl Mardochej, primas a starší židovský, nemalé kupecké handle provozuje a jimi mnohým osobám posluhuje; kdyby zároveň s jinými židy toliko na prostý šuldprif bez rukojmív a jinšího opatření měl lidem takové věci od sebe vydávati, že by musil někdy veliké nebezpečství očekávati.“⁹⁵⁾

Zdá se, že sami židé přednost Mejzlovi těžce nesli, vždyť krátce před jeho neslýchaným majestátem všecka obec židovská i se staršími „pod klatbou jistou, v sedmi člancích vyměřenou, učinili mezi sebou záповěd, aby žádných obchodů s listy hlavními nemávali, ani jich k sobě nepřijímali buď sami, buď pod jménem jiných.“⁹⁶⁾ To si mezi sebou snesli, císař jim to snesení i onu klatbu pochválil — a v zápětí dal Mejzlovi majestát, „aby táž klatba na něho se nevztahovala“. — Poněvadž jméno Mejzlovo bylo veliké, a dotčeným majestátem nadíti se bylo vzrůstu ještě většího, vyprosil sobě židovský ten primas hned potom r. 1593 majestát na pojištění svého jmění. Svě spoluvěrece ukonejšil Mejzl zajisté tím, že jménem svým neskrblil na prospěch židů; stal se podporou všech chudých, vystavěl synagogu, do ní postavil praporec Davidův, daroval chrám zlatem, stříbrem, postavil lázeň, dal židovské město dlážditi, nezapomínal ani na židy zahraničné, polské zvlášt a jerusalemské.⁹⁷⁾

Ale křesťanů, z nichž nemírně téžil Mejzl, neukonejšil nijak: nastaly ve všech stavech proti majestátům Mejzlovým takové od-pory, že císař ze strachu poručil prokurátorům, aby mu dali o Mejzlovi dobré zdání, co činiti. Z toho dobrého zdání, jeho

⁹³⁾ Kn. komorn. sonda č. 13. fol. 313.

⁹⁴⁾ Hynkovi Rosendorferovi půjčených na list. Císař daroval ty peníze sbíráníkovi při kancelií Lanbovi. Arch. místodrž. Miss. 84 56.

⁹⁵⁾ Arch. pražsk. kn. č. 324. 440. Lumír 1858. I. 278.

⁹⁶⁾ Tamtéž v kn. č. 324.

⁹⁷⁾ Poděbros. Alterth. d. Prag. Josefstadt 31.

atum r. 1601,⁹⁸⁾ na poznanou poměrů budiž tu několik míst. Nej-
 rve tvrdí prokuratorové, že milosti, Mejzlovi propuštěné, jsou proti
 ákonům zemským „Jestliže křesťan, půjčiv peněz, bere nad ourok
 obyčejný ze sta kop míšeňských šest, ten bude jmín za psauce,
 za zločince — aby pak žid mohl sobě to, což křesťanům tak těžce
 zapověděno jest, tak vysokou lichvu v rejstřích úřadu purkrabského
 zapisovati, to nezdá se obyvatelům země bez škody býti. Také sněm
 r. 1575 kupováním hotových peněz k tomu vypůjčených zapovídá
 a jmenuje to partytou (partykou), pro kterouž Jiřík Voděradský
 z Hrušova, člověk jinak dobře zachovalý, čest. hrdlo i statek ztra-
 til“ — a to prý se teď Mejzlovi dovoluje! Teď prý se také Mejzl
 skrze druhou osobu k deskám může dotírati a je przniti fortelnými
 vklady — „ješto prve v soudní světnici ani k šraňkům pristoupiti
 nesměl, nežli u samých dveří, ještě s odpuštěním, stávati musil“. Už
 prý také chce Mejzl, aby mu u práva v Praze „knihy obzvláštní
 zaraženy byly, kdež by on své záhubné, nekřesťanské lichevní draní
 a lidí natahování sobě stvrzoval“. Aby pak Mejzl o statku svém
 porizení učiniti mohl — „tento Mejzl vedle jiných židů jsou neto-
 líko manové, ale dokonce vězňové J. Milosti Císařské“ — k tomu
 ničemuž práva nemá, kšaftovati nemůže, a na přátely statky, není-li
 děti, nepřipadají, ale připadají na krále. Na posledku radí se cí-
 saři, aby se propustil z toho, co Mejzlovi propůjčil; Mejzl kterak
 prý obyvatelům království Českého k užtku požíval svého obda-
 rování, to aby se povázilo: „Žádného kupeckého handle neužíval,
 věci kupeckých z země nevyvážel, z jiných zemí nepřivážel, než,
 co chtěl u velikých penězích jménem půjčky vyvésti, bral od jiných,
 také klénoty po několikráte lidem rozdílně a velmi draze prodával,
 dluhů cizích na osobu svou a na velkém díle na jiné osoby, kte-
 réžto s žádnou půjčkou býti nemohly, převozoval a potom ty jistoty
 skrze druhou, třetí ruku na toho, koho se dotýkalo, pod zastěho-
 váními partyk a lichev a pokut, císaři náležitých, odvozovati dával
 a tak již tuto zemí na to přivedl, že řídko jeden druhému peněz
 hotových na ourok obyčejný půjčiti bude chtíti.“

Že po smrti Mejzlově jmění jeho veliké bylo skonfiskováno
 roztratilo se v rukou pověstných sluhů císařových, toť vůbec
 ovědomo.

Podle Mejzla téhož času v Praze nejvíce lichvarili a „partyty“
 rovozovali žid Marek Nosek a rabbi Israhel. Jest zajímavo, že
 1592 známý Bavor Rodovský z Hustířan vymohl sobě od císaře
 atent na pronásledování dotčených Židů, kteří „všecky stavy sužují,
 statky připravují, sedláni, falše a podvodů se dopouštějí“.⁹⁹⁾

Stran základů nebo zástav, na něž židé půjčovali měli, bý-
 lo vždy nesnázi hojně. Pravidlem od starodávna bylo, že „po

⁹⁸⁾ Chaos v arch. pražském.

⁹⁹⁾ Arch. pražsk. kn. č 1139, 99, 103. Židy hájil advokát Tomáš Vod-
 nský.

vyjití dne a roku“ nevyplacený základ „prostál“ čili propadl židu. Žid vzal od městského rychtáře listovní povolení a prohlásil věc zastavenou za svou. O ten čas bývaly hádky a soudy nejprve. Mimo to častěji soud byl o základy samy. Židé vraceli základy „falešné“,¹⁰⁰⁾ nebo nechtivali vůbec nic vraceti. Pani Kateřinu Zvířetickou r. 1525 prosil žid Žalman Turek, „aby všechny ty základy, které má v židech, pobrala a k němu dala, že jí půjčí peníze bez lichvy“. Paní tak učinila, a „potom položila mu peníze, chtějíc své základy vzítí, a on nechtěl dáti“. Na posledku po dlouhém soudě vydal „pateř, sukni damaškovou a jiné věci, ale leccos zkaženého“.¹⁾

Málo let potom musil Hynek Krušina z Lichtemberka vinití Judle Hluchého a několik jiných židů společně, že dal základem jednomu z nich dvě zápony a vlčí kožich „výborně dobrý“ — a oni to mezi sebou zašantročivše, nic mu vydati nechtějí ani za peníze.²⁾

Jan Šlovský ze Šlovic zastavil roku 1567 u žida Falka ve stu tolařech záponu, která stála za 1300 kop míšeňských — a „pak jí mítí nemohl, protože se žid pokrýval“.³⁾

Umřel-li žid prve, nežli základ byl vyplacen, dosti nesnadno bývalo dobytí svých věcí od vdovy židovy. Vdovy říkávaly, že nic nepůjčily, že o ničem nevědí. Takž bylo roku 1559 i Šebastianu Hasištejnskému Lobkovicovi i strejci jeho Kristofovi souditi se s Belkou židovkou, vdovou po Saxovi, o klénoty, ve 141 kopách míš. zastavené.⁴⁾ Belka přes všechny výmluvy své odsouzena k tomu, aby do tří dnů urozeným pánům položila klénoty.

Dostí často se přihodilo, že musil žid přísahati, kterak cizí základ či zástava u něho nevinně ztraceny. Potom bývaly soudy o náhradu.⁵⁾

Že židé se zástavami propadlými obchod zříštný dále provozovali, o tom přesvědčil se k své mrzutosti r. 1620 Adam Štrojetický ze Štrojetic. „Chtěje své milé vlasti sloužiti a proti nepříteli se potřebovati dáti a nemaje na vyrystování peněz, požádal pražského žida Jelena o zápůjčku. Žid peněz nepůjčil, ale nabídl se, „že mu klínůt za 400 kop pustí, na který mu jiný žid peníze zapůjčí, toliko aby mu na 400 zapsání na sebe učinil“. To smutný rytíř vykonal, a když šel prodávat nebo zastavovat klínotu, necenil ho nikdo ani ve 200 kopách. S velikým hněvem tedy pan Adam psal supliku císaři.⁶⁾ Kterak pochodil, neví se.

¹⁰⁰⁾ Příklad r. 1563. Kn. arch. pražsk. č. 1282. 169.

¹⁾ Arch. pražsk. kn. č. 1047. fol. N. 6. Těž kn. č. 1128. fol. A. 9.

²⁾ Kn. č. 1130. 267 Nápodobně r. 1589 nemohl dostati ze Židů řetězů svého Jošt Minkvic. Arch. místodrž. č. 101. 15.

³⁾ Tamže kn. č. 1131. 180.

⁴⁾ Byly to 4 kořlíky, řetěz zlatý, prsten s diamantem, 10 prstenů, 2 zápony, šest dukátů, řetěz stříbrný s křížkem, 10 grošíků s erby panskými. Arch. pražsk. č. 990. 177.

⁵⁾ Příklady v kn. č. 1130. fol. 218. arch. pražsk.

⁶⁾ Dotčená suplikace je-t v rukou p. prof. Stockého.

druhou stranu vyznati jest, že v těch věcech zástavních é také šidili židy. Ač byli židé velice opatrní, přec někdy nepravý klénot a kámen za pravý; ⁷⁾ na příklad kožišník chlubil se r. 1558 na rathouze novoměstském, „kterak žida vošoustl“.⁸⁾

osti často židé přicházeli ke škodě tím, že křesťan něco na ouvěrek křesťanu, jenž ihned věc zanesl do židů a prodal: k musil věc onomu bez ouplatku vydati. R. 1504 byl také žid do bytu, a tu jemu násilně spálili dlužní list, jenž byl na Pavla z Hrádku.⁹⁾ Rynhart z Újezdu r. 1416 vsazen byl že, poněvadž zfalšoval pečet na židovském úpise dlužním, ale ek Sádlo jej mocí královskou vysvobodil.¹⁰⁾ O Melicharovi oví, kupci pražském, je roku 1520 zapsáno v knize městské, ak „přemistroval žida Abrahama, jenž ho mnil podvésti. Hirs i svěřil peníze židovi, a když si pro ně přišel, pravil žid: aceš-li mi jich čekati za šest let, já v kanceláři se k nim přim, pakli byste nechtěli, zapřím.“ I pozval sobě kupec do sklepa ně lidi za svědky, a tu dal se s židem znova do počítání a smloumí, a když Abraham o penězích pověděl všecku pravdu, maje za že ho nikdo neslyší, šel kupec se svědky na soud a vyhrál.¹¹⁾

Nejčastěji mívali židé škodu z toho, když půjčili na věc kramou. Někdy byla na ně i krádež jen nalícena. Křesťan „dal klad svůj skrze čeledína zastaviti, a po některém čase, zašikovav čedína pryč, přišel k židu pro základ, jakoby mu byl ukraden. žid bez úplatku, darmo, nucen byl vrateti“.¹²⁾

Ovšem bylo zákonné vyměření o věcech kradených takové, by židé ke škodám nepřicházeli. Darma vrátiti měl žid jen tehdy ec kradenou, když ji prve zapřel, a ona přec byla uptána,¹³⁾ nebo dyž nechtěl jmenovati toho, který věc kradenou k němu přinesl.¹⁴⁾ ůravých věcí, mokrých šatů vůbec neměl žid k sobě bráti jakožto odezřelých.¹⁵⁾ Král Vladislav r. 1497 zřídil, aby člověk, po své trátě do židů jdoucí, když mu žid nezapře a vydá, věc sobě vyatil a nenutil žida k vyjevení zloděje. Prý ho žid leckdy nezná, „také co jest užitečnější křesťanům, nebudú-li židé na takové věci ůjcovati? Ten, ktož co ukradne, puojde s tím dále, a ten, komuž koda se stane, moha svého mezi židy se doptati, o to přijde“.¹⁶⁾ k snažil se král přesvědčiti lidi, že dobře jest, když židé krá-
ěžné vzatky kupují.

⁷⁾ Kn. arch. pražsk. č. 324. 181.

⁸⁾ Kn. č. 990. 127.

⁹⁾ Kn. č. 1128. 51.

¹⁰⁾ Kn. č. 992. 74.

¹¹⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1129. 282.

¹²⁾ Kn. č. 326. 245. arch. pražsk.

¹³⁾ Práv. Pražsk. Výb. Lit. II. 334.

¹⁴⁾ Arch. Č. VII. 562.

Po ztrátě, od křesťanů ouředně oznámené, ptáti se v ulicích židovských bývalo povinnosti školníků. V Praze byli školníci tři, dva k službě, třetí pro příhodu. „Když bylo právo dáno, aby se po ztrátě ptali“, chodili dům od domu, každý po své straně, a jmenovali, co ztraceno. A vyznati jest, že židé obyčejně nezapírali. R. 1524 sháněl Kunata klénoty své, školníci běhali — až Jakub, jeden z nich, vešel v dům Samuelův, a Samuel hned se přiznal a oznámil, že chce je rád dáti vyplatiti tomu, čím by to bylo.“¹⁷⁾

Někdy také vyvolána ztráta ve škole. Když r. 1565 Lekšovi z Květné ztratily se klénoty, šel do židů s malířem Matoušem Orniusem, Petrem Hlavsou z Liboslavě, jenž na cedulce česky sepsal ztrátu, a Heřman školník sepsal ztrátu na druhé cedulce jazykem židovským: „vyvolali to ve škole — a žid hned přinesl“.¹⁸⁾ Ba z r. 1499 víme příklad, že žid nezapřel, ani když přišli samotní křesťané ptát se bez školníka. „Jiřík šel k židu a učinil řeč: Žide, máš-li jaké prsteny toho zločince, jako sedí na Novém městě? A on pověděl: Vydaj znamení! A Jiřík vydal znamení, a žid pověděl — Tu jsou!“¹⁹⁾

To se ovšem stávalo snad vždy, že žid, vydávaje věc kradenou, více za ni zaplatiti sobě dal, nežli zlodějovi zaplatil; napomíná židy Ferdinand II. r. 1623, aby sic bez výplaty nevydávali věci kradených, ale „aby pravdy, co za ně dali, nezatajovali“.²⁰⁾ A poněvadž opravdu kde která věc kradená v židech nalézala příchraný a odbytu; musivali židé trpěti to, že po větší loupeži bývala ulice jejich všecka všudy na rub obracována, městský rychtář že vodil spoutané zloděje dům od domu, krámec od krámu, a všude se lupiče dotazoval, „zdaližby ten který žid byl“, jemuž vzatek prodal, nebo že chytala městská policie židy, kterých popadla koli, a vodila je do šatlavy před zloděje, aby pověděl, „ten který žid to byl“; anebo konečně, když policie těmi nepřijemnými způsoby nic vyhledati nemohla, že rychle zapečetiti kázali konšelé židům školy, což jim bývala z ran nejbolestnější.²¹⁾

Ačkoliv jim zapovídáno kupovati věci kostelní, a jakkoliv je proto trestávali nekřesťansky, přes to velmi často usvědčili žida, že tím se provinil: nezřízená lakota pudila židy k tomu, že se odvažovali hrdla. Loupežník ovšem kalichy a monstrance, v chrámě uloupené, stloukl v hroudu, aby žid nepoznal, co kupuje. Ale nevěříme, že nepoznal. Kterak se takovému židovi zvedlo, to zkusil r. 1535 žid Mušl z Teplice, a jiný žid z Klášterce. Oba přivezeni pospolu do Prahy jako zločinci pro koupi kostelních klénotů. Král píše, aby byli zmučeni a brzy aby konec vzali.²²⁾ Ale poněvadž židé

¹⁷⁾ Arch. pražsk. kn. č. 1047. fol. E. 17.

¹⁸⁾ Tamže kn. č. 1048. 94.

¹⁹⁾ Tamže kn. č. 1046. 31.

²⁰⁾ Arch. pražsk. kn. 326. 245.

²¹⁾ Teprve Ferdinand II. r. 1623 zakázal těch věcí. Kn. arch. praž. č. 326. 244.

²²⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 13. 277.

odně platili: komora je propustila na rukojmí. Teď zlobil se král: prý „kdyby na křesťany takové vyznání se stalo, hodno by bylo k nim přistoupení právem útrpným (mukami), nadto k židům“²³⁾ A židé vzati jsou znova, vydáni králi, a ten dal je na Krivoklátě zmučiti velmi. Když pak páni z komory králi do Vídně (v září 1535) dopsali, aby židy za 6000 kop míš. pustil, v odvet psal král nejvyššímu hofmistru do Prahy: „U nás se nesnáší za spravedlivé býti, ouplatky za takové nešlechtnosti bráti, neb by vůbec o tom reptání a pomluvy zniknouti mohly — ale dále přece poroučí, „aby ty s některými radami tejně rozmluvil to, co bychom s tou věcí činiti měli, neb jestli by k tomu přišlo, a vy se na tom snesli a Nám radili, abychom těm židům milost učinili, tehdy proto vezmúc z nich, co by nejvíc pokuty, až do osmi neb deseti tisíc, dáti mohli. z království a ze všech zemí našich vypověděti bychom je ráčili“²⁴⁾ Poněvadž pak páni v komoře starost měli, aby židé ti „v těžkém vězení nepošli“, tušime, že s nimi smlouváno, a doufáme, že naposled šťastně vyvázli.²⁵⁾

Na konec při lichevných půjčkách židovských slušno s pravdou oznámiti, že podle židů již od starodávna²⁶⁾ naskytl se tento neb onen křesťan, jenž uměl lichviti právě tak jako žid. Ba jsou již ze starších dob povědomosti o tom, že křesťané s židy se spoločovali na lichvu, a tak nešlechtně pomáhali k záhubě lidí přes to, že smrt druhdy na to byla pokutou.²⁷⁾ A jakoby zlobná vašeň lidí posedla, čím dále tím více na to se dávali. Písef Bohuslav Lobkovický Petru Rožmberskému: „Čemu chce tak veliká lichevní svoboda? Naši pak, což židů vlastní jest, to sobě osobují, aniž toho činí lidé obecní, jimžby snad mohl odpustiti, ale ti, ješto v zemi jsou nějaké moci a vážnosti!“²⁸⁾ K čemuž Štelcar Želetavský dokládá: „Mnohé již vrchnosti s židy spolčeny jsou, s nimi od lidí lichvu i partyty berou v penězích i klénotech.“²⁹⁾ Nápodobně i Philadelfus Zámorský dí, že „ve všech stavích až příliš mnoho takových, kteří fortelně cizí jmění sobě přivlastňují, pod přátelstvím statky bližních lichvami a partyty sžírají — in summa: kdo s koho můž býti, ten toho šidí“.³⁰⁾ A Veleslavín hněvá se, „že ti polštárni a bohatí zloději, sedíce doma na stolicích, mnohem více kradou chudým lidem, než oni nuzní zloději, kterých vrchnost na šibenici odsuzuje“.³¹⁾ „Kde užříme kterého.“

²³⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 13. 279.

²⁴⁾ Tamže 347.

²⁵⁾ Tamže 395.

²⁶⁾ Zoubek, Zákl. Měst. 12. Žaloby na křesťanské lichvy již z r. 1380.

²⁷⁾ „Soběsl. práva“ v exempl. Neuberkově fol. 6.

²⁸⁾ Univ. kn. č. 17. D. 38. str. 64. 65.

²⁹⁾ „O čemž dobře ve své písni oznámil Václav Vřesovec.“ Z Postilly Štelcara Želet. Též J. Jireček v Č. Č. Mus. 1864. 274.

³⁰⁾ Postilla Zámorského. 393.

³¹⁾ Veleslavín Politiá. IV. 605.

ptá se Veleslavin, „že jest na drahách pohrben, by pak po všecken čas života svého největším lichevníkem byl? Oni jsou k tomu ještě hrdi a smějí mnohému faráři šňupky dávat, hrozíce mu, aby je na kazatelnicí provolal, že budou věděti, jak ho naučiti.“³²⁾

Nešlechetní křesťané, tropíce lichvy jako židé, jen jménu „lichva“ se vyhýbali. „Dábel rozličných divných barev tomu hříchu hledá a jinými a jinými jmény českými a latinskými jej okrašluje: někteří jej ourokem, někteří interim, někteří interesse jmenují, a tak vždy hledá dábel nový termin tomu hříchu, aby mu Bůh nerozuměl.“³³⁾

Že by všickni křesťanští lichevníci zhola bývali vždy vyváží z pokut, toho nelze říci. Však co se naplatil hanebný lichvář moravský Jan Zahrádecký ze Zahrádek: R. 1557 volá ho král Ferdinand „pro lichvu neobyčejnou“ před sebe a zároveň ho kárá, že nechce faráři svému dávat desetku,³⁴⁾ což obojí dobře k sobě se hodí. Chytrý lakomec vytácel se všelijak, ale naposled přece byl odsouzen všech peněz.³⁵⁾ Jemu podobný dobrodinec v Praze byl urozený Joachim z Holczu, jež r. 1615 obvinil císařský rychtář z nekalého účinku, že bere ze sta rýnských 8 zlatých lichvy. Za trest propadl dluh „dvénásob“.³⁶⁾

Dostí často z komory bývalo císařským rychtářům po městech rozkazováno, aby lichevníky křesťanské, buď samostatné, buď se židy spojené, stíhali, ba nevšíml-li sobě rychtář, komora sama zvěděla a pohnala ho, jako na př. r. 1581 píší páni „komorát“ do Domažlic, „že dopustil se tam Matouš Vopcha sedláni a půjček zapověděných, aby rychtář ho vinil soudem a byl ho bedliv“.³⁷⁾

V městech poddaných vrchnost dobře pozorovala takové píjavy a poháněla konšely proti nim. Na příklad v Hradci Jindřichově leckdy volán na rathouz ten onen „v příčině lichvy, že větší bere než židé“, a nechán na dlouhý čas u vazbě.³⁸⁾

Není bez komické příchuti, jestliže r. 1582 také viněn byl na soudě staroměstském křesťanský kupec Hanuš Falk z toho, že šidil velikými ouroky — žida. Bral prý ze sta sedinnácte kop.³⁹⁾

Jiné zapověděné zaměstnání židů bývalo po všecky doby to, že obchody mívali s mincí: dobrou zlatou a stříbrnou mincí sbí-

³²⁾ Týž IV. 603.

³³⁾ Rvačovský, Masopust. 148.

³⁴⁾ Arch. místodrž. Missiv. č. 60. fol. 258. 265.

³⁵⁾ Že byl tento Zahrádecký nad žida prohnanější, to pravil Ferdinand I. v listě svém, r. 1559 z Augšpurka psaném, arciknížeti synovi: „Docházej nás zprávy, že Zahrádecký slyšeti se dal, že ty cesty ví, že těch smů nebude povinen položiti, známe dobře, že na to bude všelijak takový chytrý člověk mysliti, aby z toho mohl vyjiti.“ Tamže. Miss. č. 62. fol. 160. a fol. 211.

³⁶⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1160. 113.

³⁷⁾ Arch. místodrž. Miss. č. 68 $\frac{1}{2}$ str. 470.

³⁸⁾ Manual radni hradeck arch z r. 1515. fol. 77.

³⁹⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1135. 310.

rali a ze země vyvázeli, zlou minci sem vnášeli; ⁴⁰⁾ také obřezovali mince na okrajku a vyvázeli všelijak podloudné drahé kovy ze země. ⁴¹⁾ V kapitole o mincích vrátíme se k té věci v nově.

Lze o zaměstnání židů zavříti. Čtoucí už zná, jaké bylo. Všeobecně se vyčítalo to, co psal o židech Carchesius: že „křesťany za bratry nemají a proto je lichvami drou vedle slov Mojžíšových: „Mnohým národům půjčovati budeš, sám pak nic nevy-půjčíš.“ Oni rolí ani luk nemají, řemesla neumějí, všichni zahálají a z potu i krve chudých vsíckni se živí lichvou a šantroctvím“. ⁴²⁾ R. 1552 jim vyčítáno, že, oklamávajíce křesťany, „za přípovědku mají, že loupí — Egypt“. ⁴³⁾ Oni bývali leckdy i velice tvrdými věřiteli. Žida Izáka z Litoměřic, na něhož i vyslanci z měst r. 1539 žalovali, že v Onstí lidi o statky připravil, ⁴⁴⁾ sám král vzkázal prositi, aby posečkal dluhu Petrovi Tannovi, dvakráte pohořalému — a žid nečekal. ⁴⁵⁾ Týž žid říkával, „necht jsou nejlustší železné dvěře, že je zlatým šípem prostřelí“, ⁴⁶⁾ — a tohle přesvědčení mívali židé vůbec.

Lid obecný měl žida za schopna všeho zlého. Zvláště je naříkal za schopny všelikterakého zlodějství. A nelze zapřítí, že ne-jeden žid — což v dnešních poměrech věc řídká — druhdy provinil se krádeží. R. 1650 pro takový oučinek i znamenitého Mejzla příbuzný David stěží ušel šibenici v Hradci Jindřichově! Byltě postižen s židem Jakubem ze Skutče, ani „jednomu Šotu vzali palíček s cukry a semeny“, a „když byli vedeni do vězení, tu David dvě klíče falešných a dva pilníčky do bláta položil“. Na trápení pak vyznali oba, že ty klíče dělali sami a že kradli. Proto Jakuba oběsili, a Davidu židovi pro příbuzenstvo život darovali, ale musil na rynku v přítomnosti mnohých lidí čísti na sebe zápis, že nevrátí se na grunty zdejší víc, a že do smrti klíčů falešných dělati nebude. ⁴⁷⁾

Ačkoli na krádež hrdlo bývalo pokutou obyčejnou, lze říci naproti předešlému příkladu, že právo k židům v těch věcech bý-

⁴⁰⁾ R. 1614 viněni byli z toho pražští židé i od kupeců a kramářů. „Služebník Šmertošův u vexlíře Librmona žida viděl, že nějaci Poláci mnoho malých peněz přivezli, že je musili na váhách vážit, a žid Mejzl s primasem Hradce Králové, který měl do 12 set takových peněz, jednal, chce-li mu jich počkatí do roka, že mu z nich ourok dá, odtud se poznává, že je mezi lidí vydatí minil.“ Arch. pražsk. č. 324. 507.

⁴¹⁾ R. 1535 měli pro tu věc pražští židé „starší“ těžkosť sami velikou. Žid Samnel ze Staré Hory vyvázal stříbra ze země, a když měl proto na hrdle trestán býti, utekl. Král vzkazuje starším, aby žida dostavili, ne-li aby platili pokutu. Arch. místodrž. Miss. č. 13. 428.

⁴²⁾ Mart. Carchesius, Bič židovský. 192.

⁴³⁾ Při Deskách miscell. č. 71. 287.

⁴⁴⁾ Kn. kom. soudu č. 8. J. fol. C. 14.

⁴⁵⁾ Arch. místodrž. Miss. č. 20 v červenci r. 1539.

⁴⁶⁾ Kn. kom. soudu č. 8. J. fol. C. 15.

⁴⁷⁾ Registra pamětní v Hradci z r. 1610. fol. 20. 29. 33. a kopia z roku 1615. fol. 22.

valo milosrdno leckdy až podivně. Na příklad v Jičíně r. 1556 ukradl žid Jakub venkovance, která u jeho krámečku kupovala „paučníky“. Ona totiž ty závoje nebo šátky položila na krámez, a žid je schválně přikryl kabátem a nechal sobě. Konšelé jičínsí odsoudili ho k tomu, aby „paučníky“ Kateřině zaplatil, než „aby měl hlavní pokutou (šibenici) trestán býti, toho se neuznává“. Ale tento ortel byl pražské appellaci příliš měkkým, a proto kázala žida za ten vzatek aspoň na šest dní a noci zavřiti do žaláře.⁴⁹⁾

Na židy z míry často sváděno bylo pličství. Leckterýs zločinec v tureckých vojnách 16. věku vyznal, že od židů bral peníze, aby českou zemi páčil, a židé že peníze na to dostávali od Turků. Ale jiných svědectví, mimo zločinecká, není proti židům.

Také od starodávna sváděno na židy, že lačni jsou krve křesťanské, ale v tom je do ochrany vzal již v 13. věku papež Innocenc i český král Přemysl r. 1254.⁴⁹⁾ tak že, mimo suad některého pověřivého žida, nelze nikterak všech židů z toho vinit.

Židé neseděli ve všech našich městech. Do měst při horách zlatých a stříbrných zákazy královými židé usazovati se nesměli. Do Kutné Hory „kromě dní trhových a soudních“ vůbec nesměli nohou vkráčovati, a když r. 1527 začali židé choditi do města den co den, všechna obec byla o to vzhůru a snesla se, který žid bude popašen v jiný den než trhově, aby byl zavřen a, co u sebe má, aby mu bylo vzato.⁵⁰⁾

V zákoně „hor“, kterou vydal r. 1577 Maxmilian, praví se, že židé „chuděj a souženěj lid horní i remeslněj netoliko svými nekřesťanskými lichvami a jinými židovskými obmysly k zkáze přivozují, ale také příčina jsou, že rudy a stříbra, kteráž mnohdykrát skrze nevěrně lidi vzata bývají, skrze ně prohandlována bývají“.⁵¹⁾ Poněvadž v Horě nesměli židé usazovati se, zasedli počtem hojným v blízkem Kolíně, a tu dle slov samých Kutnohorských „vymyslili sobě ten fírtel a praktiku, že nemohou-li sami na Hory se vypraviti, šli za sebou do Kolína potahují, a majíce je u sebe, s nimi haněle vedou a je v mnohé těžkosti skrze peněz půjčování uvozují“.⁵²⁾ Některý dlužník horský ovšem také vydal se na žida: vypůjčil sobě a neplatil, bezpěče se na to, že žid za ním do Hory nesmí. Na příklad r. 1599 musel sám král vzkazovati ministrům v Kolíně, aby přiměli k placení některé Kutnohorské, kteří se s nimi Lazareti v Boleslavě Mladě tím vytáčeji, že židé všichni všude mají právo býti Hory.⁵³⁾

⁴⁹⁾ Archiv český sv. 400, f. 13, 49.

⁵⁰⁾ Archiv český sv. 400, f. 13, 49.

⁵¹⁾ Archiv český sv. 400, f. 13, 49. A 26, R. 1599, obzveno fol. A. 26.

⁵²⁾ Archiv český sv. 400, f. 13, 49.

⁵³⁾ Archiv český sv. 400, f. 13, 49.

⁵⁴⁾ Archiv český sv. 400, f. 13, 49.

Mimo báňská města i ob čas jinačí města vzpírala se tuze přijímati žida k sobě. Takž na příklad vyprosili sobě r. 1546 Litoměřičtí majestát, aby u nich, ani na předměstí, ani okolo, nebyvalo židů. ⁵⁴⁾

Časem všechna města královská vymohla sobě výsadu, aby nebyla nucena přijímati židů. Plzeňští vyprosili sobě již při Vladislavovi r. 1504 privilegium, že žádný z králů českých nesmí uvoľovati do Plzně židů, a že ty židy, které mezi sebou mají, mohou vyhnati, což Plzeňané také věrně učinili. ⁵⁵⁾ Nymburští přijali roku 1550 Chayma a Falka, židy, jen na velikou přímluvu arciknížete Ferdinanda; a sotva je měli, již žalovali kramáři, že se židé jim utírají v obchod. ⁵⁶⁾ a tudíž brzy konšelé nuceni byli psáti prosbu, aby jinam se židé vystěhovali, že „uprosili sobě podružství, a teď až by vládnouti chtěli“. ⁵⁷⁾ A r. 1559 zase prosí Nymburští arciknížete, aby žid Falk u nich nebyl na škodu a zhoubu lidí. ⁵⁸⁾ Když pak r. 1565 prosil Volf z Vřesovic, aby přijali Nymburští žida Jakuba do města, odpověděli mu konšelé se souhlasem vši obce, „že za bytu u nich židů mnohé krádeže se dávaly, a židé se k sobě přijímali a podtají kupovali, tak že toho všickni vděční byli, že jsou se z města vystěhovali, a že k tomu povoliti nemohou, aby který žid u nich přijat býti měl“. ⁵⁹⁾

V kterých městech židy trpěli, tu bývala jim k obytnu přikázána zvláštní ulice, kteráž vůbec slula židovskou. V té ulici své nebyvali obytem sami, alebrž i křesťané tu mívali domy a domky. ⁶⁰⁾

Zdmi ani branami od křesťanských ulic nebyvala ulice židovská oddělena; na nejvýše provazem, drátem ⁶¹⁾ neb řetězem ji zavírali na noc a o křesťanských svátcích, kdy žid v městě ostatním se ani ukázati nesměl. V Praze připomínají se sic už r. 1560 židovské brány dvě, a branní k nim, než ty brány nesměly býti zavírány. ⁶²⁾

Poněvadž židé bytem svým bývali přikazováni do jedné ulice, nastalo rozmnožením rodin židovských a přibytím nových židů při-

⁵⁴⁾ Rukop. litoměř. v mus. č. 7 A. 14. fol. 121 122. Srov. též v arch. mistodrž. Miss. č. 38. 80. Tu prosili roku 1546 Litoměřičtí „o milost, aby žádných židů u nich nebyvalo“, a král z Řezna vzkazuje, až přijede do Prahy, že jim dá majestát, „pokudž za potřebné uzná“.

⁵⁵⁾ Hruška, Plzeň. 66. R 1529 rozkazují konšelé rychtáři, aby dopomohl lidovi k nějakému dluhu, jen aby „neměl žid zvlášť na rathouze nic činiti“. arch. plzeňsk. kn. č. 10. 75.

⁵⁶⁾ Arch. zemsk. kn appell. č. 3. v appellacích Nymburských r. 1551.

⁵⁷⁾ Kopial arch. nymbursk. z r. 1556. fol. 18.

⁵⁸⁾ Tamže fol. 129.

⁵⁹⁾ Tamže fol. 262.

⁶⁰⁾ V Plzni v ulici židovské r. 1470 hned podle školy bydlil sladovník Tomeš. Lib. senten. č. 2. fol. 171. v arch. plzeňsk.

⁶¹⁾ Gengler, Deutsche Stadtrechtsalterth. 101.

⁶²⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1049. 158.

rozeně to, že sdělovali se mezi sebou o domy, o pokoje, čímž vznikly ony pověstné domy židovské, plné děr, jízdíček, chodeb, schodů a zmatků. Čteme-li na pražských knihách, v nichž zapisovaly se koupě domovité židovské, to postřehujeme, že jeden žid kupuje sobě „vrchní pokoje“ v domě; ⁶³⁾ jiný kupuje si pátý díl, čtvrtý díl domu; jiný kupuje pouze pokoj se sklepem a komorou, ⁶⁴⁾ jiný zase pokoj s dvorem; ⁶⁵⁾ ba Markus Auerbach koupil sobě r. 1591 jenom půl světnice zadní s mazhauzem za sto kop grošů českých, ⁶⁶⁾ a Juda Angel dal r. 1594 synu svému Angelovi a Kolié, ženě jeho, pátý díl světnice a komoru. ⁶⁷⁾

Z toho světle patrné, že bývally židovské domy a světnice rodinami přeplněny, a zároveň na ruku dáno, kterak rozuměti součtu obyvatelstva židovského, čteme-li, že r. 1549 spočítáno v Praze usedlých, dospělých židů mužských 280, vdov 54 a v ostatních městech 292 mužů usedlých a 3 vdovy, tak že by všech v království židů mužských bylo 574! ⁶⁸⁾ Anebo čteme-li, že v Kolíně, jenž byl přezván pro množství židů dle Stránského „městem židovským“, spočítali r. 1588 všeho vsudy 27 židů osedlých. ⁶⁹⁾ V tom slově „osedlý“ tají se ten rozum, že jest to majetník domu, a to domu slušného, který nějakou berni unesl. Druhdy i čtyři chalupy počítaly se za osedlého jednoho! Sluší tedy ty počty čísládkou a podruhy znásobiti, chceme-li se poněkud dobrati toho čísla, kolik asi židů po městech žilo tou dobou skutečně.

Že přeplněné domy židovské čistotou nevynikaly, alebrž dům i ulice orientálně byly zanedbány, to se ví, i kdyby císařský rychtář nebyl r. 1623 vzkazoval do komory, „že v ulici židovské plno nečistot a smradů a neřádů před domy bývá“. ⁷⁰⁾ Zmíněno budiž spolu, že v ulici židovské v Praze počtem dosti hojným sedaly mezi židy i křesťanské hokynářky, které nejen že k nečistotě věrně přispívaly, ale tak směle tiskly se do vozové cesty, že židé žaloby své do toho vznášeli. ⁷¹⁾

Uhodil-li na město mor, všude hned zakazovali židům, aby ze svých domů neb z ulice nevycházeli. Když byl v Praze mor r. 1599, zakázali jim pod pokutou vycházeti zvláště do rynku a poručili jim obchodovati jen ve věcech nových, čistých. ⁷²⁾ O moru r. 1607.

⁶³⁾ Na příklad r. 1591 Jelen rabbi za 90 kop gr. č. Lib. jud. alb. př. deskách. fol. 323.

⁶⁴⁾ Na příklad Lev Pik r. 1587 za 115 kop gr. č. fol. 136.

⁶⁵⁾ Abraham Vexler 1590 za 125 kop č. fol. 227.

⁶⁶⁾ Tamže fol. 313.

⁶⁷⁾ Tamže fol. 254.

⁶⁸⁾ Rybička, Sborn. Hist. I. 272. a kn. arch. pražsk. č. 326. 227.

⁶⁹⁾ Vávra, Kolín I. 153.

⁷⁰⁾ Arch. pražsk. kn. 324. 499.

⁷¹⁾ Kn. šestipansk. úřadu č. 475. 12. r. 1613.

⁷²⁾ Tamže kn. č. 326. 67.

ž se vidělo, že „židé, bolestmi morními nakaženi jsouce, po cích semotam běhati se nestydí“: ⁷³⁾ zabezdili je v ulici jejich cela; po nějakém čase pak vypustili je „na ten způsob: aby lný na most nevycházel, ani přes přívoz se převozovati nedal, Malé Strany hned do konce aby byli prázdní; dále aby po mích s koberci se netoulali ani s věcmi jinými, lečby od někoho vyšších stavů pro ně posláno bylo; ze sklepů svých ven na stoky aby zboží krámských nevykládali než v sklepe; kteří od tí, krajků, čapraků a jiných bílých věcí prodej vedou, těm se popouští, aby pod loubím v tarmarce prodávali; tuláci a náhončí dovští, kteří jim kupců dohazují, ti se jim docela zapovídají; do enkovních domů křesťanských na pivo aby nechodili“. Ostatními usy naváděni byli k čistotě. ⁷⁴⁾

Nejshušnější stavba ulice židovské byla škola, synagoga. Štítný apomínal křesťanů, „že práva velé, aby nedali židům nových škol ělati, ale vetché že mohou opravěti tak, aby větších ani dražších edělali“. ⁷⁵⁾ Než ta práva minula časem, a židé pražští měli do 1609 pět synagog, ⁷⁶⁾ v nichž podle několika zánovních vynikala třím a stavbou přechodního slohu romanského v gotický stará ynagoga, dosavad znamenitá a podívání hodná. Pochází patrně e století 13., kdežto její předsín o hrubé klenbě kamenů neoteaných svědčí o stáří mnohem vyšším. Mimo chrámy měli pražští židé koncem století 16. také radní dům pěkně vystavěný. Stavěl m ho Vlach Pankracius, jakož dověděli jsme se náhodou. ⁷⁷⁾

Mrtvých židů druhdy nedovolili pochovávat v městě Starém, lebrž za městem. Tu na „židovské zahradě“ býval jich hřbitov, o něhož svázení bývali zesnulí odevšad z Čech. ⁷⁸⁾ Teprve v době Ladislavské vznikl nynější památný hřbitov židovský, jež cínci rádi navštěvují pro podívanou. Zajímavo, že nynější židé cela zbytečně tento znamenitý hřbitov, právě tak, jako kolínští svou synagogu, činí o tisíc let starším, a že tak činí obojí — ražští i kolínští — chybou stejnou, totiž tou, že byla z letooětu, o nějž svou domněnku opírají, podle starého zvyku první slíce, tisícka, vynechána, které oni dostaviti nechtějí.

Nedaleko při ulici židovské mívali židé po českých městech oje lázně, poněvadž jim bývalo zapovídáno mýti se spolu s křeany.

Z ulice své židé snažili se již v polou století 16. vysvoboditi , a nejedni učinili tu a onde po městech pokus o zakoupení

⁷³⁾ Kn. č. 326. 72.

⁷⁴⁾ Tamže. 73.

⁷⁵⁾ Štítný-Erben 157.

⁷⁶⁾ Quarinoni, Grewel der Verwüst. 153.

⁷⁷⁾ V kn. arch. pražsk. č. 1138. r. 1590 dokazuje Václav Rada, „když lovský rathouz před některým rokem stavěli, že u Pankraciusa za tovaryše kal. fol. 30.

⁷⁸⁾ Tomek, Praha II. 304.

domů křesťanských, mimo ulici židovskou stojících. Nymburští již r. 1556 oznamují, že snaží se židé o dům při samém kostele, a že „v jedné oulici, kteráž slove židovská“, již bydletí nechtějí, také že „na mnohých místech domy přední a hostinské koupiti chtěli, čehož jim jest zabráněno“. ⁷⁹⁾

V Praze zakupovali se židé počtem znamenitějším v domy křesťanské, nedaleko ulice židovské rozložené, teprve v posledním desátku století 16. ⁸⁰⁾ Veliký nákup křesťanských domů — sto a padesáté — učinili pražští židé po bitvě bělohorské, užívající obratně k tomu na svůj zdar tehdejšího pronásledování Čechů. ⁸¹⁾ Těmi domy velice rozšířili svoje město. Vzniklých o to odporů se strany křesťanské všimneme sobě proto, že osvětlují poměry židovské po leckteré stránce.

Když koupili židé prvních 50 domů ven ze své ulice, nebylo ještě zle. Staroměstští se smluvili, že židé položí 900 kop míš. k obci; zlopověstný Příbík z Újezda smlouvu podepsal, kníže Lichtenštejnský poručil, a křesťané mlčeli. To bylo r. 1622. ⁸²⁾ Ale židé kupovali dále. V tom jim dobře posluhovali ti křesťané, kteří měli domy své uprostřed oněch 50 domů, židy v nové koupených; říkali, že mezi židy nepobudou, a prodávali šmahem. ⁸³⁾

Když tedy židé ještě o sto domů rozšířili se a již do ulice Kaprové se strojili, a počnouc od sv. Ducha až k Vltavě všecko již obsáhli, podávali Staroměstští i s císařským rychtářem stížnost za stížností, ⁸⁴⁾ prosíce, aby takové skupování císař přerhl. „Žádnému v těch městech židé k platnosti nejsou,“ tak psali, „žádných povinností městských konati nechtí, leč vézením k tomu donucen budou, pakli které sbírky odvésti musejí, těch prací rukou svých nenadělali, než co na křesťanech vylichvili. Staré Město, které jest hlavní tohoto království stolice, čím dále tím více se zužuje sousedů ubývá. Mimo to kostelové čtyři téměř mezi židy stát budou. Jestliže do týchž kostelů processí byla neb pohřeb se přitřel, poněvadž nyní židů desetkráté více jest, a větší svobodu mají, a nevážnost ku křesťanům prokazují, mohla by se taková hrozná příhoda státi, jako se r. 1390 od tehdejších židů stala.

⁷⁹⁾ Kap. arch. zymh. z r. 1556. fol. 15.

⁸⁰⁾ Viz list. jed. alth. při českých. fol. 338. Za r. 1580 smlouvají se oně uho kostela sv. Kláre Velkého s lidy. kteří v domoch křesťanských byd „prosvědčí a obmeneni lidovského vystoupili, aby ročně dávali po 20 kopě k mzdě a zvonkové a každého domu 4 groše lidé“. Domy kupovali po 100-400 kopách k. Falt. inpossessor lidovský, koupil dům u sv. Kláre za 100 k. fol. 211; město Joachim Vinohr koupil za také dům Vecickovský za 400 k. fol. 212.

⁸¹⁾ Časťovský, Čad. 3. 338. 341.

⁸²⁾ Arch. pražsk. kn. 2. 326. 237.

⁸³⁾ I společně s pan. Antreš Lagunham prodal dům lidovi, „nechtěje m vlnit pro svého nepřítelství lidov“. Tamže fol. 157.

⁸⁴⁾ Arch. pražsk. k. 2. 326. 658. fol. z. 326. 173—174.

Přečetše to, z komory vzkázali páni, „že jsou o tom neráčili věděti, aby židé tak mnoho domů křesťanských měli skoupiti“, a Karel Lichtenštejn stručně vzkázal, že židé znamenitě mnoho zaplatiti se uvolili na vojnu, a proto zůstaňtež při té milosti; ⁸⁵⁾ a v zápětí pak přišel rozkaz, podepsaný Slavatou, Martinicem a Lichtenštejnem, aby domy židovské byly volně do knih městských vtělovány a osvobozovány všech městských platů a povinností, ⁸⁶⁾ „což bylo křesťanům lítostivě slyšeti“. ⁸⁷⁾

Židé vstavěli tři nové fortny k svému městu a upravovati se jali v městě svém novém po domácku; křesťané musili nechat tak.

Ptáme-li se, z kterých krajin a národů židé do našich měst přicházeli, to krátká odpověď, že odevšad. Vnitřní úprava staré synagogy ukazuje na židy ze Španělska příchozí, společenské způsoby a jména nejčastěji ukazují na židy z Polska příšlé, ⁸⁸⁾ městské knihy pražské uvozují jména židů od Rýna i z Gdanska, a Pražané r. 1602 žalují, že „tisíce starých a mladých židů toliko v Praze jest, a že po království počet jich nesčíslný se nachází, a ti že z cizích židů odevšad i z Turecka příchozích pošli“. ⁸⁹⁾

Než ať byli odkudkoli, valná většina co do řeči, mezi sebou užívané, vedli sobě v 16. století spíš po německu nežli po česku. Kdo nevěří, pohledniž do knihy pražské č. 1049: je-li v ní kde nějaké svědectví německé, je židovo. I v tom, čím z míry zbohatli, bývali židé „Němci“: dějeť se přecasto zmínka v pramenech 16. století o „šuldprífech“ německých „s vejkladem českým“. A ten vejklad český býval jen z nuzné nouze. Kdyby „šuldpríf“ byl pouze německým býval, nebyl by ho žádný soud v zemi české k sobě směl přijati.

Němčiny užívali židé také mezi sebou. R. 1516 před úřadem rychtářským v Praze hádal se Batelovský se židem o dluh, a když se ozval k tomu nějaký „starý žid“, obrátil se na něho mladý žid slovy: „Swayk stíl!“ ⁹⁰⁾

Jmen a příjmení bývali židé čtverých: hebrejských, s křesťany společných, německých a českých. Početní poměr jedněch k druhým správně jeví se v glejtu, jež dává r. 1545 Ferdinand židům. Hebrejských jmen spočetli jsme v glejtu 30, německých 24, českých 8, křesťanských (2 Matesy, Michala, Lidu) čtvero. ⁹¹⁾ Mezi českými byl Polák, Kapřík, Hořek, Šťastný, Hanka.

⁸⁵⁾ „Sintemal sie gegen solcher Gnadt ain nambhaft Summa Geldts zue den Kriegsbezahlungen abzuführen sich erklärt.“ Kn. č. 326. 189.

⁸⁶⁾ Tamže kn. č. 326. 185.

⁸⁷⁾ Tamže fol. 183.

⁸⁸⁾ To zvlášť při židech kolínských v XVI. věku poznal Vávra, Kolín I. 153.

⁸⁹⁾ Kn. arch. pražsk. č. 324. fol. 456.

⁹⁰⁾ Arch. pražsk. 1046. 123.

⁹¹⁾ Arch. e. k. místodrž. Miss. č. 35. fol. 46.

Příjmení židovská bývala většinou po vlastnostech osobných a zvláště při ženách bývala poetná i lichotivá. Ženy sluly jim Hyndl — kuře, Fegal — ptáček, Plumel — květina, Kolda nebo Jelda — zlatá, Gytl — dobrá, Krondl, Cerla, Tylla, Veselá, Vokatá, Ryfka, Málka, Růže — jedna r. 1597 v Praze slula Růže Chomutovská — téhož roku měl Mojžíš Frankfurtský ženu Květnu, jiné sluly často „Krásné“, na příklad žena rabbi Čaima v Praze r. 1590, Tylie r. 1517 v Mladé Boleslavě, v Kolíně měli touž dobou židovku Slávu a Libuši!⁹²⁾

Z jmen mužských hebrejských nejhustěji naskytuje se Žalman čili Šalomoun a Munka, Abraham, Enoch, Mojžíš a Juda neb Judl, David, Jakub, Izák, Josef; méně Chaym, Herman, Sinai, Sadoch, Lazar, Natan. Israel, jméno ne právě vzácné, zčeštovali „Zroule“.

V německých jménech židovských 16. století postřehli jsme už jména do té chvíle běžná: Tausig, Mager i Mayer, Volf, Bondy, Pik, Vinternic, Epštajn, Sax a Zax, Ochs; jednou i Kakrle.

V českých jménech naskytují se hustěji: Vokatý, Šilhavý, Medovej, Hubatý, Štastný, Dlouhý, někdy Chromý, jednou r. 1525 také žid Jun.⁹³⁾ K těm jménům druží se Nosek, Zubec, Kulhánek, Louda, Holub, Kozlíček, Páv, Cízek, Jelen, Lev, Slon; několik židů nosilo jméno země neb města, odkud přišli, na příklad žid „Frankfurtskay“, Polák, Moravec, Turek, Vlach. Jednoho známe, jenž slul Les, a v Brandejse labském r. 1593 slul žid jeden vůbec Lotr. Latinského způsobu jméno známe jen při pražském rabbim Venturovi r. 1590 a onom Jakubovi Tartarusovi, ježž soudili pro podvod v Novém Městě r. 1593. Z jmen s křesťany společných — mimo svrchu psaná čtyři — našli jsme i Albrechtů několik a Zuzan; naposled i knihárku židovskou Marianu.⁹⁴⁾

Co se tkne života židů mezi sebou, to slušno pochváliti jich snahu po vzdělání. Oni měli v Praze již r. 1513 tiskárnu, kterou tu založil potomek sazečské rodiny vlášské Katz.⁹⁵⁾

Oni byli zbožni, to patrně z těch nářků velikých, když jim zavřena pro kteroukoli příčinu škola. A kterakou hrůzu z Boha svého míval u nich i zloděj, když starší židovští v chrámě klatbu vydali na něho! Hned tu byl s krádeží, prose, aby klatbu s něho sňali. R. 1525 našel pražský žid Markvart jednoho jitra boudu v šlachtatě židovské vylámanou, maso díl lepší zloději odnesli, a díl psi „zhuntovali“. Í šel okradený řezník k starším, „touže jim toho a prose, aby na ty všecky, kdož o tom vědí, dána byla klatba veliká. Í byla dána klatba na ně veliká — a nazejtří potom přišel David písař, stál tu u víka krámského a zhlédaje na Markvarta,

⁹²⁾ Vávra, Kolín I. 106.

⁹³⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1128.

⁹⁴⁾ Tamže 1048. 89.

⁹⁵⁾ Arch. Pam. 1874. 957.

mlčel. I řekl mu Markvart: Davide, snad ty něco o naší škodě víš? A on řekl: Vím; což byste vy více chtěli mítí, kdybyste maso své zase měli? I řekl mu: Nechť zase maso vrátí! — Tehdy jest on David v noci to maso položil na víko v krámě. Potom starší z Davida vynutili přiznání, kdo vlastně maso ukradl — byl to švagr jeho Štastný — a ten musil škodu zaplatiti.⁹⁶⁾

Ačkoli proti křesťanům stávali židé všickni podle sebe věrně za jeden člověk: mezi sebou nicméně sporů a zlostí mívali dost a dosti, takže za všecken čas i křesťanské soudy je smírovati musívaly. V pozdějších dobách 16. věku spíš přestávali židé na svém židovském soudě.

Mezi všelijakými protimyslnostmi, které sobě žid židu zdělávali na zlost a urážku, nalezli jsme jedenkrát (v polou století 16.) i tu nepodobnou k víře, že žid židu na dvěře maloval v noci kříže, znamení židovi nejprotivnější!⁹⁷⁾ Ký div to, že někdy rozhněvaný žid židovi velmi nabil! V tom bylité zajisté věrní synové doby své. Ani soboty své posvátné bitím neušetřovali. R. 1525 právě v sobotu Turek žid ubodl oštipem švagra Štastného, a při té bitvě ženy s okna házely kamením a cihlami na strany bojující.⁹⁸⁾ R. 1614 až u císaře žalováno, že Samuel impressor byl v židovské pračce do smrti postřelen,⁹⁹⁾ — a takž bylo by lze ještě leckterous krvavou příhodu ze židů pověděti.

Na podiv často přicházeli židé s žalobami, viníce druh druhá z krádeže. O bohatém židu Mendlovi vypravoval r. 1525 Chadim žid v soudě konšelů staroměstských: „Byl sem u něho rok v podruží, což jsem já jediné tu na svém stole zanechal, to mi se hned ztratilo, jednu ztratil mi se kabát, až sem potom u Mendle poznal svůj kabát. Mendl mi řekl: Milý, mlč, však já tobě zase všecko vrátím! Potom kabát vrátil a nic víc.“¹⁰⁰⁾

Zpráva o jedné podivné loupeži, o níž pokusil se žid proti židům, dostala se až do soudu komorního r. 1533. Loupežník byl impressor Heřman, a loupeži měly býti židovské knihy, které Heřman židům chtěl zničiti. Vypravuje Lidmila od černého jelena, a níž měli židé byt najatý: „Okolo dvou hodin na noc Heřman vlezl skrz Samuelovu zahradu, přistavil sobě řebřík k voknu našemu, i vybil kolečko u skla, a vztrčiv ruku, obrátil obrtlík; tehdy zeť můj jal jej, a Heřman klekl a prosil muže mého pro pána Boha, abv jej stal. A já řekla muži svému, prosím tebe, nebij ho, než dař sem mu dva nebo tři poličky a řekla jsem: Nech tebe, lotře,

⁹⁶⁾ Arch. pražský. kn. č. 1047. fol. O. 7.

⁹⁷⁾ Pfi Desk. Zemsk. kn. miscell. č. 57. 2. fol. 98.

⁹⁸⁾ Arch. pražsk. kn. č. 1047. fol. O. 4.

⁹⁹⁾ Arch. týž kn. č. 324. 477. Vrah byl Jokl Šmoe a Mojžiš lékař, jenž mu pomohl k outěku, musil císaři zaručiti se, „pod všecken statek a jmění a nad to vejš pod 10000 kop míš.“, že Šmoea bude hledati.

¹⁰⁰⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1047. fol. J. 20.

kat stíná! Tehdy sme se ho ptali, proč to učinil? I proto sem to učinil, že sem chtěl židům ty knihy zkaziti; a pres měl s sebou, ty přípravy, volej a dláto. I poslali sme pro rychtáře, dali sme jej vsaditi.“¹⁾

Který žid vyšel si do ulice křesťanské, druhdy musil mívati na sobě znamení příhany. Ta bývala všelijaka. V starém právě městském nařízeno bylo, že „židové mají klobúky nositi ve všech městech, tiem sú vyznamenání od křesťanů, aby je za židy znali.“²⁾ Nosívalit židé už od nejstarších dob všude v Evropě zvláštní klobouk bez okrajku, z jehož temene vzpínala se kulička na hrotu. Sličný nebyl!³⁾

Ale u nás v Čechách, pokud víme, všude nekázali židům nositi špičaté klobouky; nejděle je nosili židé v městech při západní hranici české, zvláště v Chebě.⁴⁾ U nás mívali židé jiný znak. Městské právo doby husitské dí, že „žid nemá v rúše choditi s obojkem, než s ožidlím“, který by šel v rouše, přijde o ně.⁵⁾ A skutečně nacházíme za celé století 15. a ještě v prvních letech věku následujícího, že židé chodívali v židovských kuklách a v pláštích, židovky v šlojířích se žlutými a širokými kraji.⁶⁾ Ožidlí taková ovšem o nic lepší nebyvala klobouku.⁷⁾

R. 1512 měli jacis drží kupci cizinstí z toho soudní těžkosti, že spletli sobě kuklu židovskou s kuklou, jakouž tehdáž ještě nosívali tu a tam křesťané. Michal Karyk, jeden z nich, vypravuje: „Když sem jel od Hory s některými tovaryši, tu v Úvalech uhlídal jest Nikl dva jeti i řekl: Dva židé jedú, pojedu napřed a kunštem je přestraším! I jel jest a pochytil za kuklu jednoho, strhl mu ji — a poznal, že žid není — i prosil, aby mu odpustil, i my všickni sme za to prosili.“⁸⁾

Posledníkrátě nařízeno židům o kuklách a pláštích v Praze r. 1515. Pokuta, druhdy v pěti groších usazená, snížena teď židům, bez kukly a pláště popadeným, na dva groše.⁹⁾ Od té chvíle až do prvé poloviny století 16. zponenáhlu zapomínali židé i křesťané na kuklu židovskou, a za kolik let strojivali se obojí stejné.

Ale v outerý před sv. Martinem r. 1551 v náhle vydáno do království všeho 400 tištěných mandátů, aby židé znamení na šatech nosívali, a to „okrouhlý kroužek“. Důvod k tomu položil král tohoto rozumu: Prý „netoliko neslušnými a záhubnými lichvami

¹⁾ Kn. kom. soudu č. G. a fol. G. 6.

²⁾ Kn. právní v Rožmitále fol. 67.

³⁾ Obrázek v Hefner-Alteneckových Trachten 266., též v našich nejstarších biblích.

⁴⁾ Gradl, Gesch. des Egerland. 183.

⁵⁾ Výb. Liter. II. 333.

⁶⁾ Nařízení v Plzni r. 1493 v Arch. P. VII. 593.

⁷⁾ Pro nějž Němci zvali žida „spitzbube“.

⁸⁾ Kn. kom. soudu č. 3. G. fol. R. 14.

⁹⁾ Kn. arch. pražsk. č. 994. 86. 2.

křesťany stěžují, ale mnoho zlých a nešlechetných skutků k posměchu a k zlehčení sv. víry se dopouštějí, což na větším díle z toho pochází, že židé v oděvu od křesťanů žádným zvláštním znamením k rozeznání oddělení nejsou“.

V mandátě bylo nakresleno, jak veliký onen židovský kroužek býti má. Měl býti ze žlutého sukna, a židé jenom na cestách, po silnicích mohli jeho prázdni býti; jakmile „vjeli“ do měst a vsí, hned na levý prs měli sobě připnouti. Kdo popadl žida bez kolečka, tomu byla polovice všeho, co žid na sobě a u sebe měl; druhá půlka byla vrchnosti, na jejíž půdě neposlušný žid lapen.¹⁰⁾

V první chvíli po mandátě dotčeném bylo všude dosti zmatků, poněvadž všelijak vykládán. Na příklad r. 1552 v Praze Jiřík pasíř a někteří jiní vrhli se na žida Josefa z Turnova, jenž sem bez kolečka „nepřijel“ než „přišel“, na svobodný trh „pohostinu“, a pobrali mu podle mandátu všecko. Z toho žaloba, soud. A konšelé, přijavše výklad od rad komorních, vyřekli ortelem: „Poněvadž nemohlo vyrozuměno býti, taky-li se mandát vztahuje na židy, kteří do města pohostinu pěšky šli, a ne jeli, až toho vejkład učiněn, že všickni toho nenošení koleček užiti mají, proto Jiřík povinen vrátiti židovi, co vzal.“¹¹⁾

Od polou století 16. odívali se židé, jdouce po ulici křesťanské, dlouhým pláštěm; na hlavě směli míti cokoli.¹²⁾

R. 1601 vymyslila sobě některá čiperná finanční hlava v komoře královské, aby židům uloženo bylo nositi klobouky špičaté, půl žluté — ale „židé se z toho posměchu raději vyplatili“. O to bezpochyby šlo.¹³⁾

Židé měli chodívati všude bezbranní. Popaden-li žid s tesákem nebo jinou zbraní, ve dne či v noci, propadl pokutu peněžitou nemalou; druhdy 2 kopy, později až deset kop gr. českých.¹⁴⁾ Ani v ulici své neměli bývati se zbraní. Roku 1535 žaloval Aron a Abraham při konšelech staroměstských, že běžel Izák za nimi s dobytým „švajkštylem“, a kdyby nebyli uskočili, že by je byl zabil. Ortel Pražanů na to byl, že Izáka zavrou, „poněvadž v předešlých časech záповěd se stala, aby židé s zbraní nechodili, ani jí proti sobě v židovské ulici neužívali“. A při tom v nově rozkázali Pražané třikráte v témdni ve škole židovské provolati, kdo žida usvědčí v tom, že zbraň měl, dostane půl kopy, a žid pánům propadne 2 kopy.¹⁵⁾

¹⁰⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 50. 34.

¹¹⁾ Při Dskách miscell. č. 71. fol. 287. Když potom přišel žid zase, že mu nevrátili všeho, co mu vzali, nalezl soud, aby sobě přivedl žid svědectví křesťanovo, že měl víc. fol. 291.

¹²⁾ Viz obrázek žida v Paprockém „O počátku měst“. Žid má širokou sukni, plášť přehozený přes rameno a na hlavě biryt placatý.

¹³⁾ Dačický, Pam. I. 200.

¹⁴⁾ Rukop. právní z Polné fol. 72.

¹⁵⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1130. fol. 59.

V městech i mimo ně býval žid figurka ode všech povržena. Staří, mladí, byl-li kdo k tomu jen poněkud nakloněn, činivali židům protimyslnosti všelikteraké, z nichž větší část byly hrubosti zrna velice tvrdého. Za nejmenší protimyslnosti jest klásti, když rozpustilci židu strhli kuklu, jinému pověsili myší ocas na límec pláště, nebo když mu narazili birýt, nebo polili ho. Poněkud horší a dosti husté rozpustilstvo bývalo, že kamením házeli po židech jdoucích ulicí i po jejich domech. Marek Baroch stížil sobě r. 1614 v úřadě pražském, „kterak mnohé příkoří každodenně od čeládky zednické a jiných řemeslníků, při kostele německém posluhujících (patrno při nové stavbě kostela sv. Salvatora), házením kamení a tlúčením na dvěře snášeti jest musil; i poněvadž zase čas stavění téhož kostela nastává, prosil, aby mu dovolili dvěře zazditi, že bude choditi zadem skrze dům svého souseda, a potom, až kostel bude dostavěn, že dvěře zas vyboří“. Páni dovolili, „pováživše žádost židovu jako slušnou a potřebnou“. ¹⁶⁾

R. 1581 šel pražský truhlář Bernart s jinými truhláři ulic. Nejprve začali zlobiti ovocnice: nakusovali jim břeskyve a neplatili jim, v tom shlédnou žida a hned volají: „Tot bude náš, povalíme ho v tom blátě, pokálíme ho!“ Jan Biskup, do jehož domu žid vběhl, zastal se pronásledovaného, za to opilci „vlili naň škopek vody, ovocnicím všecko rozbázeli, vejboj na dům učinili“. Pak vychladli v šatlavě. ¹⁷⁾

Nejsurovější však z rozpustilců bývali ti, kteří na žida šli se zbrani z Boha, zdarma. Takový zbytečný vrah byl na příklad r. 1568 Jiřík kuchař v Praze. „Šel židovskou branou v pátek k výčerymu a povolával: Šelmy hanebné, dnes nechci z židovského města vyjítí, leč jednoho žida zabiju! Jednoho žida na svou duši vezmu! A nesl kord přes rameno — v tom vstřčil židu Žalmanovi kord mezi voči a zsekal ho, div neumřel.“ ¹⁸⁾

V pražském tarmarce přes tu chvíli nezbední lidé působili s židy bitvy. Obrázek takové bitvy tarmarečné buď tu jeden za mnohé. R. 1611 přišla k soudu staropražskému matka Šalamouna Saka a žena jeho Veselá, viníce šermíře a pekaře, Jakuba Grosera, „kterak Šalamouna v tarmarce na krámě sedícího pokojně beze vsí příčiny tulichem smrtelně pobodl, až mu střeva vylezla, bouřku s tovaryši nemalou učinil a sběhnutí lidu; a když Šalamoun na zem upadl, tito do krámu jeho vpadli, knoflíky, tkanice a jiné krámské zboží za půl druhého sta kop pobrali, a kdyby lékařství časného a ochrany pána Boha nebylo, od takového zranění byl by tu na místě zůstal“. Ale později umřel přece.

Obviněný pekař a šermíř soudu vykládal věc takhle: Prý „po-
kojně šel skrze tarmark po své potřebě, majíc na zejtří veselí“

¹⁶⁾ Kn. šestipansk. arch. pražsk. č. 475. 129.

¹⁷⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1120. 147.

¹⁸⁾ Tamže kn. č. 1049. 158.

atební míti, a tu židé nějakému vojáku šelem nadávali, v tom alamoun žid tulich mu vytrhl, a jiní židé jemu (Groserovi) plášť a dvě roztrhli, jednak sem, jednak tam ním strkali, půl pláště strženého za sebou posavade mají, a v té šarvátce, od kohokoliv žid uboden, aby on jej pobósti měl, tomu že odpírá“. Když pak židovky v soudě volaly, že „krev nevinně vylitá volá o pomstu“ — odpovídal šermíř, že „židé, Turci a pohané nejsou hodni víry, jakožto křesťanstva ouhlavní nepřátelé“. Soud pak rozhodl, že Groser seděv rok v žaláři prve, než soud skonán, dosti trestu má; mordýřem prý není, poněvadž ho židé také bili. Císař Matišáš ortel tento stvrdil, ale přidal „pro velikost skutku“ šermířovi ještě čtyři týhodny vězení.¹⁹⁾

Nebyl-li žid na ulici zdravím a někdy ani životem jist, což háře bývalo mu na silnici! Ani zemané — šlechta — nestyděli se žida bít, loupiti! R. 1587 potkali tři takoví páni — mezi nimi Kristof Lutič z Lutic — žida Markusa z Lippé. „Žid křičel, pro pána Boha, nečinite mi škodu! Oni řekli: Žide, dej! A žid řekl: Dám rád! A dal jim kostky. I udeřil ten jeden ručnicí o hlavu a řekl, nas... bych v kostky; druhý utrl mu váček od boku, votlouk mu jej vo houbu, a žid spadl s koně a utekl, přes nějaký vrch přiběhl a dychtěl, že žádného slova promluvití neuměl — selka se ptala, co je vám, a žid řekl: Ti zemani mne s koně srazili a vzali mi váček.“²⁰⁾ Pak měli hrdinové soud z toho. Co se jim stalo, nevíme.

Na druhou stranu ovšem pověděti jest, že židé křesťanským protimyslnostem také rázně se umívali brániti a nejednou, zvláště byli-li v právu, nadělali křiků víc, nežli bylo potřebí.

Což to na příklad ošklivá scéna byla r. 1557, když ztratil se židovce Koldě v pražském tarmarce čepec! Popadla s velikým hurtem přistojící pannu Lidmilu, slušnou dcerku měšťanskou, křičela a sá-pala se na ni, odpasovala ji, rozevřela jí ňadra u přítomnosti hromady lidí zevlujících a přehledávala ji tu i pod sukněmi. Dobře jí, že konšelé pro ten posměch, křesťanské dívčici učiněný, potom ji zavřeli a „v kázní“ dlouho drželi.²¹⁾

Některou ranku žid oplatil hned. Jan Markvartický šel r. 1524 židovským městem a dal Judlovi „štus“. Judl se s ním hned popadl, židé se sběhli, a Markvartický byl šeredně zbit. Když pak šaloval v soudě konšelském, nalezli páni, že stalo se tak dobře, proč začal. Mistr zvonář Brikcí byl při tom orteli purkmistrem.²²⁾

R. 1564 zbil žid Lev syna páně perkmistra pražského tak tuze, že musil býti proto zavřen, nechat se juž bránit nebo rozdával.²³⁾

¹⁹⁾ Kn. arch. pražsk. č. 324. 263.

²⁰⁾ Kn. kom. soudu. č. G. b. fol. 347.

²¹⁾ Arch. pražsk. kn. č. 990. 70.

²²⁾ Tamže kn. č. 1128. 185.

²³⁾ Tamže kn. č. 1281. 245.

Kde židé měli přesilu v bitvě, tu nedařovalo se křesťanům. R. 1565 nočně byl souseď novoměstský Vavřinec Vošoust hodně bit od židů. „Žid ho uřadil pohlavkem, a on ptal se: Prej, zrádce židovský, proč mi to děláš? V tom jej žid uřadil hrncem a vzal jej za vrch a vláčil ho po blátě a povolával, táhnouc ho: hau, hau. Pak se souseďi sběhli, a židé utekli a, když byli u Vodrané brány, hrozili ti židé a volali: Kum har, šelmy!“²⁴⁾

R. 1553 v Bydžově zsekali židé až do chromoty Jana šafáře. Soud konšelů byďžovských chtěl obžalovaného žida Josefa potrestati jen tehdy, odpřisáhne-li šafář, že bitvy nezačal. Z toho patrně, že ouřadové židy dosti chránivali. Ale appellační soud v Praze nalezl žida vinným, „poněvadž se s dobytou zbraní za šafářem okolo vozu sháněl.“²⁵⁾

Kterak se uměli židé brániti, a křesťané vymlouvati, když došlo na soud, o tom ještě na posledku obrázek.²⁶⁾ R. 1616 vyšel povědomý a slovtuný Nathanael Vodňanský s některými pány a s čeledí do židů, aby vystěhoval žida Falka, impressora, z domu zádušního u sv. Kříže v Praze. Když páni z ouřední povinnosti k domu přišli: „Falk rozpálený s hněvem přiběhl a tu sobě pohansky počínal, Nathanaelovi pod nos šňupal a sobě nejináč, než jakoby vtělený čert byl, počínal.“ Z toho nastala bitva. Bili se čeládka Vodňanského s židy. V soudě pak nechtěl žádný o ranách udělených věděti, než každý ukazoval jen obdržené. Žid tvrdil: „Čeládka nás prali, mlátili, jakž od toho stlučení modřiny a rány na rukou o zádách máme.“ Proti tomu čeládín jeden jak druhý oznamoval, „že jest židů se nedotekl, než že židé sami na něm košili roztrhali, on pak že ani špendlíku neměl u sebe, čím by je bil“. Na ruce sobě nevzpomněl. Naposled konšelé přec zavřeli křesťanskou čeleď, poněvadž to byli „jonáci silní“, o nichž bylo lze domnívati se, že přece víc dali, než přijali. Falk byl trestán ovšem také, neboť „šňupal“ byl Vodňanskému pod nos.

Skromni při svém opovrzení židé nebývali: živnost jejich obchodnická vlastně ani nedopouštěla, aby židé nebyli se vetřeli všude. Připomínáme jen onoho povědomého usnesení sněmovního r. 1839, bude-li který z židovstva v čas sněmovni na hradě Pražském na paláce popaden, ihned aby byl vsazen do Daliborky.²⁷⁾ Patrně, že lidé obtěžovali svými nabídkami a obchody u samých sněmovních dveří.

R. 1868 vyčítáno²⁸⁾ pražským židům v soudě městském, že bez vůle a vědomí manželů ženy svádějí a přemlouvají k všeli

²⁴⁾ Arch. pražský kn. č. 2048. 70.

²⁵⁾ Arch. zemský kn. appell. č. 3. fol. 404.

²⁶⁾ Arch. měst. pražský kn. č. 324. 332.

²⁷⁾ Č. Č. Nov. 1843. 339. Arch. Pam. 1874. 97.

²⁸⁾ Kn. arch. pražský č. 1132. 186.

jakým partykám, chodíce po domech a nabízejíce na dluh všelikterakou ženskou příkrasu. Takž na příklad paní Flanderková dala Izrahelovi za karkuli aksamítovou, kterou jí směle na hlavu vstavil, pás za 40 kop míš.; kdežto karkule nestála ni za tři kopy a mimo to byla — kradena.

Přes všecko bohatství a jaké také právní ochrany, draze zaplacené, nebyl byt židů mezi křesťany nikde závidění hodný. Židé byli všude lid ob čas pronásledovaný a týraný ranami tak děsnými, že skoro div to, kterak je přestáli. V městech, zvláště v Praze, při pohnutí lidu zbourěného kde kterém chodilo se na židy. Když kněz Želivský byl stat v radnici, byli židé vybiti a zloupeni: když Jiřík dobyl Prahy r. 1448, byli židé bití a zloupeni; když r. 1483 byla bouř proti konšelům tří měst Pražských, byli židé zbiti a zloupeni.²⁹⁾

Ob čas bývali také z obcí pryč hnáni, aniž o důvod okamžitý rozpak byl. Ž Jihlavy je hnali r. 1426 proto, že prý drží s Husity;³⁰⁾ z Prahy a odjinud hnali je r. 1436 Sigmund král proto, aby se Husitům zalíbil. Někdy je vyháněli pro lichvu,³¹⁾ jindy je hnali na pověst, že otrávil studni, že uloupili dítě křesťanské.³²⁾

Sotva byli r. 1501 pražští židé obdrželi od stavů „obdarování, že na budoucí časy ze země tištění býti nemají“.³³⁾ sešla se r. 1507 valná obec, kteréž oznámeno, že „král ráčil k tomu své povolení dáti, aby židé do roka toliko v tomto městě byli a do toho času aby se vystěhovali — a všecka obec k tomu svú vůli dali a na tom ostali, aby se žádný za židy nepřimlouval, a pakliby se přimlouval, aby s nimi a podle nich také města prázden byl“.³⁴⁾ Připsalaté sic souvěká ruka do knihy městské pravdivý verš: „Pokudž slovou sedláci lidé, potud v Praze zůstanou židé“; ale do žertu věru židům nebylo. Když začali se stěhovati, a z lakomství je šlechta k sobě brala: odvolal král vypovědění židů, ale obce v Praze se bouřily. A když konečně nějaký žid blázen udeřil křesťanské pachole, až z toho zemřelo: přes to že byl žid pošetilý na kolo vbit, rotil se pražský lid, a žena se do města židovského, chystal prolítí krve. Než „v tom jen pán Bůh rozehnal přívalem velikým, že sou se rozcházel“.³⁵⁾ Zatím židé dary a penězi nakloňovali sobě lidi znamenitejší, a král pak židy poručil na čas

²⁹⁾ Stař. Letop. 236.

³⁰⁾ D'Elvert, Iglau 52.

³¹⁾ Na příklad r. 1454 skoro ze všech větších měst moravských.

³²⁾ V Olomouci přispěl r. 1451 také pověstný mnich Kapistrán k jich vypuzení krvavému. Müller. Olmütz. 100.

³³⁾ Privilegium to bylo jim potom čtyřikráte do bělohorských dob stvrzeno panovníky — Vladislavem r. 1510, Ferdinandem I. 1527, Maxm. 1567 a Rudolfem 1577. Kn. arch. pražsk. č. 326. 242. Druhý exempl. v Chaosu téhož archivu.

³⁴⁾ Kn. č. 994. 83. a lib. vetustiss. f. 238.

³⁵⁾ Stař. Letop. 358. a Hájek 465.

pražským konšelům; bouř dokonce zruceena, když r. 1518 přišli židé do vsí obce na radnici shromážděné a prosili za litoř a mílovidenřtví, uvolňjce se dávatí ze židovřké zahrady a z lázně 50 kop ř. ročně na místě dřevních 12 kop. A na tom ořtáno.³⁶⁾ Pražřká lůza nahradila sobř pouze při ohni, v tř dobř (r. 1516) v židech vzniklřm: co žid vynesl k záchranř, to mu uloupili, a nřkterř komory židovřké vřbili. „Tak jsou berni ti nař míl křřřtanř!“ volá letopisec tomu.³⁷⁾

V třchřzř letech byli židř vybiti z Budřjovic. Biti byli r. 1506 krutř, a mnozi z nich stonuli na outřku ve vodř.³⁸⁾ Učinřno jim tak pro zavraždřní dvou dřtí křřřřanských. Budřjoviřtř oznámili potom přřhodu tu i židř provinřní královi, a od nřho jsou „dostatečně opatřeni a osvobozeni, že pro takovou vřc žadně třžkosti míti nemajř.“³⁹⁾

Takž mřli vřde židř byt dočasňý a se strachem.

Velmi krutř zbití židř potom událo se r. 1541 v Žatci. Litoměřicřch, v Roudnici i v Praze. V Praze řkod nadřláno jim na statku a zdraví o nřco mřně než v mřřtech ostatních, ponřvadž tu byli židř ostřřhání vojskem.⁴⁰⁾

Nřkterř přvodovř třch bouří židovřských a loupezi byli vřelijak potrestáni, konšelřm litoměřickřm a žateckřm dána „nejvyšři nemiloř a hnřv královsķý“ na jevo;⁴¹⁾ a židř vzpamatovavře, se pohnali konřely obou mřřt na soud králřv, kdež nalezeno orřelem.⁴²⁾ aby nahrazeno bylo židřm, co jim pobráno. V Litoměřicřch ocenili pání z komory ztrátu židovřskou v přl osmřm tisící kop. Ale o tu náhradu byla nesnáz veliká a novř soud r. 1543. Litoměřicřtř židř tvrdili, že jim na rathouze vráceno řatřtva a jiných lehkých vřcí pouze za 200 kop, z hotových penřz, klřnotř nic — „krom 8 kop, pásku střřbrněho a koflíku“ — při tom přř pravili konšelř židřm, „nevezmř-li, že to z rathřzu chtřjí smetati“.⁴³⁾ Konšelř se bránili přřd podkomořím třch řalob řm, že židř dobřř vřdřli, kterak na nř onř noci lidř udeří, a vřdouce o tom, že do zemř a k vřrnřm rukám mnoho poschovali, a tudy že nevřdř konšelř, co vrátiti. Žatecřtř svřm židřm rovnř tak odpovřdali.

³⁶⁾ Stař. Letop. 414.

³⁷⁾ Tamře 403.

³⁸⁾ Köpl, Mittheil. 1883. 269. Richter, Gesch. Budweisa 14.

³⁹⁾ Reg. černá hejtmansk. ř. 2. JJ. fol. J. 19. Tu r. 1532 vinil žid Mořřil Jirřka purkmistra a konřely budřjovřké, že mu pobrali po tom vyhnaní dřm, kterřhož zbraňjř se jemu vrátiti.

⁴⁰⁾ Monum. univers. III. 115. „Pragae pericula die noctuque argentur. Judaei armato milite non sine tremore custodiuntur.“

⁴¹⁾ Rybiřka, Shorn. Histor. I. 270.

⁴²⁾ Lib. senten. divers. v arch. plzeňř. ř. 4. str. 243. Z toho vidřř, kterakou sensaci orřtel učinil, když si ho jiná mřřřta opisovala! Vyzalani litoměřicřtř a žatecřtř byli na Hradř třden zavřeni, a kařdř pod 500 kop vřruřeni; propuřřtřni byvře domř, musili pod třhou stráží do Prahy poslati vřřnky, z nichž nřkterř pak o hrđlo přřřli.

⁴³⁾ O tom obřřrnř v rukop. knihy podkom. fol. 173.

Židé namítali, „že na ně tak nenadále připadli, že sotva za ra utekli, domy jim kopali, tloukli je do smrti“. K čemuž zase odpověď ukazováno, že židé také křesťany postřelovali a zbíjeli. Radkomoří Gerštorf s příbráním vládyk rozhodl, „že (obojí) konšelé řekli židům vše, co na rathouze měli“. Víc že nejsou povinni.⁴⁴⁾ Čehož pak roku k přímluvě mnohých pánů opatření jsou Lito- měřičtí a Žatečtí na poctivosti reskriptem královským tak, „aby a cti a dobré pověsti ourážky neměli pro to, cokoli se sběhlo strany těch židů“.⁴⁵⁾

Příčinu, pro kterou tehdy na židy se udeřilo, uznávali však českí stavové i s králem za spravedlivou. Bylotě to nařknutí židů, že jsou spojeni s Turkem a, peníze od něho berouce, že jsou původci ohňů, které v Praze, a leckde v Čechách, zaněcovaly se.

I protož bez velikého otálení sněm židy z království všeho vypověděl, k čemuž král při svém odjezdě do Špýru r. 1542 v den sv. Antonína přivolil, něco málo židů z obecného vyhnanství vyměnit, kteří by tu zůstali „pro vybírání židovských dluhů a prodej statků jejich opuštěných“.⁴⁶⁾

Tenkrát se tedy židé opravdu stěhovali z Čech. Odcházelo jejich čas po čase koliks velikých houfů s vozy do Polska. Král poručil, aby po cestě byli chráněni pod „glejtem“ jeho, ale loupežníci i ti lidé, kteří je provázeli, všelijak těm ubohým škodili; ba lidé opatovi z Broumova a z Police a ze vsí vůkolních, majíce prý s loupežníky pohraničnými srozumění a heslo, půl druhé míle za Broumovem u vsi Kerhartic židů drabně povraždili a oloupili ten čtvrtek před sv. Janem léta 1542. Soused z Náchoda Matěj Vodička vypravoval, že to „byl turnaj“.⁴⁷⁾

Napotom osmnácte loupežných lotrů bylo jato a pak v Hradci odpraveno; také Matiaš, opat broumovský, pro své lidi měl těžkosti soudní; žalovaltě z poručení králova prokurator Petr Chotek z Vojnína, že lidé opatovi, „opovrhše řád, Heliáše lékaře, Jakuba Libelle a jiné zloupili a zmordovali, ješto byli v počtu okolo půl čtvrtá sta, a loupežníků nebylo přes sedmdesát; ten Jan Holý, nejvyšší správce a vůdce lidí opatových, posilnil židů, aby se nestarali, že je porubají; potom židy v to uvedl, že připověděli po dvou grošfch tolských (tolarech) dáti, a přes to s těmi loupežníky srozumění měli a naposledy se sami proti židům postavili a brali“. Též viněn byl opatův písař Johannes, že bral.

⁴⁴⁾ Rukop. kn. podkom. fol. 175.

⁴⁵⁾ Rukop. litoměř. č. 7. A. 14. fol. 122. Též Rybička uveřejnil z arch. ministr. vnitř. l. c. Ale nespokojila se věc do čista. Ještě r. 1547 píše král hofmistru, že židé v Žatci ani v Litoměřicích podle vejpovědi králových dosud opatření nejsou. Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 41. fol. 81. A v missiv. č. 34. fol. 37. r. 1547 čte se, že král polský i také králová přímlouvají se za židy, aby jim loupež byla vrácena.

⁴⁶⁾ Chaos v arch. pražském.

⁴⁷⁾ Archiv musejní. Listiny broumovské.

Opat hájil svých poddaných tím, že mnozí z nich také byli od lupičův porubáni.⁴⁸⁾

Matěj Vodičků, svrchu psaný soused z Náchoda, vykládal soudu, že „jsú i na něm lotři šaty prostřelovali“. Ale Markvart impressor proti tomu svědčil, že viděl, kterak mnozí z těch provodníků na vozech sudy osekávali a nevěrně si vedli. Když bylo po bitvě, zanechavše raněných a zbitých při vozech, běhali židé po lese, honili „provodníky své“ a brali jim věci z vozů kradené. Jeden měl „úadra plna pentlíků a jiných věcí nakasaných“. ⁴⁹⁾ Zdá se, že židé v soudě naposledku nevyhráli.

Stěhování židů z Čech za onoho času bylo však jen porůzné a přestalo brzy; ba židé, kteří v prvním čase odešli, vraceli se zase, neboť zatím přední židé pražští stříbrným a zlatým klíčem otvírali srdce rádců králových, zvláště Floriana Griespeka. A výsledek jim šťastně sedl: židům po dvaceti, třiceti, po padesáti vydávány z královny milosti „svobodné glejty“, aby totiž v Čechách směli zůstatí na roční výpověď.⁵⁰⁾

Dávaje osvobození a glejt jakémus Abrahamovi r. 1545, král charakteristicky vyznává: „Jakož se na některé židy, jakoby oni těmi ohni, kteréž v království povstávaly, vinni byli a peníze na to pálení dávati měli, vyznáno bylo, kdež pak nejvíce z té příčiny židé na ten čas z království vypovědění jsou — ale majíc zprávu, že jest z těch židů mnohému takovými vyznáními ublížení se stalo, ráčili jsme jistému počtu osob židovských glejt dáti.“⁵¹⁾

Ten glejt některým hromadám židovským do tří let prodlužován, a pak zase příročí nebo lhůta přidávána. V nejprvnějších glejtech uvozováno, že tady ti a oni zůstatí smějí pro vypomínání dluhů a prodej domů, pro nemoc; jiní jim přidávání jsou k všelijakým službám, z těch na příklad jednou uvozují se také: „dva kantorí, školníci, branní, ponocní, řezník, který dobytky židovské zařezuje, hrobník, špitalní ženy“ a takoví všelijací.⁵²⁾

Když pak i královna za židy prosila, „aby s nimi pospícháno nebylo“, ⁵³⁾ stalo se z poručení komory, kteráž v tehdejších válečných příbězích pořáde byla v tísní, sečtení usedlých židů po všem království, a král jim všem dohromady vydal glejt, tak aby se na jiné židy potomní nevztahoval; těm že král a jeho dědicové — patrně pro důchod svůj — budou vydávati glejty zvláštní.

⁴⁸⁾ Kn. sondu komorn. Reg. židovsk. popelat. č. 11. J. fol. 79. 80. 81. 213. 214. a kn. kom. soudu nadepsaná Codex juris civ. fol. 36.

⁴⁹⁾ Kn. svědom. kom. soudu. č. 9. G. S. 20.

⁵⁰⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 35. 46. 47. 49. 50. 72. atd.

⁵¹⁾ Tamže fol. 46.

⁵²⁾ Tak čteme v glejtu 31 židů pražských r. 1545 v arch. místodrž. Miss. č. 35. 17.

⁵³⁾ Což prý Pražané „velmi neváživě přijali“, tak že král jim v máj r. 1545 „nad tím předsevzetím jejich nemalou těžkosť svou“ oznamuje a poroučí, aby na židy nesáhali. Tamže Missiv. č. 34. fol. 66.

Všeobecný onen židovský glejt byl také jen na roční výověď. „Po výpovědi by musili se vším statkem svým bez odporu nesnází z království ven se stěhovati pod propadením hrdla statků,“ takž slibuje se v něm příjemně do budoucna.⁵⁴⁾ V témž glejtu nařízeno židům pražským, aby místo dosavadních 300 kop r. č., „poněvadž nyní mnohem větší počet těch židů jest“, dávali králi ročně 500 kop „bez vejmluv“. Ten veliký glejt utvrzen r. 1549 majestátem na pergameně, a komora držela nad jeho plněním ochrannou ruku: vímeť, když r. 1552 nejvyšší písař zemský chtěl z Teplice vyhnati židy, že mu král tak učiniti zbránil, vzkazuje, „že židé teplotičtí jako jiní v královský glejt jsou pojati.“⁵⁵⁾

Ale sotva že proběhlo a minulo osm let, královský glejt byl vypověděn. Židům dvěma sty mandáty, všude ohlašovanými a přibíjenými, přísně kázalo se, aby z Čech se vybrali dokonce.⁵⁶⁾ V mandátech vyčítá král židům, že prve jich tu zanechal na veliké prosby a sliby, že se „chtějí všelijak dobře a chvalitebně chovati“ — ale pro jich nešlechtnosti, falše a lichvy že je vyhání zase. Mandáty dotčené mají na sobě datum ve Vídni v pátek po sv. Bartoloměji. V nich na konec poroučí se, až potáhnou židé silnicemi pryč, aby na ně nikdo nesáhal. A teď opakovala se historie prvního vypovědění s tak podivnou jednotejností, že neschybili bychom se s pravdou, kdybychom přečetli řádky s jinými letopočty prostě opisovali. Bohužel musíme při tom nechutenstvu přece chvíli postáti pro důležitost pramene, z něhož vyvažujeme.

Tedy o sv. Bartoloměji r. 1557 vydán mandát, aby židé vyšli. Ale v sobotu po sv. Máří r. 1558 dvacet osm mandátů vyšlo, že se jim do sv. Jiří přiročí dáva.⁵⁷⁾ V malé době před tím, když začali se mocní pánové — ovšem ne zadarmo — za židy přimlouvat, a sám arcikníže Ferdinand, veselý a dobrý pán, také slovíčko za ně učinil, psal pohněvaný král: „ač se přimlavy za ně nejedny daly“, že doufá přec, „že toho tvá láska opatřiti neobmešká, tak aby to plemeno židovské podle mandátů našich vykořeněno z království a ze všech zemí našich býti mohlo.“⁵⁸⁾

Však arcikníže tím vzkazem nedal se másti a odepsal do dně, že „s ouředníky a soudci zemskými o to radu držel, aby až židům roku přidáno bylo až do sv. Jiří“. A tomu král odpovídal, „že se mu ta rada také milostivě a dobře líbí.“⁵⁹⁾

Od té chvíle, a za tři léta potom naporád, glejty jednotlivým lidem i hromadám, že směji na čas zůstatí, se jen sypou.⁶⁰⁾

⁵⁴⁾ Arch. pražsk. kn. č. 328. 227.

⁵⁵⁾ Arch. místodrž. Miss. č. 49. 234.

⁵⁶⁾ Tamže Miss. č. 50. 144.

⁵⁷⁾ Arch. týž Miss. č. 50. 178.

⁵⁸⁾ Missiv. č. 60. 358.

⁵⁹⁾ Missiv. č. 62. v červnu.

⁶⁰⁾ V knize Missiv. č. 50 jich drahně.

A zase uvádí se v příčinách tohoto příročí, jako ondy před osmi, devíti lety, že židé nemohou tak rychle dluhů zvypomínati, domů prodati. Jakémus Izáku přidáno glejtu do roka také proto, že „z království Českého jinam jezdívá a lidem lékařstvím posluhuje“. Pro tu svou velikou praxi lékařskou dostal tedy příročí na rodinu svou, pacholka a čeleď vůbec.⁶¹⁾

Arcikníže vždy zase přimlouval se, když ne za všechny, tedy aspoň za některé. Jemuž z Augšpurka, roku právě psaného ve středu po Vstoupení Páně, odpovídá otec: „Kdež tvá láska nám osoby na ceduli poznamenané, bez kterýchž by židé býti nemohli, posílá, v to jsme bedlivě nahlédli a neráčíme nižádné potřeby toho znáti, proč by tak veliký počet osob mimo předešlé tu zůstatí měl, nýbrž to uznávati ráčíme, že jest židů ten oumysl, aby pod tím způsobem tu zůstatí mohli.“⁶²⁾

Ale přidal přece k těm osobám, které v Praze měly dluhy a domy židovské spraviti, ještě Jakuba, který děti obřezuje, řezníka, hrobaře, a Reginu židovku taucheryn, „bábu pupkořeznou“.

Abyste historie prvního vypovězení židovského za Ferdinanda I. byla zcela nápodobna historii druhého vypovězení: byli také židé mnozí, kteří, poslušni jsouce, brali se z království pryč, leckde na cestě, zvláště na hranici, zabíjeni a olupováni.

Tato surovost zjednala ostatním židům, kteří se dosavad moudře nehnuli, příročí nové na rok. Pravíť r. 1559 v pátek po sv. Diviši král arciknížeti v psaní: „Ač bychom k nim podle mandátů trestáním přikročiti mohli, však poněvadž jiným židům, kteří jsou se již vystěhovali, takové příhody se staly, že někteří jsou zmordováni a oloupeni, ráčíme povolovati, aby židé, poněvadž mnozí z nich i ohněm velikou škodu vzali, s těmi, kteří od nás glejt mají, do sv. Jiří a nic dále v Praze zůstatí a potom se houfem pospolu vystěhovati mohli.“⁶³⁾

Roku následujícího v outerý po provodní neděli přidáno židům zase příročí na celý rok.⁶⁴⁾

Zatím ovšem židé mezi sebou sbírali a platili, kde se jim s prospěchem vidělo. Největší překážkou jim bylo to, že král v některé mrzuté chvíli přísahal židům vyhnanství a zkázu. A králova přísaha nemohla přec býti v nic! Zdálo se, že o tuto překážku rozbije se všechno úsilí židů zoufalých.

Ale Mardochej Zemach, syn výborného tiskaře pražského Katza Gersona, věděl radu a pomohl. Odvážil se cesty až k papeži Pioví IV., a ten krále na prosbu židovu vyvadil z přísahy.⁶⁵⁾

Židé tedy zůstali.

⁶¹⁾ V knize Missiv. č. 50. fol. 230.

⁶²⁾ Missiv. č. 62. 129.

⁶³⁾ Missiv. č. 62. 164.

⁶⁴⁾ Miss. č. 50. 14.

⁶⁵⁾ Arch. Pam. 1874. 957.

R. 1567 obdrželi majestát, že nemají z Prahy ani z království tištěni býti. Za Maxmilianu a dlouhý čas za Rudolfa dobře měli.

Počátkem století 17. zase vzniklo obecné hnutí proti židům, šlo zase o jich vyhnání. R. 1602 žádal sněm, aby se tak stalo, aby to bude „skutek křesťanský, Bohu líbezný a všemu království, i láště městům Pražským, velmi užitečný a potřebný“.

Císař poddal věc na dobré zdání prokurátorů. Ti oznámili, že židé mají svá privilegia, aby nebyli odtud tištěni. K tomu odpověděli Staroměstští velice nevrle, že mají také privilegia, a židé své majestáty potratili svými hanebnostmi. Psali, že císař bude k nim více hleděti nežli k týmž proklatým a již slovem právním odsouzeným a zatraceným židům“. Proti všem milostem císař se prohřešili: pravíť prý první artikul majestátu Maxmilianova, že „židé obchody v věcech slušných a hodných bez falše vésti mohou; jak ten artikul od nich držán jest, to všem vědomé; žaby ze všech stran na ně jsou, tak že málo kdo jest, aby od nich nebyl oškrabán“.

V druhém artikuli prý ustanoveno, aby bez obzvláštního dovození J. M. C. nepřijímali nových židů mezi sebe. To prý také mrhali: vždyť i z Turecka přišli židé do Prahy. Prý také započteno jim stavěti nové domy mimo ty, které r. 1558 vyhořely, když se židé stěhovali z království, a kteréž domy nepochybně prý sami zapálili: ale teď už mají veliký počet domů ven z ulice téměř až k rynku. „Pro dábělskou svou chytrost“ mají milosti potratiti, kdyby prý „bez falše a podvodných praktyk živi byli, neohatli by tak, jakož příklad na Mejzlovi a jiných mnohých“. ⁶⁶⁾

Než bouřlivé události náboženské odvrátily brzy mysl všech od židů. Po bitvě bělohorské zaplatili židé 40.000 rýnských Ferdinandovi II. a obdrželi r. 1623 v únoru (23.) potvrzení všech svých privilegií dosavadních; v nově spolu dostalo se jim práva svobodného obchodu se slibem, že na budoucí časy nikdy nebudou z komuny České vytištěni. ⁶⁷⁾

Znameníťjší pokus o to, aby židé stali se křesťany, udal se v Římu za Ferdinanda I. r. 1561.

Král totiž poručil, aby pražští židé pod pokoutou chodívali na kázání jezuitská do chrámu sv. Salvatora. Židé šli — ale drželi se své kůry. Pokus byl tedy v nic.

Ale že jednotlivci odpadávali od víry židovské, to shledá se v pramenech velmi často, neboť takovému odpadlíku zůstávalo méně než žida do smrti: říkali a psávali „křtěný žid“.

Židé všelijaké překážky činili, aby nikdo ze souvěrců neupadl. Křesťanské úřady však odpadlé brávaly před činem i potom

⁶⁶⁾ Arch. pražsk. kn. č. 324. 456—460.

⁶⁷⁾ Tamže kn. č. 326. 245. 246. Též v Chaosu III.

v ochranu. Na příklad r. 1533 Jiřík Vchynský vězil rodinu ž Majera z Kolína pro nějaký dluh. U vězení „to pán Bůh dáti rač že dcera a syn Majerův pokřtění jsou. Když pak otec Majer svobodu se dostal, což nařkal! S panem Vchynským na soudy dal — ale nepořídil. V soudě tvrdil otec zrazený, „že to křt dobrovolně nepřišlo, neb jsú je nočně křtili a k tomu je přinutil Soudcové v soudě hejtmanském na hradě Pražském vyřkli, dcera Majerova má býti bytem opatřena do příjezdu králova, s pak Jan, který bez nucení se křtíti dal, „v čemž jeho pán B stvrđiti rač“, aby byl hned „svoboden jako na křestana záleží“.

R. 1538 židé jednoho novokřtěnce raději otrávilí, nežli by nechali křestanům. Dějištěm toho travičtva byla hospůdka v dot biskupa vídeňského na Hradčanech. Dorota Profetova, služební biskupa vídeňského, v soudě o tom praví: „Seděl za stolem k Jan, královský kaplan, pan Jošt a ten mladej žid (Joachim), kte se křtíti chce. Přišla židovka i sám žid starej, Šalamoun, a žáda abych dala starého piva; já sem chtěla něsti, můj muž nedal. N zejťří, když bylo v neděli, přišla židovka opět se starým židem voběděch; seděl pan vikář od sv. Jakuba s panem Joštem za stole. Tu židovka mě prosila, abych přinesla jí starého piva; kněz J natočil do korbele hned a dal jim pivo; potom prosila mě židov abych zjedнала jim nějaký dobry nový vejce; i šla sem, zjedn sem jim šest vajec, dala sem je kuchari, aby je pekl anebo va a ona židovka nechtěla toho jmiti, vzala je mi zase a pekla sama.“

Zatím starý žid s mladým Joachimem „dišputoval, mlu chce-li býti křestanem; k čemuž odpověděl, že chce, Mesiáš přiš a Mesiáš ten, jenž přijde a na kterého očekáváte, je antichrist dábel“. Tu vyňala židovka sůl z pytlíku a nasolila vejce. Je a odešli, Joachima tu zanechavše. „As po hodině pak ten ml žid běžel k děkanovi, že snědl jed a vtekl, jak páni doktoři dot viděli.“⁹⁹⁾

Poněvadž věc ta dostala se k soudu, tušíme, že židům nezve se dobře.

Když r. 1560 stal se v Prostějově Šimon Petr, kramář, ze ž křestanem, měl nejprve souzení se ženou svou. Ta, „nechtíc nikterakž na křestanskou víru dáti, jeho více za muže jmiti chtěla a jeho se před právem prostějovským rbavila a odřekl Křtěný žid, přestav se z toho rmoctiti, zasnoubil se v nově, a s křestankou. Toho zase nechtěla trpěti vrchnost, Vojtěch Pě štejský. Vyňal žida z města. Než král se ted zastal žida s piše Pevštejskému o příneh k němu, přý, „aby jiným židům j

⁹⁹⁾ Neg. česná hejtm. r. 2. JI. fol. K. 18.

¹⁰⁰⁾ Kř. kom. soudu z. T. G. fol. G. 4. Spověstvi o „dišputaci“ židovské jsou po německu. Vyňal je „Symantli, Koch Barr Bischofs zu Wi

lina dána byla k naší víře křesťanské přistoupiti“.⁷⁰⁾ A poněvadž též důvod měl u sebe i biskup olomoucký, propuštěno jest, „že Šimon a Kateřina Zajíčková se dobře sjíti mohou“.⁷¹⁾

Naposledku oznámiti jest, že židé v městech zvláště v Praze s křesťany věrně spolu trpěli při všelijakých místních osudech. Když hořelo kde, ode dávna židé nejhornlivějšími bývali hasiči, chtějice takto křesťanům se vhod učiniti. Svědčíť starý letopisec při roku 1525, když mlýn na Poříčí hořel, „že židé velmi hasili mazně, a křesťané, co kde mohli, kradli“.⁷²⁾

Radostných událostí ovšem tím ochotněji bývali účastni, pokud jim při tom zadní místečko bývalo přáno. V Praze rádi pospolu a v hromadě za křesťany chodívali pod svým praporem židovským červeným, na němž pečet Šalamounova a štít Davidův byl,⁷³⁾ vítat králů nebo jiných hostí vzácných.

Že v husitských bouřích dlelem chovali se nestranně, dlelem i rukama svýma věrně pomáhali Husitům,⁷⁴⁾ naproti tomu však v bouři předbělohorské, hned po defenestraci světoznámé, podtají spojení měli se všemi nepřátely národa českého:⁷⁵⁾ toť obojí svědčí o židovském bystrozraku a dobré prozíravosti do budoucna, neboť jest povaha lidí potlačovaných, že se přidávají na tu stranu, která vítězí — a tu židé věděli napřed, kdo zvítězí.

⁷⁰⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 62. 288.

⁷¹⁾ Tamže fol. 308.

⁷²⁾ St. Letop. 465.

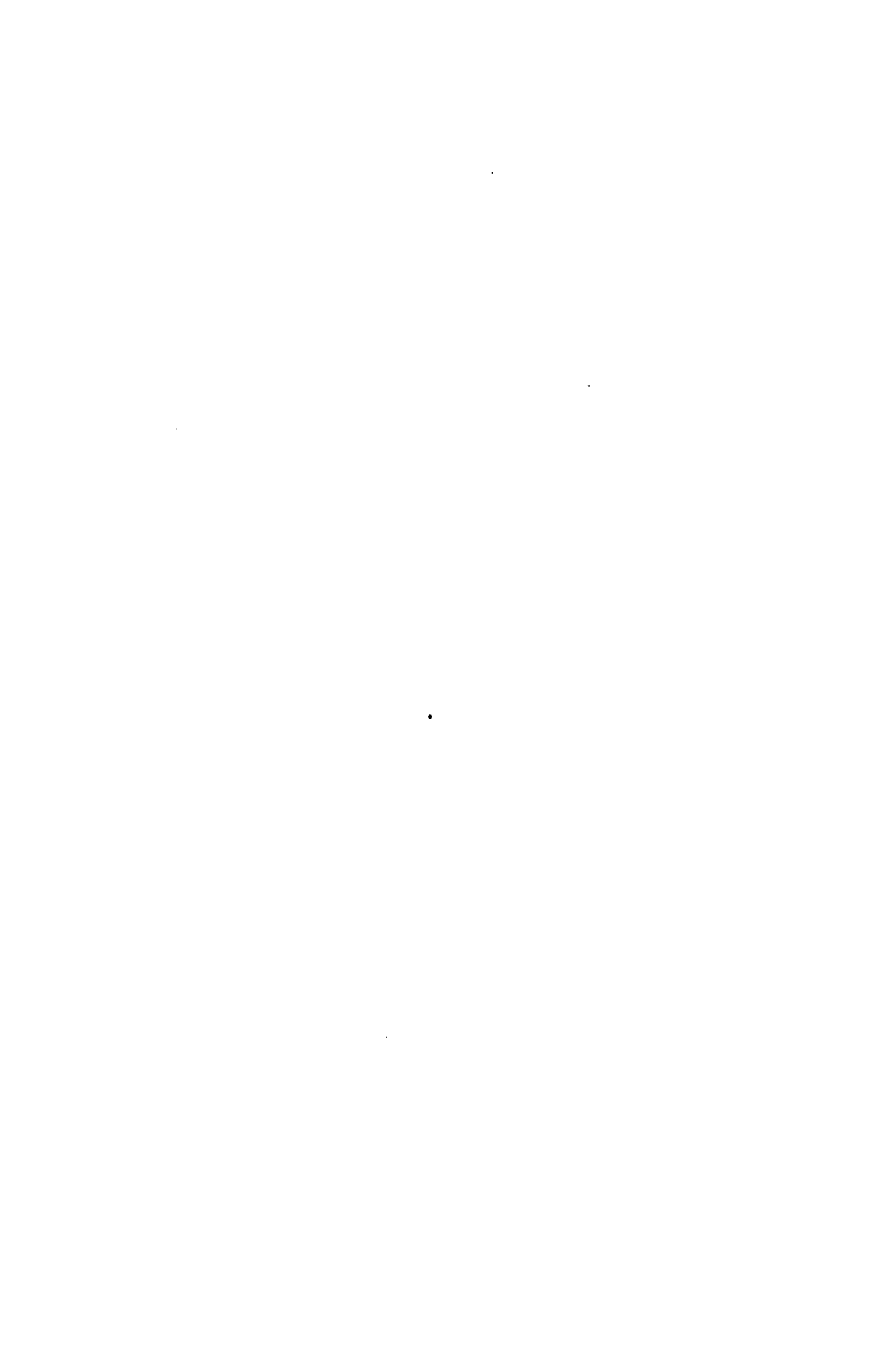
⁷³⁾ Obrázek viz v Paprockém O poč. měst.

⁷⁴⁾ R. 1420 proti Vyšehradským i židů, panny, studenti dělali příkopy.

⁷⁵⁾ etop. Staří. Též Hist. Soc. Jes. Prov. Boh. II. 452.

⁷⁵⁾ Č. Č. Mus. 1887. „Rakovník v 30leté válce“.

KNIHA DRUHÁ.

O městské obraně a vojsku.

KAPITOLA PRVÁ.

Městská zeď a parkán.

Města byla zakládána na příchranu měšťanů. K obraně posluhovaly nejprve zdi nebo hradby. Ty hradily město v okolku a byly u znamením tak vlastním, že bez hradeb nebyla osada „městem“. Příkladem z Pernštejna r. 1515 vyčítá Pardubským, když nedobře zdi patrovali a valům dávali pustnouti: „Já jsem na ty valy náklad veliký udělal, a rád bych, aby z takových lidí sedlských nějací lidé městští byli.“¹⁾

Senomatští, sousedé Rakovnických, potrativše v bouřích husitských svoje hradby, potratili spolu právo městské;²⁾ roku 1575 dosí v soudě novoměstských konšelů odmítá od sebe svědectví, vydané od městečka Říčany, slovy, „že Říčany jsou městečko nehrázené, a zřízení zemské toho brání, aby v nehrázených městečkách svědomí přijímána byla.“³⁾

Staré slovanské, dřevěné spevnění, náspy a sruby i ploty zahrozovaly se až do věku 14. při Kutné Hoře, kteráž r. 1307 bránila Albrechtovi „sruby“.⁴⁾ Menší městečka ještě do 15. věku zůstávala věrna starodávnému dřevěnému hrazení. Víme o Vožicích, že v 1420 Žižka při ní „obořil plaňky, jimiž městečko bylo opláňováno“.⁵⁾

Ale naproti tomu dosti záhy naučili se naši města svá ohrazoovati zdi kamennou.⁶⁾ Učili se tomu, právě tak jako Němci, od Řeků a Vlchů. Nejprvnější zmínka o zdi tlusté a vysoké známa

¹⁾ Arch. Č. VII. 526.

²⁾ Arch. rakovn. V kopiaľu r. 1595 čteme, že Senomatští obdrželi od krále Jana hradbu, kterou v časech válečných „potratili“; Vladislav r. 1500 nahradil je znova za „městi“ s pečeti zelenou.

³⁾ Arch. pražsk. kn. č. 1143. 166.

⁴⁾ Kořínek, Pam. Kutnoh.

⁵⁾ Staří Letop. 35.

⁶⁾ V Němečích trvalo primitivnější ohrazení do stol. 14.; odtud všude kamenem hradili se. Gengler, Stadtrechts-Alterth. 4.

jest ze století 10. při hradě Boleslavově.⁷⁾ O cizím jižním vzoru svědčí zpráva, že dotčená zeď pořízena „opere romano“. Též Soběslav, ohrazuje hrad Pražský, učinil tak „more latinarum civitatum“.

Tím způsobem pak ohrazována města, když je naši králové nadávali a vysazovali právem německým. R. 1256 připomínají se zdi v Mostě, v Litoměřicích, a zajisté je měla i většina měst v tom století vzniklých.

Král Otakar rozkázal novým městům, kterak si mají hradby pořizovati. Dle formuláře Henrikova,⁸⁾ k němuž zkušenost vzata z Itálie, měla se česká města hraditi tím vzorem, jako na ten čas ohrazen Kolín. Ve formuláři právě dotčeného notaria královského postřehujeme sedmero kusů kamenné ohrady městské v Kolině.

První podstatný kus hrazení kolínského byl příkop. Měl býti 20 loket široký a obezděný s obou stran. Druhý kus byla zeď od příkopa, pnoucí se při městské straně; s ní rovnoběžná — ale na straně příkopa vnější — byla jiná zeď. Čtvrtá část městské ohrady byl parkán, to byla zídka, postavená na lícni zdi příkopní; někde parkán ani zdi nebýval, než mohl býti plotem rostlinným. Dalším podstatným kusem byly bašty, jež zove formulář⁹⁾ turres obrotundas — polokulaté; pak k vodě měla býti ve zdech prolomena branka — portula parva; a konečně na vchod do města i východ z města měly býti tři brány, nad nimiž pnouti se měla nad každou věž.¹⁰⁾

V těch podobách zůstávaly u nás městské hradby až do vojen husitských, kde starodávný způsob proti tuhým outokům, a zvláště proti zbrani střelné, nebyl ve všech kusech dostatečně peven. Také leckterémus městu hradby vojnou rozmetány jsou, tak že po vojně bylo opevňovati se znova. A tu vznikaly všelijaké různosti.

V tom shodovala se města, že příkop stal se širším, než druhy bývalo; valy že jsou nasypány vysoké, vnější hradby roztaženy a znásobňovány.

Dvojí zeď městskou postřehli jsme u Kouřimských; Litoměřičtí ještě v době Schallerově¹¹⁾ měli dvojitou zeď a val, i neveliké Horažďějovice ohradily se dvojitou zdí; trojí zeď měli Prachatictí, ba i Vodňanští,¹²⁾ kteří bývali nejmenší měst královských.

Zdi byly stavěny z kamení a cihel; výšek bývaly zdi nestejných; při které straně městské bylo místo ochrany hodnější, postavena ovšem zeď vyšší, mohutnější.

⁷⁾ Zoubek, Zakl. měst. 2. Dle Cosmy r. 928. Script. rer. I. 41—42 „spisso et alto muro“.

⁸⁾ H. Jireček v Arch. Pam. IX 62.

⁹⁾ Vytišt. v Archiv f. Kund. öst. Geschtsquell. I. 130.

¹⁰⁾ Ne zcela jasný text: „Ita ut tres turres sint positae supra portam dantes exitus et additus civitati“ vykládá se ne dobře také tak, aby na každou branou byly tři věže.

¹¹⁾ Schaller, Leitm. Kr. 15.

¹²⁾ Schön, Gesch. Wodňan. Rukop v Mus. č. 3. P. 3’.

Chrudim bylo místo samou přírodou na třech stranách opevněné, protože nejmohutnější opevnění bylo na straně čtvrté, slabší, a způsoben při mohutných zdech i dvojitý příkop.

Takž i v Táboře, Lokti, v Novém Městě nad Medhují a jinde, dež měli řeku na dvou, na třech stranách, šetřili sebe u vody jen zdíčkou, a k straně přístupné a slabé vystavěli všecko, co uměli. Na Mělníce byly na vrchu k vodě tak nízké zdi, že lidé na pěšině od zdi chodící bavívali se s chodci na zdi, a kdo chtěl, snadno se zlezl. Ananyáš, písař radní, také jedenkrát s hůry nadal r. 1539 Pavlu Vostříži ze Zrutče, jenž chodil „před městem“, zrádců, oč se potom tuze soudili.¹³⁾

Jinde naopak vystavěna zeď městská až do kolika sáhů, jakož toho dosavade na svědectví jsou zbytky zdí v Písku, Rakovnicce, v Berouně a jinde, kde jich ještě potomci neroznesli na stavbu předměstských stodol a jiných užitečných věcí.

Prázké starodávné ohrazení proti Novému městu objevil při stavbě domů od Mostku k Perlové ulici architekt Baum a vypsál je takto: ¹⁴⁾ „Staroměstské ohrazení v rovné čáře ku Vltavě se netáhlo, nýbrž směr zdí všelijakými úhly se lámal. Nalezená zeď příkopní měla 3° 3' výšky — původně asi 4° — v základě 1° 1' šířky a v hořejší síle 3° 4'. Sesílení zdí bylo toliko s jedné strany, totiž do příkopu, tedy proti tlaku. Podle této zdi byla ve vzdálenosti 6° 4' 5" souběžná hradební zeď; místo mezi oběma zdi zajímal příkop. Základy obou zdí byly v stejné hloubce. Zbytek hradební zdi byl v základu silný jako příkopní zeď, v hořejší pak části 5' 2". Obě zdi vystavěny byly z tvrdé opuky, vazba kamenů dosti pravidelná, malta tak pevná, že se kámen od kamene jenom rozdrčením odlučoval. Ovrhnutí nebylo pozorovati žádného. Příkop byl 6° 4' 5" široký, 4° hluboký, od nynější dlažby Ferdinandovy třídy počítajíc, a měl nepatrný svah k Ovocné ulici.“

V Bělé změřil Umlauf ¹⁵⁾ skoro všude sílu zdi také v „pěti střevečích“; v Mýtě Vysokém zeď byla 20 loktů vysoká a nad dva lokte široká. ¹⁶⁾ Kde přisypali ke zdi široký val, ovšem pak měření dopadlo jináče, jako na příklad v Berouně, jehož zdi děkan Seydl shledal místy i pět loktů ztlouští, „takže mohli všude dva i tři muži při obležení pohodlně za sebou státi.“ ¹⁷⁾

Zdi omítkou položeny bývaly, alespoň v Kouřimí platí se r. 1497 „tribus murificibus od obmetanie zdi v příkopě“, ¹⁸⁾ a dvě léta potom zase platí se „tovaryšóm, ješto na příkopě zdi obmetali i skřídlami kryli“.

¹³⁾ D. Z. Kv. půhon. cerv. č. 1. fol. S. 25.

¹⁴⁾ Arch. Pam. VII. 240.

¹⁵⁾ Umlauf, Popis Bělé v Mus. Rukopis.

¹⁶⁾ Šembera, Mýto 80. H. Jireček, Mýto 15.

¹⁷⁾ Seydl, Kronika berounsk. v Mus.

¹⁸⁾ Oněty kouřimsk. v Mus. č. 24. F. 22.

Na zdi bylo ozubí, tarasy, jimiž kryli se obhájci městští. Ty také bývaly chodby, pavlače dřevěné, podsebití na krakolcích vsutá, šindelem krytá. Nejstarší zpráva o takových chodbách přhradě Pražském jest z r. 1253.¹⁹⁾

R. 1434 zove se tato dřevěná část hradeb v Praze „sruby, vzchody, pažení“.²⁰⁾ V Jindřichově Hradci opravovali r. 1489 pavlače na „krakhelcích“ a pořizovali k pavlačím zámky.²¹⁾ V počtech města Rakovnického přes tu chvíli nakládá se na chodby, při zdech městských urobené z tesaného dříví. R. 1467 píše hejtmán soběslavský Janovi Rožmberskému stran opevnění města: „Rač věděti, že se již les ten vozí; ještě celá čtvrť má se do-dělati a bašty všechny a k tomu chodby okolo všeho města na zdi parkání.“²²⁾ Touže dobou r. 1498 buď opravují neb v nově stavějí „dřevěné chodby“ na zdech a „pobíjí“ je šindelem v městečku Bělé, a v Berouně r. 1508 děje se taktéž. Berounští platí Vobečkoví, dělajícímu krakolců na zdi městské, za dva dni 10 grošů; jemu pomáhají ještě dva dělníci, a třetí vozí prkna; Kubkovi platí r. 1513 za 18 bidel na zdi městské dvacet grošů.²³⁾ Ve Stříbře smluvili s tesařem Hanou r. 1514 „na valích nových pavlače z 10½ kopy míšeňské; r. 1517 smlouvají znova, a tu máme určitou zprávu zajímavou, že 24 sáhů pavlače dělal Hana za 7½ kopy, beze všech jiných přídavků, krom dvou kbelců žita“.²⁴⁾

Některá města mívala i v podměstí nebo i na předměstí zdi obranné. V Chrudimi ještě r. 1789 zastihl Schaller v podměstí zeď s branou. V Lounech r. 1555 měla kožešnice Marta Vítova dříví varové „na valech před branami na velkém předměstí“ u zdi²⁵⁾ — a takž bylo leckde jinde, jakož viděti v obrazcích Paprockého; ale většina měst přestávala jen na zdi městské, předměstí buď nechávajíc otevřených, anebo zpevňujíc je „šraňky“, jakož toho doklad r. 1560 v Budějovicích.²⁶⁾

Zeď městská bývala posvátnou.

Ta uctivost ke zdem jest dědictví po Římanech. U nich ji Remus nevážené přeskocení zdi městské zaplatil smrtí.²⁷⁾ Přelézání zdi městské bývalo všude zapovídáno.

¹⁹⁾ Chronik Frant. Pražsk. ve Font. rer. Boh. str. 351. IV.

²⁰⁾ D. Z. Miscell. č. 14. fol. G. 10.

²¹⁾ Reg. purkm. počtů v arch. jindř-hrad. fol. 23. 27.

²²⁾ Archiv Č. VII. 268.

²³⁾ Kn. počtů v arch. berounsk. nejstarší.

²⁴⁾ Arch. plzeňský. Kn. stříbrská č. 182. fol. 33.

²⁵⁾ Kn. kšaftů v arch. lounsk. r. 1555.

²⁶⁾ Miss. v arch. místodrž. č. 62. 203. Tenkrátě totiž žalovali páni a rytíři kraje Pracheňského, že okolo Budějovic v noci objeti nemohou, protože na předměstí jsou vzdělány nějaké „závory a šraňky“.

²⁷⁾ Na to se při německých městech Schwabenspiegel odvolává. Srov. o tom Gengler, Stadt-Alterth. 17. 19; též naše právo Soběslavské dí: „Kdoby přes zeď vlezl do města — ano mu město zapovědino — ten jest svú hlat“.

Zákazy ty u nás i v německých městech ovšem děly se také ohledů policejních. Naši soudcové vždy kladli při jiných zločinech zlezení zdi městských za okolnost přitěžující. Víme to z Mělníka. Jan Zajíček r. 1572 zamítal v soudě dva svědky, řka, „že jsou to osoby podezřelé a v svědomí mezi dobrými lidmi proti dobropověstným trpíni býti nemají, by jiné zlé pověsti na sobě neměly, ale, poněvadž jsou zdi městských zlezli, už proto že nejsou hodni za svědky trpíni býti.“²⁸⁾

Těžce zvedlo se v Pardubicích r. 1570 Pavlovi z Dolan, jenž v mučírně na sebe pověděl mimo některé krádeže i tu vinu, že tři děvečky vyloudiv, s nimi pryč ušel, též to, že „u Třebechovic vlezl sem přes zeď městskou a v Novém Městě město třikrát zlezl sem přes zeď a lezl sem po žebríce, a ten vzal jsem u Maříka sladovníka.“²⁹⁾ Toto zlezení zdi vidělo se býti konšelům pardubickým tak zločinným, že je samojediné jmenovitě uvedli v orteli, jenž zněl: „Poněvadž se to mezi jiným jeho zločinným vyznáním nachází, že jest Nové Město Hradiště nad Methují zlezl a z téhož města vzatky učinivší přeč ucházel, má mečem na hrdle trestán býti.“

Na témž právě r. 1571 Jírovi, Rorvána z Ředic synovi, jenž „z šatlavy pardubské se dobyv, zdi městské zlezl a pryč ušel, potomně zase do téhož vězení se dostal“, stěží „přímluvou dobrých pánů“ vyprošeno jest hrdlo.³⁰⁾

V Plzni od starodávna býval zvyk, že při času Tří králů mezi zdi městskými „ceremonie křesťanská se vykonávala kaděním a kropením vody posvěcené“, začož dáváno bylo knězi dva groše a branným i hlásným 6 grošů koledy.³¹⁾

Do zdi vstavován leckdes kostel (v Praze sv. Martin, sv. Štěpán ve zdi), ale domu za dlouhý čas nedovolováno sem stavěti.

Za trest největší bývalo, když zradil zrádce nad celým městem, že obraz jeho vsadili do zdi městské, jakožto posvátného symbolu všeho města. Takž učinili Plzeňští r. 1434 dvěma svým sousedům, Ondřeji Červenkoví krejčímu a ševci Mikuláši Sršovi, kteří pokusili se o zradu. Nejprve zvěsili je za živa na zdi u kláštera dominikánského a poprsí zločinců v kameni vytesaná dali vsaditi v městskou zeď.³²⁾

„spravedlivě provinil.“ A též přivozuje příklad mytického Říma, kde „pro zekážen Romulovi bratr jeho Remus, který rychtářem v Římě byl, město zapověděl“.

²⁸⁾ Arch. mělnick. kn. č. 3. fol. 202.

²⁹⁾ Smolná kniha města Pardub fol. 13.

³⁰⁾ Smolná kn. tamže fol. 21.

³¹⁾ Plachého Paměti Plzeňské. Strnad. 40. Zpráva o tom z r. 1441.

³²⁾ Hruška, Plzeň 31. Teď zdobí oba kameny chodbu v městském muzeu zeňském.

yl na zdi staroměstské do příkopu k městu Novému záchod vedle záchodu.³⁹⁾ Jinde ovšem také nebyli Pražanů šetrnější. V Lounech poručili r. 1596 páni konšelé Dorotě Chrapalce,⁴⁰⁾ „aby sekret, který při domě má, ihned bez meškání obořiti dala, tak aby se panu Janovi Šiflovi škoda skrze vodu nedála, a tam žádné nečistoty víceji nelila. Pokudžby pak chtěla takový sekret na zdi městské obrátiti, toho že se jí dopouští“. Že do hradeb vedeny trouby s nečistotami, to víme bezpečně z Berouna, kdež je obkládají co rok na zimu hnojem, aby v nich nezamrzlo.⁴¹⁾ Král Ferdinand na zdi a v ale zámku pražského dovoloval lidem stavěti i domy, na příklad r. 1539 Lorenzovi zámečníkovi.⁴²⁾

Městská zeď v každém rohu a často i mezi rohy v rovné čáře zpevňována byla baštami; nejmohutnější bašty bývaly ovšem ke čtyřem světům stranám v rozích, ostatní byly slabší a leckde byly to jen střílny a kobky.

V Hradci Jindřichově bývalo r. 1489 na zdi mezi nárožními baštami několik „kobek dřevem krytých“, v nichž pobývali hlásní.⁴³⁾ V Berouně vynikávalo z vnitřní zdi městské 37 čtyřhranných, statných bašt a silně klenutých, s okénky ku stěbě, nad krovem majících po dvou makovicích.⁴⁴⁾ V Náchodě byly ve vysoké zdi, která se táhla od brány k bráně, majíc 430 sáhů, dvacet čtyři „bašty či okrouhlé vížky v průměru tři sáhy od sebe nestejně vzdálené“. ⁴⁵⁾ V Mýtě Vysokém kolem všeho města bylo 25 bašt.⁴⁶⁾

Druhdy byly na kamenném podstavci také bašty dřevěné: zeď městská v roze povyskočila polokruhem ven, a na ten polokruh vstavena věž dřevěná. Bydžovští dali r. 1311 za baštu dřevěnou 6 hřiven.⁴⁷⁾ Jindřichohradečtí mají ještě r. 1495 tu a onu „věž parkání“ prkennou, „s železnými nárožníky“; ⁴⁸⁾ r. 1489 vezou za baštu nežárskou trámy a šindel na krov.

Byla-li všecka bašta kamenná neb cihelná, dosti často čteš, že aspoň krytí bylo dřevěné. R. 1508 platili Berounští „za 19 krokví za bašty půl kopy, za 13 krokví k baštám 20 grošů, dělníkům nosícím krovky na bašty bibales 1 groš; základného jedné bašty věž bibales čili zpropitného 1 groš; Trlicovi, dělajícimu krovky

³⁹⁾ Kn. šestip. č. 473. 157. „Poněvadž příkopové okolo města Starého opatrování úředníků byly, proto dovolují Zvůnkovi, aby na koly ven nad stívod obecní záchod udělal, sousedka mlynářka překážeti nemá.“ R. 1576.

⁴⁰⁾ Arch. lounsk. kn. č. 1. A. 4. fol. E. 8. E. 9.

⁴¹⁾ Arch. berounsk. kn. počtů nejstarších; při r. 1515 zpráva ta nejprve.

⁴²⁾ Arch. c. k. místodrž. kopiač č. 5. str. 389. 501.

⁴³⁾ Arch. hradecký. Reg. purkm. fol. 20.

⁴⁴⁾ Ant. Seydl, děkan, r. 1828 je vypisuje, tenkrátě ještě stály.

⁴⁵⁾ M. Ludvík, Pam. Náchoda 26.

⁴⁶⁾ Jireček, Mýto 15; Šembera, Mýto 80.

⁴⁷⁾ Jireček, Pam. IX. 62.

⁴⁸⁾ Reg. purkm. v arch. tamějším.

na bašty, za tři dni 18 grošů; Hošek vzal za 33 latí na baštu 16 grošů.⁴⁹⁾

Ve Stříbrě ještě r. 1596 platí konšelé „od povlečení bašty a dělání nových krakolečů tesaři 1 kopu 50 grošů“.⁵⁰⁾

Roku 1515 zbořili Berounští na baště, „na Čápích“ řečené, dřevěný srub a postavili baštu všecko kamennou; od boření platili za den 6 grošů, od stavění šesti zedníkům též tolik za den. Nová bašta na Čápích byla malovaná! Platil Berounští právě té chvíle „za ocet k barvám na baštu 9 denárů a za 4 libry oleje k vikéróm a barvám 3 groše 4 denáry“.

V kamenné baště byly otvory na střelbu v několika patrech pod sebou. Ve zbytcích bašt rakovnických jsou střílní otvory až téměř u samého příkopu. Obvyčejně byla dvě patra okének takových, jakož dosavad pozorovati na baštách v Poličce. Na obrázcích v Pa-prockém postřehujeme bašty i o třech patrech.

Uvnitř v baště bývaly místnosti řídko kdy prázdný. V Slaném míval dílnu v některé baště prachovník; v jiné byl sklad prachu.⁵¹⁾ V Hradci Jindřichově chovali v baště jedné r. 1501 „nevody“;⁵²⁾ v jiné bydlil hlásný, v jiné byla hromada nepotřebného nářadí. Berounští platí r. 1516 „Jírovi Knapovi od vyklizení bašty, kde bývají ponocní, 4 groše“.⁵³⁾

V Lounech druhdy stavívali soukromníci sami bašty, jimž tu vůbec říkáno „turmy“. R. 1482 čte se na příklad v knize městské, že purkmistr a konšelé „věži nebo turm za domem Špulěře, kterouž týž Špulér zdělal jest, jemu k vlázení právem dědičným zapsali s výminkú, kdyžby potřeba bylo k učinění odporu, že průchody skrze týž turm svobodné byti mají“.⁵⁴⁾

Nejobyčejněji bývaly bašty v době klidné pronajímány z platu, jenž připadal v důchod obecní, však nájemníci nebývali baštám na zdraví. Už první nejstarší zápis o takovém nájmu nařiká nájemníka. Týká se bašty na Karlově v Praze, o níž r. 1434 zapsali konšelé:⁵⁵⁾ „Zpravení jsouce, kterak skrze Jana Karlovského daly se veliké škody v ohradě kláštera Karlovského a odtud dále na podlahách věží městských, na srubích, na vzhodích, na pažení; i protož dávají ohradu Petru Nárožníkovi i domek, aby bašty opatroval.“

Kterak bašta druhdy v starší době bývala i v dědičné držení dávána, o tom poučný zápis v knize smluv města Boleslavě Mladé.⁵⁶⁾ Purkmistr a konšelé dali totiž r. 1499 Jakobovi, řečenému Škopek.

⁴⁹⁾ Reg. počtů v arch. berounsk nejstarší.

⁵⁰⁾ Kn. Stříbrská č. 192. fol. 240. v arch. plzeňsk.

⁵¹⁾ Lacina, Slané 43.

⁵²⁾ Reg. purkm. počtů. fol. 77.

⁵³⁾ Počty berounské z r. 1508.

⁵⁴⁾ Kn. lounsk. č. 1. C. 8. fol. 15.

⁵⁵⁾ Miscell. č. 14. fol. G. 10. v Desk. Zem.

⁵⁶⁾ Kniha smluv č. 1. fol. 19. v tamějším městském musei.

štu na bráně klášterské tak, „že Škopek na té baště má sobě k svému užitku přivést i ustavit i opravit, jakž sie jemu zdá, a vazbu všicku prkny má krýti a pobiti, kteráž jest na podsebiti, a krýti svršek krokvěmi, šindelí, laťmi, sám na svůj groš . . a odstalo by prkno které aneb zhyulo, na to místo jiné má na svůj náklad spraviti jakožto hospodář, ale což se grunthu týče, jestli aby sšel anebo sešlo, to mají páni na svůj náklad a obec zdělati i opravit i s vazbú tú, kteráž jest pod krovem. Také což se úhlu týče u bašty, ten má krýti, aby nehnul, a od toho úhla dlí 4 loket aby přístřešek mohl míti sobě ku potřebě, a pod baštú dole má práz dělati, až po jistbu branného pěti neb šesti loket šíří, a to vše své potřebě užívati moci bude, a to proto, aby škoda sie nedála. Také východ nebo záchod bude moci sobě udělati v zemi ohrazený pro lidi, aby lidem k vošklivosti nebylo. A to mu jest dáno do života jeho beze všech platův i beze všech vojen, pojezd, výchozí, útek. Kdyžby ho pán Bůh smrti neuchoval, a jiný, ktožby koli byl po něm, má na každý rok, na každého sv. Havla, dva groše české nám k vobci platiti, to dadúc, všech jiných věcí mají prázdni platiti krom však kněží, 57) to mají vedle sused dávat, a již psanú baštu muož a moci budú prodati, dáti, zastaviti, směniti člověku k obreému, ješto by se nám hodil pod týž plat a též právo. A ktožby byl tu byl anebo bude, k potřebě vyjítí bráně aby zbroj měl, a s čím vyjítí k bráně měl, nemuoželi býti více, ale najměn aby štíep měl, aby s čím vedle sused vyjítí měl“.

Tedy najímali a k dědičnému vládení propouštivali bašty všude v městech.

Však i darem bývaly bašty oddávány. V Hradci Jindřichově v době, kdy už bouře byla nad hlavou, r. 1610 přišel „pan ouředník“ zámku žádat konšelů, „aby mu bašta v pargkanu za Kaplickejmu brána byla, že chce na ni střechu dáti udělati“. 58) Páni v radě mu odpovídali, že „se na to vyjde“, to jest, že baštu ohledají, může-li panu ouředníkovi darem dáti. 59) V městech královských bašty spravoval král; bylťe jeho. R. 1535 píše Ferdinand 60) Lounským, Václavovi Kaňkovskému z Gamsenštejna a dědicům jeho baštu, kteráž za domem jeho jest, z milosti královské dáti ráčil, aby ji postavěti a pokoje v ní a v domu svém zdělati mohl, že to „bude olnější hospoda krále, kdyby do Luna šťastný jeho příjezd byl“. Páni mu tedy nepřekázeli, když od Albina Šlika a Volfharta Plankra podkomořího v túž baštu uveden bude. Kdyby ji pro potřebu města chtěli, aby zaplatili mu za to, co vystaví.

57) Rozuměj: že nemají býti prázdni platů na kněze.

58) Arch. v Hradci. Manual radní r. 1610 fol. 20.

59) Arch. v Mladé Bolesl. lit. D. r. 1619 baštu najímají za 4 gr. ročně. Děje a koupě bašt a domků při nich zapsány také v arch. plzeňsk. lib. t. č. 2. v letech 1454—1487.

60) Arch. c. k. mistodrž. Miss. č. 13. str. 188.

Mimo veliké a menší bašty a v rozích „rundele“ obranné bývaly vystavovány, a lípány na hrady městské všelikteraké na příhodných místech „halkýře“, „vikýře“, hlásky, vikuše a jiná věžovitá stavení čtverhranná, kulatá, špičatá, robatá, větší a drobnější, kteráž dávala středověkým městům onen malebný ráz, jenž na obrazích se nám líbí, a moderním městům docela schází.

Namítá se otázka, či byla povinnost hrady stavěti a posešle opravovati?

Všickni obyvatelé městští měli osobní povinnost zdi městské stavěti nebo vyslati k stavbě na místě svém lidi najaté. Také vůkolní vsi a lidé z předměstí, kteří se ve zdech od útoků nepřátelských šetřivali, musili k stavbě přičiňovati; měrou ovšem největší ti, kteří byli na městě závisli a jemu robotni. Přerovským r. 1350 vykopali celý příkop a „parkán okolo města upletli“ lidé ze vsí vůkolních robotou.⁶¹⁾

Městům poddaným některým postavila s povolením královým hradbu vrchnost, jakož víme o Pardubických. V městech královských jí král — snad mimo jediné město Nové — sic nestavěl, ale při stavbě učinil měšťanům některé úlevy, a zeď hotová pak byla jeho.⁶²⁾ Úlevy králem poskytované na snadnější postavení zdi městských byly v tom, že měšťané na čas určitý prázdni byli berní a jiných břemen peněžitých aneb, jako v Litomyšli, v Oustí a jinde, darováno jim vybírati mýto, clo, až do vystavění hradeb.

V Berouně za všecken čas obvykle bývalo zváti zdi městské „královskými“;⁶³⁾ v Praze dává Ferdinand r. 1538 kus zdi i s věží u dvora králové Vondřejovi Klatovskému, měšťanovi staroměstskému, řka v listině, že „drží Klatovský dům, kterémuž říkájí Doleatorův, u dvora králové, kde prve desky byly, a maštale byla, a nyní již toliko zdi stojí zdělí okolo 22 loket a šíří 15 loket, k kterémuž místu pustému věže městská s velikú roztrhlinú a zlu střechú připojena jest“. To místo že mu dává i s věží.⁶⁴⁾ Uvádíme schválně tu řeč, aby poznal čtoucí mimochodem, v kteraké pěkné míře byly hrady pražské r. 1538, ne-li všude, tedy aspoň u králové dvora.

Že zdi pražské všecky všudy byly královy, to také plyne z proseb Pražanů všech tří měst na sněmu r. 1608 a 1610, „kdež

⁶¹⁾ Listář pernštejnský č. 2. fol. 217. v Mus.

⁶²⁾ Dle Tomka Praha II. 349. jest v Novém městě věc nejasná: král zeď stavěl, tedy se jí ujímal, a měšťané k obci najímají bašty!

⁶³⁾ Ještě r. 1709 zapsáno dle Seydla, „že náky Emerych pobořil zeď královskou a k domu si jí přivtělil, a za to odsouzen, aby ji postavil znova a 30 kop ještě pokutou složil“, k čemuž dodává děkan Seydl r. 1828: „Co by jich za našich časů musilo pokutu platiti, kteří bašty z kořen vyvrátili, podkopali a oblouplili — a to vše pro trochu kamení — totéž patriotism.“ Rukop. v Mus. č. str. 58.

⁶⁴⁾ Arch. místodrž. Miss. č. 5. str. 437.

za přímluvou k J. Msti císařské stavův žádali, aby vedle úkací, při zvláštní audienci podané, jim zdi a bašty okolo městských se vším k týmž zdem příslušenstvím a jurisdikcí v opatrování a moc uvésti ráčil.⁶⁵⁾

S otázkou, čím hradby jsou, souvisel následek, kdo je má opravovati.

V době bouřlivé a městům nebezpečné ovšem nehádali se měnami dlouho o tu povinnost. Opravovali sami a rychle. Na příklad v roce 1502 Čáslavští samým sobě nařídili na opravu zdi: „Z domů dá někdo jednoho dělníka, někdo dva a někdo více vedle vyhledání panského (rozuměj konšelského); z chudších v městě, jako na předměstí, po půl. Kdož dědiny má, dá z lánu na den po tři dělnících a k tomu budú beze všeho odporu forovati les k srubům a k plotům na valy a vápno. Dědinníci, majíce koně, kdyby rovali za ty, ježto koní nemají, bude dáno jim od fůry lesu po groších a od fůry vápna 12 gr.; a ti dědinníci, kteří koní nemají, z fůry lesu dájí s čtvrti 1 groš míšeňský, a na fůry vápna čtvrti 1 groš.“⁶⁶⁾

Jindy pak chtěla města na opravu zdi obyčejně pomoci královské, zvláště nebyly-li domácí prostředky s to. Z domácích prostředků vídáme ten, že někteří měšťané umírající odkazovali k opravě městských některou kopu; že některý groš z pokut měšťanůch,⁶⁷⁾ a důchod z pronajatých bašt opravě zdi býval od úřadu přikán, a konečně, že sobě měšťané sami uložili nějakou na to dobrovolnou sbírku čili daň.⁶⁸⁾ Královská města někdy vyprošovala pomoc při králi na pomoc oprav také některý kus jeho vlastních věhodů v městě, buď část z ungeltu neb clo a mýto, a nejčastěji žádala na to odmrš zeměpanskou obdržeti; na okamžitou pomoc žádala slevy neb odpuštění berně.

Budějovickým r. 1410 dovoleno, aby zdi opravili „z obstavené zdi, kterou by solnaři a formané opovážili se jinudy vézti nežli silnicí budějovické“.⁶⁹⁾ Berounským r. 1550 Ferdinand odpouští městu ročně (daně roční) 50 kop „k pomoci a opravě zdi a škody, která se jim ledem řekou Mží toho roku stala“.⁷⁰⁾

Podobných příkladů podpory královské, obzvláště po ohnících, jest veliká síla; důkaz to, že králům záleželo na tom, aby města v brou měla ohradu.

⁶⁵⁾ Chaos v arch. pražsk.

⁶⁶⁾ Sedláček, Čáslav.

⁶⁷⁾ Kutnohorští zakázali r. 1435 tanec; ale poněvadž ženy některé neobdělaly, byli za to jich muži šatlavou přivřeni, a muž ženy nejhorší odězen, aby na svůj groš přičinil k opravě městské zdi, zejména aby skříň dal pokryti bránu kouřimskou. Kořínek, Paměti 167.

⁶⁸⁾ Stálou daň na zdi nalezl Gengler, Stadt-Alterthüm. str. 13. jen ve Těšově.

⁶⁹⁾ Strahovský rukop. č. B. 196. fol. 609.

⁷⁰⁾ Arch. c. k. místodr. Miss. č. 46. fol. 111.

Část odoumrti na opravu zdí dal městům Rudolf r. 1577, poněvadž „ráčil milostivě prohlédnouti k sešlosti a pustnutí měst, oprav zdí, bran a jiných věcí“⁷¹⁾ Aby pak měšťané na nic jiného nežli na zdi a válečné nástroje toho daru císařského neutráceli, poručil,⁷²⁾ aby o tom v Pražských městech hejtman, v městech venkovských podkomoří počet činili s konšely a oznamovali, kolik se z oumrtí sešlo, aby císař „poznal, že se v tom spravedlivě chovají“.

V městech poddaných dávala vrchnost, vidouc bezpochyby nemožnost měšťanů, opravovati hradby sama. Tak štědrý byl r. 1560 arcikníže Ferdinand v Chlumci. Toho roku poroučí hejtmanu svému, „že by brány v Chlumci na oboření byly, kteréž nebezpečné jsou, aby je dal zopravit“.⁷³⁾

Někde si zase dali na to privilegium dáti, že ne oni, než vrchnost musí zdi spravovati. Příklad toho jsou Náchodští, kteří r. 1496 od Jindřicha Minstrberského vyprosili sobě takovou milost, aspoň na kus zdi „počnúc od hradu až k bílé okružlé vížce, která nad kněžskou zahrádku stojí a s druhé strany od fortny hradové až po ten srúbek na konci zdi městské“.⁷⁴⁾ K té milosti jim ještě přidal kníže Jiří „příkop městský, kterýž jest jim byl pan Kolda mocí odňal, aby jej již potomně a věčně svému užitku drželi, jej opravovali“.

Naproti tomu jiný pán měšťanům poddaným přímo vzkazoval, že oni sami jsou povinni opravy na zdích a valech podnikati. R. 1557 poroučí Joachim z Hradce svým měšťanům jindřichohradeckým, aby se vši pilností opravili hradby, a „ta bašta u mlejna, poněvadž nyní toho čas jest, aby byla okřaltována“.⁷⁵⁾

Nejpřísněji to vzkázal Vilém z Pernštejna r. 1515 Pardubickým. „Opravy na valech, mostech, kteréž vám přináležejí, toho nikoliv abyste neobmeškávali opravovati. Jestliže čí dobytek, buď svině, krávy neb cožkoli usvědčeno bylo, ano po valích chodí a škodu dělají, ten každý aby dal pokuty půl kopy grošů; pak to jest divná věc, že se nákladové moji tak lehce váží, a kde která cibla upadne neb vápno odpaduje, nikdy se nic neopraví. Jestliže to opravováno nebude, kopu grošů z měšťan bez milosti vezmu.“⁷⁶⁾

V některých městech hleděli a šetřili hradeb svých jako klénotů. V Táboře druhou polovicí 16. věku volívali co rok dvě osoby k dohlédání „ke zdem městským, kdež by co k opravě přináleželo“; ⁷⁷⁾ v Hoře Kutné r. 1530 uložili si při volbě nových kou-

⁷¹⁾ Sněmy V. 110.

⁷²⁾ D. Zemské, Miscell. č. 75. fol. 170.

⁷³⁾ Arch. c. k. mistodrž. Missiv. č. 68¹/₄, str. 12.

⁷⁴⁾ M. Ludvík, Náchod 97.

⁷⁵⁾ Kopial star. památek v manusk. p. Tischera, archiváře hradeckého.

⁷⁶⁾ Arch. Pam. VII. 526.

⁷⁷⁾ Arch. v Táboře. Rukopis obsahující privilegia.

že „všickni páni ku valům a zdem přihlížeti mají“; ⁷⁸⁾ ve sběře volívali čtyři hejtmany do čtyř čtvrtí, a každý měl mimo to práce i péči o bránu jednu. ⁷⁹⁾

Jinde zase na odpor tomu nechávali hradeb pustnouti. Ravníčtí píší r. 1615, že „při obci jejich okolo města drahý kus i městské se zbořil“, a prosí souseda v Modřejovicích o 50 grošů. ⁸⁰⁾ Litoměřičtí měli r. 1568 zdi tak zlé, že usnesli se o mimodělné sbírce; z cizích vín aby totiž každý k obci dal ze sudu 5 grošů českých, z voznice 10 grošů; a svolili se, ty „peníze obrátiti na vystavění mostu, městských zdí, věže, poněvadž obecní důhodové na taková stavení vystačiti nemohou“. ⁸¹⁾ Touže dobou náikají Plzeňští, že mají zdi zlé, „kdyby na nebezpečenství bylo, přiněmu aby o tom se rada ujala“. ⁸²⁾

Nejhorlivěji stavěno a pracováno o hradbách za krále Vladislava pro bouře stavovské, a po druhé hned po začátku 17. věku před bitvou bělohorskou, tak že po válkách husitských až k Vladislavovi, a po stavitelské periodě Vladislavské až po práh století 17. ze za pravidlo vzíti, že zdi svých měšťané nevzdělávali.

U Kutnohorských o tom lze „souditi z chvatu a práce, do jaké se dali při smrti Jiříka krále, bojíce se o své město. Tehda bořili domy a rušili zahrady v příkopech. Když pak za vlády Vladislavovy nebezpečenství minulo, opakovalo se totéž jako po husitské době: kusy valů se rozdávaly; roku 1481 dali páni dovolení, aby Michal erckafér, jenž koupil si domek na valech, směl hradby proomiti a vrata si tam udělati“. ⁸³⁾ Když pak začaly se bouře stavovské, odpovědníků paličských vzniklo z míry mnoho, a nad to ještě leckdes k hranici byl strach z Turka, přihlédali měšťané zase k tomu, aby zdi ničemné opět byly k čemu. Neznáme města z počátku století 16., aby se v něm nestavělo na zdech a lépe se neohrazovalo. Veliká většina zdí městských a věží, dosud zachovaných v drobných zbytcích, pochází právě z té doby. A nápodobně dělo se o sto let později. R. 1608 usnesli se, cítíce nebezpečenství doby neklidné, v Litoměřicích měšťané honem, aby „zdi městské, kde jsou sešlé a rozbořené, časně se spravily, a varty u bran osadily; bašty při domích, kdo koliv z sousedů mají, takové bašty, pokudž sešlé jsou, aby každý nejináče, nežli jakoby jeho vlastní byla, v čtyřech nedělích spraviti dali, a kde jsou jaké zdi prolomené, ty se opravily a zavřely“. ⁸⁴⁾

Totéž podnikli Rakovničané touže dobou, pozvavše sobě na pomoc všechny vsudy okolní vesničany; a totéž zajisté v pohnuté době

⁷⁸⁾ Šimek ve Sbor. Hist. IV. 312.

⁷⁹⁾ Arch. plzeňský č. 193. fol. 12.

⁸⁰⁾ Arch. rakovn. Kopiař z r. 1612.

⁸¹⁾ Svolení obce Litoměř. v Mus. č. č. 3. E. 3. fol. 19.

⁸²⁾ Arch. plzeňský. Protok. konš. č. 19. str. 80. r. 1556.

⁸³⁾ Šimek, Sbor. Hist. IV. 312.

⁸⁴⁾ Svolení obce Litoměř. v Mus. fol. 164.

posledních let Rudolfových podnikali též jiní jinde;⁸⁵⁾ ale zdi a zpevnění dosavadního a starodávného způsobu na dlouze už nestačovaly.

Vojna třicetiletá donutila města opevňovati a ohrazovati se proti pokročilejší zbrani obléhací též způsobem novějším, pokročilejším. Tenkrát vznikla zpevnění dvojítá, rohové bašty daleko povystoupily a před ně nasypány valy nové, obezděné. V Praze před bránu Horskou a Koňskou vyvrhli ze země zpevnění a valy trojí;⁸⁶⁾ Conti „dal nové okliky a násypy kopati, vytesané sruby klásti, palesáty sázeti, ve zdech zahradních díry, aby se lid retoval, prokopávati“.⁸⁷⁾

Než zanechajíc pevnění pozdější doby, vraťme se zase k městské ohradě starodávné, abychom položili slovo o parkáně městském.

V 15. a 16. věku sluly příkopy hradebné parkánem. Druhdy tak nebylo. Býval to, jakož svrchu praveno, plot, ať zděný, ať rostlinný, na obrubě příkopu. Ploty a příkopy dlouho zachovaly se v starém opevnění. V Berouně ještě r. 1508 opravují „Zit a Jan, oba řezáči, plot u brány naproti cihelně“.⁸⁸⁾ Takovému plotu říkali také teras; v Pardubicích ještě r. 1541 platí 4 kopy míšeňské „za podezdování zdí u příkopa městského a od tesání kolí k děláání nového tarasu při témž příkopě“.⁸⁹⁾ Byl tedy také parkán z kolí a z trámů.

Jméno parkánu (barchan, park — plot dosud u Polanů) vztaženo prodlením doby až do příkopu, a příkopům zůstalo po tu chvíli.

Příkopy nebývaly stejné hloubky. Kde bylo toho potřebí, vykopán příkop hlubší. Ve Vodňanech ještě v tomto století byl zasypaný příkop na leckterém místě čtyři sáhy hluboký.⁹⁰⁾ V Berouně dosavad sestupuje se do parkánů daleko hlubších. Také šíře byla dle potřeby tu větší, tu menší. V Berouně před samou branou změřen jest příkop bývalý a dnes zasypaný „osmnácti kroky“.⁹¹⁾ V Rakovníce byl příkop na severní straně asi polovicí tak široký jako berounský, ale na straně jižní byl tak rozlehlý, že se do něho vešel rybník.

Do příkopů v době nebezpečné pouštivali vodu. Takž druhdy mohl býti příkop mezi Starým a Novým městem bezděčným ramenem Vltaviným. Kde neměli řeky u samého města, vedli s

⁸⁵⁾ Stříbrští učinili tak o něco dříve. R. 1589 smluvili s Janem zedníkem zeď městskou „nad láznou za 12 kop, kbelec mouky, 2 větele řídkého piva a na tu smlouvu dána (hned) 1 kopa míš.“ Arch. plzeňský č. 193. fol. 17. *

⁸⁶⁾ Viděti dobře na obrázku v Leto- a Denopisu r. 1648 obležení švédského původem Jana Zatočila z Löwenbrugku, kancléře staroměstského.

⁸⁷⁾ Tamže str. 22.

⁸⁸⁾ Kn. počtů v arch. berounsk.

⁸⁹⁾ Kn. počtů pardubských č. I. fol. 7.

⁹⁰⁾ Schön, Vodňany. Rukop. v Mus. č. 3. F. 32. str. 100.

⁹¹⁾ Seydl v Kronice. Rukop. musejní.

hu, jako na příklad Vodňanští z Blánice; kde neměli vůbec, nastřádali sobě vodu v některém rybníce a, když uhodilo vyrazili stavidla a naplnili příkop, jakož to víme o Rakovských. V Berouně mívali v jedné části příkopu nasazené ryby; ⁹²⁾ 1. října r. 1529 někteří sousedé zakládají v příkopě haltýře. ⁹³⁾

V dobách klidných příkop se obyčejně oděl zahradami, aneb ořův travou; na místech vlhčích hojně rostly vrbiny a rákos. Pardubicích se rok co rok platívalo „od posečení vrbí a rákosí příkopích městských“. ⁹⁴⁾ V Kouřimi r. 1499 platí obec „za dní díla mezi zdmi i vrby sekání 24 grošů“. ⁹⁵⁾

Že mívali v parkánech zahrady, ba i vinice, důkazem Hradec rákové, v jehož počtech při r. 1605 čteme: ⁹⁶⁾ „Jandovi vinaři vína odkrývání na parkáních 2 gr. 4 d.; vinaři od spravování na na parkáních za rok služby 1 kopa 17 grošů; Jiříkovi Cilkovi fortnýři od sbírání housenek na štípy v parkáních a od klešťování souší 45 grošů“; jindy čteme, že platí za „klácení echů a sbírání jablek na parkáních“.

Též v Pardubicích mimo rákos a vrbí mívali v parkánech zahrady, neboť dosti často platí obec „za zbírání housenek mezi vrbami“. ⁹⁷⁾

Což utěšený to pohled! Pod starými zdmi ozubenými a barmami malebnými jabloně, ořeší a víno „na šrácích“!

Ale všechny příkopy nebyvaly tak utěšený; aspoň ne na všech místech. Kde stály „rámy“ soukenníků v příkopě, ⁹⁸⁾ kde za celý rok provazy pleta chodíval sem tam provazník, kde vyvolili sobě řelci kus parkánu za cvičiště, kde pásly se kozy na komonici jako v parkánech kolínských, tak že posměch z toho byl, že kozy jdají kolínským hradby (r. 1603), ⁹⁹⁾ tam ovšem nikdež nedařilo se ani stromu ani květině.

Některý kus parkánu, jsa přepažen, posluhoval také za sklad nějakého nepotřebného haraburdí. V Hradci Jindřichově r. 1487 platí se groš „za odvezení dříví z krchova od varhanův do parkána“, ¹⁰⁰⁾ a z jiných zpráv víme, že v parkánech bývaly také sklady dřev a sklady kamene.

Někde bývalo v příkopech z míry nečisto. Nečistota do nich přicházela s hradeb městských. Skoro ve všech městských počtech nacházíme platy za cizení příkopů. Na počátku století 16. platili za to v městech venkovských průměrně 3, 4 groše za den.

⁹²⁾ Počet berounský r. 1513 v arch. berounském.

⁹³⁾ Arch. plzeňsk. lib. exp. č. 10. 75.

⁹⁴⁾ Počet pardubický I. fol. 3. atd. První zpráva z r. 1530.

⁹⁵⁾ Počty města Guřimi. Ruk. v Mus. č. 24. F. 22.

⁹⁶⁾ Reg. Hradce Král. Ruk. v Mus.

⁹⁷⁾ Počet pardub. II. fol. 18. a jinde.

⁹⁸⁾ Smolná kniha nymburská 1586 fol. 5. Tu vyznává Jan Pohůnek, že zával sukna na rámcích ve valech, kdež brány přede dnem otevřeli“.

⁹⁹⁾ Vávra. Kolín 154.

¹⁰⁰⁾ Reg. purkm. v arch. hradeckém fol. 97.

Velmi nečisté příkopy mívali v Praze. Když r. 1538 žádal Šimon z Tišnova, apatekář u anděla, aby jemu k vysazení zahrady popřáli páni místa v příkopě u sv. Štěpána ve zdi, učinili úředníci městští na to místo „vejchoz“ a našli „v tom příkopě mnoho nečistot, kteréž k veliké města toho potupě i ke škodě jsú“;¹⁾ a Jan Řeháček prose r. 1550 o místo „v příkopě již zasypaném za novú bránú tak zdílí jako pavlače nyní od dvoru J. Msti králové sú,“ praví v žádosti svojí za důvod, „poněvadž to místo větší nebezpečností nežli užitek skládáním dříví i také potupu skládáním hnojů a jiných nečistot městu nese.“²⁾ Kolár jakýs dostává od města roku 1550 „kus příkopu, již nečistotami zanešeného, u sv. Benedikta za ročních 10 grošů míšeňských.“³⁾

Na všecken způsob byl nejškaredější v Čechách příkop mezi Starým městem a Novým. Za Sylvia Aeneáše byl ještě „hluboký, s obojí strany zdmi ohražený, do kteréhož se velmi snadně voda z řeky svéstí mohla.“⁴⁾ Ale tak nevypadal padesáte let po tom. Když se totiž r. 1518 sloučila obě města v jednotu, jali se příkop, to viditelné znamení svého bývalého nepřátelstva, zahazovati a vyplňovati, a když po málu letech jednota králem Ferdinandem rozvedena zase k veliké radosti Novoměšťanů: stal se příkop mezi oběma městy předmětem msty s obojí strany: co jedni vyčistili, to druhí nečistotami zasypali, a žalob o vzájemném znečišťování příkopů jest nekonečná řada za celé století.

Nechutný obraz pražského příkopu podala ubrmanská kommissí z nejvyšších ouředníků zemských vyslaná r. 1617 smířovat obě města, hádající se o grunty.⁵⁾ Z její zprávy viděti, že příkop byl smetím s půlí zasypan, místy byla kamenná lávka s jedné strany na druhou, někde byla lávka v stejné výšce s rupy a smetím, tak že byla zbytečnou. Všude válelo se drahně klad čili halb a kamení. Kdesi u vápenice dělila obě města stoka neb strouha: kommissí ustanovila, aby obě „města dala společně stoku vyčistiti a vydlážditi, a jedni druhým na stranách za strouhou válením dříví, smetí, hnojí a zasejpáním i jináče příkoří nečinili, dříví neválené na strouze pryč aby bylo uklizeno“.

U můstku, kdež v dnešní Praze místo nejživější a velice přívětivé, r. 1617 „znamenitá blata a neřády se zdržovaly“; i protož ustanovili zemští ubrmané, „aby obojí města ten záhon na společný náklad vydlážditi dali“; dále v příkopě městském „byla strouha až k nové bráně zanešená a vyvejšená, a na ní někteří Novoměstští svá haldiště mají, a toliko cesta vozová za příkopy staroměstskými, v nichž střelci z kuší střelbu provozují, na straně

¹⁾ Lib. antiquiss. sexemv. č. 56. fol. F. 17. v Deskách.

²⁾ Tamže fol. G. 12.

³⁾ Tamže fol. G. 13.

⁴⁾ Veleslavín, Předmluva k Sylviovi 129.

⁵⁾ Chaos v pražsk. arch. a též v Deskách v Miscell. č. 75. fol. 92

oměstské haldami dosti zúžena jest. Na jednom místě jdúc drané bráně nemálo bláta v té cestě vozové se zdržuje, a na ntě staroměstském nemálo od dříví, kamenů k stavění i mlýnch, též jiných rumů složeno“. Páni nařídili, aby se nečistoty slídily — do půl léta.

Tak tedy vypadal pražský příkop. Pěkný nebyl. Ale největší aredosť jeho byla v tom, že v jeho haldách a smeťových děrách ržovala se luza městská, tak že v noci tu bývalo nebezpečno.

Ale i ve dne leckdy býval tu život bujný. Kdo nechtěl se áti v městě, boje se rychtáře, ten šel prat se na příkop. Někdy byl i šlechtic, jenž svůj souboj s měšťany tu na příkopě spravil. 1557 vinil na příklad Jiřík od pávů, měšťan novoměstský, Miláše Bryknara z Brukštejna, že s tovaryši svými „jsou ho na říkopích zranili beze vsí příčiny a zamordovati chtěli; počátky činili, chlapy dávali, přes strouhy skákající, s dobytými braněmi s ním se honili a jej zekali, nad to, když již padl, předse naň ekali, až jej schromili.“⁶⁾ Za to dostali se páni do věže.

Na konec otázka, či že byly parkány?

Bývaly patrnó, jako hradby, majetkem vrchnosti. Ale král panstvo záhy zanechávali příkop obcím ku prospěchu. V 16. věku ž všude jsou parkány gruntem obecním. Čtemeť v knize šesti-anského úřadu novoměstského: ⁷⁾ „Příkopy jsou místo obecní, prodajné býti nemá, dvorce a domy v nich dědičné býti neohou, nežli do potřeby obecní.“ Podle toho pravidla, kteréž pohází z r. 1523, také vždy Pražané vedli sobě, najímající místa příkopě do času jen. Podobnou věc známe z Litoměřic. Jest r. 1578. Tehdáž „sneseno v radě s pány staršími v přítomnosti š. rychtáře, pánů kmetův, aby parkánové obecní městští všickni mocí obce této pozůstávali, a v přítomnosti pánů starších jest oručeno, aby to v svém opatrování měli, však k dobrému a pořádku obecnímu.“⁸⁾ V Praze najímali také parkán městský r. 1538 s touto znamenitú výminkú, jestližeby kdy toho potřeba válečná tarému městu pražskému nastala, žeby pro obranu města v té ohradě neb v příkopě buď stavení, nebo cožkoliv jiného, postaviti chtěli, tehdy nemá jim (nájemce) překážky činiti“. Anebo najali ké takto: „Aby si nájemce kus parkánu zdí ohradil a zahradu činil, však s výminkú, jestližeby kdy potřeba válečná nastala, by tu pro obranu co postaviti chtěli, aby to bez ouplatku popupil zase.“⁹⁾ Třetí podmínka nezřídka bývala ta, aby nájemce, těl-li by kus parkánu, svým nákladem v zahradu zdělaný, protí, prodal ho jen měšťanu staropražskému.

⁶⁾ Reg. vejповědí bilá. soudu kom. 14. J. fol. 212.

⁷⁾ Desky Zem. Miscell. č. 57. fol. 114.

⁸⁾ Svolení obce Litoměř. Rukop. v Mus. fol. 40.

⁹⁾ Zápisů takových několik v Deskách v Miscell. č. 56. Citované kusy z fol. F. 17. a G. 12.

Co do platů nájemných a tržních postřehli jsme v Praze na počátku 16. století, že kus parkánu — ovšem nevíme, jak veliký — najímán byl za ročních 30 grošů míšeňských; v polovici století chtěli za kus příkopu kopu míšeňskou; ale r. 1550 čteme také, že nečistý kus dán i za 10 grošů ročních, jiný nevzdělaný za 40 grošů. Roku 1552 dávají „místo pusté k vosazení zahrádky mezi branou horskou a poříčskou“ za ročních 15 kop.¹⁰⁾ Pěknou zahradu, v příkopě u fortny sv. Benedikta vzdělanou, prodal r. 1549 Mates Ornys z Paumberka, písař radní, za sto kop!¹¹⁾

Parkány najímaly a prodávaly se ve všech českých městech pod ourok k obci. V Berouně prý až do r. 1582 zakupovaly se kusy i s baštou po desíti kopách.¹²⁾

Do parkánů vcházelo se dvířky u samé brány po schodech dolů. Někde za vchod vystaven zvláštní srub. V Praze i takový srub na Zderazské bráně byl najat a půjčen soukromé osobě. A když r. 1528 dva sousedé o srub se hádali, nalezeno úřadem šestipánů: „Poněvadž ten srub jest z nákladu obecního postaven, a dvěře, kteréž jsou od obojího domu od starodávna do něho udělaný, aby v čas potřeby do parganů skrze týž srub průchoz byl, jako i v jiných místech jest způsobeno, protož ten srub v svobodě se zůstává.“¹³⁾

Parkány v městech nemálo oživěly hlukem a lidmi, kdykoli střelci přišli cvičit se ve střelbě.¹⁴⁾

Střílivali dvojako. Někteří stříleli k terči, někteří stříleli ku ptáku na tyči povýšenému; jedni tedy v rovině, druzí do výše. Střelba ku ptáku, poněvadž směřovala do výšky, konána ovšem také leckde jinde při městě, nejen v parkáně, ale střelba k terči pro nebezpečnost lidského ourazu děla se vždy na místě krytém, a tomu parkán posluhoval nejlépe.

Litoměřičtí r. 1559 tou příčinou učinili sobě za řád: „Co se týče střelení z ručnic, aby žádný v městě ani v předměstí, ani na Labi po vestrovích a v Ohři kromě v hrobích anebo v parkánu, kdež se mládež od starodávna k terči anebo k znamení střeletí cvičí, z ručnic nestřélel pod pokutou 2 kop míšeňských a propadením té ručnice.“¹⁵⁾

Když r. 1597 v Lounech střelcové, kteří po některou dobu nic necvičili se, opět spolek svůj obnoviti chtějíce, do radnice přišli žádat, „aby jim J. M. císařský pan rychtář a páni k tomu

¹⁰⁾ Desky. Miscell. č. 56. fol. G. 22.

¹¹⁾ Tamže fol. G. 9.

¹²⁾ Kron. Seydlova. Rkp. fol. 57.

¹³⁾ Desky. Miscell. č. 57. fol. 2.

¹⁴⁾ D'Elvert (Iglau 253) vykládá původ a trvání střeleckých spolků z obecné branné povinnosti měšťanské. Prý vždy záleželo obci na tom, aby několik lidí bylo, kteří, umějíce střelnou zbraň zacházeti, v nouzi drub cvičili.

¹⁵⁾ Svolení Litoměř. Rukopis v Mus. fol. 13.

voliti ráčili, aby mohli k ptáku z kuší střílet, a k terči z ručnic, se jakožto mládkové cvičiti“, ukázáno jim od pánů do parkánu, by sobě místo bezpečné na svůj groš obrali a vystavěli, tak aby žádnému škoda nestala; též mají sobě starší, kterýmižby se říli, obrati, a při takových kratochvilích a cvičení zbytečného nádra zanechati.“¹⁶⁾

Není pochyby, že všude jinde městský parkán býval útočiště střelců,¹⁷⁾ a přidáme-li k svrchupsaným dvěma dokladům obšířnější třetí z Hradce Jindřichova, pozná čtoucí světlo i povahu řecké zábavy starodávné. R. 1610 „přednesli totiž střelci (Hradští) v slovích obšírných žádost svou, aby nad nimi ruka držána byla, a žádali, aby jim čtyři osoby za správce a starší střelnice ustaveny byly, a aby jim vydány byly halspant anebo štíty a trošty znamení stříbrná všech střelců, kteří jsou je předešle ku páte své, k okrase a pochvale města udělati dali a po sobě postavili.“¹⁸⁾ Snadno z dosavadních slov postřehnouti, že střelci měli pospolu bratrská nebo cechovní společnost, rada městská měla nad nimi vrchní dozor i ochranu, jmenovala střelcům správce i starší, v parkáně se střelci cvičivali a při tom prázdnili hubatky a korbele piva.

„Plac v parkáně“ spravoval a čistil jim některý soused z platu, výeje ten, jenž jim uměl spolu spravovati kuše a ručnice. Hradci Jindřichové to býval zámečník, do jehož nezdvořilosti užili střelci prosbou k radě, aby páni „zámečníka dostatečně namenuli, aby se on i manželka proti nim láním a hampejsováním okojili, nýbrž při terči jednomu každému aby on sám mírnost náležitost zachoval“.

Na posledku připomenouti jest, že o letnicích ročně konávala slavnost střelecká, k níž seběhlo se vždy všecko město, leč těchto a jiných zábavách městských položí se v díle jiném, kdež leží. Jen na konec buď tu zmíněno, kterak posměšně souvěkovci střelbu v parkáně pohlíželi.

Kněží zavrhovali ji všickni, ze světských nejtrpčeji psal Guarinoni: „V této době (Rudolfově) skoro každý se takového střílí ku ptáku a k terči dotýká, maje za to, že ve vojně bude lépe vítati nepřítele střelbou — ale nepřítel nebude tak tise jako terč; mimo to střelci se střelbě ani dobře nenaučí, poradž už před střelbou se dobře napíjejí, čímž dostává se jim ojnásobných očí, a oni daleko se terče míjejí.“¹⁹⁾

¹⁶⁾ Arch. lounský. Reg. radní č. 1. A. 4. fol. B. 2.

¹⁷⁾ D'Elvert, Iglau. Jihlavští střelci, jichž bývalo druhdy nad 50, střílivali v parkáně. Brněnští též tak. str. 253.

¹⁸⁾ Arch. Hrad. Jindř. Manual radní z r. 1610. 72.

¹⁹⁾ Guarinoni Grewel.

KAPITOLA DRUHÁ.

O městských branách.

Brány byly ve zdi městské na příchod do města a východ z něho.²⁰⁾

Bývaly dvojího řádu. Pravá a vlastní brána byla v městské zdi; přechoasto stávala před ní brána druhá, a ta byla vystavena ve zdi vnější na vale. Dle stran světa čtyř bývalo při každém městě dlouho jen po čtyřech branách. Ovšem na místě čtvrté brány leckdes mívali jen branku čili fortnu, patrně k té straně obrácenou, odkud menší proud býval přichozích.

Nad branou pnula se věž. Ale věž postavili také někdy vedle brány, jakož toho příklad býval v Hradci Králové při bráně východní, nyní zbořeně. Tu v Hradci nad branou bylo stavení — řekněme dům — se střechou podélnou, a kulatá věž přistavěna byla u brány po jeho levém boku z města jdouc.

Někde postavili ke bráně věže dvě, na každý bok jednu, a spojovali je chodbou čili pavlačí, jako tak bývalo na věžích litomyšlské brány Pražské, z nichž jedna byla vyšší, druhá nižší. Obě tyto nestejně věže spojovala u samého krovu nižší věže chodba; takovou dvojatou věž, jednu vyšší, druhou nízkou, pavlačí spojené, měly tři brány ve Vysokém Mýtě a leckde jinde.²¹⁾

Jedna z bran městských bývala nejpřednější, nejvzácnější, a to ta, kterou král vjížděl do města.²²⁾ V Praze jest takovou „representativní a parádní“ branou překrásná brána Prašná. V městech venkovských mívala obyčejně předeek brána ku Praze obrácená, brána „Pražská“. Do bran vedl most přes příkop položený a zdvihutý nebo „zdvižitý“.

²⁰⁾ Slovo „brána“ nejprv u Dalemily v 13. století. Druhdy říkáno „vrata“

²¹⁾ Šembera, Mýto 35. Jireček. Mýto 12. 15.

²²⁾ Gengler, Stadt. Alterthüm. 28.

V Jindřichově Hradci r. 1487 pořídili k novoměstské bráně most zdvižitý tímto nákladem:²³⁾ koupili prkna, most okovali, přibíli na trámce „šíny“, za 12 šínů železa dali 36 grošů, na konce ostku přibíli „háky a kruhy“, do kruhů zavázali provazy, jimiž ránu zdvihali. „Povrazníkovi“ za provaz dali tenkrátě Hradečtí 1 grošů; k tomu přikoupili ještě dva „lýčené povrazy“ za 3 denáry. Těm provazům jinde říkali lýcence, a přes tu chvíli musívali upovati nové, poněvadž se strhávaly. Ale nebývaly drahé. V Berouně platí se r. 1512 „pastejři za lýcenec k dolejší bráně k váze 6 denárů“. ²⁴⁾

Teprve pozdější dobou jali se most zdvižitý tahati železnými řetězy. Provazy i řetězy zdvižitého mostku otáčely se nahore v bráně na dvou kladkách, které mazávány „špikem“ a „mejdlem“. Těm kladkám, poněvadž asi pro nedostatek „špiku“ skřípaly, říkáno v Rakovnicích „skřípky“. Kdykoli čekali Rakovničtí na hostě nějakého, první bylo, že mazávali „skřípky mejdlem“.

Zdvihutý most byl kusem brány, kterýž přes tu chvíli také musil býti opravován. Vždy a vždy zase „mostnice jeho byly proezděny a musily — jako v Hradci Králové²⁵⁾ — „vykládány býti smoutím a rumem“; a dosti často býval most „podkládán mostnicemi novými“.

Otvor do brány v nejstarší době zavírán býval mříží železnou neb hřebem na provaze visutým, jež v nouzi spouštěvali nepřítelům na hlavy. Tento padák býval druhdy tak důležitou zbraní v obraně, že dostal se všude do městských znaků a pečeti. Pak vystoupil hřebem velikým vratům, druhdy vrchu okrouhlého, později ovhátého.

Vrata bývala dubová, hřeby i plechem pobitá a železy obrněná. Kouřimští pobíjejí roku 1497 s nemalým nákladem vrata brány pražské plechy a železy.²⁶⁾

Podle vrat bývala i malá dvířka, kudy lidé nočně procházeli.

Přes důkladnost městských vrat bývalo lze měšťanům do města vnikati, i když vrata byla pevně zavřena. V Lounech dosti často restávali konšelé šatlavou ty toulavé měšťany, kteří, „nočního času nenáležitě pod vrata v branách lezli“. ²⁷⁾ R. 1567 i plzeňští páni ozvě se „uvažovali o mlynáři z panského mlýna, že by do města z města v noci ven lezli“. ²⁸⁾

Na vrata přibíjeli nebo „lípali“ výhrůžné listy „odpovědní“, tíž tí, kdož městu nebo některému sousedu nepřátelství odpoví. Ovšem některý přibíli list na šraňk před branou, jiný jinam,

²³⁾ Arch. hradecký. Reg. purkmistr. fol. 9. 10.

²⁴⁾ Arch. berounského, kniha počtů nejstarší.

²⁵⁾ Reg. počtů hradecká v Mus. 1605.

²⁶⁾ Počty kouřimské. Rukop. v Mus. č. 24. F. 22

²⁷⁾ Arch. lounský. Reg. purkm. fol. 2. Jedním příkladem jest r. 1577 uel Srb. Ale není jediným.

²⁸⁾ Arch. plzeňsk. Protok. konšel. č. 19.

ale na vrata bývalo nejmileji. R. 1555 viní Matěj Hůlka z Čáslavě bratra Matouše Šestipenízova, „že mu odpověděl, a list na bráně města Čáslavě odpovídající přibil“.²⁹⁾ Na bránu také lípali sousedé sami jedni na druhé „listé zrádné“; r. 1596 konšelé v Mladé Boleslavi „opatřují na poctivosti“ Matyáše Cubinia, na jehož urážku „někdo z zlých a nešlechtných lidí nenáležitě, ale lotrovsky a zrádně libellum famosum anebo ceduli zrádnou v způsob rytmu složenou na bráně, jenž slove Svatovítská, přilepil nebo připíchl“.³⁰⁾

Nad vraty městské brány bývaly znaky všelikteraké. Na Budějovické bráně ve Vodňanech český lev na štítě býval.³¹⁾ Konšelé města Jindřichova Hradce platí r. 1530 „Mikuláší malíři od erbu malování na Rybnické bráně 1 rýnský zlatý a 20 grošů“.³²⁾ V Litomyšlích byla na bráně sv. Michala vymalována všecka ona děsná historie, jak purkmistr Pichel dal r. 1421 dvacet čtyři měšťany pro víru utopiti. Pověstný Michna r. 1623 obraz zničení kázal.³³⁾ Na gotickém předbraní znamenité brány ve Slaném, kterou r. 1841 potomci nemoudře strhnouti dali, namalován byl znak slanský, a v pravo při průjezdě byl obraz žida držícího groš na paměť židům, do brány vcházejícím, aby nezapomněli groše mýtného položití.³⁴⁾

Často na branách bývaly nápisy týkající se těch, kdož bránu postaviti dali, neb i některých důležitých událostí městských. V Litomyšli na „České“ bráně bylo napsáno bombastické přání latinské panu Bohuši Kostkovi a Justině z Kunštatu, kteří sešlou bránu tu opravití dali r. 1536.³⁵⁾ Rakovničtí si napsali r. 1588 na bránu Pražskou mnohými slovy, kteráž dnes nečitelná jsou, že „Rudolphus II. rex“ zbavil je poddanství a vyzdvihl na město královské.

Některý nápis na bráně obsahoval v sobě též modlitbu za obec a některou mravní propověď. Brána Pražská v Lounech měla na sobě první způsob nápisů z roku 1500 pocházející: „Exaudi, deus, orationem servi tui, et vide civitatem hanc“³⁶⁾ — druhá brána hořejší, na níž žena s drakem zobrazena, měla nápis druhý: „Proprium commodum, occultum odium, iuvenile consilium subverterunt Romanum imperium. Felix civitas, quae aedificatur tempore pacis.“

²⁹⁾ Desky Zemsk. Miscell. č. 71. fol. 421.

³⁰⁾ Arch. v Mlad. Bol. Kn. Pamětní z r. 1593 fol. 63.

³¹⁾ Schön, Vodňan. Rukop. v Mus.

³²⁾ Arch. v Hradci. Reg. purkm. fol. 247.

³³⁾ Peschek, Gesch. d. Gegenref. I. 17.

³⁴⁾ Mikovec, Starožitnosti I. 52.

³⁵⁾ Bohusse Costka z Postupic 1536 Justina z Chumstatu. His nova progenies coelo descendit ab alto. Numine Christo tuo hanc effice perpetuam. Ut nati natorum et qui nascentur ab illis. Obtineant patrii dulcia saecla poli. Jelínek, Litomyšl. II. 92.

³⁶⁾ Schaller. Žatecko 51. Obraz brány Žatecké v Lounech viz v Mikovcových Starož. I. 60.

Nápis na Mýtské bráně v Hradci Králové dotýkal se zase náboženských věcí tehdejších a dvakrát vyčetl „Pikartům“, že jsou bludáři. Na jednom kameni totiž vytesáno: „Milujte pravdu, Hradečtí, neboť pravda přemáhá. 1520. Minou bludové pikartští, pravda věčně zůstává.“ Na jiné desce četlo se: „Jedna víra, jeden křest a láska mezi námi, činmež Bohu chválu, čest, ať ráčí býti s námi. Veritas vincit. Neb v víře jednota činí mnoho dobrého, varuj se víry pikarta i každého bludného. Veritas liberavit.“³⁷⁾

Nad branou ve věži býval leckde orloj staročeský, někde sluzečné hodiny s rozličným malováním astronomickým.

Za spravování orloje na bráně své platívali Berounští počátkem věku 16. polouletně kopu; koncem století dvě.³⁸⁾

Nad branou bývaly buď v domě, buď ve věži pokoje strážných a sklepy nad sebou, v nichž konšelé měli sklady zbraní, neb i vězení lehcí; nahoře pod krovem bývala obruba z tesaného dříví vsudy vůkol na „kranclich“ a „na krakolcích“, nebo bylo tu „tvrzení“ kolem kol, buď všecko dřevěné, nebo i úpravně a bytelně zdělané z kamene.

Nad vraty ve výšce dosti často postaveny byly námětky, jimiž obhájci lili smůlu vroucí na nepřítelé. Na některé bráně zase postavili do čtyř rohů vykuše, arkéře, věžičky, aby hlásní odevšad mohli spatřovati kraj.

Pokoje v bráně Pardubické bývaly čistě vápnem ombršťovány, mívaly skla v oknech a kamna na ohřev. Víme to z častých nákladů, jež podnikali konšelé pardubičtí na opravu bran. A poněvadž ty náklady jsou poněkud popisem brány městské, stůjíte tu některé zajímavější z r. 1561.³⁹⁾ Jednou platí páni „na opravu pokojů, od vybělení jich na bráně u Zelené věže, za nové dvěře, od udělení kamen nových, od opravy skel“. R. 1566 platí zase „na opravu pokojů na branách, provazníku od udělení k zvonci nové voprátky dlouhé při bráně Pražské, tesařům od udělení povláčky u též brány, i také od podvlačevání pravidel, kováři za náročníky k přitazení námětdův k pravidlům, a od mazání podlah hlinou při obou branách“.

Nejvýše v bráně při samé obrubě a podsebití byla kobka neb světnice hlásného neb trubače a jeho rodiny. V Hradci Jindřichově r. 1487 koupili páni hlásnému kamna za půl kopy; r. 1506 zaplatili „mísaři od dělání kolečka, ješto po něm táhnú na věži, 18 denárů, a r. 1516 platí Jakubovi sklenáři „od 16 koleček skleněných na věži vopravování 11 grošů 3 denáry“.⁴⁰⁾ Platili-li Hradečtí za

³⁷⁾ Arch. Památky II. 228.

³⁸⁾ R. 1684 ohlásil se nějaký Matěj Skořepa, hodinář z Velhartic, že by ty hodiny z českého orloje na německý za 12 zl. přeložil, ale Berounští nedali. Až r. 1735 shořelo všecko i s věží. Seydl, Kronik, str. 63.)

³⁹⁾ Počet pardubsk. II. Mus. fol. 10. 13. 20. atd.

⁴⁰⁾ Reg. hradeck. počet purkm. fol. 101. 145.

kolečko, „ješto po něm táhnú“ hlásnému na věž všelikteraké potřeby, platili Pardubičtí r. 1566 „kováři od udělání háku, kterejm se voda táhne“.

Byt hlásného nebyval věži ani bráně na ozdobu. Záchod jeho visíval na krakolcích na boku věže sic, ale přec tak, že z daleka byl spatřín, a nečistoty z něho padávaly na dvoreček při bráně a často na zeď brány samé. Hlásná věšivala na bráně všecko prádlo svoje. Příjemno asi nebylo, když spadlo někdy s brány dolů na mimojdoucí některé znamení hořejšího života, jakož o tom píše komusi rakovnický primator Šimon Žlutický r. 1583:⁴¹⁾ „Včerejšího dne hlásný na věži stojíc na krancích něco s sekýrou se páral, kteráž mu z rukou upadla a dolů letíc na hlavu nějaké ženě připadla, o jejížto zdraví malá naděje pozůstává.“

Nad bytem hlásného a nad krancli zdvihal se krov buď cihelný, buď šindelný, a na krovu byly „korúhvice“, a „makovice“ na hrotech železných a rožních. Makovice bývaly pozlaceny a svítivaly z daleka. Pardubičtí r. 1573 opravují makovice „postřelené“. Pokryvači je snímali, kovář dal nový plech a rožeň pod makovici, zlatník dal novou měď k „vopravování makovic a cvečky k přibíjení plechů“ a za tu opravu dvou makovic konšelé vydali 34 kopy! Náklad veliký!

Tolik o branách všeobecně.

Kterak celkem i v kusech vypadaly brány městské, o tom nejsvětleji nám poví děkan Seydl, jenž za svého mláda ještě zastihl berounské brány ve všech kusech starodávných zachované. Popis jeho jest bez odporu nejvzácnější část jeho kroniky, neboť tak plastického popisu není nikde v pamětech; Seydlova slova proto zůstaňtež sic poněkud zkrácena, ale jináče podstatou nic nezměněna.⁴²⁾ „V ohradě města dosud stojí brány dvě, hořejší čili Plzeňská, a dolejší čili Pražská. Dokud byla Plzeňská brána v své původní podstatě, jak jsem ji ještě v svém mládenectví znal, neviděl jsem u žádného královského města v Čechách rovné. Bylo to slavné stavení. Přes příkop 18 kroků široký šlo se do první (části) brány. Vrata byla silná dubová na železných pánvicích k zavírání, před branou šraňk a mostek. Na ní stály tři kulaté budky zděné čili ponůcky pro stráž; od jedné k druhé mohlo se jíti; dole u brány byla dřevěná budka šindelní, v ní branný, jenž městské mejto vybíral, večír bránu na dva zámky zavíral. Klíče od fortén každou noc musily u purkmistra složeny býti, což dělo se ještě r. 1744. ale od toho roku stojí tu všecko všudy v noci otevřeno. Od té první brány jde se co nějakou prostrannou ulicí 35 kroků, pod níž jsou sklepy, po stranách zdi městské, goticky svrchu okrášlené, v nichž jsou o trojím podnebí okénka na střelbu, k nimž se z hořejších pater sstupovalo stupněmi po zdi. Okolo oken v 2 po

⁴¹⁾ Arch. rak. kopiál r. 1583.

⁴²⁾ Manuskr. v Mus. Č. str. 63.

hodí obcházel se po pavlačích dřevěných, na krakolcích vzdělaných, k dolejší oknům dosáhlo se od země. Tak se došlo druhé stejné brány. Obě pro ouzkość a překážku formanům strženy r. 1816 arizním gubernia. Od této druhé brány v pravo i v levo byly ranky do parkánů, kulaté a sklenuté, na nichž nahoře byly pavlače dřevěné na krakolcích. Jedenáct kroků dále byla třetí brána s vysokou věží, jejíž průjezd byl vysoké gotické klenutí. V ní byla ohromná vrata. U nich u cesty byl tlustý přetahovací řetěz, který jsem tu za svého mládenectví co afrikánského hada do kotouče svinutý a ku skobě v kvádru zadělaný vřidal, ale r. 1798 dali jej utít a odnesli do pivovaru. Na bránu (věž) vstupuje se podnes zděnými stupni pod přístřeškem po městské zdi až k dvířkám do věže. Tu v kvelbech bývala zbraň složená. Nahoře stroj hodin. Na všechny strany byly pavlače pod krovem, a na každém úhlu vížka. Brána, jak ji kreslí obraz Paprockého, byla téže podoby ještě 1712 se čtyřmi věžičkami. Toho roku prosil Honka palér, aby mu dali místo k vystavění chaloupky, že za to sebere ty čtyři vížky na bráně a místo nich nějaký gsyms udělá.⁴³⁾ Krov byl vysoký, jako dosud na dolejší bráně, a prejzový a s dvěma po koncích makovicema hliněnými od berounského hrnčíře Němce r. 1561. Na krovu mezi hliněnými makovicema vynikala věž s dvěma zvonci, za něž dáno r. 1517 Bartoši Zvonaři 7 kop; pod krovem byl orloj český, a komůrka se skly z koleček v rámech, z níž viděti bylo na všechny strany. Tu byla také kamna pro trubače, jenž v noci na dřevěnou troubu každou hodinu vytruboval a oheň pozoroval a k šturmu zvonil. Do roku 1708 měl za to týdně 28 grošů a vůz dříví. Věci tahával si provazem na skřipci nahoru.“

Právě tak obšírně vypisuje Seydl r. 1828 bránu druhou, Pražskou, kteráž liší se od brány hořejší tím, že má původní stanovou prejšovou střechu. Ta střecha byla gotické bráně Berounské přes tloušť jejích zdí (tři čtvrti lokte zeď pod krovem) tak těžkou, že se r. 1710 hrubě rozstoupla — ale i s tou jizvou a nebezpečným rozkrokem stojí dosavad. Předbrání všecka i mosty a příkopy jsou ty tam. Jen obě věže vypsáné ještě stojí.

Není pochybnosti, že příchoz do bran městských, jakž ho vypisuje Seydl, všude býval stejný nebo podobný. V Rakovně do savad spatřiti jest před branou, tak řečenou „vysokou“, baštu nebo předbrání nižší ozubené, na němž bývaly dřevěné pavlače a ochozy. Foto předbrání s vysokou branou tvoří dvoreček. Most před první branou zmizel ovšem i s bývalým příkopem. Rovně tak bývalo i v Bělé dle slov Umlaufových. „Je tu jediná brána gotická, šindelkem krytá, a před příkopem ještě jedna k ní bez střechy, a od ní jdou zdi postranní, obranné k hlavní bráně a tvoří s ní obranný vorek.“⁴⁴⁾

⁴³⁾ Ten hrozný „gsyms“ palírův po dnes bránu Berounskou hyzdí.

⁴⁴⁾ Umlauf, Bělá. Rukop. Mus.

Velice názorný obrázek obyčejné brány městské v Chebě vymaloval Paugrac Engelhart ve své Kronice ⁴⁵⁾ r. 1560. U šraňku dřevěného, přes cestu přeloženého, stojí nejprve domeček nizounký, té podoby, jako dnes všude na silnicích jsou mýtní domky se šraňkem. Možná, že v Chebě byl ten domek také mýtním. Jinde bývala před branou mimo domeček i kovárna.

Hned za šraňkem pozorujeme příkop, v němž teče voda; přes vodu položen zdvihutý most, visící na nevyšoké bráně, ale bráně velmi obšírné, vystavené v městské zdi; brána má po obou stranách vrat otvory k střelbě, a hned nad vraty je široké prkenné podsebití, na čele mající tři čtyřhranná okna. Brána je z cihel, aspoň ji malíř namaloval červenou. Na podsebití zdvihá se stanová šindelná střecha. Za tou branou zdvihá se v některé vzdálenosti vysoká věž, bíle natřená, na níž vymalováno několik erbů.

Některá brána byla obzvláště pěkná.

Jedna z vyšehradských bran měla na sobě dvanácte špičatých vížek, jakož viděti na starém obraze vyšehradském. Velmi malebné brány stavěli u nás druhou polovicí 16. věku Vlaši. Známa je na příklad Svinenská brána v Třeboni, kteráž jest vlastně veliký dům o dvou patrech; dole je vchod lomeného oblouku, tedy patrně staršího původu, a nahoře je krásný renesanční štít, v němž zdvihají se maličké štítky jako kapličky čtyřikráte nad sebou: nej-doleji šest, nad nimi pět, výše dva a nejvýše jeden. Dle svědectví Březanova stavěl ji r. 1570 Vlach Antonín. Podobnou bránu vystavěli Vlaši v Tejně.

Bránu Pražskou v Hradci Králové též postavili zedníci vlašští s nemalým nákladem obecním. „Jsouc ozdobena obrazy nábožnými a světskými, erby, architektonickými okrasami a významnými nápisy českými a latinskými, řemeslně v kameně en relief provedenými, pokládána jest vůbec za jednu z nejvzácnějších památek způsobu renesančního v Čechách.“ ⁴⁶⁾ Byla vystavena pozdní renesancí; nahoře měla tři krásné štíty menší a jeden veliký. Dolejší patro ozdobeno rustikou, to jest hrubými kvadry, z nichž všecka zeď do jisté výše se skládá.

Že naši „zedníci“ také druhdy před Vlachy umívali krásné brány stavěti, toho dodnes svědectví živé stojí v leckterém městě českém. Pomním brány Vysoké v Rakovnicích, z r. 1517 pochodící a umělým kamenným „krancem“ ozdobené; pomním pardubické brány „Zelené“, r. 1538 postavené, o pěkném štítě a bizarní střechě s menšími třemi stříškami, na nichž sedí jiná věž štíhlá, špičatá.

V Berouně i na předměstí mívali bránu s paterem cimbuří a pěkně jináč zdobenou, z počátku století 16. pocházející; r. 1550

⁴⁵⁾ Egrische Cronica. Rukop. v Mus. list. 9.

⁴⁶⁾ Arch. Pam. X. jednají o ní. Švenda ji popsal obšírně. Světozor rok 1874 č. 52 její obraz ukázal před zbořením.

řela v Táboře brána znamenitá, o níž praví souvěká píseň, že byla přepevna, nikdež jí nebylo rovné, ni v žádném městě císařem v tomto všem království Českém, a při ní most se štítem men, bašt při té bráně ozdobných, nepřítelům nepřijemných, set ještě pohořalo, i co v nich bylo⁴⁷⁾

Malebna bývala brána Pražská v Plzni. Byla dvojitá. Jedna z její byla v náspu, druhá ve zdi městské. Brána v náspu měla krov jehlan prejzový, na čelní straně ozdobený třemi sličnými žkami, jako jsou na pražském Týně.⁴⁸⁾ Litická brána v Plzni bývala po stránce fortifikační i malebné pravá zvláštnost v Čechách. počítali jsme na obrazu starodávném trojí malebnou věž za sebou střеше stanové a v rozích při podsebití ozdobené také malými žičkami jehlancovitými.

A tak bylo by vypisovati ještě leckterous bránu.

Bojíme se o ty, které zůstávají; padát jedna po druhé; všude kácejí z příčin prý pilných — ale nikde chvalitebných; všude strhovali⁴⁹⁾ a strhují, nepomníce, že staré zdi a brány při městě ou jako staré šlechtictví, kteréhož dnes již nelze nabyti, alebrž teré zděděním po otcích přichází a žádnými penězi více se neupuje.⁵⁰⁾

Jako zdi městské i brána bývala místo měšťanům posvátné velevázné. Běda tomu, kdo dopustil se bití neb jiné neváznosti bráně! To jemu vážil soud vždy za zločin dvojnásobný.

V Žatci r. 1564 odsoudili konšelé Šírůčka, že v bráně hodil a Vavřince zámečníka sekyrou, k trestu a k náhradě, a mimo to vykřikli, „poněvadž se jest to v místě frejdovním, kdež mír a pokoj šelijak zachován býti má, mezi branami stalo, to sobě páni k dalšmu uvázení zůstávají“.⁵¹⁾

Ani zbraně dobývati v bráně nikdo nesměl. I takový pokus zstal se. R. 1514 odsoudili Novoměstští do tuhého vězení Nararu, „že v branách proti svobodě městské braň obnažiti směl“.⁵²⁾

Měšťané se také dosti šetrně ostříhali a bájeli na sebe raději nde nežli v bráně. Na odpor tomu šlechtě byla brána věc jednoejná. Potkal-li se náhodou v ní protivník s protivníkem, byla tva ihned, ať branný vyhrožoval jak moha. Příkladem budiž 1576 Voldřich Kladenský z Kladna a ve Lhotce, jenž tuze popral s Adamem Hysrlí z Chodů a na Kunraticích, a to právě v bráně vřehradské r. 1575. Jan, hospodář brány, o tom v soudě pravil: „o sv. Bartoloměji tu sobotu k první hodině na noc přijel pan

⁴⁷⁾ Arch. tábořský, kniha privilej. lit. G.

⁴⁸⁾ Obraz Plzně r. 1618 v plzeňsk. Musei.

⁴⁹⁾ Pražskou bránu v Jindř. Hradci koupil Landfras r. 1822 za 22 zlatek zbral ji. Monogr. Tischerova. str. 25.

⁵⁰⁾ Riehl, Culturstud. 284.

⁵¹⁾ Zemský arch. kn. appell. č. 4. str. 417.

⁵²⁾ D. Z. Miscell. č. 7. fol. J. 9.

Adam do brány, nechal koní i s kočím tu v bráně, vyšel za most zdvihací, já nevěděl, co se děje, kázal jsem ženě vykouknouti, i slyšev takový křik, vyběhl jsem, a Adam měl kord dobytej, a pacholci jeho podli něho s jedny strany, a druzí s druhy strany, a Voldřich stál před nima na koníku, a Adam řekl: Kladenskej, zsedni dolů! On se mu Kladenskej zasmál. Po druhy pobídl ho: Jsi-li dobrý mateře syn, zsedni dolů! Já je napomínal, aby sobě v tomto pokojném místě pokoj dali, že jest to místo pokojny, a pamatovali na rád a právo! A tak jsou se spolu prali. Má žena udeřila k šturmu na zvonec, sousedi se sběhli, že jsme je rozundali; potom Adam řekl Kladenskému: Jsi-li dobrej Kladenskej, smiř se se mnou! A my zdvehli most a nedali jsme jim v hromadu.⁵³⁾

Na vážnost městských bran s těží býval ten zvyk, že do nich vstavovány krámy rozličné, neboť kramáři nebývali lidé tiší.

V pražských branách bývaly hokynářky. O kramu hokynářském v Poříčské bráně zmínka se děje r. 1592.⁵⁴⁾ V Lounech r. 1599 dovoleno pekařům, kteří „neměli domův na rázu“, tak že jim chleby neodprodané zůstávaly a plesnivěly, aby kramce své mohli sobě rozbiti v branách městských, ale jen v neděli a ve svátek po kázání slova božského.⁵⁵⁾ V Mladé Boleslavi sedával v bráně Janské provazník a dva zámečníci, kteří r. 1619 ze svých kramců a dílen platili 16 kop.⁵⁶⁾ A podobně tak bývalo i v městech jiných.

Na jedné straně průjezdu bývala lávka hlídačů, na zdi visely halapartny — v Lounech na tu službu r. 1521 schválně koupili za 24 groše „dva veliké starodávní voštipy“⁵⁷⁾ — a na druhé straně byly krámečky, kolik se jich tam vešlo. A že kramáři nevážili sobě „frýdního“ čili pokojného místa nic, o tom živá scéna z Hradce Jindřichova za doklad. R. 1610 v bráně Novoměstské popadly se dvě paničky, Klemfarova a sklenářka Alžběta, mající najaté v bráně kramce. Nejprve nadaly sobě a dětem svým jmény nepoctivými; „k tomu Alžběta ven z kramu Klemfarku přeslíď v hlavu udeřila a porazila“, a na tom dosti nebylo, „sám sklenář Klemfarku popadl a ji do toho kramu za vlasy vzal a bil. Při tom tak nevázně a nestydatě mluvením se chovala i osobu radní slovy tupiti směla“.⁵⁸⁾ Páni konšelé našli, aby „o to obzvláště strážná byla sklenářka, a to v mučírny za dva dni sedětí má“.

Jména dávána byla branám podle toho místa, kamž cest z nich směřovala. Takž v Berouně mívali bránu Plzeňskou, v Čá

⁵³⁾ Kn. kom. soudu č. 15. G. fol. 49.

⁵⁴⁾ Arch. pražsk. č. 1122.

⁵⁵⁾ Arch. lounsk. č. 1. A. 4 fol. D. 15.

⁵⁶⁾ Arch. v Mlad. Bolesl. lit. D. 1619.

⁵⁷⁾ Kn. lounská č. 1. E. 11.

⁵⁸⁾ Arch. hradecký. Reg. pamětní r. 1610 fol. 43.

slavi bránu Horskou, Hradeckou; v Rakovnici bránu Karlovarskou čili jen Varskou a Lounskou; v Praze Horskou atd. Nejobyčejněji bývalo zváti jednu bránu Pražskou, a některá města, příležitá při hranici, pojmenovala bránu svou jižní Lineckou neb i Vídeňskou.

Těž i vesnice dávaly jméno městské bráně, jakož toho důkazem v Berouně brána Tetínská, v Rakovnici Lubenská. Nejedna brána slula také vůbec branou Českou nebo Německou. Příklady toho národního jména jsou v Bělé, Berouně a Litoměřicích.

Některé brány přezvali podle kostelů blízkých: takž měli v Mladé Boleslavi bránu Svatovítskou, Svatojanskou. Prostější název v té příčině jest v Rakovnici brána Zakostelská.

Některá brána obdržela jméno podle povahy neb vlastností věže své. Takž měli v Rakovnici bránu Vysokou, v Pardubicích Zelenou.

Někde konečně nazvali si bránu dle některé osoby nebo i tak, že dnes původu nevyložíš snadno. Na příklad sem spadá berounská brána, „Buršova“ zvaná, a litoměřická „Činířská“.

Zvláštní jméno a druh bran byly zvané „Odrané“ čili odranky, z kteréhož jména lze snadno souditi o zevnějšku jejich. Odranon měli v Praze, v Plzni na předměstí, a snad též jinde.

Zajímavo jest, že předměstí, před branami rozložená, mívala jméno příležitostě brány, z čehož vznikaly názvy i podivné, jako příkladem v Pardubicích „předměstí zelené“ po bráně Zelené, jinde předměstí německé, třebať v něm Němců nebylo.

V starodávných počtech města Rakovníka⁵⁹⁾ zachovalo se několik zpráv, které poučují nás o věcech řemeslnických a jiných, dotýkajících se založení a porizení obou tamějších bran. Budiž na konec tedy i do těch počtů propuštěno nahlédnouti. Hned na první straně knihy početní čteme, že konšelé se na stavbu nové brány u sousedů musili dlužiti. Zapsáno devět sousedů, a Důra kramářka. Kolik půjčili dobří sousedé, zapsáno není, snad to bylo na věčnou oplátku. Najat mistr kamenník Jan, konšelé jezdili s ním do Lochořovic o kámen, sedláci z Lišan musili lámati kámen na Žbáně, začez dostali jen drobet piva; k stavbě konečně propůjčil městu i král Vladislav r. 1515 skálu na vrchu Hlaváčově, kdež lámány štuky i tři lokty dlouhé. Taková tříloketní štuka platila se šesti groši. Tesařský mistr Král zbořil na jaře r. 1516 starou bránu Zakostelskou čili Pražskou, což svědčí o tom, že do té chvíle bylo v Rakovnici zpevnění města dřevěné, a mistr Jan zakládá bránu novou.

Při stavbě udála se příhoda veselá. Jednoho dne nedostávalo se kamene; dělníci nemajíce čím dělati, dali se do pití na útraty obecní. Od té chvíle bývalo kamene vždy s dostatek.

⁵⁹⁾ Lib. rationum z r. 1515 v arch. rakov. Těž Č. Č. Mus. 1883. 452.

Ty trámy, které ve čtyřech rohových vízkách dnes pod sraženou omítkou na svět hledí, tesal mistr Souček za 1 kopy a 5 gr. Za rok byla brána Pražská potud hotova, že bylo lze krov kryti. A tu počty zmiňují se opět o směšné příhodě: „Za purkmistrování Jacobi Doliatoris r. 1517 dána mistru Jiříkovi pokrývači za jeho dílo 1 kopa, když s tajmž Jiříkem dílo sjednali páni, dali jemu 8 grošů, aby se z hospody vypravil.“ Mistr seděl při konvici tak tvrdě, že mu páni platí, aby se hnul!

Sotva byli páni hotovi s branou Pražskou, zakládali Vysokou. Základného platili 4 groše mistru Janovi Chocholovi. Purkmistrem byl tehdy Petr Psina. O kámen vápenný jezděno do Tuchořic, do Ročova, ba i někam ku Praze. Vysokou bránu stavěli sedm let. Vši práci tesařskou dělal mistr Jakub z Městečka. Umělecká a znamenitá práce nastala r. 1525, když totiž na hotovou bránu páni kázali dáti kamennické ozdoby, onen „kranc“, na němž vysekány erby řemesel rakovnických. Na to si pozvali z Litoměřic Víta Parlěre. Dostal za ně 9 kop česk. Stanová střecha byla kryta „křídlon“; věž všecka i s branou jest vysoká 80 loktů, a stála úhrnkem 550 kop na míšeňsko. Stavěli ji s bédou a nouzí. Jedenkrátě na to i kšaftovní peníze vydali, začez musili dědicům na splátku rybník v 10 kopách slovíti dopustiti.⁶⁰⁾

Menší sestrou městské brány bývaly fortny. Někdy ovšem fortna nic jiného není nežli vrátka ve zdi prolomená. Tak asi vypadala branka v Praze „V prolomeném“ u nynější ulice Rytířské, tak též byla asi branka v Slaném, kterouž zavírali břevnem čili lísou.⁶¹⁾

Ale jindy zove se fortnou i malá brána, k níž náležejí všecky ony kusy, které jsme poznali u velikých bran. U berounské fortny České byla mostnice, kterou vycizovali do roka několikrátě. Do té fortny šlo se po mostě dřevěném, jenž před samými vraty byl zdvihutý. Průjezd byl sklenutý, a v něm hned za vraty klenutá budka pro ponůčku strážného. Škoro u prostřed průjezdu po obou stranách byly z kvádrů klenuté branky s vrátky, do parkánů vedoucími. Nahoru chodilo se pod přístřeškem; tu byla světnice pod krovem prežzovým s hliněnou makovicí a s ouzkými okny, na tři strany hledícími.⁶²⁾ Když roku 1515 v té fortně zedníci zakládali komínu, dostali bibales 2 groše.⁶³⁾ Kámen lámali na ni na Podole a vozili ho „Rokyčtí“, 118 vozů po bílém groši, též přivezeno 12 vozů vápna. „Sklep“ u fortny té stavěl zedník řečený Rychtář; stavěl ho „oukolem“. Bibales k oukolu sklepního — čili na klenutí — obdržel 2 groše; jiný kus na té fortně stavěl zedník Petr, „jemuž přidali páni kopy grošů, že jest tu nic nevydělal“; a když konečně zaplatili páni Pakostovi za makovice 8 grošů, byla fortna hotova

⁶⁰⁾ Lib. testar. v c. k. listovně fol. 22 v Rakovnice.

⁶¹⁾ Lzeina. Slané 43.

⁶²⁾ Seydl. Krouka berounsk. str. 68.

⁶³⁾ Počty berounské z r. 1508.

Povíme-li ještě, že pod některými branami měšťané tajně podzemní průchody mívali, jakož toho příklad nalezen v Berouně pod Buršovou branou, jsme s výklady o branách městských na konci.

Běží o to, kdo měl nad branami moc?

Ta příslušela králi a vrchnosti. V starší době klíče od bran míval u sebe rychtář; později — od vojen husitských — purkmistr buď sám, neb voliváni na ten ouřad dva i tři konšelé, jimž branní na noc klíče odváděli.

O budějovických purkmistrech vypravuje roku 1595 Vincens branný, že dávají „trunk bílého piva, když brány zavřeme a klíče k nim doneseme“.⁶⁴⁾

Přijel-li do města pán neb král slavnostně, na polštáři neseny jsou mu klíče branské vstříc. Byl to symbol poddanosti.

A jako králi samému slušelo povolovati stavbu zdi a bran, takž mohl on i trestati město stržením neb zabeđením brány a rozválením zdi. Co klade Gengler v Brandeburště za nepravdivou báj, že totiž na trest pro falešného Valdemara tam měšťtům zaděny jsou brány,⁶⁵⁾ to u nás r. 1547 — tedy mnohem později — opravdu stalo se Žateckým pro bouři proti Ferdinandovi králi, ale způsobem opačným. Kdežto v Brandeburště v 14. století ta ona brána na trest zabeđená: v Žatci v 16. století byly brány buď odbedněny, nebo docela zbořeny. Čtemeť v deskách⁶⁶⁾ trestný artikul o Žatci, aby „všecky brány městské i také fortny a zeď zbořiti a příkopy okolo města vyrovnati dali a na budoucí věčné časy na těch místech nic nestavěli, než aby město Žatec otevřené stálo, a zůstalo“.

Ale zdá se, že bran ani zdi Žatečtí nezbořili: jen vrata a klíče jsou jim odňaty. Co se naprosili Žatečtí, aby ta pohana s nich byla snáta! Když r. 1558 poslové žatečtí poníženi, a kdo ví po kolikáte, prosili, „aby král povoliti ráčil, aby zase brány města Žatce jako u jiných měst zamykati mohli“⁶⁷⁾ obdrželi odpověď, „že toho na ten čas z hodných příčin učiniti neráčí“. A kronikář Berounský,⁶⁸⁾ chtěje přiměti měšťany k tomu, aby šetřili bran, volá: „Žatečtí Berounským by nejlépe pověděli, co by byli za to dali, kdyby jim byl vrátil vrata, co jim z brány vypáčiti dal Ferdinand — a nedopustil jim toho, až po smrti“. Teprve roku 1567 z desk zemských trestný artikul jim vymazán.

Na konec nelze neučiniti zmínku o tom případě, jediném snad v starých časech, že brány města jednoho byly majetkem města jiného.

⁶⁴⁾ Reg. komor. soudu německ. svěd. fol. 64.

⁶⁵⁾ Gengler, Stadt. Alterthüm. 29.

⁶⁶⁾ D. Z. 46. J. 15.

⁶⁷⁾ Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 50. fol. 155.

⁶⁸⁾ Seydl, Kronika v Mus. 59.

To bylo v městech Pražských, kterážto města tvořila tři samostatná individua samosprávná se vším příslušenstvím, tedy i s branami. Ale husitská bouře proměny učinila co do bran prodlením doby nemilé a zlé. Když totiž po vypálení Malé Strany (r. 1420) město vystavěno zase, podrželi Staroměstští brány malostranské ve svých rukou. Podobně zvedlo se v Městě Novém. Novoměstští smlouvou po nemalých hádkách oddali dvě svoje brány do rukou a držby Staroměstských.⁶⁹⁾

A z toho obojího vyvinuly se nářky. Roku 1569 Malostranští nařikají císaři Maxmilianovi, „že do jich města ve dne v noci, jak kdo chce, můž přijíti“, a že „s těžkem kdy kde najde se město, aby bran svých požívati nesmělo“; takhle že „zůstává město bez noh a rukou, neb tělo jest město, ale jiní mají brány a cla, a oni nic, jiní mají důchody, a oni chudobu“.⁷⁰⁾

Nejtěžší žalobu podnikli Malostranští v hrozné době pobělohorské, neboť tenkrát r. 1624, aby došli svých bran, nešťítili se udavačstva. Píšíce císaři, že při vpádu pasovského vojska Staroměstští z brány Kartouzské utekli a nic nehájili, k tomu doložili: „Když při nedávno obdrženém císařském vítězství Staroměstští se s rebelskými stavy zavřeli, a aby se poddati měli, dlouho se rozmyšlovali, my jakožto první Vaší C. Milosti všecky ty brány jsme otevřeli, a Vaší C. Msti vysoce vzácnému kommissaři, kurfiřtu bavorskému, jsme povinně a volně postoupili, skrze což se Staroměstští týchž svých spravedlností (které k branám měli) zbavili.“ Proto tedy že prosí, „aby residenci Menšího města Pražského bez bran déleji zanechána nebyla, nýbrž takové brány aby Staroměstským odňaty byly“.⁷¹⁾

Když po té poručeno Staroměstským, aby podali zprávu na kancelář českou: napsali dlouhou obranu, které sobě poněkud všimneme.

Nejprv vyložili divnou tu věc, že v cizím městě náležejí brány jim. „Toho byla tato znamenitá příčina, že Staré město uprostřed Menšího a Nového leží, a všecky viktualie a handlovní věci skrze ta dvě města do Starého města dodávati se musí, a obyvatelé Starého města své grunty, vinice, zahrady, štěpnice, chmelnice a pole — ač nyní na mále — mají tu okolo těch obou měst ležící, a že to těmi příčinami, když na onen čas Nové a Menší města rozšiřována a vyzdvižována byla, při Novém městě dvě brány (Horská a Poříčská), a při Menším městě všecky brány jim zanechány jsou, tak aby Pražané staroměstští mohli svobodně viktualie přivážeti, k gruntům svým docházeti.“ „Což se jest tu nedávno zběhlo, o tom V. C. Mst. takto zpravujeme. Roku pomínulého v tu největší drahotu někteří pekaři a sousedé naši na Malé Stran

⁶⁹⁾ Tomek, Praha IV. 184. 412. 419 atd.

⁷⁰⁾ Čelakovský, Codex LXVII.

⁷¹⁾ Arch. pražsk. lib. ser. memor. č. 326. fol. 217.

obě některý strych obilí koupili a do Starého města vézti dali; a jeden z sousedů jich s pochopy po městě běhal, ty vozy spátkem obrátil, o čemž když sme je za nápravu toho neřádu žádali, dosti galovou odpověď nám na to dali. Z toho znáti, kdyby brány měli, jakby nesousedsky k nám se chovali.“

Těžké nařknutí stran pasovských, a nověji stran tvrdohlavosti proti vítěznému císaři, odmítali Staroměstští od sebe jak mohouce. K první obraně se vrátíme v příští kapitole. Stran odporu pobělohorského pravili Staroměstští, že nemohli otevřítí kurfírťovi bran, poněvadž jich neměli v své moci; varta sousedská, když bylo po vítězství, opustila brány prý hned, a „lid vojanský, který se (z bitvy bělohorské) reterýroval, osadil je“; s rebelly prý se nespojili; „město Staré nemá příkopů neb valů, ani bran proti Malé Straně, kromě tu jedinou na mostě, a i ta velmi špatna k bránění města jest, a zvláště proti veliké síle lidu; a byvši tehdáž na řece voda velmi malá, nebylo potřebí ani mostem jíti, než mohlo se po jezích a místy i brodem přejíti a přebřísti, jakož se to od Uhrů a jiného lidu vojenského z Bílé hory utíkajícího stalo, nicméně ta brána nebyla zavřena než do polovice, a polovice vždycky otevřena zůstávala“. Naposled se chlubí Staropražané, že zdrželi v městě korunu a jiné věci, které „na samém odvezení zůstávaly“, a končí tolikéž ošklivým udavačstvem, jakým prve se provinili Malostranští: „To s lepší jistotou přednésti můžeme, že Malostranští při začátku té rebellie nejprvnější byli, kteří k pozdviženým vyšším stavům jsou přistoupili, a my nebožátka tehdáž sme v největším nebezpečství hrdel svých zůstávali... oni k nám na rathouz v mnohých osobách přišli a nás s pohrůzkou napomínali, abychme od stavů neodstupovali; nyní pak chtělby branami staroměstskými takové své přečinění zpevniti, a svou věrnost, kteráž velmi skrovna a chatrna, vychalovati.“⁷²⁾

Císař vrátil r. 1625 klíče malostranských bran Staroměstským.

⁷²⁾ V arch. pražsk. lib. rer. memor. č. 326. fol. 217—222.

KAPITOLA TŘETÍ.

O stráži v branách.

V starší době mívali měšťané osobní na sobě povinnost hlídati zdi a brány. Se sluncem odcházejícím bylo choditi na ponůčku do hradeb, a tu v pavlačích a srubech od bašty k baště obcházeti, až zase slunce vycházelo.

Obzvláště cechům řemeslnickým ta povinnost ukládána. Ale měšťané zbavili se povinnosti nepohodlné a vyplacovali se z ponůčky na zdech; konšelé tedy z peněz posílávali leckohos, tak že ouhrnkem počítajíc nebývala hlídka na zdech městských v době pokojné nikdy pořádná ani důkladná.

Jináče poněkud bylo v době válečné. Tu ponocovali sousedé sami. V malém městě Bělském měli roku 1418 na to i z měšťan voleného rychtáře „judex armigerorum“, jenž sousedům vévodil.⁷³⁾ V nepokojné době krále Jiřího píše hejtman o Soběslavských, že se svolili, „na veliké zdi osaditi ponocnými, a z konšel jeden aby vždy mezi nimi byl, a na půl města do parkánu deset pacholků dobře branných, aneb sami hospodáři, a na druhého půl města tolikéž, a to bude vždy 20 pacholků v parkáně, kromě těch, kteří na veliké zdi jsou, a těch jest 10 v počtu, a v předměstí 10, kteříž se osazují na posluších. Summa těch všech ponocných na zdi v parkáně a v předměstí 40“.⁷⁴⁾

A v Kolíně r. 1611 ze strachu pasovských vojáků nařízeno, aby každou bránu hlídali dva sousedé, 2 podruzi a jeden žid.⁷⁵⁾

V dobách klidných nezřídka stávalo se, že soused mistr za sebe poslal učedníky, nebo zaplatil některému pobudovi příchozimu, aby se za několik haléřů za něho postavil na bráně, nebo konečně šel sám, ale nepořádně: buď přišel pozdě, nebo přišel zpitý, a nebo se teprve na posledku při ponůcce v noci z dlouhé chvíle opil.

⁷³⁾ Umlauf, Bělá. Též správa o tom v nejstarší knize bělské lit. A.

⁷⁴⁾ Arch. Č. VII. 308.

⁷⁵⁾ Vávra, Kolín. I. 136.

Proti všem těmto hříchům stávalo se časem obecní usnesení, konšelé leckdy i trestem stížili spolusousedy po té straně provinilé, ale marno bylo.

Z následujícího svolení valné obce v městě Litoměřicích⁷⁶⁾ postřehnouti lze některé vady měšťanského hlídání. R. 1583 „sneseno, aby v branách a ve fortách hlídáno bylo, a sami sousedé aby bedliví toho byli, a v branách osobně byli, a odtud nikam, dokud brány a fortny budou zavřeny, neodcházezi, lečby kdo pro nedostatek zdraví nebo sešlost věku nemohl býti, aby na jich místě sousedé aneb rodičové zdejší objednáni a vystavení byli, a chodců a žebráků aby do města nepouštěli“.

Zlý návyk z dob klidných pěkně ukazoval se v počátku 17. věku. V Jindřichově Hradci usnesli se r. 1610 „strany hlásky na branách, že tu má každý sám osobně z města na každé bráně jednu osobu, a z předměstí druhou, vydati, žádného v tom nepřehlídajíc“.⁷⁷⁾ A sotva že se tak usnesli, již bylo konšelům zapisovati do knihy tresty. Zapsáno na příklad nejprve o nějakém apatykáři, že nechce býti poslušen. Zavřeli ho a vynutili z něho deset kop pokuty. Jindy zase rychtář „Trendu Krupičkového pro neposlušnost vín“⁷⁸⁾ že, majíc se na hlásku dostaviti, učedníky odsýlal; hejtmané jich přijíti nechtěli, potomně sám přišel, na ně se domlouval, že sám hlásku opatří; pro ručnici sobě poručil jíti, že s nimi zahrá, nebo že jim poví něco, a manželce Michala Ungra, rychtáře, nadal“.

Václava Vejvodu zase obvinili téhož léta hejtmané předměstští, „že opilého na hlásku na místě svém dostavil“; když k němu poslali, přišel sic, dal se do nich a, vynadav jim, odešel domů.⁷⁹⁾ Nazejtří ho vzal tedy rychtář do vězení.

Podobných příkladů více shledáme doleji, až budeme jednati o pouťce v ulicích městských.

O jarmarce najímalo každé město obzvláštní žoldnéře, kteří za několik grošů hlídali zdi dnem i nocí. Než o těch zas při jarmarcích teprv.

Z lidí služebných, na hradbách a věžích stále obývajících, nejprve promluvití jest o pražských „střelcích“, jimž dal císař Karel IV. r. 1360 majestát „na jich bydlení a svobodenství“, „aby města ostříhali“.

V listu královském stojí,⁸⁰⁾ „že mají na věžech v Novém městě, nebo na nových věžech Menšího města, a na žádných jiných místech, své bydlé míti a tu své řemeslo dělati a s tím se obházetí; mohou meče, nože i oděni nositi; oni a čeled jejich ode všech berní, služeb, daní věčně svobodni býti mají“. Byli povinni jen

⁷⁶⁾ Rukop. litoměř. v Mus. č. 3. E. 3. fol. 53.

⁷⁷⁾ Arch. v Hradci. Manual radní z r. 1610. fol. 119.

⁷⁸⁾ Tamže fol. 44.

⁷⁹⁾ Tamže fol. 34.

⁸⁰⁾ Z. D. Miss. č. 15. fol. G. 8. Datum listu: den sv. Víta 1360.

králi službou, potřebovali by. Mimo to ustanovil majestát, jak by v prodeji nových samostřílů o jarmarce, a starých na tandlmarce, neškodilo se střelcům, jimž na takový prodej dán skoro monopol. Konečně oddal královský list střelce i se sluhami jejich ku právu Nového města; tu aby stávali.

Král Václav r. 1390 přidal střelcům pražským, aby zahrady a domky stavěti mohli, však aby vozná cesta ostala; domky střelecké aby „prázdné věčně zůstaly od šosů, proseb, berní; však kdožby v těch domích šenkovati chtěl, má od toho šenkování toliko trpěti s městem“. ⁸¹⁾

Následkem prvního dotčeného majestátu přestěhovali se tedy všickni kušáři a lučištníci na zdi a věže městské; tu své řemeslo provozovali, města ostříhali a svému privilegovanému postavení se těšili. ⁸²⁾ Obsadili také hrady hradu Pražského, kdež jim bylo povoleno „pod klenbami chodby udělati sobě komůrky; tak spodek chodby, olidněný zůstav jimi a jich rodinami, přešel v jich majetek a zapsán do gruntovních knih s tím zajímavým dodatkem, že strecha chodby nad nimi náleží hradu“. ⁸³⁾

Toť jsou oni střelci pražští, jimž dal Ferdinand r. 1537 ostrov Malé Benátky, a kteří darem téhož krále mohli sobě (od r. 1561) vystřeliti veřejným cvičením a závodem kratochvilným některý stříbrný peníz.

Mimo službu na zdech městských mívali pražští střelci i tu ještě, když král v Praze pobýval neb v soudě sedal, že stráž vykonávali o pěti mužích. ⁸⁴⁾

Šat jejich při tom byl z uložení krále v 16. věku ten, že odívali se kabátem ke kolenům dlouhým o dvojím rukáve, na něm vyšita byla ruka se špy; i na toulci, prachovnici, a leckterém jiném nádobí, mívali luk zobrazený na paměť, že střílívali druhdy z něho.

Městským střelcům domky na zdech městských vzaty a rozbořeny byly r. 1623. Tu položen konec jich starodávnému způsobu. Obžili znova způsobou jinací a v té trvají dosavad.

Ze starodávného živobytí střelců pražských v knihách nejvíce naskytují se zprávy o hádkách jejich s řemesly příbuznými, pak o sporech, ku kterému právu střelci náležejí.

V první příčině byli to štitáři, kteří též byli nadáni výsadami, a leckterýs luk a štít nejen omalovali, ale na škodu střeleckého řemesla též sami pořizovali. Štitáři seděli v Novém městě „pod věrentm“ a mívali s konšely za mnoho let spory o platy městské.

⁸¹⁾ Datum majestátu: den sv. Ondřeje 1390 v Praze.

⁸²⁾ To byl náátek pražských „osmoštelců“, kteří pak lukův a kuší ne chali a palce zbraně se chopili. O tom oběřně Erben, Gesch. der priv. Schar schützen. Třetí Lustr: 1860 II. 904.

⁸³⁾ Arch. Pam. 1574. 680.

⁸⁴⁾ Schaller III. 622.

echtívali k městu nic platiti jako střelci. Roku 1853 konečně se mluvili „a za jedno uhodili“, že budou „každé léto po vánocích dávati poctou jednu pavězu pánům a městům ku potřebě a ke tci k kráse.“⁸⁵⁾

Štítari a střelci jedni druhým vskakovali v řemeslo. R. 1454 učinili konšelé novoměstští výpověď mezi malíři, štítari a Janem Brožkou střelcem, aby „se držel jednoho řemesla neb střelcovství neb malířství“. On „prosviv potazu“, oznámil, že „chce malířům a štítarům nepřekážeti.“⁸⁶⁾ Čtyři léta před tím dal Janek střelec od Poříčské brány „obci darem majestáty císařské a královské i jiné listy, svědčící na práva štítarská a maléřská“, za to mu konšelé odpustili z domku, u zdi městské vystavěného, 2 groše berně, a zapisali v knihu městskou⁸⁷⁾ — ale honem přetrhli zase — „že sní Jan střelec pozívati práva s jinými střelci, ježto sedí na věžích, a řemeslo štítarské a maléřské že může také svobodně dělati“. Janek na Poříčské bráně zůstal tedy střelcem a luků, štítů ani jiných věcí malovati nesměl.

Častější spory mívali střelci, na zdech městských bytující, s touléri o samostříly. Jednu takovou různici, když r. 1435 „jeli sie sú touléri prodávati samostříly nové a podělávané“, konšelé porovnali takto: „Práva střelcovská spatřivše, nalézáme, aby touléri nových ani podělávaných samostřílů na tarmarce, ani v sklepích neboli po hospodách neprodávali, než v jarmarce; tu mohou touléri pod věžemi střelcovskými prodávati vedle obyčeje starodávneho.“⁸⁸⁾

Stran příslušnosti práva chtívali též Staroměstští, aby střelci k nim stávali a u nich zapisovali grunty i kšafty svoje. V 15. věku však zapisováno střelcům jen v knihách novoměstských,⁸⁹⁾ a také jen v manualech téhož města zapisují se pře střelců mezi sebou v „dělnice střelcovské“.⁹⁰⁾ Teprve později čteme, ač bez udání doby, zásadu, že „střelci kšaftů svých na grunty při zdech městských nemají jinam podávati, než k právu Starého města Pražského“.⁹¹⁾

Střelci bývali řemeslníci a strážci na zdech, a mnohý z nich byl nechudý. Na příklad Nicolaus dictus Mikeska, jenž si dal zapisati kšaft do knih r. 1470,⁹²⁾ měl peněz dost, v nichž i „70 kop, kterýchž půjčil slovuťnému panošovi Lukášovi v Podvíně sedícímu, v kterýchžto penězích panoš postúpil mu Jana rychtáře v Radimi, kterýchžto rychtář má mu platiti půl třetí kopy, jakož dsky ukazují.

⁸⁵⁾ Arch. pražsk. novoměst. manual č. 89.

⁸⁶⁾ D. Z. Misc. č. 16. fol. H. 38.

⁸⁷⁾ Manual novom. č. 88. str. 543.

⁸⁸⁾ Arch. pražsk. kn. č. 992. fol. 166. fol. 166. Zajímavě, že v jiném zápise o těžce věci mluví se o tandlérích a ne toulérích. Kn. č. 88. str. 550. Jež zápis je při D. Z. Misc. č. 16. fol. D. 24. a tu též stojí o tandlérích.

⁸⁹⁾ Při D. Z. Miscell. č. 26.

⁹⁰⁾ Manual č. 88. str. 188. r. 1446.

⁹¹⁾ Rukop. z arch. v Polné. fol. 67.

⁹²⁾ D. Z. Miscell. č. 26. fol. E. 11.

Devět zlatých uherských zůstal mu dlužen osvícené kníže Viktorin, královské milosti syn, za tři samostríly“.

Čtoucí rač sobě tedy oživiti městské zdi pražské mnohými dílnami těchto strážců a řemeslníků, od nichž zbraně střelné kupoval pán, nepán.

Není pochybnosti, že ubývalo střelcům na zdech městských života tou měrou, jako ubývalo lučišť a kuší. Kdežto na Poříčské bráně známe ještě r. 1544 střelce Antonína,⁹³⁾ vypravuje r. 1571 Václav sanytrník: „Za Horskou branou žádných střelců již není, chyba Jan Malej, nějaký Vít Žídek, a ten řemeslo málo dělá, a Martin Kameník není střelec, ani se tomu neučil, Václav Žezhule není také střelec, než tkadlec, o žádných střelcích já vic nevím, a sou již prodány ty střelcovské věže i s domy a zahradami některým sousedům Nového města.“⁹⁴⁾ Jiný měšťan doplňuje tu zprávu: „Jsou v držení a užívání věží při zdech městských sousedé někteří, to vím, že pan doktor Gabriel jest v držení věže při Poříčské bráně; též Jiřík Běchovský s druhé strany jest v držení věže i s domem, a střelcem není, jest konšelem při úřadu perk-mistrském; já též jsem koupil věži, neb jakž jmenují veřtat, na zdi městské od Anny Klimentovy vdovy s vůlí starších střelců, a tam jest mi zápis učiněn v jejich knihách.“

Když tedy bývalé věže střelcovské najímali doktoři a konšelé, tož viděti, že střelcům bylo zle, a že hynuli. Ale nezhyňuli ještě docela. Tu a tam přece seděl ještě některý. Roku 1577 chtěl jeden z nich, Mates Hon, z urážky na cti viněn býti „před střelci“, a když tu ne, tedy u hejtmána hradu Pražského, jakoby, „jsa z počtu řemesla střelcovského, pod správu jeho náležel.“⁹⁵⁾ A tu ještě tenkrát musili Novoměstští obhajovati svého práva, že „střelci se všemi služebníky svými v Novém městě a jinde nikdež stávají mají.“

Rok před tím bylo konšelům hájiti svého práva nad střelci zase po jiné stránce. Umřel střelec, a hejtman hradu Pražského vyhnal vdovu z domku střeleckého. Novoměstští nedali tomu, aby „Dorota Lehlová, otra ruce, z domku odešla“. Napsali tedy panu Hamprechtu Černínovi, dotčenému hejtmanu, že on spravuje jenom střelce na zdech hradu Pražského, a ti, kdož druhdy střelci bývali městskými, že se už ani nepodobají střelcům na Hradě. „Ti, kteříž se střelci jmenují, aby těm, kteří v branách v slavném hradě Pražském sedají, rovní a umělí v střelcovství měli býti, nevíme, než to nacházíme, že na větším díle měšťané jsou nevyhoštění.“⁹⁶⁾

V pevnější míře a řádu zachovali se kollegové střelců městských, totiž střelci na zdech Pražského hradu, z nichž někteří koupili sobě i bašty na zdech městských.

⁹³⁾ Kn. kom. sonda č. 7. G. fol. B. 4.

⁹⁴⁾ Kn. kom. sonda č. 14. G. fol. 482-487.

⁹⁵⁾ Arch. pražsk. kn. č. 398. fol. 277.

⁹⁶⁾ Arch. pražsk. č. 398. fol. 172 r. 1376.

Ti byli pod správou hejtmana zámeckého, a hejtmané nad nimi drživali ochrannou ruku. R. 1558 se jich na příklad Voldřich Dubanský z Duban zastal i v tom, „když jim od některých nevážných lidí protivenství jsou činěna, a nevážnými jmény holomků byli jmenováni.“⁹⁷⁾

Hejtman sám prosil císaře, „poněvadž své pořádky vyměřené od starodávna mají, a jsou osoby zachovalé s manželkami a dítkami, aby před budoucí pomluvou opatření byli“; a císař ustanovil, kdo jim řekne „holomků“, aby dal 5 hriven stříbra, z nichž polovice do komory, polovice střelcům připadne.

Když r. 1608 šlo na sněmě o zrušení střelců těch, poněvadž prý odtud pocházejí „rufianství a mordové“, prosil za ně hejtman slovy, že „varty dle své největší možnosti dnem i nocí činiti hleděli, ano i to se spatřuje, kdež oni své domy mají, tu že zdí dobře spravené a lepší než jindy jsou.“⁹⁸⁾ Staroměstští tenkrátě úsilně snažili se o to, aby „střelecké právo“ jim bylo k městu se zdmi a baštami připojeno. Ale střelci hradní bránili se toho mnohými prosbami, a ubránili se na čas.⁹⁹⁾

Druhá třída stálých služebníků na zdech a branách byli hlásní, pověžní, strážní, trubačí neboli „trubkové“.

Všemi těmi pěti jmény druhdy míní se člověk a ouřad týž jednoduše; ale v některých městech bylo větší dělení práce, a tu hlídal jeden, zova se „speculator“ čili „strážný“, neb „povězný“, a troubil čili hlásal druhý, a slul „tubicena“, což v Berouně překládali „trubka“, a těm leckde, obzvláště v době válečné, podřízen byl třetí, jenž slul „explorator“ čili „špehýř“.¹⁰⁰⁾

V maličkých městech ovšem nebylo hlásných ani trubačů; zvoník na kostelní věži odbyl z nouze obojí práci tím, že zazvonil ve zvonec a vystrčil praporec v tu stranu, kde oheň plál, aneb odkudž hrozilo jiné zlé.

První a přední povinnost hlásného čili pověžného, na městské věži bydlícího, bývala udeřovati „k šturmu“. Při ohni směl i měl tak učiniti bez prodlení, při jiných případnostech měl prve ptáti se městského rychtáře. Vypravuje Pavel Zelí, hlásný v Písku, r. 1564: „Když se honil Vilím Čejkovský za Janem Vacíčkem, viděl jsem s věže, byv hlásným; volal jsem na městského rychtáře, mám-li k šturmu udeřiti, a pan rychtář mi kázal, abych tak zanechal.“¹⁾

⁹⁷⁾ Arch. pražsk. č. 331. fol. 186. 183.

⁹⁸⁾ Chaos v arch. pražském.

⁹⁹⁾ V Chaosu arch. pražsk. č. 86. jest odpor střelců, v němž praví, že „vartují hrád i velikou střelbu“, zdí zlepšují a „nad to vejše čtyři bašty na svůj náklad od ouředníků záduší sv. Jindřicha že koupili a vystavili, a kdyby Pražanům J. M. C. ty zdí a bašty darovati ráčila, tehdy by nemalo přibýtků našich na zkázu přijiti musilo“.

¹⁰⁰⁾ Ve Stříbře r. 1517 platili špehěřům i koliks kop za rok. Kn. stříbr. č. 182. v arch. plzeňském.

¹⁾ Kn. kom. soudu č. 14. G. 286.

A bylo přec nebezpečností, že nezbedný rytíř Čejkovský zabije píseckého měšťana! Skákal po něm na koni volaje: „Však té uložím, chlape! Měšťan přeskakoval přes plough, neměl v ruce nic, než rozsivku, a pán vždy za ním jednak bodal, jednak sekal.“ Kdyby hlásný byl zašturmoval, byli by Písečané u velikém shonu a sběhu pánovi tuze zaplatili.

Mimo rány ve zvon musil hlásný při ohni též praporec v tu stranu vystrčiti, kde hořelo. V Mladé Boleslavi koupili konšelé r. 1595 „půldruhého lokte červeného harasu na praporec hlásným“.¹⁾

Jiná práce hlásného bývala bítí ve zvon pověžní každou hodinu. Někde mu přidali dva pomocníky,²⁾ kterých pak v noci užíváno i za ponocné; ti po valech obcházeli, na volový roh vytrubující hodiny, na věži udeřené.³⁾ O dlouhé noci v Pardubicích mívali (r. 1515) hlásné čtyři: dva aby byli do půl noci, dva od půl noci, letním časem na krátké noci drživali hlásné jen dva.⁴⁾

Také míval hlásný sobě uloženo troubou neb praporcem vítati vzácné hosti, k městu se blížící. Byl-li pověžný spolu dobrý hudebník, uložili mu konšelé provozovati muziku buď na věži, buď v kostele v neděli. V Prachaticích smlouvou vázán byl hlásný dostavovati se k „figuralným mšm pánů literátů“.⁵⁾ Ve Slaném míval hlásný úlohu kolíks. Zastával hodináře čili orlojníka na věži Lounské brány, a r. 1603 uložili mu „chovati tři tovaryše, hlásku noční i denní držeti: ráno, v poledne a večer muteci a kantileny pobožné zpívati a nikam bez dovolení pánů neodcházeti.“⁶⁾

Úloha hlásného byla důležitá a protož nedivno, jestliže r. 1601 přijali konšelé lounští „Chobota za hlásného na věž nejprve — na průbu“. Při té průbě mu uložili, aby „svého povolání pilen byl, pokojně se choval a domů šenkovních byl prázden“.⁷⁾

Platu míval hlásný v Hradci Jindřichově roku 1489 v témdni 14 grošů, což v rok bude nad 12 kop. Tak platili pořáde i v prvních letech 16. století.⁸⁾ V polovici století platili Pardubičtí dvěma hlásným měsíčně 1 kopu 12 grošů; a „když pro nebezpečí jarmarku zjednali dva hlásné, aby na věži Zelené ponocovali“, dali jim r. 1561 54 groše.⁹⁾

Mívali tedy v Pardubicích dva hlásní ročně 14 kop, to jest o dvě jen kopy více nežli půl století před tím v Hradci jeden hlásný sšm. V století 17. (r. 1615) dávali v Jindřichově Hradci

¹⁾ Počty v arch. Mladobolesl. z r. 1595.

²⁾ Igau, D'Elveort 226.

³⁾ Písecký jeh i s notami opsal Seydl do své kroniky. Str. 67.

⁴⁾ Arch. Č. VII. 326.

⁵⁾ Slana, Prachaticce 104.

⁶⁾ Louna, Slaně I. 47.

⁷⁾ Arch. lounský & I. A. 4 fol. F. 17.

⁸⁾ Arch. hradcecký. Neg. parkm. fol. 80.

⁹⁾ Počet pardubický II. fol. 12.

hlásnému měsíčně 1 kopy 20 grošů a nějaké dříví.¹¹⁾ Polepšil tedy plat hlásného v Hradci od roku 1489 do roku 1615 jen dvě kopy!

Jako hlásní karlístejnští o korunovaci českého krále dostávali 6 postavů sukna,¹²⁾ takž i městští hlásní při slavnostech mimořádné odměny a podpory mívali, někdy boty, jindy kus šatu, jindy caltu neb vánočku.

Co nejvíce trůdvalo život hlásným na věžích, toť byla žárlivost na trubače, byl-li kde který podle hlásného. Trubači bývali, jakož uvidíme, lépe placeni, a hlásný jim nepřál. R. 1604 prosil hlásný Jiřík Hollner v Hradci Jindřichově pánův, „že by chtěl nebedlivěji hlásku denní i noční než trubači opatrovati, po hodinách vytrubovati, aby jemu služba byla zlepšena“. A tentokráte pochodil dobře. Páni zůstali na tom, „aby z trubačské služby odňato bylo za tejděn půl kopy, a ta aby se hlásnému dávala, trubačům toliko jedna, nebudou-li chtítí na tom dosti jmiti, má se jim odpuštění sláti“.¹³⁾

Že také hlásní byli nedbanliví, to víme z Plzně zajisté. R. 1529 Biskup, povězný, postaven z vězení pro nebedlivost při ponocování; rozkázáno mu, aby se živností jinde opatřil.¹⁴⁾ V Jindřichově Hradci r. 1610 hlásný dvakráte „pro nedbanlivost a nepilnost svou oheň a zkázu města přehlídl“.¹⁵⁾

Ačkoli plat za obtížnou službu nebyl právě veliký, nicméně fiskl se jeden člověk na druhého, aby úřadu toho dobyl sobě. V Rakovníce roku 1594 smluvil se mladý kandidát tohoto úřadu se ženou dosavadního hlásného: zabili starce a svrhli ho v noci s Vysoké brány.

Trubač, jsa hudebník, obyčejně pozauněř, býval pod přísahou a míval platu více nežli hlásní. V Jindřichově Hradci dávali r. 1489 „trubači mlazšímu“ v témdni 16 gr.; staršímu 20.¹⁶⁾ Právě tolik platili r. 1497 Kouřimští;¹⁷⁾ deset let před tím dávali „tubicenae“ jen 14 grošů. Ve Střibře nebyli tak štědrí. Tam dostával trubač ještě r. 1512 za celý měsíc 48 groše.¹⁸⁾

Polovicí století najali v Praze šestipání (úřad hospodářský) Jana Polívku a Matěje jináč Alexandra za trubače na věž z týdních 24 grošů, najali je na rok s výpovědí čtvrtletní.¹⁹⁾ Též oby plativali už v Plzni víc nežli Pražané. Usnesl se r. 1557

¹¹⁾ Arch. v Hradci. Manual radní 1615. fol. 37.

¹²⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 90. B. fol. 641, kdež di se, že r. 1575 dáno za oněch 6 postavů 25 kop českých.

¹³⁾ Arch. v Hradci. Radní manual z r. 1604. fol. 108.

¹⁴⁾ Arch. plzeňsk. lib. exped. č. 10. str. 89.

¹⁵⁾ Arch. hradecký. Manual 1610. fol. 58.

¹⁶⁾ Arch. v Hradci. Purk. reg. fol. 78, 79.

¹⁷⁾ Počty konf. v Mus. č. 24. F. 22.

¹⁸⁾ Kn. stříbrská č. 182, fol. 3. v arch. plzeňském.

¹⁹⁾ D. Z. kn. šestíp. č. 583. fol. 220.

platiti dvěma trubačům na týden 72 grošů, bezpochyby proto, že trubačové nechtěli na té službě přestávati. Jeden z nich, Jan, bera ze služby odpuštění, sliboval, „že, kdežkolivěk se obrátí, dobré slovo o pánech mluvíti chce“ — ²⁰⁾

Stejně s Pražany platili r. 1560 Pardubičtí, dávající měsíčně dvěma trubačům 3 kopy 12 grošů.²¹⁾ Bývali na věži Zelené dnem i nocí, ale r. 1573 dí se v počtě, že jich ustavičně nedrží. Deset let před tím zapsali si o jednom trubači, že mu s platu sňali 48 grošů „za dvě neděle, že netroubil.“²²⁾

Koncem století Stříbrští polepšili valně platu trubačskému. R. 1596 dostával 27 grošů v témdni.²³⁾

Největší trubačský plat shledali jsme r. 1615 v Hradci Jindřichově. Tu platili trubači měsíčně 4 kopy 40 grošů míšeňských.²⁴⁾

I trubači dostávali mimořádné podpory. V Stříbře na příklad dávány jim ročně boty (r. 1590 za 1 kopu).

Život trubačský mívál tytéž povahy, jako jsme poznali při hlásných; jedni k druhým míváli nechuti a nesnášeli druh druhu nic kollegiálně. Bylitě trubači na svoje umění pyšní. Oni byli vlastně se svými tovaryši městskou kapelou a střežli toho velice horlivě, aby jiný hudebník nenasadil se jim v obci. Roku 1610 v Hradci Jindřichově žaluje Markus trubač „na nějakého muzikanta, který se tu u Kněžovky na ublížení jeho živnosti zdržuje“. Páni si zavolali trubače, a „jest mu domluveno, proč sám podstatné čeládky a tovaryšů nechová; připověděl to napraviti.“²⁵⁾

Trubači bývali z míry nakloněni k pití. Právě vzpomenuť trubač Marek, dokud ještě čeled mívál a muziky sborem provozoval, přicházel často o rozum. R. 1607 o něm zapsáno: ²⁶⁾ „Marek trubač s čeládkou, dopustivši se z opilství nemalé různice v domě hostinském, vézením za tři dni trestán, a dobrá kapitola jim dána: připověděli se pokojně chovati, stráž noční i denní, jak náleží, opatrovati.“

V Kouřimi r. 1619 pro túž nectnost povolán trubač do rady, tu „napomenut, aby své povinnosti dosti činil a jestliže ne, kudy sem, tudy tam“ — ²⁷⁾

V Rakovnicích měli r. 1578 trubače Václava, a ten rád se pral. Když jedenkrát i primatorovu synovi, nezbednému Šimonovi Rejčkoví, nabil a nad to zastřelením pohrozil, přinutili páni vztekklého trubače k originelnímu zápisu a k smlouvě.²⁸⁾ „Nejprve aby trubač,

²⁰⁾ Arch. plzeňsk. konš. protok. č. 19, str. 149; a lib. expedít. č. 11, fol. 12.

²¹⁾ Počet pardub. II. fol. 11. 20.

²²⁾ Tamže fol. 16.

²³⁾ Arch. plzeňsk. kn. stříbrsk. č. 198, fol. 1.

²⁴⁾ Manual. 1615, fol. 37.

²⁵⁾ Arch. v Hradci. Manual z r. 1610, fol. 58.

²⁶⁾ Tamže. Manual z r. 1604, fol. 100.

²⁷⁾ Kouřimsk. manual z r. 1619, fol. 18.

²⁸⁾ Arch. rakovn. knihy nové ubrmanské, slovou zelené z r. 1545.

adžby v službě byl, žádného dne prve, než hodinu na den, eže dolů nechodil, lečby někdy za příčinou buď hostí neb tebního veselí dole býti musil, však ani toho času do žádného kovního domu aby nechodil, než vykonaje službu náležitou, hned doru aby šel a tam trval. Též také aby po městě žádného času kordem ani s žádnou braní urážející nechodil, ano měl-li by kdy o potřebu z města s braní vyjítí, tehda branou Vysokou aby šel, touž branou zase přijda, braň od sebe pryč dal a s ní nechodil.“ rubač všecko „neměnitelné“ zachovati jest připovéděl.

Zámožnějšího trubače nalezl jsem jen v době starší. R. 1471 byl to Jan, řečený Ursák, trubač v Praze, jenž dal sobě zapsati statku poslední pořizení do knih.²⁹⁾ V kšaftě praví, že má dům edle trubače Petra, patrně tedy kdes na valech, „litého stříbra e má hřivnu, kamení ku pulérování i s nádobím za 4 kopy, konví inových 14, mísy veliké 3, šest velikých kovaných, šalešních 6, sedenici velikú za dvě kopě, tři menší, moždíř a pancír, který em půjčil knížeti Viktorynovi, jakož i všecku službu, kterouž mi dštal dlužen královská milost slavné paměti“. To vše odkazuje eně i s tím královským dluhem. Naproti tomu trubačů, kteří žerotou chodili, nalezli jsme v knihách městských víc. Stříbrští . 1526 jednomu „trubači neznámému“ dali almužnou „na pivo“ (grošů! ³⁰⁾ Tolik potom už nedostal žádný jiný potulný trubač.

Třetí třída služebníků stálých v branách bývali branní. Oni šech byli nejdůležitější a mívali úloh nejvíce.

V Táboře přísahali v druhé polovici 16. věku J. M. Cís. rycháři, purkmistru, pánům a vši obci: „Chci pilnost svou i všelijakou edlivost při též bráně zachovati, stráž zvláště nočního času při zavírání a zase města otvírání ostříhati, bez jistého dovolení pana urkmistra žádnému neotvírati, a to náležitě beze všeho fortele ppatrovati.“ ³¹⁾ Původně bylo zapsáno v přísaze, že chce se branný druhými svorně snášeti, ale to zase přetrženo. Koncem přísahy ravil branný: „K tomu mi dopomáhej pán Bůh na věky poehnaný.“

V dotčené přísaze tábořské mluví se o přední povinnosti braného, a ta byla otevírati i zavírati brány.

Ale otevřením neb zavřením nebyla úloha naplněna; při každé obě bylo mu věrně a bystře pozorovati, kdo jde do města. Měl rániti vypovědencům, aby se do města nevraceli; měl odháněti upky, šterecýře, tuláky, cizí žebráky. R. 1559 dal psáti císař do est moravských, že na lese vídeňském mnozí lidé oloupení a zbití ou: v rotě deset tovaryšů že jest, a že chystají se k Znojmu. íf k Nyklšpurku a Břeclavi, k Hodonínu; vůdcem že je Pavel erný, aby na ně v branách branní pozor měli. Tedy měli branní

²⁹⁾ D. Z. Miscell. č. 26. fol. E. 20.

³⁰⁾ Arch. plzeňsk. kn. stříbr. č. 184. fol. 274.

³¹⁾ Arch. v Táboře kn. privileg.

stráž míti i nad lupiči — a skutečně v Hodoníně branný chytil n onen císařský list loupežníka Holého Špice, jehož potom páni chut oběsili.³²⁾

Ale ani otevírání a zavírání bran nebývala funkce tak pro stícká. Což bývalo o to kyselostí, křiků a obtížností! V Litoměřicích se r. 1530 usnesla všecka obec, že zvoněno bude v první hodinu na noc, a v tu chvíli brána že zavře se. Zmešká-li kdo venku, branný vpustí ho nesmí bez vůle purkmistrovy.³³⁾ Což tu bývalo tedy všelikterakých okolků a chůzí; což se natloukl, nazvonil,³⁴⁾ naklel, naprosil, nakřičel opozděný chodec, než se konečně s vůlí páně purkmistrovou dostal malými dvířky ve vrátech do města!

O něco dříve (r. 1515) byl ustanoven v Pardubicích řád otevírání, který jest pln okolků horších. V Litoměřicích odbyl věc branný s purkmistrem. Jednu cestu učinil sem, druhou tam, a chodec asi grošfěkem spravil práci branného. Ale v Pardubicích naporučel si toho pán velmi mnoho:³⁵⁾ „Kdyžby kolivěk město mělo odemčeno aneb zamčeno býti, tu purkmistr se zbraněmi sám šestý aby šel, a aby na toho zavolal, kdož na věžích lehají, viděl-li koho před mostem; město aby otevíráno nebylo, leč, až by předzvěděli, kdož jsou. A jestližeby potřeba byla, tehdy mají tu věc na úředníka vznésti, kterýž jest na místě jeho milosti páně, a již z obecných lidí aby ten počet svrchu psaný býval při tom zamykání a odmykání s purkmistrem, a kterýžby koli nešel vedle rozkázání purkmistrova, ten aby dal pokuty na rathouz 10 kop. Šraňk aby byl vždycky po každém zavírání, dokudž by dvou hodin na den nebylo; v neděli vždycky při obědích ať jest město zamčeno, a po obědě aby zase odemčeno bylo.“

V téměř městě Pardubicích otvírali a zavírali v zimní době „při svíčkách“. O těch svíčkách v počtech pardubských často řeč.³⁶⁾

Na počátku století ustanovil pan Vilém z Pernštejna, aby otvíralo se, „když na zámku na varhany troubí a prve nic, lečby toho nějaká zvláštní potřeba byla pro hosti“. V jiných městech otvírali po klekání, v jiných se sluncem.

Když branný v noci, jsa vyrušen ze spaní, neviděl sobě nijsa koho zprostitutného, lehl zase a neotevřel ani císařské poště. Touto neochotou proviňovali se branní všech měst. Aspoň r. 1549 pravil král Ferdinand listem otevřeným do celého království, že „posly jeho v hospodách nemírně přetahují, a k tomu v městec

³²⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss'v. č. 62. fol. 170. 183.

³³⁾ Svolení obce Litoměř. v Mus. č. 3. E. 3. fol. 6.

³⁴⁾ R. 1618 se na pražské brány zvonilo. Ustanovujej řád: „Kdyby k přijetí k bráně narvonil a se ohlásil, že jistě znamení má, podle toho si musí páně býti řídal, mají takové znamení od něho přijíti, a purkmistr donesiti k rukám vlastním.“ Arch. pražsk. č. 326. fol. 120.

³⁵⁾ Arch. F. VII. 326.

³⁶⁾ R. 1561 za ně vydali 1 kopu. Počet pardub. v Mus. č. II. fol. 10.

a v městech zavřených v noci, když s listy a jinými potřebami, na kterýchž nám znamenitě záleží, jezdí a postýrají, nespěšně do brány a z brány pouštějí³⁷⁾

Nymburští nepustili roku 1534 do města v noci ani rychtáře svého, Jana Hada, jenž z nějaké cesty se vracel. Vypravuje: ³⁸⁾ „Volal jsem ponocného, a on pověděl, že není doma ani Jana Tichého ani Jiríka Herštaka (konšelů klíče chovajících), abych se opatřil noclehem, že puštěn nebudu, i tak sem učinil a zůstal za městem a přišel jsem ráno domů, když brány otevřeli.“

R. 1559 vzkazují konšelé nymburští panu Chvalovskému, aby v noci nestěžoval otevíráním a zavíráním brány branného Prokopa ani ponocných — patrně že šlechtic lakomý brannému nedával zpropitného.³⁹⁾

V Hradci Jindřichově nebyli branni ke každému sousedu stejného chování. Jedenkrát r. 1610 volala dolů s brány čeleď branská na příchozí měšťany: „Kde ste byli ve dne, abyste tam také v noci byli!“ Za to byli potrestáni šatlavou.⁴⁰⁾

O bran otvírání v témž městě v Hradci bylo r. 1604 nařízeno, aby klíče od hlavní brány bývaly v noci u rychtáře, od druhých dvou bran aby byly za některým sousedem, zvláště k tomu obranným.⁴¹⁾ Ale ten rád neujal se. R. 1610 o ty věci byla obec skoro zbouřena. Rychtář ložní, jenž branné spravoval, přednesl totiž v obci valné nemalou stížnost, „že otvíráním a zavíráním bran časem nočním veliké má zaneprázdnění, takže tou měrou branni, (kteří zastávali též službu hlásných), by déle sloužiti nechtěli.“⁴²⁾ Páni konšelé tedy obec napomenuli, „aby na to jeden každý pozor dal, jak po zvonění bude, že se žádnému kromě pošty a lidí přespolečných, a přes svět pracujících měšťanů, též časem, kdyby na předměstí nebo v městě jaké veselí bylo, brány otvíratí nebudou“.

Ale nastojte! V tom vystoupí za všecku obec Matouš Kokr a líčí povahy branných tak plasticky, že nelze neuvést jeho slov poučných, byť ovšem i neomalých. Práví, že branni „samí po šenkovních domích s klíči městskými chodí, sousedy předměstské tomu učí, aby se jim brány otvíraly; rychtáři že o tom dostatečně poručeno, aby na to pilný pozor dal, klíče od bran aby jim tak dalece nespěšoval, nýbrž sám k tomu s pilností přihlídal, komu se brány otvírají aneb neotvírají, a jak hlásní svých hlásek pilní jsou, nebo že se o tom dobře ví, mnohdykrát že, užerouce se jako svině, v jistebce jako v nějakém brlohu leží a spí, aneb jinak samí každému, buď on kdo buď, pro někdy trunk a dosti špatný oupla-

³⁷⁾ Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 35. fol. 195.

³⁸⁾ Kom. soudu kn. č. G. fol. M. 14.

³⁹⁾ Kop. Nymb. z r. 1556. fol. 132.

⁴⁰⁾ Arch. v Hradci. Reg. pamětní. fol. 19.

⁴¹⁾ Arch. v Hradci. Manual radní r. 1604. 68.

⁴²⁾ Tamže Manual z r. 1610. 7.

tek s klíči hotovi jsou, skrze což by mohlo se někdy něco zlého státi! Obec hlučíc pochvalovala řečníka, a panu rychtáři nezbylo, než slíbiti, „že na to pilný pozor dáti chce“.

Z těch několika dokladů postřící lze, že průběhem století ulevilo se valně co do přísného chování klíčů městských. V Pardubicích na počátku století — ovšem v době bouřné — musival jíti k otevření brány purkmistr, provozen jsa pěti měšťany — o sto let později v Hradci potloukají se v noci branní s klíči po hospodách; v Kolíně ještě r. 1500 přicházelo řadou na měšťany zavíratí bránu a pilně chovati klíči⁴³⁾ — a v Rakovnicích proti tomu r. 1591 odnesl klíče od Pražské brány opilý fořtknecht Kunz do své myslivny na Nový dům.

Mimořádné bývaly brány zavírány, když dáno bylo znamení, že je zloděj v městě. Pro nečasné takové zavření měli Berounští r. 1529 těžkost. Jan Tetaur z Tetova je vinil, že postihl zlodějského marštaléře u nich v městě, a oni že jsou se „jím neujistili, než z města jej upustili“. Berounští se bránili, řkouce, že hned zavřeli brány, jakmile vykřikl: „Hle, teď vidím zloděje!“ Ale zloděj „z okna vyskočil, a oni jsou ho v své moci neměli“. Berounským soudně nalezeno, aby zaplatili 13 kop, co zloděj ukradl, poněvadž dostatečně zloděje nehonili.⁴⁴⁾

A konečně budiž zmínka o branách, kteréž neměly býti zavírány nikdy, a to ne na trest, jako druhdy stalo se Žateckým. Mírně brány staroměstské proti městu Novému. Po nemalých hádkách mezi oběma sousedními městy ustanovil r. 1540 král Ferdinand „o branách o fortách“, aby jich Staroměstští nočně nezavírali bez králova dovolení, „než jestli žeby se nějaká příhoda nenadálá stala, buďto žeby oheň vyšel, neb se nějaký mord stal, neb nějaké pozdvížení řemesel, tehdy budou moci zavřítí“,⁴⁵⁾ ale jak potřeba mine, aby hned je otevřeli zase.

Také proto pustly ty brány prodlením doby. Už r. 1521 dovolují Staroměstští Říhovi řezníkovi bránu v Dlouhé stáidě, která pusta stála, aby si v ní obydlí způsobil, ale nastala-li by potřeba obecní, aby ji zase postoupil.⁴⁶⁾

Třetí úkol — a tušíme, že nejobtížnější — býval branným ukládati ten, že měli přijímati branné clo, kontrolovati přívoz věcí rozličných k trhům, přijímati „kolky“ neb „cejchy“, které musil sobě obchodník v celnici za peníze koupiti. Ač necháme cla do zvláště kapitoly, zde přec aspoň potud všimnouti si celných věcí jest pokud se jimi trůdcel branný v městské braně.

K tomu konci obyčejně míval branný před branou budku, aby byl ochráněn zlosti nepřijemných počasí. U budky stával „šraňk“

⁴³⁾ Zápis, Kolín I. 78.

⁴⁴⁾ Reg. černoá hejma, č. 2. 21. fol. B. 2.

⁴⁵⁾ Rakop. se smobov. knih. č. B. 196. fol. 387.

⁴⁶⁾ D. Z. kn. úřední soust. č. 394.

Berouně u Hořejší brány stál roku 1508 takový šraňk 12 grošů, byl pořízen z pěti dubů. Když očekáván byl větší shon lidí, na příklad o jarmarcích, postaveny jsou takové šraňky i k branám a fortnám, kdež v jiný čas jich nebývalo potřebí.

Ublížiti šraňku kladeno provinilci za „výboj“, a trestáno tuze. Matouš Zvonařovic co naseděl se a zproutatil peněz v Mělníce r. 1594, poněvadž, „jsa při trunku vína a jda do města, na šraňky města uzavírané za dosti dlouhou chvíli tloukl a pral, až na nich zepřaním prken škodu udělal.“⁴⁷⁾

Dlouhé nesnáze měli o šraňk u Horské brány Staroměstští s Novoměstskými. „Formané přijíždějící k té bráně, aby cla nedávali, nahoru ke Koňské bráně postranní cestou se vyhejbalí a cla njiždovali: to přetrhnutí chtějí, Staroměstští šraňk vyzdvihli.“ Novoměstští jim ho přesekali. Zemští úředníci dlouhý spor skonali r. 1617 tak, že cesta až k páté baště, jdouc ke Koňské bráně, náleží Staroměstským, a tedy i ten šraňk že jejich jest, a že neměl býti přesekán. Chce-li forman se uhnouti, nech se uhne, ale prve sať zaplatí clo.⁴⁸⁾

Když ku bráně přijely vozy s obilím, bývala branných povinnost, každému vozkovi pověděti zvláště, aby jinde krom trhu neprodával, a když ven jeti bude, že má přinést z trhu „cejch“.⁴⁹⁾ Na ten konec stanovil pražský řád: „Ktož prodá, ten nejed z trhu, sať cejch vezme, a ten, ktož cejch dáváti bude, žádnému nedávej, leč vůz viděti bude, a toho, ktož jest kúpil.“ V Mladé Boleslavi říkali cejchům někdy též „znamení“, „znaménka k branám“. R. 1619 vydali za ně 10 grošů.⁵⁰⁾ V Pardubicích dělával je zámečník, bylyté to kolky železné.⁵¹⁾

K rozdávání cejchů v trhu a po ulicích byl volen soused některý, jenž musival vléci se s pytlíky naplněnými kolký. To byla práce tak nemilá, že v Mladé Boleslavi r. 1519 dali konšelé Starému Vlkovi kus místa, a on „se za to podvolil podle soused cejchy rozdávati, však s tou výminkou, když by rok pořád zběhlý cejchy rozdával, tehda nemají naň pořád druhého neb třetího léta té práce ukládati, než po čtyřech letech neb po pěti“.⁵²⁾

V Praze bývali cejchové měnění, poněvadž sedlský kovář byl by svým bodrým sousedům nadělal za groš kolků pražských, kolík libo.

⁴⁷⁾ Arch. v Mělnice. Kop. č. 12. fol. 43.

⁴⁸⁾ Chaos v arch. pražsk. listina z r. 1617.

⁴⁹⁾ D. Z. Misceli. č. 75. kus 3. fol. 23. a mladší opis v arch. pražském. E. 203.

⁵⁰⁾ Arch. v Mladé Bolesl. lit. D.

⁵¹⁾ Počet pardub I. fol. 7. r. 1541.

⁵²⁾ Mladobolesl. kn. č. A. 10. fol. 5. v Mus. tamějším.

Který venkovan, prodav obilí, přijel do brány bez cejchu, o tom kázal pražský řád z r. 1503, „aby ho branní nepustili, než mají jej před pana purkmistra připravití, a pan purkmistr má vyzvěděti, komu jest to obilí prodal, aneb u koho jest je ssul, a kterýž bude takový shledán, hned aby mu živnost složena byla.“⁵³⁾

Branní pak každý týden vracovali cejchy, „tomu, kdo je vydával“.

Stejnou úlohu mívával branný i při vobbě jiných věcí potravných. Vždy mu bylo napomínati, aby nikdo neprodával pokoutně, než na trhu, aby pánům nesešlo se cla.

O těch, kdo vezli na kurný trh slepice, vejce, husy, kačice ptáky, nařizoval r. 1505 v Praze řád, „kdož z nich přijede k brannému, neb k přívozům, aby takový neb taková brannému základ dali a na trh svobodný jeli, a prodadúc, aby caych od tržného staršího vzali, a brannému u brány zase dali.“⁵⁴⁾

Když vezeno bylo pivo neb víno do města, první osobou, jež kontrolovala, byl zase branný. Z města nepustil piva bez cedulky, od pana purkmistra vydané, a vína nepustil ven z brány bez cedulky perkmistra, jenž spravoval hory a obchod viničný. Vypravuje v soudě Jan z Pšan: „Vezli sme víno, a když sme mezi brány přijeli na Malou Stranu, tehdy branej, že nás nepustí, až přinese list od pana perkmistra, a když přines, tehdy nás pustil, a rychtář vsedl na koně a jel.“⁵⁵⁾

Přes tyto starosti a práce ovšem nesměl branný zapomínati vybírati clo branné po denárech i groších od vozu, koně, dobytčete, tány, láky, soudku, „palíku“ a jiných všelikterakých věcí.

Na tato drobná cla mívali někde — na příklad v Nymburce, ve Stříbře — skříňky ve bráně připevněné. Tu zase měl branný hleděti bystře tomu, aby mu do pušky místo peněz neházeli plíšky bezcenných nebo knoflíků.

Ze Stříbra též víme, ač tak bývalo zajisté jinde všude, že o velikém trhu, o jarmarce, přizvali konšelé ku pomoci branným „čtyři žoldnéře na clo, jimž r. 1525 dali za den po 6 groších“;⁵⁶⁾ mimo žoldnéře posílali konšelé k vybírání cla k branám také p dvou nebo více měšťanech. Kterýž výběrčí stál o jarmarku r. 1522 u Dolejší brány ve Stříbře, slul Matouš Hrom.

Už dlením 16. věku v Táboře — a snad též leckde jinde — uložili práci celnickou zvláštnímu mýtnému, sňavše ji s branným. To dělení práce stalo se pro valnější trhy a obchody. V Táboře přísahal mýtný, že bude „cejchy“ věrně spravovati, nic nebuc sobě přivlastňovati.⁵⁷⁾

⁵³⁾ Řád v Miscell. 75. III. 23.

⁵⁴⁾ Tamže.

⁵⁵⁾ Kn. kom. soudu. 14. G. fol. 219.

⁵⁶⁾ Kn. stříbr. č. 182. fol. 234. v arch. plzeňském.

⁵⁷⁾ Arch. tábořsk. kn. privilegií.

V starší době mívali branní z obchodních věcí, do města vených, ten zíšček, že chtívali od vozků také sobě některou část za „in natura“. Při rybách, seně, obilí a dříví zůstal ten zvyk teckde až přes doby bělohorské. Vždy chtíval branný ze džberu ryb sobě nějakou; když vezeno obilí, chtíval snopeček sobě; vezli-li seno, chtíval kúpečku; vezeno-li dříví, žádal polena v dárek. V Rakovnice r. 1636⁵⁸⁾ se usnášejí páni: „Branní varového dříví sousedům v branách bráti nemají, leč přespólní dal-li by jim; z drobného shoditi se poleno má.“

S urozenými pány míval branný asi leckdy potíž. Nechtívali platiti cla a také nebývali povinni: ale ovšem jen tehdy, vezli-li sobě samým. Však bylo dosti lakot panských, kteří vozili na prodej do trhu, a brannému pravili, že vezou sobě. Branný měl rozhodnouti, šidí-li pán clo městské, čili nešidí. Bylo z toho hádek za všecken čas dosti. V letech sedmdesátých šidíval rád tím způsobem pány pražské Jiřík Vodéradský z Hrušova, s nímž branný v braně Vyšehradské vždy míval hádky, až mu konečně roku 1578 páni konšelé ostrý napsali list, že platiti musí.⁵⁹⁾

V sobotní den snáli branní skříňky a pušky plechové se zdi branské a nosívali je na radnici. Tu byl purkmistr, písař a služebník některý radní. O sčítání peněz v Nymburce vypravuje Bičístě purkmistr: „Přinesli peníze od bran, vysuli je z pušek a přebírali, písař vystrčiv mi bílé peníze, pravil, abych já je četl, a my budeme čísti tyto malé.“⁶⁰⁾

Kolik v branách vybralo se, to spočítáme až v kapitole v městských důchodech. Zatím poslužtež tři drobní příkladové. V Kouřimí bylo vybíráno roku 1484 „theloneo portarum“ za týden 85 i 100 grošů.⁶¹⁾ Ve Stříbře přijímali v druhé půli 16. věku v branách měsíčně po kopě i po dvou;⁶²⁾ o jarmarce vybrali ze skříňek od bran r. 1542 až i 10 kop.⁶³⁾ Konečně v Mladé Boleslavi, v městě velmi živném, rok před bělohorskou bitvou přinášel branný z brány Svatojanské⁶⁴⁾ týdně od 5 grošů po 41; ouhrnkem za rok 21 kop 23 grošů; z brány Klášterské přinesl branný za celý rok jen 9 kop 37 grošů; některý týden vybral jen po 2 groších; patrně tedy, že touto branou lidé nejméně chodívali k trhům obyčejným. Z brány Vítské bylo cla za rok 11 kop 44 groše; byl tedy všecek důchod branský za r. 1619 v Boleslavi 42 kop 44 grošů. Té summě přiskočí nad míru, počítáme-li, kolik sebráno u bran jarmarky. O velkém Bartolomějském jarmarce téhož roku prave-

⁵⁸⁾ Arch. rakovn. Kn. rokovní z r. 1634.

⁵⁹⁾ Arch. pražsk. kop. novom. č. 398. fol. 415.

⁶⁰⁾ Kn. kom. soudu č. 7. G. fol. F. 1.

⁶¹⁾ Rukop. kouřim v Mus. 24. F. 22.

⁶²⁾ Kn. stříbr. č. 193. fol. 118.

⁶³⁾ Kn. stříbr. č. 184. fol. 340.

⁶⁴⁾ Arch. v Mladé Boleslavi. lit. D. r. 1619.

ného vybráno 62 kop; při malém (po Exaudi) vybrali 34 kopy, groše drobné nepočítajíc; v den Mladátek měli také nějaký veliký trh, neboť přinesli branní 12 kop; a v „outerý květný“ 7 kop; byltě tedy příjem z bran všecek za rok 538 kop 54 groše.

Clá v branách bývala od zeměpánů vysazována na opravu zdí, bran městských a cest k městu vedoucích.

Když prosil r. 1589 Jiří Kaplír Vosterský císaře za clo, které chtěl v městečku Březně vyzdvihnouti, poručil císař hejtmanům kraje Litoměřického, „aby dostatečnou zprávu vzali od měst a městeček, zdali by takové vysazení nikomu na jeho spravedlnosti k ujmě bylo, nic méně také, jestli vokolo téhož městečka tak zly a šlakovity cesty jsou, aby to bedlivě uhlídali.“⁶⁵⁾

Na konci odpovéděno budiž k tomu, kolik požitku nebo platu mívali branní za svou práci.

R. 1499 v Mladé Boleslavi dovolili páni sousedu Hučatovi, aby sobě postavil na bráně dům, jenž bude jeho a dědicův, za roční plat k obci 5 grošů pražských,⁶⁶⁾ a ten „plat dadúc, že bude všeho jiného, vojen, výchozí, ponůcek, zbírek, šosů prázden, kromě kněze (na toho aby platil), a za tu milost bude povinen, kdyžby kto zavolal, buď z sused našich neb přespolní host, pro obmeškání brány, to má opovidati ty časy purkmistru, a k bráně s voštěpem nočním během má sjíti, kdyžby toho potřeba kázala; a branný, kterýžby koli tu na té bráně byl, tomu má Hučata a budoucí jeho komoru dáti, aby s ním byl při jeho ohřevu, a týž branný vůz dřev za tři groše bílé dávatí má jednu v roce, a zdálo-li se brannému svými drvy protopiti, z té příčiny, žeby mu zima bylo, toho mu hájeno býti nemá“.

Z té smlouvy mladoboleslavské mluví k nám doba stará, sousedská, prostičká. Hučata byl povinen k službě branské choditi s oštěpem, branný pak, ježž najali konšel Hučatovi za pomocníka, měl míti u Hučaty jen byt a teplo, ale měl si za 3 groše kupovati vůz dříví, aby mu nebylo zima. O platu se nemluví. Později ovšem bylo jinaké.

Ve Stříbře roku 1512 dávali „janitoribus valvarum“ 1 kopy 8 grošů měsíčně. Byli-li čtyři, přišlo jednomu bráti 17 grošů.⁶⁷⁾ V polovici století míval branný v Berouně na měsíc 21 grošů. V Pardubicích bral r. 1561 Smolík branný u „Dlouhého předměstí“ a Jíra branný u Kolínské brány každý po 3 kopách.⁶⁸⁾ R. 1611 měl branný v Mladé Boleslavi po 6 groších v tém dni, což činí dle roka pět kop.

K řádným důchodům branného přičísti jest na příklad v Pardubicích ještě ten chvalitebný zvyk, že mu ročně kupovali střeví

⁶⁵⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 101. fol. 7.

⁶⁶⁾ Arch. musea v Mlad. Boleslavi. č. 1. fol. 19.

⁶⁷⁾ Kn. stříbr. č. 182. fol. 3.

⁶⁸⁾ Počet pardub. II. fol. 11. 20.

a sukno na punčochy; pak i to, že ve všech městech branní k svátkům, zvláště k Vánocům, dostávali koláče. Ve Stríbrě počítají r. 1596 počty městské k štědrému dni branným 5 koláčů po 4 groších; právě tak veliký „koláč“ vánoční obdržela „bába, která při porodu bývá“, a biřic.⁶⁹⁾

Zprávu o nepilných branných máme od leckud. Povíme jednu ze Sušice. Císař Ferdinand Ludvíkovi z Toba zastavil zámek Karšperk i s clem, kteréž se v branách sušických ze soli dávalo. R. 1561 píše císař do Sušice nevrle: ⁷⁰⁾ „Zprávu jmíti ráčíme, žeby nynější branní pro sešlost věku pilni býti nemohli, též soumaři a formané okolo města sůl vozí a cla pomíjejí.“ Poroučí, aby ustanoveni byli noví branní.

K důležité službě branného nepřipustili hned člověka ledajakého. Kandidátu bylo podstoupiti v bráně na čas „průbu“. Příjímajíce r. 1596 ševce Spodníčka na průbu za branného na místě starého Papáčka u Žatecké brány, lounští konšelé učinili mu napomenutí, „aby se v tom povolání pilně, věrně a upřímně choval i také bedlivě, protože se mu zámek J. Msti Císařské, měšťané s hrdly, manželkami, dítkami i se všemi statky svými poroučejí; což když při něm shledáno bude, dána mu bude i povinnost.“⁷¹⁾ Posledním slovem rozuměj, že mu „vydají přísahu“.

Snad stojí za zmínku, že klíč k bráně, jež svěřili r. 1523 konšelé v Hradci Jindřichově svému brannému, stál tři groše.⁷²⁾

Život branného býval i v době pokojné v nebezpečství. Dostí za všecken čas bývalo neurvalých lidí, jimž byl branný v nevhod, a kteří se s ním v bráně servali. Na příklad r. 1569 pustilo se pět venkovanů s vidlemi a rohatinami do branného Víta v bráně Vyšehradské. Vít, bráně se násilí svého, jednoho z nich, Němce Hergota z Teplé, klackem zabil. Ostatní utekli, davše ženě branného ještě na rozloučenou pohlavek, až sedla na zem. V soudě Novoměstském byl branný uznán nevinným toho zabítí, ale v appellaci našli páni, aby branný pro velikost skutku zavřen byl dva měsíce o chlebě a vodě.⁷³⁾ Nápodobně stalo se r. 1548 v Slaném. V noci Jíra Kohút při Lounské bráně, poněvadž mu rychle neotevřeli, mečem sápal se na branného Duchka Mlsbabu, že opravdu šlo o život jednomu neb druhému. Padl Kohút, a Mlsbabovi nestalo se ani v appellaci nic.⁷⁴⁾

⁶⁹⁾ Kn. stříbr. č. 193. fol. 1. a fol. 11.

⁷⁰⁾ Arch. c. k. mistodrž. Miss. č. 69. fol. 196.

⁷¹⁾ Arch. lounský č. 1. A. 4. fol. F. 1.

⁷²⁾ Reg. počtů z r. 1487 v arch. hradeckém fol. 210.

⁷³⁾ Kn. lounská č. 1. C. 17. fol. 646.

⁷⁴⁾ Arch. zem. kn. appell. č. 4. str. 473.

KAPITOLA ČTVRTÁ.

O zbrani na zdech a outoku.

Na zdech a branách schystána bývala všelikteraká zbraň obranná. Vzácnější stříelné kusy chovali také v radnici, a jen když potřeba byla, vyvlékali je na zdi. Čtemet ještě při r. 1594 v knize města Stříbra, že stěhují „všecku zbroj a střelbu z rathouzu na Hořejší bránu“. ⁷⁵⁾

Od husitské doby vyskytují se na zdech našich střelné zbraně, na prach pořízené. Podle nich ovšem zůstaly všelikteraké starodávné praky, až posléze dlením doby stala se rozličná kovová děla jedinými legitimními potomky ctihodného rodu, jehož pradědy byla římská tormenta. V zemích románských koncem 13. věku jali se nabíjeti prach do pušek; podkopy nabíjeli jím už prý v století 12. ⁷⁶⁾

V Německu vyskytuje se prach teprve v půlce 14. věku. ⁷⁷⁾ U nás nejprve řeč o železné pušce r. 1390, stála 9 grošů a byla na Novém Hradě. ⁷⁸⁾ R. 1397 připomíná veliké pušky a prach Petzl, líče život krále Václava. ⁷⁹⁾ Ale teprve husitské vojny učinily nejen v Čechách, než daleko po vsi západní i severní Evropě stran střelné zbraně epochu. Ony byly školou „artillerie“, ⁸⁰⁾ z níž teprve vycházeli nejznamenitější puškaři, a v níž teprve naučili se bojovníci obou stran pořádně stříletí. V Čechách byla škola praktická, v Norimberce byla až do 18. věku přední škola theoretická, ačkoli jinde umávali také dobře děla slévati. Na Moravě připomínají se první magistři páxidum r. 1392 a 1412. ⁸¹⁾ Jihlava r. 1427

⁷⁵⁾ Kn. stříbrn. č. 193. 60. 140.

⁷⁶⁾ Digby, *Mores catholici*. Prél. Kobler. I. 530.

⁷⁷⁾ *Notizen, Erläuterung, d. Ambruss. Sammlg.* II. s. 45.

⁷⁸⁾ *Notizen* III. 203. O slévání děl první mlátec Blájek při r. 1373.

⁷⁹⁾ *Poln. Wenzels I.* II. 335. 336.

⁸⁰⁾ *Ann. Poliboczek. Gesch. d. Osterr. Artillerie.* Wien. 1887. 3.

⁸¹⁾ *Ignis, d'Étacet* 103.

zdech obrněna několika děly. V Praze umírá r. 1426 puškař kuláš, a kšaftem odkazuje tři pušky za 30 kop gr. českých.⁸²⁾ Malém Rakovníce připomínají se r. 1430 železné pušky vedleých střelných zbraní, jež zovou se balista, faretra, lebka.⁸³⁾

Z těch několika zpráv viděti, že teprve doba husitská u nás achové pušky hojnější měrou na obranu pořizovati nutila.

Však nemyslí nikdo, že těch „hovorek, trubaček, rychlic, ufnic, píšťal, tarasek“ a jak všelijak děla se zvala — nastavěli zeď městskou hojně a že jimi opatřili kde kterou střílnu! Chybí kvy. Veliké kusy střelné byly velice drahy, a protož, byla-li první obou na každé bráně jedna, dvě pušky, dosti bylo. Děla bývala císařům draha; spíš bohatá města si je pořizovala, nežli císařové. Egnšpurští měli na zdech r. 1343 ouhrnkem jen tři střelné kusy; asilejší r. 1380 dva kusy; a císař Karel IV., oblehaje r. 1377 imek u Tangermünde, musil sobě pušky střelné, nemaje svých adných, z vůkolních měst po kuse vypůjčiti.⁸⁴⁾

Než zanechme německých příkladů a vize zevrubněji, kterak řvalo v Čechách. Do konce století 15. měli u nás všechny všude pšoboy děl střilecích i házecích, a to jmen domácích. Nejtěžší střelba byla srubnice, po ní čtvrtnice; tarasnicemi a švihovkami střlelo se na slabší zdi; dělo menší byla houfnice — byla na koule pětiliberné — ještě menší byly harcovníce a píšťaly; na koule osmilotové byly hákovnice, a nejlehčí puška byla ručnice.⁸⁵⁾

Kterak opatřena byla města, o tom příklad v 15. věku z Náchoda. Obec Náchodská dala „na Polickou bránu dvě píšťaly s jedním ložem a k nim kulek 17, a druhú v loži železném, k ní 15 kulek a libru prachu s měchem koženým. Na Hradeckú bránu dala tarasničku měděnú v loži, při ní kulek 12, a druhú železnú, při ní kulek 20 a libru prachu v měchu. Mrvovi půjčili píšťaly měděné a k ní měch, libru prachu, kulek železných půl kopy.“⁸⁶⁾

Tedy všecka dělová obrana důležitého pohraničného města byla v pěti nevelikých kusech, díl měděných, díl železných. Mimo to 25 sousedů mělo ještě po jedné drobné píšťale.

Když r. 1467 opevňovali Soběslav, dovezeno k tomu z Třeboné hákovnic sedmnácte.⁸⁷⁾ Hákovnice byly střelba o jedné hlavní

⁸²⁾ Arch. pražsk. č. 992 fol. 92.

⁸³⁾ Arch. rakovn. nejstarší kniha počtů.

⁸⁴⁾ Arnold, Verfassungsgesch. II. 136.

⁸⁵⁾ Dle Buriana v Č. Č. Mus. 1845. 399. Srovn. Gatti, Kriegsgesch. XII. 15. Gatti dokazuje dle Kriegsbuchu Fronspergerova, že v 16. století co do ěl nebylo systému. Není tedy ani ve jménech našich nic stálého: houfnice jest Burianovi střilecí dělo, Gattimu je to moždíř. Obrazy děl viz v Kriegsbuchu ammanově (Hirth III. 211) a v rukop. univ. knih č. 17. B. 17.

⁸⁶⁾ Ludvík, Náchod 81. Patrnó, přišel lot prachu na jednu kouli; z toho lyne, že píšťaly byla střelba neveliká; byly to asi dlouhé ronry malého astí. Byly také píšťaly bez loží v ruce. Burian v Č. Č. Mus. 1845. 399. 413.

⁸⁷⁾ Arch. Č. VII. 268.

pažbě, na níž byl železný hák, jímž se při střelení do dřevěného kozlíku, před střelcem do země zatknutého, vložila a upevnila.⁸⁸⁾ V Litomyšli r. 1483 dali na Německou bránu 4 hákovnice, pátou tarasnici, dvě kopy kulek; na bránu Českou dali velkou tarasnici měděnou a tři hákovnice a dvě kopy kulek.⁸⁹⁾ R. 1502 poroučí posledním pořizemím měšťan Matys, kramář, jednu měděnou hákovnici na rathouz; a r. 1505 poroučí souseď Kaliště druhou.⁹⁰⁾

Z těchto zpráv již patrno, že střelby prachové čím dále tím více přibývalo.

Obsluhována bývala řemeslníky, kteří kovu rozuměli, obyčejně střelíval puškař sám se svými tovaryši: dlouhé doby prošly, nežli z tovaryšů a řemeslníků těch vyvinulo se nynější dělostřelectvo. Že nedovedl každý řemeslník střelieti, to víme z psaní purkraba Helfenburského, r. 1468 prosícího Jana Rožmberka, „aby poslal, má-li, některého pacholka hodného, jenžby s píšťalami uměl střelieti.“⁹¹⁾

A kterak neobratně se otáčeli tovaryši u děla, to vidíme na obrázku kroniky Chebské z r. 1560. Dva tu stojí, každý jině oděný, stojí od děla v uctivé vzdálenosti a, jakoby se strachem bylo, natahují se, aby zapálili prach v tarasnici. A není divu, vždyť ještě dlouho potom neuměli sobě vysvětliti účinek pekelné prachové míchaniny jináče než alchymii a mystikou, tající se v protivě horké povahy sírné a chladné povahy ledkové.⁹²⁾ Vedle střelby kovové ještě dlouho posluhovaly praky a samostřily.

V Bělé 1418 dávají prakaři městskému pole s tou povinností, aby ročně pořídil veliký jeden prak, začez mu slibují ještě přidati kopu grošů českých;⁹³⁾ ovšem pak již r. 1438 zapisují sobě na desku nejstarší své knihy, že mají 5 klínův železných, tři píšťaly a jeden nabíják, prachu píšťalového lavici (láhvici), lebku baštiněni.⁹⁴⁾

V oučtech jindřichohradeckých platí se r. 1489 svorně podle sebe za sanytr a prach i za sedm set střelišt (14 grošů);⁹⁵⁾ r. 1505 za třetivu k obecnímu samostřilu (5 gr.), za hever k napínání stroje samostřilového; r. 1506 opravují obecní kuši.

⁸⁸⁾ Č. Č. Mus. X. I. 41. 52. Dvojháku sloužili dva muži a střelili 8—4 loty olova. Půlhák vyhazoval kulemi 2 lotů olova, bez kozlíku, z rukou se střelilo jím, protože slul i ručnice, mušket později.

⁸⁹⁾ Jelínek, Litomyšl 62.

⁹⁰⁾ Arch. litomyšl. kn. č. 118. 76. 80.

⁹¹⁾ Arch. Č. VII. 351.

⁹²⁾ Viz na př. učený „Büchsenmeisterdiskours“ Schreiberův z r. 1656. Když r. 1624 v Elbinku praskl moždíř střelný, vysvětlovali neštěstí tím, že do prachu „vlezlo něco jedovatého“.

⁹³⁾ Umlauf, Bělá. Rukop. v Mus.

⁹⁴⁾ Arch. v Bělé. Nejstarší kniha. lit. A.

⁹⁵⁾ Arch. v Hradci. Reg. purkm. z r. 1487. fol. 10. 9. 93.

Těž tak čteme v počtech Stříbra města. I zde přes tu chvíli platí za tětivu k obecní kuši — ještě roku 1526 8 grošů,⁹⁶⁾ často i potom spravují u kuše „ořech“, u heveru „rukovět“, a střely kupují poráde.

Nepokoje stavovské, častá odpovídání paličská za vlády Vladislava připudily města k tomu, aby prachovou střelbou se opatřila hojněji. Z těch dob pochází ona přečistá a znamenitá tarasnice, kterou dali sobě Plzeňští uliti v Norimberce roku 1507. Stojí na kolách dvou, roura je dlouhá, kalibru malého, a pěknými ornamenty i plzeňským znakem zdobená.⁹⁷⁾

Tou dobou též Pražané dávali sobě v Norimberce líti podobné zbraně. Čtemeť v Letopisech při r. 1509, že „přivezli Pražanům staroměstským z Norimberka dvě švihovky nebo tarasnice pěti loket zdělí.“⁹⁸⁾ Některé kusy ulil Pražanům také puškař domácí. Byl to Jan z Vodňan, jenž slil r. 1509 houfnici půl páta lokte zdělí; ale všechny kusy o zkoušce u Vršovic neobstály dobře. „Střileli z děla většho, a to se zkazilo, neb se zadní díl odtrhl a hodil s sebou do vinice, a o málo chybilo, že by byl udeřil mistra; též i z druhého chtěli udeřiti, i zapalovali několikráte, a nechtělo pustiti.“⁹⁹⁾

Ale neměl každý puškař pražský tak nešťastnou ruku: touže dobou (r. 1515) „Petr puškař slil dělo desíti loket zdělí staroměstským měšťanům, a zdařilo se mu“. Huť tohoto výborného mistra bývala u sv. Štěpána ve zdi. V ní dávali i venkovští měšťané děla svá líti. Tak píše se o Klatovských, že jim týž Petr slil „kartoun tak veliký jako staroměstský, ale delší o 6 loket.“¹⁰⁰⁾ Kartoun, jemuž Vlaši říkali „quartane“, byla ze střeleb, zdi bořivých, nejhrubší; vyhazoval koulí i do sta liber těžkou. Že byly kartouny a jiná střelba tak předlouhých rour, to mívalo příčinu v nepravém principu tehdejších, že čím delší roura, tím dále nese.¹⁾ Jestliže dle zprávy Dambachovy, tištěné r. 1615, německá dělá lehčí vyhazovala nejdále na 2600 kroků, a těžké kartouny nejdále na 1000 kroků: to byla práce české střelby pražské na počátku 16. věku znamenitější. Když totiž r. 1515 vyvezli děla na Špitálsko (louka nynější Karlína) a střileli z „Pražky“, kule letěla až přes druhou vodu asi hony a kule z „Hovorky“ letěla přes obě vody asi půlhrubého honu přes vrchy. Kterak jest z „Pražky“ kule daleko letěla, některý praví, že kdyby na břehu za židy ji zasadil, hrad Pražský

⁹⁶⁾ Kn. stříb. č. 184. fol. 6. v arch. plzeňském.

⁹⁷⁾ Tato tarasnice je chloubou musea plzeňského. Dle zpráv p. profesora Trnada, archiváře plzeňského, podáváno za ni od cizinců i kolik tisíc zlatých.

⁹⁸⁾ Staří Letop. 321.

⁹⁹⁾ Tamže 319.

¹⁰⁰⁾ Staří Letop. 385.

¹⁾ Gatti, Kriegsgesch. XII. 312. Bývaly kartouny dělek až nesmyslných: Lothrinsku 1598 měli dělo 22 stop. Turci podrželi dlouhá děla nejdéle.

i vinice by přenesla²⁾ R. 1516 zase slil puškař Petr Staroměstským sedm tarasnic. a při zkoušce, téhož roku konané, letěly koule, 17 librami prachu nabité, až za ves Kobylysy a do lesa Ladvoého, tedy od nynější invalidovny až na horu na lesy a skály nad Holešovicemi.

Veliké i malé střelby v městech našich množily se. Na příklad do polovice 16. věku měli Vodňanští na svých zdech a branách již 13 kovových děl, dvojháků a houfnic z mědi všelikterakých. Dvě jim slil budějovický zvonář, jednu z 10 centnéřů, 2 liber vídeňské váhy, druhou ze 4 ctů a 90 liber.³⁾ Vodňanští platili za slití svrchu psaných houfnic od centnéře po 2 kopách mš.; měd dali svou.

R. 1530 také Plzeňští smlouvají s domácím puškařem, aniž kupují v Norimberce. Nejprve smlouvají s pražským mistrem Václavem 6 děl, každé 4 ct. stíží, a slibují mu dáti od centnéře půl druhé kopy mš.⁴⁾ Brzy potom „ve jméno boží“ dávají jemu slévatí 2 kusy po 18 ct. 2 kusy po 10 ct. a 4 kusy po 5 ct., „však na každém aby erb neb znamení naše městské celé, jakž ste je na kartounu viděli, bylo, při tom léto nebo rok.“⁵⁾

Tou dobou měli v Lounech veliké dělo „dlouhé v měděných ložích“, a kovář ková druhé veliké dělo a „dvů dělec“.

Ve Stříbře měli už od r. 1516 několik velikých „bombard“, z nichž jednu zaplatili třemi kopami grošů českých.⁶⁾

Téže doby pořídili sobě také Berounští svoji velikou střelbu. R. 1509 čteme v počtech „za libru prachu ad probam bombardae magnae 8 grošů“.

Která města r. 1546 byla větší neb menší měrou zásobena střelbou, to lze uhodnouti ze žádosti Ferdinanda krále,⁷⁾ jenž píše o zapůjčení „děl bořících a velikých kusů střelby polní s kulemi a potřebami a prachu“. Král píše městům, že hotovost zemská svolena, města aby ho těmi střelbami založila, co poškodí se, že nahrazeno bude, formany aby objednala města sama, král na jednoho koně že 15 krejcarů zaplatí. A tu velmi zajímavě, že od Plzeňských chtěl tři kusy bořící, tři kusy veliké polní, 40 centnéřů prachu; od Tábořských chtěl tři kusy s 50 cty prachu, též tolik od Litoměřických, ale prachu měli dáti jen 30 centů; Královéhradečtí byli vyzváni, aby půjčili králi 4 kusy střelby a 40 ctů prachu, polovici střelby Klatovští dáti měli, k tomu 30 ctů prachu. Tak byla asi města co do střelby mimo Prahu nejhojnější. Ostatně psal král jen o prach. Kadaňským a Lounským o 20 ctů, Moste-

²⁾ Gatti, Kriegsgesch. XII. 384. 402.

³⁾ Schön, Vodňan. Rukop. 3. F. 32. Mus. též Arch. Pam. XII. 432.

⁴⁾ Arch. plzeňský, lib. exped. č. 10. str. 114.

⁵⁾ Tamže str. 156.

⁶⁾ Kn. stříbr. č. 182. fol. 66.

⁷⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 38. fol. 120.

ským o 15, Piseckým, Domažlickým a Stříbrským o 10. Nevíme o tom, aby král tenkrát jiným městům byl psal o střelbu mimo tato města, počtem jedenácti.

Nedlouho potom vzaty jsou městům všechny střelby pro rebellii, v 1547 způsobenou. Množství všelijakých píšťal, houfnic, tarasnic, velikou neustraněno od měst neb od kommissarů, na formanských vozích zavezeno do Prahy. „Pražská střelba všecka, veliká i malá, ale i prachy a jiní nástrojové za několik dní pořád na zámek pražský ustavičně vezena byla, kterýchžto věcí takový jest byl dobytek, že všickni služebníci královi tomu se nadiviti nemohli, práce, že jsou takového dostatku nikde neviděli.“⁸⁾ Tuto pražskou střelbu prozradili někteří čeští zrádci puškařům královským. Z Prahy zena byla všecka na 30 „fasuňcích“ do Vídně.

Když města obžila zase, vydávány na střelbu nové náklady. Největších konvářů a slévačů byl tenkrát mistr Jaroš, český umělec, jehož kašnou na hradě Pražském můžeme býti pyšní. Tento Tomáš Jaroš pracoval snad do všech čelnějších měst českých. Jeho čtete v počtech pražských, mělnických i rakovnických. Kovníci píší r. 1560 do komory královské, „aby směl jim mistr máš z mědi a mosazi slíti jeden kus střelby a cymbaly, na kterých v městě hodiny vyráženy byly.“⁹⁾ Mistr Jaroš téhož roku 80 kusů střelby za 330 zl. rýnských, a ta střelba poslána dle Vídně, dle na „násadnické šify“.¹⁰⁾

Jaroš byl asi nejlepší slévač děl po všem panství císaře Ferdinanda. R. 1569 se poroučí berníkům království Českého, „aby Tomášovi Jarošovi, který se do Košic k slívání děl vypraviti má, 100 zlatých z berně vydali.“¹¹⁾ Mohl tedy chlubit se mistr český u prací v Čechách, v Uhrách, ve Vídni i na „šifech násadnických“, které pluly po Dunaji do moře Černého.

Arcikníže Ferdinand vážil si českého mistra velmi a ctil ho. R. 1563 píše dotčený pán ouředníkům do mince na Horách nad Moravou, že „J. Mst. Cís. mistru Tomášovi Jarošovi za jeho dávnou službu od začátku kralování jeho činěné služby 100 centněřů mědi darovati a Kuten dáti povoliti ráčil“;¹²⁾ aby mu ji tedy čtvrtletně po čtyřletých vydávali. Ale poněvadž všecku měď horskou zamlouval a zaprodánu má Mates Ebmer z Norimberka, aby ouředníci se s ním jednali, a nedá-li on mědi, aby ten dar Jarošovi dali penězi.

⁸⁾ Rukop. budišinský 535. a fol. 549.

⁹⁾ Arch. rakovn. Kopial t. r.

¹⁰⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 69. fol. 57.

¹¹⁾ Tamže Missiv. č. 84. fol. 45. a nový rozkaz fol. 65.

¹²⁾ Datum v Chomutově sob. po sv. Apoloně. Arch. c. k. místodrž. Miss. fol. 339.

Když města česká zase zásobila se střelbou na zdech a branách, přišla druhá revoluce, a všecky všudy houfnice a tarasnice stěhovaly se po druhé do Prahy a z Prahy.

Nebude od místa, zmíníme-li se též zevrubněji o prachu střelném, jež dle Veleslavína „vymyslí si mnich Švarc ďábelským vnuknutím na záhubu lidskou“.¹³⁾

V době husitské, poněvadž ho bývala veliká potřeba, byl prach drahý a vzácný. Vždyt r. 1428 konšelé pražští zrádnému bohatému mlynáři Martinovi z Nelahozovy vsi, jenž úhlavní nepřátelý husitské „podáváním lesu po vodě“ posiloval, darují život, „jen aby za ten dar dal 100 kop grošů na zakoupení prachu a 1000 strychů žita“.¹⁴⁾ O prach tedy bylo zle. Také neumívali jím ještě moudře spořiti při střelbě, majíce ten nehospodárný princip, kolik liber váží koule, tolik že liber prachu potřebí do děla.

Libra prachu stála v druhé polovici 15. věku ještě 15 až 20 grošů; r. 1531 Pardubičané platí za libru 11 grošů; ¹⁵⁾ Táborští založili r. 1530 krále Ferdinanda deseti centnéři prachu a počítali za centnýř 14 kop míšeňských; ¹⁶⁾ dali tedy libru králi lacinou, za 8 grošů totiž.

Lepšího prachu — „lejtovaného“¹⁷⁾ — centněř koupil král od Kunderáta z Krajku v Mladé Boleslavi téhož času za 10 kop českých grošů českých. Naposled čteme r. 1619 v počtech mladoboleslavských, ¹⁸⁾ že měšťané za rok vydali za „prach ručnicnej“ 101 kopy míšeňskou, libru prachu toho počítajíc po 24 groších, a též po 30 groších; „prach hákovniční“ byl kupován laciněji, totiž po 15 groších.

Prach chovali v toulcích i měchýřích, a luntý kupovali na sáhy. Koncem 16. věku byl sáh za půl groše i za groš.

Přes nevyhnutelnou potřebu prachu střelného nebývali zhotovitelé jeho oblíbeni. Všude je odstrkovali, ovšem jen pro nebezpečnost jejich řemesla. R. 1615 položil spisem v Hradci Jindřichově prachař Daniel stížnost, „kterak by mu od primasa bylo poručeno z města na předměstí se vystěhovati“.¹⁹⁾ Ale nebyla stížnost nic platná. Páni konšelé, tentokráte všickni, poručili, aby se Daniel „pro nebezpečnost“ na předměstí vystěhoval.

Neméně neoblíbeni bývali ve všech městech našich sanytrníci, bez nichž prachař nemohl býti. Bývali neoblíbeni pro smrad a nečistotu své práce. Někteří spekulanti za panování Ferdinanda I.

¹³⁾ Předmluva k Sylviovi. 39.

¹⁴⁾ Arch. pražský č. 992. fol. 91.

¹⁵⁾ Počet městský v Mus. I. fol. 3.

¹⁶⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 5. str. 123.*

¹⁷⁾ Lejtrovati = naháněti do záměti v mlýně. Vysoký. Mater. k slovn. techn. Patrnó je to z něm. läutern; čistiti.

¹⁸⁾ Arch. v Mlad. Bolesl. kn. lit. D.

¹⁹⁾ Arch. v Hradci. Manual radní t. r. fol. 77.

rošovali sobě monopol na shánění sanytru. Tak na příklad dán všech městech r. 1551 Křištofu Gendorfovi takový monopol, jený monopol „moče“. Kadaňští do toho monopolu těžce žalovali, prý nakládáním „moče“ městu vzduch se otravuje, čímž nečistoty vznikají.²⁰⁾

O kolik let dříve — r. 1533 — dává Ferdinand táboorskému štanovi Janovi Motovic majestát na to, aby „zemi sanytrnú měl na všech královských statcích, a obzvláště u Tábora, hluti a strúhati“, ale aby sanytr prodával před jinými všemi dříve nejprve, centněr nejvýš za 4 kopy české. Mimo to propouští Jan Motovicovi, že smí sobě kdekoli „postaviti schránu na nádoby vaření sanytru“.²¹⁾

Tyhle schrány dlením druhé polovice století 16. byly ve všech městech, a žádnému nebyly k čistotě. V Praze vrouben byl jimi hřbitovský břeh na obou stranách, a nekonečně stran znečišťování a zanášení vody naříkáno. Ovšem byl i z té nečistoty obci důchod. Pražané novoměstští r. 1543 smluvili s Kundratem Kardinalem za ročních 25 kop, že na deset let jen on smí bráti si všude zem vaření sanytr, též aby centnýř k obci prodával o 30 grošů laciněji než jiným.²²⁾

Časem pro zlou vojnu tureckou docházely do všech měst rozkazy císařské, aby všecek dobytý sanytr svezem a prodán byl do ceykhausu“ J. M. Císařské. Roku 1594 běhal posel po městech s rozkazem, v němž bylo:²³⁾ „Abyste nám hned dnem i noci písemně oznámili, kolik hutí k vaření sanytru, a kolik prachoven, kterýchž se prach dělá, před rukami jest, a v koliku kotlích neb ohněvích saneytr, a v koliku moždířích prach se dělá, a mnoholi saneytrníků saneytru, a prachař prachu každého téhodne nadělati mohou. Kdež pak, jakž jsme zpraveni, saneytrníci a prachaři vaší země nad míru vysoce v prodávání nadsazují, ale i ven ze země proti rozkazu prodávají; o tom J. M. C. vyměřovati ráčí, aby se všecken sanytr, což se ho ve všem království nadělá, do ceykhausu na hrad pražský skupoval. Zatím z důchodů obecních aby za centnýř pražský 13 kopách míšeňských, při čemž dobře zůstati, ano i dobrý dělek na tom míti mohou, dávali. Sanytr aby byl dobrý a vyčistřený. Kdo dá nevyčistřený, na hrde trestán býti má. Na to aby při sousedích, jestližeby saneytrníci v domích neb v zahradách prst neb zem příhodnou kopati chtěli, aby jim na tom žádné překážky nečinili, nebo jim to beze škody, a místo toho vybrané jinou prstí navedeno býti má.“

* * *

²⁰⁾ Mittheil. f. d. Gesch. d. Deutsch. XXIII. 143.

²¹⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 5. str. 255.

²²⁾ Arch. pražský č. 332. fol. 74.

²³⁾ Arch. rakovn. lit. A. sv. 1. č. 2.

Na konci všeho pojednání o zdech městských a jejich výzbroj staníz se některá zmínka o tom, kterak útočeno, a útok kterak by odrážen.

Když očekávali na nepřítele, obsadili měšťané nejprve baštu, která bývala v starých dobách všude na blízkém u města vrchu. Tyto baštičky i dobře ohrazené, z nichž měla hlídka obezírati kraj, zašly v 16. věku dokonce. V Berouně taková bašta čtyřhranná, na Městské hoře stojící, spadla sama sebou r. 1510, a měšťané více jí nevyzdvihli.

Druhé bylo, že kde jakou zbraň, kamení, klády vynesli na obrubu zdi, aby tím vším nepřítel byl vítán. Smůla nošena na valy, aby, vroucí jsouc, lita byla s podsebití a od leckud dolů na outočníky. R. 1513, když chystali se Pražané k outoku na Hrad „kancléř s Bernartem, starým mincemejstrem, ponocovali až do pěti hodin, a nastrojili všelikou střelbu z hákovnic, z tarasnic, ručnic z srubnic, i z děla frankštejnského po parkáních, baštách, věžech, a kdežkoli bylo způsobeno; i kamení, kteréž přivezli, to kněžáci, ženy roznášely, kam jim bylo ukázáno“.²⁴⁾

Takž se tedy chystali na Hradě vítati hosty, kteří nepřišli i nepanské, kteří přišli do města přichránit se; nejobyčejnější mly náři ze samot přibíhali do města, tu a tam i zeman z tvrze při běhu s rodinou, aby ho měšťané chránili. Bylo-li zle, urozen sousedé za městskou ochranu i písemně žádávali. Hojně listů také vých čísti jest v listářích města Trutnova. Tu prosí r. 1608 Ma Rašín z Rysmburka Trutnovany,²⁵⁾ poněvadž proslýchá o válečném lidu u Čáslavě, „že mi to přátelství prokázati ráčíte, bych za ně který den v městě Trutnově pobyti a s svou nejmilejší manželkou a dítkami milými u některého dobrého člověka svůj ložument, to líko světnici jednu a komoru jednu a nějaký sklep, též maršál juiti mohl“. V době bitvy bělohorské rozsypalo se takových listů nejvíce.²⁶⁾ Tu jeden utíká do města před „freibeytery Poláky“ druhý před Španěly, třetí před sedláky, „pro jejichž nezbednosť to bezpečno není“.

Konečně ze strachu nepřátelského odehnali všecken lepší do bytek měšťané do lesů a seřali, byla-li doba na to, obilí, třebaž bylo nedostatečné. V husitské válce Píseňští jedenkráte požali honem obilí neuzalé „a svezše do města, snšili je po ulicích a náměstí na slunci a větru, čímž poněkud douzřelo“.²⁷⁾

²⁴⁾ Starý Letop. 343. 346.

²⁵⁾ Listář Trutnov. II. 261. 26.

²⁶⁾ Listář Trutnovský II. 174. 188. 189. 192. V jednom listě r. 1620 jakýs vojevůdce Jakub, jouse odbranu, spolu i palitěkuje: „Až pán Bůh dá, že se t hroch přemůže, se na něm zjedno, nežli počta a zámož panování a reg moři strany bosenské, sicut utříděných osob, kteří vtrouze se na prv stupěš spouze, na k voličem posměcha a quibělní země české přivedli“.

²⁷⁾ Starý Letop. 343. 346.

Když přišli nepřátelé, jali se nejprve obléhati, pak útočiti. Aložili praky a hrubé samostřily, z nichž do města lítaly veliké asy, balvany, vystřelovali šípy zvicí trámů, šípy sirné; stříleli houfnic a z kartounů koule kamenné, železné i „ohnivé“; přímým vyplňovali příkopy zemí, břevny, otepí.

Obléhaní zase díry, ve zdech vystřílené, sypali šterkem a hnozem. Byl-li příkop již poněkud zasypan, hnali se nepřátelé se řeřiky; na nich zlézali zdi, jiní zdi podkopávali. S hůry házeno, stříleno.

Na příklad Plzně dobývali Husité se vším úsilím, „útoky své obnovující a z děl asi čtyřiceti, ze zvonoviny ulitých a okolo Plzně rozestavených, koulemi kamennými do města střílejíce“.²⁸⁾ Mezi jednotlivými útoky krátili sobě obležení také čas tím, že nepřítelům jako mythičtí hrdinové nadávali. Tak volali Plzeňští se zdí po Husitech: „Přijdouliť sem po druhé, žeť my se jich jako psů natepeme, ne meči ani střelbami, ale kamením a palicemi, a poslouhám pověztež, ať snědí et cetera.“²⁹⁾

Siroťci Žižkovi, dobývající r. 1425 Litomyšle, vedli si takto:³⁰⁾ „Ouprkem se dvou stran na hrad outok učinili s nevyslovitelným hlukem a řvaním strašným; však od vojska biskupova byli šípy a kamením odháněni. Příkopy pod zdí místem zabazovali, jinde přes ně dlouhé dříví kladli, k zdem se dostavše je podkopávali a na ně žebříky házeli i také jeden druhému na ramena se stavíce, vrchní zdi dopřítiti se namáhali.“³¹⁾

Za zmínku stojí prazvláštní způsob husitské doby, jímž chtěli Pražané dobyti Karlštejna. Vozili naň nečistoty ze záchodů pražských, od čehož bránili se obležení vápnem nehašeným.

Kterak město nočním přepadem vzato, toho poučný příklad podal Jiří Poděbradský, jenž r. 1448 vyrval Menhartovi Prahu.

Jiří přibral se s houfem svými tichým duchem až k Vršovcům. Na Vyšehradě hlídalo bránu 6 sousedů, branný byl Běchovský; hejtnan vyšehradský Rabštejn hlídal u Botiče s Vaňkem, konšelem staré rady. Co tak oba hlídají a hovorem se baví, „tehda někdo učinil okřik: Nepřítelé na Vyšehradě! A inhed trubači nepřítelští strúbí. Když počeli zvoniti u sv. Štěpána k šturmu, přišel k Běchovskému brannému Šimon Carda, a řka: Máš-li co lidu u brány? Řekl: Nemám než teď několiko susedův, jed po Rabštejna, ať mi lidu přidá. Pak Rabštejn přišel pěšky a řekl: Nezavírej brány, já více lidu přivedu, a šel a přivedl snad 14 člověkův, a tak mohlo všech býti mezi mostem a bránou až nad dvacetí člo-

²⁸⁾ Hruška, Paměti Plzeňské.

²⁹⁾ Plachý-Strnad, Paměti 15. S eufemismem „et cetera“ potkáme se při výskách častěji.

³⁰⁾ Dle Pešíny a Crugeria, Jelinek, Litomyšl.

³¹⁾ Tak též dělo se dobývání Prachatic r. 1420 dle kron. Vavř. z Břeč. Č. Mus. 1844. 213.

věků. I tázal se Rabštejn: Máš-li koho na zdi blíž? A Běchovský řekl: Mám dva sousedy, Michala a Střelce. I řekl: Můžeš-li jim svěřiti? Běchovský řekl: Jinakt neučiní, než, což říká, jako dobří lidé! I zavolal Běchovský na Michala, a tázal se jeho Rabštejn: Slyšíš-li co v Podole? An řekl: Neslyším, než že psi štěkají!³²⁾

Tať byla tedy posádka a obrana Vyšehradské brány r. 1448. Když pak Rabštejn poslal Michala po zdi ku královu dvoru pro více lidu a sám slíbil přivésti „asa na dvě stě střelců“, zůstala ona hrstečka lidí bez vůdce sama u brány, a fortuy nedaleké nechala bez dohledu.

A v tom právě byl zdar outoku Jíříkova. Tu fortynu prolomili jeho lidé. Rychtář Michal „slyšel, ano lámají zeď s oné strany Vyšehradu u fortny, ale že tma bylo, nemohl viděti; již blíž před světem zavolal: Kto jest tu? A on řekl: Já sem! A on Michal řekl: Čí si? A on řekl: Svoji sme! I řekl Michal k svému tovaryši Střelci: Zajisté nepřítelé sú, pojďme chutně, dajme věděti k bráně, abychom zvěděli, kto sú! A v tom ihned na fortnú trubač nepřátelský zatrúbil, a nepříteli, jedni po zdi, a druzí po zemi, Vyšehradem běželi k bráně, kričíce: Zabí, hr, zabí, Kunštat a Hradec, hr! Běchovského porazili, a šest jich po zdi běželi po Michalovi skrze dům Střelcův, on se jich v domě skryl, a do brány vskočili, sousedy bili a jímali, most sekýrami vyrazili, skobu srazili a tak se brány zmocnili“. Těmi slovy svědčili o přepadu očití svědkové, a proto jsme sem pojali prostou jich ličbu raději, nežli její historické zpracování.³³⁾

Osm let před tím Koldovi, držiteli Náchoda, a jiným tovaryšům, navedeným na to od konšela Slámy staropražského, nezdařil se lestný a noční vpád do města.

29. července r. 1440 vnikli do Nového města skrze mříž, kterouž zavírala se díra ve zdi městské pod Horskou branou, kudy voda pouštěla se do příkopu. „Šli k Starému městu k bráně, ježto slove Odraná, a tu volali, aby je pustil branný, že vezú ryby panu Slámovi, aby jim nezemřely. A když žena branného odmykala zámky u brány, vyhlédla děrú ven i uzřela mnoho lidu braní oděného. I muž vstav, ihned učinil okřik na ně, až oni potom okřiku zase běželi k díře, kudyž byli vešli.“³⁴⁾ Pro ten pokus zrádný jsou pak mnozí trestáni, někteří i stati.

V 16. věku městských zdí nepřátelskými outoky stěžováno nebylo.

Teprve století následující přineslo strachy a brzy i outoky, a přimělo měšťany k všelijakým obranám. Litoměřičtí r. 1608 zapali sobě do knihy: „Jakož těchto časů nebezpečných veliké roz-

³²⁾ Arch. pražsk. Manual novom. č. 88, str. 398.

³³⁾ V Palackém, Tomkovi (VI. 167), Rufferovi (Hist. Vyš. 211). Též v Star. Letop. 153. 154.

³⁴⁾ Starí Letop. 120.

tržtosti na mnoho místech od lidu cizího škodlivého válečného se dějí, i poněvadž některý centnýř zvonoviny před rukama jest, z té se nějaký kus zhotoviti a slíti může, a již s jedním dobrým člověkem, kovářem z Roudnice, najednáno, a nad to, pokudžby kdo z pánů sousedů, buď starý moždíř, neb jinou nádobu a pomoc k tomu učiniti chtěl, toho se při dobré vůli jeho pozůstavuje.“³⁵⁾ A také hned spolu usnášejí se, „aby na věže a při branách pro nebezpečenství ohně a jiné zlé případnosti dostatečně všecko osazeno bylo, a brána Činířská aby dokonce na čas zamčena byla.“³⁶⁾

V Hradci Jindřichově r. 1610 podobné mají starosti, kterak uvítati nepřitele se zdarem. Nejprve aby bylo dosti prachu. „O prach a jinou municí páni se postarati mají, a prachaři, aby prachu jinam neprodával a nezanášel, poručiti.“³⁷⁾ S branami a zdmi bylo hůře, bylytě na zlé mře. „Co se zdí městských tak rozvalených dotýče, poněvadž v zimě se stavěti nemůže, dá-li pán Bůh, z jara město opravití a ohraditi se má.“ I tu smluveno, že ve zlé chvíli jednu neb dvě brány zavezou rumem docela, jakž to dělávali za stárá. Též tak učinili Plzeňští proti Mansfeldovi, že Malešickou bránu zazdili honem a druhé dvě osadili vojskem.³⁸⁾

Ale dosavadní způsob obrany v třicetileté válce již se jevil býti nedostatečným. Jako druhdy vojna husitská, tak teď válka třicetiletá byla školou, z níž vyvinulo se nové města obrňování a obhajování.³⁹⁾

³⁵⁾ Svolení obce Litoměř. fol. 166.

³⁶⁾ Tamže. fol. 163.

³⁷⁾ Arch. v Hradci. Manual z r. 1610. fol. 43.

³⁸⁾ Schaller, Plzeňský kraj 45.

³⁹⁾ Není bez zajímavosti drobotina, že Pražané při několikerém oblehání Švédů a jiných hostí nemilých pod nové širší bastiony do příkopů kladli „brány polní, nimiž hospodářové obilí na polích zavlačovati obyčej mají, s ostřenyými hřebíky, a slámy na ně po vrchu nakladli, by jich Švejdové nespattřili“; též kladli sem tam kotvice ostré tříhranné, aby nepřítel zranil si nohy, jako kdys činili to Římané slonům Pyrrhovým. Obraz takové kotvice viz v Leto- a Denop. Norb. Zatočila z Löwenbrugku. Str. 38

KAPITOLA PÁTÁ.

Měšťan vojákem.

Po všecky doby měšťané bývali povinni hájiti země i svého osobami svými. Ale začali se zbavovati vojenské povinnosti velmi záhy. Jednak se povinnost vojenská pohodlnějším měšťanům znechucovala, jednak vojsko měšťanských řemeslníků ani na dle nemohlo státí; dobře pravil Židek, že válka volá „rytíře a ne řemeslníky, kteří své řemeslo zmeškajíce, ženám ani dětem poskytnouti jísti dají nemají“.⁴⁰⁾

Jali se tedy nejprve bohatší patriciové za sebe posylati svého souseda; mistři strkali povinnost na tovaryše, a když toho nestačovalo, najímání žoldnéři.

V Němcích najímání i do městské služby žoldnéři již v 14. století.⁴¹⁾ Ve Vídni hájí zdi místo měšťanů žoldnéři v polovici 14. století.⁴²⁾ v Praze první saldanarii připomínají se r. 1350.

O bojovnících měšťanských staří naši kronikáři při r. 1300 nemluví příliš vážně.⁴³⁾ Husitská vojna učinila nápravu. V r. 1420 o byt celého národa, onatě vtiskla zase měšťanům zbraň do rukou a učinila z nich i ze sedláků českých hrdiny, o nichž přitom mohl psáti Sylvius, že jen za jeho času „sami vícekrátě vítězili dobytí než mnozí jiní národové za celý život svůj“.

Když bylo po vojně doma i za hranicí, nechali měšťané vojenských věcí nejochotněji a nejdříve. Ale za dlouhý ještě čas nezmizela se vojenská mysl v Čechách. Dávali se Čechové na službu cizí a nevděčné. V těch válečných službách bývalo vždy dost měšťanských, které z domova mezi vojáky pudily mimo chrabrost mysl ovšem také jiné příčiny, právě tak, jako onoho zchabnutí

⁴⁰⁾ Vyb. Liter. II. 758.

⁴¹⁾ Arnold, Verfassungsgesch. 138.

⁴²⁾ Welsz, Wien I. 371.

⁴³⁾ Tomek, Praha I. 288.

⁴⁴⁾ Fontes rer. boh. IV. Kron. Frant. Pražsk. 376. a Kron. Zbr. zve je „vulgus vile“.

a Sosnovce z Vlkánova, jenž raněn jsa r. 1447 kdes v zemi stwalské“ do Čech píše: ⁴⁵⁾ „Nač mám (do Čech) jeti, mám-li trávití ten kůň a jíti žebrat, tohoť se bojím, nebť mi je snáze tu a bídu trpěti mezi cizími nežli mezi svými.“

Do cizích služeb houfně dávali se Čechové ještě v počátcích letí šestnáctého. Vímeť, kterak pochodili v službě falcké r. 1504, e jich nad 3000 pobili zradou německých hejtmanů. ⁴⁶⁾

Touže dobou bouře mezi stavy českými na novo přiměla měnany k tomu, že podle zoldněřů zase všickni chutně chápali se raní a smlouvali se v obrany proti stavům vyšším. „Ktožkoli lidí smrtelných chtělby proti nás všech měst anebo jednoho z nás rohodám, právům, řádům starodávním co začínati neb nás utiskati, máme sobě všickni pomocni býti.“ ⁴⁷⁾ Tak zaslibují se sobě města rálovská r. 1500.

Však od té doby až po vojnu třicetiletou měšťané zanedbali věci vojenských docela. Vzal za své starý zvyk v Praze, o němž ronikáři píší ještě při roku 1443, „že korúhve čtyři čtvrtní stály a rynku, kdyby vzešel pokřik, aby každá čtvrť pod svou korúhví alézti se dala“; měšťané už nechtívati býti vojáky. Nalezneme ic často ještě některého městského člověka na vojně, nalezneme bytech i nejchudších měšťanů zbraně všelikteraké hojnost až poivnou, ale celkem pravda jest, že chuti k vojenským věcem měťané již nemívati.

Nebude asi bez jádra, co dí Bohuslav z Lobkovic: ⁴⁸⁾ „Předkové naši, jichžto mužnost všickni okolní národové i chválili i se jí díili, nemohli jsou ani práci býti přemoženi, ani hladem. S králi vými v Francouzské a Vlaské zemi vojensky bývali. Ale nyní my Čechové tak jsme rozkoší a leností zženilí učiněni, že když někdo nás jede nebo jde na vojnu do Rakous a do Uher, mní, že hory kaukazu, vrchy největší, přetáhl.“

Ferdinand I. chtěje, aby mu Pražané táhli do vojny Šmalaldské r. 1547 — málo nad sto let po vojně husitské — směl k nim hluvíti: „Předešle, když do toho království jací vpádové od Němců e dáli, a nejmenší ves neb městečko že brali, předkové vaší jsou ved vzhůru byli, a všickni toho bránili, neb o Čechách to slýáno, že se jich všickni co čertů bojí, ale vás se již žádný nebojí, eb vy co baby bojíte se těch, ješto se není co báti.“ ⁴⁹⁾ Ovšem mu nešli z příčin svých.

Zdá se, že také jinde, v sousedství, mysl válečná poklesla. Dí etiáš r. 1472 o Polanech, že „jak živ nikdy hlupějších, lenivějších, lejších a nestatečnějších neviděl, jako sú páni Polané byli.“ ⁵⁰⁾

⁴⁵⁾ Arch. pražsk. Manual č. 88. str. 227.

⁴⁶⁾ Staří Letop. 269.

⁴⁷⁾ Arch. Č. VI. 217.

⁴⁸⁾ V listě k Petrovi a Rožmberka o správě zemské.

⁴⁹⁾ Ruk. budišinský. Politica. fol. 428.

⁵⁰⁾ Arch. Č. VI. 49.

A v století 17. píše Skarga v „Pobožném Soldátu“ o polských rytířích: „U mnohých nenajdeš zbroje, dobrého koně a hotovosti k veřejné potřebě, zřídka kdo na to pomní a stav svůj a dům zbrojí a koněm opatří, každý se na voze vozí; jízda, někdy toho království největší a nepříteli nejhroznější sláva, hyne. Prve padesáte jízdných mělo jeden vůz pro své tlumoky; nyní jízdy zavrhlí a hedbávné, tykytové vozy uvedli jako děti a šestinedělky. Hle! rytíř polský, stará baba na voze!“⁵¹⁾ Nelze ovšem v takových nářcích vážit každé slovo za bernou minci; mravokárci vždy nadsazují, a svrchupsaní dva králové, jež jsme volali za svědky, měli každý své oumysly, když ona slova mluvili.

Také naše pány a rytíře pokazilo sice století 16., ale přece v některém i nemladém, zůstalo tolik myslí rytířské, že vojně se nevyhýbal, ani když moha. Píšeť na příklad paní Anna Rožmberská svému manželu Joachimovi z Hradce r. 1556:⁵²⁾ „Poněvadž jsem slyšela, že by král bratru mému psal, aby na vojnu jel, nad čím sem se velice ulekla, obávající se, abyste taky s ním jeti neráčil. Pro nejvyššího pána Boha neračte mi toho k mému zarmoucení činiti, poněvadž žádný ouředník zemský nejede, neračte vy taky první býti.“ Bylo tedy v některém našem rytíři hrdinností dosti, když manželka nemohla než ji zkrocovati.

Ovšem páni a rytíři bývali povinni osobně k vojně vzhůru býti.

U měšťanů bylo jináče. Jen ten, který nemohl za sebe nikoho na svůj groš poslati, musil jíti sám. A tato možnost vyplatiti se mimo domácí klid v století šestnáctém zrodila patrnou nechuť měšťanů k vojákování.

Těž tak bylo v sousedních Němcích. Štrasburští měšťané ještě r. 1552 chrabře hájili se outoku Jindřicha II., ale jakmile smlouven po říši „věčný landfrid“, všude měšťan nechal zbraně a odvykl jí brzy.⁵³⁾

Naši měšťané v tom zašli tak daleko, že vůbec nechtěli do pole se zbrání, tvrdíce, že jich povinnost jest, hájiti města, a na válku polní že platí. Což to byl v městech všech šum a odpor, když r. 1594 vydal Rudolf mandát měšťanům všech měst, kteří erbů nabyli, „abyšte jedenkaždý z vás i také, kteří v novoté vládyctvím obdařeni jste, pod ztracením téhož vládyctví osobami svými s koňmi, čeládkou hodnou a k tomu způsobilou u Znojma byli 26. Augusti“.⁵⁴⁾ Purkmistři tří měst Pražských na místě třetího stavu učinili proti tomuto nařízení odpory, oznamující, „kterak se na ně ne malá, než velká těžkost valiti chce“, a sněm r. 1595 uznal, že na erbovní měšťany se rozkaz osobního tažení nevztahuje, že platí šacounky na válku.⁵⁵⁾

⁵¹⁾ Pobožný Soldát, překlad z r. 1634.

⁵²⁾ Kopie pam. spisůch. Taschen. str. 43.

⁵³⁾ Nocher. Né. Ökonon. III. 30.

⁵⁴⁾ Arch. české. č. 332. fol. 242.

⁵⁵⁾ Arch. české. Choc.

R. 1620 opakovala se táž příhoda. Bylo nařizeno, „aby měšťané sami osobně s jízdou svou za J. M. Královskou do ležení ihned se vypravili a již déle s hanbou k těm rytířským příběhům donutkávati se nedopouštěli, nechtějí-li pokut na sebe uvozovati“. Staroměstští se tentokráte bránili zase tím, že jízdou svou v poli vydržují najatou, že platí šacunky, že doma sobě hotovost dům od domu nařídili, sebe pod praporec uvésti dali, „ubezpečivše se, že nikam z měst Pražských vypravování býti nemáme. Kdyby k tomu přijíti mělo, že by erbovní měšťané, jichž téměř větší díl v obcích Pražských jest nežli neerbovaných, osobně do pole táhnouti měli, jsouce chudi, nemajíce žádných koní, ani s nimi zacházeti neumějíce, s to by býti nemohli.“⁵⁶⁾

Ale to k chvále měšťanů vyznati jest, když začátkem 17. století opravdu nalezlo na hrdlo a „na ořech“, (jakž starí říkali): že vedli sobě věrně a mužně v obhájení měst svých.

Rázná usnesení učinili r. 1608 na příklad Litoměřičtí. V knize jejich stojí psáno:⁵⁷⁾ „Považováno ve všem počtu trojím i s obcí, poněvadž se o tom zhusta proslejšchá, kterak nepřítelé blíž Mělníka, Roudnice a jinde štrafují a znamenité škody činí; protož jedenkaždý, jakou koliv zbrani má, s tou aby se ve čtvrtek prv příští na place ukázal. Jakžby se ve velký zvon udeřilo, aby všickni na hotové byli.“

Tu se tedy zavázali k obecné branné povinnosti. A za některý den potom zavolána všecka obec na žalostivé psaní Mělnických, jimž nepřítel uškodil. I zapsali zase v knihu, že hned odesláno býti má 50 sousedů s ručnicemi a halapartnami (10. července) k obhájení Mělničanů, neb „tak se tomu rozumí, že lid ten škodlivý není arciknížete Matiaše, nébrž rozličná spuntovaná sběr a luza, kteříž se na to dali, aby zemi české ohněm, loupeží škodili, a jest jich do šesti tisíc balounův a jiných zrádců“.⁵⁸⁾ Tu tedy Litoměřičtí vyběhli z města ven přes pole, aby svými padesáti osobami chránili sousedy od šesti tisíc balounů!

Tutéž péči o svoje město a osobní hotovost k boji jeví na protější konci Čech měšťané Hradce Jindřichova. R. 1608, kdy začalo býti pro nezřízenou ctižádost Matiašovu v Čechách nedobře, sešla se jednoho dne obec, a promlouvali, „za jakými příčinami pán Bůh všemohoucí otevřenou válku na všechny strany dopouštěti ráčí, že se to nemůže přičísti než hříchům, nepravostem všech lidí, od největšího až do nejmenšího, na vrch vzešlým tak, že slovo Boží potupeno, a žádného od zbytečného vožralství, nádivné pejchy a odtud pocházejících všech nejhorších zlych věcí dvěstí nemůže“.⁵⁹⁾

⁵⁶⁾ Arch. pražsk. Chaos.

⁵⁷⁾ Svolení obce Litom. fol. 163.

⁵⁸⁾ Tamže fol. 165

⁵⁹⁾ Arch. v Hradci. Manual radní fol. 53.

A když tenhle náрек do knihy zapsal písař, ihned jali se nařizovati skutky, zanechavše slov. Ustanoveno, „aby se do všech domů nahlédlo, jakými zbraněmi jest město opatřeno. Páni starší obecní s hejtmany, čtvrtníky, desátníky po všech domích mají sjíti, a všecky zbraně poznamenati, žádnému nic nepřehlídajíc, do rady dodati a s tím se vším na hotově býti.“⁶⁰⁾

Z Prahy žádáno na nich, aby k zemské hotovosti vypravili pátého člověka. I usnesli se dosti ochotně stran pátého člověka, ale s výhradou a zásadou, již poznali jsme svrchu: totiž město že si uhájí osobně sami, a do pole že pošlou jiné za sebe. Čtemet takto:⁶¹⁾ „Aby na tento čas z každého desátku dvě osoby vypravili, a pět jednoho aby vychovali, však nastalaliby toho potřeba, že by někam vytáhnouti měli, že se jiného lidu dosti najde, a domácím sousedě že se pro ochranu obce doma zdržeti budou moci.“

Ochrana aby zdárna byla, zase r. 1610 smluveno, že každý soused měl opatřiti se hojnou a dobrou zbraní: kdoby nedbal, toho „bochtmířtí a hejtmani“ potrestají kopou grošů. Také tenkrát obec zavázala podruhy, „kteří chtějí s městem zlé i dobré trpěti, aby se v poznamenání uvedli a přísahali. „Co se pak některých lehkomyslných osob, kteří se toliko tomu rozbíjí v zemi radují a z toho své posměchy mají a toliko žerou a zahálejí, o těch se nařizuje, že mají netoliko vypovědění z města, ale i na hrdle trestání býti.“⁶²⁾

Proti vojsku passovskému učinili Hradečtí přípravy veliké, a „všecka obec k tomu přistoupili a společně jeden podle druhého, až do přemožení a vynaložení statků i hrdel svých, státi a sebe, manželek a dítek hájiti jednomyslně se zavázali.“⁶³⁾ Nejprv zvolili jircháře, kováře, koželuha sousedy za „vochmistry“, jimž měli pomáhati hejtmané „na všech třech předměstích, a zvlášť rychtář“. Tito mužové, jakmile potřebu znají, „mají buď jeden neb více desátkův, aneb třeba všecku obec, vyzdvihnouti a k šturmu dáti udeřiti, a každý má se beze všeho ostýchání najíti dáti, pomáhati, retovati, hájiti a brániti, jakž věrnému a stálému sousedu přísluší“.

Tentokráte spolu též jmenovali za „firary“ vsi obce čtyři sousedy (dva zámečníky), k nimž jedna osoba za nejvyššího byla přidána. Ba horlivost a snaha měšťanů v Hradci v tu dobu až k tomu se odhodlala, že „někteří, předstoupivše do rady a velmi přívětivě vinš předestřevše, u pana primasa žádost a dobré zdání své v spisu podali, jakby toto město a všecka obec vartami domácích sousedů bez soldatů opatřena byla, dávajíce to pánům v moc, aby dále nařídili.“⁶⁴⁾ Tak ochotně se tedy připravili Hradečtí na to, „kdyby jaká hlupa a lotrovina se do předměstí aneb do města položití chtěla“.

⁶⁰⁾ Arch. v Hradci. Manual radní. fol. 52.

⁶¹⁾ Tamže fol. 116.

⁶²⁾ Arch. v Hradci. Manual r. 1610. fol. 43.

⁶³⁾ Tamže. fol. 42.

⁶⁴⁾ Arch. v Hradci. Manual radní. 1610. fol. 44.

V Praze probudili se k takové horlivosti měšťané o několik později nežli venkované. Ještě roku 1608 musí ouřad konšelský usedlům hroziti pokutami, aby buď stavěli se sami, anebo místo toho postavili junáky. Za purkmistrství pana Kropáče z Krymlova (er. 3. post Rogat.) uvodili totiž konšelé Starého města v známost, že jsou jiné naděje býti neráčili, než že jedenkaždý z měšťanů, kteří městská práva majíce živnosti provozují, nicméně ležáci, andléri a jiní obchodníci, kteří na tisíce živnosti zde vedou, a těch měšťany zde převyšují, jedenkaždý věrně, ochotně a polušeně se ukáže, a buďto sám se postaví, anebo hodného jonáka vypraví, ale že se to v skutku nachází, kterak nemalý počet sousedů a obyvatelů, nepamatující na své měšťanství, žádné takové výpravy učiniti nechtějí⁶⁵⁾ Páni hrozí zdvižením městského práva a záповědí obchodu.

Čtvrtého července 1608 zase nařikají konšelé staroměstští, že někteří žádného dokonce ani nevypravili, ani sami se potřebovati nedali⁶⁶⁾ Roku právě dotčeného někteří měšťané poslechli, někteří se vyhnuli, a tak bylo vojsko pražské při Matiašově příchodu, jenž přišel vzít Rudolfovi korun některých, složeno víc ze žoldnéřů nežli z měšťanů, ale měšťané byli v tom vojště již přece větší měrou než druhdy bývalo. Nebezpečná doba budila.

Přísaha vydána městskému vojsku pražskému roku 1608 ta, že slibují pánu Bohu, všem svatým, nejjasnějšímu císaři, též Janovi Václ. z Lobkovic, hejtmanu Star. města a nejvyššímu lidu tohoto, panu rychtáři císařskému, purkmistru a pánům a vši obci a jiným nařízeným hejtmanům dokonalé poslušenství, víru a pokoj zachovati, proti nepřátelům hájiti do skonání životů svých. Na konec té přísahy prosili za pomoc „Boha všemohoucího na věky požehnaného“⁶⁷⁾

Rejthari obce Pražské přísahali jen také o to více, že nebudou „utíkatí od karnetu“.

Instrukce vojsku tomu vydané kázaly, aby žádný „své kořisti nevyhledávali, než J. M. Císařské a měst těchto Pražských; při praporeci aby každý stál a při něm živ i mrtev byl, jakž na srdnaté dráby a soldaty náleží, a to pod pokutou ztracení hrdla beze vší milosti; ženskému pohlaví a summou nízádnému člověku aby příkoří nečinili; s nepřátely aby žádných promlouvání neměli; na žádného kněze, mnicha pod jednou, neb pod obojí aby žádný nesáhal, jim se neposmíval; aby střízlivě živi byli, zvláště páleným aby se neopíjeli; kdoby vartu svou náležitě nevykonal, ten má podle starého vojenského práva život svůj ztratiti“. Tyto a ostatní ještě artikule vzali Pražané za zřízení vojenského vůbec. Jen to

⁶⁵⁾ Arch. pražský č. 326. fol. 80.

⁶⁶⁾ Tamže fol. 81.

⁶⁷⁾ Arch. pražsk. lib. rer. memor. č. 326. fol. 75—77.

si přidali ze svého, že profous Jan Voves, jemuž platili na měsíc 8 kop míšeňských, a hejtmané vojenští, kteří byli nad profousem, směli trestati soldaty všelijak, ale na hrdle ne, „poněvadž měli pod svými praporci mnohé poctivé měšťany“. Hrdelního práva zanechali konšelé pražští sobě. Ale aby nemínili vojáci, že vláda pražská jest mrla, „vyzdvihli páni Pražané na rynku při kleci justicii čili šibenici“. ⁶⁸⁾

Passovští lotfíci probudili statečnost měšťanů pražských docela. Řemeslníci ochotně ze sebe vydávali zbrojnoše. Vedle poznamenání učiněného r. 1611, ⁶⁹⁾ vystavil každý z třiceti dvou tehdejších cechů podle svého počtu od jedné osoby až do jednoho sta. Sto osob vydali ze sebe nákladníci staropražští s dvěma rotmistry (Kutnauer a Humle); padesáte osob vydali řezníci; po nich nejčetněji posloužili ševci čtyřiceti muži; kupci a šmejdfíři postavili po dvaceti osobách; rotmistři šmejdfíři sluli Špis a Bruncvík. Po nich řadou byli kožešníci s 18, pekaři se 17, cech malířů a sklenářů s 12, po nich zedníci s 10, suken kroječi, platněří též po toliku. Ostatní řemesla vydala už méně osob nežli 10. Nejméne kuchaři a uzdaři, oni vydali muže dva, tito jediného. Šesti lazebníkům byl rotmistrem Havel Hulvát.

Ty osoby díl ručnicemi, díl oštěpy neb halapartnami byly ozbrojeni na cechovní náklad.

Vojenská horlivost v pražských městech nezhylna po odchodě Passovských; nemohla zhynouti, poněvadž doba čím dále, tím pohnutější byla.

R. 1618 najímají 60 osob „k vartování toho města“, ukládají jim, „aby pána Boha na každém místě na pozoru měli, k purkmístru šetrnost zachovali, střízlivi na vartu chodili, zbraně a sukničky, kteréž jim svěřeny budou, bedlivě opatrovali a jich nezastavovali ani jinak nepromrhávali, střílení zanechali“. ⁷⁰⁾ Jeden byl „wachtmistr, druhý kaparel, halapartníků bylo 11 a mušketyři ostatek“. V lednu, když uhodilo hůře, zjednáno 145 osob k vartování. Představený jich byl měšťan Jan Petráček z Vokounštejna a dva „feldwablí“. Přísahu činili obci a „direktorům“. Uloženo jim „do města bez dotazování se, kdo, odkud jest, jak mu jméno a příjmením říkají, co v městě činiti a u koho se zdržovati míní, ani z města bez ukázaní paletu žádného nepouštěti“. ⁷¹⁾ A když v posléze uhodilo na nejhůře, usnesli se r. 1619 Pražané o hoto-
vosti všech osob měšťanských. Artikule o tom vydali tiskem. ⁷²⁾ Úvodem praví, že odhodlali se k tomu, „považující, jak ukrutně nepřítel naší milé vlasti, národ český do grantu zahubiti usiluje, a kdybychom v lhotejně bezpečnosti na sebe dobrého pozoru

⁶⁸⁾ Arch. pražsk. lib. rer. memor. č. 326. fol. 92.

⁶⁹⁾ Tamže fol. 93.

⁷⁰⁾ Arch. pražsk. č. 326. fol. 118.

⁷¹⁾ Tamže fol. 120.

⁷²⁾ Chaos v arch. pražském.

afiti neměli, že by na nás dokonalá zhouba a tyranství dokročiti ohlo“.

Prvním kusem dotčených artikulů radí se život polepšiti; druhý kus volá „všecky kromě starců a nemocných, všecky v 16 letech lidí na plac k tomu obraný se zbraněmi, jakžby na buben udeřeno bylo, příkladem předků našich“; „kteří synů nemají, osobou hodnou by se opatřili a ji dostavili“; z domů panských po jedné osobě až aby vydáno bylo, poněvadž „se tu ochrany pánů, jako nás, dožijete“; „handlířky, nájemnice, nemají-li dorostlých synů, mají peníze a pomoc koupení prachu, olova odvozovati“.

Této pražské domobraně ustanovili konšelé řád. V každé čtvrti starého i Nového města vyvoleno místo, kde se má nové městské vojsko sejíti a popsati dáti.⁷³⁾ Konšelé z každé čtvrti vyvoliti měli ze sebe správce neb hejtmana, „fendrycha a jiné oficíry“. Správcové vydejte fendrychům praporece, a písař k tomu zřízení popiš vojsko v šiku stojící: „napřed jméno hejtmana a jiných oficírů, a kdo v kterém padesátku neb rotě, pod kterým oficírem stojí, šetře, je-li usedlý neb ne, hospodář neb čeledín, a jakou zbraň má“. Tak se stalo.

Když zapsáno všecko v rejstra písařská, sešlo se vojsko měšťanské všech čtvrtí na rynku svého města pospolu, a tu jim vyhlášena přísaha, a na srdce položeno: „kdykoli na buben lermo udeřeno ve dne neb v noci bude, aby nejbližší tři desátkové k fendrychovi pro doprovopení jeho na lermplac šli, a ostatní všickni by se dostavili jedni u Tejna před mincí, druzí na rynku sv. Mikuláše, třetí na Uhelném trhu a čtvrtí u mostu“; Novoměstští též měli sběhnouti se na čtyřech náměstích.

Při takovém sběhu měl nechati každý ozbrojený soused a neousad v šou, „lání, plundrování a zbytečného střelení“, všickni měli býti „neozřrali a žádných nápojů za sebou nositi nedati“.

V ostatku svém řád domobranský týká se už jen obecnstva, kterak to si má vésti, kdyby udeřeno bylo v bubny pro nastalé nebezpečí. Jak se udeří, nejprv hned všickni domové šenkovní aby se zavřely. Ne-li, dá hospodář 5 kop č. pokuty a čtyři dni posedí v šatlavě. Též ostatní domové všickni aby byli zavřeni, hospodyně a čeledí aby doma zůstaly a vodu v kádích a konve na hotové měly, pozor na oheň dávajícíe. „Trefiloliby se lermo v noci, každá hospodyně aby na pánve, tu kdež zavěšené jsou, oheň rozlítla a jej opatrovala; kdež pánve není, tu z každého domu lucernu se všicknou rozsvícenou ven z okna na holi aby vystrčila.“ Kdyby se

⁷³⁾ „Placy“ na Starém městě k tomu obrané byly u dvora královského, staré rychty, v Linbartské čtvrti u jesuitů, a v domě při kostele německém, Salvatora slove. Na Novém městě čtvrti zderazské vojáci měšťanští měli jíti se v rathouze, ze čtvrti Štěpánské v dvoře obecním a na „lermplace“ Kofinském trhu nedaleko brány před Turkovic, ze čtvrti Jindřišské v domě obecním u Růžů, a „lermplac“ měli před Masopustovic, ze čtvrti Petřské v domě Kašpara Vodáka z Rosenpachu. Malostranští před radnicí.

„ženské pohlaví, pacholata a jiná chasa neužitečná mezi praporec plichtila“, má je rychtář pobratí. „Páni a lidé neznámí, anby se brániti pomáhati nemínili, nemají, kdyžby se lermo udeřilo, po ulicích choditi a na divadla se stavěti.“

Poslední kus dotýkal se židů a neukládal jim málo. Měli býti počtem čtyř set na stráží a hasiti ohně. Každý měl přiběhnouti s konví, sekerou a jinými potřebami. Správce si měli naříditi sami. Jedno sto měli státi u kašny na náměstí Staroměstském, druhé sto u kašny v Uhelném trhu, třetí u kašny při „všedních masných krámech“ a čtvrté sto na plácku sv. Haštala. A tu „jsouce postaveni měli do štrokfasů a nádob vodu nalívati a ohně přetrhovati. Mimo to byla ještě starším židům povinnost, „jakž lermo se udeří, šest kleprlíků osedlaných k rathouzu poslati pro pojezdné na kundšafty“.

Tím řádem bylo o Prahu postaráno dobře. Je patrné, že v katastrofě národa našeho, v malých časech potom následující, nesešlo ani městy, ani lidem. Scházelo někde jinde. Všickni všude měšťané byli odhodláni hájiti svého města, až do přemožení, a víme z dějin vojny třicetileté, že leckdy převeliké namáhání musil podniknouti Švéd a jiný nepřítel, nežli zmohl ony měšťany vojáky v jich městech.

KAPITOLA ŠESTÁ.

○ zbrani vojáků městských.

Nejprve slovíčko o zbrani středověké vůbec.

Rozvoj chránivé zbraně má čtvero period.

Nejstarší obrňování lidského těla dělo se několik set let poší Evropě za příkladem římským.⁷⁴⁾ Z římských vzorů vyvinulo se odění brnění tak, že vojn mival pancíř kožený, na němž šupiny, líšky, kroužky i celé kusy kovové byly přišity. Hlavu kryla železná lebka nebo šišák s nánosníkem čili proužkem, jenž chránil oči. Později mimo šišáky vstavovali sobě rytíři na hlavu hrncový helm, jakož mival ne jeden známý hrdina křížové války; na příklad alduin z Flander, Richard I.⁷⁵⁾

Odění šupinkové pokrylo v 12. století celé tělo asi nápodobně, jak to spatřujeme ještě dobou pozdější na soše sv. Jiří na hradě ražském: k odění šupinkovému přišly křížovými vojny do vší vropy drátěné pancíře, drátěné košile, a na hlavu mimo kovovou lebku i drátěné kuklice. Štíty k tomuto odění byly pořáde veliky.

Ve 14. věku nastala třetí doba zbrani vojenské: na tělo kladly kusy plechů, všelijak řemeny nebo drátem spojených. Ponědř tato zbraň byla proti lučištím pevnější, zmenšily se ochranné štíty, zmizely kukly drátěné a na hlavu vstavovány železné klobuky a lebky s hledím.

Naposled v 15. století platnýři dovedli vytepati plná brnění z jednoho kusu, všecka z jednoho kusu hlavního napřed, a z druhého na zadní, a od té doby pláty pancéřové všelijak uměle i ozdobně spojené vládly za dvě století.

V císařské sbírce ve Vídni jest nejstarší krunýř z plátů r. 1450; jest z dílny Missagliovy z Milána.⁷⁶⁾ Jest to vůbec nejstarší známý kus takové práce platnéřské.

⁷⁴⁾ Sacken, Rüstung d. Ambras. Samml. Falke, Costumgesch. 241.

⁷⁵⁾ Viz obrazy v Cyclopaedia of Costume od Planché. I. 23.

⁷⁶⁾ Viz článek Boenheimův v Presse 1859. 305. a násl.

Druhdy býval jen praporec vojenský strážěn jedním nebo dvěma takovými meči hromotluky, potom zalíbily se německým lancknechtům, kteří jich užívali hojněji, a od polovice 16. století nalézáme takové „šlokšverty“ i v českých domácnostech.

Touže dobou začali nositi u nás rapíry uzounkých hlavni. S rapíry přistěhovaly se k nám i štílety ze západních zemí románských, a bývaly brzy pro svou zrádnou nebezpečnost zapovídány. Nosívali je pod pasem jako dýky. Také k nám uvozovány od 15. věku „šavle“ a „palaše“, meče to ohnuté, z Turek, z Uher a z Polska. O šavlích tureckých řeč u nás již r. 1490.⁹⁰⁾

Mezi rozličnými kordy a korduláci doby Rudolfovy vyskytují se také „krátké korduláce nebo pestolesy“, jimiž v Praze nejméně rváci pobodali se.⁹¹⁾

Ze zbraní mláticích na všecken způsob nejčeštější a nejproslavenější jest cep. Husité pobíjeli cepy své hřeby a umívali jimi mrštné a přerychle mlátiti. Za celé 15. století cepníci udrželi se v českém vojstě. Lounští měšťané ještě r. 1462 kupují čtyři kopy vojenských cepů, chtějíce táhnouti s Jiřím králem do Rakous. Poslední snad byli Mýtští, kteří r. 1547 poslali cepníky s železnými cepy (podle jiných zbrojnošů) do Kadaně.⁹²⁾ Málo let potom u slavném příchodě Ferdinanda do Prahy konali cepníci už jen službu slavnostní, divadelnou. Husitská zbraň znevážena a zatlačena všelijakými bodáky.

Také palcát a příbuzný jeho od východu „buzikán“ či „buzdykán“ a „čekan“, železný to klacek, neb i kladivo i koule na silné tyči, časem potratily svou slávu, ale nezaknily dlouho. Palcát, na všechny strany špičatými hřeby obitý, vyobrazuje se ještě r. 1648 mezi zbraněmi užívanými.⁹³⁾ Mívali takové palcáty a kladiva tou dobou už jen jezdcí, až konečně střelnou zbraň za ně vyměnili. Po té zůstal palcát už jen oznamem vůdcovství, aby naposled ustoupil prosté hůlce maršálské.

Těž tak dlením času osířela smržovka, cepu velice příbuzná. Byla to koule jako ježek na všechny strany hřeby obitá a na řetízku visící. Ale i tu ještě r. 1648 spolu s palcátem malují. Na protě tomu již s cepem dočista zanikla jiná selská zbraň ne nepodobná vidlím senným. Naposled ji měli lancknechti o dvou vidlích v první půlce 16. věku. Tyto selské zbraně ustoupily všelikterakým kopím, sudlicím.

Z nejstarších sudlic jsou ony, jež mají na dlouhé tyči podobu obdloužně srdcovitou anebo též ty, jejichž dřevce končí se dlouhou ouzkou špicí šídlovitou. Také jsou velmi starodávné ony sudlice, jichž ocel podobá se kose. Mezi dřevcem a ocelivou špicí býval

⁹⁰⁾ Arch. pražsk. č. 1046.

⁹¹⁾ Tamže č. 1159. 164.

⁹²⁾ Šembera, Mýto 93.

⁹³⁾ V Leto- a denopise Zatočila z Löwenbrugka. str. 23.

blechový talířek. Takové sudlice mívali žoldnéři až po r. 1529.⁹⁴⁾ Délky sudlic bývaly různé. Nejdelsí 16 i 18. stop.⁹⁵⁾ Ze sudlic nizinského původu nejobyčejnější všude bývaly alapartny neb halapartny. Začaly se v 15. věku ve Švýcarech, a zůstaly zbraní žoldnéřů v rozličných podobách až po 18. věk; potom ujali je císařští trabanti a jiné čestné strážce, a konečně zůstaly ponocnému.

Halapartna mívala bodec širší i délky nestejně, při kořeni bodce toho byla sekerka tu širší, tu užší. Na počátku století 16. jsou sekerky hladky; v polovici století začali sekery halapartny prosekávat a v druhé půli toho století naskytují se na halapartnách sekerky všelijak ozdobně prolamované a vykrajované.

Jedné ze sudlic říkali od polovice 15. věku partisana. Bylo to kopí dlouhé o dvou vodorovných uších špičatých. Ty uši však také často bývaly špicemi obráceny buď vzhůru polokruhem aneb dolů tolikéž půlměsícem. Tato poslední partisana zve se r. 1648 „sudlicí špičatou“.

Pavézy a štíty, jimiž se žoldnéři chránili, též dlením doby hynuly. Dlouhé pavézy husitských dob s hrotem dole a uprostřed širokým plátem povydané a všelijak malované, „stříbrem položené“ i kožemi pošíte, nepřežily 15. věk dlouho. Podle nich už v době husitské oblíbeny bývaly malé štíty, řečené „pavézy litevské“, o nichž čteš v pražských inventářích dosti často.⁹⁶⁾ Štít zmenšený a kulatý vytrval déle, a podle něho vznikl a udržel se „kotrkal“, štítek jezdců.

Ze střelných zbraní podle ručnic udržela se starodávná kuše až do polovice 16. věku. Ručnice zdokonalovaly se jen velmi zvolna. Dlouho zůstával princip jejich ten, jež znají naši hoši, dělající sobě z klíče zbraň střelnou. Záleželať ručnice z hlavně, v níž byla zapalovací dírka. Hlaveň držela se pažbou. Knot neb lunt přiložili k dírece. Později upevnili knot do držadla neb kohoutku, jenž tlakem se spouštěl, a tím povstal zámek luntový.

R. 1517 vymysleli sobě v Norimberce kolní zámek,⁹⁷⁾ při němž hrubé kolečko loudilo z křemene jiskru zapalovací; ale že po každé ráně musil býti zámek klíčkem znova natahován, udržely se pušky staré luntové pořád. Teprve r. 1640 ve Francii vymyšlený zámek s kohoutkem a páncířem, jenž udržel se do nové doby, zatlačil starou neohrabanou zbraň, ale také ne hned.

⁹⁴⁾ Katalog „Waffenmuseum“ vídeňského.

⁹⁵⁾ R. 1538 hodil se k těm sudlicím císařovi náš český les nejlépe. Píšeť toho roku Ferdinand král purkrabí domažlickému, aby 5000 „špisův“ císaři římskému tam dělati dopustil „za slušné peníze“, neboť dle zprávy na oněch gruntech domažlických „nalezen byl přední dobrý les a dříví k špisům knechtským“. Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 20. fol. 66.

⁹⁶⁾ Miscell. při deskách č. 26. Ještě r. 1462 připomíná se litevská pavéza. fol. D. 6.

⁹⁷⁾ Gatti, Kriegsgesch. XII. 311.

Ručnice byly všelijakých délek a kalibrů. Těžké bývaly ony, jež zovou muškety; ty kladli vojáci střílejíce na vidličky; jda, míval mušketýr vidlici v pravé ruce, na pravém rameni. V pramenech písemných z jmen ručnic všelikterakých, železných i mosazných, vyskytují se hojněji od roku 1430 „přšťaly“, „ručnice s hůbičkou, ručnice bez hůbičky, samozapalovací“;⁹⁸⁾ ručnice „jezdecké“, ručnice „k míře“, mušket s vidličkami, banditka (nejprv r. 1600), „těšinka“, „karabinka“ (obě roku 1612), hákovnice, k níž „stroj s hůbicemi“ (r. 1591), „půlhák s dvaceti šesti ranami, pistole“⁹⁹⁾ s holstrem, kterou koncem století 16. prodávali po třech kopách; tolik též stál prostý mušket. Ručnice vykládané stály ovšem mnohem více. R. 1613 byl mušket vykládaný kostmi za 9 kop; ručnice malá vykládaná za 15 kop grošů míšeňských. R. 1550 předělává puškař z poručení komory Mikuláš Syrůček 70 kusů hákovnic po 30 groších.¹⁰⁰⁾

Ručnice menší dávány do holster a z holster „vytrhovány“. Klíče k ručnicím „s poušťadly, s měrami, klíčky po třech děrách prodávány u pražských šmukýřů nejlaciněji po groši; „tucen pozlacených klíčů k ručnicem“ i po 8 zl. rýnských; některý „klíč s láduňky“ byl za 20 krejcarů.¹⁾

Prach a náboj býval „v toulečích s patrony“, v „patrontašlech“, v „taškách na láduňky“ a ve „flašnledrech s toulci“. V taškách „patronů“ mívali vojáci hrubší prach k náboji, jemnější býval v láhvičkách. Tašky patronů byly obyčejně trojhranné, ústí jich sloužilo za míru prašnou. Mušketýři mívali náboj po kusech v dřevěných pouzdrech, zavěšených na bandelíru. Patrony k náboji vymyslel sobě teprve švédský král Gustav Adolf.²⁾

Známe-li ráz a podoby zbraní tehdejších, naskytá se otázka, kteraké zásoby její mívali konšelé k obecné potřebě a na půjčenou žoldnérům?

Zajisté nejstarší inventář městské zbraně pochází z města Stříbra, jež z r. 1362, napsal ho městský písař na prkennou desku knihy městské.³⁾ Je tu zapsáno nejprve 15 hejtmanů, „qui habent arma in custodia“, každý z nich má po 10 (málokterý jen 8 nebo 6) krunýřů (thorax); po devíti čepicích (mitris) a kuší i po sedmi kusech; po čtyřech kusech škorní; pak je zapsáno 15 osob, z nichž jedna slove Dalibor, a těm také svěřeny zbraně po 10 krunýřích „cum 8 mitris et 6 munimenta brachiorum“. Obec mimo to chovala ještě v radním domě 12 „colleria“ (nákrčníků čili oboječků) a 12 samostřelů.

⁹⁸⁾ Arch. pražsk. č. 1128.

⁹⁹⁾ Viz Lumír o pistol. r. 1862. II. 667.

¹⁰⁰⁾ Samml. des allerh. Kaiserh. Bd. X. č. 6114.

¹⁾ Arch. pražsk. č. 1173. 308. a č. 1174. 469.

²⁾ Gatti, Kriegsgesch. XII. 312.

³⁾ Kn. stříbrská č. 173. v arch. plzeňsk. Upozornil na to prof. Strnad.

Stářím druhou obecnou zbrojnici našel a vypsál Vávra ve svých Dějinách Kolínských.⁴⁾ Bylo v ní r. 1381 63 helmic, 52 panířů, 54 mečů, 63 kuší. R. 1386 opatrovali čtyři čtvrtní hejtmáné solínští zbroje na 52 branných mužů.

Inventáře z jiných měst známe teprve o sto let pozdější. Kutnohorští koupili roku 1496⁵⁾ k obci „14 kusů zadních a předních, jeden kus po 18 groších bílých, lebek 7, kapalinů 7 po 18 groších; myšek 10 párů a 2 páry kdylníků, jedno k druhému pár po 10 gr.“; na tuto zbraň pořídili sobě Horští od tesaře polici, „aby na ní kapaliny a lebky stály“. R. 1514 Horští 46 ručnic koupili a 10 hákovnic i tolikéž pavéz, a „to všecko měl hospodář (rathouzní) opatrovatí a dle rozkazu panského k sobě přijítí“.

Lounští kupují v Praze r. 1520 deset pavéz nových k obci za 17 kop a „zbroj v Libště za 51 kop“; šest let potom v nové kupují zbroj na 50 pacholků v Norimberce za 85 kop míš., a ta zbroj „na rathúze pověšena“.⁶⁾

Úplná zbroj na tři pacholky vyličuje se r. 1510⁷⁾ takto: „Trojí zbroj z úplna všicka s plechovcem, s hemelíny, nákokenkami se vším, což k úplné zbroji přísluší, podpažníky jedny, dva šorce a hever, dva meče, jeden končíř a druhý šaršún, dvě sedle plechové a dvě jezdecké a tři moskevské střemeniště a střemeny, udidla, pochvy a sajdkak moskevský.“⁸⁾ Sajdak byl luk tatarský. Také turecká lučiště bývala dávána našim bojovníkům do ruky vedle domácích samostřílů. Dle svědectví r. 1511 v komorním soudě měl jeden „šavli tureckú a dvě lučiště turecká, jako střílejí jimi“.⁹⁾

Co do cen zbroje žoldnéřské v počátku století uvéstí jest z inventáře Rožmberského, že roku 1516 objednáno jest 100 kusů předních, „každý jeden“ za 8½ groše č., tolikéž zadních za touž cenu, sto lebek nebo „piklhaubnův“, každý jeden za 8 grošů českých“.¹⁰⁾

Žid Leybl v Bělé r. 1520 zbroj na pacholka úplnou po 6 kópách prodával. Panu Janovi Klášterskému zhotovena r. 1512 zbroj na 50 pěšák a 20 jízdných všecka za 270 zlatých rýnských.¹¹⁾

Daleko lacinější byla zbroj, kterou kupovali měšťané od vojáků, z vojny se vracejících. Někteří žoldnéři bývali tak nepoctivi, že se sebe prodávali zbraň i tu, kterouž půjčkou obdrželi z městské radnice. Bělští koupili roku 1520 tím způsobem lacině i buben za 1 kopy a 2 groše. Koupili ho „svým vojákóm“.¹²⁾

⁴⁾ Vávra, Kolín 27.

⁵⁾ Šimek v Sborn. Hist. IV. 312. I tento inventář psán na desce lib. av. maj. v arch. horském.

⁶⁾ Kn. arch. lounsk. č. 1. E. 11.

⁷⁾ Kn. komorn. soudu č. 3. G. fol. A. 3.

⁸⁾ Sajdak, též sahdjak = toul, luk, lučiště. Slov. jazyk. polskiego inde V. 208.

⁹⁾ Kom. soudu kn. č. 3. G a. fol. L. 4.

¹⁰⁾ Arch. Č. VII. 122.

¹¹⁾ Kn. kom. soudu. č. 3. Ga. fol. N. 3.

¹²⁾ Umlauf, Rukopis. Bělá. str. 101.

Ohledáme-li v následujících letech inventáře městských zbraní, postřehneme na první mžik, že střelné zbraně ruční přibýlo ku podivu.

Pardubičtí kupují r. 1530 čtyřicet hákovnic od kováře, každou za 1 kopy 20 gr.; toulce k nim všechny za tři kopy.¹³⁾ R. 1537 měli Plzeňští „v novém sklepě“ hákovnic 119, polouhákovnic 101 a mimo to z větší střelby tarasnic 5, „píštěl“ 15, houfnic 8, švihovek 7.¹⁴⁾ Berounští měli do té doby už tak slušný počet svých domácích ručníkářů, že mohl jim r. 1530 Ferdinand stvrditi cech.¹⁵⁾ Tito puškaři hojně nadělali do vřkolních měst „roučnic a hákovnic“.

Do polovice století bylo každé město hojnou měrou jak soukromě tak v obecní „rystkomoře“ opatřeno zbraní na žoldněře.

Ofřední hojnost zbraní lze vyčíti ze zápisků kněze Rosy, jení dí,¹⁶⁾ že Ferdinand r. 1547 na trest pobral v samé Praze „z rathůzu plechu i zbroje více než na čtyřiceti tisíc pacholků“. Dejme tomu, že kněz Rosa tou číslicí nadsazuje, uvádít pověst, jež čím dále letí, tím více roste; ale jádro její bude pravé: zbroje měli všude v tu dobu z míry hojně.

Když Ferdinand trestal, zbroj soukromou, kolik lidé mohli, poschovali a zachovali, o zbraň obecnou přišli. Vypravujeť též kněz svrchu dotčený: „Hned při počátku léta 1550 bral se král do Němec, a tak Čechové byli spustli, že neměli ani děl, ani prachů, ani zbroje plechové. Za vše buď Bůh pochválen. Čechové nazi.“¹⁷⁾

Domažličané byli z těch málo vyvolených, jimž zbraň, k obci náležitá, v moci zanechána. Stalo se tak patrně buď pro jich pohraničnou situaci, nebo že krále, v městě přítomného, uprosili některak. Píšeť král právě z Domažlic ve čtvrtek po sv. Diviši r. 1547, „že z milosti povoluje, aby ručnice a jiné braně, kteréž na rathouze leží, tam předce zůstaly; než kdyby toho potřeba kázala, buď strany bránění neb hájení silnic neb hánění zhoubcí, loupežníků neb morděřů, budou moci z rathouzu vzíti, a spravič potřebu, zase na rathouz schovati dáti a k tomu dohlídnouti, aby braně čistotně chovány byly a nezervavely; než co se krátkých ručnic, ostipů neb ručních seker dotejče, kterých přes pole lidé pracující užívají ty každý do domu svého vzíti bude moci. Jiné ručnice a halapartny na rathouze aby zůstaly.“¹⁸⁾

Poněvadž bylo nezbytné, musil král všem městům propustiti, aby se zbraněmi na výstroj žoldněřů do vojen opatřovala zase. Brzy byl dostatek plechů a lebek žoldněřům, a nepřestáno kupo-

¹³⁾ Počet města Pardub. I. fol. 3.

¹⁴⁾ Arch. plzeňsk. lib. exp. č. 11. fol. 101.

¹⁵⁾ Jahresber. d. Samml. d. Kaiserhaus. X. Bd. č. 5926. Köplový studie a zprávy.

¹⁶⁾ Zápisky, vydané Menčíkem, str. 43.

¹⁷⁾ Tamže str. 53.

¹⁸⁾ Arch. c. k. místodrž. č. 41. fol. 89.

ati pořáde. R. 1566 píší Rakovničtí do Cheba tamějším platnýřům, kteří dobří jsou a zbroje dobré a skúšené dělají¹⁹⁾, aby jim zho-
vili rejtharské zbroje na sedm pacholků a tu zbroj aby „bílí na
a formu a způsob, jako pánům žateckým se delá“.¹⁹⁾

Stříbrští smluvili r. 1596 s platnýři plzeňskými zbroje na osm
acholků, sedm párů rukávů, pět šorců a pancířů a od toho platili
3 kopy 30 grošů.²⁰⁾

V každém městě ustanoveni jsou k opatrování a vyčišťování
obecních zbraní jeden neb dva úředníci ze sousedů, což také svě-
dectvím, že zbraní mívali hojnost. V Plzni r. 1591 „přidání jsou
k vyčišťování děl a jiných nástrojů válečných panu Zikmundovi
Plzákovu dva jiní sousedé, Tobiáš Geronis a Zlámaljelito“.²¹⁾

Na odpor tomu některý nedostatek zbraní shledali jsme r. 1605
v Litoměřicích. Dotčení měšťané psaného roku, „poněvadž se mu-
struňk brzy držeti má, a ručnic, šturmbaubů, šatů a jiných nástrojů
ne mnoho se před rukama nachází“, usnášejí se o půjce peněžité
na zakoupení zbroje, a to tím ochotněji, uznavše, „že pro obhá-
jení této země české k tomu povinni jsou“.²²⁾

V Praze měli na Starém městě v radním domě r. 1593 „ručnic
dlouhých dvou loket, čtvrti a dobřích dvou prstů 42, kratších
ručnic k míře na půldruhého lokte 16; s vohnutými lůžkami, při
konci se může k prsoum založiti, služí španělky, 6; a tak učiní
všech ručnic šedesáte čtyři. Toulce velké čtyři, toulců k prachov-
nám malých 62, klíček všech 36“.²³⁾ Ty a jiné zbraně byly r. 1593
ouředníkům, zvláště na to voleným, vyčteny a odvedeny „s tím opa-
třením, aby dle své povinnosti nad tím pozor měli, aby takové
zbroje žádnému se nepropůjčovaly, a kdyby vydávati měli, aby
věděli a s pilností poznamenávali, komu co do rukou dadí. Také
každého roku dvakráte při nejmenším, vezmouce ručnickáře, vytřáti
a napouštěti aby je dávali“.

Při každém obnovení rady byli povinni ouředníci dotčení
v přítomnosti čtyř osob radních zbroj všecku zouplna vyčísti dle
inventáře. Škoda, že není před rukama pražský inventář ouplný.
O málo víc dovídáme se téhož r. 1593 z jiné zprávy. Nařizující
totiž správku zbraně, konšel praví: „Předně dvě zbroje jsou enco-
vány (vyleptány) a světly na brunátno, pěkný pro hejtmany, a při
každé jsou nákolena, šturmbauby i rukávnice. Více 10 černých
zbrojů s nákolena, však při nich toliko sedm hemelínů a rukáv-
nice sedmery. Ty zbroje mají se dáti zpraviti a vytřiti, a co se
při nich nedostává, skoupiti. Také každého roku nejméně dvakráte
mají k nim dohlédati, povolajíc platnýře.“²⁴⁾

¹⁹⁾ Arch. rakovn. kopia. lit. E. 1560.

²⁰⁾ Kn. stříbrská č. 193. fol. 262.

²¹⁾ Arch. plzeňsk. protok. konšel. č. 20.

²²⁾ Rukop. litom. v Mus. č. 3. E. 3. fol. 154.

²³⁾ Arch. pražsk. lib. mem. č. 326. fol. 46.

²⁴⁾ Tamže fol. 46.

Přes vši patrnou hojnost zbraně obecní kupují Pražané až do bitvy bělohorské přes tu chvíli nové kusy. Na příklad r. 1593 koupeno toulcův velkých k ručnicím 32, halaparten 58 a 58 „waderspísů“, kteří složení jsou „v sklepe při velké zbroji“. Pan primas přinesl téhož roku „50 malých voštípů“. Také neostýchali se Pražané kupovati od vojáků „obdankovaných“ a toulavých zbraň lacině. R. 1605 zapsali si, že koupili „od nějakých lidí z Fojtlandu 23 ručnic, po 2 kopách jedna druhá na pomoc“.

A jako sněm generální r. 1615 ustanovil, že smlouva učiněná se má s Gisbertem de Bois, kupcem, „o zbraně dobré nydrantské“, takž i Pražané často kupovali od příchozích kupců cizích ručnice lépe ustrojené, nežli zrobil zámečník domácí.

Rytkomoru města Boleslava Mladého známe z r. 1619, ale také ne všecku. Známe jen to, co dávají toho roku měšťané opravovati.²⁵⁾ V tom byly 2 rystuňky na koně, 10 mušketů, 5 dlouhých ručnic („jedna hladká, od kosti pěkná“ za 5 kop; jiná byla „na řemen“); dvě ručnice krátké, rejtharské; pár pistolí koupeno k tomu za 8 kop; dřevěných toulců bylo v nové koupeno 41 po 10 groších; k nim 40 pásků po 2 groších, pantalírů bylo nové pořizeno 27 po 6 groších; a 10 pasů širokých k pantalírům. Na prach měli v komoře několik měchýřů, a v zásobě byly 2 centnéře olova za 10 kop 30 grošů.

Ze všeho výkladu o městské zbraní, která dávána žoldnérům do pole válečného, vysvitá jasně, že nelze mluvit o uniformitě městského vojska. Nechybíme se s pravdou, díme-li, že téhož města žoldnér byl skoro každý jinačí. Ohleďte příkladem vojska litoměřického r. 1514.²⁶⁾ Bylo vojáků tři desátky. V prvním desátku desátníkem a spolu vrchním hejtmanem všech byl Jan Viklický. Jeden z žoldnérů slul Jan Žižka, byl kolář. Všickni měli na sobě „přední kus“, ale jenom dva měli též „zadní kus“, všickni měli peklhaub a ručnici; ale trojí pobočnou zbraň: jedni křivolakou šavli, druzí meč, třetí kord; desátník měl nějakou lepší „panskou zbroj“, a Žižkovi dali „kapalin, voboječek, myšky, nákolanky, šorc, kord, tesák a voštíp“. Tři z deseti měli také „voboječek“. Z toho přec míchanice na nás hledí velmi pestrá! Deset vojáků, a kdo ví, dva-li stejní!

V druhém desátku bylo ještě pestrěji. Desátník Perníček měl přední i zadní kus, obdržel peklhaub i lebku, šorc, plechovice, myšky, meč i šavli! Ostatní měli všickni přední kus, ale zbraní byli rozmanitých. Rybář Kunda vypadal takto: měl ručnici, šavli a onen přední kus a dost. Na hlavě měl asi svou čepici neb leb, poněvadž se nedí, že by byl obdržel ouřední peklhaub. Kolleg jeho Mařík měl kuši s heverem, šavli; Vaněk ručnici, kord, oboj

²⁵⁾ Arch. v Mlad. Bolesl. kn. počtů lit. D. r. 1619.

²⁶⁾ Ruk. arch. litom. kusý, bez čísla z r. 1508

k. Jan, kuchař z Budějovic, ozbrojen též tak, ale přidali mu lnu jedinou myšku!

V třetím desátku měl desátník Petr z Štěpína oblek jako uříz dva desátníci, ale k tomu přidána ještě pavéza. Přední kus měli zase všickni, obojček dva, peklhaub 6, ručnici všickni, šavle 6, ord jeden, meče dva. Mimochodem řečeno, také shledali jsme v tomto desátku největší rozmanitost žoldnéřů co do vlasti: Vávra byl z Kamýka, Jan ze Žlabů, Vata byl z Raychmpachu, Vávra Farář z Kolína, Štěpán z Turska.

A což teprve pestré bylo podívání na všecko vojsko stavovské, když se sešlo na jednom místě! Pozdější sněmy nařizovaly si takous takous uniformitu, ale jen všeobecně. R. 1567 káže sněm strany jezdeckta, aby každý měl zbroj černou, lebku, přední a zadní kus, oboječek, plechovice, šorc, dvě ručnice, meč a rukávy. Mandát Rudolfův r. 1602 žádá z pěti tisíc kop grošů českých statků pozemského jednoho rejthara, jenž měl míti „pod sebou koně dobrého, dvě ručnice se vším, což k tomu sluší, a na sobě zbroj černou, přední a zadní kus, obojček, šturmmaub a při boku zbraň dobrou“; za pěšáky chtěl míti též mandát z města každého patnáctého člověka, z nichž vždy dva měli míti po dlouhé ručnici s toulcem, kocherem, ládunky, šturmmaub na hlavě a zbraň dobrou po boku; třetí pak měl míti halapartnu neb oštip dobrý místo ručnice.

Z těch dvou příkladů viděti, že zevrubně nic nebylo rozkazováno, ručnici, oštěp, meč, šturmmaub mohl míti každý podoby a rázu jakéhokoli.

Kterak vypadalo vojsko, na výboj pořizené, když táhlo všecko pospolu, o tom zajímavou zprávu podal r. 1608 radní písař čáslavský, Paladius, do Kutny Hory,²⁷⁾ když byl spatřil všecko vojsko Matiašovo, táhnoucí na Prahu.

Napřed prý jel Max z Lichtenštejna, za ním na 10 koních páni někteří; za nimi asi hony lid vojenský. „Na větším díle mají muškéty, ostatek dardy; díl jich dobrý; na větším díle jsou v plechu předním i zadním, ano i šturmmauby mají. Předních pět praporců když minulo, za nimi střelba deset kusů, každý kus šesti koňmi se táhl. Osm bylo tak velkých, co by prostřední pět člověka vjíti mohla.

Dva moždíře, díry v nich trochu větší, po čtyřech koních v nich. Praporce byly všech pět modrých, na nich je malovaná ruka velká až nad loket a v ní meč a slova: Pro patria. Když minuly kusy (děla), za nimi mnoho vozů naplněných, nevím čím, neb slámou a senem byly obkladeny. Za těmi opět druhá polovice šla podobně jako prvější, ale víc se mi vidělo muškétů. Uprostřed opět pět praporců modrých, na jednom strom s kořeny zelený a

²⁷⁾ V opisech z arch. kutnohorsk. v arch. Věely Čáslavské č. I. a 22. C. Půjčil p. Kl. Čermák, konservator.

v něm sekera vřata; nahoře nad zeleným stromem oblak nějaký a vůkol dlouhé paprsky a slova: Salus svadet — a to z obojí strany. Po odjiti toho lidu opět množství vozů, v nich knoty, lopaty a tak ty potřeby jich všeliké. Mezi tím pak také i fraucimor se hrnul, kteréž kdo by psáti a počítati chtěl, křídý za peníz málo by bylo.²⁸⁾ Šaty těch knechtů jsou všecko sukničky modré, bílým přemované, a na rukávě levém mají cifry, počna od 1 až do 10. Ládunku mají okolo sebe s potřebu. Jsou všechno Rakušané a řemeslníci, a není, jakž sami oznamují, mezi nimi sto lidu sedlského.*

V té zprávě jsou již stopy o jaké také uniformitě, když něco do zbraně, aspoň co do sukniček.

---

²⁸⁾ S vojskem každým do pole ženy a ženky chodívaly.

KAPITOLA SEDMÁ.

Městské vojsko v službách zemských a králových.

Měšťané byli povinni nejen válečnou berní, kdykoli ji sněm králí povolil, než i příslušný podíl míti v zemské hotovosti, již naříditi pro obranu státu a trůnu bylo právo neobmezené moci královské;²⁹⁾ ale ovšem bez svolení sněmu neměl král hotovosti zemské za hranici hnáti ani „k žádným vojnám nutiti“.

Ta povinnost byla všeobecná, jediní Kutnohorští, ohrazující se výsadou krále Vladislava II., nechtěli do války lidí posýlati, říkajíce, „že jsou od takových pomoci osvobozeni“.³⁰⁾ R. 1529 omlouvali svou nehotovost tím, „kdyby lid ocud táhl, a obyvatelé zdejší, již by hory k úpadu přišly“.³¹⁾ Ale dobrovolně stavěli pomoci přec, obzvláště když Ferdinand král rozhodl, aby jen z věcí horních osvobozeni byli, ale ze statků svobodných pomoci činili.³²⁾ A mývaly Hory v sobě lidu tolik, že, „když potřeba nastala, mohlo se vojensky sebrati kolik tisíců“.³³⁾

Jakmile Čechové pojali sobě za krále Ferdinanda, jenž byl spolu králem v Uhrách, a jakmile dle slov Paprockého „hlouposť a nezbednosť uherská Turka v zemi osadila“,³⁴⁾ měla Česká koruna, a s ní všechna všudy města, stálou práci a stálý náklad na vojny turecké. Největší část berní zemských pohltila vojna turecká. „I stranníku dlužno uznati, že nešetřili Čechové a Moravané obětí peněžitých, ani sil svých, aby uhájili celistvosť koruny Uherské; platili rok co rok veliké summy na výpravy proti Turkům a mimo to posýlali značné čety do Uher, aby tam bojovaly za sousední

²⁹⁾ O těch věcech obšírně v Kalouskově Stát. pr. 118. 318. 348. a j.

³⁰⁾ Kterak se bránili r. 1528 viz v Sněm. Č. I. 277.

³¹⁾ Šimek v Sbor. Hist. IV. 311.

³²⁾ Sněmy. I. 281.

³³⁾ Zápisky kněze Rosy (Menčík) 42.

³⁴⁾ Paprocký Diad. 213.

národ Čechům skoro vždy nepřátelský.³⁵⁾ Ovšem časem nedávali ochotně; věděliti i v Čechách dobře, že mocnářové křesťanství sami neradi na „Turka, nejlítějšího nepřítele křesťanstva“, pomoci dávali. R. 1530 slíbili poslové na sněmě pomoc tureckou, když prve papež, císař, král francouzský a jiní králové křesťanství se pomocí zaslíbí. R. 1538 nařiká Ferdinand, „že v krajích nevelmi se k tomu mají, aby s hotovostí, sněmem svolenou, pohotově byli“;³⁶⁾ volá do všeho království Českého, aby vzhůru bylo; a opět novým listem oznamuje, „že Turek táhne na Budín, aby tam stolicí svou postavil“, a dokládá, „že z důležité potřeby, kteráž nikdy větší nebyla, napomíná, žádá, prosí, poroučí a přikazuje“, aby po krajích v hotovosti byli, „bez vejmluv a odtahů“.³⁷⁾

Maxmilian II., aby přiklonil stavy k ochotnosti, praví r. 1566 v mandátě: „Ráčili jsme se konečně na tom ustanoviti, abychom se sami osobou naší císařskou do pole proti ouhlavnímu nepříteli křesťanstva vojensky vypravili.“

A když málo se sešlo, žaluje císař z Vídně: „Zvláště mnozí ouředníci zemští a raddové naši zlý příklad ukázali, mnozí doma zůstali, jiní poslali málo, rovnost s druhými nezachovávajice; poněvadž my, nelitujíc těla, krve a vynaložení nejvyšší mocnosti naší císařské pro zachování víry svaté, pro obhájení království vás všech sami osobou naší proti Turku táhnouti se neosteješáme, protož vás, kteří jste doma zůstali, napomínáme, abyste se najítí dali.“³⁸⁾

Když za Rudolfa od r. 1589 začalo se mezi Turky nové útočné pohnutí, chodil do českých zemí a měst mandát za mandátem, vše o peníze, o hotovost.

A tu zase nastal veliký náklad peněz i krve české, a jako prve leckdy, teď zase náklad ten provozen byl neochotou pocho-pitelnou. R. 1594 žalují místodržitelé v listech, do všech měst a všem pánům zasláných, „že drahně lidí, kteří z tohoto království dolů vypraveni jsou, velice sobě stěžují a od praporců táhnouti chtějí za příčinou, že žádných peněz a nač živi býti nemají“.

Nechť k pomocem válečným a peněžitým tím větší stala se, když i o zradě císařských generálů docházely z bojiště zvěsti. O jednom z nich se zlostnou obšírností zapsal sobě při r. 1595 rakovnický kronikář:³⁹⁾ „V pátek den Svátosti hrabě z Hardeku, který zrádce všeho křesťanstva byl, a veliký punt s Turkem měl, mnoho lidu křesťanského zavedl, o hrdla připravil, i také Rábu pod zradou Turku postoupil, konec svůj vzal. Nejprve dva prsty,

³⁵⁾ Kameniček, Účast Moravanů při válkách tureck. v *Histor. Sborník* 1886. 283.

³⁶⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 20. fol. 25.

³⁷⁾ Tamže fol. 9.

³⁸⁾ Č. Č. Mus. 1884. 439.

³⁹⁾ Rakovnická kron. uveřejn. v Štemberově „Místopisu Rak.“ str. 99.

terými pánu Bohu a J. M. Cís. přísahu učinil, jsou mu státy, otom za živobytí jazyk týlem vytažen, a naposledy čtyřmi koňmi oztržen.*

Ale to přese všecko pořáde sluší míti na paměti, že naše vlast naši předkové celkem tolik se naplatili, že jim přísluší přední ásluha o zachování panství habsburského v Uhrách a o zdržení Turka v jakých takých hranicích.

Povinnost k válečné berni a hotovosti řídila se dle majetku. Města přiznala svůj majetek, král nařídil hotovost krajům summou určitou,⁴⁰⁾ aneb vyžádal si z přiznaného tisíce kop grošů českých jistý počet pěších a koně (na příklad r. 1547 z 1000 kop 1 kůň a 3 pěší),⁴¹⁾ a Pražané rozvrhli povinnost třetího, městského stavu.

Příklad rozvržení z r. 1543 stůj tu jeden za mnohé.⁴²⁾ Tenkrát svolil sněm k veřejné hotovosti, a podle šacunku jednotlivých měst mělo dáti se z tisíce kop kůň jízdný a čtyři pěší. Stará Praha přiznala se, že statek všecek její obnáší 135959 kop (grošů drobných nepočítám), z čehož přišlo dáti 136 jízdných, 544 pěších. Novoměstští ošacovali se 115543 kopami, z čehož uloženo dáti deset vozů k dvěma stům drábů, v každém voze čtyři koně, facit 40 koní, dva vozy špižní, v každém 6 koní; k dvěma dělóm po 3 koních; summa těch koní 58, a všech koní formanských i jízdných 165⁴.

Malostranští přiznali se dotčeným šacunkem k 12832 kopám, dali tedy 12 jízdných, 54½ pěšího, nepočítajíc koní formanských. S tou polovicí pěšího ovšem přidali se smluvou k jinému městu, kterémuž také přišlo dáti půl pěšího, a byl z toho vychován v poli pešák celý.

Po Praze nejbohatší byla Hora, ale ta, jakož svrchu pověděno, hradila se privilegiem, a protož čteme, že přiznáno pouze 6919 kop, z čehož vypraveno 6 jízdných a 31½ pěšího. Po Horských řadou nejbohatší byli Hradečtí, jichž šacunk obnášel 63923. Uloženo jim tedy vystrojiti 63 jezdců a 259 pěších. Jim podoben byl Žatec, ošacovaný 62461 kopami. Odtud tedy vydáno 62 jezdců, 251 pěších drábů. Plzeňských šacunk byl v 51145 kopách. Od nich šlo 206 pešáků a 51 jezdců.

Lounští a Litoměřičtí ošacováni stejně 50000 kopami. Obojí dali tedy po 50 jezdcích a 200 drábech pěších. Hned po nich byli Klatovští, jichž šacunk byl v 44017 kopách; protož vydali 44 jezdců a 116 knechtů. Kadaňští poslati měli 38 jezdců, 151½ pešáka podle šacunku 38695 kop. Ocenění statků Nymburských bylo v 35096 kopách; vydati měli tedy 35 jezdců 140½ pěšího. Táborští

⁴⁰⁾ Arch. Č. IV. 441. r. 1470 devíti krajům nařizeno postaviti 4450 pěších a 490 jízdných.

⁴¹⁾ Tehda byl přiznaný majetek všeho království 4.800.000, což ukazuje na 10000 pěších a 2000 jezdců. Kalousek, Stát. Právo 349.

⁴²⁾ Arch. pražsk. č. 332. fol. 69—71.

po nich počítáni ve 32333 kopách; jich povinnost byla poslati u veřejnou hotovost 32 jezdců, 130 $\frac{1}{2}$ knechta.

Kouřimských statek ceněn v 25461 kopě: vydati měli 103 $\frac{1}{2}$ pěšího, 25 jezdců. Z 23085 kop statku svého přiznaného měli Chruďimští povinnost živiti 23 jezdce a 92 $\frac{1}{2}$ pěšáka. Po nich Budějovičtí a Domažličtí oceněni stejně. Oni 21647 kopami, tito 21361 $\frac{1}{4}$. Obojí tedy vydati měli po 21 jezdcích, a Budějovičtí 89 pěších, Domažličtí o osm méně.

Mostečtí povinni byli 19 jezdci a 16 $\frac{1}{2}$ pěšími z 19015 kop šacunku. Po nich byli Mejtští s 18980 kopami. Slanští se 16210, Čáslavští s 15265, Kolínští s 15292, Brodští s 15641, Písečtí s 15947, Stříbrští s 12450, Oustečtí s 11087, Jaroměřští s 10710 a Mělničtí též s 10481 kopami. Všem těm přišlo dáti podle poměru nařízeného: z každého tisíce jednoho jezdce a 4 pěší. Méně nežli 10000 šacunku měli Berounští (9224), Vodňanští (4933), Dvorní (5252) a Poličtí, kteří vydati měli ze svých 4012 přiznaných kop 4 jezdce a 16 pěších.

Byla tehda summa všeho jízdneho lidu počítána v 960 koních a v 14141 pěších drábů. Šacunk tento a povinnost vojenská i berná, z něho plynoucí, zůstávala i nadále pořáde v poměru stejném.⁴³⁾

Někdy přihodilo se, že podle šacunku nevyšel celý kůň. Tu zas prosívali měšťané, aby s tou částí koně směli se přidati k městu jinému. Příklad z Mělníka roku 1602. Těm dle šacunku z r. 1557 do druhých deseti tisíc kop nedostávalo se jen 147 kop. I prosili hejtmany krajské, poněvadž jim „nepřijde zouplna dvou koní vypravití, mohliliby s tím druhým konem k některému městu spolčení býti aneb místo něho jednoho pěšího žeby náležitě vypravití chtěli“.⁴⁴⁾

Někdy bylo městu na vůli dáno postavití do pole dráby tak, jak nařízeno, aneb za ně do komory odvésti peníze. R. 1566 vyřizuje z Prahy přichozí měšťan Šoltar Plzeňským svým sousedům vzkaz z komory, „aby na každý kůň po 14 rýnských platili dotud, dokudž stavové při J. M. Císařské v-poli zůstanou, nebo ten počet koní do pole vypravití, z toho dvího že se jim na vůli dáva učiniti“.⁴⁵⁾ Plzeňští, nežli se rozhodli, poslali k Budějovickým o zprávu, jakž se podle mandátu chovati, do pole-li vyslati, čili peníze na měsíc dáti.

⁴³⁾ Poněkud změněný pozorovati ten poměr r. 1547, když Ferdinand žádá mandátem pomoc proti „Hanušim“. Tenkrát chtěl na Hradeckých 200 drábů, na Tábořských 150, Písečtí měli dáti 70, Budějovičtí a Límbarští po 60, Chruďimští, Mejtští po 50, Čáslavští 40, Mělničtí 30, Brodští, Kolínští, Kouřimští po 20, Poličtí a Jaroměřští po 15, Vodňanští, Sušičtí, Berounští a Dvorní po 10. Arch. c. k. místodr. Miss. č. 38. fol. 211. Do Hory si psal (fol. 222) jen o trubače, prý mají dobrého.

⁴⁴⁾ Arch. mělnick. kn. z r. 1599. 258.

⁴⁵⁾ Arch. plzeň. č. 19.

Ode dávna se přiházelo, že prosívali měšťané o slevení válečné povinnosti. V nejstarší knize berounských počtů ⁴⁶⁾ čteme při r. 1509, že utratili páni 2 kopy, vysláni byvše „ad regiam majestatem, ut nobis diminuatur pedestres, quos super hanc civitatem stipendarios imposuit“.

Podobně vedli si měšťané měst poddaných. Těm povinnost ukládal pán, díl sváděje na jejich ramena, díl na vesnice poddané. A tu prosívali měšťané ouředníka panského a podpláceli ho všelijak, aby polevil. Co jim polevil, to naložil ovšem jiným. V rakovnických počtech ⁴⁷⁾ čteme v té příčině domluvnou poznámku z r. 1521, že dala obec „panu hejtmanovi (na Křivoklát) pocty pět kop, když ho žádali, aby umenšil žoldnéřů na Turka“.

O náklad na vojáky rozdělili se měšťané zase mezi sebou. Konšelé ustanovili na to dva neb tři „ouředníky“, a těm příslušela nejprvnější práce rozdělení povinností. V Litoměřicích r. 1594 tu věc pořídili takto. „Snešeno v obci, že mají na to jisté osoby z počtu ouředních: z konšelského, kmetského, starších obecních i z obce, nařízení býti, aby společně, sejdouce se na rathouze, to dostatečně uvážili a rozvrhli, co by který z sousedů městských a předměstských podle svého jmění slušně na vychování vojáků dávati měl; totiž bohatší více, a chudší méně, a v tom aby se spravedlivě, pamatujíc na Pána Boha i na svá svědomí, zachovali, aby při tom rovnost a mírnost zachována byla.“ ⁴⁸⁾

Které město mělo poddané sobě vsi, to část nákladu a povinnosti branné svedlo na bedra svých lidí sedlských. Plzeňští píší r. 1532 svému rychtáři Křínovskému: „Dobrou vědomost máš s jinými lidmi v Chřínově, našimi poddanými, kterak nejedno tažení vojenské s nemalou obtížností naší královské milosti proti Turku ku pomoci a obraně jiných zemí, nám příležitých, jsme učinili i také pro obranu nás všech i také vás sami na sebe k výpravě takových nákladů sme vzkládali, protož na vás ukládáme mezi sebou sebrati, jakžkoliv o tom se snesete, 10 kop míš., a ty rychtář aby s některými k nám do města přinesl beze všeho odtahování.“ ⁴⁹⁾

Když rejstřík povinností pořízen, nastalo najímání do vojska. V staré době jsou příklady, že i kněží v kostelích na vojnu volali. R. 1492 píše podkomoří Albrecht Leskovec konšelům budějovickým: „Kozkažtež všem kněžím, což jich u vás jest, aneb kdežkoli okolo vás při městečkách neb po vsehch jsou, těm oznamte, ať lidem oznamují, kdožby pro jméno boží a pro pána svého mohl táhnouti, aby táhl.“ ⁵⁰⁾

Později nebylo potřebí v kostelích volati. Rychtář městský dal trýbabnovati, kdožby chtěl se dáti potřebovati za žoldnéře, aby se

⁴⁶⁾ Arch. berounsk. kniha počtů z r. 1508.

⁴⁷⁾ Lib. rationum v arch. rakovn.

⁴⁸⁾ Rakop. litoměřický v Mus. fol. 89.

⁴⁹⁾ Arch. plzeňsk. lib. exped. č. 10. str. 587.

⁵⁰⁾ Arch. Č. VII. 413.

přihlásil. Nejdéle ochotni bývali řemeslní cechové. Ve Střibře ještě r. 1515 z řemesel dali na vojnu sladovníci, ševci a řezníci po třech žoldnérích; soukenníci, kloboučníci, kováři, pekaři a mlynáři, bečváři, krejčí s postříhači (sukem) vydali po dvou, kožešníci, koželuzi a platnění po jednom.⁵¹⁾

Nezřídka se stalo, že i nechudý měšťan, moha se vyplatiti nebo jiného za sebe poslati,⁵²⁾ dal se na vojnu psáti sám, učiniv prve, jako onen pražský Matouš, syn Lauryna apotekáře, r. 1545 poslední o svém statku porízení.⁵³⁾ Také přiházelo se, že města, nežli by trudila se shánkou žoldnérů, najímala jen jediného neb dva lidi za „rotmeistry“, obyčejně zchudlé zemany, vojenským věcem rozumějící, a ti za smluvený peníz již v určitý čas přivedli na „mustrplac“ tolik lidí, kolik město odvésti mělo.

Tím způsobem najímal své vojáky také král, a tu se nezřídka událo, že nájemce šidil na obě strany: šidil i žoldnéře, zadržuje jim mzdu a všelijak z nich těže, a šidil i „principála“, jenž starost vojenskou na něho byl složil.

Na příklad křižovnický veliký mistr, kněz Václav z Hradešína, a všecken konvent křižovníků s červenou hvězdou u mostu r. 1544 nepochodili dobře se svým nájemcem, Jakubem Libovickým z Libovíce. Pohnavše ho do soudu komorního, vyčítali mu: prý „na místě všeho konventu učinil jest smlúvu veliký mistr s ním, aby od nich jízdný a pěší vedl lid, a na to jest 53 kop gr. česk. přijal a nejel jest nikam a těch 53 kop za sebu jest zanechal.“⁵⁴⁾ Proti tomu bránil se nájemce vojsky, „že není povinen, aby měl vraceti, neb půjčka není, než závdavek; a on přijav peníze, dráby a koně zjednal a tu summu zavdal, na stravě některé dráby choval, šat jednal, a že z tažení sešlo, zůstal jest doma, při tom připomínaje, co jest p. Zbyňkovi Berkovi a Václavu Pětipeskému od země zavdáno, že to při nich také zůstalo“. A ortel soudu komorního padl Libovickému proto, že v smlouvě nebylo výminky „jestli žeby z toho tažení sešlo, jakby se k sobě obě strany dále zachováti měly“.

Dejme tomu, že svrchupsaný „rotmeistr“ pánů křižovníků byl poněkud v právu, za to téhož roku neomylně ošidil jiný rotmeistr — Duchek Šípkův syn — konšely a obec Rakovnickou.

Téhož roku totiž žalují Diviš Rubín a Jeremiáš Bakalář jménem obce v soudě konšelů staropražských, že „Duchek při předešlém tažení, přijav od nich rotmeistrství a službu na jistý počet drábů (56 osob), na ten počet bral jest plat a k svému užitku obracel

⁵¹⁾ Kn. střibr. č. 182 na desce (v arch. plzeňském).

⁵²⁾ R. 1530 dal se psáti v Praze Luňák Leňhan za Martina Krejčího n. čtvrt léta jakožto k tažení do Vídně ze mzdy 1 zl. rýnského týdně. Miscel. při deskách č. 75. 22.

⁵³⁾ D. Z. Miscell. č. 51.

⁵⁴⁾ Reg. černá kom. kn. č. 13. J. fol. 21.

o v tom provinil se předkem proti králi, potom proti všem
vům a naposledy proti obci“. Ortel na právě pražském zněl, že
dle cedulí řezaných Duchek toho počtu drábů zouplna neopa-
— osm osob se k tomu počtu nenašlo — aby tedy vrátil, co
osm osob přijal“. ⁵⁵⁾ O trestu ani za mák zmínky.

Měšťané ovšem posílali s takovým všelijakým generálem i svého
terého souseda za „cólmistra“, a ten, byl-li poctivý, nepohlédal
čce generálovi městskému skrze prsty. Při Duchkovi svrchu-
ném byl cólmistrem soused rakovnický Střelec, a Duchek, byv
ouzen navrátiti za osm mužů, ze zlosti nařkl Střelce, že „z vojsky
lně ušel, každý cólministr že má při drábích býti, ale on že ujel
č, a drábi na něho těžce se domlouvali, ješto kdy by někdy
ím pěkně, někdy přísně nebyl příkračoval, byliby ho snad
eze snadu zabili“. ⁵⁶⁾ Střelec žaloval z urážky cti, a Duchek
ouzen po druhé, poněvadž Střelec „nebyl vyslán na potýkání,
do služby polní“, že tedy mohl odejíti. Odsouzen do šatlavý
545.

Když určitý počet drábů k polní službě městské najat a mě-
y doplněn, ustanovili konšelé den a chvíli, kdy budou drábové
i svým do pole odchodem na veřejném místě „popisovati se“ neb
astrovati“. Někdy den ten již napřed uložen byl od krajských
manů, hned když přibýly královské mandáty.

Než přiblížil se den dotčený, vybírány jsou z „rystkomory“
čné všelikteraké zbraně; městský puškař, zámečník, ručníkář
ili je ode rzi, mazali sádly a „špikem“, opravovali a nové při-
ívali; také koupěna sukna a šily se sukně, pokud bylo znáti,
drábové najatí jsou příliš „strhaní“.

Mustrunky konaly se na některém obšírnějším místě, buď
něstě neb za branou. V městě k tomu nejlépe příhodno bylo
něstí.

V Praze bývaly mustrunky častěji konány za zdmí městskými.
meť, ⁵⁷⁾ že r. 1588 „mustruňk držán byl za zdmí mezi branou
skou a Horskou, a páni mustrherové Mikuláš Lobkovic, hejtman
rého města, a Humprecht Černín, hejtman hradu Pražského,
ému nařízení byvše, za město vyjeti ráčili“.

V městech venkovských byli „mustrhery“ vždy oba hejtmané
ští, jimž vůbec samou ústavou neb zřízením zemským příslu-
na péči míti v kraji věci vojenské i veřejnou bezpečnost s tím
íslou. ⁵⁸⁾

Příchod mustrherů byl nejprve v radnici hodokvasem oslaven.
akovnických počtech ⁵⁹⁾ již při r. 1521 čteme: „Když se sou-

⁵⁵⁾ Při D. Z. Miscell. č. 71. fol. 66.

⁵⁶⁾ Tamže fol. 68.

⁵⁷⁾ Arch. pražsk. č. 332. fol. 123.

⁵⁸⁾ O tom obšírně v Krajsk. Zř. Riegrově I. 146.

⁵⁹⁾ Lib. rat. v arch. rakovn. č. 2.

sedě v zbroji ukazovali před panem hejtnanem a pány konšely, sešedše se k panu purkmistru, při obědě utratili 16 grošů, ryb sobě sami nalapavše.“

Zatím co páni spolu dobrou vůli mívali, byl již na „mustr-place“ čilý život. Drábové neb žoldnéři z řemesla vedli si dosti drze a sousedům i poctivých řemesel tovaryšům, kteří nemohli z vojny vyplatiti se, nebývalo asi u srdce volno v žoldnéřské nezvyklé společnosti. Ani nedívíme se rakovnickému Rybovi, jemuž v soudě r. 1594 vyčítá Holý, že „maje jíti na vojnu, plakal a pokrejval se“.

Některý měšťan neplakal, ale vadil se zle. Na příklad r. 1594 Lounští nemohli než do šatlavy zavřítí Jana Krásu, „pro jeho nenáležitá mluvení s strany sebe volení na vojnu“. ⁶⁰⁾ V Oustí nad Labem roku 1544 vinili konšelé, když mezi ně přijel podkomoří, spolusouseda Vondru Hnáta, že podle jiných byv zvolen na vojnu za desátníka, ujel do Němec. Hnát se bránil, říka, „že jsou osoby od purkmistra a pánů zřízeny byly na vojnu, když však jsou se zbraňovaly toho, jsou při tom zanechány, a ne pokutovány; potom když jsou mne za desátníka volili, toho sem k sobě přijíti nechtěl, proto že sem v tom jakživ nebýval“. Pan podkomoří ho za to zavřel, nic na jeho výmluvy nedada. ⁶¹⁾

V Kutné Hoře vysmíval se hotovosti městské jakýs Kosmovec, mluvil o úřadech velmi neuctivě a dokládal se, že by koupil sobě raději sýra a másla nežli zbroj. „Abyste radší vzali na sebe svatého Davida zbroj!“ volal k mustrovaným. Za tuto nepříkladnost podstoupil potom r. 1529 soud. ⁶²⁾

Rakovničtí odsoudili jednoho všetečku, jenž r. 1594 volal vojínům v mustruňku: Vy jdete na nůž katu! — k 50 kopám, a nemá-li jich, aby se ihned oblékl za soldáta a šel taky. ⁶³⁾

K mustruňku sehnalo se vždy množství lidu, poněvadž bylo divadlo podívání hodné. Také přiházelo se neštěstí. Roku 1611 v Hradci „v pátek po středě postní mustruňk držán byl z kraje Bechyňského, a při tom od jednoho vojáčka střelením do prachu osmnácti liber popálilo se do osmi osob“. ⁶⁴⁾ V Hoře r. 1618 při mustruňku neobratností vojáků tři lidé jsou zastřeleni. Dačický s hněvem praví: „Protož kdo neumí s ručnicí, má choditi s kyjem nebo palicí.“ ⁶⁵⁾

Vojáckové se také o mustruňku mezi sebou právali. V tém Hradci Jindřichově r. 1610 obvinil tovaryš soukennický krejčích

⁶⁰⁾ Arch. lounský č. 1. A. 3. fol. K. 10.

⁶¹⁾ Kn. podkomořská fol. 121.

⁶²⁾ Šimek, Sborn. Hist. IV. 313.

⁶³⁾ Kopiař v arch. rakovn. z r. 1594.

⁶⁴⁾ Arch. v Hradci Jindř. Reg. pamětní fol. 68.

⁶⁵⁾ Dačický, Paměti II. 183. fol. 184. hned potom zápis o novém neštěstí při mustruňku.

Kardinala, „že jest mu, když od mustruňku šel, mezi lidmi halapartnou ruku profal a hunsfutů nadal; proti tomu Kardinal za odpověď dal, že ho nejprv pěkně napomenul, aby se mezi lid netlačil lo ordnuňku nalezl, a on řekl, že jest mu tak svobodno jako jiným; a na to slovo že na něho uhodil.“⁶⁶⁾

Než sešli páni mustherové z rathouzu k „ukazování“ městského vojska, mívali také ouředníci městští nemalou práci se žoldem drábů, tu ještě smlouváno, v registra zapisováno, a část žoldu splacována, část slibována po návratě.

Žoldníci přijavše část platu, nebývali zdvořili. V Litoměřicích r. 1608 obdrželi, majíce táhnouti ku Praze, žold na půl měsíce a pravili hned, „nebudou-li penězi fedrováni, že služby se strhnou.“⁶⁷⁾ Toho se lekli měšťané tenkrát tak, že honem usnesli se, „pro opatření spěšnější na předešlých 15 groších míš. aby ještě od každého souseda sebráno bylo po kopě“.

Při této příležitosti pohlédneme k platům žoldnéřským, které bývaly od dob husitských po bělohorskou.

Císař Zikmund platil jezdcí na týden po půl kopě.⁶⁸⁾ Tak štědře neplatívala naše města žoldnéřům. R. 1469 platilo se na čtvrt léta jízdnému po 8 zlatých uherských, pěšmu střelci po 4 zlatých a pavězníku po 5 zlatých;⁶⁹⁾ tu se jezdecký žold neliší mnoho od Zikmundova; ale Hradečtí platili r. 1487 praporečníku za 9 neděl 72 grošů českých,⁷⁰⁾ toť bylo by 8 grošů na týden: neměl-li jiného důchodu, bylo to platu málo.

Táborští smluvili r. 1490 s pěšáky po 25 groších míšeňských na týden a žalostně nesli tu „neobyčejnou věc, že služba pěším má jíti, i když pán Bůh na ně dopustí vězení.“⁷¹⁾

Čáslavští platili r. 1505 žoldnéřům týdně po 20 gr. č. a zavdali každému žoldnéři na čtyři neděle. Plzeňští r. 1514 vyslali od města pěších drábů 60 a jízdných deset; s pěšáky smluveno za týden 48 gr. míšeňských, to jest 24 gr. českých, tedy o 4 gr. víc než o deset let před tím Čáslavští. Jezdci dali týdně dva zlaté rejnské, což vyrovná se 48 grošům českým a jest o 18 grošů víc, než sto let před tím platíval císař Zikmund. Ten plat drábům plzeňským asi nestačil, neboť „v tažení jsouce, lidem velikou škodu činili, musilo jim takové drancování poručením ouřadu plzeňského, poněvadž službu měli a jinými věcmi opatření byli, zastaveno býti.“⁷²⁾

R. 1520 dosti lacino najali Lounští čtyři desátky drábů na pomoc Klatovským proti Janovicům. Platili jim na týden jenom

⁶⁶⁾ Arch. v Hradci. Reg. pamět. fol. 25.

⁶⁷⁾ Svol. obce Litom. v Mus. fol. 163.

⁶⁸⁾ Staří Letop. 31.

⁶⁹⁾ Ludvík, Náchod 92.

⁷⁰⁾ Reg. purkm. Jindř. Hrad. fol. 21.

⁷¹⁾ Arch. musejní. Korresp. budějovická.

⁷²⁾ Plachý, Paměti plzeňské 115.

po 30 groších míšeňských; na výpravu jim přidali půl věrtele soli, chléb a pivo. Ale ouhrnem přece stála čtrnáctidenní výprava proti lupiči v Janovicích 67 kop!⁷³⁾

Když Turek r. 1529 jal se obléhati Vídeň, a česká pomoc se sbírala na její vysvobození: toho roku měli všude v městech se žoldněři o mzdu nesnáze nemalé. Sněm se usnesl, „aby se větší služba neplatila pěším než po 20 gr. č. na týden, než kterým by se slušná spíše dala, těm toliko aby se dávalo 15 gr. českých.“⁷⁴⁾

Ale na tom nechtěli nikdež drábové přestati. Kutnohorští musili jim dáti po 23 groších v týden, a na Stříbrských chtěli drábové dokonce 30 grošů týdně, pravice, že i Plzeňští tolik dali. Z psaní, kteréž Plzeňští na poučenou poslali do Stříbra, dovidáme se zevrubnějších modalit, kterak smlouváno s dráby o mustruňce. Stůj tu kus zajímavý:⁷⁵⁾

„Když sme dráby své přijímali, žádného určeného času ani mzdy sme jim neoznámovali, než toto, že služba jich se počne ode dne vytažení od nás z města, a jakžkoli páni Pražané a jiná města svým se zachovati ráčí, že my jim též žádné ujmy činiti nechceme, avšak uznamenavše nemalý nedostatek v šatech i v zbroji, zavdali sme jim po 6 zlatých rýnských, aby se tím lépe vypraviti mohli. Potom po navrácení jejich žádost jest na nás Ondřej, hejtman náš, od nich znesl, abychom jim službu povinnou dodali. I oznámili sme mu, že by páni Pražané, po 20 groších alb.⁷⁶⁾ na týden počítajíc, za dva měsíce svým mzdu dali, a že my se též tak zachovati úmysl máme. Co se pak outraty na vobrok koňskej dotýče, počali sú také nás žádati, abychme jim to nahradili, ale my oznámili, poněvadž sme jim koně a vozy zpřasobili a tak sme povinnosti dosti učinili, a oni nic jiného našeho obecního, než spíží svú sú na těch vozích vezli, že sú taky koně opatrovati povinni byli.“

Tento důležitý list mimo jiné poučuje nás též o tom, kterak bývalo při městských žoldněřích co do spíže. Druhdy bývali totiž měšťané povinni k platu také naložití drábům vojenský vůz potraviny.

Rakovničtí tak učinili ještě r. 1526. K světoznámé bitvě mohačské poslali totiž 10 žoldněřů, každý dostal půl třetí kopy hned závdavkem, a na čtvrt léta vyjednáno s nimi 51 kop. Do vojenského vozu naložili jim měšťané hrnec měděný, a hodně masa nasoleného v soudku dali k tomu. Pak přidali půl strychu hrachu za 6 grošů. Krejčí Čapek ušil tehda za 5 kop 16 grošů č. nový šperloch k vozu vojenskému ze 26 loket sukna a z cvilíuku, za

⁷³⁾ Arch. lounský, kn. č. 1. E 11.

⁷⁴⁾ Sn. Č. I. 308.

⁷⁵⁾ Arch. plzeňský, lib. exped. č. 10. str. 26.

⁷⁶⁾ To jest bílých, českých.

72 grošů koupeného. K výpravě přidán pacholek se 4 kopami v měsíci, aby drábům kupoval jísti, kdyby se nedostalo.⁷⁷⁾

Nápodobně vedou si Pardubičtí ještě r. 1530.⁷⁸⁾

Ale časem přestala města opatrovati své dráby potravou, vždyť to nebyla věc nikdy dobře možná. Co naloženo pod šperloch nebo kryptloch do vozu, to snědeno brzy, a pak chtěj nechtěj musili drábi kupovati nebo krásti. Potom míval prodej a obchod s potravou městský generál, a uvidíme, že i tím všelijak vojáky šidíval. Dali-li měšťané pozdější dobou drábům na cestu některou spíží, již jen z lásky a ne z povinnosti to činívali.

Naposledy čteme o povinném platu na vojenskou kuchyni v počtech staroměstských, naložených na vojnu tureckou r. 1532. Těch počtů mimochodem všimneme sobě. Poznáme ouhrnkem, kterak veliký mívali naši předkové náklad na vojnu tureckou v jediném městě a v jedné jen výpravě!

Na 202 dráby pěší za čtyři měsíce vydali Staropražané 1077 kop gr. českých. Kopu lze dobře klásti za nyníjší šestizlatový dukát. Na 31 jízdných dáno 546 kop, za oves, seno, slámu 3 kopy 40 gr., na kuchyni 20 kop, za valach 8 kop, předáno jednomu drábu 20 grošů, 33 kop „hotových zase, což sešly na drábích, kteří byli zbiti a zemřeli“ — tedy vydáno ouhrnkem 1649 kop 30 grošů za čtyři měsíce vojny.⁷⁹⁾ Znajíce svrchu povinnost každého města královského, kolik jízdného lidu a pěšího podle šacuňku mělo postavovati, dopočítáme se podle této pražské outraty summ, kteréž vydala česká města samotná za zdar svých sousedů, přímo obrovských!⁸⁰⁾

Než vraťme se zase ke mzdě žoldnéřské. R. 1543 platilo se jezdcům měsíčně po 12 zlatých rýnských, drábům pěším po třech kopách č., vozatajové dostali též po 3 kopách č., formané po 8 zl., písař 4 kopy, puškař 6 kop. Toho právě roku vydali Staroměstští za jediný měsíc vojny (měli 136 jízdných a 544 pěších) 1428 kop 24 grošů č.⁸¹⁾ Téhož roku žold venkovských měst nelišil se od pražského žoldu. Budějovičtí platili svým 64 pěším po 6 zl. rýnských měsíčně — tedy rovně tolik jako Pražané.⁸²⁾

⁷⁷⁾ Č. Č. Mus. 1884. 438 a kn. nejstarší počtů měst. v arch. rakovn.

⁷⁸⁾ Pardubičtí r. 1530 kupují do vozu vojanského nového (neboť starý jim vzat byl u Moháče) mimo košiny, pytle, „udly“ i sýry, máslo, slaniny. Počet pardubekay v Mus. č. I. 1530. fol. 3.

⁷⁹⁾ Arch. pražsk. Lib. rer. mem. č. 332. fol. 45.

⁸⁰⁾ Nedejme se másti tím, že kopa grošů, tehdejšími Pražany utracená, víří za náš dukát. Spíše chytáme z předešlého počtu tu zkušenost, že pořádný válečný valach byl koupen tehdež za 8 kop, a že by tedy Pražané témi penězi, jež utratili r. 1532 za pouhé čtyři měsíce, byli koupili 206 valachů, nebo nad 400 krav. Tím srovnáním velikost outraty božeji bude pochopitelnější.

⁸¹⁾ Arch. pražsk. č. 332. fol. 69—71.

⁸²⁾ Arch. musejn. listiny budějovické.

Z svolání Šebastiana Wajtmile r. 1546 dovídáme se, kolik placeno u vojsťe zemském vyšším důstojníkům. „Leytingar“ měl dostati 25 rýnských měsíčně, trubač 12, fendrych k 500 pěším 16 rýnských, fendrych leytingar 8 rýnských, pištec a bubenník též po 8 zlatých, barvíř 16 zlatých, a též tolik rotmistr jednoho praporce.⁸³⁾ Zlatý rýnský počítán za 24 grošů českých.

Venkovská města platívala vůdci městských žoldnéřů touže dobou obyčejně pětkráté víc nežli sprostnému pěšákovi; mimo to mival vůdce příspěvek na koně a sluhu. Budějovičtí r. 1543 dali „správci“ svého vojska 30 zl. měsíčně, 18 zl. na koně a 4 zlaté rýnsk. na pěšího s halapartnou.⁸⁴⁾ Koncem století dostávali vůdcové městského voje 40 kop na měsíc.⁸⁵⁾

Platy našich žoldnéřů byly skoro stejné s platy žoldnéřů německých, ale obojí vysoko přebíhaly nad platy žoldnéřů románských. Slavný Cervantes, jenž, slouže v bitvě u Lepanta 1571 za žoldnéře, o ruku přišel, bral měsíčně 4 neapolské dukátky,⁸⁶⁾ což počítají za 8 franků; to měl náš žoldněř několikráté tolik.

Svrchupsané platy zůstávaly našim žoldnéřům beze změny až do konce století. Roku 1594 platí Plzeňští, „počnouc od toho dne, kteréhož z města k mustruňku vyjedou, na jeden kůň jízdní a pacholka 12 kop míšeňských, až do jejich šťastného domů navrácení; na kůň vozní a pacholky, což se jich s jedním nebo dvěma střelci při vozech míti musí, po 6 kopách platiti se bude. Co se onrytu dotýče, poněvadž se neví, jak dlouho koně před vytažením na obroku chovati musejí, že se s nimi o to námluva učíni, jakož pak za to jim 20 kop míš. dáno jest“.⁸⁷⁾

Zatím stalo se také zvykem, vojákům městským přidávati k žoldu některý příspěvek pod všelijakými jmény. Též jim slibován ten neb onen kus šatu v dar. Příkladem buďte Plzeňští, kteří r. 1594 usnesli se: „Přstolung pro lid pěší, davše je k tomu bubnem, kdožby se v tom potřebovati dáti chtěl, svolávati, nařizen tento, předkem, že každý z nich opatřen býti má šturmmaubem, ručníci a dobrým korduláčem; druhé, kdyžkoli z města vypraveni budou, každému z nich bez vejražky služby jeho 1 kopa míš. laufgeltu dána bude; třetí, za každý měsíc služby po šesti zl., však při navrácení jejich domů každému z nich za měsíc poslední po sedmi zlatých dáno bude; k tomu všemu suknička z červeného sukna s bílým burgundským křížem, podšitá černým sukem a nad ním

⁸³⁾ Ruk. budiš. Politica. 419. Též v arch. c. k. mistodrž. Missiv. č. 38. fol. 137.

⁸⁴⁾ Arch. musejní list. budějovické.

⁸⁵⁾ Mladoboleslavští platívali Janu Vyšemirovi Rodovskému z Hustiřan 40 zl. Počty v městsk. arch. lit. D.

⁸⁶⁾ Zprávy Wold. Kadena dle arch. neapol. (Conforti „I Neapolitani i Lepanto“) v Presse, Oktob. 1887.

⁸⁷⁾ Plachý, Paměti plzeňské. 180. 181.

opět kříž takový z žlutého sukna, galjoty a poloubotky, volovo, prach a jiné potřeby přidáno býti má.“⁸⁸⁾ A suknička nebyl dar maličký! V Mladé Boleslavi platí ouřad r. 1619 za „10 loket sukna modrého na sukni rejtharskou 4 kopy“. Tolik sukna bylo na ni potřebí! Ale outraty na sukničku bylo ještě více. „10 loket bílého sukna na podšívku za 3 kopy, od postřihání 8 grošů.“ A kolik placeno krejčímu, ani nevíme.⁸⁹⁾

Když páni mustrherové na rathouze dojedli a dopili, odebrali se slavně na mustrplac, kdež se pískalo a bubnovalo, až se rozblašovalo. Jindřichohradečtí platí už r. 1487 a potom vždy, „když se v zbroji ukazovali“, několik grošů „bubeníkom“ a „pištěom“.⁹⁰⁾

Byli hejtmané asi zvědaví, jaké vojsko uvidí, a konšelé asi starostlivi, aby jim přísný mustrher všecky vojáky a všecky koně přijal a žádného nevyloučil pro jeho nedostatečnost. Kde také hned sehnati náhradu, a neublížit sobě? Vystrčí-li hejtman některého chromého koně a zamítne-li ho, škoda bude dáti zaň nechromého! Obezřelý hejtman bude ohledávati také pušky, ručnice, kordy neb korduláče, ba i nahlédne do vojanského vozu!

Ani se nedivíme, když drábům do Turek táhnoucím, o nichž se nevědělo, vrátí-li se kdy, aneb neprodají-li na svém návratě zbraň, do ruky svěřovali konšelé náradí vojenské co možná nejhorší. Ty časy minuly, že měšťané čest svou v tom viděli, předčilo-li jejich vojsko úpravou nad jiné, jako „když r. 1514 král český s mocí táhl, aby království Uherské přijal, že Plzeňští velikou čest obdrželi skrze oděv, kterýž drábům svým dali, a skrze osoby drábovské, protože takových osob udatných z žádného města vypraveno nebylo“.⁹¹⁾

R. 1593 Zikmund Chotek z Chockova, starý voják, hovoří už jinak; nařká nejprve, že obyvatelé čeští pro svou domácí práci zapomenuli věcí vojenských. „Však i naši milí předkové,“ dokládá Chotek, „též také svých živností jsou neopouštěli, ale pod tím na nepřítelů svého veliké zření mívali, že se jich národové báti musili“. Prý v pevnostech drží císař vojáky na žold, na místě těch cizozemců že by mohli cvičiti se synkové čeští, „ale mládeže nevytvítilé v království Českém mnoho se nachází“, a dotýká se mustruňku praví konečně: „Když se mají na nějaké veselí neb sjezd jeti, tu se při nich nákladní a platní koně spatřují, jichž někdy to staí do dvou set a víceji dobře vypravených koní; když pak na potřebě zemské se mají vypraviti, tu hned sobě stýskají, že se na vypraviti nemají. Což mně v dobré paměti zůstává, jakož jsem poručení císařského na Písku měl tři kraje (Plzeň. Prach. Podbrdsk.) při mustruňku spatřovati, tu jsem nemohl z těch krajů 100 koní správných vyhledati; při pěších jsem spatřoval, jak mi-

⁸⁸⁾ Plachý, Paměti plzeňské. str. 183.

⁸⁹⁾ Arch. v Mlad. Bolesl. kn. počtů lit. D. R. 1619.

⁹⁰⁾ Reg. purk. v Hradci ku příkl. fol. 122. atd.

⁹¹⁾ Kron. Plachého. Rukop. v Č. Mus. fol. 69

zerně s zbraněmi jsou vypraveni, na které kdyby bojování přišlo, nemohl by se žádný pro jich mizernou výpravu ubezpečiti.“⁹²⁾

Namítne-li kdo, že Chotek, jsa vojákem z řemesla, poněkud přísně soudí o vojstě městském, pomni slov našeho Veleslavína, jenž dí v Politii:⁹³⁾ „Sám jsem některé mustruňky viděl, že na zbroje a brně i osoby mnohých vojáků mustrovaných hanba a těžko bylo hleděti.“

Byl-li mustruňk jen tak na ukázkou nebo na slavnost, a nikoli do vojny — a takové ukazování dělo se k vůli cviku dosti často — měšťané vypravili na cvičiště vojákky dosti oupravné, ale do vojny byli opatrnější. Velice domluvný zápis v této příčině učinili Lito-měřičti r. 1606.⁹⁴⁾ Prý „k předešlým mustruňkům nemalý, ale veliký náklad jest šel, z těch příčin ráčili pan rychtář a páni tento prostředek obrati, tak že z jednoho každého cechu jistý počet osob jest zvoleno, a ty oupravně s zbraněmi, což soldatům náleží, se ukázati a postaviti každý cech na svůj náklad má, a pokudžby pak jaká toho další potřeba ukazovala, čehož pán Bůh ostríci rač, že by se lid takový vypraviti (do vojny) měl, tu již to, odkudž náležeti bude, opatřeno býti musí“. Tot patrno hotové divadlo a nic jiného: kdyžby tedy pán Bůh neostřehl, a výprava musila přes pole, najali by se žoldnéři se zbraní ledakous.

Ouhrnkem však nerač se nikdo mýliti! Mustrheři bývali dosti přísní a neústupní, tak že celkem přec jen vymohli opravu dostatečnou. Vždyť bylo také jim báti se, že na všeobecném mustrplace, kdež na posledku všecko vojsko strhnouti se mělo, utří sobě v druhé a nejvyšší instanci hanu a výčitku zlou.

Když hejtmané ohledali městskou armádu a shledali ji dostatečnou, vydána drábům přísaha, v níž vždy byl obsažen účel výpravy a slib poslušnosti i hrdinnosti. Děla se králi a obci.

Přísaha měšťanům Starého i Nového města, při mustruňku r. 1620 (22. octob.) vydaná, zněla:⁹⁵⁾ „Přisaháme pánu Bohu všemohoucímu a nejjasnějšímu knížeti panu Fridrichovi, z buoží milosti králi českému atd., že chceme pro dosažení stálého pokoje proti všem nepřítelům, kteří by koli hradu Pražskému a těmto městům Pražským ubližovati chtěli, státi — toho nám dopomáhej Trojice svatá!“

Tím bývala úloha hejtmanů skonána. Buď konšelé, buď drábové vyvolili teď ze sebe „fendrycha“, a purkmistr mu odevzdal městský praporec, na němž znak města býval malován.⁹⁶⁾

⁹²⁾ Č. Č. Mus. 1884. 299. Dvorský. První kus nářku Chotkova stejného rozumem čte se při r. 1591 v Pam. Dačického I. 173: „Těch časů žádného křigsmána českého se nenacházelo, všickni se toliko na pejchu, rozkoše vy dávali, nic na to nedbajíce, že se jim ledajací eizozemci, poběhlíci v zem na českou záhubu usazovali.“

⁹³⁾ Politia historica. 287.

⁹⁴⁾ Rukop. litoměř. v Mus. č. 3. E. 3. fol. 157.

⁹⁵⁾ Arch. pražsk. lib. memor. 326. fol. 124.

⁹⁶⁾ Prapor z Mýta Vys. byl z dykyty modré, červené a bílé s obrazem sv. Jiří. Šembera, Mýto 22. V Jindřichově Hradci dali r. 1489 zámečnicko-

Purkmistru a konšelům pak ještě zbývalo dráby i vůdce jejich napomínati, ony, aby byli městu ke cti, tyto, aby byli svorní a šetřili měšce městského. Plzeňský primas Šebestian Pechovský z Turnštejna r. 1594 učinil městské výpravě, v níž tehda mimo obyčej mnoho bylo sousedů ozbrojených, „obšrné předložení s takovým napomenutím: „Poněvadž svrchovaná poctivost a pochvala, a z druhé strany též i posměch a umenšení poctivosti a slovnosti města tohoto na nich záležitosti bude, aby jeden každý z nich, majíc předků našich milých počestné chování a rytířství na paměti své, netoliko se o to staral, aby nic z takové poctivosti umenšeno nebylo, ale nad to vejš ještě rozmnoženo bylo. Proti tomu aby se také těšili, že netoliko taková jejich hrdinská mysl u potomků s pochvalou připamatována bude, ale také oni slušné odměny a poděkování při svém Bůh dá šťastném navrácení dojíti mají. Nad to vejš aby se toho ouřadu dověřili, že manželky a dítky jejich tak poručeny v nepřítomnosti jich ouřadu býti mají, aby v ničemž žádného nedostatku netrpěly.“⁹⁷⁾

K proslovení primasovu nemohli drábi neodpověděti. Plzeňští vojíni tenkrát „oznámili ouřadu, poněvadž víru křesťanskou a dobré jméno města tohoto zastávají proti nepříteli Turku mají, že v tom všickni státi chtějí! A vzhůru k nebi a slunci tváře své, též ruku pravou — tím toho dotvrzující — zdvihali. A tak rozžehnavše se s ouřadem, odtud, na faru šli, a sebe všemu kněžstvu poručili k modlitbám; z nichžto jeden každý na kůň svůj vsedše, v ordnučku svém z města — všecky spolusousedy v pláči pozůstavivše — ve jméno boží jeli.“⁹⁸⁾

Z oučtů městských víme, že vždycky taková napominání, aby dobře ujala se, provozena bývala některým pitím a hodem. Pan primas dal vyvaliti soudek, hospodyně v rathouze navařila masa, a než vojáci do opravdy odtáhli z města, bylo ještě velmi veselo. V oučtech na příklad stříbrských čteme, že r. 1594 vydáno „při mastruňku písači 5 grošů, outraty u pana primasa, co sou vojáci protrávili, a při schůzce pánů z kopy 12 grošů, trubačům na zproptí 15 gr.“⁹⁹⁾

Naposled ještě naložilo štědré město svým drábům některý kus jídla do vozu. Plzeňští r. 1594 vložili do vozu „soudek másla,

za evočky k praporci 7 denárů, hrot k dřevu koupen za 4 groše; dřevo a štít maloval malíř za 22 grošů, a prapor zhotoven ze 7½ lokte tafatu po 24 groších a ze 4½ lokte plátna modrého „k růžím“. Arch. v Hradci. Reg. purkm. fol. 28. 22. Na „kornetech šlechtických též byly erby, a k nim i hesla, jichž několik z r. 1611 uvádějí Arch. Pam. VII. 401. Na př.: „Ehre Gott“; „Virescit vulnere virtus“; „Constanter pro patria“; Jifi Vratislav měl text: „Lépeji umřítí, než bez poctivosti živu býti“, a „Non est mortale, quod opto“. Pražané Staroměstští i Novoměstští mívali na jedné straně orla císařského, na druhé erb městský.

⁹⁷⁾ Plachý, Paměti 181.

⁹⁸⁾ Tamže 182.

⁹⁹⁾ Kn. stříbr. č. 193. fol. 39. 160. 159.

soudek soli, poltu slanin, centnýř sejra, čtvrt vola uzeneho, a co by se od vaření více přiládovati mohlo, to se jim k nadepsaným věcem z lásky darovati má¹⁰⁰⁾

Ohromný vůz vojenský ovšem s ostatní větší částí naplněn byl koňským obrokem, prachem a náboji, též rozličnými věcmi k rychlé potřebě, hřeby, podkovami, „šraubštuky“, kladivy, nejty, řemeny. Také tu ležely tyče i makovice,¹⁾ z nichž bylo lze složití jeden neb dva polní stany.

Odchod vojska nebyl vždy ode všech sousedů přívětivě provázen. Žoldnéři totiž velmi zhusta sousedům zůstávali dlužní za dosavadní protrávení. Na příklad r. 1601 přihnalo se na radnici v Mladé Boleslavi několik osob, aby vysvědčily, „kterak Šebastián Krosněř a Petr Hoch, rejthari, při mustruňku nemalý čas u nich se zdržovali a trávili, a majíce odjeti k dluhu se znali, ale nic neplatili.“²⁾ Oba dotčení vojínové protrávili velikou summu 72 kop míšeňských! A zdržeti vojáků nebylo lze! Jednak hrozili „ručnici nabitou“ a jednak, co s nimi? Kdo by byl šel za ně do boje? Bylo tedy čekati trpělivě, až-li se vrátí z vojny.

Z větších hříchů bylo, že na příklad v Hoře, než vytáhli, r. 1529 zbořili z bujnosti šibenici. Z toho měli konšelé velikou nesnáz, poněvadž nechtěl potom nikdo „klýnotu toho“ opravití.³⁾

Když konečně vojsko vytáhlo, nemyslíž nikdo, že konšelé měli po starosti. Rakovnickým r. 1594 píše Krčál a Zahradka, oba spolu radní k vojsku rakovnickému přidání, sotva že do Brodu došli se svou armádou, že jeden rejthar těžce se roznemohl, aby poslal na valacha osobu jinou.

Tenkráté neuměli Rakovničtí jiné moudřejší rady dáti, než tu, „aby z pacholků pěších jeden si sedl, aby počet vyslaných v své celosti zůstatí mohl, že pak mezi pěšími jedna osoba, která ubyla, při mustrheřích snad pasýrována bude.“⁴⁾ Sotva se hnuli z Brodu dále k hranici české, zase přišel posel se zprávou, že vůdcové vojska rakovnického mnoho utrácějí a jsou nesvorní. Poslík odnesl tedy Tobiáš Hozovi Žlutickému a Benedyktu Sekyrovi, „vrchním správčům nad vojáků rakovnickými, do Uher vypravenými“, psaní nevrle: „Nenadáli bychom se na Vás, abyste na napomenutí naše tak brzy zapomenouti, a to záští, kteréž mezi Vámi umořeno, netoliko z myslí, ale i z srdce vypuštěno býti mělo, zase živili. Zdáme, abyste ušetřili nákladu obce chudé a byli svorní, ješto co zlého nesvornost přináší, zvláště v správách, o tom dobře souditi můžete a mnoho ste slejchali.“

¹⁰⁰⁾ Plachý, Paměti 177.

¹⁾ Stříbrští platí r. 1534 za barvení makovic k stanu velikému 7 gr.

²⁾ Arch. mus. v Mlad. Bolesl. Kn. pamětní fol. 130.

³⁾ Šimek, 86. Hist. IV. 313.

⁴⁾ Kop. v arch. rakovn. z r. 1590.

A nebyli ti dva rakovníčtí vůdcové z nejhorších! Březan vypravuje o vojště, jež poslal Petr Rožmberský r. 1605 na Turka, o jeho třech vůdcích pěknější věci: prý s vojáky „v ozralství radili a sekali se napořád, tak že dříve nežli přišli do Brna, několik z nich bylo zabito a 50 zraněno.“⁵⁾

Litoměřickým r. 1514 zas učinili drábi cestou tu šeredu, že s tím, co zavzeli, utekli a nad tovaryši zle udělali.“⁶⁾

Ale konšelé, dověděvše se čehokoli, na městské dráby, do boje oslané, ani upřímně se nesměli hněvati nikdy; vždyť šlo o to, by se jim — jako r. 1514 Litoměřickým — nerozběhli a nezpůsobili škody ještě větší. Proto také psali Rakovníčtí, sotva že byli apomenuli vůdce vojska slovy svrchu psanými a doněkud nevrlymi, rzy potom týmže hejtmanům zase:⁷⁾ „Byste se všemi dráby sobě oručeními i se vším vojskem křesťanským zdrávi byli, dobře se měli, udatně a šťastně s nepřitelem všeho křesťanstva bojovali, jeho řemohli a s potěšením domů se navrátili, toho vám od všemooucího pána Boha na svých každodenních modlitbách vinšujeme“. ři tom přání poslali žold na měsíc a prosili o noviny z bojiště, bzvláště chtěli věděti, „kde své položení máte, co jest se těchto udv u Rábu v pravdě zběhlo, jak mnoho lidu křesťanského jest aromážděno, jaká síla turecká“.

Měšťané vysílávali se svým vojskem, jako svrchu poněkud otčeno, též zvláštního „cónmistra“. Instrukce cónmistra Daniele elínka z Lovoše, jenž šel s vojskem pražským r. 1619, poučí nás jeho ouřadě zevrubněji.⁸⁾

Vyvolili prý ho, „chtíce, aby lid v placení, též v opatrování rachy, luntů, kulkami obmeškáván nebyl“. Poroučí se mu tedy k opatrování vůz kočí se 2 koňma a s vozatajem k vezení věcí, oldatům potřebných; co mu od peněz a municí nyní dáno bude, a to certifikací aby purkmistrovi a radě odvedl; péchotě naší aby aždý týden podle pštolunku platil aneb nejdéleji v půl měsíci; luntů, prachů a kulky aby mezi ně rozděloval, kdyžby toho jaká otřeba nastala; mimo to má na vůz druhý spížný, rejtharům přílušejší, pozor dávat; na dva koně kočovské, na 4 od spížního ozu, na 1 pacholka kočovského a na tři k spížnímu vozu týhodné o 1 kopé 15 gr. míš. pasírovati se bude, však oni sami stravou e opatrovati a ne k cónmistru o to hleděti mají; když se bohdá lastně sem zase navrátí, aby vozy, koně, i kšíry zase přivezti leděl a jich rozmrhávati nedal. Za práci měl na měsíc 20 kop íšeňských, a měsíc napřed anrytgelt má se jemu proti certifikací ddati; na vosk, papír a jiné potřeby, k písarství náležející, aby bě, co vynaloží, do register zaznamenával“.

⁵⁾ Č. Č. Mus. 1880. 451.

⁶⁾ Rukop. litoměř. arch. bez čísla z r. 1503.

⁷⁾ Kop. v arch. rakovn. z r. 1510.

⁸⁾ Arch. pražsk. č. 326. fol. 122—123.

Městská vojska vedla a svedla se na určené místo buď v království neb za hranicemi. Nade všemi voji stavu městského býval zvláštní polní hejtman; k tomu ouřadu nejčastěji obíráni bývali chudší rytíři, válečných věcí povědomí.⁹⁾

Roku 1521 obdržel Hauk z Lejšníku, všeho vojska městského hejtman, „na kuchyni od země 400 kop gr. č. neb 1000 zl. rýnských“.¹⁰⁾ R. 1541 smluveno s hejtmanem měst královských Václ. Pětipeským o byt v Praze v domě, kdežkoli by sobě oblíbil; k tomu ročně při sv. Havle že obdrží 500 zl. rýnských čili 200 kop gr. č. „do smrti“, a mimo to 4 koně že chovati může; pro ty koně slibili mu dáti ročně vůz sena, vůz slámy; kdyby pak pro nemoc nebo sešlost věku pracovati nemohl, připověděli mu Pražané jménem měst 100 kop gr. č.; kdyby mu bylo jíti do vojny, měl dostati zvláštní příplatek k svému obyčejnému „jorgeltu“.

Na tento důchod hejtmana všech městských drábů byla Praha Stará i Nová přispívati povinna 25 kopami; Menší město pražské 3. Hradec 15, Žatec a Tábor po 12; Litoměřice a Budějovice každé po 10, Mejst s Louny po osmi, Chrudim 6; nejméně přičiňovali bylo k onomu „jorgeltu“ Vodňanským, Dvorským, Poliickým a Ousteckým. Ti každí povinni byli jen jedinou kopou.¹¹⁾

Když se vojska městská kdekoli sešla, chtělo míti jedno město předeek před druhým; věc to směšná, ale v starých dobách bývalo o ni hádek trpkých nemálo.

Z roku 1514 známe hned hádky dvě. Jednou hádkou střetli se Žatečtí s Litoměřičany. Na rathouze staroměstském jednali vyslaní měst „o pomoc slušnú pánu našemu na Budín a ukládali, co které město má dáti; tu přede všemi Václav Bílek z Žatce pověděl: Páni milí, poněvadž páni Litoměřičtí před námi táhnú, a to jsú na nás právem obdrželi, že jest jim místo dáno před námi, nechť také více dadí nežli my; pakli chtějí páni Litoměřičtí nám to místo pustiti zase, abychom táhli před nimi, tehdy dvaceti pěšmi chceme dáti víc než oni. Martin Bakalář z Litoměřic řekl: Pane Václave nejsem zde o to, abych já umenšoval poctivosti pánům mým, nýbrž nyní ukládejme, co kdo má dáti podle možnosti zboží! A tak se stalo, že jest ihned po pánech Pražanech na Litoměřické kladeno“.¹²⁾ Zapisuje toto vítězství do knih litoměřických, pisať připsal, jsa vlastenectvím pln: „Jest toto dobré znamenání; poctivost města našeho vojenská!“

Druhá hádka z téhož roku jest poněkud již známější. Je to spor Plzeňských s Klatovskými, jenž začal se v poli samém hašteřivými a nechutnými slovy. Vypravuje Plzeňský kronikář: „Kdy

⁹⁾ Archaeol. Pam. VII. 314.

¹⁰⁾ Diplom. musej. Ms. Roudn. D. c. 54. fol. 61. Palacký V. 2. 440.

¹¹⁾ Arch. pražsk. 331. fol. 138. Též Pam. Arch. VII. 314.

¹²⁾ Arch. litoměř. Rukop. z r. 1514, kusý, bez pagin.

me táhli od zrádného Varadína, tu jest k nám přijel Martin Lichvice, hejtman klatovských drábů, a prosil jest knížete (Bartoloměje Minstrberského) a hejtmanů vojska, aby vojsko zastavil, ať zvěděti, kdo za kým táhne. A hned vytáhl registra svá za abátem a dal je panu Žaludovi, a Žalud je před knížetem četl přede všemi tu přítomnými lidmi. Tehdy Lichvice pověděl, že Plzeňští nemají za Slanskými táhnouti. Tu hejtman plzeňských mu odpíral, načež mu Lichvice odpověděl: Však jest tak, že byste se táhnouti měli, ale již jste to ztratili! A náš (Plzeňský) řekl: Jakterak jsme to ztratili? Proč nepovíš? Víš-li co zlého na pány máme? A on řekl: Chceš-li, ať povím? Pověz! Však jste propekli bratry i s putnou! V tom kníže je okřikl, řka: Nechte tak toho, ať páni, však zde o to roku složeno není! A náš Lichvicovi odpověděl: Pomniž, pane Martine, več odíváš pány mé! A tu ihned ty řeči knížetem osvědčil a panem Žaludem hejtmanem vojska a jinými mnohými urozenými lidmi.¹³⁾ Po té dali se Plzeňští do písmenné hádky s Klatovany, poněvadž jim byly „ty řeči o ztrátě místa nesnesitelné“.

Než spor vyřízen, nalezlo na krále, aby také srovnal nějak ostatních měst a rytířů hádky, jež vznikly v témž tažení měrou nebývalou. Král skrze svého hofmistra, pana Roupovského, odpověděl, na ten čas aby každý táhl, jak kdo zastižen jest, „však bez ohledu na každý jeho spravedlnosti k budoucímu času“. A tak tehdy táhli každý, jakž „zastižení jsou, ačkoli v registřích Starého města pražského podle nařízení krále Vladislava zapsáno se nacházelo, které město po druhém polem vojenským táhnouti má, mezi kterými zřízeními to stojí, že za Litoměřickými táhnouti mají Žatečtí, potom Lounští, potom Plzeňští a potom Klatovští a tak dále“.¹⁴⁾

Nevole a spor Plzeňských na čas uklizeny jsou ubrmansky 1515 knížetem Karlem v Slezi Ministrberské a Olešnické, pány poraženy a posly všech měst královských, na kteréž pány se obě strany k přátelskému rovnání a smlouvání dobrovolné podaly.

Smlouveno a uklizeno „nejprve, což se těch slov Martina Lichvice dotýče, že jsou Plzeňští to místo v tažení ztratili, a při tom s tím nedopověděl, aby to jakou šeredností, neslušností ztratili, a k tomu praví, že je Plzeňské má za dobré a ctné lidi, jakož J. M. císař a všecka země je mají: z těch příčin ta slova nejsou, nebyla býti nemohú k žádné škodě a ujmě na poctivosti Plzeňských nejších i budoucích, nyní i budoucí časy a věčné. Protož aby byly všechny ty řeči a věci i s těmi psaními, kteráž jsou na obě strany o to mezi nimi prošla, mimo se pustily a jich sobě nikterakž nepomínaly, než aby svoji radše dobří sousedé a přátelé byly atd.“.¹⁵⁾

¹³⁾ Plachý, Paměti 112. 113. Bartoloměj kníže byl vnuk krále Jiřího.

¹⁴⁾ Tamže.

¹⁵⁾ Arch. pražský. lib. sentenc. 351. fol. D. 29. Stalo se 1515 v pondělí po Matiaši evang.

Ale spory tyto o přednost nebyly r. 1515 na vždy a věčně mezi oběma sousedoma uklizeny.¹⁶⁾ Po dvaceti osmi letech vypukly znova. Roku 1543 píšf Plzeňští psaní radě do Klatov¹⁷⁾ o zprávě Ondřeje Kopiníka, hejtmana lidu vojenského z Plzně vyslaného, „kterak klatovští služební v témž tažení, nemajíce toho učiniti, vetřeli se před našimi, kterýžto Kopiník, maje nad tím těžkost, že jest chtěl toho hájiti a místo to, kteréž sou naši od starodávna drživali, zachovati, ale žádán sa od jiných stavu městského vyslaných, aby na ten čas tomu dobrý pokoj dal, že jemu i nám bez škody bude i potupy, na ten čas uposlechl. Což nám jistě s podivením jest, protož vás za to žádáme, že nám to psaním oznámíte, stalo-li se jest to s povolením vaším“.

O tu věc prošlo psaní ještě více. Konce zbytečné nevole té, kteráž však na ony doby charakteristická, nedočetli jsme se. Aniž na tom co sejde. To, co uvedeno, za příklad malichernosti postačí.

Abý obraz byl úplný, na konec zmíniti se jest, že k válečnému tažení pořizovala se děla ke všemu stavovskému vojsku sněmovním nařízením.

Kolik kusů mohlo neb mělo býti, o tom poučno jest r. 1532 nabídnutí, stavům učiněné od Václava puškaře.¹⁸⁾ Chtěl přihotovati třicet kusů po 30 centnýřích, k nimžto by koule jedna vážila 11 liber; více 30 kusů po 15 centnéřích s kulemi po 5 librách; 30 kusů po 10 cent. s kulemi po 2 lib.; 15 moždířů po 8 ct. a kule kamenná aby vážila 40 liber; pět moždířů po 15 cent. a kule aby měla cent váhy. Též ke každému kusu aby bylo 500 kulí, to přijde 55000 udeření. Ty kusy aby připraveny byly do loží a okovány. K tomu všemu aby bylo 300 lopat, tolikéž rejčů, motyk, sekýr a 50 řetězů, jeden za 1 kopu gr., 20 lánů provazů, dvě kozy zdvihací s provazy a kladkami. Též 300 ohnivých kulí, z nichž každá stane tři zlaté, a těmi kulemi i ohnivými věcmi jinými aby házeno bylo na nepřítele, kdyby se zakopal. K transportu aby bylo 40 vozů. To vše chtěl přistrojiti podnikavý český puškař ve dvou letech za 7000 kop míšeňských.

Vojsko odešlo do pole na Turka, a měšťanům uloženo, aby nejen pořádně za svými žoldněři posílali peníze, ale nejeden mandát královský kázal, aby také na modlitbách trvali.

Mandát z roku 1566 (pátek po sv. Jakubě) nařizuje modlení zvonění klekání, kterýžto zvyk už prý „nemálo zvetšel, přestal pomínut“. „Jakož na minulém augšpurském sněmu jsme nařizovali o tom učiniti ráčili,“ tak praví Maxmilian císař v mandátě,¹⁹⁾ „i v městě Vídni i v jiných zemích rakouských a tolikéž v království Českém a mark. Moravském, aby tak držáno bylo, nařizu-

¹⁶⁾ Strnad ve vyd. Plachého. 113.

¹⁷⁾ Arch. plzeň. lib. exped. č. 12. fol. 156.

¹⁸⁾ Plachý, Paměti 140.

¹⁹⁾ Z arch. rakovn. otištěn mandát v Č. Č. Mus. 1884. 440.

... když takové zvonění uslyší, mají všickni na kterémžkoli místě hned na kolena svá padnouc, pána Boha za ukročení hněvu, milost, vítězství prositi, jakož jsme pak modlitbu obzvláštní dali a ji vůbec ku vydání vytisknouti poručiti ráčili, kterouž každý, kdo čísti umí, nábožně modliti se mají. K tomu mají kněží každý pátek, když se zvoniti bude, lidem v kostelích kázání krátké o pokání činiti, ... jakož jsme při dvoře našem naříditi ráčili, pokudž jedny možné bude, při takovém náboženství sami osobně býti přítomni; po kterémžto kázání má držána býti zpívaná mše, a mají se krámové otvírati. Naposledy pak chceme, aby v těchto nouncených časech všecka posvícení, tance a světské kratochvíle (kromě veselí svatebních, v kteréž se tance poctivě dopouštějí), dle ustanovení zastaveny byly.“

Jak zavzněl zvon, lidé tedy po ulicích klekali, a jakkoli naše země od Turka ležela opodál, nicméně strach z Turka tu býval vždy veliký, a to právem; neboť od prvních chvil panování Ferdinandova le vysílali Turci své špehy a paliče do našich vlastí; ²⁰⁾ když konečně pevně usadil se baše turecký v Budíně, nebyly naše kraje ani trochu bezpečny od zrádců, poturčenců křesťanských, kteří za peníze chodili k nám pálit. S hrůzou poslouchal lid v chrámech kázání kněze, o Turcích volajících: „Vidíme, jak pán Bůh pro hříchy své nás, Štýrsko, Charváty, Uhry, Sedmihradčany, Moravany, ano i všechny skrze Turka a chasu Bohu zpronevěřilou těchto našich žalostivě ráčí navštěvovati dávkami, houfy vojenskými, drancováním, loupením, pálením, násilím i mordováním pokutovati!“ ²¹⁾

Když tak a podobně kázal kněz, tím ochotněji platili věřící do chrámů do trubliček, na zdi přibitých, podporu vojákům zmrzačeným, kteréž peníze pak, sčítány byvše děkany a konšely, posílaly berníkům krajským. ²²⁾

S hrůzou si v městech našich opisovali strašlivého sultana Solimana vyzvání k vojně, jež prý poslal císaři Maxmilianovi, a začínalo se: „My Soliman, Bůh na zemi, nejvyšší císař všeho světa, otec a nejvyšší předchůdce všeho křesťanstva, vzkazujeme ti, Maxmiliane, všecku nemilost, neštěstí, zkažení tvé celé země, znamujeme, že my skrze pomoc nejvyššího Boha v nebi, nejneumoženější Bůh na zemi a velikomocný císař, Zioldan v Babyloňu, pán v Armenii urozeného pramene Nybrinu, veliký pomocník císařův, markéz na Archei, král nade všemi králi od poledne až do večera, od východu až k západu, a probošt v ráji, boží Mechmet kazitel všeho křesťanstva, pán tvého ukřižovaného Boha, všech císařů a pánů všeho okrsku světa, tebe, Maxmiliane, který v naší

²⁰⁾ Zinkeisen, Gesch. d. osm. Reich. III. 592. a. j.

²¹⁾ Kázání V. Cykady. 1607. str. 373.

²²⁾ V Rakovnicích složeno od sv. Mikuláše r. 1594 do sv. Jiří 1595 do 1600. listy „na pomoc proti Turkovi 9 kop 1. groš. Arch. rak. lit. E. Kopiař 1560.

uherské zemi pánem se píšeš, pod ztracením koruny naši navštíví tě chceme“ atd.²³⁾

S dychtivostí pochopitelnou sháněli se měšťané vždy po zprávách z bojiště, ale až na to, že hrdinští Slované Jurišič a Zrinský zastavili jednou i po druhé pochod turecký svýma prsoma, nikdy jindy nepřicházely z Uher zprávy pěkné. Jista jest věc, že naši předkové čeští statečně na těch polích krev cedili za věc cizí. Díl Stránský, že stavěli se Čechové Turku „vždy čelem a nikdy zády“, a uvádí příklady české statečnosti ve své „Respublice“; k tomu dokládá r. 1556 Pavel Korka z Korkyně — vypravuje „o retuňku“ Čechů a Moravanů u Tisy —: „Kdyby Rakušan byl ten prostředek našel a to dovedl, byl by vzat jináč na slovo, ale my Čechové při pánech svých netak platíme.“²⁴⁾

O hrdinnosti našich nebude tedy pochybnosti, ale výsledky tureckých vojen byly mdlý. a kronikáři městští zapisovali sobě nejedno o vojště nevrle slovo. Rakovnický kronikář, jména nepovědomého, na příklad při roce 1566 píše: „Tazení veliké bylo do Uher proti Turku, a teház museli lidé po ulicích, ryncích, domích, když se na kostele zazvonilo, klekati, a pánu Bohu se za ně modliti, aby jim vítězství dáti ráčil, oni pak, majíce se s nepřátely potýkati, dali se v zbytečné žraní a pití, takže mnozí, majíce v Brně tři, čtyři koně, na pěším domů se vraceti museli.“²⁵⁾

Když po některé přestávce a tureckém ochabnutí začaly se vojny znova a prudčeji, jsou r. 1592 mandáty o klekání obnoveny, mustruňky nařizovány, a výpravy začínají se znova.

V Praze učinila všecka tři města spolu s kněžstvem r. 1592 zajímavá snesení příčinou vojny turecké.²⁶⁾ Každého dne ranným jitem aby byly služby Boží a „kázání svatá“, k svatému pokání modlitby s lidem aby se všude říkaly, a litanie zpívaly. „Každého dne v hodinu sedmnáctou v Tejně a u sv. Havla i u sv. Jiljí zvoněno bude, a tu kostelové se všickni otevrou. Kohokoliv a kdekoliv takové zvonění postihne, hned každý na svá kolena kleknouti a srdnatě pánu Bohu se modliti bude, aby pán Báh ráčil světa zbourění přetrhnutí.“

I v dělnicích a v bytech lidé měli klekati, „což vše za čtvrt hodiny i nejdéle půl trvati bude“. Spolu zakázány lidem daremné procházky po rynku při službách božích, „aby šli raději do kostelů“; „víno pálené“ nesmělo se „na řád“ prodávati, „až práve v Tejně po službách božích bude“. Hudby v městě zakázány, „ať také i školy šermířské se vyzdvihují, aby se na ně žádný nebezpečil; kdo pak chce rytířských kusů dovozovati, ten do pole proti Turku může to raději vykonávati a ne zde neužitečně se potloukati“

²³⁾ Arch. plzeň. lib. sentenc. č. 4. str. 341.

²⁴⁾ Č. Č. Mus. 1830. 438.

²⁵⁾ Rukopis, maj. dra. Fischera v Rakovni. str. 84.

²⁶⁾ Arch. pražsk. lib. r. memor. č. 326.

V ten čas král volal lidi válečně do Znojma, „poněvadž do-
ázejí zprávy, že Sinan baše den ode dne tyransky škoditi se
vojí“. Některá města „mustrovala“ vojáky hned a dosti ochotně,
já ledabylo.

Z ochotných byli na příklad Slanští. Jich kronikář²⁷⁾ vypra-
je o mustruňku, dle něhož „stav městský měl s osmým člově-
em a z poddaných s desátým člověkem v pátek po sv. Bartolo-
ěji u Znojma nadjíti se dáti. To Slanští poslušně učinili a lid svůj
nejspěšněji, poněvadž jim velmi pozdě znáti dáno bylo, jsou
pravili; jsou 41 osobu pěších vojáků, na větším díle souseďů,
dlouhou a mnozí s krátkou ručnicí, šturmmaubem a dobrým kor-
ilárem neb šavlí, a k tomu vůz vojanský se 4 koni a profanty
pravili — ale taková znamenitá výprava všecka daremna byla,
ebo potomně času podzimního zase se lid, nespůsobiv nic, na-
átil a nechal tam nescíslné summy peněz“.

Svádí Slanský letopisec tehdejší neúspěch válečný na to, že
Znojma vojáci leželi kolik neděl, váhajíce, až pak zrazena pev-
ost Rabská, „ten port a brána všeho křesťanstva“.

Rakovnický kronikář svrchu dotčený, jenž vůbec nijak vo-
kům ani pánům nepřeje, svádí neúspěch války r. 1594 na vyšších
avů zbabělost. „Stav panský, rytířský, města, sedláci, ze země
eské jsouc proti Turku odesláni, majíce se dáti přes šifpruky za
du, rozutíkali se, ale mnohá města setrvala, takže se jim, po-
ěvadž předních stavů nebylo, od hejtmana poděkování stalo,
potom propuštění byli. Rakovníčtí všickni dostáli až do podě-
ování.“²⁸⁾

Na konec o pověstném tažení našich lidí r. 1594 z nejocho-
ějších budtež připomenuti Plzeňští. Zápis jejich kronikáře jest
ejobšírnější a poučný velmi. Když prý mustruňk nařízen byl
le sněmovního vyměření s tím podotknutím, aby všude v městech
ojáci oblečeni byli v sukniče stejné barvy, a páni Plzeňští slí-
li svým žoldněřům dobré ručnice s kachery, toulci (pouzdry na
rach), kličkami dlouhými a meče rejtharské, „tak, jakž to vše
nové nákladně zhotoveno jest“, k tomu šprichůze (spritzhosen)
boty rejtharské: tenkrát mnozí sousedé „k válečným věcem na-
onění jsouce, hned z své dobrovolné vůle a myslí hrdinské a ry-
řské pro poctivost města a pochvalu“ sami osobou svou dali se
áti k tomu tureckému tažení.²⁹⁾

Ale ochota pohasla, pochladla už ve Znojmě. Praví plzeňský
opisec, „že někteří sousedé na mustruňk v Znojmě očekávajíce,
tu již nouzi a nepohodlí zakusivše, a zvláště zaslechše o nebez-
čenství, že naši do šanců tureckých vpadli a přivedeni jsouce na
la, že jich do šesti tisíc na placu zůstalo, velmi na myslí své

²⁷⁾ Paměti Václava Knězeveského. Rukop. v c. k. univ. knihovně.

²⁸⁾ Rakopis dra. Fischera 96.

²⁹⁾ Plachý, Paměti 177. 185.

ustraseni jsou, tak že žádné chuti další k vojně neměli, protož k pánům, s nimi vyslaným, mnohé spurnosti a nevolnosti se dopouštěli“. Když pak měšťanští vojáci tito naposled pomněli, „čím sobě každý z nich, manželkám, dítkám, živnuškám svým povinni jsou“, nebylo už lze jich udržeti. Hrdinská mysl dohasla. Šli domů — až na dva: hrdinové ti byli krejčí Vejvoda a mečíř Melichar — a když přišli zase do své „patrie plzeňské“, ouřad konšelský je za to „hodně a, obzvláště vinnější, vězením šatlavním za několik dní trestati dal“.³⁰⁾

Po vojně vraceli se žoldněři městští do těch měst, kdež byli najati.

Leckterýs domácí synek „přikradl“ se už dřív nežli drábi. Svědčí Lidmila Pekelská v Kouřimi r. 1558:³¹⁾ „Když se zase z vojny někteří kradli, uhlídala sem Jana, truhlářova syna; vítaj milý Jene z vojny, pověziž mi novinu o mém Burianovi! On řekl: Zdráva byla, má milá paní matko, neumím o něm nic pověděti, neb sem jiného za sebe nastavil. A já mu řekla: Dalíť sou post-port, abys těžkostí neměl? Přejíť toho, když tě to můž minouti, lípe doma bejtí.“

Kdo odešel z vojska bez pasportu, byl sběh.

Při návratě žoldněřů byla slavnost a kvas jako tenkrát, když byli odjížděli. Konšelé se sic nepředali nikda, ale kvas a vítání přece bylo.

V počtech berounských čteme o takové outratě r. 1509, že obnášela jen 22 grošů; v počtech stříbrských r. 1594 jímá „outrata co sou vojáci protrávili u rozvodu, 15 grošů 3 denáry, a co sou u pana primasa vojáci propili při schůzkách pánů, to bylo 1 kopa 4 gr. 2 denáry“.³²⁾ Za devadesáte let tedy značný pokrok co do outraty vítací. A ještě více zapsáno mají Mladoboleslavští v počtech r. 1619. „Za 1/2 sudu piva hořkého vojákům, domů k obdanku při cházejícím, 2 kopy 30 grošů, za 28 žejdlíků vína k počtě hejtmanského lidu pěšího 2 kopy 24 grošů.“³³⁾

Když odbyto vítání, jali se ouředníci, z konšelstva na to volení, podle inventáře prohlížeti koně, vozy, zbraně, žoldněřům svěřené. Odvozování to nevykonalo se asi bez křiku. Mnohá zbraň byla polámána, mnohá ztracena, kůň schromlý nebo ztracený a tak všelijak jináče. Žoldněři chtěli doplatku své služby a „obdankování“; městský ouředník chtěl náhrady za škody na zbroji. Lomničtí (nad Popelkou) zapsali sobě o takové případnosti r. 1599 s dojemnou resignací: „Vrátivše se, ručnic toliko 29, šturmhaubů 29, šavlí 32, kecherů 29, toulců na řemeních a s kličkami 28 přinesl kterážto zbroj zase dobře spravená na zámku Lomnici k budou

³⁰⁾ Plachý 192.

³¹⁾ Arch. kouřim. kn. svědomí.

³²⁾ Kn. stříbr. č. 193. fol. 160.

³³⁾ Arch. v Mladé Bolesl. kn. počtů lit. D. 1619.

potřebě vedle kuchyně složena zůstává. Ostatek jí někteří neváží na té cestě rozprodali aneb skrejvali i zas nevrátili, takže nebylo z nich odkud a co vzítí.“³⁴⁾

Kutnohorským r. 1532 Jakub Desátník oznamoval pokorně po svém návratě, že, trochu se podnapiv, s koně spadl, a kůň že mu zatím utekl. Chtěl aby mu 8 zl. zadržaných propustili.³⁵⁾

Moudře v těch věcech vedli sobě v první půli XVI. věku Lounští. Ti před vojnou drábům zbraň prodávali, a když se drábové vrátili, kupovali konšelé zbraň tu zase. Zapsáno na příklad r. 1521 v knize:³⁶⁾ „Za čtrnáctou zbroj, drábóm prodanou, když vysláni byli od této obce proti císaři tureckému, 22 kopy. Když se vrátili, koupena zbroj po půl druhé kopě.“ Pochybujeme, že by i v druhé půli dotčeného věku tento moudrý způsob byl ještě možným býval.

Jiné nesnáze mívali konšelé také žalobami jedněch žoldnérů na druhé. Dovídali se (po vojně) pěkných věcí. Nejčastěji žalovali žoldnéři do svých desátníků neb i hejtmanů městských, že je cestou okrádali. Na jednoho městského vůdce — Jana Žízku z Litoměřic — žaloval r. 1515 při svém návratě vrchní městský hejtman, „že jsou též jiní viděli v Uhřích, že jest Žízka vzal váček Viklického a jej odpásal od něho, a všed s tím váčkem za vůz, přebíral se v něm a potom jej do soudku vložil.“³⁷⁾

R. 1557 v Praze v soudě vypravoval kožešník Šťastný o Matěji Švambergovi, že, „jsa rotmistrem, kupoval chléb a nám mnohem draze jej prodával, čehož nám činiti jest neměl“, proto tedy že Švamberg a jeho bratr „jsou zloději, zrádci, lotři a hodní oběšení“. Ale pražští konšelé zavřeli pro nadávku „dobrého krikmana“, doloživše, „co se řečí, mezi stranami v službě zběhlých, dotýče, o to budou-li chtítí se vinití, právo se jim nezavírá.“³⁸⁾

O doplatek služebný bývalo také za časté sporů dosti. Drábi chtívali více, než smluveno. R. 1532 se pro tu věc v Čáslavi důkladně vzbouřili proti konšelům a všemu městu. „Napomínali konšelů z služby více, nežli jsou zasloužili, a k tomu sobě přivedli Jana Jiskru, který jim od Čáslavských byl za hejtmana vydán, s koně (ho) ssadivše, že jim i na čtvrtý měsíc dáti musel po 1 kopě grošů; také zabili desátníka a učinili svádu mezi knechty k velikému nebezpečení toho města.“³⁹⁾ V soudě komorním, kamž drábové od Čáslavských pohnáni byli, hájili se tím, že jiní také dostávali za čtvrtý měsíc po kopě; onen desátník, že dobyt šavle, sám počal bítí, a tak v tom že zabit byl; co se té bitvy v Čá-

³⁴⁾ Arch. Pam. 1874. 897.

³⁵⁾ Šimek, Sborn. Histor. IV. 378.

³⁶⁾ Kn. lounská č. 1. E. 11.

³⁷⁾ Rukop. litoměř. z r. 1508.

³⁸⁾ Arch. pražský č. 990. fol. 16.

³⁹⁾ Reg. hejtmanská (kom. soudu) č. 2. J.J. fol. K. 16.

slavi s knechty dotýče, toť prý knechti házeli na ně kamením a příčinu dali.

Jest patrno, měli Čáslavští tehdáž po návratě svých drábů v obci pěkný šum. Nálezem soudním nezvedlo se drábům asi dobře. Komorní soud zve je na ouřad hejtmanský pondělí po suchých dnech, a v důvodech zvacích praví, že „jsú nepořád a vejstupek nad hejtmánem svým učinili, k tomu také v městě se neposlušně zachovali“. ⁴⁰⁾

---

⁴⁰⁾ Reg. hejtm. (kom. soudu) č. 2. J J. fol. K. 17.

KAPITOLA OSMÁ.

O vojenských povahách.

Poněvadž města přecasto navštěvována, oživována i tuze obtě-
ována bývala vojáky z řemesla: pilna je věc věnovati jim také
apitolu.

Když nebylo válečné práce, byl voják z řemesla obyčejně žebrá-
em, pobudou a postrachem lidí pořádných. Jsa oblečen všelijak a
usou zbraň máje, chodíval voják s podvodnými obchody, jako onen
krigsman“ Petr Purš, jež r. 1591 zavřeli v Praze Staré, poněvadž
rodával prsteny mosazné, říkáje, že jsou to pravé zlaté prsteny, jež
lovou „fergesnitmein“; ⁴¹⁾ — anebo chodíval voják město od města,
es ode vsi zhola po žebratě.

V počtech městských kde kterých zapsány jsou bezčetné
dmužny vojanské. Otevřte počty stříbrské z r. 1590. ⁴²⁾ Některý
yden i tři rubriky po 2, 3 groších zapsány jsou vojákům. Na
říklad jedna zní také: „Nějakému krigsmanu z Hamburku 3 groše“;
iná: „Nějakým šesti vojákům dáno 12 grošů.“

Čteme-li na počtech Hradce Králové, až z míry často potká-
áme se s vojáky žebráky. Roku 1605 také si zapsali Hradečtí:
„Dáno vojákům nějakým, kteříž k mustruňku šli do Znojma, jichž
ylo do čtyřiceti, 25 grošů 5 denárů.“ ⁴³⁾

V počtech města Boleslava Mladého r. 1593 platí se „lanc-
nechtu“ z milosti 20 grošů; krigsmanu z Uher a „houfu“ knechtů
elá kopa; ⁴⁴⁾ dvě léta potom r. 1595 spočetli jsme v 26 mlado-
oleslavských žebráčích jen jednoho písaře, jednu zemanku, která
astala 10 grošů, jediného studenta, pět žebravých kněží, ale
3 žebravých vojáků. ⁴⁵⁾

Toť přec důkaz, že po městech nejvíce vojáci ruku k almužně
stavovali a se potloukali. I protož velmi případně zove je písař

⁴¹⁾ Arch. pražsk. č. 1282. 169.

⁴²⁾ Kn. stříbr. č. 193. fol. 36. 186.

⁴³⁾ Reg. purkm. města Hradce Král. v. Č. Mus.

⁴⁴⁾ Kn. počtů z arch. Mladobol r. 1593.

⁴⁵⁾ Tamže r. 1595.

Mladoboleslavský právě roku vzpomenutého vojenskými pobudy. Zapsal sobě totiž: „Dáno vojenským štercýřům 10 grošů“. A štercýř je pobuda.

Nejvíce podávali sobě dvěře v radnici Mladoboleslavské potulní a žebraví vojáci r. 1619.⁴⁶⁾ Na počátku roku psal písař almužny jednotlivě po 6 groších. Ale brzy začali choditi vojáci v hejnech. Jednou 14 vojínů dostalo 14 grošů; pak jich přišlo 50, dostali „fedruňku“ 25 grošů; naposled už napsal písař jen ouhrnkem: „Vojákům přespólním, mnoho jich přicházelo“, dostali 1 kopu 48 grošů dohromady.

Co vyžebrali vojáci, propili. O nějakých německých knechtech svědčí kovář z Bedřichovic r. 1558: „Přišli ke mně, když sem počal obědvati; byli Němci, dal sem jim malej peníz a řekl sem: Živte se podle vůle pána Boha! A jeden ohavně vodhalil své tělo — a jiný plil, nahoru hledě — pili ten den od rána.“⁴⁷⁾

Když král na svůj groš kázal sbíratí vojsko, sháněli se najímači všude v městech po takových vojenských pobudách. R. 1615 píše konšelé Hradce Jindřichova svému pánu Vilémovi Slavatovi:⁴⁸⁾ „Nějací dva soldati k nám do města na hospodu přijeli a pana hejtmanovi vzkázali, pokudžby to proti němu nebylo, aby jim povolil některé povalečné soldaty zde najímati.“ Pan hejtman poslal pro purkmistra Casolára, ten zavolal konšely, a když konšelé „s příkrou domluvou přikročili“ k najímačům, od koho by takovou moc k najímání lidu měli, dali oba verbíři moudrou tuto odpověď, že sbírají „toliko povaleče, kteří se tu zdržují, s tím doložením, že by (konšelé) tomu povděčni býti měli, že je vyvedou.“

Nestačili-li onino vojenští povaleci, býval leckdy k vojně odvozený. Píšeť Ferdinand I. devatenácti městům r. 1546,⁴⁹⁾ „aby konšelé mezi obcí přezvěděli a shledali, kteří by pacholci do pole nám se hodili, aby se hned strojili, kteří by nechtěli, aby je přidrželi“. Koho donutí, ten že dostane dobrou v Žatci (na mustruňku službu; bez zbroje 4 zl., s ručnicí 5 zl., zbrojný 8 zl. na měsíc. Není než také nucená služba, poroučel-li týž král r. 1546 Nymburským, aby mu půjčili svého trubače na vojnu.⁵⁰⁾

Někdy dovoleno v našich zemích i cizím vladařům najímat žoldnéře, jindy zase to přísně zakazováno týmž způsobem jak vývoz obilí, stříbra, prachu.

R. 1536 najímal na Moravě jakýs Podmanický lid vojenský pro „Januše“ Zápolského — nedivno, že král horlivě káže, ab

⁴⁶⁾ Arch. v Mlad. Bolesl. kn. lit. D. 1619.

⁴⁷⁾ Kn. kom. soudu č. 14. G. 31. 32.

⁴⁸⁾ Arch. Hrad. Jindř. Kopiaľ 1615. fol. 32.

⁴⁹⁾ Arch. c. k. místodrž. Missiv. 38. fol. 159. Města ona byla: Litoměřice, Plzeň, Domažlice, Klatovy, Stříbro, Písek, Budějovice, Tábor, Čáslav, Hrad. Chrudim, Kouřim, Brd, Nymburk, Kolin, Slaný, Rakovník, Mělník, Oustí.

⁵⁰⁾ Tamže 148.

všickni všudy najímači i drábové honem byli chytáni a do žalářů zavíráni.⁵¹⁾ Od r. 1556 po r. 1558 je mandáty zákaznými, aby se nikdo nedával na službu ven ze země, přeplněn královský kopiář.⁵²⁾

Při povahách drábských ani není div to, že přijavše závdavek a část žoldu na prvý měsíc, utekli a dali se najati jinde. Král Ferdinand I. r. 1545 vydal rotmistru Vítovi, příjmím Charvatovi, otevřený list, aby po světě honil ty dráby, „které před dvěma léty pod správou Zbyňka Berky, nejvyššího mistra převorství Českého, měl, a kteří, přijmouc od Víta peníze, přeč jsou zutíkali“.⁵³⁾ Podobným patentem měl r. 1554 chytati Jilek Šimon „šancknechty, kterým zaval penize, a oni utekli přeč“.⁵⁴⁾ O dvě léta později rovně takový patent dostal Karel Třebický, aby si honil nevěrné šancknechty.⁵⁵⁾ Tím způsobem bylo by lze uvéstí příklad ještě ne jeden i z pozdější doby.⁵⁶⁾

V soudních knihách leckdy shledáš ten případ, že si vojáci po vojně takový zrádný outěk od vojska vyčítají, což ovšem urážka etí byla nemalá už proto, že řády vojenské pravily, kdo uteče, má jmin býti za šelmu. A „šelma“ bylo těžké tenkrát slovo. R. 1562 obeslal Jan bubeník Matěje Kytličku na soud staroměstský, „že mluvil, kterakvy peníze na tu službu, která byla k králi englickému, vzal, toho tažení tam jest nevykonal a nedotáhl, než zase nazpátek s jinými tovaryši, sobě podobnými, se navrátil, zradil, a že je šelma“.⁵⁷⁾ Kytlička na žalobu odpověděl zcela správně: „Ať ukáže pasport, jakž za pořádek jest, když jej uhlídám, chci ho míti za dobrého kriksmana“. Ale konšelů tím slovem nepřesvědčil. Ortelem svým těžkou onu urážku zrušili, poněvadž Jan bubeník, toho času, když jest tažení bylo, z měst Pražských nechodil, bubnu neměl, ani bubeník mu neříkali“. Roku 1557 vinil v téměř soudě Václav Stejcký, že majal kdys do vojny Jíru pacholka za služebníka, a ten že „z pole ušel a o tři koně, zbroj, šaty a jiné věci jej připravil“.⁵⁸⁾ Bývalo tedy neupřímné vojenské chasy vždycky lostatek.

Žold platíval král žoldnéřskému vojsku svému rovně tak jako něsta. Ale plat ten přímo dával se jen správcím nejvyšším vždy podle smlouvy a „pštolunku“, s králem smluveného. Jináče uklááno smlouvou hejtmanům vojenským, aby sami najímali žoldnéře platy jim vydávali, o jaké s nimi se dohodnou. Někdy zase bylo v „pštolunku“ určeno všecko zevrubně, tak že nemohl snadno míti generál šmejdy na šizenou krále ani lidu válečného.

⁵¹⁾ Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 13. str. 579.

⁵²⁾ Tamže. Missiv. č. 50. fol. 125 jest 21 listů! fol. 156 zase atd.

⁵³⁾ Tamže. Missiv. č. 35. fol. 32.

⁵⁴⁾ Tamže. Missiv. č. 50. fol. 80.

⁵⁵⁾ Tamže. Missiv. č. 51. fol. 109.

⁵⁶⁾ R. 1602 kutnohorského najímače Jelinka šancknechti — 60 osob — Poděbrad ochromili a oloupili. Tamže kn. č. 108. fol. 53.

⁵⁷⁾ Arch. pražsk. č. 990. fol. 398.

⁵⁸⁾ Tamže fol. 36.

Několik příkladů osvětletež ty věci. Smlouva Jindřicha Perfka z Janovic, jež přijal král roku 1532 za „cómistra“, týče se jen osoby a služby jeho. Přijat byl „nad děly na čtyři měsíce se třemi koni jízdnými, tak aby s děly dolů do vojska jel a je podle rozumu svého spravoval“. Též mu bylo řídit puškaře a formany. Služba 50 zl. rýnských. Král mu slibuje chovati vůz se 4 vozníky pro špiži a druhý komorní se třemi koni, na kterémžby sobě zbroj svou a potřeby vezl, a k tomu 4 drabanty.⁵⁹⁾ Vojsku neplatil Perík, než zvláštní cólministr králův.

Smlouva Petra Ryšavého z Proseče, již učinil s králem r. 1537, jest už rázu jináčho. Je to „pštelbuch“ na 500 knechtů, kteréž aby sobě hejtman Ryšavý „zjednal, kde by sobě trval“, a zjednané přivedl na mustrplac do Brodu Uherského do dvou neděl. Za službu měl mít 40 zl. rýnských (asi 16 našich dukátů); knechtům aby platil 4 zl. měsíčně. V nich aby bylo 70 tuplsoldatů s dvojnásobným platem, a fendrych aby byl „muž dobrý a v bězích válečných zběhlý, buď stavu rytířského neb jiného“. Tomu aby dával 4 žoldy. Praporec aby dal udělati na groš králův. Při odpuštění měl žoldněřům „za obcuk půl služby dáti“. Jemu samému přidává král písáře, bubeníka, pištěce a drabanta.⁶⁰⁾ Rozumí se, že hejtman co do žoldu „knechtského“ krále poslechnouti nemusil. Podařilo-li se mu najati žoldněře laciněji, vydělal.

Takových listů zjednávacích, jako r. 1537 obdržel Petr Ryšavý, je v knihách krále Ferdinanda hojně za všecku dobu jeho panování. R. 1534 na příklad má jakýs Křištof Raycnštaynar zjednati 300 koní a jezdců. Král mu slibuje platiti za jednoho 10 zl. měsíčně „jako jiným v Uhřích“. K deseti koním aby byl jeden vůz, a za vůz že dá mu král 20 zl. měsíčně.⁶¹⁾ Co při tom pan Raycnštaynar vydělal, bylo jeho.

Ferdinand I., jsa opatrný hospodář, také někdy najímal vojsko raději ouředníky zemskými, aby nebyl od hejtmanů, kteří měli z vojny obchod, šizen. R. 1546 na příklad píše z Řezna purkrabovi hradu Pražského, hofmistru, podkomořimu, aby přijali za měsíční žold 4 zl. deset praporců drábů, poněvadž „Turci k Eseku přibyli“; k tomu rozkazu přičiňuje poznámku, že by také chtěl 400 koní, v Čechách zjednaných, ale s hejtmany nad jízdou „aby nic konečného nezavírali stran pštolunku, až přezvědí, co žádají“.⁶²⁾ Ale nájem 1500 „šancknechtů“ musil přece zas nechati vojenským „obchodníkům“. K některému počtu jízdných pomohl sobě tenkrát král tím, že poručil mnohým českým šlechticům, poněvadž vypraví do vojny syna Maxmiliana, aby byli při něm každý s jistým počtem

⁵⁹⁾ Arch. c. k. místodrž. Kop. č. 5. str. 183.

⁶⁰⁾ Tamže. str. 374.

⁶¹⁾ Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 13.

⁶²⁾ Tamže. Missiv. č. 38. fol. 80.

koní; na koně (rozuměj i s jezdcem) že platiti bude král po 12 zl. rýnských.⁶³⁾

Jindy zase poručil král hejtmanům všech panství svých v Čechách a na Moravě, aby chtěj nechtěj poslali mu desátého neb i pátého člověka z panství. R. 1552 poroučí, aby sedláci vyslaní z panství císařských, byli „nějak líp než jiní šatstvem odíni“, že dostanou na dva měsíce 3 kopy míšeňské. Kterí by „pro chudobu a nedůležitost svou zbroje neměli“, aby jim byla půjčena ze zámků.⁶⁴⁾

Ale tyto a jiné některé případy bývaly výjimkou; obyčejně vybral si král i zemští ouředníci některého zemana, a ten postaviv vojsko, měl z něho důchod.

Takovým hejtmanům pak v poli vyplácel sjednaný pštolunk královský neb zemský „cól mistr“. Adam Budovec z Budova na Janovičkách, jsa r. 1559 zjednan za „polního cól mistra“, měl míti na měsíc 100 zl. rýnských, dva drabanty po 10 zl., 2 písaře po 12 zl. a kočího za 15 zl. Kdyby byla vojna s Turkem, slíbil mu císař, že dostane „jako jiný cól mistr 12 koní zbrojných“. ⁶⁵⁾

Kterí hejtmané najímali vojáky o své ujmě, vždy mívali pověst zlou. Guarinus,⁶⁶⁾ vypravuje o lakotě starodávných římských vůdců, dí: „Nač sháněti se po starých historiích, máme-li nové přede dveřmi a na očích v této trvající uherské vojně od počátku až potud. Lze s pravdou říci i psáti, že většina škod a neštěstí, kolik ve vojně se jich sběhlo dosavade, všecko jen z lakoty peněz vzniklo. Což by hovořili ti mrtví, kteří leží v příkopech královského Bělehradu, kdyby vstali?“

Ale bylo dosti živých, kteří hovořili. Obyčejně hovořivali po tažení. Už při roce 1509 čteme v soudě komorním vinu Jetřicha z Gutštejna a na Chýsech, že nezaplatil 868 zlatých rýnských služby za 30 pacholků, vůz ani koně.⁶⁷⁾ Peníze prý k sobě od falckraběte přijal a těm, kteří v rotě byli, nezaplatil. Tou nepoctivostí ho vinil Mikuláš Valchář z Jindř. Hradce i Pavel, Šimek a Pařízek z Loun.

V pozdější době pověstný byl hejtman Matiaš Šejnoch. Ten vydělával z českých vojáků nevěrně a neupřímně. Roku 1551 dal císař psáti do Čech a do Moravy i do Slez listy veřejné, aby za peníze všude fedrováni byli Jiřík a Matyáš, bratři Šejnochové (Šonaich), jimž poručil „k své potřebě 2000 šancknechtů a 600 koní (jezdců) spěšně objednatí“. ⁶⁸⁾

⁶³⁾ Arch. c. k. místodrž. fol. 77, 78, 79.

⁶⁴⁾ Tamže. Missiv. č. 46. fol. 259.

⁶⁵⁾ Tamže. Missiv. č. 51. fol. 262.

⁶⁶⁾ Grewel der Verwüst. Guarinoni. 326.

⁶⁷⁾ Reg. černá aksam. č. 24. A. b. fol. 247. 265.

⁶⁸⁾ Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 50. fol. 24.

Páni Šejnochové jezdili tedy po české koruně semo tam a najímali i slibovali. V Zátci městě bubnem přivolali a do vojny najali Jana Slováka; Martina Krejzu najali v Husinci; Jana Divůčka v Nové Praze, řezníka Klímu v Staré Praze, Matesa v Turnově a jiné jinde. Všickni najati jsou na tažení „ke králi hišpaňskému“. Konečně vytáhli.

Už v Berouně poznali drábové, což to hodného generála mají. Jeden z nich — Jan Havír — vypravoval později v komorním soudě: „Matiáš Šejnoch neplatil hejtmanům, a hejtmané byli by nám rádi platili i rotmejsťři, i neměli čím, neb za sebou peníze zadržoval, a co mu v Berouně profantu dali, to všecko za peníze prodával.“⁶⁹⁾ A nápodobně činil i potom: kdekoli mu měšťané dali profiant zadarmo, leda by se rychle vojáků a jich násilností zbavili, vůdce nejvyšší to lidu vojenskému prodal se svým užítkem. „V Domažlicích dali za deset kop chleba, a za ten chlib také Švamberg (jeden z podvůdců) peníze k sobě přijal a dal je potom Šejnochovi.“ A „kdekolivěk na tažení bylo, a profanty nám dávali“, tak žaloval Jan Divůček, „tehdy on Šejnoch vždycky nám takové profanty prodával za peníze zas“.

V pochodech nic nešetřil vojáků. Jeden z nich žaloval: „Co sme měli utahovati podle smlouvy po čtyřech mílích, to nás po šesti natahoval.“ Jiný k tomu dokládal: „Bylo veliké horko; okolo pěti neb šesti mil takž nás uhnal, že jsme nikam dál nemohli. Litovali nás jiní národové, že sme tak co o hrdlo šli, ješto sme neměli podle polního práva než po 3 neb 4 mílích táhnouti.“

Šejnoch i přívozem šidil vojáký a přivydělával z jich krvavých, malých peněz sobě. O tom dí v soudě Pavel z Turnova: „Když sme se v Špéru převáželi a do města jíti chtěli, to v paměti mám, že sme nedávali než po vídeňském penízi přes Rejn, potom byl křik od drábů, že jim po krejcaru vyrazil.“ A jiný vojín, Jan Žižka ze Starého města, vysvětluje i doplňuje svrchu psanou zálobu, rka: „U Špéru od přívozu se tolik neplatí, jako on nám vyrazil po čtyřech černých penězích.“ Generál tedy platil přívozníkovi za vojáká penízek jediný, a vyplácejte týdně žold, strhl neb „vyrazil sobě hned peníze čtyři aneb jeden hodně tlustý německý krejcar“. Z dvou tisíc šancknechtů pěkná lichva!

Šejnoch z vojáků těžil ještě jináče — a to nám teprve vysvětluje, proč s nimi utahoval víc mil, než kázalo „právo vojenské“. On totiž dával sobě od vesničanů, jimž byla návštěva vojáků vždy nemila, zvláště platiti za brzký neb okamžitý odchod! Svědčí soudu jeden voják: „Posýlal svého profantmejsťra napřed, že tu mají ležeti drábi, a sedláci musili dělati ouplatek, aby nás dál vedl před se.“

⁶⁹⁾ Všecka historie toho zajímavého tažení zapsána v komorn. soud. kn. č. 14. G. fol. 68—75.

Žoldu neplatíval vojákům rád. Rozumí se to už samo. Martin Závora, jeden z rotmistřů druhdy Šejnochových, vypravoval soudu: „Šli jsme k Šejnochovi, toužíc mu toho, že nám zapláceno není, tehdy Šejnoch nám na to žádné odpovědi nedal, i odešli sme zase do ložumentů svezch.“

Tedy rotmistřům — důstojníkům — odpovědi nedal, však opovážil-li se sprostý voják domlouvati se žoldu neb jiného práva svého, dostal odpovědi. Ale byla bolestna. Týž svrchu psaný Závora o tom dí: „Poslal pro nás, a my sme nevěděli, voč. A on sobě sepsati kázal na Jana Slováka ze Žatce, čím ho mínil trestati. Sám ho odsoudil bez vědomí jinech, a kat stál již před stromem s koštišti. I podal na nás (Šejnoch), co tomu říkáme, že mu chce pardus kázati dáti? Ani toho Jana Slováka před sebe nepouštěl, aby ho vyslyšel; přece jej kázal katu vzíti na řetěze, jakž na lancouchu seděl, a vymrskati jej skrze ležení kázal; i chtěl s něho sundati košili kat, a my se přimlouvali k profousovi, aby toho nečinil, aby mu se větší posměch nestal. I mrskal ho po košili až ven z ležení. Já pak dál za ním nešel, i jinejm řekl (jsem), že pro nás nebylo potřebí posýlati, poněvadž ho sám odsoudil beze všeho regementu.“

Někdy vedl si Šejnoch k drábům s okolky ještě kratšími. O tom příklad vypravuje Martin Krejza z Husince: „Když bylo za Špérem u Durumus města, tu Šejnoch, přijevši z města do ležení, drába jednoho, svého pacholka, pobodl a do vsi jel a tam drába druhého probodl.“

Abý větších peněz dobyl, nešťítíl se Šejnoch ani strojeného divadla. U města Bonnu totiž navedl ubohé své vojáky, aby mu před městem, až vyjde s konšely, zadrželi koně a představili jakous vzbouřku pro neplacení žoldu, ale to všecko aby učinili jen na oko. Tím mínil donutiti pány v Bonně, aby hodně zaplatili, chtějí-li míti bouřné dráby s krku. Prostiíce o tom divadle vypravuje Divůček: „Když jest vyjel Matiaš Šejnoch u Bonnu ven mezi dráby, tu jest jim řekl, chceteli míti peníze? A to my, že rádi! On pak: že také rád a radší i my; já prej pojedu do města a vyvedu vám kommissaře ven, a tu pode mnou kůň chytte a netáhněte nikam, až vám peníze dá.“

Čeští drábové na nečest svého jména opravdu zachovali se vedle návođu svého nejvyššího hejtmana. Kamením a bouří vynutili z Bonnských nějaký groš, který sebral zase — Šejnoch.

Není důvtipný způsob, kterým šidil Matiaš Šejnoch konečně „englické mustrhery a kommissaře“, kteří mu za vojáky platili: Šejnoch totiž stavěl jednoho vojáka pánům platícím dvakráte; ednou zdravého venku „na mustrplace“, a když mustruňk odbyt, pěchal týž voják z rozkazu Šejnochova do ložumentu, a tu byl nova počítán od přichozího mustrhera za nemocného! Vypravuje tom na soudě několik vojáků.

Jeden dí: „Když bylo u posledního mustruňku u Harasu, kázal mi Šejnochů pisař, abych lehl, když bych přišel od mustruňku; a tak těch osob několik bylo, na které po druhé takovou měrou peníze bral.“ Jiný vypravuje: „I našli sme nemocných dosti, kteří u mustruňku byli, i zapisoval je po druhé jménem lecjakýms, pravíc, aby ležali, když mustrherové ven vyjedou.“

Než u jednoho vojáka se tento klam nevydařil, a to z příčiny směšné. Pan Šejnoch aneb sluha svého pána — pisař Holeček — položili jednoho z drábů, Klímu, řezníka staroměstského, za nemocného, ale dobří mužové nedali mu jísti. Jsa skrušen hladem, nemocný tedy vstal z ložumentu zase a šel po svých. Sám o tom vypravuje v soudě: „Když sme se mustrovali v Harase, přišel pisař Šejnochů, vešel mi se nemocným dělati, a tu mne podruhé zapsal; když přijdou kommissari, žeť dadí dva regaly, abych se nemocným dělal — i nemohl sem vyležeti hladem.“ Co tomu říkal pán, nedí se.

Nejbolestněji dotekl se Šejnoch svých vojáků na posledku tím, že jim praporečnickem učinil žida, jenž nezapíraje své obchodnické povahy, půjčoval vojákům na sto procent. Praví jeden voják: „Musili jsme to, co nám Šejnoch dal, zvláště my nemocní, od něho vzít, a tak nám žoldu nezaplatil ani obcuku nedal a nám pak nemocným ještě méně než zdravým dal, neb se domníval, že tam scepeníme; a naposledy pak pan Šejnoch nám ukazoval na žida, abychom k němu šli a prosili ho, aby nám půjčil, i byl ten žid fendrychem; jakož pak týž žid štrychem židovským, když komu z nás regalu půjčil, tehdy mu dáti musil dva.“

Posléze se vojáci vybouřili proti svému vůdci. Byla míra vrchovata, až přebíhala. A když se vzbouřili, „on ujev, nechal tu vozů i všeho, a drábi vzali ty vozy, vztrkali je všechny na jednu hromadu a vzali Adama Liského, místopofousa, musel jim je zase odmýkati, . . . a tak dráby on Šejnoch na se pozdvihl, byliby ho rozsekali“.

Tedy rytíř Šejnoch ze Šenajchu utekl. V komorním soudě žalovali pak jednotliví jeho vojáci bývalí, buď že je bil, anebo že jim pozůstal dlužen žoldy. Soudy se táhly, ortelů nevíme. Jen to čte se ještě, že císař r. 1560 píše arciknížeti Ferdinandovi, aby přinutil Šejnocha k záplatě drábům. Císař prý obdržel „suplikaci od Lope de Pila a jiných se stížností do Matiaše Šejnocha, jenž dva tisíce šancknechtů do Nydrantu na pomoc králi hispánskému vedl“. Hejtmané a knechtí že v suplikaci prosí, aby zaplacení byli.⁷⁹⁾

Že za to neztratil Šenajch důvěry ani cti, to víme z missiv královských, jimiž ještě potom několikrát se oběma Šenajchům bratřím právo dává sbíratí vojsko.

⁷⁹⁾ Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 62. fol. 208.

A Šejnochové nebyli výjimkou, Šejnochové byli pravidlem, byli typus tehdejší. Pro nic za nic jistě se nezbourili „knechti pod regimementem urozeného Adolfa z Althanu a nejvyššího na Ostřehomé“ r. 1603, o nichž šel po všem království mandát, že „se pozdvihli proti němu, ale i jiným bevelichhaberům, a po učinění chudým lidem znamenitých škod na kommissaře naše lehkomyšlně sáhli a skrze království a markrabství porůznu táhnou“. Vydán rozkaz, aby je všude chytali, „jak nejlíp a nejrozsafněji věděti budete.“⁷¹⁾

Dosti se nastarali králové naši z rodu Habsburského, aby vojska lépe bylo. Ale nespravili toho. Aby aspoň něco předešli, obávali králové velmi horlivě o žold.

S kterakou starostlivostí píše císař r. 1577 Vilémovi Malovci Malovic, cónmistru, stran platů pohraničných, aby pro ně bouře nevznikla! Na hranicích totiž bývaly s platem největší obtíže; platilo se žoldněřům — zvlášt při městech bánských — i sukny! Zajímavá věc, že taková sukna jednával císař v Čechách.⁷²⁾ Císař chtěl též roku právě psaného zvyk ten zachovati, píše,⁷³⁾ „kdyby se jedním penězi samými platilo, aby jiní, kteří s druhé strany Dunaje v pevnostech osazeni jsou a záplatu sukny od J. M. Císařské berou, neměli sobě co ztěžovati, a tudy aby mezi nimi nedorozumění nevzniklo“.

Než poněvadž vznikaly císaři těmi sukny stále větší „difficultates“, proměněn soukenný žold r. 1582 na peníze.⁷⁴⁾

Přes pečlivost císařskou stávalo se přecasto, že nedostali vojska za dlouhý čas ani sukna ani peněz. Přemnoho jest zachovávaných listů, jimiž píše ten i onen král český berníkům do Čech i do Moravy o peníze s tím důvodem, že „lidu válečnému několikrátě sto tisíc dlužni pozůstávati ráčíme“.⁷⁵⁾

Císař Ferdinand I. a jeho nástupce nejednou odkazovali své válečné věřitele, hejtmany a jiné nájemníky vojska, do tohoto nebo toho města českého k posudnému nebo k jiné berni, aby si ji vybrali nebo vybranou přijali.⁷⁶⁾ Sprostný voják, jemuž nezaplaceno, bouřil se. Z nespokojených drábů bývali ještě nejmírnější ti, kteří

⁷¹⁾ Arch. rakovn. v mandátech.

⁷²⁾ Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 84. fol. 336. dává císař Janovi z Lobkovic rozkaz, aby v Žluticích u všech soukeníků zamluvil pro lid válečný na „co nejlaciněji“, že ho zapotřebí má „nemalého počtu postavů všelichých barev pro lid válečný na pomezí“. Konečná slova císařova rozkazu jí podnes svou váhu, an dí: „Netoliko soukeníkům, ale i vši zemi k domu býti má, když takový handl v řád se uvede, neb tím prostředkem může v zemi zůstanou, na vlny lepší obytové budou.“

⁷³⁾ Sn. Česk. V. 628.

⁷⁴⁾ Sněmy. VI. 37. 196.

⁷⁵⁾ Arch. c. k. místodrž. 62. v té knize mnoho listů. Citovaný kus je ještě, u Sigeta ležícím. fol. 440.

⁷⁶⁾ Majestáty, č. 70. B. fol. 129. Čenkoví Dašickému r. 1565 přikazuje Hradci z posudného ročně 300 kop gr. č. „za služby do vojny“.

pro neplacení od vojska utíkali. Proti takovým vydal Ferdinand r. 1547 mandát, aby „byli zabíjeni, kdekoli budou postiženi“.⁷⁷⁾

A bylo-li za Ferdinanda I. tou příčinou lecky zle, daleko hůře bývalo za Rudolfa, jenž nikdy neměl peněz s dostatek.

Vzpomeňme sobě jen zpráv vídeňských o císařském vojsku r. 1605:⁷⁸⁾ „Čeho hajduci nepopálí, to poplundrují naši vlastní vojáci, jakož veliký počet kostelů zloupili; k tomu mají při sobě množství tisíc dobytka, Basta nesmí jim za příčinou neplacení dokonce rozkazovati, dělají sami, co chtějí, a tak sou otrhaní, že se zdají podobnější býti k žebrákům a stupkům, nežli k císařským vojákům. Chtějí býti zaplacení, jimžto přes desetkrát sto tisíců služby se pozůstává.“

Jaké v těchto poměrech mohly povahy vojáků býti?

Abyste vojíní byli hodni a mravní, dosti jim přikazovaly řády a hrozily hrdlem. I kněžského vedení a pobožnosti bývalo v ležení s dostatek. Ba vojákům vojny třicetileté i modlitební knihu, „Pobožného soldáta“, původně polskou, pak i na česko vyloženou, do ruky dali.⁷⁹⁾ A formu dali knize modlitební tak příhodně maličkou, že pohodlně mohl voják špalíček ten s sebou nositi.

Při této knížce drobet pobudeme. V českém překladě se nám líbí, že vede spisovatel vojáka do české kroniky. Radí: „Čti českou kroniku k vzbuzení rytířské zmužilosti, národu našemu příslušející, nebuď v čítání lenivý, tou prací vyheň se zahálkám, hrám, zlým rozprávám a jiným hříchům.“ Z modliteb s těží as byl by se modlil voják onu sedmou, jež má nadpis „za pokoj“. „Pane Bože, ač vojna na čas jest potřebna, ale pokoj vždy lepší.“ Vímeť, že žoldněř řemeslný bez vojny chodíval po žebrotě, nač mu pokoj?

Ale v tom jest jesuitská kniha ona převzácně zajímavá, že k hrozným hříchům tehdejších surových vojáků nalezla příčinu též jednu spravedlivou a směle ji vyznala: totiž tu, že zlodějství představených nejvíce kazí vojáky. „O jaké krivdy se dějí v zbírání daní na soldáty! Výběřčí zkupuje kontribuci a zase druhému prodává neb pronajímá, a ten zase jiného najde, a každý kradě. Zloděj jednomu hospodáři škodu činí, tito všem, neb hubí nezaplacené soldáty. Práví se, že sotva polovice kontribuci na potřeby válečné vchází a druhá se tratí. Výběřčí několikráte sto tisíc v reštu mají, peníze berou a vsi pro sebe kupují. O neřád a nedbalosti věcí obecních! Žádný vlasti nepolituje! Když tedy peněz není soldát vydírá a loupi; kdyby naši hejtmáné na starou kázeň vojenskou předků svých pamatovali, byli by slušnější i slavnější.“

⁷⁷⁾ Arch. c. k. místodrž. č. 38. fol. 267. Že chtějí pro neplacení odejít toho doklady v téže knize. fol. 260.

⁷⁸⁾ Rukop. budišín. fol. 247.

⁷⁹⁾ Petra Skargy. 1634. Exemplář český v univ. knihovně jest divně čistý, patrně se žádný voják z něho nemodlil.

odpočítáme-li veliký kus viny drábovských zločinů na bedra kých hejtmanů a cónistrů a nejvyšších správci: tož přece u, stejně velikou, část viny nelze jináče než zanechatí drábům a. „Militia malitia“, „život vojenský, život hanebný“ bývalo příslovím a nikoliv jalovým.

Politii Veleslavínové⁸⁰⁾ čteme: „Naši vojáci jsou tak zdi- že mezi přátely a nepřátely žádného rozdílu nemají a v krá- loupeži, přísahání, zlořečení, klení, malých dítek, panen í pohanění tak se hanebně a nestydatě chovají, že já toho vypsati nemohu.“

ovahy vojáků ještě jadrněji líčí Busbek r. 1554. Jsou to „lidé ení, zhubení, mrhači, krčemníci, svodníci, čtveráci, hráči, za- které přitáhla nezřízená svoboda ožralství, hry a kostky, e, svatokrádeže, smilstva, chasa nejzlotřilejších a nejzoufa- lidí, Bohu i lidem ohyzdných a nemilých“.

„Rozmlouvání sv. Petra s pánem“⁸¹⁾ o obyčejích a povahách kých čteme toto rýmování:

„Vím ještě jinou řeholu,
jenž drží s žebráky spolu.
A to jsou služební knechtí,
jenž řemesel dělat nechtí.
Nemají dost na svém žoldu,
ještě po všech hledí holdu.
Dokudž jest daleko Turek,
dotud jest knecht udatný rek.
(selské) statky moei berou,
najdouli kde krávu kterou,
ovce, slepice, neb husy,
to vše s nimi jíti musí.
Když pak po všech chodíc, prosí,
mrzuté oštípy nosí;
jestli že se jim nic nedá,
některý šeredně vzhledá.
A kde sami mohou, berou,
na to hodují a žerou.
A tu mi hned klobouk vzali
a sedláku jej prodali.
Potom ke mně jiný přišel,
řící jsem ho k sobě slyšel:
Bratře, připím trunk kočící!
V tom mne jiných víc obklíčí.
Já bych ho pěkně odbyl,
řekl jsem mu bodej zdráv pil!
On mi zaprskl pivem oči,
všeho mne po předu zmočí.
Nastala mi žalost znova,
však jsem nesměl říci slova,
vida jich dlouhé rapíry
a oštípy mrzké míry.

olit. 392.

ozml. Konr. Hosa přelož. 1585.

Nynější vojáci
a lancknechtí všelijací
tak se pěkně modlivají,
div že vlasy nevstávají,
přehrozně elementují,
nesmírně sakramentují,
na fasaňky a tisíce
a ještě i toho více.*

Co tu dosavad na hanbu tehdejšího vojska uvedeno, pochází z cizích jazyků a dotýče se ovšem nejprve cizinských žoldnérů, obzvláště německých. Ale už to, že na jazyk náš ty nářky a hany překládány, ukazuje, že byli naši žoldněři oněm asi podobní. Jen to by svědčilo o lepší hodnotě českých žoldnérů, že se styděli býti „lancknechty“. Vypravuje Sixt,⁸²⁾ že se r. 1547 lid do Mísně vypravil, a „toho času z Čechů nadělali lancknechtů neb každému dlouhý špís dali, aby se jim tím lépe zasmáli“.

A nebylo hanebnějšího vojska nad německé lancknechty. Hanuš ze Švorzperka r. 1538 zove je lidem „neužitečným a ničemným“, a Veleslavín po Lautrbeckovi dí:⁸³⁾ „Kdyby Římané vstali a na nynější naše landsknechty, šancknechty a jízdné rejthary s jich nekřesťanským a nelidským životem, zohaveným oděvem a spotvořilým obličejem⁸⁴⁾ pohleděli, spíše by je za loupežníky než za vojáky a za nějaká, neznámá, divoká zvířata než za lidi uznali.“

Bývali tedy „lancknechtí“ našim lidem ošklivý vzor německý; však od východu a z jihu strašlivějším vzorem byli hajduci, o nichž se vypravuje:⁸⁵⁾ „Ti lehkomyšní potvorníci s lidem, obzvláště pak s nevinými nemluvnátky, kterých se veliký počet zbitých na zdech a v plotích nastřkaných spatřuje, tyransky zacházeli, velikou žalostí se to ani vypsati nemůže“. Hajduci bývali i v Čechách hosty. V Mladé Boleslavi r. 1598 dva z nich, Janoš Senický a Petráš Sabodiský dopustili se odboje právu „dobytím zbraní a stisknutím z ručnice na rychtáře a bitím posla jeho“. Za to měli vedle zřízení zemského o hlavu přijíti, „však na pokorné a ponížené prosby a suplikování jich i na přímluvu Bohuslava Hasištejnského Lobkovic jsou z boleslavské šatlavy na zápis vypuštěni. Zapsali se, „že ani oni, ani tovaryši jejich toho vězení, kteréž hodně a spravedlivé na ně dokročilo, na městě Boleslavovi Mladém mstítí nebudou . . . však při tom je páni hejtmané krajsí tak opatrovatí ráčí, že takový zápis k žádné ujmě jich poctivosti ani dědiců a budoucím jejich býti nemá nyní, na časy budoucí a věčné“. Tedy i hajduk dbal někdy své cti!

⁸²⁾ Ruk. budišín. 427.

⁸³⁾ Politia 285.

⁸⁴⁾ Jinde dí, že jsou hanebnými nemocemi vlasů oblezlých i braňy ztraceni.

⁸⁵⁾ Rukop. budišín. fol. 249.

Český žoldněř, jenž v poli sloužíval s chasou všelijakou, býval účasten zlé její pověsti, a proto ho ani v následujícím registříku žoldněřských hříchů vyníti nelze.

Nejprve a nejobyčejněji žalováno do žoldněřů, že z míry klejí. Čtvrtou neděli adventní r. 1594 dle Šerera kázal kněz v císařské kapli u přítomnosti arciknížete Matiaše, nejvyššího generála v Uhrách, aby vojíni i hejtmanové, nechťéji-li býti ve válce raněni, nevěšeli obě na hrdla „divných, pověřčivých žehnání“, nýbrž raději aby se oddílili a nekleli.⁸⁶⁾ Konečně zvolal: „Ty se kneš, zlořečíš a laješ krz elementy a firmamenty, a Bůh dopouští, že časem všecka elementa proti tobě jsou; ty laješ a zlořečíš skrze rány boží, zdá mi se, že ti Bůh dosti ran dává, když mimo naději dostáváš šrámu, a by jej místo flastru prknem založiti mohl; býváš poruben co atón, na němž se dříví seká; ty zlořečíš skrze boží muky, zdámť se, žeť za to Bůh dává dosti ouzkosti a muk na vojně, že, jak sejskaje z domu vesele na vojnu vytáhl, tak stejskaje domů mírný se vracuješ; ty zlořečíš na mnoho tisíc sakramentů, a při poslední hodině ani jednoho užiti nemůžeš; ty laješ na mnoho tisíc dáblů, přijdouť někdy, a nebudeš-li pokání činiti, i s duší tě ztmou!“ Naposled řekneme-li, že kněz v císařské kapli nadal vojákům „smekbidel, loupežníků, kluků, stupků, tuláků, darmoblebů“, tož poznal čtoucí dvojí věc: jednak tu, že pověstný Abrah. St. Clara měl ve Vídni předchůdce, a pak, že asi pravda bylo, že kněz nezdvořile kázal, poněvadž by takto před příštím císařem obě věsti nemohl.

Jiná žaloba do vojáků bývala, že z míry pijí. Ale pití nad míru býval obecný onoho věku hřích, a proto bychom mohli odpustiti. Odpustiltě roku 1618 i dašícký purkmistr, jemuž poručil pardubický hejtman Jan Ledecký z Granova, „pokudžby se z solatů kteří, pod praporem při zámku zůstávající v městečku Dašíck, nejsouce na žádné posvícení odpuštění, po hospodách toulali, by jim ručnice a zbrané sousedé brali a je na zámek pardubický převéztí dali“. Ale purkmistr s jinými „lehkomyšlnými“ bouřlivě zpité vojáky ještě podporovali, začež zavřeni jsou.⁸⁷⁾

Horším bývalo v ležení i mimo ležení to, že za vojáky ode dávna šla se hejna poběhlých ženek. Šerer dí ve svém kázání:⁸⁸⁾ „Co st jiného mnohdykrát naše ležení vojenské, jediné jako nějaké posvícení nebo kréma a svatební veselí, na kteréž Turek nepozvaný přichází a všecku dobrou vůli kazí. K tomu někdy více kuběn vzli vojáků v ležení by našel, a všecko naskrze od kuběn tak se změní co shnilý sejr od červů . . Císař turecký dal za odpověď svým lidem, kteří mu radili, aby křesťanům, a zvláště Němcům, dal pokoj, že se křesťanů nebojí, a zvláště Němci že nejsou než vo-

⁸⁶⁾ „Jisté umění a zaklínání proti střelení“ atd. od Jiřího Serera S. J. 1596.

⁸⁷⁾ Reg. pam. pardubická v Mus. fol. 71.

⁸⁸⁾ „Jisté umění a zaklínání.“ D. Jiří Šerer. 1596.

žralci, musí s sebou vždycky své kuběny voditi, a hejtmané jich měkké lože pod sebou míti."

U nás v Čechách již r. 1467 hejtmané zastávali žoldnérům toho „práva“ voditi s sebou nectné ženy. Píše hejtman soběslavský Janovi z Rožmberka o žoldnérích, „žeť jsou přijati pěkně od měšťan, ale oni na počátku ne velmi pěkně se okazují a tak vedouce jim ženky do domuov a jim k necti; i přišli ke mně měšťané a tůžice mi toho, že by neradi dopustili takových neřádův v svých domech. I mluvil sem já o to s Frickem, hauptmanem jich, pojem s sebou Babu, Hynka a Sele i druhé měšťany, aby nedopůštěl toho. A on jest velmi protivně mluvil a řka, že by raději od V. Mti. jel, než by to opustil.⁸⁹⁾

Dlením let dovedly české a moravské ženky vojácké toho, že při vojště směly míti svého „fendrycha“ s praporcem, ohavně pomalovaným, a pod tím praporcem tažení se účastňovaly.⁹⁰⁾

Zlá povaha vojáků vůbec byla dále ta, že kradli, loupili a všude sobě vedli násilně.

Pod kterým titulem okrádali nevinné lidi, o tom vypravuje „Pobožný Soldát“, jenž dí: „Soldáti rádi z lakomství, vidouce u někoho peníze, mluví: Hle, zrádce, špehér, s nepřítelem má srozumění! Nebo: Onen služebníka, neb tovaryše mého ranil! Neb: tento mi koně ukradl — a zatím žádné barvy k pravdě nebude.“

V knize jiné čteme,⁹¹⁾ že v blízkosti drábů měšťan ani za bránu se neodvažuje, prý „strach v bráně stojí“. A „sedlák, oře-li, žne-li: vždycky se ohlédá, jestli naň kdo běží, aby mohl do lesa vklouznouti, aby trápen nebyl pro peníze, ješto měj on peníze neb neměj, protoť mučení neujde, jakž ho jedné dosáhnou ta zběr drábská“.

Drábové v Čechách nejednou uhonili sobě i od samého krále výčitku, že jsou lupiči. Na příklad r. 1546 přísně píše král Ferdinand I. hejtmanu polnímu v kraji hradeckém a právě tak hejtmanu vojska kouřimského kraje, že lid jejich dělá všude veliké škody, aby se pryč hnuli a škody stavili.⁹²⁾

Syn králův, arcikníže Ferdinand, r. 1552 píše Karlu z Žerotína „stran 2000 šancknechtů u Plzně ležících“, že kradou po všech, aby je trestal na hrdle; také že ho došlo poselství, „kterakby Domažlickým skrze vystřelení z ručnic a vyjitím ohně škoda se stala“.⁹³⁾ Žerotín měl obojí věc, zlodějství i paličstvo drábů, ohledatí a zprávu do Prahy poslati.

A kolik žalob zapsali sobě měšťtí kronikáři, když potkalo jich město neštěstí hostiti vojsko!

⁸⁹⁾ Arch. Č. VII. 272.

⁹⁰⁾ Rukop. univ. kn. č. 17. D. 20. Nářek země Moravské r. 1600 fol. 31.

⁹¹⁾ „Okolek světa“ r. 1620 v c. k. univ. knih. č. 54. E. 169.

⁹²⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 38. fol. 172.

⁹³⁾ Tamže. Miss. č. 46. fol. 261.

Plzeňský Plachý⁹⁴⁾ vypravuje o rejtharech, jichž tisíc r. 1595 strován byl v Chebě s tím císařským rozkazem, aby „upřímo Uher táhli“; prý ve Škvrňanech krávy zbili a tak si vedli, se ubohým s takovými hostmi stejskalo“. Když přišly zprávy nových ještě vojáků, že potáhnou Plzeň, „všickni se zděsili před po odjezdu předešlého lidu s věcmi svými do města se ovali, ano i okolní stavu rytířského nejlepší svrchky své i ve počet obilí do města u sousedů složili“. Vojáci přišli a vešli všude. „hospodářům klíče vytrhše, pokojů se zmocnili, truhlice zodmykali a, což našli, pobrali: na peníze, kde by je kdo měl, se vytazovali, a příkládajíce kordy obnažené též i ručnice ubohým lidem, což mítí chtěli, toho od nich dosahovali. Netoliko na gruntech obce zdejší činili, ale i jinde všude, a táhli“.

Plzeňští sousedé obdrželi z 600 mužů vojenského lidu příchodu po dvou na byt, ale žádný z vojáků nechtěl přestat na tom, že mu dle rozkazu komisařů za 6 gr. míš. denně dávalo. Vlastně vína chtěli mítí z hojua. „Za hospodáři a hospodyněmi naženými kordy se honili, je haněli, tupili a znamenité příčiny křivnicím podávali, toho vždy, aby lepšího opatření pro sebe nikdy dostati mohli, vyhledávající.“

Ještě horší věci ví kronikář slanský Václav Kněževeský⁹⁵⁾ o vojáků, kteří na Turka táhli z Němce přes Slaně r. 1591. Byli jim, a první vítání jich bylo, že chtěli purkmistra zastřeliti; ale se z bouřil a sebral jim ručnice. Jali se tedy páchatí věci „sotské“, při tom dobře pili a jedli, a ouřad musil jim, chtěje zbýti se, na cestu dáti 180 kop. „Nebylo tu spravedlnosti,“ kronikář, „ta byla teház v nebi.“

Ještě hůře zvedlo se Slanským, když šest let potom přišli noví. Nejprve to byli zase němečtí rejthaři a ti se v městě „jakž pokojně chovali, než po vesnicích znamenité škody zdělali“. Po Němcích „táhli mimo město 8 praporečů lidu jízdného divného, byli Nidrlenderové, Valounové,⁹⁶⁾ Vlaši, Španělové, všecko přes škůdcové zemští a ne krygsmani, kteří po vesnicích morli, pálili, brali, ženám a pannám násilí činili, manželkám před a manželů jich násilí činili, a když do Prahy přijeli, chudí lidé jimi přiběhli, žalovali, a tu potom na místě byli zavřeni a na druhý pak den, davše k tomu příčinu, ti škůdcové skrze obec městskou jest jich do 150 zmordováno“.

⁹⁴⁾ Plachý-Strnad, Paměti Plzeň. 199. 200. 201. 203. O týchž vojákůch, kteří si v Kolíně, viz Vávřuv Kolín I. 129. „Loupali pokoje a platili slovem.“

⁹⁵⁾ Rukop. v c. k. univ. knihovně.

⁹⁶⁾ Jeden z těch „Balounů“ zhanobil v Čáslavě hrob Žižkův. Dačický, I. 194.

R. 1604 byl pražský řezník Mayšvanz od vojáků k Hradci táhnoucích zabit a oloupen,⁹⁷⁾ a téhož léta „knechti“ ze Sedmihrad táhnoucí vzali Německobrodským i město!⁹⁸⁾

Broumovský opat Wolfgang z Prošovic nařiká r. 1607 samému sněmu, že vojáci vši krajinu dlouho trápili, 50 kusů hověd, 200 ovcí pobrali, 23 rybníků spustili a některé osoby ze světa svedli.⁹⁹⁾ Že nebyli všickni vojáci lotry, to čteme u téhož svrchu psaného souseda slanského v zápiscích při r. 1598. Tenkrátě táhlo slanskou silnicí od Plzně 8 praporců rejtharů z říše, a poněvadž „ti zde při městě se pokojně chovali,“ volá za nimi kronikář: „Pán Bůh všemohoucí rač jim štěstí dáti.“

Též chvalitebně píše písař čáslavský r. 1608 o vojště Matiašově: „Není slyšeti, aby sobě co kde počínati měli, leč že jísti a píti sobě dáti velí, to však lítostivá věc, že chudí někteří, ani sotva svůj chléb mají, mnoho vojáků mají proti možnějším. Sami také mnoho masa sobě kupují a vařiti dávají.“

Někdy se ovšem také přihodilo, že vojákům i měšťaně statně pomáhali loupiti, jakož toho doklad podává úpěnlivá prosba šesti sousedů pardubických, r. 1620 králi Fridrichovi podaná,¹⁰⁰⁾ jejíž začátek vlnu vysvětlí: „Oznamujeme poníženě, že jsme podle některých krigsmanů a soldátů, kteříž tehdež při městě Pardubických a zámku potřebování byli, na onen čas ke dvoru Mikulovicím se dostali a tam se malou chvíli, když tíž krigsmané ve dvoře Andresa Máje, který s Passovskými sem do království nepřátelsky vtrhli, pokoje a jiné jeho věci, měvše v tom povolení od tehdejší vrchnosti, šumovali, zastavili. Mezitím pak dotčený Andres od týchž Passovských odpadl a to sobě při nejvyšších páních soudcůh zemských působil, že ten každý, kdo tehdež šumování takového dvora z města Pardubic přítomni byli, vedle vyměření týchž soudcůh placiti musil.“ Zaplatili pokutu všickni Pardubičané až na oněch šesti, kteří, sedíce v žaláři a „na modlitbách jsouce poslušni“, prosí krále o milost.

Suroví vojáci tehdejších dob provozovali všude násilnosti, a nelze neznamenati rozdíl mezi smélostí jejich v městě a smélostí na vsi neb v samotách: mívali smélost jen na ty, kteří se jim báli; kdož jich „chtivě čekali“, těm dali pokoj.¹⁾

Aby byli v městě skromnějšími a klidnějšími, na to vydal Jihlavané roku 1596 neomylný prostředek. V jihlavské kronice²⁾ totiž čteme, že měšťané, dověděvše se, kterak sobě vedou Valomští v Praze, objednali honem, než rota k nim do města přišla na sv

⁹⁷⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 108. 130.

⁹⁸⁾ Dačický, Pam. I. 207.

⁹⁹⁾ Arch. musejní. Lísty broumovské. Byl to regiment nejvyššího Gofrida Rybiše, od rad komorních zřízený a v Kladsku vyzdvížený.

¹⁰⁰⁾ Archiv Včely čáslavské. č. I. 9. 22. C.

¹⁾ Rukop. univ. kn. č. 17. D. 20. 36.

²⁾ Jihlavská kronika. Rukop. v Mus. fol. 105.

ě do Uher, několik set statných jonáků ze všech řemesel měst-
h, pořádně je ozbrojili, všude v noci ohně smolné zapálili a
kamí každou ulici obsadili. Když pak příchozí Valouni ta-
ou přípravu spatřili a k tomu ještě postřehli, že každý měšťan bez
íce a meče ani kroku neudělá: stali se najednou zdvořilými.

Proti tomu opat osamělého kláštera sv. Jana v Skále, Jan
ysostom, roku 1605 chtěl sebe a klášterské klénoty chrániti od
ků pevnou věží. Prose Plzeňských za příspěvek, praví: „Známo,
veliké nebezpečství, ano i škody od vojáků, kteříž skrze
kou zemi již od mnoha let proti Turku táhnou, zhusta se dějí,
že každý, obzvláště na pustinách zůstávající, veliký pozor na
e dáti musí.“³⁾

V Praze, kde pro množství lidu řídko kdy vojáci houfem do-
tili se čeho, jen jednotlivci činivali výstupy a obyčejně jen
škodou svou, anebo jen zákeřnicky troufali sobě provésti zlý
jakož toho důkaz r. 1618, kdy zabili neznámí vojáci novoměst-
ho Jana Šmejdiře na jeho zahradě v noci.⁴⁾

S výstupným vojákem, byl-li sám, ani v městech venkovských
činivali drahot. V Mladé Boleslavi roku 1606 zabil Andres
remba, soldát rodem z Trachmberku, nějakého Jana Topole.
čívadž to bylo v hádce, možná, že by mu nebyli Boleslavští
li k hrdlu, ale že „prolámal sobě díru skrze cihly v převěte,
ž na potřebu puštěn byl, z zoufalství svého, zapomenuv se nad
em Bohem a svědomím svým, ze zdi městské v poutech dolů
kočil“, odsoudili ho ihned k meči, jak ho z příkopu sebrali.⁵⁾

Vedli li sobě vojáci v našich a jiných zemích zle, když jimi
procházeli, jakž vypsati jich surovosti, když vnikli do země
trest, jakož se to přihodilo po bouři r. 1547?

Z počátku léta právě psaného nebyli vojáci, králi pomocní,
ě nepřátely země, a již o nich píše Mostečtí výstražný list,
čímž dí se: „V stodolách nám obroky berou (vojáci knížete
gusta), pod louběmi a v domích našich sobě marštalí nadělali;
láštera našeho v ambité marštal sobě udělali — však nás proto
y těší, že nejsou nepřátelé než přátelé a toho jim věriti
síme.“⁶⁾

V těch houfech, císaři pomocných, obzvláště zlopověstní byli
saři“. Než dojeli do Prahy, vydrancovali množství vsí a mě-
ko Postoloprty.⁷⁾ Šebastian z Lobkovic píše o těch husarích
linandových, že „málo lépe hospodařili než Turci; neb jsou
zámky vytloukli, obroky, píce, ryby, řetězy, kola brali, čehož

³⁾ Arch. plzeňsk. kn. protokol. č. 20.

⁴⁾ Na to učiněno kázání od Jana Hertvicia, faráře u sv. Štěp. Velikého,
říštěno s titulem: „Kázání na J. Šmejdiře, měšť. Nov. Měst., na vlastní
dě na Botiči od soldátů 1618 zavražděného 29. srpna při 1 hodině na noc.“

⁵⁾ Arch. mladobolesl. kn. pamětní. fol. 166.

⁶⁾ Rukop. budišinský 457.

⁷⁾ Tamže 420.

dojísti nemohli, to zbili, ve vesnicích ženy a dívky vyháněli, se musily po horách a lesích tlouci v tu zimu, a pravili, že chť všecko platiti, a když komu za 20 kop škody učinili, dali mu i druhé kopy za to.⁸⁾ List končí se výzvou k obraně: „Kdyžby na nás přišlo, čehož jsme nezasloužili, abychom, jako praví křesťa lítost majíce nad naším českým jazykem a vlastí, jim mo odolati.“

Po bitvě Mühlberské stali se královi vojáci Čechům nepřáte a co pak provozovali, to věští povahy dob pobělohorských.

V Litoměřicích „ve dne v noci kvasili, sousedy z domů vyskovali, že jest, kdo se jim v tom spíčeti chtěl, anebo škodlivě ranil anebo hanebně zamordován byl. Po vinicích víno nezralé trhá a naposlady štěpy sekali.“⁹⁾

Když přišli do Prahy skoro nejmenší zločin jejich byl, že psekali všecky zahrady pod zámkem.¹⁰⁾

Hrozné jest líčení těch věcí u Sixta z Ottersdorfa, očitě svědka, jenž s deputací bral se ke králi prosit Čechům za milo. Čím blíží české vyslanectvo ke králi přicházelo, tím děsnější obrázek „Po všech cestách mnoho zbitých koní, krav, sviní, ovcí a jiné dobytka leželo. neb ta lotrovina, když se do některého městečka neb vsi dostala, všecko mordovala, takže někdy kráva, vůl nebo toliko podfaty mělo, a tak tu umrlé leželo. Chalupy všecky vydrancované, v mnohých vseh ani jednoho člověka sem uhlédnouti nemohl, všude smrad a takový neřád byl, žeby kamenné sruby mohlo na to zaplakati.“¹¹⁾

Obraz ležení vojenského, v němž sám císař pobýval, je v ličbě Sixtové ještě hroznější. „Krav a ovcí, volů, koní nesčíslný počet zajat a na plac mezi vojsko přihnán byl, že vůl a kráva pacu prodávána, a naposlady i darmo bráni byli. Klisnám i hřibátkům, ješto se jim jako jiní koni hoditi nemohli, zily přitvářeli anebo oči vybodali, tak že na tom toliko placu, na kterém se vojsko položilo, některé sto klisen, hřibat, koní pobitých leželo. Z toho potom znamenitý smrad byl ve všem vojště, tak že mohl každý si sobě nos i ústa zahraditi.“¹²⁾ Pro ten puch císař ležení změnil a přišel do Vari, abychom naposlady ještě líčili podle Sixta,¹³⁾ kterak survojáci i mrtvým násilí činili a kterak páchali sodomstvo.

Surovosť vojáků připuzovala sedláky i měšťany k odvetě. V starých pamětech nejednou čteš, že sedláci i měšťané vojáka za-

⁸⁾ Rukop. hudišinský, 471.

⁹⁾ Tamže 5.0.

¹⁰⁾ Tamže 522.

¹¹⁾ Tamže 507.

¹²⁾ Tamže 508.

¹³⁾ Tamže 509; též leccos toho v Tieftrunkově „Odboji stavů“.

V Lounech vyznává Jan Sítař v právě útrpném, že v době bělohorské sedláci jacísi sedm soldátů zabili.¹⁴⁾ V Praze r. 1547 rozlobení měšťané, chtějící mstítí nad zпустlostí „husařského národa“, zabili až i „nějakého Evana, dobrého člověka, protože na sobě měl šaty po husařsku zdělané.“¹⁵⁾ R. 1604 seběhla se hromada sedláků u Chrudimě na zlotřilé vojáky, a zabili jich nemalý díl — „beze vši lítosti žen a dítek jich“ — jakž král praví, nařizuje spolu, aby o vraždě té vyšetřili hejtmané krajští.¹⁶⁾ R. 1608 se v Pardubicích z oken hojně střílelo na uherské vojáky, kteří tu natropili mnoho příkoří měšťanům.¹⁷⁾ Též tak vítání byli v Mýtě Vysokém.¹⁸⁾

Kterak na Passovské stříleli Malostranští z oken r. 1611, tot známo obšrně z Pavla Skály, ale méně známo bude, že jim to Staroměstští vyčítali, jakoby tím „z oken střílením dali byli sami příčinu, že mnoho set lidu císařského zmrordováno.“¹⁹⁾

Když bylo po vojně, vraceli se „obdankovaní soldáti“ domů, a jakž svrchu psáno, chodívali žebrotou, jsouce ovšem daleko krotší, nežli byli před tím, než obdrželi „pasport“.

Málo kterému zvedlo se za stára jeho, aby ho král někam uklidil na vychování za invalidu, jako to učinil Maxmilian r. 1575 Mikulášovi Rácovi. Tohoto starého vojáka poslal císař opatovi kláštera na Louce pod Znojmem s listem: „Mikuláš Rác hned z mladosti své proti Turku ve vojenských taženích dobře se choval a již věkem sešlý jest.. poroučeti ráčíme, aby jeho do kláštera přijal, pokojem náležitým, léháním, stravou, praním a šaty též i 15 zlatými na potřeby každého roku až do smrti jeho tak opatřil, aby neměl co sobě do tebe stěžovati.“²⁰⁾ Tušíme, že neměl kněz z vojáka veliké radosti.

Ale z vojny turecké nevrátil se každý. Přemnozí zůstávali v Turcích zajati. Poněvadž Turek vlastně tropil války neustálé, bývalo těch jatců za všecken čas tolik, že čeští Bratři, dbali jsouce spasení duší svých, takovým zajatcům vydali už r. 1530 knížku a navedení, „dopustil-li by pán Bůh na které ten přezlý, turecký národ, aby se věděli při spasení svém čím spraviti.“²¹⁾ Ty rady jsou dosti liberalné; dovolují Bratřím i ženiti se v zajetí třeba s Turkyní, ovšem, jen „kdyžby který bratr musil“.

Kde který jatec toužil po domově, a té touhy užívali Turci k moudrému obchodu. Za kterého jatce přišly po čase z domova peníze, toho pustili. Způsob propouštěcí u některých vězňů byl ten, že jich jména Turci na hranici oznámili první křesťanské strážci, a

¹⁴⁾ Smolná kn. arch. lounsk. I. C. 27.

¹⁵⁾ Rukop. budiš. 527.

¹⁶⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 113. 92. a č. 108. 113.

¹⁷⁾ Pelzl II. 650.

¹⁸⁾ Šembera, Mýto 97.

¹⁹⁾ Lib. rer. mem. č. 326. fol. 220. v arch. pražském.

²⁰⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. 90. B. fol. 613.

²¹⁾ Tištěno na Karméli od Jiříka Štyrsy r. 1530.

odtud jména brala se ouředně dále. Píšeť Ferdinand I. roku 1538 z Lince hofmistru do Čech: „Posyláme některá jména vězňů českých, kteráž jsú nám od regentů z Dolních Rakous přinesena, abyste přátelům jich oznámil, aby oni vědúc, kdo sú ti vězňové, o ně státi, a pokudžby který vyplacen býti mohli, o to pečovali, čehož bychom jim, aby vysvobození z rukú pohanských byli, rádi přáli.“²³⁾

Když taková zpráva došla do české domácnosti, to leckde udála se scéna, o níž vypravuje klatovský měšťan Šimon Houf²⁴⁾ r. 1533: „Přišel ke mně Halíř z Jičíněvsi do mého domu s plácem asi dvakrát s přátely, prose, aby mu pan Šimon syna jeho vyplatil z Turek, s prosbou velikou, a cožkoli zaň dá, že mu zase dá.“

Někdy se přihodilo, že peníze výplatné, všelijak těžce sebrané, zmizely v kapse toho člověka, jenž měl je Turku odevzdati. Takž příkladem musí sám císař r. 1558 psáti Vilémovi z Kunštatu na Biskupicích na žalobu Balcara Viza, aby hned vydal 54 dukáty, „kteréz jsi od někdy Jiříka Viza, bratra jeho, k vyplacení jednoho strejce jeho, kterýž od Turků jat byl, k sobě přijíti a ještě u sebe míti jměl.“²⁴⁾

Kdo neměli nikoho, jenž by je vyplatil, u těch býval způsob propouštěcí jináč. Několik z nich pustil Turek, aby šli na sebe i na ostatní zajatě žebrot.

Někteří žebrali, majíce v rukou na to císařské patenty neb dovolení maršálkovo, jiní žebrali na listy jakékoli, i falešné, třetí, kteří jakživi Turka neviděli, žebrali na klam.

Všemi těmi osobami musí čtoucí oživiti sobě ulice a silnice po vsi České koruně v století šestnáctém. V počtech města kde kterého jsou hojně zápisy o takové „turecké almužně“. V registrech města Bělé na příklad čteme: „Roku 1580 vracejícímu se vězni z Turek dáno almužny 20 gr.; zajatci z Cařihradu 30 gr.; dvěma zajatcům z Tatar 15 grošů.“²⁵⁾ Rovně tak znějí zápisy z Hradce Králové.²⁶⁾ V registrech města Boleslava Mladého roku 1593 je mezi 31 žebráky, několika groši podařenými, 6 „vězňů tureckých“. V počtech města Stříbra čteme r. 1590 několik takovýchto řádků: „Dvěma Uhrům, zajatým v Turcích, dáno z lásky 20 gr.; dvěma zajatým, jdouce z Turek, dáno z lásky 48 gr.; nějakému zajatému od Tatarů 15 grošů atd.“²⁷⁾ V Rakovně platili konšelé mimo zajatcům už roku 1526 „nějakému cizozemci, jemuž Turek statek odjal, dvě kopy“.²⁸⁾

²³⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 20. fol. 8.

²⁴⁾ Kn. kom. soudu svéd. č. G. 6. fol. L. 10.

²⁵⁾ Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 62. fol. 41.

²⁶⁾ Umlauf, Bělá. Rukop. v Mus.

²⁷⁾ Reg. purkm. v Mus. r. 1605.

²⁸⁾ Počty stříbrské v arch. plzeňském č. 193. fol. 81. 41. 145. 209. atd.

²⁹⁾ V nejstarším počtu tamn. archívu.

ndřichově Hradci na zámku dali r. 1600 jednomu jatci u urození páni šest kop almužny; ²⁹⁾ města, jakž příklady odbývala potulné vojáky „zajaté“ několika groši.

cné mínění zdá se, že ne každému chodci z Turek přávalo Čtemeť v jedné divadelní hře starobylé ³⁰⁾ slova málo o nich:

„Mnozí nynější žebráci
jsou lotři, žháři a zrádci.
I do Turek jiti smíte,
tu cestu dobře umíte.
Ač se nábožni děláte,
s Turkem srozumění máte,
za peníze mu sloužíte,
po službě jeho toužíte.“

těmi chodci nebo pod jich způsobou procházeli mnozí — na něž svrchupsané verše ukazují — jest věc jista.

dy byli vojáci „v Turcích zajatí“ na sebe v žebrotě tak že si kradli druh druhu listy na žebrotu nebo je druh čili. Na příklad r. 1600 přísný rozkaz došel Staroměstské, ili „Lovače Karnara fendrycha, který Martinu Hermansto-Urbana Šlogenbaumovi, vězňům od Turka zajatým, patenty otevřené od maršálka dvorského, aby sobě na vyplacení prositi mohli, dané, potrhal“.³¹⁾

samém konci nelze té zajímavé zvláštnosti se nedotknouti, žoldnéře, „v Turcích zajaté“, také chodívaly po žebrotě tímž oumyslem jako vojáci. Jednu našli jsme v počtech ch r. 1594.³²⁾ Tu zapsáno v almužnách: „Nějaké paní, anžela zajatého v Turcích, dáno z prosby 48 grošů.“ Při miti jest, že konšelé k paní byli dvorní. V řádce hned almužnou stojí: „Dvoum zajatým od Turka dáno 15 gr.“ — dy každý 7 grošíků a půl, kdež paní odnesla samojediná !

kop. monog. Tischerova.
brákův s kupcem hádání. Jireček vyd.
ch. e. k. mistodrž. Miss. č. 108. fol. 2.
stříbrská č. 193. fol. 145.

117

KNIHA TŘETÍ.

— — —

Zevnějšek města.

KAPITOLA PRVÁ.

Ráz města a sloh umělecký.

Obrana a bezpečnost za zdmi bývalo prvotní úlohou měst. Kolik kde obytlů lidských vystavěno před obezděním a vysazením města, ty všechny objaty byly ochrannou zdí, a v tom okrouhlíku stavěno podle původních domů bez určitého plánu dále; nejprve na místech nejlepších a, když populace vzrostla, rušeny zahrady a stavěno tu, stavěno tam, až prostor mezi ohradnými zdmi byl pln. A poněvadž v obmezeném okruhu nebylo lze domy stavěti do šíře, stavěli je do výše,¹⁾ a to nejprve na těch místech, kdež bylo městiště nejdražší.²⁾ Když pak bylo v městě ouzko, stavěny obyty před branami, nebo lidé, v městech živobyť hledající, v blízkých usazovali se vesnicích, až pak svými domky přiblížili se k městským zdem, a tím vznikala předměstí, kteráž dlením doby namnoze byla také ochrannou zdí objímána.

Nejvzácnější městiště, kamž se přední měšťané tiskli, bývalo kol chrámů, trhů, kolem radnice. Tu v náměstí bylo všecko všudy nejdříve zastavěno, a tu bývaly domy nejvyšší.³⁾ Aby v dotčených výborných městištích hodně mnoho sousedů mohli podíl míti, kázalo se samo sebou, že domů do šířky nestavěli, než za to spíše do hloubi. Užší svou stranu obracely domy do ulic, tisknouce se k sobě s patrným úmyslem, aby se jich mnoho do řádky vešlo.

Takový dojem vzbuzuje obrázek nejstaršího města českého v biblí Velislavově.

Že ráz domů v jednom a témž městě byl rozmanit ode dávna, není potřebí zvláště praviti. Od vysokého domu boháčova na rynku až po chalupu posledního nádenníka u zdi městské, což tu za

¹⁾ Na ten důvtip připadli lidé už v časech pradávnych. Ve foinickém Tyru, poněvadž město leželo na malém ostrůvku, stavěny jsou domy do veliké výšky.

²⁾ Arnold, Verfassungsg. II. 218.

³⁾ Riehl, Culturstud. 278 „Na rynku patriciové, při zdech proletáři“.

všecken čas a ve všech městech bývalo rozdílu a podob! A co všelikterakých podob příčinou stáří! Staré domy ustupovaly novým, a nové, které nad svým vůkolím pyšně se pnuly, za některý čas staly se podle nejnovějších budov maličkými, nepatrnými, kterýchž process dosavade všude na očích máme; ty naše staré domy jednopatrové o starodávném štítě, vedle nichž s jalovou hrdoostí a dvojnásobnou výší vypíná se moderní dům činžový, sádrou olepený, ty domy staré druhy okolí svému poctivějším právem také tak vévodily, pnouce se nad domky a domečky starodávnější, a co nejdříve je buď potřeba, buď lakomost lidská strhne, aby z ouzkého městiště do výšky byl větší zisk peněžitý postaven.

V nejstarších domech jakožto materiál stavebný převládalo dřevo nad kámen. Praha byla dřevěna s valnou část domů až do krále Jana, tedy do věku čtrnáctého. Za Jana stavěno teprve hojněji od kamene, a za vlády Karla, syna jeho, ještě úsilněji v tom pokračováno, poněvadž Karel o tom přímo nařizoval, aby kamenem stavěli.⁴⁾ Lucemburkové a jich dvorstvo vídali stavby kamenné v Itálii a ve Francii, proto k nim naváděli.

Němci v týchže zemích učili se,⁵⁾ ale domy v Magdeburce, ve Špýru, Mnichově byly ve čtrnáctém věku také ještě většinou všecko dřevěny jako v Praze.⁶⁾

Protož také obrázek o českém městě nejstarší, obrázek v bibli Velislavové, ukazuje domy ze dřeva srubené podle obyčejného slovanského způsobu, o nízkých střeších a krokvích štítových, křížem přeložených.⁷⁾

Když pak dlením doby povstaly domy v městech Pražských většinou kamenné, vsáktě zůstalo na nich ještě do pozdějších století pořáde dřeva přehojně. Vypravuje Židek, že v době krále Jiřího na Staropražském rynku byly domy šindelné.⁸⁾ Roku 1547 „král pověst vtrušovati dal, že trinácte kusů s ohnivými kulemi zasazeno jest k tomu šindelnému velikému krovu u sv. Jiljí a k jiným místům, kdežto houšť jest od dříví, takže jedním těch kusů vystřelením na 40 ohňů vyjde“. Tak vypravuje Sixt z Ottersdorfu.⁹⁾ Ba na obrázcích, Prahu líčících, ještě v 17. století spočítáš dosti hrubý počet domů o stavbě hrazdéné, režné, vroubené a mazané, z jejížto lepenice trámy vyhlížejí; a při tom šindelných střech na kamenných domech nalezeš až do nové

⁴⁾ Čelakovský, Codex 48.50 r. 1348 dává král Novému městu některou polevu v berni, aby mohli měšťané nádherněji stavěti k ozdobě města. Srov. Zoubek o zaklád. měst. str. 30.

⁵⁾ Zoubek str. 30. (zakl. měst) upozorňuje na významy Maurer, Kalk atd., jež jsou románského původu.

⁶⁾ Maurer, Gesch. d. Städteverf. II. S. Die Aeneäse Sylvia bylo r. 1458 ve Vídni všecko šindel, a dřeva mnoho.

⁷⁾ Arch. Pam. X. 96.

⁸⁾ Správozna. Židek v univ. kn. č. 17. D. 2. str. 29.

⁹⁾ Rukop. budišín. Politica. fol. 525.

v stále víc než jiných, obzvláště čím dále jdeš od středu města branám.¹⁰⁾

V městech našich venkovských začaly se kamenné stavby též 14. věku příkladem Prahy, ale byly vzácností; první kamenné domy dlouho zvaly se po výtce „kamennými“, a v listinách ještě cem dotčeného století jako zvláštnost se uvádí, že ten neb onen byl „zděný“;¹¹⁾ lze říci ouhrnem, že v těch městech dlouho do věku oblibovali sobě stavěti spíš z „mazaniny“ a ze dřeva.

V Hradci Králové měli „stěny mazané“ za celé 16. století.¹²⁾ Litoměřicích na příklad teprve r. 1541 snesli se v plné radě, štítový domovní nerobily se na dále ze dřeva než z cihel. Je „v tom lepší bezpečnosť, zvláště strany příhody ohně, tudíž také poctivost a ozdoba města, když cihelní štítové se dělají“, a to slibuje ouřad všem sousedům, kteří „pro nedostatek a nezříteľnosť statku svého nemohou takové stavení konati“, že jim na moc polovici cihel z obecné cihelny dají.¹³⁾

Dvorským poroučí císař r. 1573 po ohni, aby zanechali dřevěných staveb. Osvobozuje pohořalé do tří let všeliké berně, a dá jim dříví z lesů trutnovských na pomoc, císař vzkazuje, „poadž dostatek kamene mají, aby ne vše od dřeva, jakž prve bylo, pokudž nejvšs možně, od kamene a cihel bezpečnější domy dělali“.¹⁴⁾

Bělá ještě v předešlém století měla 185 domů většinou dřevěných.¹⁵⁾ Vůbec zůstaly nejdéle, a dosud jsou, dřevěné stavby v městech při české hranici krkonošské, orlické, až do Moravy doko. A nepřestali tamější tesaři jenom na tom, že by stavení „hlavami“ ulepili a dřevěné sruby některak hlinou omazali a slámným doškem pokryli: čeští tesaři na východě našem stali se za starodávna umělci právě takovými, jako umělí zedníci jinde, a vyvinuli malebný sloh s rozmanitými příkrasami ve Vrchlabí, Železném Brodě, Broumově, Náchodě, Rychnově a jinde — mamenitosti, svéráznosti slovanské, ani umělecké důležitosti mu do nepře ani přiti nemůže.¹⁶⁾

Že si naši předkové od starodávna svoje stavby, ať dřevěné ať kamenné všelijak ozdobovali švárně, toť věc už proto jista, že je v srdci a v přirozenosti slovanské dobře zakořeněna.

Nejdříve a nejskvostnější ozdobovány chrámy, a stavitelské umění oby chrámové, a celkový habitus jejich se pak i na stavby svět-

¹⁰⁾ V knize arch. pražsk. č. 473, zmínky jsou husté o domech s „lepe- ještě po r. 1566.

¹¹⁾ Sedláček, Čáslav. Listina z r. 1383 výslovně klade, že sladovna sudiho „ein gemavertes melczhuse“.

¹²⁾ Arch. zemsk. kn. app. č. 3. r. 1529.

¹³⁾ Litom. rukop. fol. 3. v Mus.

¹⁴⁾ Arch. mistodrž. Miss. č. 90. B. fol. 438.

¹⁵⁾ Schaller, Bunzl. Kr. 207.

¹⁶⁾ Gruber, Mittheil. d. V. f. Gesch. d. Deut. 1870. 214; Lübke, Gesch. maiss. I. 101.

ské přenášel a vnikal do bytů měšťanských; krása umělecká z hutných chrámů navštěvovala naposled i chaloupky prostého lidu.

Když stavěny chrámy po románsku, býval i všecek ráz m románský; když zvítězil stavitelský sloh gotický, z Francie přichl stal se ráz města středověkého brzy gotickým, a v 16. věku, l přišla k nám z Itálie renesance, mají česká města všude ráz r sanční.

Tyto tři slohy byly darem dány od pokročilejších národů mánských Němcům, Slovanům a všemu severu evropskému. Něk skvostný kus přenesli přes Rýn a přes Alpy cizí mistři sam některému naučili se mistři naši v původních vlastech za Alpi neb u sousedů bezprostředních.

A učili se všickni.¹⁹⁾ Učili se jedni ode druhých. Ovšem cizí formy umělci domácí ducha čipernějšího rozvíjeli časem a mš pak sami, a to svým způsobem.

Kterak vypadalo město v té době, kdy stavěli u nás po mánsku, o tom nelze při nebytí světských památek bezpečně vořiti. Světlo máme jasné teprve z gotické periody.

Gotika u nás má dvojí dobu, husitskými bouřemi od oddělenou.

První zachovala se do té chvíle jen v některých monun talních stavbách Karla IV. Kterak působila v stavby světské prost druhu, o tom nelze za nedostatku živých dokladů také nic bez něho mluvíti. Že kamenníci a stavitelé pěkné „křtalty“ brali, jich jen nalézali, tof ví se ze zprávy Hájkovy, an dí při r. 1 že sesula se u kláštera svatého Klimenta v Praze stará „výb věže, kteréž jsú mnozí kamenníci, berouce z ní formy a křt velmi litovali“.²⁰⁾

Velmi mnoho zničily vojny husitské, v nichž po šestnácte se bouralo. Po skončení válek začalo se stavěti s takovým úsíl zdarem a vkusem, jakoby se byly vrátily doby Karlovy.

A v tom čase, kterýž je representován Jiřím a Vladisla králem, vznikl gotice u nás život nový. Jiří kázal zvláště v P napraviti mnohou zhoubu válečnou,²¹⁾ a byl by ještě víc poř kdyby nové obranné vojny činnost jeho byly neschromily.

Vladislav stal se v následující době míru opravdu králem vitelem, a to tak, že gotika v Čechách po něm sluje Vladislavš Stavěti kázal s neobyčejnou chutí. Píšet Petr z Rožmberka r. 1

¹⁷⁾ V tom má křesfanství a církev nesmírné zásluhy. Janssen, Gesc d. Vol. I. 153. 154. a j.

¹⁸⁾ Gotický sloh pro elegantní formy, jako se u nás v 14. věku vy tují, přímo do Čech vešel z Francie. Dobme, Gesc. d. Bauk. 244.

¹⁹⁾ „Die Deutschen benutzten treulich, was sie in Italien lernen kon Wie eng wäre der Lauf der Kunst, wenn sie bei Sprachen ihre Gränze für Ambros, Gesc. d. Mus. 408.

²⁰⁾ Hájek 440.

²¹⁾ Viz Židkovu Správoynu v univ. knih. č. 17. D. 2. 29. a násl.

incmistru Janovi z Potenštejna tu charakteristickou frasi, „že králi stavení na Pražském hradě velmi v hlavě leží“.²²⁾

V té době vznikla u nás gotika opravdu naše, česká, jejíž originální kusy, smělou konstrukci, bohatou i nádhernou ozdobností, alebnou fantasií i cizinství znalci uznávají.²³⁾

Tvůrci tu byl i český samouk Matouš Rejsek a Beneš z Pistova.²⁴⁾

Prvního monumentální práce jest Prašná brána v Praze, kteráž byla založena Vladislavem r. 1475. Když ji stavěli, „léta druhého evil se mistr školní — rektor školy týnské — bakalář dosti říčný, který uměl řezby na kameních dělati“. Ten pracoval na ží o květech a obrazech pod zedníkem Václavem až do polou ten prvních. Potom pozdvihl prý se proti mistrovi a dělal věž m. „Přezděl mu Rejsek, že uměl pěkně rejsovati, a neučil se mu řemeslu kamennickému nikdy od žádného“. Dávali mu na den zlatý uherský.²⁵⁾

Že Rejsek svým bujným slohem „pozdní gotiky“ též jinde po řestech českých pracoval, nelze pochybovati. Místní podání v Kutné Hoře Rejskovi přičítá všechny starší památky kutnohorské.²⁶⁾

Mistr Benedikt z Pistova, jehož rukama dospěla česká gotika k největšímu rozkvětu, byl povolán nejprve k dílu hradu Pražského roku 1484. Tu postavil velikolepou síň Vladislavskou, kterouž zovou universitní paměti „palatium splendidissimum“, že s ním udná stavba po vši Evropě v zápas jíti nemůže.²⁷⁾

Mistr Beneš postavil mimo Vladislavský palác též oratorium rálovské s visutým klenutím v chrámě katedrálním;²⁸⁾ od roku 1501 stavěl loď a emporu chrámu Svato-Barborského v Hoře; po

²²⁾ Arch. horní v Kutné Hoře č. 266.

²³⁾ Lübke, Gesch. d. Renaiss. I. 93. Kugler, Gesch. d. Bauk. III. 313. National-böhmische Schule“.

²⁴⁾ Vyskytuje se o jménech mistr Benedikt Ried, Reth, Ret, Retta, Reytr Pistova a von Piesting. Z Pistova čte se v arch. pražsk. č. 1126. fol. C. 5. Piestingu viz Mith. d. Central-Comm. z. Erf. d. Denk. XII. 54. Všecka sav. data shrnul K. Köpl v stati „Benesch v. Laun“ v Mittheil. d. Ver. f. Gesch. d. Deutsch. XXVII. 1. H., a Herain v Arch. Pam. r. 1889.

²⁵⁾ Staří Letop. 211.

²⁶⁾ Řehák, Kutn. Příspěvky V Praze i klenba průjezdu jednoho domu rohu Železné ulice v rynku Staroměstském jest od něho, a sličné žebrovní sklípku pražského domu „u ráje“ též na Rejska ukazovati se zdá, jakkoli kteří kladou sklípek i jeho podobu a ozdobu až do Karla IV. doby. Viz rávy arch. a inžen. XXII. IV. 1.

²⁷⁾ Lib. decan. II. 199. Ta slova přijímají znalci za svá: Dohme, Gesch. B. 298 praví, že Vladisl. síň je „eines der schönsten Saalanlagen der nzen Welt“.

²⁸⁾ Pro kterážto díla na rytíře pasován dle slov. kn. 1126. fol. C. 5: enedykt Ret z Pistova byl paumistrem paláce na Hradě pražském, i kruchtu Víta vyměřil a dal vyklenouti, pro kteroužto umělošf král na rytířstvo pasoval, že za stavu rytířského od lidí držán byl“. Rodina jeho napotomní čkni v erbů svém užívali lva, držícího cyrkl v nohách svých a helm nad zavřený a nad tím křídla vorlova“. O tom psali jsme v Arch. Pam. roku 9, a Rybička tamtéž věc doplnil.

několiku letech budoval chrám v Mostě, v Lounech, a tím způsobem byl činným leckde jinde v Čechách i v zemích okolních, a vůbec tu, kde chtěli mít dílo slavného „paumistra“ královského.

On dovedl ozdobnost pozdního slohu gotického až k nejkrajnějším mezím. Žádný jiný neuměl u nás žebra, prutoví, při vši hojnosti tak sličně v hvězdy, paprsky, vějíře, sítě — a řekněme kamenné krajky — skládati, tkáti a splétati jako mistr Beneš.

V jeho době, a zajisté ne bez jeho působení, zároveň dokončeny jsou ony stavby monumentální v Praze, jež zastavila na delší čas vojna husitská; dokončena elegantní věž mostecká, jejíž socha císaře Karla a mladistvá podoba syna jeho Václava nad samou branou svědectví vydávají, že o stavbě pracováno již za napodívání obou dotčených panovníků;²⁹⁾ také teprve dokončen chrám Týnský v prvních letech věku 16., ačkoli zvýší obou domů, před ním stojících, stál již při vypuknutí bouří husitských. Štíhlé přílby jeho obou věží, sličný to oktogon s balustradou, v jehož čtyřech rozích, diagonálně proti sobě stojících, pnou se dvakráte nad sebou elegantní vížky jehlancovité podoby, tak se líbily souvěkovcům, že základní motiv jich leckdes po vlastech českých byl napodoben, a dosud budí neobyčejnou zálibu znalců domácích i cizích.³⁰⁾

Také ozdobná radnice novoměstská, kterouž dokonali r. 1526 nádherným slohem Vladislavovým, podnes by svědčila o duchu školy Benešovy, kdyby v nové době byla nemusila ustoupiti budově obširnější, ale nad míru nevkusné, rázu kasárnického.

Že vznikla česká škola stavitelská, toť při tak neobyčejném ruchu stavebném, jaký u nás byl ve všech městech na rozhraní obou století (15. a 16.), rozumí se samo. Byl tu zednický a kamenický cech při chrámě Svatovítském; byl cech zedníků pražských, od r. 1488 vzkvetl cech kamenníků a zedníků horských, kterýž podle jiných drobnějších po městech cechů poddán byl pražskému.³¹⁾

V kutnohorském cechu byl hlavou mistr Blažek, v pražském měli Rejska, který však přes královu přímluvu mezi mistry ani po vystavění Prašné brány dříve nebyl přijat, až byl „dvě léta se učil“, jako jiný učedník;³²⁾ konečně na zámku byl za předního Beneš.

Že se všechny tři nejpřednější cechy mezi sebou o dílo i všelijak škorpily, toho důkazy podal Palacký.³³⁾ Nově k tomu dodá-

²⁹⁾ Dohme, Gesch. d. B. 256. Paměti univers. lib. decan. II. 199. zvoň r. 1502 věž tu turrim speciosissimam. Židek ve Správozně (univ. kn. č. 17, D. 2) tvrdí, že věži tu postavil teprve Jiří král. Ale nevěříme mu.

³⁰⁾ Viollet le Duc. Diction. de l'architect. XV. 139. pojal sličný obrázek týnské věže do svého velikého díla, a Dohme (Gesch. d. Bauk. 256) praví, že týnské věže „Helmbildung gehört zu den reizvollsten Produkten des Mittelalters“.

³¹⁾ O kutnohorském viz v Příspěv. kutnoh. Řehák, III. 50.

³²⁾ Arch. pražsk. č. 331. 170.

³³⁾ Srovn. Arch. Pam. IV. 187.

váme, že staropražský cech s hutí Benešovou r. 1524 uhodili v konečnou smírnou smlouvu.³⁴⁾

V skoupých pramenech na počátku století 16., kdekoli se promluví, jeví se jména českých stavitelů, a díla jejich, přechasto Vladislavským W označená, dobře svědčí o tom, že mistr vyrostl v tradicích gotických, a chtěl nechtěl že se učil u Rejska a Beneše. Toť patrně na příklad na chrámě a vysoké věži rakovnické, kdež pracoval mistr kamenník Chochola, člen hutí kutnohorské;³⁵⁾ to dosud znáti na stavbách ve Stříbře na chrámě a na věži, kdež pracovalo od roku 1512 mnoho mistrů jmen vesměs českých,³⁶⁾ k nimž pak v letech třicátých za předního přistupuje jakýs mistr Filip, původu neznámého. Ale byl chudšas snad, neboť roku 1534 mluví se v knize,³⁷⁾ že měl sukni zlou.

Též malostranský mistr Staněk kamenník, jenž pracoval na Horkách a v Kostelci,³⁸⁾ náležel škole té, a při stavbách, v Hradci Jindřichově od r. 1487 pořizovaných, postřehujeme české zedníky podle německých,³⁹⁾ a práci jejich rázu české gotiky viděti posavad v Hradci, pokud Vlaši a jejich sloh jí nezahladily.

V Čáslavě v letech třicátých století 16. na slovo brán byl Jan Houzar, téže školy české kamenník, jehož „mládka“ Linharta (r. 1539) nevině tu při stavbě kostelní nářklí, že vylámal pokladnu cbrámovou.⁴⁰⁾

³⁴⁾ V outerý den sv. Lucie 1524 smluvili se „Benedikt Ried, nejvyšší werkmistr hlavní hutí na hradě Pražském“, a starší mistři jeho s pražským cechem, že obojí mají při svých právicích a obdarováních zachování býti, a to tak, „který by mistr mistrovské právo dal v pražsk. cechu, ten má všudy za místra držán býti též v cechu Benedikta místra. Starší a mistři jeho, kterýžby od něho přijat byl, aby všude držán byl za místra“. Pražský cech soudí nad svými, Benedikt také nad svými. „Jestližby který mistr z cechu Bened. Riedova jakú škodu kterému sousedu v Praze učinil na díle, ten má trestán býti před mistry pražsk., a též který by mistr pražsk. škodu na Hradě učinil, trestán buď pořádkem místra Benedikta“. „Kdo chce z Menšího města mistrem býti, ten má mistrovství přijíti od cechu hradu Pražského.“ Přespolní má svobodu buď v Praze neb na Hradě mistrem se státi. Arch. pražsk. č. 331. 172.

³⁵⁾ Aspoň r. 1524 vyčítá kamenník Kalivod kamenníku Chocholovi druh druhu, že do Hory nesmí. „Jest mi světleji u Hory než tobě o polednách,“ pravili si. Z hádky též patrně, že Rakovničtí s Chocholem nějak nelibě se rozešli. Vyčítá jim, že ho „sázeli a kovali“. Kn. arch. pražsk. č. 1047. fol. D. 3. D. 4.

³⁶⁾ V knize stříbrské č. 184.

³⁷⁾ Tamže fol. 157. Za nějaký erb mu platí půl třetí kopy a za vosk „k erbů“ 68 grošů. R. 1534. fol. 174.

³⁸⁾ Tomu Staňkovi přihodilo se r. 1510, že se mu rozbořila první věž, kterou stavěl Albrechtovi Klusákovi z Kostelce. Smluvil s Klusákem řezanou cedulí o novou věž. Kn. kom. soudu č. 3. G. fol. E. 22. Tu postavil, ale o zaplacení její byl soud. Reg. černá č. 24. A. 6. fol. 262.

³⁹⁾ Reg. purkm. v arch. Hradeckém. od fol. 10 skoro ob list. Jsou tu mistři Zigl, Houza, Jorg, Toman, Krumper, Janek. Pracovali na zámku a mimo to dělali štít k fáře, okna křížová kamenná, tesaná na rathouz, štít na rathouze.

⁴⁰⁾ Kn. arch. čáslavsk. č. 9. fol. B. 12.

„Nový sloh“⁴¹⁾ — renesance — přenesen byl do Čech v dobách, kdy v prvotní své vlasti, v Itálii, skoro již překročil vrchol své ryzosti. Vznikl na základě nových názorů obrozující se tehdy lidské společnosti a nadobro přerušil veškero spojení se slohy středověkými. Zbytky klassické architektury staly se mu školou.

Pūdorys chrámu, paláce, domu, vzal na se jiné podoby než bývalo druhdy. Život tehdejší žádal sobě jiného, příhodnějšího upravení místností, středověká nepravidelnost a stísněnost — zvlášt v paláci a v zámožnějších domech měštanských, byla donucena ustoupiti jisté pravidelnosti v rozloze sálu a komnat, jejich prostor se zvětšil, komunikace pohodlněji se upravily, světlo a vzduch nabýly volnějšího přístupu.

Co do forem konstruktivních a dekorativních stala se antika zřídlem a vzorem. Lomené klenby s vystouplými žebry zmizely; kuple, klenutí valená, zrcadlová a klášterní se zapuštěnými lunetami kryly prostory. Podpory, sloupy, pilastry se dřikem hladkým nebo žlábkovaným korunují hlavice, vzniklé z korintských a římských. Vlysy a výplně oživuje ornament ze stilisovaného listovní a postavy geniů, herm, nohů, zvířat fantastických i skutečných. Štítiky a kartuše vyskytují se na stěnách, stropy rozčleněny jsou úhlednou soustavou polí, profilování říms nabývá rozmanitosti a plynulosti.

Stavitelé v Čechách arci neměli více vzorů antických před očima; ti opírali se již o produkci zcela novou, ale s důrazem budíž tu opět řečeno, že, co se ve vlastech našich v novém slohu stavělo, všecko má své kořeny přímo v pravlasti renesance, v Itálii.⁴²⁾

Vlaši k nám za ozdobu stavitelskou přinesli „rustiku“: pravé i nepravé štukovní, jímž obkládány stavby; oni přinesli k nám známost „sgraffita“, tak že jich příkladem napotom i od našich lidí na půdě černé neb červené vyškrabovány z bílé malty rukou uměloú všelikteraké obrazy a zdooby.

Vlaši také naučili české mistry stavěti na čelích domů i ve dvořích arkady či loggie; svrhli starodávné gotické zubaté štíty s domů a posadili na ně členěné štíty s kotouči a pyramidkami na místě bývalých gotických fial.

Slovem — od Ferdinandových dob, kdy se u nás začala renesance — změněn po stránce umění stavitelského ráz všech vsudy našich měst.⁴³⁾ Podle skvělých památek gotických a vzácných zbytečků románských převážnou většinou vsude zavládla architektura, na vlašských základech dále se vyvinující, od sličných forem prosté renesance po nádheru pozdějšího baroka.

⁴¹⁾ Slova p. K. Mádla.

⁴²⁾ Bez boje uměleckého asi nebylo. Přechodních památek však málo máme. Zajímavější vzor boje gotiky s renesancí jest okno v staroměstské radnici v té lici, jež obrácena k Sirkové ulici.

Od Ferdinandovy doby po Karla VI. přes tu chvíli potkáváš v archivech s jmény Vlachů benátských, milánských, veronských jiných ze severní Itálie. Tu a tam připlete se také jméno francouzské a nizozemské.⁴³⁾

Cizí mistři přinášeli s sebou latinské listy svého dobrého zachování⁴⁴⁾ a stávali se v našich městech měšťany a sousedy. Čeští zákazníci je k stavbám najímali a zajisté i svým českým vkusem, vybírajíce sobě k stavbě model, působili v rozvoj zdejší renesance tím spíše, že Vlach tu pevně usazený a od živoucího pramene dotáčí vlašské renesance horami a dalekým krajem často i na mnohá místa oddělený, nebyl by při zdejších vlivcích se svým fondem uměleckým na dlouho mohl obstát osamocen. Však dobře dí Lübke, že všude u nás patrně, kterak se Vlaši do našich (socialních i uměleckých) poměrů „vpravili“.⁴⁵⁾

Ale k tomu-li ještě přijde to, že i naši čeští mistři, kteří pracovali podle vlašských vzorů, také svou individualnost, svůj český vkus a um do kamene vpravovati umívali, a konečně uváží-li se, že naše podnebí také vynutilo z Vlachů jisté koncesse v stavbě, jak nechat pře se, komu libo, že i u nás dlením doby nevyvinula se provincialní naše renesance taková, jaké znalecké oko postřehne jen u nás a nikde jinde.⁴⁶⁾

Vždyť i v Němcích dosti záhy vyvinul se chaos „německých“ renesančních slohů; každé sídlo knížecí, říšské město kde které blýbilo si některé formy zvláštní, jichž samostatnost znalci rádi uznávají.⁴⁷⁾

První vlašské zedníky k činnosti trvalé uvedl do Prahy r. 1534 Ferdinand král. Měli mu postaviti letohrad na počest králové Anny.

V pátek po sv. Martině dotčeného roku píše Ferdinand z Vídně hejtmánovi hradu Pražského Jiříku Gerštorfovi, že učinil „smlúvu s některými mistry a zedníky vlaskými“, protož aby „všecky potřeby k stavění té zahrady, kamení, vápno této zimy zjednal, náležitě dal, aby dělníci tím meškání nebyli, než to dílo začaté spěšěji z jara vykonati mohli. Také poroučíme,“ psal král, „aby ta místa, kde zahrada býti má, srovnati a doliny zavézti, i kořen

⁴³⁾ Na příklad Antonín Salnellyn z Amsterdamu r. 1555 stavěl věž v Klatovech.

⁴⁴⁾ V Hradci Jindřichově na počátku chtivali těch listů zachovacích český zeklad; a později bývali volni i německým přeložením za vděk bráti. Roku 1604 stojí v manuale fol. 71. „Krištof kameník o purkrecht. Sloužil řemeslem svým při stavění nového chrámu sv. Trojice, od kteréhož díla mělo mu náhle kop dáno býti. Předložil list zachovací latinský, kterémuž nemohlo se na rychlo vyrozumino býti, má jej do pátku dáti zvidimovati buď na slovo neb na německo.“

⁴⁵⁾ Gesch. der Renaiss. I. 123.

⁴⁶⁾ Nepleta se mezi odborníky, ukazují jen příkladem k domovité věži polou Václavského náměstí pražského. A kterak čiperně naši moderní vitélé umějí při stavbách užívati motivů renesance české — to na oko se říká už na místě ne jednom v Praze.

⁴⁷⁾ Dohme, Gesch. d. Bauk. 314. a jinde.

vinný, který by muškatele neb rivoli a vonného vína nebyl, vykopati dal.“ Konečně ukládá v témž listě, aby dostatek for robotných i jiných byl zjednáán k vozbě kamene, a radí hejtmanovi, kdyby s Vlachy nemohl se smluviti, aby na pomoc vzal Florianu Grispeka, sekretáře komory, „ten s těmi zedníky mluvíti umí“.48)

Tak byl učiněn začátek překrásného Ferdinandova neb Annina belvederu, stavby to, která by i v cypřišovém vřkolu nad Florencí byla hodnou obdivu a zůstala vítězem nad svými družemi italskými.

Králí dílo leželo na mysli, podporoval je při nedostatku peněz, jak mohl, horlivě.49) Král listy fedrovní vydává jednomu mistru z Vlach po druhém, a všickni mistři přicházejí s tovaryši a dělníky v počtu hojném. Po květné neděli v outery r. 1535 dostává fedrovní list mistr Hanuš z Spazu (také ze Špachu) „s jinými pacholky a dělníky svými“. Tím listem fedrovním byli na své do Prahy cestě prázdní všech cel a mýt.50)

Ferdinand sháněl k stavbám svým na hradě Pražském i Vlachy ty, kteří už zatím jinde v Čechách byli zaměstnáni. Roku 1537 vzkazuje Janovi z Pernštejna, aby mu poslal do Prahy 10 mistrů vlašských s tolikémž tovaryšů, že dostanou jako jiní Vlaši „dle sáhu“ od svého díla;51) pracovalo v tu chvíli v Praze 44 vlašských dělníků.52)

Rok potom přibyl v nově Pavel de la Stella z Mileto s 14 kamenníky, a r. 1539 zedník Zoan Maria, za němž hned Martin zedník, Kašpar kamenník a Jiřík tesař vysláni jsou od krále „na spatření střeš paláce a jiných stavení na hradě Pražském“.53) Přes to král byl netrpěliv, stěžovaltě, že Vlaši pracují na zámku i „na luthauze“ velmi líně.54)

Stavitelský ruch, králem vznícený, šířil se, a kde byl již před králem, tam v nově vzpružoval se.

R. 1539 Horníci zase prosí, aby z mince královské na dostavění chrámu sv. Barbory jim každý týden dvě kopy byly vydávány, a král rád svoluje.55)

Spolu s Vlachy pracovali o stavbách královských mistři a dělníci našeho národa. Mluvíť král roku 1445 ve svém nařízení

48) Místodrž. arch. Miss. č. 13. str. 77.

49) Středu post oculi 1535 píše Gerštorfovi ze Znojma, „že pro nedostatek peněz dílo při zahradě naší zastaveno bylo, jsme velmi nerádi“. Poroučí komoře české, aby peníze objednala. Tamže fol. 158. Roku 1563 byl „luthaus“ kryt. Pokryvač na to obrán byl z Jihlavy Hanuš Hedler, jenž téhož roku přikryl i věž Svatovítskou. Tamže č. 69. 440.

50) Tamže č. 13. 171.

51) Kopl. X. sv. Jahrb. Kunsth. Samml. d. allerhöch. Kaiserh. č. 5990.

52) Tamže č. 5998.

53) Arch. místodrž. č. 20. 80.

54) Č. 6004. Kopl. v X. svazku o sbírce císařské Jahrb. Kunsth. Samml.

55) Jen jim to ukládá, aby peněz nedávali na nic jiného. Arch. místodrž. Missiv. č. 20. 79.

stran „Iusthausu“, o „werchmanech, er sei welchisch, teutsch oder behaimisch“. ⁵⁶⁾

O vlašských mistrech začínají se už také trousiti zprávy, že jsou drazí. Vzrostly vůbec do té doby platy stavitelům velmi. V 14. věku slavný stavitel Petr Parlér měl týdně 56 grošů českých. ⁵⁷⁾ Mistr Benedikt z Pistova měl při stavbě chrámu svaté Barbory dle smlouvy r. 1512 bráti týdně po půl kopě, parlér po 24 groších, a tovaryši po 3 gr. za den. ⁵⁸⁾ Svrchupsaný mistr vlašský Stella měl na měsíc dvanácte korun; jiní kamenníci téhož času dostávali na týden po tolaru. Mimo to mívali platy také od kusu. Byloté králi příliš draho, když r. 1545 Stella za jeden kamenný obraz chtěl 10 korun. Vyjádřil se král, že kámen měkký, práce snadná.

Podle stavitelů a kamenníků i malíři vlašští jsou do Čech voláni. Uvádíme Joana Baptistu Ferro, jenž stejnou dobou, jako Stella a Zoan, pracoval o sále v hradě Pražském. Barvy mu jednali v Benátkách, poněvadž prý tam jsou lacinější. ⁵⁹⁾

Z nových stavitelů, kteří po českém vzbouření (r. 1547) v službách královských se objevují, za předního r. 1549 klásti jest Jiříka z Lukanu, jenž pracoval se svým bratrem o zámku Pražském, a téhož psaného roku poslán byl na stavby do Poděbrad. Král rozkazuje, aby k nim do Poděbrad přidáni byli „dva kameníci čeští“. ⁶⁰⁾ Mimo bratří z Lugana stávi na Poděbradském zámku Baptista de Zavoza, jemuž vyplácí roku 1550 komora 2185 kop míšeňských za dílo. ⁶¹⁾

Touže dobou z peněz královských pracují o stavbách Vlaši na Brandejse, kdež roku 1550 uvádí se Hanuš Tyrol z Romaldu a podle něho zedník Mates a český mistr Tomáš kamenník; ⁶²⁾ týž neb jiný Hanuš stávi v Kostelci r. 1549, kamž mu komora posílá 15 kop „na zimu, aby mohl býti živ“. ⁶³⁾

Když r. 1549 obrátil Ferdinand všechny důchody z měst králové (nebožky) na opravu a stavění kostela i hradu Pražského, ⁶⁴⁾ opět usilovněji jsou práce stavebné vzaty před se, ⁶⁵⁾ a zase nová jména zedníků a kamenníků připojují se k starým. Podle zedníka

⁵⁶⁾ Jahrb. Kunst. Samml. des allerh. Kaiserh. V. 2. 44.

⁵⁷⁾ Dle „solutio hebdomadaria“, Frindem nalez.

⁵⁸⁾ Řebák, Příspěvky Kutnoh. III. 70.

⁵⁹⁾ Kunstb. Samml. des Kaiserh. V. str. 51.

⁶⁰⁾ Arch. místodrž. č. 46. fol. 62.

⁶¹⁾ Tamže č. 46. fol. 222. Toho roku byl Poděbradský zámek hotov, neboť najímá se malostranský sklenář Lukeš, aby sázel kolečka do oken. Nabízeno mu „od jednoho kolečka vsazení, nepočítajíc koutku, ke stravě peněz malý“. Tamže fol. 151.

⁶²⁾ Tamže 97. 273.

⁶³⁾ Tamže 97.

⁶⁴⁾ Tamže 108.

⁶⁵⁾ Vlašských zedníků neuzíváno jen k uměleckým pracem. Pišef r. 1552 zikníže Ferdinand do mince v Hoře, že „mistr Benedikt, vlaskej zedník,

Joana Baptisty Vostalisa, jenž r. 1558 zakoupil se v Poděbradech,⁶⁶⁾ a tu pracoval spolu s Vlachem Janem Championem kamenníkem.

Nejčastěji jmenuje se od r. 1560 mezi zedníky královskými Bonifác Wolmut (Wolgemut), umělec, jenž stavěl na hradě Pražském světnici soudnou a mimo jiné kusy pavlač kamennou k varhanám v dómě.⁶⁷⁾ Ale Wolmut nenáleží všecek renesanci. Aspoň soudní světnice světle ukazuje, že nerad se loučil s gotikou Vladislavskou. Tento mistr Bonifác, jež zve kniha staroměstská r. 1565⁶⁸⁾ bezpochyby omylně, Vlachem, zdá se, že nebyl statkem hojný. Táž kniha o něm dí, že na právě Maltézském byl obyvatelem a že byl „nedobytný dlužník“.

Podle něho pracuje na Hradě také mistr Oldřich Auostali de Sala, jenž poslán r. 1562 na stavbu do Lysé;⁶⁹⁾ odkudž Oldřich Auostali nebo de Ostali stal se „J. M. C. paumistrem v království Českém“ a byl brzy člověkem zámožným. Když skončil svoji činnost na stavbě v Chlumci⁷⁰⁾ a r. 1574 i následujícího v Pardubicích,⁷¹⁾ pevně zasedl v Praze v domě „u černé růže“ v Menším městě,⁷²⁾ oženil se, zdomácněl tu a zčeštil se i s rodinou svojí, a půjčuje peníze,⁷³⁾ bohatl víc a více.

některé peci k novému šmelcování dělal a naposledy pád s koně učinil a z světa sešel“. Dětem jeho „malým, chudým“ 10 kop českých poroučí arckníže vydati. Missiv. č. 46. fol. 289. Jeho žena byla asi r. 1541 bita od Kunráta Wolbera, písaře hejtmanského na zámku v Praze. Zajímavý process o tom zapsán v registr. lvových č. 6. G. fol. B. VIII. Tyž Benedikt soudí se r. 1544 s Lukšem, zdejším zedníkem, že mu „v domě pana sudího ukradl pláště 2, sukni a červené poctivice“. Č. 1154. fol. B. 11.

⁶⁶⁾ R. 1558 osvobozuje Ferdinand témuž Vostalisovi dům na předměstí Poděbradském a dovoluje mu, aby koupil si tři lány pro služby a práce, které za mnoho let na zámku Poděbr. konal. Příčinuje král v listě svém ještě naději, že zedník ten i „k pohodlí města Poděbrad uměním i femeslem svým býti může“ Arch. místodrž. Miss. č. 51. 245. č. 69. 221.

⁶⁷⁾ Tamže č. 69. fol. 45. 94.

⁶⁸⁾ Kn. arch. pražs. č. 397. fol. F. 18. Více zpráv o činnosti Bonifácia čte se v arch. místodrž. č. 62. fol. 432. (aby se mu peníze nezadržovaly); č. 68½ str. 4. (aby mu z berně vyplatili 250 kop českých na klenutí soudní světnice).

⁶⁹⁾ R. 1561 dostává rozkaz pražský perk mistr, aby vydal 1 sud vina z perkrechtu zedníku hradu Pražského mistru Voldř. de Ostali de Sanosa. Arch. místodrž. č. 69. 191. V Lysé stavěl de Ostali 3 léta. R. 1562 dostává 100 kop česk. „na přechování přes zimu a pro vypravení čeledi“. Tamže fol. 434.

⁷⁰⁾ R. 1570, kdež tovaryšům jeho týdně platil hejtman chlumecký po 1 kopě míšeňské! Arch. místodrž. č. 84. fol. 183.

⁷¹⁾ R. 1574 píše komora hejtmanu na Pardubice, že tam pošlou mistra Voldřicha zedníka Vlacha, aby stavení začal, a stavení to staré, kteréž se samo boří, aby dal hejtman sebrati tak, aby cihly, kterýmiž vypletáno jest, k zmaření nepřišly. Missiv. č. 90. B. fol. 523.

⁷²⁾ R. 1577 soudí se o ten dům se Zuzanou Eslovon, Jana Bapt. Sala z Komu manželkou. Prohrál. Viz kn. arch. pražs. č. 1157. fol. B. 25. D. 26.

⁷³⁾ Lib. obligation. malostr. č. 162. fol. P. 8.; kdež J. M. C. paumistr Voldřich Austalis zapsán jako věřitel fol. P. 8.

„Vždy za staršího mezi zedníky volen býval a několikrát litoval, že jest byl skrze některé pány do stavu rytířského at, a že by byl o to nestál; a když mu pan hejtman hradu českého říkával: Pane Voldřichu, proč s kordem jako jiní stavu českého nechodíte? Tedy on se smál, říkáje: Vaši Milosti, já nestojím, kdybych byl zemanem, že bych musil nechati živnosti.“

Dceru svou Annu měl na vychování v klášteře sv. Jiří; odtud mu provdal mistr Oldřich za Matiaše Fucha z Fuchýřova, jenž a 1597 souditi se musil o dědictví stavitelovo pro syna svého (sařským rychtářem.⁷⁴⁾

Vyčítati v době Rudolfově jména Vlachů, zedníků a stavitelů jiných umělců, byla by pro jich mnohost práce nekonečná. Bylo-li před tím Vlachů všelikterakých v Praze tolik, že si postavili prv roku 1567 malou kapličku při kostele sv. Klimenta, kterouž ději vyzdvihli v pěknou baroční vlašskou kapli:⁷⁵⁾ tož pak v době Rudolfově naplnila se jimi Praha ve všech živnostech a odborech jako nebývalo nikdy.

V Starém městě první Vlach, jenž stal se měšťanem, byl r. 1574 Martin z Hořejší Rhetie, od té doby do roku 1600 přijalo starostské měšťanství jedenácte Vlachů, vesměs z Horní Rhetie pozemských nebo od Lugana. Za též čas podle Vlachů přijalo 8 mistrů českých a 5 českých měšťanství.⁷⁶⁾ Počítáme-li v malostranské té měšťanské od roku 1589—1619, postřehujeme, v těch třiceti letech že Vlachů stalo se měšťany 19 a Němec jediný.⁷⁷⁾ Protože v té době stavitelský té doby všecek vlašský.

⁷⁴⁾ Arch. pražsk. č. 1126. fol. H. 19.

⁷⁵⁾ Schaller Prag. 3. 50.

⁷⁶⁾ Že dříve nenalezen Vlach mezi měšťany Starého města, toho bude na as náboženství. Teprve když nechtěli konšelé při Vlaších přijímání „obojí“, stávali se tu měšťany, ač při některém schválně poznamenáno ihu, že „nesrovnává se ve víře, ale že přijat, aby se pokojně choval“. arch. pražsk. č. 535. fol. 87. 157. Svrchu řečení Vlaši do roku 1600 přišli: Chyencz, Costa Jan, Jiřík Molj, Jan Pisoni, Jak. de Lingo, Rubens Lugana, Jan z Grisonu, Romerius Červený z Lugana. Henryk Marian z gadinu a Jan Pym též odtamtud. Dotčených osm Němců bylo: Muniš výcar, Frejwirt z Neyperku, Leybolt z Regnice, Hylle z Mišně, Pihinger dně, Kyfler ze Šumberka, Jan Bavrybl z Bavor, Ram z Kadaně. Tedy též odjinud.

⁷⁷⁾ Kn. arch. pražsk. č. 567. Jména: Lami z Burgundu, Bapf. Busi z Camnu, Dominik de Bassis z Lombard. Lukáš Caranca (otěm jeho byl Oldřich stali; otec Carancy bydlil kdys na Mělníce a měl za ženu Dominiku de (fol. 20.), Frant. Auostali, Ant. Brocco (též Brocho) z Campillonu, Petr z Pasquina de Codera z Grison, Martin de Cambarinis z Lugana, Anton zellae z Grison, Jan Molj, Ant. Benelaqua, Ant. Mayn z Mediolana, Tomáš z Collo z Clavenny, Marian Buleto, Ant. de la Pasquina z Clavenny; ostatních Vlaších nedí se, byli li zedníci. Mimo měšťany z Vlach bývalo i zaje hojně kamenníků a zedníků vlašských bez měšťanství. V knihách těch dosti často se s nimi potkáš. Obyčejně jim říkají jen Vlach, a se pořád. Na př. v kn. č. 1282. už r. 1562 v Starém městě: „Jan Vlach, k, chtěl probostí dykou přivozníka“ (fol. 158.); nebo komusi „Sebestián

Tito vlašští měšťané s větší část zčeštili se. Na příklad v procesu nebožce Auostala, prve dotčeném, roku 1597 svědčí nejprve Marian de Marini, malíř, a svědčí po česku; kamenník Antonín Brocho v též ličbě mluví německy, ale byl Vlach; Martin Gambaryn, „J. M. C. paumistr“, svědčí po česku, též tak hovoří v soudě Petr dela Pasquina de Codera a zedník Dominik de Bos i Petr Pissino zedník i Jan Baptista Bussi Campion. Z toho, že většinou hovořili po česku bez tlumače, je patrné, kterak se zčeštili.

Z knih kšaftovních téže doby též postřehuješ, že se z nich stali pražští sousedé, kteří vedli si po česku a děti své ženili a vdávali za zdejší rodáky.

Ovšem také najdeš umělce vlašského, jenž v nové své vlasti české zůstal i s rodinou svou cizincem, jako byl v letech šedesátých mistr Dominik de Mago. Ten kamenník zůstal Vlachem, a dcery své dal jen cizincům svého národa, ale v kšaftě jeho čteš výklad.⁷⁸⁾ On měl v městě Ronio v Itálii dům, vinice a pole, tam byl a žil jako měšťanem, tam posílá svou ženu — a tu v Praze byl jen na čas; rok po roce do své vlasti se chystal, až ho smrt dohonila.

Řemeslný poměr mezi Vlachy a mistry domácími býval ten, že cizinci mívají volnou konkurenci,⁷⁹⁾ kterou jim naši — což věc lidská — často záviděli.⁸⁰⁾ Jen ti z Vlachů, kteří nebyli „přístavní“, alebrž pevně usedli tu v sousedství městské, dávali se v zdejší cechy, a bývali tu na slovo bráni.

Mnohý umělec vlašský nebo jeho potomci obrali sobě u nás živností docela jiné než umělecké, a jest mnoho příkladů, že jim císař Rudolf dával práva na šenky pív a vín; uvádíme jen Jeremiáše Tyrola z Romaldu, jehož předek přišel do Prahy jakožto stavitel, potomek však stal se na Malé straně šenkéřem vína a zlobil od r. 1600 svým privilegiem malostranské konšely velmi.⁸¹⁾

Vlach, zedník, oko vybostí chtěti.“ (fol. 159.). Ale nebyli to jen dělníci stavitelští: i „paumistr J. M. C.“ Jan Maria Filippi byl bez měšťanství pražského. Vyčítají mu to, když r. 1609 nařčen byl od Christiána z Hagen, že „na potřebách J. M. C. k stavení do několika tisíc tolarů ustranil“. Arch. pražsk. č. 1159. 314. a č. 1160. 10. Některý Vlach má jméno také, že bys ho za Vlacha nepoznal. Na př. v kn. č. 1210. fol. 155. R. 1600 popisuje se prachudická pozůstalost po Pangrači „Roderovi, Vlachovi“ a zedníkovi, jenž bydlil v Praze v Chudobících.

⁷⁸⁾ Lib. oblig. č. 162. fol. G. 3.

⁷⁹⁾ Práví se v rádech cechu kamennického a zednického v Praze už r. 1589: „Kdyby který mistr dospělý odjinud zjednan byl, tomu nemá překáženo býti, však ten — děláje to dílo — nemá obyvatelům (zdejší) a cechům ubližovati. Arch. pražsk. kn. č. 1130. 334. Tato zásada byla opisována z řádu do řádu za celé století. Viz v témž arch. kn. č. 331. 170.

⁸⁰⁾ R. 1586 vstavili sobě staroměstští zedníci v cechovní artikule, „kteř ryby tovaryš se pořádně nevyučil, aby žádný u Vlacha nedělal, protože Vlaš dražejí platí“. V tom závisť a překážka Vlachům. Arch. pražsk. č. 994. 173.

⁸¹⁾ Arch. c. k. místodrž. č. 108. fol. 18. R. 1600. Podobně r. 1605 Matgaryn di Dardi ve Vlašské ulici. Miss. č. 108. 220.

Stavitelé doby Rudolfovy stavěli již vesměs onou malebnou korativní renesancí, při níž architektka neviděti pro plastiky malíře. Potomci zovou nový efektní ten sloh ne bez výtky batem; ale že i při něm Vlach uměl uhoditi v čisté formy, toho glad velikolepá arkáda v zahradě Valdštýnově.

Co se týče měst venkovských, i tu skoro všude zanechali Vlaši dob Ferdinandových stopy v stavbách. Jsou archivní důkazy ruce, že byly kolonie vlašské i tam, kde dnes ani stavitelských stóp není — na příklad v Rakovně. Tu soudí se r. 1565 edlí vlašští zedníci u městského soudu; tu „Vondřej, tovaryš dnický, Vlach, tulichem pobodán od Jakuba z Borku, zednického varyše českého, hned rok potom“⁸²⁾ — a po stavbě rázu vlašského ní dnes v Rakovně ani potuchy.

Největší kolonie vlašská zasedla od poloviny 16. věku v Plzni; štší mistři, stavše se plzeňskými měšťany, stavěli si tu domy, ští zedníci a sousedé stavěli s nimi a podle nich⁸³⁾ tak, že koncem 16. věku Plzeň — co se týče architektury profanní — jináče na nohých místech nevypadá, nežli vídati v městech severoitalských.

Radnici plzeňskou přirovnávají k „zamračenému palazzu, jenž v ouzké ulici města Verony neb Brescie velmi čestně státi ohl.“⁸⁴⁾

Mimo usdlé Vlachy bývala Plzeň jako Praha průchodištěm achů „přístavných“, to jest těch, kteří, na čas tu popracovavše, cházeli dále.⁸⁵⁾ Že obzvláště v Plzni tak rádi a hojně Vlachové osazovali, vykládá Strnad⁸⁶⁾ tím, že Plzeň jakožto město katolíké nečinilo jim v tom žádných překážek.

V Plzni nejprve povědom za usdlého jest při r. 1561 Jan Statia, kteréhož léta kupuje si dům vedle radnice, v němž císař Rudolf hospodou býval potom několikráte. De Statia pocházel z Lugana. Radnici stavěl od r. 1554 „Hanus Vlach“, a Strnad se ávem domnívá, že to Jan de Statia.

Jiný mistr usdlý uvádí se Šebestián de Mutonibus do r. 1581. tím směnili si Jan de Statia dům, na němž dosud čte se latinský pis o přátelích, kteří se štěstím přicházejí a při neštěstí utíkají.

S Šebestiánem spolu Jan Merlian se jmenuje, jemuž Plzňané ozdělí Škarpalín. Bohatý portál jeho domu v Pražské ulici má

⁸²⁾ Kn. ubrmanské z r. 1545.

⁸³⁾ R. 1590 volán Job Kotva do rady a dotazován, poněvadž „na onen jistý model věže, která se staví při klášteře černém, učiněn jest, proč ta- vé věže nestaví tak, jak model ukazuje“. Protokol. konš. č. 20. v arch. plzeň.

⁸⁴⁾ Ilg v Presse 1888 — ovšem by se štítům při střeše, které vtiskly také stavbě českosf, Vlaši podivovali.

⁸⁵⁾ Píšif Plzňané r. 1570 Alžbětě Šlikovně z Pasaunu, že zedníci u nich dka k stravě se na díla najímají, nežli „na větším díle všecka díla onkolem, tudž se s nimi kdo smluviti může, a ti zedníci na větším díle nám k městu kázání nejsou, jakožto z národu německého a vlašského“. Arch. plzeň. lib. ed. č. 15.

⁸⁶⁾ Strnad, „Vlachové v Plzni“ v Sborn. Děj. prací. 23.

Merlianův znak, lva, letočet 1584 a v architravě velebnou větu *Si deus pro nobis, quis contra nos?* Pod kterouž větou vlašským nápisem: „*Ama dio a non fallire — Fa pur bene a lassa dire*“ upřímně vyznává mistr nejen filosofii a přesvědčení své, alebr i všech všudy mistrů, kteří k nám přes Alpy stavět přišli. Dobře se jim tu vedlo.

S Janem Merlianem pobýval v Plzni bratr jeho Matouš, jehož konšelé přijali v sousedy za vystavění nějaké zdi.⁸⁷⁾ Tento Matouš byl r. 1578 s Andrešem a Janem Batistou na čtrnácte dní zavřen, poněvadž zbili „nenáležitě konvemi, svícny i také hrnci“ Magdalenu, manželku Jana de Statia.⁸⁸⁾ Patrně, že kolonie byla také někdy nesvorná.

Touže dobou přibral se do Plzně Albrecht Gryson Vlach, koupil si tu dům za 300 kop a spolu s Janem Madrinem pracovali o stavbě dominikánského kláštera.

Kolonie italská v Plzni až do vojny třicetileté ještě obsahuje v sobě mimo jiné mistry i jména Messa, bratří Roscontů, del Vinci; všickni jsou usedlí, a ne jeden má dva i tři domy, dědiny a dvory. Z děl jejich, ač mnoho už zmizelo, přece zůstalo po tu chvíli několik facad a štítů renesančních, tu a tam kus arkády v domech a velmi hojně portály, rustikou zdobené, s architrav, vlysy, římsami, sloupy a pilastry, jež znalci plzeňští v několika povah a tříd rozlišují.⁸⁹⁾ Celkem se i v Plzni opakuje, co jinde patrně; dí to Strnad slovy: „Nelze popírat, že se jeví na stavbách plzeňských Vlachů zvláštnosti, kterých bychom marně hledali na stavbách italských; to si lze vyložití tím, že se přizpůsobovali umělci vlašští potřebám krajín severních.“⁹⁰⁾ A my k tomu dodáváme i ten výklad, že nemohly naše umělecké památky, které tu byly měrou velikou dřív než Vlaši, zůstatí bez vlivu na vnímavé mistry cizinské.

Mimo Plzeň hojná kolonie Vlachů bývala v Hradci Jindřichově. Páni Hradečtí zaměstnávali na zámku svém až do konce svého panování Vlacha napořád; v tom ani Slavata, nástupce jich, nepřestal docela.

Oučty hradecké jsou plny zápisů o mzdě za práci vlašskou.⁹¹⁾ Obzvláště Joachim z Hradce Vlachů tu zaměstnával drahně, a hejtmán Štastný z Pleši často míval s nimi soužení — o tom ani zvlášť nedíc, co s nimi, nepokojnými, zkoušeli v příčinách policejních konšelé.

⁸⁷⁾ Vše obšírně Strnad, *ibid.*

⁸⁸⁾ Arch. plzeň. kn. č. 4. 463.

⁸⁹⁾ Fotografie znamenitých těch věcí chová také knihovna umělecko-průmysl. školy v Praze. A zajímavý odborný výpis i líčení jich napsal K. Mádl v *Zpráv. arch. a inžen.* r. 1889 č. 2. a 3.

⁹⁰⁾ Strnad v *Sborn. Dějep. prací žáků Tomkových* 24.

⁹¹⁾ V arch. hradeckém panském v oučtech r. 1564 na příklad čteme, „havíři“ mají starou věž zlomiti až po práh železných dveří — tři sáhy,

Šťastný z Pleší zlobíval se nejčastěji na nedbalost jejich. Roku 1559 píše Joachimovi o jednom mistrovi nejmenovaném: „Ten Vlach, jakž sem já do Vídně odjel, hned nejvíce jednou na Hradci se zastavil a toho díla na několika místech nedodělal. Byl sem mu rozkázal ty komíny, kteréž dosti nebezpečny sou, od pokoje V. Milosti i od staré kanceláře zbořiti a zase porozšířiti, pak on lotr i s jinými, zbořivše je, všecky je zasuli až před pokoje V. Milosti, ták že se hned v žádném topiti nemohlo, a tak sem já, naděje se příjezdu V. Msti, skoro ve dne i v noci, vzav domácí dělníky, vylamovati a prázdniiti dal.“⁹²⁾

R. 1562 píše správce panství nápodobně: „Co se těch Vlachů díla dotýče, nevidíme žádné velké pilnosti, ač Šicar při nich vždycky jest a dosti se o to domlouvá. Nejvíce pacholat na tom díle jest. Ač sme o to s mistrem Antonínem mluvili, pověděl, když se bude míti zeď dále dělati, že chce tovaryše dobré spůsobiti, tak se nám zdá, kdyby bylo oukolem zjednálo se, že by se jinačeji dílo ukázalo. V světnici fraucimoru jest vokna prolamoval a na každém něco udělal dosti málo, a kdyby oukol byl, jináč o to dílo by se ujali. Než vo chlíb se domlouvají a chtějí více míti, nežli ste ráčili naříditi — po dvou pecnících se jim dává tak, jakž jinej čeládce.“⁹³⁾

Že pracovali zedníci vlašští také v měšťanských domech hradeckých, toho důkazy po tu chvíli v štítech, portálech i arkádách mnohých domů se zachovaly.

Podle pánů hradeckých velmi hojně Rožmberští vychovávali Vlchy k svým stavbám; tudy vlivy a práce vlašská patrna v městech jihočeských všech. Svědčí o tom arkády a štíty v Krumlově, domy v Třeboni s renesančními štíty, domy náměstí budějovického s galeriemi,⁹⁴⁾ některá část chrámu vodňanského⁹⁵⁾ atd.

Mimo jih a západ český nalezli jsme Vlchy i ve Slaném;⁹⁶⁾ r. 1577 prosí za měšťanství Vlach Benedikt ve Stribře; koupil si

od toho 24 kop, 6 str. žita, 2 sudy piva jim dáno. Vlach Antonio staví novou, má 6 pacholat, 6 tovaryšů, a dělník jeho samý Čech. Od lehání Vlachů na týden za osobu platil 3 krejce, a přes léto 1564 dostal 140 kop 22 gr.; na osobu svou vzal 18 kop atd. V prvních letech 17. století je v Hradci usedlý Vlach Antonio de Sala, kterýž v domě svém s nájemnicí Bilkovou, chtěje ji z domu vystrčiti, divně zacházel. Vzali ji se ženou svou každý za jednu ruku a vláceli ji po všem domě. Za to konšelé zavřeli umělce zedníka „za obě nohy do klady“. Manual v Hradci r. 1610 fol. 86. R. 1613 vyloučili konšelé tohoto Vlacha z obce, ale jest „zase na milost přijat“; měl dáti 50 kop, nedal, toliko 10 kop. Manual radní z r. 1610 fol. 104.

⁹²⁾ Fischer, Kopial Star. pis. pam. z arch. hradeck. str. 241.

⁹³⁾ Týž str. 269.

⁹⁴⁾ V Buděj. pracoval mnoho let Vlach Convale. V Sušici bije se už r. 1558 kamenník Vlach s kamenníkem Fricem. Arch. zems. kn. app. č. 4. 994.

⁹⁵⁾ Stavěl ho r. 1584 Vlach mistr Vincenz — ale klenutí choru, sotva dostavěno byvši, spadlo zase. Schön., Wodňan. Rkps. 96. Sborník Hist. IV. 187.

⁹⁶⁾ Za jednoho zedníka — Antonia — sám císař roku 1589 do Slaného vykazuje prosbu, aby mu dluhů popočkali a netiskli ho, že „teď dílo při pautmistru císařském má“. Arch. místodrž. č. 101. fol. 45. Na počátku století pracoval v Slaném Vlach Falkoun. Slaně, Lacina 61.

tu dům Tomanovský. Ale konšelé katolického zedníka nechtěli za souseda, než přijali ho pod ochranu a uložili mu, aby v domě svém neužíval živnosti městské, nežli řemeslem zednickým aby sloužil.⁹⁷⁾

Vlach Jan Bělot bydlil trvale v Líbochovicích nad Ohří (roku 1595),⁹⁸⁾ a v Nymburce soudí se stavitel Jakub de Colian a Beněš s Václavem Vodičkou o stavbu již r. 1558.⁹⁹⁾

Tou dobou usazovali se Vlaši také v Litoměřicích, pracovali v Roudnici, a dřevěná radnice v Brodě Železném svými sloupky a oblouky svědčí, že i tesař učil se na kamenné stavbě některého nedalekého Vlacha.

V Kolíně byla také koncem století 16. vlašská kolonie. Byli tu za přední zedník Deravenna, syn jeho Jan, Rudolf; byl tu Antonio Losio, a bezpochyby též jiní.¹⁰⁰⁾

I v městech moravských byli vlašští zedníci usedlými sousedy a posluhovali prací svou.¹⁾

Ptáme-li se na konec, kteraký byl tedy obecný ráz českých měst v století 16., odpovídají poněkud města stavbami po dnes zachovanými, jednak věrně poučují nás obrázky dob oněch. Na každém obrázku postřehujeme buď některou monumentální stavbu gotickou aneb aspoň zbytky starodávější gotiky, a podle nich počtem hojnějším veselou renesancí, jakž ji uměli Vlaši a naši mistři po nich.

Krásné hlavní město, jež mělo v sobě v druhé polovici 16. věku ke třem tisícům domů a domečků,²⁾ stověžitá Praha, ovšem i po stránce zevnější, umělecké předek měla nad ostatními. Čteme v Kosmografii bratří z Puchova³⁾ vzletné vypsání Prahy tehdejší. Prý to město velikými, znamenitými a nákladnými staveními ozdobené. Hrad královský jest nákladný, mistrovský, obyčejem římským, vystavěný. Po Praze jsou paláce, zámky, rathouzy, kostely, kláštery s velikou kolejí Karla císaře, špitály, ryňky s jinými domy rozličnými, nákladné a krásné vystavěnými.

⁹⁷⁾ Kn. stříbr. č. 187. 145.

⁹⁸⁾ Kn. arch. lounsk. č. 1. C. 18.

⁹⁹⁾ Arch. zemsk. kn. app. č. 3. 76.

¹⁰⁰⁾ Vávra, Kolín. I. 156.

¹⁾ Na příklad v Jihlavě usadili se milánští stavitelé Antonio a Steffano r. 1580. Císař Rudolf rozkazuje, aby Jihlavští jim nepřekáželi, že nemají beztoho žádného pořádného zedníka svého. D'Elvert, Iglau. 198.

²⁾ R. 1562 počítáno 2918 domů v Praze vši. Dle rukopisu arch. pražsk. č. 108. spočteno domů berní povinných 2252, ale v nich nejsou domy svobodné, panské, ani domy postranních práv. Viz obšírněji o tom Arch. Pam. VII. 545. Tabule v Č. Musei r. 1596 počítá 4122 domů všech všudy, kteréhož čísla není potřeba podezírat, počítáno-li stavení kde které. Srov. Č. Č. Mus. 1881. 484., kde uvádí Dvorský další obšírné počty, Vídeň měla r. 1566 měšťanských domů 1035. Weisz, Wien II. 387. Byla tedy Praha skoro třikrát větší Vídně.

³⁾ Kosmogr. 462.

Praha tehdejší svým zevnějškem velice dojímalá i cizince, což o tom na příklad čísti r. 1575 v kronice Jobstově.⁴⁾

Podobu svou zachovala Praha až do prvních dob věku předěho, kdy začali ji copañiti. Postřehujemeť na obrazech z prvních 18. století převeliké množství štítů renesančních, nejrozmanitějších forem. Oba domy před Týnským chrámem jsou stejně vysoké, jeden zachoval štít svůj renesanční po tu dobu, druhý míval renesanční štít s pyramidami, kteréž bohužel zatím již svrženy jsou; dům nadmul se do výšky a má dnes ohydnou střízlivou podobu lidských kasáren.

Mezi renesančními štíty na rynku tu a tam prokmitá ještě štít zubovitý — zvlášt na domě, v němž dosavad lékárna. Překrásné a bohaté dva štíty s gotickými fialami postřehli jsme na domě samého chrámu sv. Havla, tedy v nejhorším a nejspustlejším kuse tarmarce židovském.⁵⁾

V Železné ulici, od rohového domu počínajíc, všecko jest samý štít i dvojnásobný. Stará rychta stkví se sgraffity a na čele nese štěro štítů; věž proti ní má střechu pyramidovou, a domy na obě strany až ke brance všecko vkusně zdvihají se štíty. Platejz má štít renesančních štítů, a věž nad ním vzpíná se špičatá; dům na rohu Rytířské ulice má tři dlouhé střechy se třemi ozdobnými štíty, na Ovocném trhu nynějším čtyři domy spočítali jsme o štítech přímo nádherných — to a jiného mncho, velmi mnoho zmizelo z Prahy, zmizí před očima našima.

Naše města venkovská, ač některé počtem domů nevynikalo,⁶⁾ všechna měla, pokudž obrázky se zachovaly, ne jeden dům téhož druhu přívětivé a ozdobné renesance jako v Praze; tu a tam k domu venkovskému tučí se jakožto zbytek starších časů ouzký dům o štítě

⁴⁾ D. Wolfgang Jobsten Auszug aller Chroniken. Str. 8. „Praga eine ewaltige Hauptstad, steinerne, herrliche Häuser“.

⁵⁾ Delineatio Wernerova.

⁶⁾ Podle berně 1567 a r. 1614 seřadili jsme si města česká, v registrech řazená, co do počtu domů následující řadou, při čemž upozorňujeme, že slovo první dotýče se prvního roku dotčeného, číslo v závore z druhého roku vzato, a že jsou to domy jen „osedlých“ — tedy domy znamenité — domků a domečků do berně nepočítali. Č. Brod 142 (139), Dvůr 150 (195), Sedčany 174 (130), Bydžov (171), Rokycany 186 (162), Mělník (185 měl 186), Písek 190 (188), Polička 202 (284), Kouřim 216 (180), Stříbrná 220, Kolín 229 (213), Stříbro 246 (211), Beroun 248, Sušice 251 (296), Oustí labské 266, Písek 270 (230), Nymburk 281, Čáslav 283 (254), Kutná Hora 296, Prachatice (300), Jaroměř 303 (257), Slaně 333 (274), Domažlice 345 (332), Louňy 357 (329), Boleslav Ml. (370), Mýto 368 (341), Litoměřice 440, Plzeň 416 (387), Kadaň 436, Most 438 (392), Budějovice 430 (414), Brdčany 482 (421), Tábor 512, Hora 594, Klatovy 632 (400), Žatec 701 (634), Praha 2918—4122. O Hradci Král. udává Č. Č. Mus. r. 1882 57. počet domů lástě veliký 781. Brod Německ., stav se r. 1637 městem královským, měl domů asi 145, Jilové r. 1604 120, Chomutov 545, Příbram 130, Týn Vltav. r. 1571 Úhrnou summou platila se r. 1571 berně domovní z 10189 domů. Arch. m. VIII. 386. Arch. pražsk. č. 108. Arch. Pam. VII. 545.

gotickém, a nade všemi pne se chrám jeden i druhý, ba i několiký, slohu starého neb novějšího, ale vždy nákladný, a někde i nad ostatní mřu velmi imposantní.

Tu první v řadě stojí Hora Kutná mnohověžítá, staroslavná, již co do starobylého rázu případně cizinci nazvali českým Norimberkem, druhdy první město po Praze, dočasná stolice králů, sídlo sněmů.

Slavně stála svými horami, klesla jejich záhynem, ale v nově zase obživuje a velika jest i znamenita ve svých zbytcích, jichž šťastně k nové době přichránila. Její gotický dóm, jenž stavěn po dva věky a dosud nedostavěn, se svým kamenným, hustým, báječným lesem fial, sloupků a přerozmanitých jiných příkras, pln fantasie umělecké a přec harmonický, jest dílo, které právem druzí se k nejpřednějším pomníkům stavitelského umění vůbec.

Mimo chrám sv. Barbory ještě patero starých chrámů Hora má, z nichž zvláště děkanský nejryzejším gotickým slohem jest proveden. Z profanních budov kdož by nevěděl o Vlašském dvoře kutnohorském a jeho kapli, kteráž jest skvost gotický, kdož by nevěděl o kamenném domě s mistrným arkýřem a bohatým štítem?⁷⁾ V Hoře v každé ulici upne a potěší se oko stavitelskými zajímavostmi staršími i mladšími, velikými i drobnými, a všecko sličnými. Tu staneš před portálem, onde okno gotickými pruty a listy kamennými ovroubené, tu zase sloupek s roztomilou hlavičkou, tam štít neb jiný umělecký kus, zbytek starých, lepších časů nutí tě, abys postál a obdivoval se. Na obrázku ze 17. století⁸⁾ veliká většina kutnohorských domů je o štítech špičatých; kolem chrámu Panny Marie mnoho jest lomenic dřevěných; nákladné štíty renesanční postřehneš v okolí chrámu Svato-Jakubského, a lze říci ouhrnkem, že i po útrapách vojny třicetileté Hora dojem činí na obrázku znamenitý.

Pohlížíme li obrázkům jiných měst — obzvláště obrázkům Pa-prockého z r. 1602 — postřehujeme v každém městě, mimo některý počet obytných lidských prosaických a střizlivých, také nejednu budovu, o níž pracoval umělec.

Kouřim překvapí tě rázem starobylým. Velmi mnoho štítů domových do špice se pne a tulí se, jako slepice k mateři, k imposantnímu chrámu, jehož dvě vysoké romanské věže nahore u samé střechy spojeny jsou smělou pavlačí.

V Žatci mimo pěkné domy nejvíce do očí padají tři věže chrámové, z portálu vystupující, jimž modelem byly sličné špičky věžní pražského Týna.

⁷⁾ Popis v Řehákových Pam. Kutnoh. a v Řehákové Hoře. 158.

⁸⁾ V Kofinkových Pamétech.

Na obrázku města Mladoboleslavského pozoruješ z hromady gotických a renesančních domů do veliké výše pnouti se věž s hodinami podivnou, fantastickou: nad zábradlem čili balustradou její zdvihá se trojí kulatý helm nad sebou; poslední už je vlastně klobouček a kryje věžku malou se zvonci. Podobnou věž měli v Bechyni při hradě.

V Sedlčanech, v Berouně v první ráz zvlášt do oka bije veliký počet domů o stavbě hrazděné — krokve, trámy oku vděčné a všelijak jsou spjaty, a vyplněn prostor mezi nimi cihlou. Kostel sedlčanský je zvlášt zdí a valem obehnan jako chrám rakovnický, a zvonice jeho o střeše stanové stojí rovně tak opodál jako pardubická i rakovnická.

Berounská věž chrámová je gotická pyramida, mající v rozích stíhlé vížky, jako jsou na věži radnice staroměstské.

Na obrázku prachatickém postřehuješ mnoho gotiky. Podle renesančních štítů mnoho vypíná se zubatých.

Obraz Hradce Králové překvapuje množstvím věží s ozubeným cimbuřím.

Předměstí města Chrudimského jest na obrázku jen hejno prostických domečků nízkých, i v náměstí jest řada domů o štítech prkenných aneb hrazděných, ale mezi pěti takovými domy hrdě vypíná se jeden renesanční, nádherný, jehož štít končí se koulí, a nedaleko potřeujeme také ještě jeden štít zubatý. Brány mají stanové střechy gotické. Hlavní krásný chrám imposantně na vrchu stojící má dvě věže, ale každou jinou.

V Merianově topografii zajímá diváka na obrázku města Čáslavě chrám, jehož krov skládá se ze dvou pyramid, jako v Lounech dosud viděti, a jehož věž má věrnou podobu věže staroměstské radnice. Domy jsou téže podoby jako jinde — renesanční střídají se s gotickými.

Rovně takový dojem činí obraz Klatov z věku 16.⁹⁾ Radnice má trojnásobný štít renesanční, ukončený nahoře koulí. Vedle radnice jsou dva domy o dvojnásobném štítě renesančním, a k nim tisknou se dva domy gotické o zajímavém štítě, z jehož obruby zdvihají se hrubé fialy; ob dům pak vyhlédá na diváka štít zubatý. V ostatku rovným počtem střídají se prosté štíty renesanční s prostými špičatými lomenicemi. Jedné bráně byla modelem zase věž Týnská pražská.

Na těch příkladech dosti buď. Kdyby nebylo kamenných svědků dotud zachovaných a živých, kde který obrázek z minulých věků domluvné svědectví by vydal a vydává o pěkné výstavnosti, vkusu, a blahobytu našich měst, a vstavíš-li sobě obrázky cizinských měst

⁹⁾ Fotografii pořídil prof. Dr. Prášek z votivního obrazu chrudimského.
Winter: Kulturní obraz měst.

na oči, snadno postřehneš, že před našimi městy cizinská i předeck nemají,¹⁰⁾ a že královská Praha i nad nejslovutnější i cizích zemí nejednou příčinou daleko předčí.¹¹⁾

¹⁰⁾ Až na ta, která z lokálních příčin teprv v nové době rozkvetl. příklad Příbram, dnes přívětivé, výstavné město, na Balbinově obrázku S. M. lib. II.) je městečko nepatrné, mající sotva 12 domů větších o je patře, ostatek všecko česká chalupa, na rynku hrozná pumpa s ohromnou u kostela klády. Na proti tomu až i příslovím stalo se pro skvělou v: nosť svou některé město venkovské. (Na př. Pardubice — „skví se Pardubice“ říkali. Stranský Republ. 34.)

¹¹⁾ Na příklad srovn. Theatrum urbium z r. 1595. Abrah. Saura neb graf. Merianovu z r. 1643.

KAPITOLA DRUHÁ.

O domě.

Měšťanů chloubou byla, míti dům pěkně vystavěný. V 16. věku již obvykli někteří možnější sousedé domy své krášlití sobě tak, že spisovatelé káraví nemohli než vystříhati toho. Prý mnozí „přílišnou nádherou při staveních k chudobě přivozování jsou, neboť podle obecného přísloví pro přílišné rozšíření pokojů v domě kuchyně se stísniti musí“.¹²⁾

I ouřad konšelský kde který míval v tom pochlebu svou i všeho města, bylo-li v městě mnoho domů oupravných. Aby na stavbách nic nebylo „na ohyzdu města“, k tomu ročně obírání někteří z měšťanů na dohledy.¹³⁾

Konšelské starosti o to, aby dům nebyl na ohyzdu města, známe již z doby husitské, což svědčí, že ne všickni Husité jen bourali. R. 1433 píše konšel Velikého města Pražského, „že spatřivše, ano dům paní Anny Oremusové, řečený u Křištofora, povodní velikú téměř vešken předeck z gruntu chce se obořiti a padnutí, i nechťíce té ohyzdy v městě našem dopustiti, prikázali sme a prinutkali paní svrchupsanú, aby beze všeho prodlévání jej dělala a opravovala, a cožby kolvěk naložila, to aby k té sumě, jakož jest ten dům koupila, připsala“.¹⁴⁾ A paní prý dům opravila tak, že konšelé toho pochválili.

Podobných zpráv, svědčících o péči konšelské, aby Praha po husitské vojné zase vzkvetla sličně, zachovalo se v knihách městských několik. Nejdéle bylo konšelům nutiti rektora a mistry učení

¹²⁾ Mart. Carchesius, Stav. města. z r. 1602 str. 113.

¹³⁾ Plzeňští jim říkali „paumistři“. Jim spolu ukládán býval dohled nad stavbami, od obce nově pořizovanými. Protokol. konš. č. 20. r. 1596 v arch. plzeňském.

¹⁴⁾ Náklad byl na opravu 150 kop česk. Arch. pražsk. č. 992. 153. Dům koupen byl prvotně za 60 kop a stál na jižní straně rynku při sv. Michalu. Tomek, Základy 31.

pražského, aby kolleje mediků v Kaprově ulici nenechávali poustkou; konečně postavil úpravný dům platně Duchek, začež si nechal na 28 let jeho užívání; nebyloté „lékařův mnoho v tu chvíli“. ¹⁵⁾

Městskému ouřadu pražskému v nápravě městských domů pomohl věrně král Jiří, dada privilej, aby s domů spadly věčné platy pro jich zpustlost a příští snadnější nápravu. Kde komu — jenom ne židům ¹⁶⁾ — bylo rádo povolováno, aby zdvihali nová stavení k okrase Prahy.

V čase pozdějším výstavnosti města dobře posluhovali někteří páni a rytíři, kteří v Praze i v městech jiných své domy mívali. Víme sic, že nejedni ze šlechty druhdy domy své schválně zanedbávali na potupu města, jiní však — zvláště od doby renesanční — chtívali nádherností obyčtů svých vynikati a osvědčovati nemožnost měšťanskou. Za hanbu považováno, kdo ze šlechty v Praze při stolici králově neměl svého domu, alebrž býval po hospodách. ¹⁷⁾

Podobné chvalitebné péče o vzhled a výstavnost města hned v časech pohusitských mívali na sobě i konšelé měst venkovských. Kolínští slibují svým sousedům v oněch dobách zdarma stavěti z lomu s podmínkou, kdo bude dům přestavovati, aby „stavěl do štítu“. ¹⁸⁾

Stříbrští jali se dávatí měšťanství příchozím žadatelům s tou podmínkou, byl-li dům, k němuž se táhli, chatrný, aby „ve dvou nebo nejdéle ve třech letech ho napravili, krov pod cihlu postavili a přikryli a napřed štít ozdobný udělali“. ¹⁹⁾

Také králův podkomoří, jezdě po městech, napomínával v plné obci sousedy, aby „domů spouštěti nedopouštěli, ale je ku poctivosti J. Mil. Císařské vzdělávali“. ²⁰⁾

A dověděl-li se nejvyšší úřad anebo panovník toho, že z některé příčiny konšelé nechávají domů pustnouti, ihned tuhá příšla napomínání vinníkům. Na příklad r. 1549 píše král Ferdinand I. Slanským, jejichž soudními okolky nějaký dům v rynku pustl, „že toho dopouštěti nemíní, aby v městech gruntové a domy zvláště v rynku se opouštěti měly“. ²¹⁾

¹⁵⁾ Při deskách Miscell. č. 87. fol. 247.

¹⁶⁾ Ještě r. 1527 zakazuje se opětně, aby žid nového stavení v těch místech, kdež prve nikda nebývalo, nezačínal. Staré že opravovati smí, ale ne bez dohledu hospodářského úřadu městského (šestipanského). Arch. pražsk. č. 203. fol. 49.

¹⁷⁾ Roku 1558 píše Anna z Hradce manželů svému Jachymovi, aby v Praze koupil dům od Oudreckého prospěšně, ne-li, „že to lito bude, že v jiném šeredném místě někde bude, máme-li se vždycky do cizích domů prositi, taky to hanba jest“. Fischer, Kopial Star. pis. pam. 107.

¹⁸⁾ Vávra, Kolín I. 105.

¹⁹⁾ Příklad obšírný r. 1553 v knize stříb. č. 187. fol. 135.

²⁰⁾ Příklad v arch. rakov. Kopial r. 1595, kdež zapsána i dlouhá žaloba na Kateřinu Nikodemku, která „v svém domě sladovně zpustnouti dala, a na bromađu padla“. Přinutili ji dům prodati.

²¹⁾ Arch. místodrž. č. 41. fol. 309.

Nápodobně vedly sobě vrchnosti měst poddaných. Na příklad Jan Berka z Dubé r. 1571 poručil, aby rozedřený dům Jíry Diblíka úředně byl prodán jinému sousedu, poněvadž tou odřeností jest k hanbě města.²²⁾

Lze tedy ouhrnkem říci, že vrchnosti i konšelé a spolu s nimi i sousedé sami druh přes druhu snažili se o čisté vzezření městských domů. Jen sirotčí domy v tom obyčejně činily výjimku, poněvadž nebyl, kdo za sirotky na dům nakládati: poručníci buď šetřili peněz sirotčích, anebo hospodařili sobě. Na příklad v domě sirotčím po zedníkovi pražském Piringarovi, vypravuje se r. 1606 v soudě, že do hořejších pokojů „všudy se všech stran, kdy prška a nechvíle jest, teče, a v sklepech dolejších plno vody a bláta jest, a grunty že se sadí dolů, a strach jest, aby to se svým časem nezřítilo na zkázu sirotků“.²³⁾ V Rakovnici r. 1556 vyličuje se dům sirotčí jeden takto: „Je pustý, není v něm nic dobrého, skla rozbity, kamna zly, v pivnici tam po prknách chodili v blátě a u vodě, na marštali jsme musili podvlačovat, aby krov nepadl“.²⁴⁾

Také po ohni — a ty přiházely se v městech z míry často — leckde a leckterý dům předlouho stával na ohyzdu města. O domě Mečířovském v Litoměřicích praví jeden svědek r. 1601, že „více než od čtyřiceti let v svém zpuštění, jak jest vyhořel, stojí na ohavu města; ani u dveří vrat není, trámy a rešty jsou přehnilé, světnice obořena“.²⁵⁾

Za zvláštnost lze uvést, nač Mělničtí r. 1602 svádějí hromadné zpuštění svých domů. „Mnozí z obce naší, nemajíce žádných handlů ani řemesel, domy své do gruntu zpustili, z nichž některé se i zspaly — poněvadž pojminulého roku pán Bůh všemohúcí velikou neúrodou vína pro naše hříchy na nás dopustiti ráčil“.²⁶⁾

Též stojí za zmínku, co podle tehdejších pojmů a chuti okrase města na domech — nepřekáželo. R. 1613 dovolují totiž Pražané židu Šalmonu Cikánovi, „aby si směl zlepšiti dům i zvýšiti, a pavlač pět čtvrtí širokou, a jak dům jeho sahá dlouze, tak dlouhou k sušení šatů (prádla) na krakholce do ulice vzdělati“.²⁷⁾

A poněvadž podobné kusy nejsou v knihách vzácností: lze to říci obecně, že u nás na domech do ulice věšváno prádlo právě tím způsobem, jako to dosud viděti v městech jihoevropských — počínajíc už od Lublaně.

Majíce vypisovati v přítomné kapitole dům městský zevrubně, začneme oš průčelí, jemuž staří říkali prostě „čelo“, „čelí“ nebo „lic“ a „štít“. Že štítem v nejširším smysle rozuměla se všecka

²²⁾ Umlauf, Bělá 153.

²³⁾ Arch. pražsk. č. 1174. 219.

²⁴⁾ Kn. svědom. z r. 1533 v arch. rak.

²⁵⁾ Kn. svědom. lounská č. 1. C. 34. str. 819.

²⁶⁾ Arch. měln. kn. č. 13. 216.

²⁷⁾ Kn. šestipansk. č. 475. 37.

facada, to vyniká z úslolí, často se vyskytujících, na příklad: „krám za štítem“, „podsíncec hned za štítem“, „okno krámné v štítě“.

Předkové naši všeho štítu od hlavy až do paty obyčejně nezdobili, alebrž zdobívali jen některé jeho části: dolejšek, portál čili vchod, výstupek čili arkýř, pavlače a okna, a konečně štít v užším smysle čili nejhořejší část domu. Ostatek obyčejně zůstával hladký, tak že ozdobné kusy pronikaly tím více.

Hladká část zdi bývala od starodávna malbou, tu skrovnou, tu obšírnější, ozdobována a, když přinesli Vlaši způsob sgrafittí, popisována a porejšována bývala hladká plocha domů dílem škrábaným, běločerným anebo běločerveným.

O těch všech momentech položíme zvlášť kus po kuse.

Nejprve tedy o dolejší části domovité. Ta byla při domech již dávno před tím, nežli Vlaši u nás učili „rusté“, vrstevnými kameny vázána. Na ni spoléhaly schodce, po nichž vcházelo se do krámů a do domu.

Klademe za charakteristiku měšťanských domů, že obyčejně býval před domem schodec. Někdy bývalo jich i víc. Ovšem náležel-li dům měšťanskému hospodáři selskému, jenž míval na dvoře stodolu a jiná hospodářská stavení, k nimž jezdilo se s vozy, tu nebylo možná schodce položiti před vchod, ani nechati vchodu malého, než bylo překlenouti jakožto průjezd dosti obšírnou branou a zavěsiti veliká vrata.

Portál býval při domech onačejších „obkládán štukverky“, bývaly při něm „povydané věnce kolem sloupů kamenných“, býval „pískovým a jiným kamenem, sličně dlabaným, osazován“.

Vlachové také naučili naše kamenníky osazovati vchod jen samým štukovým, tu širším, tu užším, z něhož pěkně v půlkruhu vynikaly klenáky, a při němž kvádr obhroublý neb hladký jeden od druhého oddělen ryhou, tu hlubší onde mělcejší.

I při domech prostičkých, kde nebylo na portále zvláštních uměleckých ozdob, aspoň v kámen nádpražní (štorc), anebo v poutec nade dveřmi vyrylo dláto některou okrasu, a kamenník aspoň na futře, kde se začíná klenba, podložil plotnu, aby vypadalo jako sloupy s hlavicí. Tuto něžnou snahu po ozdobnosti dosavad viděti na vchodech prostých domů starých.²⁵⁾

Někdy vstavena nad poutec viatový mříže a „světlík“ o pěkném kování, kteréž, když nebylo jiného nic na příkrasu, samy dovedly vchod zdobiti.

Bohatých portálů ze 16. století zachovalo se bohudík dosti, a nepřipadá nám vyličovati je. Pražan, proběhne-li jedinou ulicí Sirkovou, spatří jich hned několik vedle sebe: zalíbí se mu zajisté elegance portálu Melantrychova domu, a vesele dojme ho portál domu u dvou medvědů.

²⁵⁾ Na příklad v Platněřské ulici pražské.

Že kamenníci uchylovali se i od forem typických a přebujnou fantasií pořizovali portály, toho důkaz na příklad dům u jedno-rožce (č. 551.) na rynku Staroměstském, kde na bizarních sloupových hlavicích vytesána jest všecka apatyka.

Co nádhernější portál stál, o tom poučuje nás Jan Falkoun, vlašský kamenník, jenž obdržel v Slaném r. 1600 za tesání kamene s poduškami na velká vrata, na šíř 4 lokte, na výš 6 loket, a druhá vrata menší, jen půl páta lokte vysoká, 30 kop, strych žita. Čeledi jeho přidána kopa zpropitného.²⁹⁾

Kde kámen při městě měli, nebyl drah. Roku 1526 usazeno pražským skalníkům na Petříně, aby prodávali „s dvéře okrouhlé kámen štukový za 14 grošů, kámen štukový s prosté dvéře, vlaské dvéře a dvéře k prutování po 16 groších; štukovi s vrata vozní za 30 grošů. Jináče byla fůra kamene na podlahu za 3 groše, vůz kamene drobného za 6 peněz.“³⁰⁾

Na „čepích“ železných visela vrata domovní bud o jednom neb o dvou křídlech. Také na jedno visutí bývala dvě křídla zavěšena.³¹⁾

Jako kamenník i truhlář snažil se podle záplaty učiniti se vhod dílem dveří ozdobným. Někdy mu v tom i tesař pomohl, ale tesaři nesměli dveří dělati „kléhovanych“, než na „falc“. Dvéře domovité bývaly „po truhlářsku všelijak vřezovány, rejhovány; i svlaky do dveří bývaly rejhovány“, a z rozličných dřev a kusů ozdobné „na klí ssázeny“ čili „sklity“.³²⁾

Některý dům měl dvéře všecko pobité plechem, v němž rozmanité figury zvířat a erby vybity byly. V Lounech takové „dvéře železné“ r. 1517 stály 4 kopy.³³⁾

Ve dveřích samých dosti často bývalo okénko maličké, mřezované na výhled a spatření toho, jenž „tloukl domů“ nebo zvonil.

Dvéře naši předkové dávno přestali zavírat primitivními závorami; zavírali je zámky, „na“ vratech přibitými;³⁴⁾ zámku principem ovšem bývala také závoru. Všelijakými mechanismy kováři i zámečníci to strojili, aby závorou za pomoci klíče sem tam mohlo se sunouti. Péro v zámku známo již v 13. věku.

²⁹⁾ Slaný, Lacina 61. I.

³⁰⁾ Miscell. při deskách č. 75. kus III. 18.

³¹⁾ Dosud viděti č. 12. na Malé straně.

³²⁾ Arch. pražsk. č. 1120, zápis 90. Rok 1580.

³³⁾ Arch. lounsk. č. 11. Znamenité dvéře železné chová ve své sbírce v Lounech pan A. Merz; k naší prosbě vypsál je dotčený pán takto: „Dvéře jsou dřevěné, po jedné straně pobité dvojitými pásy plechovými, kosmo položenými a v pravém úhlu se křížujícími. Každé skřížení upevněno jest hřebem, jehož hlava jest pěkná, vroubkovaná pukla. Čtverhranná pole mezi pásy vyplněna jsou deskami plechovými, na nichž vytepáno čtvero zvířat: český lev, orlice, drak, jelen; každé z nich několikrát na dveřích se opakuje. Dvéře jsou z domu Sokolů z Mor; povstaly asi r. 1529 po ohni, ale sestaveny jsou nejspíše ze zbytků starších.“

³⁴⁾ Teprve v našem věku zámek vpravuje se „do“ vrat.

Už v gotické době zámky i klíče bývaly všelijak dekorovány, kterýž dekor vrcholu došel renesancí. Nelze dobře vysvětliti, ale stojí za zmínku, že jsme v pramenech podle všelikterakých zámek našli v Praze r. 1460 u nebožce Jana Chalupy také „tři zámky ruské“. ³⁵⁾

V zavřítý dům dobývali se sousedé klepající. Na ten konec ozdobné železné kruhové klepáky s podstavci čili rosetami bývaly na dveřích přibíjeny, jichž podoba, vůbec známá, dosud leckde zachovala se na domech, ještě z předešlého století pochodicích. ³⁶⁾

V 15. věku také začali užívati zvonců při vratech, aby, zvoníce, tím snáze a bez hluku klepákového a všecku ulici budícího, dostali se noční chodci domů.

Nejprve četli jsme o zvonci r. 1537 na domě Domažlického v Praze, a poněvadž tu rychtář v noci „zvoní u sklepa Hanušova“, ³⁷⁾ nebude snad domysl smělý ten, že zvonců nejprve užívali kupci cizí při svých krámech a skladech, ³⁸⁾ od nich zvonec pak přijat k službě domovité.

I zvonítka bývala řemeslně kována a zdobena; že nebyla bez vtípu, o tom svědčí z doby pozdější ona dvojsmyslná, bdilá sůva na zvonítku u Platejsu v Praze.

Také v městech venkovských od polovice 16. věku zmínky jsou o zvoncích při domech. ³⁹⁾ Ale i tu, kde měli zvonec, posluhoval netrpělivci starodávnejší klepák také. Na příklad r. 1572 v Novém městě na dům Dobiášův Jan Paugar „v pět hodin na noc tloukl, divně sobě počínal, sakramentoval na ulici, neotevrou-li, že chce dvíře vyraziti, a od domu zvonec utrl“. ⁴⁰⁾

Noční klepání bývalo v tiché ulici věc protimyslná. Z mnohých o to rvaček pomníme jen onoho pražského ševce Brikcího, jenž r. 1551 vyběhl se svou čeledí na ulici, a tu hrozně zbili nájemníka, malíře Ondřeje, protože se den co den, ačkoli měl od domu klíč, nezbedně domů tloukl, „až se po ulici rozlíhalo“. V soudě švec nevině vykládal, že „s čeledí se tím dříve spokojuje a spat chodí, aby zase k řemeslu tím raněji vstáti mohli, a tento Ondřej v pěti, šesti i v devíti hodinách teprva domů chodívá a protimyslností činí“. A konšelé pražští, nepřátelé nočních hluků, rozhodli ortelelem, že „malíř nedokázal, aby švec po něm nohami šlapati měl“. ⁴¹⁾

³⁵⁾ Při deskách Miscell. č. 17. fol. K. 22.

³⁶⁾ Prostější klepáky lze viděti v každém městě. V Praze drahně jich: některé mají valnou cenu uměleckou.

³⁷⁾ Kn. soudu komrn. č. 7. G. fol. L. 18.

³⁸⁾ V starém Ungeltě kupeckém za Týnem v Praze mluví se o zvonci nad sklepem již r. 1517.

³⁹⁾ V nymburské knize svědomí je řeč o tom r. 1564.

⁴⁰⁾ Kn. kom. soudu č. 14. G. fol. 620.

⁴¹⁾ Miscell. č. 71. fol. 279.

Proti tomu byl Štěpán Lidera, pražský mladík lehkého rázu, chytřejší: tomu čeled otcovská musívála co den do šesti hodin (po západu slunce) dům zanechávati otevřený. „Který kornyfel,“ říkával, „zavře, hned ho na místě nechám.“⁴²⁾

V dolejších čele domů měšťanských bývaly prolomeny klenuté krámy neb aspoň krámná okna.

I těch podoba dosavad leckde beze změny zachována.⁴³⁾ Obojí — krám i krámné okno — jsou stejny; jenže v krámném okně jest kamenná plotna po celé šíři okna rozložitá, a v krámě jest té plotny jen půl; druhou půlí se do krámu vchází.

Plotna, ať celá, ať půl, sloužila za stůl, na nějž řemeslník neb obchodník kladl své výrobky a zboží, ovšem nikdy tím houfem strojeným, jako se děje dnes za skříněmi. Vyložil jen drobet na poznanou toho, co tu se dělá nebo prodává, ostatek zůstal v bedně neb ve sklepě.

Také klíč, bota, preclík, nad oknem na řetízku vyvěšený, ukazovaly světle na to, co se v krámě prodává.

Ze žárlivosti chtívali někteří řemeslníci a obchodníci, aby jen jim samým, a ne jiným, dovoleno bylo v oknech krámných prodávati. Dosti hádek o to bývalo. Pražským vetešníkům na příklad propuštěno teprve r. 1448 prodávati všelijakou veteš v takových oknech, ale jen v domech svých.⁴⁴⁾ Který vetešník neměl domu, musil prodávati v stánku na ulici nebo v trhu.

Materiál kamenný na okno krámné nebo vchod do krámu poríditi bylo lze dle sazby kamennické v Praze takto: „obrubu i s vetřpankem“, půl páta lokte neb čtyř loket dlouhým, za 50 grošů; menší okno krámské štukové za 30 grošů.⁴⁵⁾

Koncem století bylo lze sklo do velikého krámného okna poríditi za kopu míšeňskou.

V Mladé Boleslavi r. 1619 platí konšelé za okno krámské v rathouze: kováři od olova a sklenáři od vsazení 230 koleček po půl čtvrtém denáru 1 kopu 55 grošů; za rámeček borový 16 grošů.⁴⁶⁾

Nad krámnými okny a vchody bývaly „stříšky s krápi dešťovou, aby do krámů nezamrskovalo.“⁴⁷⁾ Na vztyčení takových stříšek nad krámy, což také klademe za charakteristiku zevnějšku domovního, dnes zmizelého, musil sobě v Praze — o venkově nevíme — dobytí domácí pánouředního dovolení.

Na příklad r. 1605 dovoluje ouřad městský Roupovskému, že smí „při domě svém na Vodičkovici ulici nad krámem přístřeší pod vokny světničnými učiniti o třech šářích šindele na krakol-

⁴²⁾ Arch. pražsk. č. 1120. 205.

⁴³⁾ Na příklad v Praze nejvíce v ulicích od radnice k Vltavě; na Malé straně v ulici „Ostruhové“.

⁴⁴⁾ Při deskách Miscell. č. 31. fol. 545.

⁴⁵⁾ Tamže č. 73. III. 19.

⁴⁶⁾ Kn. boleslav. lit. D. V počtech městských.

⁴⁷⁾ Kn. šestip. úřadu č. 475. 149.

cích aneb podporách, ode zdi opřených, ale aby tudy lidé volně choditi a též pod dotčený přístřešek na koni projížděti mohli.⁴⁸⁾ Anebo r. 1609 jinému sousedu novoměstskému dovoluje ouřad, aby zdělal sobě „přístřeší nebo poklop pod okny světničnými při samém kavřinci, kterýž by se na noc spouštěti mohl až k dveřím zdělí tři sáhy a zšíří na půl třetího lokte nad oknem skleповým, však tak, aby se pro něj s mrtvým tělem projíti i na koni projeti mohlo“.⁴⁹⁾

V těch dvou citátech postřehujeme jednak princip ouřední, jednak podobu těch poklopů; k tomu přičiňujeme jen ještě to, že mnoho přístřešků bývalo i „na čtyři šáry“, a některý se vlekl dále než na tři sáhy: byltě vůbec po celé šíři domu.⁵⁰⁾

Mimo krámy, jichž prostor táhl se do vnitř domu, bývaly přechasto krámy vně pokládány při domech, a nad těmi také bývaly schválně přístřešky.

Pražané dovolují na příklad r. 1612 Kamberskému,⁵¹⁾ že smí „před domem svým nárožním stoleček mramorový postaviti dáti a nad ním přístřeší ke zdi o 4 šářích udělati“. R. 1553 kupuje sobě Václav Vůz z Rovin v Praze „krám kramářský při domě staré rychty u vokna apatěky podle trouby, s hůry z kuchyně vodu vy-lévající“, za 100 kop míšeňských.⁵²⁾ I nad tím krámem bylo přístřeší do ulice číhající.

Na takové přístřešky bylo lze pohodlně vyskakovati z oken světničných, jakož to velice mrštně dovedl r. 1586 opilý kočár na domě u Labounských. „Vyskočil z okna na střechu a zase vskočil mezi lidi na mazhauz oknem druhým.“⁵³⁾

O přístřeší, na trámčích a krakolcích visutá, soudili se lidé často, prý jsou ty stříšky „pro zatmění světla do oken“. Ovšem soudy takové vznikaly jen tehdy, náležel-li krámeček se střechou jinému člověku nežli dům.

Nejstarší soud o přístřešek známe z r. 1444. Konšelé pražští or telem nalezli tehda jen to, „aby sobě stříšku zavěsil na své slúpce“ ten, jehož krám byl.⁵⁴⁾

Nelze nepomníti, že také mimo obyčejné krámné stříšky z domů číhávaly „lisice kovářské“ a besídky krčemné, obojí se střechami většími. Stran lisic kovářských čte se r. 1596 v Praze zajímavé ustanovení konšelské, týkající se práva soukromého; ouřad dovoluje totiž kováři, aby lisice při domě postavil, „nebude-li se

⁴⁸⁾ Kn. č. 488. fol. 34.

⁴⁹⁾ Kn. táz fol. 38.

⁵⁰⁾ Takové přístřešky nebyly zvláštností pražskou. Na všech obrazech měst cizích totéž znáti. Na Vischerově obraze města Vídně někde půl domu někde celý dům po délce přikryt poklopem anebo přístřeším krámným.

⁵¹⁾ Kn. č. 488. fol. 41. v arch. pražském.

⁵²⁾ Lib. antiquiss. šestip. č. 56. fol. G. 25.

⁵³⁾ Kn. svéd. č. 1122.

⁵⁴⁾ Kn. arch. pražsk. č. 992.

mu však byt líbiti, co na ně naložil, polovic jemu aby Ticháček (domácí pán) navrátil⁵⁵⁾

V Praze dosti často čte se o tom, že byly na některých domech kamenná ohniště, do ulice povydaná. Ta ohniště najímal pouličným smažičkám a kuchařkám ouřad městský, vždy jim na srdce klada, aby „ohně šetřily a časně ulívaly“, a rovně „vysoce vymínujíc, aby o suchých dnech obyčejný plat (r. 1590 až i 40 grošů míšeňských čtvrtletně) do ouřadu věrně přinášely.“⁵⁶⁾

Před měšťanskými domy bývaly také hned při samých dveřích kameny a lávky na sedání. Byl to našich předků srdečný a sousebský zvyk, že po práci u večer letní tu zasedali, hovořice.

Takové sedání na kamenech a lávkách při zdi domovité bývalo tak oblíbeno, že vyloučení z něho byl — na příklad v Lounech — veliký a potupný trest. Roku 1593 čteme totiž v soudné knize zákaz rozpuštělému Šimkovic, „aby netoliko domů šenkovních byl prázden, ale i sedání před domy pod pokoutou 1 kopy grošů, kolikrát by se koliv toho dopustil, a mimo to 4 neděle u vězení aby seděl.“⁵⁷⁾

V Praze našli jsme zprávy o kamenech ve všech snad ulicích, jen o rynku nemáme dokladů; ale lávky a kameny na sedání bývaly i v ulicích nejživějších.⁵⁸⁾

Povolení k takovým sedadlům před dům také zanechávali konšelé sobě. Některé sedadlo bylo pěkně tesaná kamenná lavice a „pravidlo na slúpech“; také stříšky i „na pět šárů obšírné“ nad nimi se pnuly.⁵⁹⁾

Pardubičtí konšelé r. 1538 v Karlově ulici pořídili před domy některé lavičky kamenné na obecní náklad.⁶⁰⁾ Snad nebyli Pardubičtí jediní.

„Aby se do zdi nešalovalo a pro odpor formanům, tudy jezdicím“, vstavovány jsou, obzvláště při rohových domech, do zdi „koly, paty, patníky“.

⁵⁵⁾ Kn. č. 488. fol. 15.

⁵⁶⁾ Kn. šestip. č. 488. fol. 77. 81. a jinde. Na Ovocném trhu mezi smažičkami plativalo se za kámen k uhlí pro strojení pokrmů také jen 5 gr. míšeňských čtvrtročně.

⁵⁷⁾ Arch. lounsk. č. 1. A. 3. fol. H. 16.

⁵⁸⁾ Na příklad v kn. č. 1122 r. 1586 dí se: „sedl na kameně před domem v Široké ulici“, nebo r. 1588 v kn. č. 1126 fol. A. 13. o domě u samé mostní věže malostranské dí se: „Harcíř přede dveřmi seděl na kameni ukravený“, o čemž jiný svědek takto jináče dí: „Harcíř posadil se na ohništko, které před mým domem jest“ Fol. A. 15.

⁵⁹⁾ V kn. č. 488. fol. 43. roku 1612 povoluje se v Praze komusi postaviti „lavičku ku pohodlí svému od šíje ke dveřím a přístřešek na ni zdvihnouti na 5 šárů. R. 1594 povoluje úřad jinému, že „může náměty ke zdi k přístřešku udělati, aneb bude sobě moci podle zdi slúpky udělati a na nich pravidlo postaviti“. Tamže fol. 10.

⁶⁰⁾ Počet pardub. I. r. 1538.

S dovolením městského ouřadu i „dvě paty pri rohu zdi d země bývaly vsazovány“, ⁶¹⁾ někdy „pro bezpečnost gruntu“ vsadi si souseď na roh patník jeden veliký a dále dva malé. ⁶²⁾

I paty takové přes svůj tvrdý účel, aby totiž rány vozů hromotluků na nich se odrážely, bývaly přec dosti často dlátem kamenickým okrašlovány. „Králem starých patníků v Praze jest ten jenž zdobí nároží domu u Sladkých na Pernštýně, je nejstarší ohlodaný, rozjízvený. Hlava jeho je obluda fantastického tvaru vzdorovitě tváře, chechtající se upřímně nad porážkou a odrazem kol vozových, za nimiž nad to ještě jazyk s posměchem vyplazuje.“ ⁶³⁾

Velmi zhusta býval pod oknem krámným, někdy také pod lavičkou, ⁶⁴⁾ nebo kde k tomu příhodnost býti se viděla, buď vchod neb okno do „lochu“, „pivnice“, „túně“, „podrubby“, kteráž jménem všeska značí podzemní sklep.

V loších a pivnicích města Plzně byly díry, v děrách sudů a „kaufy“ veliké. ⁶⁵⁾ Některý sklep neb loch táhl se daleko pod město. ⁶⁶⁾

Zvláště zajímavé sklepy bývaly pod městem Tábořem. „Pod zemí rozeznávaly se při každém domě dvě části, vrchní říkali pivnice, protože sem ukládali pivo, a druhá, spodní, slula loch: d ní skládány věci jiné. Pivnice nesly dům nad sebou na kamenných sloupech buď kulatých, buď čtyrhranných. Obyčejně byly dvě řady sloupů. Lochy neb sklepy jsou tesány ve skále dvoje i troje nad sebou a tak rozvětveny, že z lochů jednoho domu do druhého se přechází. Výstavnost pivnic a lochů byla vhod obyvatelům při požáru r. 1532. Praví nejstarší kniha pamětní, „že z toho ohně tesknost znamenitá jest na lidi přišla, neb jsou v loších a v jamách pivničních větší strana bydletí musili.“ ⁶⁷⁾

Ovšem lochy, do nichž v nebezpečné chvíli utíkali se souseď bývaly — třebať ne takovým labyrintem jako na Táboře — v každém městě. ⁶⁸⁾ Vchod do lochů byl často v průjezdě domovním ale rovně tak často býval, jakož svrchu se praví, z ulice. ⁶⁹⁾

Stavitel někdy na pohodlí vchodu vystavil zvláštní šíjí, na ní byl poklop. Později šíje odstraňovali a dvěře pořizovali raději v

⁶¹⁾ Kn. č. 488. fol. 39. R. 1610.

⁶²⁾ Kn. táž fol. 47. R. 1615.

⁶³⁾ Tak vypravuje — uváděje ještě jiné vzácné paty pražské, jimž zvyšováním dlažby záhyn hrozí — v Světozoru 1887, 507. J. Herain.

⁶⁴⁾ R. 1613 dovolují Pražané komusi, aby „dole pod lavičkou kamenného okna s mřeží do sklepa dáti směl“. Č. 488. 44.

⁶⁵⁾ Arch. plzeňsk. lib. sentenc. 3.

⁶⁶⁾ Kron. poděbradsk. Minydova. II. 34.

⁶⁷⁾ Tak vypravuje Kolář v Arch. Pam. 1874, 268.

⁶⁸⁾ V Malině r. 1413 „mnoho panen a paní i mužů zadusili se v pivnicích“, když havíři město zapálili. Stař. Letop. 20.

⁶⁹⁾ R. 1525 svědčí v Praze kdosi: „Děvka šla ze sklepa poklopem z ulice a tovaryš voknem na dvůr z téhož sklepa lezl.“ Arch. pražsk. č. 104 fol. L. 12.

suté. Čteme v knize pražské⁷⁰⁾ r. 1603, že ouřad dovoluje Karmazini noví „šiji před sklepem podzemním před domem šourem položití a místo předešlého poklopu dvěře zavěsiti dáti“. Spolu mu pro tu změnu dovolují, „aby mohl sobě dlažení pro spád vody deštové dáti povejšiti“. Podobným způsobem čím dále tím častěji čteme, že smí ten onen, „místo položitého poklopu šiji stojatou na ulici vydati“.⁷¹⁾

Aby lidé do poklopů nepadali, o to péči míval ouřad vždy, když je povoloval.⁷²⁾ Že péče ta byla jalova, to víme z toho, že v dobách pozdějších poklopy zhola byly zakázány.⁷³⁾

Před sklepem, ať byl do něho vchod odkudkoli, dovoloval městský ouřad vbíjeti do země koly na spouštění sudů.⁷⁴⁾

V sklepech podzemních bývaly také dělnice řemeslníků hřmotičích. R. 1558 rozkazují konšelé pražští Křištofovi cvočkáři, aby „ku pohodlí svému místo v sklepě pod zemí, z něhož okno na ulici jest, obral sobě, jakž jiní sousedé jeho k řemeslu svému toho požívají“. Křištof totiž dosavad bušil v domě svém ve výhni velikými kladivý tak, že domem sousedovým otřásal. Dva kameny, vypadlé ze zdi, přinesl sousedle radnice, tudy onen rozkaz, aby se odstěhoval pod zemi jako jiní.⁷⁵⁾

Domy, na trzích stojící, mívaly od starodávna⁷⁶⁾ před svým vchodem „podsíně“ či „loubí“, vzniklá tím, že na dvou neb více pilířích ležela hořejší patra domu, „do obce vystouplá“.

Na pilířích vždy bývaly drobné krámečky navěšeny, a v loubích nalézali příchranu obchodníci se zbožím svým, kdykoli děšť rozehnal trh. Když r. 1607 běželo v Krumlově o to, aby zazděno bylo loubí u kostela, bránili se konšelé toho, namítajíce, „že by o jarmarce při dešti ostatní loubí nestačovala“.⁷⁷⁾

Guarinoni počátkem stol. 17. dokazuje, že loubí jsou také na procházku, a chválí sobě tou příčinou město Padovu, kde loubí jsou od pradávna, v nichž i při dešti jako pod střechou procházejí se lidé v hedbávu.⁷⁸⁾

⁷⁰⁾ Kn. šestipansk. č. 488. fol. 26.

⁷¹⁾ Tamže. Na př. fol. 40. r. 1610.

⁷²⁾ Na příklad v nejstarší knize šestip. č. 56. fol. B. 17 r. 1523 poroučí se jedné sousedě, „aby poklop mezi dvěřmi do domu jdouc udělala, ale tak, aby dobře opatřen byl, aby se mohlo bezpečně přes něj jíti i s kolečky jeti“.

⁷³⁾ V knize arch. pražsk. č. 1138. 15. r. 1581 čteme o nějakých rváčích: Prali se, dostali se na přibítej poklop a tu spolu do šije upadli.“

⁷⁴⁾ Ze koly byly „na ulici nad stružkou k spouštění sudů“, o tom dočtady mnohé v knize arch. pražsk. č. 488. Jeden příklad fol. 25. r. 1603.

⁷⁵⁾ Arch. pražsk. č. 990. 85. Podobný případ r. 1577 v Lounech, kde vyvážejí truhláře z domu pro veliké tlučení. Reg. purkm. r. 1577. fol. 17. E.

⁷⁶⁾ V Poděbradech prý začali loubí stavěti teprve po r. 1426. Kronika Poděbr. Mynydova. I. 29. Ale loubí staršího jsou původu.

⁷⁷⁾ Urban, Krumau, 73. Rukop. v Mus.

⁷⁸⁾ Guarinoni, Grewel 1231.

„Vydati síni na obec“ čili postavití loubí bez dovození městského úřadu státi se nesmělo.⁷⁹⁾

Zvyk „povydávati“ první patro domovní do ulice býval však leckde oblíben tak, že to činívali i při těch domech, kde nebylo podsíně ani loubí. Ovšem tu pak vydána svrchní část domu na konsolech neb krakolcích podob všelijakých prostých i ozdobných.⁸⁰⁾

Po oknech, z čelí domu i z postranních zdí hledících, poznáváme dvojí věc zcela jistě: jednak že předkové mívali o symetrii poněkud jiná pojmy, jichž my dnes svými principy nepostihujeme dobře, a podruhé to poznáváme, že domy měšťanské stavěny „z vnitřka na venek“, to jest: světnice, komory a klenuté kobky, komnaty bývaly hospodáři i staviteli předními a hlavními předměty; zdali okna těch světnic a komor na průčelí domovitě budou symmetricky rozestavena, nebo bez ladu rozházena, to žádnému ani k myslí nepřípadlo.

Jest to pravý opak moderních našich domů a všech všudy jiných poměrů: u nás ve všem běží o zevnějšek — uvnitř už to nějak bude — zevnějšek to přikryje.⁸¹⁾

I protož, vidíš-li na starém domě v průčelí dvě okna blízko sebe — někdy i podvojně sdružená — a třetí okno od nich obou hodný kus dále, přísahati můžeš, ať uvnitř moderní ruka přestavbou změnila cokoli, že druhdy tu bývala veliká světnice s dvěma okny a vedle ní komora čili sklep s oknem jediným. To pravidlo opakuje se i v domech nádherných, kde bylo více komnat a víc oken. Na průčelí jejich beze vsí symetrie zhusta pozoruješ okna tři, dále od nich dvě a na konci po značné mezeře jedno, což zase vzniklo jen tím, že zedníkův plán určil sednici okna tři, komoře dvě a komnatce neb kanceláře malinké okno jedno, nic k tomu nehledě, kterak ten počet oken z venčí souměrně srovnati.⁸²⁾

Za prostý příklad uvádíme okna povědomého gotického domu v Hradci Králové (č. 83): v prvním patře jsou tři okna, z nich dvě jsou skoro sdružená spolu, třetí stojí opodál. Pěkný příklad téhož principu při pěti oknech v průčelí patru na renesančních domech na rynku v Plzni. Tři okna jsou sdružená v jedné skupině. Těmi šlo světlo do velké světnice. Dvě ostatní okna jsou v téže řadě o hodný kus dále; jimi šlo světlo do komory spací.

⁷⁹⁾ R. 1454 žádal Pražany Jan, maršálek panský, aby mu dovolili páni při jeho domě vydati síni. Dovolili, „ale nezdálo se jim tak daleko té síně vydání dopustiti“. Pfi desk. Miscell. č. 87. fol. 359.

⁸⁰⁾ Prosté příklady v Praze jsou v ulici Poštovské, Platnéřské (č. 119), Veleslavínově, kde jeden dům malebně vystupuje na dvou podvalech a pěti krakolcích do ulice. Pěknější příklad v Chrudimí podle domu Mydlařovského; obzvláště při dřevěných domech (na př. hojně ve Vamberce) obliboráno svrškem vystupovati do ulice.

⁸¹⁾ O tom příčinou městských poměrů německých duchaplně hovoří Riehl „Die Familie“.

⁸²⁾ Ať hledá někdo zevnější symetrie oken na krásném paláci Schwarzenberském na Hradčanech!

Třetí příklad toho, že stavěno druhdy bývalo z vnitřku na vnějšek, při počtě sedmi oken průčelních patrn na rychtářském domě v Koňském trhu pražském. V řadě, do níž by dnes stavitel dozastavil vpravil dvanáct oken, vidíme nejprve okna tři, každé o zvláštní chranné římsce; po veliké mezeře jsou dále okna dvě podvojná, každé o jedné společné římsce; a opět po nějaké mezeře je okno a dále zase okno. Z těch oken takto rozestavených neomylně lze souditi na vnitřní rozdělení dotčeného domu.

Jako portál i okna osazována a všelijak ozdobována bývala „stukverky“ kamennými. Ouhrnkem mívali předkové naši okna menší nežli jsou dnes v domech moderních.

V pražské knize „architectorum“ z r. 1601 nejčastěji se poutí, aby okna dva lokte a čtvrt dlouhá i široká byla; pod krovky měly být takové aby byla délky loketní a šíře půl třetí čtvrti. Když r. 1518 přišel se žid kterýs v úradě městském, aby mu dovolili zvětšiti okno, které bylo pro blázna s polovic zazděno, by nevyskočil, odvětili mu, že to okno je „toliko k světla uvedení a ne k vyhlédání, protož aby nebylo větší nežli loket zšíří a pět čtvrtí lokte větší“.⁸³⁾

Panstvo v paláce své vpravovalo okna veliká, a po šlechtě i měšťané také měšťané naposled oblíbili sobě okna delatí obšírnější.

Skla v oknech bývala ještě v prvních letech války husitské vzácná, že při prodeji domů podle pergamenových mázder pozdě zvláště se vytykají sklená okna za přednost.⁸⁴⁾ Roku 1435 dává se o to smlouvat Antonín od oslův s Jirou, aby při domě v Celetné ulici v Praze podle mázder pergamenových „stkla při domu byla“.⁸⁵⁾ Ba ještě roku 1479 dává ouřad paní Zuzaně, měšťance pražské, na vůli, nemá-li sousedu škoditi dýmem, aby okno své zadrželo sklem nebo „mázdrú“.⁸⁶⁾

Abyste poznal i pozdější vzácnost skla v oknech, připomeneme, že v Praze komusi r. 1523 vidělo se býti ziskem prodati okno a „vybrati z něho skla“.⁸⁷⁾

V oknech dolejších připomínají se železné okenice a mříže i v nejstarších knihách městských.⁸⁸⁾

Na domech a při domech měšťanských bývaly rozmanité příkras, kteréž oživovaly plochu čelní i postranní, dodávajíce stavbám pověstné malebnosti, kterou evropský středověk vůbec a všude chyběl.

⁸³⁾ Při deskách Miscell. č. 57. II. fol. 19.

⁸⁴⁾ Na příklad r. 1426 Janek Mostský v Praze prodává dům Jakubu Mostskému „i se stklami a mázdrami“. Kn. č. 992. 63. Schultz „Das hof.“ č. 70. ukazuje, že v německých zemích sklo na soukromém domě lze viděti teprve koncem XII. věku.

⁸⁵⁾ Při deskách Miscell. č. 31. fol. 409.

⁸⁶⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1128. fol. A. 1.

⁸⁷⁾ Při desk. Miscell. č. 57. II. fol. 96.

⁸⁸⁾ R. 1435 prodán byl dům v Praze, a předešlý domácí pán mimo jiné dal i „okenice železné, kteréž sú u oken byly“. Misc. č. 31. fol. 409.

Některý přístavek vznikl z potřeby, a zedník ani na chvíli nerozpakoval se, kam „sínku, pokojík, kobku, sýpku čili komoru“, o kterouž chtěl měšťan svůj dům rozšířiti, nejhodněji přilepiti: kus zdi vybourán, krakolce vystrčeny, a na ně kobka se stříškou a okny z domu ven povydána přerychle a bez rozpaků.⁸⁹⁾

Někdy nenechali měšťané ani soutky nebo klenbičky, která mezi dvěma domy obepínala ulici, beze služby: postavili také na soutku pokoje. Lounští konšelé na příklad dovolují r. 1582 dvěma sousedům, „aby mezi domy svými nad uličkou k fortně některé pokoje stavěti mohli“ a z těch aby ročně k obci platili 20 grošů míšeňských.⁹⁰⁾

A když nebylo nijak lze povydati pokoj z domu ven na krakolce nebo na nějakou zeď osíralou: dovolovali konšelé postaviti pokoj, kuchyni a jiný přístavek na sloupy.⁹¹⁾

Pilířovité přístavky na domech, jakž v Praze leckde viděti, nepokládáme za nijakou schválnu a původní ozdabu domovitou. Jsou důkazy,⁹²⁾ že pilíře takové, „založené na obci (na ulici) a jdoucí vždy ouže nahoru“, bývaly na zdi jen tenkrát kladeny, když „zeď trhala se, a klenutí bylo nebezpečno“.

Některý přístavek vznikl však již původním plánem stavebním, a taková část domu bývala pak vždy ozdobná a s celkem harmonická.

Nejprve to byly kapličky, které v době gotické z domů lidí zámožných tím způsobem bývaly povydávány, jakož toho příklady při kaplích v radnici staropražské. Takové kaply dobou renesanční zašly tak, že r. 1591 řezníkovi Beránkovi v Praze byl i zbytek takové domovité církvičky temným, svědčiltě v soudě o domě Věltavského, že „v něm byla jako nějaká kapla, a v ní tři vokna, dvě špičatá jako v kostele bejvají, a příliš vysoká, a jedno v prostředku vylámané; z kaply dvěře byly na sklep“.⁹³⁾

Děle než kapličky v oblíbě zůstaly na domech věže; v Praze věž připomíná se na domě za farou sv. Mikuláše již roku 1353;

⁸⁹⁾ Kdo četl v onětech komorních a v panských, ta věc případně mu na mysl nechtie. Kdykoli kde bylo potřebí, ihned nařídilo se „vystavení pokojíku“. R. 1569 píše komora královská, že pokojík, na stavbě zámecké v Sázavě v nově postavený, nebude více státi než 13 kop českých. Arch. místodrž. č. 84. 24.

⁹⁰⁾ Pam. kn. arch. lounsk. č. 1. A. 2. fol. F. 9.

⁹¹⁾ „Komoru neb sýpku“ postaviti na sloupech dovolují Pražané v letech posledních stol. 16. velmi často při domech na břehu vltavském. Na příč. kn. šestip. č. 488. fol. 1.

⁹²⁾ Na př. r. 1604 dům Vodičkovský se bofil, přední zeď se trhala; i dovolil úřad novoměstský „blíž dvéří pilíř kamenný z šifí, jako lavička jest, až pod okna hořejší vystavěti“. Však proti masným krámům ten pilíř dosud. Kn. č. 488. fol. 27. Podobné příklady r. 1605 z osady sv. Petra; z ulice Mikulandovic. fol. 30. Pilíře na rohovém domě v ulici Železné do rynku asi nevznikly jináč.

⁹³⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1126. fol. D. 25.

v Sirkové ulici na domě jednom jest věž r. 1426;⁹⁴⁾ pod klásterem Slovanským prodává se r. 1480 dům podle „domu s věží, dicta věže Nikolejova.“⁹⁵⁾

O věžích domovitých zmínky v pramenech častěji vyskytují se v letech pozdějších.

Že v městech venkovských, i v malých, bývaly věže domovité ode dávna, toho důkaz kšaft pražského řezníka Ovsa, v kterémž praví se r. 1460 o „domě s věží v Jílovém.“⁹⁶⁾ V Nymburce kupuje Granovský z Granova r. 1556 „kamenný dům s věží.“⁹⁷⁾

Z těch a jiných citátů patrně, že věž domovní bývala po výtce kladena, a domu že bývala pochlubou zvláštní. Ba roku 1535 jmenoval Řehoř z Vodolic věž při rychtě „klénodem“. Obvinil Václava, kramáře z Mostku, že učinil nějaké stavení „na škodu glénotu poctivému města tohoto — věži v rychtě“. Obžalovaný oznámil, že přivedl si na to „mistra Benedikta, kterýž jest toho zprávu dal, že to stavení (nějaká makovice) na škodu tak, jakž jmenují, slavnému klénotu té věže nic není“. A na tom bezpochyby zůstalo.⁹⁸⁾

Menšího způsobu věže při domech bývaly arkýře neb halkýře. Zdvihaly se buď od země již anebo vydány bývaly na krakolcích, a to vždy při veliké světlici, nejraději v rohu domovitém.

Obecně přesvědčení bylo, že arkýře jsou „k okrasu města“. Pražský ouřad stavební, dovoluje r. 1614 Havlu Štyrskému, aby na domě u boží sukne na krakolcích udělal výstupek z velké světlice do ulice, udává za důvod svého povolení to, že arkýř onen bude na okrasu města.⁹⁹⁾

Ouzké gotické arkýře při domech rozšířila renesance v pohodlné pokojíčky a zdvihla je zhusta od země až ke střeše domovní. Prostých arkýřů renesančních zachovalo se po tu chvíli dost, a poněvadž i baroční sloh arkýře podržel na oživenou plochy domovní, zachovalo se jich z doby baroční ovšem víc.

Na Staropražském náměstí dva arkýře stojí za zmínku.¹⁰⁰⁾ Jeden z nejkrásnějších arkýřů vůbec jest na domě Píčově v Olomúci: vzniká z mušle, kterou drží muž. Ozdoben jest na devíti polích všelikterakými reliefy, v nichž velice jemným dlátem vysekána štvanice jelení, orlí a různé zjevy mythologické.

Znamení arkýř z konce 15. věku mají Kutnohorští na „kamenném domě“. Stojí na silném pilíři, z něhož vyvinuje se výstupek, větrovím a lupením zdobený. Arkýř má okna na čelní straně dvě, a po stranách po jednom; ozdobena jsou prutovím a obloučky.¹⁾

⁹⁴⁾ Tomek, Základy. Dům č. 505. Tomek, Praha II. 200.

⁹⁵⁾ Při D. Z. č. 20. fol. K. 16. Miscell.

⁹⁶⁾ Miscell. č. 26. při Desk. fol. C. 9.

⁹⁷⁾ Kop. nymbursk. z r. 1556.

⁹⁸⁾ Arch. pražsk. č. 1130. fol. 93.

⁹⁹⁾ Kn. šestip. č. 475. 180.

¹⁰⁰⁾ Na domě u bílého jednorozce a na domě vedle. Poslední arkýř je z červeného sliveneckého mramoru, díla mladšího.

¹⁾ Řehák, Hora 158.

Na počátku 17. století začali stavěti na místě bývalých rohových arkýřů „rundely“, jichž podoba jménem samým vyložena.

První dovolení k stavbě rundelů domovitých v Praze postřehujeme v knihách při roce 1606. Ouřad dovoluje „výstupek do ulice u domu Dentulinova, avšak z kraje zdi aby šour nebo rundelů pro zastoupení udělán byl“;²⁾ a téhož roku hned potom dovoluje se jinému sousedu, „aby rundel pro okrasu domu svého tak obzvláště města u příkopu při Mikulandovic ulici udělati směl“.³⁾

Stejnou dobu začali pražští stavitelé stavěti na domy při same strše vysoko „altány“ toho způsobu, jako pozorujeme dosud na domě v Staroměstském náměstí právě proti orloji. Ale ty altány potkaly se s přemnohými protesty okolních sousedů. Všichni tvrdili, že „nebývalé altány na strše položené sousedům jsou na překážku ba na záhubu“. R. 1614 žaluje soused jeden, že altán jakýs „tak vysoko postaven nad hranici plotenou, že mu viděti do světnice na stůl, tak že ani kus chleba do oust volně vněsti nemůže“.⁴⁾ Téhož roku pro touž věc pohnán pověstný žid Basseve od Prokopa Dvoreckého z Olbramovic, že mu z takového nějakého altánu hledí volně v dům panský.⁵⁾

Židé mívali na svých domech besídky „pod zeleným“ nad všemi komorami již dávno před tím. Vždyť už r. 1568 soudí se Izákova s tesařem, že jí tu besídku „pod zeleným“ nad pavlačí a komorami nevyzdvihl dobře.⁶⁾ I protož možná věc, že si zedníci vzali myšlenku k altánům svrchu psaným z domů židovských.

Ouřad městský znova zapovídal takové altány, když byly ohyzdné a lehky; altány kamenné a díla ozdobného propouštěval; později nechte se o záповědi žádné nikde nic.⁷⁾ Kterak vypadal roku 1614 altán záповědi hodný, to víme zevrubně. Byl to altán na domě u Železných dveří v Praze, jež vylicuje kniha,⁸⁾ že „měl krance kolem půl druhého lokte zvejší, byl všecek prkenný, bedněný a do polovice otevřený, stříškou šindelovou přikrytý, a zdvihal se několik loket nad komín“. Zavolán byv na radnici, Bysterský, majitel altánu, uvoloval se, že „učiní do něho okna zatahovací, která se otevrou toliko, když šaty sušeny budou“. Ale ouředním nařízením musil altán shoditi, poněvadž byl „k ohyzdě města a na zkázu sousedů okolních“.

Dostí často přistavovány bývaly na průčelí domů měšťanských pavláčky, jimž kniha novoměstského ouřadu stavebního říká také besídky.

²⁾ Kn. šestip. č. 488. fol. 33.

³⁾ Tamže fol. 35.

⁴⁾ Kn. č. 475. fol. 144.

⁵⁾ Tamže 145.

⁶⁾ Tamže 473. fol. 13.

⁷⁾ Za to čím dále po r. 1620 tím více se v knize architekt. č. 159. vyskytují altány „uprostřed střechy“.

⁸⁾ Kn. šestip. č. 475. 149. 155.

Pavlačky byly buď kratičky, i jen dvouloketní,⁹⁾ anebo druhdy byly se po všem čelí domovním. Na počátku století 16., zdá se, čelili pavlačky teprv hojněji v Praze na domy lépati. Aspoň z té doby je nejvíce v knihách povolení k nim a protestů proti nim. Dovolují konšelé stavěti pavlačky „na svislech“ a „na sloupcích“. Když se týče odporu proti pavlačím, to všickni tvrdili, že pavlač nest „protimyslná“ a že, vystupujíc do ulice, stíní. I protož r. 1519 vyřekli novoměstští konšelé princip: „Žádný soused nemá mimo druhého ven do ulice vystavovati, a to je pořádek města, než chce-li a pavlač stavěti, aby ji srovnal s světnicí souseda svého a mimo jeho světnici aby nedával nic.“¹⁰⁾

Dovolujíc pavlače stavěti do ulic, konšelé vymíňovali sobě také to, aby „s pavlače, nade dveřmi a jinde z domu svrchního vystupující, nic nebylo dolů lito.“¹¹⁾

Pavlačky na dřevěných sloupech, do ulice číhajících, zachovaly se dlouho v století 16. Ještě r. 1583 chce Štěpán Lídera „porazit pavlač při domě otce svého; přišel před dům, podtrhl jeden sloup druhého nemohl podtrhnouti.“¹²⁾

Vzácnou zvláštností stavitelskou na svém domě malostranském v Praze měla touže dobou paní Estera Mitrovská z Lažan. Ta paní měla pavlač — na provazcích. Žaluje o tom tesař Urban: „Požádala mne, abych opravil tu pavlač; když jsem za práci padesát rynských žádal, tehdy se jí mnoho zdálo; potom toho tak nechala, že rážto pavlač jen na provazcích zavěšena byla, až potom sama od sebe upadla.“¹³⁾

Na vnitřní části domu měšťanského, ve dvoře, bývaly pavlače při pokojích dřívě, nežli se dostaly na čelo domu.

Kamenné pavlače mívaly ozdobná kamenná vroubení slohová nebo také mříže o železném řemeslném kování.¹⁴⁾ Nejstarší mříže renesanční jsou plošny; teprve v mladší době, obzvláště pak v baroku, vytáčely se rozličné části mřížové z plochy ven. Nejedna mříž, po domech dosavad chovaných, vyniká vkusem a fantasií svého tvůrce. Architektonické vzory jsou na nich patrný dosti často. Je co tu bohatstva, forem od přímočarého ozdobení až k čarám lynulým, eliptickým, kruhovým a jiným všelijakým točinám! A když kovářům nestačily čáry geometrické, ani rovné, ani křivé, vzal na pomoc botaniku a vykouznil ze železa listy a květy; pozdější dobou i figurálních výtvorů se odvažoval se zdarem.

⁹⁾ Kn. šestip. č. 488. fol. 44; tu povoluje ouřad komusi postaviti „pavlač v ulice na Poříčí dvou loket“.

¹⁰⁾ Kn. šestip. č. 57—II. při D. Z fol. 16.

¹¹⁾ Lib. antiquiss. č. 56. na př. fol. B. 17.

¹²⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1120. process 193.

¹³⁾ Kn. perkmistr. č. XXI. 132.

¹⁴⁾ O renesančních pražských kovaných pracech čti pojednání K. Mádlia dodatkem Koulovým ve Zprávách arch. a inžen. r. 1888. I. 31. a III. 8.

Pavlače uvnitř domů bývaly obvěšovány řebříky a korbeli všecko proti ohni. Také s nich padávaly děti, a padávaly druhdy i neškodně, což si otcové věrně do svých pamětí zapisovali.¹⁵⁾

Stavění Belvederu, jehož štíhlé elegantní arkády byly našim měšťanům něco nikdy nevidaného, způsobilo, že od té chvíle musil zedníci a kamenníci i na soukromých domech stavěti arkády nebo loggie taky. Třebatě nebyly takové galerie po domích té velikoleposti ani skvostnosti, ani úměrnosti vlašského originálu, tož přece — pokud hrabivost lidská pro větší výdělek jich nezazdila — postřehujeme při nich na mnoze ruku umělu.¹⁶⁾ A což oku jsou vděčný galerie ty!

Po výtce nejznamenitějším vzorem domu měšťanského, na němž loggie dosavad zdobí samé průčelí, jest v Chrudimi dům mydlářovský.¹⁷⁾ Je o třech podlahách čili patrech, a v každém patře na šesti štíhlých sloupech leží galerie se zábradlem; všecka uměle stesána z pískovce. Dnes třetí nejvyšší galerie kamenné již není; zastupuje ji dřevěná. Na zábradle dolejší galerie jsou na devíti polích reliefs allegorické, zobrazující „opatrnost, střídmost, spravedlivost a statečnost, mír, vojnu, lásku, bedlivost a mocnost“. Pod těmi povydanými obrazy jest celou šíří domovitou nápis český, biblický. Konsoly této galerie také ozdobeny jsou prací „povydanou“. Mimo několik růží je tu jméno Kristovo, jelen, býk a hlava tatmanova.

Zábradlo druhé galerie nemá na sobě obrazů než jen sloupky. Nad třetí galerií bývala římsa zdobená také sochami allegorickými všecka zdařilá a bohatá. Nádherný dům mydláře Matěje účinkoval na sousedy chrudimské, že přestavujíce domy své, kázali na ně vpravovati též sloupoví a pavlače, každý ovšem dle sáčku svého. Otevřených těch arkád již dnes v městě není, počátkem stol. 18 je sousedé pro rozšíření svého domu zazditi dali.¹⁸⁾

I architektura dřevěná oblíbila sobě galerie. Opěrací sloupky na zástěnce mnohých domů dřevěných nesou na sobě polooblouky mnohý dům má dole loubí, na něm spoléhá pavlač s dřevěnou loggií, krytá střechem do ulice vystupující, a všecko je sličně zdobeno. Pěkný vzorek takového domu ze Sobotky zobrazen v Památkách.¹⁹⁾

¹⁵⁾ Na příklad v Histor. kalend. Veleoslav. (exempl. akad. gymn.) str. 238 zapsal si nějaký šťastný otec: „Roku 1491 30. dubna Regna, dcera má, je v letech čtyřech, s pavlače dolů zvejší loktů sedm neškodně upadla, z takového opatrování božského budiž věčně chvála.“

¹⁶⁾ Viz loggie v Ungeltě pražském; v domě Veleoslavínově; fragmenty zbytky, nebo aspoň stopy, patrný posud v leckterém domě pražském — na příklad v domech kupeckých v Teufhauze — v Železných dveřích, v domě c. rychtáře na Václ. náměstí, v malém domečku na samém kamenném mostě a lecke jinde.

¹⁷⁾ Obsírný výpis v Arch. Pam. 1855 68.

¹⁸⁾ Tamže. 69.

¹⁹⁾ Píč, Arch. Pam. XIV. 362.

Důležitý kus domu býval znak. Domy za stára nemávaly čísel, i protož v nejstarší době v knihách trhových nuzně bývaly určovány jménem majitelovým, nebo některou svou povahou, do oka bijící; na příklad říkali, dorozumívajíce se, ten onen dům že je „kamenný“, „rohový“, „prochoditý“, „s věží“ a tak nápodobně.

Číslovati začali domy v Praze teprve r. 1770, a to ne hned dobrou volí. Pokutami (9 zlatých) musilo se hroziti těm, kdo neočíslují domu svého. Do té doby místo čísla posluhoval na domě znak.

A znaky bývaly přerozmanity právě tak, jako lidská příjmení. Ze všech říší přírodních brána individua na pomoc, nejvíce z živočichů od „blechy“ až do „slona“ (obojí v Praze), aniž spokojoval se domácí pán s přirozenou barvou zvířete neb rostliny! Tu byl bílý jelínek, bílý lvíček, zlatá husa, modrý medvěd, zlatý kocúr, modrá štika, černá, stříbrná růže a tak všelijak.

Mimo znaky z přírody brávány i věci neživé, znakům posluhovali lidé i Bůh, anebo některý kus jim náležitý. Říkáno u zlaté studny, u dvou komínů, u tří placů, u zvonů, na korábě, u vrše, u panny, u Turků, u božského oka, u boží sukně, u poklopce, u mouřenínů, u šachovnice, u kříže, u hvězd a nápodobně.

Někdy tkvěl v znaku nějaký vtíp neb posměch. Na příklad ve Stříbře slulo r. 1553 v jednom domě „u černého ševce“, kterýž tu byl věrně zobrazen, umouněn jsa; v Praze proti staroměstským kramům masným říkali v dobách husitských „u černé Důry“,²⁰⁾ jinde „u bab“. Také neslušné znaky a příjmení naskytují se.²¹⁾

Znaky na domech bývaly buď malovány, buď z kamene tesány.

Malovány bývaly na samé zdi čelní nebo na dřevěných tabulích, kteréž sousedé věšeli, kde se jim vidělo: buď nad vrata, buď na zed kdekoli, nebo věšivali tabuli malovanou na železnou tyč, prostou nebo i uměle kovanou, do ulice číhající.

Pražským malířům propůjčuje již král Václav IV. roku 1392 právo, aby jen oni na dřevě malovali domovní znaky.²²⁾ V starší době také častěji čteš o znaku malovaném nežli kamenném; později naopak.²³⁾

Některý malovaný znak domovitý nebyl maličký. Na příklad na domě „u zlaté skály“ v Dlouhé třídě v Praze, byla namalována

²⁰⁾ Původ toho jména v Tomkově Praze II. 147.

²¹⁾ V kn. arch. pražsk. č. 992. přepodivných jmen mnoho. Na příklad v Praze říkali jednomu domu „v řiti“ a sousedovi odtud r. 1458 ouředně říkano Vaněk z řiti.

²²⁾ Kn. bratrstva malíř. vyd. Paterovo a Tatrovo. 44.

²³⁾ Na př. r. 1393 na náměstí sv. Mikuláše v Praze, „ubi unicornus est depictus“ (č. 28.). Tomek, Základy 48. R. 1432 děje se zmínka o domě na Novém městě „u mečů namalovaných“. Tomek, Praha II. 231. Goliáše s Davidem malovaného na omítce v ulici Železné a pět i šest „králů“ na Vyšehradě vidíme dosavad jakožto zbytek bývalého zvyku.

veliká skála uprostřed lesa stojící,²⁴⁾ což zaujalo zajisté hod část zdi čelní.

Řezané neb tesané znaky buď v celých podobách, buď jen líčnickou pannu prostovlasou zřítí dosud na jednom domě pražském nedaleko sv. Jakuba. Téže povahy zajisté byla tabule, na níž „tesán a namalován“ byl jednorozec onoho domu, před který r. 1412 stali mládenci, odpustkům odpírající. R. 1433 připomene se v Železné ulici dům, „na němž sokol jest vytesaný“.²⁵⁾

Kterak vypadají reliéfy znakové na domech renesančních barokových, toť viděti po tu chvíli přehojně skoro všude.

Velmi oblíbeno bylo sobě druhdy na domy malovati a tesati erby. Pražská kolej mediků v Kaprové ulici bývala všecka erby profesorů tak pomalována, že tu říkáno vůbec „u erbů“.²⁶⁾ V 15. věku bývala v Nové Praze také lázeň „u erbů“. Že šlechta a po ní i neurození erbovníci na domy pro chloubu dávali sobě erby malovati, to víme ze slov Albrechta Bryknara z Brukštejna, jemuž r. 1591 pravil, že „dal pro počtivost rodu svého a dvou manželů svých“ na svém domě v hořejším rynku malostranském vymalovati tři erby.²⁷⁾

Také stalo se zvykem, že sousedé na ten dům město v kterémž král, nebo někdo vzácný ode dvora, hospodou polním pro památku kázali malovati znamení erbovní. Tak na příklad namalovány na domě v Olomouci, v němž Vladislav bydlil r. 1420 erby Čech, Uher a Polska. Za panování Habsburků malovali také domy pohostinské orla. Takž stalo se na příklad r. 1420 v Plzni na domě, kde byl hospodou Rudolf císař, moru z Prahy utíkající;²⁸⁾ takž stalo se v Brodě Českém r. 1540 na domě v němž prý nějaká vysoká dáma rodu císařova, jedouc do Prahy slehla, kteráž radostná příhoda na témž domě spolu s orlem saňským věrně byla namalována.²⁹⁾

Ale též jinými všelijakými obrazy dávali sobě měšťané domy malovati. Nejstarší malby a figury na domech bývaly rázu zlatého. Buď tu malováno a stesáno bylo boží umučení nebo někdy světec s tím zřejmým oúmyslem, aby byl ochránce domu. Obzvláště byl-li to dům rohový a na křížovatce; tu ze všech těch př-

²⁴⁾ Arch. c. k. mistodrž. Miss. č. 115. 33. R. 1604 vyzdvižen ten dům Anně Belvicové za dědictví spupné do Desk.

²⁵⁾ Při Deskách Miscell. č. 31. fol. 89.

²⁶⁾ Dle Schallera, Prag III. 295. byly dotčeny erby vápnem obmračen a zničeny „as před padesáti léty“.

²⁷⁾ Dům vedle domu Jana Václ. z Lobkovic. Kn. arch. pražsk. č. 10. fol. C. 27.

²⁸⁾ Ten dům zaplatil svou pýchu a přednost směšnou příhodou. R. 1540 dal ho totiž proto, že byl pyšně nazván „císařským“, císař Ferdinand T. Mansdorfovi, maje za to, když dům tak slove, že také císařovým jest. Tannera Schaller, Pils. Kr. 41.

²⁹⁾ Schaller, Kouř. Kr. 333.

zbožných a zhusta pověrných, jako vídáme na silničních křižovatkách, obrázků posvátný býval na zdi neb v rohovém výklenku.

Ten zvyk doložen již z věku 13. v legendě o deseti tisících rytířů. Tu prošen jest Kristus, bude-li jeho „mučení v domě na stěně mastí neb černidlem psáno, nebo z dřeva vyřezáno neb snad z kamene vyryto, aby byl stráž toho domu vždy od ohně i od hromu.“³⁰⁾

Nelze ani pochybovati, že v ouzkých ulicích města středověkého chodícímu a na zbožné obrazy a boží muka hledícímu připadalo, jakoby četl na knize modlitební.³¹⁾

Vojny husitské snad některou újmu obrazům zbožným učinily, ale zvyk starodávny ožil v nově brzy, a v pramenech našich po vojně zase zprávy o zbožných obrazech a sochách se vyskytují.³²⁾ Ba mírní Husité, nepřestávající na obrazech domovitých, o slavnostech i z chrámů obrazy vynášeli a na domech je vystavovali, jakož o tom víme z pražské knihy týnské, kteráž vypravuje: „Nachází se v kostele Matky Boží před Týnem starý obraz, který se na každou květnou neděli před dům u kamenného zvonu na oltář vystavuje, a před ním dívky malé vedle starobylého obyčeje zpívají.“³³⁾

V době renesanční nemohly zbožné obrazy než rozděliti se o místo své na domech s obrazy rázu světského, kteréž čím dále tím více nabývaly vrchu. Jestliže však některý všetečka, novým náboženstvím luterským jsa nadšen, osmělil se na dům namalovati dáti něco na újmu zbožnosti, to za krále Ferdinanda I. nezvedlo se mu dobře, jakož toho příklad víme z Olomouce r. 1539 o Jiříkovi Hebentaurovi. O tom hrozně přísně píše král podkomořímu moravskému: „Teď posíláme malování, kteréž jest v Olomúci Jiřík na domě svém namalovati dal, protož poroučíme, abys do Olomúce dojel, a purkmistru a konšelům předložil, z kterých příčin toho, což jest k potupě svatě víry křesťanské i také k ublížení a posměchu důstojenství Našeho, dopouštějí; avšak proto nicméně aby toho, kdo to namalovati dal, do vězení vzíti rozkázal a potom, když tak některý čas u vězení přidržán bude, jemu město zapověděti a vyprodati se poručil.“³⁴⁾

V Kutné Hoře dali sobě šepmistři téhož roku 1539 zavolati Matěje Mášu, a z rozkazu pana mincmistra mu stížili, proč na svůj dům dal malovati Žižku? Prý je to proti zřízení zemskému;

³⁰⁾ Štembera, Děj. ř. č. a lit. 109.

³¹⁾ Digby-Kobler, Mores catholici I. 320.

³²⁾ Na příklad v Bartošově kronice čte se o Božím mučení, malovazém na domě v templi pražském. Pavel ilustrator r. 1533 odkazuje na malbu nábožného obrazu na tejskou školu kn. č. 92. v Desk. Zem. atd.

³³⁾ R. 1666 byl ten obraz „nespůsobný, vodními barvami od nemělého malíře víceji k zlehčení než k oslavení Syna božího malovaný“, proto pořídili ehdy „podstatnější obraz ku podobnosti, jak Syn boží na oslátku do Jeruálema jel“. Kn. záduší fol. 68.

³⁴⁾ Arch. místodrž. kopiač č. 20. fol. 213. Po mnohé prosbě r. 1540 mu dpuštěno. Fol. 236.

strana stranu nemá prý dotýkati. Když se uvolil, že Žižku smaže, poradili mu moudří konšelé, že „může něco z těch vojáků, nějakou figúru z Zákona dáti vymalovati“. A když se k tomu poslušně odhodlal, zavřeli ho pro Žižku.³⁵⁾

V Praze v letech třicátých století 16. tolik bylo malířů zaměstnáno malbami na domech, že i „stolíři“ čili „fušeři“, „lidé běžní“, kteří v cechu malířském nebyli členy, práci měli. A měli práci tak hojnou, že cechovní mistři proti nim v radě městské žaloby zdvihali. Proto konšelé za purkmistrství Zikmunda Pytle r. 1535 dovolili, že mohou malíři oněm lidem běžným „díla vyzdvihnouti a úřadem rychtářským zastaviti i do vazby je vzíti“; z té přísnoty vyňat byl jen malíř, jenž právě dům pana z Pernštejna maloval, a tomu malíři, jenž maloval na domě Jana z Písnice, poručeno, aby hned přistoupil, chce-li dílo dodělati, k některému pražskému mistru. Z toho usnesení vyňati byli „dyňchýři“.³⁶⁾

I v městech venkovských zmínek hojně o domech malovaných. V Kadani na příklad první dům malovaný veliký, podle radnice stojící, připomíná se již r. 1506.³⁷⁾ Že od Ferdinandovy doby v Poděbradech měli na domech hojná malování, o tom vypravuje místní kronikář.³⁸⁾ V Rychnově měl první malovaný dům v téže době Burian Ledecký;³⁹⁾ ba v kouřimských počtech r. 1500 našli jsme, že i komín jednoho domu byl za několik grošů omalován.⁴⁰⁾

Z obrazů světských malovány byly na domech nejprve výjevy genrové. O genrech najdeš zmínky v knihách městských již v době starší: genry, jež tu na mysl máme, souvisely se znaky domovními. Na příklad r. 1448 dí se v jednom staroměstském kšaftě, že Jaroš Bradatý má dům, na němž „vlk, ježto husím pištie“;⁴¹⁾ na jednom domě kutnohorském r. 1490 byl obraz, „kde vlk husám káže“.⁴²⁾ Staroměstský konvář Jiřík († 1582) měl na domě anděla, an jede na kohoutě.

Také bývaly na domy malovány lokální příhody. Na příklad vážná příhoda, aniž podle naší esthetiky pěkná, namalována byla na domě pražském u zlaté trojky. Syn pojal totiž mateř a byl sťat pro tu vinu, což obojí bylo na domě namalováno. Z té příčiny říkali tu také „u smrti“.⁴³⁾

³⁵⁾ Šimek, Arch. Pam. XIV. 408. V Praze byl Žižka namalován na domě jednom v Michalské ulici. Tomek, Jan Žižka 207. V Táboře byl jeho obraz na věži nad branou.

³⁶⁾ Arch. pražsk. č. 1130. fol. 76.

³⁷⁾ Kn. komor. soudu č. 1. G. fol. D. 12.

³⁸⁾ Mínyde II. 56.

³⁹⁾ Sedláček, Rychnov, 23.

⁴⁰⁾ Počty guřim. 24. F. 22.

⁴¹⁾ Při Deskách Miscell. č. 53. fol. A. 6.

⁴²⁾ Šimek, Arch. Pam. XIV. 408.

⁴³⁾ Schaller, Prag III. 699.

I historické příběhy malovaly se na domy. Za příklad historického malování buď zmíněno o domě jednom v Jihlavě, na němž obšírně a po všem čelí namalován byl slavnostní vjezd Ferdinanda krále do města r. 1527.⁴¹⁾

Také výjevy biblické, allegorie všelijaké i pohanské historie bývaly malovány. Příklad, kterak obojí se svorně sdružilo spolu, zachoval se slabými stopami na freskách dvora Týnského, jež kladou se do posledních let panování Ferdinandova. Tu jeden dům s arkádami pokryt obrazy biblickými, dům vedlejší zdobily výjevy klasické. Na onom znáti Adama s Evou, Kaina, Lota s dcerami, Abrahama, Josefa s Putifarovou, Samsona, Zuzanu — a kdo ví, co ještě bylo v cyklu mimo to. Z klassických obrazů byl tu nějaký bacchanal, Kleopatra, Cimon a různé trofeje. Uprostřed namalován byl Ferdinand; allegorická Justitia s dekorací, k tomu příslušnou.

Konečně nejedem dům měl na sobě namalované planety, hodiny slunečné a rozmanitá i pověrečná znamení astrologická na odpuzení neštěstí.⁴²⁾

Příchodem Vlachů stalo se nejoblíbenější zdobou ploch domovitých rejsování z běla na půdě černé. Bylo takové sgraffito zdoba trvanlivá, efektní a nedrahá. Několik puten sazí poríženo do plochy základní; ta obmrštena vlašským anebo českým vápnem, a jakmile uschlo, narejsoval kreslíř, co se mu kázalo.

Nejraději dokazovali domácí páni tím rejsováním svoje vědomosti klassické a učené; nezavrhovali bibli ani jejích obrázků, a když nebylo příležitosti na ploše poříditi obraz, posloužil všelijaký hojný a bujný renesanční dekor.

V Čechách není snad městečka, kde by nebylo stopy díla sgraffitového; není-li tu jinačí, tedy „aspoň narejsovány jsou kvádry diamantové“.⁴³⁾

Jakož dotčeno, předmětem sgraffitového škrábání bývaly „allegorie a postavy bohů a císařů“;⁴⁷⁾ někde také kus dějin domácích — na příklad vraždy křesťanů od Drahoměře na staré rychtě;⁴⁸⁾ nebo konečně kus biblické dějepavy, z níž na příkad nedávno objeven v Rakovníce na starém domě soud Šalamounův.⁴⁹⁾

⁴¹⁾ Hormayr, Arch. 1828. 374.

⁴²⁾ Poličanský r. 1613 zlobí se na to v „Pokutách“ svých řka, že „břich jest malovati dvanácte planet na domích“, prý jsou „to bohové pohanští“. Schindler, der Aberglaube des Mittelalt. 84. 210. vykládá, že bláznovství astrologická, nade dvěma domovními nejčastěji malovaná, pocházela z kalendářů a planetářů.

⁴³⁾ Baum v Arch. Památ. VIII. 514.

⁴⁷⁾ Příklad villa Hrzančina r. 1610. Černý dům v Třebíči. Arch. Pam. II. 354. — tu zobrazení císařové římské, allegorie, lov, jezdcí.

⁴⁸⁾ Což teprve r. 1782 žlutě zamazáno. Schaller, Prag III. 597.

⁴⁹⁾ Pan Herold z Rakovníka poslal mi popis sgraffita, při stavbě domu (Přibíkova) objeveného, v těchto slovech: „Obraz je na průčelí do rynku mezi prvním a druhým oknem prvního patra. Osob na něm sedm. Ve středu ztíí muže po španělsku oděného, který levou rukou svírá krk nějakého

Nejmalovanější a nejrejsovanější město v 16. věku byly Prachatice. „Na náměstí a v hořejší ulici nebylo domu, ješto by maleb. poprsí českých vladařů až po Rudolfa, tu večeri Páně, tu pád Adamův, tam na obecním pivováře bitvu mistrovsky v červeném vápné vrytou, jinde mučení boží v průčelí svém nebyl ukazoval.“⁵⁰⁾

Později nežli sgrafitem jali se ozdobovati u nás průčelí chrámů i domů plastickou prací štukatérskou. Za příklady — třebaťe nestaré — služtež dům pardubský, na němž velryb ohromný pohlcuje Jonáše, čemuž dvě jiné potvory pohodlně se dívají; pěkný jest dům radniční v Pardubicích, na němž v čele stojí ohromný Herkules a v štítě sv. Antonín; nápodobně zajímavý jest nárožní dům v ulici Jezovitské v Praze, jenž všecek oлеpen figurami svatými.

Od první polovice 17. věku mívali štukatéři v Praze tolik díla, že složili se v bratrstvo cechovní, jemuž řád stvrzen teprve po vojné třicetileté r. 1657. Cech řídili dva starší, od městského úřadu volení, kteří opatrovali pokladnici, každý máje klíč svůj. V Týně mívali roční služby Boží; do cechu scházeli se čtvrtletně, a řád jim nařizoval, aby se chovali při tom jako hromada ctěná a umělecká. Šest let bylo tomu umění učiti se, dvě léta pobytí za tovaryše. Za mistrovské tři kusy měl tovaryš narejsovati a podle nárysu „sformovati“ buď některý „z pěti sloupů čili architektur“ anebo jiný ornament dle líbezné vůle shromážděného spolku. Potom složil 6 zl.; vzal-li si vdovu po mistrovi, složil 4 zl. Ostatní kusy řádu štukatérského dotýkaly se řemeslné policie a konkurrence.

Obzvláště zedníkovy pomoci neměl štukatér pod trestem užívati, poněvadž zedníci, postřehše, kterak se stucco robí, dělávali to také. Vůbec hrozilo se zedníkům, budou-li na průčelích kostelů, kaplí a domů „od ruky stukato“ pořizovati. Některý zedník dobrým platem najal si tovaryše štukatérského, aby se jím kryl, a pak robili stukato oba o všecko pryč. Za ten podvod slibováno vězení.

Mistr štukatér neměl se zjednávati se svou čeledí při staviteli, jenž prve mistru jinému za dílo štukovní zůstal dlužen. Který tovaryš mistrovi utekl dříve času, než se byl zjednal, neměl po všem království Českém přijat býti do díla. Pražský cech měl býti hlavou všech všudy umělců, ať byli v městech kterýchkoli.⁵¹⁾

hocha, jenž hlavu svou ukřývá v klině vousatého starce v dlouhém pláští s plochou, kulatou čepicí na hlavě. Dvě ženy prosí za hochu: jedna v dlouhém šatě, kápí zahalena jsouc, stojí s rukama sepjatýma; druhá mnohem níže na obraze klečí, tlačíc obličej do rukou. U prostřed je rytíř o pěkném účesu bez helmu. Ostatek nejasný. Osoby jsou asi do třetí čtvrti životní velikosti.“

⁵⁰⁾ Sláma, Prachatice 105. a Miltner, Progr. gym. Kr.-Hradeck. z r. 1881. Dotčenou bitvu rozluštil Miltner za tureckou — v Prachaticích jí zovoa husitskou. Za nejznamenitější sgrafito kladl Miltner večeri Páně na domě č. 31.

⁵¹⁾ Ten řád sdělán dle vídeňského vzoru. Podepsáni na něm byli tři Vlaši: Dominicus Galli, Johann Bartol. Cometta a Joannes Madernas. Arch. pražsk. č. 994. 391.

Za doplnění zdo by malířské, sgraffitové i štukové posluhovaly nápisy na domech, ať psané, ať vysekané v kameni, tu biblické, tu klassické, onde mravná napomenutí sousedům a mimojdoucím, jinde zase modlitba; s větší částí všecko naivní a přec tak domluvné, srdečné i tklivé a skromné.

U nás málo kde nápis do oka bil a se vnucoval. Býval obyčejně drobný, někdy na šambráně dveřní v kámen vrytý, že nešlédneš ho na první mžik, jindy tak vysoko položený, že moderním očím nelze ho čísti bez pomoci.⁵²⁾

Na poznanou uvedeny budtež některé nápisy. Na jednom domě v Plzni z r. 1595 čte se modlitba:

„Sprav, Pane, cesty mé, ať ve jménu tvém kráčí,
Anděl tvůj svatý ať mne provází,
Pane, proved mne v spravedlnosti Tvé pro nepřátele
mé, spravuj před obličejem tvým cestu mou.“

V Chrudimi na domě Mydlářově nade dveřmi v obložení pískovém vytesáno r. 1573: „Láska jest, kdo přebývá v lásce, v Bohu přebývá, i Bůh v něm.“

Nápisy, mravná naučení obsahující, zdá se, že nebyvaly té nechtuté obšírnosti, jako sobě oblibovali v Německu na domech. Na příklad v Prachaticích na domě jednom pod obrázkem psíka na provázku vedeného stojí stručně: „Mládež z mládí věsti.“ Delší mravoučný nápis veršovaný na témž domě byl pod obrazem, představujícím pád Adamův a rytíře u polonahé ženštiny. Ten byl: „Příklad tento ukazuje, kterak člověk vyvoluje to, což k zkáze jeho bývá, žádosti mrzké sloužívá. Protož kdož ctnosti miluje, zlých žádostí se zhošťuje.“ Tento delší nápis poněkud podobá se oněm, v Němcích obyčejným.⁵³⁾

⁵²⁾ Připomínám tu také nápisu na Prašné bráně pražské, jimž vystřihají se nešlechtní, aby do města nechodili. Pochybujeme, že který nešlechtný, byť i latině uměl, dovedl kdy té hrozby přečísti: tak vysoko jest!

⁵³⁾ Na příklad v Lipště na domě dra. Anerbacha:

„O člověče, by byl co Samson silný
A jako Absolon krásy své pilný,
Maje Alexandrovu moc a sílu
I Hyppokratesův vtip bez omylu,
Chudý, bohatý máš pamatovati,
Že se musíš hořké smrti poddati.“

Jiné podobné čtou se v Carchesiově Stavu městském. Chytraeus uvozuje tyto domovité nápisy německé:

„Jest-li chceš pilnou věc rychle konati,
nesluší se vším kvapně počínati,
S rozmyslem prve máš se ohlídati,
neb nemůž vše se dobře dokonati“; a pak:
„Pán Bůh víc za jeden den uděluje,
nežli v sobě císařství obsahuje,
více dává, víc má mnohem
a vždy jest bohatým Bohem.“

Nenáleží vlastně sem, ale za zmínku přece stojí poznámka, že leckdy objevily se na domech měšťanských, buď na zdi, buď na vratech, nápisy také neozdobné, bezděčné, neslušné, slovem pamflety. Na příklad r. 1559 sám král zlobí se na to, že v Ungeltě v Praze Petr Chotek na Vraném napsal ouředníku ungeltnímu, jménem Granovskému, „posměšná a hrozná slova na vratech“.⁵⁴⁾

Za nejpodařenější příklad nevítaného psaní a malování na domech klademe onen, jenž v Praze sběhl se r. 1523: Židovka Locha malovala totiž židovi Kostkovi ze zlosti na dům jeho šibenice a — kříže.⁵⁵⁾

Než zanechajíc stranou směšných i potupných příhod, tvrdíme ouhrnkem na konec, že nebylo v městě onačejšího domu, zvláště v druhé půlce 16. věku, aby na jeho zdi nebylo znaku, symbolu, obrázku; mnohý z obyčejné prosté zdoby vynikal bohatou malbou, nadherným sgraffitem, plastickým štukem. A když se do některé ulice, obzvláště do náměstí, takové pěkné domy shrnuly druh podle druhu, byla to hotová obrazárna pouliční, bylo to album umělecké, dokazující, kterak v oněch starých dobách opravdivé umění stalo se národní potřebou, kterak bylo upřímně, podstatně a zdárně provozováno.

Že si měšťané svoji pouliční obrazárnu pečlivě škod hlídali, toho důkaz víme z Loun r. 1580. Tu na dlouhý čas konšel zavřel Pavla Křížovic, a když byl trest odseděl, na rok „vystrojili ho na vandr“ proto, že „střílel k obrazům a k erbům městským“.⁵⁶⁾

Svrchu položivše něco málo o malbách a obrazech, nejsme ještě se vši zdobou domovitou hotovi.

Jest vykládati ještě o střeše a štítech střežových, které bývaly částí měšťanského domu nejrázovitější.

V krajinách zaalpských snad pro sněhy, které zimní dobou na střechu pršivaly, oblíbili sobě na domech všude střechy vysoké se sklonem větším neb menším, a tím vznikla pilná toho potřeba sama sebou, aby v průčelí domu, kde střecha tvořila trojec neb hrot špičatý, prostor vyplněn byl štítem. V staré době ovšem štít býval ze dřeva, z prken, a není pochybnosti, že vzorek k měšťanské lomenici a její figuře i ozdobě brán býval z chalup vesnických, v okrouhlíku kolem města rozložených.⁵⁷⁾

V některých městech dosti pozdě začali dělati štíty kamenné. Na příklad v Rakovnicích jest zajisté, že „Tomáš Bečvář r. 1563 byl první, jenž postavil štít“.⁵⁸⁾ Ba v samé Plzni touže dobou ne-

⁵⁴⁾ Arch. c. k. místodrž. č. 62. 146.

⁵⁵⁾ Kn. šestip. č. 57. 11. fol. 98. (V ouřadě Z. D.)

⁵⁶⁾ Reg. purkm. lounsk. z r. 1577. fol. L. 2.

⁵⁷⁾ Však to postřehujeme do té chvíle v městech venkovských; mnohý domek se svým zděným kabřincem a prkennou lomenicí, do níž vyřezány jsou plaménky neb jiné ozdoby, lokálně oblíbené, zcela dobře státi by mohly na návsi kterékolj vesnice.

⁵⁸⁾ Rukopis Štemberou nalezený — majetek dra. Fischera.

ze sousedů, mající „krov šindelní bez štítu s podsebitím vy-“, býval napominán, aby štít stavěl.⁵⁹⁾ V Lounech si vyčítali u štítů, jakožto přednost a chloubu závidění hodnou, ještě 1607. Toho roku totiž praví Prokop Pergner Mikulášovi Maršovi kou, „že jest sobě dům pod štítem vystavěl, kdyby se ti byl neutopil a druhého neoběsili, byl bys neměl nač stavěti; k čemu Mareš řekl Prokopovi, má-li nač, aby taky stavěl; chatrný šku, já mám víceji tolarů nežli ty tvrdých peněz! Potom na blekali“.⁶⁰⁾

Kamenné štíty doby gotické bývaly buď ostré hroty nebo y ozubené.

Zubaté štíty nejsou znamením gotického města „německého“; orve proto ne, že už románské štíty domovní bývaly zubaty, ak že zuby na střešových štítech bývaly všude v městech, pojíe od zemí skandinavských až po Gibraltár.

V Paříži je vidíš na obrázku z r. 1389⁶¹⁾ tou právě způsobou ve Švýcarech, v Čechách a jinde.⁶²⁾

Naším časům dochovalo se štítů gotických velice po řídku. traze jest jen jediný, a to kusý! Zdvihá se právě nad Týnskou u.

Ale ještě v předešlém století na obrazech pražských postřeš — ovšem jakožto vzácnost — některý gotický štít, ač-li nelý obrázek neklamá; tak na příklad na plánu pražském z pouu minulého věku⁶³⁾ do očí dosti nápadně bijí dva bohaté štíty krabského pivovaru v Skořepovic ulici.

Taktéž po venkově vzácností jsou gotické štíty. V Budějovicích á zbrojnice má štít zubatý a každý zub, jakož obyčejem bývalo, ryt jest prejsy. V Brodě Německém nad jiná města leckterýs domovitý upomíná starých dob, a labyrintové, nepohodlné slo- nejednoho tamějšího domu nezměnilo se asi valně od dob t 15.

V Pardubicích je zubatý štít na chrámě děkanském, a odtud brávali sobě zedníci i v pozdější době vzorek k domovitým m, když již byla gotika dávno ta tam: ve vůkolí dotčeného mu, a odtud až k zámku, leckterý dům, obzvláště zadní stranou, štítě má přes renesanční zdooby svoje habitus gotický.

V Hradci Králové ani onen jediný dům, jenž všecek jest pa- gotický (č. 83.), nezachoval sobě příslušného štítu gotického alebrž nad římsou, gotickými preclíky pěkně zdobenou, zdvihá štít renesanční podle hrotu gotického.

) Arch. plzeňsk. konš. protok. č. 19. str. 83. 93.

) Kn. svědom. lounsk. č. 1. C. 35. fol. 61.

) V Lacroix IV. 123.

) Viz jen Topograf. Merianovu, ačkoli tu spatříš už jen zbytky zuba- štítů, jakž pozůstaly po vojně třicetileté, a pokud jich nesmetla renesance.

) Složen v arch. pražském.

Naproti tomu vzácným protivníkem jest zajímavý plzeňský dům Bezděkáv. Jest sic uvnitř všecek již novou dobou pozměněny ale gotického štítu zachoval sobě bez proměny po tu chvíli. J to dvojitý ostrý hrot, na němž síť plochých přípor a goticky lo mených oblouků činí dojem vzácné starobylosti.

Z ozdobných gotických štítů zachoval se nám také jeden, a to na domě „kamenném“ v Hoře.⁶⁴⁾ Nad arkýřem stkví se štít domovní, hrot, jehož půdce i obě strany hojně jsou ozdobeny: půdce je plna ratolestí a lupenů, v nichž se honí zvířata všelikteraká, podivná. Ramena štítu kráslena jsou dvanácti dračími hlavami a bohatě profilovaným římsovým. V rozích dole dva jezdci na koních strojí se k boji; nad jezdci pnou se tři gotická okna s ozdobnými lomenými i pletenými římsami, kteráž okna vyplňují štít s polovic. Nad okny v gotických ozdobách prohlédají erby Slez a Moravy; erbu českého není tu již. Býval nad prostředním oknem. Konečně je tu ještě k špici nad okny strom rajský s Adamem a Evou, dole pod okny znaky havířů a šmelcůů i znak města z doby krále Jiřího, kterýž snad spolu jest domu tohoto listem křestným.

Z oné doby, kde gotika Vladislavská již zápolila s renesancí, pocházejí tři štíty tábořské radnice (1521), hroty to vkusně vyplněné prutovím a mimo ně i nádherný štít domu Čtiborova, na Táboře r. 1525 postavený, z pěti pater skladitý, kteráž patra do výše stupňovitě se zužují a všecka plna jsou sítí, prutů a přípor, což činí dojem neobyčejně stkvělý.

Renesanční zedníci, přišedše k nám z Itálie a nemohouce jináč proměnití naše vysoké střechy v italské střechy ploché, musili zanechatí starodávných domovitých štítů při jich úloze; ale vtípní Vlaši, přes to že doma štítů lomeničních jaktě živi neviděli, hned a bez rozpaků vtáhli hroty domovní do svého vkusu a slohu, obdařili je volutami, místo fial postavili pyramidky, místo špic a lomenin gotických nadělali oblouků a obloučků, a tak vznikly štíty renesanční.

Vznikly týmže způsobem u nás, jako v sousedních Němcích, ale, což přirozeno, dále rozvínovaly se potom tu i onde lokálním způsobem a rázem. Štíty naší české renesance jsou zjevem docela svým, osobitým; jsou forem prostějších, podstatnějších, nežli bohaté štíty renesance německé; jsou — ať užijeme slov architekta Wiehla, znalce i praktického ctitele české renesance — již základní ideou svojí jináč: štíty renesance německé vzaly si patrný základ z architektury dřevěné, lomeničné štíty naše z architektury kamenné; oučech základní materiál měkký, podajný, nejrozmanitější příkras

⁶⁴⁾ Zprávy o domě tom starobyliém a znamenitém čtou se v Č. Č. Mus. I. 4 v alman. Horníku od Vocela 1844. 29. v Mikovcových Starožitnostech, kde také obrázek; v Arch. Pam. X. 139. a v Zlatém mládí 1888. IV. č. 3. str. 5 od Zavadila. Také německá literat. všimla si domu toho. Nejlepší popis v Hákové Hoře 159.

ě přístupný; těchto materiálů střízlivý, vážný, nepodajný. Za vzor itého zjevu naší renesance kladou se štíty plzeňské radnice.⁶⁵⁾

Architektura renesanční jala se hojně i drobnějšími štíty oživenými také podélné strany domovní střechy; kde který vikýř, kde též okno v střeše, všecko vstaveno jest do malebného štítu renesančního.

Že by teprve renesance na oživenou plochu podélných vymyšlela sobě štíty, toho za pravdu nepřijme ten, kdo viděl obraz telíka zderazského v Praze, r. 1419 zbořeného. Podélná strana oké střechy byla na kostele tom všecka kryta třemi štíty gotickými, špičatými, architekturou i dekorací při malém kostelíčku sem skrovnými. Štítky dotčené od sebe odděleny byly ouzkými čárkami, jichž hrot málo nad štíty se pnul.⁶⁶⁾ Tím obrázkem jisté doloženo, že umávali naši předkové oživovati podélné plochy střechy už dávno prve, nežli renesance přišla k nám.

Renesanční štíty lomeničné, jako v našich městech se do té doby zachovaly, jsou přes svoji stejnou základní myšlenku tak rozmanitých forem, že by pouhé registrování jich naplnilo obilou dluhu.

Od prostinkého štítu, jež cechovní řád r. 1586 ukládal každému pražskému zedníkovi za kus mistrovský, říká, „aby byl v křtaltu šířej podle toho, jakby stavení široké neb ouzké bylo“,⁶⁷⁾ od štítu, jenž byl prostý oblouk na dvou sloupcích hrubých uprostřed okénkem, až po štíty složitě i ze čtvera, patera podnebí a kusů, že tu bylo všelijakých forem, přes to že některá forma tak se líbila, že kde jaký soused v ulici ji míti chtěl a tím zedníkovi azil vymysliti formu jinou.

V Praze bez nesnázi nedlouhou procházkou ulicemi spočítáš stá rozmanitých forem za chvíli a v okrouhlíku nevelikém.⁶⁸⁾ Formy pražské opakují se na venkově, ač nepřeme té možnosti, venkovský mistr přinesl leckterous do Prahy. Na příklad typické štíty nad vchodem do Týnského chrámu vyskytují se nad vchodem stela v městě Veselí; štíty oněch dvou plzeňských domů, na nichž jsou saně a lvi, bez saní a lvů opakují se v Praze na domě šaršského rychtáře v Koňském trhu.

⁶⁵⁾ Mádl ve Zpráv. arch. a inžen. 1869. 2. 3. seš.

⁶⁶⁾ Obrázek v Schallerovi, Prag IV. 113.

⁶⁷⁾ Arch. pražsk. č. 994. 173.

⁶⁸⁾ Nejoblíbenější formy bývaly v Praze ty, jimž ozdoben byl dům Saský na Malé Straně hned u mosta. Však po tu chvíli jeden kus pro památku zůstal na místě, kamž jak živ nepatřil — totiž na stanové gotické střechě státní věže. Je to obvyšný čtverec s okencí dvěma, prostými pilastry a hrubou hlavou zdobený, po jehož stranách svíjí se voluty. Hlava toho čtverce štítová také korunována dvěma volutama složenýma. Takové štíty bývaly nejen v Praze, ale i v okolí, nedaleko mostu na Malé Straně, ale už první dům na Starém městě v Praze nad mostem mival na střeše své koliks štítů právě takových. Viz obraz strana z r. 1648.

Také města, sebe nedaleká a silnicí spojená, oblivovala sobě štíty formou obdobné. Na příklad štíty profilu zvonovitého, jak viděti je na některých domech rynku plzeňského, bývaly také na domech rakovnických, a dosud patrný jsou ve Střebře a v Tachově.

Podle stejných forem, jež rozšířily se po městech českých daleko, široko, mívalo každé město také své zvláštní druhy lomeničných štítů. Jakožto zvláštnost nelze tu pominouti mlčením ozubeného štítu známého domu v Třeboni proti radnici stojícího, na němž sedm kulatých věží, dvakrát obručí římsovou opáсанých a cimbuřím korunovaných, proměňuje klidný měšťanský dům v hotovou pevnost, v níž ani střelny nad římsou nescházejí. Zdá se, že v jižních Čechách víc podobných domů bývalo. Píseň o tábořském ohni r. 1559 tuze nařiká, že v Táboře shořelo mnoho domů, kteří byli co hradové s štíty a krovy cihelnými, dveřmi železnými.⁶⁹⁾

Štíty bývaly nejen, jak praví r. 1620 jedna z knih pražských, „kramzli“ a makovicemi ozdobovány, ale i „barvami pěkně opatřeny a omalovány“.⁷⁰⁾ I sochy na nich a v nich stávaly, jakož toho nevšední příklad byl na domě u tří lip v Lounech na náměstí. V štítě toho domu bylo deset výklenků s allegorickými sochami a s nápisy. Socha s křížem znamenala víru, socha s ptákem nadějí; dítě, za ruku vedené, značilo lásku, socha s váhou spravedlnost, socha s hadem a lékem trpělivost, socha, trám nesoucí, připomínala sílu. V sedmém výklenku lila osoba jakás cosi z nádoby do mísy; nad ní bylo nadepsáno „Střídmost“. V ostatku byli geniové s věnci. Tu došla allegorická fantazie sochaři.⁷¹⁾

Poněvadž štíty na střeších nebyvaly tak patrným a divadelním způsobem na dům připevňovány — dlouhou železnou tyčkou totiž — jako to spatřujeme na moderním obecním dvoře pražském se strany vinohradské, protož se druhdy to přiházivalo, že při rádný vítr metal je dolů. Na příklad v Plzni r. 1606 „velké povětrí o svátcích velikonočních štíty s několika domů sházelo“,⁷²⁾ ale nikoho nezabil pád ten. Na odpor tomu r. 1590 spadly v Hofu dva veliké štíty kamenné o štědrý den, a dvacet tři osoby, jež před domem chleby a koláče tržily, byly zasuty a potlučeny do smrti. Kterí jen ranění byli, „těch pro žalost ani žádný nepočítal“.⁷³⁾

A téhož roku 1590 píše v outerý po Proměně Krista Páně na Táboře probošt pražské kolleje Andělské Adam Bystrický (Zatce:⁷⁴⁾ „Včerejšího dne okolo 22 hodin upadlo s domu Saského

⁶⁹⁾ Rukop. arch. tábor. v části nadepsané literou G. Tu se také připomíná dům zvláštní jménem „Beograd“, jenž shořel spolu s jinými 125.

⁷⁰⁾ Lib. architekt. v arch. pražském fol. 53.

⁷¹⁾ O tom domě píše nám z Loun pan A. Merz: „Byl zbořen, a na je místě stojí nynější nová radnice. Ze štukaterských a kamenických prací nezachovalo se nic. Fotografie toho domu uložena v radnici.“

⁷²⁾ Hospodářské zápisy plzeňské. v Mus. Česk. č. 3. G. 21.

⁷³⁾ Kořínek, Paměti Kutnoh. 216.

⁷⁴⁾ Rukop. musejní č. 7. A. 14. fol. F. 29.

pět kamenů velikých, kteří jsou nahoře pod krovem jakoby vikýři, až dvou krámcí pobořily a na jednoho mládenceka připadly, jež od toho umřel.“

Co se týče střech samých, to lze oznámiti, že bývaly dosti často „na krokách“ velmi tuze do ulic „vystřkovány“. Aspoň v Praze pro takové střechy, nově zdvihané a světlu překážející, ještě počátkem 17. věku hojně sporů.⁷⁵⁾

Krovy bývaly, jakož řečeno, vysoký, a sestaviti krov vysoký, „pod nímž stolice ležatá“, to bývalo mistrovským kusem řemesla tesařského, zvyklým ode dávna.⁷⁶⁾

Plocha střechová oživena byla vikýři, z nichž obyčejně jeden při samé římsě býval větší. Do něho tahali seno a slámu, a to nejen venkovští měšťané. Vzdýt r. 1576 professori kolleje Veliké soudně žalovali do Bártle Štekla, že na svém domě „vydal vikýř, kterýmž sena a slámy tahati bude a též jím vyhlidati bude do mnohých pokojů jejich“, to prý jest „na ublížení domu vejsadního a klínotu všeho království“. Ale nevyhráli: Štekl tahal seno vikýřem při samé universitě potom tím chutněji.⁷⁷⁾

Měl-li dům do ulice čelí příliš široké, mívali naši tesaři někdy takovou nechuť k rozložitě podélné střeše, že ji rozdělávali raději na několik střech příčných, z nichž každá do ulice končila se svým štítem.

Krytí střechu cihlou aneb dokonce křídly, to bývalo v 15. věku vzácností,⁷⁸⁾ a v 16. věku chválenou předností.

Při r. 1432 dotýká letopisec o vyhořelém chrámě pražském sv. Jiřském za vzácnost zvláštní a zmínky hodnou, že krov jeho byl „velmi nákladný pod křidlicí“,⁷⁹⁾ a též letopisec ne bez pochliby ještě při r. 1493 vykládá, že věž na Hradě kryta byla cihlami polévanými.⁸⁰⁾ Též tak v Dačického Pamětech při r. 1478 zvlášť poznamenáno, že dům Knežlkův byl kryt „barevnými, polévanými, širokými, čtyrhannými skřidly“. ⁸¹⁾

Že ten onen dům měšťanský podle staveb chrámových a jiných monumentálních záhy kryt byl cihlami, o tom nelze pochybovati, ale ouhrnkem ještě v druhé půlce stol. 16. bývalo všude v městech šindelových domů více nežli krytých cihlou.

V Jihlavě teprve r. 1564 odhodlali se konšelé sousedům rozkazovati, aby cihlou kryli,⁸²⁾ a v Praze, soudíce dle obrázků pozd-

⁷⁵⁾ V lib. architect. č. 159. na mnohých místech.

⁷⁶⁾ Řádem r. 1585 nařízen takový krov za mistrovský kus znova. Arch. pražsk. č. 994. 127. a v knize č. 556.

⁷⁷⁾ Arch. pražsk. č. 473. 168.

⁷⁸⁾ V knize lounské č. 1. C. 8. Koncem století 15. vždy zvlášť se připomíná, že ten neb onen dům jest pod krovem cihelným.

⁷⁹⁾ Staří Letop. 84.

⁸⁰⁾ Tamže 250.

⁸¹⁾ Dačický, Pam. I. 327.

⁸²⁾ D'Elvert, Iglau 148.

ních — z r. 1611 — nemůžeme říci, aby střech cihlových bylo mnohem více nežli šindelových.

V městech venkovských šindelné střechy po tu chvíli jsou, ale ovšem již v menšině a na vymřenu.

Nahlédneme-li do knih měst některých pro psaný historický doklad, tož na příklad v knihách stříbrských pozorujeme v prvních letech 16. věku, že přes tu chvíli konšelé k městským stavbám kupují šindel, a to obyčejně tisíc za 70 grošů;⁸³⁾ k tomu 3000 hřebů šindelných po kopě. Ba r. 1535 kupují konšelé také ještě třicet dochů slámy na střechnu za půl kopy.⁸⁴⁾

V témž městě Stříbře však v letech čtyřicátých postřehujeme, že začínají konšelé, hojněji nežli prve bývalo, kupovati na střechy „jeptišky“ a jiné cihly krycí.⁸⁵⁾ Když pak druhou polovicí 16. věku jali se turečtí paliči českou zemi hojněji procházeti a kladenými ohni hubiti, tu na obranu také hojněji začali sousedé krýtí domy krytbou bezpečnější, ale s šindelem těžko se loučili a zase k němu se při první příležitosti vracívali. Zajímavé o tom zprávy čtou se na knihách téhož města Stříbra. Na příklad r. 1569 stojí psáno,⁸⁶⁾ „že dovolili páni Adamovi koláři s krovu cibly sebrati a šindelem pokryti, však aby cihel nerozundával, než, až by s to býti mohl, aby krov nový udělal a cihlou zase přikryl“; nápodobně poručili r. 1571 Tomášovi Sušánkovi s dodatkem, „aby cihly schoval a jich neprodával pod skutečným trestáním“. Nejinak asi bylo v jiných městech.

V Boleslavě Mladém ještě r. 1593 kupují konšelé k obecním stavbám častěji šindel nežli tašky. Kopy šindelů platívají po 4 groších a 2 denárech⁸⁷⁾ — tisíc cihel po české kopě.⁸⁸⁾

Ačkoliv z té ceny patrně, že za groš bylo lze 15 šindelů tak dobře koupiti jako 15 neb 16 cihel, bylo nicméně krytí cihlové dvojnásob draho, protože cihel bylo potřebí mnohem více a krov že musil pořízen býti tvrdší, podstatnější a tedy nákladnější.

Také v pardubických počtech postřehujeme, že konšelé v druhé půli 16. věku sami častěji kryjí obecní budovy šindelem nežli cihlou. Roku 1562 při tom dovidáme se, že „hřebfků šindelů přibíjeti“ koupili tisíc za 28 grošů a „za volej k maštění těch hřebfků“ že dali 4 groše.⁸⁹⁾ V rakovnické cihelně koupil již r. 1569 hejtmán křívoklátský Aulička dva tisíce „cihel krycích, kteréž se obyčejně jeptišky⁹⁰⁾ jmenují“, ale přes to sousedé měšťané kryjí

⁸³⁾ Kn. stříbrsk. č. 184. 5.

⁸⁴⁾ Tamže 182.

⁸⁵⁾ Kn. stříbrsk. č. 187. 186. r. 1545.

⁸⁶⁾ Tamže č. 187. 174.

⁸⁷⁾ Počty bolesl. z r. 1593.

⁸⁸⁾ R. 1666 kryjí týnskou faru tisícem „cihel pokrývacích a pěti sty háky“ za 3 kopy 40 grošů. Kn. zádušní, z r. 1666.

⁸⁹⁾ Počet pardub. č. II. 16.

⁹⁰⁾ Pro kápi na konci prejsu vystupující. V listech poselacích rak. arch. z r. 1568.

domy své šindelem ještě koncem 16. století. R. 1595 sám ouřad kupuje v Berouně hromady hřebů šindelových — tisíc po 24 groších míšeňských.⁹¹⁾ Jen brány a kostel byly kryty jeptiškami a skřídlou.

Že města pohraničná, zůstávající pro lacinost dřeva nejdéle věrna stavbám dřevěným, domy pokrývala stále jen šindelem, toť rozumí se samo sebou. Protož jest zcela přirozeno, že roku 1609 psali Trutnovští do Jaroměře o tři sta kop šindelů na domy své, vzkazující, že r. 1583 „město ohněm zkaženo bylo, a sousedé, od té doby majíce zlé střechy, chtějí nechtějí musejí je novým šindelem krýti“.⁹²⁾

Přimyslíme-li si k šindelné střeše i ten obecný zvyk, že sousedé pod krovy skládali slámu, seno, třísky a jiné zápalné sklady,⁹³⁾ tož lze vysvětliti sobě jednu z předních příčin starodávných přehojných požárů městských.

Velmi důležitou částí každé střechy býval žlab. Úlohou jeho jest a bylo, „kápi neb krápi“ a „vodu dštívou“ se střechy chytati, aby padala beze škody zdem domovním.

Mezi dvěma střechama a tedy dvěma sousedy býval jeden žlab na „pozednicích“, oběma sousedům společných. I protož k nejstarším smlouvám i hádkám sousedským náležejí právě smlouvy a hádky o žlaby. Smlouvy mívaly v sobě to spravedlivé jádro, že společná zeď i společný žlab má rovnými náklady kladen a opravován býti; ale právě o ty rovné náklady nekonečně se hádávali. Když žlab zaneprázdnil se sněhem, hádka byla, kdo má ho vyprázdniti a čistiti; když žlab uhnul, byla hádka, kdo má kolik platiti na „kladení, uvlečení a způsobení“ nového.

Žlab neměl býti úzký, „střsněný“, a to pro „volný výpad“. Šíře jeho v Praze určovala se tím, mohlo-li se po něm volně choditi.⁹⁴⁾

V pražských smlouvách o žleby v době husitské skoro vždy čte se na konci, „že tak má býti a vody tak padati mají věčně, jakož nyní tekú a padají“.⁹⁵⁾ Ale nemohlo tak zůstati věčně, poněvadž žlaby, lezouce od starodávna směle a daleko do ulic, časem musily lidí zmrzeti. I protož je konečně řezali a všelijak zkracovali, překládali, točili a vůbec k pohodlí obecnstva měnili.

Nejdříve začali v Praze. R. 1508 pan purkmistr a páni v radě zavřeli,⁹⁶⁾ aby bez přijímání osob žlabové dlůzí a střechy, kteréž

⁹¹⁾ Kop. městský lit. E. arch. rakovnický.

⁹²⁾ Lístář trutnovský I. 69.

⁹³⁾ Na příklad ve Slaném r. 1616 po prohlídce domů stojí psáno v referátě: „U Kopeckého otýpek mnoho pod krovy, a vedle nich děvčata líhají. U Vodvárků pod krovy plev rozdílných mnoho, a mezi tím jedna baba líhá. V desátku Jana Kozáka pod všemi krovy mnoho slámy a otýpek“ atd. Lacina, Slané, I. 44. Že nebývalo jen ve Slaném tak, dovíme se v kapitole o požárech.

⁹⁴⁾ Arch. pražsk. č. 473. 209.

⁹⁵⁾ Příkladů starých hromada v kn. novom. č. 88. a č. 89, též v knize č. 992.

⁹⁶⁾ Řád o žlebích v Miscell. č. 75. III. při D. Z.

jsú při domích, na něž lidé nečistoty lejí, trpění žádnému nebyli, nebo jsú ke škodě lidem a k hanbě města: než místo těch žlabů a střež aby byly trúby dolů při zdech dělány tak, jakž od starodávna bývalo, a těmi aby lito bylo pod pokutou 5 grošů českých.

Ale „dlouzí dřevění žlebové“ nebyli docela zrušeni; neboť i v pozdějších letech pražští páni do nich zase toužívají. Chrlíče práce umělecké, spoléhající na ramenech železného pěkného kování, jako spatřujeme na pražském Belvederu přečistý vzor, těch trpěli v Praze na monumentálních stavbách i v letech dávno pozdějších. Chrám křížovnický ze století 17. má takové žlaby po tu chvíli.

Dřevěných žlabů v městech venkovských nechávali až do nových dob s pokojem: ouhlednější plechový žlábek s troubou naposled ovšem vytiskl hromotluka dřevěného bez ouředních rozkazů sám, ale ne tak docela z kořen, aby po tu chvíli, aspoň v postranní ulici venkovského města ne jednoho, dlouhý žlabový trám, dosti daleko do ulice číhající, se nespátril. Konšelé venkovských měst ovšem často rozkazují o žlabech, ale nerozkazují o jich záhybnu, než o jich opravě. Na příklad Lounští r. 1588 rozkazují všem sousedům z České ulice, aby žlaby, z kterých kapalice za zdi městské jde, obrátili na ulici⁹⁷⁾. V Hradci Jindřichově rozkázali konšelé r. 1604 pro zmenšení škod; aby „žlaby jedlové byly vysekávány a povrchně krajinami aby byly kryty, by se nemohly zasejpatí“⁹⁸⁾.

Leckterýs dům města venkovského také směl se chlubití chrlíčem plechovým, řemeslné a fantasticky pořízeným. Kterak směle číhá takový okřídlený drak do obce, toho pěkný příklad v náměstí lounském na domě č. 57.⁹⁹⁾

Dřevěné žlaby pro trvanlivost bývaly olejem napouštívány. Víme to o žlabu na Týnské škole v Praze, jenž pořízen byl v nově r. 1666 za 2 kopy 20 grošů, a k „jehož napouštění koupěny dvě libry oleje za 10 grošů“.¹⁰⁰⁾

Ze střechy puň se do výše dymník. Nebyl jen částí střechy, byl podstatnou částí celého domu, byl jeho hlavní tepnou, jeho srdcem.

Někdy ho postavili „ve svislech střechy domovité“, někdy vyhnali ho přímo ze zdi, ale tolik vždy mívali krasocitu, že prosaicový dymník buď obrátili do vnitř domu nebo, nebylo-li zbyti a musil-li hleděti do ulice, tehdy ho architektonicky, a někdy i s nemalou fantasií, okrášlili.¹⁾

⁹⁷⁾ Kn. arch. lounsk. č. 1. A. 2. fol. J. 16.

⁹⁸⁾ Manual radni v Hradci z r. 1604. fol. 69.

⁹⁹⁾ Služič ke cti majiteli panu Meckerovi, že si chrlíče na domě zachová; však již ho chtěl „sběratel“ několikráte dobře zaplatiti.

¹⁰⁰⁾ Kn. týnská záduší z r. 1666.

¹⁾ Příkladem takových komínů uvádíme komíny z pizeňské radnice, z mělnického zámku (obraz v Mikovcových Starož.); komín zámku Nelabovského jest tak znamenitý, samostatný kus architektury, že do něho potomci jako do nějaké věže vložili hodiny i s cimbálem. Obraz v umělecko-průmysl. Musei.

Dymníku obyčejná forma byl čtyřhran. Tovaryš tesařský, chtěje mistrem státi, býval řádem cechovním povinen ukázati, že umí komín vázati a ryklovati čepovaný ve čtyry úhly.²⁾

Koncem století 16. postřehujeme v Praze dymníky „s poklimi“, a r. 1613 měl Václav Blovský z Palatýnu na svém domě vovarném u bílého kříže v Praze „dva dymníky vyťahovací ve řeše šindelné“.³⁾

Až podivně mnoho stížností v městských knihách zapsal sobě le který ouřad do „zlých“ komínů. Na příklad v Plzni r. 1558 vádí se jedenácte sousedů, kteří zlé dymníky mají, v nichž pro studu také jeden kamenník se jmenuje; někteří sousedé prý mají dymníky jen lepené, a „soused platněr je zhola bez komína“.⁴⁾

V každém městě byly ob čas nařizovány osoby, aby komíny hledávaly pro nebezpečí ohně. Některý soused, jako na příklad uhl v Hradci Jindřichově r. 1615, přišel na radnici sám, oznamuje, „že mu komín upadl a že peněz nemá, aby ho zdvihl“.⁵⁾ Je možná věc, že ho nechal upadnouti schválně, neboť známo, že komínů platiti bylo daň; nebylo-li dymníku, nebylo daně: ovšem jak sobě dýmu s větší část zanechávali v domě.

Kteraký byl číselný poměr mezi domy a komíny, o tom posluží jediný příklad: na Mělnice r. 1599 měli 185 domů — chalup neobčítali — a téhož roku platili za 454 komíny.⁶⁾

Čistiti komín příslušelo sousedům samým od starodávna. Vykonzovali to skrze čeled svou, a mnozí dosti nebdale. Řemeslo „mestkominické“ jakožto zvláštní svobodná a privilegovaná živnost v Čechách vzniklo teprve za císaře Rudolfa II. První patent na mestkominictví obdržel Jonáš della Moniga.⁷⁾ Roku 1593 přišli Bartoloměj a Matěj de Martinis, Vlaši; od r. 1613 i oni obdařeni patentem na metení komínů na Hradě a na panstvích císařských. Tito Vlaši dobyli sobě při císaři práva nade všemi komíny v Čechách a po smrti Monigově dovedli udržeti živnost tu Demartinové ve své rodině po právě prvorozenském: nejstarší syn de Martinis byl první kominík v království.

Že se jim do privileje pletli také jiní kominíci, toť se rozumí. Ale Demartinové uměli se oháněti. Nejprve stali se měšťany v Praze, koupili si dům, právo své dali zapsati v městské knihy brávali často ouřady na pomoc svému monopolu.

Na příklad r. 1643 přišel Matěj na radnici žalovat, že „mnozí nšší jemu a synům jeho v též práci a obchodu překážku činí;

²⁾ Kn. č. 556. a č. 994. 127. Řád z r. 1585.

³⁾ Kn. č. 475. 245.

⁴⁾ Kn. lib. exped. č. 13. v arch. plzeňsk.

⁵⁾ Manual radní z r. 1615. fol. 50.

⁶⁾ Arch. mělnick. kn. 13. fol. 10.

⁷⁾ Rybička v Arch. Pam. 1874. 885. V Missivech kn. č. 108. fol. 244. 1605 nalezli jsme patent „Tomáše della Moniga“ mestkominina, aby směl čeledí, kde chce v království Českém, vymetatí. Arch. c. k. místodrž.

on že zůstává měštěninem v Praze již od padesáti let, od třiceti let práci svou mestkominskou jak při dvoře tak po celém království s pilností že vykonává, proto tedy že prosí, aby byl ochráněn, a aby nedělo se mu „skrácení skrze jiné mestkomínky, k němu nepřínáležející“.

A ouřad městský ochránil náčelníka kominíků, nalez a zapsar do knihy,⁸⁾ že dává se jen jemu ta „přednost k přijímání osob kvalifikovaných do téhož obchodu mestkominského, a kdyby kdokoli jinší ten obchod vésti chtěl bez ohlášení se při Matějovi de Martini, aby do toho obchodu připuštěn nebyl“.

Klam by však byl, míti za to, že by u nás před příchodem dotčených Vlachů nebylo bývalo řemeslných kominíků. I byli tu, ale neměli monopolu. Na to teprve Vlach přišel. Pardubičtí platí již r. 1572 „komináři od vysmejčení 23 kominů na rathouze, ve škole, na faře, v špitále, v šatlavě, na branách a v chalupách pastuších po 4 groších, dvou denárech“.⁹⁾ Také Stříbrští roku 1589 mají v městě „mestkomína“, jemuž platí od vymetení jednoho dymníku 7 grošů.¹⁰⁾ V mladoboleslavských počtech také zmínky jsou o komináři před r. 1590. Platí se mu od vymetení kominu 5 grošů.

De Martinům uložil patent z r. 1635, aby nebrali od vymetení kominu jednoho víc nad 8 grošů míšeňských.¹¹⁾

Na sedle střechy domovní bývaly plechové korouhvičky, které se větrem otáčely a skfípaly; tu a tam také kohout na železné žerdi vztyčený zdobil střechu.

Řekneme-li ještě, že na střechách nízkých domů, obzvláště předměstských, mívali řebříky zavěšené tím způsobem, jako vidáme dosud na selských chalupách, a pak že na domech, i v rynku stojících, druhdy hojná bývala hnízda čapí:¹²⁾ tož zevnějšek měšťanského domu vypsán a dopsán jest všecek.

Není úlohou naší vyličovati vnitřek měšťanského domu už v této knize, ale přece osmělíme se aspoň průjezdem na dvůr.

Že průjezdy už v starší době zdobívali, toho krásný doklad posavad zřítí v domě rohovém z rynku Staroměstského do ulice Železné. Klenutí toho průjezdu jest sličná síť gotická. Patky žeber leží na konsolách pěkně členěných. Na jednom z pěti svorníků je hroznoví, na jiném je dekor liliový, na jiném hlava dlouhovlasá s kníry a dlouhou bradou, na posledku jeden svorník nese na sobě svoje pověření — r. 1496 a jméno Rejskovo.

⁸⁾ Arch. pražsk. č. 994. 235.

⁹⁾ Počty pardub. II fol. 1. 5.

¹⁰⁾ Kn. stříbrsk. č. 193. fol. 58 a jinde.

¹¹⁾ Rybička, Arch. Pam. 1874. 885.

¹²⁾ Rakovnický kronikář zapsal si r. 1604: „V pátek po památce sv. Pavla okolo 3 hodin na noc byl veliký vítr, srazil Alšovi 2 makovice se žití, kteréž Kučerovi na domě 2 šáry šindelů, prorazily i hnízdo čapí, s nímž s do třiceti vrabečů zabilo.“ Rukopis u p. dra Fischera.

Vchody do oněch starých domů, jejichž průčelí jsou položeny výše nežli dvůr (na př. v Praze v hořejší ulici Ostruhové) svými klenbami níž a níže sestupujícími poskytují pohledy, nad něž nic není malebnějšího.¹³⁾

Za domovními vraty někdy bývala rozložena síň obšírná, kteréž říkali dolejší mazhauz. Tu bývala zhusta dělnice a živnost řemeslnická; v domech nákladnických tu bývaly stoly a židle, na nichž při pivě a víně hosté hlučovali.

Z té síně šel schod nahoru do mazhauzu hořejšího, schod „k volnému vcházení buď prostý neb lomený“, dřevěný neb kamenný.

V některém domě na dvůr přicházelo se z průjezda a z mazhauzu skrze mříži.¹⁴⁾

Dvořiště asi málo kde bývala čista. Skládaly se tu všelijaké věci, o nichž sic ve slušné společnosti se obyčejně nemluví, ale my se jim v přítomné a v dolejší kapitole o čistotě městské nikterak vyhnouti nesmíme.

Na každém dvoře býval „tajný důl“ čili latryna, již vyprazdňoval ras městský neb jiný povržený člověk, a to ne prve, až když důl přetékal.¹⁵⁾

Bylo právní vyměření, aby tajný důl, do něhož házeny a sváděny nečistoty, vykopán byl aspoň půl druhého lokte ode zdi a „vyzděn byl „na dvě cihle“,¹⁶⁾ „by se žádná nečistota do domu sousedova netáhla“; ale z míry veliký počet příhod je zapsán na důkaz, že si sousedé přece protimyslnosti činivali tajnými doly, pouštějíce je na sebe a házejíce přes ploty a ohrady své nečistoty do nich.¹⁷⁾

V Mělníce na příklad žaluje r. 1563 Ludmila Hronova do Bartoše Vyžrala, souseda svého, že jí udělal do zdi díru nenále-

¹³⁾ Na příklad dům v Ostruhové ulici malostranské č. 45. Jest i v jiné příčině dům ten zajímavý. Dvěře jeho totiž mají na sobě tu právní a nemilou povinnost posluhovat i sousednímu domu — dva domy, jedny dvěře. Hned za domovními vraty je vchod stranou a celek má ráz labyrinthu.

¹⁴⁾ „Mládek přehl na dvůr i nemohl pán za ním pro mříži.“ Kn. bílá komorn. soudu fol. 34.

¹⁵⁾ O domě Ondřeje Bystrského v Praze svědčí čeledín „pohodlného“ r. 1614: „Když sme přišli do domu, stál v něm neřád jako rybník, že sme z té louže nabrali sedm for!“ Arch. pražsk. č. 475. fol. 179. Marta Šváchová v Praze r. 1613 „žádala, poněvadž latrynu přeplněnu má, aby jí ouřad dal k pohodlnému cedulku na vození. Dali jí odpověď, že se trefiti nemůže v tak teplý čas; při jinší příležitosti státi se moci bude.“ Kn. táž fol. 11. Co Marta zatím?

¹⁶⁾ Už v právech řeč. Soběslavských. Exempl. Neuberkův 12. V Právu měst. K. 38.

¹⁷⁾ Pražští sousedé žalovali na ty nepřistojnosti v úřadě šestipanském, a tu bývala stížnost skoro pokaždé v těchto slovech: „Šimon Fidler, registrátor při komoře J. M. C. viní Annu Přehofovskou, že z jejího domu u díveho muže nečistotou z tejného důlu a smradem se jeho domu škodí.“ R. 1605. Lib. architekt. fol. 5.

žitě, a tou děrou že jí nečistotou škody činí;¹⁸⁾ v Praze zase naopak r. 1613 žaluje Abraham Šalomoun na sousedu svou Ludmila, „když nebyl doma, že s čeládkou smetiště shrabati dala a do domu jeho to vházela, na tom dosti nemajíc i tu, kdež sobě trativod dělati dal, do dvou vozů toho vházeti dala.“¹⁹⁾

Nad tajným důlem stával „prevět“, někdy stolice nad zemí vyvýšená krytá, někdy nekrytá. A býval to v 16. století jen dům onačejší, kde měli prevět. Ačkoli první zmínku o prevětu v Praze nalezneme r. 1385²⁰⁾ a několik hádek známe z doby husitské o nepěknou, ale pilnou tu věc;²¹⁾ tož přece tvrdíme, že ještě v 16. věku přemnohým domům prevět byl potřebou neznámou a snad nežádoucí.

Všakť nebylo touže dobou ani v Paříži ani v jiných velikých městech francouzských lépe než u nás!²²⁾ V našich městech po té stránce tenkrát dlouho nebývalo jináče, nežli dosavad jest v některých menších městech španělských a vlašských.²³⁾ V Praze neměla slušného záchodu ještě r. 1531 ani svato-Havelská — škola! Odkazujet teprve toho roku Petr Šud z Železné ulice „na opravu školy sv. Havla a jmenovitě na záchod deset kop grošů českých.“²⁴⁾

Lidé chodívali i zimní dobou na dvorec — na příklad v Lounech starý Makovička r. 1598 při takové cestě v noci „upadl na dvoře do sněhu, a když nemohla žena jeho seň býti, musila volati sousedy na pomoc“ —²⁵⁾ anebo konali potřeby své do nádob, které stavěli buď na žlaby a na podlahy,²⁶⁾ nebo je bez ostychů ven okny lili do dvora i do ulic.²⁷⁾

¹⁸⁾ Arch. měln. č. 3. fol. 60.

¹⁹⁾ Arch. pražsk. č. 475. fol. 40.

²⁰⁾ Byl to prevět dvou sousedících domů, z nichž jeden slyšel povědomému Sigmundovi Hulerovi, druhý Jakeši Virtusovi. Oba se smlouvají o zed a trámy, a v smlouvě stojí: „A ten privet, jenž z zadu stojí v mém dvoře u zdi Sigmunda, také přísluší půl k jeho dvoru, protož kdyžby potřeby bylo vyciditi jej, tehdy má dáti Sigmund té mzdy, cožby stálo, jeden peníz a já druhý.“ Kn. arch. pražsk. č. 992. 164.

²¹⁾ Miscell. č. 31. fol. 354. R 1426 smlouva o „prolomené díry prevětové“; též č. 992. 141. r. 1432.

²²⁾ Dictionn. Havar. III. obr. 215. Též Viollet le Duc. VI. 163

²³⁾ Na příklad v Siamance prý jest záchod jen na nádraží, a to ještě bez dveří. Jináče chodí se bez ostychu na dvůr na důl tajný.

²⁴⁾ Miscell. č. 92. fol. O. 13. při Deskách.

²⁵⁾ Arch. lounsk. č. 1. C. 34. fol. 607.

²⁶⁾ R. 1568 pravil pražský kovář Bilek koláři Dačickému v soudě: „Měj Jarolime, kolikrát na tebe vznášim a dobry lidi k tobě posílám, jaká mi se od tebe, tvé čeládky a manželky děje škoda a nikda mi nic není napraveno. Tvá čeládka i manželka chodí mi na žlab; na žlabě jest sedm hrnců, u své ženy, ať chodívá dolů.“ Arch. pražsk. č. 1049. fol. 148.

²⁷⁾ Guarinoni, Grewel, str. 507. pravi: „V některých městech v každé době denní — o noci nercí-li — v každé ulici, z každého domu plné hrnců a okřiny — prosím za odpuštění — tak hojně a štědrě dolů leje, že by je diný hrnc postčil celou ulici zasmraditi, natož když jich třicet, čtyřice i šedesát v jediné ulici!“

Prevéty měly svou historii, svůj rozvoj. Přicházely ve všech kruzích evropských v obecnější zvyk teprve rostoucí vzdělaností. U nás, když vzdělanější sousedé uznali jich potřebu, smluvili se a i tři a postavili sobě nejprve pro oba i tři domy prevét jený, k němuž rodiny i podruzi ze všech domů docházeli. Potom nastala začala se o ten prevét souditi. Na příklad r. 1575 pohnal Praze Bartoš mečíř Dorotu apatykářku, „aby dokázala, že má svého záchodu spravedlnost, ať (prý) sobě udělá záchod na gruntu svém“. Apotekářka v soudě žádá „zůstavena býti při starobylém svobodném užívání“, a soud jí dal za právo, jen to nařídil, aby záchod společně vyzdili, „nechajíce díry pro špunt, kterýžby při zždém klizení zase vložen a zemí zasypáván byl“.²⁸⁾

R. 1573 také přihnali se do městského ouřadu dva sousedé, a třetího — totiž Šimona Moravce — „že mají všickni tři společný záchod k svým domům, k němuž utíkají se s čeládkou svou, a Šimon že nechce platiti na vyklízení“.²⁹⁾ Vlastně už nejstarší pražské knize šestipanské z r. 1518 nejprvnější zápis řeče se hádky dvou sousedů, z nichž jeden „vyvezl ve třech letech 8 sudů a druhý jen 6“.³⁰⁾

Druhý kulturní krok v rozvoji prevétů, kteří stávali s naivní přímností, jako dnes na venkovských dvorcích selských dosavadní, druhdy i při cestě, byl ten, že začali je skrývati a pak pokřovati nahoru na pavlače.

Že je pokrývají hned za vraty, obzvláště v domech hostinských, při tom nic jich nečistí, do toho žalobně nařiká v prvních létech 17. století Guarinoni; také se mu nelíbí, že mnozí vstavují je na hody.³¹⁾

Ale prevéty do prvního patra zdvižené nikterak nebývaly takové.³²⁾ Ba i když byl vstaven docela někam do vnitř domu, musil dník naň zvláštní do zdi vylámati výstupek a dáti mu podoby svého arkyře, jakož toho pozdní vzorek dosavad viděti v Praze na ulici Nekázané; nejstarší vzorky toho způsobu sluší ovšem hledati na hradech už v době gotické, ba i v době románské.

Že v 15. století ten zvyk mívali i v městech zaalpských, to máme na obrázcích z Decameronu.³³⁾

²⁸⁾ Kn. č. 473. fol. 156. v arch. pražském.

²⁹⁾ Kn. šestip. č. 473. fol. 122.

³⁰⁾ Lib. antiquiss. při Deskách Zem. č. 57.

³¹⁾ Grewel str. 503.

³²⁾ Některý vypadal velice žalostně. Na příklad v domě u Železných v Praze měl Šimon Lopatský r. 1614 „při vrchních pokojích uličku kovu, při ní latrynu, při kteréž stolice do zdi vlámána a čtverhranně opukým kamenem již pro starosť zkvětralým a roztrženým obsazena, prkno, kterémž díra jde do latryny, jedno shnilé a druhé lepší“. Kn. č. 475. 190.

³³⁾ Dictionn. Havard. III. obr. 215.

K čistotě na dvořišti městského domu asi nic nepřičiňovaly rozličné kolny s vozy, a „konice“,³⁴⁾ jež byly „k chování koňom“, chlévce, v nichž mimo jinou obyčejnou a užitečnou domácí zvěř chovány i králíkové,³⁵⁾ ba druhdy i lišky. Aspoň r. 1516 přišla Hadova, pražská měšťanka, žalovat na Zoubka, „že chová lišky na zdi vedle jejího domu, a od těch lišek že smrad jí do komnaty jde, kde leží“. Ouřad vyprosil při rozhněvané paničce, „aby pohověla do Vánoc je chovati, a potom že Zoubek ten srub, v kterémž je chová, na jiné místo přestaví.“³⁶⁾

Dvořišti měšťanských domů všech měst našich také vedena bývala tehdejší kanalisace. Z domu do domu vlékla se vodoteč buď strouhou buď koryty a žlaby dřevěnými neb kamennými, krytá neb otevřená. Do té vodoteči lita špina z domů³⁷⁾ a sváděna voda kapalinná. Vodoteč na místě příhodném obracována bývala šikem přes dvůr a průjezdem ven do pouličné strouhy aneb vedena až do zdi městské.

Ty vodoteči bývaly druhdy také původy všelikterakých smluv i stížností sousedských. Smlouvy o tok „čtivé vody, aby tekla volně a svobodně, a žádny aby ve zdi děr nezahrazoval“, jsou přechojny.³⁸⁾ Ale rovně tak hojny jsou stížnosti. Tu nechtěl jeden propustit vodoteči svým dvořištěm, pokládaje to za nepřijemnou služebnost. Jemu nalezli v městském ouřadě, „že místa nižší vyšším sloužití mají, tak práva o služebnostech vyměřují, a proto tokové starodávni zastavování býti nemají.“³⁹⁾ Jiný zase žaloval, že mu do vodoteči ze sousedního domu pouštějí ne vodu prostou, ale všelijaké nečistoty. Pohnanému sousedovi přísně poručeno, „aby jiná nečistota mimo vodu nešla a tudý smradu nevozovala“.

Když se žaloby množily, připadli konšelé městští na tu myšlénku, aby otvory, kudy voda z domu do domu šla, byly mřížkou drátovou drátovány tak, že jen sama voda jimi pak protékala.

Přes to, že spolu rozkazováno, aby vodoteči, z domů do ulice vedené, i svrchu byly kryty všelijak, i „pokličkou“,⁴⁰⁾ velmi často

³⁴⁾ Ten starý, dobrý název objevuje se r. 1426 v domě mišeňského kněze u sv. Jakuba v Praze. Miscell. č. 31. fol. 190

³⁵⁾ Kn. č. 1120, fol. 162. rok 1581 v Novém městě.

³⁶⁾ Kn. č. 75, fol. 32. Miscell. při Deskách.

³⁷⁾ Kn. šestip. úřadu v Praze č. 475, fol. 222. r. 1614 dovolují pražští šestipáni Eliášů židu, aby „strouhu dole při zemi skrze dům vydláží a troubu z každého pokoje pro pouštění vod, když se světnice meje, spůsobil“.

³⁸⁾ Na příklad viz manual novom. č. 88. Tu jsou smlouvy z r. 1449 a t.

³⁹⁾ Kn. architekt č. 159, 25. r. 1608.

⁴⁰⁾ Kn. šestip. č. 488. R. 1612. Rakovnicki konšelé r. 1560 smlouva sousedy o starodávnou vodoteč, která se vlékla z ulice Lišanské z domu parčíkářského ze Ždára dolů příčně přes počátek ulice Svatojilské a skrze dom ležící v čele rynku a naskrze dolů skrze domy v Lubenské ulici jdoucí v z města skrze zdi městské do příkopů. Prý „má každý v té vodoteči mřížkovou udláti, a všecky vodoteči aby příkryty a bedněny byly, aby mřížky se nezaházely, to znamenitě vyměřuje, aby žádný žádných záchodů aneb pr vyřít nad takovými vodoteči neměl“. Kn. měst. grunt. červen. fol. N. 10.

iházelo se, že stružky ty byly bez poklopů a stojatou vodou eplněny.⁴¹⁾

Že tento způsob povrchní a primitivní kanalisace, jež na příklad Vídní udržel se bez valné proměny od starodávna až do r. 1753,⁴²⁾ některých našich městech venkovských bohužel posavad straší škodí, z míry přičiňoval k nečistotě a k nezdravotě, toho nelze příti.

Na zdi a plotě mezi dvěma domy měšťanskými byla patrna nába, že nechce soused dopustiti sousedu, aby mu vhlížel do vora, a přes to že nechce míti zahrazeno tak, aby se mu některak světlo ujímalo.

O věc obojí hádek bývalo za všecken ten čas nechutně mnoho-princip právní, vyřčený už v právech řečených Soběslavských, byl en, že „každý sused muož svůj dům dělati, jak se jemu nejlépe líbí, kromě druhého suseda škody, avšak druhému susedu můž světlo zahraditi, když druhý sused na to listů nemá, ale vodů jemu koditi nemá“;⁴³⁾ a druhý princip byl, „že zeď nebo hradba mezi susedy společna býti má, a společně oba jí užívati i opravovati mají“.⁴⁴⁾

Když tedy bylo ve společné zdi okno, proti němuž odpor nebyl obře možným, dovedl sused, do jehož dvora hledělo, aspoň tolik, e musilo býti okenicí „dřevěnou dobrou“ buď jen na noc přikrý-áno,⁴⁵⁾ nebo že musilo býti hustě zadrátováno, „aby prý tudy ečistot k němu nemetali“⁴⁶⁾ anebo přinutil suseda k smlouvě, že kno „nikdy nebude otvíráno, aby žádného vyhlédání na dvůr se edálo.“⁴⁷⁾

Postavil-li sobě sused na společné zdi stavení, jež poněkud en převyšovalo zeď, již pohnán byl na soud. Na příklad r. 1614 ruhlář v ulici Vlašské, Gajgr, postavil si dřevěný altán na dvoře zdi, a ortelem ouřadu městského „musil ho uríznouti, poněvadž něho bylo viděti do susedního dvora“;⁴⁸⁾ r. 1572 vydal v spo-čené zdi na krakštejny žid Meyzl kuchyňku a musil ji zbořiti se, poněvadž kuchyňka měla okna, jimiž bylo viděti do dvora da Lva Vokatého.⁴⁹⁾

⁴¹⁾ V Praze kdosi r. 1602 vedl kommissi „před dům a vykázal strouhu, erouž voda z domu na obec (ulici) výpad má, a ta že příliš hluboká a ivě od domu dělaná, a v ní se ustavičně voda zdržuje“. Kn. č. 488. fol. 24.

⁴²⁾ Stružky z domů vídeňských odstraněny r. 1709, strouhy z ulic r. 1753. sisz Wien II. 390.

⁴³⁾ Exempl. Neuberg. fol. 12.

⁴⁴⁾ Kn. šestip. č. 57. II. při Delkách r. 1519. Fol. 13.

⁴⁵⁾ Příklad z Tábora r. 1550. Arch. zemsk. kn. appell. č. 4. str. 1401.

⁴⁶⁾ Obzvláště v Praze oblíbený prostředek. Viz lib. architect. č. 159.

⁴⁷⁾ V Plzni r. 1556 snesli se tím způsobem Petřelka s Vitem hodinářem fi okna. „Vít má všechna tři okna skly opatřiti, aby otvírána nikda ne- a atd.“ Arch. plzeň. lib. senten. č. 4. fol. 7.

⁴⁸⁾ Lib. architect. 159. 28.

⁴⁹⁾ Kn. č. 473. 86.

A zdvihl-li který soused společnou zeď neb ohradu do výše, aby tedy oddělení domů obou bylo důkladnější, a pohled do dvora nemožnější, žalován byl ihned a nazýván „nesousedem“.⁵⁰⁾

Žalován byl obyčejně pro to, že stavěl „na škodu světla“, při čemž v Žatci zajímavé pravidlo stran světla r. 1519 propověděl v soudě Václav Praskalovic, řka: „Počal Vodička dílo na zdi mezní a společné ke škodě mé, kterýmž dílem zastínil mi okno světnice, kdežto okno dává světlost stolu jednomu.“⁵¹⁾

Zámečník Werner v Praze, vida, že soused zdvihá společnou hradbu plaňkovou do větší výše nežli bývalo, přišel r. 1607 do radnice s jiným důvodem a žalobou, nežli obyčejně se chodívalo: „prý mu udělal plaňky vysoký a brání mu vítr čili luft“. A páni nalezli, aby soused „plaňky o pět prken učinil nižší“.⁵²⁾

V těch drátěných oknech na společné zdi a v těch hádkách všelikterakých „nesousedských“ tají se starodávna idea o svobodě a volnosti měšťanské uvnitř domu: v městech pro omezený prostor jen malý kus místa mohl býti měšťanskému domu odkázán, ale na tom malém místě, ve svých zdech, chtíval býti měšťan páneň svrchovaným a nikdy nechtíval líbiti sobě nijakého zkrácení.

Ba měšťan považoval za zkrácení své svobody i to, když ouřad městský mu nařídil, aby dům vně byl čištěn! Vůbec býval pojem „obecnosti a obecného prospěchu“ tak mdlý, že v Rakovnice David Písecký, když r. 1611 konšelé pro obecní potřebu stavbou polepšiti chtěli rathouz, jsa bezprostředným jeho sousedem, protestoval a žaloby psal až k samému císaři Matiši, že mu do mazhauzu světlo konšelé chtějí zastíniti, že mu „tokem vody velikou škodu činí i smrad“, k čemuž marně v odvet psali konšelé, „kdyby Písecký vlasti své, vzdělání obecného dobrého upřímným milovníkem byl, nikda by těch zbytečných věcí před sebe nebral“.⁵³⁾

Na druhou stranu s pochvalou jest pověděti, že v těch svých svobodných zdech dbávali sousedé cti domovité tou měrou, že ji náš „praktický“ věk s těží chápe: jeť na příklad sic drsné, ale velmi charakteristické slovo, jež r. 1587 pověděla pražská měšťanka Vodičkova advokátovi Přeštickému, svému nájemníku, když byl ženu svou, o samovraždu se pokoušející, odvázal: „Tys ji, potvorníče, odvázal, voběsila se, kyž ji dal katu, aby ji voběsil na Bílé hoře—kobyła, chtěla mi dům—ovraždit“.⁵⁴⁾ Tedy pouhým pokusem samovražděným byl dům „ovražděn“, zneuctěn!

Zákon považoval od starodávna dům měšťanský za posvátný a outok naň trestával druhdy smrtí. Stojítě v starém právě městském, „kdoby na dům běžel, tomu hlava sřata býti má!“⁵⁵⁾

⁵⁰⁾ V Lounech. K. č. I. A. I fol. B. XX.

⁵¹⁾ Kn. soud. žatecká č. 92. fol. 14.

⁵²⁾ Lib. architekt. 159. 14.

⁵³⁾ Kopie arch. rak. z r. 1612.

⁵⁴⁾ Arch. pražsk. č. 1122. 55.

⁵⁵⁾ Kn. právní arch. rodmítalsk. fol. 118.

Nebylo-li svrchu lze nevytýkati dvorům měštanských domů sta ráz nečistý: to na konec rovně tak nelze neukázati při hře domech na věc jinou, utěšenou.

Máme na mysli ty hojné zprávy z měst našich, že při domech, jen bylo možno, mívali zahrádky, a nebylo-li možno, vsadili je na dvořiště aspoň jeden strom.

V domě Václava Kamaryta († 1595) na Koňském trhu stála a vedle studnice, pod lipou byl kamenný stůl a „karafilaty“.⁵⁶⁾

V Praze bývalo v domech zvláště oblíbeno ořeší. Soudí se o ně usedlé už r. 1527, a jeden tvrdí, že si je vsadil „pro potěšení“, uhlý si stěžoval, že mu stíní.⁵⁷⁾

R. 1573 zapsáno v knize novoměstské, že „mnoho sousedů i domech zahrádky sobě vysazovali“.⁵⁸⁾ Tou právě dobou také stěží řeč o „besídkách“, jež susedé si v zahrádkách pořizovali. Novoměstský malíř Jan Sadovský († 1582) měl na dvoře besídku na ní kontrfekt muže a ženy* — pod besídkou stůl.⁵⁹⁾ Cypřiše karafiáty připomínají se v pražských zahrádkách domovitých již 1539.⁶⁰⁾ A bylo-li v Praze zahrádek dost, tím spíše bývaly při měštanských domech měst venkovských. Tu bývaly též některak ročejší. V Rakovnici v zahrádkách městských líceli i na koptvy tenátka.⁶¹⁾ V polovici století 16. již tiskem vydány byly říčky o „štěpování rozkošných zahrad“, též „o bylinných zahrádkách“, což samo sebou svědčí o něžné oblibě i uvážlivém provování českého zahradnictví.⁶²⁾

⁵⁶⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1210. 110.

⁵⁷⁾ Při Deskách Miscell. č. 57. II. 320. Podobné spory i později. R. 1574 je Melichar Vinopal, že se mu láme šindel větvemi susedova ořechu, a cha že se mu hnojí. Kn. č. 473. 145.

⁵⁸⁾ Kn. č. 473. 114.

⁵⁹⁾ Kn. č. 1210. 24.

⁶⁰⁾ Toho roku totiž viněn byl od Matouše z Želetavy Kašpar Strnad ruskovic, že se mu „v dům uvázal a svršky některé, jakožto cypřiše a řiáty, pobral“. Kn. č. 1130. fol. 321.

⁶¹⁾ Kop. list. poselac. r. 1577 v arch. rakovn.

⁶²⁾ „O zahrádkách“ psal též kněz Adam z Vinoře r. 1598. Kn. v česk. č. 61. K. 31.

KAPITOLA TŘETÍ.

O cenách stavitelského díla.

Kdo měl městiště a chtěl stavěti, navezl nejprve materiál k stavbě a s ním spolu pořídil nádoby a nástroje k dílu. Koupil nebo vypůjčil sobě „kolečka, konve, lopaty, necičky, trakaře, džbery, sochory k hašení vápna a dříví na rumpál“.⁶³⁾

Kámen nalámaný v obecním lomu, cihly koupené v obecní cihelně, bývaly sousedům všude lacinější nežli přespolním kupcům. Ovšem kde široko daleko nebylo skal, tu býval kámen vůbec velmi drah, a drahotu jeho po tu chvíli znáti na nízkých domech, jimž pro drahost materiálu nechtělo se do výšky.

Poděbradským na příklad ještě roku 1681 po ohni několikrát a přísně vzkazovala komora králova, „aby domy své se dvěma patry na vejsku stavěli, prý někteří toliko jeden dolejší štok (tedy jen přízemek!) zhotoviti a na ten hned krov postaviti chtějí, to prý vztahuje se na ohyzdu města, a také pro akkomodaci vzácných ministrů při šťastném J. M. Císařské příjezdu dostatečné by nebylo“. Prý mají Poděbradští várky na domech, a nebudou-li chtěti stavěti „se dvěma štoky“ (to jest podle našeho počítání po jednom patře, jakož dosavad v Poděbradech obecný zvyk), že jim komora várky poběře.⁶⁴⁾

V Praze měli nejbližší skálu a lom na Petříně. Roku 1501 způsobili sobě o té skále a skalnicích řád, jehož účelem bylo, „aby se skála pro větší pilnost rozdělila, a kamení aby se sousedům více dostalo, a čehož by v jedné skále nebylo, v druhé by se našlo“.

Starší kamenníci pražští měli do skály přihlédati a odporu skalníky trestati; ceny štukového kamene byly r. 1526 na ce dvěře za 14 grošů i 16 grošů, na okno s jedním křížem za 24 g

⁶³⁾ Kn. tisk. národní út. N. r. 1612.

⁶⁴⁾ Kn. arch. poděbr. č. 5. fol. 17.

ma kříži za 40 grošů, vrata vozní za 30 grošů, fůra gabřinců grošů, vůz kamene drobného za 6 peněz.⁶⁵⁾

Oč vzrostly ceny pražského kamene za sto let, to postřehujeme r. 1612 při nějaké stavbě, kterou pořizuje týnské záduší. Za štuk do gruntu koupěna za 4 kopy grošů míšeňských, kopa na dvéře a okna za 16 kop; 30 vozů kamení za 12 kop zba tři kopy; tři kopy kvádrů ze strahovské skály za tři kopy, rmanům od přivezení 7 kop; ze skály hloupětínské za kopu štuky kamene na dvéře a okna i s forou 30 kop.⁶⁶⁾

Cihel zdicích platívali Plzeňští a Lounští v první půlce stol. 16. za kopu,⁶⁷⁾ Pardubičtí prodávali ve své cihelně r. 1550 tisíc zdicích za kopu 20 grošů; skleповých (na klenbu), krycích k a hákových cihel též za tolik, cihel dlažiček tisíc po dvou tisíc grošů míšeňských.⁶⁸⁾

Kouřimští učinili r. 1558 smlouvu se svým cihlářem Kučerou, na „formu, sobě vydanou, bude dělati tisíc cihel zdicích a dlažek po 45 groších míšeňských; zdicích vypálených 100 na prodej tím, jakým že bude dávat po 10 groších, přespolním po 12 groších, vypálených sto po osmi a deseti groších.⁶⁹⁾ Rakovničtí prodali r. 1565 na Křivoklát tisíc cihel za českou kopu,⁷⁰⁾ to jest: u nich byly cihly v druhé půlce století dvojnásob dražší nežli cihly plzeňské v prvních letech téhož století.

V Mladém Boleslavě r. 1593 koupěno sto cihel za 18 grošů, jest tisíc cihel bylo tu za tři kopy míšeňské, tedy trojnásob dražší plzeňských.⁷¹⁾

V Praze konečně bylo r. 1612 tisíc cihel skleповých a tisíc dlažek v staroměstské vápenici po třech kopách 20 groších, tisíc dlažiček po třech kopách 40 groších.⁷²⁾

Pražské vápno stoupalo cenou od počátku 16. století až po 17. věk za džber od groše až po osmnácte grošů. R. 1612 bylo vápno džberů koupěno za 14 kop.⁷³⁾

Do vápna dávali vždy za několik grošů „soli, aby se neotíralo.“⁷⁴⁾ Písek byl v Praze nejdražší r. 1613; nařfkalité tehdaž, že z dosti špatný jest za 15 grošů,⁷⁵⁾ kterýž peníz rovnal se láž čtyřem librám hovézího masa.

⁶⁵⁾ Kn. č. 75. III. fol. 19. při D. Miscell.

⁶⁶⁾ Kn. zádušní týnská lit. N.

⁶⁷⁾ Arch. plzeňsk. kn. sirotčí č. 35. r. 1524. Kn. lounská, č. 1. E. 11. 1519.

⁶⁸⁾ Počet pardub. č. I.

⁶⁹⁾ Kn. kouřim. rudá. fol. 77.

⁷⁰⁾ Kop. v arch. rakovn. lit. E. z r. 1560.

⁷¹⁾ Kn. mladobolesl. počtů z r. 1593.

⁷²⁾ Kn. zádušní týnsk. lit. N.

⁷³⁾ Tamže.

⁷⁴⁾ Tamže.

⁷⁵⁾ Kn. č. 475. 121.

Dělníkům za dobývání písku platilo se na den po 8 groších, a na džber vápna chtíval míti zedník dva vozy písku. Formanům platili týňští osadníci od pěti vozů písku z Vltavy ke kostelu celou kopu!

Ceny staviva dřevěného — latí, prken, trámů — bývaly přerozmanity a nestejny podle blízkosti neb vzdálenosti lesů a jich hojnosti neb chudoby. V Rakovnicích nestál trám hodně dlouhý nikdy víc nad deset grošů; v Plzni platili r. 1524 „čtyři trámy k stavení“ za 73 groše,⁷⁶⁾ v Mladé Boleslavě koupili roku 1593 trám 24 loket dlouhý za 48 groše, krokve po 5 groších a prkna po dvou groších.⁷⁷⁾ V Praze byly roku 1612 lati na střechu po 2 groších 4 denárech.

Když bylo stavivo s díl neb všecko svezeno, uhozeno s mistrem zedníkem, kamenníkem a tesařem i pokryvačem o smlouvy.

Smluveno s každým zvlášť buď za všecko dílo v jedné summě, nebo smluveno s ním, kolik dávati na den.

Na příklad s kamenníkem Jaklíkem smluvili Vodňanští r. 1415, za všecko dílo kostela že mu dají 159 kop českých;⁷⁸⁾ r. 1497 s mistrem kamenníkem Blažkem z Hory smluvili Čáslavští, že jim k věži uteše čtyři okna desítiloketní na výšku, půl čtvrtá lokte na šíř; dále že stesá lavice, prahy a sto úhelníků. Za to slíbili mu dáti 30 kop gr. č., a on se zavázal rukou dáním, že dostojí. R. 1502 v téže Čáslavi učiněna smlouva s tesaři kutnohorskými dvěma, že postaví za 18 kop krov kostelní. Ten krov měl býti udělán „na schválení dobrých lidí“.⁷⁹⁾

O několik desátků ročních později smluvili Klatovští s mistrem amsterodamským „Sallnelinem“, že jim postaví věž, 24 sáhy vysokou, za 200 kop bílých grošů, a krancle že na ni stese za 120 kop.⁸⁰⁾

Litoměřičtí r. 1513 vyjednali s Jiříkem tesařem z Plzně o věž farskou, „aby zvonové hořejší i dolejší v ní viseti mohly“, takto:⁸¹⁾ Nejprve že mu půjčí provazy, dále že mu svezou „les“. On že má hranici „starú i krov sám rozebrati a dolů spustiti, a novou hranici vyzdvihnouti, kteráž má býti k devíti sloupům vázána po 14 ryklech na každé straně; v ní že má sám všecky zvony zavěsiti a proti oknům světničku ponocným, buď břevnovú neb, jakú mu káží, udělati a k tomu také šnek dřevěný způsobně. Krov aby byl něco nad třicet loket zvejší. Hrany toho krovu aby se přikryly neb šalovaly prkny pod skřídlicí“. Od toho ode všeho slíbili mu dáti 240 kop gr. míš. a „třiesky a ouchodky všecky, kteréž by byly lokte kratší“.

⁷⁶⁾ Kn. sirotčí v plzeňsk arch. č. 35.

⁷⁷⁾ Kn. mladobolesl. z r. 1593.

⁷⁸⁾ Schön, Vodňan 33.

⁷⁹⁾ Sedláček, Čáslav.

⁸⁰⁾ Kron. klatov. rukop. v Mus.

⁸¹⁾ Kn. litoměřická v Č. Mus.

Roku následujícího je v městské knize litoměřické zápis, „že Jiřík tesař smlouvé dosti neučinil a dal se na milost pánům, a ti avázali ho ctí a věrú, že neuteče, až napraví“.

Šest let potom smluvili Plzeňští s Jiříkem mlynářem, že jim postaví věž či hranici na zvony právě takovou za 140 kop, 24 věder piva bílého a 10 kbelců žita.⁸²⁾ V následujícím pak století — r. 1601 — smluvili též Plzeňští, když jim hrom byl rozbil krov lání věže, s pražským pokrývačem Sýkorou, že jim za 130 kop míš. a „mírnou potravu“, rozbitou křidlu a šalování snese, kříž a makovici vyčistí, vřetenou mosazným plechem obije, křidlu novou sám naláme a provrtá, plech zrzavý mezi vikýři spraví, tři makovice rozplesklé narovná a všecku věž „na schválení rozumných lidí“ upraví v nově.⁸³⁾

Když Vlachu Vincensovi, mistru z Budějovic, r. 1584 spadlo členutí v chrámě vodňanském, učinili s ním Vodňanští na řezaných cedulích novou smlouvu a pojistili si ji na statku jeho zápisem v knihy budějovické. Smluvili s ním, že mu k 18000 cihel přidají ještě 12000; vápna 30 strychů, a zděcí kámen i písek všecek že mu přivezou. Kámen tesný aby sobě za Protivínem naimal sám a ztesati dal; i prkna a pokštele (bockstellen) aby si spatřil sám. Kromě předešlých 25 kop slíbili mu 25 kop dáti druhých a tři strychy žita.⁸⁴⁾

Za krále Jiřího smluvili Pražané s Jakubem, Arnoštem, Zbynou a Tomkem, mistry skřidlaři od Netolic z Vltavska, že za 71 kop přikryjí svou skřidlou a svými hřeby krov věže rathúzní, a když to dokonají, že Jakub dostane ještě „sukna černého s pláštiek“.⁸⁵⁾

Když po několik a stu letech potom roku 1590 spadl s věže sv. Mikuláše v Praze hrot s makovicí a křížem, učiněny smlouvy za cedulích řezaných s Tomášem Francem tesařem a Janem Pěncavou a Kuncem pokrývači, že onen za 13 kop míš. postaví nový hrot „ze dřeva celistvého, na něj škorní měděnou, makovicí a kříž sešlezný že vstaví“ a krov zašaluje, tito pak že skřidlou, od Pražanů zjednanou, pobijí krov za 15 kop.⁸⁶⁾

Těchto několik smluv o všelijaké dílo stavební rázu veřejného technat postačí za příklad.

Smluv o měšťanských stavbách soukromých není v pramenech bojně. Spíš ještě v době starší na některou uhodíš, poněvadž je zapisovali do městských knih. Příklad stůj tu ze starobylé kusé knihy kouřimské r. 1459.⁸⁷⁾ Jakub Kozipas smluvil s mistrem Mikulášem, „aby mu dva sklepy z póljedenácty kopy udělal, jeden puod, kdež jest pivnice, a druhý nad tím spodním; při tom má

⁸²⁾ Strnad-Plachý, Paměti 122.

⁸³⁾ Týž 108.

⁸⁴⁾ Kópl v Sborn. Histor. IV. 187.

⁸⁵⁾ Miscell. č. 16. fol. J. 29. při D.

⁸⁶⁾ Manual osady Mikul. fol. 133.

⁸⁷⁾ Arch. mus. Listiny kouřimské.

šíjí u lochu a zeď starou podchytiti a pilérky ve čtyřech úhlech vyhnati, aby na ně i svrchní sklep mohl hnáti, a k tomu má troj odříví (veřeje) udělati u svrchního sklepu“. Jakub vyveze rum a dříví, což potřeby bude.

V 17. století měšťané obvykli platiti zedníkům od sáhu zdi hotové, nesmlouvajíce s ním, jako druhdy, díla všeho. Poděbradští r. 1678 platili od sáhu špejcharní zdi mistru Růžičkovi po zlatém rýnském 20 krejcarech mimo „obilní příměnky“, o nichž v smlouvě nemluví se zevrubně nic.⁸⁸⁾

Který mistr nevzal dílo „oukolem“ ani na smlouvu, tomu platili od starodávna a napořád za den.

Také lidu dělnému, tovaryšům a pomahačům placeno bývalo buď na den, aneb s nimi dílo oukolní smluveno. K platu nádennímu přidávána strava.

V nejstarším rádě zednickém a tesařském z r. 1482⁸⁹⁾ čteme tou příčinou tato základná ustanovení, snesená ouřady všech tří měst Pražských. Nejprve to, aby „měšťané, kteří by sobě k užítí a městům ke cti co stavěti chtěli, na penězích ani na stravě nebyli obtěžováni“. Který mistr bude obtěžovati nad toto pořizení, nebo který měšťan sám by najal mistry draže, aby obojí platil kopu pokuty. Stravou aby bylo snídaní a svačina každý den i oběd, v den postní toliko oběd. Mzdy měl míti letním časem (od sv. Řehoře do sv. Václava) mistr hutní na den míšeňských 5 grošů, parléř půl páta, dospělý tovaryš 4, učedník 3, zedník 3, mládek půl třetího. V zimě měl každý míti jedním grošem méně. Mistru tesaři „na volném díle“ a jeho lidem i tesařům a kamenníkům právě tolik bylo usouzeno mzdy.

Kdo nechtěl řemeslníkům stavitelským podávati stravy, měl přivětšiti platu jedním grošem míšeňským.⁹⁰⁾ Tesařům bylo zapověděno bráti třísky. Všickni měli na dílo přicházeti se sluncem a neodcházeti až po hodině dvacáté třetí. Který mistr sobě „úkoly zjednal“, ten mohl odcházeti z díla, kam libo; dělal-li na den, nesměl odejíti bez vůle toho, u něhož dělal. Na oběd byla hodina prázdná.

Toto pořizení zapsáno pro věčnou paměť nejen v městské knihy, ale i v desky zemské.⁹¹⁾

Mzdy venkovských mistrů a dělníků po většině shodují se s pražskými mzdami aspoň v některých kusech. Kutnohorští na příklad ustanovili r. 1489 mistru kamenníkovi na den také 5 grošů, tesaři půl čtvrtá, zedníkovi 3, nádenníkovi a pomahači 2 groše, všeck

⁸⁸⁾ Kn. arch. poděbr. č. 5. fol. 1.

⁸⁹⁾ Miscell. č. 75. III. 15 při D. Z.

⁹⁰⁾ Kdyby se mince změnila, „aby toto pořizení v žádném omylu nebylo poznamenali páni, že toho času českých grošů za zlatý uherský obecně 3 29 a míšeňských 58“.

⁹¹⁾ Kn. arch. pražsk. č. 203. fol. 12.

avě. Který by více chtěl, měl vsazen býti do klády, který by dal, měl, jako v Praze, složit pokutou kopu grošů.⁹²⁾

Tytéž mzdy byly v Praze platnými ještě v prvních desáticích století. Jen o to přivětšeno, že na místě bývalého groše mělo travu býti placeno groši dvěma, a pokryvačský mistr měl mítí rošů na den místo bývalých pěti.⁹³⁾

V Litoměřicích r. 1512 uloženo platiti zedníkům a tesařům sv. Ducha do Nanebevzetí P. Marie po 5 groších, ostatní dni 4 groších;⁹⁴⁾ Plzeňští platí již r. 1524 mistrům tesařským po roších na den, a jiným po sedmi; tovaryšům o groš méně.⁹⁵⁾

Pražským mistrům vzrostly mzdy nádenní prodlením doby. I zednický a kamennický z r. 1586 ustanovuje,⁹⁶⁾ aby se mistrům été dávalo na den po šesti groších bílých čili dvanácti míšeňch, v zimě po deseti groš. od sv. Bartoloměje do Havla a od Havla do Matěje po osmi groších. Jen „kdyby se trefilo, že by nenník zjednán byl na tesání kamene, tehdy na ostření železa mu groš míšeňský vejše nadlepšován býti“.

Mistři na své učedníky brávali mzdu, čímž jim příjem také ostl, ale neměli více než jednoho mívati. Až by se ten vyučil, hl mistr „posaditi mu mládka“. Teprv rád z r. 1586 dovoluje vati učedníky dva.

Poněvadž se do řemeslníků zednických a kamennických pořáde ovalo, že jsou líní, ustanovil pražský rád r. 1539 a zas 1546,⁹⁷⁾ při snídání sedali půl hodiny, a snídati že nemají, leč byli e tři hodiny pracovali od východu slunce. Kdo by přišel po ncij, zaplatí pokuty groš ze mzdy.

Rád z r. 1586 přidal k snídání druhou půl hodiny.

Při svačině měli sedati půl hodiny, při obědě tolikéž, ale aby aryš z huti nechodil obědvat, než aby se tu, kdež jest dílo, avou opatřil. Kdyby však byl tovaryš na oukol, mohl se chovati, „uměl“.

S díla měli scházeti, když třímecítma hodin vybilo, kromě oty, když by ve dvou nedělních jednou chtěli jíti do lázně, tu mohou sejíti v hodinu 21 — ale nesvačivše.

Mistru se ukládalo, aby napomínal, ponoukal, by dělníci „spravlivě hleděli peníze vydělati a nevyzaháleti, jak se to mnohdyte trefuje“; „pakli by mistr sám nedělal a lidi štrychem o peníze ládal, měl z města vypověděn býti, a čeleď dobrá aby podle o pokladače nedělala“. Kamenníkům mistrům vyčítaly řady žské, že jedno dílo začínají a hned zase jinam odbíhají. Na tu a aby byla pokuta 15 grošů českých.

⁹²⁾ Řehák, Kutn. Přísp. III. 52.

⁹³⁾ Kn. arch. pražsk. č. 203. 78.

⁹⁴⁾ Litom. kniha v Mus.

⁹⁵⁾ Kn. sirotčí v arch. plzeňsk. č. 35.

⁹⁶⁾ Kn. arch. pražsk. č. 994. 173.

⁹⁷⁾ Kn. arch. pražsk. č. 331. fol. 171. Též č. 1130. fol. 334.

Zedníkům dynchýřům přísně kázal řád, aby „na darmo a škodu vápna nerozmrskovali“, když dynchují.

Konečně všem mistrům zapověděno, aby se „dílem nepředcházeli a nepřejednávali“. Pro zachování řádů ve všech kusech volili purkmistr a konšelé osobu za sebe jednu, kteráž ob čas dohlédala.⁹⁸⁾

Do roku 1605, kdy vydal císař Rudolf řád o mzdách řemeslnických do všeho království, přiskočilo platům zednickým a kamenickým o tři groše. Mistr na dlouhém dni měl bráti 15 grošů míšeňských, na krátkém 13. Tovaryš o groš méně. Císař hrozil, kdo bude chtěti víc, že posedí dva týdny v šatlavě.⁹⁹⁾

Tesařům zvláště vyčítávaly řády mnoho hříchů. Jeden řád asi z let třicátých v 16. století¹⁰⁰⁾ praví, že v lidských potřebách nezachovávají upřímnosti. Na těžkost to prý sobě vzali za obyčej, „že mistr, maje na několik místech úkoly zjednané, vetnúc sekuru do dřeva, tovaryše postavě, odtud jinam jde a více celý den se k tomu nenavráti“ a pak se „potahuje, aby mu zouplna každý den placeno bylo“. Toho aby prý se nedálo; který mistr nedělá sám, ať záplaty neběře. Také nechat nedopouštějí se více „nemírnosti strany učedníků“; prý jich tolik nastavěli na dílo jako tovaryšů, aby na ně mzdu brali: od té chvíle na tři tovaryše aby byl jeden učedník. Doba práce byla při tesařích dle dotčeného řádu táž jako při zednících, ale při obědě směli sedati hodinu a času zimního, „poněvadž den krátký jest, měli dělati bez snídání a svačiny“.

Řád z r. 1578 určuje tesařským mistrům na dlouhý den po 10 groších, na krátký po osmi a opakuje všechny do nich stížnosti zase. Taktéž činí řád z r. 1585, ale opět přidává mzdy o tři groše víc, spolu dokládaje, kdyby potřeboval mistr k dílu zjednanému „většího nádobi, jako kladek, provazů, šroubů, tehdy hospodář obzvláště zaplat“.

O učednících praví týž řád, „poněvadž jako tovaryši dělali, ano i raněji na díla choditi musejí, z té příčiny aby se jim jedno-
stejně jako tovaryšům platilo“.

Mistrům znova se přikazuje, aby zůstávali jen při díle jednom, a nedávali sobě platiti na několika místech, to prý je „škrábuňk“, a aby z toho škrábuňku sešlo, měl hospodář takovému mistru zaplatiti „podle svého uznání“. Spolu zapověděno tesařům staré právo: „Jakož předešle jsou obyčej mívali na svatvečer po hrubém špalku neb tesanici neb štěpině domů sobě bráti, to svým právem nenáležitě nazývajíce, ten obyčej aby zhoľa minul.“¹⁾

Císař Rudolf svým řádem roku 1605 určuje mzdu tesařského mistra dvanácti groši na den, vyčítá jim svrchupsaný „škrábuňk“

⁹⁸⁾ Vedle nařízení r. 1546. Arch. pražsk. č. 331. 171.

⁹⁹⁾ Řád Rudolfův z r. 1605. V pražsk. arch. Chaos.

¹⁰⁰⁾ Zapsaný bez datum v rukop. strahovském č. B. 196. fol. 59.

¹⁾ Kn. arch. pražsk. č. 994. 127. a novom. kn. č. 556. Tu stojí místo „svatvečer“ „spatvečer“.

e a přidává k tomu zlou výčitku, že „nemá býti tesařům placeno zahálky a vožralství“; „při nejmenším půl dne“ že musí mistr s tovaryši pracovati, na učedníka „ročního prý nemá mistr bírati než polovic mzdy tovaryšské, a končí, budou-li tesaři bráti řezky, špalky, polena a hřebíky, že se s nimi naloží jako se odějí“.²⁾

Ze stran mzdy řád císařův býval míjen, a tesaři brali, jak se slušelo, o tom zápis v týnské knize r. 1612: mistru platí se tu 16 grošich, tovaryši po 15,³⁾ tedy o čtyři groše víc, než počítal císař.

I příkryvači bývali stran děl stavebných řády vázáni. Nejprve neměl mistr mistra v díle předcházeti pod pokutou 1 kopy grošů; imo to neměl mistr víc na se bráti než dvě díla zároveň pod pokutou tří liber vosku. Při dílech „nádenních i oukolních bylo mistrům věrně se chovati, aby lidé za své peníze škody sobě nepovoli“; i protož měli s čeledí hned na úsvitě choditi do díla jako zedníci a nescházeti dřív, až 23. hodina sprchla. „Kdyby přeházka skrze nečas se stala, mají pokryvači opověděti hospodáři tomu, když odcházejí, a on rozečta hodiny, které dělali, zaplatí“, c nic.

Mzdy pokryvačské bývaly o něco větší tesařských a zednických. Řád pro nebezpečnost díla. Řád z r. 1584⁴⁾ už chtíval tomu, aby mistr měl na nejdelsím dni čtrnácte grošů míšeňských, tovaryš 12 groš méně, učedník pět neb šest grošů „jako jiný přidavač“.

Poněvadž „se díla trefují, že pod krovy skrze pokoje na dílo chodívá“, měl mistr dobře věděti, jakou čeládku má, aby nedadla. Konečně sedmnáctým artikulem dal se řád do výtek tuhých: „od dávných časů až do ty chvíle od pokryvačů díla nehodná se dála, tak že skrze jejich pokrývání a na krovy lezení hospodáři větší škodu brali nežli zlepšení, a to ze tří příčin šlo; nejprv že vápno sobě saditi a připraviti neuměli, potom leckohos, kterýž se tomu řemeslu neučili, za tovaryše k sobě přijímali, a pozdě, že mnohdykrát mistři sami a jich tovaryši na krovy vožrali díla a tak svou nejnepřítelství a těmi řebříky více cihel sráželi nežli pokrýli“.

Proti těmto třem vinám vymyslel řád tyto tři prostředky. Na první šatlavu; kdo by nevyučených tovaryšů přijal do díla, měl dáti 3 libry vosku, a třetí prostředek k polepšení byl mimo tři libry vosku pokuty i toto technické naučení: „Vápno aby se skrze otevření vody nehasilo, ale v strokvasích, kteří by na spodním díle čep měli, vodou zhojna rozpouštěli a vápno lopatou někdykrát míchali, tak aby, což kamenitého a nevytvořeného jest, na dílo padlo, a co dobrého, čepem ven vytéci mohlo.“

²⁾ Řád v Chaosu.

³⁾ Kn. týnsk. zádušní lit. N.

⁴⁾ Arch. pražsk. č. 994. 121. Též v knize č. 556.

Jako hospodáři do řemeslníků stavitelských mívali hromady všelikterakých žalob, jichž ozvěnou potom byl řád hrozbami a tresty obrněný, takž i stavitelští řemeslníci touživali do hospodářů. Nejhubštěji a nejvíc touživali do stravy. Házivali „božím darem“, láli a „křikali“.

K soudu se takové příhody řídko kdy dostaly. V Lounech r. 1596 podal zedník Fišer suplikaci pánům konšelům, v kteréž vinil „statečného rytíře Jiříka Theobalda Černína z Chuděnic, že tovaryšům jeho pivo nehodné, když mu na Lenešicích stavěli, dával, tak že jsou se tři od něho rozstonali a dva zemřeli“. Poněvadž se rytíř bránil, a tovaryši byli ti tam, podobá se, že naposled Abraham Fišer byl pro „důtklivé cti nařikání“ ještě zavřen.⁵⁾

Aby dílo všech řemeslníků stavitelských bylo „bytedlné, oupravné, stálé, ozdobné“⁶⁾ a podstatné, o to dbaly všechny všudy řády, ba i smlouva Svatováclavská a zřízení zemské.

Mistr díla nebytedlného býval všelijak trestán, nejtěžší tím, že musil náhradou všecko způsobiti znova, ale ne hned. Teprve až nehodnost díla uznali nejprve starší cechovní, a po nich konšelé neb jiný stavební jich ouřad.

Někdy z nehodného díla byla dosti obšírná soudní pře,⁷⁾ někdy hříšný mistr odhodlal se k nápravě hned, obzvláště když ho konšelé bez valných okolků zavřeli neb vzali na rukojmě, jakož toho příklad v Praze r. 1536 zedník Kapoun, o jehož díle uznal úřad šestipanský, že „je nestálé, světnice že se ven boří, a všechna hranice před světnicí že různě jde“.⁸⁾ Napravil to Kapoun měsícem svým a novým dílem lepším.

A zedník Fencel z Českého Brodu byl ještě ochotnější. Opravoval r. 1527 v Kolíně dům, a když se mu zbořil, „slíbil, že z jara zjedná mistra, při němž sám za tovaryše pracovati chce, aby to dílo bylo gruntovnější“.⁹⁾

Naproti tomu rakovníčtí konšelé r. 1530 propustili mistra Aleše stavitele, jemuž pivovar naposled spadl všecek na hromadu, z obžaloby, poněvadž prý „při stavbě pořád přšelo“.¹⁰⁾

V starší době mívali hospodáři jistou potíž také tím, že nevěděli k stavebnímu dílu kamennému koho najati, zedníka-li či kamenníka. Kdo stavěl dílo nákladné, ovšem věděl, že zeď dělá

⁵⁾ Arch. lounsk. č. 1. A. 4. fol. D. 19.

⁶⁾ Arch. pražsk. č. 994. 173.

⁷⁾ Na příklad r. 1545 soudí se pan Zikm. ze Smiřic s Jiříkem tesařem pražským o dílo na Škvorci, zle způsobené; ukazoval kommissi, na to vyslané, na komoře „trám skrácený a pravidlo hořejší v najpilnějších místě zlá mané, tři trámy zkrácené, že se mnoho pantův netrefovalo, též dal tesař svrchu tlustší trámy než zespod, takže se hranice pustila, a některé polypadalo s hlinou“. Kn. kom. soudu bílá fol. 94. a násled.

⁸⁾ Kn. při D. Z. č. 75. fol. 73.

⁹⁾ Vávra, Kolín I. 96.

¹⁰⁾ Kn. černá púhon. v arch. rakovn.

dník a kamenné zdo by kamenník. Ale při obyčejné stavbě zedci kamenníkům pletli se do práce a žalovali se.

Už za Benedikta z Pistova musilo smiřováno a smlouváno býti, královský kamenník vyřekl, „že zedníci mohou dláta a flochu žítvati a ze čtyř kamenů okno, venýře a paty k vratům, kdežby úhelný kruh býti měl, též také i úhelníky tesati.“¹¹⁾

Ale už rok po smrti Benediktově zase učinili kamenníci pražští znešení na zedníky v radě konšelské, „že jim vkráčují v mistrovství a užívají nádobí jich, jakožto flochu a dláta, a teší kamení“.

Proti tomu mluvili zedníci, byvše povoláni k odpovědi, „že nebožtík mistr Benedikt starého zedníka tak dobře chválil jako kamenníka, nebo byla by to nesvoboda, aby lidé ke všem věcem kamenníků měli hledati, ano zedník to udělati můž, jakožto okno od čtyř kamenů, vodříví a jiné věci“.

Tentokrátě při svém orteli uchopili se konšelé těch „kozích vrátec“, poněvadž někteří žalující kamenníci dosavad nebyli měšťtany a nebyli v cechu, aby prý stali se nejprve měšťtany, a páni že obě řemesla porovnají.¹²⁾

A to stalo se r. 1539. Porovnali je tak, že obojí mohou obojí řemeslo provozovati, ale prve že musí ukázati na schválení starších mistrů kamenník, že umí práci zednickou, a zedník práci kamennickou, kteréžto práce či zkoušky rád z r. 1586 podle staré zvyklosti takto stanoví. Kamenník aby ukázal, že umí „dvěře s poduškami a s grakštem, okno krámské v úhelnici s špuntelem, stupeň do šneku točitého jinak s mnichem“. Zedník aby ukázal „sklep klenutý ze všech čtyř stran s kuklicemi, schod k volnému vcházení buď prostý neb lomený, aby se vrchní stupeň zároveň s vrchním dlážděním srovnával, a štít v křítaltu mírnej“.¹³⁾

V cechu zůstávala obě řemesla v jednom společném, ale hádek bývalo vždy dosti o kompetenci řemeslné práce.

Když měl hospodář stavivo i mistry, jal se kopati základy podle starobylého pravidla: „Kdoby dům chtěl dělati, tehdy se má od susedovy zdi půl druhého lokte otevřítí a potom dělati, což emu bude potřebí, pakliby přes svú mezi na jeho dělal a sáhl, ůl sedmé kopy trest pánům dá.“¹⁴⁾

Na vybírání gruntů najímání bývali nádenníci zvláštní, jimž ůbec říkali „havíři“. Někteří havíři ovšem z bání byli.

Od počátku kopání až do vyvedení stavby na vrch mival hospodář domu při práci veliké, ba přední slovo: nejen že všude byl a dohlédal, než on i pletl se rozhodně do věcí technických

¹¹⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1130. 334. a č. 331. fol. 170.

¹²⁾ Při tom obojím vyčetli, „že nespěšně se při dílech mají, a což se dva dni můž udělati, k tomu že třetí přičiní a ne jednotejně k dílu se házejí a k tomu na neumělé dělníky tolikéž peněz jako na umělé berou“. 1130. 75.

¹³⁾ Kn. č. 994. 173. Arch. pražský.

¹⁴⁾ Miscell. č. 75. III. 19. při D. Z

a mistra stavitele, ať zedníka ať kamenníka, druhdy vážil i jen za ná denníka.

Zajímavý a z míry poučný doklad jeden buď tu za jiné. Na Malé Straně najal si komorní muzikus Mauro Sinibaldi zedníka vlašského Jana Pisona jinak Zanella r. 1589, aby mu postavil ne-vysoký dům kdesi za sv. Tomášem. O tom, že při práci rozhodoval muzikus víc než stavitel, vypravuje havír Jan Petr od Hory svatě Anny: „Byl sem od mistra Pisona přijat, abych v Mauro domé grunty vybíral. Když sem sáh hluboko vybral, nedal mi Mauro dáleji dělati, že jest dosti hluboko, že nechce než jedné podlahy zvejší stavěti. Ale mistr Pison, poněvadž žádný grunt před rukama nebyl, stavěti začítí nechtěl, nýbrž pána toho gruntu vystřáhal, že bez gruntu není se stálosti nadíti; načež mu za odpověď dano, aby on na to nedbal, že dělá na den a svou záplatu že má, aby stavěl, jak pán stavení chce. Přes to pak týž mistr bez poručení dal ještě dva lokty hlouběji kopati a gruntu hledati, ale žádný nenalezen. Za ty dva lokty mistr sám zaplatiti musil.“

Pak počali tovaryši zedničtí, mezi nimiž postřehujeme několik lidí z „Elsnic“ a ze Švýcar, zdíti: nejprve dole dva duby položili a grunt vyzdili, na kterémž potom postaveno stavení tak nebytelné, že se o to muzikus se staviteltem dostali před soudnou stolici.¹⁵⁾ Soud dal právo Zanellovi, protože muzikusa varoval.¹⁶⁾

Podotknouti sluší, že při stavbě domů měšťanských všecka ulice bývala zaměstknána stavivem, a rupy po stavbě zůstávaly na pohoršení a nečistotu i za léta v ulici ležeti.

Stavějíce, zedníci a jiní řemeslníci nebývali příliš obecnstva dbalí. Žaluje na to farář Aupický r. 1571: „Tesaři, zedníci, dělá-jíce dům, když tudy lidé chodí, oni jich nešetří, upustí kámen, dřevo, zabije tudy jdoucího a říká: Čert jim, nechť sebe hledí! I radí tedy farář, aby kolem stavení byla obruba z latí a prken dělána.“¹⁷⁾ Poslechli-li ho, nelze říci.

Došli jsme otázky, kterakou cenu měly domy, zač byly v 15. a v 16. věku prodávány. Máme velikou hromadu cen před rukama ze všech měst a ze všech roků, ale poněvadž bez očitě známosti a zkušenosti nelze dobře domu s cenou posouditi, přestaneme jen na některých číslech, držíce se toho, po čem bývaly kde domy nejdraže a po čem nejlacněji. To ještě předem oznámiti jest, že dům hned hotovými zaplacený o mnoho býval lacinější, nežli dům „na roky“ splacovaný. Ale hotovými platil málo kdo.¹⁸⁾

¹⁵⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1126. fol. B. 12.

¹⁶⁾ Arch. pražsk. č. 1158 184.

¹⁷⁾ Boží oumluvy Jana Aupického, far. u sv. Štěpána v Praze.

¹⁸⁾ Oč cena domu, „na roky“ splacovaného, vzrostla v určitém případě r. 1566, to pravila v Praze komisse takto: „Dům ten je dobré stavení, tu mnoho zděného a dřevěného, kdyby za hotové peníze prodáván býti měl za 600 a na roky za 800 kop miš. dobře stojí.“ Kn. arch. pražsk. č. 1045. 21

postranních ulicích domky
 v novoměstském po 80 i nad
 Charouz z Milčína dům
 dřevy, jak to na dvoře
 u Charouzů byl tehdy
 v téže době domy na
 15 kopách. Dům u sv. Ště-
 pán r. 1443 od Bernáška.

domy nejlacinějšími byly
 v letech. Obec se v ty domy
 15 kopách.²²⁾

stávaly lacinější.

v první půli 15. věku
 nad 14 kop vyceněných
 v r. 1447 za 69 kop.
 o dražší. Byly průměrně
 za 84 kop gr. česk.,
 by „v tom domě byl bez
 niety v dole“. Sto let
 padesáte kop, a některé
²⁴⁾

v počátku 15. věku po

školní veliký panský
 (ce), purkrabovi v Hrádku,
 dům nejdražší.²⁶⁾

lcké z r. 1417, s podivením

na Táboře, po málu groších!

půli 15. věku chodí tu domy, a te-

nejlépe jsou tu domy po sedmi
 na 30 kop.²⁷⁾

doletí nepostřehujeme v Praze nijakého
 v manualech novoměstských²⁸⁾ po r. 1451

ch. Základech.

8. při deskách.

15. při deskách praví k tomu: „O tu velebnú svá-
 to se svolení vsie veliké obce proti každému živému
 zákona božího do těch statků a do smrti... zdvihše
 navíc ten slib, utekli od domů a obec zrazovali“...
 ty domy odběhlé uvázala, a dále zapsáno, komu zač
 novoměstská!

real. gymn. 1871. 5. Tež v Arch. Pam. 1874. 268.

Kn. grunt. nejst.

Man. Rukop. v Mus.

ak z r. 1387.

ovická str. 27, 57, 58, a jinde.

bl. 41. a č. 89

dosti trhů zapsáno po 10, 11 kopách; dům Henzle řezníka na rynku šacován ve 30 kopách, dům v Malé ulici proti sv. Štěpánu v 10 kopách, dům v ulici Flašnéřské (Spálené) v devíti kopách. Ba švec Ondřej koupil si „domunculum cum area et horto“ za půl páté kopy, kterýž peněz rovnal se tehda ceně dvou volů. Domy ve Smečkách byly r. 1452 i po osmi kopách, též tak domky pod Slovany, mlýn pod Vyšehradem stál r. 1451 jen 50 kop, a na Poříčí koupen „břežní“ mlýn s jedním kolem za 30 kop. Domy v Pařířské ulici chodily tou dobou po 30 kopách, a domy na Koušském trhu po čtyřiceti. Veliký dům v ulici Vodičkové koupil Vodička Jan r. 1452 za 77 kop.²⁹⁾

Teprve v letech stavebního ruchu za krále Jiřího postřehujeme, že ceny domů vyskočily. Vyskočily asi proto, že domy staly se nákladnějšími. Dokladem toho již to, že na Senném trhu v Praze r. 1477 prodány domy po 50 i po stu českých kopách;³⁰⁾ dům ratajský vedle školy sv. Petra prodávají r. 1486 křížovníci sic za 15 zlatých uherských, ale s ročním „věčným“ platem 20 grošů českých;³¹⁾ a u sv. Havla dům, v němž apatyka, byl r. 1478 za 250 zl. uherských.³²⁾

I v městech venkovských druhou polovinou století 15. pozorujeme stále stoupání cen. V Králové Dvoře na příklad chodily domy dlouho po 12 a 20 kopách. R. 1457 koupen mlýn Jílský za 70 kop, a do konce století nejeden dům prodán po 50 a 60 kopách, kteréž ceny poskočily už v prvních letech 16. věku do sta. Na příklad Zdislava Hustiřanského dům byl r. 1534 prodán za 100 kop českých.³³⁾

V Kolíně byly od r. 1480 — 1526 domy v rynku po 35, 80 i 90 kopách; nejdražší byl r. 1498 za 105 českých kop. Týž dům r. 1515 prodán za 135 kop. Dům hostinský s pivovarem r. 1496 prodán v Kolíně za 142 kop. Domy v ulicích postranních tou dobou chodily po 20, 30 kopách.³⁴⁾

V Kutné Hoře bylo v týchže letech stejně. Dům kamenníka Blažeje — a podle jména majitelova pomyslíti lze, že dům byl velmi pěkného rázu — stál r. 1495 sto kop. V prvních letech století 16. byly domy v Hoře po 60, 80 kopách. Jakub, řezbář slavný, koupil si r. 1509 dům za 80 kop č.³⁵⁾

Ani v Jindřichově Hradci nevidíme od cen kutnohorských ani kolínských rozdílů. Od r. 1480—1500 chodí tu lepší domy po 60 kopách, a jeden z nejdražších prodán byl r. 1496 za 112 kop;

²⁹⁾ Miscell. č. 13. fol. 136. při D. Z.

³⁰⁾ Miscell. č. 26.

³¹⁾ Miscell. č. 21. fol. G. 4.

³²⁾ Miscell. č. 87 fol. 43.

³³⁾ Rukop. kralov. z r. 1417. fol. 16. 25. 47.

³⁴⁾ Vávra, Kolín I. 95.

³⁵⁾ Kutn. Příspěv. Reháč I. 10. III. 51.

iný dům „se stolmi, almarami a se vším nádobím r. 1500 za 900 kop, ale míšeňských.³⁶⁾

V Rakovnicích byl r. 1490 nejdražší dům na rynku za 130 kop, v Litomyšli tou dobou kupovali domy nejdražše po 90 kopách.³⁷⁾

Za příklad souvěkých cen v malých městech uvádíme, že v Bělé tehda prodávány domy po deseti a dvaceti kopách.³⁸⁾ a v Čelakovících r. 1463 koupeny domky po osmi a po čtyřech kopách.³⁹⁾

Proběhem 16. věku nalezneme při nejrozmanitějších cenách pražských domů neustálé stoupání.

Jsou tu v opovržené čtvrti židovské domy, jež v polou století mají cenu od půl druhé kopy po sto kop českých; u sv. Benedikta za staroměstskými masnými krámy a v Dlouhé třídě jsou domy nejmenší po 25 a po 35 kopách; dům vedle hřebenův za 200 kop nejš. prodává se r. 1563; Jiří Melantrých kupuje r. 1554 barák na spadnutí za 135 kop českých, a Ferdinand arcikníže z poručení otce svého kupuje r. 1555 „pro lepší byt bratří jesuitů u sv. Klimenta“ dům se zahradou za 600 kop českých, a dům bez zahrady vedle něho též za tolik; Jan mladší Valdštýn dvě léta před tím kupuje dům v Celetné ulici od Kostky z Postupic za 400 kop českých; dům u supa v téže ulici kupuje Lev z Rožmitála r. 1549 za 255 kop českých, a neveliký dům u mostu, jež koupil mistr Zikmund Antoch z Helfenburka od švadleny, stál r. 1544 už 200 kop českých.⁴⁰⁾

To jsou ceny proti starobylým cenám čtveronásobné, ba hleďme-li k domům jezuitským, až i šesteronásobné!

A lze-li věřití Janu Chocholovi primasovi, tož nebyly domy po šesti stech kopách v půlce století ještě nejdražší. Právě v kšaftě svém Chochola ze Semechova r. 1555, že mu za dům v Železné ulici dávali půl druhého tisíce kop míšeňských, což je 750 kop českých;⁴¹⁾ a věřití mu snad lze, neboť r. 1547 Sixt z Ottersdorfu kupuje soukenný sklep v Kotcích za 380 kop míšeňských!⁴²⁾

Domy na Malé straně pod stupni Hradu chodily v letech padesátých po 400 kopách českých;⁴³⁾ a v téže době nejeden dům na Novém městě byl tržen za 500 kop.

Čím víc docházelo století svého konce, tím dražší v Praze vyskytují se domy. Pravda, jsou v Platněrské ulici v letech sedm-

³⁶⁾ Reg. purkm. v Hradci. fol. 281. 282. 283. a jinde.

³⁷⁾ Kn. arch. litomyšl. č. 118. 32. 35.

³⁸⁾ Kn. arch. bělského B. 18.

³⁹⁾ Kn. čelakovická v Mus.

⁴⁰⁾ Všecky ty zprávy jsou z knihy pražsk. gruntovní. Miscell. č. 51. při Z. na fol. 30. 171. 256. 446. 318. 276. a na j. m.

⁴¹⁾ Miscell. č. 92. fol. CC. 4. v D. Z.

⁴²⁾ Tamže č. 51. fol. 120.

⁴³⁾ Na př. dům, od císaře koupený doktoru obojích práv Janovi Welinerovi náležitý druhdy k biskupství Litomyšlskému, měl tu cenu. Archiv ústodrž. majestáty č. 70. B. fol. 115.

desátých domy i po 150 tolarech, dům v Tejnské osadě u čer křížů mezi domy Templem a domem Valdy impressora ještě r. není dražší nad 320 kop míšeňských,⁴⁴⁾ ba u sv. Mikuláše za nicí pražskou některý domek byl i po 90 kopách českých;⁴⁵⁾ dům u zlatého prstenu r. 1588 prodává se za 1100 kop⁴⁶⁾ Vodička z Vastrštejna r. 1597 prodává dům v Celetné ulici u tého jelena za 1100 kop českých; dům „u kamzíků“ ceněn byl r. 1572 za 2000 kop míšeňských přes to, že „v něm hamb a půdy i schody se berou a pálí, zdi se boří, hampejsové pruzují, rufianstva páchají“.⁴⁷⁾

R. 1598 platil pivovar u tří červených křížů též za 2000 kop pan Adam z Hradce r. 1587 kupuje od Mikuláše Lobkovice i pod zámeckými schody za 900 kop českých,⁴⁸⁾ a tamtéž neda r. 1588 prodává se dům Zikm. Parentia za 2800 kop míšeňských R. 1600 koupon jeden z domů proti staroměstské radnici u 3000 kop míš.; domy v Železné ulici stoupají na 1650⁴⁹⁾ 2000 kop českých čili dvojnásob míšeňských — což jsou su nevídané.

Domy novoměstské onačejší též dosahují v trhu ceny dvo síců, a domy skrovné v položení nepříhodném prodávají se 800 a 900 kopách míšeňských.⁵¹⁾

V letech pak následujících po bitvě bělohorské vystoupily i některých pražských domů, až nepodobno k víře.⁵²⁾ Tak na pří dům u Šedivých, dosavad povědomý, roku 1627 byl za 2850 grošů českých, dům u Vlčehrdlů na Malém rynečku r. 1629 tržen 8000 zlatými rýnskými; vůbec známý dům Trčkovský, stojí před samým kostelem Týnským, byl r. 1627 koupon za 1000 kop gr. míš., Ostržtokův dům průchoditý v tarmarce u sv. H téhož roku byl za 6000 zlatých rýnských, a dům „u želez dveří“ za 5500 kop míšeňských.

Též tak drahé byly některé domy panské na Malé straně příklad dům Jošta Haugvice na Malostranském rynku byl v letech za 5000 kop.

Po 400 a 500 kopách českých byly v Praze tehdáz dom jen neveliké.⁵³⁾

⁴⁴⁾ Arch. pražsk. č. 1174. 163.

⁴⁵⁾ Na př. dům u Kavků.

⁴⁶⁾ Kn. č. 105. fol. 69.

⁴⁷⁾ Arch. pražsk. kn. č. 1133. 139.

⁴⁸⁾ Fischer, Kopiai star. pam. pís. z arch. hradeck. str. 167.

⁴⁹⁾ Arch. pražsk. č. 1126. fol. A. 17.

⁵⁰⁾ Na př. dům „u pštrosa“ koupon r. 1590 od Cedlara za 825 kop (1650 míš.).

⁵¹⁾ Na př. dům na blátě v Nov. městě „u Čubrů“ byl prodán r. za 900 kop. míš. Arch. pražsk. č. 1174. 100.

⁵²⁾ Zápisy o tom v Chaosu arch. pražsk.

⁵³⁾ Dům u Sladkých byl r. 1627 za 1500 kop míš. Chaos v arch. p

Z těch dob také známe zevrubné „šacuňky“ pražských domů, až nejvyšší ceny do polou století 17. vystoupily až na šest i sedm tisíc zlatých rýnských. Na příklad ocenila kommise dům u bílého mlýna na Malé straně nedaleko Maltézů „co se zednického dojde v 4794 zl.; co se kamennického ve 205 zl.; tesařského 1150 zl.; zámečnického 98 zl.; sklenářského 43 zl.“ To učinilo v jedné summě 392 zl. rýnských.⁵⁴⁾

Těch velikých cen, jako v Praze bývaly, nedošly domy měst venkovských v souvěkých dobách skoro nikdež. Učiníme některou rocházku po českých městech.

Do polovice 16. století jest nejdražší dům na předměstí Píseckém za 58 kop míšeňských; ale jsou tou i domky po 12, 15 kop. Jeden dvůr za kamenným mostem stojí r. 1544 40 kop; mlýn r. 1541 jeden stojí 500 kop, druhý 527; spáleniště předměstské jedno 2 kopy, dědičná chalupa na předměstí 8 kop (r. 1539).⁵⁵⁾ Domy v městě Písku až do let padesátých nejdražší jsou po 300 kopách mš.:⁵⁶⁾ úměrně chodí po stu kopách. Roku 1548 byl koupěn dům vedle řádu za 110 kop.

Téže doby nejdražší domy v Kouřimí byly ne mnoho nad 100 kop mš. grošů; r. 1504 také chodily domy tu po 50—60 kopech, stodola byla toho roku jedna za 20 kop prodána, domek pod vrtnou za 18 kop.⁵⁷⁾

V Počátkách do polovice století nejdražší dům byl ve stu a šesti kopách. R. 1542 prodává takový vzácný dům kovář mější za sto kop i „se stolem, štokem, třemi slepicemi a s košutem“.⁵⁸⁾ V druhé půlce století nevíme, aby cena kterého domu v Počátkách přeběhla 300 kop. R. 1554 prodává Anna měšťanka Lachovi Jakubovi dům, k tomu „přidává mu 2 stoly, půl almary, a po dvou letech má ta almara v cele při domě zůstatí, železné kenice, 2 lůže a 2 hony polí, kteréž k domu náležejí“, všecko 220 kop míšeňských.⁵⁹⁾ R. 1571 jest v Počátkách také jeden dům v Dolejším předměstí za — 1 kopu míšeňskou.⁶⁰⁾

V Kolíně vzrostly ceny domů v rynku v druhé půlce 16. věku i do 2000 kop míšeňských.⁶¹⁾

⁵⁴⁾ Lib. architekt. č. 159. 104. Dům Šenfeldovský na malostr. rynku na ul. proti radnici byl r. 1650 „šacován“ v 4312 zl. Práce zednická v 3110 zl., dřevěná 658; zámečnická 255; truhlářská 122; sklenářská 130; hrnčířská 5 zl. Dům u tří zlat. kozlů r. 1657 byl v 5629 rýnských. Práce zednická 5, tesařská 840, kamennická 460, truhl. 152, zámečnická 402; sklenářská 1, hrnčířská 20, pokrývačská 179.

⁵⁵⁾ V c. k. listovně v Písku kn. gruntov. č. II.

⁵⁶⁾ Na př. r. 1538 koupěn za tolik dům Vodičkův. Kn. č. III. fol. D. 2.

⁵⁷⁾ Gruntov. kn. arch. kouřimsk.

⁵⁸⁾ Kn. počátecká, fol. 7.

⁵⁹⁾ Tamže fol. 48.

⁶⁰⁾ Tamže fol. 101.

⁶¹⁾ Vávra, Kolín I. 184.

V Hoře jsou domy na rynku právě r. 1549 po 450 a 460 kopách,⁶²⁾ a dům „spuštěný“ proti rathouzu prodal Dačický r. 1585 za 800 kop gr. míš.

V Pardubicích jsou nejlacinější domky v polou století po 20 a 30 kopách; ve Dvoře bývaly v téže době větší domy trženy po 60 a 70 kopách; menší domky po 14 i 10 kopách.⁶³⁾

Skoro právě tak laciný byly domy v Bělé. Kupovány jsou do polou století po 17, 25 i 50 kopách. Nejdražší byl roku 1547 jakýs dům sirotčí za 100 kop. V druhé půli věku jsou v Bělé zprávy o domech po 200 kopách dosti časté.⁶⁴⁾

V Brandejse už r. 1551 kupuje hejtman zámecký dům měšťanský k ruce králové za pět set padesát kop míšeňských!⁶⁵⁾ To byl dům největší, nejdražší. Malé domy brandejské byly po celé století po 20 a 30 kopách prodávány jako jinde v městech.

Domy na Mělníce už r. 1512 byly po 90 a 100 kopách prodávány, což do konce století přeběhlo na dvě i tři sta.⁶⁶⁾

V Nymburce koupil r. 1584 děkan roudnický, Martin, dům pěkného rázu za 230 kop.⁶⁷⁾

Drahé bývaly domy v Hradci Králové. Už v první půlce století 15. ne jeden platí po 200, 300 až i 800 kopách míšeňských! Měšťan Pitrdle r. 1532 kupuje tu dům za 1200 kop!⁶⁸⁾ To jsou ceny daleko vyšší pražských souvěkých.

V Mladé Boleslavi touže dobou na předměstí chodí domy až i po dvou stech kopách;⁶⁹⁾ též tak drahé byly domy v Lounech: veliký dům na předměstí r. 1540 byl za 200 kop a r. 1576 za 250 kop; dům v Lounech nejdražší byl téhož roku prodán za 1500 kop míš.⁷⁰⁾

Ve Stříbře byl dům krejčího r. 1549 za 19 kop, stodola za 30 kop; dům koželuhův za 90 kop, a nejdražší dům měšťanský do roku 1550 za 200 kop.⁷¹⁾

Pěkné domy v Plzni už v letech třicátých století 16. chodily po 400 kopách;⁷²⁾ v druhé půlce téhož věku Vlach de Mutonibus koupil tu (r. 1563) od Jana Malého Janka dům za 800 tolarů.⁷³⁾ V Žatci byly r. 1533 domy i po 300 kopách,⁷⁴⁾ o málo později

⁶²⁾ Šimek, Arch. Pam. XIV. 408.

⁶³⁾ Kn. pamětn. kralov. fol. 218. 231. 60. 63. a na j. m.

⁶⁴⁾ Umlauf, Bělá. Rukop. monograf. v Mus.

⁶⁵⁾ Missiv. arch. místodrž. č. 46. fol. 205.

⁶⁶⁾ Arch. měln. kn. kšaft. č. 1. 8. a kn. gruntovní

⁶⁷⁾ Nymb. kn. pamětní.

⁶⁸⁾ Kn. arch. pražsk. č. 93. ortel. 17.

⁶⁹⁾ Kn. boleslavská č. A. 10. fol. 33.

⁷⁰⁾ Kn. lounská č. 1. A. 1.

⁷¹⁾ Reg. memor. stříbr. č. 187. fol. 5. 6. 173. 182.

⁷²⁾ Lib. exped. v arch. plzeňsk. č. 10.

⁷³⁾ Arch. zemský, kn. appell. č. 3.

⁷⁴⁾ Samuhel žid koupil od Matiaše soukeníka v Žatci dům za 350 kop míš. r. 1533. Kn. č. 1130. fol. 8. arch. pražsk.

v malém městě Rožmitále dvůr Bumbalův na předměstí ceněn byl v 95 kopách míšeňských (r. 1544);⁷⁵⁾ v témž městě nejlepší domy v druhé půli století platily průměrně po 200 kopách.

I v nepatrném Měříně prodává kněz Pavel panu Janu Přepickému r. 1560 dům za 274 kop míšeňských.⁷⁶⁾

Selské chalupy a statky v Žitenicích bývaly koncem století 15. po 20 kopách i s kusem pole; r. 1534 mlýn žitenický prodán za 38 kop; ceny selských statků vzrostly tu do r. 1550 na 80 až 100 kop míš.⁷⁷⁾

Právě tak drahy byly chalupy v Bezně v druhé půlce století. R. 1578 v Bezně koupěna jedna chalupa veliká za 65 a jiná za 30 kop, jejíž cena do r. 1591 vzrostla na 125 kop.⁷⁸⁾ Ceny těchto chalup selských položeny jsou tu na přirovanou cen městských domů.

V století 17. vyběhly ceny měšťanských domů venkovských měrou nevídanou vysoko — nápodobně jako v Praze, třebaže ne do těch pražských výšek.

V Hradci Jindřichově pouhé spáleniště v postranní ulici Klátovské koupeno r. 1610 za sto kop, tedy za cenu, kterouž sto let před tím koupiti bylo slušný dům v rynku Hradeckém,⁷⁹⁾ a do téhož rázu dům v rynku v Hradci r. 1615 byl již za 800 kop.⁸⁰⁾

Nevyšoké domy poděbradské už v prvních létech století 17. stály po tisíci kopách, a r. 1602 dům Šantovský koupen dokonce za 2000 kop!⁸¹⁾ R. 1681 skrovná chalupa poděbradská už tolik stála, za kolik před dvěma sty lety koupil měšťan Vodička v Praze veliký dům.⁸²⁾

⁷⁵⁾ Kn. rožmitálská 130.

⁷⁶⁾ Rukop. od prof. Kurze odevzdaný Č. Mus.

⁷⁷⁾ Kn. žitenická v Č. Mus.

⁷⁸⁾ Bibl. místn. dějep. VII. 57.

⁷⁹⁾ Manual radní z r. 1610. fol. 21.

⁸⁰⁾ Kopial hradecký z r. 1615. fol. 2.

⁸¹⁾ Minyde. Kronika II. 53.

⁸²⁾ Stála 163 rýnských 44 kr. Rozpočet na ni: „10 vorů dříví trámového, vor po 2 r. zl. od vytahování vorů 4 zl. 60 kr.; dva vory krovového dříví po 3 zl. 30; 12 dubů 3 zl.; zvrácení jich 36 kr.; za jednu vosyku na stěnu 12 kr.; za 230 kop šindele, kopa po 8 zl.; dvě kopy latí za 4 zl.; 90 šarholců na podlahu za 6 zl., 45 prken falcovních 6 zl., 24 prken tenkých 2 zl. 24 kr.; 6 prken tlustých 48 kr.; 13.000 hřebíků šindelových 9 zl. 6 kr., 4 šiny hřebíků podlažních 48 kr., 6 nárožníků 30 kr. Tesaři na vyzdvižení chalupy 20 zl., mazačům za dílo mazačské 1 zl. 30 kr. Nádenníkům od ruuování sklepa na den po 12 kr. dáno 2 zl. 21 kr. Hrubýmu za 4 rámy 2 zl. 2 kopy šarholců na hradbou 8 zl., 12 dubů na sloupy 3 zl., tesaři od vyzdvižení deseti polí 6 zl. Kn. poděbr. arch. č. 5. fol. 3. rok 1681.

Obzvláště dbal týž vládce o katedrálu svatého Víta na Hradě českých králů. Kde moha shání na ni peníze. R. 1535 píše berníkům zemským, aby z berně sněmem svolené 100 kop na opravu toho velechrámu vydali. „aby tak otrhaný a odkrytý na posměch dobrým křesťanům nestál“; ⁹⁰⁾ také píše radám komorním Ferdinand král, aby přiměli opaty a přidrželi je k platům a ku pomoci na chrám. Prý „od starodávna bývalo, když voleni byli, že jistou summu na stavení kostela hradu Pražského vydávati povinni byli, čehož se těchto časů zbraňují někteří.“ ⁹¹⁾ Mistru Strakonickému, administratoru a kapitole přímo a přísně poroučí téhož roku král, aby „mezi sebou vyhledali, odkudžby se peníze na opravu obmysliti mohly.“ ⁹²⁾ „Kostel hlavní,“ tať slova králova, „na stavení a opravách velmi sešlý jest, kdež nechťce my, aby ten chrám boží dokonce spustnutí měl, než raději aby se v témž kostele, jakž za předků našich bývalo, služba boží tím lépe díti mohla, protož poroučíme . . .“

Zevrubně vyličovati českých staveb chrámových v tomto díle nelze.

Bohudík zachovaly se přes všecku zlobu časů a lidí u nás chrámy ze všech period stavitelského umění, od nejprvnějších staveb až po dobu copovou, počtem nemalým. Vždyť i z nejstarší doby křesťanské očitě spatřuje se ve vlasti naší dosavade sto a padesát svatých románských, těch milých staveb rovnoúhelníkových nebo kulatých s apsidou, obloučkovým podřímsím a zubovými řezy nad vlysem zdobenou, s věží na západní straně průčelní aneb i u vchodu do chrámu postavenou, s portály polokruhem sklenutými a zdobenými drobnými polokruhy, vkusně profilovanými; těch ctihodných staveb starším vetších, se zdvojenými okny, v nichž charakteristický sloupek dělivý o kostkové neb jiné románské hlavičce. ⁹³⁾

Podle těch milých, ctihodných starochů tím větší máme množství chrámů gotických, od přechodního slohu až po nádheru francouzského slohu katedrálního, od prostých, mírných forem až po bujně výtvořeny Beneše z Pístova.

A kdož by vypsál a vyličil onen veliký počet českých svatých od prvotních forem renesančních až po smyslné, přeplněné baroko chrámů jesuitských!

Za všecken čas pudila zbožnost předky naše k dílům uměleckým, a díla umělecká budila zase v nově zbožnost. Chrámy naše předhusitské bývaly otevřená musea uměleckých pokladů. Ze po

⁹⁰⁾ Arch. místodrž. Missiv. č. 13. str. 318.

⁹¹⁾ Tamže 373.

⁹²⁾ Tamže 367.

⁹³⁾ P. Lehner po čtvrtstoletém pilném sbírání a studování začal v 13. roč. Methoda líčiti románské stavby české. Po německu psal o témž předmětu Dr. Neuwirth (Die Kunst d. Mittelalt. in Böhmen), jež Lehner namnoho opravuje.

husitské době nepřestaly svatyně české býti sbírkami uměleckými, to doleji ukážeme z inventářů kostelních.

Ovšem musíme také tomu opaku dáti svědectví, že i v 16. století některé chrámy zpustly žalostně. Ale to bylo jen výjimkou.

Zpustly netečností světského správce, zpustly lakomostí neb strannictvím kolatorů, obzvláště panských.

Tak na příklad divně asi bylo v kostelíku karlštejnském roku 1532, když v něm pro samou díru divoké včely měly hnízda svá;⁹⁴⁾ divně asi bylo v kostele nelahozeveském, o němž dí se v soudě r. 1537, že „pustý byl, a žádné ani stolice v něm nebylo, střecha se obořiti chtěla, pán tu v kostele nějaké obilí a potřeby choval, neb jest žádná stodola ani při panském dvoře neostala“. A ta spoušť proto od vrchnosti provedena, že osadní nechtěli míti „kněze římského“ než „českého“.⁹⁵⁾

Pusto bylo také v kostelích menších městeček, kterýmž nepodařilo se získati řádného kněze; bývaltě v 16. věku veliký nedostatek kněží husitských i katolických. Na příklad s patrným hněvem r. 1552 poroučí Ferdinand biskupu olomúckému Janovi, aby dal kněze do městečka Kounic, ať kněze pod obojí, nebo pod jednou, neboť konšelé u samého krále byli sobě stěžovali, „že od dávných let žádných kněží a učitelů duchovních v městě nemají, takže týž kostel spustl, a lid obecný co hověda na světě živi jsú“.⁹⁶⁾

Toho v městech větších tou smutnou měrou nenalézáme. Kněze si tu zaplatili beř kde beř, a chrámy sobě šnořili i šperkovali Husité i katolíci.

A když na chrám připadla některá nešvara, a ouřad jí nedal napravití brzy, nastalo druhdy v osadě farní i pohnutí a nemilé domlouvání.⁹⁷⁾ Městský úřad také brával pod svoji záštitu i chrámy, jež náležely menšině náboženské, a nedopouštěl nezbedným sousedům znešvarovati je.⁹⁸⁾

A přišlo-li město nešťastnou příhodou o kostel docela, věru ševili kde kteří měšťané snahu dojemnou o nový chrám.

Příkladem poslužtež Lounští, u jejichž historie chrámové chvíli postaneme, neboť dotýče se chrámu v Čechách proslaveného.

⁹⁴⁾ Reg. černá hejtm. č. 2. JJ. fol. G. 10.

⁹⁵⁾ Kn. kom. soudu č. 7. G. fol. M. 4.

⁹⁶⁾ Arch. místodrž. Missiv. č. 49. fol. 166.

⁹⁷⁾ O tom několik zápisů v knize osadních v Týně (lit. N. z r. 1606). Na sv. Mikuláše v Praze (r. 1589). Přes tu chvíli do schůzí přináší některý soused některou stížnost, a ouředníci chrámoví plny mají oučty všelijakým na opravu vydáním a někde se věrně k tomu znají, že pro nepilnou nápravu byla na ně domluva od lidí.

⁹⁸⁾ Příklad z r. 1567 o pražském chrámě sv. Klimenta. Jesuité žalovali, že truhlář Václav pod okno chrámové postavil kurník a vodu na Jesuity svedl. Ortel konšelů staroměstských dal Jesuitům právo. Archiv pražský č. 1131. 127.

R. 1517 zapsáno v knize městské,⁹⁹⁾ že „ve středu před smrt-nou nedělí shořel chrám, a že kat upálil toho lotra chodce, který zrádným oukladem z peněz toto město zapálil“ — a hned pod tím čteme zápis, že mistr Mikuláš, kamenník z Prahy, přišel a smluvil se o nový kostel. Zpropitného dáno mu 60 grošů. Měšťané tedy neodkládali, potrestali paliče a dali se do stavby hned.

Mistr Mikuláš od té chvíle běře týdně na sebe a na svých šest tovaryšů i půl páté kopy, a outratami na stavbu nového ko-stela naplněna jest kniha počtů městských téměř na každém listě.

Na začátku hromada dělníků rumují kostel zřícený, jiní teší kámen na nové zdi, děti vybírají slitou zvonovinu z trosek, tesaři vroubí hranici k věži i ke kostelu.

Lounští chtěli mítí kostel nádherný! I protož pozvali si k stavbě výborného mistra králova, Beneše z Pístova. R. 1519 dne 21. května ponejprv jest v knihách městských zpráva o Benedik-tovi Lounském. Aleš kožišník a Jiřík Nosek jsou k němu vysláni do Prahy o stavbu chrámovou. Ale zdá se, že s mistrem v první ráz nesmluvili se, poněvadž přišel z Pardubic mistr Pavel, a „nový kostel dělati smluvil“.

Zatím už pilně vozili sedláci okolních vsí kámen a „les“. Věž chrámová byla nejdříve na hotově; bezpochyby ohořela nejméně. R. 1520 ji kryje Jiřík Plachý z Tábora za 120 kop skfidlou rabštejn-skou. Lounští slíbili mu dáti liščí kožich, spraví-li dílo dobře. Ale nespravil. Vyhnali ho, proutrativše nemálo kop na hřebíky a jiné potřeby. Práci na věži dokonal mistr Adam, jináč nepovědomý.

Potom postavil kamennický mistr Pavel u kostela huť i kolo řehábní a položil k dílu chrámovému základ. „Základního“ obdržel 30 grošů; také mu dali Lounští sukna 15 loket a jarmarkales půl druhé kopy „na sukni“. O mistru Pavlovi jdou po šest let zápisy. Týdně měl „jorgeltu“ kopu. K němu přibyl parléř „mistr Filip“, jenž za kamennickou práci brával týdně 48 grošů. Deset kamenníků, parléři poddaných, měli denně po 6 groších.

Kam až dospěla stavba, když podařilo se Lounským získati Benedikta z Pístova k stavbě chrámové, toho nelze říci. Právě ona kniha městská, jež dotýče se práce Benešovy, jest ztracena. Ná-sledující kniha, jež začíná se r. 1539,¹⁰⁰⁾ mluví již o dlažení ko-stela hotového a o sklech a olově do oken, začez vydáno kop nemálo.

Tedy na dvacet dvě léta obtížili Lounští svoje městské hospo-dářství stálými a nemalými outratami, jen aby postavili sobě chrám nádhernější nežli zdědili po otcích!

Po té odchylce vraťmež se zase k chrámům městským vůbec, abychom je ohledali nejprve zevně.

⁹⁹⁾ Arch. lounský č. 1. E. 11.

¹⁰⁰⁾ Tamže č. 1. E. 12.

Do chrámu vstupovalo se hlavním ozdobným portálem, k východu hledícím, aneb nebylo-li lze vyšperkovati portálu hlavního, jako na příklad v Týně pražském, kdež oba domy před kostelem stály dřív než chrám, tu vyzdoben vchod postranní.

Někde před vchodem postavili snec nízký o zvláštním krytí, v němž postaveny byly lavičky pro šestinedělky a jiné osoby, jež nesměly neb nechtěly do chrámu.

Že ještě v 16. věku některý chrám kol kolem obehnan byl příkopem, přes nějž vedl zdvihutý most dřevěný, „šraňkem“ na zámek zavíraným, to víme z Rakovníka. V nebezpečné chvíli sousedé na chrám stěhovali se jako na pevnost se vším, co měli, to vše i z Volyně povědoma.¹⁾

Kolem kostelů ke straně uliční bývaly po starém zvyku lípány na zeď rozličné krámce, jichž důvěrná blízkost nebyvala domu božimu nikterak na pohoršení. Jen když r. 1591 z krámku hokynářova začalo kouřiti se do kostela sv. Mikuláše v Praze, ozvali se osadní, žádající, aby trouba kouřila jinam, ne do kostela.²⁾

Stál-li kostel na blízkce domu farního nebo některého panského, dosti často vedena z jednoho do druhého krytá pavlač, kterou se do chrámu vcházelo vchodem soukromným a obvyšene nad zemí.

Příkladem toho jest sám sv.-Vítský chrám, chrám Týnský, sv.-Tomášský a jiné. Dovolení k soukromné pavlači u sv. Tomáše r. 1549 dal Ladislavu Lobkovicovi na Chlumci nejprv převor Tomášský, a po něm král, „znaje to slušné a pobožné býti“.³⁾

Už v prvních dobách křesťanských věž bývala chrámům k službě i k ozdobě. Gotická perioda, v kteréž pro veliké náklady často ani s chrámem nemohli býti hotovi, z nouze pořídila také chrámy bez věží, nebo s takovými věžemi, že nepojaly v sebe velikých zvonů. Protož vznikly zvláštní zvonice osamělé, někdy i dřevěné jen hranice, v nichž s nemalou umělostí a pevností složil tesař celý dubový les, a jež pokryl střešou stanovou, šindelnou⁴⁾ a obložil prkny i malovanými.⁵⁾

Za obzvláštní oznámení stojí, že kamenné „krance“ chrámových věží druhdy bývaly i malovány, a to pestře. Čtemeť o lounské věži chrámové r. 1518, že kamenník Šram tesal na jejích krancích, ježto se ohněm zkazily, a Vrtílek že maloval krance a kalich i erby na

¹⁾ Arch. Česk. VII. 395. „Na Volyni sú se velmi zstěhovali se vším na kostel“

²⁾ Kn. osadn sv. Mikuláše z r. 1589 v arch pražsk.

³⁾ Arch mistodrž. Miss. 41. 332.

⁴⁾ Taková věž v Litoměřicích, v Rakovnicích, v Pardubicích, v Praze u sv. Štěpána a j.

⁵⁾ V nákladech na zvonici pardubickou (Mus I. r. 1553) čteme: „Tesařům od falcování a přibíjení prken okolo zvonice, za vocet do barvy k barvení tyež prken, za loj do barvy.“

nich zlatem a stříbrem položil.⁶⁾ Omalován-li na věži i pískový kámen, patrně, jak horlivými milovníky barev bývali naši předkové.

Přílby věží nejprve zpronevěřily se původnímu slohu chrámovému z příčin své nestálé povahy. Při první případné chvíli, když čas a povětrí přílbu shodilo nebo ji oheň strávil: tesař, maje novou způsobilost, pořídil ji dle vkusu nového, a tudy dostaly se na románské a gotické věže dlením a změnou doby místo bývalých hrotů bábě podobné cibulím, čepicím⁷⁾ a leccemus jinému. Tak se dostaly na věž Námětskou v Hoře r. 1557 a v Čáslavi r. 1601 na věž kostelní „krovy baňaté“, o nichž píše Dačický.⁸⁾

Do makovic ozlacených⁹⁾ kladeny spisy, knížky, peníze. V makovici věže Jindřišské v Praze, když r. 1745 spadla, našli i píseň husitskou o padesáti třech strofách, v níž hrozí Němci Čechům: „Nám se neubráníte, vezte naši sílu takú, jest nás víc než kbelík maku.“ Čemuž Češi odpovídají: „Ač pak nás jsou malé houfce, co jedna lžice horčice, však budem proto perní vám, to nám rač dáti Kristus Pán!“¹⁰⁾

Na hroty věžní vstavovány kříže, ale v době renesanční i hvězdy, měsíc, paprsky.

V hranici věžní bývaly zvony; některý také číhal z hraničky, v okně věžním postavené. Kde která osada snaživala se míti zvony nákladné a dobrého rázu. V tom bývala pýcha farních osadních.¹¹⁾

A poříditi sobě zvony nákladné, ba druhdy i ohromné,¹²⁾ je i po stránce umělecké byly mistrovskými kusy, to bývalo v Čechách bohudík vždy možno: jestli české zvonařství i od závistné ciziny uznaným, samorostlým kusem.¹³⁾ Díla 15. a 16. století, která pořizovali naši mistři Bartoš, Jaroš, Brikcí, Ptáčekové, Flemínkové a jiní v mnohých městech českých, dobře vyrovnají se dílům cizinským nejlepším.¹⁴⁾

⁶⁾ Kn. lounská č. 1. E. 11.

⁷⁾ Tak jmenoval Ambros ve svých přednáškách helmice na věži Svatovítské.

⁸⁾ Dačický, Pam. I. 142. II. 81.

⁹⁾ Litomyšlští poslali r. 1561 do Olomuce pro „fain golt“ na makovici.

¹⁰⁾ Schaller IV. Prag 136.

¹¹⁾ Na př. i Kovářovští — osádka nevalná — r. 1557 smluvili se zvonařem Stanislavem na Spálené ulici zvon z 18 centnéřů za 234 kopy mla. Reg. kom. soudu č. 15. J. fol. 118. Kutnohorský Ptáček prodal r. 1511. do Suchdola zvon z 11 centů za 50 kop; do Zbislavi zvon o 6 centnéřích prodal za 28 kop. Viz kšaft Ondřeje Ptáčka v arch. mus v listině kutnohorské Opis z knihy arch. kutnoh. č. C. VII.

¹²⁾ Připomínáme co do velikosti zvonu, řečeného Patrona, jenž slít by r. 1504 v klášteře Matky Boží Sněžné dle zprávy Pulhavovy „skrze Bartola měje, zvonaře z Hory, a zvonil králi k libosti“ Vážil 210 centnéřů

¹³⁾ Lübke, Gesch. d. Renaiss. I. 100 dí, že to „speciell böhmischer Kunstzweig“.

¹⁴⁾ Rybička, Zvonařství 7. Ferdinand král r. 1532 od Bartoše v Široké ulici pražské kupuje zvon za 500 kop; r. 1534 jiný za 400 kop gr. českých a přes tu chvíli činí se mu objednavatelem. Arch. mistodrž. č. 5. 260. Missio

Mnohému zvonu zůstalo jméno dárcovo po tu dobu; Knaur neb Knour dosud zove se zvon veliký v Hradci Jindřichově, jež pořídil v 15. století měšťan Knauer. Knaurem nevolána obec jen o svátek k službě boží, ale volána bývala i do valné schůze na radnici, jím vyzváněn byl jarmark a jiné důležité obecní příhody.

Právě tak slavnou úlohu měli rakovnický Žebrák, jemuž dal jméno mlynář u krále Vladislava žebrajcí,¹⁵⁾ kolínský Vužan, roudnický Voříšek a jiní zvonové, jichž dárcové jsou povědomi.

Některý zvon obdržel jméno upomínající na příhodu, pro kterou vznikl. Na příklad v Pardubicích slul zvon Vražda,¹⁶⁾ v Plzni Vorel. I jméno Plampače a Mamony dávána byla zvonům,¹⁷⁾ ovšem výjimkou a divnou příhodou. Obyčejně slul zvon po jméně svěťce, jemuž byl oddán.

Zvony chrámové hlaholily za den častěji. Hlaholil, když ne jiný, aspoň „klínkáček“ k ranní, k jitřní službě boží; od r. 1472 hlaholilval po městech českých „poledníček“, nešpor oznamoval „hodinář“,¹⁸⁾ a také u večer zvonil „kumplety“ zvon některý.¹⁹⁾ Když volali na nedělskou službu boží, zvonili ve všechny zvony. Když sousedova duše dělila se s tělem, zvonili v „umíráček“, když souseda nesli na hřbitov, zvonili podle záplaty ve zvon jeden nebo ve všechny zvony. Když přicházela bouře, rozhoupán na její rozmetení zvon největší, a zle vedlo se zvoníkovi, neměl-li pro tu hromobitnou chvíli zvon dobře na hotově.²⁰⁾ A když Turek příliš strašil naše sousedy, poručeno českým zvonům, aby i proti této bouře zvonily. Někde zvoněno v pátek, někde zvonili i vícekrát v témdni. Litoměřičtí „podle starobylého způsobu“ v pondělí, ve středu a v pátek zvonívali ve zvon Ptáček, při čemž lidé měli

Zajímavo je, že za zvon musil zvonaf až i deset let ručiti! Na př. Ousteckým (nad Labem) za zvonaf mladobolesl. Jakuba, jenž jim slil zvon z 26 centů, musili r. 1601 ručiti dva boleslavští sousedé a rukojemství zapsati do knih. Kniha pam. mladobol. fol. 151. Zvonovina bývala měšťanům tak vzácné zboží, že pozvavše sobě zvonaf na práci, hlídali ho. R. 1614. Horšovotýnští pozvali sobě Valentina Arnolda, zvonaf z Budějovic, a ten musil zvon liti u přítomnosti mnohých pánů i Šimona Broziusa, probošta hradu Pražského. Cent zvonoviny počítán za 33 kopy. Potom slity jsou ještě dva zvony, ale v noci v nepřítomnosti pana purkmistra a nízádného z obce; při slévání slil jest zvonaf potajně do země cimbál šíři velikého škopka, kterýž se potom od jedné osoby pronesl, jest zvonaf vzat a na rathouz donešen.* Pamětní kn. z Horšova Týna. Fol. 89.

¹⁵⁾ K původu nejednoho zvonu připíná se rozmanitá pověst. Rakovnický Žebrák, koupený v Praze r. 1495, má sbírku romantických pověstí. I velikou básni od dra. Štemberý etěn. Zajímavo, že též v Hradci Králové mají „Žebráka“ z r. 1538 Tomek, Hradec 18.

¹⁶⁾ Počty pardub. II. 13. r. 1566.

¹⁷⁾ Rybička. Zvonářstvo 12.

¹⁸⁾ Kn. sirotčí ronovská z r. 1551. Výpis Kl. Čermáka.

¹⁹⁾ Zpráva z r. 1512 v knize kom. soudu č. 3 G. fol. K. 10.

²⁰⁾ R. 1617 v Hradci Jindř. „povolán zvonik, napomenut o zvonění proti zračenům, a dána mu kapitola, že se mu provaz utrhł“. Manual v Hradci. r. 1615. fol. 106.

v kostele říkati letanie a jiné modlitby „s tou důvěrností, že pán Bůh, když tak pobožným zpíváním předcházen bude, v hněvu svém se ukrotí a Turka zahnatí ráčí“.²¹⁾ Kdo neklekl, dán v Plzni do „trdlíce, do šatlavy“.²²⁾

Vstupmež v chrám! Dle Mirotického-Aubana,²³⁾ jakož vylíčil r. 1579, měl míti chrám uvnitř „způsob těla lidského na způsob kříže. Kuor, v kterémž nejvyšší oltář bývá, aby byl okrouhlý v způsob hlavy, proti východu slunce, a kratší nežli ostatní stavení, také světlejší. Mříží od ostatku těla kostelního jako hlava krkem od těla aby se dělil. Pod jednou věží aby pokoj klenutý byl, dvěře do kůru mající, do kteréhož by se nádoby posvátné, roucha posvěcená schovávala, a ten aby kaplou jmenován byl. Sloupové neb pilíři v chrámě aby dvojm řadem postaveni byli; k podestavkům jejich aby se oltářové připojovali; oltářové dvěma pallemi aby slušně přikryti byli s truhličkou, v kteréž by kříž neb jiné památky svaté, jimž svatosti říkají, byly složeny k schování. Oltáře dvěma svícny a knihami vždycky aby byly ozdobeny. Stěny vnitř i zevnitř aby byly vydynčovány a rozličným malováním malovány. Ve všech farních kostelích po jednom vytesaném a dobře ohrazeném kameni aby měli, v kterémžby se voda svěcená, křtitedlná chovala. Po pravé straně nejvyššího oltáře v stěně aby skrejše vytesána byla nebo k stěně přibita, kdežby se svátost těla Páně a olej posvátný pro nemocné, křížmo pro ty, jenžby měli křtění býti, po všecken čas pod zamčením chovalo. K tomu v prostřed kostela aby byla kazatelnice; kněžím samým v kostele místo aby bylo kůr, prostého lidu všemu množství zadnější strana, však rozdílné: mužům po pravém boku, ženám po levém“.

Lze říci, že až na onu kazatelnici uprostřed kostela ostatek všecek věrné jest vypsání tehdejších kostelů, a my bychom na něm přestali zholat, by nebylo k některému kusu přidati vysvětlení.

Začneme od oltáře. Původně býval v křesťanských chrámech jediný, v kůru. Ale při tom nezůstalo na dlouze. U nás před husitskými bouřemi bývalo jich v kostele tolik, kolik se jich tam vešlo, a kolik jich zbožní lidé postaviti dali. Po válkách husitských, jež mnoho oltářů zbořily, zase naplnily se brzy chrámy naše husitské i katolické oltáři, byť ne všude tím velikým počtem jako dříve.

Oltáře již dávno neměly té prostinké podoby, jako jest malováno na starých obrázcích,²⁴⁾ kdež mimo mensu, kříž neb figuru a pulpit na knihu nic jiného neviděti.

²¹⁾ Svolení obce Litoměř. č. 3. E. 3. fol. 93. r. 1595.

²²⁾ Arch. plzeňsk. protok. č. 19. r. 1566

²³⁾ „Obyčeje národů“ Jana Aubana, přelož. Jan Mirotický v Kroměříži 1579.

²⁴⁾ Na příklad v kancionale plzeňském, nebo v modlitební knize Maximiana I. v dvorské knihovně císařské.

Naši uměli už v dobách Karlových pořizovati oltáře jakožto a nádherná a umělecká. Retabulum zdvihli do výše, ozdobili je ranou prací gotickou, rozšířili je dvěma křídly, do prostřed lo křidel vpravili tabule malované, archy, na nichž svatí a svě- e s přívětivou, zdravou, českou tváří²⁵⁾ hleděly dolů modlicím.

Po válkách husitských zase archy malovány a řezány, ale stá- ly se většími, obšrnějšími. Renesance vytiskla archy gotické, tabulum zdvihla ještě výše a rozšířila je po celé šíři kůru čili resbytáře a učinila z nich druhy i ohromné architektonické dře- né i mramorové budovy.

Nelze přiti, že proti obrazům, malovaným i plastickým, po pří- padě Táborů i pozdější dobou v Čechách tu a tam vyskytli se lé, kteří způsobem nechvalným projevili svoji nechuť. Pravi Ebendorfer kronikář, jenž v Praze přebýval, že „sekty husitské vůbec mají služby boží jako římsí v mešním oděvu, ale že zamítají obrazy“;²⁶⁾ hejtman prachatický píše r. 1468 o selských osadnících, kteří k faře prachatické, že na obraz, jenž koupěn za 22 kop, chtějí připlatiti. „Nedbají, byt nikdež žádného obraza nebylo, ob obrazóm prve oči vybodovali, jesto i podnes jest znáti u sv. Petra, kterak sú je oštěpy zšermovali. A byt měli pomoc učiniti i archu, vím, žeť by proti tomu nebyli, ale obrazóv técht neradi dí, jim i božímu znamení rúhavá a posměšná jména přezdí- jí.“²⁷⁾ Ba ještě r. 1504 v den velikonoční „po pübédním kázání v kostele sv. Havla v Praze krejčí Vodička svrhl obraz vzkříšení zího s oltáře a šlapal po něm, a kolář Kulhavý mrskal ten obraz kaje: do lesa dřevo mezi jiné dřevo.“²⁸⁾

V případě prachatickém i pražském jednají lidé, kteří neza- mněli nechuti tábořské proti sochám a obrazům, jsouce bezpo- byby ze sekty bratrské, a vypravování Ebendorferovo, že by „pod ojí“ zamítali obrazy, nebylo s pravdou: všaktě horlivý Husita, jez Havel z Chlumce, farář svatomichalský v Praze, před svou smrtí r. 1449 odkazuje k svatému Duchu „tabuli, na níž umučení até Appoloně jest malováno“;²⁹⁾ měšťan novoměstský Martin — ké kališník — r. 1461 odkazuje pět kop na malbu pašije neb mučení božího v kostele sv. Petra,³⁰⁾ a tak bylo by lze ještě ně- lik přátel posvátných obrazů přivesti za doklad.

Však není třeba. Obrazy ctíti byla a jest věc velice přirozená, razy v církvi jsou a byly knihami lidí, kteří neuměli čísti; obrazy sobily dramatickým líčením i na lidi vzdělané a esthetskou zá- u budily ve všech.

²⁵⁾ Viz obrazy české školy na Křivoklátě a jinde.

²⁶⁾ Jungmann, Hist. Liter. 47.

²⁷⁾ Arch. Česk. VII. 310.

²⁸⁾ Hájek 461.

²⁹⁾ PŘ D. Miscell. č. 53. fol. C. 10.

³⁰⁾ Tamže č. 26. C. 13.

To dobře postřehla církev katolická, proto podporovala od jakživa všechna výtvarná umění, která jí sloužila, omalovati dávala oltáře, zdi kostelní vně i vnitř, zdi hřbitovní, ochozy klášterské a vůbec všechna místa, která měla k lidu mluvití.³¹⁾

A té psychologické zkušenosti na dlouze nevzpírali se ani ti, kteří od katolické církve odpadli. Naši kališníci však tím méně obrazům se vzpírali, poněvadž ani neměli sebe samých za odpadlíky od katolické církve, kladli se za věrné syny její. Teprve když začalo se k nám trousiti protestantství, pozorujeme, že působením některých kněží proskakuje tu a tam nepřizeň k obrazům,³²⁾ ale osadní vždy připuzují kněze, aby nechal tak, jak od starodávna bývalo. A když naposled Skultetus, kněz kalvinský a rádce zimního krále Fridricha, před bitvou bělohorskou kázal provésti obrazoborství v chrámě sv. Víta: to hněvem nezapláli jen katolíci, to hněvali se a horšili se všickni Čechové!

Příklad fanatického cizince Skulteta ujal se v Čechách na několik málo místech. Takž ujal se v Poděbradech při některých konšelích, kněžem svedených, a obec šmahem odsoudila nechvalný čin. Však stojí za vypravování.

Z čista dobra r. 1619, když zaslechli poděbradští konšelé příhodu sv.-Vítskou, jali se z chrámu vymítati obrazy, a čeho nebylo lze vyméstí, zamazali. Lid se hněval; v hospodách lidé „pány třepali“. I učinili páni „dictum, že ani pan děkan, ani oni proti božímu nařízení ani dobrému na ujmu této obce se nedopustili, že čistotná pocta boží býti má, a zanecháno býti nálezků a smyšlenek antikristových“.

Ale stalo se ještě hůře. V lednu měsíci r. 1620, aby „slovo boží v čistotě kázáno býti mohlo“, vběhli páni radní a někteří jich pomocníci do kostela, a „věci k modlení sloužící, monstrance, kalichy sebrali a řádili tu jako nepřítel“; některé věci od stříbra „s boží pomocí“ (tak zní relace purkmistrova k obci) odvezli do Kutné Hory na pagament, libru prodali po sedmi kopách a utrhli 106 kop.³³⁾ Obec se bouřila, bylo spravedlivé pohnutí, do kostela nikdo nechtěl choditi, a zajisté strojilo se v Poděbradech ke krvavým násilnostem městské obce proti konšelům — ale bitva bělohorská spravila a srovnala všecko.

Katoličtí měšťané nejraději k oltářům chrámovým odkazovali nebo kupovali obraz Boží Matěře. Známe to obzvláště z knih města Plzně, po výtce katolického.

Tu pro příklad r. 1490 odkazuje Markéta Kolečovská peníze na oltář Matky Boží a poroučí, aby k němu 12 apoštolů bylo způ-

³¹⁾ Janssen, Gesch. d. d. Volk. I. 38.

³²⁾ Sem náleží i obtloustlá kniha Koupiliusova, „Modla věku nynějšího“, kteráž horlivě brojí proti obrazům. V univ. knih. č. 54. F 1109. Bez roku.

³³⁾ Kron. Poděbr. Rukop. Mínyde I. 88

sobeno; ³⁴⁾ jiná měšťanka, Penížkova, r. 1495 pořizuje o stříbrném obraze svaté Panny, aby věčně ostal při kostele farním, a to takovým obyčejem, aby jej poručníci mého kšaftu v své moci měli a jeho půjčovali k faře a k jiným kostelům v výroční dny, a po jich smrti chci, aby byl týž obrázek v moci obce města Plzeňského. ³⁵⁾ A r. 1505 zase Václav soukenník odkazuje stříbrný obraz Matky Boží ke kostelu; ³⁶⁾ jiný měšťan touže dobou sto kop poroučí na obraz Panny Marie do Časté, ³⁷⁾ a tak nápodobně jiní činili i za všechna léta následující.

Při tom ovšem nezapomínali jiných obrazů. Jeden odkazuje na obraz sv. Franciška, jiný na obraz svaté Anny, a opět jiný oblibuje sobě jiného světce.

Při obrazech v katolických chrámech tehdejších to klademe za zvláštnost, že je věřící obvěšovali hromadou „obětí“ z vosku nebo z jiné látky: měl-li kdo nohu nemocnou, obětoval nohu voskovou a pověsil ji na obraz chrámový, doufaje uzdravení. ³⁸⁾

Podobojí také Husa malovali na oltáře; o tom svědectví z kaple minciřské v Hoře. ³⁹⁾

Mívají tedy katolíci i pod obojí v chrámech svých obrazů dosti; jejich archu oltářní nelze sobě bez soch a tabulí malovaných ani pomysleti.

Z nejznamenitějších arch kostelních byla asi ona, kterou postavil v chrám sv. Barbory v Hoře slovutný řezbář Jakub r. 1502. Husitský biskup Filip ji posvětil r. 1504, a katolický kněz Korínek, vida ji ještě u věku 17., s nadšením ji vypisuje neobyčejným. ⁴⁰⁾ V podstavci prý bylo čtvero výklenků, řezbami „nad míru a víru subtylnými“ zdobených, v nich stáli čtyři doktoři církevní, „velmi mistrně na živo řezaní“. Svršek archy byl „pokoj královský nebo večeradlo“ s třemi okny; u stolu seděl Kristus s apoštoly a jedli beránka, k čemuž svatý Filip na rohu stoje podával bochníčky, a svatý Bartoloměj z nádoby veliké nápoj naléval. „Každý obraz byl tak krásně řezán, že se mu samé duše nedostávalo, ba některým bylo se i smáti, zvláště zrádci Jidášovi s měšcem a bradou ryšavou.“ Strop té archy byl „klenutý“; na osmi obloucích visela růže řezaná; to všecko i křídla archy „nejkunstovnějšími cizadami“ bylo vyšperkováno. Na křídlech archy byly čtyři reliéfy světic tak krásných, „že kdyby jen byly s sebou pohnuly,

³⁴⁾ Arch. plzeňsk. č. 223. fol. 6.

³⁵⁾ Tamže č. 223. fol. 28.

³⁶⁾ Tamže fol. 53.

³⁷⁾ Tamže fol. 60.

³⁸⁾ O tom čti ve „Chvále bláznovství“. Erasmus, Řehoř Hrubý; fol. 158. v exempl. univ. knihovny. „V kostelích i stěny i sklenutí vidíte plné obětmi, z vosku udělanými.“

³⁹⁾ Dačický, Pam. II. 222. R. 1623 přeškrtán obraz ten od jesuitů, kteří mimo to i mnoho jiných sobě nemilých obrazů zničili. II. 265. 266.

⁴⁰⁾ Těž Řehák, Příspěvy. kutnoh. I. 8. 9.

mohly se za živé pokládati. Na arše rozkládaly se ratolesti vinného keře, a „v tom vinném křovíčku jako v nějakém háječku ptáčekové seděli, zrnka zobali, pysečky k zpívání otvírali, křidélka rozvírali, a mnohý sprosták na ně zavšikl, a že neprchají, nadíviti se nemohl.“⁴¹⁾

Vůbec oblíbovali sobě bohatí Horníci v ozdobných a uměleckých dílech. R. 1515 pořídili také do chrámu sv. Jakuba „archu, tabuli velkou malovanou, velmi pěknou“ za 350 kop českých grošů.⁴²⁾

Kdyby doba rokoková nebyla tak zle hospodařila se starými cennými archami chrámovými, viděli bychom, že ani v jiných městech nešetřili nákladem, když šlo o chrámový oltář. Svědčíť tomu zbytky tu a onde chované, svědčíť tomu na příklad zajímavá archa bydžovská, do jejíchž křídel na místě světců dostali se také dva souvěcí kněží,⁴³⁾ svědčíť tomu nejedny archivní zápisy městské, věrně počítající, kolik kde za archu dano malíři, kolik truhláři. Na příklad Pardubičtí r. 1569 platili Tomášovi malíři od udělení a malování nové archy do kostela 26 kop,⁴⁴⁾ zač bylo lze koupiti v témž městě domek; Rakovničtí r. 1590 platí truhláři Kryštofovi za „archu zlatem psanou“ sto tolarů, zač bylo lze poříditi v témž městě velmi slušný dům.⁴⁵⁾

Archy bývaly o slavnostech zdobeny „koberci“, „kortýnami“ či „koltrami“, což klademe za všeobecný zvyk, ale nechválíme. Koltrýny byly sic pěkná díla umění malířského a vyšivatelského, ale jimi přikrývána řezbářská díla, jež byla věru na chloubu pěkná a nikoliv na přikrytí.

O kortýnách krycích čteš v inventářích všech kostelů. Na příklad u sv. Mikuláše v Praze r. 1497 měli feřík zelený zlatohlavový s obrazem Matky Boží perlovým, koberců na archu několik: v témž kostele r. 1553 mají „tafetové kortýny k zavěšování při arše k velikému oltáři při slavnostech“,⁴⁶⁾ o něco později koupili nebo dostali koberec s červeným orlem, jímž také zdobili archu.

V Hradci Jindřichově na týž účel mívali koncem století 16. dva koberce turecké;⁴⁷⁾ a v témž městě sto let před tím (r. 1499) „pendil tafatový s bílým lvem“⁴⁸⁾ zdobil archu kostela špitálského. V Hradci Králové hovoří inventář předhusitský o „tapičích“ a uvádí tři koberce, které však vésily se na zdi při oltární arše

⁴¹⁾ R. 1673. archa vandálsky zničena. Ůti Vocela v Pam. Arch. III. 136.

⁴²⁾ Dačický I. 120.

⁴³⁾ Archu bydžov. vypsál Lüssner, a Mádl umělecké místo jí vykázal v Arch. Pam. XIV. 91; klade ji do let čtyřicátých století XVI.

⁴⁴⁾ Počty pardubsk. II. fol. 25.

⁴⁵⁾ Kopiař z r. 1590 v arch. tamějším.

⁴⁶⁾ Nejstarší kniha kostelníků z r. 1497. fol. 61.

⁴⁷⁾ Kn. č. 24. G. 26. fol. 58. v Mus. Č.

⁴⁸⁾ Kn. špitálská sv. Marie Magdal. Inventář.

nikoliv na ni samu.⁴⁹⁾ Vodňanští měli r. 1543 „velum modré a archu“⁵⁰⁾. V Stříbrně r. 1568 zapsali si do inventáře kostelního, že mají „kolter na oltáře zlých i dobrých 18, a dvě menší kolťičky“⁵¹⁾ a Lounským namaloval malíř Vrtflek r. 1518 kortinu „nad oltář“ za 40 grošů, a truhlář vyřezal za 5 grošů k té koruně rám.⁵²⁾

Něžný zvyk býval o Letnicích ten, že k arše stavívali stromky lesní, máje. A to neplatí jen venkované — na příklad Pardubičtí r. 1576 „od přinešení máje dubového do kostela při sv. Duše“⁵³⁾ zpropitné zvoníkovi — alebrž i Pražané rádi strojívali archu o sv. Duše stromy. Čtemeť v knize kostela týnského roku 1606, že zaplatili osadní za máj do kostela 14 grošů.⁵⁴⁾

V době postní kryvali archu velikým plátnem černým, na němž vyšit kříž bílý, a v témž svatém měňívali některý postranní oltář v hrob boží, do něhož stavěli nebo kladli monstranci. Tu bývala za dva dni „k Veliké noci“, a svíce i „nálepky“ osvětlovaly boží hrob, hlídání kostelními ouředníky.⁵⁵⁾ Z Dačického víme, kterak nelibě to nesli Horníci, když některým kněžím přišlo r. 1554 na mysl nestrojiti božího hrobu a neklásti do něho monstrance;⁵⁶⁾ vždyť víme z kšaftu archiděkana kutnohorského, kněze Svatomíra Zrůbka, jenž r. 1508 oddal „na hrob k velkému pátku“ 30 zlatých, kterak ode dávna tato liturgie v Hoře bývala oblíbena.⁵⁷⁾

V týž čas Veliké noci Husité podle katolíků na oltáři provozovali ještě jiné symbolické „cerimonie“. Mimo velikou svíci paškální, která byla v Týně r. 1554 pořizena z 5 liber vosku, všude kupovali vosk k Veliké noci na „jidášky“, jež na příklad v Bělé r. 1505 sdělali ze tří liber vosku.⁵⁸⁾

Na Jidáše lípali „brady z koudele“, jakož o tom zpráva v knize týnské r. 1606, kteréhož léta vydali za Jidášovu bradu z koudele 3 groše.⁵⁹⁾

⁴⁹⁾ Invent. v Bienenbergovi, Königgrätz. 236.

⁵⁰⁾ Invent. v Schönovi, Vodňan str. 64.

⁵¹⁾ Kn. stříb. č. 187. fol. 182.

⁵²⁾ Kn. lounská č. 1. E. 11.

⁵³⁾ Počet pardub. II. fol. 31.

⁵⁴⁾ Kniha zádušní lit. M.

⁵⁵⁾ R. 1553 vznikla u sv. Mikuláše v Star. Městě Pražsk. o hlídání božího hrobu pátku. Nikdo nechtěl zadarmo hlídati. Osadní se snesli tedy: „Co se hlídání hrobu božího k Veliké noci dotýče i placení od toho, jakož o to pátku se jest zběhla, k tomu jistého přes ty dva dni člověka kostelníci, nemohú-li tu sami zůstati, optati mají, buď i žákův; a s nim se o jistú summu sieti.“ Fol. 76. stojí psáno, že božího hrobu hlídál Hanzl za 8 grošů miš. Odkazy na oltář Těla božího ve Dvoře viz v zápiscích kn. králdv. r. 1500, fol. 10.

⁵⁶⁾ Dačický I. 140.

⁵⁷⁾ Umlauf, Bělá 84.

⁵⁸⁾ Arch. musejní. Listiny kutnohorské.

⁵⁹⁾ Kn. zádušní. lit. M.

Ouhrukem zdá se ovšem, že v katolických chrámech bývalo toho způsobu všelikterakých zvyků, v oči i mysl se vtiskujících, více než u kališníků čím dále tím více protestantských. V klášterských katolických chrámech na příklad v den božního Vstoupení mniši vytahovali obraz Spasitele na provazích vzhůru, ku kterémuž divadlu sbíhalo se drahé lidí. R. 1509 v den božního Vstoupení u sv. Tomáše na Malé Straně Pražské při takové ceremonii utrhla se s lidmi pavlač, a několik jich „podáveno“, několik schromeno.

Zevnější obřady na podívání z míry zmnožily se příchodem Jesuitů do Prahy a do některých měst venkovských. Jesuité přišli přímo z Vlach a přinesli s sebou fantasií vlašského podnebí. Roku 1559 ustrojili o Veliké noci v pražské kolleji boží hrob „velmi spanilý, jenž mnohých lidí myslí dobyl“. Při božím hrobě hrála hudba figurovaná, a Ferdinand arcikníže několikrát — i v noci — přišel se dvorem svým modlit se k tomu hrobu. Prý uložil zámeckým kanovníkům, aby strojili nápodobně také. „Kacíři chodili,“ tak vypravuje Jesuita, „s neodkrytou hlavou kolem hrobu a směli se.“ Prý také kamenovali okna kollejní ze zlosti a rozbořili tu kdesi kamna.⁶⁰⁾

O božím Těle, kdy odbyvali pod obojí pobožnosti své střídme a čím dál středměji, jali se od r. 1559 Jesuité pražští stavěti oltáře, na něž místo soch posvátných postavili jinochy školní, předem šlechtické, a ty živé figury „na konci (pobožnosti) se klonily, místrnými verši Bohu se klaníce.“⁶¹⁾

Není pochyby, že tyto věci přinutily chtěj nechtěj i kněze pod obojí, aby ani oni ve svých chrámech zevnějších působivých momentů nezanedbávali docela.

Než vraťme se k oltářům, kterak vypadal i mimo slavnostní den. Oltářní stůl býval v 15. a 16. věku vůbec na svisné straně přikrýván antependiem, a na ploše své vodorovné kryly ho ubrusy a pally.

V inventářích předhusitských je počet prádla oltářního a pall i palliček barevných velmi hojný.⁶²⁾ Ale ani v době pohusitské není těch věcí málo. Vždy a všude mívál oltář vřelé přítelkyně v měšťankách, které s ním se rozdělily „o trouby a štuky“ svého kmentu, v truhle malované chovaného, a které mu darem oddaly hedbávné pally o pěkném vyšívání i krumplování.

V Hradci Jindřichově roku 1469 měl kostelík špitálský 23 ubrusy oltářní; vodňanský kostel měl roku 1501 tři „pallae neb

⁶⁰⁾ Výpisky kolleje sv. Klimenta. Tomek. Č. Č. Mus. 1844. 204. 400.

⁶¹⁾ Tamže str. 207.

⁶²⁾ Na př. r. 1407 v invent. Hradci Král. v Bienenberg. 239. Nebo ještě víc v invent. břevnovském z r. 1390, vydan. dr. Emlerem. Otisk z Věst. král. učen. společ. 17. pros. 1888. Str. 286; též hojnost věcí na podív znamenitá jest v inventáři velechrámu olomouckého z r. 1413. Brandl, Meth. XV. 10. 11. XVI. 1.

olky" na veliký oltář, fefíků 8, palliček menších pod monstranci, a prádla nepočítaného. V Dvoře Králové r. 1506 měli mimo zennou koltru na oltář 38 ubrusů, z nichž některé menší kryly ulpit, palliček pod monstranci pět, dvě černé, zelenou, červenou, bílou z atlasu.

Tím způsobem bylo by lze vyčítati také z jiných chrámů. Ale mimo hrubý počet nedověděli bychom se obyčejně ničeho víc. V inventáři chrámu sv. Mikuláše v Praze r. 1597 je něco toho zevrubněji popsáno. Postojíme. Na příklad měli tu ubrusce s třepením, ubrusce „s ptáky dělanými“, jiný „se sv. Mikulášem“ a 63 pallí či „firhaňků před oltář“, z nichž některé s „obrázky perlovými“.⁶³⁾ Též v inventáři Vysokého chrámu v Hoře r. 1516 čteme o pallách na velký oltář s barvami, o jedné staré palle s obrazy, o jiné tkané u lektury, o palle černé postní.⁶⁴⁾

V inventáři chrámu sv. Mikulášského v Praze z konce 16. století jest obšírnější jaký taký popis těch pall a ubrusů. Pally jsou tu na příklad: červená tuplykytová s prýmlem zlatohlavu planého, atlasová zelená a zlaté barvy, žlutá damašková s květy, červená karmazinová s krumplovaným obrazem Panny Marie, červená palle duplykytová s vyšíváním zelenými a žlutými květy, kamrhová fialové barvy, tykytová červená a bílá; také palle plátěnná černá k postu, tři palle vetché, staré na obecních oltářích třech, a na oltáři šmukýřů je palle červená aksamitová se zlatými literami a květy; celkem zapsáno v inventáři 30 rozmanitých hedbávných a jiných přikryvek na oltář; kmentových a plátěnných ubrusů spočítáno na třicet, z nichž jeden „veliký kmentový s černou tkanicí“, jiný s mřížemi“, jiný „plátěný s třepením a s černou tkanicí; mimo ubrusy bylo tu ještě „k voltářům 13 pásníček“.

Na oltární mense, ubrusy kryté, položeny bývaly pulpity a později (od 17. století) polštáře. Špitální kostel sv. Pavla za Poříčím měl r. 1648 i „polštáře z koží zlatých“. Pulpity bývaly také pallemi nebo všelijakým vyšíváním s trásněmi pokrývány.

Uprostřed mensy a v podstavci retabula obyčejně bývaly v katolických kostelích svatosti v skříní; tabernaculum sem jali se postavovati teprve za věku 17. podle vzoru vlašského. Schrána k chování monstrance a kalichu bývala, jakož svrchu dotčeno, ve zdi kostelní na pravo oltáře a nikoli na oltáři. V chrámě Týnském chovali ještě roku 1606 „velebnou svátost v almarce při velikém oltáři“, tedy kdesi stranou.⁶⁵⁾

Ostatky čili svatosti ve skříních bývaly také drahými látkami pokrývány. Čtemeť na příklad v kšaftě Oldřicha Lobkovice, bilínského pána, že má vydati se 1000 kop míš. „na deky“ sv. milých

⁶³⁾ Kn. kostelníků z r. 1497. fol. 1.

⁶⁴⁾ Z arch. kutnohors. č. 177. sděluje Šimek.

⁶⁵⁾ Kn. záduší týnsk. lit. N. O tabernakulum Vysok. kostela v Hoře čti Řehák, Hora 107.

patronů našich českých Víta, Václava, Zikmunda, Vojtěcha, Prokopa a Lidmily. Deky aby byly zlatohlavovy, obrazy těch svatých aby byly na nich krumplovány s jménem světcovým a textem „ora pro nobis“ a s monogrammem Lobkovicovým.⁶⁶⁾

Na oltářním stole stávaly svícny s voskovými svěcemi, nejméně po jednom na každé straně. Svícny bývaly z mosazi, cínu, železa a ze dřeva,⁶⁷⁾ a víme ze zbytků jich, že mnohý byl uměleckou prací. V kostele Vysokém v Hoře měli r. 1516 mosazných svícnu 13, cínových 18:⁶⁸⁾ u sv. Mikuláše v Praze mívali koncem století 16. na oltářích více svícnu mosazných (31) nežli cínových (9); ale za to dva ohromné svícny cínové stály před oltářem na zemi; tři svícny byly železné.⁶⁹⁾

Zajímavě, kterak Stříbrští konšelé dobývali svému kostelu svícnu: který šenkýř měl jedinou nádobu „nemírnou“, tedy „necechovanou“, tomu sebrali všechny cínové žejdlíky a hubatky trestem a dali z nich konváři nadělati svícnu do chrámu.⁷⁰⁾

Před oltářem býval v dobách románských baldachýn. Jeho zanecháno již v stol. 12. Po čtyřech stech létech obnoven opět, ale ovšem jen řídko kde. Kterak pěkný baldachýn oltářní vypadá, to viděti v Týně pražském.

Před oltářem visela „lucerna“, v níž „věčné světlo“ olejné hořeti mělo. Na olej k lucerně nebo k lampě oltářní odkazují městské od dob husitských napořád,⁷¹⁾ chtějíce tomu, „aby světlo před Tělem božím hořalo ustavně“.

Kněz Tomáš k sv. Vojtěchu v Praze oddal roku 1518 třicet kop gr. českých, „aby za ně každý rok tůna oleje do lampy před Tělem božím ve dne v noci byla kroupena; z téhož platu zvonkovi pro pilnější práci o suchých dnech groš aby byl dáván, těm pak, kteří tu věc spravovati budou, zaplať pán Bůh; jestli by čtvrt léta lampy nehořala, aby pan purkmistr a páni tu summu obrátili k sv. Bartoloměji do špitála“.⁷²⁾

I ta lucerna bývala druhy mistrovským kusem zlatnické nebo konvářské práce. Visěla na provaze, s klenby chrámové spuštěném.⁷³⁾ Teprve r. 1667, když darovala Barbora Martinicova d. Týna pražského lampu stříbrnou díla augšpurského za 300 rýnských

⁶⁶⁾ Kn. univers. č. 17. A. 35.

⁶⁷⁾ Kostel Vodňanský měl r. 1511 čtyři železné svícny, 15 cínových 5 mosazných.

⁶⁸⁾ Sděluje Šimek z arch. horsk.

⁶⁹⁾ Kn. zádušní 130 v arch. pražsk.

⁷⁰⁾ Kn. podkomořsk. fol. 178. rok 1552.

⁷¹⁾ Kn. Miscell. č. 26. při deskách. V letech 1450--1470 obyčejně d. i. při takových odkazech, že dějí se „na olej před Tělo boží“. Též v Miscell. č. 53. fol. B. I. odkazy r. 1448.

⁷²⁾ Kn. Miscell. č. 24. fol. 227. při deskách.

⁷³⁾ Na př. v Týně r. 1614 držel 60 loket a stál 2 kopy 20 grošů. Kn. zádušní lit. N.

dobou několik chrámů pražských bylo vyloupeno, připadli lénku, zavěšovati před oltář o všední dni menší lampu mo- a onu stříbrnou mívali na hotově jen k svátkům.⁷⁴⁾

Na pulpitech při hlavním oltáři vždy rozloženy bývaly chrámové knihy, mšály, antifonáře, žaltáře, graduály a potřebné agendy. Některý městský chrám měl pěknou hojnost posvátných knih. Ti měli roku 1568 ovšem jen tři mšály, ale Královédvorští z nich měli sedm a k nim speciálník, domatik, žaltáře čtyři, oltář, graduály dva, agendu jednu. Něco knih bylo na pulpitu, něco ve skrýši.

Už v dobou měli Vodňanští 8 mšálů na pergameně, jeden velký a dva žaltáře. I rožmitálský kostel r. 1583 měl k své sbírce dva mšály pergamenové, graduál, žaltář, hodinné knihy, v destkách kázací troje a strhané šestery.⁷⁵⁾ Špitální kostel v Hradci Jindř. r. 1497 měl mšál pergamenový psaný, druhý tři staré, speciálník notovaný, viatik pergamenový a knihu oltářní.⁷⁶⁾ V chrámě Vysokém v Hoře byly r. 1516 dvacet dvě mšály, v nichž deset mšálů.

Knihy chrámové bývaly rozdílných cen. Mšál ve Vodňanech r. 1583 byl za dvě kopy české; mšál papírový imprimovaný o sto let později byl v Praze koupen tolikéž za 2 kopy;⁷⁷⁾ nákladnější žaltář a graduál byl r. 1558 v Pardubicích pořízen za 13 kop.⁷⁸⁾ Ale bývaly při chrámech také knihy přeskvostné, umělecké a jejich cena přebíhala sta kop. Jen vazba týnského graduálu r. 1558 stála deset kop.⁷⁹⁾

Obzvláštní chloubou kde kterého spolku kostelních literátů, mívali v každém městě dvojí kůr, latinský a český, bývaly také knižnice, knižní kancionál. Někde příspěvky a sbírkami obecnými, jinde z úřadu, jinde příspěvkem všech cechů, jinde příspěvkem urovnalostí neb šlechtických sousedů a jinde konečně penězi hoštného donatora pořízena jest ke kostelu ohromná kniha kancionál, notovaná, illuminovaná, ozdobená drobnomalbou, mramrem i zlatem podkládanými iniciálkami, pokrajnými arabskými listovím, zvířaty, obrazy biblickými, portréty a jiným rozličným i vzácným kusem tehdejšího malířství českého, kniha obsahující zpěvy chrámové latinské i české.

Byly mezi kancionály ovšem také veliké knihy v deskách, na obitých, na nichž bylo patrné, že příspěvky k nákladu dávaly mdle, a tudíž že umělec, písař i malíř, také mdlým

Kn. záduší týnsk. lit. A. fol. 27.

Kn. rožmitál. fol. 225.

Reg. špitální v arch. v Hradci 231.

Kn. kostelníků mikulášsk. z r. 1497. fol. 14.

Počet pardub. I. r. 1558.

Kn. týnsk. lit. M.

zůstal,⁸⁰⁾ naproti tomu však daleko víc po tu chvíli zachovalo se kancionálů, které jsou chloubou umění krasopiseckého a malífského, které jsou chloubou i císařských sbírek dvorních i chloubou měst, pokud si jich přes nepřítel minulých dob a opravujících kazisvět zachovati dovedla.⁸¹⁾

I k soukromým potřebám mívali měšťané knihy kostelního rázu, jež pak umírajíce oddávali k chrámu. Na příklad r. 1503 odkazuje jedna z plzeňských měšťanek do kostela „knihy veliké na pergameně, jež slove antifonář, knihy jiné oltárně dávám k svému oltáři, žaltáře oba Bosákyním dávám, jeden na pergameně, druhý tištěný na papíře“.⁸²⁾

Kdežto poklady chrámové zlaté a stříbrné dobře bývaly ukrývány, stávala, jakož dotčeno, leckterás drahocenná kniha po celý rok na pulpitu u oltáře neb v kůru, a věrně oznámiti jest, že školní rozpustilí zpěváčkové z nejedné knihy vyřízli obrázky. V Kolíně r. 1612 také přihodila se ta ošklivá věc, že sám zvoník, člověk, který měl chrámu hlídati ode všech škod, z knih pergamenových sto a třicet tři listy vyřezal, pro kterýž zločin poseděl v městské šatlavě jenom za čtyři neděle.⁸³⁾ V Praze Staré také zavřeli takového lotříka, zvoníka Václava, jež vyřezal z knih „zpívanych“ některé sexterny v chrámě sv. Kříže r. 1560.⁸⁴⁾ I Lounští platí r. 1539 dvě kopy „od notování kvaternů do graduálu, ješto zloděj byl vyřezal“.⁸⁵⁾

Řekneme-li ještě, že v presbytáři také stával „železný kuthan“ na uhlí, a při zdi „stolice“ páně děkanova, která v Nymburce r. 1531 stála půl třetí kopy,⁸⁶⁾ smíme vejíti konečně skrze zábradlo z kůru ven do hlavní chrámové lodi.

⁸⁰⁾ Takové kancionály jsou na příklad jeden ohromný v arch. pražském; jeden v mus. plzeňském z r. 1531, kdež zapsáno na věčnou paměť, že donatorem byl Václav z Křákova, a jiní že na knihu platili jen „modice“. Také rakovnický kancionál je pracován ledajak. Na počátku krásné a posléze nejinak než v plzeňském a pražském kancionále vidíme.

⁸¹⁾ Prává umělecká díla kancionálna pořídili si v Litoměřicích (r. 1517), v Hradci Králové (r. 1505), v Chrudimi (r. 1530), v Hoře, Lounech, Sedlčanech, v Klatovech, Příbramí, Litomyšli, v Čáslavi, v obou Brodech, v Bechyni a jinde. Z nejznamenitějších klade se žlutický kancionál, sdělaný ze 245 koží a pořizený r. 1565 za 283 kop grošů míš. V druhé půli 16. věku nebylo města, ba ani městečka, aby nemělo slušného kancionálu k pobožnostem svým, při nichž pokrokem evangelického náboženství v Čechách zpěvy se množily. Známé též, že v Praze druhou půli 16. věku nejvíce kancionálů vyšlo z uměleckých dílen Tábořského a Kantora. Obšírně o těch věcech v Arch. Pam. III. 174. 242. II. 182. 185. X. Č. Č. Mus. r. 1848 I., ve Vesně r. 1851, ve Věce Čáslavské r. 1866.—69. O litomyšlském kanc. psal J. Štěpánek v progr. gymn. Litomyšl. r. 1887. Mistr. Ornsy dostal jen za illumínování 47 kop m. Arch. litom. č. 119. Dokonán byl kancionál r. 1563.

⁸²⁾ Arch. plzeň. č. 273. fol. 41.

⁸³⁾ Vávra, Kolín I. 47.

⁸⁴⁾ Arch. pražsk. kn. č. 1282. 51.

⁸⁵⁾ Kn. lounsk. č. 1. E. 12.

⁸⁶⁾ Kn. musejní č. 24. E. 25.

Tu nejprve oko upne se na kazatelnicí, kteráž stávala na straně
ngelní.⁸⁷⁾ Kazatelnice zachovaly se nám po tu dobu ve všech
mách a slozích. Ba Lehner r. 1888 objevil v kostele tožickém
ománskou kamennou ambonu nízkou, do níž vedou dva stupně.⁸⁸⁾

Krásné gotické kazatelny kamenné, stojící na sloupě nebo
ém architektonickém podstavci, a opřené o pilír lodní, hojně
šňořené gotickými oblouky, fiálami, prutovím, reliefy a jinou vše-
terakou ozdobou, po tu chvíli nejedno město má.

Zvláštní dílo jest kazatelnice Matky Boží u Náměti v Hoře,
1520 postavená. Jest to šestiúhelník z pálené hlíny bílé, reliefy
ní — mnich, biskup a papež — jsou jakoby z kovu byly. Na
evěném brlení schodů, do kazatelnice vedoucích, jsou reliefy čtyř
angelistů rázu, jako spatřuje se na krásné kazatelnicí rakovnické,
eráž jest o patnácte let starší. Kazatelna kutnohorská stojí na
strauném hranolu, po němž nahoru se vinou pruty, naposled
lupenatou korunu pod dolejší římsou kazatelničnou spletené. Nad
zatelnou byl dřevěný klobouk zlacený a malovaný, jenž dávno
hrozen jiným.⁸⁹⁾

Zdá se, že leckterás gotická kazatelnice obdržela klobouk
prva dobou pozdější. Krásná kazatelna v Týnském chrámě obda-
na svrškem dřevěným teprve r. 1608. Toho léta totiž platí se
zbáři Mikuláši 54 kopy, Gabrielovi malíři 85 zl. rýnských, ka-
enníku od dělání díry do pilíře kopa, zámečníku od 14 heftů
lezných a šroubů a „za dlouhé železo, jak na něm svršek leží“,
té kopy — a „pánům farářům při vyzdvihování toho díla za víno“
pa 36 grošů.⁹⁰⁾

Ještě zbytečněji nežli umělá archa bývaly kazatelnice, byť byly
zány co nejkrásněji a polychromovány co nejpestřeji, o slavno-
ech přikrývány. Ve všech inventářích shledáš nějaké krytí takové.

Týně na příklad mívali „antipendium sítkové na kazatelnicí“;
sv. Mikuláše věšivali koncem století 16. na kazatelnu „dama-
tovou palli zelenou se zlatým křížem“; po venkově připomínají se
atipendia tafatová, damašková všech barev.

Na kazatelnicí stál pulpit, damaškem neb sametem a jinou,
„sítovou“, palli krytý, a uvnitř leckde poručil si „pan otec“, aby
na konšelé koupili a postavili stoličku na posezenou.⁹¹⁾

Ačkoli líčení úkonů chrámových odložili jsme do jiného dílu
„života městského“, nicméně při kazatelnicí chrámové nelze ne-
zminiti se, že nebývala jen na kázání slova božího a na prosby za
duše nebo jiné modlitby: kazatelnice městských chrámů v srdeč-

⁸⁷⁾ Týnská kazatelnice, stojící na straně epištolní, je výjimkou.

⁸⁸⁾ Method 14. 110.

⁸⁹⁾ Řehák, Kutnoh. přísp. II. 43. Tu jsou i oučty o díle svrchupsané
kazatelnice.

⁹⁰⁾ Kn. zádušní týnsk. lit. N.

⁹¹⁾ Ku př. r. 1606 v Týně pražském. Tu koupena stolička „panu otcí na
kazatelnu“ za 15 grošů. Kn. zádušní lit. N.

ných a naivních dobách minulých posluhovaly také všelijak veřejnosti, konajíce všecko to, co dnes konají ohlášky na rozích a novinářská oznámení. Na příklad s kazatelnice oznamovány obci peněžité a jiné ztráty kde které,⁹²⁾ s kazatelnice oznamovány trhy domů „ode dne trhu po třikráte“.⁹³⁾ Horníci svolávali s kazatelnic „kverky čili nákladníky, aby vorty své opatřili náklady a o ně nepřišli;“⁹⁴⁾ kazatelnice sloužily také mravní policii, neb odtud kněz obci oznamoval všechny padlé osoby ženské; v dobách pohnutí a boje náboženského odtud metány kletby na obec, což kněz v Chebě roku 1469 činí tím způsobem, že pověsí bullu klatební v rámci na hřebek v kazatelnici a se zvoncem v ruce oznamuje, že obec klatbou stížena.⁹⁵⁾ V Němcích na kazatelnici oznamoval kněz i porodní báby, kteréž ku práci své v nově připuštěný odouřadu.⁹⁶⁾

Na blízce presbytáře nebo v něm samém po obou stranách při zdi bývaly lavice konšelům a starším obecním. Lavice ty druhdy i velmi řemeslně a nádherně byly řezány, soškami dvanácti apoštolů neb jiných svatých zdobeny.

Z nejpamátnějších a nejvzácnějších jsou gotické lavice v chrámě sv. Barbory a sv. Jakuba v Hoře. Každé sedadlo stolic sv.-Barborských má náplně buď s pruty a kružbou neb řezbu spleťitého révoří. Pažení jednotlivých sedadel ozdobena konsolami, soškami a baldachýnky. Sošky zachovaly se pouze tři. Nad sedadlem je štít s kružbou a krabolemi i dvénásobnou křížovou kyticí. Též mistrně řezány jsou stolice v presbyterii chrámu sv. Jakuba. Podobají se tvarem i rozměry stolicím prve dotčeným.⁹⁷⁾

Prostějšího rázu stolice stávaly ve dvou řadách hlavní lodi. Pravá řada byla určena mužům — i v Praze bývalo tak zvykem — levá řada ženám.⁹⁸⁾

V Rokycanech začali sobě v 16. věku někteří lidé najímat tu neb onu obecnou lavici za roční libru vosku, chrámu odvozanou.⁹⁹⁾ Ale obecnějším zvykem bylo, že mimo takové lavice nebo stolice veřejné, a všemu obecnstvu posluhující, bývaly v chrámech

⁹²⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1046. Fol. 51. r. 1490. Též r. 1465 v Kouřim ztracený list dlužní „provolán v kostele i trhem“. Arch. musej. listy kouřimské

⁹³⁾ Sedláček, Čáslav.

⁹⁴⁾ Kn. právní arch. v Polné. Fol. 80. V orteli kutnohorsk. z roku 156 stojí: „Poněvadž jest dvoje svolání kverků po 2 neděle pořád v kostele na kazatelnicích se stalo“ atd.

⁹⁵⁾ Obrázek v Egrische Chronik fol. 63. z r. 1560.

⁹⁶⁾ Kriegk, D. deut. Bürgerth.

⁹⁷⁾ Obširné a pěkné popisy gotických těch stolic viz v Řehákové K. Ho str. 97. 107.

⁹⁸⁾ R. 1606 platí záduší týnské na opravení „stolic mužských v kostele Kn. týnská lit. N. Dačický Pam. II. 225. „francimor v stolicích zvlášť“.

⁹⁹⁾ To trvalo k obecnému pohoršování až po r. 1653. Toho roku „kass rované z register jsou, tak aby jednomu každému domácímu i přesporním svobodně zůstávaly a žádný je za vlastní sobě více osobovati nemá“. Podla v Methodu XV. 90.

starodávna tu a tam rozestaveny stolice, pořízené nákladem okolním. R. 1516 nařiká sobě rychtář Matouš v Praze Nové, postavil sobě stolic v kostele, aby „s tkadlcem Martinem spolu ní klekali, ale že místo si vykúpili draze“.¹⁰⁰⁾

Takové kostelní stolice bývaly pak rodinným majetkem, někdy té staly se příslušností domu měšťanského a byly s ním spolu odávány, zastavovány neb kupovány. Každý trh stolice kostelní Praze zapisoval se do knih zádušních a dál se s přivolením ředníků kostelních. Nové postavení stolic záviselo na svolení vši chrámové osady.¹⁾

V první půli 16. věku nebyla stolice kostelní příliš draha. 1536 kupuje Mřenková od Žabové stolic v kostele sv. Mikulě staroměstského za 70 grošů míšeňských;²⁾ naproti tomu v druhé polovině století byly v témž kostele stolice i po dvou kopách. R. 1561 sil osadních Jiřík Melantrých z Aventina, „aby paní manželce o stolice v kostele dána byla, kteráž je prázdna, a k jistým věcem nům nenáleží. I ukázali jí tu, v kteréž někdy paní Lorencova kova klekala, kterouž za farářství kněze Jana Místopola Šlikova kopu od něho jest koupila“.³⁾ Nevíme, aby slavný knihtlačitel stolice byl došel pro svoji manželku pod dvě kopy.

Toť se rozumí, že stolic kostelních sousedé a sousedky mezi sebou jen netržili, alebrž dosti často o ně se i také soudně přeli.

Příklad v Lounech měla r. 1580 Jilková s Bosákovou o stolic v kostele nemalý soud,⁴⁾ a v témž městě r. 1596 vstoupil do rady městské sám císařský rychtář, žádaje za pomoc ouřední, poněvadž Dorota, Václava Fabity manželka, stolice manželky jeho v chrámě prázdna býti nechce, nýbrž jí vždy nepřestává, protimyslností činíc“.⁵⁾ Jistě příští nedělský den městský rychtář v chrámě vyndával předně paní Dorotu z lavice.

V pozadí chrámovém nedaleko vchodu míval kat svoji prostou stolic, v níž sedával se svými, oddělen jsa od lidí „pocitivých“.⁶⁾

Při obou řadách chrámových lavic stály a připjaty bývaly všeliké korouhve. Byly to hedbávné prapory s obrazy a krumplovaným, náležitě buď řemeslnickým cechům, buď byly kusem chrámového inventáře. Obojí posluhovaly processím náboženským, i když úvodem vítati bylo vznešeného do města hostě.

V knihách pražských v 15. století velmi mnoho čte se odkazů na korouhve kostelní, a odkazy ty nejsou právě nepatrný. Na příklad r. 1472 odkazuje kdos do kostela podolského „na korouhve“

¹⁰⁰⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1046. fol. 125.

¹⁾ Kn. záduší sv. Mikul. z r. 1497 fol. 28.

²⁾ Tamže fol. 29.

³⁾ Tamže fol. 31. Jiné zápisy zajímavé fol. 35. atd.

⁴⁾ Registr. purkm. z r. 1577. Fol. K. 19.

⁵⁾ Kn. arch. lounsk. č. 1. A. 4. fol. A. 4.

⁶⁾ Řehák, Hora 109.

4 kopy česk. grošů — za tolik byla v Podole chalupa — Bl nožír r. 1475 odkazuje k sv. Štěpánu „na korúhve“ deset k

V inventáři kostela Mikulášského r. 1553 spočítali jsme rouhvi, kostelu samotnému (ne cechům) náležitých, sedm „veliký dvě „malé“; r. 1525 měli v témž chrámě osm malých korúhvíc R. 1535 zjednali osadní dvě korouhve zelené.

I venkovské chrámy městské mívaly mimo řemeslnické rouhve své chrámové a počtem nemalým. Po osmi, deseti pracích, mívaly,⁹⁾ takže, bylo-li v městě jen dvanácte cechů, to chrámová, v níž rozestaveno za celý rok dvacet korouhví a porců, dosti zvláštní pohled poskytovala.

Tu a tam po kostele postaveny byly „postávníky“, ze dřeva i ze železa ozdobně pracované, buď cechovní, buď k processím, v Hoře říkali „korbely“,¹⁰⁾ nebo postávníky, na nichž o službách božích svíčky, „nálepky“ na památku dušiček, byly lípány. R. 1525 měli v Týně takových postávníků na voskové nálepky dvacet, což svědčí tomu, že tenhle způsob modlitby za zesnulé byl v té době oblíben.

Svíčičky k tomu prodávaly staré ženy ještě r. 1519 v Praze před kostelem; později kdysi vstěhovaly se „báby svíčkové“ do kostela.

V katolických svatyních při zdi chrámové tu neb onde v křídle byla z povědlnice. Gotické z povědlnice bývaly otevřené stěny. Našich dnů stěží dochovala se kdes některá. Naproti tomu z povědlnic renesančních, jimž určil koncil tridentský nynější obvyklou formu, zachováno hojně, a nejedna z nich je cenná práce truhlářská a řezbářská.

V každém chrámě křesťanském předůležitý kus byla křtílnice. Druhdy bývaly jen kamenné. Nejstarší známá u nás křtílnice cínová je z r. 1406.¹¹⁾

Bývala to umělecká díla podoby někde zvonové, jinde tlové. Na nich ozdoby jsou rejsované, nebo obrazy, nápisy na nich jsou povydané, reliefní.

Z nejvýtečnějších českých křtílnic jest vysokomýtská, r. 1525 Ondřejem Ptáčkem ulitá a zdobená 12 reliefními světlci v gotických obloucích; ¹²⁾ též kutnohorský Ptáček slil také Kolínským křtílnicí, kteráž jest po tu chvíli chloubou v chrámě.¹³⁾

⁷⁾ Při Deskách miscell. č. 26.

⁸⁾ Kn. kostelníků z r. 1497 Fol. 61. 35.

⁹⁾ Schön, Wodňan. Rkp. 64. Ve Wodňanech 8 praporů kostelních. kovníce tolikéž, v Lounech deset.

¹⁰⁾ Dačický, Pam. II. 114.

¹¹⁾ Rybička, Zvonařství 77.

¹²⁾ Šembera, Mýto 39.

¹³⁾ Vávra, Kolín 90.

Prostá křtitedlnice v lounském chrámě, cínová a stojící na h nohách, zdobených bradatými hlavami, stála r. 1518 sedm českých.¹⁴⁾

Křtitedlnice bývaly na zámek zavírány¹⁵⁾ a přihrvávány penem neb antipendiem právě tak jako kazatelnice. Krytí bývalo lbávné a druhdy pěkně vyšívané, ale v týnském chrámě mívali é jen „rouchu plátěnnou, prostou na křtitedlnici“ (r. 1564).

Křtitedlnice stála na stupni na noze kamenné nebo cínové buď prostřed chrámu¹⁶⁾ aneb kdekoli v boční lodi; toho už dávno stali, aby křtitedlna duchem přesně liturgickým musila býti při aně epistolní.

V pilíři u dveří chrámových byla nádoba na kropení. „Kro-ne se,“ praví Solnický, „když do chrámu vcházíme nebo do pří- tků nebo zase vycházíme; kropíme se proti zlému povětří, náhlé rti, též abychom něco škodlivého nepřešli, což by nám na zdraví lžíti mohlo.“¹⁷⁾

Na „pokstelích“, z dřeva pěkně řezaných, nebo na sloupech krakštejnech* kamenných bývala v chrámě kruchta s varhanami. od 8. století zníval hlas varhan, vážný, velebný, mohutný jako ovo boží; a hlasu tomu neodolali naši předkové přes to, že hu- ským pohnutím rozbořili varhan dost a dost. Však už v téže jné, prve než skonána, odkazují měšťané pod obojí nemalý peníz pořízení varhan nových, a v počtech městských za všecken po- ější čas nejedna outrata dotýká se varhan buď opravovaných, buď vé pořizovaných.

Na příklad v Hradci Jindřichově roku 1511 kupují konšelé jirch k varhanům za tři kopy, za sádlo k varhanům platí půl py, ševci Krivoústému platí se za mazání několik grošů, maléři varhan malování též tak. Ostatní rubriky stran varhan hrade- vých scházejí, jen to se čte r. 1515, že dáno varhaníkovi z Bu- jovic, který „varhany skusil“ 4 kopy.¹⁸⁾ V Blatné prý si poří- í r. 1444 varhany s tak ohromným hlaholem, že později pro bezpečí otrásané stavby chrámové nesměl varhanník na nejmo- tnější píšťaly hráti.¹⁹⁾

Jak překrásnými obrazy uměli staří zdobiti varhany, toho pří- ad někteří zbytkové obrazů v klášteře křižovnickém z r. 1467, réhož léta veliký mistr pořídil byl po bouřích válečných nové hany.

¹⁴⁾ Arch. lounsk. kn č. 1. E. 11.

¹⁵⁾ Kn. mikuláš. z r. 1497. Fol. 34. r. 1536 kupuje osada zámek k cínové tedlnici

¹⁶⁾ Na příklad u sv. Mikuláše v Praze cínová křtitedlnice stála v prostřed tela Inventář v manuale osadním r. 1590 fol. 130.

¹⁷⁾ Compendium Solnického r. 1630.

¹⁸⁾ Regis. purkm. v Hradci r. 1511. Fol. 123. 140. 143.

¹⁹⁾ Schaller, Pracheň. 45. Rozebrány varhany ty r. 1740.

Veliké varhany chrámu sv.-Vítského byly rozkazem arciknížete Ferdinanda r. 1560 pořizovány jakožto „věc zemská“. Všecka zem k nim přispěla, neboť kníže poručil, aby z berně se spravil náklad. Stavěl varhany Jonas Šerer za 116 kop 8 grošů českých, a kupec Hebnštrejt v Starém městě na měchy dal 300 koží, sto po osmi kopách českých; malíř Francisco de Cerezio dostal jen na barvu k varhanům 180 kop míš., a dvorský truhlář Hans Sauerloch vzal „za stolicí, na kteréž varhany státi měly“, 50 kop č.²⁰⁾

V starém chrámě nelze nevšimnouti sobě kamenných tabulí a náhrobků, jimiž položena všecka podlaha i všechny zdi. Každý soused přál sobě, aby po smrti byl raději pochován pod kameny chrámovými nežli v prachu země hřbitovní. I protož kdo mohl tuto přednost zaplatiti sobě, zaplatil a spočinul pak v kostele.

A nebyla ani v kostele místa stejně milá. V Ronově r. 1552 chce býti mydlář Duchek pochován „v kostele u sloupu, kde literáti čeští zpívají“; a soused jeho Písecký, také asi člen zpěvné družiny literátské, odkazuje na to peníze, aby „byl schován u českého pulpitu“.²¹⁾

Nejvzácnější místo k pohřbu bývalo při oltáři. Anna z Rožmitála r. 1557 velmi se hněvá na opata v Hradci Jindřichově, že dopustil pochovati nějakého přítele svého Volfa u oltáře. Píše o tom Joachimovi z Hradce: „Von jej pochovati dal v kostel u oltáře, mám za to, že sú se toho Jich Milosti nenadály, aby Jich Milostí chlap z Chotémnic měl tak svůj blízký pohřeb u nich míti.“²²⁾

Pod obojí v Hradci byli příčinou kostelních pohřbů tak málo úzkostliví, že i pod sám oltář toho onoho souseda „schovali“. R. 1604 vzkázali hradečtí Jesuité do rady konšelům, „že kostel svatě Trojice pustne, a těla mrtvá že pod oltáři se pochovávají, přišloliby kdy k tomu, že by kostel měl posvěcen býti (považovali chrámy i zvony „pod obojích“ za neposvěcené), a na oltáři se sloužití, že by musela ta těla mrtvá vykopána býti“.²³⁾

Za pochování v kostele platilo se nestejně. Pokud známe, nejlacněji bylo v Pardubicích. Čtemeť v zádušních počtech městských r. 1562, že „dávají od pohřbu v kostele 4 kopy víc než méně, jakž smluviti se mohou“; na krchově brána jen kopa mišeňská.²⁴⁾ Když pan Lacek Šternberský roku 1561 pochován byl v kostele za 10 kop, zapsali si to Pardubští zvlášť.²⁵⁾

V jiných městech bývaly platy za místa pohřební v kostele až i do padesáti kop, obzvlášť šlechtic, chtěl-li býti v městském

²⁰⁾ Arch. mistodrž. Missiv. č. 69. fol. 398. 434. 64. 75. Nový měch k tým ským varhanům r. 1574 stál 13 kop míš. kn. týnsk. lit. A. fol. 59.

²¹⁾ Kn. kšaft. v Ronově fol. A. 7. A. 9. Výpis Kl. Čermáka.

²²⁾ Fischer, Kopial pís. památ. Rkp. str. 17.

²³⁾ Manual radní v Hradci. Z r. 1604. Fol. 33.

²⁴⁾ Počty č. II. fol. 25. Táž taxa ještě r. 1580.

²⁵⁾ Tamže fol. 19.

ele pohřben, musil hodně mnoho platiti nebo k záduší učiniti az slušný.

R. 1610 zamluvila si Hedvika Smiřická z Hazmburka v Týnském imě místo „v kůru za mřeží železnou proti velkému oltáři, na émžto místě kámen mramorový, starý, malovaný od dvou set leží, ten ven vyvržen bude, až paní umře“. Za to dala 300²⁶⁾ Voračický z Paběnic, ouředník při deskách, dal za místo ostele 100 kop téhož léta 1610.²⁷⁾

Lacinější místa bývala v nevelikém a chatrném kostele sv. Miše na Starém městě. Také je osadní pouštěli na dluh. Rytířský z Dubu r. 1579 slíbil za hrobní místo v kostele „vedle staroho způsobu od každé osoby své rodiny dáti pět kop českých“ — zůstal dlužen.²⁸⁾ Není bez zajímavosti, že i poručníci nadkem výborného juristy Christiana Koldína, v témž kostele poraného, za některý čas byli několikráte marně napomínáni iplatu hrobního místa. Byli to Jan Rakovnický a Jan Kukla aurnperka; r. 1589 píší paní osadní žalobně do rady městské, zamluvil se mistr Pavel z Koldína za tělo své manželky Marty řeznice se dvěma dcerama, tu r. 1583 pochovanými, po pěti letech zaplatiti, a poručníci to učiniti se zbraňují. „Častokráte i některými z nás nebožtík jest říkával, že pro lásku, kterou k záduší našemu a paní manželce i dítkám svým měl, chce dátky budoucí po sobě zůstaviti — ale neučinil nic, a teď prý utějí poručníci ani za tělo páně mistrovo, nedávno pochované, dáti.“ Po některých odkladech 20 kop zaplatili přec.²⁹⁾

Běda bylo tomu, kdo hnul tabulí hrobovou! Roku 1585 hnuli sem zedníci v kostele sv. Mikuláše, majíce „schozelý šnek“ stavovati, a pro to pohnutí kamene, pod nímž ležel hofrychtěř J. Komedka z Rovin, byl hrobník i s ženou vyhnán ze služby.³⁰⁾

Vyličovati tabulí náhrobních nemíníme. Jsoutě v našich koch všude zachovány. Mnohý je ovšem zetřelý a schozelý i ohlouben, ale ty, které při pozdějším krytí dlažby vsazeny byly do zdi neb vnitř chrámu, dosavade zřetelně ukazují obyčejný ráz hrobových tabulí. Bývaly do nich vryty legendy, obsahující datum narození a i smrti, legendy zbožné, dojmavé; povydanými obrazy byly v nich vytesány erby a celé postavy nebožcův.

²⁶⁾ Kn. týnská lit. K. fol. 118. R. 1610 (fol. 123) pojišťuje si při kostele Benedikta místo také Martin Fruwein, jehož tělo bylo trestem bělohroba rozčtvrceno a pochováno po silnicích.

²⁷⁾ Kn. týnská lit. A. fol. 43.

²⁸⁾ Manual dioces. sv. Mikul r. 1589.

²⁹⁾ Výmluva poručníků jest příčinou poměrů Koldínových zajímavá: vymluvili se, „žeby nejedny věřitele nebožtíka pana mistra spokojovali a dluhy zaplatili“. Manual dioces. fol. 104. V manuale staroměst. r. 1589 zapsáno, oněšle poručili poručníkům, aby hrob zaplatili. V sobotu den sv. Máří zapsána je konečná kvittance o záplatě.

³⁰⁾ Manual dioces. z r. 1583.

Zvláštní od starodávna³¹⁾ zvyk mívali naši otcové při tom ten, že obvěšovali hrobní kámen některou věcí — obyčejně zbraní — nebožtíkovou. Dostí často čteme, že nad tabulí hrobní na řetěze visel helm, meč anebo nějaký praporec.³²⁾ Nad Žizkovým kamenem v chrámě čáslavském visel „palcát železný prostřední zdělí dvojn pídí na řetízku, jako klaničník slove; naproti hrobu na jednom pídí visel talíř kamenný zdělí pídí a čtyř prstů a šíří pídí jedné a jednoho prstu a tloušti jednoho prstu. Visel na jednom článku řetězu. O tom talíři rozprávějí, že jest na něm Žizka jidal, a jiní, že jeho kněz na něm svátost oltární míval“.³³⁾

Byla-li osoba nebožcova vzácná, nespokojili se příbuzní s tabulí hrobovou, alebrž do kostela postaven kamenný sarkofag umělecky z kamene řezaný, i sochami zdobený, při němž také mříž bývala, nádherný kus kované práce zámečnické, ba i konvářské. Na příklad kutnohorský Ptáček r. 1511 pořídil „ku hrobu biskupa Augustina v Hoře čtyry lvíčky ze zvonoviny na zábradlí“.³⁴⁾

Všimneme-li sobě na konec ještě toho, že okna chrámová vysazována byla nejen kolečky sklenými, cinem obloženými, alebrž že i často skla okenní byla malována³⁵⁾ buď prostě nebo dílem uměle vypalovaným a rejsovaným, pak že zdi chrámové byly nejen čistě vápnem obmršťovány, ale i polychromovány, erby a štíty světskými malovány³⁶⁾ i obrazy hojně obvěšovány.³⁷⁾ Tož abychom na konec odpověděli k otázce, bylo-li v chrámech čisto.

Ouředníci chrámoví ukládali čistotu zvoníkům. Zvoník týnský přísahal nejprv, „že bude chrám chovati v čistotě, oltáře zdobiti“, a potom teprv mu připomenuli, „aby fakul ani svéc neustraňoval, co se v pytlíčku peticí vyběře, aby věrně odzvoval a při hřímání buď ve dne neb v noci časně zvonil“.³⁸⁾ Ale v kostele týnském roku 1606 „ženy myly stolice a lavice, nádenník vytíral epitařia

³¹⁾ O tom už r. 1323 v Emlerových Reg. č. 365.

³²⁾ O takových náhrobech v kostele čtí v Dačického Pam. II. 164. 165.

³³⁾ Pokrač. kron. Beněš. z Hořov. 119. 120. Popis náhrobku v krm. Marka Bydžov. v univ. knih. č. XVII. G. 22.

³⁴⁾ Archiv musejní. Listiny kutnohorské.

³⁵⁾ V Týně vymaloval malíř r. 1614 okna v kapli za 2 kopy. Kn. z. dušní lit. N.

³⁶⁾ Týnský kostel „byl všicek vybílen a mnohými erby a štíty zmalován r. 1602. Dačický, I. 205. Zmalované klenutí týnské při ohni r. 1679 spadl (v sob. 10. června), a „mnozí z cizích krajin se přijížděli dívat na to“. K „rozlič. spisů“ v arch. pražsk. fol. 76. Prachatičtí mě. i na stropě chrámové štíty všech svých vrchností, a stěny chrámu byly malbami posvátnými zle beny. Sláma, Prachatice 105.

³⁷⁾ Obrazy na dřevě malované, práce krásné na zlaté půdě ze stol. XV zmizely se zdi chrámových, válejí se, pokud nebyly zničeny, po skrývání a depositářích chrámových po tu chvíli. Právě skvosty umění malířského z chrámu husitského viděli jsme v depositorium rakovnickém, a ještě starší a cennější obrazy z 15. věku z chrámu katolického mají pražští křivovní

³⁸⁾ Kn. týnsk. „Rozličných spisů“ fol. 84.

„kostele a zámečník mu je pomáhal zdvihati“ teprv, „až se lidé lomlouvali“. ³⁹⁾

V chrámech venkovských bývalo meteno a čištěno vůbec jen před svátky. Někde k tomu nařídili městské špitálníky chudé, někde musili zaplatiti od jednoho metení „zakřišťanovi“ zvlášť, na příklad v Nymburce r. 1581 2 groše. ⁴⁰⁾

Ouhrnkem ovšem máme při zbožnosti tehdejších lidí za pravdu, že v chrámech bývalo čisto a slično: nečistil-li zvoník dobrou vůli, však ho zbožní osadníci donutili.

Vejděme do sakristie! Nade dveřmi do sakristie čili „kaply“ visíval zvonec v rameni nebo v železné hraniče, druhdy i sličně ozdobené. Dvěře bývaly plechem a železem pobity pevně.

V sakristii po stěnách byly almary, a v nich šat i nádoby k bohoslužbě se chovaly. Někde měli na ty věci sakristii dvojí nadstavbu. V Stříbrě dělal truhlář Staněk almaru kostelní r. 1523 za dvě kopy 20 grošů, ⁴¹⁾ ale bývaly jarmary, truhly, stoly v sakřiště také cennější kusy řezbářského díla.

V Jistebnici v sakristii mimo jarmary a jiné náradí jest i hluká studnice — prý po Novokřtěncích. ⁴²⁾

V jarmarách míval i nejmenší kostelík v Čechách nejprve několik cenných šatů bohoslužebných, jakož byly ornáty, dalmatiky, luviály, štoly.

Stran ornátů jen mimochodem říci jest, že zavrhovány byly od Husitů tábořských, ⁴³⁾ a když ti pohynuli, nebylo proti ornátům žádná nelibky. ⁴⁴⁾ I protož v knihách křaštovních hned po husitské ouřce hojně odkazů na ornáty a mešní rouchy, jakoby zamýšlena byla náhrada za ztráty doby bouřlivé i v této příčině. ⁴⁵⁾

Kněží pod obojí mají za všecken čas i své soukromé ornáty a jiné věci kostelní bohoslužby, s nimiž stěhují se z fary na faru, až jež před smrtí posledního chrámu odkazují. Už r. 1449 odkazuje kněz Havel z Chlumce k sv. Michalu „svůj ornát s ptáčky zlatými“ a k jiným chrámům „pušky k rozdávání Těla božího“, jednu „zlatem vysazovanou“, jinou, „ješto zlatý štrych přes ni, jinou zlatohlavovou“. ⁴⁶⁾

³⁹⁾ Kn. týnská lit. N.

⁴⁰⁾ Kn. v Mus. č. 24. E. 25.

⁴¹⁾ Kn. č. 182. 191.

⁴²⁾ Bibl. mis. dějep. 146.

⁴³⁾ Dle Ebendorfera odívali se Širotci ke mši jediné albou a štolou; Tábořští kněží byli bez pleše, bradatí a při bohoslužbě bývali bez alby a štoly, a v obyčejné sukni kněžské. Jungm. Liter. 47.

⁴⁴⁾ Židek ve Správně (Výb. Lit. II. 756) dí s pošklebkem o pod obojích, že prve byli ornáty potupili, kropáče, kalichy a varhany; nyní ležú jako cizí. (R. 1471).

⁴⁵⁾ Odkazy po pěti a deseti kopách v kn. č. 26. Miscell. při Deskách letech 1450—1462 nejvic.

⁴⁶⁾ Miscell. č. 53. při Desk. fol. B. 10.

Mimo kněze i laikové obojí víry v Čechách z míry často poroučejí některý nádherný kus svého šatu, obyčejně perlovce a kusy aksamitové na zhotovenou neb ozdobenou ornátů mešních.⁴⁷⁾ I hotové ornáty půjčují laikové kostelům nebo je oddávají ke chrámu nebo k některým oltářům na věčné časy.⁴⁸⁾

Teprve v časech předbělohorských vyskytuje se leckde při kněžích protestantském, jenž pod pláštěm pod obojích dostal se ke chrámu husitskému, velmi horlivý odpor proti ornátům. Svatoštěpánský farář pražský Jiří Dikastus ani se tím netajil. R. 1615 dal Týnským za odpověď, „že rád při jejich záduší chce slovem božím přísluhovati, ale vornátu na sebe bráti nechce, nýbrž kaplana, kterýžby v vornátě sloužil, míti chce“.⁴⁹⁾ A tak se stalo. Známý „pan otec“ týnský Dikastus sloužíval potom bez ornátu, a kaplan Matěj Janda musil sloužiti v ornátě.

Bohoslužebné ornáty a kápě byly ze všech a všelijakých látek i z kůže a z plátna, a cena jejich bývala dle toho od několika kop až do tisíců. R. 1522 za faráře Šídla způsoben byl v osadě sv. Mikuláše v Praze ornát černý aksamitový za 21 kopu míšeňskou, a kápě (pluviál) damašková, červená za 23 kop;⁵⁰⁾ málo let před tím (r. 1501) pokládal sobě Václav Vlček z Cejnova „vornát perlový s záponami na vomirálu, jenž byl při kostele ve Vimberce, za tisíc kop míš. grošů“.⁵¹⁾ Ve Stříbře odkázal kdosi roku 1583 celých šedesáte kop míš. na ornát, a koňselé nemohli za ten peníz nic víc poříditi nežli „zlatý kříž k vornátu“, a ostatek za nechali „na spravování kuchyně pana hofrychtěře“, jenž jich přijel navštívit.⁵²⁾

Ornáty byly všech barev.

Černý ornát byl ke smutku a k době postní, v níž teď užívá se barvy modré.⁵³⁾

⁴⁷⁾ Na př. r. 1450 praví v kšaftě Vaněk z Přibramě, písař staroměstský, že půjčil ke kostelu sv. Havla „dvě dalmaticy“. Těch že jemu nechá. Miscell. č. 53. fol. C. 5.

⁴⁸⁾ Jako na př. v Plzni r. 1495 Penizková odkazuje ornát červený, damaškový se vši přípravou k oltáři k obrazu sv. Vavřince. Arch. plzeň. č. 221. fol. 27. „Můj perlový pásek dávám, aby byl udělán okolo vomirálu k zelenému damaškovému ornátu“, praví r. 1503 jiná souseda plzeňská. Lib. testam. č. 223. 41. R. 1586 panna Maria ze Šternberka na Zelené Hoře na Štědrý den odeslala „pocivý ornát zlatohlavový se všemi náležitostmi do kostela sv. Benedikta v Praze, nově vystavěného“. Kn. týnská lit. K. fol. 46. A tak nápodobně dále.

⁴⁹⁾ Zádušní kniha týnská lit. K. fol. 141.

⁵⁰⁾ Kn. kostelníků z r. 1497. fol. 14. V Litomyšli odkazuje v těch dobách Pavel kamenník 24 kop, aby byl koupen „dobrý ornát nazehvál s křížem“. Kn. č. 118. 136 v arch. litomyšlském.

⁵¹⁾ Reg. čern. soudu kom. 24. A. 6. fol. 276.

⁵²⁾ Kn. stříbr. č. 187. fol. 87.

⁵³⁾ Ze postní barva bývala černá (a ne, jako teď, modrá) čteme v knize týnské lit. N. při r. 1614: „Dáno od opravování ornátu černého, kteréhož užívá v postě 1 kopa 50 gr.“

Podoba kasulí vyvíjela se od zvonového ornátu, který postřehujeme ještě v kancionále plzeňském,⁵⁴⁾ až po formu nejspíš. Podobu kříže mívá kněz v ornátě vyšitú na zádech. Poanní břevna kříže nebývala vždy vodorovná, nýbrž na starších nátech, obzvláště na zvonových, jsou postranní břevna k hlavmu pni křížovému v úhlu nakloněna.

Z nejznamenitějších českých ornátů, pokud veřejnost o nich ví, je vzácných tkaninou i vyšíváním, jest červená aksamitová kasule z Hory Kutny. Břevna kříže jejího jsou rozdělena v šestero polí, nichž jeví se scény z mládí Kristova na plátně vyšité. Nejspoději klečí donator s erbem, jehož habitus svědčí o době prvních třetiny 16. věku.⁵⁵⁾

Taktéž vysoce kladou znalci kasulí z Vysokého Mýta,⁵⁶⁾ rudou, aksamitovou a granátového jablka ornamentem zdobenou, na jejímž kříži pni postava Spasitelova. U pat Kristova reliefu jsou dvě postavy: sv. Marie a Jan, stranou je vyšito poprsí sv. Petra a Pavla, a na horním kříži zřítí Hospodina. Všecko je šito silným reliefem, jak tomu bylo v 16. století oblíbeno umění vyšívatecké, překročivši svoje úrodné hranice a vběhnuvši plasticí do řemesla.⁵⁷⁾ Kožené ornáty byly zlatem a stříbrem potiskány.⁵⁸⁾

Nelze pochybovati, že přes všecku zlost časů minulých i novoklasické loupežení dosti ještě zachovalo se v nynějších sakristických kasulích, z ničemných látek moderních porízenými, mnohé textilní a drahocenné památky, byť strhané a nevšimnuté.

Inventáře chrámové z kterékoli minulé doby hojným číslem takových kasulí ucha popisují. Na příklad v chrámu sv. Jakuba v Hoře měly v r. 1516 jedenácte ornátů, šest kápí (pluviálů); v chrámě na Náměti v Hoře počítali r. 1526 24 ornáty.⁵⁹⁾ Kostel Hradce Králové měl v r. 1526 částkem věku 15. 26 ornátů, 6 dalmatik,⁶⁰⁾ kostel dvorský o století později měl 11 ornátů, kápě dvě veliké, 2 malé, k nim „alb a kazilí“ 16;⁶¹⁾ kostel v Hradci Jindřichově měl 12 ornátů, 1499, chrám vodňanský r. 1552 16 ornátů, z nichž tři dány byly „žím mrtvým do hrobu. Jeden z nich byl „kamichový“, jiný „bečný“ byl ze šamlatu černého. K nejlepšímu ornátu byl za šest set let „omirál s perlami“, druhý „omirál“ se zlatými písmeny.⁶²⁾

⁵⁴⁾ Viz též v Jahrb. kunsth. Samml. des allerh. Kaiserh. VII. 202. I.

⁵⁵⁾ Vyličil z vídeňsk. výstavy K. Mádl v Arch. Pam. XIV. Katalog výstavy klade kasulí tu do r. 1500, a míru její uvádí 1:190 dél, šíř 0:800.

⁵⁶⁾ Šíř její uvádí katal. vídeňské výstavy 0:730 m, délku 1:060.

⁵⁷⁾ Mádl l. c. Nejtlustší vyšívání postřehli jsme na kasulích brněnských.

⁵⁸⁾ Dvě takové kasule kožené, zlatem a stříbrem tištěné, ze stol. XVII. v křesť. akad. pražské.

⁵⁹⁾ Sděluje Šimek z arch. kutnoh. lit. č. 177.

⁶⁰⁾ Bienenberg, Königr. 239.

⁶¹⁾ Kn. pamětní z r. 1506. fol. 4.

⁶²⁾ Schön, Wodňan 64.

V Stříbře spočítáno r. 1568 čtrnácte ornátů „dražších i laciných“, ⁶³⁾ a tou měrou opakují se cifry i v ostatních kostelích, pokud známe.

Výpisy těch rouch nejsou v inventářích docela světlý, ale některé slovo přec poněkud osvětluje habitus jejich.

U sv. Mikuláše v Praze měli na příklad r. 1497 „kápí damaškovú, červenú, s zlatým jablkem, zadu visutým“, ⁶⁴⁾ kápí pod ornát šachovanou, ornát zlatohlavový s vomirálem perlovým, ornát zelený, aksamitový, okolo s perlami, s omirálem perlovým s květy, modrý ornát atlasový s hvězdami, ornát aksamitový šachovaný. Šerý aksamitový se zlatem uncovým, se vší přípravou, kromě mapule a páse; 16 ornátů strhaných, 17 kápí rozličných barev a 12 dalmatik. ⁶⁵⁾

V maličkém kostelíku oveneckém u Prahy r. 1433 měli ornát „paldikynový nový s labuťmi; druhý paldikynový se slovy“ — tedy s nápisem. ⁶⁶⁾

V Hradci Jindřichově měli r. 1499 „ornát krásný damaškový, červený, s křížem zlatým a obrazem sv. Jakuba“; „ornát cendelinový, fialové barvy s křížem zlatým a obrazem sv. Štěpána“; ⁶⁷⁾ Paprocký vypravuje, že r. 1448 vráceny byly Strahovu tři humerály perlové, ornát s perlami, alba s perlovými rukávy, dvě dalmatiky s obrazy napřed i vzadu perlovými“; ⁶⁸⁾ v rožmitálském kostele r. 1583 sepsali mezi jinými rouchy i „vornát postavcový se lvy, vornát aksamitový, černý poloviční; vornát zelený s pávovými oky“ a konečně i dva ornáty — plstěné. ⁶⁹⁾

V pražském Týně mívali v hojném počtě ornátů jeden „s kruzifixem, aksamitový, červený a modrý; druhý zelený se svatou Trojicí“. Sic jináče nejčastěji čteš v inventářích o karmazínových ornátech, damaškových, bílých, zelených, červených; o aksamitových s květy a nápodobně.

Kápě, pokud jsou to nynější „pluviály“, bývaly z téže látky a mívaly obyčejně jablka stříbrná na zádech a řetízky na prsou.

V chrámech katolických, obzvláště klášterských, mívali ornátů víc, ale bývaly téže povahy jako předešlé. Roku 1574 spočetlo se u sv. Anežky v Praze dvacet jeden ornát, v nichž byly některé s kříži zlatými a erby; „vomirály“ k nim byly perlovy. ⁷⁰⁾ K ornátům

⁶³⁾ Kn. stříb. č. 187. 182.

⁶⁴⁾ Nejst. kniha. fol. 61. Ta kápě je v inventáři ještě r. 1553. Pozdě zmizí.

⁶⁵⁾ Táž kniha fol. 1.

⁶⁶⁾ Kn. arch. pražsk. č. 992. 149. Nápis na ornátech nejstarších jsou ve výstavě chrámových věcí ve Vídni r. 1887 bylo několik ornátů z alpských zemí ze století 12. a 13. popsáno nápisy.

⁶⁷⁾ Invent. kostela špitálního v arch. hradeckém.

⁶⁸⁾ Paprock. O st. ryt. 231.

⁶⁹⁾ Kn. rožmitálská fol. 225.

⁷⁰⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1172. 128.

y tyto potřeby: „říza“ čili alba, „vomírál, manipulář, pásek stůla“ — a těch věcí bývalo složeno v kostelních jarmarách mi mnoho.

Za zvláštní zmínku stojí, že alby v 16. věku nebývaly vždy prostinké plátěnné řízy. Dostí zhusta čteš, že byly protkávány tohlahvem všelijak barveným.⁷¹⁾ Tato nádhera byla bezpochyby e při obrubě a při rukávech.

Hojným nazvatí jest bohatství chrámové příčinou nádob z kovů hých. Pravda, skoro v každém kostele měli kalichy cínové a monné, ba i monstrance s křišťálovou sklenicí⁷²⁾ mosazné, měděné někde dokonce i dřevěné: ale podle těch nádob, látkou málo echtilych, vždy a všude nahotově byly monstrance a kalichy té a stříbrné.

A nebývaly maly! Stříbrská monstrance, vážící roku 1515 nácte hříven stříbra, nebyla z největších:⁷³⁾ vážilatě kutnohorská l hříven a „byla tak široká, že dlouhoruký muž sotva ji obsáhl“, ak vysoká, „že člověk dlouhé postavy, vypna ruku na horu, va prstem prostředním k vrchu vysáhl“. ⁷⁴⁾ Mělničané měli monanci sedm čtvrtí lokte vysokou.⁷⁵⁾

Na tak veliké monstrance mívali nosítka, kněz sám byl by eží o processí ji unesl.⁷⁶⁾

Že mnohý kus pokladu chrámového, mnohá monstrance, kalich, ška, křížmář, kříže, lžičky a jiné věci byly uměleckým dílem tníkůvým i přeznamenitym, to ví ten, kdo podívoval se pokladům eč dob posavad zachovaným.⁷⁷⁾

Některých inventárních popisů všimneme sobě na konec. Ve dňanech měli podle stříbrné monstrance i měděnou, 12 kalichů, len cínový, a pušku k rozdávání Těla božího, na které byl groš astý, svrchu pozlacený, a devět lžiček ku přijímání dětí, osm avic a dvě kaditelnice (r. 1511).

Ve Dvoře r. 1506 popsali si 12 kalichů, stříbrnou monstranci dnu, mosazné dvě, pozlacenou pušku (ciboř), perlovou druhou, olíků na oltáře 12, křížmář stříbrný, koflíčky stříbrné dva „k umýání rukou kněžím“. ⁷⁸⁾

⁷¹⁾ Inventář zelenohorský v arch. musej. bez datum. Tu jest i „alba zeleným zlatohlavem“.

⁷²⁾ R. 1525 stála v Lounech křišťálová sklenice do monstrance 12 grošů. č. 1. E. 11.

⁷³⁾ Kn. stříbr. č. 182. 263.

⁷⁴⁾ Kořínek, Paměti 235.

⁷⁵⁾ Schaller, Bunzl: Kr. 163.

⁷⁶⁾ „Nosítka k monstranci“ jsou v invent. sv. Mikul. v Praze r. 1553. 61. v knize nejstarší kostelnické; a fol. 2. čte se: „Železo, jako monanci nosí.“

⁷⁷⁾ Čti na příklad výpis plzeňských kalichů z konce 15. století, z nichž en nkazuje i znamenitou techniku „drátového emailu“, která dosavad jen odáváním zlatníkům v Uhrách přisuzována. K. Mádl v Hlase Nár. 29. září 9.

⁷⁸⁾ Rukop. Paměti fol. 4.

V chrámě sv. Barbory v Hoře měli r. 1516 29 kalichů, které vážily od 11 liber až po půl libry stříbra; jeden byl se sv. Ondřejem, na jiném bylo jablko s perlami, na patě jednoho psáno bylo „Kateřiná Zlatá Hus“, a na ostatních byly erby donatorů v reliefech. V kostele sv. Jakuba v Hoře měli mimo dvě veliké monstrance (32½ libry a 63½ libry), z nichž v jedné byl kříž dřevěný, třinácte kalichů; největší vážil 13 hřiven, některé byly však jen o půl druhé libře, čtvero pušek stříbrných, a množství drobných věcí, zvláště číšek a lžiček.⁷⁹⁾

Z kostelního inventáře stříbrského dovidáme se, že některé vzácnější kusy chovali páni na radnici a jen něco málo nechali kostelníkům; v tom asi nejpěknější byla „velká monstranci, a při ní kalich velký, kterého se užívá u Veliký pátek“.⁸⁰⁾

V Hradci Jindřichově z hojného pokladu líbil se nám „kalich bílý stříbrný s pozlatitým knoflíkem s šmelcovanými slovy a se zelenou, aksamitovou korporálnicí“⁸¹⁾ a „pacifikal stříbrný s Agnus dei a svatostí, a na druhé straně vybořený obraz Matky Boží s dětátkem“.⁸²⁾

V Mýtě mívali tři monstrance, jednu mosaznou a dvacet dva talíře na kalichy, mimo jiný hojný počet všelikterakých nádob.

V pokladně týnské sakristie r. 1610 zajímala nás „truhlička krumplovaná pro hostie, od nějaké vdovy darovaná; tomu tovaryši, který ji krumploval, dali osadní dvě kopy grošů“.⁸³⁾ Inventář chrámu sv. Mikuláše roku 1590 nebyl pokladem hojný, ale byl v něm některé zajímavosti. Na příklad „křížmář stříbrný o třech příhrádkách s víčky a erby vyrytými, aby při křtech nemluval páni faráři požívali ho; též číška stříbrná s erby, aby páni faráři před rozdáváním sakramentu do ní se umývali“. Týnskému zvoníkovi odevzdány k ochraně jen tři kalichy stříbrné, pixis stříbrná, dvě lžičky, křížmář cejnový a monstrance mosazná. V kancellum odpočívala monstrance měděná s feflíkem a „kalich s korporálem i korporálnicí“.⁸⁴⁾

Před sto lety (r. 1487) míval též chrám „monstranci stříbrnou a křišťál do ní“; sedm kalichů, jeden měděný, 6 pušek k Tělu božímu,⁸⁵⁾ „konev s nosem k vínu“; „kalich stříbrný s přikry-

⁷⁹⁾ Sděl. Šimek z arch. kutnoh.

⁸⁰⁾ Kn. č. 187. 182. arch. plzeňsk. r. 1568.

⁸¹⁾ Korporálnice bude asi bursa. Viz obraz 2. v Pugin. Glossary of ecclesiast. ornam.

⁸²⁾ Invent. v arch. hrad. z r. 1499.

⁸³⁾ Kn. týnská lit. K. 117.

⁸⁴⁾ Manual osady fol. 130. r. 1590 zajímavý, že inventář Námětský v Hobejmenuje corporal „mršencem pod kalich“.

⁸⁵⁾ Rozličného způsobu pixides, měděné, kožené, dřevěné, forem baňatých, věžitých a jiných viz v pražském Rudolfinum ve vitr. XII. a XVI. Tamtéž ve vitr. V. Kalich gotického rázu as 25 cent. vys. — jakožto vzor malých kalichů pohusitské doby.

adlem k nemocným choditi“; a r. 1538 zrobil zlatník Mikuláš témuž chrámu ze tří kalichů „jeden s řápkem“, jenž vážil 10 říven.⁸⁶⁾

Kalich „s řápkem“ býval na přijímání laikům, ačkoli obyčejně posluhovaly také jen lžičky i zrostlým lidem, nejen dětem, i když jsme svrchu četli v inventáři vodňanském; čtemeť r. 1581 v Praze o „lžičce, jako jí krví Páně posluhují“.⁸⁷⁾

V inventáři kostela sv. Anežky v Praze r. 1574 byly podle ných mnohých věcí i tyto: „kalich cínový s patinou, monstranci osazná“ a šest kalichů stříbrných, z nichž „jeden v prostředku bílka pozlacený“; dále „dva kříže pozlacené, ve větším kříž křížůlový, v prostředku a na druhé straně mající amatysty české syři; v menším kříži s obou stran osm amatystů českých“.⁸⁸⁾

Naposledku staneme při inventáři pražského chrámu Svatočelavského na Zderaze, jednak abychom také ukázali osadní, kteří nevážíli sobě pokladu uměleckého, a jednak abychom zvěděli, jakou cenu měl poklad chrámový na penězích. R. 1619 totiž řivedli si správce kostelní zlatníka Jungera, a ten jim zvážil velikou monstranci (23 hřiven), 14 stříbrných kalichů, dvě pixides, a přikryvadel na kalichy, všecko všudy v 57 hřivnách a 8 lotech. O té odnesli poklad do královny mince, kdež roztaven byl. Došli zaň 487 kop míš.⁸⁹⁾

V některých chrámových inventářích postřehujeme víc mědi nežli zlata, ale to tím, že zvoníkům na opatrování pro všední služby víc nesvěřili, a inventáře o věcech vzácných před rukama není.⁹⁰⁾

V každé sakristii viselo mimo alby a jiné prádlo kněžské také několik komží, kápi zvoníků a ministrantů; u sv. Mikuláše v Praze r. 1497 měli „nové tři komže, a na nich ruože veliké“; deset komží malých. V Hradci Jindř. měli r. 1497 ještě několik komží štěnných „obyčejem starodávným bez faldů“.

V sakristiích stály také ampulky, konve, konvice i půlky cínové zejdlíky.⁹¹⁾ Také tu bývalo cínové umyvadlo s ručníkem na stříčku — u pražského sv. Mikuláše měli roku 1497 také jednu „vavotň bezvíků“ — a některý zvoník tu míval i formy a „kru-

⁸⁶⁾ Kn. kostelníků z r. 1497. fol. 1. 31.

⁸⁷⁾ Arch. pražsk. č. 1121. 163.

⁸⁸⁾ Arch. pražsk. č. 1172. 128.

⁸⁹⁾ Rukop. v univ. kn. č. 17. E. 24. 12. Též Lehnerův Method XVI. 25.

⁹⁰⁾ Na př. v Rožmitále r. 1583 všecek poklad v sakristii byl: „tři kalichy zrné, jeden pozlatitý, monstranc měděná, dvě pušky (ciborium) měděné, zřímu Tělu, dva křížmáře a měsíc aksamitový.“ Kn. rožm. právní fol. 225.

⁹¹⁾ U sv. Mikuláše r. 1590: „Konvice k službě boží tyto, k pulpitu jedna, kálík, půlka, ampulky dvě a dvě čišky cejnovy.“

Vymlouval se, že byla v kapli karlštejské díra dřív, nežli se stal kaplanem.⁴⁾

Nade vším chrámem dozor mívali v městech našich ouředníci na rok volení, jimž vůbec říkáno „kostelníci“ neb sakristiané, latinské též „aediles et praefecti dioecesis“.

V městech venkovských stačili dva; při pražském chrámě Týnském bylo jich i 24. Někteří (osm) péči měli jen o chrám a pořádek v něm, a ti byli vlastně kostelníky, jiní na péči měli zádušní důchody. Při menších osadách pražských bývalo kostelníků šest.⁵⁾

Kostelníky na venkově volili konšelé; kostelníky pražské až po rok 1593 volila osada chrámová, od toho léta volili ony kostelníky, kterým příslušela správa jmění, konšelé pražští v radě;⁶⁾ ony však, jimž zůstal na starosti jedině chrám, volila osada i na dále.⁷⁾

Osadní scházeli se v hromadu. Trest na obmeškání schůze nložili si r. 1531 za předsedy Jindřicha Prefata z Vlkanova Svatomikulášští osadní po 5 groších.⁸⁾

Druhdy osada scházela se dle potřeby, kdy se jí vidělo. R. 1618 konšelé staroměstští zakázali osadám scházeti se bez vědomí císařského rychtáře a purkmistra, z nichž jeden neb druhý, nebo některý z konšelů budou prý schůzím přítomni.⁹⁾

Ouředníci čili kostelníci chrámoví mívali registra, do nichž zapisovány příjmy chrámové a vydání. Ale o tom zapisování praví kniha mikulášská r. 1539 tuto pomluvu: „Páni ouředníci a kostelníci, majíc pořádně příjmy a vydání spisovati, svú velikú pilností poznamenávati zapomněli.“ R. 1562 byli viněni „kostelníci od sv. Mikuláše na Malé straně, že mají nedovolené nepořádky v registrech. Ale soud uznal, že mohou důchody „stálé“ zapisovati, důchodů „běžných“ pomíjeti.¹⁰⁾

K příjmům stálým byly kladeny platy z polí, z vinic, z domků zádušních, z krav zádušních;¹¹⁾ k příjmům „běžným“ odkazy rozmanité, platy za zvonění, činže ze sklepů a krámů kostelům náležitých,¹²⁾ a jiné všelijaké případnosti.

⁴⁾ Reg. černá hejtm. č. 2. J. J. fol. G. 10.

⁵⁾ Na příklad u sv. Mikuláše volení ročně 2 ze starších osadníků a čtyři z mladších za kostelníky. Kn. nejstarš. zádušní fol. 13. r. 1531.

⁶⁾ Kn. týnsk. záduš. lit. K. fol. 50.

⁷⁾ V Manuale záduš. mikul. stojí r. 1592: „Volení ouředníků v osadě mikuláškové volení se ujíti ráčili a do všech osad ouředníky volili, toliko kostelníci mají od osad volení býti.“ Fol. 211.

⁸⁾ Kn. zádušní z r. 1497 fol. 12.

⁹⁾ Kn. týnsk. lit. K. fol. 151.

¹⁰⁾ Arch. pražsk. č. 1155. N. 24.

¹¹⁾ V Ronově r. 1581 dána byla zádušní jalovice komusi na plat 4 grošů českých ročně. Kn. kšaftů arch. ronov. fol. 6. Vypsal Kl. Čermák.

¹²⁾ Na příklad k Týnskému chrámu náležely činže ze všech krámů pod loubím. Ze sklepu najatého pod „školou“ ročně 3 kopy byly, od punčocárně

Z toho příjmu platili ouředníci plat — pokud stačili — kněží, varhanníkoví, zvoníkům, na opravy v kostele, žákům pěvcům, kantorům. Pokud nestačili, musil platiti sáček obecní neb sbírka osadě.

Některé pražské záduší mívalo k právním potřebám i svého atého advokáta. Takovému „jorgeltníku“ platilo mikulášské záduší r. 1589 ročně pět kop, a povinností jeho bylo „potřeby zádušní při soudech a kdežkolivěk, zastávati a k spravedlnostem pomáhati“.¹³⁾

O důstojnost kostelnickou některý soused také nestál. Na příklad r. 1610 prosil Casolár a Pirchan v Hradci Jindřichově, aby práce sachristijanské byli propuštěni“. Ale konšel „odložili, počet kostelní se držeti bude, aby připomenuli zase“.¹⁴⁾

* * *

Městské chrámy bývaly, buď celé, buď díl, obklopeny hřbitovy. Praze téměř každý kostel spojen byl s osadním hřbitovem, nač méně cizinské krchov (kirchhof), v Čechách na místě povětivěho rásnějšiho názvu „pohřební zahrady“ zobecnělé, světle ukazuje.

Na hřbitovech „předkové naši své komnaty až do obecného vstání lidí z mrtvých vstání měli“.¹⁵⁾ Tato slova staroměstského ráře (r. 1602) o příštím z mrtvých vstání také nejčastěji na hřbitovní tabule bývala psána; psávali a ryli do kamene, že ten onen muž, že odpočívá do příštího vzkříšení, „do dne příštího Syna žího“.

Lidé povržení — kati, rasi a jiní podobní — mívali zvláštní místa na hřbitově právě tak, jako jim bývalo za živa na zvláštním místě v kostele stávati a klekati.¹⁶⁾

I lidé bez své viny zabítí mívali při zdi hřbitovní místo pomenené. Dorota Kořenářka r. 1603 vstoupila do staroměstské osady ské žádajíc, „aby manžel její, kterýž u zdi, kde se zamordován kladou, pochován jest, z toho místa potupného vyzdvižen byl, tližeby se toho nestalo, že by zvon, kterýž slítí dala, zase od ní chtěla“. Osadní nepovolili. Prý „to za vobyčej jest, aby se sm mrtvým nehejbalo“.¹⁷⁾

Na hřbitově všude bývala kostnice, kterouž v Čechách na několika místech ozdobilí kalvariemi a figurami všelikterakými, z kostí

ámešku pod školou r. 1606 kopa, hrnčič pod školou platil dvě, dvě říčky od sklepu pod zemi kopy atd. Kn. týnsk. lit. N.

¹³⁾ Manual zádušní z r. 1583. fol. 108.

¹⁴⁾ Manual radní v Hradci. r. 1610 fol. 12.

¹⁵⁾ Carchesius o Stavu měst. 86.

¹⁶⁾ V Praze měli „povržení“ svůj hřbitov u sv. Valentina.

¹⁷⁾ Kn. týnsk. lit. K. 89.

lidských skládanými. Kostnice bývaly pořáde plny, poněvadž pro nevelikost hřbitova hrobník kosti z hrobů pořáde vybírával.¹⁸⁾

Hřbitovy nebývaly vždy klidnými, posvátnými místy. Při obrubě jejich sedávaly v Praze leckdes kramářky, někdy obruba hřbitovní byla dočista strhaná, a krámce s rozličným zbožím bývaly na samém hřbitově. Po hřbitovech poléhávala všelijaká městská chasa neuzitečná; pásala se všelijaká domácí zvířata;¹⁹⁾ tu děly se všelijaké schůze ouřadem nařízené, na příklad v Praze na určitých hřbitovech dělo se tříbení městských žebráků; na hřbitově děly se i schůze bouřlivé a k pohnutí směřující, což na příklad tuze vyčítal Slavata Jindřichohradeckým, řka: „že r. 1619 v neděli postní Oculi na krchově sešli se, z čehož veliká neslušnost se nachází, že jsou takové své uvažování a nařizování v den nedělní, a k tomu pod nebem na krchově konali a tu jako nějakou vojenskou radu mezi sebou drželi.“²⁰⁾

Na hřbitovech městských stávala obyčejně i městská fara a škola. Že také škola při kostele a hřbitovu položena bývala, tof dědictví historické. První školy vůbec bývaly při klášterských chrámech a v rukou cfrkve; v městech hned z prvopočátku ujal tedy chrám a kněz farní školu městskou také.²¹⁾

Škola byla někdy i v samém farském domě, jakož toho ve věku 16. příklad na Smečně.²²⁾

I když v 16. věku novou školu pořizovali, po starém zvyku nikde jinde jí nezpůsobili než na hřbitově při kostele. Na příklad Litoměřičti, majíce r. 1550 vysazenu školu novou, vyšší, vystěhovali chudé ze špitálu, na hřbitově stojícího, a dali do budovy špitální školu, jen aby nebyla hřbitovu škola nevěrnou. Jenže tenkráte proti tomu namítal, což vzácný případ, arcikníže Ferdinand, když prý se „při té škole u kostela lidé pohřebují, že by nad tím osoby stavu panského a rytířského i jiní, kteří by svy své do též kolleje dáti chtěli, v tyto morní časy stížnost máti mohly“. Ale neporučil, aby škola přenesena byla jinam, to by byla velmi nezvyklá novota, alebrž poručil, „aby pohřeb odtud (od kostela Matky Boží) k sv. Jiří byl obrácen“.²³⁾

Farní a školní domy někde byly pěkný, jinde chatrný. Obzvláště školní stavení vyličují se v starých pramenech dosti zhusta

¹⁸⁾ Kriegk D. deut. Bürgerth. II, 129. a kn. lounsk. č. 1. E. 11. r. 1520 „Kosti z kyrchova nosil Abraham ad s. Petrum.“ Takových řádků jest v knize vic.

¹⁹⁾ V Litomyšli r. 1593 také ovce. Kn. arch. litom. č. 120. 147.

²⁰⁾ Vyměření na obec. Jindř. Hrad. v Mus. Česk. Rukopis. fol. 3.

²¹⁾ Die listin Otak. II. 1265 v Praze při každém farním kostele mě býti zřizena škola pro děti. Školy při klášterích a chrámech kollegiální byly důležitější. Tomek. Praha. I. 452.

²²⁾ Herm. Jireček v Arch. Pam. IX. 64.

²³⁾ Arch. mistodrž. Missiv. č. 46. 157.

akožto budovy zpustlé. Pražská škola u sv. Haštala stala se i přílohim. „U sv. Haštala — škola jako šatlava.“²⁴⁾

Kdežto farář i z nejlakomějších konšelů přec vypnul — jakož o tom na svém místě zevrubně se položí — že mu faru jak tak spravili, sic odstěhoval se jim jinam: ale při škole nebyl, kdo by toutéž váhou nutil, a nad to snažili se žáckové kde které školy městské věrně a pilně o to, aby škola byla rozbita.

V Hradci Jindřichově už v nejstarší knize od r. 1487 rok co rok platí ouřad za sto i tři sta vytlučných koleček sklených v oknech školních. A ta správká podnikána jen jednou v rok na jednou. V jiný čas zůstávaly v oknech díry, kteréž bakalář zimním časem i hadrem ucpával.

Na druhou stranu však věrně jest dáti svědectví, že právě v 16. věku dotekl se stavební ruch i některých škol městských. Staré nedostatečné budovy trhány, a na místě jich zdvihány nové, ale ovšem většinou jen zhola prosté. Stavěti školské budovy zevně z míry nádherné a vnitř nepraktické: toť vynález teprv naší doby, a jen u nás.

O škole berounské vypravuje městský kronikář,²⁵⁾ že byla r. 1553 již na spadnutí; pročež se r. 1567 počala stavěti nová, a stará byla pobořena i odklizena. „Nová škola byla kamenná a v dolejšku veskrz klenuta. V krově, prejzy krytém, byla vížka se zvoncem k svolávání žáků, v čele školním byl štít, jenž r. 1697 spadl větrem, a byl tak obšírný, že 3300 cihel z něho vyrumováno.“ Ve škole byla jedna síň veliká, kde se učilo, a ostatek byly komory, byty bakaláře, kantora a jiných školských officiálů i studiosů, kteří po stěnách obyčtů svých i zevně na školní zdi latinské a jiné verše černidlem a hručkou přehojně a velmi rádi psávali.²⁶⁾

Co tu psáno o škole berounské, to lze vzítí za zevnější habitus všech městských škol.

Průčelí školního domu, byl-li z pěkných, zdobívaly sošky, obrázky a freska, obyčejně z odkazů sousedských porízená. V Hoře vytesány na škole sv.-Jakubské nade dveřmi v mramoru erby těch, kdož přispěli k stavbě.²⁷⁾

Kterak v době Rudolfové asi vypadala zevnějškem škola městská z nejlepších a nejnádhernějších, to viděti po tu chvíli na škole Týnské, která svými renesančními štíty zaclání portál chrámu Týnského. Obraz na ní býval od starodávna. R. 1534 odkazuje pražský illuminator Pavel dluh 39 kop gr., aby za ty peníze malíř Michal způsobil „Olivet“ do kaple bratrstva malířského v Týně, a „za dílo

²⁴⁾ Schaller, Prag III. 121.

²⁵⁾ Seydl, Kronika. Rkp. z r. 1828 str. 61.

²⁶⁾ „Dole ve škole u vchodu v pravo, než se tu (v Berouně) zřídila norma, latinské důvtipné verše, jichžto nám nikdo neschoval, po stěnách a velikém množství se spatřovaly.“ Týž str. 64.

²⁷⁾ Kořínek, Paměti 163.

tabule“ poručil Michalu malíři, „aby ten obraz Matky Boží na škole Týnské k rynku vešken znovu obnovil, a to na rozeznám mistrů malířů.“²⁸⁾

A kterak daleci bývali naši předkové všelijakých ohledů pedagogických a zdravotnických: toho důkazem škola sv. Haštala v Praze. Postavili ji r. 1557 „s velikým nákladem, a dole v přízemku jejím byla kapla, jako v ní kosti chovají.“²⁹⁾

Okolek chrámový býval čištěn jen před hody. Tedy dvakrát, nejvýš třikrát za rok. Na příklad v pražském Týně platí r. 1610 kostelníci „na Štědrý den od vyvezení šesti vozů smetí všudy okolo kostela a fary 30 grošů; na Bílou sobotu tolikéž od vyvezení šesti vozů smetí.“³⁰⁾ Některý rok bylo smetí ještě víc než dvanácte vozů.³¹⁾

---

²⁸⁾ Při Deskách Miscell. č. 92. P. 8.

²⁹⁾ Kn. mikul. kostelníků z r. 1497 fol. 5. 18.

³⁰⁾ Týnsk. kn. lit. N.

³¹⁾ R. 1607 nedí se, kolik vozů bylo, ale placeno od nečistoty a smetí, při kostele sebranych, celých pět kop!

KAPITOLA PÁTÁ.

Radní dům.

Nejvýbornější dům v městě — mimo kostel — bývala radnice.

Do 14. století nebylo u nás radních domů.³²⁾ Rychta byla, a v ní mocný rychtář. Do ní scházeli se konšelé k soudům zahájeným o trhy a jiné věci pozemkové. Šlo-li o věc jen konšelům příslušnou, scházeli se v bytě purkmistrové, a když konšelé konečně vyzdvihli sobě radní dům, v němž rychtář dědičný neb zeměpanský neměl nic činiti: tož nelze v tom neviděti, že radnice byla kamenný výraz konšelské snahy po samostatnosti; a když posléze konšelé dědičné rychtáře potlačili a rychty sobě pokoupili: byl rathouz samosprávy obecné kamenný představitel.

Každý rathouz má své dějiny, svůj rozvoj. Vznikl z malinka a vzrůstem moci konšelské i rozvojem měst a obecních prací vzrůstal i on, jsa stále přestavován, doplňován, novými budovami a přístavky olepován a rozhojňován.

Pozorovati tu věc dosavad na radnici staroměstské po jižní její straně. Roku 1338 koupili konšelé v rynku na rohu dům se dvorem od Volflína od Kamena, „aby v něm zřízení konšelé věci obecní každého času vedle potřeby jednati a uvažovati mohli“.³³⁾ Teprve dlením doby a z nouze přikupovali konšelé sousední soukromé domy, a upravovali je k svým potřebám.³⁴⁾ Až do našich dob těch domů bylo na straně východní, k náměstí obrácené, tři; novou, nevkusnou přestavbou splynuly se starou radnicí v dům jediný; na straně jižní dosavad stojí starobylé domy tři, rázu sic spolu příbuzného, ale individuality trojí, a též tyto tři domy dnes jedna radnice jsou. Malá původní radnice dlouhého nestačovala. Král

³²⁾ Zoubek, Zákl. měst str. 29. Také v Němcích začaly se radnice pěkně stavěné teprve 14. věkem. Gengler, Stadtrechtsalt. 311.

³³⁾ Praví Mart. Carchesius v Stavu městském.

³⁴⁾ Emler, Průvodce po radnici.

Albrecht, přijímaje roku 1438 poslušenství Pražan, seděl na stoličce — na rynku.³⁵⁾

Králi Ludvíkovi r. 1512 přísahali Jihlavští také před radním domem,³⁶⁾ ježž potom brzy rozšířili.

České radnice vůbec od počátku století 16. se opravují, zlepšují, přestavují a rozšiřují.

Radnici novoměstskou „začali znovu stavěti r. 1520 ku poctivosti města a zakladatele jeho Karla IV. a na Koňském trhu boží muky pěkné a nákladné s řezbami, ježto tu od půldruhého sta let stály, zbořili, a to kamení tesané odvožili do rathouza a kladli je do paláce, kterýž dělali podle věže.“³⁷⁾

Plzeňští konali zahájené soudy v domě rychtářském ještě r. 1487;³⁸⁾ o radnici mluví se tu již v půli století 15., ale byla tak malá, že skoro dobře stalo se, když r. 1507 vyhořela. Po roce 1550 začali stavěti novou, nynější, pěkným renesančním slohem. Stavěl ji Hanuš Vlach.³⁹⁾ Pochopujeme radostný pocit, kterým psal písař ponejprv v nové radnici roku 1556: „Pan purkmistr, tebdáž Ondřej Petruželka, a páni spoluradní v této nové radní světnici zasísti ráčili. Dejž Pánbůh dar svého sv. požehnání k šťastnému a spasitedlnému spravování.“⁴⁰⁾

V Bělé postavili si radnici teprve r. 1486;⁴¹⁾ v Litomyšli složili se měšťané na stavbu domu radního r. 1418, tedy poměrně dosti brzy, ale byl asi za 56 kop a 14 grošů malý a nenádherný;⁴²⁾ i protož v 16. věku postavili sobě radní dům nový, a ouřadovali v obou, zovouce jeden rathouz hořejším, druhý dolejším.⁴³⁾

V Kolíně nemívali zprvu lepšího domu; teprve r. 1494 koupila obec gotický pěkný dům, druhdy knížete Minstrberského, a upravila si ho za radnici.⁴⁴⁾ Berounští stavěli radnici důkladnou teprve roku 1513, před tím mívali za celé 15. století jen prostičkou.⁴⁵⁾ V Rakovníce a v Lounech o málo let po tom (r. 1520) vznikly „rathúzy“: slovem lze říci, že ruch stavitelský v době Vladislavské způsobil v Praze i po venkově v mnohých městech, že sobě pořídila vkusnější radní domy.

³⁵⁾ Staří Letop. 108.

³⁶⁾ D'Elvert, Iglau 213.

³⁷⁾ Staří Let. 141. 142.

³⁸⁾ Arch. plzeňsk. lib. sentenc. č. 2. fol. 88. 104. 142 ještě r. 1487 koná „vohájený ten súd v jizdbě“ rychtářově.

³⁹⁾ Obšírněji viz důkladný článek Strnadův v Sborníku Tomkové 16.

⁴⁰⁾ Protok. konš. č. 19. str. 108. a též Strnad.

⁴¹⁾ Městská kniha C. XX.

⁴²⁾ Jelínek, Litomyšl 271. 272. V městě Veselí postavili si r. 1417 rathouz za 1846 zl. 58 kr. Schaller, Budw. Kr. 109.

⁴³⁾ Kn. litomyšl. č. 120. 117.

⁴⁴⁾ Schaller, Kouf. Kr. 40.

⁴⁵⁾ V počtech z toho roku čteme častokráte, že obec platí Mikulášův ročníku, pracujícím okna v rathouze, první, druhý, třetí měsíc, 12 tesařů tebe

Radnice té doby jsou poslední domy gotického rázu. Shořela-li která kdes o nemnoho let po Vladislavovi, pomáhali skoro všude laši stavěti novou rázem už renesančním, a králům českým lze zdáti chválu, že za celé 16. století stavby radnic všelikterak podporovali, tu zříkajíce se na čas pokut a odumrtí, tu dovolujíce, aby hotový peněz z berně neb z posudného měšťané sobě na outraty avební strhli.⁴⁶⁾ Také osvobozovali králové domy radní všech oplatků; ale o královských Olomoučanech víme, že platili králi ště r. 1535 ze svého rathouzu ročně 25 kop grošů českých.⁴⁷⁾

Nápodobně i vrchnosti poddaných měst snažily se ulehčiti úkladu na dům radní v městě svém, poskytujíce stavivo i osvozuujíce nový dům robot a platů.

Podstatnou částí radnice byla věž s hodinami a pavlač, buď nad vchodem radničním, neb podle něho nedaleko umístěná, s kteréž se oznamovaly obci zprávy důležitější povahy. Pavlač bývala obyčejně podezděná, a v tom podezdění obyčejně pořídili konšelé několik krámů.

Někde oblíbili sobě od starodávna tento krámový přístavek před radnicí tou měrou, že naň položili po obou stranách šikmé schody a vchod do radnice vyzdvihli až na vrchol pavlače do prvního patra.

V Staré Praze byl dotčený balkon od r. 1510 pod věží k výhledu, táhna se do rynku; a v něm byla řada (14) nevelikých krámů, řečených „bohatých“. Sedali tu „rodšmídi“ — soustružníci a kováři — a klempíři. Vrch balkonu byl plochý, beze střechy. Na něm seděla r. 1621 kommissí popravní.

Elegantní renesanční balkon nad vchodem radničním mají v Olomouci. Na průčelí východním zdvihá se od země přístavek ne právě kusný, v němž je vchod do radnice a tři krámy. Po šikmé svrchní ploše toho přístavku s obou stran jdou schody nahoru na balkon, jenž jest uslechtilá práce vlašská: strop leží v předu na čtyřech tluhých sloupcích, podobou tak pěkných, jako jsou sloupce pražského letohradu Ferdinandova.

Jinde mívali balkon radního domu prostý jako v Praze. Jinýchohradeckým vytesal r. 1610 Křištof Casolar kamenné schody, a rathouz zevně vedoucí, pod nimiž bylo tré dveří kamenných a okno, všecko za 80 kop a 2 strychy žita.⁴⁸⁾

o k rathouzu, Jan zedník a rychtář jeli do Prahy změřit oken, Štěpánovi vřihajícímu krov na rathouze za den 6 grošů, tesaři za den po 4 groších, a jednání oken litkupu 1 pinta vína atd.

⁴⁶⁾ Arch. c. k. mistodrž. Miss. č. 69. fol. 201. r. 1561 dává císař 200 kop sk. Novoměstským z pokut a nápadů na vystav. věže rathouzní, od hromu přelé. Miss. č. 68½ str. 138 dostávají Rakovníčtí pomoc na rathouz r. 1565; a že str. 410. poroučí císař hejtmanu na Chlumci, aby Chlumeckým na vyvěšení rathouzu 3 peci cihel a něco tesanic se vydalo r. 1579 atd.

⁴⁷⁾ Arch. c. k. mistodrž. Miss. č. 13. str. 243.

⁴⁸⁾ Arch. v Hradci. Man. radni fol. 11.

V Pardubicích zdvihal se balkon od země a měl v podstavci svým krám s hrubým zamřežovaným oknem; to okno bylo „pod prahem v rathouze“. Ostatek zdi pod balkonem položen třemi tabulemi, na něž lepil bířic mandáty.⁴⁹⁾ Takž nějak nápodobně vypadalo i ve Střibře a zajisté též v jiných městech, kde do radnice vcházelo se po schodech zvenčí na portále, a vjíždělo se vraty pod schody těmi zevními.

V některých městech na odpor tomu zas podrželi dlouho pradávný zvyk, že pod prvním patrem radnice bylo loubí, v němž byl bujný šum malých krámčů. Balkon pak byl stranou, aneb ho nebylo.

Průčelí radnice bývalo nápisy a malbami ozdobováno. Nejčastěji erby městské neb znaky řemesel čelnějších a cechovních bývaly na zed radního domu malovány.

V Hradci Jindřichově r. 1610 dali malíři Ernstovi „záplaty od malování erbů na rathouze jedenácte kop“. V Berouně platí konšelé r. 1515 „za vocet a barvy k štítu a k herbu na něm“ a „za olej i barvy k vikéróm vše v rathúze“. ⁵⁰⁾ V Lounech pozlatil r. 1519 na nové radnici malíř Vrtílek „lva, voľa a městský herb“ za 60 grošů. ⁵¹⁾

V Mýtě Vysokém dali si namalovati na štít rathouzní sv. Jiří s drakem a k tomu ještě Herkulesa s kyjem. ⁵²⁾ Střibrští pořídili si na „čelí“ nové radnice, kterou jim r. 1589 začali stavěti plzeňští Vlachové Albrecht, Bartoloměj Škarpalin, Denotin a Jan Vlach. ⁵³⁾ nádherné sgraffito; r. 1590 na to koupili nejprv 3 putny sazí za tři kopy 47 grošů. Malíři Janovi z Plzně zavedli „na smlouvu malování pět kop“; později mu dali ještě tři kopy a přikoupili dvě putny sazí. ⁵⁴⁾

Kutnohorští „dali sobě r. 1607 vůkol rathouz zřejsovati figurami rozličnými“ a nad radní světnicí na štítu devět makovic baňatých, pozlacených, postavili. ⁵⁵⁾

Že byli měšťané schopni zajíti vtípem i malbou rathouzní až příliš daleko, to víme z přesného listu Ferdinanda krále, jež psal z Řezna r. 1557 Mostským: ⁵⁶⁾

„Zprávu míti ráčíme, že ste na rathouze svém městském des soudný, a při tom faráře svého jemu na potupu namaľovati dali.

⁴⁹⁾ Počet pardub. II. 1562. fol. 18. Ve Střibře stála tabule na mandáty r. 1590 6 grošů. Kn. střib. č. 193. fol. III.

⁵⁰⁾ Arch. beroun. nejst. kn. počtů.

⁵¹⁾ Arch. lounsk. č. 1. E. 11.

⁵²⁾ Šembera, Mýto 48.

⁵³⁾ Kn. střibrsk. č. 193. fol. 17., 19., 23., 27., 66., 78., 83. Jan Vlach měl stavěti i kostel v Sulislavi, ale že přišel o dílo, dali mu Střibrští na zproštění 48 grošů. Fol. 83.

⁵⁴⁾ Kn. střibrsk. č. 193. fol. 126. 129. 152.

⁵⁵⁾ Dačický, Pam. III. 99.

⁵⁶⁾ Sob. po obrác. sv. Pavla. Arch. c. k. místodrž. č. 60. fol. 101.

jakoby ho čerti do pekla táhli; též také k umučení a obrazu Božímu místo Panny Marie a sv. Jana nějaké dvě osoby, vše na otupu a posměch, vymalovati dopustili.“ Hrozí jim trestem a na onec poroučí, aby tu malbu hned zamazali.

Kde nebylo maleb, měli sochy, jakož bývalo na staropražském domě radním. Tu stálo na konsolách mezi sedmi okny gotickými od baldachýny několik allegorických soch.⁵⁷⁾

Se sochami a malbami spolu všude na radnicích bývaly nápisy.

Jižní průčelí pod římsou pražské radnice ozdobeno jest a bylo z znaků pražských řemesel a nápisy mnohými, z nichž pyšný nápis: „Praga caput regni“ dosavad zachován. Jiné byly zlaté na černé půdě v rámech renesančních, vše latinské, jeden červený na černé půdě, pocházející z doby Rudolfa krále, byl po česku psán a obsahoval mimo jiné věci i modlitbu: „Všemohoucí otče všehomíra, sám ochraňuji radu a dej, by pod ní žilo právo zbožné; koho má prozřetelnost nezachrániti, toho uchrániti nikdo, buďsi jakkoli odmělný, nemůže.“ Obšírné nápisy latinské — hexametry a pentametry — na pražské radnici v průčelí jižním pocházely od Scaligera a Martina Kuthena. Onen vychvaloval zdravotu (bonus aër, terra salubris) a révu i ovoce pražské; Kuthenovy čtyři verše prahy, že Praha převyšuje slávu svou jako její věže štíhlé vysoce spínají se nad hrady městské. K těm veršům Kuthenovým připovídaly se starší i mladší nápisy. Z oněch byl: Hic locus odit, amat, amat, conservat, honorat: nequitiam, pacem, crimina, jura, probos.⁵⁸⁾

Vizme některé nápisy radních domů venkovských měst. Nejsou bez kulturní důležitosti.

Na radním domě kutnohorském r. 1595 napsáno bylo napomenutí senátorům, kteří za úřední povinností sem vstupují, aby před veřejnými zanechali soukromých záští, hněvu, přátelstva a jiných vášní. Aby pak byli tím ochotnější poslušni: vyhrožoval jim nápis posledním soudem: „Nam ut aliis aequus aut iniquus fueris, ita quoque tibi iudicium sustinebis.“⁵⁹⁾

V Nymburce na portále v podloubí radničním stálo r. 1526 napsáno, že „tento dům stavěn jest, aby v něm spravedlnost a soud právní byl zachován“; u vchodu pak ve zdi v pravo latinským písmem byli konšelé napomínáni, aby nebrali darů.⁶⁰⁾

V Horšově Týně na radnici latině napsánu měli prosbu Bohu, aby spravedlivost boží byla obci světlem. Nápis druhý bez bližšího oznamoval též latině, že město vyhořelo, a s ním 36 domů zašlo.⁶¹⁾

⁵⁷⁾ Delineatio Wernerova. Na té mapě to patrně.

⁵⁸⁾ Nápisy dotčené viz v Schallerovi III. 681. I. B. 2., kdež i toho dočteš, že všechny všudy vápnem zabileny a zrušeny jsou r. 1784. Též srovnej Schaller, Průvodčí po radn. a Mikovce Starož. I. 178.

⁵⁹⁾ Řehák, Hora 161.

⁶⁰⁾ Baroch v Arch. Pam. XI. 92.

⁶¹⁾ Schaller, Klat. Kr. 98.

Na radnici v Bělé byly v dolejší části štítu čtyři výklenky s obrazy freskovými představujícími Spravedlnost, Víru, Moudrost a Lásku. Nad samým vchodem do radnice v kameni stesán byl nápis šestiveršový z r. 1613, obsahující prosbu, aby lev Kristus vládl městem, jako lev v erbě město zdobí. Hřšíníkům volá pak nápis: „Judicibus sedes hic est, scitote profani!“⁶²⁾

Nejvíce popsána a pomalována v Čechách byla asi krásná radnice prachatická. Prachatičtí stavěli ji od r. 1570. Podobou a ráz-em stavěna vlašským. Na vyklenuté římsce pod samou střechou namalovány byly obrazy osmerých ctností „v ženských podobách barvami nejživějšími“.⁶³⁾ Trpělivost sedí v stínu zeleného stromu s beránkem. Opatrnost baziliškovi ukazuje zrcadlo, aby, hledě vně, otrávil se pohledem vlastním. Láska namalována s dvěma dětmi. Justitia s mečem a vahama, Fides s kalichem a křížem, Naděje hledí k nebi, spoutána jsouc, a symbolem jí kotva. Fortitudo jest se lvem, Strídmost se psem, u mísy stojícím a hladovějším.

V druhém pořadí pod římsou jest obrazů několik. Nejprve soud Šalamounův o dítě, kterýžto obraz mívala většina radnic domů vnitř neb vně na sobě; pak historie Zuzanina ve dvou kusech, čtvrtý obraz představuje soud dvanácti konšelů, dále tři obrazy dotýkající se historie onoho soudce, jenž porušiti se dav, od krále Kambysa byl odřín. Koží jeho — v třetím obraze — měla býti soudná stolice povlečena. Posléz namalován je ohromný muž a rožmberský erb.

Nad nejnižšími okny jest obraz soudce přijímajícího dar, ale za jeho zády už hrozí smrt. Při tomto obrazci je český nápis, jehož počátek tento:

„Kdož pro dary křivé soudíš chudého,
Vyrhnu tě z soudu i lidu mého.“

Druhý český nápis, jenž jest vlastně soudu městskému na urážku, svědčí o upřímné a dětinské naivnosti tehdejších lidí:

„Bohatý chytře, vida zlé, vyhne se,
Chudý před se jde, v škodu uvalí se;
Právem každý neviný bývá dáven,
Skrz dary bývá vinný pomsty zbaven.“

Třetí nápis obsahuje tutěž dobromyslnou urážku, ale poněkud po básnicku:

„Právo pavučině se přirovnává,
Již brouk prorazí, muška v ní zůstává.“

Šestero nápisů ostatních byly vesměs latinsky psány a obsahovaly všelikteraké průpovědi z klasiků a z Justiniana. Obzvláště

⁶²⁾ Umlauf, Běla. Nápis v Schallerovi (Bunz. Kr. 207) nesrovnává se do-
cela s Umlaufovým.

⁶³⁾ Velice obsírně citují se tu nápisy v Slámově Obraze minulosti měst
Prachat. str. 174. atd. a v programu gymn. Hradce Kr. r. 1881 psal o věc
malbách a nápisích Miltner.

kládaly, co je obec, pro niž by umřítí žádný neměl se vzpírati, práké užítky pocházejí z obce měšťanské — laus, honor, dignitas — je tu byla pochybná definice, co je civis — prý to muž, jenž asť svou miluje. Dále zevrubnými nápisy vykládalo se, kterými nostmi obec spíše ostojí: láskou a dobrou volí všechuěch — a ne k zbraněmi; ale nejspíše zákonem ostojí obec.

Do spousty latinských slov připletla se také národohospodářská sada z Aristotela o populaci co do majetku rozdílné. Trojí prý ou lidé v obcích, bohatí, prostřední a chudí. Nejlepší jsou oni střední, „quia medium semper est optimum“. Konečné mluví poslední nápis o závisti a cituje zase Aristotela, vině starce v ouřadě, potiskují mladíka, jsouce „bonae indolis invidia capti“.⁶⁴⁾

Na těch několika příkladech dosti bud. Nebyla každá radnice k popsána a pomalována jako prachatická, ani ne tak jako pražská: ale nápisy a malbu nějakou měla kde která. Zajímavá věc a širozená spolu, že obsah těch nápisů na radnicích po vsi Evropě ěl stejný ráz. V Padově napomínal latinský nápis konšely, aby ebrali darů a soudili spravedlivě.⁶⁵⁾ Týmž způsobem napsali si i radníci v Bononii, jen ještě dodali, aby se v čas konšelé do dy scházeli. V Řezně, v Lipště napomínal nápis pány radní, aby tupující do radnice zanechali venku „omnes privatos affectus“: ost, nenávisť a přátelství.

Radní domy bývaly na vrchu ozdobovány cimbuřmi, štíty vykými, věžičkami, praporečky na makovicích a všelijak dle slohu avby a vkusu stavitelova i měšce konšelského.

V Jindřichové Hradci roku 1496 maloval mistr Houza „kohvičky k více rathouzní na plechu, a Kocúrovi placeno r. 1510 zlato na veliký praporec na rathouz 48 grošů“.⁶⁶⁾

Kteraká bývala dekorační snaha stavitelů radnicních, to souditi z té maličkosti, že plzeňský stavitel nepoetickým dymníkům dnice městské dal podoby kalichů tulipánových, patrno, aby vše udy na tom krásném domě bylo krásné.

I v těch městech, kde místo modernějších radnic renesančních sluhovaly starší a prostší gotické družky jejich o zubatých štítech a příklad v Táboře),⁶⁷⁾ i tu snažili se konšelé leckterýms poějším přílepem, obrubou okna, portálem a všelijak jináče dům dní ozdobovati a strojiti sličné.

Vysoké střechy domů radních dříve nežli jiné v městě domy valy kryty „skřídrou“ modravou a hladkou,⁶⁸⁾ ale nebylo v krá-

⁶⁴⁾ Schaller připomínaje radnice prachatické (Prach. K. 135) dí, že ná na ni byly řecké i hebrejské — ale r. 1790 už tak pobledlé, že jich ne- o lze čísti.

⁶⁵⁾ „Exeute manus ab omni munere, partes patienter audi, benigne re- nde, juste judica.“ Carchesius Stav měst. str. 95.

⁶⁶⁾ Arch. v Hradci. Reg. purkm. z r. 1487 fol. 52. 119.

⁶⁷⁾ Kolář, Progr. real. gym. 1871.

⁶⁸⁾ Novoměstští r. 1570 koupili skřídrou na rathouz od Jana Bořity z Mar- na Vokofi. Kn. arch. pražsk. č. 397. fol. H. 19.

lovských městech vzácností, že ještě r. 1571 nová radnice berounská kryta šindelem přes svoji architektonickou leposť a ozdobnost: bylťe štít její vysoký a mistrnou štukaturou zdobený, nad ním v špičce zdvihala se vížka, bílým lesknavým plechem svítící. S vížky na makovici rozepínal veliký orel císařský křídla svá všecko pozlatitá.⁶⁹⁾ Také stříbrskou radnici, od Vlachů v nově r. 1589 stavěnou, kryli půl čtvrtým tisícem šindelů za 5 kop a 36 grošů.⁷⁰⁾

Vysoko nad radní dům pnula se věž. Pohlédneš-li obrázkům měst, v Paprockém vydaných, přesvědčíš se, že rathouzní věže byly stavby imposantní, a fantasií že stavitelé nebyli chudi. Od prosté střechy stanové, buď holé neb obstoupené v rozích čtyřmi štíhlými vížkami, až po věž podivnou při rathouze mladoboleslavském, která jest svou baroční renesancí ne nepodobna poněkud čínské nějaké věži a poněkud indické pagodě: což tu všelikterakých forem!

Výška věže na radnici souvisela obyčejně s výškou věží na branách. Toť naše mínění. Bylo-li místní potřebou zdvihnouti patřičně krajinu některou z bran do hodné výše, tu bývala rathouzní věž skrovnější (Pardubice, Rakovník); měl-li býti kraj a město obezíráno s věže rathouzní, vystavěny za to věže na branách na vysoce (Praha).⁷¹⁾

V některém městě vykonala věž kostelní službu obezírání, a se uskrovnilo pak na branách i na radnici.

V takovém městě mívali na radnici jen vížku. Ale vížky sličnou! V Hradci Jindřichově r. 1493 koupili na vížku „na rathouze k orloji“ plechy bavorské, na ni učinil tesař „kranc“ za 10 grošů, pozlacená hvězda nad makovicí pořízena dvěma kopami „stolari, jako okna dělal u vížce“, platili pivem. Jankovi zlatníkovi od pozlacení hvězdy na vížku dali 14 grošů, „k pozlacení té hvězdy za slaniny i svíce dali 5 grošů, Uhrovi, pověžnému trubáči jenžto pobíjel vížku, půl kopou zaplatili“, a pobíjel ji hřešil „z Nurmberku“, jež stály 37 grošů.⁷²⁾

Stříbrští koupili na svou vížku v rathouze 10 soudků plech bílého za 21 kop, k tomu přidali 20 kop slavkovského plech černého — kopa za kopa — a pobíjel ji platněr r. 1593.⁷³⁾

Věže radních domů na své vrcholi bývaly zdobeny makovicemi, na nichž druhdy plechové a pozlacené podoby hvězd, slunců měsíce neb koruhvičky, vše větrem do kola se otáčející, sázeny byly v době Rudolfově jali se na makovice vstavovati orly císařské místních astronomických znamení.

⁶⁹⁾ Seydlova kron. rukop. v Č. Mus. fol. 110.

⁷⁰⁾ Kn. stříbr. č. 193. 48.

⁷¹⁾ Snahu tu postřehně divák snadno při věži novoměstské. Dům rathouzní býval vyšší dnešního domu soudního, a což věž nad to vysoká! Poměr výšky býval při radnici Starého města. Věž byla 220 střevidů vysoká, tedy jako dnes — a radnice až do konce století šestnáctého byla o jedno patro nižší nežli je nyní.

⁷²⁾ Arch. v Hradci. Reg. purkm. r. 1487. fol. 35. 37. 38.

⁷³⁾ Kn. stříbr. č. 193. 99. 262.

Do makovic vždy kladeny věci divné a listy památné, vzkazy otomkům. Když léta 1612 velkým větrem nahnílý hrot novoměstské věžní makovice se sklonil, a páni makovici nemohli než sníti, položili za čas novou, zlacenou, a rožeň k ní dali pevnější a netyčili naň již „přešlá pohanská znamení: slunce, měsíc, které uprostřed rožnu větrem točily, a na vrchu hvězdu, alebrž dali ta místa jiná, křesťanská a říšská znamení, totiž vorla, nad ní korunu s jablkem a křížek na vrch“. ⁷⁴⁾ Do makovice vložili znamenání jména radních osob, písařů, služebníků, deseti soudců, „estipánů“, k tomu přiložili, co tam prve od 24 let bylo, jako verše krabičku, v níž kornoutek korálů stlučených a kus rohu jeleň; verše napsal druhdy „Matheus Philomates Walkenbergensis castro Walkenberg, poeta laureatus“, a jiné verše byly od mistra Jana Campana Vodňanského. Verše obsahovaly jména pánů, poetně daný rok 1589, ⁷⁵⁾ a konec: „hoc ideo carmen fabricatum diceris e, possit ut a sera posteritate legi“. Druhého básníka verše začaly se nadpisem: „Mnemosynon gratae posteritati positum“ — konávaly se prosbou modlitebnou: „Christe, hanc turrim tuto re diuque jube“.

Na věžích radničních visívaly zvony, zvonce, cymbály. Zvony zvonci volání bývali buď konšelé v radu, buď obec k valné hromadě aneb k ohni; některý nižší „zvoneček“ volal na noc lidi hospod a jiný provázel odsouzence k popravě. Každý měl svou hu. Některá radnice měla zvon hodně veliký. Klatovský zvon ní příkladem vážil 99 centnérů (r. 1580) a stál 695 zl.; ⁷⁶⁾ malý zvoneček rakovnický stál r. 1550 pět kop, a v Lounech stál r. 1518 zvoneček na rathouz do rady zvoniti“ 12 grošů. ⁷⁷⁾

Cymbály byly k hodinám. Zvonce i cymbály druhdy visívaly v trámecích, číhajících z věže ven, a bývaly pod malou stříškou. Velikého gotického okna věže staroměstské číhal cymbál směrem k ulici Sirkové až po r. 1805, kdy okno pro ciferník nových hodin dilet. ⁷⁸⁾

Neurázelo tehdejších lidí oko, visel-li provaz od některého konce se samé střechy věže radničné až dolů k vratům. Mlado-

⁷⁴⁾ Při D. Z. Misc. č. 75. fol. 38. kus III. („Neslýchaná bouře byla v pátek Mladětek 28. Dec.“; tou zlomil se hrot.)

⁷⁵⁾ „Quinque ter a nato tunc ibant saecula Christo Uno anno, ter sex, quinque lustra minus.“

⁷⁶⁾ Schaller, Klat. Kr. 18. Nápis toho zvonu jest zajímavý: „1579 po ohnivém mé zkáze, 1580 ač mne slil Němec Švejcar draze, 1581 však zle, neb rok jsem Vám sloužil, 1582 až mne zas Čech Martin Jindra slil, 1582 dím, volám, an přišlo z neštěstí, že pro nedošlé uši po třetí musil jsem m předělán býti.“ atd.

⁷⁷⁾ Kn. lounská č. 1. E. Tento zvonek „do rady zvoniti“ visel ve zvláštní výžce u římsy a v koutku jednoho ze dvou štítů radnice r. 1520 pomně. Zajímavý toho obrázek má pan Maerz v Lounech.

⁷⁸⁾ Emler, Průvodce 9.

boleslavští kupují r. 1619 za 13 grošů „provázek konopný 50 loket zdělí k zvonci na hlásného.“⁷⁹⁾

Vytahování zvonců na věž nějakou nedělo se bez slavnosti. Roku 1598 16. září „do čtyř set pacholat táhlo cymbál na smyku na rynek novoměstský; dán na věž, na nějž hodiny bill. Potom r. 1640 od větrů jest dolů shozen.“⁸⁰⁾

Nahoře spolu s těmi zvonci a cymbály obývali hlásní a muzikáři, trubači, pozaunáři. V době Rudolfové mívalo již mnohé město své městské pozaunáry. I v nevelikém městě Liberci pořídila roku 1607 Kateřina von Rädern městskou kapelu pozaunářskou.⁸¹⁾ Týdně měl mít pozaunár z obce platu 1 kopu 48 grošů míšeňských, a povinen byl s druhy svými hráti v neděli v kostele, a denně na věži rathouzní ráno a večer troubiti a bubnovati půl hodiny; o svátky, posvícení a jarmarky bylo konati muziky větší. Jeden z pozaunárů nad to musil vytrubovati každou hodinu. Tak v Liberci.

Pražští pozaunáři, jimž vydána r. 1585 od purkmistra obšírná instrukcí,⁸²⁾ také byli kapelou. Jeden byl za předního vystaven, a „měl tovaryše, lidi dobře zachovalé a v tom umění vycvičené, k sobě připojiti“. Poslušnost slibovali purkmistrovi. Kdoby „prokazoval vzpuru“, toho měl přední oznámiti.

Povinnost pozaunárů byla tato: „Ode dne Vzkříšení pána Krista až do sv. Michala předně v den Páně nedělní i v svátek v místě obyčejném domu rathouzského pobožné mutety, a zvláště pro tempore, a vejšejí každého dne všedního, kromě pátku a soboty, na věži rathouzní dvakrát, ráno v hodinu čtrnáctou a po druhé v hodinu dvacátou druhou; potom od sv. Michala až do Veliké noci v neděli týmž způsobem jako času letního, kromě všedních dnů, jednou, a to o poledni, na instrumenta ku poctivosti jeho Milosti Císařské, též pana purkmistra, pánův i všech obyvatelů města tohoto troubiti mají. Pakli by kdy kterého dne tak se nezachovali, tehdy nemá jim za týž den lun (mzda) se dávatí. Pokavadžž tiž pozaunáři v službě jsou, nemají nikam přes pole žádnému se nepřijčovati bez dovolení purkmistra. Chtěl-li by kdo zde v městě při poctivých sňatcích jich potřebovati, mohou to s uctivostí konati, nedávajíce na sobě pohoršení; však vykonajíce to, po jiných domech, ulicích nemají též svobody požívatí a zvláště nočné povyků troubením a pískáním nedělati, také po domích šenkovních troubení a pískání nepožívatí.“ Služba byla za 12 grošů v témdni a na čtvrtletní výpověď.

V moru aneb když nalehla turecká vojna tužeji, nesmívali pozaunáři troubiti nic.

⁷⁹⁾ Arch. bolesl. Počty r. 1619.

⁸⁰⁾ Paměť něčí, zapsaná v exempl. Velešl. kalendáře v bibl. e. k. gymn. akad. v Praze. str. 486.

⁸¹⁾ Hallwich, Reichenberg 115.

⁸²⁾ Arch. pražsk. č. 326. fol. 30.

Pardubičtí pozaunáři a trubači mívali od polovice 16. století měsíčního platu půl třetí kopy míš. Bývali povinni hláskou ve večeru a od půl noci k „světu“. Od večera do půlnoci míval hlásku měsíční, jehož služba byla málo nad půl kopy měsíčně. Ten troubil troubu, r. 1543 za dvě kopy grošů koupenu.⁸³⁾

Že na věži, kde spolu bydlilo a troubilo několik pozaunárů, byl život živý, toho doklad známe z věže staroměstské radnice. R. 1613 častokrát prali se a nadávali sobě, na „grancu“ stoletý, pozaunáři Jan Bydžovský a Jan Pražák. Konečně přišli zaat konšelům. Bydžovský žaloval, „kterak v místě pokojném, na rathouzni, Pražák moc nad ním provodil, pro nic za nic divné rátky začínal. Před svátky vánočními, když jim po húsci odešlo bylo, že jest bez vědomí jeho takové housky přijal, a přišel opilý na věž, tím darem božím po stole házel, naň se sápal ať naň hoditi chtěl“. A když onehdy za sebe jen na chvíli přelal jiného, sehnal ho Pražák — a „sám mnoho času jiného, který předešle mezi vojáky passovskými byl, místo sebe na věži uchával. Vodí sobě nahoru vojáky a jiné lidi, s nimi hoduje a olů schází a věže prázdné zanechává“.

Trubač Pražák všeho popřel a nařknutí stran „Passováka“ vyjel takto: prý dal za sebe na věž „člověka dobrého ze stavu českého Haugwice, kterýž pro potřebnost svou na též umění se učil a jemu se pořádně vyučil“; Bydžovský prý na věži sám převládá učedníka, vyhnaného od pozaunára novoměstské věže⁸⁴⁾

Kterak páni rozvaděné muzikanty smířili, nepraví kniha. Ví se, že věž rathouzni byla i veselý pelech trubačů, zchudlých šlechticů, vyhnaných učedníků a vojáků všelijakých.

Ozdobou věže i města všeho bývaly hodiny. O rathouzních hodinách českých jsou zprávy z konce 14. věku. V Praze v letech 1405 a následujících mají zvláštního orlojníka ke službě městských hodin, a v tom století už nebylo města ani městečka bez hodin. Místovány byly na věži buď hodně vysoko (v Staré Praze) nebo v prvním podnebí nebo docela dole.

A města česká nespokojovala se všude jen hodinami prostými. Olomouci pořídili si už r. 1419 znamenitý orloj umělecký, jenž r. 1570 rozhojněn byl kalendářem a figurami.⁸⁵⁾

Nade všechny orloje umělecké vyniká náš staropražský, o němž píše Emiler:⁸⁶⁾ „Ačkoli na sklonku středověku podobnými díly obličná města se ozdobovala, nebylo přece, jak starší spisovatelé máčí i cizí poznamenávají, v celém světě žádných hodin, které se pražskému orloji vyrovnaly.“⁸⁷⁾

⁸³⁾ Počet pardub. v Č. M. I fol. 9.

⁸⁴⁾ Kn. šestipanského úřadu č. 475. fol. 129. v arch. pražsk.

⁸⁵⁾ Müller, Olmütz.

⁸⁶⁾ Průvodce po radn. 25.

⁸⁷⁾ Hertz v Gesch. d. Uhren na první místo je klade před hodiny v Jeně, ku, Gothě, Štrasburku, Paříži, Dijonu, Metách a Lundu. Arch. Pam. VII. 470.

Vtěsnán jest pověstný orloj pražský mezi dva opěrací pilíře rathouzní věže, zajímá tedy místo neveliké; ale co v něm uměleckě krásy, vědecké moudrosti, technické zručnosti a kolik na orloji věcí podívání i přemýšlení hodných! Tu je „měsíčník“, kalendář v ráme bohatém, v němž větvoví sličně se proplétá, nad měsíčníkem je ciferník v ráme, v němž listy a zvířata se střídají. V ciferníku zobrazeny jsou pohyby těles nebeských, země naše stojí uprostřed, a zlaté pruty a čáry naznačují obratníky, rovník a jiné vědy a věci astronomické. Na okraji kruhu naznačeny po staročesku hodiny od prvé po slunce západu až do dvacáté čtvrté.⁸⁸⁾

Není pochyby, že staří naši obstupovali orloj s pietou a s podívením, moudřejší mluvíce o astronomických počtech a zjevích na orloji, prostější divájíce se na smrt s hodinami písčnými, na lakomce s měšcem a jiné pohyblivé sošky, v krásném gotickém sloupoví po obou stranách orloje postavené, a všickni kladli do tajemného stroje staročeských hodin rathouzních tolik uctivé hrůzy, jakoby s ním souvisel zdar i život našeho národa. Odtud tolik pověstí a zkazek orloje se týkajících.

Převzácné ty hodiny postavil r. 1490 Hanuš, hodinář český,⁸⁹⁾ a spravoval si je až do smrti, po něm ještě žák jeho, mistr Jakub, uměl pomáhati mechanismu znamenitého orloje tak, že poslouchal věrně. Ale po Jakobově smrti nerozuměl orloji ani žádný mistr z kolleje, ani hodinář z Norimberka, na schváli k němu volaný.

Orloj povlekl se prachem a pavučinami. Teprve r. 1553 po dlouhém přemýšlení a zkoušení napravil ho a vyčistil věhlasný malíř kancionálů, Táborský z Klokotské Hory, a byl jím nadšen tak, že ho všecek vypsál⁹⁰⁾ a k tomu vypsání, velmi zevrubnému, přibásnil ještě pět sappických strof.

Po smrti Táborského scházel orloj zase. V prvních letech 17. století již nešel. Roku 1613 povolání jsou hodináři dva do ouřadu na radu, „kterakby orloji rathouznímu spomoženo bylo; i oznámili, poněvadž velmi znečištěný a pavučinami potažený, zaprášený,

⁸⁸⁾ Orloje na 24 hodiny měli též v Itálii. V městech našich začali počítati hodiny „po německu“ o dvanácti někde hned po bitvě bělohorské (v Jihlavě r. 1623); v Olomouci už prý r. 1571; málo kde se zachovaly české orloje až do předešlého věku. Že se s orlojem staročeským neradi někteří loučili, to soudíme ze zápisu v knize Horšova Týna. Tu (fol. 98) při r. 1651 píše se: „Z poručení hraběte Adama z Trautmansdorfa, však s velikou obce škodou, hodiny české v německé změněny. Dáno hodináři z Plzně 81 rýnských, malíři 24, za zlato na cifry 5 rýn. 30 kr., truhláři od prken okolo nich udělení 2 rýnské.“ V Norimberce ještě r. 1640 dělali hodiny s obojím ciferníkem, jenž byl „deutsch und wellisch oder böhmisch“. Anzeig. für Kunst u. deutsch. Vorzeit. 1883. 125. Pozn. Döbnerova, že má býti místo „böhmisch“ asi „römisches“, je pošetilá, ale charakteristická.

⁸⁹⁾ Že Hanuš byl Čech, dokázal náde vši pochybu Tomek. Praha VIII. Táborského velmi pěkně malovaná. Tištěný výklad viz v Emlerové Průvodci a v Böhmové Beschreib. der Rathhausuhr.

kolika let nejsou vypravován, zůstává, jinším způsobem po-
o býti nemůže, než aby vyčištěn byl“. Byl tedy orloj za
te dni vyčištěn, „aby město, jakožto hlavní, bez hodin ne-
alo, a nařízen ponocný jeden, který hodinky s sebou měl
ypršen jich kladivem na zvon bil“. ⁹¹⁾

o bitvě bělohorské zastavil se staročeský orloj na mnoho let.
e podle příkladu Pražanův i město venkovské pořídilo si
a to v téže době od téhož umělce Hanuše jako Pražané,
ajímavý doklad nalezli jsme v knihách Jindřichova Hradce.
i roce 1493 zapsáno totiž v počtech ⁹²⁾ městských nejprv,
i „malří od tabule, k orloji malované, půl druhé kopy;
i, jenž tabuli dělal k orloji, 20 grošů, zvonari domácímu
bálu 2 kopy, péro k cymbálu 4 groše — a mistru Hanu-
Prahy od orloje na rathouz dokonání všeho dáno 18 kop
zpropitného tovaryši 10 grošů“.

ražský mistr pracoval o tom orloji asi dosti dlouho. V počtech
jeme, že už od roku 1488 dosti často platí se za loket, dva
půl lokte „strun k hodinám“. Loket za 12 denárů. Ty
či, jak v Lounech říkali, „straunny“, byly k bití hodin. ⁹³⁾
o odchodě pražského mistra ještě r. 1495 platí purkmistr
neum barvu, jíž kolo k orloji zbarvili“. ⁹⁴⁾

o slavném jiněně mistrově soudíme, že orloj v Hradci Jin-
vě byl pěkný. A protož usměje se s námi čtoucí, dověda se
y, sto a několik let mladší, když byl orloj mistra Hanuše
i lidí a dlením doby sloužiti přestal Hradečanům, že při-
jest do města jakýs Toufar, „který chtěl hodiny buď starý
vy dělati, a ten, ohlídvše hodiny, oznámil, že zprvopočátku
mistr nebyl a žádný proporcí dobrý nedělal, tak že by
rávku) daremný náklad byl“. ⁹⁵⁾ Páni dali mudrci za pravdu,
ho se naradivše, kázali dělati hodiny nové — a starý orloj
áv, jenž „neměl dobré proporcí“, vyhodili do starého železa.
dnes za to dali Hradečtí, kdyby se mohli chlubití orlojem
ovým jako Pražané!

otázce, zač byl orloj v druhé půli 16. věku, odpoví nám
e kniha ze Stříbra. Orloj nový r. 1567 koupili konšelé od
zámečnice za 70 kop míšeňských, a hodináři za dopravení
14 kop 30 grošů: ⁹⁶⁾ stál tedy orloj Stříbrských čtyřikráte
li Hanušův jindřichohradecký 70 let před tím.

adějovický hodinář Michal smluvil r. 1581 s Kasejovickými
y na celý orloj udělati, hospodářsky způsobiti, aby se klikou

Kn. šestipanská č. 475. fol. 29. v arch. pražském.

Reg. purkm. z r. 1487 fol. 39.

Kn. lounská č. 1. E. 11.

Tamže fol. 41. 44.

Arch. v Hradci. Manual radní z r. 1604. fol. 131.

Reg. memor. č. 187. fol. 34. v arch. plzeňsk.

natahovaly i s provazy po skřipcích aby šly, též zvonec aby se před hodinami bicími zvoněním ohlašoval, vše za 60 kop míšeňských a za staré hodiny „kasehovské“. ⁹⁷⁾

Orloj na veliké věži Pražského hradu byl r. 1568 porizen od Pavla Frejlichy, hodináře z Litomyšle, za větší peněz. Bernáci zemští z poručení císařova vydali mu 15 zlatých rýnských a 129 kop 34 groše. ⁹⁸⁾

S Pavlem hodinářem r. 1560 Litomyšlští smluvili, „aby hodiny shořelé k sobě přijal a je tak opravil, aby na celý orloj i se čtvrtmi každé hodiny dobře a v své váze šly a se bytedně bítí mohly, za to se mu dá 50 kop míš.“ Ale ty hodiny dány na věž kostelní. ⁹⁹⁾

V Hoře stála r. 1545 jen „sfera“ k hodinám s literami pět osm kopy české, a Lounským pořídil malostranský mistr Endreš r. 1519 speru za 12 kop. ¹⁰⁰⁾

Za dobrý chod orloje městského ručivali hodináři druhdy až i deset let. ¹⁾ Koncem století slevili, a Rakovničanům kadaňský hodinář, jenž jim r. 1596 k orloji čtvrtelní hodiny přidělal, „nepřipovídal“ víc nežli na rok za práci svou. A kterak pěkně to pořídil, aby v Rakovnici byly čtvrti, o tom psali konšelé kadaňského úřadu: „Uměl jest se k nám dobře domlouvati o záplatu svou, ale jak jest orloj s hodinami spravil, hned po odchodu jeho jest zkušeno. Jak odešel, orloj se zastavil a posavad každého dne nejméně dvakrát se zastavuje.“ ²⁾

Rathouzní orloje řídili a spravovali v českých městech lidé rozliční, k tomu najatí. Nejobyčejnější zámečníci. Za tu práci mívál zámečník v 16. věku 4 i 5 kop do roka. Potřeby — obzvláště „špik“ k hodinám — kupovali páni sami. Správce pražského orloje býval pro nesnadnou práci ovšem placen lépe. Roku 1529 učinil Staroměstští smlouvu s „mistrem Jakubem vorlojníkem“ a Václavem Zvůnkem, hospodářem rathouzním, že mistr bude učiti Zvůnka „správě orloje a umění vorlojnímu“ do roka; v tom času že bude míti služby 15 gr. českých na týden a Zvůnek 5 grošů. Po vyjití roku, ač-li by mistr té práce při orloji vésti nechtěl, měl ji postoupiti hospodáři rathouznímu a podržeti půl mzdy; za druhou půli měl sloužiti Zvůnek. ³⁾

Téhož roku platili Plzeňští svému orlojníku 8 kop za rok. ⁴⁾ Mladoboleslavští platili počátkem 17. věku tomu, jenž orloj řídil, 12 kop v rok. ⁵⁾

⁹⁷⁾ Z arch. buděj. Kopl v Hist. Sbor. II. 317.

⁹⁸⁾ Arch. c. k. mistodrž. Miss. č. 68 1/2 fol. 190. 260. 275.

⁹⁹⁾ Arch. litomyšl. č. 119. fol. 22.

¹⁰⁰⁾ Kn. lounská č. 1. E. 11.

¹⁾ „Hnulo-li by se v nich v těch deseti letech nebo polámalo co, to hodinář na svůj groš opravit povinen.“ Ibid.

²⁾ Kopiař v arch. rakovn. r. 1596. č. E.

³⁾ Liber. antiquis. šestip. uř. č. 56. fol. D. 21.

⁴⁾ Kn. arch. plzeňsk. č. 35.

⁵⁾ Kn. bolesl. lit. D.

V století 15. nebylo mzdy tak veliké, ale za to více uznání: Litomyšlští r. 1457 darovali zámečnickovi Janovi, že chvalitebně orloj spravoval, dům u Německé brány.⁶⁾

Na konec nelze pominouti, že se některým nešvárným hodinám radničním lidé posmívali. Novoměstské hodiny dostaly se do sprstého přísloví: „Vyšehradských svobody, staroměstská kašna (porouchaná), malostranské mlýny — a novoměstské hodiny aby — pozlatil . . .“⁷⁾

Odbyvše vypravování své o věži rathouzní, nemůžeme ještě vejíti do radního domu. Jest ohledati a všimnouti sobě nejprve ještě železného lokte, jenž vsazen do zdi dole nevysoko, aby byl měrou na trhu;⁸⁾ dále všimnouti si jest i řetězu, skoby a jiných příprav, do nichž vázání a strkání bývali provinilci všelikterací na veřejnou hanbu. V Pardubicích měli od roku 1552 na zdi rathouzní také „kroužek pro klevetné ženy“.⁹⁾

Některou místnost v portále rathouzním určili konšelé k váze obecné, kde v den trhový býval shon lidí všude nemalý. V klenutí té přízemní místnosti čili sklepu byl připevněn kruh železný, na němž visela váha. Aby se obecnstvo netisklo do váhy, bývala dřevěná mříž na překážce.

Naposledku stojí za zmínku, že při většině radních domů — i v malých Třebechovicích¹⁰⁾ — bývala v přízemku rathouzním hospoda neb sklep, kde se pilo i dlouho do noci pivo a víno na prospěch městského důchodu.¹¹⁾

Ale teď již vstoupíme do radního domu! Hned za vraty radnice ne jedné byla obšírná síň, „dolejší mazhauz“, shromážděště a průchodiště lidí za celý den. I tu sedali na lavicích a při stolech ve zdi visutých jako v hospodě. Tyto dolejší mazhauzy zmizely při přestavbách radnic našich asi nejprve. Jsou přepaženy a nadělány z nich kancelářů. Velice zajímavý vzor dolejšího mazhauzu s ohromným mramorovým sloupem uprostřed mají do té chvíle v Berouně. Sloup stál 33 kopy, jest pěkně „pulerovaný“ a z hlavy jeho rozvítuje se „sklepení“ neb klenutí nesoucí patro hořejší.

V dolejší síni mívával obyč a hlídku mimo sluhy rychtářské „rathouzní hospodář“ čili moderně praveno domovník, jemuž leckde také příslušelo hlídati vězňů a vyvolávatí lidi k soudnému stání.

⁶⁾ Jelínek, Litomyšl II. 44.

⁷⁾ Ruffer, Vyšehrad 265. Tu stojí, čím pozlatiti ony chatrné předměty.

⁸⁾ Na věži novoměstské je dosud. Na radnici hradčanské byl za Schallera ještě.

⁹⁾ Počet pardub. I. fol. 7.

¹⁰⁾ Rukop mus. č. 24. T. 17. fol. 9.

¹¹⁾ Jindřichohradečtí mají už r. 1487 pod rathouzem pivnici a hospodu; v Plzni prosí r. 1558 Martin Kovářů „s drahým počtem přátel, aby byl přijat za šenkýře v rathouze“ (Protokoly konš. č. 19. 224); v Hoře Kutné šenkováno víno v dolejší síni rathouzní (Korínek 42); aby v Mělníce nemávali šenk vína v radnici! A když r. 1682 opravovali Poděbradští rathouz, obdrželi rozkaz, „aby dole byla pro akomodaci pocestných lidí příležitost“. Kn. arch. poděbr. č. 5. 13.

Obírali k té službě lidi spolehlivé a dobře chovalé. Novoměstští r. 1575 nepřijali za hospodáře Václava Slanského přes to, že prosili zaň Lorenz Šlik a Zdeněk z Vartenberka. Odpověděli Novoměstští, že „hospodářové v rathouze mají býti sami zachovalí, aby od žádného stíhání nebyli.“¹²⁾

Mimo obyčejných hospodářův a síňku strážní bývaly v přízemku rathouzním kuchyně, „špižérny“ panské, které spravovala obyčejně hospodyně, žena hospodářova.

Také tu kdes bývala komora na vzorné míry duté. V Čáslavi měli v ní korec měděný spravedlivé míry, na nějž se korce podezřelé, v trhu popadené, přiměřovaly,¹³⁾ v Střibře měli v takové nějaké komoře při zemi „pytle obecní kbelečné a malované“. Malbou se tu rozumí asi obecní cejch.¹⁴⁾

V průjezdě radničním leckde vchody bývaly do sklepů. Pardubičtí r. 1564 pronajali „sklep v rathouze podzemní, kdež se pivo spílá“, do roka za 1 kopu; sklep v průjezdě „suchý“ (tedy ne pod zemí) najali apatykáři za 2 kopy roční.¹⁵⁾ V Mladé Boleslavi měli na radnici dole „lochy“ pronajímané řezníkům. R. 1619 platí obec za „dvěře loučové pevné do šneku, kudy řezníci maso do lochů nesou, 26 grošů; za nový zámek zapadlý se dvěma klíči do šneku rathouzského, kde řezníci maso mají, 42 grošů“. Při té příležitosti platí také Mladoboleslavští za správu „velikého okna v dolní světnici rathouzské sklenáři šmahem kopu“.¹⁶⁾ V Hoře měli na novém rathouze sukna kroječi najaté sklepy nebo komory od r. 1499.¹⁷⁾

Kdybychom průjezdem pohlédli rychle do rathouzního dvora, postřehli bychom všude kůlny na vůz komorní, vojenský a jiné potřeby hospodářské; postřehli bychom snad všude rathouzské pumpy a řebríky obecní k ohni a kožené korbele,¹⁸⁾ pokud korbelů již neviděli jsme hned u dveří dolejšího mazhauzu radního.

Na konci dvora leckdes v rathouze rozkládalo se stavení pivovarní, jež sloužilo sousedům, kteří neměli pivovaru svého. Ti vařili v radnici „střídou“.¹⁹⁾

Z dolejšího mazhauzu vedl široký schod o zábradlu řemeslně pracovaném a na oko pěkném do prvního patra, kde byl mazhauz druhý, síň obširná, již říkali také palác. Síň ta byla leckde dosti ozdobná. Jinde jen vybělena, jinde i vymalována. V Kouřimích měli „na paláce“ i veliké rostliny v hrncích.

¹²⁾ To jest, aby se jim nevyčítalo. Arch. pražsk. Manual novom. č. 397. fol. 204. 205.

¹³⁾ Rukop. v Polně. fol. 99.

¹⁴⁾ Kn. střibsk. č. 193. fol. 128.

¹⁵⁾ Počet pardub. II. fol. 9.

¹⁶⁾ Počet v arch. bolesl. lit. D.

¹⁷⁾ Dačický, Pam. I. 53.

¹⁸⁾ Střibřští kupovali r. 1590 korbele kožené do rathouze po 15 groších.

¹⁹⁾ Tak v Kolině, Rakovnicce a j.

Na mazhauze scházela se obec valná, nebylo-li na to místnosti příhodné jiné; tu čekávaly strany k soudům, až na ně služebník zavolá.

Nejpěknější světnice v radnici bývala síň radních pánů. Všude si ji nastrojili, jak mohouce. Zdi obkládali „táflováním“ či „lišťovali“ je, nebo malovali je. Obrazy byly buď v rámech, ale také nezdídky na zdech byly na obmítce malovány.

Pěkné táflování radní šíně pořídili si na příklad r. 1523 Jindřichohradečtí; erby jim v jizbě maloval kdosi už r. 1507; 300 koleček do oken v soudní světnici za 1 kopu 18 grošů vsadil jim klenář r. 1526.²⁰⁾

Táflování radní světnice ve Stříbře stálo deset kop. Dělal je r. 1538 truhlář Staněk. K tomu ještě přikoupili konšelé „pukly k táflování“ za půl druhé kopy, půl libry drátu za 5 grošů, lazuru (barvy) za kopu 24 grošů, „pleyweys a jiné barvy, klí a šafrán k barvení „na táflování“ za víc než za půl kopy. Dvěře nabarvili barvou za pět grošů.²¹⁾ Z těch rubrik oučetních patrno, že síň radní v Stříbře obarvena byla na modro. Ostatní koupené barvy, obzvláště šafrán, byly na příkrasy. Se stropu visel Stříbrským svícen (ustr) za 4 kopy koupený. Byl asi mosazný jako svícen Pardubických r. 1541, jenž visel od stropu na řetěze.²²⁾

V Jihlavě táflovali radní světnici r. 1545 a obvěsili ji obrazy obličnými všecku, a kde místo bylo příhodné, popsali je příslovími.²³⁾

Nejzajímavější nápisy na zdi radní světnice našli jsme ve staré Praze. R. 1614 sbánil je mistr Jan Campanus Vodňanský, profesor kolleje Karla IV. Versů je do čtyřiceti. První čtyři jsou le Bohemis“, šestnácti verši mluví „Praga de se“, jsouc pyšna na, že je stolicí císařovou a tvrdíc, že se pro svou přirozenou tradu nebojí hrozeb nepřátelských. Dva verše dotýkají se jména Prahy, od prahu pochodícího:

„Limē sum : parvo magnum te limine nomen

Magna viris, gestis maxima, Praga traho.“

Některé verše hovoří o svornosti a přejí sobě, aby trojí Praha sloučila v jednu:

„Unanimas felix tegat ut concordia cives,
effice personis in tribus unus Deus!“

Praga major také mluví de se, Praga minor dvěma verši hovoří Pragam majorem a činí sobě vespolek poklony. Pěkné vidí se a v tom tyto řádky:

„Moribus antiquis sto felix Praga virisque,
Vultava me lambit, vitis delectat ad amnem,
ingeniosus ager, quod mihi fundat habet.
Una tot in colles dividor, quae aemula Roma,
sive vetusta vocor, sive venusta putor.“

²⁰⁾ Reg. purkm. z r. 1487. fol. 104. atd.

²¹⁾ Kn. stříbrsk. č. 184. fol. 243. 193.

²²⁾ Počet pardub. I. 5.

²³⁾ D'Elvert. Iglau 213.

A konečně dobře povedla se básníkovi slova, jimiž vyznívá verš o městech, vodou rozloučených a mostem Karlovým spojených, jež aby Bůh sloučil:

„Quas aqua disjunctit, Caroli pons jungat — amore, more, ore.“²⁵⁾

Někdy obvěšena radní světnice k slavnosti koltrynamí, kobercí, a napsány na zdi její nové příležitostné verše. Při návštěvě Rudolfa II. r. 1594 Plzeňští vystrojili palác radniční, a verše na napsal správce školní David Titochléb.²⁵⁾

Obrazy na zdech v radní světnici byly obyčejně podobného obsahu, jako na fašádě radních domů jsme shledali. Snad všude mívali Salamouna, soudčího moudře. Někde si vymalovali slepého neb bezrukého soudce: aby neviděl, čeho viděti nemá, aby nebral „koláčů“. V jihlavské síni v rámech měli Josefa, Josafata, Josue, Ezechiele, Davida a Konstantina s Justinianem. Pod každým byl nápis, který se také někde nehodil. Pod Davidem psáno: „Suscipe, victor eris“; pod Justinianem: „Publica salva a nobis.“ Na dvě kancelářní napsali si: „Juste judicate filii hominum et audite alteram partem.“²⁶⁾ A tak podobně jinde v radních světnicích.

Zvláštní obraz dali sobě do radní světnice namalovati Mladoboleslavští r. 1619. V počtech jejich stojí:²⁷⁾ „Za pět čtvrtí lokte plátna tenkého na podlepení k vymalování české země ubohé, od nepřátel soužené, 12 grošů; truhláři od udělení rámu na malbu neb tabuli země české ubohé, od nepřátel divých soužené, 4 groše“ a konečně „Andresovi malíři od vymalování české země soužené 40 grošů“.

Nejnádhernější radní světnice a síně, s nimi spojené, měl Pražané a Kutnohorští.

O výzdobě kutnohorské radní světnice pracoval řezbář Jakub devět let, a práce jeho byla podle slov Kořínkových, jenž se obdivoval svého času, velice mistrna a nádherna. V stropě byla pět silných, prutovaných trámů a mezi nimi v hladkých prknech dvacet čtyři náplně („hluboký filuňk“). S každého náplňku visela na osmi řetězích široká růže, as loket zdělí. Růže byly „jiné, jiné“. Báł se tedy řezbář monotonie. Při stěnách stály lavice řemeslně řezané, a stěny kryty byly do polou „táfováním“. Od říms toho táfování až k stropu byly řezby „outlé, a jedny do druhé spletené, a za nimi jako skrze mřížky jiné řezby ne méně umě se spatřovaly“. Na římsách stály pod baldachýny (kopulemi. k runkami) sochy apoštolské.

Kořínek dojat byl nejvíce sochou Kristovou, „v postavě vysokého muže velmi řemeslně vypodobněnou, jejíž všechny oudy sv

²⁵⁾ Verše ty čtou se v Chaosu arch. pražsk. Tamť poznámka, že je psal Campanus, když r. 1614 bílena a malována světnice radní.

²⁶⁾ Kron. Plachého. Rukop. v Č. Mus. fol. 158.

²⁷⁾ Kron. Jihlav. Rukop. v Č. Mus. fol. 92. Zpráva o tom z r. 1574.

²⁸⁾ Arch. v Bolesl. lit. D.

proporci měly, a i ty žilky nejmenší skrz maso a kůži se vyskytly*.

Dvěře byly též uměle řezané, na jedné jejich tabuli byla kuřanská Sibylla, na druhé Augustus s dvořany. U dveří nedaleko byla veliká kamna (r. 1519 postavená) s kachli zlatými. Na nich byl Adam s Evou, oba „nazí, však říčkovým listem slušně zastřeni“. Oslouchali pod stromem hada, jenž „měl tvářnost nejsličnějšího ládence, ale ocasem vůkol stromu obtaženým se prozrazoval“.²⁸⁾

Velká síň radnice staroměstské měla gotické klenutí, které bez podpory dolů viselo volně v bohatém žeber zapletení.²⁹⁾ Všecka byla ložena byla táfováním a při oknech byly baldachýny, fialy a křesla.

Síň radních pánů, dosavad zachovaná, jest vzácný vzor gotického nádherného pokoje. Stěny jsou dřevěnou pařbou kryty, strop o goticky řezaných trámech, mezi nimiž kasety prostor vkusně plňují, visí dnes pro bezpečnost svou na řetězech z ulic snatých³⁰⁾ pozlacených. Stěny ozdobeny jsou soškami sv. Václava, Jana, dmily, Mateře boží a Spasitele, vše překrásně řezaných ve stolici patnáctém.

Nápisy na sochách napomínají konšelů latině, aby spravedlivě udíli a milosrdně. Olejové obrazy Šalamouna a královny Sábské, též s ní dnes zavěšené, jsou sic práce pozdější, ale není pochyby, že už od starodávna pražští konšelé — jako jiní jinde — jakého Šalamouna, svůj vzor, kdes na zdi namalovaného pro svou paměť mívali. Též asi ze 17. století jsou veliká pozlacená kamna v radní světnici stojící, zbudovaná zajisté na místě předchozího gotického nějakého velikána.

Z té síně gotickými dvířky jde se na pavláčku síně obecné, odkudž mluvivali radní páni k obci. S pavláčky schůdky dřevěné vedly v obecnou síň, němého to svědka nejvážnějších událostí.³¹⁾ Popravy některé historicky povědomé děly se tu.³²⁾

V radních světnicích nesedali páni za dlouhým stolem, aspoň ne, když soudili. Stůl měli ovšem všude, ale byl na sklad všelikých věcí a stál stranou. V městě Stříbře na něm vyloženo bylo v 16. století i 24 velikých kusů stříbrné rudy na pochlubu horstvářských, brzy zaniklých.

Na stole byl vždy kříž k přísahám. V Stříbře dali zaň v r. 1590 10 grošů. Pulpit písařův stával na ráně už pro důležitost práce písařovy. Stával tedy u šraňku neb zábradlu, aby nemělo

²⁸⁾ Paměti Kořinkovy 153., též Řehákovy Kutnoh. příspěvky I. 10. a Dáňského Pam. I. 123. „Nota; po létech vyvrženy a prosté udělány“.

²⁹⁾ Emler, Průvodce 7.

³⁰⁾ V Praze zavíraly se druhdy ulice řetězy.

³¹⁾ Výborný popis radnice viz v Emlerově Průvodci a v Starož. Pam. kovářských II.

³²⁾ Od počátku století 15. a doby husitské (Sigm. z Orlika podkomoří r. 1405 sřat) — až po Rudolfovu dobu — (Russwurm r. 1605).

diktující obecnstvo k péru písařskému daleko. Pardubického písaře pulpít byl vyložen r. 1547 jirchou, a pod tu jirchu koupili páni ještě plst od kloboučníka.³³⁾ Rozumí se, že nebyl pulpít písařův té filigránské podoby, jako jsou pulpity dnešní k notám. Byl to pořádný, veliký a podstatný peací stůl, na němž rozložena byla několik velikých foliantů, na nichž písař buď psal anebo četl, jakož toho světlý obraz v Brikiho Městských právech.

Konšelé zasedali tváří k tomu pulpitu písařskému — a to buď v okruhu, buď v obdélníku, buď v jedné dlouhé řadě,³⁴⁾ aneb i v řadách, nad sebou vyvýšených.³⁵⁾ U prostřed a nejvýše byl primas s purkmistrem. Sedíce měli páni v Mladé Boleslavi pod nohama podnožky.³⁶⁾

V radních světnicích všude mívali truhly o pevných zámečích i řetězech i jarmary.³⁷⁾ V Lounech říkali jarmaře „alměj“, a největší alměj v radní síni bývala na dva zámky, které stály r. 1519 deset grošů.³⁸⁾

V jarmarácích chovaly se věci, pokud nechtěli je mítí páni ve skryší nebo v deposici nějaké postranní. V staré době aspoň všecko všudy, co mělo cenu, bylo v radní světnici. Víme to ze zprávy,³⁹⁾ že r. 1399 shořela staroměstská „světnice rathůzká s mnohými hamfešty, listy i s oděním“. Teprve novější dobou, když knih a zbraní a všelijakých jiných věcí narostlo velmi, pořízeny jsou místnosti na jich chování jiné a jiné.

Při vznešeném dojmu, který radní síň a vážných dvanácte pánů, v ní sedících, vzbuzovali, bylo přece vždy a všude několik věcí v síni, které by nás dojímaly po sousedsku upřímně a teple i ve se. Už ona římsa neb police, na níž stály cínové hubatky a talíře, posluhující panským a hojným svačinám, což to sousedský obrázek! A což koflíky parádní, z nichž páni o slavnostech popíjeli! I ty časem bývaly na odív vystavovány.

Však dosavad chlubí se Mělničané překrásným dřevěným koflíkem svým právě tak, jako chlubívali se jím předkové jejich, vítajíce hosti v radní síni a plněce lipový koflík, na němž rukou umelou přepěkně řezán život Krista Pána, révou česko-burgundskou!

Pěkné i drahocenné byly „purkmisterské koflíky“ pražské. Byly stříbrné a pozlacené dva. Oba byli „velicí koflíci“. Jeden „ve způsob stromu, po spodu s obou stran podsekaného, a nahoru

³³⁾ Počet Pardub. I. 8.

³⁴⁾ Vzor zachovali si dosud v Berouně. Tu za mříží 12 sedadel žlutě poťazených v řadě a obvyšně.

³⁵⁾ Želivský před svým stětím r. 1422 sedl „mezi konšely v lavicích“.

³⁶⁾ Arch. v Ml. Bol. Reg. důchod. r. 1638.

³⁷⁾ V Berouně koupili konšelé r. 1508 do radní světnice almárku za pět kopy a dali 10 gr. od kování truhlice, v níž registra chovali. Arch. beroun. kn. počtů.

³⁸⁾ Kn. lounská č. 1. E. 11.

³⁹⁾ Tomek, Základy 9.

aška s přikryvadlem, na kterémžto dole stojí sedlák, povrhší sekerou na zem, jakoby chtěl strom porazit, okolo jeho noh hadi, štěrky, hlemýždi, zajáci, psi jsou postaveni, a nahoře víko v způsobu koruny; na špicu druhý sedlák stojí s sekerou a voštipem, medvědem na něho se spínajícím.⁴⁰⁾ Uvnitř koflíku byl erb městský. Ten kalich vážil 8 hřiven, 9 lotů; „hřivnu r. 1584 počítá se po 16 kopách grošů míšeňských, učinilo summy 136 kop míš.“

Druhý koflík prostější byl. Měl bílé obroučky, jsa všecek pozlacený, na víko korunu a uvnitř erb městský šmelcem dělaný, vážil sedm hřiven a ceněn byl r. 1587 120 kopami.

Též roku konšelé objednali na ty koflíky zvláštní trublici, usnesli se, „kdyžby panu purkmistru se líbilo, a potřeba ukázala, že takové koflíky se vystaviti mají“. Také žádnému půjčování býti nemají, kromě pánům radním.

R. 1610 přidal k nim purkmistr Melichar Haldius 12 lžic dřevěných a nové dva koflíky, „jeden do druhého se vkládající“, „nichž usneseno,⁴¹⁾ „aby vždy při úradě purkmisterském užívány byly“. „Bratří úradu pana purkmistra a pánů“ měli všech těch věcí psaných pokladů opatrovati.

V staročeských ohromných kamnech, kteráž v radní síni se postavila široce,⁴²⁾ bývali leckde také kus sousedskosti. Víme bezpečně, že kolem nich skoro všude mívali lavici na posezenou, a na jedni konšelé mívali v kamnech radní světnice — měděný hrnc a vaření, jako bylo v měšťanské a selské světnici. V Mladé Boleslavi pořídili „lavice okolo kamen v radní světnici za 2 kopy grošů; a r. 1619 platili za víko k hrnci měděnému v světnici radní 1 kopy 1/2 groše;⁴³⁾ a v Pardubicích r. 1563 platí konšelé „od opravení kamen, od barvení jich a sázení hrnce do nich, od opravy hrnce do kamen a za nové víko a od mytí lavic u kamen“ vše v „pancé“ světnici některou kopu.⁴⁴⁾

Všude nemívali kamen zlacených jako v Praze a v Hoře, ale konšelé kde kteří snažili se míti kamna pěkná, třebaž je býli rok o rok, jako v Hradci Jindřichově;⁴⁵⁾ všude snažili se podle možnosti měšce svého míti v kamnech řemeslný kus architektiky měšťanské.

Příkladem viděti to z počtů města Louna. Do nové radnice pořídili sobě Lounští r. 1519 kamna „zelená“ za čtyři kopy gr.

⁴⁰⁾ Lib. rer. memor. č. 326. fol. 17. arch. pražsk.

⁴¹⁾ Tamže fol. 91. Město získalo nové koflíky z nějaké odmrtní dědictvím.

⁴²⁾ V oučtech berounských r. 1510 čteme, že užito k stavbě kamen radních celého vozu hlíny. Tenkrát stál 5 gr.

⁴³⁾ Arch. mladob. lit. D. 1619.

⁴⁴⁾ Počet pard. II. 12.

⁴⁵⁾ R. 1535 stálo bílení kamen 2 gr. míš.

česk.⁴⁶⁾ Dražší kamna koupili si konšelé ve Stříbře r. 1535. Tenkrát platili páni „mistru kamenníku za dílo paty pod kamna 40 grošů“, téhož roku jezdili čeští naši předkové stříbrští „po kamna do Merklína“, a když je měli, „koupili za 2 groše vajec k kámen barvení“ a zaplatili hrnčíři 16 kop a na stravu kopy přídav. Stála je ouhrnkem kamna skoro 19 kop — a kráva tenkrát byla za tři kopy a některá i jen za dvě.⁴⁸⁾ Vyrovnala se tedy kamna stříbrské radnice cenou svojí stádu krav osmičlennému.⁴⁹⁾

Na konec o radní síni nelze nepověděti, že bývala ob čas vyloučována, což klademe za jemný zvyk, jež konšelé čím dále tím více sobě oblibovali: platí na příklad Stříbrští „za kadidlo radní světnice“ r. 1531 jen groš — a r. 1590 dali za kadidlo Mladoboleslavským Přemyslovi grošů sedm.⁵⁰⁾

Někde měli hned vedle radní síně kancelář, kde ingrossovali se knihy, přijímali se svědkové a složen byl městský archiv.

V Berouně byla od radní síně slabou zdí přepažena úzká kobka, k mučení vězňů posluhující.

V Pardubicích „před radní světnicí“ míval byt písařů r. 1572.⁵¹⁾ Jinde dali do malých klenutých světniček proti radní síni nebo do sklípků v hoření patro „rystkomoru“ městskou, níž zbraní nenabázeli nepořádně a jen ledabylo; čtemeť už r. 1495, že Hradečtí platí „mistru Honzovi malíři od nasazování i zavěšení na rathouze všech městských hakovnic dvě kopy“. V některém suchém sklípku hořením chovali na rathouzech tlapáky a prach stělný.

V nejpevnějším sklípku neb komoře mívali někteří konšelé „deposici“, v níž byly truhlice a pušky s majestáty.⁵²⁾ „Deposice“ bývaly zamykány několika zámky a závorami, aby měšťanům nepřihodilo se — jako Lounským r. 1325⁵⁴⁾ a Mladoboleslavským kdys v 15. století, že z neopatrnosti potratili privilegia. Konšelé v době nebezpečné netrvali sobě konšelé, že by „deposice“ a sk

⁴⁶⁾ Kn. lounská č. 1. E. 11.

⁴⁷⁾ Kn. stříbrská č. 184. fol. 195. V knize č. 193. fol. 28. je zapsáno r. 1589 dali Stříbrští za nová kamna hrnčíři Janovi Talianovi 6 kop 3

⁴⁸⁾ Č. Č. Mus. 1884. 446.

⁴⁹⁾ Nejlacinější kamna — za půl kopy míšeň. — pořídili si r. 1562 myšlští. Arch. v Lit. kn. č. 119. 17.

⁵⁰⁾ Kn. č. 184. fol. 110. a kn. č. 193 fol. 111. a 83.

⁵¹⁾ Počet pard. II. 11.

⁵²⁾ Počet v Hrad. Jindř. z r. 1487 fol. 44. Ale Plzeňští uschovali r. 1487 (protok. konš. č. 19) v „rystkomoře“ také i „makovici z věže Bosácké“, ráž zajisté zabrala půl sklepa.

⁵³⁾ Tamže fol. 43. platí Hradečtí malíři „za točení pušku k majestátu královského“ r. 1494 2 groše.

⁵⁴⁾ Zoubek. Zákl. měst. 20. „Improvidē perdiderunt.“

⁵⁵⁾ Vyčetl jim to r. 1493 Otibor z Cimburka říka, „že mnozí z neopatrnosti potratili privilegia. Konšelé v době nebezpečné netrvali sobě konšelé, že by „deposice“ a sklivost privilegia ztracují, jakož se jest i stalo měšťanům Mladého Boleslavského. Privil. Neobolesl. v univ. knih. č. 17. E. 47.

ostelní dosti pevný byly, zazdili důležité listiny kamkoli v zed, což to víme o Netolických z doby husitské.⁵⁶⁾

Majestáty a listy vzácné rok co rok bývaly na radnici ohledávány a vysušovány. V Lounech na to „přehledání privilegií“ olfvali páni ročně ze sebe 4 osoby a ze starších 3, takže sedm osob privilegia přehledávali a pergameny prášili a vlhké vysušovali.⁵⁷⁾

V radní depoziční komoře bývaly také složeny věci a peníze rotčí v pytlících, puškách a šátcích, všecko cedulemi poznamenané, či jsou.

Jindřichohradečtí měli r. 1537 v peněžité depozici divný poklad. Byl tu „jeden šat, při kterém cedule nebylo“; v „jednom kávkě“, při kterémž též cedule nebylo, napočítl purkmistr Marchal i kopy; v jiném pytlíku bez cedule, „z obů stran zavázaném“, bylo tolikéž peněz. Konšelé rozhodli, kdyby se kdo ptal po penězích těch, aby mu „zuobce zaplacený byly“.⁵⁸⁾

Rathouzňi deposice posluhovala pro pevnost svoji a posvátnost místa za dočasnou skrýš a sklad majestátů a cenných věcí, které vusední malé obce i soukromní lidé podávali pánům k věrné úctě.⁵⁹⁾

Pro úplnost vzpomeňme ještě, že v radních domech bývaly i radní síně kapličky s oltářem,⁶⁰⁾ a v přízemku i pod zemí sklepy a sklípky, sloužící za vězení; leč o těch a jiných podobných, veselých místech doleji promluvíme zvláště.

Radnice bylo místo „pokojné“, „frýdní“, posvátné. Kdo sobě občerstvení tu vynadali nebo dokonce se poprali: bývali trestáni třeji, nežli kdyby dopustili se těch věcí mimo radní dům. V starší době šlo i o hlavu! Však to r. 1606 plzeňští páni Benediktovi daxtelovi dobře připomenuli! „Skrze pana primasa mu nedostatek jeho nazdvižení jsou, a zvláště to, že jest Jakubovi Podenoverovi pohlavek na paláce na rathouze dal, pročež jemu trestání pokuta peněžítá nemalá, ale veliká, uložena býti měla, neb tato pověst vejstupky capitaliter se váží; však otcovskou pokutu že jemu

⁵⁶⁾ Jenže Netoličtí divnými nehodami na zed zapomněli, a teprve r. 1539 vusední Špornkas, bouraje zed v pivnici, na listy městské připadl. Obšírně o tom článek náš v Arch. Pam. 1890.

⁵⁷⁾ R. 1596. Manual radní č. 1. A. 4. fol. J. 18.

⁵⁸⁾ Reg. purkm. z r. 1487 fol. 311.

⁵⁹⁾ Na příklad r. 1566 „Pan Arnošt Pernklo dal schovati k věrné ruce (Plzeňským) pánům truhlu žlutou, truhlu černou, bílou a truhlici malou, každou zapečetěnou svou pečeti. Pan Jirík Strojetic ký dal schovati k věrné ruce páním truhlu železnou, svou pečeti zapečetěnou. Arch. plzeň. Protok. konš. č. 19. R. 1608 složili si v radnici rakovnícké Zdeslavští svoje obdarování na pergameně od Maxa Krakovského Kolovrata jim dané, a to do „nové bílé loučové truhlice“. Arch. rak. č. J. svaz. V. 1.

⁶⁰⁾ Kaple rathouzňi sloužily konšelským pobožnostem i církevním úkolům vězňů se týkajících. Čtemeť v Dačického Pamětech I. 91., že r. 1532 Kaba Klobášův oddán byl s k...ou na rathouze v kapličce.

pro zejskání osoby jeho ukládati ráčí, totiž aby 50 kop míšeňských složil.⁶¹⁾ Toť za pohlavek, v paláce radním uhozený, trest nemalý

V Hradci Jindřichově r. 1610 zase příliš dlouho a těžce naseděla se v šatlavě Kateřina Vilfinkova, „poněvadž neušetrila místa ani času před světnicí radní a nepokojně se chovala“.⁶²⁾ V Praze zavření jsou do šatlavy i dva bývalí konšelé, Jiřík Zvůnek z Ottersdorfu a kupec Urban Netter, poněvadž se pohodli před radní světnicí. Prý měli spíš než jiní znáti, „co takové věci v sobě nesou“.⁶³⁾

V kapitole o soudech městských takových nepokojných osob shledáme více.

Ani urozeným lidem nevedlo se dobře, porušil-li který v radním domě mír, a byť výtržnost způsobena byla jen v malém městě R. 1555 v „městečku“ Hořicích „v rathouze Jiřík Otomar z Holohlav na Jiříka Levu z Brozanek zoumyslně půtku učinil a, brane své dobyvši, jej zranil“. Soud komorní nalezl, aby, „pro takovou jeho svévolnost ihned jeho milosti panu sudímu království Českého na místě pana hofmistra svú čest a víru slibíc, na Bílú věž šel“.⁶⁴⁾

Praveno-li prve, že radnice byl dům „pokojný“ a „frýdní“, toť se tím míní jenom tolik, aby obecnstvo v něm sobě daleko pokoj, aby „mocně“ na sebe nesáhalo. Ale že by ticho, klid a jen práce vážná v radním domě za všecken čas panovaly, toho říci nelze: radní dům měl v sobě nejobšrnější v městě sál a protož, kdykoli bylo konati veliký hodokvas, provozovati taneček, neb stál-li který radní pán k svatebnímu veselí o velikou místnost: vždy propůjčil purkmistr radního paláce nebo světnice k takové případnosti veselé, anobř i rozpustilé. Tak dělo se v městech venkovských⁶⁵⁾ i v Pražských.⁶⁶⁾

V novoměstské radnici provozovali r. 1534 také divadelní hru.⁶⁷⁾

Nejnádhernejší hodokvasy a slavnosti konány v radní síni při návštěvě hostí vzácných. R. 1516 na příklad hostění jsou poslovi císařovi v pražské radnici; tu bylo v radní světnici „koflíků na šedesát, rozličné proměny, osmnáct krmí po česku připravených tu také způsobili zpěváky a trubače a varhanníka s regálem“.⁶⁸⁾

Šumnou slavností nejhlučněji ozývaly se radnice při návštěvě zeměpána, obzvláště v době Jagailovské, neboť oba králové té doby obcovali s lidem po sousedsku.⁶⁹⁾

⁶¹⁾ Arch. plzeňsk. Protok. konš. č. 21. r. 1606.

⁶²⁾ Arch. v Hradci. Manual z r. 1610 fol. 41.

⁶³⁾ Arch. pražsk. č. 1132. 89.

⁶⁴⁾ Registra vejpovědi bílá. Č. 14. J. fol. 57.

⁶⁵⁾ Důkaz z Mělníka r. 1591 kn. svědom. č. 27. fol. 133. V Německu tak činili všude. Gengler, Stadtrechtsaltmr. str. 321.

⁶⁶⁾ R. 1588 vini šenkéf Křesák rychtáře malostranského Gertenštrý z dluhu za víno, posýlané „do rathouzu, kdež veselí bylo“. Arch. pražsk. č. 1158. 138.

⁶⁷⁾ „Miles gloriosus“ Plautův byl hrán.

⁶⁸⁾ Staří letop. 400.

⁶⁹⁾ Takový hodokvas za Ludvíka r. 1523 viz v Star. Letop. 454.

V radních světnicích i venkovských měst nejedných konaly se uhdy i sněmy.

Bývalo tedy v radních domech ob čas hluku a šumu dost.

Na konec položiti jest ještě slovo o čistotě radního domu. Já se, že nebyla v starší době velika. Víme z počtů městských čisto, že radní domy čistily se a metly jen tehdy, když měl přijíti host — obzvláště jednou v rok, když čekali podkomořího nebo jinou vrchnost. Byl-li který purkmistr nad míru velikým pitelem čistoty, tedy meten a čištěn jest rathouz před největšími ročními svátky a hody božími. V Stríbrě platili za celý rok 1540 jen jedinkrát za mytí radní světnice 2 groše.⁷⁰⁾ V Hradci Jindřichově r. 1489 metli jen jednou, a to — divná věc — bylo „k jar-arku“.⁷¹⁾

Časem obvykli konšelé ovšem čistotě větší. V počtech mladoleslavských⁷²⁾ roku 1619 jest světlý důkaz, že metli a čistili rathouze za rok už devětkrát! Jednou metli nádenníci v mazaruze a v „obecnici“ po shromáždění obce; za to dostali 2 groše; ale v rathouze metli také jednou za 3 groše; jednou metli a položili, „když pan hofrychtér radu obnovoval“. Tu metli asi podobně a všude, poněvadž to stálo 5 grošů. Jindy se nedí, proč metli — stojí jen prostě, „že vymetali neřády na rathouze“. Když měl přijíti pan hofrychtér, dali konšelé tenkrát také „vyprati a zvalbovati koberec k ouřadu“ za 6 grošů.

Kterak bývalo v starší době kolem rathouzu čisto, o tom nás poučuje letopisec starý⁷³⁾ an dí, že „některaký bratr nalezl hlavu něže Jana (Želivského, když ho roku 1422 dali konšelé v radnici stít), a vyběhl s ní z rathúzu, a vběhl s ní na hromadu bojovů i jal se ji lidu ukazovati“. Však i v tom dlením doby byla se jaká taká náprava.

⁷⁰⁾ Kn. stříbská č. 184. fol. 297.

⁷¹⁾ Reg. purkm. z r. 1487 fol. 27.

⁷²⁾ Arch. v Mlad. Bolesl. Kn. lit. D.

⁷³⁾ Staří Letop. 484.

KAPITOLA ŠESTÁ.

Ulice a náměstí.

Ulice nejstarších částí měst bývaly podle našich měr a pojmů ouzky a klikaty.

Nejzajímavější vzor klikatiny jest v Praze ulice od „Ungelta“ k masným krámům: má sedm rohů, sedm cípů, a vchod do ulice jest nad to ještě překlenut, a na překlenku stojí dům!

Prvotnému životu městskému nebyly všechny ulice ouzky; pojem šířky při ulicích a mostech roste teprve větší vzdělaností a hojnější komunikací. Za pravidlo mívali staří, aby vůz mohl vyhnouti s vozu.⁷⁴⁾ Kterouž ulici později naši předkové nazvali sami „širokou“ ta není jí dnes,⁷⁵⁾ a kterou ulici a most my dnes klademe za široký, kdo ví, stačí-li potomkům.

Původ klikatin a úzkých ulic vykládá se dvojako. Prý jsou uličky dědictvím původního založení: jak stály obyty lidské, sem tam různě na všechny strany obrácené, tak vznikaly uličky směrem neklidným, klikatým sem tam. Jen v tom prý všechny klikatiny byly za jedno, že směřovaly odevšad k jednomu konci — k náměstí a ke kostelu.⁷⁶⁾

Jináče bývá výklad městských klikatých ulic také ten, že schválně o mnohých cípech založeny byly z příčin obranných, když by vnikl nepřítel do města, aby každým zlomkem uličným měl novou překážku, a obhájci aby mohli vždy zase v nově se sbíratí.⁷⁷⁾

⁷⁴⁾ Gengler, D. Stadtrechtsalterth. 83.

⁷⁵⁾ „Široká“ ulice v Lounech, v Praze a j.

⁷⁶⁾ Digby, Mores Catholici I. 321. vykládá obrácené právě z toho, že uličky odevšad směřují ke kostelu, klikatost jejich. Srovn. Gengler, D. Stadtrechtsalterth. 64.

⁷⁷⁾ Němečtí spisovatelé vykládají při městech, která vznikla založením římským, úzkost a temnotu ulic „obmezeným místem, hradbou objatým“. „Wenn Strassen mittelalterlicher Staedte zu enge und dunkel sind, so ist dies lediglich der Zwangslage beizumessen, in welche dieselben durch ihre mitunter noch aus der Römerzeit stammenden Mauergürtel versetzt waren.“ Janssen, Gesch. d. d. Vol. I. 155 Reichensperger, Profanarchit. 24 a. d.

Ale tento výklad nehodí se již ani do Karlovy doby. — Karel IV. roku 1348 zakládáje Nové město pražské — ba prý již roku 1277 Otakar při založení Budějovic — pořídili ulice rovné, Karel IV. tak široké, že nic „podobného dotud nikde nevidáno.“⁷⁸⁾ Še bylo-li již v těch dobách potřebí městských obran takových?

Ale při založení Tábora v století 15. znalci postřehují v belivém roztrídění ulic a skupin domů patrný účel obranný a strategické zásady.⁷⁹⁾ Ovšem měl Tábor z náboženských ohledů pilnou příčinu dobře šetřiti sebe od katolíků i Husitů, kteří naň nevražili. Byl by tedy Tábor poslední město naše po vojensku pořízené.

Ouzké ulice dlením doby většímu návalu v městech nestačily nikterak. Dobře povědomo, kterak vedlo se v Jesuitské ulici 1577 pohřebnímu průvodu Maxmiliána II., když vzešel jalový oplach, že Husité miní katolíky pobiti.

Už v 15. století v Praze zakazováno jezdit některými ulicemi pro jejich ouzkość. Čtemeť r. 1487 v jednom orteli pražském: „Jest ulic takových v Praze mnoho, ješto jimi vozy nejezdí, než toliko hodi a s koňmi jezdí.“⁸⁰⁾

A rovně tou měrou uličky nejužší, k průskoku při ohni udělané, dlením doby stávaly se „neprochoditými“; mnohá souťka mezi domy přes přič několikrátě malebně překlenutá, přidána jest k domu,⁸¹⁾ opatřena dveřmi a zavírána, oč hádky bývaly. Lidé nezdali dopouštěli překážek svobodného průchodu. Voršila Prčická 1573 na soud pražský pohnala Brikciho Bystrického, že „sobě uličku svobodnou zosobil a jí zamýká, ješto taková ulička v čas té příhody vohně neb vody mnohým sousedům jest v služebnosti byla“. Brikcí pravil, že „takové uličky z rozkazu panského pro pořádku teď vůbec zavírají se“. A páni našli, aby vrata té uličky stávala zavřena, ale klíče aby měli oba sousedé, kdyby uderilo ne, aby nejprv otevřel, kdo může.⁸²⁾

Také domy „prochodité“ od starodávna posluhovaly jako uličky. Je průchodům překážívali majitelé domů dosti často, a bývaly to svády. R. 1613 nařídili Pražané „osobám, které průchodité domy mají, aby je ve dne časně otvíraly a v noci, kdyby Pánbůh třeba dopustiti ráčil, otevřených nechávaly“. Poslechly. Jenom ne Kateřina Škodova, z jejíhož domu vcházelo se do nějaké uličky, témuž domu náležité. V radnici vymlouvala se, „že lidé nevážní, kdy jdoucí, když šaty vypéře, že jí je kradou a dříví též, že by

⁷⁸⁾ Dohme, Gesch. d. Baukun. V. 250. O Budějov. Dobner, Mon. IV. 115. Schulz, v „Das hof. Leben“ 120. má za to, že už v 13. věku vůbec zakládány bývaly ulice městské dle určitých plánů pravidelně a pravými úhly křížující.

⁷⁹⁾ Kolář, Obr. Tábora v Progr. gymn. tábořsk. 1871.

⁸⁰⁾ Arch. pr. č. 1128. fol. 7.

⁸¹⁾ Arch. pr. č. 488. fol. 32. příklad z Prahy, kde ulička stává se příslušným domem.

⁸²⁾ Kn. č. 473. fol. 107. arch. pražsk.

radše té uličky neměla". Odvětili páni, „neotevře-li ouličku, že o ni přijde“.⁸³⁾

Do ulice čili „na obec“ stavěti nesmíval po své vůli nikdo. Druhdy snad bývalo jinaké, ale už počátkem 16. století trestá úřad městský ty, „kdo přestavili kus na obec svévolně“.⁸⁴⁾

Aby před stavbou určili konšelé komu čáru stavební, toho nebývalo obyčejné. Stavěl kdo kterak chtěl, a když překáželo: musil rozbourati a pokutu dáti.⁸⁵⁾ Ale kterak ještě v počátcích století 16. bývali i v Praze málo ouzkostliví v úřadě stavebním (šestipanském), to patrno ze žaloby r. 1519 do Brože Zelenohorského, jenž bez překážky pomálu zastavil půl ulice prve, nežli sousedé jali se činiti odpory a v ouřadě požalovali, pravíce, „že osobí sobě půl ulice, kteráž jest vedle domu jeho, ulice svobodně, kteráž byla od císaře Karla, slavného pana fundatora, vysazena, a že nadělal v ní mnoho stavení, ulice že byla průjezdita, teď že není“. A páni nenalezli jinaké, než, aby „ulice byla svobodna“. Musil-li všecko strhati, co postavil, nepraví se.⁸⁶⁾

Do konce 16. století stalo se v Praze zvykem, že dopouštěval ouřad zadarmo na obec sousedům stavěti, kdykoli šlo „o lepší pořádnost a formu“, o „narovnání nerovné zdi“, a také už to pozorujeme od r. 1600, že staví se na obec „podle šňůry“.⁸⁷⁾ Jen že mívali opačný způsob dnešního: dnes úřad káže, aby domy podle šňůry z ulice ustupovaly; v minulých dobách naopak dovoleno domům postupovati tak daleko, až se čára srovná. Malostranský r. 1648 vyslovili princip, že „pořádnost domů, jeden vedle druhého stojících, v jednotejném vystoupení zachována býti má“, a podle toho principu jali se téhož světoznámého roku upravovati domy u mostu po pravé ruce, které byly „nesrovnalé“ a plně koutků. Dovolili hospodářům, aby „vystoupili s domy do ulice pro okrasu města“, ale vyměnili si, aby stolů a štoků, na nichž díla řemesla svého k prodeji vystavovali, víc nevykládali a jednomu hospodáři řemenáři, uložili — „aby za rekompens toho povolení a dobrodiní dva páry dobrých kšírů pro obecní koně zhotovil“.⁸⁸⁾

Po obou stranách ulice městské vlekly se stružky a strouhy. Cesta mezi struhou a domem náležela domům; silnice mezi strahami byla obecnou. „Každý člověk cestu má činiti před svými

⁸³⁾ Kn. č. 475. 125. v arch. pražsk.

⁸⁴⁾ Kn. stříbrská č. 182. fol. 84. R. 1517. Pět kop Bureš v Stříbře proti položení musil.

⁸⁵⁾ Tak se na příklad vedlo Drožovi v Poděbradech r. 1619. Ten přestavěl coši u vlastního domu a krámu na podloubí a nucen byl zbořiti zase „poněvadž bylo na škodu a zoužení podloubí“. Mínyde, Kron. Rukopis Mus. I. 87.

⁸⁶⁾ Při Deskách Miscell. č. 57. fol. 21.

⁸⁷⁾ Kn. arch. pražsk. č. 488 fol. 27 a jinde.

⁸⁸⁾ Kn. architect. č. 159. fol. 101.

čtyřmi na sedm noh, druhú cestu má obec činiti⁸⁹⁾, tak praví úřadní zpráva rožmitálská, překládajíc ze „Zrcadla švábského“.⁸⁹⁾

Cestu při domě nelze v minulých dobách klásti za náš chodník.⁹⁰⁾ Člověk šel tu, jakož jinde zmíněno, lávky, kameny, stoly, štoky, krámy, je skleповé vesměs k domu náležité, a chůzi posluhovaly stezky jen bezděky. Lidé chodívali spíš prostřední cestou. Ovšem stěží se kdo vozu vyhnouti neb koni, přeskočil stružku a bral se k stezce, pokud bylo lze. Praví kdosi r. 1560 v soudě pražském: „já běžel stezkou, on blátem“, z kteréž řeči by i to plynulo, že stezky při domech byly lépe ubity nežli ulice.

Do polovice 16. věku již hlavní ulice a náměstí všech našich měst dlážena byla.

Paříž byla dlážena již r. 1186,⁹¹⁾ Prahu Starou dlážili za Jana zrádce;⁹²⁾ ale městům v krajinách severních, na příklad Kodani, nastalo se dlážení teprve po r. 1500. Nebyla tedy Praha po této stránce ani první ani poslední.

V Němcích nedlážili nikde před věkem 14. V Řezně sypali se rychle ulici r. 1355 kamením, aby Karel IV. nemusil při návštěvě své kráčetí bezedným blátem,⁹³⁾ a v menších městech ještě v 16. věku leckde bývali bez dlažby. V Gothě chodívali ještě roku 1546 konšelé do rady v dřevěnkách, jichž pro bláto zanechávali stopy před světnicí.⁹⁴⁾

Ovšem Praha nebyla ani v 16. století dlážena všude. Na starém městě ony části od Betlemského náměstí k vodě a k mostu byly nedláženy; protož některá ulice v těch končinách bývala rozrušena, samé smetí a nečistota.⁹⁵⁾ Ulice od „zlaté ovce“ až k mostu uměnému, a druhá od lázně Točenice až k sv. Štěpánu (nynější oštopská) dlážena byla teprve „několik let před r. 1561“, a to na příkaz arciknížete Ferdinanda.⁹⁶⁾

⁸⁹⁾ Kn. právn rožmit. fol. 40. Též rukop. budišinský 268.

⁹⁰⁾ Chodníky mají počátek v XVII. věku, když vozů přibýlo na ulicích. Ještě v XVIII. stol. Rousseau nemohl než zvláštními řečmi odporučovati chodníky. Ujímal se jen zvolna.

⁹¹⁾ Schultz, Hef. Leben 120.

⁹²⁾ R. 1331 povoleno dlažebné. Čelakovský, Codex, č. 20. 31. 157. Emler, G. III. 1816.

⁹³⁾ Arnold, Verfassungsgesch. II. 219.

⁹⁴⁾ Gengler, D. Stadtrichtsalt. 82.

⁹⁵⁾ R. 1530 „Žofka Zachova, majíc dům v Jerusalemě za Betlémem, ukázala úředníkům (šestipanským) místo proti svému domu pusté, kdež někdy byl kostel, že v tom místě smetí a nečistoty se kladou, aby jí to místo dali zpátky. Bohla je přehraditi a zahrádku tu způsobiti.“ Kn. při D. šestipanská č. 57. II. 525.

⁹⁶⁾ Blažek Kolár svědčí r. 1561: „J. M. arcikn ráčil poručení učiniti paní purkmistru a pánům, aby oulice (svrchu jmenované) vydláženy byly: dík nám jest písek nedal bráti, než chceme-li mu platiti za vozy. Když se od J. Msti. Cís. navrácen byl majestát krále Jana na hlínu, kámen a písek, potud sme mu více neplatili.“ Kn. kom. soudu č. 14. G. fol. 136. 197.

Nové město asi s velikou částí bylo dláženo hned po svém založení. Ale ještě roku 1503 činí onřad snesení, aby se kámen a písek z obce dal sousedům, kteří chtějí dlážiti „před svým“, „zvlášť u Poříčské a Horské brány a pod malými domky na příkopích“.⁹⁷⁾ Koňského trhu vyšší polovice byla nedlážena; na „Bosáckém“, tedy v sousedství „ryнку“ novoměstského, byla do polovice 16. věku všude tráva, na níž lidé lehali, odpočívajíce.⁹⁸⁾

Nejhorší as byla v Novém městě ona ulice, která směřovala k Vyšehradu. Vyšehradští nedlážili ani neopravovali té cesty zhořalic, a když roku 1565 na velikou domluvu nejvyššího komorníka Novoměstští tam dělníky poslali, ze žárlivosti sousedské sehnali je Vyšehradští.⁹⁹⁾

Malostranští též jako Staropražané obdrželi už za krále Jana (1338) právo dlažebného, ale dokonalým zničením v husitské vojně bylo Malostranským život začítí všecek po vojně znova; proto trvalo dlouho, nežli mohli pomyslití na dlažbu. Ještě Ferdinand I. viděl toho potřebu ustanoviti, aby Staroměstští přispívali ročními 30 kopami českými na dlážení Malostranských za to, že měli z mosteckého cla užitek. Ale r. 1614 vzkazují Staroměstští císaři, že sousedé jich málo dlážení dbají.¹⁰⁰⁾ Mostecká ulice, kudy největší proud lidí byl z mostu na Menší město, dlážena byla teprve v letech třicátých století 16.¹⁾

Hradčany nebyly do r. 1567 ani drobet dláženy. Toho roku teprve snesli se hradčanští konšelé o dlažbě, „aby nevolní a nepřijemní smradové a bláta v městě přetržena býti mohla.“²⁾

I městům venkovským, královským, dostalo se za krále Jana té milosti, že směla vybírati dlažebné, čímž ovšem na druhou stranu byla povinna blátivé ulice položití kameny a vydlážiti.

V archivě lounském jest právě listina o dlažebném nejstarším kusem, v originále chovaným.

Některým městům dostalo se toho práva také Karlem IV.³⁾ Nelze tedy pochybovati, že větší města naše za obou králů, právě

⁹⁷⁾ Kn. č. 203. 85. arch. pražsk.

⁹⁸⁾ Arch. pražsk. č. 1047.

⁹⁹⁾ Manual radní, novom. č. 397. fol. F. 24.

¹⁰⁰⁾ Kn. č. 324. 495. Též v Chaosu arch. pražsk. Též č. 326. 217.

¹⁾ R. 1567 svědčí kdos: „V paměti mám okolo pěti neb šesti a třicet lety... pan Kunc byl ouředníkem obecným, dal dlážiti od mostu až oulic nahoru k rynku.“ Ž téhož svědectví dále viděti, kterak sličné bylo vdkol mostních věží malostranských: „Vybíral sem od těch hokyní, které tu po věži mostskou prodávaly; dávaly suché dni k faře sv. Mikuláše, a páni malostranští skládali tu dříví a kamení a jiné potřeby nárožně na věži.“ Kn. kom soudu č. 14. G. fol. 392.

²⁾ Čelakovský. Codex. XCV. Zajímavo, že týž důvod k dlažbě měli Pař žané r. 1186. I tí dlážili proto, „poněvadž bláto velmi smrdělo“. Schult Hbf. Leben. 120.

³⁾ Na př. Německobrodským r. 1361.

posaných, dlážiti se začala. Královéhradečtí dlážili nemnoho později než Staropražští — tedy v polovici 14. věku.⁴⁾

Ovšem troufá se zprávy o dlažbě města kde kterého i za obě století následující, ale ty zprávy dotýkají se větším dílem jenom zprávy nebo doplňku dlažebního. Na příklad v Hoře musil Mikuláš Vornatus, jenž prohřešil se nemravností, r. 1445 dáti stezku vydlážiti od klášterské fortny tak daleko, jak dalece šňůra, okolo jeho domu a zahrady tažena jsouc, dosáhla.⁵⁾ Z toho patrno, že v bohaté Hoře dosti dlouho postranní ulice nebyly dláženy ani ještě sto let po králi Janovi.

V Plzni r. 1462 a v následujících letech dějí se v knihách zmínky o dlážení podnikaném.⁶⁾ V Stříbře nejvíc dlážili v letech 1521—1530.⁷⁾ V Berouně též tak.⁸⁾ Táborští zvou si r. 1510 dlážiti za Budějovic, aby „vydlážili nějaký kus města“.⁹⁾

Za zvláštní však zmínku stojí dlažba náměstí Hradce Králové, způsobená v r. 1513. Toho léta totiž dostali Hradečtí kus hory Kunětické od Viléma Pernštejnského a čedičem té „hůry“ vydlážili si rynek, však tak, že černou zemí, mezi kameny vbitou, naznačili nápísem: „Sit nomen domini benedictum, hoc forum stratum est“ — při čemž byl i letočet svrchu pravený. Nápis četl ještě Šalbín (r. 1634). Dnes je ten tam.¹⁰⁾

V městech poddaných dlažby vznikly později nežli v předních městech královských.

Na příklad Krumlov dlážen teprve 1494:¹¹⁾ Hradec Jindřichův r. 1488;¹²⁾ Pardubice dláženy na samém počátku 16. věku, a pokračuje se v tom po kusech až do let třicátých. Teprv r. 1538 kupují „kámen tesnej, beránky a beran k srovnání dlážení“.¹³⁾ Že nevydlážili tenkrát všeho všudy, to se vidí v počtech z r. 1573, kde platí se od „lámání kamene v skále pod hůrou Kunětickou“ od vyvážení kamení z řeky k dlážení,¹⁴⁾ kterýmž kamením díl opravovali, díl dlážili při periferii města v nově.

V Litomyšli dlážili r. 1511 při lázni od rýhy až za roh, a to peněz na to kšaftem Zychovým určených.¹⁵⁾ Naproti tomu v Poděbradech dláženo město teprv asi r. 1559.¹⁶⁾

⁴⁾ Tomek, Hradec 8.

⁵⁾ Kořínek, Paměti 169.

⁶⁾ Kn. č. 2. 93. v arch. plzeňsk.

⁷⁾ Kn. č. 182. 144. tamže a č. 184. 83.

⁸⁾ Kn. počtů z r. 1508 v arch. berounském.

⁹⁾ Arch. mus. listy budějovické.

¹⁰⁾ Arch. Památ. III. 172.

¹¹⁾ Urban, Krumau, rukop. str. 73.

¹²⁾ Reg. purkm. z r. 1487. fol. 11. 12.—27. „dlážili, kde praněř stál“ — dy na rynku.

¹³⁾ Počty pardub. I.

¹⁴⁾ Počet pard. II. 19.

¹⁵⁾ Arch. litomyšl. č. 118. 107.

¹⁶⁾ Václav, dlažič z Karlova v Praze, svědčí v soudě r. 1579: „Je tomu let, když sem dlážil Poděbrady.“ Arch. pražsk. č. 1121. fol. 60.

V Rakovníce nejprve r. 1519 sypali město kamením; od r. 1547 jali teprve dlážiti na náměstí.¹⁷⁾ Ale Blatenskou ulici, která má jméno od bláta, jímž bývala plna, dlážili teprve r. 1598. Tou dobou pokročili v městech větších už tam, že dlážili i předměstí.¹⁸⁾

Městečka malá zůstávala nedlážena až do 17. věku. Na příklad Libochovice dláženy teprve r. 1609.¹⁹⁾

Naskytá se sama sebou otázka, bylo-li dlážení tak drahé, že patrného toho kulturního pokroku měšťané tak pomálu sobě dopřávali.

Ceny byly relativně. Kde měli kamene blízkého hojnost, nebylo dlážení nákladné. Kde ho vozili z veliké dálky, jako Poděbradští, tu nebyvalo lacino.

V Praze býval na počátku 16. věku vůz drobného kamene nejdráže po českém groši; sto let potom vzrostla cena do 15 grošů. Vozba za řůru s Petřínou neb od Strahovské brány dolů byla r. 1600 za 3 české groše. Vezeno-li kámen od Slivence, placeno od řůry zajisté třikrát tolik.

Co do mzdy stanovilo se v Praze řádem r. 1482, aby dlažiči dáno bylo od „provazce“ hotové dlažičské práce po deseti mířgroších, v zimě o groš méně; zemský „provazec“ držel 42 lokel a dvě pěsti; pět provazců bylo jitro. Pracoval tedy dlažič lacino. Nechtěl-li najati se „na provazec“, placeno mu na den ke stravě po 3 groších.²⁰⁾

V Kouřimí platili r. 1536 Jírovi dlažiči od provazce bez stravy po 14 gr. míř.²¹⁾ V Stříbře dáno na počátku století 16. mířu dlažiči za den 6 grošů, pomahačům po pěti.²²⁾ Rakovníčtí koncem století (r. 1598) smluvili s novoměstským mířem Pakou, že mu od sáhu dlážení dají po devíti groších mířenských, ale aby sobě dělníka k přidávání kamene a písku na svůj groš jednal a to „dílo oupravně, bytedně na schválení lidské vykonal“. ²³⁾ V Praze tou dobou (r. 1606) platili dlažičům od sáhu po 14 krejcarech;²⁴⁾ ale Mladoboleslavští platí r. 1619 od sáhu dlažby jenom 8 grošů a 4 denáry, přidavači na den dávají po 7 groších.²⁵⁾

Dlážení bývalo ledajaké; nikde nebylo rovno, jen bláto a nečistota někde rovnaly plochu, ale jinde zdvihaly se také nad ní. Jan Černošský r. 1590 vypravuje v pražském soudě: „Když bylo

¹⁷⁾ Č. Č. Mns. 1883. 455.

¹⁸⁾ V Lounech r. 1582 odkazuje Anna Králová 100 kop míř. na dlážení široké ulice na velikém předměstí. Kn. č. 1. A. 2. fol. P. 1. arch. lounsk.

¹⁹⁾ Koubek, Libochovice 178.

²⁰⁾ Pfi D. Miscell. č. 75. III. 15: též v pražsk. arch. č. 203. 12.

²¹⁾ Arch. musejní. Lísty kouřimské.

²²⁾ Kn. stříbrská 184. 83.

²³⁾ Kop. lit. E. z r. 1560 v arch. rak. Mladoboleslavští platili r. 1593 od sáhu 8 gr. 4 d.

²⁴⁾ Žádušní kn. tejská lit. N.

²⁵⁾ Dlážili u brány Novoměstské, proti krchovu a deset sáhů u kostela. Počty bolesl. lit. D.

po té pranici, vyšel jsem před Slavatů dům, abych uhlídal, kdo jest zsekaný, a tu se jeden proti mně z bláta — dobýval.“²⁶⁾ Tedy to bylo na malostranském dlážení hodně mnoho. Však i jinde všude po dešti nebo v době nálední²⁷⁾ zlá byla chůze městskými ulicemi.

Nad struhami uličnými mezi stezkou a silnicí bývaly dosti často sudy vstavovány, jednak proto, aby po nich do sklepů spouštěly se sudy, jednak i proto, aby vozy nemohly ke zdi domovní.²⁸⁾ Na Hradčanech měli před domy tolik kolů, že konečně r. 1604 císař kázal je všechny i s nějakými křží vyvrci, „poněvadž se tudy volně jezdit ani chodit nemohlo.“²⁹⁾

Na ulicích skládány bývaly, obzvláště před pivovary a lázněmi, haldy dřeva. Novoměstští dovolují r. 1601 Turkovi, že i na rynku smí haldiště mítí, ale aby z něho ročně 2 kopy míš. k obci dával.³⁰⁾ Též r. 1601 dovolují Novoměstští jednomu, aby za roční plat 20 grošů učinil si před domem i „haldiště kamení k prodaji.“³¹⁾

U Sladkých před pivovarem bývalo před varem někdy i 13 torů lesa na ulici narovnáno,³²⁾ a haldami zavalovali sobě pražští sousedé leckterí cestu do domu a vadívali i soudili se pro to.³³⁾ Konšelé leckdy v 16. století taková haldiště i zapovídali, ale marně.³⁴⁾

Že se na pouličních haldách děti celý den batolily a dováděly, to tak, až i z toho „húpání se na dřevěch“ byly soudy, to víme z plzeňských knih.³⁵⁾ V kladách větších hald spávali v létě lidé „povětrní“ a nebezpeční, a sem také skrývali zlodějové svůj lup.³⁶⁾

Že nenechaví sousedé nočně z hald sobě dříví ukrádali, to soudiz dotčeno jen mimochodem. R. 1571 Jan Bolfart i „panu arcí-

²⁶⁾ Arch. pražsk. č. 1126. C. 14.

²⁷⁾ „Náledí po ulicích a před domy sekati a uklizeti“ poručeno v Praze nejméně r. 1608. Arch. pražsk. č. 326. 74.

²⁸⁾ R. 1606 dovoluje pražský ouřad starším střelcům na příkopích při díti na místě starých kolů 9 nových, co by mezi nimi a zdi člověk projíti mohl, saditi, tak aby se jim od vozů na zdi škoda nečinila. Kn. šestip. č. 488, fol. 35. Na témž listě o dovolených kůlech na Koňském trhu fol. 36. dovoluje se v ulici vedle rathouzu u zdi 5 kolů vraziti.

²⁹⁾ Arch. místodrž. Missiv. č. 108. 77.

³⁰⁾ Kn. č. 488. Od fol. 101—123 koliks povolení na haldiště.

³¹⁾ Tamže fol. 123.

³²⁾ Arch. pražsk. č. 1172. 179.

³³⁾ Tamže č. 1048. P. 27.

³⁴⁾ O marných zákazech čti v arch. pražsk. kn. č. 994. 50. Též v kn. 326. 53.

³⁵⁾ R. 1576 „našlo se, že deerka Krumlovského na tom dříví Jana Hermana na ulici seděla, a Jakub, syn Hermana, tím jest bezpotřebně hejbal se húpal, kterouž příčinou dřevo na nohu její připadlo a jí škodu na zdraví činilo.“ Musil otec zaplatiti lékaři od hojení. Kn. senten. č. 4. 421. v arch. pražském.

³⁶⁾ Arch. pražsk. č. 1131. 207. Doklad z r. 1568, kdy děti vyhrabaly haldy zlodějovu kořist.

biskupovi Antonínovi³⁷⁾ chtěl nočně z haldy nad mostem na čtyřech vozech dřeva odvézti, ale chytili ho.³⁷⁾

Ulice městské v starší době bývaly zavírány řetězy. V městech venkovských obyčejně jen náměstí tak zavíráno, však v Praze bylo „slupů a řetězů“ až do 16. věku počet hojný. Zdá se, že nejvíce sloužily v bouřlivé době husitské. Vypravuje letopisec, že r. 1420 poslové od krále Zikmunda „řetězy a slupy po ulicích vykopali a na rathouz nosili“.³⁸⁾ Ale v malých časech připevněny jsou řetězy do ulic zase.

Dlením doby pouliční řetězy pražské schátraly, lidé po kouscích je roznášeli, a jest div, že při prohlídce r. 1594 nalezla kommise městská oněch uličních řetězů přec ještě několik. Železo mělo cenu, pro kus ukradeného železa lidé byli věšeni: div to, že nedneseny v Praze do r. 1594 řetězy všesky všudy.

Ze zprávy kommise dovidáme se,³⁹⁾ že byly v Staré Praze řetězy na sedmdesáti a čtyřech místech. Při mnohých domech, u kommise, že „řetěz býval, není, skoby jsou“; u domu Lidmily Křížkovy jsou „čtyři články“; „mezi domem Sladkých a Goliáše býval, sloup zlý jest“; u domu Jaroslavovic „řetěz dobrý, sloup zlý: mezi Strakou rukavičnickem a Jezuvity dobrý, u fary sv. Michala a u domu u Smrtonoše dobrý i na Mostku dobrý; mezi školou tejnskou a u Zvonu jest řetěz, skoby není; mezi domem Hrobčických a Třími kosami býval, není; mezi domy Planských a pana Budovce býval, skoby jsou“. A tím způsobem vyčítá se dále. Však dobrých řetězů je ouhrnkem málo.

Ulice bývaly jmenovány obyčejně po branách, k nimž směřovaly; též po kostelích, zdech, špitálech, mlýnech; taktéž měly jména po řemeslnících a stavech — rytířích, pánech — kteří v ulici větším počtem seděli, nebo po zboží, kterého tu prodáváno nejvíce (ulice Železná v Kolíně a v Praze, Žitná, Svinská, Solná); po národnosti (Česká, Německá, Židovská); po některé příhodě neb okolnosti (ulice Hrdlořezy r. 1539 v Berouně, ulice Umrleč v Litomyšlích); po zvláštní některé povaze své (Dlouhá, Široká, Vysoká, Psí, Kočičí, Růžená v Praze i na Mělníce). Ani názviskům urážlivým nevyhýbali se naši předkové. Tu zovou jednu „Nekázanou“ a jinou (v Plzni)⁴⁰⁾ ještě nezdvořileji.

Ulice směřovaly k náměstím. Na ryncích „býval největší státek lidu“, tak praví pražská jedna kniha⁴¹⁾ r. 1421; a Havlík z Varvažova r. 1613 vykládá, že „rynkové a placové obecní jsou obecnému lidu k handlům všelijakým a trhům; zemanům pak k turnajům.

³⁷⁾ Arch. pražsk. č. 1133 94.

³⁸⁾ Letop. p. Neuberka. 59.

³⁹⁾ Arch. pražsk. č. 326. 196.

⁴⁰⁾ „Platea us . . ná třídka“ byla a jest v Plzni. Připomíná se r. 1464 v kn. č. 1. fol. 219. arch. tam.

⁴¹⁾ Miscell. č. 13. fol. 59.

abám a kolbám, mustruňkům a jiným rytířským činům a ne
hře karetní a kostkové“.⁴²⁾

Tou příčinou všech měst evropských náměstí mívala stejný
z. Byla to tržiště plná krámů, krámců, kotců a všelijakých jiných
ovení obecních, v některou chvíli byla to shromážděná měšťan-
ta všeho za účely vojenskými neb slavnostními.

Ohledejme obrazy náměstí cizích!

Na rynku norimberském r. 1599⁴³⁾ pozorujeme kolem kol při
mech krámce se střechami; i na kostel nalepeno jest krámů
omada, ba i vrata chrámová s polovice přikryta jsou ohromnou
šamnou boudou. V prostředk rynku stojí kašna, a v několika řadách
očítali jsme větších i drobnějších krámečků 25; některé zboží
leží na plachtě na zemi, a stranou patrn obecní praněř.

Téhož rázu, jenže velikolepější a spořádanější podobu má rynek
Bremách dle obrazu Merianova r. 1643. Na pravo stojí radnice
loubím. Na levo kotce kupecké, veliký to dům. Prostředek za-
chán trhu o menších krámcích, v čtyřhraně zdí objatých. Jeden
h zděného čtverce zdoben sochou Rolanda, v druhém roze stojí
vostný renesanční praněř s galerií. V pozadí je kašna.

A to všecko, co shledali jsme v rynecích obou těchto cizích
ěst, bývalo na pražském staroměstském rynku, a nápodobně bývalo
nás i v náměstích kde kterého města většího.

Čím menší město, tím spíše podobal se rynek návsi. V Budě-
vicích postřehujeme na rynku r. 1641 šibenici, tržní domky,
úhlednou kašnu, praněř a při něm tři dlouhé lavice.⁴⁴⁾ Toť
rázek městský obyčejný. V Příbrami ještě v pozdější době na
nku mají kováře, klády, váhu na vodu a praněř; v Dobrušce,
Rychnově a v Kostelci nad Orlicí měli na rynecích i rybničky,
eré „dobrou službu k ohni“ konávaly.⁴⁵⁾

Toť obrázky skoro vesnické.

Kotce a krámy, na rynecích všude obyčejné, v některých městech
ších dosti záhy s náměstí stěhovány kamsi stranou. Obzvláště
ly-li to kotce řezníci neb jiné, které k okrase města nic ne-
ičiňovaly.

V Budějovicích prý odstraněny s rynku krámy masné a pekařské
tce už za Karla IV.⁴⁶⁾

Pražané staroměstští mívali druhy v 14. století náměstí krámy
příliš plno. V podloubích anebo v podsíních byli kramáři, na
né straně radního domu byly kotce pekařské; a tu také kuchaři
dávali jídla; v rynku samém dvojí kotce soukenníci táhly se
noběžně, jedny dřevěné, druhé kamenné. Bývaly asi hodně ne-

⁴²⁾ Guazzi, Havlik „O šlecht. obcování“.

⁴³⁾ Obraz Laurent. Straucha v Hirthovi III. 228.

⁴⁴⁾ Obrázek v Richtrově Gesch. v. Budweis.

⁴⁵⁾ Roštlapil, Pam. Dobrušky 40.

⁴⁶⁾ Richter, Budweis 7.

foremny a prostranství na újmu. R. 1362 strhli je konšelé, aby získali místo k trhům, a postavili kotce obšírnější u sv. Havla.⁴⁷⁾

Ale kotce kramářské, plátennické, kožešnické, kloboučnické a jiné krámy a boudy porůzné nejen že zůstávaly tu napořád, ale časem i množily se. R. 1500 zase některé z nich odstraněny. „Přihodilo se, že král Vladislav kníže míšeňské Jiřího požádal, aby do Prahy přijel a hostem byl. Páni Pražané rynek svůj sice prozspanilostí plný chtějí více ozdobiti, krámy nějaké, z dříví toliko vystavené a šindelem prostě přikryté, kteréž na tom místě proti rošmidům anebo kdežto nyní drobné rybičky prodávají se na neckách, dvěma řády postaveny byly, pro rozšíření placu rozkázali jsou před za město, za bránu Poříčskou, vyvézti.“⁴⁸⁾ Krámy a kotce rošmidské pak zůstaly na rynku Staropražském napořád.

V Čáslavi mívali v prostředí rynku nejen chlebné kotce, nei nějaké domy, a když odtud oheň zhoubný vzešel r. 1522, vydal konšelé nařízení, „aby nikdy pod nižádným vymyšleným způsobem tu nižádných domů, krámů neb jiných stavení v prostředí rynku stavino nebylo, a to my máme i potomci naši držeti za právo věčné.“⁴⁹⁾

O některých městech také dobou pozdější čteme, že s rynku snímala budovy všelikteraké a prostranství očišťovala. Na příklad Kadaňští r. 1542 se svolením královým krámy masné s rynku snáli a na jiném místě ustavili.⁵⁰⁾

Na odpor tomu jinde nechtěli se starodávného zvyku strhnouti. Kouřimští r. 1552 z brusu nové kotce o šesti pilířích a šesti prampouších z tesaného kamene sobě pořídili za 42 kop mš.;⁵¹⁾ Litoměřičti ke kotcům rybím a jiným, v rynku postaveným, r. 1574 přidávají „nydrák zboží tůného“ a rozkazují, „aby u Jelínkově domu plac k tomu byl připraven a obrán na časy budoucí.“⁵²⁾

Že v přemnohých městech obecní kuchyně stavívali za celé století 16. na rynku, toho ani tuze nevyčítáme: bylaté kuchyně taková jen bouda neveliká.

Horší pohled a překážka byla, jestliže v Polici „od časů nepamětných až do r. 1818 stál právě uprostřed rynku mimo masné krámy i městský pivovar.“⁵³⁾ Ještě že ho radnice, podle něho stojící vzala poněkud pod ochranu.

Stříbrští měli naproti tomu znamenitý smysl pro krásu. Neodstranili sic podezděných krámů z rynku, ale vstavili na ně anebo

⁴⁷⁾ Tomek, Praha II. 137.

⁴⁸⁾ Kn. arch. pražsk. č. 324. 333. Těch krámů užito k novému špitálu sv. Pavla, kamž složili se lidé stížení francouzským neduhem, před nímž Vladislav z Uher své „milé Pražany“ byl vystřihal.

⁴⁹⁾ Z časl. kn. trhov. r. 1522. A. 5.

⁵⁰⁾ Kn. podkomořsk. 61.

⁵¹⁾ Kn. rudá kouřim. fol. 28.

⁵²⁾ Svolení obce Litoměř. z r. 1529 Rukop. fol. 24.

⁵³⁾ Tomek, Police 24. 59.

ním velmi nákladný „lusthaus“ r. 1540. Besídka ta byla ze dřeva z kamene; obarvil ji malír za půl kopy; vrch její byla vížka echem pobitá se zvonečkem; střecha pokryta cihlou; uvnitř v lustauze byla světnice se čtyřmi skly, jež i s rámy stály tři kopy (grošů.⁵⁴⁾)

Prazvláštní místo mezi náměstími našich měst měl rynek novoměstský v Praze. Prostranství jeho bylo tak příliš veliké, že se zcela vymykal z obvyklých a skrovnějších poměrů, jako bývaly jinde. Z té příčiny nebyval ani všecek dlážen, uprostřed bývaly karáky, jámy, veliký jeho kus sloužil za trh dobytčí, což nikterak z sličnosti nepříčiňovalo, krámy a kotce, na jiných rynecích pospolu stojící, táhly se na rynku novoměstském předlouhým tenkým řadem, a kde přestaly krámy, tu ležely sklady dřeva.

Jediná stavba uprostřed divného toho náměstí byla ctihodná tak, že jí také rynek došel nezasloužené cti. Mínilme gotický chrámek Božího Těla, postavený r. 1382 od bratrstva „obruče s kladivem“, a roku 1403 oddaný mistrům a studentům českého národa v universitě.⁵⁵⁾

Náměstí kde kterého města znamenitě měnilo svoji všední podobu při slavnostních příhodách.

Na prostranství jejich hrávány ob čas ve všech větších městech, kde měli onačejší školu a čiperného bakaláře, komedie. To bývala místní slavnost veliká a z míry oblíbená. Na rynku stavěny na draty obecní šraňky, stany, lešení, sedadla.⁵⁶⁾ Kterak hráno divadlo, jinde se vložili.

Kdykoli městem měl projeti velmi vzácný host anebo dokonce šel v městě pobytí, vždy náměstí nejprve k tomu se strojilo: stavěny na něm sruby a kuchyně,⁵⁷⁾ dlažba vytrhována, a prostranství šípem sypáno, aby v upravené prostora mohly provozovány býti ratochvíle na počest hostě.

S tím potkávali se ovšem nejčastěji Pražané. Na příklad ke svatbě Ladislava Pohrobka r. 1457 zdvihli na sloupích podlahu tak vysoko po všem rynku, aby mohlo se pod ní na koních jeti. V tom slavení aby páni „své tance a rozkoše měli míti“.⁵⁸⁾

⁵⁴⁾ Kn. stříbrská č. 184. 309. 311. 318.

⁵⁵⁾ Privil. univers. č. 23. H. 8. fol. 78. List se 40 pečeti, v němž Ješko, řečený Ocas, Zdimyrus ze Sedlče, Buček z Heroltic, přední hejtunané bratrstva „in signo circuli cum malleo in medio pendente, quod vulgariter dicitur „obruče“, s povol. krále zakládají kaplu v prostřed rynku. R. 1791 byla stržena, z náhrobních tabulí náležitých i vzácným lidem — Dvorskému, Trojanovi, Čebáčkovi a jiným — způsobeno dlážení na Koňském trhu a na mostě.

⁵⁶⁾ Kn. lounská č. 1. A. 1. fol. D. 14. „řídila se r. 1575 hra na rynku media voluptatis“. Též Vávra v Kolíně (I. 174.) uvádí z r. 1587, 1598 hry.

⁵⁷⁾ V reg. purk. Hrad. Král. 1605 čte se: „Vávrovi tesaři od stavění kuchyně na rynku k strojení jídel k příjezdu arcikněž. Constance z Štyrska“. zlí ji Zikmundovi, králi polskému.

⁵⁸⁾ Hájek 432. Stař. Letop. 167.

Taktéž zdvihána lešení a zloben rynek, když v něm sedíce přijímali přísahy králové Zikmund i Albrecht a syn jeho pohrobky.

Za krále Vladislava a Ludvíka konaly se na rynku „v šraňcích kolby“ několikráte, a to ne vždy jen k poctivosti králově. R. 1508 na příklad o masopustě Staroměstští „dělali šraňky na rynku ke cti panu kanclíři, a pak v masopustní dni i v postě bývaly kolby“.

R. 1555 konal kolby na obširném rynku plzeňském arcikníže Ferdinand v neděli, den sv. Matěje. Lámali dřeva jen urození páni. Nejvíce jich zlámal Malvic a sám arcikníže, ale zranění a ztlučenými byli všickni. Někteří rukama hnouti nemohli „a na hrdlích je nosili“, jednomu dřevcem skoro vyraženo oko; i „jeho milost arciknížecí sám tak velice uhozen dřevem, že ruka krví mu podběhla“.⁵⁹⁾

To klání se zalíbilo Plzňanům a vypravovali sobě o něm tak dlouho, až r. 1573 na témž náměstí pokusili se o veřejnou kolbu Adam Ottmar a Václav Slanina řezník, oba měšťané.

Senát plzeňský dovolil, a lidé na divadlo přiběhli. Šlo o cenu 500 tolarů. Ustrašený řezník nastrčil místo sebe siláka Židka, a oznámivše sobě, že budou šetřiti tváří svých, pustili se oba soupeři do sebe. Marné snažíce se vyhoditi druh druhá dřevcem z sedla, bojovali až do soumraku, „takže boj jich byl rovný, a oba se stejnou slávou odešli z bojiště“.⁶⁰⁾

Zajímavější kolbu měšťanskou známe z Loun. Roku 1606 na koních kláli dva o děvče. Seběhlo se k tomu všecko město a větkolí, od konšelfů až po člověka posledního všickni účastni byli. V tom patrná tehdejšího života roztomilá sousedská a bujnost, které dnešní doba strážlivá s těžší chápá. Bylo tehda v neděli Reminiscere, když Matěj Kalina, kovářský tovaryš, na koni klál s hrnčířským tovaryšem Jiříkem Čermákem.

Kronikař Mikšovic to líčí prostými slovy takto: „V rynku od fortny jeden jel v prvním kanku hrnčíř — a kovář od domu nebožtíka Vokurky. Setkali se před domem císařského rychtáře Jiříka Dědka z Vlkové, a tu ponejprv kovář hrnčíře srazil, ale bez škody; sám kovář také upadnouti měl, než že mu pomohli. Druhým pak kankem hrnčíř kováře srazil, jako se sluší a hrdinsky. Při každém drželo sousedů do třiceti. Kláli o dobré tovaryšství za přítomnosti panny. Kovář pobídl a byl hrubý a složitý; hrnčíř pak malé postavy a suchý. Kovář prohrál, ale naposledy kovář přece panny dostal.“⁶¹⁾

Roku 1593 měli asi podobné podívání na svém rynku Litomyšlští. Jan Horský z Poličky poslal Danielovi Ušatému „věno, pravíc, že ho pobízí v kolbu, a to o dobry tovaryšství“. O té kolbě není v knihách zpráv nijakých. Ale jsou v knize zprávy o tom.

⁵⁹⁾ Březan, Živ. Vil. z Rožmb. 88.

⁶⁰⁾ Pam. Plzeň. Hruška. 97.

⁶¹⁾ Chron. civitat. Launens. autor Paul. Mikssowicz. V arch. Duchcovské zámku. Vypsal A. Merz pro toto dílo.

Kterak vypadal Ušatý po kolbě: „Měl jest v hlavě pět ran, jednu na čele a ruku pravou měl ztlučenu, byla velmi vstekla, a neve-
liké dvě ranky na ty ruce měl“; barvíř Štěpán hojlil ho tři neděle.⁶²⁾

Tedy nejen urození páni, než i sousedé městští, ba i tovaryši řemeslní oživovali svými rytířskými kusy městská náměstí.

V Praze,⁶³⁾ zvláště v prvních letech panování Rudolfa císaře, často a ochotně konšelé vymítali dlažbu ze svého náměstí a vráželi kolby do země ke šraňkům, v nichž slavnostní kolby se provozovaly⁶⁴⁾ nebo jiná divadelná kratochvíle.⁶⁵⁾

Také náboženské slavnosti konávaly se na ryncích: processí brávala se po všem náměstí z jednoho cípu v druhý; na pražském rynku sloužil i mši r. 1484 biskup Augustin.

Ale na ryncích bývala také divadla smutná, a stavěna tu lešení všelijaká, při nichž srdce usedalo. Mínilo ona lešení, při nichž děly se popravy jednotlivé i hromadné.

Na pražském náměstí stavěna popravná lešení od starodávna, aniž bylo lešení r. 1621, historicky nejsmutnější, posledním. Již r. 1631 na zvláštním lešení pod týnskou školou odpravovali kněze Vavřince Hanzburského proto, že cedulky zpovědní dával, nemaje; a dvě léta potom sfato 11 „švarných kavalírů na lešení při rat-houze pro nějakou vinu vojenskou.“⁶⁶⁾

Na větší strach a pohnutí rádi a schválně i bez lešení konšelé odpravovali dávali odsouzence v ryncích. Připomínáme Makovce, násilníka panen, jenž sfat byl v rynku r. 1433;⁶⁷⁾ připomínáme Jana Kopidlanského, r. 1566 na rynku sfatého na velikou škodu Pražanů, a konečně i Havla Skočnodvorského, registrátora při deskách, jež kázali stíti konšelé novoměstští na rynku svém r. 1608 pro vraždu Valentina Tobiáše z Jenštejna.⁶⁸⁾ Vybrali jsme tři příklady ty, poněvadž z nich mluví zvyk tří století.

Na trest světské hanby stával v rynku města kde kterého praněf neboli pranýř. I na vsích ho mívali, obyčejně se zvoncem, kterýž veskou hromadu volával.⁶⁹⁾

⁶²⁾ Arch. litom. č. 120. 140.

⁶³⁾ Stař. let. při r. 1508.

⁶⁴⁾ R. 1579 i na počesť svatby Fürstenberka hraběte s Isabelou Pernštejnkou.

⁶⁵⁾ R. 1570 na počesť přítomných kurfiřtů „hastiludia magno sumptu exercebantur in circulo, ubi praeter alia spectacula etiam educebatur draco habens sex pedes et ore vomens ignem. Item Perseus alato equo insidens; item Medea venefica cum Jasonem, post furiae horrendo clangore tubarum in publicum prodibant. Praeterea etiam circumducebatur elephas, antea nunquam in Bohemia visus, una cum leone, caeva incluso“. Monum. univers. III. 178. Též vypsál Pelzl ve svých dějinách českých.

⁶⁶⁾ Zprávy soukromé, zapsané v exempl. Histor. Kalendáře v akad. gymnas. str. 196.

⁶⁷⁾ Anon. chron. v Script. ser. boh. II. 472.

⁶⁸⁾ V exempl. Hist. Kalend. v akad. gymn. soukrom. zápis při r. 1608.

⁶⁹⁾ R. 1536 kázal kdosi rychtáři v Kolovči u Kdýně, „aby zazvonil na planýř, aby sešli se v hromadu“. Kn. komor. soudu č. 6. G. fol. M. 6.

U praněře samého, anebo také u vrat chrámových i radničních, stávala příbuzná praněřova — trdlice — do níž vsazováni byli obyčejně ti, kteří lálí a hromovali.

I trdlice býval trest světské hanby. Tobiáš krejčí v Lounech, aje r. 1574 pro své nenáležité přeskutčení, kteréhož se hromom a láním dopustil, do trlice jíti, podvolil se, než do té trlice jde, raději že města prázdnen býti chce“. Povolili mu konšelé, už v témdni aby zhostil se města na vždy.⁷⁶⁾

Václav Štěrba v Ronově kdys popadl trdlici, u kostela stojící, chtěl ji do vody hoditi. Propadl pro to hrdlo, poněvadž nevázně letelk trdlice, any „trlice zřízeny byly v obcích od svatě paměti le Ferdinanda pro lidi zlolejně a hromovně“.⁷⁷⁾

Na rynku staroměstském v Praze mívali druhdy také nějaký b pod hodinami, do něhož lidé na hanbu vstupováni,⁷⁸⁾ a r. 1551 ručení arciknížete Ferdinanda postaven v rynku podál radnice veliký pranýř na způsob klece železné.

Do klece nejprve dostali se nemravní šlechtici Jan Kuneš kmund Troskovec, kteří s některými jinými „dopustili se mno nešlechetných, oplzlých, hanebných a hrozných, prve v tomto ovství neslýchaných věcí a řečí“.⁷⁹⁾ Seděli v kleci nazí a medem azaní, leda by je mouchy štípaly. Jeden z nich prý žertoval, byl v znamenitých staveních, ale v jednom pokoji tolik oken v té kleci že neviděl.⁸⁰⁾

Pro touž nemravnou příčinu r. 1579 Adamovi Vršovskému na no komorním soudem,⁸¹⁾ „aby v Starém městě pražském na u v kleci, jsúc polovici po pás na těle obnažen, každého dne čtyři neděle pořád zběhlě seděl a potom tohoto království pod ením hrdla prázdnen byl“.

Praněře a klece i trdlice kázal teprve císař Josef všude snímati.

Na rynku všech tří Pražských měst konečně r. 1601 přibylo aněřům ještě jedno nebyvalé výstražné znamení. Císař Rudolf l totiž pro mnohé nešlechetné vraždy, jichž se dopouštěli zvlášť ci v Praze, aby postavena byla u praněře dřevěná poloušibenice. Těch šibenic podoba byla na onen čas neobyčejna: byl to a na něm rameno jako milník, ukazující cestu na silnicích;⁸²⁾ ejná šibenice bývala stavení obšírnější. Stran vyzdvižení polou-

) Regis. purkm. v arch. lounsk. z r. 1574. Fol. B. 12.

) Bez datum. Vypsáno z knihy ronovské z r. 1551. Sděl. Kl. Čermák.

) Hájek při r. 1505 fol. 461.

) Reg. král. červ. starší č. 23. E. 7. fol. 19.

) Dačický I. 78. Paprocký 1551.

) Kn. kom. soudu žlutá č. 16. J. fol. 290. Též zapsáno v kn. arch. č. 556. fol. 11. Tu ho zovou také Norcem a zdvihají mu městské právo.

) Souvěkovecům byla poloušibenice podivna. Kronikáři si ji do svých kreslili. V rnkopise Paměti Dačického jest její nákras (Rezek I. 201.);

) Veleslavinova Histr. Kalend. v akad. gymnasiu jest na vsutém listě vy- za také. Je to půl velkého latinského T.

šibenice pražských zapsal sobě očitý svědek pamět tu, že dne 16. července poslal císař herolty do tří měst Pražských, a od nich na ryncích čten mandát, aby zvláště cizinci v městě chovali se pokojně. „Hned potom následující noci u planěře vyzdvížený jsou jako šibenice o jednom sloupu dosti vysoké. Na staroměstské vyryto bylo literami dosti velikými ‚trabs justicie‘, a novoměstské ‚premiū nequitiæ‘. Stály asi 30 let a vůbec se jmenovaly spravedlnost.“⁸³⁾

Že nebyly ‚justice‘ pražské jen tak na plano, o tom několik důkazů v pražských knihách: r. 1605 pověšen jakýs Martin pro ranění pána svého Františka z Purgkhausena, truksasa;⁸⁴⁾ téhož roku pověšení na justici pražské služebníci Russwormovi pro vraždu Františka „Bellygosa“.⁸⁵⁾ čtyři léta po tom pověšen na malostranské justici Zachariáš Koch, lokaj, pro vraždu kočího.⁸⁶⁾

Před tím r. 1605 byl k justici ortelován J. M. C. tulmář František dell Faro pro nezbednou vraždu: bylť propíchl příteli svému Davidovi „méchýř a, když padl do strouhy na tvář, píchl ho skrze plíce“. Malostranští pravili v orteli, že by měl mečem ztrestán býti, ale poněvadž jest „k vejstraže“ justici vyzdvížena, nechat prý tedy visí. Ale císař dal surovci milost, váže „sobě dotčeného dell Faro již věkem sešlého otce i jeho věrných služeb, které netoliko J. M. C., nýbrž i všemu křesťanstvu od 58 let s velikým nebezpečenstvím hrdla svého činil a činí, v kterého službě několik set křesťanů z tureckého jha jest vysvobodil“.⁸⁷⁾

V ryncích, jakož svrchu dotčeno, stávaly nejzodobnější domy. Koušelé — pokud rozuměli — zabáněli všecko, co by sličnosti městského náměstí mohlo býti na překážce. Bylo asi všude zásadou, co vyřekli v té příčině Mladoboleslavští r. 1554: vzkázali Vondrovi Kosaři, že nesmí stavěti „vejpusťku“ přes zeď ani kůlky na rynku k chování vozů, „poněvadž by to bylo na ohýzdu města i rynku, a Boleslav město jest a ne ves“.⁸⁸⁾ Sličným a opravdivým náměstím lišilo se tedy město ode vsi.

Na konec všimněme sobě doněkud života na ulicích.

Ráno za jitra, jakmile otevřela se brána, všude — i v Praze⁸⁹⁾ vyháněna byla stáda na pastvy, a do města braly se vozy k trbám.

Tu a tam vyběhló z domu „prostovlasé“ a „rozchlupačené pohlaví ženské“ vypůjčit sobě u sousedky ohně. Nechtělo se líným slouhám křesati.

⁸³⁾ V téže knize akad. gymn. str. 388.

⁸⁴⁾ Arch. pražsk. kn. č. 1159. 220.

⁸⁵⁾ Tamže fol. 229.

⁸⁶⁾ Tamže fol. 297.

⁸⁷⁾ Tamže 210.

⁸⁸⁾ Kn. smluv mladobolesl. č. 1. 81.

⁸⁹⁾ Kn. rycht. č. 106. z r. 1509.

Z haldišť, která bývala, jakož svrchu dotčeno, leckde před domy, távali všelijací lidé bez bytu, lidé nemocní, tuláci, kteří se tu spali, a brali se na stupně chrámové žebrat.

Po prvním zvonění kostelním také matrony a starci měšťanští šli do kostela. Za některou „maternou“ i polštář nesla služebnice do chrámu. Také stávalo se v ony zbožné doby, že „připravě člověka nemocného na peřiny, nesli ho k stolu božímu“ (tes ulici.⁹⁰⁾)

Před sluncem jdou také dělníci a řemeslníci na díla svá, krámy a krámce se otevírají. Nejprve pekař špulil okenici na ni vyložil húsce, žemle, preclíky a svitky i chléb; po něm na plotny velkých krámů svých vykládali ten neb onen kus svého mesla a obchodu řemeslníci, železníci, apatykáři, kramáři čili špí. Mnozí tak věšeli nad krám tabulku nebo štítek se znamením svého díla;⁹¹⁾ některý mistr učinil oznámení svoje tak plasticky, že na kované rameno nebo bidlo do ulice číhající pověsil botu, ředění, nůžky nebo jiné znamení. I ten, který prodával dříví, děnko musil nad krámec nebo na dům vyvěsiti.⁹²⁾

Také vynášeny z domů na ulici štoky, stolice, stoly, k nimž usedaly se zbožím svým koláčnice, svícnice, ovocnářky, husařky jiné obchodnice, o jichž způsobech, jakož i o trzích městských loženo bude obšírně při městském obchodě.

Když se den rozsvítil docela a život hlučel na všech cípech ulicích, tož přece, zdá se, že ulice tehdejší ani pražské, ovšem ani brněnské, nemívaly rázu takové honby zmatené a hlučné, jako dnes máme. Starí naši byli činni, pilní, ale žili nějak pomaleji. My honíme ulicí i životem.

Také mívala ta ona ulice svůj zvláštní ráz: starí totiž hlozná řemesla prikazovali určitým ulicím,⁹³⁾ kováři bývali u bran forten; řezníci, z rynku byvše vypovědění, usadili se s kotečmi kdekoli stranou; při kostelích usazena řemesla tichá — tkenníci, postřihací; podél hradeb bývali hrnčíři a provazníci; vlnáři, barvíři, jircháři při vodě; a na rynku kupci, sladovníci. Šel tedy v některých ulicích jen hovor lidí, zpěv z dělnic, zvon

⁹⁰⁾ Arch. pražsk. č. 1047. fol. Q. 18.

⁹¹⁾ O tom už v nejstarš. řádě malířském. Patera a Tadra 44. kniha brava malířsk. O tabulích krejčířů viz arch. pražsk. č. 556. v krejč majestátě.

⁹²⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1122. proces 284. R. 1593.

⁹³⁾ R. 1555 Ondřej kožišník v Praze se sousedy vinil Adama kotláře, že pozem v ulici činí veliké protimyslnosti takové, že Ondřej „na padesáte takové nezvole nepočil“. Ondřej chtěl, aby kotlár z té ulice byl vyzdvihnut. Kotlár se bránil, že jinde ve valných ulicích také tlukou, a nebrání se. I 30 lety konváři v Železné ulici také chtěli prý překážky činiti, ale nedělí. Konšelé našli or telem, aby se kotlár vystěhoval jinam, podle máitu Karla IV., „která řemesla kladivem dělají a zvučí, že sousedům těžší činiti nemají, a kteří se ohněm a tlučením obírají, že mají v těch míš řemesla provozovati, kdež by jim ukázáno bylo“. Při deskách Miscell. I. fol. 445.

chrámový; jiné ulice byly tiché. Šum pronikavější byl jen pod louběmi a v trzích.

Některou ulici oživovaly jen děti skotačící a často tak osácené, jak je máti urodila. Čtemeť v jednom traktátě z r. 1578 nálek „že v bílé dni po ulicích pacholata, děvečky, malé i větší, v hnoji téměř nazí před domy a oči předních stavů společně bez trestání léhají, a na to starší osoby, nic tomu neříkajíc, se dívají.“⁹⁴⁾

Jedné zvláštnosti nynějšího pouličního života nedostávalo se ulicím našich předků: nebývalo pro pohodlí obecnstva kočárů, které by po dlážení hřmotivaly, jako činí v městech moderních.

Naši mívali sic vozy „kotčí“ a jiné všelijaké, o nichž ihned položíme, ale ty byly jen pro pohodlí na cestách. K jízdě po městě kočárů nebývalo.

A hlavní město české Praha v tom nebylo zahanbeno před jinými městy světovými. V Paříži teprve za Františka I. jeden obšírný dvoran pro tloušťku svou opovážil se po městě voziti a dáti.⁹⁵⁾ Že se mu smáli, rozumí se. Lidé smějí se novotám vší a všude. Ale na odpor tomu novinka se ujala. R. 1540 už měli v Paříži k denní potřebě obecnstva dva vozy „kotčí“, do nich ovšem nejprve urození páni vstupovali. Měšťané se asi ještě styděli. Za Karla IX. r. 1565 prosí parlament, aby vydán byl zákaz vozby pouličné. Touže dobou také zakazuje se vozba kočími vozy po městech španělských.⁹⁶⁾ Vznik fiakrů klade se do Londýna k r. 1625 a do Paříže k r. 1650. V Praze způsobi r. 1778.⁹⁷⁾

Ovšem vozatajové, kteří lidem z peněz přes pole posluhovali svými vozy lehkými i těžkými, už od starodávna byli všude po městech našich. A nebyli chudí! R. 1456 nalezli jsme v knihách novoměstských i vozataje, jenž slul Vítek a měl dům na Dobyčím trhu, dvůr v Michli a v Krči. „Dělal lidem vozem.“⁹⁸⁾

V době husitských bouří chtivali „vectorové“, prve než vyjeli na cestu, od cestovatele „jistotu plnou a bezpečnost“.⁹⁹⁾

Živnost kočovská a formanská v druhé půli 16. věku rozšířeným průmyslem, a v Praze i hojností cizinců i velmožů domácích při dvoře královském, vzkvetla tak, že kladena za živnost přední a zistnou velmi. Kdežto venkovská města přestávala na ob-

⁹⁴⁾ Křesfansk. napom. nákl. Václ. z Vřesovic r. 1578.

⁹⁵⁾ Světozor r. 1835 160.

⁹⁶⁾ Světozor r. 1834 27.

⁹⁷⁾ Schaller, Prag III. 240. Stáli nejprve jen na staroměstském i malostranském rynku a u Panny Marie Sněžné; prý začali hned z počátku tak rychle jezdit, že r. 1779 jim hrozeno kázníci. Křičivali prý hop! hop!

⁹⁸⁾ Miscell. č. 26. při deskách.

⁹⁹⁾ Zajímavý soud byl r. 1432 o takovou bezpečnost v Praze. Anežka Lipská jela s vozatajem Prokopem do Vídně a „zjednala mu bezpečnost k země čes., morav. a rakúskou“; při návratě kdes u Znojma „vzal škodý a 50 kop kromě, což jest na svém těle trpěl“. Žaloval tedy Anežku o náhradu. Při desk. Miscell. č. 31. fol. 297.

toliku „kočích“, rozmnožilo se jich tou dobou v Praze tolik, že konšelé je sdružili v cechovní řeholi.

Učinili tak ovšem také z té příčiny, že pražští kočí vedli sobě, jsouce bez řádu, neslušně. Práví se úvodem řádu dotčeného r. 1576, že kotčí „J. Mlsti Cisařské a jiným potentátům, knížatům a hrabatům a všelijakého důstojenství i povolání vyššího též nižšího lidem prací svou posluhovali, ale když potřeba kdy nastane, že ne vždy mohou pro tu příčinu, že v poslušenství nestojí, řádu mezi nimi nenf, a tak mnozí nepovolní býti se ukazují“. ¹⁰⁰⁾ I protož jsou jim ustanoveni čtyři starší. Kdo v cech přijat býti chtěl, položil kopu gr. č. a dvě libry vosku, a ukázav listy poctivého zplození a chování, objednal si městské právo. Aby bohatý chudého netiskl, nesmíval pražský forman více vozů kotčích mítí nežli tři; ¹⁾ čeledi sobě louditi neměli.

Mimo to kázal řád, když „který fůru nebo vůz zjednal, aby druhý ho nepřednájmal“; kočí „aby vždy a všude buď doma, buď na cestě, ve dne, též na noclehu všelijak ctně, dobře a pokojně aby se chovali, jedni druhých nehaněli, v mírnosti aby obrok na koně brali i také v stravě mírnost zachovali“. Čeled aby byla na výpověď čtrnáctidenní, a když pacholek s koňmi a vozem vyslán bude, aby dobré lidi neb věci vezl, když se domů vrátí, pořádný počet s hospodářem aby učinil. ²⁾

Ostatní kusy toho řádu jako v jiných řemeslech dotýkají se čtůží kvartálních, pomoci v nemoci a účasti v pohřbech členských.

Řád kočů novoměstských z r. 1580 je se staroměstským stejný, jen na konec s tím rozdílem, aby kočí „nechoval osoby ženské neřádné a jí se nepřidržel“, sic že ho vyloučí z pořádku. ³⁾

R. 1595 nový řád ustanovuje i čeledi kočovské, aby spolčila se pod svými staršími, a hrozí kočím pokutou, kdyby v ustanovený čas s povozem se nedostavili nebo nad sazbu více žádali. ⁴⁾

Císař Rudolf toho právě roku potvrdil pražským kočím řády nad to nadal je milostí, jíž se mimo ně dostalo jen málo kterým cechům, že totiž mohou užívatí erbu a pečeti „na způsob rytířský“. ⁵⁾

¹⁰⁰⁾ Kn. arch. pražsk. č. 994. 114. Artikule cechu z r. 1595 vytištěny Lumíru 1859 I. 256. Pojednal o nich Emler v Arch. Pam. XI. 458.

¹⁾ V pozůstalosti pražsk. kočího Šlemera r. 1585 shledali jsme 12 koní nádobím, tři vozy kotčí, hever formanský a vůz velký. Arch. pražsk. č. 1173.

²⁾ R. 1589 píše císař, že jeden z pražských kočí oukladně zabil bohatého vce z Drážďan kdes u Velvar, veza ho z Prahy domů. Arch. místodrž. 101. Missiv. fol. 23. Divné právo osobili sobě kočí na cestách, vezli-li víno: tahovali je a dolévali vodou. Tak i v Němech. Říšský sněm augšpurský 1548 sadil na ten pěkný zvyk hrdlo. Viz Hist. bohem. Rukop. v Mus. č. 3. 8. Tomus VIII. fol. 155.

³⁾ Kn. arch. pražsk. č. 556. 35.

⁴⁾ Arch. Pam. 1874 469.

⁵⁾ Erb vypsán zevrubně v Arch. Pam. XI. 458. a též r. 1874, 469. Podnětné jeho kusy jsou: V jedné polovině erbu na trávnice stojí kočí v černém dolmaně a husarkou s třemi péry na hlavě, drží bič; v druhé modré

Co do platu a sazby ustanovil císař r. 1578, aby kočí od čtyř koní k stravě na týden brával půl čtvrté kopy; kdyby ležel a nejel, dvě kopy mš. R. 1605 přivětšeno platu o něco málo. Ale císař přičinil zase výčitku, že kočí „svévolnosti požívají, mnozí lidem dobrého slova nepodají, mnohdykrát v pilných potřebách raději s koňmi stojí nebo nad míru fůry nadsazují“.⁶⁾

O pražských kočích vyslanci kutnohorští ze sněmu r. 1580 píší domů: „Kočí pražští velmi drazí jsou a od jednoho vozu dvě kopy grošů chtějí, což se nám učiniti nevidí.“⁷⁾ Před šedesáti lety ovšem jezdil Jan Žlutický z Prahy do Hory za 40 grošů č. a za „ztravu koňskou i lidskou“.⁸⁾

Ve Dvoře Králové r. 1515 usnesli se konšelé, aby kotčím až do Prahy víc neplatilo se z vozu než 10 grošů bílých!⁹⁾

Sazba Rudolfova byla nad starší sazby daleko větší.

Kočí nadlepšovali sobě sazby císařské, jak se jim vidělo a jak se smluvili; ale praktičtí pánové z komory královské na druhou stranu také vyjednávali s formany mzdu podle centnéřů vezených věcí a nikoliv podle dní vozby. S Janem mlynářem, Slovákem od Košic, vyjednali na př. r. 1569, že poveze z Košic do Prahy centnéř cínu za 2 tolary.¹⁰⁾

Z dosavadního výkladu tedy patrně, že nelze starodávných ulic městských oživit lehkými kočáry. Kdo na kotčím voze jel, jel z cesty nebo na cestu; projel ulicí, a ta na dlouhý čas ztichla zase. A jel-li který vůz častěji, byl to vůz těžký, nákladní, při něm forman v bílé perkytli¹¹⁾ a koňů dva i tři páry se zvoncečícími.

Ale některý čas před r. 1575 musí sobě čtoucí přece oživit pražskou ulici vozy kotčímí, v nichž jezdilo se po městě schválně a z nezbednosti. V artikulích bratrstva kočovského zapovídá se totiž kočím, „což jsou za obyčej mívají, že buď opilí nebo střízliví s koňmi a vozy kotčímí, na ně ledažákés osoby, některé také dosti lehké, ano i ženy neřádné i vožralé, vezmouce, po rynecích i ulicích v městech pražských jezdili, nevázně, zoufale i zúmyslně hovádka trmácejíce, lidem také na zdraví škodu činili a je uráželi — aby po dnešní den žádný z kotčích nikdež po ulicích a po rynecích žádného nevozili, hovádek darmo netrmáceli; však když by kol přes pole vézti měli, tehdy vážně, pokojně aby jeli, žádnému r

půli erbu je vůz, v něm dvě osob počestných. Při voze je čtvero bílých koňů jež pohání bičem pacholek.

⁶⁾ Chaos v arch. pražsk. Najal-li cizinec kočího ven ze země, zůstatí na smlouvě mezi oběma. Smluvil-li kočí se židem, že ho poveze, a zatím třeba vozu císař neb dvořaně, „měl kočí žida upustiti“.

⁷⁾ Sněmy V. 803

⁸⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1047. fol. C. XX. R. 1524.

⁹⁾ Rkp. Kr. Dvora. fol. 251. Mus.

¹⁰⁾ Arch. místodrž. č. 84. 18.

¹¹⁾ Arch. pražsk. kn. 3. 1208. 179. V inventáři formana pražského r. 1613 bylo 29 koňských zvonců.

neubližující, který by po ulicích nevázně jezdil, a sem i tam se toče, kola dělal, lidem nebo hovědům ubližoval“, aby dal do pokladnice půl kopy gr. č. pokuty; dopustil-li by se toho pacholek, propadne 15 grošů a půjde do vězení.¹²⁾

Jest vyložiti teď, kterak vypadaly kotčí vozy, které se v městských ulicích přece někdy objevovaly.

Kotčí vozy dle nejstarších obrázků soustavou nic nelišily se od vozů nákladních: byla to korba pomalovaná. Uvnitř byla sedadla, jež obkládali polštáři, husím peřím vycpanými. Jináč byla sedadla kožemi kravskými a telecími pobíjena; někdy také jen sukem černým pokládána. Na pružinách ležely podélné pruty, druhdy ozdobně končité. Na příklad Jaroslav z Pernštejna r. 1550 objednává sobě na vůz pukly mosazné s erby a napřed dva lvy pozlacené. Páni Hradce Jindřichova měli na knoflících vozových růže vyřezávané a zlacené neb malované.¹³⁾

Přes pruty a pružiny natáhla se plachta z látky, tu prostší, tu nákladnější; někdy také kožená, někdy i koberce drahocenné. Plachtu zvali „šperlochem“ i „kryptlochem“. V ní byla po obou stranách vyříznuta okna. Někdy bylo okénko i v zadu i v předu. Šperloch byl šit z deseti loket sukna i z dvaceti a podšíván plátnem a cvilínkem.¹⁴⁾ Býval přibíjen i přivazován „stuhami“.

Do vozu lezlo se po stupadlech, která k vozu přistavovali.¹⁵⁾

„Komorní vůz“ zove kutnohorský Kořínek vůbec vozem „zabedněným“, ač přiti nelze, že byly také kotčí a komorní vozy bez šperlochu zhola otevřené, a ve Vlašimi měli r. 1601 „vůz s nebesy“. Některý vůz byl pro pohodlí i „visutý“ na řemenech a řetězech;¹⁶⁾ také byly vozy „na oblúčích“ z téže příčiny,¹⁷⁾ a v knize Ctibora Tovačovského (Hádání Pravdy) jest mimo jiné obrázky kotčovské i „vůz rozkošného kolébání“.¹⁸⁾

Z toho všeho patrnó, že bývaly kotčí vozy všelijaky, a tedy cen nestejných. Vůz „komorní“, který si roku 1511 vypůjčil Jan Mírka ze Solopisk od Anny Vonšovy, ceněn byl v pěti kopách č.¹⁹⁾ R. 1545 Václav Had, pražský měšťan, praví v kšaftě, že koupil

¹²⁾ Kn. arch. pražsk. č. 994. 114.

¹³⁾ Listář pernštejnský č. III. 23. Arch. Jindř. Hradce. Panské ouěty z r. 1564.

¹⁴⁾ Králové-Hradečtí měli r. 1605 šperloch z 11½ lokte sukna, loket po 12 groších. Reg. purkm. hradec. z r. 1605; Mladoboleslavští r. 1595 měli šperloch z 20 loket; stál 9 kop a krejčí ho šil za 1 kopu 34 groše. Počty bolesl. z r. 1595.

¹⁵⁾ Arch. Pam. X. 99. Popis vozu dle Velisl. biblí. Vyobrazení starobylých vozů hledej v „Hádání Lži s Pravdou“, což vylíčil Baum v Arch. Pam. VIII. 122.

¹⁶⁾ O visutém voze čte se r. 1544 v knize soudu zemsk. č. 17. C. 30. fol. 5.

¹⁷⁾ Arch. Jindř. Hradce Panské ouěty z r. 1564. Tu je také feč o voze koženém.

¹⁸⁾ Ctibor z Cimburka, Hádání Pravdy a Lži. 71. 72.

¹⁹⁾ Kn. kom. soudu č. 3. G. fol. H. 6.

kdy v Trnavě „kotčí“ za sedm kop míš.;²⁰⁾ a krytý „kotčí“ pani Anny Švambergové z Hazmburka stál r. 1604 tisíc tolarů!²¹⁾

Některý měšténin měl vozík kotčí na jednoho koníka, tedy vozík malý; jiný měl naproti tomu vůz velmi obšírný. R. 1506 dal si mincmistr kutnohorský do svého vozu, v němž cestoval, postavit i kamna železná, a mimo ně vešly se mu tam ještě čtyři trublice.²²⁾

A nemíval jen pan mincmistr ohromnou archu, i koňselé horší, k sněmu do Prahy vyslaní, píší domů r. 1577, že „vůz veliký a k němu toliko dva koně mají, bude-li cesta pouštěti, že nevědí, jak domů dojedou.“²³⁾

„Nástroj“ ke koni kotčího vozu býval chomout, šle a postraňky konopné a řemenné, ohlav, udidla, střemeniště, oprati, podpírky a jiné nádoby koňské, jež zevrubněji vyčteme na místě vhodnějším.

Při voze visívaly tlumoky, jimž říkávali v Klatovech „špišky“. V tlumoku neb špišku byly cestovní potřeby i peníze ukryty.

Pacholek nebo vozataj seděl na koni, a ne na voze.

Cože tedy na ulicích starodávných bývalo za naše kočáry náhradou? Byl to kůň mužům, nosítka obojímu pohlaví, předem urozenému ženskému; neboť pěšky choditi bývalo šlechticům s hanbou. Měštanky, nebyly-li tělem obtížny, o nosítka či koltrovaná talavašky nestály.

Na koních jezdil kde kdo: páni, měšťané i sedláci; řemeslníci i kněží, měšťanů mladí synkové, sluzi a kdož ví kteří všichni.

Koně mívali možnější lidé své, jiní vydlužovali si jich na určitý čas z peněz. Každý „forman“ měštský čili kočí míval několik koní k té službě volných a na hotově. Pošel-li vypůjčený kůň na cestě, aniž byl nemírně hnán, nebyl jezdec náhradou povinen.²⁴⁾

R. 1566 našli jsme v Praze také lékaře žida, jenž vydělával půjčkou koní. Slul Šalamoun Has, hovořil po německu, a dohazoval koně na den po pěti bílých groších.²⁵⁾ Snad to cena obvyklá.

Očitý svědek pražského života, Guarinoni, r. 1610 vypravuje, že nejen děti, než i sluhové a pacholci koňmo provozují pyšnou lenoš, kteráž od urozených přešla k měšťanům. „Vídál jsem v Praze,“ tak dí na jiném místě svého velikého díla, „po jedenácte let co den, kterak množství mladých šlechticů koňmo po zámeckých schodech nahoru se brávali; na odpor tomu starí, šedí pánové

²⁰⁾ Při D. Miscell. č. 92. fol. X. 15.

²¹⁾ Arch. místodrž. Missiv. č. 108. 75.

²²⁾ Arch. horn. v Kutné Hoře č. 242. (v oučtech).

²³⁾ Sněmy V. 658.

²⁴⁾ Aspoň tak rozsoudili koňselé Hradce Král. i Pražané r. 1540. Medek půjčil písaři Šatnému koně na cestu do Hory. Na cestě v Přelouči scopenil kůň. Z toho soud. Písař se bránil, „že jest mu koně chromého půjčil, že má nohu co dřevěnou; prý mu přifíkal, že dojede až do Hory a pojedě jako na nějaké kolébce — ale těžce na něm dojel do Přelouči“. Ortel: poněvaž ukázal svědky, že na té cestě neběhal na tom koni a jím nepachtoval, není povinen ho zaplatiti. Kn. arch. pražsk. č. 93. Appellace z Hradce.

²⁵⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1048. 119.

pěšky a chutě vzhůru stupali, že radost byla jim pohleděti; koně vodil sluha za nimi.²⁶⁾

I v ulicích venkovských měst bývalo viděti všelikteraké jezdce častěji nežli dnes. V Kouřimí r. 1591 jezdil městem na koni i opilý krejčí. „Pacholíčko ňáké před ním šlo a zpívalo světsky písně.“ Patrně, tropilo si z jezdce smích. Slezl tedy krejčí pohněvaný a dobyv rapíru, sekal jím na dlážení. Při tom nadával zle i sousedě Kučerce, která mu koně chtěla držeti. „Vari tam,“ křičel „elementská babo, nejsi než sakrament!“ V tom vyběhl na něho nějaký švec popadnuv „dřevo ze štoku, jež slove pachole, vřapil ho tím pacholetem“ až do smrti.²⁷⁾ Tedy pacholetem začalo se, pacholetem skonalo se.

Talavašek a nosítek, koltrami zdobených, náradí to již antické době povědomého, požívali nejobyčejněji mimo dámy i páni ti, kteří strádali „potagrou“. Byla-li v talavašce nesena dáma do kostela nebo kams jinam, nebývalo v Praze v době Rudolfové nehezským zvykem, že ji buď koňmo, buď pěšky provázivali páni.

V zimě a při sněhu zhusta se vyskytovaly po ulicích městských sánky řemeslně řezané, v předu i v zadu figurami malovanými zdobené, koberci kryté,²⁸⁾ ba někdy i kamny opatřené.²⁹⁾ Byly to sáně soukromníků,³⁰⁾ kteří si vyjeli z příhody sněhové a z kratochvíle: i protož bývala jízda městem i za město samé šibřinky a rozpustilosti, neřídka naschvál sánky, obzvláště se ženskými, převrhovali.³¹⁾

Odbyvše vozy, koně a sáně, podíváme se k jiným věcem života pouličního.

Svrchu dotkli jsme, že v pražských hlavních ulicích i na ryncích bývala při domech tu a tam ohniště, a v ulici samé leckde že stála potulná kuchyňka. Na obou smažilo, vařilo i na rožni peklo se.³²⁾ Obzvláště u masných krámů řezníci veřejně smaživali všelikteraká díla rukou svých. Žalujeť novopražský měšťan Medek r. 1544, „kterak cech řeznický na těžkost a nebezpečí domu jeho kuchyni zdělal hned vedle domu a mezi prkny ohniště a komín, a dřívím tu pálí, klobásy smaží, že mu smrad jde do pokoje“. Ale nevyhrál. Řezníci smažili na ulici u sv. Lazara klobásy dále, neboť ukázali majestátem krále Jana, že to místo jejich jest, a to stačilo.³³⁾

²⁶⁾ Guarinoni, Grewel 1246. 1245.

²⁷⁾ Kouř. kn. svědomí z r. 1590.

²⁸⁾ Arch. horní kutnoh. č. 100. fol. 70.

²⁹⁾ Lumír 1860 II. 809. Velešlavín Kalend. Hist. r. 1511. 29. ledna 53.

³⁰⁾ V pražských inventářích měšťanských potkáš se s nimi dosti často.

³¹⁾ Guarinoni (r. 1610) str. 1225 vypravuje, že z toho převrhování a z těch zábavných jízd obzvláště panny užitek domů přinášivají.

³²⁾ Lib. rer. memor. 326. 23.

³³⁾ „Poněvadž se to v majestátu kr. Jana zřetelně nachází, že Jindřichovi Švábovi, šenkovi J. M. C., to místo, které leží mezi dvěma cestami obecnými, zejména mezi kostelem sv. Lazara nebo domem malomocných a

Některé přenosné kuchyňky bývaly také jen k trhu a k psvícení.³⁴⁾

Za celý den bylo lze v ulicích městských také postřehnouti lidičky, kteří se marně a ledabylo ulicí protulovali. Císař Rudolf o pražských zahalečích dí: „Mnozí lidé nepokojní a zahálčíví ve dne v noci po městech se protulují, příčiny k různicem dávají, v jichž počtu též i svévolní synové městští, zahálčívý život vedouce, se nalézají.“ I protož konšelům uložil císař, aby na ně pozor měli.

A Veleslavín v Politii zlobí se, že „prázdní lidé se po rynku třebas celý den procházejí“; nadává pražským synkům „nočních súv, krkavců, vína a piva zhoubců, čtveráků, frejírů“. Prý dělají povyký, lidem pokoje nedávají, o dlázení rapíry brousí a toulaří se „pod pěkným pírem a s dlouhým rapírem“.

Jiný svědek r. 1610 vypravuje:³⁵⁾ „Zbytečných blátošlapů je všude po městech tolik, že téměř jiných lidí nevidíš, nežli ty, kteří stávají v ulicích a v ryncích patřice na krámy zlatníků, apatykářů a jiné podobné krámce; sbírajíce noviny i klevety, lidem se posmívají, tu po jednom pohvizdují, jiného píchají, třetího štipají a jiného hryzou.“

Takoví lenoši panští i měšťanští nikdy o rvačku nouze nemívali. V Praze v tom věrně jim pomáhali cizinci, k stolici králové se táhnoucí. Císař Maxmilian roku 1575 pravil v dekretě o cizozemcích: „Rozličné osoby, zvláště národu vlašského, ve dne v noci po městě běhají, lehkomyšlnost bez bázně a studu provozují, k pohlaví ženskému v domích i na ulicích neuctivě se chovají.“³⁶⁾

Ale na ulicích městských nesváděli bitev jen lidé mladí, sprostí, nevážní a povětrní cizinci. I panstvo starožitných rodů a vážení měšťané, když posedla je zlost, ruli se na sebe v ulici a bíteli se, o čemž položí se na místě jiném. V tom právě vidíme také jedra z rozdílů veřejného života nynějšího od způsobů starodávných. Lidé tehdejší neumívali ani na veřejnosti nikterak tajiti svých hnuzí vnitřních, ani dobrých, ani zlých. Když k výbuchu podnět dán byl, nic nezdrželi se, ať byli kdekoli.

krchovem židovským před městem Pražským, před branou sv. Martina na věčné časy dáno jest, jakož pak téhož místa cech feznický Nového města v užívání posavad jest, a majestát Karla cis. mají o vysazení na tom místě sto masných krámů s pokoutou deseti hřiven zlata, kdoby jim fezníkům v tom překážku činiti chtěl: z těch příčin dáva se cechu feznickému proti městu Medkovi za právo.“ Tento citát, důležitý pro historii lokální, sestaven z čtrnácti knih, obou v musei. Jedna má titul na hřbetě „Codex juris civil.“ fol. 31. druhá je reg. kom. soudu č. 11. J. fol. 70. 71. Je v tom jistý doplněk došavadních zpráv. Srov. Tomek II. 44. 224. 230.

³⁴⁾ V knize svěd. kourim. při r. 1591 praví se, že Regna koláčnice „k psvícení a k jarmarkům strojí jisti na rynek“.

³⁵⁾ Grewel, Guarinoni 1243.

³⁶⁾ Rukop. budiš. „Politica“ 96.

sem odpoledním vycházeli sousedé na rynky svých měst ku ce,³⁷⁾ a když večer rozvalil své stíny, a lidé vrátili se domů, i řemeslníci odhodili nástroje: byla-li pohoda, vyšel kde ed dům a dlouho do noci obsazeny byly kameny, lávky lidmi večeřícími i hovořícími.

řadaři a pištci berou se do hospod a krčem, a za nimi píradnici scházejí se ponocní. A když řekli sobě sousedé, taty sousedsky se bavící, na rozloučenou „zdrávi spali“: zpustla ulice. Za to z míry obžily krčmy hlukem a dusem, rozhlašoval po vřkolu.

ce na noc bývaly všude tmavy. Blahodárného přepychu: tti ulice, nikde neznali.³⁸⁾

colí o slavnostním osvětlení lucernami, na tyčích z oken vy- ni, dějí se v leckterém městě evropském už polou století ky,³⁹⁾ nicméně až do let sedmdesátých století následujícího mu ouřadu nepřipadlo na mysl, užiti luceren ku stálému

. Jen k tomu se odhodlali, že k vůli ponocným, aby se e zhřívati, na náměstí do železného košíku nasypati kázali smoly, a tím svítili na dlouhých nocech. V době pohnuté pečné rozmnožili konšelé po ulicích košíky na tyčích se horoucí.⁴⁰⁾

věcovati sobě ulici zanechávali konšelé všech evropských ešťanům samým. Od starodávna kázali přísně, aby v noci ešel bez pochodně nebo bez lucerny.

štané za nejobyčejnější pochodeň do ulic brávali sobě loučku. ejší dávali sobě sluhami nositi pochodeň. V ouzkých ulicích také leckde zakazováno bráti se s loučí.⁴¹⁾

Praze teprve císař Rudolf nařídil, aby smolnice kladeny pánve stále a při rohových domech připevněné.⁴²⁾ To za- bylo pak i v městech venkovských.⁴³⁾

e tedy pomněti, kterak nepřijemna a nebezpečna bývala do cesta hrbolatou městskou ulicí, přes stružky a šíje skle- mimo výstupky domovité, když chodec svého světla neměl. hmatal-li proti němu jiný chodec, rovněž bez světla jdoucí, tnou neb kordem!

Kn. arch. pražsk. č. 1049. 82.

Ve Vídni začali lucernami osvěcovati ulice r. 1688. Weisz, Wien II. scher dle Nicolaie III. 211. uvádí datum vídeňského osvěcování ba roku 1704. V Hamburce r. 1675, v Berlíně 1679.

Lund, Leben in Skandin.

Na př. v Jihlavě r. 1596, když se báli „Balounů“, vojáků. D'Elvert, l.

ř. 1608 v Brodě Vyšš. Mittheil. f. d. Gesch. d. Deutsch. 1883. 323. prý svítivali si mit Schaublicht, což vykládá se za slaměný vích. svátek v Zlaté Praze II. č. 8. Bez udání pramene. Na domě „u Císař- Koňském trhu dosud viděti jednu zbylou náročni pánvici. Orth, Hradec 42.

Lucernami začali v Praze svítiti teprve v stol. 18. Roku 1776 bylo zavedeno osvětlení ještě mdlým.^{44a)} Lampsy dohořovaly brzy. Do konce 18. století řečeného zřízeno po vsi Praze 868 luceren. R. 1803 navrhlo se rozmnožení lamp na 2000.^{44b)} Roku 1817 byli by máhli se Pražané prvními na pevnině evropské, kteří svítili petrolejem. Ale nestáli se, učinivše pokus, zanechali toho.⁴⁵⁾

---

^{44a)} Arch. pražsk. lit. 304/156.

^{44b)} Bock, „Plan der verbess. Beleucht. Prags“. Rukop. v arch. pražsk. č. 290. Lampa prý stojí 6 rýnských, na 40 lamp aby byl jeden lampář; aby lampa nebyla od lampy než 30 kroků; počítá 30 liber oleje na je den za rok.

⁴⁵⁾ Učinili již pokus s haličským petrolejem, také objednali ho v množství, ale nepřijali zásylky pro některaký nepořad a tím zarazili pokus v osvětlování na půl století! O té zkoušce je v arch. pražsk. spis pod č. 290.

KAPITOLA SEDMÁ.

O vodě a kašnách.

Starosti o vodu mívali měšťané kde jací již od založení města něho. Starali se jednak o to, aby měli vodu čistou,⁴⁶⁾ jednak věrně pečovali, aby vody nebyl nedostatek.

Měšťané vrtali studnice ve svých domech, konšelé dávali na přírodních místech hledati pramenitou vodu; lapali a čistili deštivou vodu v cisternách; také bývala voda na obecní i soukromý groš vozena z řeky a z potoka v sudech,⁴⁷⁾ a dosti brzy připadli na myšlénku vésti vodu po trubách do města. Vedli i tlačili si vodu z řeky nebo z jiného pramene a zvali ji vždy „klénodem města“, což obzvláště lze pochopiti při městech, kde žádné vody vrtáním nešlo,⁴⁸⁾ jako na příklad v Kutné Hoře, kteráž, majíc půdu všude i všude štolami a šachtami prorvánu, s malými výminkami zůstávala bez domovních studní.⁴⁹⁾

Třeba se mluvilo v historických pramenech o vedení vody po městě teprve v 14. věku, ba při některém českém městě zmínky jsou o rourách vodních teprve na prahu století 16.,⁵⁰⁾ tož nelze ochybovati, že sobě měšťané v dřevěných, otevřených i krytých labech vodu vedli do města už za starodávna.

---

⁴⁶⁾ Ovšem snažili se o vodu čistou všude. Df Carchesius: „Vtých místech, dež čistá voda jest, obyčejně také subtilného a vtípnějšího rozumu lidé se blézají, a zase, kdež vody kalné a smrduté jsou, tu lidé nezdařili a rozumuspouilého. Fortel má město, kteréž čerstvou vodou studničnou opatřeno jest, řed jinými, ještě toliko z nečistých močidel a louží ji vážiti nebo z daleka nádobách voziti a nositi dáti musejí.“ Stav městský. Carchesius 108. 110.

⁴⁷⁾ R. 1595 ve Stříbře stála voda, na jeden var do pivovaru z řeky sve-má. 48 grošů. Kn. stříbrská č. 193. 196.

⁴⁸⁾ Jako na př. v Kouřimí. Balbin. Miscell. de fontib. L. 1. C. 27.

⁴⁹⁾ Zprávy Šimkovy.

⁵⁰⁾ Vyšehrad už r. 1361 měl vodu po kamenných žlabech ze studánky zirký neb Libušiny na místě žlabů druhdy dřevěných, blatem zaměst-mých. Ruffer, Vyšehrad 147. O jihlavském vodovodě mluví se nejprve roku 89. D'Elvert, Iglau 71. Jindřichohradečtí najímají rormistra neb rourníka prve r. 1510, a toho času vrtá se množství rour. Reg. purkmistr. z r. 1487.

Někde to nebylo věcí snadnou, vésti vodu do města, a to nepřiležitou jeho podobu; ale mlynáři a rúráři, vodní stav tehdejší, uměli ledacos.⁵¹⁾

Roury dřevěné v ohromných dubech vrtané, nebo roury nžené⁵²⁾ vedeny bývaly od pramenů vedle cest, po lukách, za dami až do městských zdí; vedeny bývaly pod zemí i na vr

Už cestou lidé do trub otvory činivali a vodu odváděli, šetřivši všickni slušné čistoty: v Kutné Hoře za Kouřimskou bra „u Kolovrátku“ pocestní v otvorech rourních sobě nohy myli. V Plzni také často všetečné ženy tu, kde trouby přecházely v týře, prádlo v nich právaly.⁵³⁾

Kde voda do města vedena z řeky nevalné a z rybníků, sta byl i péče, aby vody nebyl nedostatek. Když chtěl na příl Joachim z Hradce r. 1554 z Nežárky odvésti něco vody na rybní Holnu, a jakýs Vrábský se uvoloval, že to provede, vzkázal hejtman Šťastný z Pleší pánovi, že by městu pak bylo vody málo a na užení, že na to jest potřebí zdravého rozmyslu, a ten Vrábský kočky v hlavě má“.

Koncem druhé půle století 15. začali rozváděti vodu po městě umělými vodárnami, neboť rozvázení vody po městě voznicemi, sladovničtí vodáci konávali, bylo draho a nechopno; žláby, jež tekla voda přirozeným spádem, nebyly hojny, a pak části ohnuté, nutili, aby voda byla po ruce na místech hustších a měrou valně

Pražané staroměstští postavili vodárnu r. 1489⁵⁴⁾ a toho r. rourami připravili vodu až do rynku. Novoměstští kázali učiniti vodárnu pod Zderazem r. 1495 a „hned toho roku udělali kašnu pod obecním dvorem, a druhú v Žitné ulici“.⁵⁵⁾

Věže vodáren pražských byly nejprve ze dřeva srubeny a prouby neostály na dlouze. Novoměstská shorela už r. 1501, a když srub novou, spadla r. 1503 na hromadu. Práví letopisec, že byla „voda v rourách, ač byla v rychlost postavena“; ale někteří prý, že nechtěli, neb jest věž nebyla usazena“. Potom teprve postaveny byly věže pevnou.

⁵¹⁾ Adam Berka chtěl, aby mu pražský mlynář Václav Váňa dovedl vodu na zámek Bernštejn. Ale mlynář věrně vyznal, že „takovému dílu nemůžeme rozumět“. Že by toho nedovedl. Jiní dovedli dobře. Manual novom. č. 65. fol. G. 65.

⁵²⁾ V Berouně dosti často se platí „za dobývání hliněných trubek“. Kn. počtů z r. 1508. Hliněné trouby mívají Berounští asi ze srovnání s výborného hrnčířství. Děkan Sejdrl r. 1828 viděl některé trouby, ze kterých dobyté. Byly 2 lokte dlouhé, při jednom konci bylo vykroužení v nich 5-průměru, při druhém 4 palce. Polejvané byly zevně zelenožlutě, uvnitř žlutě. Kronika 145.

⁵³⁾ Šimek, Zprávy z kutnoh. archivu.

⁵⁴⁾ Lib. sentent. č. 7. v arch. plzeňsk. R. 1577 byla pro takové vodárny Magdalena, Havla Doktora, jinak Masopusta žena, škodně bítá.

⁵⁵⁾ „Ač také někdy před mnohými lety byla voda do toho města v rourách, ale potom za mnoho let bylo to přetrženo a zkaženo.“ Hájek

⁵⁶⁾ Hájek 456.

Staroměstští v nově stavějí svou věž r. 1554,⁵⁷⁾ ale prý byla po r. 1575 do velikého ohně pořád dřevěna.⁵⁸⁾ Po ohni sbírkou zi měšťany,⁵⁹⁾ a zároveň tím, že uvolili se pražští nákladníci ochoty platiti po dvě léta větší poplatky za vodu a mlení sladů,⁶⁰⁾ řízena věž nákladná s kamennou pavlačí a ozdobnou přílbou aesanění.

Dlením časů spevňovány jsou vodní věže pražské víc a více; 1602 znalci mlynáři chtěli, aby věže u nových mlyňů v Praze la na šír 9 loket, na dél 10 a zvejší 52 loket. Zdi aby byly tři kte ztlouští. Před tím věže vodárenské ovšem nebývaly takové vnosti.

V městech venkovských první vodárny byly také dřevěné.

Uvnitř starých vodáren bylo zřízení technicky prosté. V prkenné dnici vedle vodárny bylo zavěšeno vodní kolo o dubovém hřideli a obou koncích železnými zděry okovaném. „Stavidlo před ledicí i s námětky pohybovalo se mezi dvěma dubovými sloupoma, které byly začepovány do prahu a horem spojeny pouchem. Otvorem pouchu vyčníval kozlík s železným hřebenem, a upevněna tu byla železná základka i pachole a vidle ze dřeva, aby se mohlo, kdy ůbo, na vodárnu rychle zaraziti nebo táhnouti. V samé zděné vodárně vedle lednice byl stroj vodárenský, jehož podstatné části byly: klika, ojnice, spojená trmeny s lihýři, štengle, konve, s ladulí na dřevěné hranice posazené, a píšťaly na štoku⁶¹⁾ ve zděné žumpě, do kteréž voda z řeky přitékala; v laduli byly kožené klapky, později ventily ze zvonoviny.⁶²⁾

Odtud voda se pumpovala vzhůru do věže.“ Pod krovem věže byl kotel, do něhož vlévala se voda, vzhůru vytlačená, a ta padala odtud svou váhou do požeracích trub, jichž bylo několik, podle toho kolik hlavních řadů z vodárny do města bylo položeno. V klenutém přízemku věže vodárenské bývalo otevřené ohniště, na němž se topilo, aby v zimě trouby nezamrzly.⁶³⁾

⁵⁷⁾ Monum. univers. III. 150. Perfecta est turris, per quam aqua ex Vul-tava ducitur ad pontem ultra balneum regium.

⁵⁸⁾ Arch. Pam. VIII. 222.

⁵⁹⁾ Kn. mostn. úřadu v arch. pražsk. č. 7. fol. 1.

⁶⁰⁾ Arch. pražsk. č. 1165. 64. Svolili se dávatí „od mlení sladů a hnání na var vody“ po 15 gr. č. místo 8½ gr. č.

⁶¹⁾ V Lounech r. 1519 konvář sliil štok z 15 centů olova. Kn. lounská č. 1. E. 11.

⁶²⁾ Slova inž. p. Machulky. Srovnej též popis vodárenské věže Šitkovské od téhož spisovatele v Světoz. 1889. 262. Že snažili se tehdejší znalci s dobrým úmyslem leckterý kus vodárenský zlepšiti, to víme z dobrého zdání starších mlynářů, které podali r. 1602 o věži na Nových mlynech, která se měla postaviti na místě sešlé, staré. Ve všem všudy chtějí, aby se „žumpa, žlab, stava na hřidel, kolo tím způsobem udělalo, jako v malostranské věži“, též aby štok k instrumentu k hnání vody nad vodou stál jako na Malé Straně, a prý je všecko lépe pořízeno. Pří D. Miscell. č. 75. III. fol. 31. Též v arch. pražsk. č. 332. fol. 167—168.

⁶³⁾ Velmi zřejmý všeho toho obraz je v univ. knihovně pod sign. 17. B. I. 47.

V počtech městských z míry často čte se o nákladech na vodárny nemalých, z čehož viděti, že vodárny bývaly opravdu kléno drahý. Tu kupují konšelé „nový svorník k válu „do vodárně“, přes nějž dole řetěz jde“; tu zase zvonař leje „nový válec do vodárně, a válec váží centnér a 8 liber“;⁶⁴⁾ jindy zase řetěz, „kterým se voda táhne“, spravuje se, nebo prodlením doby menší řetěz za větší se vyměňuje. V Praze na příklad měli ve vodárně staro-městské řetěz do r. 1606, jenž vážil 8 centů; toho roku udělal jim za 35 kop gr. míš. kovář v Malesicích řetěz ze 14 centnérů.⁶⁵⁾

A nekonečno je počtů o tom, kolik vydali konšelé „za špik do vodárny“, za lůj, ševcům „za udělání koleček kožených“, za sukno „na vejterky“, za „volovo na poklopice“, za kůži obyčejnou i „hydr-lantskou“;⁶⁶⁾ a jiné rozmanité drobnější věci.

Na zimu každého roku vydáváno za mech, „mrvu“ či hnoj a slámu k příkrývání trub a kola. V Berouně kryli kolo „lourní“ dochy, „ne noceat gelu“; za vůz hnoje platili r. 1510 po 4 groších; „za břemeno mechu“ k trubám dávali Stříbrští r. 1590 po groši.

Když trouby přece zamrzly, býval zase nový náklad: bylo u bečváře koupiti „provlače k trubám“, a dělníci rozehrávali zmrzlou trouby znova smolou zalévali, a mimo to, pokud trouby zamrzlé byly, vodu k obecním potřebám vozili.⁶⁷⁾ Na obtížnější správu vodárenskou nebo k technické důkladné proměně zvali sobě konšelé umělého rouraře nebo puškaře přespólního. Na příklad v první půli 16. věku po Čechách zhusta pracoval o vodárnách pražských mistr rúrař, Jindřich,⁶⁸⁾ mimo něho pracoval po Čechách také mistr Michal. Ten na příklad s Lounskými r. 1519 „smluvil vodu vésti a rouru strojiti a železné pichy všecko za 24 kop míš.“ Potřeby a dělníky měli konšelé platiti sami.⁶⁹⁾

V druhé půli století téhož pracoval o vodárnách i slovnatý mistr a umělec Tomáš Jaroš, královský puškař,⁷⁰⁾ jenž r. 1551 ob-

⁶⁴⁾ V Hradci Král. Reg. počtů r. 1605.

⁶⁵⁾ Kn. mostního úřadu nesign. v arch. pražsk.

⁶⁶⁾ Kn. mladobol. lit. D. r. 1619. Loje t. r. bylo 17 liber po 8 groších a špiku sto liber též po 8 groších.

⁶⁷⁾ R. 1600 zlobil se Jan Buštěhradský z Kolovrat, že mu Mělničtí na zámek Mělnický vody neženou. Odpovídají měšfané, „že skrze velikost mrazů trouby zamrzlé mezi branou na klenutí, kudy do města voda jde, zůstávají, a nyní neslouží čas tím hejbatí, i my dosti veliký náklad, pokudž země a trouby nepustí, na touž vodu vésti musíme“. Kopiař v arch. měln. č. 13 fol. 34.

⁶⁸⁾ Tomuto Jindřichovi dávají Plzeňští r. 1532 vysvědčení, v němž praví se, že „slovnatý Jindřich rúrař, městěnin Star. m. Prahy, ukazatel listu tohoto, smluvil jest s námi ku potřebě naší obecní nový stroj vody veden do města a té úmluvě v cele dosti učinil a takové vody vedení uměním i smyslem svým dostatečně vykonal, protož všechném vůbec takové jeho umění známo činíme.“ Lib. exped. č. 10. str. 500. Též Plzeňští r. 1542 píší o puškaři do Tábora, aby jim přišel stroje vodního opatřit. Lib. exp. č. 12. fol. 32.

⁶⁹⁾ Kn. lounská č. 1. E. 11.

⁷⁰⁾ Jemuž na příklad Mělničtí zůstali za práci r. 1556 dlužní. I posb Jaroš ukazatele listu upomínacího do Mělníka, aby mu konšelé vyplatili 2

l privilegium na stroje, jimiž voda se vede do vysokých míst, Jarošovi na slovo brávan byl pražský konvář a zvonář Brikeč nperka.⁷¹⁾

K menším správkám a pracím dostačiti měl obecní rurář, už i všecka vodárna poručena. Říkali mu nejen rourník aneb řák, alebrž také lourník, rurák, rormagistr, rormejstr i lormejstr e Stříbrě konečně i plunýř neb „prunýř“.

K ruce míval rurák nádenníky. Byl-li vetčný, dali mu pomoc-a, kteréhož měl v tom „kunštu“ vzdělávati. V Kouřimi na pří-d usnesli se konšelé r. 1620. aby „Václav, starý rurmejstr, byl lohlédání na trouby; Jan z lesa aby pracoval při něm a bedli-t měl, v čem by mu starý rurmejstr hleděl ukázati, zvláště kde že jsou složeny, a k němu za pomocníka přidán Jíra Koptavej, ac v síle složitej a vyrostlej.“⁷²⁾

Z obsírné instruce, kterou vydali Pražané staroměstští svému řákoví r. 1574 a r. 1579,⁷³⁾ dovídáme se nejprve o tom, „kterak tom klénotu nejušlechtilejším a nejpotřebnějším, jakožto věži rní, tomuto městu mnoho záleží“. „Aby tedy dostatečněji opa-rán byl, že osobu umelou, hodnou a dobře zachovalou nařizují.“

Povinnosti rourníkovy obsaženy těmito slovy: „Při mlýnech tských má ta osoba rourmistrova byt míti a ve dne v noci trovati, aby voda do kašen, zvlášt na rynek, též do pivovarů, se vši ostí se hnala. Má míti vždy zásobu věcí k trubám náležitých, jakož „palce, lůj, cévy, svíčky, uzly, žíně, lopatky“; do věže nemá ného pouštěti a při nádennících „životně býti má“. Také ohně střehl, „obzvláště v zimě, když se oheň pro vyhřívání dělá ží“. „Jak hodina čtyrmečtímá udeří, má býti rourník doma ž do rána střízlivě se chovati a hlídati. Kdyby kde oheň vzešel, rourník v tu stranu vodu hnáti; když se po městě do země ry kladou, má je sám provlačovati a spojovati a nad nimi ihned dlážit, aby se ulice bláty nezanášely. Kdyby se trouby na řemkoli řadu klásti měly, a voda se zhraditi musila, povinen rourník před tím ve všech pivovarech dáti znáti, aby se vodou

rá a 50 krejcarů. Mělničtí prosí, aby počkal roku, chudá obec že nemůže s to, „na oko sami vidíte,“ vzkazují mu, „že sme na chrámu a kostele kou škodu a pád znamenitý vzali.“ Kopial v arch. měln. č. 11. fol. 61. é Nymburští chtěli r. 1556 starý vodárenský stroj napravití dáti. Nejprve ů se Kadaňských, kterak Tomáš puškař s mistrem Halírem z Prahy u nich ů „stálej a pohodlnej“ udělal, „aby daremného nákladu nečinili“ — po ůčinili s mistrem Tomášem puškařem námluvu, zavdali mu 50 kop — ale tr čtyři léta toho díla před sebe nebral; nejprve mu vzkázali, aby vrátil kop; potom mu po čase dopsali, aby si 50 kop nechal i svého díla. Kop. ab. z r. 1556. fol. 83. 84. 6.

⁷¹⁾ R. 1570 dali mu Berounští za předělávání konví a štoky do vodárny kop. Arch. berounsk. kn. z r. 1568.

⁷²⁾ Manual kouřim. z r. 1618 fol.

⁷³⁾ Starší instr. zapsána při D. Z. v lib. antiquiss. úřadu mosního č. 26. 233; mladší psána v arch. pražsk. č. 326 53.

zachystali. Časem letním, když voda na řece malá, a rourník všecky tři (staroměstské řady) ji hnáti nemůže, má ji hnáti sloupně na jeden, potom na druhý. Stará železa, která se v z při trubách stažených nacházejí, také řetězy a „knoblunky sta aby do celnice skládal; nové potřeby že mu hospodář v cel vydá; nádenníků bez vědomosti pánů aby nenajímal. „by nálové obecní nadarmo nevycházely“. Také měl udávati pánům, kdo co při mlýnech spatřil na škodu obce, ale s mlynářem aby v lá a svorností se srovnával, „a dobré slovo při též službě sobě hle zachovati“.

Plat rourníků v Praze vzrostl do časů bělohorských až po desát kop míšeňských v rok kromě všelijakých „příměnků“.

V městech venkovských platili, jak se smluvili. Obyčejně mě rourák mimo stálý nějaký groš v témdni zvláštní plat od vrt trub.⁷⁴⁾ Některé smlouvy na poučenou.

V Bělé r. 1507 smluveno s rúrářem Michalem, že má do svodu do města vésti, ale, „nežby umřel, má jiného naučiti a staviti mimo sebe tak umělého“, za to obec dá mu ročně 5 míš. a sukni i škorně přidá; od varu vody měl k obci bráti 4 grošobě groš. Od vrtání a vložení trub nic.⁷⁵⁾

Stříbrští platili rurákoví od r. 1512 ročně 6 kop.⁷⁶⁾ V Křimi smluvili s Kubou rormagistrem za týden po 18 groších ských,⁷⁷⁾ ale r. 1552 zjednali mlynáře Lukáše z Načeradce za rare bez platu stálého. Prý od varu aby bral po 9 denárech a nad to že přidají mu „z milosti“ nové škorně jednou v rok. Kdys později ustanovili ruraři Kouřimští 5 kop ročně, a o byl až do r. 1621. Toho roku přišel Eliáš Šereda, městský vod rady s prosbou, že na tom platu 6 grošů č. v témdni přenemůže, prosil, aby mu „nadvejšili a přfbytek někde obrali, by prasátko, slepičku chovati mohl“.⁷⁸⁾

V Kutné Hoře měl „rormejstr“ služby od každého souseda 4 g ročně, ale za to měl sám 2 pacholky jednatí a za třetího pracov to že mu „jako jinému dělníku placeno bude“.⁸⁰⁾

Na prahu století 17. platili v Hradci Jindřichově rourní velmi slušně; dávali mu roku 1604 20 kop českých ročně. dělníky měl platiti sám. Ale téhož roku zapsali do městské kn že „rourník zachovává při vedení vody velikou nepilnost, mu krátce že obě kašny jsou prázdný k velikému nebezpečení“.

⁷⁴⁾ Ve Stříbře r. 1590 platí „plunýři od osmi trub vrtání 20 gr. 4 Kn. č. 193. 58. V Berouně platí r. 1508 od vrtání trub na den 5 grošů počtů v tamn. arch.

⁷⁵⁾ Kn. arch. bělského lit. A.

⁷⁶⁾ Kn. č. 182. 3.

⁷⁷⁾ Arch. musej. Listiny kouřimské.

⁷⁸⁾ Kouř. kn. rudá fol. 26.

⁷⁹⁾ Kouřim. Manual z r. 1618. Str. 74.

⁸⁰⁾ Zpráva Šimkova z arch. kutnohorského.

sta⁸¹⁾ Rounník v Mladé Boleslavi míval už od léta 1595 ročně kopy mís.⁸²⁾

Z vodárny městské voda nejprve měla sloužiti kašnám.

Kašen po městě bývalo vždy několik. Někde bývaly tak prosty jako obecní studnice, o nichž víme, že byly pod šindelným přístřeškem, s obrubou, rumpálem, dubovým korytem a se zámkem. V Bečově na př. v prvních letech stol. 16. byla kašnou na rynku obyčejná veliká kád s obručí. Stála půl kopy, ale obruče k ní přes tu chvíli bylo kupovati nové po 14 groších.⁸³⁾ V Jindřichově Hradci r. 1487 kupují krokve ke kašně za 6 grošů a koryto. Byla tedy dřevěná a neúhledná.⁸⁴⁾ V Hoře obnovili r. 1614 kašnu proti athouzu „z gruntu dubovou“.⁸⁵⁾

Ale města pořizovala sobě také kašny nákladné, kamenné. Takové kašny bývaly mimo praktickou potřebu zároveň k tomu, aby živily malebně i architektonicky náměstí. Bývaly na místě našich soch.⁸⁶⁾

Stříbrští pořizují si kamennou kašnu na rynek r. 1533; počty městské zovou ji „velikou“, obrubu její dělá pět zedníků, koryto kamenné stojí 3 kopy, osazena je štukovím, a poněvadž ji o jar-marce ponocní hlídají, domníváme se, že stála za to.⁸⁷⁾

Plzeňští pořizují nějakou kašnu již r. 1539, ale teprve r. 1564 mluví s Janem Vlachem, že „má kašnu předělati za 12 kop, k tomu páni náklad mají činiti“.⁸⁸⁾

Krumlovští způsobili sobě na rynek kašnu r. 1575 za 845 kop!⁸⁹⁾

Trutnovští měli na rynku dřevěnou kašnu až po r. 1605. Počali si tedy z Dubence Václava kamenníka, učinili s ním smlouvu o kamennou kašnu, ale Václav, „maje již na větším díle zapláceno, vši čeládkou od toho dila ušel, a Trutnov, ubohou obec, votrábal“. Kamení válelo se po rynku, a Trutnovští rok honili Václava kamenníka.⁹⁰⁾

Mladoboleslavští měli už v druhé půli 16. století pěknou kašnu „červenou“. V třicetileté vojně nové stupně k ní dávají za

⁸¹⁾ Arch. J. Hradce. Manual radní z r. 1604. fol 51. a 164.

⁸²⁾ Reg. důchodů z r. 1638 a „Počty“ z r. 1595. Dvěma pacholkům dáti ročně 52 kop.

⁸³⁾ Kn. počtů berounsk. z r. 1508

⁸⁴⁾ Reg. J. Hradec. z r. 1487. fol. 26.

⁸⁵⁾ Dačický, Pam. II. 140.

⁸⁶⁾ V středověku jen sochy svatých na veřejnost postavovány jakožto památky. První statue světské, veřejně postavené, je prý francouzského krále řícha IV. Podoby světských osob, v kameni stesané, dostávaly se jen kamenné náhrobní a na portály (u nás král Jifi v Týně) nebo na zeď něrou chrámovou i na stavby profanní (mostní věže). Mores cathol. Digby-bler I. 320.

⁸⁷⁾ Kn. stříbská č. 184. 141. 145. 236. č. 187. 95.

⁸⁸⁾ Protokol. konš. č. 19. Lib. exp. č. 11. 244.

⁸⁹⁾ Urban, Kruman. Rukop. 74.

⁹⁰⁾ Kopiař trutn. I. 15. 30.

6 kop, a kamenník Jan vzal za stesání štuk ke stupňům a zakytování kašny rozličnými materiemi“ 22 kop.⁹¹⁾

Za nejkrásnější kašnu městskou u nás klade se nejprve prachatická. Postavil ji ozdobnou renesancí Vlach Ondřej, usebnický Prachatičan. Nápis na ní oznamoval, že je poklad a „klín“ město prose Boha, aby trvanlivá byla, a tok její, jak David praví, město obveseloval.

Nad prachatickou vynikala starobou a bohatostí kašna Jiřík v Hradci Králové. Mikuláš Berka, hejtman hradecký, kázal ji zdvihnouti na čest Jiřího krále r. 1470. Byla gotickým ráz z kamene pískového zbudována a stála na náměstí po r. 1782, kdy ji nemoudře smetli.

Dle Bienenberga, jenž ji ještě viděl, ač již ubohou, byla dotčená kašna šestihran, v němž sloup vodní měl podobu kalichu vypouklými obrazy zdobeného. Pod ním šesti mužským postav vodá z úst prýštěla. Mezi postavami mužů byly obrazy žensk. Na kalichu stál sv. Jiří, bijící draka; za ním klečela královna. Na obrubě kašny stály v rozích tři pyramidy a tři sochy. Na pyramidách byly povydané erby a znaky měst, kalichy, zvířata všelijaká, a všecko bylo gotickým způsobem sličně zdobeno.⁹²⁾

Sestra její, málo mladší — bezpochyby dílo Rejskovo — byla kašna v Horách Kutných. R. 1480 dala ji obec postavití za 94 kop a 4 groše a 8 zl. uherských.⁹³⁾ Stojí na trhu Obilném. Pádory jest kašna ta dvanáctiúhelník, na jehož rozích jsou sličné opery pilíře s baldachýnkem, fiálami a kyticemi křížovými. Pod baldachýnky bývaly druhy sochy. Na plochách mezi pilíři jest gotický prutový s bohatou kružbou; na svrchu je oblouk, kraboolami a kyticemi zakončený. Voda vytékala litými chrličí, které měly tvář draků.⁹⁴⁾

O sto let mladší byla kašna v Lounech, kterou postavil r. 1513 kamenník lounský, Vincenc Strašryba, na rynku. Byla velmi krásné dílo renesanční z pískovce šedivého.⁹⁵⁾

Způsob její byl dvanáctihran, hrana 12 loket všude z 5 loket zhloubí. Kabřinec neb obruba její ozdobena byla dvanácti biblickými obrazy, vesměs dotýkajícími se některé historie o vodě. Na příklad byl tu Tobiáš s rybou, Jonáš s rybou, Petr na mši svatba v Káni.

Nad každým obrazem byl nápis a sentence latinská, v kamenné vytesaná. Na kabřinci stálo čtvero lvů, tolikéž psů a čtyři zlaté

⁹¹⁾ Počty v Mladé Boleslavi lit. D. 1619. a reg. důch. z r. 1638.

⁹²⁾ Arch. Pam. III. Bienenberg, Königgr. 347. Schaller, Königgr. Kr.

⁹³⁾ Šimek v Arch. Pam. XIV. 6. 326. Tu také ukázal Šimek, že kašna nedal postaviti Smíšek z Vrchoviš, jakož se za to má vůbec.

⁹⁴⁾ Popis obšírnější v Řehákové Hoře 181. Obraz její, pěkný akvarel, je v českém muzei v Praze. Zpráva o ní též v Světozoru 1867. 204.

⁹⁵⁾ Arch. Pam. VI. 189. Dlabač, Kunstfl. III. 225. Lumir 1855. 64.

*, u noh držící erby: císařský, královský, městský a uherský, ko v zlatém poli. Mezi erby byly jakés hlavy, z jichž úst voda kašny stékala.

Také byla na kašně „řemeslně tesaná spolia, pod nimi Fau-
š, Satyrové, Najades a jiní maňasové“. Uprostřed studny byla
„děníčka“ se sochami Krista a Samaritanky, při nichž zlatý la-
ký nápis, scénu vysvětlující. Nad studánkou stály ještě tři sochy
gorické s nápisy: Pobožnost, Láska a Spravedlnost. První držela
ch a kříž; druhá byla s dítětem a měla pěkný nápis: Jungo
ines. hominique deum; třetí byla s váhami a mečem. Nade
sko vynikal železný orel s císařskou korunou.⁹⁶⁾

V Praze několik kašen pěkných bývalo. Pomíjíme toho umě-
ného a vzácného kusu královského na zámku Pražském, jenž
554 lit byl Tomášem Jarošem, již svrchu psaným,⁹⁷⁾ a zastavíme
jen u městské kašny na Malém náměstí pražském, která jest
nátna a vzácná znamenitou mříží železnou, na jejíž jedenácti
ch vždy nové obrazy ornamentální svědčí o hojně fantasi
lečnickově. Nahore na kašně je český lev pozlatitý, postavy
ni živé a odhodlané.⁹⁸⁾

Za mříží okolo studnice na Poděbradech r. 1561 platilo se zá-
níkovi Matesovi 291 kop míš. a na zpropití dali mu 4 kopy
ě;⁹⁹⁾ tušíme tedy, že krásná mříže na kašně pražské za svého
da měla také cenu slušného domku městského.

Nade všechny kašny vynikala červená kašna, řečená Krocínova,
Staroměstském náměstí.

Stála proti domu Křenovskému. Všecka byla z mramoru
ojné renesanci. Což bylo na ní všelijakých figur a povydaných
azů! V roubení byla ve dvanácti polích znamení zvířetníka,
dlivě pracovaná a původně pojatá“, každé v rámci ozdobném;
oli posledním a třináctém byly dvě ochechule a dva delfíni,
u vymrskující. Mezi nimi byl erb primátora Krocína, za jehož
ívy kašna stavěna. Nad polem tím erbovým dva lvi drželi znak
oměstský, na druhé straně znaku stál sv. Václav, jediný kře-

⁹⁶⁾ Kašna zbořena r. 1762, a není po ní ani nejmenší památka.

⁹⁷⁾ V univ. knih. 17. B. 17. zobrazeno několik krásných modelů na
y. Fol. 29. jest kašna Jarošova. Dělána od „mistra Tomáše a ode mne
fince Kříčky z Bytišky, tu sem sám všechny figury vypravil a Volf for-
al a spolu lili“ Na té kašně drží dudák orla, a 11 pramenů vody teče
n ze zobáku, dudákovi z pišfaly, andělíčkům z lína atd. Počátek její
se asi r. 1562. Roku toho totiž píše arcikníže Ferdinand, že malíř Fran-
Tercio maluje model ke kašně a Hans Peysser aby dělal formy. Jaroš
li líti. Ale císaři bylo 28 zl, kterých žádal Jaroš za práci od centnéře
o centech mědi a 12 centech cinu mzda veliká. Prý to udělá Jiří Löfner,
z Inšpruku, laciněji. Jahrb. der Samml. d. allerh. Kaiserh. č. 6192;

Výpisy Křeplovy z arch. místodrž. Srovn. Mikovec, Altrth. I. 183.

⁹⁸⁾ Vylíčeno od K. Mádla v Zpráv. ingen. 1888. I. 31.

⁹⁹⁾ Missiv. v místodrž. arch. č. 69. 125.

stanský světec v hojně společnosti mythologické. Nad erbem seděl na dvou delfínech Neptun.

V prostředku kašny držely čtyři nahé osoby, „nejkrásnější ta řezaná část všeho dřeva“, kouli nádržkovou, Tritony a maskami zdobenou. Na kouli stál po mínění Mikovcově panák, jenž, bezpochyby pro neslušnost svou, v době Karla VI. ustoupil plechovému orlu císařskému.¹⁰⁰⁾

Celkový dojem i při té sešlosti znamenitého dřeva uměleckého, jak jsme je do r. 1862 vidali, byl neobyčejný. Leč městský úřad návrhem, o malé vzdělanosti svědčícím, právě dotčeného roku kašnu kázal strhati.¹⁾

Pražským konšelům, když ji r. 1591 postavili, byla klénotem, jež rourníkovi zvláště a slovy obšírnými kladli na srdce. „Obzvláštní pozor rourník na ni máti jest povinen,“ tak praví se v instrukci r. 1598, „i dole ve spod pod kašnou v sklípkách při spouštějících a strojích, aby se voda nikudy neprobírala, nic méně trativodové často aby se vyklízeli s tím opatřením, aby se trubami do koule nečistota netáhla a trubice blátem se nezanášely. Kdyžby čas zimní nastával, aby rourník z kašny vodu vypouštěl, ji zakrytí dal a stojanem případným do menší kašny vodu obrátil, vycpaje stojan hnojem; kdyby spatřil, žeby v některém místě kyt nebo maz pousprchal, to hned aby na ouředníky pro brzké opatření vzněsti neopomíjel.“²⁾

Ale zdá se, že skvostná kašna již od počátku hynula nesprávou a zlým nějakým ústrojím vnitřním. Už r. 1613 mlynář přísežný a kamenník, kommissaři to na kašnu vyslaní, nedobré zprávy o jejím stavu podávají radě.³⁾

Žádná z městských kašen, ani nádherná ani prostá, v zimě nemávaly vděčnou podobu. Bývaly všecko kryty hnojem a prkny.

Ale živo a šumno bývalo u kašen v každý čas. Lidé chodili pro vodu s nádobami všelikterakými — v Litomyšli „s báněmi“ — některá všetečná žena také přiběhla sem rychle vymáchat pleť a drobnějšího prádla,⁴⁾ a děvčata služebná tu mívala schůze mi-

¹⁰⁰⁾ Výpis i vyobrazení je v Pam. a Star. Mikovcových II. 60.

¹⁾ Spravedlivá a zahanbující důtka od místodržitele došla pražských radních pánů tehdejších. Viz o tom Lumír 1862. I. 697. 621. Dojemno jest čísti v Mikovcových Pam. II. 63., která doufá, že přes vandalský návrh, do městské rady podaný, kašna ta rozbořena nebude. A byla.

²⁾ Lib. ser. mem. č. 326. 53. v arch. pražském.

³⁾ „Shledali jsme, jak veliké opravy potřebuje. Pokudž kašna menší, dle kteréž voda z stojanu vypadá, a na níž nejvíce záleží, ve dne všecka kmenem žehrovičským vyfutrována i po stranách, kde co sešlého mramoru, vyčvikována nebude, na velikém nebezpečení zůstává. I pod velkou kašnou se voda do sklepu potracuje, nyní jest plný, a tudíž přístupu k trubiciím dlejší brání.“ Kn. šestip. č. 475. 121.

⁴⁾ Zlobí se na to Guarinoni: „Viel Weiber, so die Windeln und Leinwand in Stadtbrunnen waschen, wie auch andern kotigen Zeug, als wann die Brunnen für nemlich zu der Weiber Wäsch gebaut wären.“ Grewel; 513.

estné, a městská drobotina mívala u kašny a na kašně rej.⁵⁾ —
 kašen stávali a sedávali nádenníci, tu mívaly stanoviště svá
 eny, které lidem vodou posluhovaly. R 1614 rozhněval se na ty
 eny v Praze purkmistr a páni, a snesše se, oznámili jim: „Poně-
 až se velikých nerádů, když děvečky pro vodu přicházejí, do-
 onštějí, tak že jim vodu nalívají, a ony zatím s frejříi svými
 tojí a klevecí, potom za takové nalívání, pánům svým stranice,
 im jak na penězích, tak od vaření donášejí, protož se jim zapo-
 řídá, aby při kašně nesedaly a děvečkám nenalévaly. Chtějí-li vodu
 osítí lidem z peněz, toho mohou, nesedě u kašny, užiti.“⁶⁾

Několik let potom na „vodním mustru“, na němž vykreslen
 šecek vodní stroj i s kašnou,⁷⁾ vidíme děvčata o širokém okruží
 od bradou a s plachetkami na hlavě, kterak nabírají konvemi do
 uten vodu a při tom klevecí i „frejují“ o všecko pryč; ale dvě
 ace, držíce hůl, strojí se bítí děvčata ona, a nápis vykládá příčinu:

„Mladí i staří vodu berou,
 Pro lásku a klevety domů nemohou.“

Z vodárny tlačila se voda do pivovarů, lázní a také do sou-
 romých domů, kdež vytékala do stojanů kovových i dřevěných.⁸⁾

Propůjčení vody v domy soukromé pokládali konšelé vždy
 vsude za zvláštní milost; měšťané nabízeli se, když se jim tok
 ody dopustí, že zaplatí trouby svým grošem.⁹⁾

Aby crk vody náležel k domu dědičné, toho se vsude konšelé
 zpírali. Pražané r. 1577 tuze se hájili proti Jindřichovi Brozan-
 kému z Vřesovic, když tvrdil, že koupil dům i s vodou. „Není
 možné,“ tak psali, „aby tok vody, kterýž jest obecní, ke kterému
 tomu přivlastněn býti měl.“¹⁰⁾

Nejvzácnější milostí bývával stojan domovitý v Hoře. Praví
 šimek:¹¹⁾ „Výslovně se jmenuje r. 1556, že šla voda jen na Hrádek,
 lo královské lázně na Vlašském dvoře, na faru, k mincmistrovi,
 lo mince. na Rybný trh, kamž rybářům v pátek do zvláštního ko-
 rtyta byla pouštěna, a vodu z toho koryta dostal ze zvláštní pro-
 tekce mistr Pavel Šatný z Olivetu, městský písař, jenž jí na pivo-
 var měl zapotřebí. Obdržeti crk vody do domu bylo nesnadno,
 anobrž nemožno; konšelé vždy odvolávali se na nedostatek vody.“

⁵⁾ Guarinoni vypravuje str. 650., že nejednoho chlapce bil, který z ne-
 zbednosti do kašny nečistoty metal, ba i svou potřebu konal.

⁶⁾ Kn. šestip. č. 475. 212.

⁷⁾ V univ. knih. č. 17. B. 17. fol. 47.

⁸⁾ Ve Stříbře pobíjí stojany bečvář obručí. R. 1590 kn. 193. 58. V Praze
 jsou stojany pro opatření na dvou stranách koly zabity“. Kn. č. 488. Ně-
 které mají mosazný kohoutek.

⁹⁾ Na příklad r. 1592 Adam Linhart z Nayenperku k tomu nabízí se,
 chtěje míti vodu v pivovaře u Zlaté husy v Praze. Prý měl vodu v pivovaře
 v Dlouhé třídě u Krkavců, ale vystavěním nového pivovaru Jana od háje prý
 jest „osušen“ a vodu musí voziti v sudech. Reg. úřadu mostn. č. 7. fol. 15.

¹⁰⁾ Manual novom. č. 398. 243.

¹¹⁾ Soukr. zprávy Šimkovy, vypsané z lib. memor. arch. kutnohorského.

S tou zprávou úplně shoduje se Dačický,¹²⁾ jenž roku 1600 ouhrnkem uváděje 20 míst a kašen, kamž voda se tlačí, při jednom místě se patrně hněvá, řka, „že je to rozkoš a nádhernosť míti vodu v domě“.

Ale i v těch městech, kdež z místních příčin nebyl vody nedostatek,¹³⁾ drahoty činívali konšelé s vodou proto, poněvadž nestačival tlačiti vodárenský stroj.

Co se v Praze roku 1589 naprosil farář sv. Mikuláše a jeho všecka osada, aby konšelé na faru pustili stojan! Do prosby své i kuchařka farskou vpletli osadní: „Veliké nebezpečnství trpíme, zvláště těchto nebezpečných časů, majíce zlé noviny, že obyvatelé království v malých časech ohněm jsou trestáni, ano netajíme, že tuto neděli, když kuchařka panu faráři voběd strojiti začala, oheň se v komíně zapálil, a kdyby pulsantů před rukama nebylo, s čímby se to chudě záduší potkalo, neb odkud jest přístup k faře a potom k kostelu, zvláště když vody není, račte váziti.“¹⁴⁾

Aby postaven byl stojan kdes při kůru sv. Havla roku 1577, o to musil přičiniti se vši váhou svou sám Kristian z Koldína.¹⁵⁾

Že až do bělohorských dob židé prosili za vedení vody do svého města v Praze marně, toho nebyla jediná příčina jich porvřený stav: tok vody bývala vzácnost,¹⁶⁾ jen zvolna po městských ulicích se šířící.

Mívali tedy židé v ulicích svých jen studnice s okovy a provazy neb řetězy,¹⁷⁾ až roku 1622 Lichtenštejn Pražanům staroměstským přísně poručil, aby propustili vodu do dvou židovských kašen. Svedena jest tedy z rynku mimo dům Krenovský. Za to slíbili židé 60 širokých tolarů ročního poplatku, ale 1627 vyprosili si slevení na 40 kop míš.¹⁸⁾

Když si některý měšťan vyžádal stojan, přiházelo se také, že žárliví sousedé nechtěli dopustiti, aby po jich gruntě byly trouby k němu kladeny.¹⁹⁾ Chtěli-li konšelé sami klásti v obecných pří-

¹²⁾ Dačický II. 76.

¹³⁾ Na př. v Plzni „zbytečnou vodu odváděli štolou“ r. 1592.

¹⁴⁾ Manual osady z r. 1587 fol. 119. Farářem byl Tomáš Soběslavský a byl konšelům nemil; proto prý odňat faře stojan, jenž tam býval od šede sáti let. V jiné prosbě osadní i to za důvod uváděli. „že ta lípa rozkošna u fary vadne a k zahubení přijiti musí“. Manual fol. 116

¹⁵⁾ Reg. úřadu mostn. č. 7. fol. 4.

¹⁶⁾ Pražané prodali r. 1604 i vodu „zbytečnou“, od kašny odcházející, jed nomu mydláři n sv. Haštala. Ať prý si ji odvede k sobě, ale aby nečinil žádného náledí ani „námrazu“. Kn. č. 7. fol. 42. v arch. pražském.

¹⁷⁾ Kn. šestip. č. 475 19.

¹⁸⁾ Kn. mostn. úřadu č. 7. fol. 52. v arch. pražském.

¹⁹⁾ Na př. r. 1578 zbajuje Lopatský vodu vésti do fary sv. Havla, že b měl škodu na gruntě. Reg. mostn. úřadu č. 7. fol. 3; a rytíř Adam Hraz z Harasova nepropustil toho Zikmundu Smiřickému r. 1607, aby skrze dům „slove Temply“, v Praze, trouby se kladly „z ulice skrze dvoje vrata, po dva prahy, a zemí se hejbalo“. Kn. arch. pražsk. č. 326. 74.

nách, i to se přibázelo, že musili učiniti měšťanu, aby na svém úntě tomu nepřekážel, některé polevy v berni nebo jinou milost.²⁰⁾

Komu propuštěn stojan, toho zapsali v městské knihy i s obrnou smlouvou, v níž nejprve připomenuto bylo, aby si soused vodu svedl do stojanu z peněz svých, pak mu určili, kolik čtvrtletně platiti a naposled mu s hrozbou pověděli, kterak s vodou zacházeti.

Co do čtvrtletních platů, to v starší době nenalezli jsme po řestech valných rozdílů. Skoro všude platilo se po 6 gr. českých. v Kutné Hoře spravil se poplatek šesti groši na čtvrt léta; teprve 1600 ustanoven v Hoře plat 50 grošů českých ročně.²¹⁾

V Novém městě pražském bývala v druhé půli 16. věku činže za stojanu o suchých dnech po 30 groších míš.;²²⁾ do roku 1620 rostl ten plat až na 4 kopy ročně. V Staré Praze propouštějí město r. 1574 universitě Karla „otce vlasti“ stojan za čtvrtroční plat 6 grošů českých,²³⁾ ale když byli r. 1593 na vodárně postavili pro dosavadní nedostatek „druhý stroj k píchům“, zvýšili plat za stojanu na 10 grošů česk. o kvartál.²⁴⁾

Při smlouvách vždy neunavně psávali venkovští i pražští konšelé, aby soused „té vody požíval v míře a bez ublížení pivovarů, kašen, zbytečně aby jí nevypouštěl, aby jí neprodával pro svůj šk jiným a vůbec aby jí neškodil obci.“²⁵⁾

Pražští poroučeli svému rourníkovi,²⁶⁾ „aby po stojáncích zešel, aby prázdnot má, a kdežby spatřil, anaby zúmyslně a na ublížení nejm ze stojanů voda se pouštěla, tu hned aby trubici přefal, stojan ten zatloukl“. Obzvláště do šlechty stěžováno, že ze svých domů vodu zbytečně pouštějí „k urážce a zamrazení“ času zimního a ulic.

²⁰⁾ O polevách v berni tou příčinou čteme r. 1496; obec všecka svolila, aby Slaviček a Řehoř kloboučník za to platili místo 6 grošů berně do příští jen 2 groše, „a to jim trvati má i jich budoucím, dokavadž by užitek (roury) obecni skrze ty domy šel“. Při Desk. Miscell. č. 22. fol. A. 27.

²¹⁾ Dačický II. 76.

²²⁾ Kn. šestip. č. 488. fol. 2.

²³⁾ Kn lib. antiquiss. při Deskách č. 26. fol. 260.

²⁴⁾ Kn. mostn. úřadu č. 7. fol. 19.

²⁵⁾ V Mlad. Boleslavi čte se také v smlouvách, „aby jí užival k potřebě domovní a ne k sladovní“. Kn. pam. z r. 1593. fol. 41.

²⁶⁾ Kn arch. pražsk. č. 326. 53.

KAPITOLA OSMÁ.

Krámy a dílny; zboží a dila.

V dobách nejstarších všecko tržení bývalo shrnuto na městském náměstí. Ačkoli i potom vždy trhy větší všelikteraké na rybcích konány, nicméně vzrostem města nebylo lze na dlouho stěsati všecken obchod na jediné to místo, a protož přenášeny trhy na městiště postranní, a krámy, pokud nebyly v domech samých při dílnách řemeslnických, rozběhly se po všech ulicích, a když nastal veliký trh výroční, bývalo všecko město jedno tržiště.

A kteraká bývala v krámech a krámcích co do obsahu i zevnější jich podoby rozmanitost! Bývaly to stoly, štoky, šráky (scragones), boudy, „domce“, stánky, hutí a kotce. Hutí a kotce posluhovaly obchodu většímu, jenž takto uveden byl pod jednu střechu: krámečky, po všem městě — v Praze i na most — rozběhlé, sloužily drobným lidem obchodním. Toť se rozumí, že se i ti shrnovali, pokud mohouce, v rynek.

Tou příčinou asi nejpestřejší bývalo ode dávna Staroměstské náměstí. Tu prodávají své zboží melounářky,²⁷⁾ ženy tu sedají s ředkví na opálce,²⁸⁾ ten onen muž na stolečku malém prodává „titěrky“,²⁹⁾ r. 1613 sedá tu den co den od jara do zimy sedlá věnečnic, kteréž vijí věnce;³⁰⁾ pod hodinami prodávala r. 1624 na krámečku švadlinka,³¹⁾ r. 1595 prodával tu pod „sférou“ muž jakýsi sůl a žemličky, a podle něho měl kdosi na prodej v škopku herynky a „štokviše“,³²⁾ a jiný sklenice a opět jiný škrob;³³⁾ poněkud podál vrat radnice staropražské prodává několik žen na

²⁷⁾ Kn. šestip. č. 475. fol. 28. Dovoluje se jim tu sedati, ale „aby nepouštěly se žádných neřádných hampejsů“.

²⁸⁾ Táž fol. 90.

²⁹⁾ Táž fol. 156.

³⁰⁾ R. 1587 poroučí se jim přísně, aby objednaly sobě na rynku místo a nechovaly tulaček po ulicích. Arch. pražsk. č. 203. 120.

³¹⁾ Kn. šestip. při D. Z. č. 56. fol. C. 7.

³²⁾ Kn. č. 475. fol. 304. a fol. 1. 2. 4. 91.

³³⁾ Kn. vinohr. XXI. 34.

htách „salát a zahradní věci“, proti nim k podloubí sedí ženy s ovocem, jablky, jahodami a jinými „lesními porostlinami“, při Železné ulici prodává na krámečku matka a po ní dcera Estera Žaurova (1610) kadidlo, a hned podle ní u domu na štoku má jiná prodejačka rozloženo máslo a sýr.

Drobný krámeček stál i mimo náměstí v leckteré ulici. Takž na štoku v době Rudolfové v Konešovic ulici proti domu Mrázov- mu sedí u stolu prodavač barev, jenž mimo barvy i střílných nástrojů nabízí. Neměl ho míti na krámě víc než jedinou libru, ale v r. 1613 „zapálilo se ho na témž krámci do několika liber, což tím ubohým na zdraví škodu učinilo“. ³⁴⁾ Aniž to byl jediný krámeček pouliční, na němž prach se zapálil! ³⁵⁾

V bráně na Mostku prodávají ode dávna hokyně „zemličky“ a „mejd“; na Koňském trhu při jedné straně sedí několik ševců, na dvou kolích má plachtu s krámem švadlinka, onde při zdi uvnitř stojí člověk s dvěma putnami a prodává okurky a zelí. ³⁶⁾ V kotcích kloboučnických v Koňském trhu je krámeček r. 1595, na němž „nádobí železné se brousí“; u přívozu jest krámeček k „prodeji páleného a jiných potravních věcí“. ³⁷⁾

Tím způsobem bylo by lze ještě chvíli vyčítati drobné krámečky po pražské ulici, abychom ukázali, že byly všelikteraké a že stávaly kdekoli při zdi v ulicích a v náměstí.

Jen pokud při domě „krůpěj deštová padala“, mohl se vykládati krámeček při svém domě a sklepě zadarmo. ³⁸⁾ Jináč bylo-li poněkud ještě, obřady, propouštějíce takový krám po ulicích, určovali obchodníkovi plat z něho jakož i šíř a délku místa propůjčeného; krám na štok reznický, pod stříškou na ulici pražské stojící, měl míti tři lokte délky; ³⁹⁾ krámeček nebo bouda ševcovská měla býti „v otevírací třetí loket zšíř“, ⁴⁰⁾ a poněvadž „tři lokte“ se opakují přes tu šíř, lze je snad klásti v Praze za míru krámce uličného obyčejnou.

Z přízně bývala ovšem bouda někdy také daleko větší. Na štok r. 1524 dostává s vědomím pražského purkmistra Jana Liboslavě Blažek z Pereftu, úředník ungelty královského, za dešlé služby místo k živnosti obchodu plátenického „míry mající

³⁴⁾ Kn. 304. fol. 88. R. 1614 také Daniel Holian vini Jiříka Stajnovdu, a krámě jeho zapálením prachu nemalou škodu učinil. V rejstříku škod na štoku al si i to, že manželka, prachem byvši potlučena, několik neděl ležela. Č. 475. 146. Však ukázalo se, že zapálili sedláci.

³⁵⁾ Už r. 1532 vybuchl prach na jiném krámě pražské ulice u Týna. Bláží, syn vážného z Týna, stříleje v ulici zapálil prach na krámě Albrechta z Týna, a výbuchem připravil Albrechta o život Reg. černá hejtmansk., J. J. fol. G. 15

³⁶⁾ Kn. č. 488. 89.

³⁷⁾ Kn. táž fol. 81. 82.

³⁸⁾ Kn. arch. pražsk. č. 203. 122.

³⁹⁾ Kn. č. 475. fol. 309. R. 1616 z takového místa i kopa placena.

⁴⁰⁾ Kn. č. 488. fol. 88. z takové boudy na Koňsk. trhu r. 1607 plat roč. 12 míš.

deset loket zšíř⁴¹⁾. K prodeji věcí obširných, na příklad všeliké nádobí, od starodávna bývalo v Praze určeno místo dvanáct loketní nadél i šíř.⁴²⁾

Co do výšky krámců pouličných nemávali konšelé, ani úředníci městští, starostá žádných, překážej krámc a jeho plac neb stříška oknům domovním nebo nepřekážej. Na příklad r. 1608 dovoluje pražský ouřad šestipanský jakémus soustružníkovi Ovocném trhu na dům Vilímkův postaviti „šrák s věcmi soustružnickými“ z ročních 30 grošů platu,⁴³⁾ a neptá se, co tomu právní Vilímek. A když téhož roku naříkala si Šeláková v rychtě, že jí může pro krámc perníkárův otevíratí okno, zlobí se perníkár prý tu žalobu „závist sama působí“. A ouřad nalezl, že perníkár „musí plachtu při otevírání okna poodtahovati“, ale čeledín lobcův že „má plachtu poodtahovati nápomocen býti“.⁴⁴⁾

Nejdrobnější krámečky, jakož jsme od nich začali, nebývají propouštěny jen ledabylo, ani komukoli. Pražané vzkazují r. 1583 králi Vladislavovi, že nepouštějí k nim těch, „ktožby na sobě žádný neb nárok jměli, než toliko že jsou osobám zachovalým a s městskými trpícím“.⁴⁵⁾ R. 1608 vyhánějí Pražané staroměstští Kateřinu Sládkovou i s krámcem z ulice, „poněvadž se patrně porozumělo, že zdejší měšťka není, a v takových místech živnosti mimo městské zdejší, dobré poctivé lidi, žádnému se provozovati nedopouští“.

Také bývalo všude obyčejno, že drobné krámečky pouličné nepouštěny bývaly zchudlým a sešlým na letech lidem. Ale ukládali se jim, aby sedali sami a nechovali na to čeled, s kterou by se dávali na dvou, na třech místech.⁴⁷⁾

V městech venkovských nebývalo příčinou drobného obchodu na krámcích tak přísnou. Na příklad Lounští volají sobě r. 1583 některé ženy, prodávající po ulicích máslo, sýr a ovoce, a „stěží jim obširně, že sousedé nemálo dělníků potřebují, a ony na ně nechoditi nechtějí, berní ani jiných poplatků nedávají, městské práva nemají, máslo, sejr a ovoce překupují a to mnohem dražší prodávají“. I „nechtíce na takové neřády se dívati déleji“, přikázali, aby mladší ženy chodily na díla a na krámcích sedaly jen ty, které pro sešlost věku pracovati nemohou. Rychtář aby je všechny na rejstříku.⁴⁸⁾

V Kouřimích zase pro lepší podělení zchudlých sousedů, krámcův žádajících, obmezovali konšelé drobného obchodníčka pouličné

⁴¹⁾ Kn. při D. Z. č. 56. fol. C. 8.

⁴²⁾ Kn. č. 475. v arch. pražsk. fol. 223.

⁴³⁾ Tamže fol. 169.

⁴⁴⁾ Kn. č. 475. fol. 192.

⁴⁵⁾ Arch. pražsk. list. papír. č. 9.

⁴⁶⁾ Arch. pražsk. č. 324. fol. 167.

⁴⁷⁾ Kn. arch. pražsk. č. 203. 83. Ustanov. v Praze r. 1500.

⁴⁸⁾ Arch. lounsk. č. 1. A. 4. fol. D. 18.

ožím. Jiřík Rob r. 1619 žádal, aby směl prodávati omastek, křen a svíčky — a páni dovolili toliko křen a svíčky.⁴⁹⁾

Ukázal-li ouřad drobným obchodníkům místo které, a oni přestáli, zle bylo. Do r. 1619 sedalo několik „zvířetnic“ na Koňském trhu při domě Kamarytovic; prodávaly ptáky. „Tři seděly na záhoně, jedna nad stružkou, jedna u piliře.“ A že sobě přisedly některak, zdvihli jim páni živnost.⁵⁰⁾

Huť a kotce bývaly tržnice stejných živnostníků dle starobávného pravidla, že „každé řemeslo neb obchod má pohromadě štáti s trhy svými“.⁵¹⁾

Důchod z kotců býval králův anebo vrchnosti, ale přecházel řádou k obci. Pro ten důchod byly kotce tržnicí nucenou.⁵²⁾

V městech venkovských obyčejně bývaly jen kotce chlebné řeznické; v některých větších i kotce soukennické a kožešnické, poněvadž těchto řemeslníků bývalo nad jiné hojněji; v Praze bývaly dříve dvojí staroměstské kotce soukennické⁵³⁾ a krámy masné kotce kramářské, kožišnické, „kožny“⁵⁴⁾ čili stolice koželužské, kotce tůnní, plátenické, šlojířné stolice, pasířské, šmukýřské a ještě některé jiné.

I kupci mívali v Praze, v Hoře a v Plzni⁵⁵⁾ své „bohaté krámy“ kotecké; v Hoře byli kupci pod „vysokými krámy“ pohromadě. Na Malé straně v Praze shledali jsme v době Rudolfové na rynku hořejším také „boudy dvorské“ — sedali v nich dvorští kupci, všickni Vlaši.⁵⁶⁾

Remesla, nemající členů mnoho, bývala se svým zbožím rozkrávána po městě mimo kotce. Na příklad hrnčíři staroměstští sedávali na vykázaných sobě místech před Týnem tří, před universitou i, u rychty jeden, v tarmarce též jeden a pod pavlačí rathouzni den.⁵⁷⁾

Kotce bývaly stavěny nákladněji, bývaly kryty, zděny a pevný. atině sluly „apotheky“. A poněvadž z nich obec mívala důchod, mnohé opravy podnikali na kotcích vždy obecním grošem⁵⁸⁾ aneb

⁴⁹⁾ Manual kourímsk. z r. 1618 21.

⁵⁰⁾ Kn. č. 488, fol. 100. arch. pražského.

⁵¹⁾ Práva soběsl.

⁵²⁾ „Kaufhauszwang“ viz v Genglerovi Stadtrechtsalterth. 339. Schmoller, *Assb.* Tuchmchrzft. 428.

⁵³⁾ Tomek. Zákl. 122.

⁵⁴⁾ Toto jméno, dosavad nepovědomé, našli jsme v arch. pražsk. v kn. 1132. 53. č. 1569.

⁵⁵⁾ Již připomínají se r. 1530 Arch plzeňsk. lib. exp. č. 10. 264.

⁵⁶⁾ Arch. pražsk. č. 1158. 217. R. 1590 dva sluhové dvorských kramářů tu vraždí.

⁵⁷⁾ Kn. arch. pražsk. č. 994. 203.

⁵⁸⁾ Mladobolesl. opravují řezníkům kotce ještě r. 1619. Platí tehdy za 2) sklepiovic k vydláždění kotců 20 kop, od zavěšení dveří, 2 pantů nového klíče 50 gr.; truhláři od udělání dvojích dveří velkých dvě y. Kn. mladobolesl. lit. D.

opravili-li živnostníci svým měšcem, slevili jim konšelé platu.⁵⁹⁾ Ale původní stavby koteč obyčejně zanechala vrchnost živnostníků samým, nejspíš že jim na pomoc dala něco staviva.⁶⁰⁾

Způsob koteč poznáme z nejstarší památky o založení koteč soukennických (sukna kroječů) u sv. Havla roku 1377. Toho léta totiž král Václav „vedle příkázání Karla otce“ ustanovil šedesát šesti tehdejších kroječům sukna vlněného, aby každý z nich „z se a své dědice jednu dědičnou komoru vyzditi a vyzdvihnouti dal v jedné výsosti, dlí a širokosti s sklepy“. Král že dal místo všecko na to vyměřiti. Těch 66 komor že mohou do sta doplniti; práva ke komoře neměl žádný zastavovati, „v ní žádný plat přeč pouštěti“ — ale svobodně prodati komoru soukenník mohl. Koteče soukennické měly také prázdný býti všeho berního obtěžování, jen měl každý kroječ v rok dávat do královské pokladnice kopu. V komoře měl míti všecko sukno, doma nic. Na „tandlétě“ ani jinde krom koteč nesměl pod pokoutou toho sukna prodávati. Za to byla soukenníkům ta milost ještě, že na mlí cesty — tedy už ani v Novém městě ani v Malé straně — nesmělo býti sukno vlněné na lokte prodáváno.⁶¹⁾

V potomních časech opravdu sbírali soukenníci sukna mimo koteče prodávána. Na příklad r. 1538 sebrali jakéms Rotmundovi hodně suken, pravice v radě staroměstské, že by mu přáli, „kdyby k nim k pořádku přistoupl, že v kotečích komor prázdných dosti jest“. Spolu žalovali soukenníci na židy, že se jim plichtí do prodejce. A konšelé, prohlásivše sukna Rotmundova za propadlá, kázal všem židům hned sukna sbíratí.⁶²⁾ Suknakroječi také sami rušili rád císařů Karla a Václava tím aspoň, že místo jedné dědičné komory koteček mívál některý kroječ komory dvě, což znova r. 1538 z městského úřadu zapověděno.⁶³⁾

Řemesla sobě nejpodobnější tuze dělávala se od sebe nejen stran díla, nýbrž i jejich koteče, byť podle sebe stály řadou nepř-

⁵⁹⁾ Na př. r. 1432 povolují Novoměstští koželuhům, aby opravili sobě „budy na svůj groš u Matky Boží Sněžné na tom místě, jakož sú dřeve měšční stávali, a do dvou let z té budy nic neplatili“. Potom každé suché dni aby dávali po půl druhém groši. Miscell. při D. Z. č. 14. fol. A. 11.

⁶⁰⁾ R. 1597 šlo o zřízení kamenných kotečů pekařských v Nov. městě. Díl učinili pekaři, díl obec. Kn. arch. pražsk. č. 332.

⁶¹⁾ Arch. pražsk. č. 556. Těž Emler v Arch. Pam. 1888. Zajímavé, že v oněch 66 jménech soukenníků pražských jen 12 je nepochybně německých, tři jsou německá, ale hned přeložená (Přech Hunt nebo Pes) a ostatní jsou česká naskrze, ku příkladu: Sezema, Ostrva, Makal, Máslo, Pávový ocas, Drbince atd.

⁶²⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1130. fol. 304.

⁶³⁾ Těž kn. fol. 356. Ale tyto zápovědi byly marny. Víme ze seznamu kotečů soukenných r. 1621, že dvacet pět tehdejších sklepů drží šestnácte soukenníků, tedy mají někteří po dvou, Mandalena z Vratu tři, dědici Kropáčovic čtyři. Kn. arch. pražsk. č. 994. 200. A rukopis v Polně praví s ústipkou „Sukna kroječů nemají míti než jednu komoru; ale v pingues sententi najdeš, kterak to nesvorné řemeslo nikda nálezům pravým dosti nečiní. Vivebant pro affectu.“

tenou, musívaly býti pevně odděleny. Na příklad roku 1535 po malých hádkách smluveni jsou v Praze sukna kroječi s postříhači ran kotců svých tak, „že z komor soukennických do krámů postříhačských průchodiště býti nemá, a které dosavad jest, aby hned bylo zaděláno“. Také neměl od té chvíle krojč, když prodal sukno, kazovati k postříhači; nechť prý každý má vůli postříhatí dáti tomu chce.⁶¹⁾

Že sobě živnostníci společné kotce sami ustavovati musili, to víme mimo doklad o soukennících i ze žádosti „rýmařů“ staročestských, kteří r. 1441 „na vysazení kotců“ chtěli míti sobě místo vykázané jako jiná řemesla. Páni ukázali jim „vedle kotců soukenných“; spolu hned uložili, aby rýmař z budoucí komory platil 6 grošů ročně, ale své komory bez vůle panské aby neprodával.⁶²⁾

Bylo-li v kotech proběhem doby úzko, nebo chtěli-li konšelé a stolic koteckých větší užitek míti: vyměřovali komory a místa znova. Poučný toho příklad víme o stolicích nebo kotech šlojírnic ražských. R. 1533 konšelé nově upravovali stolice ty, vyřeknuvše nejprve principem, „aby všecy stolice a škatule, jedna mimo druhou, nebývaly než v jednostejné míře z příčiny té, že by mohlo býti více míst přibýti, z kterých by obci plat přicházel“. Po této žádosti pak ustanovili, aby „mezi místy a škatulemi mezery žádné nebývalo, než jedenkaždý do svého místa a škatule, jako prve bývalo, po předku sobě chůzi udělej“. Stolic bylo třicet sedm, a každou při měření na obecnou tehdejší míru tří loket. Toto nové rozřešení stalo se proto, že do té chvíle šlojírnic a roušnic zosobily sobě v kotech místa po libosti a nestejně veliká; některá obsáhla 4 lokty, a nějaká panna Kateřina dokonce půl páta lokte!⁶³⁾

Když nápodobně r. 1559 konšelé opavští jali se ševcům taškovským kotce měřiti znova, způsobili ševci v městě nemalé pohnutí a žalovali samému králi, „že purkmistr a páni jim krámy jich, což je od starodávna předkové jich měli, některé odňali a všechny ostatní menší, nežli prve byly, ustavěti dali, chtějíce více mistrů řemesla opavského jim na škodu připustiti“. A Ferdinand král ševců se nedal. Poručil hejtmanu opavskému Štěpánovi z Vrbna, aby, přiběra sobě osoby panské a rytířské, ševce spravedlivě opatřil.⁶⁷⁾

Kterí živnostníci neměli v kotech komor dědičných, ti o svá místa buď losovali,⁶⁸⁾ nebo, což řídkěji se přiházelo, střídali se k tomu, že ti, co seděli u vchodu, později zasedli od vchodu dál a dále.⁶⁹⁾

⁶¹⁾ Kniha arch. pražsk. fol. 64.

⁶²⁾ PŘ Desk. Miscell. č. 22. fol. 497.

⁶³⁾ Kn. arch. pr. č. 203. 54.

⁶⁷⁾ Arch. místodrž. Missiv. č. 62. 149.

⁶⁸⁾ R. 1412 losují na Novém městě 33 cingulatores (pasiři), bursifices 21 ševčnickí či taškaři) a jiní. PŘ Desk. Miscell. č. 11. fol. B 8. O losování v Praze r. 1533 čti v kn. č. 203. 54. arch. pražského.

⁶⁹⁾ Ten způsob zasedati dál a dále od vchodu a „po střídě“ mívávali v Kutnéhořských chlebnících. Šimek sděluje z kutnoh. archivu.

Obojí dělo se patrně proto, aby netřeli se druh přes druh na místo lepší.

Na odpor té snaze, že nejedni tiskli a dotírali se k místům kotečným, začasté se stávalo, že v kotcích nechťel sedati nikdo. Na příklad nesnadno bývalo v Praze připravit pod střechem kroupníky a hrstníky. Jeden zápas o to sveden mezi nimi a pány z ouřadu r. 1528. Hrstníci a kroupníci oblibili sobě totiž „onde sedati ve na větru, sobě i jiným řemeslníkům ke škodě, bez pořádku“. Protož páni „povázivše, že od starodávna k tomu prodaji místa vysazena jsou podle kotců pekařských, a krámce na to vzdělaný vyšli jsou s kroupníky v moučnické kotce, a v losy jim dávše, krámy mezi ně rozdělili“.

Při tom zevrubně určili, že hrstníci prodávati mají „v hrstcích na peněz obilé“, časem jarním semena polní a zahradní, i slá a k tomu „hospodářství, jakožto uhle, chvoštíště a mošny“. Koncem století 16. hojně nalezli jsme u všech hrstníků vody pálené na prodej.⁷⁰⁾

Kroupníkům dotčeného roku 1528 určeno prodávati mouka, otruby, kroupy a „ječné roubení“. Ale kroupníci zdvihli odpor. Prý „co se míst a krámců dotýče, kde ste nám ráčili rozkázati k sedání, hrstníci nám z toho posměchy působí“. Nejprv prosili za obnovení „starodávne“ pokuty 15 gr. míš. pro ten smích a pak oznámili že tu vůbec nebudou sedati.⁷¹⁾

Mnoho se pohodše, páni jim povolili naposled to, aby při „úročních hodech“ (o svátcích), kdy lidé muk mnohem více potřebovují, také „krom kotců“ sedali a mouky odbývali. Prý „ač by je lidé v kotcích dobře najíti mohli, však jestližeby kdo mouky nachystal a jí odbyti v kotcích netrval, aby tedy mezi krámy řeznickými „druhým místem“ prodával, ale krom soboty. V ten den aby odebrali se zase jinam v slušné místo, protože by „kloboučníkům, měsíčníkům, provazníkům blízkým sedáním skrze prach mouku škodili“.⁷²⁾

Mimo kroupníky nejčastěji se vytrhovali z kotců v Praze plátenice. První instanci policejní nad nimi provozovaly „starší plátenice“, jako vůbec každý cech měl své starší; a již tato první instance mívala stálé potyčky s plátenicemi: shledáváme v pramenech za všecken čas žaloby a tresty těch, které nechťivaly do kotců. Na příklad r. 1518 viní jedna plátenice „starší plátenice“ v ouřadě šestipanském, že jí pobraly všecko plátno. A starším dáno právo, „poněvadž plátenice stála, kde neměla“.⁷³⁾

R. 1549 vznesena byla do novoměstské rady pražské žaloba, že kotce plátěné jsou na větším díle zpustly, a lidé z nich jinak

⁷⁰⁾ Na příkl. Matěj Matuchář r. 1601 měl na krámě pálených vod v sklenicích a „flaších“ dvě stě! Kn. č. 1174. 128. Arch. pražský.

⁷¹⁾ Kn. c. 203. 64. v arch. pražském.

⁷²⁾ Při Desk. Miscell. č. 75. III. 12.

⁷³⁾ Miscell. č. 57. fol. 3.

s plátny obrátili, jako na Koňském trhu po kolečkách i po okních noho se toho děje, a bude-li to svůj průchod mít, tehdy i ostatek, eří v kotech jsou, jinam vysednouti musejí“.⁷⁴⁾

V staroměstských „plátenicích“ do r. 1621 sedalo už jen šest n, ale přes to stězuje se do Davida Opple, „ačkoli má krám tu kotech, že přece vytrhl se, a před těmi výsadními místy pro-ává“.⁷⁵⁾

Také pekaře, a to nejen pražské, bylo nesnadno uvázati v kotce.ádi posílávali se zbožím po domech a ulicích.

V Praze jest o to zákazů dosti. R. 1613 také malostranským ekařům vzkázáno, chtějí-li na Starém městě prodávati žemle, hleby a koláče, aby sedli na rynek „pod šráky“. Budou-li jinde opadeni, zboží že jim pobráno bude od starších.⁷⁶⁾

I rybářky, tůnné zboží prodávající, bylo nesnadno zdržeti kotech, a to proto, že přes všechny řady a zákazy dosti bylo dí, kteří zjednali si dovolení po domech, v ulicích a „na oknech“ yby slané a jiné tůnní zboží prodávati. Ovšem se jim od konšelů ázalo, aby koupili sobě nejprve v kotech, a koteckým nařizo-áno, aby kupovali v „underláku“ čili v skladě, kamž cizí obchod-íci tůny přiváželi. Ale i nejdrobnější obchodníček některou chy-rostí dovedl toho, že nekupoval z druhé ruky v kotech, nežli šel římo a proti řádům do underláku a pak prodával, kde a jak se u vidělo.⁷⁷⁾ A když obchodnice kotecké stížnosti podávaly o tom, ezvedlo se jim vždy šťastně, jakož toho zřejmý příklad v Hoře . 1557. Tu žalovaly herynkárky kotecké do souseda Žlutického, e prodává herynky doma a ne v kotech. Ortel konšelský sice řál herynkádkám: prý už podle ortele a vejповědi kutnohorského ráva z r. 1525 musí Žlutický zanechat prodaje v svém domě; hce-li jeho žena sedati se slaným zbožím jako jiné „pod losy“, o že může. Ale ortel appellační jináče padl. Poněvadž prý heryn-árky na to vejsady nemají, pro kteroužby Žlutický v domě svém rodávati nemohl, proto nemohou mu hájiti.⁷⁸⁾

Tento nález appellatione pražské měl v Hoře za následek, že se rámce herynkářské rozběhly po městě, a městská rada nemohla náče nežli nový způsob upravití řádem. Dopustila tedy „zdejšími sedlým, aby před domem svým věci tůnné a herynky prodávali, ak ten toliko, kdo by sobě od zdejšího undrláku výsadního koupě ožiti dal“. Kdo by sobě dal tůnné zboží uvéztí přímo v dům, mu poběre se, a rozdáno bude chudým.⁷⁹⁾

⁷⁴⁾ Miscell. č. 71. 205.

⁷⁵⁾ Kn. arch. pražsk. č. 994. 202.

⁷⁶⁾ Kn. šestip. č. 475. 127.

⁷⁷⁾ Kn. arch. pražsk. č. 203. fol. 41. Řád z r. 1511.

⁷⁸⁾ Arch. zemský. Kn. appell. č. 5. fol. 113.

⁷⁹⁾ Šimek sdělil z arch. kutnohorského.

Drobné boudy krámské i komory a stolice kotecké bývaly 15. věku všude — tak jako v Německu⁸⁰⁾ — kupovány za s kromý, dědičný majetek, nebo najímány. Z prvopočátku prodej obmezován jen tak, aby děl se s vůlí koňelskou, ale pak to všude zanechali, poněvadž ovšem každý přišel sám se svým trž do městských knih.

Co do cen postřehujeme v Praze na počátku století 16., že stolice v slaných rybách prodává se po 4 kopách míšeňský krámec hrstnický po dvou i po pěti kopách; r. 1524 kupuje m Jeronym z Hrobčic, protonotarius radní, komoru neb místo v kotel plátěných sobě a dědicům za 20 kop míšeňských; krámec m hrstnický touže dobou stál 12 kop; krám masný býval po 50 i 80 kopách; sklep v kotelích kožešnických a v krojičských býval tak po padesáti. Toť byly nejdražší komory kotecké!

Na proti tomu za tři kopy bývala v těch dobách krámná bou osaměle stojící, už hodně velika.⁸²⁾

Do let třicátých cena krámů vzrostla. R. 1537 koupil Jak Fikar ženě své Magdaleně kožešnický sklep v kotelích, „druhý kraje po pravé straně od školy Havelské jdúc“, za 115 kop míš. Malý krámec pod staroměstským orlojem prodal r. 1538 Václ. Cl nický ze Všehrd za 20 kop míš.;⁸⁴⁾ a tamže pod kaplí staromé skou Michal Ulm, mečír, krámec koupil si za 17 kop r. 1543.

V druhé polovici 16. věku kupován malý krámec švadlinsk po pěti i deseti kopách;⁸⁵⁾ bouda na Koňském trhu plátenická b r. 1589 za 16 kop, krám v kotelích plátenických koupěn r. 15 za 32 kop, a krámům kožešnickým, masným i soukennickým konce století přiskočilo na dvě stě kop i nad to ještě více.

Do té doby také vyvinul se zvyk, že prodávány půlky i čtv krámů koteckých, v kterýchžto částech stěsnali se řemeslníci chud Proti tomu možnější — obzvláště mezi řezníky a soukenníky mívali i tři, čtyři krámy, a to i různé. Na příklad řeznice T lická, mající dům v Dlouhé třídě pražské, r. 1604 zanechala sobě tři „všední“ masné krámy, troje stání na sobotním frejma a stolici v rybních kotelích.⁸⁷⁾

Na krámy kotecké půjčovalo se, a dosti často v nevelik dluhu propadaly. Na příklad r. 1531 mistr Jindřich z Chocen písař městský, půjčil na dva krámy provaznické 11 kop a s

⁸⁰⁾ Gengler, Stadtrechtsalterth. 144.

⁸¹⁾ V knize šestip. nejstarší. Při Desk. č. 56. fol. A. 9. A. 18. C. 18. C. 29. D. 2. 65. D. 18.

⁸²⁾ Takovou boudu koupil r. 1519 Jíra pergameník ženě své „při d staré rychty u šije sklepové“. Kn. při D. č. 56. fol. A. 19.

⁸³⁾ Kn. při D. č. 56. fol. F. 11.

⁸⁴⁾ Tamže č. 58. fol. 11.

⁸⁵⁾ Kn. č. 56. při D. č. 56. fol. F.F. 35.

⁸⁶⁾ Kn. arch. pražsk. č. 473. 105.

⁸⁷⁾ Arch. pražsk. č. 1174. 178.

razkem, nezaplátí-li dlužník do sv. Havla, že oba krámy budou ně mistrovy.⁸⁸⁾

Stálo-li kdes více krámců podle sebe, ať to byly stánky nebo mory kotecké, každý kráмец měl svůj štítek, svoje znamení. Umeř na příklad v Praze r. 1540 o „sklepě v kotečích soukenní-
ých, na němž je tvář malována“; osmý krám v kotečích sukna-
ojících že má znamení radlice; sto let před tím — r. 1440 —
ou zmínky o krámcích a sklepech koteckých: „na jednom malo-
ni sú dva lvi, držíce třetího; na druhém Kristus a sv. Tomáš,
a prsty jemu v bok pouštěje.“⁸⁹⁾

Kotce bývaly na noc zavírány, a zvláštní hlídač či „hlásný“⁹⁰⁾
nim postavován. Nevíme tedy o pražských bohatých kotečích,
by nočně byly kdy vyloupeny.

Naproti tomu víme o boudách krámních, po ulicích osaměle
ojících, že nejprve bývaly od nezbedných lidí nočně přehazovány.
louhá pře o takovou bujarou nezbednost byla na př. v Lounech
1553. Jan Kramář vinil Jana Jambusa a Janečka, že mu „krám
fevrátili a statček jeho splundrovali“. Svědkové pravili, že se ve
ně „třesklo“ a „hnětlo, a krám byl převržen“ a že slyšeli „hurto-
ní“ — ale neviděli, kdo zvrhl. Ale přes to byli žalovaní
estáni.⁹¹⁾

Některé boudě mimo ouraz přihodilo se i to, že byla nočně
brána, ale to zdá se, že nebývalo často. Aspoň když r. 1575
doupána byla bouda Anyžky Vodolenské v Praze Nové, praví
anual,⁹²⁾ „že v městech Pražských od mnoha časů slyšáno není,
by komu krám byl vyloupán“.

Pomníme-li, že byl ještě třetí druh krámů, totiž sklepy či
rámy v domech, jež bylo z daleka znáti po velikém okně a desce
imenné, v okně rozložitě, a řekneme-li, že v dobách husitských
kový krám ročně najímán byl i jenom za dvě kopy české,⁹³⁾
že „činže“ do r. 1600 vzrostla za malý krám na deset i dva-
cte kop v rok,⁹⁴⁾ za velký i na 16 česk. kop:⁹⁵⁾ lze pak hned
ejíti k otázce, kterak pořízen byl obchod velký, kterak malý,
co že bývalo v krámech městských složeno a kterou hojností
enou.

⁸⁸⁾ Při D. kn. šestip. č. 56. fol. E. 11.

⁸⁹⁾ Při D. Miscell. č. 87. fol. 136. a kn. č. 56. fol. F. 25. H. 2. atd.

⁹⁰⁾ Kn. šestip. úřadu v arch. pražském č. 477. fol. 1. Tu je zapsána při-
hlásného z koteč.

⁹¹⁾ Arch. lounsk. č. 1. C. 14. fol. 254.

⁹²⁾ Man. novom. č. 398. 123.

⁹³⁾ Na příklad Vaněk Hlas z Stražiny v kšaftě r. 1451 dí, že Šimon po-
půjčil mu na dílo domu 4 kopy, „toho má odseděti, v krámě za dvě
ješto v něm nyní Hanůšek švec. Týž Hanůšek na činži svatohavelskú,
ry třevíce a škorně udělal.“ Kn. při D. Miscell. č. 53. fol. D. 6.

⁹⁴⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1174. 93.

⁹⁵⁾ Arch. pražsk. č. 1174. fol. 485. Tak platil Marek Styller, postřihač
aze, u zlat. kola v osadě Svatojilské.

Nejprve postojíme u kupců.

Kdo prodával ze sklepa na velkou váhu a míru, byl dr kupec. Kdo prodával drobněji, byl kramář.

Všudy a v každém národě první kupci byli cizinci. V minula doba dosti dlouhá, než se domácí člověk odhodlal sám kupectvo jít do ciziny. I u nás velkokupecký obchod, jehož a sídlo byla Praha, od starodávna byl provozován „hosty“, I přicházeli do zeměpanského Týna, tu měli své ochrany, privilej Když pak i někteří domácí lidé obchodu velkého se chopili, zdíce sami do Benátek,⁹⁷⁾ vždy ještě přicházeli a zůstávali tu zinci, což snažil se Marini r. 1460 králi Jiřímu vysvětliti zkušeností, že Čechové v jiných věcech umějí jsou, ale v k ckých ne.⁹⁸⁾

Kupci bývali starodávnými řády vázáni⁹⁹⁾ zboží svá do p ského Týna přivázeti, kdež se měřilo, vážilo a popisovalo; od je odváželi do sklepů, kdež je prodávali buď jakožto cizí „lež nebo kupci, zde pevně zasedlí.

Ležák neměl prodávati leč měšťanům a, co bylo nad k nesměl odbyvati bez ouředního „litkupníka“, jenž přísahal krá skému ouředníku ungeltnímu;¹⁰⁰⁾ také neměl ležák v sklepě s ani vah ani lokte míti pod trestem, protože mu bylo prodá u velkém, a ne na drobno.

Z domácích kupců čtyři bývali voleni od konšelů na to, cizí kupectvo patřili a ohledávali. Ti čtyři přikládali ke zboží četi, když bralo se ven z města.

Průvoz pouhý skrze Prahu, a ven z království, býval dov kupci hostinskému jen po přísaze, že jest zboží jeho, a že ce nebude nikdež prodávati.¹⁾ Ale neměl při průvoze ležeti v P déle čtyř dní, „pátý den, dada ungelnt a clo, měl skrze město nerovzazuje zboží“.

Z dalších obmezení cizích kupců v Praze památno to, že s hostem neměli obchody míti, ani host s hospodářem, u n si najal sklep, neměl míti spolků obchodních.²⁾

⁹⁶⁾ Tomek, Praha I. 317. Curia hospitum v jiných městech evrops Maurer, Städteverf. I. 404. Roscher, Nat.-Ök. III. 136. Gengler, Städteverf. 330. V slovanských městech Jireček, Codex Juris boh. I. 442 sq.

⁹⁷⁾ V knize svědomí č. 1050 arch. pražsk. fol. 78. r. 1570 vypravuje Konstantin, že byl s Řepikem z Hornosyna v Benátkách na hospodě něm slove u Pišťaly, pak přestěhoval se Řepik do vlašské hospody, řka, „mu německá hospoda nelíbí, že se s Vlachy lépe smluví nežli s Němci“.

⁹⁸⁾ Výb. Liter. II. 783.

⁹⁹⁾ Tomek, Praha II. 397.

¹⁰⁰⁾ Kn. č. 1047. fol. L. 11.

¹⁾ Rukop. budišín. „Politica“ 209. Též Tomek, Praha II. 401. Js kusy z r. 1351.

²⁾ Práva řeč. Soběsl. Neuberck. 13. Vše to už v řadě Václava II. T Praha I. 317.

Host, když zboží v městě prodal, měl počet učiniti a z kopy žené dáti daň.³⁾ Do polou století 16. chtívati, aby kupec cizí Praze platil z kopy groš, a ten plat vybírán tak, že v sobotu, nec týdne, dva konšelé s písařem vešli v krám anebo sklep dotazovali se kupce „na jeho víru a duši“, za kolik prodal ten den. Kdo udal kupce a soudem naň ukázal, že lhal, tomu slišvána odměna.⁴⁾

Hlavní kusy kupeckých rádd, „hostí“ pražských se dotýkajících, od časů krále Vladislava byly napsány na tabuli na radnici váhy. Když pak dlením doby tabule sešla, a ležáci ve svých sklepích spolu se židy lecco tropili na škodu kupců usedlých, položena r. 1598 tabule zase, a na ní čteme patero kusů. Nejprv, host nemá v sklepech míti vah ani měr pod ztrátou hrdla! Druhý us stanoví kupcům cizím, pod kterou míru nesmějí prodávati;⁵⁾ třetí ukládá se, aby prodávali hosté jen zdejšími, a nikoli aby jezdili po městech venkovských, čtvrté aby leželi jen v Starém městě, „jakož jest to od starodávna bylo“; v posléz aby neprodávali židu.⁶⁾

Kupci mívali na odpor tomuto všelikterakému obmezení i slušné výhody v Praze, právě tak, jako Pražanům, za kupectvem jezdícím, jednali králové výhody v Němcích.⁷⁾ Z nichž neposlední ta, že kupci na vzájem mohli sebe vinití na tom právě, kterémuž viněný ušel,⁸⁾ pak ta, že kupec pro kupce nesměl býti nikdež obstavován, konečně, že leckde prázdnen byl cla, ne-li všeho, tedy polovice.⁹⁾

Některý cizozemský kupec měl v Praze a leckde u větších městech své faktory, kteří za něho obchody provozovali, jsouce jemu říšežni.

Jiný zase naproti tomu tak častým byl u nás hostem, že pokud i zdomácněl a jevil k zdejšími lidem srdečnou náchylnost. Čime to z kšaftů, které do rady městské kupci kladli, když je moc zlá v Praze přepadla. Někteří sic všechno všudy, co mají, ukazují své vlasti a lidem svým, jen maličkosť zanechávají če-

³⁾ Právo Soběsl. fol 8. Z kopy 6 gr. žádala práva Soběsl. z doby husitské.

⁴⁾ Artik. sněmu r. 1534 v Chaosu arch. pražsk. Čtvrť summy, zač pro živý kupec, připadlo udavači, čtvrt městu, dvě čtvrti králi.

⁵⁾ Žádný méně jakožto půl větele pepře aby nevážil, méně libry šanu a jiného koření, méně libry hebdávi; a pěti štuků kmentu, tři štuků ta aby neměřil.

⁶⁾ Kn. arch. pražsk. č. 994. 153.

⁷⁾ Obzvlášť Karel IV. Tomek, Praha II. 390. Čelakovský Codex. 83.

⁸⁾ Arch. pražsk. č. 1128. C. 10.

⁹⁾ Pražané a Norimberští na vzájem neměli si platiti cel. Hádky o tom se časem vzniklé viz v arch. pražsk. č. 1128 6. R. 1505 obeslali Pražané háky norimberské, že jim škodí. Proti tomu Norimberští pravili, že mají vo v Praze, jako Pražané v Norimberce též. R. 1594 hádky o půl cla, ré Pražané v Norimberce dávati chtějí, celého prý nedají. Odpověď Norimberským byla, že jsou ode dávna Norimberští v Praze cel prázdni a přece atí musí; aby tedy platili též. Kn. 324. 198. v arch. pražsk.

ským opatrovníkům, ale na odpor tomu jiní hojně nadávají zdejší chrámy a přátely.

Z prvnějších za příklad stůj r. 1531 kupec Kynigk, ležák Kšaftem svým poručil Bohu duši, tělo zemi, hříchy čertu, state Šebastianovi v Normberce a 6 kop s „prstenem ze zlata vobto čeným“ české kuchaře své, Dorotě.¹⁰⁾

Za příklad druhých buď Hanuš Mulner z Ulmu, jenž r. 1538 položil kšaft svůj do rady městské. Bratrstvům pražským odkazuje hromadu kop, k sv. Tomáši, kde chce býti pochován, 10 kop co půjčil vedle jiných kupců radě Starého města, to má „při nich zůstati. Sluhu propustil z člověčenství a dal mu 22 zl. rýnských za dvě léta služby a oddal ho v ochranu příteli malíři Bartošovi aby spolu zvyupomínali dluhy, v rejstrech zapsané.¹¹⁾

To kulturní dobré přinesli s sebou cizí ležáci, že naučili zdejší kupce psáti v registra a počítati i obchody vésti. Ale škody z nich bývaly mimo jiné nejčastěji ty, že se s velikou obratností vkládali pro dluhy zdejších lidí v jejich domy a, usadivše se tu, že i z mála bohatli na škodu zdejších,¹²⁾ a nevedli sobě skromně. Urbanov Netterovi, jenž přišel r. 1551 do Prahy v „šatech schozelých“, však do r. 1566 již velmi zbohatl, pravil r. 1568 císařský rychtář Zvůnek: „Pakli se máš neuctivě chovati, že jsi se zapomenul na svým slibem. když jsi právo městské přijímal, že zvláště k rodičům toho města se vši uctivostí chovati se budeš?“¹³⁾

Svrchu praveno, že kupec všelikteraký byl povinen přivezt zboží do Ungelta; který kupec vyhnul se Týnu neb Ungeltu, propadl zbožím, a sotva pomohlo, vymlouval-li se nevěděním, jako přihodilo se soukenníkům z Kostelce, jimž r. 1550 zapečetil veliký náklad suken ouředník ungeltní, že na hospodě složili a u v Ungeltě.¹⁴⁾

Osm let po té příhodě veřejně dává ouředník ungeltní, Jakub Granovský, výstrahu oznamovati „obchodníkům a kupcům, kteří

¹⁰⁾ Kn. při D. Miscell. č. 92. fol. O. 8.

¹¹⁾ Táž kn. fol. U. 6. Jiný je Arnošt Hybner z Kystřině, jenž v Praze až do r. 1534 faktorem býval. Oženil se tu s Češkou, byl přítelem Fikar z Vratu, jemuž oddal kšaftem prsten atd. Tamž fol. R. 11.

¹²⁾ Příklady už z r. 1500. Reg. čern. aks. kom. soudu č. 24. A. 6. fol. 53. Kateř. Jehňátkova, souseda staroměstská, soudí se s Bernardinem Vlachem, kupcem, že jí nechce vydati majestát na dům pro 176 kop míš. R. 1538 Servác z unterláku, faktor Jošta z Frankforta, chce býti uveden v dům Vincence Špatláka u zlaté husy pro 400 kop míš. Arch. pražsk. č. 1130. 322. Nejdomluvnější z těch let je r. 1536 příklad kupce Michala Karyka z Řezna Ten prodal dům, náležející sirotkům po Janovi Severynovi z Kapi Hory, dům u zlaté husy za koteč chlebnými; prý rodičům jejich 12 let dával zboží s dluh, tak „že mu z register nevycházel“. Sirotci tvrdili, že otec „ani malého penize“ dlužen nezůstal Karykovi; matka na sirotčí dům že nemohla se díti, na registra kupecká, která Karyk ukazoval, že má býti ještě jeden živ svědek, a registra že mají býti po česku psaná. Ale sirotci padli v soud Arch. pražsk. č. 1130. 175.

¹³⁾ Arch. pražsk. kn. č. 1049. 178.

¹⁴⁾ Listov. posyl. pernástejnští. Mus. fol. 24.

s plátny, nitmi, přízí, rouškami obchod mají, aby po domích ne-skládali, sic že to poběře do komory královny".¹⁵⁾

Který kupec chtěl sobě svéztí zboží z brány přímo do svého krámu, mohl tak učiniti s pominutím Ungelta, ale musil pozvati sobě na rozvazování toho zboží písaře z Ungelta s registry, a písař rozvázav, zapsal, a zápis odnesl do Ungelta úředníku.¹⁶⁾

V Ungeltě bývalo za celý den velmi živo, obzvlášť u váhy. Bývaly tu také hospody, a v nich tehdejší bursa i křiky a rvačky.

Vrchní správu měl úředník královský, a z těch byl Ferdinandovi I. Jakub Granovský tak mil, že mu r. 1558 „dům starý un-geltní, po obou stranou brány i nad tou branou, pro jeho dvě-nacítmaleté služby dává a osvobozuje všech platů“; při tom mu dovoluje, „poněvadž tu lidé z rozličných zemí zboží skládají, aby mohli choval, vlaská, uherská a jiná vína, piva i medy přes celý rok šenkoval a z nich ani králi ani obci neplatil“. Ale v ungeltním domě a „placu“ měl ovšem „starobylý frejunk držán býti tak, aby žádný se tu nedopouštěl ničehož nenáležitého“. K zavírání obou bran i k čištění dvora měl míti Granovský sluhu, na něhož král určil 15 kop č. ročně z důchodu ungeltního.

K váze býval vážný.¹⁷⁾ Mimo úředníka, hospodáře a jeho sluhu neměl žádný v Tejně klíčů od vrat míti.¹⁸⁾

Po těch výkladech konečně lze ohledati, co kupci do Prahy a z Prahy po všech městech českých vozívali. Je toho mnoho. Všecko vsudy vozívali. Rozhlédneme-li se v Ungeltě u váhy a po sklepích i krámech kupeckých, nejprve postihujeme veliké sklady hedbáví. Bývalo tu v 15. století hedbáví z Italie a Řecka přivozované.¹⁹⁾ V století 16. uvádí se v sklepích kupeckých hedbáví turecké, benátské, florentské, normberské, frankfurtské a r. 1601 i dráždanské. Také na skladě mívali hedbávný „pankart“ a jiné látky hedbávné, polou pravé.

S hedbávím přicházela do Čech „tykyta a tupltykyta“ i atlasy všech barev. Některé byly i barvy dvojí. Čteme často o tykytě „barvy bílé s červenou, červené se zlatou, zlaté s brunátnou“.

¹⁵⁾ Arch. pražsk. č. 203. 53.

¹⁶⁾ Arch. pražsk. č. 1047. fol. L. 9.

¹⁷⁾ Vážní mívali sami také obchody, a to nemalé. Víme to o starém váž-ním Janovi, jenž umřel r. 1534. Kšaft jeho je dlouhá řada dluhů, jimiž jsou tu lidé přerozmanití povinni. Na příklad „páni kamrmejstři pozůstávají za J. M. Král., což jsem vydal za cejn, když veliké dělo na Hradě slévali, 56 kop; mistr Mik. Šud dlužen 11 kop za vlnu, opat Zbraslavský za herynky a že-leza“. Někteří jsou mu dlužní za koně, jiní za maslo. Dlužníky má i ve Vídni a v Uhrách i po českém venkově. I Hradecký Šimon dlužen mu za „prubské kůže“. Do Jičina také posýlal železo. V Berouně pět osob dlužno za železo a ocel. Také „měl dluh na Vilému Doupovci, jako válel a odpo-četníkem byl této země“. Miscell. č. 92. fol. P. 19. při Deskách.

¹⁸⁾ Datum na Hradě v pond. po sv. Mart. 1558. Missiv. arch. místodrž. č. 51. fol. 236.

¹⁹⁾ Z Bologny nejlepší. Herold Urspr. d. Städte r. 1557) 62.

Z jiných látek hedbávných vyskytují se na krámech nejčastěji „cendelíny“ všech barev, i zlaté a stříbrné;²⁰⁾ hojně bývaly na skladech i „samity“, což je látka nyní „satin“ zvaná; dále tu byly „feřtaty“, tkaniva to po většině vlašská, mohérová;²¹⁾ některým říkali také „hedbávný mochejr“ a „fíret“; mimo ně mívali kapei na skladě „tafaty“, „taminy“, benátské a janovské „karmaziar“; roku 1575 vyskytuje se také „pamazin“ a „tabin“. Nejvzácnější hedbávné látky byly damašky, brokáty čili stříbrohlavy a zlatohlavy, v Benátkách kupované, a do Čech vožené.

Aksamit²²⁾ vozili z Vlach a z Francie, obzvláště často jmenuje se město Massilia, kdež prý umívali krásný modrý aksamit pořizovati;²³⁾ co do zpracování přichází od polovice 16. věku v skladech pražských aksamit „tlačený“, „chlupatý“, „o půl druhém vlasu“, „o dvou vlasech“; co do jakosti uvádí se aksamit polouhedbávný a planý.

Barev bývaly látky hedbávné i aksamitové plných a rozhodných. Nejistých a bledoučkových barev staří nemilovali. Jedinou nejistotu v barvách velice oblíbovali tu, že si kupovali látky, které hrály ve dvou barvách, jakož svrchu při tykytě dotčeno.

Látky hedbávné ze sklepů kupeckých prodávány na štuky, akení štuka vždy po 60 loktech, čte se o štukách, které držely i 70, ano 77 loket. Štuky cendelinu a jiného hedbávní bývaly koncem 15. století po čtyřech a pěti kopách míš.; v polou století 16. přicházejí štuky „tureckého mochejru“ a feřtatu i po 11 zl. rýnských štuky planého aksamitu po osmi, devíti kopách; loket karmazínu florentského i toledského býval tehdy po 76 krejcarech čili po míšeňské kopě, loket taminu po 30 krejcarech; loket zlatohlavu „planého“ prodávala Hřebenová r. 1563 po míš. kopě a 50 groších; loket damašku po kopě a dvaceti groších; loket atlasu po 20 groších;²⁴⁾ loket tykyty po 20 i po 14 krejcařích prodávali, loket tupltykyty byl po 56 a 60 krejcařích čili po rýnském zlatém, jen rovnal se bez pěti grošů bílých míšeňské kopě. Aksamity bývaly v době krále Jiřího po 2 zl. rýnských, později za půl třetího zlatého rýnského loket; ba i po půl třetí kopě míš.; za dva, za tři lokte aksamitu koupils r. 1550 vola (stál 5 kop), z čehož nebylo patrno, což drahý to přepych byl choditi v aksamitě.²⁵⁾

²⁰⁾ Lehčí hedbáv to, přivozovaný z Řecka a z Řezna. Brandl, Gloss. 15.

²¹⁾ Dle Grimma „geblümt, mohairartig“. R. 1588 Ladislav z Lebkornu italskými dělníky kázal feřtaty dělati tu v Čechách. Brandl, Gloss. 47.

²²⁾ Hexamitos, 6 vláček. Schultz Höf. Leb. Tu na str. 332. uvedeno jméno ství jmen látkových dle měst a zemí, z nichž dováženy byly do Německa v době Minesangu. Pro dobu naši nelze jíti po vzoru německých historiků. Látky stejné nebo podobné bývaly jmenovány po městech, odkud pocházely, a bychom uvěsti měli všechna jména, byla by z toho malá geografie vlátek francouzská a belgická.

²³⁾ Herold, Urspr. d. Städte 62.

²⁴⁾ Pfi Desk. Miscell. č. 54. 40.

²⁵⁾ V druhé půli 15. věku v Německu byl tučný vůl méně než za 16. lokty aksamitu. Falke, Gesch. Statist. 379.

Hedbáví, zvláště trásně, nitě, tracouny, pasomany (porty), úrky, „frencle“ prodávali kupci na libry a „škarty“. Deset škartet žilo patnácte liber.

Libra hedbáví byla v době Jiřího krále po pěti zlatých rýnských; r. 1530 kupuje Mikuláš kramář od kupce kutnohorského anuše libru hedbáví po dvou kopách míšeňských;²⁶⁾ roku 1512 Litomyšli stojí lot hedbáví 3 groše bílé; padesát let potom bývala Praze libra „frencľů“, nití a jiného hedbáví po pěti i po osmi latých rýnských.

Mimo látky hedbávné mívali kupci též látky z vlny, všelikterak tkané i hedbávím proměšované, i bavlněné.

Nejčastěji uvádí se „barchan“ — barracanus — „šamlat“, „haras“ a rozličná plátna i kmenty. Barchany utkané z přediva trojakého zvou se „prostými“ a „tuplbarchany“. Jsou vlašské, vlašť mediolanské, ale i kladské, bavorské; jsou hladké, hedbávné i barev všech, i strakaté. Barchanu štika bývala na počátku 16. věku po dvou i třech kopách; v Litomyšli byl r. 1512 loket barchanu za 3 groše bílé.²⁷⁾ Šamlaty původně byly tkaniny z chlupů velbloudích, ale později to jméno zůstalo i vlněným látkám, šamlatu barvou podobným. Harasy a kmenty byly prací francouzskou i belgickou; z Cambaye, Harasu a Gentu²⁸⁾ přiváženy sem nejlepší.

Plátna vožena bývala do Prahy přemnohých způsobů; nejbyčejněji „škrobená, kamenská, rezná, nemandlovaná i mandlovaná, inovatiny, bílá i černá, kladská, svídnická, mlynařská“.²⁹⁾ Loket plátna býval koncem století 15. průměrně po 10 a 11 denárech; v polou století 16. po dvou groších bílých. Ale kupec Treytlar z Krošvic tou dobou v Praze prodával jen „škrobené“ plátno po dvou groších míš.; a „rezné, nemandlované“, „kamenské“ po 2 gr. bílých; bílé plátno bývalo u něho po 5 groších, a kladské i po 6 groších a 6 denárech. Kmentu štika uvozuje se v 15. věku po čtyřech kopách; r. 1530 po půl třetí kopě; koncem století štika a čtyři kopy nebyla nejlepší. Loket kmentu v polou století průměrně býval po 9 groších, tedy o tři groše dražší než nejlepší plátno; cvilink býval všude za polovic barchanu.

Haras býval dvakrát dražší nežli barchan. R. 1530 byla štika Harasu po 5 a 6 kopách; r. 1575 i po 11 zlatých rýnských.

Všeliký kupec mimo látky na sklepě míval rozmanité koření, i čemž lišili kvalitu podle rodiště nebo dle země evropské, do které moře vzácná koření přineslo nejprve.

Šafrán býval „arkandský (aragon?) katelon, katynaus, cyment, zvokat“ a jiný všelijaký; zázvor byl „pryzilianský“, indický; které koření lišeno po habitu botanickém anebo po přípravě pecké. Tak na příklad muškát byl „v kulkách“ a „v matkách“;

²⁶⁾ Kouř. lib. testam. v arch. nejstarší.

²⁷⁾ Kn. arch. litomyšl. č. 118. 109.

²⁸⁾ Brandl, Gloss. 93. odvozuje „kment“ od „Gentu“.

²⁹⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1174. 210—218.

pepř prodávali dlouhý, krátký, tlučný; zázvor červený, bílý; hřebíček třený; „prustvorc“ (puškvorec) drobný i prašný.

Také „jižní“ ovoce, rejže, fiky, mandly („ambroziny“ i „komunyn“), kaštiny, hrozinky, řecké víno a sv. Jana chléb mívali kupci v sklepech.

Nejeden kupec měl i hojný sklad zámořského cukru, jenž byl co do rodiště: „kanari“ neb „kanali“, „melys“, to jest čistý z Malty, „thomas“ a „pryzi“l. Co do barvy byl cukr černý a bílý; co do podoby prodáván cukr drobný, prašný, v homolech a „v modrých papírcích“; co do účelu byl cukr „kuchyňský“; co do kvality byl „fin“ nebo feyn“ i „rafinat“.

Ceny těch věcí bývaly veliky. Obzvláště koření bývala drahá z míry. Práví-li se,³⁰⁾ že libra šafránu, nejdražšího to koření, v saských Němcích v 15. století bývala dražší nežli kůň, toho si nelze říci u nás, neboť r. 1494 v Jindřichově Hradci byla libra šafránu za půl čtvrté kopy a kůň za 8 kop, ale i cena šafránu, právě psaná, jest znamenita.

Až do let dvacátých 16. století shledali jsme, že libra šafránu v Praze prodává se po 3 kopách a 50 groších;³¹⁾ též tak cenili muškátové kulky a skořici.

Libra zázvoru na Mělníce byla r. 1520 za 12 grošů bílých, půl větele pepře za 7 kop, libra šafránu za pět kop; v Kutné Hoře a v Kouřimi libra prustvorce roku 1530 jako v Praze po 7 groších, muškátový květ po 4 kopách, libra zázvoru po půl kopě, libra hřebíčku po 2 kopách, šafránu „cymentu“ po 4 kopách 20 groších; šafránu „červeného“ libra po půl páté kopě i po pěti; větel řeckého vína po půl třetí kopě, a libra sv. Jana chleba za 6 grošů.³²⁾ V Litomyšli v letech 1512—1530 stál lot šafránu 15 grošů, lot hřebíčku 3 gr. bílé a lot pepře 6 denárů. Tehdejší času ve Střibře prodávali libru fiků po 2 groších, ořech muškátový po groši. V polovici století 16. bývala všude po Čechách libra pepře po 40—50 groších, libra šafránu po čtyřech, a nejdražší, po pěti kopách;³³⁾ do časů bělohorských vyskočilo šafránu na libře až do 16 zl. rýnských;³⁴⁾ libra květu nejdražšího byla za 4 rýnské, skořice a muškátu libra po půl druhém zlatém; libra řeckého vína a hrozinek po 15 krejcarech; za tolikéž i rejži prodávali tou dobou, a mandly byly dvojnásob dražší; sto límonů neb pomorančí bývalo za celé 16. století po dvou, nejvíc po třech zlatých rýnských.

I cukr zámořský býval jako kterékoli vzácné koření drah; naši předkové pro tu drahotu raději sladivali všecko medem.

³⁰⁾ Falke, Geschichtl. Statistik 378.

³¹⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1047. fol. L. 8. r. 1525.

³²⁾ Lib. testam. v Kouřimi.

³³⁾ Kn. č. 223. 197. plzeňsk. arch.

³⁴⁾ Kn. arch. pražsk. č. 326. 211.

centněř cukru chodíval od roku 1490 po r. 1530 průměrně po 20 kopách; v polovici století 16. býval centněř již po 20 až 40 rýnských zlatých,³⁵⁾ a r. 1624 udává se cena jedné libry po 24 až 36 krejcarech, což by na centněř bylo 60 zlatých.³⁶⁾ Cena cukru v průběhu dvou věků valně vzrostla, ale jen co do peněžní hodnoty, relativní ceně nepřibýlo nic: za cent cukru koupils roku 1490 tři voly, r. 1610 pak už jen voly dva, a to nevalné; byltě toho času nejlepší vůl po 40 kopách!

Toto zboží, jakož dosud vylíceno, mívali ve svých sklepech kupci kde kteří; ale ovšem některý dával předek tomu, jiný jinému kupectvu. Jeden více měl ve skladě látek nežli koření, druhý naopak.

Mimo látky a koření míval ten onen i své zvláštní zboží, jež v sklepech vynikalo. U jednoho postřehujeme, že k obchodu nejraději svázil do sklepa svého tkaničky, šňůrky, mejdlo benátské, tuhy, knoflíky, papír, cetky, mošny, rukavice, a vůbec vše, co obyčejně tehdáž zváno „šmejdem“ — ovšem má při tom i koření látky.

Druhý zase má hojnost koží a ručnic, třetí kupcíl rád s kořmi a se sukny cizími, a jiný s věcmi truhlářskými, s oltářky, tržil, šachovnicemi a skřínkami, až i z Benátek sem vozenými; pět jiný má mimo koření obyčejná i zvláštní obchod v cizích věcech, a sklep jeho samá mořská ryba; konečně jiný přibírá k obyčejným věcem kupeckým všecko a všelijaké zboží, jež vidáme dnes u materialistů.

Kupci tedy prodávali vše, nač pomníš. I petrolej měla r. 1607 v sklepech kupcova Cimrmonova u černého koníčka v Praze Staré, ale byl dražší nežli koření. Libra petroleje stála kopu.³⁷⁾ Jen bavlny shledali jsme v sklepech na podiv málo. V půli století našli jsme u jednoho kupce jen tři libry bavlny;³⁸⁾ u jiných nic. Teprve po padesáti letech jeví se v sklepech pražských bavlna na centněře, a to prodávali „cyprianskou“ po 39 kopách centněř; druhou „nemrskané“ bavlny dávali po 21 krejcarech a jinou obyčejnou po 20 groších míš.³⁹⁾

Sklep velkokupcův býval zdaleka patrn některým podivným zariadením, nad vchodem zavěšeným. Obyčejně býval to mořský tvor, velryb, Sirena nebo jiný zámořský a báječný tvor.

Na bližší ohledanou míchaniny kupecké, a zároveň na poněkud hojnost kupectva všelikého navštívíme dva sklepy pražské,

³⁵⁾ U pražsk. kupce Nettera tou dobou cent cukru „kuchyňského“ byl 22 rýnských, cent „pryžli“ 8 zlat.; cent. „kanalí“ 43 rýnské; r. 1593 byl cent černého cukru 23 kopami. Arch. pražsk. č. 1173. 245.

³⁶⁾ Arch. pražsk. č. 326. 211.

³⁷⁾ Arch. pražsk. č. 1174. 272.

³⁸⁾ Hebnštrejta u tří oslů v Kunešovic ulici v Praze. (1568). Arch. pražsk. 172. 47.

³⁹⁾ Kn. č. 1174. 273.

a to dobou, od sebe věkem vzdálenou. Až po r. 1479 seděl v dom „na rohu u dveří, jimiž se chodí k klášteru Matky boží Sněžné „Cunc mercator“ — kupec Kunz. Byl to kupec zdomácnělý, zče štělý; bratrance měl v Kroměříži a ženu Majdalenu, rodičku zdejší

V sklepě jeho pozorujeme dvanácte tisíc tři sta koží králíčích, jimiž hojně tehdáz vroubeny šaty; mimo to měl v sklepě devě sudů, v kterých byly meče, šavle a hlavně ke kordům; dále byly tu i látky všelijaké, ale počtem nehojným: dva „uzlíky taflíček s hedbávím“, 11 loket aksamitu černého, čtyři lokte brunátného tafatu, tři lokty amstrdamského sukna, něco málo sukna žlutého, tkaniček rozličných barev 87 štučků, čtyři lokty tkanic zlatohlavových, tři stříbrnice na nožičkách, čtvrtá slove šálec, pět koberců a šest hrnců másla.⁴⁰⁾

Divná věc, že koření neměl v skladě. Vůbec postřehujeme tou dobou u kupců nevalné zásoby drahých koření, což bezděky připomíná slov doktora Židka ke králi Jirímu, že „slychal od starších, kterak v Praze byli kupci tak bohati, že každý z nich měl 30 pytlů zázvorů, 30 pytlů hřebíčků, muškátu a pepře — dnes Praha nemá s jeden pytel“.⁴¹⁾ Ovšem Židek pytlů pražských nepočítal, ani slova svá odvažoval.

Než dejme tomu, že v 15. věku nebyla všech věcí kupeckých v Praze veliká moc, ale což to bohatství přerozmanité, vstoupíme-li do kupeckého sklepa o sto let později! Tu nacházíme „štuk“ všelijakých látek do set, a koření na centnéře.

V Železné ulici „u zlatého medvěda“ míval sklep až do smrti své r. 1575 kupec Jan Netter.⁴²⁾ Sedmnácte rozličných drahých látek bylo u něho na prodej: harasu měl 119 štuk, fěrtatu 361 štuk, mochejru 164; plátna všech barev, i „černá pohanská“ byla tu ve 269 štučkách, a k tomu ještě 9 „palíků“ plátna „mlynářského“; hedbáví měl 103 škarty a tykyty změřeno nad 1700 loket; damašku 622 loket norimberských, karmazinu 518 loket. Ostatních látek (taminu, pamazinu a j.) dohromady 170 loket.

Mimo látky prodával tento kupec i stříbro a zlato „tažené“, původu milánského a benátského; pravé i jalové; mimo to měl i dvě hřivny „cetek“ stříbrných po 15 zl. rýnských. I pět koberců bylo tu za 100 kop mís. Koření tu byla moc: kaparů asi 168 liber, normberského perníku 396 taflíček, cukru nad dvanácte centnéřů; šafránu a ostatního koření bylo na skladě po stu i dvou stech librách — pepře až 248 liber — vlašského kopru dva centnéře a nad to ještě 700 limounů. Summou „pošacováno“ zboží Nettrova

⁴⁰⁾ Kn. při D. Z. Miscell. č. 26. fol. G. 16. Tento kupec učinil před svou smrtí osmi zdejšími kostelům odkazy.

⁴¹⁾ Správovna Židkova v univ. kn. č. 17. D. 2. 22.

⁴²⁾ Arch. pražsk. kn. č. 1172. fol. 148.

v 17450 rýnsk. zlatých. V tom sklepe kupovali kramáři snad všech českých měst venkovských zboží k svému drobnějšímu obchodu.⁴³⁾

Kterí obchodníci na svůj krám kupovali od kupců, byli kramáři; který kupec sám vyložil na krám, byl také kramářem. Kupci totiž většinou nepřestávali na tom, aby prodali jen velkou váhou neb měrou. Mnozí pražští kupci obzvláště tiskli se k tomu, aby privilejem směli krám svůj rozbít ve Vladislavském sále čili — jak říkali — na paláce hradu Pražského, kde stávaly krámce a boudy jakoby bylo u velikém bazaru.

Mimo Kutnou Horu nenalezli jsme velkých kupců nikde nežli v Praze. Všude po venkově bývali jen kramáři. I cizinci, obzvláště Vlaši, usazovali se po venkovských městech jakožto kramáři, kteří kupovali zásoby svoje v Praze.⁴⁴⁾ Domácí zboží pro vývoz kupovali ti cizinství kramáři ve svém vukolí,⁴⁵⁾ a do Prahy je posýlali, odkudž chodilo pak dále přes hranici.

Mezi kramáři bývaly ovšem valné rozdíly; od onoho „Šota, jenž nosil na hřbetě krámec svůj“, od oněch žen, které na hřbitové Panny Marie Sněžné v Praze prodávaly po hrstičce koření, od „boudního“ kramáře až po ony bohaté kupce kramáře, kteří měli úpravné kotce na rynku a sklepy po domech, což to pestrá smés a stupnice krámů a kramářů!⁴⁶⁾

Byli-li kupci s větší část cizinci všech národů, kramáři bývali našinci.⁴⁷⁾ A mnozí byli vlasti své milovníci velicí. Pomméme jen Kříže kramáře, jenž byl spoluzakladatel kaply Betlemské, věrný

⁴³⁾ V registrech kupcových mezi 323 dlužníky, kteří dohromady dlužni jsou 38259 kop a několik grošů, a jimž na čele stojí J. M. Císařská, postřehneme obchodníky z Ronova, z Roudnice tři, mezi nimiž Izák žid, z Loun šest; z Čáslavi dlužen Petr Kranpuchler 4001 kopu! Z Milivska je tu zapsán jeden, též tak ze Sobotky i z Vysokého, tři ze Slaného, 6 z Nymburka, mezi nimiž také mistr Felix; z Kolína jeden, z Mostu šest, z Hradce Král. tři, ze Žatce Anna Hoštálkova, z Litoměřic, z Mladé Boleslavě a z Brodu Českého po dvou; z Bělé dlužna Mouchová a dva židé, Lev i Mojza; z Turnova a z Boleslavě Staré po dvou, z Broumova, z Brandejsa, z Benešova, z Tábora i z Plzně a z Berouna po jednom. V Náchodě konečně měl Netter dva dlužníky obchodníky, oba židy: Josefa a Štastného. I benešovský obchodník byl žid. Netter sám byl v Norimberce také dlužen, ouhrnem 38000 kop; v Lipsku pozůstal 1000 kop. Kredit byl tedy na všechny strany veliký. Ale nemeňší opatrnosť. Sotva zamhouřil Netter oči, byl tu hned kupec norimberský Hazal a ujal v dluhu všecko zboží, v sklepe pozůstalé.

⁴⁴⁾ Málo který jezdil až do Norimberka, natož dále. Na příklad v Lounech kramáři Jan a Petr, Vlaši, i Jan de Simonis kupovali sic v Norimberce, ale i v Praze u Nettera. Reg. purkm. v Loun. z r. 1577 fol. E. 3.

⁴⁵⁾ R. 1580 pražský Martin Martinott skupoval rád „peří psací“, a posýlal je do Janova, „kdež dobře platilo“. V Praze mělo 175000 peří psacích een 232 kop miš. Kn. mělnick. arch. č. 3. fol. 160. 161.

⁴⁶⁾ O kramářích viz naši obšírnou staf v Zlaté Praze r. 1886.

⁴⁷⁾ Na smlouvě r. 1524, původem Paškovým v jednotné Praze sjednané, čteme z 25 jmen kramářův jedině německé jméno „Neupauer“. Ostatek všecko česká. A což to česká! Knoflíček, Šilbáček, Nos, Hruška, Točil, Jednorozec atd. Kn. arch. pražsk. č. 994. 96.

a vědomý Čech! Už ve 14. století kramáři staropražští mívali bratrstvo, a to hned dvoje podle sebe — bratrstvo starších i mladších kramářů; kupci měli v Praze cech už roku 1364; ⁴⁸⁾ později kdy sloučili se s kramáři ve spolek jediný.

Na krámech svých i před krámy na ulici v truhlách prodávali kramáři s větší částí tytéž věci, jako mívali kupci v sklepech. Jeť přidávali k tomu některé věci drobné, od domácích řemeslníků zjednané. Na příklad pražský kramář Jan Nevolický r. 1566 měl v krámě a „ve dvou truhlách před krámem“ bouru uherskou, frencie, tkanice, hedbávi, koření a mošny, vrše rybářské, nůše, kabele, košiny do vozu. ⁴⁹⁾

Kramářka Regna do r. 1595 mívala na krámci mimo koření i některé ovoce. „Ořechy vlašské, suché břeškové a višně“; též prodávala syrečky, stuhy, karty, med, len, ohánky pávové a špendlíky. ⁵⁰⁾

Kramář Hanuš Kwe, jemuž do r. 1590 sloušel v Praze dům u tří labutí, míval na krámě strakatinu přerozmanitou. Prodával punčochy mnichovské, vlašské, ⁵¹⁾ nidrlantské; rukavice kožené, pá, prané, pižmové nebo vonné, dvojité, panenské hedbávním posívané (tucen po 6 rýnských); „panenské zlaté po prstech krumplované“, pár po půl třetím rýnském, rukavice „mejlandské, románské, benátské, janovské, englické i pařížské se zlatými hedbávnými frenclemi“ a jiné ještě. Z toho mimoděk patrno, že v době Rudolfově býval přepych v rukavicích nemalý. Mimo rukavice měl kramář ten na plachtě i košile „vlněné i bavlněné, bílé i červené, nidrlantské“; také tu měl všelijaké měšce a váčky, „vohánky panenské letní“ (vějíře), klobouky a čepce i „oči sklené s koží k obvázání“, i pouzdra „bryllová“ k nim. Šest sklených očí měl za tři rýnské. Konečně měl na krámě hromady nožů, nožnic, trub, toulek, pasů, larev a jiných, jiných drobotin. ⁵²⁾

Některý kramář, pleta se apotekářům do obchodu, přibrál si do krámu svého mimo látky, koření a střížné zboží i konfekty cukrované a „syrečky“ čili cukrové pokroutky, cukrované děti, „olipy“ či oplatky stočené, „biškoty“ a mlsnoty „ledové“ a jiné věci toho rádu. ⁵³⁾

Kramáři venkovských měst prodávali tytéž věci jako pražští, jenže býval jich krám o něco pestřejší, byť ne tak hojný; kdežto v Praze bývalo větší dělení práce, našli jsme u venkovských kramářů podle věcí kramářských — podle látek, zboží střížného

⁴⁸⁾ Tomek, Praha II. 406.

⁴⁹⁾ Arch. pražsk. č. 1172. 12.

⁵⁰⁾ Tamže č. 1173. 332

⁵¹⁾ Z Neapole bývaly nejlepší punčochy hedbávné; z Mantovy nejlepší vlněné. Herold, Ursprung d. Städte 62. kn. z r. 1657.

⁵²⁾ Arch. pražsk. č. 1173. 189

⁵³⁾ Tamže č. 1174. 119.

kořeného — i domácí ovoce, cibuli, okurky a při tom i školní knihy latinské i rozličný „šmejd.“⁵⁴⁾

Na prodej „šmejdu“ v Praze byli zvláštní kramáři, jimž proto říkali „šmejdíři“.⁵⁵⁾ Rozvinuli se v Praze nejhojněji v době Rudolfa císaře a sdružili se r. 1585 v cech.

K šmejdířům náleželi, „kteří všelijaký šmejd od řemeslníků domácích i přespólních, též železný, mosazný šmejd, nidrlantské neb vlašské věci, barvu, křídlo, niti, roušky, čepice, pásomany (porty), knoflíky, a summou, co na krámích nebo kterýchkoli místech od šmejdu na peníz prodávají, a to vše pro pohodlí lidí a pro okrášlení předního a hlavního města Pražského.“⁵⁶⁾

Před artikule cechu šmejdířského vstavili konšelé pražští několik řádek, které význam těchto kramářů vztahují na všecku zemi, nejen na Prahu. Práví totiž: „Činilo se purkmistru a pánům mnoho zaneprázdnění od některých řemeslníků, chtějících zbraňovati šmejdířům a handlířům, aby od mistrů přespólních díla hodná na krámích neprodávali; však poněvadž město Praha v České zemi hlavní a říšské město jest, a mnozí z stavů vyšších a jiní lidé, z císařských zemí přicházejíce k sněmům a soudům, spatřují v městech Pražských na krámích všelijaká díla okrášlená, hodná i pěkně připravená, čehož se v jiných městech a zemích nenachází, protož pro ozdobení země České a města Prahy jedenkaždý podle libosti své sobě kupovati svobodu míti má.“ Tyto řádky svědčí, že šmejdíři způsobovali Praze ráz velkoměstský a že uměli svoje krámy některak nad obyčej sličně vykládati a zboží svá na odív i podív stavěti.

Zdejší mistři pasířští, váčkáři, mečíři a jiní všelijací přecasto přicházeli na radnici, žalujíce, že vozí na ně šmejdíři díla cizinská. V starší době vítězivali řemeslníci. Na příklad r. 1488 pasíři vinili šmejdíře, že sem vozí „hostinské pásy“. Šmejdíři proti tomu odpověděli, „my takové pásy prodáváme, kterých pasíři zdejší dělati neumějí“. A pasíři ukázali, že umějí dělati „čisčí“ pásy. I protož poručili konšelé, aby prodáváno bylo jen dílo zdejší.⁵⁷⁾ R. 1519 chtěli závistiví toboláři, měšečníci a pasíři, aby šmejdíři, jejich krámy a stolice byly „pod kotcemi“,⁵⁸⁾ jen to prodávali, co sami svýma rukama dovedou. Ale nesvedli tenkrát tou záobou nic.⁵⁹⁾

A když šmejdíři prodávali hostinská díla chutě dále, stalo se r. 1531, že protivníci jejich do krámů podkoteckých vpadli, zboží šmejdířům rozmetali a pošlapali. Uražení šmejdíři žalovali; ale

⁵⁴⁾ V Rakovnice prodával jeden mimo cibuli i Vergilia. Č. Č. Mus. 1884 článku „Rakov. v XII. stol.“

⁵⁵⁾ O šmejdířích psali jsme v Zlaté Praze r. 1886.

⁵⁶⁾ Kn. arch. pražsk. č. 997. 125.

⁵⁷⁾ Arch. pražsk. kn. č. 1128. 11.

⁵⁸⁾ „Sub cotzonibus“. Tomek, Základy 122.

⁵⁹⁾ Tamže č. 1129. 278.

konšelé našli, aby pod pokutou dvou kop nekupovali jiné věci než u zdejších řemeslníků — chyba věcí hedbávných a krumpířských.⁶⁰⁾

R. 1572. zase přišli váčkáři žalovat na radní dům, že šmejděři vozi na ně cizí váčky. I odpověděli šmejděři v soudě, že vozi zvláště „aksamítové a krumpířské váčky, za některý že musí se do 20 kop dáti, a za tu summu tito všickni váčkáři všeho svého díla míti nebudou, a protož kdybychom odjinud sem nevozili, hůře zde nežli ve vsi býti by musilo.“⁶¹⁾ Ortel konšelský byl na prospěch šmejděřů: prý ti, kteří si do Norimberka pro váčky jezdí, mohou je všude volně prodávati.

Šmejděři měli cech asi hojný. V seznamě r. 1611, v němž psáno kolik který cech vojáků postaví, položeni jsou šmejděři s dvaceti muži řadou čtvrtí podle kupců.⁶²⁾

Dle cechovních artikulů⁶³⁾ mohly i poctivé vdovy a panny v obchodu tom státi; členové neměli dvojího pořádku požívati — totiž muž řemesla, žena prodeje. Šmejděř měl přestati na jediném krámě: „kdyby ve dvou domích sklepy neb krámy měl, aby jemu zastaveno bylo pod pokutou 5 kop č.“ Odluzovati kupce sobě neměli, ani krám jeden před druhým představovati. Děvečky „na krám nebo na jarmarky“ zjednávati si mohli do pěti let.

Cechovní řehole také dotkla se cizích příchozích šmejděřů a „hauzirníků“. Vyložil-li se který z nich se šmejdem kromě jarmarku, měl býti podán do vězení. Ale to propuštěno cizím a přespolním obchodníkům, aby díla řemeslná prodávali, „jakož bylo od starodávna“, v rychtě — a ne po ulicích.

Znajíce rády šmejděřské, podívejme se do některého kráma na zboží!

Největší krám šmejděřský postřehli jsme na Mostku pražském. Byl to krám Jiřka Šmejděře, jináč Kulíška, primasa novoměstského, r. 1577 zemřelého. Měl Kulíšek zboží všelikterakého ve dvou sklepích i v bytě.⁶⁴⁾ Což toho v sklepech po zdech, na okně do ulice, na dveřích, za dveřmi a všude, všude složeno, vyloženo, vyvěšeno! Hned u dveří na příhrádkách leží košile vázané, punčochy i hřebeny, oněch asi 85, těchto 164 tucny; dále je třicet dva desátky rukavic a punčošek „díla českého“; půl čtvrtá desátku rukavic „díla německého“. Tkaniček „kadeřavých“ s dírkami nad 400 svazků, stuh pražských nad sto „listů“, po patnácti svazcích

⁶⁰⁾ Kn. č. 1128. 79. arch. pražského.

⁶¹⁾ Arch. pražsk. č. 1133. 206. Ten ortel však nesvědčil těm drobným šmejděřům podkoteckým, kteří kupovali přespolní zboží v Praze. Těm prodeje zakázán přes to, že ho už 60 let užívali svobodně.

⁶²⁾ Víc stavěli jen ševci, řezníci a sládeci. Kn. č. 326. 93. arch. pražského.

⁶³⁾ Kn. č. 994. 125. arch. pražského.

⁶⁴⁾ Arch. pražsk. č. 1172. 175.

v každém listě počítajíc. Ale jsou tu vedle pražských stuh a tkaniček také lipské. Německých tkaniček a jiných všelijakých, obzvláště černých nitěných, ještě nad tři sta svazků po šesti stůčkách jsme spočítali.

Podle tkanic veliká leží hromada tracounů a hedbáví v škarčích, a hned u nich devět desátků „psích“ rukavic, prostých i bodlených, a několik rukavic „jirchových“. K nim tuří se v bílých krabíčkách „papíry prsténků“, které bývaly asi dárkem z pouti. V jiné krabici podle prstenu složena „libra hřebenů slonových“ a několik svazků „kejchavky“. Laciných kartů leží tu 79 „papírů“; a podle nich svorně odpočívá sedmdesát kop „šněrek se klenkami“ a osm „tucnů stuh se lžičkami“; i 190 „tucnů píšťal červených“ — patrně buď hračka chlapcům buď lákadlo na ptáky.⁶⁵⁾ Podle píšťal čtyři sta panen děvčátkům jest rozloženo. Nejlacinnější panna jest na peníz malý, větší panna po groši.

Tytěz věci počtem valným opakují se i v následující příhradě „regální“. V nich nová jsou jen „kružátka na koblihy“, „vrkoče“, sypací hodinky a 2000 haklíků „černých, malých na drátích“. Dále jest o několikou sloupcích na sobě a v sobě do sta košíčků drátěných; při nich stojí také truhlička s „páteří“ čili růženci sklennými, normberskými, s pásy na kolébky, frencly mečířskými a zase 47 svazků bílých i žlutých prsténků, svazek po 22 tucnech.

V dalších příhradách a truhlách narovnáno mužských a ženských rukavic, „kožichem podšitých“, 66 párů a čepců nad dvě stě. Jsou tu čepce „bílé vyšívané“, „hedbávné kostkované“, „překládané“, „husté“ — osm za kopy počítajíc — naposledku i hedbávné „paličkové“ za kopy čtyři. Nad čepci visí a leží 21 bubnů a podle nich dále v krabících a v papírech složeno padesáte čtyři tisíce špendlíků. Špendlíčky má primas „čtverné po šesti“, „páterné“, „šesterné tlusté“ a „obzvláště veliké“. S krabicemi špendlíkovými sousedí zrcadel „zavřitých“ 11 kop, i zrcadla na stěnu jsou tu, kus největší po deseti groších. Že největší takové zrcadlo nebylo obsírnější nežli čtvrtka archového papíru, nelze nepřipomenouti. Velikých skel ještě neuměli pořizovati.

Také hromada šidel a špicí, štětek, strun „na kolovraty“, „na housle“ a strun „soukennických“ jest v skladě šmejdiřově. K nim přiloženo ve třech svazcích třicet „housliček“ železných, jimž železníci říkali také „brumejzle“. Nad půl třetího tisíce zvonců všelijakých i formanských spočetli jsme v následujících regálech. Nad nimi pověšeno nad 40 kop bičů po malém denáru. Pod biči na hromádce je 58 svazků šňůr bičových; v krabici „sekrytů nebo mosazných prstýnků“ zase 424 tucny, a v pytlících kožených loženo na zemi půl centnéře „mosazných kroužků formanských“.

⁶⁵⁾ Čtemeť u jiného šmejdiře, že má 60 pišťalek „na rozličné ptáky“. 1174 198. arch. pražského.

V almaře, do zdi vsazené, je nápodobná míchanina. V jednom přítruhlí jsou mosazné pukly na knihy a klausury, čípky k umyvadlům, kalamáře mosazné, drát, svícný s „obumbraculum“ i bez něho. V jiném přítruhlí jsou řemeny a do několika set „pateříčků“ a „paterů“ zelených, červených, i náprstků nad dva tisíce. Jsou tu náprstky „kožišnické, krejčířské, švadlinské, bílé, prosté, tuplované, laciné ženské“ — tucen po 3 groších mš. K náprstkům věrně jehly se připojují. Jsou tu v balíčkách jehly „mečované krejčířské“ a na sta jehel „ševcovských“; v jiném přítruhlí jsou složení „tatránce malované na papíře“ a dřevěné kalamáře. Jedna příhrada naplněna také jest „havlíky“ mosaznými, „kalebnými“, „černými zavěšenými“. Všech vsudy spočetli jsme summou třicet tisíc a nad tři sta ještě.

V jiném přítruhlí je nad dva tisíce měšců „žlutých“ po 4 groších č.; měšců na bílý peníz je tu 26 desátků; a měšců na 10 grošů jen 70. K nim tulí se příbuzné tašky, ouhrnem nad 200; některé jsou „s pozlátkou“, jiné brunátné, jiné „černé“, jiné „bílé“, některé jsou „pacholecí“, jiné jsou „dívčíčkám“ a jiné konečně jsou „tobolicky dětinské se zvonečky“.

Podle almary na několika policích až ke dveřím opakuje se kupectvo, dosud vypsané, všecko zase počtem opět velikým, ano některé i větším. Čepců na příklad v krabicích složeno nad sedmácte set!

Tenť tedy jeden krám čili sklep šmejdíře primasa. Jest nadbyt patrné, že by ten krám dobře i dnes s velikými krámy pražskými závoditi mohl. A to nevypsali jsme ještě všeho! Měltě Kulíšek jiný sklep zbožím plný a na dvoře zanechal při smrti své devět velikých sudů, z Hradce Králové a z Třebíče — patrně z jarmarku — přivezených. V těch sudech bylo jen samých „cetek“ 17500 a 390 čepců „s trocaunovým okem“.

U jiných šmejdířů pozdější doby shledali jsme mimo zboží, u Kulíška vypsané, i modlitební a jiné knihy; u jednoho r. 1606 vyskytlo se nám i „45 mosazných peří ku psaní za 15 krejcarů“, což by svědčilo, že tou dobou už psávalo se také pérem kovovým; ⁶⁶⁾ mimo péra na krámech mívali šmejdíři hojným počtem „kompasty“ bílé, kostěné, mosazné, na způsob loutny a houslí dělané, v červených pytlících i ve „futrách“ a v dřevěných škatulích. Byly r. 1600 po 40 krejcarech nejdražší. Laciných byl tucen i za 5 kr.

Šmejdířům velmi podobní byli šmukýři, do jichž krámů podíváme se teď; oni prodávali „šmejd“, a tito měli v krámech všelikterakou ozdobu. Úřední titul jejich cechu v Praze byl: „Obchodníci pořádku šmukýřského s věcmi kupeckými se obírající.“ Pražští konšelé brali šmukýře v ochranu proti nepovolané soutěži lidí cizích a potulných obchodníků. V řádě šmukýřském r. 1584 zle toulá se na to, že „mnozí jak domácí tak cizozemci, lidé neužiteční

⁶⁶⁾ Arch. pražsk. č. 1174. 198.

lači, nemajíce k tomu práva, dílo šmukýřské v městech Pražských dělali a je, po ulicích chodíce, prodávali*. Těm „nepořádkům“ nedovoluje se — leč o jarmarce — věci šmukýřských nazeti. Kdo prodával přece, tomu měli starší šmukýři sbíratí zboží; k propadlého zboží měl obracován býti „na chudé nemocné, kteří v ulicích, nemajíce žádného opatření, leží; druhý díl měl jíti „do zaretu podle kaply Betlemské“.⁶⁷⁾

Na krámech šmukýřských nejčastěji a počtem znamenitým bývaly klobouky.⁶⁸⁾ Od polovice 16. věku jsou to klobouky „braunweigské“,⁶⁹⁾ „husárky“, ženské i mužské klobouky „řezané“, csamitové, vlčaté, hedbávné a jiné všelijaké se „šmuky“, věnci, šňůry, s „růžičkami z granátků i od zlata dělanými“, perlami, šňůrami, pintami, „medajemi“ stříbrnými i zlatými, a „pásomany“. Často klobouky bývaly tu i karkule a biryty. I ženské „panenské“ křivky ze všech látek mívali na prodej.⁷⁰⁾ Mimo to hojná zásoba špic i čepců, kožešinou nebo některým „šmukem“ zdobených, bývala na hotově. K šmukům brávali šmukýři přechasto „šmelc“. Bylo to vlaské sklo, jímž všude po Evropě zdobívali se měrou tak velikou, že Veleslavínové Politii vidí se marnost tuto kárati. Prý domnívali to věc městům záhubná, že za samé to sklo, jemuž šmelc říkají, z měst Pražských veliká summa peněz do Benátek vychází, a kterouž by se některý tisíc vojáků proti Turku vychovati mohlo*.

Jiné šmuky pořizovali z atlasu a tkanic. A bývaly dosti drahé: 1611 ceněn „šmuk rouškový a tykytový, spolu sebraný“, v kopě míšeňské.⁷¹⁾ Nejčastěji na krámech vyskytovalo se k šmukům perli šrábí, čapatkové, volavčí, pštrosí; řídčeji papouškové a laštovčí. V 15:5 bylo v Praze 300 kusů laštovičích per za dvě kopy; péro pštrosí prodávali šmukýři r. 1526 po 14 groších bílých; padesát kusů po tom po 15 gr. míšeňských.⁷²⁾

Z perli povíjeli šmukýři také „kyty“ a kytky, jimž některým město se také „fedrpuše“.⁷³⁾

Koncem století mívali šmukýři na krámech klobouky „se šmelcem krumplované“ po třech kopách, ženské klobouky „s hedbávnými tkanicemi“ po dvou kopách; karkule „perlované“ a karkule zlaté i po šesti kopách; klobouky „meylandské s tuplovanými šňůrami“, „vlašské plstky ženské s tuplovanými šmuky hedbávnými“

⁶⁷⁾ Arch. pražsk. č. 994. 124.

⁶⁸⁾ Tamže č. 1172. 18. 19.

⁶⁹⁾ Brunšvických klobouků navezli šmukýři do Prahy a odtud po českých jarmarcích mnoho. Jaké byly, nelze dobře uhadnouti. Brunšvicko všecko toto bylo v stol. 16. v modách francouzských (Weisz, Kostumkunde) — a Francouzi přišli od konce stol. 15. nositi klobouky široké, forem nejrozmanitějších.

⁷⁰⁾ Kn. č. 1172. 157.

⁷¹⁾ Kn. č. 1174. 373.

⁷²⁾ Kn. č. 1047. fol. O. 20.

⁷³⁾ U Eliáše Bema r. 1595 je v inventáři „jedna kyta perli obzvláštní“ za 100. Arch. pražsk. č. 1173. 308.

a jiné cizinské, ozdobné na hlavu přikryvky po dvou třech, i třech kopách.⁷⁴⁾

Ale též všecku ostatní svrchní parádu tehdejší viděls na kramích a šmukýřských. I oni prodávali vonné i nevonné rukavice a rukávnický, podvazky pěkně zdobené, růžičky ke střevicům. U kterého šmukýře bylo lze koupiti i všelikteraké zbraně, toul kostmi vykládané i zlacené, ručnice a klíče k nim i „patron tašky“.⁷⁵⁾

Z kramů šmejdiřských a šmukýřských navštívme příbuzné obchodníky, ještě drobnější. Mírně tu nejprve „kyltličky“ a švadlí, šlojírnické a roušnické i rukavičnické — tedy ony osoby, kterých měl šmejdiř a šmukýř kupovati práci domácí.

Kyltličky neb švadlí a šlojírnické pražské sedávaly v stolicích od starodávna vysazených; také tu při nich na kramci „sedaly i panenky, které osíraly, a cvičily se u nich v živnosti“.⁷⁶⁾

Šlojírnické i kyltličky, jichž práci bývalo nejen šítí kytle správným lidem než i rukávce, okružní a jinou parádu, mívaly ustavičně svády s plátenicemi. Časem si totiž dotčené obchodnice buď pletly stolice,⁷⁷⁾ sedalytě podle sebe v kotcích, anebo nesrovnale se trhem plátna; obojí totiž kupovaly plátno od cizích, přichozí do rychty, ale leckterá švadlí, obzvláště způsobila-li sobě kram na ulici kdes mimo kotce, nešla jen z plátna, než ona plátno i lokte prodávala, tudíž ony spory a žaloby.⁷⁸⁾

Kram šlojírnický neb roušnický byl sic skrovnější nežli šmukýřský, ale zbožím byl mu podoben. Lucie Sadovská, jejíž muž byl malíř, mívala až do r. 1583 na svém kramě roušnickém v pražské tarmarce čepce „kostkové, laciné, hedbávné“; oka benátská, se šlami, oka zelená, bílé čepce po deseti krejcarech, „zatmělé čepce černé čepce s oky, nitě, prýmy, roušek mnoho kop loket, loket po 15 krejcarech, „paučnicků“ drahně štuk, hedbávi v škartát podvazky, perle — a zlatý věnec s růžemi za půl kopy.⁷⁹⁾ Tím kram roušnický.

⁷⁴⁾ Kn. č. 1173. 308.

⁷⁵⁾ Kn. č. 1174. 469.

⁷⁶⁾ Kn. arch. pražsk. č. 476. 246. 267.

⁷⁷⁾ R. 1528 rozsuzuje o popletení stolic plátenických a šlojírnických, oně šestipanský praví, že „jistým cílem jsou stolice šlojírnické od plátenických měřeny“. Při Deskách lib. antiquiss. sexv. č. 57. fol. 325. Nové rovnice r. 1533. Arch. pražsk. č. 203. 54.

⁷⁸⁾ Ještě r. 1614 žaloba na to a hrozba, budou-li kyltlice prodávati lokte, že jim bude pobráno do šatlav a do špitálů. Kn. č. 475. 246. R. 11 žalovaly švadlí, že když od Slezanů v rychtě plátno koupí, plátenice jim z ruky vydírají mocí, chtějí, aby plátna jen u nich kupovaly. Také mnohá plátenice bohatá skupuje za 3 neb 4 tisíce pláten, vozí je do venkovských, a zdejší měšťky, švadlí, podělití se nemohou. Ortelem páni řekli, aby sobě kyltlice ani plátenice jedna druhé nepřekážely. Při D. Misc. č. 71. 205.

⁷⁹⁾ Kn. č. 1172. 238. arch. pražského.

Na krámě plátenickém měla r. 1564 Alžběta, souseda pražská,⁸⁰⁾ loket plátna vlašského po 24 groších míš., 40 loket plátna „ho-
bářského“ po 20 denárech, 260 loket „mejtských tlouštěk“ po
denárech, 1680 loket plátna bílého i po 4 groších loket, ně-
lik štuk kmentu „svatohavelského“ a kmentu s podkovou, štuku
3 kopách, několik kop plátna „truhličného černého“ i „ně-
eckého“ loket po 18 denárech. ouhrnkem 287 kop plátna! Ale
imo plátno prodávala i „paučníky“, měla jich tu 16 štuk, a mimo
i bromadu „roušek“, z čehož patrně, proč i roušnice nenáviděly
látenic.

Pláteník Růže († 1583) v Novém městě měl v krámě ve
vou truhlách, dvou jarmarách i na stolečku 477 štuk plátna „bí-
ho, popelatého, turnovského, rezného, cínovatiny, lohovského, čer-
ého“, ouhrnem pošacovaného v 1126 kopách.⁸¹⁾

Na krámě švadlinském v truhlici mívaly ženy na prodej pun-
ochy „vazené, nevazené, vlčaté“; košile a župice také „vazené“,
le nikdy počtem hojným. Šívaly asi na zakázku a větší zásoby
ořizovaly jen k jarmarkům.

Na Starém městě v domě proti zlatému kříži k mostu jdouc
o pravé straně navštívíme rukavičníka Martina Nejtynkara, aby-
som shlédli jiný krám, předešlým poněkud příbuzný.

Rukavičník Martin umřel r. 1599; je tedy krám jeho obrazem
rukaviční parády v době Rudolfové.⁸²⁾

Rukavic měl v skladě všech všudy 330 párů, byl tedy ruka-
čnick z největších v Praze. Byly tu rukavice „velké pancířové“,
rukavice dlouhé, duté, šermířské, letní rukavice kozlové, skopové,
louhé s trápci, vlněné, jiné dlouhé s bobry, krátké zimní vlašské,
alupaté, kožíchové, ženské podšité a psi. Některé byly i po 12
roších bílých: skopové po 6, kožíchové po ortu čili 15 gr. míš.,
ejlacinější byly po 6 krejcarech.

Krám rukavičnickův byl spolu „dělniců“, v níž pracovali tova-
ši s mistrem Martinem tak, že jim z ulice kde kdo mohl do
kou hleděti. Protož také mimo hotové rukavice, z nichž některé
loženy byly na krámské plotně ve dveřích, bývalo v krámě také
železek k řemeslu, „brus fasovaný černý s železem, sekáčky ke
rojení koží, nůžky a „forkafu“ čili materiálu dělného nemálo.

Také v pražských krámech uzdařských a sedlářských, kamž
ní podíváme se, bývala díla na hotově; konšelé přísue musívali
měřovati, co smějí prodávati jedni, co druzí. R. 1425 oddělení
ou sedláři od uzdařů dílem řemeslným tak, že uzdaři měli pro-
vati „popruhy tkané i řemenné, nábedrné, šle, holstry, kryky

⁸⁰⁾ Arch. pražsk. č. 1172. fol. 5.

⁸¹⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1210. 30.

⁸²⁾ Kn. č. 1174. 35. Umíraje odpustil Martin jinému rukavičnickovi v domě
— Václavovi Kynderovi — činži, „protože ho v nemoci hlídal, neboť
jiný z přátel jeho k němu jíti nechtěl“.

i řemení krykové i protivna k dlhému popruhu“; též měli dě
„tlumočné pásy, ohlavy a tašky pražské“. Tašky „malované“ sm
dělali obojí řemeslo. Sedlářům zůstala sedla, luky a některé nád
koňské.⁸³⁾ Také neměl sedlář „sedlo vůkol kostmi obkládati kro
jeleních rohů, ovčími kožemi neměl povláceti, než koží benátsko
„který by luk povlekl svinskou koží, aby naň nebil kostí kr
okolo hlavy“.⁸⁴⁾

A při těch dílech všech obojí řemeslo mívalo a činívalo
ustálou konkurenci a svádu s „taškáři neb měsčičníky“, s
laři“,⁸⁵⁾ s pasíři a jinými podobnými, jichž práce dotýkala se b
docela, buď s část práce uzdařské neb sedlářské.

Navštívme Jakuba, sedláře novoměstského, r. 1452 v krámě.
Měl tu 42 luky, z nichž některé byly „nytované, prostřední a
bité“, jiné „vozní obřezané“, jiné připravené k povlácení. Se
měl v krámě dvacet a dvě. Některá byla už stará, jedno zove vo
tajským a sedm jiných zove „vyspělými“. Střemenišť desatero pá
popruhů devět, „dvůje tašky“ měl nad to. Sic jináč byl krám
kubův zároveň také dílnou, jako mívali jiní řemeslníci. Měl
Jakub sedlář drobného nádobí na tři tovaryše, „dvě kladivé a řez
4 tesly“, tři pily, „osní“ nože, pilku „rohóm řezati“, deset „p
kladů a nákovadlen“. K tomu nádobí bylo „forkafu“ dvacet
koží, z nichž některé byly sviňské, jiné koňské, jelení, benáts
rudé ovčí, zelené, „srní mazané černé“. Venku kdes měl mistr je
březových kor pět valů.

O sto let později jen pražský chudý sedlář měl tak ho
krám jako druhdy mistr Jakub. Bohatší mívali střemenů, se
a jiného zboží ouhrnkem už do set.

Podívejme se do krámu Pavla Stříbrského, jenž měl až
r. 1595 dům mezi Uzdaři blíž kostela Matky boží na Louži v Pra
Za celý den visívaly u samých vrat v průjezdě domu mistra Pa
na bidlech kůže „z kamence vydělané, holené“, rudé hřbety, k
bůvolí a jiný „forkaf“.

V sklepe čili krámě dolejším prodával mistr „přesky“ vel
černé k nádobí kočovskému, „přesky náhlavkové“ a k sedl
„přesky třmené“, bílé popruhové, černé k německým popruh
menší „k podpinkám“; v sudech v koutě byla udidla prostá, sels
přesky k uzdám selským „bez válců“ a jiné hrubší věci. V alm
„v škatulích vytahovacích“ jsou na prodej pukly a erby mosa
„chrtům na obojky“ do několika set, pukly k náhlavkům i s b
bíky, pukly hladké „k náhlavkům husarským“, „fasované, nef

⁸³⁾ Ku. č. 992. v zadu.

⁸⁴⁾ Při D. Miscell. č. 15. P. 13.

⁸⁵⁾ R. 1417 srovnáno mezi tůlaři a uzdaři, aby žádný uzdař jiných
neprodával, než které by koupil u tůlařů. Při D. Miscell. č. 31. 107. Ale
to hádali se i na dále.

⁸⁶⁾ Ku. č. 89. novom. manual.

vané“, lité a jiné. Také jest tu mnoho kop knoflíků, hvězdiček s hřebíky mosazných, „šeftů“ na uzdy, mnoho tuců kroužků pocinovaných „k vobojkům na chrty a englitské psy“; dále vidíme plná přítruhlí všelikterakých drátů, řetízků, otěží, udidel, z nichž jedna slula „napáječky“; v komoře při sklepě mistr má sklad „vohlaví“, opratí a rystuňků celých na koně — totiž „pochvy, prsotiny, náprsníky, náhlavky, popruhy s poduškami“. Rystuňky měl polské, vlašské, německé. Také jsou tu pásy k tesákům, žíly rychtářské, biče, smečky, šváfy aksamitové s šňurami a puklami, ostruhy s řemeny, „protivny k popruhům“, caňky rejtharské a jiné rozmanité věci.⁸⁷⁾

V jiném krámě, jež měl Pavel Stříbrský sobě najatý v domě Matěje Bydžovského z Aventýna na rohu pod Uzdaři, tytéž věci ma sta byly složeny v sudech, truhlách a jarmarách.

Co do cen víme, že prodával plzeňský uzdař Jan roku 1540 smečky po 24 groších; udidla po 20 groších, náhlavky a prsotiny a pochvy — tedy celý „rystuň“ — po půl třetí kopě.⁸⁸⁾ V Praze bylo stejně draho; na Koňském trhu nabízel uzdař Šilink († 1594) uzdy po 20 groších „vohlavy“ po deseti, opratí po 15, žíly po groši, střemeny po 10 gr.⁸⁹⁾ Roku 1600 nejsprostší rystuň stál v Praze půl kopy, málo lepší kopu.⁹⁰⁾

Také některý krám „rodšmidský“ čili mosaznický stojí za návštěvu, ale ovšem zase jen v Praze.

Zbožím „rodšmidovým“ byly svícny mosazné, moždíře, zvonce, strikačky, kotlíky, ohřívadla, čepy a jiné věci toho řádu, buď mosazné, buď měděné.

Vejděme v jeden krám!

V letech devadesátých století 16. míval rodšmid Krištof „u tří svícnu“ v Praze mimo ty věci právě vyčtené na krámě svém i koeliky a podhrabáče pod komíny vlašské po 50 zlatých, lampy po rýnském, kotlíky visuté na svěcenou vodu, ohřívadla bradýrská po půl druhém zlatém, „víry“ na nožičkách, jež kladli naši otcové na stůl s uhlím pod jídlo, aby zůstalo vřelým; mimo víry měl i „drejčasy, lampy židovské po zlatém, knoflíky a makovice na stolice, baňky na lázně“. Jen svícnu a moždířů svázeno do 25 centněřů!⁹¹⁾

Jiní mosazníci mívali na krámech „formy na torty“, svícny dlouhé drátové, kruhadla mosazná, „instrumenta k vlaským koblnům“, „šály na nožičkách s figurami“, žbánky vyrývané na kvítí, „kunšty na vodu“, „střevíce cínové malované“, kus po půl rýnském, rouby, mlejny na pepř, „misky cínové s dřevěným ovocem“ v krabicích, kameny železné na hru „frčky“, nože, kalamáře, „klystýry“

⁸⁷⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1173. 296.

⁸⁸⁾ Kn. arch. plzeňsk. č. 223. fol. 222.

⁸⁹⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1210. 104.

⁹⁰⁾ Zevrubné ceny viz v kn. č. 1174. 342.

⁹¹⁾ Arch. pražsk. č. 1174. 72.

po 35 krejcarech, početní groše, pušadla, „cicorály“, tratíknovy a jiné prerozmanité věci.⁹²⁾

Krámy konvářské a „flašnýřské“, v nichž cínové a plechové věci se prodávaly, nebývaly ve všech městech — na příklad roku 1553 vyznávají Dvorští, že není u nich konvářů⁹³⁾ — ale kde takový mistr byl, tu mívál obyčejně krám z hojnějších.

V krámech toho řádu bývala na hotové síla hrnců, kováč mis, talerů, cedítek, svicnů, luceren, umyvadel, lamp, křesadel, „flaší“, „koštýřů“, pekáčů, kahanců, mis plechových a pokladnic, trychtýřů a lžic. Některý flašnýř měl na krámě také „kohouty, korouhvičky na krovy“ a makovice.

V Litomyšli cenili všecek krám Martinovi konváři r. 1502 za 95 kop; hotového díla centněř pokiádal se za 14 kop.⁹⁴⁾ Pražští flašnýři v druhé půli téhož věku na krámě míváli zboží, několika sty kop ceněné.⁹⁵⁾

Vejdeme-li do krámu železníkova: pokaždě ocitneme se ve skladě velkokupeckém. V první půli století 16. postřehujeme v sklepech železničích nejhustěji železa vrchlabská, berounská, žitavská a žitavská. Vrchlabská byla nejdražší. „Štáf“ vrchlabského počítala r. 1543 Dorota Videlka v Praze po 11 groších; nejdražší železo bylo žitavské, „štáf“ po 2 groších; radlice Dorota prodávala po 6 groších i po 15, kopy po 6 groších a kopu hřebů po 9 i 13 penězích bílých.⁹⁶⁾

Na sta centněřů všelikterakých železných věcí míváli železníci na prodej. Navštívme na příklad krám Valentina Kirchmajra⁹⁷⁾ v domě u andělů podle sv. Michala. Tu v deseti velikých andech vidíme hřebíky „prkenné, velké podkovní, latovní, podlažní, s širokými hlavami, nárožníky velké i malé a polonárožníky“. V některých sudech i po zemi složeny byly v krámě tom plechy; jedny jsou „bílé s křížem“; jiné slovou „šturplech“, jiné „bodnplech“, jiné „lupác“; některý plech je z Cáhlova, jiný z Vrchlabí. Železo je tu v „štáfech“ i „šínech“, obojí jsou složeny ve svazcích. Mimo vrchlabské štáfy postřehujeme i kusy novohutské a jinecké. Také jmenuje se jeden druh „puhovní“, jiné druhy slovou „železo kleštové, nožířské a mřížové“. Obého posledního měl v skladě Valentin 189 centněřů.

Dále je tu na prodej ke dvěma stům centněřů oceli všelikteraké. Jedné — a té jest nejvíc (40 ctů.) — říká se ocel „bě-

⁹²⁾ Kn. č. 1174. 339.

⁹³⁾ Archiv musej. Listiny z Král. Dvora.

⁹⁴⁾ Archiv litom. č. 118. 54.

⁹⁵⁾ Arch. pražsk. č. 1173. 40.

⁹⁶⁾ Miscell. při D. č. 92. fol. 10, 19.

⁹⁷⁾ Valentin byl rodák cáhlovský, ale dlouhým obytem v Praze získal se dokonce. Knihy jeho, bible, kancionály, práva městská a jiné jsou všecky české; s menší, nepatrnou částí choval knihy latinské a německé. Kn. č. 1173. 263—268.

tevná", jiná je „karbová“, třetí „prostá nožířská“, jiná sluje „cejnová nožířská“. Do sta kusů leží v krámě radlic, lopat, rejčů, na centy drátu „jehlářského, kartáčního“, a to nejen železného, než i „černého, mosazného“.

Také prodával Valentin vřetena ke kamenům mlýnským, čepy mlýnské, pily mlýnské. Nad stotisíc měl v skladě „šrutů“ všelijakých, ba prodával i olovo, síru a glejt, jehož tu bylo do jednoho sta centněřů. A tak valných sklepů železných bylo tou dobou v Praze víc, zvláště v Železné ulici!

Podíváme se krámům soukennickým!

Už v starší době vynikali zbožím svým zvláště soukenníci chrudimští, mýtští, rychnovští, solniční, kostelečtí, žlutičtí a táborští.⁹⁸⁾ Nemalé řemeslo soukennické bývalo vždy v Praze,⁹⁹⁾ kdež po něm i ulice zvana, a dlením doby hojnými se stali soukenníci také v Bělé, v Rokycanech, v Počátkách, v Pardubicích, v Brodě Německém a jinde leckde.¹⁰⁰⁾

Ačkoli tedy po městech českých soukenníků dosti bývalo, nicméně ani čeští mistři ani Flandrové, sem tam po Čechách roztroušení, nedovedli tu poříditi suken takové dobroty a barvy, jako byla v Nizozemsku dělána, protože vlna česká nepředčila nad anglickou, z níž Nizozemci pracovali.¹⁾ I protož ode dávna do Čech vožena byla sukna cizí, a ti, kdož je prodávali čili krájeli, sluli suken kroječi.

Soukenník ovšem nemíval kroječe rád, poněvadž cizí sukno utiskovalo kroječským obchodem sukno domácí. Novoměstští soukenníci r. 1500 pravili proti kroječům, s nimiž v kotcích sedati nechtěli, „že lidé nerádi k nim, k málu jdou, nežli k sukna kroječům, kteří mnohá sukna a rozličná mívají a na ně odevšad vezú, a že v jiných městech na soukenníky nevezú, než toliko v jarmarky, ale na ně vezú každý den“.²⁾

⁹⁸⁾ Jmenování jsou jakožto nejznamenitější v referátě, r. 1575 Maxm. II. podaném, a v arch. místodrž. složeném. Hallwich, Reichenberg. 84.

⁹⁹⁾ R. 1526. dí se, že v Praze řemeslem tím mnoho lidí se živí, a že při spojení obou měst Pražských bylo mistrů víc než 80.

¹⁰⁰⁾ Do konce 16. stol. drahotou vlny v některých městech také kleslo řemeslo soukennické. Trutnov. kop. I. fol. 107. r. 1612: „Přes 12 mistrů není u nás, někteří v těchto těžkých časech, kdež vlna u veliké ceně jest, tak uchudli, že u možnějších mistrů za čeledína dělají.“ Povědomo, že řemeslo to zahynulo továrnami teprve v našem věku — venkovská města posledního soukenníka měla v létech 1830—1850. Viz článek Wegerův o cechu souken. v Pardub. ve II zprávě městsk. musea str. 24, 25.

¹⁾ Arch. Pam. VII. 92. Dle zprávy Heroldovy z r. 1657 (Urspr. d. Städte) r. 62. většina nizozemských suken dělána v Anglii. Jen do Antorfu ročně Londýna voženo na 200000 štok! Dle Regest Emlerových (č. 45—49. a j.) zvlí k nám sukna již počátkem 14. věku „de Dorn, Ipra, Gent, Bruzle, Resses, Poprenses“.

²⁾ Při D. kn. Miscell. č. 23. P. 18.

Ale na tom se mýlili pražští soukenníci. Větších měst asi velmi málo, do nichž nepuštěn kraj cizích suken. Z pozdější doby známe jen Kouřim; soukenníkům kouřimským mluvil t. r. 1601 císařský rychtář, „nedadí-li dosti suken k městu — ja některé líto neměli suken žádných, a sousedé musili pro ně Hory a do Brodu choditi — že na ně pustí krájení“¹⁾

„Kroj“ suken cizích naopak spíše všude býval buď docela volně buď jen málo obmezený. Volný byl tam, kde suken barviti neunavou tou neb onou zvláštní barvou. Druhdy v samé Praze nebylo u soukenníků domácích lze dojiti sukna určité barvy. Na příklad r. 1581 šli krejčí do ulice Soukennické ke všem soukenníkům, a „než žádný postavu barevného, prý červených a višňových suken neděláme“.⁴⁾ Nápodobně bylo asi leckde jinde.

I protož v Písku r. 1510 vyřekli konšelé, aby soukenníci domácí měli kraj suken svých, šerých a vlčatých; ale „kroj suken barevných ten že svobodně každému z sused městských pozostati býti má, tak aby toho kroje užívati mohli susedé, komužby se ze sukna a líbilo“.⁵⁾ V Písku tedy i postříhači suken, ba i krejčíři v krámmách mívali sukna hostinská a barevná.

Obmezeného kroje příklad buď z Pardubic. Tu řád určený r. 1539,⁶⁾ „což se týče suken barevných všelijakých německých jakožto modrých, zelených, brunátných, cvitavských, ta aby nebyla vezena byla a krájena, a jiné barvy žádné; než která dělají v Pardubicích a barví na kteroužkoli barvu, těch aby jedni na druhé nevezli“. Šerého sukna kraječi vůbec nesměli do Pardubic voziti, ale u zdejších soukenníků koupiti je mohli.

Do Mladé Boleslavi byla obmezena vozba cizího sukna r. 1559 ne jen barvou, než i cenou. Vrchnost tehdejší totiž ustanovuje, „aby na soukenníky nebylo dopuštěno voziti sukna hostinského, což mohlo býti na 7 grošů (loket) krájeno, což výš, to budú moci ne voziti a krájeti, zvlášť sukna barevná“.⁷⁾

V některých městech byl sic dovolen kraj cizích suken, ale nesměli v tom obchod míti domácí soukenníci, jimž ukládáno, aby prodávali jen sukna svoje. V Rakovnici na příklad praví z r. 1559: „Žádný soukenník domácí aby přespolečného sukna nekrájel, kromě zelených a žlutých na podšívky, a to pro zlého díla domácího; pakli by sukna přespoleční krájeti chtěl, aby nechal řemesla. Na svobodné trhy mohl soukenník vyložiti sukna kterékolivék.“⁸⁾

¹⁾ Kn. svědom. kouřimsk. z r. 1590.

²⁾ Kn. č. 1047. R. 11. arch pražského.

³⁾ Kn. písecká nejstarší. fol. 44.

⁴⁾ Weger, Zpráva měst. mus. 1887. str. 9.

⁵⁾ Kn. smluv. mladobolesl. č. 1. fol. 25. Jen z Bělé směli soukenníci všecko volně prodávati do Boleslavi, poněvadž na ten čas měli Bělští i slávkův jednotejnou vrchnost.

⁶⁾ Arch. rakov. lit. R. sv. 2.

soukenníků, kteří prodávali jen česká sukna, nezdržíme se. všecek jich sklep vylíčen jest, řekneme-li, kterou summou soukenných ten neb onen měl. Na příklad staropražský šel do r. 1458 v sklepě svém 60 postavů sukna „kmen-
nichž odkázal 15, aby s radou mistra Rokycany byly roz-
zezi chudé lidi.⁹⁾ Řekneme-li, že postav sukna podle
soukenníků i ouřadu konšelského (r. 1446) měl držeti
¹⁰⁾ jsme s krámem Bartošovým hotovi.

ámě venkovského soukenníka nebylo jináče. V některých
býval sklep soukenníkův ani nad míru plný, poněvadž
dy, kolik mistr smí do roka postavů zdělati, prý „aby
řemesle zachována byla“. Řád soukenníků slanských,
ých a jiných sousedních v 16. století chtíval tomu, aby
0 postavů soukenník nenadělal.¹¹⁾

no tedy, že v krámě litomyšlského soukenníka¹²⁾ r. 1496
leželi 5 postavů, z nichž větší polovice jest všecko „kmajn“
šedivý, vlčatý; a v krámě Laurina Žlutického v Rakov-
smrti mistrově r. 1555 že nebylo víc než asi 111 loket
ejvíc měl sukna hřebíčkového, pak černého, vlčku, lvo-
jméně žlutého. Za to hodné vlny shledali jsme v jeho
tomě.¹³⁾ Černého sukna loket prodával Rakovničan právě
17 groších, žlutého po šesti. To bylo patrné sukno nej-
odšívky. Oč sukno proti dobám minulým dražší, to suďme
plzeňské r. 1362. Tehda totiž soukenníkům uloženo pro-
lacinější sukno po 3 míš. groších.¹⁴⁾

hem stotětí 15. vzrostly ceny. V Hradci a ve Dvoře
1496 bývalo sukno nejlacinější po 4 groších; v Lito-
téže doby loket „kmaynu“ po 6 groších, a loket vlčku
po deseti groších.¹⁵⁾ Počátkem věku následujícího všude
u domácího průměrně počítán po deseti a později po dva-
ch.

jší podívání bude v sklepě kroječové. Už r. 1537 plzeňský
orenc Pedal, má na skladě šestnáctero sukna, loket od
o 30 grošů.¹⁶⁾

ž kdybychom počítali hojnost „postavů“! Suken krojič
v Praze měl právě v půlce století 16. na kotci nad půl-

arch. pražsk. č. 992. 255.

ual novom. č. 88. r. 1446. str. 221. a též při Deskách v kn. měst-
ol. B. 31. V pozdějších dobách byly postavy i po 20 a 25 loktech.
k. kn. č. 1174. 448.

h. rakovn. lit. R. sv. 2.

h. litomyšl. kn. č. 118. 20.

h. rakov. kop. lit. E. sv. 3.

ad-Plachý, Paměti 9.

h. litomyšl. kn. č. 118. 77.

sirotčí arch. plzeňsk. č. 35.

druhého sta postavů a několik set kusů nakrojených.¹⁷⁾ Koncem století u některého kroječe pražského vystoupily summy postavů i nad tisíc, a sukno krámu neb komory na příklad kroječky Doroty Borkové († 1613) bylo ceněno 6900 kopami; ¹⁸⁾ sukno Víta Bohémického málo před tím oceněno 6549 kopami.¹⁹⁾

Nade všechny kroječe vynikal v Praze až po rok 1584 Zikmund Kropáč z Krymlova. Měl čtyři sklepy v kotcích a tři krámy pe-střihačské. Suken měl mnoho druhů, a každý druh po několika stech loktech, summou tolik, že postyskuje se počítati.

Do jeho skladu vejde, ne počítat, než ohledávati rozmanitosti tehdejšího českého i cizinského výrobku soukennického. „Šiptučy“ měl všech barev i „papouškové“ a „holubové; většinu loket po 55 groších; anglická sukna měl i „kropená“, englické „páje“ měl „popelité“, modré, papouškové, brunátné, „tělné“ a jiné. Kropeného sukna loket vůbec prodával po kopé i po dvou miš. kopách; páj-čskou prodávali za třetinu i za polovici.

Také pařížských suken prodáván tou dobou loket po 2 kopách. Tot byla vůbec sukna nejdražší. O dvacet let později vzrostly ceny cizího sukna tak, že černého „englického feynu“ byl loket i za tři kopy.²⁰⁾

Než vraťme se ke Kropáči!

Lindiše měl třináctery barvy, nejvíc hřebíčkové, popelavé, tělné. Míšeňská sukna prodával všech povědomých barev a také barev nějakých nepovědomých, totiž barvy „knížecí, koloderavé, blankytné či nebeské, rejtharské“; loket po 30 i 40 groších miš. Také nějaké uherské „kyřinky“²¹⁾ modré, zelené, hřebíčkové, kropené, bílé, rozynové po 36 gr. loket krájíval Kropáč. Sta loket měl suken „cáповských, rychnovských, vlašských, žlutických, mechelských, žitavských, zhořelických, broumovských (ta měl obzvláště lvové barvy), frydlandských, černých z Reychenpachu, bílých z Reynpachu a z Rokycan.

Při prodeji hledávalo se v kotcích vždy na pečeti, na sukne zavěšené. Po jich množství poznal kupující kvalitu soukennoa. Čím více pečeti, tím lepší a dražší sukno. Zlých suken nesmáli starší soukenníci pečeti.²²⁾ Nejvíc pečeti bývalo pět. V městech

¹⁷⁾ Umřel r. 1564. Nejvíc měl v kotci „broumků“, to jest sukna broumovského, ale měl i pardubské i amstrdamské. Arch. pražsk. č. 1172. 2

¹⁸⁾ Arch. pražsk. č. 1174 448.

¹⁹⁾ Tamže č. 1174. 498.

²⁰⁾ U Křištofa Dyllera z Dyllenhofu. Arch. pražsk. č. 1172. 299-308.

²¹⁾ Jiní soukenníci prodávali také uherské „karyzye — blankytné, kropené, komárové, modré a jiné“ loket po 15 gr. miš. Arch. pražsk. č. 1173. 121.

²²⁾ Při D. M. č. 24. 133. r. 1516. Též tak nařídil Vilém Pernštejský Kásteleckým suknářům r. 1512. Arch. Pam. VII. 92. Postavy v Pardubích se pečeti od „jadrného předního, prostředního až do kmeynu“ (sukna hraběcího). Usnesení r. 1566. Weger. Zpráva Mus. pardub. r. 1887. II. V Brodě Německém r. 1607 pro velikou spravedlnost usnesli se, aby při pečeti postavů býval

poddaných musívali suknáři platiti vrchnosti od pečeti. Kameničtí nad Lipou platívali v polou 16. věku od jedné pečeti po groši.²³⁾ Vrchnost pak ručovala za hodnotu sukna, pečeti naznačenou. Vímeť na příklad, že vrchnost Jindř.-Hradeckým nedovolila r. 1604 věseti na sukna „fodrová, která se z gallesu barvila“, pečeti páté; bylo jim tedy přestati na čtyřech.²⁴⁾

V Praze Staré mívali o jedno znamení víc než jinde: lišivaltě jakost sukna ještě tím, že přivěsili cejch buď v předu, buď v zadu.

Který postav nebyl dotkán jednotejným útkem, „k takovému pro tu proměnu dotkání aby byl cejch s zadu ve chřbetě přivěšen“. Tak sneseno r. 1446.²⁵⁾

Na cejchu býval všude vyražen znak vrchnostenský nebo erb městský. V Praze měli od r. 1446 cejch „se třmi vězemi“.

Od soukenníků ke kožešníkům!

Musíme do kotců; krámů domovitých, v nichž zboží na lákanou vyloženo, nebylo. V Hradci Jindřichově, když r. 1604 začal nějaký „mladý mistr“ v domě u Rybnické brány vykládati v „otevřeném krámě každodenně“ a „dílo vyvěšoval“, žádal všecken cech, aby konšelé to zastavili, že „to na újmu řemesla“.²⁶⁾ A nejinak v Praze. Krámy v domech vyskytují se tu teprve v druhé půli 16. věku.

Kožešníky mělo město kde jaké, poněvadž od starodávna a za celé ještě století 16. oblek kožešinný nebo kožešinou aspoň poněkud zdobený od obou pohlaví v zimě i v létě byl oblíben.

V krámě kožešnickém bývalo v truhlách naloženo drahé všeliterakých kožešin, a na bidlech visívalo dílo „dělané“, pro které kožešníci všech všudy měst mívali boje s krejčími; chtívali totiž sami podšívati sukna kožešinou, pravíce, že „krejčíři nemají dotýkati se věcí chlupatých“.

Pražští kožešníci také si na to zjednali Vladislavův budínský majestát r. 1495.²⁷⁾ Ale majestátu toho časem neuznávali ani krejčí ani konšelé měst Pražských, prý „obyvatelé v té svobodě vzděcky jsú byli, že jsú své rúcho, komuž se jim zdálo, podšívati dávali“, protož aby tak při té svobodě zůstalo. To řekli Pražané r. 1502.²⁸⁾

Hádky o ty věci byly všude v městech za celé 16. století. Na příklad litoměřické krejčí nemohl než v ochranu vzítí sám Ferdi-

jen Němec a dva Češi aneb dva Němci a jeden Čech dle toho, či byl povav Viděti, kam dospěla v Brodě germanisace před bitvou bělohorskou! Weger I. c. 14.

²³⁾ Archiv musejní. Listiny z Kamenice r. 1549.

²⁴⁾ Manual J. Hradce. z r. 1604, 48. 76.

²⁵⁾ Manual novom. č. 88. 221. Pfi D. Misc. č. 16. fol. B. 31.; též arch. pražsk. 992. 219.

²⁶⁾ Manual J. Hradce r. 1604 fol. 37.

²⁷⁾ Arch. pražsk. č. 556.

²⁸⁾ Arch. pražsk. č. 1128. 38.

nand král r. 1550.²⁹⁾ O krejčích kutnohorských rozhodl appellační soud r. 1566, že vždy „jsou té svobody užívali a věcmi chlupatejmi kožešinejmi šaty podšívali“, aby tedy podšívali i nadále, ale jen starými věcmi, nikoli novými.³⁰⁾ Na odpor tomu čáslavští krejčí r. 1558 proti kožešníkům na soudě appellačním propadli. Zapověděno jim podšívati kožichy, poněvadž na to neukázali obdávání žádného.³¹⁾ Též tak Oustečtí r. 1566.³²⁾

Když teď jsme poněkud zasvěceni v obchod kožešnický, ohledně krámy kožešnické, jakož byly v 15. věku v Praze. Postřehujeme v nich nejvíce koží králíkových, zvláště z králíků „bravantských“ a rýnských, těch bylo r. 1444 u Hanuše kožišníka tisíc za 38 kop; oněch bylo tisíc za 10 kop.³³⁾ Také bývají vždy na krámech kožky vydří a popelice. Ale zásoby krámné jsou až do půlky 16. věku ouhrnem nehojny. R. 1483 měl kožišník Ruprecht v Praze králíkových ušitých blan 11, čub zaječích hrbetových i pobříškových sedm, spratkových 6 a kožich sedmý, jehenčích čub devět, šerlinkových 17 a k tomu ještě pět čepic: tedy ouhrnem 56 kusů díla hotového. Surového materiálu při tom měl jen 300 koží jehenčích, a 200 spratků.³⁴⁾ O sto let později mívali kožešníci na tisíce spratků, králíků, bělizen, zaječín a na sta lasic, lišek, kun, vyder, norců a bobrů, přes to že ceny toho zboží byly nemalé.³⁵⁾

I kožešníci venkovských měst chovali tou dobou veliké sklady v krámech svých, jakož toho příkladem Bartoš v Hradci Jindřichově r. 1533.³⁶⁾ Ten měl v krámě na devadesáte hotových ušitých „plechů“ a „futer“, s rukávy i bez rukávů, 26 kožichů a kaftanů, pošitých sukнем aneb i pouze plátnem. Tchořový kožich stál u něho dvě kopy, a vlčí tři kopy. Dále měl 12 čepic, z nichž jedna, z kuních ocasů za kopy prodávala se. „Forkafu“ spočetli jsme u Bartoše na tři sta koží šerlinkových, skoro sedm set králíčích a půl sta bobrů, vyder, tchořů a kunin.

Již při kožešnicích nelze nezmíniti se o krámcích „tarmarečních“, které stávaly ode dávna v Praze a v Hoře na místech zvláště příkázaných. V jiných městech nebyly tarmarky tak obšírné, bylyté krámečky tarmarečné v nich leckde pod louběmi roztroušené. V Praze a v Hoře však byly tarmarky veliké.

²⁹⁾ Rkp. v Polné fol. 160.

³⁰⁾ Arch. zemský. Kn. appell. č. 5. 354. 355.

³¹⁾ Arch. zemský. Kn. appell. táž fol. 167. Též v rukop. Strahovském 105.

³²⁾ Strahov. rukop. 106.

³³⁾ Při D. Miscell. č. 28. fol. K. 2.

³⁴⁾ Tamže č. 26.

³⁵⁾ Tisíc králíků bylo r. 1460 za 30 kop m.; vydra za kopy 38 gr. m., kuna po 25 gr. bílých, též tak bobr; tisíc koz nevydělanych bylo za 20 kop. Arch. pražsk. č. 1172. 8. 23. 52.

³⁶⁾ Orth Hradec, 76.

Většinou bývali tarmarečníci lidé „spracovali při městě“ a provali všecko na světě, tedy také kožešinné věci, jenže zboží jejich smělo býti nové, sic je řemeslníci, jichž se týkalo, pobrali.³⁷⁾

Od kožešníků půjdeme ku krejčím. Podomný krám anebo krám krejčířský byl ještě v půli 16. věku v samé Praze vzácností. Krejčíři, jako mnozí jiní řemeslníci, pracovali obyčejně jen na objednávku a krámné zásoby dělali sobě teprve k trhu výročnímu. V inventářích městských světle postřehuješ, že nejedem i zámožný krejčíř umírá, zanechávaje po sobě hojně řemeslného nádobí, ale hotových děl na prodej nižádných.³⁸⁾

První krám krejčovský v Praze popsán teprve r. 1570.³⁹⁾ Náležel krejčíři Stříbrskému na Široké ulici. Měl v něm 25 postavů všelijakého — i zlatého — sukna, a hotového díla spočítali jsme a 300 kusů.

Byl to tedy sklad veliký. Nejvíce v něm bylo pláště mužských a ženských (nad 40), nejlacinější byly po kopé a několika groších; o sta měl krejčí všelijakých „pocivic“, „nohavic“ a „pludrhuznů“. Nejlacinější byly plátěné „bílé pludrhuzny“ po 5 groších mš.; černé plátěné byly po 10 gr., soukenné po 20 a zámišové po 30 groších. Nad sedmdesát kabátů spočetli jsme u Stříbrského. Mužské otáhlé“ byly po 50 groších mšeu.; též tak drahy byly kabáty kožené, jichž bylo s část větší. Ostatek byly na krámě unčochoy, sukně ženské — soukenné i damaškové — po 4 kopách.

Rád pražský nařizuje r. 1580, aby krejčí nešili ze suken, teráz jsou dražší výše 10 grošů bílých loket, tolikéž aby nešili koží kozlových než ze skopových, však hodných, aby toho lidé a své peníze užiti mohli; mimo to aby nedělali na prodej z hedvábných věcí, než toliko z harasů, z fěrtatů a jiných lehčích věcí.⁴⁰⁾

Před trhem zachystávali se krejčí kde jací, pražští i venkovští některými kusy, právě vypsányi, a vykládali je na krámce, v trhu zastavené a věšeli na bidla.

Byli také krejčí tarmareční, jejichž ženy a dcery přes celý rok se šaty sedaly buď v loubí neb v tarmarce trhem hromadným stálým; vidíme potomky jejich pod starožitným loubím na Zeleném trhu po tu chvíli.

³⁷⁾ Jen při jarmarce směli kožešníci tarmarečníci prodávati „díla nová lupatá, vydělaná“. Dovolení z r. 1571. Arch. pražsk. č. 994. 112. V kn. č. 475. 4. žalují mečíři, ševci, krejčí, zámečníci a kováři na tarmarečníky pražské, kupují věci nové a prodávají je. Úřad šestipanský je hájil: „že hlavně, kromě ručnice, obuvi i od železa věci prodávají, to ne aby samí dělali uměli, ale od jiných, ano i od těch samých, kteří jim to potom berou, dostávají.“

³⁸⁾ Na př. viz v inventáři pražského krejčíře Hesa, jenž šival i panu ministrůvi — také na dluh; umřel r. 1571, byl zámožný — ale bez krámu. Arch. pražsk. č. 1172. 100 R. 1578 v domě svém v Celetné ulici umírá krejčí Mellar; má lobí krejčířského dost, i „erb krejčovský“ má, ale do krámu nic. Tamže 200

³⁹⁾ Kn. č. 1172. 63.

⁴⁰⁾ Artikule a majestát v arch. pražsk. kn. č. 556.

Na pražském tarmarce v 15. věku však nebyl krejčí jako krejčí. Jeden druh krejčů, jimž říkáno kabátníci, směvali prodávati jen kabáty, a to ne všech všudy. Na krámech jejich byl bys náleží jen „kabáty barchanové bílé a černé, kožené i cvilinkové vedle obyčeje starodávního, kterýž jsou za krále Václava zachovávali.“ Ale „kabátů feřtatových, pokušinových, duplharasových“ — tedy z lepších látek — těch dělali nesměli do tarmarku nežli toliko na jarmarky. Udělali-li přec, sebrali jim to krejčí násilou.⁴¹⁾ Prodávati tedy jen kabáty lacinější, ale ovšem dle módy; na příklad v době pohusitské „barchanové kabáty v prostředku plátnem novým dělali, bavlnu dávali v prsy“, „v harasové kabáty dělali dvěje plátno v prsy svrchné“.

Řád cechovní jim ukládal, aby nešidili vetčými plátěnými neb cvilinkovými podšívkami, aniž „aby před stolicí druhého (v tarmarce) s kabátem chodili ku prodeji nebo kupcem trhali.“⁴²⁾

Ani kabátník nebyl jako kabátník. Někteří kabátníci směvali dělati a prodávati v tarmarce jen kabáty vetché, totiž ze starých látek, anebo jen z cvilinku nového směli šíti a prodávati kabát. Sluli tedy „vetešníky“, a „kabátníci noví“ dobře v tarmarce oko nesli na kabátníka vetešníka, co a kterak prodává.⁴³⁾

Tak bývalo v Staré Praze v 15. věku. V pozdějších časech byl krejčířský tarmark volnější, aspoň do té míry, že rozdíl mezi kabátníky a krejčíři minul, za to nepřestaly nikdy hádky mezi krejčími staroměstskými a novoměstskými o sedání v tarmarce. Staroměstští vyháněli krejčíře sousedního města přes tu chvíli ze stánků, až to škorpení zastavil majestát r. 1580, jež si vyprosili a zaplatili novoměstští mistři. Když pak r. 1597 znova jali se staropražští mistři vyháněti novoměstské a pobrali jim zboží, rozhodli konšelé, že v tarmarce náleží vedle majestátu prodej oběma stranám, sobě protivným, ale přidali k orteli, že staroměstští krejčí mají v místech obecních míti přednost, a druhé, kdo by tu z novoměstských krejčí sedati chtěl, aby se opověděl v šestipanském úřadě staroměstském.⁴⁴⁾

Obdobou totéž, co tu vykládáno o krejčích, dotýče se i ševců. I oni s valnou částí pracovali na zakázku. Z té příčiny nenajdeš v inventářích městských dlouho nic o domovitém krámě ševcově ani o velikém skladě. Litomyšlský švec Lukeš r. 1494 nechal po sobě osm koží, půl druhé kopy teletin v „wuorkafie“ — ale hotových bot žádných.⁴⁵⁾

Teprve v polou století 16. troují se zmínky o větších zásobách ševcovských, a tu a tam také najdeš krám. Pražský švec Březina

⁴¹⁾ Kn. č. 992. 215. arch. pražského.

⁴²⁾ Řád z r. 1448. Pfi D. Miscell. č. 15. fol. P. 11.

⁴³⁾ Miscell. č. 15. fol. D. 14. Smlouva mezi oběma r. 1441.

⁴⁴⁾ Arch. pražsk. č. 1167. 233.

⁴⁵⁾ Arch. litomyšl. kn. č. 118. 12.

1568 měl v krámě v Platněřské ulici ženských bot 26 párů a dvě kopy střevců mužských i ženských.⁴⁶⁾ U Stanislava Čárky v domě proti zlatému kříži na Starém městě našli jsme roku 1640 „vazů na boty 47, pruských koží červených 50, botů rejtharských 48 párů, střevců dvě kopy, střevčků 4 kopy, pantafli 6 párů.“⁴⁷⁾ To už tedy dosti hojný krám.

Od té doby naskytují se v Praze častěji — zvláště na Malé straně pro blízkost panstva a dvořstva — domovité krámy ševcovské.

Největší krám v Praze, který zapsán v knihách,⁴⁸⁾ míval až do r. 1614 Jan Postul⁴⁹⁾ v domě proti zlatému kříži v Staré Praze. „V krámě proti veřtatu“ spočítáno u Postula nad 200 pantoflí kordovanských, zlezelých, po 15 gr. míš.; 300 párů bot mužských, a po půl kopě pár, střevců kordovanských bílých a jiných jirchovských, „mazaných“, černých skoro tisíc párů; a nad to i několik pantoflí aksamitových a zlatohlavových měl, též boty lovecké o několika párech. Slovem krám Postulův nebyl by ani dnes zaháněn nad žádného parádního skladu ševcovského.

Tou dobou i na venkově ševci sívali pro krám. Ale zásoby bot byly proti pražským skrovnější. Na příklad berounský švec Jakub Každých ve krámě svém na rynku měl r. 1596 mimo asi 100 koží hovězích a telecích na hotově jen „botů mužských a ženských“ deset párů a střevců tolikéž,⁵⁰⁾ a soused jeho Tomáš Smíšek († 1598) měl v krámě asi sto teletin na rudo vydělaných a v sudě 25 párů botů; mimo to deštěk a kopyt „panských“ válelo se v krámě nad sto a třicet.⁵¹⁾

V Praze také bývaly stánky ševcovské i tarmark ode dávna stálým trhem zboží ševcovského. V trhu ani v tarmarce nebyli ševci druh druhu rovni. I v tomto řemesle bývali ševci „novětníci“ nebo novinníci, také „nováci“ a podle nich povrženější vetešníci.

Na krámci ševce vetešníka neviděls obuvi nové. Pražští vetešníci smívali dle vysazení svého, jež stalo se r. 1404,⁵²⁾ jen nové kárty a podešvy k starým a ohozelym holením přiřívati; ba roku 1441 poručeno jim, aby na krámec pouze dvoje škorné ochozelé za prodej vykládali.⁵³⁾ Býval tedy krámec ševce vetešníka velmi hudičský.

⁴⁶⁾ Kn. č. 1172. 24.

⁴⁷⁾ Tamže 23.

⁴⁸⁾ Č. 1174. 460.

⁴⁹⁾ Je opravdu s podivením, kolik českých pěkných knih tento švec měl. Žádný švec nebyl švec bez knih. Jiní bohatí řemeslníci — zvláště řezníci i bohatí klenčíci — byli bez nich.

⁵⁰⁾ Arch. berounský kn. kšaft. z r. 1596. str. 67.

⁵¹⁾ Tamže. str. 73.

⁵²⁾ Reg. královsk. červ. aksamit. č. J. 2.

⁵³⁾ R. 1441. Smlouva mezi ševci novinníky všech tří měst Pražských a vetešníky. Arch. pražsk. č. 992. 210. Též při D. Miscell. č. 15. fol. C. 16. Je r. 1456 smířováno zas. Cti litterae sutor. novor. et renovator. Tamže l. P. 16.

Ševci nováci proti vetešníkům naopak zase nesmívali vydati na prodej vetchých holení, škoreň ani jiné obuvi spravov:

Až prý do panování krále Albrechta „strpívala se a shovívá obě řemesla, než potom nastaly hádky, a od r. 1441 skoro každ deset let v nově bývali nováci s vetešníky smířování a smlouva Smlouvou r. 1477 pošinut na nějaký čas bývalý princip obou mesel; tenkrát totiž dovoleno, aby „novinníci škorně jezdecké st a pochozené podšívali, a vetešníci, aby nový obuv dělali mohli, toliko chudým, prostým a robotným lidem“ — a jen na zakáz nikoli na trh.⁵⁴⁾ To stalo se proto, poněvadž „těchto časův o nová nižší a škorně jezdecké ostřejší nežli prve se dělají, tedy v tom rytířským lidem nedostatek nebyl“.

V malých časech potom vrátili se k zásadě starodávné, r. 1528 po nové hádce vyřčeno slovy, aby „každý dělal, čemu učil“ a druhému do řemesla se neplichtil. Dlením nemnoha splichtilo se obojí řemeslo všecko tak tuze, že konšel roku 1 nemohli než smířovati zase; nováci žalovali, že vetešníci, „kupu kůže, novětníkům náležitě, jako vazy veliké, krajiny široké, telet kozlovice, skopovice, červené kůže i pytlovice, z tak pokoupen koží všechny obuvi svobodně dělají“.⁵⁵⁾ Namítali vetešníci, že nen z čeho veteš pořizovati; novinníci prý obuv novou „nízkú dělají i ještě zřeží; prve střeví pídi zvýší bývaly, ježto toho, obchodíc, u mohli, ale již toho není“. Smlouvou zase obnoven starodávný příl aby jedni druhým v řemeslo nesáhali.

Než ani potom nepřestali se hádati nikdaž. Pořáde nadá novědlníci vetešníkům „prtáků a kvasničníků“, poněvadž „lejš valí nebo šmelcovali“ staré holeně kvasnicemi, rvávali se po spodách i po ulicích. Na posledku vymyslila sobě kommisse, arciknížete Ferdinanda na smířenou ševců r. 1564 vyslaná,⁵⁶⁾ mezi oběma řemesly přestal rozdíl; všickni měli býti ševci, ža neměl býti jménem vetešníka jmenován, „poněvaž to možné m aby naskrze jedni i druzí neměli se nových i starých věcí dě kati“.⁵⁷⁾ Ševci žádali jen, když vetešníci s nimi společně se budou, „aby vetchou obuv za sebou v nůších mívali a s ní se kterak nevyvěšovali, než kdo by se ptal, aby mu vokázáno a ho za hodné zfrejmarčeno bylo“, kdo by vyvěsil, že mu to pobet Ale na dále zůstali vetešníci vetešníky. Po čase hádali se i s nováky, ale hynuli počtem. Kdo by také chtěl při všelijak odstrkování vetešníkem býti? Naposled jim ještě určili numer clausum. Vyšla totiž 18. máje r. 1618 resoluce z kanceláře l

⁵⁴⁾ Při Z. D. č. 87. 176. Miscell.

⁵⁵⁾ Tamže Miscell. č. 71. 216.

⁵⁶⁾ Lorenz Šlik, Vilím Muchek, purkrabě karlíštejnský, Mikuláš Miřkov Arch. pražský č. 556.

⁵⁷⁾ Kn. malostr. lib. obligat č. 162. fol. G. 10. Těž kn. č. 556.

avy, aby vetešníků v Praze bylo jen deset a ti aby sluli „flekýři“. ⁵⁸⁾ V skrovném počtu udržovali se povržení flekýři nebo prtáci až po novou dobu.

Nápodobné poměry mezi nováky a vetešníky bývaly po všech městech venkovských. Ve Slaném na příklad roku 1511 učiněna smlouva mezi ševci, vedle níž vetešník o trhu směl jen tři páry škorní vyvěšovati; dělal-li by dílo, náležité novětníkům, hrozilo se mu pokutou 15 grošů č. anebo kládou, v níž měl za nohy týden seděti. ⁵⁹⁾ Žatecké ševce obojí musili smířovati r. 1530 až i sami Pražané. ⁶⁰⁾ Kouřimští konšelé roku 1551, smlouvajíce mezi oběma rozvaděnými řemesly, vyřekli ortelem, aby zůstalo, jako bývalo od starodávna; totiž „aby novětníci nový obuv dělali, a vetešníci aby frejmarčili jen na vetchem obuvi“. ⁶¹⁾ V Nymburce hádali se obojí ševci tak, že jich naposled konšelé ani nedovedli smluviti. R. 1561 píší do appellatione: „Učinili sme mezi nimi ortel, kterýž potom jedna i druhá strana k lepšímu svému jsou vykládaly, až sobě opět na odpor byly; my nevíme jich jináč srovnati.“ ⁶²⁾

Nejvíce kyselostí za všecken čas vznikalo tím, že novětníci osobili sobě dohled nad vetešníky. Ten dohled přičten byl jim už od starodávna.

Čtemeť v artikulech řemesla ševcovského v Kostelci nad Labem a v Mělníce r. 1526, že ohledávají starší novinníci díla vetešníkům, „jakož za předků starodávnych po všech městech královských bylo nařizeno“, a co jest nehodno, že sbírají. ⁶³⁾

Vyložil-li tedy švec vetešník na krámc v trhu škorní novou, sebrali ševci nováci škorní, a rychtář vetešníka. ⁶⁴⁾

Od ševců obrátíme se k vzácnějším řemeslníkům a krámům. K těm slušno přičísti krámy zlatnické, hodinářské, sklenářské a cukrářské.

První zlatnický krám nalezli jsme roku 1458. Měl ho zlatník Jan Kútek v Praze. Ale nebyl to ještě krám po našem smyslu, byla to pouhá dělnice bez hotového zboží, na odív a koupi vyloženého; než Kútek zove svou dílnu „krámem“. Stály v něm „dvě nákovadlné“, závaží, troje váhy, dska dubová, na kteréž tovaryši dělali; kremlík veliký, malovaný nad deskou visel, v koutě dýmal

⁵⁸⁾ Na tom rozkaze podepsáno osm místodržících — též Slavata a Maršálek. Kn. č. 994. 196.

⁵⁹⁾ Lacina, Slané I. 49.

⁶⁰⁾ Žatecká kniha č. 92. v arch. pražském.

⁶¹⁾ Arch. zemsk. kn. appell. č. 5. fol. 389.

⁶²⁾ Kop. nymburský z r. 1556. 180.

⁶³⁾ Arch. mus. List z Kostelce.

⁶⁴⁾ Viz doklady v archivě zemském v knize appell. č. 5. fol. 389. a 547. r. 1551 a 1559. Kouřimský švec, vetešník Duchek, připadl na myšlénku své škorně prodati — ale ne doma, než na jarmarce nymburském. Nováci svědčili se, a přes všecku appellaci propadl Duchek pokutu.

měch velký, jemu pomáhaly dva malé. Toť zlatníkův l všecek.⁶⁵⁾

Roku 1473 zanechává po sobě Jíra, zlatník od zlatého v Starém městě, ve svém sklepě či krámě „hromadu nádobí l meslu, k tomu kupršály, tegle, dvě almaryji, brus, pasy, noži kunšty olovené, malované, kamenné, greczy a k nim příslu smetí zlatnické“. Kromě toho měl ještě krám „pod rathouzu v němž bylo zboží zlatnického nehojně; byly tu spolu „dva prst kteráž vážíta 14 zlatých, a kamen yachant“. Zajímavou, že nebo Jíra také měl „krám k jarmarku stávání“, jež potom prodá 2 kopy.⁶⁶⁾ O sto let později už bývaly na krámech zlatnické věci hotové vykládány měrou valnější. Na příklad u stříbrné v Praze (vedle havířů) míval zlatník Vít Hyrš († 1598) „krá nosicí“, jež stál bezpochyby při dělnici na okenní neb dy kamenné plotně, aby všecek odrátovaný a pevně zasklený, aby mimojdoucích pobertů nebyl vyloupen v náhle. V tom krámcí zlatník na prodej 3 koflíky, pás stříbrný s nožnicemi, „armp (aurumpantum) díla řetízkového, lžice skládací, zoubek i kor v stříbre, 18 knoflíčků stříbrných a pozlacených, „šilt“ stříb zlatou růžičku za klobouk s rubínkem, a víc než dvacet prs všelijakých s rubínky, opály, „jacynty“, „amatysty“, turkusy, ori skými i českými diamanty, „smaraky“ a „pazourky s kamají Uvnitř v sklepě tohoto zlatníka stály měchy, nákovadlí a jiné meslné nádobí.

Nápodobné bývaly krámy hodinářské. Byly to obyčejně nice do ulice otevřené, v nichž bylo nákovadlí, měch, kla rohatiny, šraubštyky.⁶⁸⁾ V sklepě hodináře Vavřince u sv. Jindí r. 1593 bylo 6 centnérů mědi, cent olova, plechy, cymbál, u vadla, měch a dvoje hodiny pana Smiřického.⁶⁹⁾

R. 1602 u pražského hodináře Frejlicha v Dlouhé třídě dali jsme v krámě mimo tři ampusy, měch, pilníky a 13 pe i vystavené hodiny „visuté“, „mandly bicí“, „štočky“ s budický ného způsobu dílo.⁷⁰⁾ U Pavla Glokera r. 1607 oceněno dílo handle* za 1970 rýnských. Ten už měl tedy krám znamenit

Kdybychom, jdouce ulicí, nahlédli v krám sklenářský, obyčejně našli bychom spíš jen nádobí k řemeslu, mosazn kery, klíště, kladiva, „špulíře, cyrkle“, vrtátka, míry, několik

⁶⁵⁾ Kn. při D. Z. č. 53. fol. K. 4. praví sic, že „v něm jiných věcí ných drahně, ješto nemohou každá zvlášť pro dlouhosť položena býti“ to týče se jen drobného zlatnického nádobí, a nikoli hotového drahoce díla, které by přec bylo stálo za řeč.

⁶⁶⁾ Při D. Z. Miscell. č. 87. 250.

⁶⁷⁾ Kn. č. 1174. 37. 44. Zlatnické krámy bývaly mimo Prahu bu měrou jen v Kutné Hoře.

⁶⁸⁾ Kn. č. 1172. 113

⁶⁹⁾ Kn. č. 1210. 100.

⁷⁰⁾ Kn. č. 1174. 138.

⁷¹⁾ Tamže 233.

štok olova, „penzlíky“, „měděné kolo, jak na něm barvy trou“, „štok“ veliký, na němž tovaryši řemeslo dělají. V truhlicích přítruhlicích sklenář míval zásoby skel všelijakých, „prohledacích, okých, rejsovaných, okrouhlých, hranatých“. ⁷²⁾

Teprve koncem století 16. na krámech pražských sklenářů stěží postřehujeme díla sklená, vystavená na odív a na prodej; u to sklenice, svícny a nádoby všelijaké, cínem i stříbrem kládané a umělecké.

Feytl v též čas v krámě u zlatého kříže v Praze měl na pětic sklenic. Měl sklenice „křišťálové s přikryvadly“ po krejcarech, „sklenice s hady“, sklenice slovou „engstrle“ po 30 vejcařích, „s obroučky“, „rohate“, „na kvítí“, „sklenice s píšťalou“, české sklenice s knoflíčky“ po 4 krejcarech, „malované sklenice“, „růžičkami“, „s košíčky“, „sklenice řezané“, „ordynární“, po 24 kr., „uplované“ po 1 zl. rýnském, „dlouhé“, „s vorly“ a jiné ještě. Imo to měl ve skladě „myslivecké rohy“ — zajisté na pití — laše se šrouby, šify sklené. ⁷³⁾

Ačkoliv první samostatnou „cukrátku“, která prodávala konfektury, našli jsme v Praze už r. 1526, ⁷⁴⁾ přece vyskytují se četněji cukrářské krámy v Praze teprv od polovice 16. věku; lepší zboží cukrované druhdy pořizoval i prodával obyčejně apatykář, sprostší apatyky mívával „na okně“ perníkář i kramář a jezdil s nimi i po vsích.

Na venkově apatykář, kramář i perníkář ještě dlouho do věku následujícího zastupovali cukráře. V Lounech našli jsme prvního cukráře teprve r. 1595, slul Freysmut. ⁷⁵⁾

Na poznanou zboží navštívíme r. 1590 nejprve maličký krámec Anny Písecké proti dveřím kostela sv. Linharta. Koliandru, anyzu a jiné koření pocukrovaného má vdova jen asi 14 liber; „maňásků“ cukrovaných, na díle polámaných, tři čtvrti libry. Krabiček s všelijakými cukry spočítali jsme 45 rozložených na polici, a v almaře bylo jich ještě sto a osm. Na štoku v krámě stál měděný kotlík na cukry s několika trychtýři, podle nich hmoždír mramorový k tlučení mandlů. ⁷⁶⁾

Naproti tomu souvěkovec Annin, cukrář Zelandr, měl krám veliký. Zboží jeho oceněno v 1505 kopách bílých a složeno bylo díl v „truhličkách černých vytahujících se s víčkami“, díl v regálu na levé straně okna krámného o 15 truhličkách a v regálu proti oknu. Na regálech stálo hojně sklenic „se safty“, „s kladenými

⁷²⁾ Kn. č. 1173. 384.

⁷³⁾ Táz 1174. 489.

⁷⁴⁾ Kn. č. 1047. fol. K. 8. V téže době byl za velikou kolleji Jan Kumpán, konfektář, a r. 1539 umírá v prochoditém domě na rynku cukrátku Kateřina. Taž též poslední vůlí ustanovila, aby cukr její v homolech koupil apatykář Johannes u sv. Klimenta, libru po 20 gr. míš.; jiný ať prý platí víc. Při D. iscehl. č. 92. Fol. S. 13. T. 20.

⁷⁵⁾ Kn. č. 1173. 288.

⁷⁶⁾ Kn. č. 1174. 400.

citrony⁷⁴, syropy a jinými všelijakými sladkostmi. V sulech má cukrář mandly, koření cukrovaná, cikorii, ořechy červené i vlašské; v krabíčích marcipány, jádra citronová, syrečky sladké a jiné droboty. U Zelandra našli jsme také nějaké indianské šneky, sud k parů i sardelí.

I apatyky náležejí v městech ke krámům nehojným. Ještě v polovici 16. věku byly v málu městech, a to spíš jen v městech větších, jako byla Hora, Žatec a Plzeň.⁷⁵) Teprve koncem století víme o apatykách v Mladé Boleslavi, Litomyšli, Králové Hradci, v Chrudimi.

V Plzni náležela apatyka obci. Už r. 1562 platil z ní apatykař 16 kop ročně.⁷⁶) V Praze náležely apatyky k domům a bývaly s nimi prodávány.⁷⁷)

Druhdy nelišily se apatyky od kramářských sklepů; vály z nich mají původ. Teprve v 13. věku apotekáři oddělení jsou od kupců a kramářů kořených,⁷⁸) ale dalším bytem svým i obchodem bývali apotekáři na kupce odkázáni, od nichž zámořská koření a jiné věci cizozemské kupovali naporád.

V 15. a 16. věku zevnější podoba apatyky bývala jednoduše s kupeckým sklepem; měla veliké kulaté okno a ve dveřích plátnu kamennou jako jiný krám. Ale na jeden mžik do vnitř poznati bylo apoteku po veliké spořádanosti „pušek dřevěných“, „pušek cinových“, „flaší plechových“, vše s nápisy, konvic řadou stejných, džbáncích hliněných, které stály jeden podle druhého, také všecky stejny jsouce. A na které polici nestály pušky čili pixides řadou jako vojáci: tu zase pěkným pořádkem složeny byly krabice dřevěné, pozlacené a jiné malované. Ostatek ovšem byl jako u kupce — dlouhý štok s trublicemi, na něm váhy; ale v štoku bývaly hmoždíře — dva i tři — zadělány, a podle velikých vah byla „váha lékařská se závažím“. Na zemi u štoku stával veliký hmoždír s palicí. Někde stál takový hmoždír před apotekou na ulici, a učedník neb tovaryš apotekářský tloukl a vrtěl v něm přes tu chvíli koření.

⁷⁵) Ale prý i Krumlov měl od r. 1568 apatyku. Urban, Gesch. Krum. Rukop. Mus. 86.

⁷⁶) R. 1592 konšelé vytýkají Michalu apotekáři, že „nemá v hodnotě apatyky a vše sousedům nemírně odbývá“. Arch. plzeňsk. protokol. konš. č. 20. Týž právě psaný Michal, když ho rok potom (1593) z apatyky vypověděl, vymstil se tím způsobem, že „pixides obecní, které ztitulovány byly, nově apotekáři nepostoupil, nýbrž odtrhnuv od nich cedulky, velikou konfu učinil“. Tamže č. 20.

⁷⁷) Když dům byl dělen, apatyka nesměla býti zkrácena. R. 1546 rozvedení jsou z manželstva Šimon z Tišnova, apatykař, s ženou svou Johankou. Oddělení jsou všim všudy na polovic i cinovým nádobím „kromě toho, co k apatece náleží“. Byla to apatyka „u andělů“ v Star. městě. Lib. sbír. č. 100.

⁷⁸) Gengler, Stadtrechtsalthmr. 160. Weisz, Wien I. 367. Kriegk, D. 4. Bürgerth. I. 60: „Apatyky vzrostly k vážnosti své teprve chemií a hojným užíváním nerostectva.“

Také sud a soudky, tu a tam v koutě se roztahující, a štandy le s mandly, kamencem, kmínem, gummou, šafránem a jiným tím, krabice a sklenice s barvami, kadidlem, perníkem, sírou, i „pamazonem“ a jiným sýrem,⁸¹⁾ to vše svědčilo o blízké uznosti krámu apotekářova s kupcovým. Ale dojem zase napravil knihy, herbáře, bez nichž nebylo apatyky. Všimněme sobě pod „materií“ apatykářských. Zalužanský chtěl r. 1591, aby na ně v apatyce poznamenány byly sazby, a „podle nich materie aby prodávaly a recepty šacovaly“.⁸²⁾ V puškách, flaších, džbánkách krabicích mívali apotekáři od starodávna materií nad třicatero. Jedné řadě byly „všeljaké safty, julepy a medy z rostlin. V těch kopech vždy bývalo několik s nápisem „život otvírající“. V druhé řadě bývaly letkvaře (electuaria) i opiaty „purgující a posilňující“ i „pro prsy“. Další třídou byly prášky v krabicích, mezi nimiž také prášky na zuby, jiné „kouřící pro flusy“, „pro vole“, „pro kávy“. V krabicích též složena bývala ovoce, semenka, koření včty, cukrem potažené; „syrečky“ i pokroutky a pilule. V jiných krabicích byly „flastry“. V džbánkách choval apatykář mimo jiné materie také z bylin šťávy čili „extracty“; v malých, pozlacených dóškách, dobře uzavřených, mívali apotekáři kde kteří drahá léky, ustrojená k lékařství všelijak: korálky, „cynobří“, alabastr, „karniol“, „židovský kámen“, „houbový“ a „vorlový“ kámen, „bí kost“, rakovy oči a jiné věci toho řádu. V cínových krabicích drahých zavřeny bývaly masti a všelijaké „vody pálené“ a oleje, z nichž r. 1571 nejprv četli jsme „petrolej“;⁸³⁾ v menších nádobách bývaly balsámy.

V truhle nebo v jarmaře o mnohých příhradách a „podlahách“ mívali apotekáři suché byliny a květy, jež prodávali na hrsti, i ovoce a kořeny, semena, kůry a dřeva. V některém truhlíku byly bývaly „kosti a skořepiny“, k nimž slušely skořepiny hleďdí, jelení rohy, „člověčí temeno“, vepřovy zuby, kostky ze železného, kosti z mořského pavouka i sušené zemské žáby, německé mouchy, „bobrový stroj“, vlní jatry, kůžky slepičích žabů a jiné divné věci, jimiž tehdejší medikus léčil všecko všudy.

Konečně míval také apotekář v některých cínových nádobách masla a tuky, mezi nimiž nikdy nescházelo sádlo psí, člověčí, koňské, čapí, králičí, zajecí, medvědí, hadí.

Apatykář 15. století ještě nemíval hrubé zásoby těch věcí, o nichž psaných. R. 1460 „pošacovali“ všecku apatyku Prokopovu

⁸¹⁾ Tak bylo v apatyce proti radnici staroměstské, náležitě do r. 1571 Martinovi Šmertoši z Ryzntalu. Měl i houby a „chlupatý kordovan“ na prodej. Kn. č. 1172. 105.

⁸²⁾ 49. B. 25. Univ. knih. Na příklad chtěl, aby stála čtvrt lotu drahých kamení 10 gr. miš., čtvrtce nejlepší ambry 6 kop, lot gummy groš, kafru 7 gr. přehrále z rostlin polních 4 peníze, kvítí 6 peněz atd.

⁸³⁾ Kn. č. 1172. 103.

v Praze i s nádobím ve dvou stech osmnácti kopách.⁸⁴⁾ Však vejde-li do apatyky Stanislavovy v domě na Kamenci o sto let později (r. 1571),⁸⁵⁾ učiníme sobě už z toho pojem o hojnosti jeho skladu, spočítáme-li jeho pušky, v krámě postavené. Má konvice „pro syrupis“ 29, „pro oleis“ 11, pušek na letkvaře 67 (jedna váží půl druhé libry), pušek na prachy 130, na rostliny 130, na pokroutky 35, „pro transmarinis“ 225 — tedy ouhrnem 627 pušek! To na první okamžik apatyka hojná. Jednotlivých specií má ovšem jen po několika lotech, pouze věci nevzácné jsou na libry a centy,⁸⁶⁾ ale těch specií v knize popisné zapsáno na třech listech, a to už něco ouhrnkem učiní.

V Šmejsarově apotece na rynku Staroměstském „pod mandly“ spočetli jsme r. 1585 půl deváta sta pušek a nádob.⁸⁷⁾ Skoro tolik též měl „instrumentů“ v apatyce své souvěkovec jeho Behm. Uvzují se u něho nádoby hliněné blanketní“ s cínovými příkryvadly, nádoby „ve způsobě džbánů“, „cínové, rovné, okrouhlé“, „konvice s řápkem a rukovětí k olejům“, nádoby okrouhlé, naduté; 86 nádob dřevěných, pozlacených, širokých, velkých, prostředních 154, nepozlacených 38 a nízkých pozlacených 260. V té apatyce byl na prostředku mramorový stůl, stranou štok velký s třemi hmoždíři; tabule měděná „k děláni syrecků“, jedna okrouhlá a druhá čtvehranná, šestery váhy, mramorový hmoždíř a jiné drobné nádoby. U dveří stály dva veliké hmoždíře s palicí mosaznou. Ve světnici u krámu měl apatykář vaničky, pánve a formy k marcipánům, „háky šroubovací k natahování cukrů“, trychtýře, sítky, alembky a jiné přístroje „chymické i alchymické“.⁸⁸⁾

Z největších apatyk byla do r. 1597 v domě kolleje Karlovy apatyka Mikuláše Rejčka.⁸⁹⁾ V knize popisné zapsána jest na jedenácti listech velikého rázu! Na sta specií uvádí se tu jmenovitě, každé od několika lotů po několik liber. To vše složeno bylo asi v 900 nádobách a krabicích. Také stála v apatyce „truhla stojatá vysoká pro byliny, v ní šufládů 43“, na policích pušek dřevěných malovaných bylo 645, ostatní byly cínové.

Apatykáři kupovali svoje specie u „materialistů“; v sklepech nebo krámě materialistově nových věcí mnoho nepoznáme; jsou to zásoby jednotlivých specií větší. V apatykách byly specie po lotech většinou, tu jsou po librách, centech, a všecko v pylech

⁸⁴⁾ Pfi D. Miscell. č. 87. 370.

⁸⁵⁾ Kn. č. 1172. 71—75.

⁸⁶⁾ Centněř terpentiny za 10 kop, cent vosku za 20, cent oleje dřevěného za 18 kop.

⁸⁷⁾ Vasa pro aquis 123, pixides staneeae pro electuario 31, cantuarii pro syrupis et oleis 67, pixides maiores lign. 278, minores pro pillulis, trociscis et pulveribus 291, cistulae pro radicibus 58 atd. Kn. č. 1173. 56.

⁸⁸⁾ Tanže 100.

⁸⁹⁾ Kn. č. 1174. 12—23.

sudech. Ovšem nejvzácnější věci jsou také jen na unce, a chojí se v puškách jako zlato.

Materialista Petr Chaval, Francouz, měl do roku 1595 sklep proti Jesuitům v Praze. V něm spočítali jsme 245 rozmanitých specií kořeněných a bylinných v pytlících; dvanáctero gum měl, také kámen, cukry, oleje, několik liber „ocasů mořské sfingy“, eliké množství barev, křídly; „tureckého papíru 25 arků“, černého rysy.⁹⁰⁾

Velký sklep neb krám za 45 kop ročních najal si materialista Šmíd u modrého jelena v Praze.⁹¹⁾ Tu byl do r. 1608 Mates Šmíd z Frankfurta, měl v něm apotekářského zboží na 300 specií a všeho do několika librách i centech. Také listů tabákových měl libru za čtyři loty, lot po 4 krejcarech. Víc ho neměl. Ani petroleje neměl víc než libru za rýnský zlatý 20 krejcarů. Také měl hromadu drahých kamenů, z nichž jeden „lapis nephriticus“ prodán císaři za 200 kop mš. V krámě postřehujeme „stůl s příhradami“, „repositorium zelené s příhradami“; většina specií byla v sudech a normberských.⁹²⁾ Tomuto materialistovi bylo dlužno dvacet devět apatykářů, doktorů a „barvířů“ (tehdejších ranhojičů).⁹³⁾

Dostí vzácnými byly v městech venkovských krámy knihařské; knihy obyčejně prodával kramář. Vyskytují se v samé Praze knihařské sklady hojněji teprve druhou půlí 16. věku. Jiří Melantrich, knihtlačitel, dodával knihy do šesti krámů pražských.⁹⁴⁾ A pochybujeme, že na onen čas jest jich po vsi Praze mnohem více bývalo.

⁹⁰⁾ Kn. č. 1173. 2s8. Měl ještě v jiném sklepě 51 specií od 2 liber po 2 centnéře.

⁹¹⁾ Kn. č. 1174. 317.

⁹²⁾ „Merk“ frankfurtských materialistů, bratří Hoyosů, je v inventáři nacrtnán. Je to kříž s dvěma ramenoma, ze srdce vystupující. V tom srdci jsou počátečná písmena jmen.

⁹³⁾ Některý dlužen nad 200 rýnských. Z některého města i tři dlužníci jsou. Ze zajímavějších je Math. Borbonius z Ml. Boleslavi a odtud i apotekář Jan Lorenc a Jan Želetavský. Z Litomyšle Bohner, z K. Hradce Lindner, Mars z Chrudimí, všecko apatykáři. Z Hory Jarol Gelamin, Jaroš Holub, Václ. Sixti, Valentin Augustin, opat od Hory a j.

⁹⁴⁾ Arch. pražsk. č. 1173. 85. Knihaři oni byli: Václav v průchoditém domě, u něhož měla r. 1586 vdova Lidmila Melantrichová 100 exemplářů všelijakých knih (Summarií, Urbana Regia, Kancionálů, Pláčů, Syrachů, Křašťů, Studnic, Modliteb Ojřových, Kázání, Písni, Čtení s figurami, bez figur, Čtení latinská.); 210 knih měla u Jana Harovníka (Zákony, Modlitby Roffenského a Hobrmanovy, Regimenty, Otázky, Grammatiky); 186 knih měla Melantrichová u Pavla Lunce, (v nichž Masopust, Gerson, Terentius, Práva městská, Naučení český němeccky); 320 kusů bylo u Kristofa, (v nichž Slovníky, Žaltáře, Oekonomie, Modlitby Cytardovy); na Malé Straně u knihaře Němce bylo 265, (v nichž řada zvířat, Slabikáře, Frantova práva, Katechismy); a knihař Pavel Čížek a Vyšehradě měl melantrišských knih 20.

K některému knihaři doby pozdější vejdemo na podívat. Na první mžik poznáme, že knihař jest knihvazačem a knihkupem zároveň.

V knihařském krámě a skladě Tobiáše Fikara, v nároží domě proti kostelu sv. Mikuláše, oceněno r. 1612 všecko zboží a pergamen 1272 zlatými rýnskými, jest tedy Fikar z knihů znamenitějších.⁹⁵⁾ Spočítali jsme u něho tisíc, sto a několik tisíc sátek všelikterakých knih. Z nich nejvíc bylo modliteb po 10 krejcarech a školních knížek, zevrubněji nejmenovaných a prodávány nejdráže po 12 krejcarech. Mimo knihy ležel v krámě 31 „pamaterií všelijakých“, 448 „knih makulatury na kornoutky“ (knihy po 2 krejcarech), 225 „arků“ pergamenu rozličného (velkého, prostředního, in folio). V otevřené světnici vedle krámu byl „veřtat“ knihařský s velkým lilem a čtyřmi malými; na stole i v koutníku máře různě ležely „štočky vyryté“, mosazné i dřevěné, některé s erby; kromě nich složeno tu bylo na sta párů „klauzur“, a všelijakých — prostředních, točených a oktávových — byly tu také 24 páry „pukel arkových“, a rovně tolik párů „šnurovaných knih štěk“, několik liber „štiftů knihařských“, „hoblíky k vobřezávání knih“ a mimo jiné „forkaf“ i několik „koží svinských, vydělány na vázání knih“. Na štoku kdes ležel „kámen na barvy“ se sedmi kostmi „k skládání knih“, s jehlami knihařskými a kotoučky z kůže. U kamen odpočívaly mosazné rendlíky, v nichž mistr Fikar knih rozehříval.

Vzavše v krámě do rukou „rejstřík v rudé kůži“, postřehli jsme mžikem, že mistr velmi mnohým lidem prodával na dluh, zvláště Ladislav Šternberský a Jan Popel Lobkovický dlužníci zůstali, každý do sta kop.⁹⁶⁾

Jan Harovník měl až do r. 1597 dům a krám knihařský u Zderazské brány v Praze. V krámě na prodej měl 219 knih svázaných, doma v síni choval ještě 273 knihy. V tom počtu nejvíc bylo kronik „rozličných“ (210 kusů), ostatek byly většinou knihy pobožné; po málu exemplárech postřehli jsme spisy Lomnické (Kupidovu střelu a jeho Kancionál), slabikáře, práva, grammatiku (Philippi Melanchth.) a klassiky.⁹⁷⁾

Bylo by lze kapitolu skonati, by netisklo se nám k mysli ještě několik hřmotných, hrubých dělnic, kterýchž nejpřednější ulice v tehdejších městech z míry neskromně a po sousedsku ožívovaly. Místo dílny zámečnické a kovárny, kterýchž bývaly všude na ráno a zvečer, vyovaly svým přístřeškem valný prostor městiště veřejného.

⁹⁵⁾ Arch. pražsk. č. 1174. 424.

⁹⁶⁾ Někteří dlužníci jsou zajímaví. Na příklad Oldřich Pruskovský dlužník (za Postillu Šererovu) 16 kop, Mikuláš Selander 21 kop, Fruvein kopu, Hejdelius 2, Kunrdat z německé školy 5 kop, doktor Hoe, rektor škol v Praze, 2 kopy. I Adam a Henryk z Valdštejna, Troje, děkan litoměřský jsou mezi dlužníky. Tamže fol. 428.

⁹⁷⁾ Arch. pražsk. č. 1173. 387.

Zámečnick Jan Bumba v Lounech⁹⁸⁾ († 1576) má v dělnici nákovadla, veliký měch, šest rohatin „na veřtat“ a dvě „roha k ohni“, šest „šraubštuků“, pět perlíků a veliký počet nebohů, dlát, pilníků (46 kusů), seker, rašplí, stranovníků, mlatů a lůžek, jak jimi plechy stříhají.

Při tom postřehujeme, že Bumba rovně tak jako jiní zámečnicki mimo zámky větším dílem pořizuje zbraně:⁹⁹⁾ má v dělnici i „nebozezy, jak jimi hlavně vrtají“, má tu i hotové hlavně setní a polouloketní, hlavně „s lůžkami“ a hromadu „strojů ženičných“.

Před kovárnou za celý den bývalo živo. Kováři se chutě otáčeli při díle buď „černém“, buď „bílém“. K černému dílu nejprve leželo okovati koně; a poněvadž nejstarší řády kovářské zapovídaly ostrům kovati koně „v marštalích“,¹⁰⁰⁾ lze sobě dobře pomyslet, že před kovárnou přes tu chvíli jezdec nebo vozataj, souseď nebo zříčlověk, se zastavovali za potřebou svojí. Zvláště o trhový den bývalo na kovárně pilno. Kůň, jemuž kovář měl posloužiti, stával v liscích. Všecky všudy řády kovářské stanovily, že kovář za koně nic nedá, „jestliže, jsa nesnadný, vášnivý a zlý, v liscích se zabil, poněvadž on kovář, poruče Bohu, musí také nésti a sobě mítí, tyž ho kůň urazí.“¹⁾ Kovář platil škodu jen tehdy, když neopatrně koně „zařezal“.

K „černému“ dílu též náleželo „fasuňky“ a jiné vozy kovati. Protož pod střechou na kovárně vždycky stával některý hromadk vozový a několik oloupaných koles, čekajících, až je mistr nově obloží železnými pruhy.

Nebylo-li pilného díla černého, robili kováři dílo bílé: dělali totiž sekery všelikteraké, zvláště „bradatky“ kolářské a tesařské, sekery řeznické, kosy, lopaty, hřeby; „ocelovali nosatce“. „ostřili píče“, svařovali sochory železné, a pořizovali podkovy. K obojímu dílu v kovárně posluhovalo nádobí rozličné, zámečnickému podobné. Všude byl měch, nákovadla, rohatiny, hřebovny a hřebovníčky, na nichž dělány hřebíky, všude měli klíště, kladiva, perlíky, pilníky, rašple a jiné drobnější nástroje.

Stran cen r. 1578 uloženo kovářům všech měst, aby podkovu na největšího koně za 10 peněz bílých robili, na „střelčí kůň“, na „kleplíka“ za groš český; zlámaná podkova aby zůstala kováři. Těm cenám r. 1605 řádem Rudolfovým přivětšeno tak, že největší podkova měla býti za 4 groše míšeňské.²⁾

⁹⁸⁾ Arch. lounsk. č. 1. C. 47.

⁹⁹⁾ Srovnej inventář pražského zámečnicka Jakuba, příjmím Fryšmena (1555), v Miscell. při Deskách č. 92. fol. CC. 2. Tent samá ručnice.

¹⁰⁰⁾ Řád pražský z r. 1446. Při Deskách kn. Miscell. č. 15. fol. P. 9.

¹⁾ Kniha tábořská. Řád z r. 1524. Též řád pražský z r. 1546 v kn. arch. pražsk. č. 994. 178.

²⁾ Chaos v arch. pražsk.; v počtech mladoboleslavských r. 1619 čteme, stála podkova v Nymburce 5 gr. 1 denár; za ocelování nosatce placeno

V kovárně kde jaké nelze nevšimnouti sobě vrubů, na černé zdi pověšených, na nichž navrubovány dluhy sousedské.³⁾

Kovárna v Nepomuce r. 1530 byla nehojna; kovář tu měl nákovadlo stranovní, hřebovnu, rohatiny, měch — vše po jedné kuse; v drobném nádobí postřehujeme: „plosky“, rejthamry, přáboje, „klíště do ohně i z ohně“, klíště kolní a hřebové. Před kovárnou jest několik kol „zjezdělých vozíků“.⁴⁾

V pražské kovárně na vápenici spočítali jsme r. 1536 těch věcí o něco víc. Kovář Slavík měl tu měchy dva, nákovadla 4, rohatiny 3 a hřebovny též tři, jednu na kolní hřeby. K ostatnímu nádobí hojněmu shledáváme u Slavíka nové cizinské názvy, má 2 „helwezny, jedny štrauchy a šormeyk“.⁵⁾ Kovář pražský Procházka r. 1614 měl všech obyčejných kusů více nežli předešlý, v nově měl „klíště zubaté, klíště ruční, klíště na čepy, rožeň pro ohni, dva křapáče, náraz, znamení, mlaty, štemfíky a „šnejdersen se třima průvody“.⁶⁾ Kováři Kočínskému na Poříčí oceněny r. 1598 všechny nástroje 55 kopami.⁷⁾

Na konec nelze nevšimnouti sobě, že také koláři mívali dělnice dosti hlučné, které vybíhaly s některou část do ulic měšťských jako dílny kovářské. Pod přístřeškem kolářovým stával dnem i nocí raněné vozy všelikteraké, „hrubé, lesní, prkenné, hnojné a kotčí“; tu také poléhávala chromá kola, nalomené voje, loukotí, rozvory, „vopleně“, podjezy, klanice, ramena, šárky, nákolesníky s náradníky a jiné kusy vozů.⁸⁾

Navštívíme-li dělnici berounského koláře Matěje Budějovického († r. 1608), abychom poznali obvyklé nádobí kolářské, shledáme, že má mistr Matěj tři veliké nebozezy, 8 „zavrtatních“, 1 dukli, několik čepovníků, dva minohlavníky, hromadu ostnů, několik hoblíků, dlát („přelabovacích, kotčích, prostých, podbíracích“), několik seker („stříhovaček, ličnic, tesel, rubaček“), několik palic a dvě pily.⁹⁾ U pražského koláře Dačického na Uhelném trž

10 gr.; od přibití tří šinů starých na kolo a za hřebíky k tomu dáno 12 gr.; okování jednoho kola k velkému vozu obecnímu železem zapláceno 50 gr. Kn. lit. D.

³⁾ Arch. pražsk. č. 1208. 106.

⁴⁾ Arch. musejní. Invent. zelenohorský.

⁵⁾ Kniha mostecká nejstarší při Deskách č. 26. fol. 55.

⁶⁾ Arch. pražsk. č. 1174. 458.

⁷⁾ Tamže č. 1208. 106.

⁸⁾ Arch. mladobolesl. Kn. počtu lit. D. R. 1619 platí ořad kolářů za „nový voplen“ 7 gr.; za „nové podjezy“ 2 groše; za půl vozu hrubého k vložení dlouhého dříví 1 kopa 34 groše; za kolo zadní k velkému vozu obecnímu 34 groše; od nápravy 28 grošů; za nová ramena 12 grošů; za novou šárku 5 gr.; za voj novou 7 gr.; za 2 loukotí do kola 5 gr.; za nový spolek do hnojníku 20 gr.; za rozvoru 5 gr.; za klanici 6 gr.

⁹⁾ Arch. berounský. Invent. fol. 92.

líme r. 1570 „vovrtáků“ 27, cvikýřů 11, kameny „k barvám ení“, brusy, hoblsky, veliké nebozezy, „jako jimi pistry vrtají“, lu „rozmetací“, sekery stříhovačky, bradatky a lišnice i sekery adní, „Štoky, jak na nich kola dělají“, „nábitky ke kolům, sloup vyřezávání“ a hromadu drobných nástrojů. Před dělníci válejí : kolečka plužná, kola ke „kotčímu“, korby k vozům, kára řezická a haldiště klad dubových.¹⁰⁾

---

¹⁰⁾ Arch. pražsk. č. 1172. 56.

KAPITOLA DEVÁTÁ.

Trhy a život v nich.

Trhy dělily se nejprv dle věcí tržených. V Kutné Hoře spělo dělení až k trhům dvacaterým. Býval tu trh obilný, ovce, olovněný, vlněný, ovocný, solný, masný, kurný, dřevný, suchory, čerstvorybný, uhelný, chlebný, senný, tarmarečný, koňský a ruční, i proutěný, zvěřinný i vinný.¹¹⁾ Ovšem i v Praze bývaly nápodoby těchto trhů, i proutěný, zvěřinný i vinný.¹¹⁾ Ovšem i v Praze bývaly nápodoby trhů všechny mimo ty kutnohorské, které souvisely s dílem horkým. A nejedno české město, daleko menší než Hora, mělo svou dobrou polovici jmenovaných trhů.

Co do času bývaly trhy týdenní a výroční. Trh některého zboží v Praze i do třikráte v týdnu konán; a bylo-li zboží k tomu třeba stále a pilné: konán trh na ně co den.¹²⁾ Trhy výroční, které souvisely s křesťanským posvícením,¹³⁾ konány obyčejně dvakrát do roka, a to zcela přirozeně ve dvojí počas roční tak, aby mohlo vzniknouti jméno jarmarku „teplého“ a druhého „studeného“;¹⁴⁾ ale byla města i neveliká — na příklad Sedlčany, která měla privilegium i na šest výročních trhů.¹⁵⁾ Naproti tomu v Praze valy se r. 1587 v Plzni hlasové, že jarmark svatomartinský, který byl císař „pro dobré“ města dáti ráčil, „všem řemeslníkům a trhovcům na újmu jest, protož aby složen byl, nebo jiná znamenitá města, kdež velicí handlové a skladové kupečtí jsou, na dvou jarmar-

¹¹⁾ Kořinek, Paměti 165.

¹²⁾ Dle privil. Václavova 1393 v Praze byl na příklad trh slaných chlebů a mouky každodenní.

¹³⁾ Maurer, Stadt. I. 283. Chelčický a jiní karatelé mravů pouli, postavení a jarmarky vždy spojují a kladou na jedno brdo. Postilla, Chelč 155. V Praze i v jiných městech slavnosti s trhem u všech národů od pradávna. Hry a pískání bývaly spolu jarmarky. Při chrámech amfíktyonů bursy byly. Město mělo dosud cíl karavan obchodních.

¹⁴⁾ V Hradci Jindřichově.

¹⁵⁾ Arch. Pam. IV. 79. Trh jeden se zbožím lněným slul tu „Kocovina“ a býval po vůkolí daleko proslulý. V Německu byla města i se sedmi jarmarky. Gengler, Stadtrechtalterth. 149.

koliko ročně přestávají“. Patrna je tu nepřízeň domácích ke kupcům a jarmarečnickům přichozím.¹⁶⁾

Výroční trh trval obyčejně týden,¹⁷⁾ ale byly trhy výroční, které konány i po čtrnácte dní. Takové dvounedělní jarmarky mívali Pražané,¹⁸⁾ i někteří venkované.¹⁹⁾

Trhy vysazovati bylo právo zeměpanské; zajisté se Ferdinand král r. 1560 velmi vzpíral, když biskup olomoucký Mohelnickým, poddaným svým měšťanům, jarmark dal, tvrdě, „že biskupové olomoučtí to privilegium mají trhy vysazovati“. Ihned kázal podkomořímu to privilegium vyšetřiti, „aby králi nic neušlo“. ²⁰⁾

Králové trhy vysazovali dříve hned, když zakládali města, dříve později na prosby vrchností i měst. Udělovali trhy nejčastěji „na opravy města a zdí městských“. Města mívala tedy důchod z trhů, o němž položí se v druhé části tohoto díla zevrubně.

Pro ten důchod bývala města na své trhy zárliva, čehož nejdolůvňější příklady přiházely se v Praze mezi Starým a Novým městem. Už Karel IV., postaviv Nové město, přeložil některé trhy ze Starého města do nové osady, chtěje tomu, aby obě města se touto příčinou doplňovala. Tak přeložil sem trh slaných ryb, trh senný a obilný, dobytčí a dřevný. Jiné trhy rozdělil jen časem; totiž tak, aby některé dni konaly se v tom městě, jiné dni v druhém.²¹⁾

Ale o ty a jiné trhy hádky byly přes tu chvíli, a v době husitské provozeno i násilí. Novoměstští totiž začali sobě o své újmě — nejprve jen z mála — také trhy jiné: vyzdvihlité před samou branou Staroměstskou na svých gruntech trh kurný a po něm i trh „krámů bohatých“. Nejprve začaly ženy sedati „na stoličkách, před nohami pepř neb šafrán v malých hrstech po penízi prodávající“²²⁾ — až z toho vznikly krámy takové, jako mívali Staroměstští u radnice. Tržníci čili huť neb stodolu, tím způsobem vzniklou a kdes nedaleko Mostku v dolejší kuse Koňského trhu postavenou, r. 1434 Staroměstští, vpadše do města Nového, rozmetali násilně. Císaře Zikmunda rozkazem smiřována obě města,²³⁾

¹⁶⁾ Strnad-Plachý, Paměti 154.

¹⁷⁾ V Mýtě také jen tři dni. H. Jireček, Mýto 28. R. 1604 přidává císař Ronovským „den“ k jarmarku, a to zvláště na dobytek. Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 113. 155.

¹⁸⁾ Kn. arch. pražsk. č. 331. 107. Sněmy V. 173.

¹⁹⁾ Na př. Plzeňským r. 1363 Karel IV. udělil právo, aby „jarmark po dříví neděle pořád zběhlé, totiž osm dní před hodem sv. Bartoloměje a osm dní po téměř hodu věčně trval“... „aby měšťané, obyvatelé i kupci kupectví svá, zvláště železo a usně pospolku anebo dílně, po kusech na tom jarmarku svobodně prodávati mohli“. Lib. divers. sent. č. 4. v arch. plzeňském 339.

²⁰⁾ Arch. c. k. místodrž. Missiv. 62. 195.

²¹⁾ Tomek, Praha II. 407.

²²⁾ Arch. pražsk. č. 331. 72. 76. 86 Rukop. budiš. Politica nadepsaný, fol. 140—146.

²³⁾ Smiřena ubrmansky čtyřmi kommissari, mezi nimiž Jan Kralovec, hejtman vojska sirotčího — a ti ustanovili, kdoby po smíru začal něco, „aby mu ani v tom městě kázali hned jazyk protrhnouti“. R. 1439. Tamže fol. 86.

á slova, která při tom smiřování pověděli Novoměstští, zůstala platnými naporád a dávno ještě po Zikmundovi. „Nemůžem jinému rozuměti,“ tak děli, „než co se jim nebude líbiti v našem městě, všemuf tomu předsdělí, že jest to proti jich právom, chtěje tudy, by město jich se rozmohlo a rostlo, a naše hynulo a pustlo.“²⁴⁾

Dlením doby aspoň potud jisté sblížení se stalo, že řemeslníci novoměstští sedali v koticích staroměstských a naopak; ale kyselostí bylo ještě za celé století 16. dosti, obzvláště nechtěl-li novoměstský mistr státi se oudem cechu staroměstského.²⁵⁾ Staroměstští bečváři objednali si dokonce „klamem“ při králi Ferdinandovi I. — nepovědomo kdy — majestát, že Novoměstští nesmějí v Staré Praze dělati ani prodávati: prý nezhyňou, neboť Nové město jest větší Starého.²⁶⁾

K trhům týdenním směli přicházeti přespolní řemeslníci se zbožím svým, ale nikoli řemeslníci všech řemesel, a kteří směli přijíti, bývali všelijak obmezováni proti domácím. Na příklad v trhový den nesměl do některého města přinésti kožešník přespolní „díla šitého“, směl přinésti jen „forkaf“, totiž kůže a kožešiny, a to byl povinen „nejprve domácích kožešníků pobídniti ke koupi“, anž směl dopustiti, aby se jiní přespolní v tom přebírali.²⁷⁾

V Mladé Boleslavi k tomu ještě přičiňovali, nebude-li se mocí přespolní kožešník smluviti o trh se zdejšími, aby „se s tím tu nešenkoval pomálu ani neprodával“, sic že mu toho právem zhájí.²⁸⁾ Asi z míry nepřijemná věc byla přespolnímu obchodníku řemeslnému, že domácí řemeslníci směli mu dílo ohledávati, hodné-li nebo nehodné, a že při tom z nepřízně dobře mohli ho tisknouti.²⁹⁾

Jen k těm řemeslníkům přespolním bývala větší volnost a přízeň, kteří vozívali zboží do města takové, jehož tu nikdo nedělal. Tak na příklad všickni všude bečváři toho dopouštěli, aby bečváři „horáci“ „horácká nádobí“, jakožto „jednoduché konve, střízky, necky,

²⁴⁾ Viz žalobu Starom. k arcikn. Ferdin. a srovnání o trh čtvrtěční senný, slamný, obilný a dřevní; o sobotní trh masný atd. Kn. arch. pražsk. č. 331. fol. 139. Hádky o sedání v koticích soukenníků staroměstských a novoměstských v reg. soudu komorn. č. 24. A. 6. fol. 325. z r. 1500. Kožišníků novoměstských žaloba roku 1568, že jim staroměstští „sedání letního a prodeje v koticích kožišných nedopřávají“. Ubrmané, mezi nimiž Jiří Melantrých, vřpověděli, aby novoměstští sedali v Star. městě od Zeleného čtvrtku až do sv. Ducha. O místa aby losovali. Kn. č. 556.; a kn. soudu kom. č. 14. G. fol. 102. 149. „Jedni sedali na jedné straně, druzí na druhé.“

²⁵⁾ Arch. pražsk. č. 1132. 124. Příklad z r. 1569.

²⁶⁾ Tamže č. 1133.

²⁷⁾ Sedláček. Rychnov 51.

²⁸⁾ Kn. smluv Mladobolesl. č. 1. fol. 42. r. 1545.

²⁹⁾ Jindř.-hradečtí konšelé r. 1604 nemohli než jednoho přespolního hrnčiče pro tu věc v přehranu vzíti. Všecek hrnčičský cech žádal totiž, aby nebylo dopuštěno hrnců cizích do trhu voziti, poněvadž prý našli u jednoho přespolního dílo nehodné. A konšelé vyřekli, že nic nehodného nenalezeno při tom hrnčiči, a že povoluje se i na dále cizím, aby o trhu sedali „v komárkách“ se zdejšími zároveň Manual J. Hradece r. 1604. 137.

srány, mísy a talěře“ na trhu volně a v každý čas i mimo trh kládali. Už v starodávném řádě bečvářském v Praze tak čteme divíme se, že tak ještě platno bylo r. 1656.³⁰⁾ A když lounští čváři r. 1596 přiběhli do rady, stížnost činíce do nějakého Němce hráka, že dížky, konve, škopecy v městě podle své vůle i kromě se trhového prodává, odpověděli konšelé, že mu toho zhajovati nebudou. Zhájili by prý, „kdybyste sami to dělali uměli, ale nemíte, a sousedé potřebují.“³¹⁾

Kdož přijížděli k městským trhům s potravinami, zvláště obilím, ti ovšem povinni byli cly a platy jako jiní v trhu proavači a poddáni byli policejním řádům, které poznáme na svém místě, ale jináče jich nikdo nikterak nestěžoval, spíše je lidé rádi dělali, a nechtěli-li k městu dojížděti, bývali k tomu vyzýváni, to i prošení.

Připuzovala k tomu mimo pilnou potřebu patrně i konkurence zinská. Cizinci přijížděvali do Čech a „naládovavše“ po vsích obilí, vyváželi je ven takovou měrou, že při menší ourodě nastal nedostatek chleba v zemi a do nedostatku takového nejvíc v městech bývalo toužíváno.³²⁾

Protož k prosbám posílá městských i sněmovní zákazy vydány ou o láduňcích nejedny, k prosbám měšťanů pražských i samí králové nejednou vývozy obilí zakazovali neb aspoň tak obmezovali, aby nepřijížděl cizí obchodník sem do království s prázdným vozem, s prázdnou lodí, alebrž aby také něco do země svezl na prodej.³³⁾ Také měšťané měst poddaných prosívali vrchnosti svých, aby vůkolní sedláky nutily k trhům do města s obilím.³⁴⁾

³⁰⁾ Kn. č. 203. 93. kn. č. 994. 247.

³¹⁾ Kn. reg. radní lounsk. č. 1. A. 4. fol. F. 1. Při tom také na jevo přišla neupřímnost, že domácí bečváři sami u hráka kupovali a po trhu pak usedlům draho prodávali.

³²⁾ Arch. plzeňský. Lib. expedit. č. 10. 157. „Zhajovati jsme počali (cizomědem láduňk obilí v městě Plzni) a tak oni svému ládování, v městě nejlépe průchodu, ves ode vsi, dvůr od dvoru šli a obilí na silnicích kupovali, ládovali, tak že téměř lid sedlský žádného k nám obilí do města nezli, moha toho všeho draze doma vybyti; tím se trhové lehčí, i musili sme se ládování v městě propustiti, a tak jiné znamenité věci se dějí k ujně a zhynutí živnosti a obchodů našich městských.“

³³⁾ Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 20. fol. 45. 49. O podmíněném láduňku 1538. Tamže Missiv. č. 20. 132. rozkaz Ferdin. z r. 1539 do všech krajů: „proučíme, abyste obilí ládování ve všech zastavili, a sedláci aby do měst přestěček na svobodné trhy vozili.“ Fol. 167. mandát obnoven zase. Po nové mandáty z r. 1561 čtou se v Chaosu arch. pražsk. a ve Sněmeh. Ze jedni z šlechty byli z nechuti k městům příznivci cizinského ládování, to mno z propošíc sněmovních r. 1546 v budiš. rukopise (Politica) fol. 403. stojí, aby ládování ven ze země nebylo dopuštěno, „kromě kdyby kdo země olova, železa, sůl neb jaké jiné potřeby přivezl, ten bude moci na vůz obilí sobě nakoupiti“. Při tom je poznámka stručná a domluvná: „n artikul vyvrhli.“

³⁴⁾ Listář pernštejský č. 3. 40. Pardubičti žalují r. 1550, že mají špatné trhy

Co Pražané podnikali a za řád měli, aby „hosti“ s potraví nami do města přilákali, to nejlépe postřehujeme na trhu rybím.

Ryby jídaný druhdy hojnější a obecnější měrou než teď, jednak bývalo více postních dní, jednak byly tehda ryby z hojných českých vod pro svou láci přední potravou chudých lidí.

Hosté rybáři bývali tedy v trhu vítáni. V Praze jim řádem starodávným bylo zaručeno, že „právem na ně nemá sazeno býti“, leč s opovědí u královského i městského porybného. „Když pást nastane, tehdy od hostě má se vzíti 4 gr. míš. a od domácích přikupnic po 2 gr., za to dřev se nakoupí, aby topeno bylo (v boudě) hostům, aby nižádné zimy netrpěli.“

Několik kusů řádu rybního dotýkalo se té bezpečnosti, aby host prodava, k svým penězům přicházel. Ustanoveno bylo totiž, aby „na trůky“ sto překupnic prodávalo ryby, od hostí z vozů koupených. Tyto pražské rybářky měly k trhu jen s dovolením ouřadu městského připuštěny býti, a porybný ouředník měl za to státi, „aby každá byla jista záplatou, že hosti zapláceno bude“. I protož bylo za řád, „aby hosti jinde placeno nebylo od rybářek nežli v boudě před porybným, a kdyby která ušla z trhu a platiti nechtěla, porybní mají poslati po ní své služebnyky, aby zapláceno bylo, a pakli by jíti nechtěla, právem (rychtářem) jmá připravena býti a postavena v boudě před porybnými oběma“.³⁵⁾

R. 1512 přičinili Pražané k řádu tržnímu i ten kus, že smějí hostě prodávati ryby v Praze na spolku, čehož druhdy jim bránili. Praví: „Známo jest, že někdy připadne ku pátku vozů třicet, a to nečasto bývá, protož aby ryb tím více bývalo, čím také odrazení bývají rybáři, to jest potřebno znáti: když lidé přivezouce statek svůj na spolek ho odbyti mohou, rádi se potom navracují.“³⁶⁾

Podobné ochrany požívali i ti, kdož přivezli na pražské tůně čili sklady k hospodáři tůnskému. Obzvláště dbávaly ouřady toho, aby hosti na tůních neztratilo se nic, tedy aby obdržel zase, kolik ryb hospodáři vyčetl; a jestliže v pražských tůních nesměl dovézt rybák ryb tržiti, host směl část uprodati, ale jen „jedné z těch bab, které na trhu sedají“, a jen kopu ryb, víc nic.³⁷⁾

V „unterláku“ a v „huti“, kde kupci skládali ryby slavné bývali pacholci řádem vázání, k hostinským, rybářům a kupcům chovati se uctivě a nekřičeti na ně o zpropití. Na druhou stranu ovšem řád ustanovil: „nedá-li kupec hostinský od merkování tun zpropití, merkuj sobě sám.“³⁸⁾

A ztratil-li se sud, či tůna, křidou a železem merkovanou, kterouž kupec odevzdal v unterláku, bez milosti k náhradě huá

³⁵⁾ Řád rybní asi z r. 1530. Lib. rer. memor. v arch. pražsk. č. 3 27—38.

³⁶⁾ PH D. Miscell. č. 75. IV. fol. 7.

³⁷⁾ Kn. arch. pražsk. č. 332. 27—38. V pražských kotech tůních r. 16 bylo 31 stolice, prázdnych 5. Kn. č. 894. 201. v arch. pražském.

³⁸⁾ Miscell. při Desk. č. 75. 30. 31.

pacholci, „poněvadž každý povinen sobě poručeného pilněji ztrovati nežli svého“.³⁹⁾

Také cizí řezníci bývali o „frejmarcích“, obyčejně v sobotu nahaných, k trhům do města zváni přes to, že domácí řezníci jich děli neradi.

Některým přednostem konečně i uhlíři, k trhům městským říjždějící, těšili se. Všude jim totiž dovozovali, aby po trhu, je-lice dům od domu, prodávali uhlí, jehož bývala všem domácno-tem i řemeslům některým pilná potřeba.

V Praze býval trh uhelný po tři dni v témdni v městě Starém, po tři dni v Novém.⁴⁰⁾ Mimo to byla v obou městech stálá ulice čili bouda uhelná, v které uhlí a smolu prodával správce uhelného trhu, jemuž říkáno uhelný rychtář. Jakmile přivezli uhlířští vozatajové vozy a pytle s uhlím do trhu, musil hutní rychtář zachati hned obchodu svého; směl k trhu vykládati pytle s uhlím řed huť jen mimo trhový den. I v Praze smávali vozatajové uhlířští uhlím po ulicích, ale řád starobylý chtěl tomu, aby neprodávali hlí draže, nežli v trhu bylo. Uleviti a „ponížiti“ prý mohou.⁴¹⁾

Trh týdenní začínal se v městech tím, že vystaveno nějaké úřední znamení. Obyčejně to byl vích na tyče, v Lounech praporec; v Brodě Vyšším dřevěnou ruku s mečem vztyčovali na praporeč⁴²⁾ na znamení „frejmarku“ či svobodného trhu a zároveň na pamět toho, že má býti v trhu pokoj zachován. Vystavující to znamení, zvonívali služebníci obecní ve zvonec radního domu neb jiný zvonec v trhu, na huti a kdekoli zavěšený. Na konec trhu vonilo se zase, a „vích se strhoval nebo svrhoval“.⁴³⁾ Dokud znamení stálo, kupovala „obec“ čili obecnstvo, kromě židův a přecupníků. Když se vích strhl, směli teprve ti obojí kupovati.

Prodavači kteříkoli bývali povinni trh týdenní obsazovati už ráno, a to jen v místech sobě vykázaných buď v kotcích, buď mimo ně.

V Praze měnivali místa v trhu drobným prodavačům rok o rok. Na příklad o rybářkách, které na rynku Staroměstském sedaly, praví řád: „Poněvadž taková místa v moci pana purkmistra a pánů zůstávají, nemá jich sobě žádný osobovati ani za dědičné pokládati, než každého roku na den sv. Matouše neb sv. Václava každá rybářka má se postaviti v boudě, a kde které místo se vykáže,

³⁹⁾ Miscell. při Desk. č. 57. fol. 16.

⁴⁰⁾ Rukop. strahov. fol. 299. Trh ten v městě Novém od r. 1361. Tomek, Praha II. 409. Miscell. při D. č. 16. fol. C. 19. Též Manual novom. č. 88. 59. Uhlí sypalo se v Novém m. v pondělí, outery a ve středu večer „při shanci“, ba dosypáváno ještě ve čtvrtek ráno. Ostatní dny byl trh v Staré raze. V citov. pramenech jsou i hádky obsaženy o uhelný trh mezi oběma městy.

⁴¹⁾ Kn. č. 203. fol. 1. Při D. Miscell. č. 75. IV. fol. 2.

⁴²⁾ Mittheilung. f. d. Gesch. d. Deutsch. in Böhmen. 1883. 328.

⁴³⁾ Kn. arch. pražsk. č. 203. 5.

tu a ne jinde ten celý rok povinna bude sedati".⁴⁴⁾ Přesedli-li kd kdo, vyzdvihli mu živnost aspoň na čas, anebo platil pokutu.⁴⁵⁾

I v drobném trhu chtíval městský úřad, aby nesedali prodavači dvěma místy. V témž rybím řádě čteme: „Kteří, majíce manžely, chtěli by dvěma místy sedati, buďto máte s dcerou anebo s thovaryškou s thovaryškou, ty všecky aby držány byly k tomu, aby jen na jednom místě sedaly.“

Rezníkům nařizováno v některých městech, aby osazovali v den trhový krámy buď svou osobou neb pacholkem a nikoli ženou.⁴⁶⁾ Jináč mívali řemeslníci i kramáři, šmukýři a jiní právo do krámce za sebe posaditi služebníci.⁴⁷⁾

Ve všech městech úřady kázaly prodavačům v trhu, kterak se mají chovati k sobě, kterak ke kupujícím. Všecky všudy řády cechovní zapovídají lání a hádky i oplzlá mluvení v trhu: obzvláště hrozí pokutou těm, kdo by kupce odvolávali. Pražským tarmarebníkům a kytličkám vyčítají řády městské, že, vybíhajíce z krámce a vycházejíce od svého víka, tahají k sobě kupce; mimo to že sobě tuze nadávají, „nestydíce se lidí ani Boha se nebojíce“.⁴⁸⁾ Rybářským zapovídá se křičeti kupcům: „Pojď ke mně, já mám dobrou neb tučnou rybu!“⁴⁹⁾ A tak nápodobně čteme v každém jiném řáde.

Státi před krámem a louditi obecnstvo, zdá se, že bylo zcela obyčejně obvyklo při všech obchodech. I uzdaři tak prohřešovali se: Václav, učenník uzdařský, byl r. 1590 pro takové loudění od uzdaře Šilinka velmi bit. Stál „před krámem a pobízel kupců, říkáje, že má tu svobodu u krámu mistra svého pobízeti“. Šilink mu nadal hudlařů a potvorníků a pak mu nabil.⁵⁰⁾

Podobnou bitvu svedly r. 1601 v Kutné Hoře „v chlebnicích“ Kalousova s Jedličkovou.⁵¹⁾

Hokynářky jindřichohradecké z obchodní zárlivosti podnikly r. 1604 proti perníkářům v trhu skutečné zbouření.⁵²⁾

V Slaném r. 1565 seprali se dva obchodníci na trhu hoří a kyjem „do krve nalití“; seprali se jednak z obchodní konkurence, jednak pro místo. A to místo bylo v rynku „na hnoji“. Práví se v orteli soudním, „jestli se jest Antošovi co ubližovalo na rynku v trhový den na tom hnoji, na kterémž on Šimon stáde-

⁴⁴⁾ Kn. č. 326. 43. arch. pražsk. Vykazovalo se místo losem.

⁴⁵⁾ Na přesednutí v rybím trhu pražském bylo 5 grošů.

⁴⁶⁾ Zřízení pardub. r. 1515. Arch. Pam. VII. 524.

⁴⁷⁾ R. 1510 postihla Bláhová, pražská ševcová, svojí zástupkyni, až z trubly v trhu kradie peníze. Odvedli ji přes nářek její do šatlavy. Kniha rychtářská č. 106.

⁴⁸⁾ Kn. č. 203. 38. arch. pražského.

⁴⁹⁾ Miscell. č. 75. IV. 4. při D.

⁵⁰⁾ Kn. č. 1122. process č. 205. arch. pražsk.

⁵¹⁾ Nadaly si k... biřických, k špalku odsouzených. Za to posedli obě 14 dní. Memorial Kutné Hory v Mus. fol. 34.

⁵²⁾ Manual Jindř. Hradce. z r. 1604. fol. 58. Nejprv podaly v spisích d rady své žaloby.

y prodával, měl jest on Antoš to na právo vznéstí“. Ale zavřeli slanští oba na 14 dní.⁵³⁾

Zvláště v Praze velmi málo na udidlech mívali jazyk prodává a prodavačky. Něco na ukázkou. V plátenických koticích o kterých r. 1524 sedí služebná dívka místo své paní Vozové. Přijde kdosi kupovat. „Nekupuj u vocasa,“ křičí sousedka Blažková, „pojď radš hlavě!“ A obrátivši se k dívce volá jí: „Seď, kobylo, seď nad aci v kuchyni.“ „A pročez bych neprodávala?“ ozve se děvče; čemuž odpoví Blažková příslušnou nadávkou: „Protože sme tě zí se nepřijaly!“ Z toho byla rvačka a soud.⁵⁴⁾

R. 1518 kterýs den v koticích soukennických přiskakovala Milášová soukennice k Řehořové soukennici, „tepúci pěstí v pěst mluvěci v tom, že tys větší tista nežli já, mám statek dobře bytý, ale ty máš statek lidský!“ K tomu odvece Řehořová: „Hrdlo lžeš, ty mrcho suchá, zelená a zlá!“ Odpověď zase: „Nadmi š, ať sem tlusta!“ „Nechť tě čert nadýmá!“ — A v tom volali ně muži: „Bojte se Boha a styďte se lidí!“ Snad ani ne na pobožné slovo mužův, jako ze strachu mužského bití hned odešly ny ke svým „šrákům“.⁵⁵⁾

Na Ovocném trhu téhož roku měly zlé posezení dcery ovocce Kateřiny. Šaršounka ovocnice jim nedala s ovocem nikdyž žko od sebe seděti. „A sedete-li,“ křičivala, „že po vás nohama šlapám!“ I radily ostatní ovocnice dcerám Kateřininy, „aby došly faráři, v které jest ona osadě, ať ji potrese a uvede obě strany dobrou vůli“.⁵⁶⁾

Rozvaděné prodavačky v trhu vyčítaly si všecko na světě. častěji děti. „Já svých dětí nesbírala po kopřivách jako ona!“ t mluvily si r. 1563 prodavačky nymburské.⁵⁷⁾ R. 1542 pravila žská plátenice Kousalka Anně Blažkové z Pereftu, též plátenici, jprv, že bývala kuchařkou. „Chudoba cti netratí!“ křičí paní odvet. Po té jí vyčetla, že „děti její se narodily dřív, než měly.“⁵⁸⁾ tom též o muži jejím Blažkovi z Pereftu „křikala Kousalka koticích, že byl na zámku kyjem pasován pro slepice, které dl“.⁵⁹⁾

V dobách Rudolfových ženské jedna druhé dosti často vyčítají trhu, že nepoctivě a nemravně vydělala peníze na dvorských ncích. Cihlářka r. 1514 křičí v trhu Zeleném Kočové, „že na

⁵³⁾ Zemsk. arch. kn. appellač. č. 4. str. 807.

⁵⁴⁾ Kn. č. 1047. fol. G. 15.

⁵⁵⁾ Kn. č. 1046. 169. 170.

⁵⁶⁾ Kn. č. 1047. fol. D. 16.

⁵⁷⁾ Kn. svěd. nymburském

⁵⁸⁾ Z toho dlouhý soud; advokát uražené matky tvrdil, kdyby i před n dítě se urodilo, to by „proti vyměření o tom hvězdářskému nebylo“ — ázal na to „figuram coeli téhož dítěte a sepsání od mistra Šuda“. Kn 30. fol. 506.

⁵⁹⁾ Kn. č. 475. 67. Arch. pražský.

Persianích mnoho dukátů vydělala, že jí je do pleny házeli, a že je až i do bláta rozhazovala, a že děti její kat zvěsí!⁶⁰⁾ podobné výčitky častěji nežli v trhu Zeleném a Kurném slyšelo bylo mezi šmukýřkami a roušnicemi, kteréž klásti jest za dne „modistky“. Volala jedna druhé, „kterak jí zemané klobouky pěti kopách kupují a po padesáti dukátech dávají“; jiná vyčítala sousedě, „že chodí s zemany na procházku“.⁶¹⁾

Největší křiky bývaly vždy v pražském tarmarce, aniž staly, když začátkem 17. století zostřeny jsou tresty na „hampejzování v trhu“ tím slibem, že vyzdvihne se živnost nepokojná anebo že vinník složití musí 10 kop míš.⁶²⁾ v novém tomto přinejším řadě sváděl úřad „hampejzování“ tarmarečné na to, že bývají lidé, „živnost provozující, často trunkem obtíženi“.⁶³⁾ A se, že to není pomluva; čtemeť na příklad v soudní knize státní městské r. 1596, že Anna Haškova, „neušetřujíc sobě ani pana radu tu přítomného, Anežku jedním kamenem i druhým těžce v udeřila, načež Anežka těla svého chráníc, udeřila Annu v hlavu čtvrtěčkou, v které pálené mívá“.⁶⁴⁾

A ptáme-li se, proč nadala na příklad tarmarečnice Alžběta tarmarečníku Procházkovi, odpoví kniha: „Alžběta dala se v hádku, že nemá počinku kolik dní, a někdo že na kopy trží, ona bídila, že nemůž utržiti“.⁶⁵⁾

Všecky nadávky vsudy, které známe z jiných vrstev tehdejší společnosti a které vypíšeme na jiném místě, všecky ozývají se v trzích. „Šelmovali si, zrádcovali si, nadávali si krkavců a jiných všelijakých.“ Tu volal a velel jeden druhému, „aby šel prodič k stínadlům neb k šibenici“;⁶⁶⁾ jiný zase křičel, „aby druh stotisíc na mák rozrazilo“; třetí hrozil: „Já pošlu pro pachy rychtářova a dám tě do vězení a odlámou ti křídla, a hrubě tě zmáší!“

⁶⁰⁾ V soudě pravil Blažek, že „ctní lidé od cisařů a králů podle znamení skutků mečem a ne kyjem pasování bývají!“ Tedy opravil Kousalka řkouc: „Ne tak, byls pasován od nebožt. pana sudiho tesákem nevim pro sejr-li nebo petružel.“ Kn. č. 1130. 524.

⁶¹⁾ Příklady v též knize č. 475. Jeden fol. 170.

⁶²⁾ R. 1613. viz kn. č. 475. 44.

⁶³⁾ Tamže 45.

⁶⁴⁾ Arch. pražsk. č. 1167.

⁶⁵⁾ L. c. 37. Svady z vážnějších příčin, na příklad z té, že by jich druhému zboží ustraňoval, byly řídky. Ale byly přec. R. 1591 zle v pražských kotech chlebných. Pekařka Grobianová kradla pekaře vodce v kotech chlebě, s něhož skrajovala znamení pekařské, až byla v chycena. Doma prý měli „vozejček, jako v něm děti vozí, plnej chleba znamením Jana Pěnivody“. Z toho veliký křik v trhu a dlouhý spor v Kn. č. 1122. process č. 195.

⁶⁶⁾ O tuto nadávku soudili se r. 1613 Červinka s Čapkovou. A Čapková chtěla odkladu, až prý opatří se advokátem, odevce Červinka: „tak dobře v tarmarce tlachati umí, proč by sama odpovídati nemohla?“ č. 475. 5.

I jména nová vymýšleli sobě. Na příklad řekl r. 1613 kdosi tarmarce sousedě své „svodnice a haramije“. Z největších urážek a trhu bývalo nařknutí, že ten aneb onen není hoden sedati ostatními z některé nečestné příčiny. Volali sobě na příklad: Nejsi hoden mezi námi státi neb sedati, zabils psa!“ To byl nářek těžký, neboť dokázal-li se, byl prodavač z trhu, a řemeslník z cechu vyloučen. Ta věc malicherná bývala za nečest kladena. Rádi věříme Ondřeji, pražskému vetešníkovvi, když mu r. 1537 vyčetl psa vetešník Václav. „že toho nářku nemůže sněsti, že se nic nedopustil, o by jeho cti ke škodě bylo“. Městský úřad smířiv oba vetešníky ohrozil jim, řeknou-li si to ještě jednou, že posedí v šatlavě za neděle.⁶⁷⁾

V masných krámech někdy nabyly podobné hádky obzvláště vrvého rázu. Rozhňevaný řezník nebýval mocen sebe a ze slovy líhla se hrubá bitva. Ale ani slova ani posuňky před bitvou řeznickou nebývaly někdy pěkný. Na příklad r. 1523 pohádali se dva řezníci, Hájek a Nešpor o náboženství v masných krámech. A hned Nešpor přešel z náboženství k urážce: „Zvyjedený pse, však jsem se do města nevplakal jako ty!“ A „Hájek na Nešpora vodorýl se jako pes, a šly tudy ženy dobré a plily a řekly, aby toka nedočkal“. Po té bili se chvoštístem, nožem a cempretem.⁶⁸⁾ V Rakovníce po malých slovech už už na sebe házeli řezníci v masných krámech librami železnými až do smrtelného úrazu. R. 1571 učinil tak Moutvička Sedlčanskému pro slova: „Ty poedinou dvoje maso prodáváš, což zapověděno!“⁶⁹⁾

Také nepravíme, že by jediní řezníci v krámech svých tak při zlosti chovali se. Víme na příklad, že i pražští měsččníci, tedy řemeslo velmi krotké, r. 1523 v kotcích cihlami se pohazovali Ondřeje Botu i Červenkovou dosti škodně zranili.⁷⁰⁾

Ouhrnem ovšem nelze býti na pochybách, že v trzích, na místech „pokojných“ čili „frydních“, kdež nepokoj trestával se úžeji, většinou času býval svatý pokoj zachovávan; také bývala policie dosti tuha, o čemž položí se v knize o policii městské. Že mezi pokojnými nalézali se kazimírové, toť věc na trhu příliš přirozená. Praví to dobře sv. Petr k Pánu v Rozmlouvání svém roku 1585:⁷¹⁾ „Kteríž podle sebe sedí, málo kdy o přízni vědí; než čeměr se vždycky sváří; paklit se trefí opilí, tuť jsou teprv sobě milí, tak že se ctí na ulici, až je slyší lidé všelici: šelmy, zloděje

⁶⁷⁾ Kn. č. 430. fol. 252.

⁶⁸⁾ Kn. č. 1047. fol. C. 3. a kn. č. 1129. 443. Tu je ortel: „Poněvadž půtky společné hanění jest vzniklo; také skutek, že jeden na druhého vzeť, chvoštístem i také cempretem házel a tak nelidsky se vodorýval, den druhému nápravou povinen není (nemusí se odprosití), a páni je berou kázeň oba.“

⁶⁹⁾ Kn. soudní z r. 1571. v arch. rakovnickém.

⁷⁰⁾ Kn. č. 1129. 442.

⁷¹⁾ Rozml. sv. Petra s P. o obyčejích nynějš. lidu. Z Konr. Hosa r. 1585.

a zrádce a hned všecko zlé na krátce, svobodně sobě spílají; té podobně jich ženy, šlundry, mošny, feny.“

Takového kazimíra v trhu charakterisoval kdos v Praze roku 1518, klepaje mu mezi oči: „Ty Šípe, ty Šípe, vždy famferuješ, vždy ledajakých různic hledíš, vaježdky činíš, proč vždy těch zá-lusků hledáš?“⁷²⁾ A v Mělníce pravily r. 1575 ženy o jedné své družce: „Nechtějice se s ní vaditi pro její nectný jazyk, neb když která co řekla, nenechala na ní za peníz cti, nechaly sme jí tak. Byla na ní přísada co na vzteklé tistě.“⁷³⁾

Jako všecky jiné hrůchy, takž i svády a nepokoje v trhu bývaly sčítány na dábla. Pravili Rakovníčtí, rušice r. 1588 Lidě Vrbové „handl živnůstky“: „Lidé zlí, ponuknutí majíc od dábla, nepřítelů duší lidských, pokoje nedají, bouří a divných různic vyhledávají; protož té Lidě, že bližní své tupěla a na nich, jak přísloví jest, za peníz cti nenechala, i aby neskrocený jazyk její v udidla vzat býti mohl, vidělo se nám zapověděti handl.“⁷⁴⁾

Od hádek k jiným scénám v trhu! Že přicházivali starší cechovní ohledávat zboží všelikteraká, to víme; rovně tak víme, že sbírali zboží, bylo-li některak proti řádům. Nejvztekleji provedli tuto úlohu roku 1613 v pražském tarmarce ševci. Vůdcem byl jim Jan Quintus; přišli do tarmarku pobrat nějakých škorní tarmarečnickovi Bambovi. „Přišli a matku Jana Bamby porazili, dě-fátko pod štokem převrhli, jeden jemu na krček nastoupil, manželce jeho pod podolek sáhli, hledajíce tudy, jako by tam starého obuvi schovati měla“. Druhý den přišli zase a přivedli s sebou písaře rychtářova a pět pacholků právních, jimžto kázali Bambovu v remenech odvésti, poněvadž prý prodávala obuv, které neměla prodávati. Z toho byla síla žalob a soudů.⁷⁵⁾

Scény hrubých žertů také odehrávaly se v trzích. Obzvláště na židy mívali kramáři zálusky; tropili si šašky z nich, věšivali jim leccos na kaftany a někdy i rankou některou je podarovali. R. 1613 žalovali židé pražští do Blažeje Šenvesa, že jim „mysl pošvy na vobojky věší a posmíšky činí“. A městský ouřad vyřekl, že „by měl Blažej slušně do vězení dán býti, ale nyní se mu to promijí na ten způsob, aby se více toho nedopustil.“⁷⁶⁾

Z jiných příhod trhových neveselých dosti často přiházela se ta, že věřitel chtěl víko, štok, stůl neb část zboží prodavači sbrá-rati v dluhu. Bez křiku a bez rychtáře, tušíme, nikdy neodbyla se

⁷²⁾ Kn. č. 1046.

⁷³⁾ Reg. svědom. č. 27. 123. arch. mělnického.

⁷⁴⁾ Kop. v arch. rakovn. z r. 1588.

⁷⁵⁾ Jan Bamba prosil v radě, aby „tu pohanu přivedli jeho izně k s-pravě, a písař rychtářský aby byl napomenut, by se k měšťanům jině chet-než ke škůdcům, a všickni tarmarečníci konečně sami podali žalobu, že ševci berou obuv a s manželkami nemilosrdně zacházejí.“ Arch. pražsk. č. 475. 58. 93.

⁷⁶⁾ Kn. šestip. arch. pražsk. č. 475. 69.

a ta. Do malostranských kotečů chlebných přišla na příklad 1588 matka Šimona mydláře a „chtěla vzít Dorotě v dluhu jak na něm chléb prodává. Ale hned letěla zpátky na zem, a přišel její syn a dal Dorotě dva pohlavky.“⁷⁷⁾

Obecnstvo čili „obec“ v trzích smlouvalo se, kupovalo čili a chtěvalo přídavky neb nádavky⁷⁸⁾ právě tak, jako dnes se „Vohledej sobě dobře,“ tak napomínal jeden prodavač kupujícího, „vohledej, líbí-liť se, vezmi, nelíbí-liť se, nech“; jiný nabízel své velikou chválou. Některý kupující „vybral sobě, zboží, na peníze se mu zdálo“, jiný zle smlouval: „Ty, spust mi, chceš-li en trh se mnou vstoupiti, spust mi peníze dva, tři!“ Prodavač kal, že je sám „lidský dlužník“, „náklady že ho postihují“, „kaf“ že je dráh a tak všelijak nápodobně žalostnil.

Konečně se smluvili, a kupující vyčetl peníze, vybíraje minci jakou z uzlíků, váčků, méchýřů, z nader, ano i z bot. Některý byl také tím způsobem, jako Michal kožišník a Jan žid křtený, i z Nymburka, roku 1567 na Malé straně v trhu chlebném šli. Přišli k prodavačce Káci; kázali sobě 6 koláčů pletených třech groších bílých do deštěk svázati, vepsali svůj dluh do de, sebrali koláče i ceduli a — šli domů, do Nymburka. Pekař o Káci zbil a chtěl i ženu svou zbiti.⁷⁹⁾ Daleko horší kupovač bednář Balcar, jenž r. 1526 kupoval u šmukýřky pražské péra že je strkal do rukávů a, ohledav dobře příležitost krámnou, i pak vyloupil šmukýřku.⁸⁰⁾

Uznal-li některý kupující při některém prodavači zboží za nejně nebo drahé, mohl velmi snadno potkati se s nemilou odů. Na příklad r. 1512 Markéta měštka ptá se v kotečích Řevé: „Zač ty dvě hůsci?“ Pekařka: „Za groš“. „An maly jsú!“ ce Markéta — ale to si dala! „Šacuj dceru svú, ješto jsi ji ovala s záky po školách a jiné děvečky!“ Ostatních slov nelze psáti.⁸¹⁾

Když r. 1525 koupil Střelec pražský od Kabátníkové v trhu o a poznal, že nehodné a s lojem smíšené, nevrátila mu Kabátníková peněz jináče, než když jí byl groš ulevil.⁸²⁾ Hůře zvedlo 1613 Anně Smetanové, když vracela v pražském trhu pasířce lické pas, za 12 krejcarů koupený a z nehodné kůže pořizený. síla, aby jej pasířka zase přijala, že ji cokolivěk přidati chce, a nepomeškavši, tím pásem Annu Smetanovou přes hlavu a bila, a v tom Netolický popad svazek pásů normberských, jí řes hlavu.“⁸³⁾ V soudě tvrdil potom Netolický, že Anna na-

77) Arch. pražsk. kn. č. 1126. fol. A. 22.

78) Původ nádavků vykládá se v Schallerovi Prag II. 3

79) Kn. č. 1119. fol. 11. arch. pražského.

80) Kn. č. 1047. O. 20. Tamže.

81) Kn. rychtář. č. 106.

82) Kn. č. 1047. L. 14.

83) Kn. č. 475. 67.

dávala. Z odpovědi její, že totiž „lidem vůbec vejborné známo, kterak se v tom místě vejsadním pasíři chovají“, soudil bys, že nápodobné příhody nebývaly v koticích vzácný.

Kterak zdvořilí bývali řezníci, když jim haněno zboží, toho příklad pokusila r. 1578 v Praze Marta, děvče. Přišlo v trh a koupilo u řezníka Matěje Dobrého „játry a zaplatilo; ale on jí dal škaredu. Když mu řekla: „Já jich vzíti nesmím, aby mi paní nelála“, on je hodil s víka do bláta a mluvil jí: „Pší kůže, vari mi od krámu, nemám s tebou nic, táhni s celou hlavou!“⁸⁴⁾ Ale i v tarmarce volal r. 1553 tarmarečník Pilný Bílkové, aby mu šla od krámu, „sic že ji v póly přetne“.⁸⁵⁾

V obyčejném trhu dosti často hádky přiházely se mezi kupujícím obecenstvem samým, obzvláště šlo-li o překup. Jana Mikševice manželku, měštku pražskou, r. 1583 tuze kopl v trh Vidlák měšťan, podada jí slov hanlivých sílu: „Hurvy, volal, všechno překupujete, a my sousedé sobě kuřátka koupiti nemůžeme!“ Kopl ji, až padla na posadu.⁸⁶⁾

Týdenní trhy bývaly v městech druhdy i velmi veliky. V Praze obzvláště masný trh vychvalován. Čtemeť v Kosmografii bratří z Püchova, že „v Římě ve čtvrti létě tolik masa se neztráví, co se ho jediný den sobotní v Praze na trhu spatří; aby den ode dne, sobotu od soboty přes celý rok jako v Praze vždycky jednostejně nejlepší maso býti mělo, k tomu bez váhy se prodávalo, toho se v křesťanstvu nikdež nenachází“.⁸⁷⁾

Ale v týdenních trzích bývalo obchodní spojení toho neb onoho města jen s vřkolními všemi.⁸⁸⁾ Naproti tomu o trhu výročním, k jehož výpisu jsme se právě dostali, býval stok, shon a sjezd lidí z daleka na kolik mil cesty, ze vsí i z měst, a to nejen z měst českých. K jarmarkům našich měst, hranic nedalekých, přijížděli měšťané i ze zemí sousedních se svým zbožím,⁸⁹⁾ neboť jen jarmarky bývaly trhy do největší míry, s kterou tehdejší doba byla, opravdu svobodny.

Jakmile vyzvoněn jarmark, ihned na ten čas přestalo všechno obyklé obmezování obchodníků a řemeslníků; kdo přišel, přišel; co přinesl, vyložil. Prodej byl bez okolků obyčejných.

⁸⁴⁾ Kn. č. 1120. 4.

⁸⁵⁾ Miscell. při Deskách. č. 71. 341.

⁸⁶⁾ Kn. č. 1130. 275.

⁸⁷⁾ Kosmogr. Sigm. a Jana z Püchova. 463.

⁸⁸⁾ Trhy týdenní podobají se jarmarkům, jako malý obchod velkoobchodu Roscher, Nationalökon. III. 119.

⁸⁹⁾ A naši jezdili zase tam naopak. Což se hněvali soběslavští soukeníci r. 1469, majíce málo vlny, když jim překážel úředník šternberský jezd na jarmark do Lince! Arch. Česk. VII. 377. A r. 1512 zle a po česku volá ke knížeti Mišeňskému Litoměřičti na to, že Dražďanští překážky jim činí, když k jich „svobodnému“ jarmarku vína přivážejí, prý „nedadle nám, abychom své složili a prodali“. Rukop. litoměř. v Mus.

Jenom cizozemští velkokupci — zvláště suknáři — některou svobodu v svobodném trhu u nás podnikali: nesměli v žádném městě prodávati na lokte, než na celé kusy a postavy. Toho jim bahují Pražané jménem všech soukenníků království Českého starým privilegiem ještě r. 1650.⁹⁰⁾

V tom byla veliká svoboda jarmarečná, že všem přichozím zaručena bezpečnost osobní i tak, že nesměli býti o jarmarce obstarování pro dluhy svých spolusousedů, čehož jindy by se jim bylo nedostalo; všem lidem měl hověti fryd tržní — pax fori — jen ovšem ne zlodějům ani jiným zločincům.⁹¹⁾ Novoměstský rychtář r. 1536 sic vzal do vězení Matiaše, že Žatce s vlnou k jarmarku přichozího, poněvadž ho kázal Jan Řezáč, novoměstský soused, do vězení vzíti, ale když se ukázalo, že není zločinec, musil Řezáč všecku škodu — neboť zatím 40 kamenů vlny „oblehlo“ a zůstalo neprodaných — Matiaši zaplatiti ortelem konšelským.⁹²⁾

Městští konšelé i obec na jarmark se těšivali, neboť vedle slov Carchesiových „jarmarkové k dosahování a vnášení peněz do města nemálo prospěšni a poskytni jsou.“⁹³⁾ A což to bývala žalost, když pro zlé ostrachy moru, odpovědníků a lupičů nebo paličů musili konšelé některý jarmark po krajích daleko široko odvolávati. A kterak pilně se chystali řemeslníci se zbožím svým na jarmark, nadějíce se zisku, na dlouhý čas vydatného, to postřehujeme v cechovních rádech nejednoho řemesla, zapovídajících, že tovaryši „před jarmarkem“ z díla vyvstati nesmějí. I kupci a kramáři mívali všecku naději na výdělek z jarmarku. Víme to dobře z psaní lounského kramáře Fargeta, jenž byl hromadu peněz dlužen za hledbávi do Norimberka. R. 1682 úpěnlivě prosí norimberských kupců, aby poprodleli; prý chtěl poslati dluh, „ale pán Bůh všemohoucí morem nás těžce navštívití ráčil, že summou hnedky jarmarkové zapovědění jsou, tak že žádný obchod a žádného odbytu při věcech kramářských není.“⁹⁴⁾

Pražští velkokupci posílali své „služebníky“ po jarmarcích venkovských;⁹⁵⁾ také z ciziny, zvláště z Norimberka přijížděli

⁹⁰⁾ Origin. listiny žatecké v rukou pana prof. Jiráska. Obhájení dělo se proti „cizozemcům nekatolickým a ke království tomuto nepřínáležejícím“.

⁹¹⁾ Srovn. řády v měst. německ. Gengler, Stadtrechtsalterthüm 153. 154. Pochybujeme o té jarmareční svobodě, kterou přičítá d'Elvert Jihlavským. Aspoň v 15. století už nikde jsme nenalezli, aby prodáváči měli „freie Wahl des Standortes, keine Mauth — keine Standgelder oder sonstige Gebühren wurden abgenommen“. D'Elvert, Iglau 50.

⁹²⁾ Kn. č. 1130. fol. 170. arch. pražsk. Něco podobného stalo se Nymburským v Turnově. Psaní o to v kop. nymb. z r. 1556 fol. 96.

⁹³⁾ Stav městský Martina Carchesia 81. r. 1602.

⁹⁴⁾ Arch. lounsk. č. 1. C. 17. fol. 152. Oni mu odvětili, že už z předešlých jarmarků mohl jim práv býti. Nezaplátí-li, že mu pošlou na jeho náklad posla, ten se nehne, až zaplatí. Ibid. fol. 153.

⁹⁵⁾ Roku 1584 zjednala si kupcová Anna Zeydlhuberová „do handle za služebníka“ Kašpara z Střebanu a „ten, jsa odsýlán na jarmarky, na její peníze pankety strojil a opíjel se“. Kn. arch. pražsk. č. 1136. 183.

velkokupci na české jarmarky, aby tu nové obchody začali a staré dluhy od zdejších obchodníků zvypomínali.⁹⁶⁾

V Praze bývalo také dosti lidí, kteří živnosti hledali jenom na jarmarcích; nelze jich čísti k obchodníkům stálým: přišli občas k velkokupci, vzali zboží kořenné na úvěr a vyjeli si na jarmark. Z těch byla na příklad r. 1565 i Kateřina z Malovar. Krištof Bettengel, kupec, vydal jí k jarmarku sedm liber šafránu, za 20 kop pepře a cicvaru. S tím jela.⁹⁷⁾

Židé, jakož svrchu položeno, teprve r. 1584 koupili si císařskou resoluci, že smějí dojížděti na výroční trhy do některých měst. Nymburští bez císařských majestátů propustili jarmark židům dřív, ale ne všem. Píší r. 1556 do komory, že pražským, kolnským, boleslavským a rožďalovským židům k jarmarkům svým přicházeti nezbraňují; jiní židé však že trhů neuzívají u nich, právě tak jako „v jiných městech královských židům toho nedopouštějí“.⁹⁸⁾ Když pak židé v Nymburce osobili sobě přední místa v trhu mezi křesťany, a pražští a jiní kramáři sobě proto stěžovali, že sem víc jezdit nebudou, a „z toho i k bitvě přijíti chtělo“: ukázali Nymburští svým i cizím židům místo v trhu docela zvláště.⁹⁹⁾

Těšival se kde kdo na trh výroční; kupci těšivali se na dobré, zisťné obchody, a kupovači doufali, že uvidí nové a hojně zboží, jehož by jinak bez jarmarku byli nedošli; vždyť do některého města tištěná kniha nepřišla jinak nežli jarmarkem!

Že knihaři (rozuměj knihkupci) jezdili po výročních trzích s tehdejší literaturou, to víme z příkazu císaře Rudolfova, r. 1602 do Hory vydaném, aby o jarmark rychtářem sbírána byla zapověděná postilla Philadelpa Zámrského.¹⁰⁰⁾

V oněch dobách nelze ani jarmarku ani zboží jarmarečného tak pohrdavě oceňovati, jakož to spravedlivě tak činíme v přítomných dobách při jarmarcích, pokud kde jsou. Při tehdejších nebytí bystrých prostředků komunikačních, rychlé dopravy zboží nejuvdálenějšího a jiných moderních, bezpečnějších způsobů obchodních, býval výroční trh druhdy jediným možným střediskem velikého obchodu, výběru, styku lidí produkujících, obchodujících a konsumujících.¹⁾

A ti všickni dobře pozorovali v kalendářích, aby žádného jarmarku nepropásli. Také doufáme, že až po r. 1584 nikdo se tak

⁹⁶⁾ Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 108. 118. Tou příčinou vydal císař o kupci norimberském Krištofovi Domovi r. 1604 zajímavý patent. Prý pro palice všechny jarmarky zapověděny jsou — ale Krištofovi že dává právo vykládati se na jarmarcích při času, jak jarmarkové jdou, aby si mohl při tom dluhy vyupominati.

⁹⁷⁾ Kn. č. 1048.

⁹⁸⁾ Kop. nymburský z r. 1556 fol. 14.

⁹⁹⁾ Tamže fol. 9.

¹⁰⁰⁾ Arch. musejní. Listiny kutnohorské. Rozkaz jest dán 7. novmbr. H^o raltu Kolovratovi.

¹⁾ Srovn. Roscher, Nation, Ökon. III. 126.

no neomýlil. Ale r. 1583 oznámena císařským mandátem oprava něho dosavadního kalendáře Caesarova; Rudolf „milostivě roz-
l, aby po 6. dni měsíce Januarii hned na druhý den od jed-
o každého psáno bylo dne sedmnáctého“; což někteří poslušně
i, jiní nic, poněvadž byl původ opravy papež²⁾ — a co ta „roz-
lost“ o kalendář trvala, „nevěděli lidé, kdy kam na jarmarky
iti“.³⁾

Jarmarky druhdy konávaly se i v neděli a ve svátek,⁴⁾ z čehož
vláště čeští Bratři mívali pohoršení; z té příčiny r. 1506 usnesli
anechati „bezpotřebného“ chození na jarmarky, zvláště v neděli.⁵⁾

Když se čas výročního trhu již hrnul, všude najímání od kon-
tesaři, aby připravovali „stáně“, stolice a boudy. Tesaři tedy
pravovali, kde co bylo rozbitého nebo vetchého; tvrdili střechy,
onšelé kupovali hřebíky i nová prkna na jarmarečnou potřebu.

Z počtů městských vidíme zřejmo, kterak jarmarky vzrůstaly
ním doby. V Hradci Jindřichově na příklad platí konšelé r. 1489
přípravu a postavení „stání a stolic“ k jarmarku všeho všudy
roše — toť všecka útrata.⁶⁾ Proti tomu Stříbrští r. 1542 vydali
za prkna k jarmarku devět kop grošů!⁷⁾

A v Mladém Boleslavě r. 1619 vydali za prkna k třem jar-
kům 40 kop! Koupili jich 432.⁸⁾

²⁾ Zajímavě, kterak na tu moudrou a pilnou nápravu z počátku pohlíželi evangelici. Václav Kněževský, slanský měšťan, píše v Pamětech svých 184: „Po vydání nové pranostky od poctivého mistra Petra Kodiceilla se vše nebývalá, neslýchaná; a to z ponuknutí Antikrysta z Říma. Císař olf, král český, ten prve vydaný kalendář zrušiti a mandátem změnití, a kdež bylo v předešlém kalendáři 9 nedělí a 4 dni masopustu, to potom svým toliko 6 nedělí bez 1 dne bylo, a tak znamenitý zmatek v křesťevě se stal. Co by pak ten dobrý tatík v Římě tím obmyslel, věděti se může, než jest důmysl, že by víra evangelitská skrze to do protivenství očela.“ A když týž papež Řehoř, matematik i astronom vzdělaný, zemřel, r. 1586 Kněževský, „že lidé skrze jeho kalendář k znamenitým škodám přišli, a tak slyšeti bylo, když měl umříti, že mu pekelný voheň z oust Pán Bůh rač jednoho každého věrného křesťana toho uchovati, Amen“. v. knih. č. 54. A. 61. Čipernější nekatolíci (na př. Žlutický, primas v Rátnice) ujali nový kalendář hned. I Dačický dosti vážně o tom mluví. Rezek-Dačický, Paměti I. 156. Ostatně čti dějiny nápravy kalendářní v kron. Bydžovského v univ. kn. č. 17. G. 22. Též srovnej zajímavá akta o tom sněmeh VI. 427. Český sněm přijal nový kalendář r. 1583. Čti též v Bořeho „Mart. Medkovi“ 137. a v Lumíru 1860 II. 664. Moravský sněm přijal kalendář nový téhož r. 1584 — po 4 oct. šel hned 14. Brandl, Gloss. Pově-
mo, že němečtí nekatolíci rovně tak naivně hleděli opravě kalendářní. Augšpursce vynucena změna kalendáře děly. Riehl, Culturstud. 321.

³⁾ Rezek-Dačický, Pam. I. 348.

⁴⁾ Maurer, Frohnhfe II. 165. praví, že už v 8. století tak bývalo.

⁵⁾ Gindely, Dekrety bratr. 129

⁶⁾ Registr. purkm. v arch. J. Hrad. z r. 1487. fol. 19.

⁷⁾ Kn. stfib. č. 184. 340.

⁸⁾ Kn. mladobolesl. lit. D. r. 1619.

Mimo tuto outratu za prkna platili Boleslavští při každém jarmarce „stavným“, těm tesařům totiž, kteří stavěli a bourali boudy, po 40 groších.⁹⁾ A kteréž tesařské přípravy odbyli Jindřichohradečtí druhdy 4 groši, za to sto let potom platili Královéhradečtí pěti tesařům na den 15 grošů, a ti pracovali kolik dní před jarmarkem a kolik dní po něm.¹⁰⁾

V Praze bývaly jarmarečné boudy veliky, bylytě deset loket zšíří a zděli.¹¹⁾

Pokud nedostačovaly jarmarečné krámy prkenné, od konšelů prodavačům v plat pronajímané, stávali obchodníci v domech. Proti tomu se r. 1539 o plzeňském jarmarce ozvali soukenníci ze Stříbra. Prý nemají v Plzni k svému pohodlí krámů krytých. Plzeňští odpovídají, že nedostačují prkny, ač větší díl obchodníků „pod boudami stávají“, a poněvadž „rokyčtí, žlutičtí a chebští i odjinud soukenníci v domích přístupných s svými sukny stávají, vidí-li se jim, že chtějí péči míti, aby dům přístupný jim nařízen byl, kde by prostranně a v suše stávatí mohli.“¹²⁾

Nezakoupil-li sobě přesporní prodavač v tom neb onom městě místa k jarmarku stálého a určité odměřeného:¹³⁾ musival s jinými o stání své v budách a stolicích losovati.

Pražané vydávali svým řemeslníkům do jiných měst na jarmark se beroucím listy odporučivé stran losování a stání v trhu.¹⁴⁾

Rozumí se, že nebývali s losy svými prodavači spokojeni.¹⁵⁾

Po losování vítali se konšelé neb ouředníci tržní s příchozími jarmarečníky. Horští nedovedli se r. 1509 při takovém vítání přemoci, aby nevyčetli své kyselosti pražským kožišníkům. „Když odlosovali a vítali, po tom vítání to mluvili, že oni jim ne tak u Hory ukrojují jako oni v Praze, a k tomu že ještě ungelt a clo platí.“¹⁶⁾

O bezpečnost trhu výročního pečovali konšelé tím, že k němu zvláště najímali žoldnéře a pacholky zbrojné,¹⁷⁾ kteří hlídali nejen

⁹⁾ Kn. bolesl. z r. 1593.

¹⁰⁾ Reg. Kr. Hradce v Č. Mus. z r. 1605.

¹¹⁾ Kn. arch. pražsk. č. 203. 124.

¹²⁾ Lib. exped. č. 11. 49. arch. plzeňského.

¹³⁾ Příklad v knize pam. nymburské. 2. Smluvil sobě nožič Ticháček z Nové Prahy místo v Nymb., na němž o každém jarmarce vykládal.

¹⁴⁾ Jeden list leží v arch. kutnoh. bez čísla. Je vydán r. 1520 pasitům pražským, „aby ho v Hoře ukázali, kdež o jarmarce se jim vykáže místo jako v Praze, aby o taková místa pořádkem losovali.“

¹⁵⁾ Lounsk. arch. č. 1. A. 4. fol. E. 11. R. 1596: „Bečvářům poručeno p učinené o místa stižnosti, aby jako jiná řemesla každého jarmarku los metali a tu bez proměňování i vad a hadruňků řemeslem svým stávali.“

¹⁶⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1128. fol. A.

¹⁷⁾ „Žoldnéři o jarmark osadili rathouz pro příhodu za 82 gr.“ dí lounsk. kniha č. 1. E. 11. roku 1518.

městě, v radním domě a v branách, než i na silnice byli vy-
tíní.¹⁸⁾

Žoldněřům dáván na dni jarmarečné plat a strava. Čtemeť
počtech J.-Hradeckých r. 1492, že dávají „žoldněřům, ježto
jarmarce měli cest obhajovati a nevyšli nikam“, na pivo 6 de-
rů. O jarmarce „studeném“ r. 1507 vydáno žoldněřům 16 liber
asa, chléb, svíčky, vůz dřev a soudek piva. R. 1508 dali jim
mo chléb i nějaké „pečenky“. Z týchž počtů dovidáme se, že
ch žoldněřů bylo šest, a že stáli ve bráně, a někteří „vartýři“
byli v ten čas v radním domě.¹⁹⁾

Stříbrští platívali šesti žoldněřům 8 grošů na den.²⁰⁾ Třebe-
voičtí ještě r. 1598 odbyli veřejnou bezpečnost o jarmarce je-
ným žoldněřem za 4 groše.²¹⁾ Mladoboleslavští mívali počátkem
století na jarmarcích po 25 žoldněřích, jimž placeno po
groších; něco si také přivydělali strážci tím, že nosili prkna
ed trhem a po něm.²²⁾

Mimo žoldněře i hlídky, ponocní a hlásní jsou pro bezpečnost
u rozmnožování a najímání. V Pardubicích na příklad vždy
jarmark zvláštní dva hlásní sázení bývali na vysokou věž Ze-
nou, „aby pro nebezpečenství toho času ponocovali“.²³⁾

Ale ti strážcové jarmareční, jakož jsme je vyčetli, nebyli by
i postačovali, kdyby pomocí nebyli povinni bývali také cechové
meslničtí. Z každého cechu bylo určitý počet tovaryšů na dni
jarmarečné ozbrojiti a ti teprve něco byli platní.

V Plzni na příklad r. 1595 byli povinni řezníci vydávati v trh
ortoloméjský čtyři muže a v trh postní 6; sladovníci po každé
sýlali 6 zbrojnošů; ševci, kováři s koláři 3, soukenníci, krejčři,
čeváři, zámečníci, jircháři a koželuzi po 2, pekaři, pláteníci,
oboučníci, hrnčíři, kožešníci, provazníci, měšečníci, zlatníci spolu
truhláři po jednom. Tedy v Plzni 24 neb 26 ozbrojenců posý-
jí k jarmarkům cechové.²⁴⁾

Že také některé řemeslo té povinnosti vyhýbalo se nebo ji
lajak vykonávalo, to víme z poručení konšelů litoměřických
1589. „Cechům učiněno napomenutí, aby k jarmarku sv.-Ja-

¹⁸⁾ „Glejtů“ zbrojných, jako mívali v Němcích v 14. věku — že na př.
tržích frankfurtských některého kupce i 90 střelců provázelo — u nás
velikou měrou v 15. a 16. věku nikde nenalezli jsme. I když Kopidlan-
tosekával jarmarečníky pražské, nevíme z vyšetřování soudních nic o glej-
h. Německé glejty mají dobrý výklad v oněch 700 listech výhrůžných, jež
vá z konce 14. věku arch. v Kolině nad Rýnem. Roscher III. 125.

¹⁹⁾ Reg. purkm. v J. Hradci z r. 1487 fol. 33. 107, 111, 113.

²⁰⁾ Kn. stříbrská č. 187. 11.

²¹⁾ Kn. třebech. v Č. Mus.

²²⁾ Kn. bolesl. lit. D.

²³⁾ Počet pardub. II. 15. R. 1562 dostali oba 15 grošů za svou práci.

²⁴⁾ Rukop. v Č. Mus. č. 3. G. 21.

kubskému u větším počtu žoldnéře pro opatření města, osoby hodné a v zbroji náležitě, vypravili.“²⁵⁾

Za všecek čas, co jarmark trval, volával denně několikrát biřic městský, aby lidé ohně šetřili, tedy i tou příčinou pěti mlávali konšelé o zdar trhu.²⁶⁾

Na konec zmíněno buď, že v některých městech — více o tom z Jablonného²⁷⁾ — bývali povinni novotní měšťané ten první rok, v němž přijati v měšťanství, hlídati o všech jarmarcích jako žoldnéři.

Prodavači sjížděli se k jarmarku den před zahájením. Zboží svého hlídávali sobě buď sami, neb dávali poschovati u sousedů v domech i v radnici.

Že také někdy kousek zboží zmizel způsobem nevěrným, o tom čteme v pražské knize r. 1513.²⁸⁾ Plátenice „křikaly“ ráno v trhu, že jim schází zboží. „Mikuláš Vohnout vzal si dva svědky a šel mezi ty, které u něho před trhem plátno měly schováno. Ptal se každé: Jest to tvoje znamení na plátně? Odpovídaly, že jest, ale což mi do znamení, když 17 loket plátna nemám! Je v prostředku přestříženo plátno? Odpovídaly, že není. Tedy odpověděly: Když se znáš k znamení na obou koncích, tehdyť čert je musí shrýztí, cos mi dala, tos vzala. I zběhše se, křičaly na něho hřmotem, že na tebe nepravíme, než na čeleď, kterou máš!“

Mnohý prodavač, než vyložil na krám sobě ukázaný, aby hojnější měl prodej v jarmarce, pokropil vodou svěcenou a čaroval štěstí. O Jelínkové, ševcové v Lounech, vypravovaly svědkyně r. 1612, že o jarmark stolicí vynesla, „když klekání zvonili“, pak „místo kropila z nějaké flaštičky“, a „když vynesla obuv na rynek, šla jest od jednoho páru k druhému a něčím je potírala“. Když jí v trhu sousedky prodej hojný záviděly, napomínal švec Straka ženy své: „Nech jí, milá brachu, že toho na dlouze nebude. pamatuji nějakého Kohouta, v Chrudimi ševce, také měl štěstí na prodej, a potom byl chleba žáden; jí se také můž státi.“²⁹⁾

Jiný — než vyložil — popral se o místo. V Litomyšli r. 1594 Mikuláš Sejkora odstavil „šrák“ Čížkovi od domu svého, protože ho Čížek za dovolenou neprosil. Z toho bitva. „Oba se plundrovali, stolem na sebe strkali, a v tom každéj vzali po jednom dřevu, z kterých ten šrák byl udělán, a řekl Čížek: Udeř! A on jest ho udeřil přes záda, až jej přerazil.“³⁰⁾

Výroční trh zahájil se týmž způsobem jako týdenní. Jenže praporec neb jiné znamení vystrčeno výše. Obyčejně vlál praporec

²⁵⁾ Rukop. v Mus. č. 3. E. 3. fol. 69.

²⁶⁾ Kn. stříbrská č. 184. 133. 145. R. 1530 dán biřici „pro oheň volání“ 1 g.

²⁷⁾ Arch. musej. Listin. z Jablonné. Bez datum.

²⁸⁾ Arch. pražsk. kn. č. 1046 95.

²⁹⁾ Kn. lounsk. arch. č. 1. C. 35. fol. 193.

³⁰⁾ Arch. litomyšl. kn. č. 120. 168.

téže některé. Také zvonem zvoněno. V některých městech byly až do zahájení jarmarku brány městské zavřeny. Otevíraly se prve v hodinu třináctou, když se byli páni konšelé v radnici sešli počátek jarmarku oznámiti dali.³¹⁾

O tom, kterak valné obchody bývaly druhy o jarmarcích, není tímých zpráv mnoho, ale na pojem jaký taký stačiz zpráva, že roku 147 v jarmarce hustopečském dobytčím bylo nad pět tisíc volů,³²⁾ Lidmila Benátská, pražská měšťanka, v Plzni na jarmarce r. 1564 sukna česká i německá stržila ke třem stům kopám.³³⁾ Prodávla je tu celá i „na kroj“. A Mikuláš Růže (1583) vyslal Jana rosu do Plzně na jarmark s plátnem za 217 kop — a Krosa rodal za 70 kop.³⁴⁾

Také v inventářích pražských kupců postřehneš několikrát, šest i sedm velikých sudů neb truhel okovaných, plných zboží, méněho na sta kop grošů, dováželi na jarmarky venkovské: douli tedy také na sta kop výtědku.

Při trhu většího zboží, obzvláště stržen-li dobytek, píval se skup, a protož o jarmark záhy naplnily se hospody i krčmy, kramáři i mimo krčmu pĕjeli o všecko pryč.

A byl výroční trh slavnost národní; městští ouředníci, čeledanská i sousedská, školní officialové, kněží farní a kde kdo o jarmark ostávali od svých vrchností peněžitě dary — jarmarkales — by si koupili památku. Summy těch darů zevrubně poznáme na listech příhodnějších. Tu nám jde zatím jen o to, abychom narreslili hrubými čarami rys jarmarku po všech stranách.

Býval v něm při velikém stoku lidí všelikterakých, cizích i domácích, selských i panských, život z míry bujný, šumný a po některé stránce i neomalený. Co do svády vynikávaly nade všecky ramáře pražské šmejdičky. Bývaly po všech městech českých tak pověstny, že jim v některých hospodách nechtěli práti ani noclehu. Petr, jehlář pražský, pravil v soudě staroměstském r. 1564: „Vím několik hospodářů, že některým ženám nechtějí dáti hospody, a my užij se jich varujeme, a kde jsou ony hospodou, tu my nejdeme o jich velikou nezbednost.“³⁵⁾

V těch letech za nejzlopověstnější šmejdičku pražskou kladli řeči Soliatorovu. Ta mívala v ústech pořad nadávku kolegyním: „lotryně šárecká, lotryňská, formanská“ a mužům, kteří jí kdy pomenuli, „vždy velela se líbati“. V Brodě Českém jí zapově-

³¹⁾ Ve Střibře tak činili ještě koncem stol. 16., viz kn. č. 193. 13. v arch. českém.

³²⁾ Arch. c. k. mistodrž. č. 41. 96. Ferdinand nařiká, že z nich nedostal částku“.

³³⁾ Kn. č. 1048. fol. 6. arch. pražského.

³⁴⁾ Kn. č. 1210. 31. tamže.

³⁵⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1048. 26.

děli vcházeti do královské hospody, v Hoře a v Pardubicích způsobilá nejednu svádu. Ale byla také bita sama. V Pardubicích na jarmarce „prala jednu šmejdířku nad hlavou“; pak se jazykem pustila do Gregora Fibíka, šmejděře, a ten uváživ, „že bude mít takovou těžkost, dadouc jeden pohlavek, jakoby jí dal deset“ pravil: „Mám-li dáti jeden, že téměř dám jí deset!“ A dal je. Na Horách táž Soliatorka při právě rychtářském obvinila Gregora, kterak „jí o zem udeřil, že nohy zvedla“, a poněvadž svědkové vysvědčili, „že v šmejděře není nic ctnostlivého“, nepořídila u práva nic.³⁶⁾

Soliorce velmi podobná byla souvěká Anna Polka. R. 1570 vypravuje se o ní v pražském soudě, že se prala na jarmarce v Turnově, Bydžově, v Mýtě. Tu prý „jí nějaký mládenec upomínal o fůru, ona ho cempretem hned uhodila vrch hlavy; slovem není toho jarmarku, aby se s někým neprala nebo nerychtářovala; mluvila andělským jazykem, nedbá nic.“³⁷⁾

Z Loun za příklad buď ještě tato scéna. R. 1605 o jarmarce se děly s nějakým zbožím Alžběta a Salomena. Nejprve vyčítaly si muže, pak Salomena pravila Alžbětě, že se opijí. Ale teď spustila uražená Alžběta: „Napij ty se z ř... , já z konvice, já jí mám prázdnu, vy ste pořádnice a my sme nepořádnice, my sme petruželnice, my sme kněžny z Nového města, vy ste kněžny ze Starého.“ V tom přišel košel Vopozdil, a nožířka jakás ho prosila, „aby nevážnosti u těch žen pošetřil“ a je napomenul. A košel neřekl nic víc než: „Vyjedeny kobyly, nevážlivy!“ — a šel.³⁸⁾

K obecenstvu nebývali prodavači jarmareční nikde příliš zdvořilí. Ale takových hrubostí nemilosrdných, jaká přihodila se r. 1578 o sv. Vítě v jarmarce pražském na Koňském trhu, přec nebývalo asi mnoho; odbylo se obyčejně vše neuvážlivým jazykem, tenkrát však vraždou. Ondřej Helm, písař, nerad shodil sítaři německému Matesovi z hromady řešeto. Jakkoli hned jal se prositi po česku i po německu, aby se nehněval, že škody není, osukoval se na písaře Mates a bratr jeho i všecka společnost Němců. „Bratr Mates byl kosištěm, jak travnou kosu nasazují, uhodil Helma na přes nos až mu nos odrazil, zabil ho, a mezi lidmi se skryl s ostatními.“³⁹⁾

Ale nebylo snad ani jediného jarmarku, aby také obecenstvo samo nepustilo se některak do sebe. Byltě právě jarmark schůzou přátel i nepřátel, a přebral-li se v hostěnici neb v krčmě, byl sváda a bitva i na samém rynku hned na hotově. Obzvláště mnohdy rváčů jarmarečních spočítali jsme mezi nižší šlechtou.

Tu čteme, že r. 1554 v Nepomuku na jarmarce pan Chval a pana Žantovského nejprve „bejkl“, a hned na sebe udeřili, a „když

³⁶⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1048. 27.

³⁷⁾ Tamže č. 1050. 82.

³⁸⁾ Kn. lounská č. 1. C. 35 16. 17.

³⁹⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1120. 16.

bylo žoldnéřů, kteří v jarmarce chodili, byli by se páni zabili“; tu r. 1557 v Jičíně o jarmarce Jiřík Mnětický z Mnětic „bekne na hubka z Lautrpachu, a již chytají se kordu a vraždí se“;⁴⁰⁾ jindy čteme, že r. 1578 Bohuslav z Ratibořic „v městečku Sedlci jarmarce na rynku Petra Doudlebského z Doudleb kordem odně ranil a ruku mu ochromil“;⁴¹⁾ tu dovidáme se, že r. 1540 jarmarku v Čáslavi Václav Chotouchovský z Nebovid jinému smánkovi téměř nos urazil;⁴²⁾ r. 1554 na plzeňském jarmarce Jan Jiřík Strojetický pěstí bije lidi, tak že ukazují „vlasy, které m z brad ušly“, nařikajíce, žeby „v takovém slavném městě v čas jezdů jarmarečního“ to se díti nemělo.⁴³⁾

Než měšťané nedávali šlechtě co do rvaček jarmarečních předek. Čteme, že v Jičíně o jarmarce r. 1567 Jan Vztekliík Pavla Konšelé div že nezabil,⁴⁴⁾ a r. 1602 oznamují v Turnově konšelé, že na jarmarce Jan Hejl Gebla měšťana zabil do opravdy a při tom „mordu“ přes to, že „jarmareční freylink“ byl, a lidí mnoho popolu, střelili na sebe oba rváči, oknem na sebe lezouce a střechu omovně loupajíce. Konšelé Hejla odsoudili, aby se s vdovou pluvil o mord, však appellační rady v Praze ten ortel mění a odzuzují Hejla k smrti, právě proto, že stalo se o jarmarce.⁴⁵⁾

Že také o jarmarcích národní srážky krvavé dávaly se, o tom máme z jarmarku třeboňského roku 1603. Vypravuje Březan,⁴⁶⁾ jak zabit Němec Lebl od Čecha Kunáše.

Mimo hádky a bitvy jarmarečné přibázely se ovšem také veselější příhody, a zvláště mládež, kupující sobě navzájem dárky „jarmark“, zastupovala v trhu výročním stránku něžnou, milou a veselou příhody i v hrubšího zrna žert se zvrhaly, kdož by popyboval. Na příklad r. 1583 Štěpán Lidera vešel „mezi hrnčířky bráunské, tloukl jim hrnce a depsal nohami — a jeho manželka zatlátila jim je; jedna hrnčířka velmi plakala, že jí pobil ty veliké hrnce bílé“.⁴⁷⁾

Za drsný žert klademe též příhodu kněze Blažeje Pražského, káře klutského, o jarmarce v Čáslavi r. 1585. Trochu „podnapiv“, kněz usnul v hlučné hospodě u Jana Montana, a Šimon Larva, jarmarkem také trochu z míry jsa připraven, „uřezal knězi krytí od čtovic“. Než trest za to uložili mu Čáslavští dosti nepřívětivě. Nečvadž „netoliko proti povinnosti měšťanské, ale proti přirozenému studu a přikázání pána Boha se dopustil, protože má předně

⁴⁰⁾ Oba případy v kn. komorn. soudu č. 13. fol. 437. 512.

⁴¹⁾ Kn. kom. soudu č. 16. J. fol. 370.

⁴²⁾ Kn. kom. soudu č. 8. J. fol. O. 12.

⁴³⁾ Kn. arch. plzeňsk. č. 19. str. 7.

⁴⁴⁾ Kn. právní arch. v Polné. 137.

⁴⁵⁾ Kn. appell. č. 1027. 622.

⁴⁶⁾ Březan, Petr Vok 202.

⁴⁷⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1120. 206.

trdlicí a potom v šatlavě kladou za čtyři neděle trestán býti — knězi pak nemá to přečinění býti k ujmě poctivosti nyní i za časy věčné“.⁴⁸⁾

Věrnými navštěvovateli městských jarmarků bývali vedle star Havlíka z Varvažova také „měšcovežci“ nebo taškáři a zloději.

Ve Vysokém Mýtě si zvláště ustanovili „pozor míti na zlé lidi i podezřelé“, a jinde všude pozorné oko nosívali na „stupky a čtveráky“ a chodce, o jarmark do města všemi branami se beroucí, ba někde ustanovili konšelé zvláštní hlídače, kteří jen pozorovali podezřelé lidi“.⁴⁹⁾ ale neuhlídali se. Měšce a váčky, paním i mnohým mužům na pase zvenčí visuté, bývaly příliš lákavou a snadno kořistí; a ten šum lidí i otevřené krámce, naplněné zbožím, zloděje vábily přes příliš.

A té obratnosti zlodějské! R. 1576 sáhl o pražském jarmarku pekařský tovaryš Matěj sousedce Vostružnici do váčku; „chytila ho, dala mu několik pohlavků a pustila ho“; zloděj se vytratil — ztratil čiperně s sebou prsten s ruky paniny, která ho pohlavkem bila.⁵⁰⁾ Bývaly i rodiny, na jarmarečné krádeže oddané. Kde která kniha smolná městská ví o nich. Na příklad r. 1593 potrestali Mladoboleslavští takovou rodinu. V orteli čteme: „Poněvadž Šalomoun švec jest od mnoha let po městech na trhy a jarmarky chodil a krádal, a ženě své Barboře, aby po takovém zlodějství i s jinými chodila, dovolil a tolikéž syna k tomu pobízel, z té příčiny všickni provazem trestáni býti mají.“ Po vyneseném orteli „byla jim potom milost učiněna na prosbu některých dobrých lidí, že Šalomoun i se synem mečem trestán a Barbora metlami.“⁵¹⁾ V Poděbradech r. 1551 stěžovali odpustili šibenici Michalovi pastuchovi, jenž Mandalínu, ženu svou, nutil, aby kradla po jarmarcích.⁵²⁾

I loupežné družiny veliké a četné organizovaly se na lup jarmarečný. Na příklad Mělničtí chytili r. 1600 o jarmarce škádce Křepíka s několika pomocníky a o členy té roty ostatní píší do Prahy, že prý v lise na vinici Pernikářce tři z nich s nějakou lárýní obyč mají a jiní jinde.⁵³⁾ Ovšem byli také mimo rotu i jednotlivci, kteří na svůj vrub o trhu lovili, jako Martin Trčka ze vsi Vaření páně Slavatovy, jenž na jarmarce v Mýtě Vysokém r. 1529 ukradl pražskému kupci Rotermundovi z boudy peníze i s pytlím nějakým,⁵⁴⁾ anebo onen Pavel Háša, poddaný Sezimů v Oustí, jenž v mělnickém jarmarce r. 1553 velice neobratně ustaniti chtěl z krámu kožich.⁵⁵⁾

⁴⁸⁾ Rukop. arch. z Polné. Kn. právní fol. 83.

⁴⁹⁾ Jireček, Mýto. 85.

⁵⁰⁾ Arch. pražsk. kn. č. 1134. 41.

⁵¹⁾ Kn. mladobolesl. paměti z r. 1593. fol. 8

⁵²⁾ Reg. žlutá poděbr. 67.

⁵³⁾ Kn. arch. mělnick. č. 13. fol. 56.

⁵⁴⁾ Reg. čern. hejtmansk. č. 2. J.J. fol. B. 5.

⁵⁵⁾ Kop. mělnick. č. 11. fol. 23.

Kterak se vedlo o jarmarce zloději, když ho popadli, o tom chtěl vypravuje sám. Slul Kašpar a byl z Libovic. R. 1561 žaloval soudě mělnickém do kupce Šimona Nyšperského, novoměstského ažana: „Při jarmarce zdejším mě bil pěstmi, za mé vlasy rval, hlami po mně šlapal a závorou železnou, kterouž se soudkové zatájí, mne jesti beze vsí lítosti bil, až jest ji o mne na poly přerzil, kterouž závoru když spatřiti ráčíte, ráčíte porozuměti, jak m stlučen byl netoliko po těle, ale i po tváři, a to jest mi učinil čl způsobou nějaké krádeže, čehož jest při mně, když sem se lékl, nic nenašel; za to zbití pokládám si 300 kop grošů českých.“

Ortel Mělnických po dlouhém líčení pře byl konečně ten: „oněvadž Kašpar Šimonovi Nyšperskému pár rukavic jest vzal za nádra schoval, a ty jsou mu za nádry vytlačeny, a on se utřkání oddal: což jest za těmi příčinami on Šimon jemu dobře činil a ničím mu povinovat není.“⁵⁶⁾

V Lounech r. 1613 na jarmarce zabili starce, jenž s pytlem odě bral kde co. Mydlářce vzal mejdlo — ale dostal hned poavek. Nožíři Ludvíkovi po té vzal pár nožů. Manželka nožířova žela za ním, odňala mu vzatek, řkouci: „Starý lotře, bych sobě vážila tvé starosti, vrazila bych je do tebe!“ Za chvíli byl u jiho krámu bit pěstí. U čtvrtého krámu „vyrváli mu flaštičku dali mu dvě buchyně ve hřbet“. — Kupoval-li týmže způsobem ště u několika krámů, to nic nevidíme se, že na konec „v rynku přel“. ⁵⁷⁾

R. 1583 honili na Koňském trhu pacholíčko malé, ano ukradlo léb z kotců — a Štěpán Lídera, jenž později pro své zlé činy dlem platil, „uhodil to pachole sekyrou za ucho, až od té rány adlo a rozvrhlo ruce i nohy“. Pěkné svědectví vydává o našich edcích to, že shrnuli se na Líderu a skoro by ho byli roztrhali. ěží utekl. „Lotře!“ volali na něho, „zdaliž neměls s něho dosti oci, vezma ho pod paždí a dal mu pardus, ne aby ho zamorval!“⁵⁸⁾

Někdy, naskytla-li se příhodnost, zapomněl se vzatkem i usedlý ěšťan, a nikoli jen chodec povětrný. Na příklad roku 1561 jel ažský kožešník na jarmark mělnický. V ouvoze u samého města adl mu pytel s liščími kožemi a „futry spratkovými“; měšťan řeleček nejen že na jarmarečníka nezkríkl, alebrž popadnuv pytel, d se na outěk kolem města a skryl ho v domě svém. Kožešník c za hodným domácím pánem pustil se v běh — ale upadnuv — nechal toho. Soudem pak připuzen Střeleček zaplatiti za pytel

⁵⁶⁾ Kn. mělnick. č. 3. fol. 70. 71.

⁵⁷⁾ Kn. svěd. lounsk. č. 1. C. 35. fol. 222. 223.

⁵⁸⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1120. 206.

22 kop, a písař posměšně do knihy připsal, že byl „pytel hrubě drahej“.⁵⁹⁾

Byli také loupežníci, kteří, neodvažující se v jarmark do trhu, číhávali po silnicích na kořist. Z takových byl na příklad Šimon Šimáček Černý, jenž roku 1577, „když lidé hříbata z jarmarku pardubického vedli, sám s několika zastoupil jim cestu a nedal jim těch hříbat vésti a vomčil na ně sekerou, a oni se musili vyplatiti“.⁶⁰⁾ V Praze začínaly se podobné loupeže již nedaleko brány Koňské a Poříčské.⁶¹⁾

Po jarmarce byl „frejnk“ ještě za některý den; někde i týden trval.⁶²⁾ V té době, čeho neprodal cizí prodavač, musil z města vyvésti, poněvadž koncem frejunku ihned se vši přísností zase nastala všeska obmezení řemeslnického díla i obchodu.

O té přísnosti, která se zvrhla až v nesousedskost, stůj tu příklad. Berounští hrnčíři, nemohouce r. 1560 o jarmarce pražském hromničném všech hrnců, co přivezli, prodati, najali sobě velikou komoru, do níž zboží vnosili, chtějíce zanechati je tam do příštího jarmarku. A hrnčíři pražští, vyžádavše sobě pomoci ouřední, zapecetili komoru, pobrali zboží berounské. Z toho vznikla soudná pře. Berounští pravili, „že jarmark je svobodný, a že každý může mnoho nebo málo přivézt; prý kupci nebo kramáři, čeho neodbudou, do sklepů také skládají. Než konšelé staroměstští vyřekli ortel, z něhož patrň přísný princip tehdejší: „Poněvadž ten starobylý pořádek zde se zachovává, že v jarmark každý přespólní všelijaké koupě vésti a je v času vyměřeném, totiž za dvě neděle, prodávati může, po vyzvonění frejdu jedenkaždý přespólní s svou koupí povinen jest ven se vyhostiti, z té příčiny zanechávají se hrnčíři (pražští) při tom pořádku; sklad berounským se zapovídá pod propadením hrnců.“ Jen to napomínavé slovo ještě dodali konšelé, aby pražští hrnčíři mívali dostatek dobrého díla.“⁶³⁾ Nepříznivost tohoto ortele pražského vyniká tím ostřeji, víme-li, že pražští hrnčíři mívali smlouvu o dílo s berounskými, neboť berounští pořizovali hrnce i „droby“ lepší.⁶⁴⁾

⁵⁹⁾ Kn. mělnick. č. 3. fol. 91.

⁶⁰⁾ Reg. smolná pardub. z r. 1568. fol. 51.

⁶¹⁾ Na příklad čteme v kopiálu novom. č. 398. 264. r. 1577, že Jakub ze vsi Zborov spolu s pomocníky, „vyšpehovavše“ vesničana nějakého, an strčil nemálo peněz v trhu pražském za obilí, čekali naň za Koňskou branou mezi vlnicemi. kamením ho zbilí, oloupili.

⁶²⁾ Brandl. Gloss. 50.

⁶³⁾ Kn. č. 990. 320. arch. pražského.

⁶⁴⁾ Smlouva mezi starom. i novom. hrnčíři a Berounany zapsána č. 331. 108. arch. pražsk. Je z r. 1541. V ní čteme, že díla hrnců ostrých mají Berounští jen pražským hrnčířům prodávati „na výčet“; jednotlivým měšťanům smějí prodati jen dva, tři hrnce ostré. Polévaného díla — tak svolili se Berounští — že nebudou voziti do Prahy jen ke dvěma jarmarkům (o sv. Václava a o Svatosti), a to jen dva vozy že uvezou. Proti těm nesvobodám slíbil Pražané, že budou všesky jiné hrnčíře mimo berounské z trhu vypuzovati. Smlouva byla na čtvrtletní výpověď. R. 1560 bylo hrnčířů v Berouně 14.

Na druhou pak stranu zamlčeti nelze, že domácí řemeslníci a obchodníci nic nenamítali proti zboží přespolnímu, po vyzvonění v městě zůstalému, jen když bylo přepuštěno za neveliký peníz m samým. Pak z něho těžili tou měrou neslušnou, že musili onšelé sami zakazovati prodej.⁶⁵⁾

---

⁶⁵⁾ Na příklad bečvářům pražským. V každém řádě jim dostavili kon-
ně tento kus: „Co o jarmarce cizí neprodají, to nemá se prodávati bečvá-
řím na Novém, Menším ani Starém městě, ani na Hradčanech nebo postran-
ích právech, nýbrž má se z měst Pražsk. vyvézti.“ Ještě r. 1656 tak čteme.
rch. pr. č. 994. 247. Řád starý čti v kn. č. 203. 93. arch. pražského.

KNIHA ČTVRTÁ.

—

O u ř a d y a o b e c.

KAPITOLA PRVÁ.

O rychtáři zeměpanském.

Až do husitské doby býval dědičný rychtář první osobou královském městě. Původně to byl locator civitatis, potom namatel královských v městě důchodů a králův zástupce; v radě městské táhla se však činnost jeho víc jen k soudním úlohám, jakož jméno jeho samio tomu na svědectví.

Měl dbáti v obci toho, aby každý žil právem a neodemstíval se násilím; on býval soudním vyšetřovatelem, a rozsudky, kteréž dělali konšelé městští, uváděl ve skutek. Pravit Jihlavští v naučení svém do Přibyslavě roku nepovědomého: ¹⁾ „Rychtář vás žaloby má slyšeti, ktožby se svadil, zerval, takové ku právu zarukovati neb vsázeti, žaloby pro dluhy slyšeti, ortelů bez konšel nevynášeti.“ A do Mezeříče vzkazují tíž Jihlavané: „Rychtář má přední počátek býti v tázání zločinců, a konšelé vedle něho se mají na všechny strany tázati.“ ²⁾

Důchod měl z pokut soudních a mimo to bývaly mu všeliteraké požitky z polí, luk, lázní, krámů chlebných i masných, rybníků, z cel a ungeltů — vše dle listiny a privilegia, jímž panovník tomuto a onomu rychtáři dědičnou rychtu vysadil nebo dovoznému některému rychtáři rychtu koupenu potvrdil. ³⁾

Znamenitý byl důchod na příklad rychtáře kolínského: z každé viny nebo pokuty, mimo viny nejhorší, jichž pokuta vyhrazena bývala, dostával po třech penězích, nad to brával plat z deseti chlebných krámů; mimo hojná pole užíval i domu svobodného, všech peněz a povinností prázdného, měl příjem i z vína, soli a ze skladu

¹⁾ Tomaschek, Igl. Oberh. 295. Též srovnej o tom Čelakovského v Práv. list. 1878. 149.

²⁾ Tomaschek tamže. 297.

³⁾ D'Elvert, Iglau. Rychtář Jihlavský měl užitek i z dvou vsí rychtářských; užitek z váhy, soli atd. str. 184. 62. Mělnický rychtář mival k rychtářským dům, clo, dvůr, pole, luka, vinice. Arch. musej. listiny mělnické.

zboží tůnního, z tůny, v níž bylo 400 slaných ryb, měl totiž bráti po dvou haléřích.⁴⁾

Dědičný rychtář plzeňský ještě r. 1462 měl důchodu svého dlouhou a rozmanitou řadu,⁵⁾ z níž připomínáme nejprve důchodu tržného, z míry valného: smělé sobě bráti po libře všehokoli, co přivezeno na trh, i z fíků, mandlů, řeckého vína, oleje. Z vozu ryb a chleba brával po groši; jemu platívali i z místa, z prodaného kvasu chtíval peníz, míval díl i z jarmarečného; z věrtele piva, z města vezeného, brával po penízi. Dopomohl-li komu práva, dostal 5 grošů, za poliček, jež dal druh druhu, obdržel rychtář pokuty 25 grošů, za ránu 40, za „ohavnou ránu“ 5 kop, a vzali-li konšelé z některé pokuty kopu, dostával rychtář z ní třetí díl. O sv. Martině také přinášeli rychtáři hus, o Vánocích libru pepře, k Veliké noci tolikát a zlatý k tomu. A to jsme nevyčetli všecko!

Skoro zdá se býti málo, ceněna-li taková rychta r. 1425 ve 200 kopách a r. 1461 v 600 kopách českých.⁶⁾ Rychta v Domažlicích r. 1478 ceněna byla 4000 zlatými uherskými!⁷⁾

Umřel-li rychtář, a nebylo-li dospělého neb schopného dědice mužského, zatím konšelé řídili úřad jeho.

Rychty nesmívati dědicové bez povolení králova prodati: býti král pánem; v poddanských městech, jako na příklad v Polní, nedala vrchnost ani vzniknouti dědičné rychtě, alebrž dosazovala rychtáře dočasně.⁸⁾

Že vzniklo záhy sočení mezi mocným rychtářem a konšely, toť věc přirozená: měltě privilegia závidění hodná a překážel konšelské samosprávě; mimo to byl v rychtářích živel konservativy a pánovitý proti konšelům. O bojích mezi oběma za doby staré neví se nic, povědom jest jen výsledek těch zápasů a ten konšel se v první půlce století 15. vítězstvím konšelů nad rychtářem: rychtář stal se ouředníkem obecním.

Sic už v době lucemburské postoupeny jsou některé rychty obcím na vždy,⁹⁾ ale důkladnou proměnu způsobily teprve vojny husitské; ovšem začátek chystal se dříve. V Praze Staré již r. 1404 obmezuje dědičného rychtáře valná obec, snášejíc se o tom, kolik má míti rychtář důchodů, kolik má bráti, dopomáhaje právu.¹⁰⁾ Novoměstští již r. 1401 soudili se se svým rychtářem Hluškem, a již tenkrát obmezen rychtář tak, že nesměl bez konšelů ni

⁴⁾ Vávra, Kolín I. 24.

⁵⁾ Emler, Arch. Pam. VIII. 63.

⁶⁾ Emler tamže 66. Musil kupující k těm svrchu psaným penězům předati „blány kuní a vlašské zelené sukno, co bylo potřebí na sukni pro paní Lucii, a za čubu lísi pro Buška a kožich pro starou paní“.

⁷⁾ Arch. musej. Listiny domažlic. Od krále Jiřího měl Protiva z Bělmitála se svou manželkou list na „úřad domažlický“ v summě svrchu položeně.

⁸⁾ Tomek, Police 30.

⁹⁾ Čelakovský, Právník 1879. 405.

¹⁰⁾ Tomek, Praha II. 287.

tiniti; dvě léta potom vyloučili ho z rady, aby tam nebýval, až ho zavolají.¹¹⁾ Čtemet: „Rychtář nemá v radě sedati mezi pány, ale má na každý týden dvakrát soud míti, ráno po deset grošů a po obědě po kopu méně; rychtář má míti 10 kop do roka z berně a porybné, a za to má dva koně na rathouze postaviti, na kterých nevolné lidi honiti a také pro berně aby na nich na zájem nebo šentování jezdil.“¹²⁾

Z těch ustanovení světle vyčísti lze přechod od bývalého velmocného rychtáře, jenž býval přední v obci osobou, k rychtáři, městskému úředníkovi, k správci městské policie, jehož činnosti v následující části určena kapitola.

Rada měla rychtáře ustanovovati, ne král, v tom jádro vši proměny. V Praze stalo se tak hned po smrti krále Václava. Král Albrecht sic v Starém městě ještě jednou ustanovil sám rychtáře, ale to bylo naposled a ne bez křiku v obci. „Léta Páně 1439,“ čteme v Kuthenovi, „stát jest znamenitý konšel v Starém městě v radnici, Jan Mucek, protože, jeda k králi v poselství, vyprosil sobě rychtářství staroměstské; a hned téhož léta dal jest majestát konšelům staroměstským na vysazení rychtáře podle jich vůle.“¹³⁾ Když konečně r. 1456 Přeč z Budkovic konšelům staropražským rychtu prodal¹⁴⁾ „se všemi právy, požitky, příslušnostmi“, zůstalo jim nepopíratelné právo rychtářem voliti kohokoliv, sobě poddaného. Touže dobou došli i Novoměstští i Malostranští rycht svého města.¹⁵⁾

Také valná většina venkovských měst zbavila se rychtářů dědičných válek u husitskou za nebytí králova. Tak zmizela r. 1419 rychta žatecká šmahem.¹⁶⁾ Kutnohorští píší ještě r. 1419 do Prahy pod starodávní firmou: „My rychtář, šepmistři, konšelé na Horách“¹⁷⁾ — a rok potom (1420) dává Sigmund věrným Kutnohorským majestát na rychtu, a „tak rychtář, jenž před tím nad šepmistry sedal, jim se podrobil.“¹⁸⁾ Týž Sigmund dává r. 1422 Litoměřickým majestát na koupení rychty, „kterou s právy a požitky“ od Kaplíře Petra řádným trhem sobě byli prve koupili.¹⁹⁾ Olomoučtí podpisují se již r. 1419 „My rada města Olomouckého a všecka obec“ — tedy bez rychtáře. Jihlavští mají téhož roku rychtáře ještě v reprezentaci městské, ale zatlačují ho už za purkmistra, čili ouřadujícího konšela. Zníť začátek jich odpovědného protihusitského listu: „My purkmistr, rychtář, konšelé i všeczna

¹¹⁾ Tomek, Praha II. 287.

¹²⁾ Letop. Neuberka fol. 5.

¹³⁾ Kron. Kuthen. str. 432.

¹⁴⁾ List prodeje v arch. pražsk. kn. č. 48. fol. 37. Vytištěn v Čelakovského Codex. str. 240.

¹⁵⁾ Veleslavin, Hist. Kalend. 1456.

¹⁶⁾ Schlesinger, Mittheil. XXVII. 105.

¹⁷⁾ Miscell. při D. Z. č. 28. fol. 24.

¹⁸⁾ Kořínek, Paměti 77. Řehák, Hora. 49.

¹⁹⁾ Rukop. litoměř. v č. mus. č. 24. G. 12. fol. 64.

obec města Jychlavského.“ Naproti tomu v týchže odpovědných listech z r. 1419 mají Čáslavští rychtáře ještě před purkmistrem.²⁰⁾ Vodňanský rychtář též husitskou dobou ustoupil na vždy purkmistrovi a konšelům.²¹⁾

Zajímavě je ohledávati dotčenou změnu v městských knihách. V pergamenovém rukopise královédvorském²²⁾ čteme přes tu chvíli gruntovní zápisy, začínající se obvyklým: „My Řehoř rychtář, purkmistři a konšelé“ až po r. 1429. Tu je konec. R. 1430 poprvé čteme jména konšelů napřed, rychtář uvozuje se sic ještě v konšelech, ale poslední, a v letech pozdějších neuvozuje se vůbec.

V městech poddanských o něco později začíná se boj o rychta. Na příklad v starodávné knize kasejovické od r. 1417 uvádějí se v repraesentaci vždy purkrabě panský napřed, po něm Protín rychtář a za ním konšelé. R. 1446 ponejprv zastrčen rychtář a konšely, ale je s nimi spolu, a r. 1522 čteš zase rychtáře napřed, ba za ním i Václava písaře a pak teprve jedenácte konšelských jmen.²³⁾

V Bělé ještě r. 1457 dědičný rychtář Jaroš Střelec bez vůle obce zapsal sobě dům za svobodný tak, že není povinen z něho platiti a nésti břemena městská, a když obec žalovala do té svobody u vrchnosti (Jindřicha z Michalovic), nevyhrála, nový rychtář Pech potom od samé vrchnosti na 10 let osvobozen břemen městských. Ba v bělských knihách ještě r. 1512 zapsán revers, svědčící vrchnosti a městské radě, v němž slibuje rychtář, že zdrží se pohružek a pomluv.²⁴⁾ To byl asi poslední dědičný rychtář a poněvadž měl příčinu k pohružkám a pomluvám, to svědčilo by tomu, že on podlehl konečně.

Rovně tak dlouho udržel se dědičný rychtář v jiných poddanských městech patrně pro důchod vrchnostenský. V Hradci Jindřichové sedal rychtář Jan Halama ještě r. 1522 při počtech purkmisterských každý měsíc.²⁵⁾ Po tom roce snad se ho zbavili. V Ledči do konce 15. věku pořád podpisuje se rychtář napřed, konšelé za ním.²⁶⁾

Ale i v některém královském městě teprve v druhé polovici 15. věku zbavili se rychtáře králova. V Lounech koupila sobě obec rychtu teprve r. 1451.²⁷⁾ I Mělničanům se ta koupě zdařila teprve za Jiřího krále.

Dlouho byl zápas mezi dědičným rychtářem a konšely v Písku. Tu právě za krále Jiřího došel rychtář vrchole svých důchodů:

²⁰⁾ Miscell. č. 28. fol. 24. 25.

²¹⁾ Schön, Vodňan. Rkp. Mus. č. 3. F. 32. str. 24.

²²⁾ Rukop. v Mus. z r. 1417 fol. 3. 4.

²³⁾ Knih. kasejovská v Mus. fol. 23. 67.

²⁴⁾ Umlauf, Bělá 92.

²⁵⁾ Kn. purkm. v Hradci z r. 1487 fol. 204.

²⁶⁾ Miscell. při D. Z. č. 22. fol. 47.

²⁷⁾ Z arch. lounsk. sdělil p. Merz.

Oudráčkovi Oremusovi učiněn milostí královskou dům svobodným, jemu první místo s purkmistrem potvrzeno, měl býti vždy při kšaftech, u něho byla dlužní registra, z pokut těžkých, druhdy jen králových, měl míti třetinu. Ale ty a jiné milosti již neudržely rychtáře. Konšelé všicki vsudy — nejen plzeňští — prodlením doby příliš zmohutněli a nesnesli již rychtáře nad sebou, než tlačili ho pod sebe. Boj Plzeňských i v knize kšaftovní vidí se. Leckde v kšaftech opravdu psán rychtář před konšely a někde zase ne. R. 1476 konečně zapsal se „purkmistr s konšely“ zhoла sám bez rychtáře.²⁸⁾ Však tou dobou bylo již rychty plzeňské na mále. R. 1480 koupila ji obec za 1200 zl. uherských; rychtář odpuzen byl od kšaftů, stal se zřízencem obecním, a obec došla plně autonomie.²⁹⁾

Týmiž dobami teprve zašel úřad rychtáře dědičného v Kolíně, jakkoliv připraveno mu zeslabení kolik let před tím: písítě konšelé kolínští už r. 1425 listy do světa bez rychtáře,³⁰⁾ ale přes to teprve r. 1480 prodal Adam z Bystřice úřad svůj rychtářský i s domem obci.³¹⁾

V polovici století toho konečně také zašla rychta budějovická.³²⁾

Takž přestali u nás rychtářové, z prvních dob městského zřízení pocházející. Ale nebyla města na dlouze zanechána bez rychtářů zeměpanských. Obnoveni jsou zase, a to za Ferdinanda I.

Za zmínku stojí, že v městě Vídni rakouští panovníci nikdy nevezdali se práva sázeti rychtáře. Sadili ho, kdy chtěli a koho se jim vidělo. Ferdinand I., jenž dal Vídeňanům r. 1526 nové zřízení, představil rychtáře svého dvanácti soudcům městským, uložil mu sedati v radě, aniž vázal se u volbě rychtáře tím, že by musil býti z měšťanů vídeňských.³³⁾ Patrně již dojistá, odkud vzal týž Ferdinand I. vzor ku zřízení tak řečených královských anebo císařských rychtářů, jejichž institucí byla města česká po nezdařené bouři r. 1547 potrestána.

Tenkráté totiž nad královskými městy — mimo Plzeň, jež pro věrnost svou šetřena — ustanoven podle vzoru rakouského nový, stálý dohlížitel zeměpanský se starým jménem rychtářským. Bylo to druhé, ostřejší a „opravené“ vydání bývalých rychtářů.

Pravil arcikníže Ferdinand, nařizuje novotného rychtáře královského do Litoměřic, že má „v ouřadu konšelském sedati, jako u starodávna bývalo“.³⁴⁾ Toto sedání a dohled v ouřadě konšel-

²⁸⁾ Lib. testam. v Č. Mus. č. 3. D. 25. fol. E. 12. Tamže fol. C. 17. čti, jinak odkazuje Regina to „rychtářství, které otec její od krále k věčnosti dělá“, muži svému.

²⁹⁾ Emler, Arch. Pam. VIII. 66. Hruška, Plzeň. 59.

³⁰⁾ Při D. Z. Miscell. č. 31. 89.

³¹⁾ Vávra, Kolín I. 87.

³²⁾ Č. Č. Mus. 1846. 185.

³³⁾ Weisz, Wien II. 367. 369.

³⁴⁾ Arch. c. k. mistodrž. Missiv. č. 46. 198.

ském byly rychtáře nového přední úlohy; měl hájiti v obci zájmy panovníkových, měl právo i povinnost hned staviti, kde by co viděl tomu škodlivého, a spolu měl vymáhati králi pokuty a odúmrti;³⁶⁾ naposled mu byl i vrchní dohled policejní.³⁶⁾

Pražská města pro svou důležitost byla z trestu r. 1547 obdařena mimo rychtáře i po jednom hejtmanu královském. Z instrukcí, vydané r. 1551 Petru Bechyňovi z Lažan, hejtmanu v Starém městě, dovidáme se nejprve, proč hejtmanský úřad v Praze nařízen;³⁷⁾ prý „pro uvarování budoucích takových neřestí, a aby poddanost, poslušnost a věrnost králi byla zachována.“

Hejtman sám měl jako králův rychtář „užitečné královo vězení obyčejí obmýšleti, jednati a působiti, jestliže by v ouřadě konšelském neb mezi obcí co toho zvěděl, že by se co proti králi nebo proti ouředníkům a soudcím zemským, soudu komornímu nebo kterým radám královským předsebralo, o tom aby bez meškání oznamoval“. Protož „aby ustavičně v Starém městě bydlil, v radě mezi ouřadem konšelským nejvyšší místo držel, a bez přítomnosti jeho aby žádná rada nemívali. Jestliže by také které nevole nebo svady mezi konšely se zběhly, ty aby, přijmouc k sobě primasa a purkmistra, pokudž by se koruny nedotejkalo, upokojil a sroval. Jestliže by konšelé lidem průtahy bez potřeby činiti chtěli, aneb v čas do rady se nescházeli, má se o to k nim domlouvati, pakli by toho nepřestali, vzněsti to má u krále. Avšak tejnost rady má zachovati, lečby co toho slyšel, že by se proti králi jednalo. Ouřad konšelský obce (valné) bez povolení hejtmana obšylati nemá. Vyrozuměje příčinu, proč by obci pohromadě býti potřebí bylo, toho králi³⁸⁾ oznámiti a o tom další vůle jeho vyrozuměti má“.

Ptáme-li se, jaký že byl tedy poměr mezi oběma zeměpanskými ouředníky, kteří obecní samosprávu měrou nebývalou obmezovali, odpovídá se,³⁹⁾ že hejtman byl nejbližším představeným královského rychtáře, a že sedal v radě, když v ní jednalo se o věci obecní a nikoliv soudní. Při těch býval rychtář. Instrukcí o tom dí zevrubněji takto: „Když který soud se držeti bude, při tom hejtman býti nebude potřeba, toliko rychtář Náš má při takovém stran slyšení přítomen býti, a teprva, když se rada držeti bude,

³⁶⁾ Instruk. v Sněm. č. II. 537. 629. „Jestliže by v úřadu konšelském aneb na jiném místě přezvěděl, že by se proti Nám co toho předsebralo nebo jaké srozumění a puntování dále, o tom aby Nám ihned oznamoval.“ Tak v instr. Maxmil. krále r. 1565. Rukop. strahov. č. 111. 9.

³⁷⁾ „Aby se v městě nedálo, nemluvalo, nezpívalo, co by proti pánu Bohu neřádného bylo a na zlehčení důstojnosti král. a rad jeho, zvlášť aby lidé v neděli a v svátky do kostela chodili.“ L. c. Tamže fol. 10.

³⁸⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 50. fol. 1. Datum Vídeň, sob. před sv. Trojicí 1551.

³⁹⁾ Ferdinand všude dí: Nám nebo synu Našemu (arciknížeti Ferdinandovi, správci Čech).

⁴⁰⁾ Čelakovský, Codex XXXIV.

aby hejtman přítomen byl. Pakli by bezelstně při tom býti nemohl, ebdy rychtáři místo své poručiti bude moci.“⁴⁰⁾

Hlasu hejtman v radě neměl míti, „lečby srozuměl, že by se které straně přímluvu (hlasem) kterého z konšelů ubližovalo“. Ve městech venkovských obě úlohy — hejtmanskou i rychtářskou — mívával na sobě královský rychtář sám.

Bylo rychtářství královské úřad nenáviděný, a z počátku se k němu ctní mužové neradi oddávali. Proto v Praze Staré k tomu úřadu moudře obrán byl Jiřík Komětka, „nepřítel Pražanů“⁴¹⁾ — a v Hoře Ondřej Dačický, jenž byl přítel svého města, zapsal sobě r. 1551, když naň vzneseno „rychtářství k sedání nad šepmistry“, že toho žádostiv nebyl: „Pán Bůh rač mi pomocník býti! Takové jho jest na mne vztrčeno!“⁴²⁾

Rychtáře vybírala komora. V Praze přicházeli dva páni z komory a v radě vyhlášovali císařského rychtáře „z poručení císařova“.⁴³⁾ V městech královských venkovských podkomoří ohlašoval rychtáře královského, jež mu komora vybrala z měšťanů usedlých, bohatých a spolehlivých aspoň poněkud. Když r. 1572 přišlo Čáslavským na mysl, aby sobě vybrali ze sebe rychtáře královského podle chuti, rychle psali páni z komory do Čáslavě: „Sázení rychtářů J. M. C. samé toliko komoře náleží, protož poroučíme, abyste nám hned čtyři muže bohobojící, dobře na poctivosti zachovalé, buď z prostředka Vašeho neb ze starších obecních jmenovali a nyní neporádně usazenému rychtáři oznámili, aby se toho úřadu víceji nedotýkal.“⁴⁴⁾

Ve všecko všudy mívával takový rychtář působení pronikavé. Kdykoli šlo komoře o personalie, důvěrně odpovídal on,⁴⁵⁾ dohled nad cizinci mívával on v první instanci, od něho šly pak zprávy výše; on jmenoval cechmistry řemesel anebo mívával při té volbě rozhodující slovo; on poznamenával a udával i ty, kteří z konšelů radu obmeškávali,⁴⁶⁾ a nejčastěji nalézán bývá v knihách soudních,

⁴⁰⁾ Vida král hned v počátcích hejtmanského úřadu nepilnost, ani mu Běchyně (staroměstský), Jindřich Plánský (malostranský) a Albrecht Kaplér (novoměstský hejtman) z Prahy odjeli, majíce tam stále býti, dopsal jim, aby se hned vrátili „a na to ve vši pilnosti podtají zření měli, jestliže by se co proti císaři jeho milosti, bratru našemu, nebo nám mezi lidí buď řečí nebo jakým praktikováním a novinami vtrušovalo, to přetrhovali“ a bez dovolení seiknižete Ferdinanda aby neodjížděli. Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 49. fol. 48. r. 1552.

⁴¹⁾ Dačický, Pam. I. 335.

⁴²⁾ Týž I. 139.

⁴³⁾ R. 1614 přišel rada komorní Pfefrkorn se sekretářem Platejsem a vyžádali za cis. rychtáře Albrechta z Trnice v Starém městě. Kn. arch. pražsk. 475. 141.

⁴⁴⁾ Manual kouřimský 55.

⁴⁵⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 69. 58. příklad z Vodňan.

⁴⁶⁾ Arch. pražsk. kn. č. 326. 39. — Arch. musej. kn. svědomí kouřimsk. I. 119.

an shání se horlivě po všelikterakých pokutách a statecích, králi náležitých.

Že bývali konšelé s leckterým horlivým rychtářem na štra, tof věc přirozená. Nejvíce toho bylo na počátku, než sobě konšelé zvykli míti nad sebou takovou vrchnost. Ale i v pozdějších dobách se střetli leckdy a leckde. V Kouřimi zapsal sobě písař do knihy r. 1621: „Komédie v hádruňcích mezi J. M. C. rychtářem a pásem radními v městě radním, kdež uctivost jedněch k druhým býti má, se stala za příčinou despektu, že shromáždění obce bez jeho vědomí bylo. A tak z toho křik a hřmot vzešel, že se tomu ďábel mohl zasmáti.“⁴⁷⁾

Některý rychtář nešetřival ani svého nižšího jmenovce — rychtáře městského — o tom důkaz z Kouřimi. Tu roku 1599 vinil císařský rychtář městského rychtáře z cizoložství, a jakkoli neukázal svědky svým nic více, nežli že u ohniště stál městský rychtář s dívkou, maje „oči zaklopeny kloboukem s bílým perím, připravajsa pěkně do perí co mládenec“, měl přece městský rychtář Adam Krupička z míry tuhou práci, aby vymknul se císařskému kollegovi a pokutě 50 kop pro cizoložstvo.⁴⁸⁾

Byl-li tužší rozkaz z komory, tož někdy horlivost císařského rychtáře nemívala mezí. Václav Kamaryt, J. M. Císařské rychtář novoměstský, r. 1557, když šlo o vybití nějakého žida, bydlícího v Libni, nezanechal té nechutné práce rychtáři městskému, alebrž vši výpravu proti židovi řídil sám, a tak důkladně, že „jsou vzali pacholci lavičku před domem a rozbíhají se, vyráželi sou vrata a dvíře v nich a vytloukli dům, a stál tak vytloučený kolik dní.“⁴⁹⁾

Některý císařský rychtář stal se naposled takovým sluhou, že o své újmě nepodnikal ni nejnevinějších věcí ouředních. Ode poníženě a směšně píše r. 1612 kolínský rychtář Jan Pacheus do komory, že neví, smí-li od židů přijati přísahu, neboť „bez vůle J. M. nic učiniti mně nenáleží.“⁵⁰⁾ Naproti tomu stávalo se — zvláště v počátcích ouřadu rychtářského — že u dvora dříve věděli, co se děje proti císaři v městě venkovském, nežli rychtář zakročil. Na příklad roku 1549 píše Ferdinand rychtářům do Kadaně, Žatce, Litoměřic a Loun, „že někteří posměšné a hanlivě tištěné traktáty německé i české a k tomu rozličná malování rozhavá, kteráž se na důstojenství J. M. Císařské i Naše vztahují, přinesli a prodávají“ — aby jich byl pilen a vyzdvihoval je.⁵¹⁾ To patrně rychtář činil se nevída, poněvadž šetřil sousedů.

Taková šetrnost rychtářská přiházela se i potomním časem zcela přirozeně tudy, že některý císařský rychtář, jsa na všecky

⁴⁷⁾ Listina v arch. Věely Čáslavské I. a 20. c.

⁴⁸⁾ Arch. v Kouř. kn. svědomí r. 1599.

⁴⁹⁾ Kn. komorn. soudu č. 13. fol. 213. 214.

⁵⁰⁾ Arch. musej. Listiny kolínské.

⁵¹⁾ Arch. c. k. místodrž. č. 41. (Missiv.) fol. 251.

strany spřízněn se sousedy a jsa rodič v městě, jemuž dohlížel, tak upřímný byl milovník své městské „patrie“, že držival měšťanům ruku a byl u věcech politických a náboženských s nimi za jedno. Když učinili něco nepřístojného, co měl honem do Prahy oznámiti: neoznámil nic, svoje svědomí jen tím koje, že sousedy napomínal. Litoměřický rychtář císařský pravil na příklad r. 1587 obci, „že na to hroznou přísahu má, aby postranních schůzek žádných v městě nedopouštěl; protož jestli že by kdo v takových schůzkách shledán byl, že by se v tom podle povinnosti své zachovati musil, v čemž by jemu žádný za zlé jmíti nemohl.“⁵²⁾

Počátkem století 17. postřehujeme, že vláda z náboženské horlivosti ukládá svým rychtářům také větší horlivost a usazuje, kde to jen poněkud bylo bez křiku možno, za rychtáře své stranníky, a ti, ničíce mír náboženský, „vznášeli žaloby, na koho se jim líbilo, aniz stranám zbytečně trmáceným povinni byli náhradami.“⁵³⁾

K větší činnosti tou dobou dávala jim vláda k ruce leckde i zvláštní prokuratory. V Mělníce Pavel Sobota, jež komora jmenovala rychtářovým prokuratorem, zamítal se toho úřadu, a konšelé se ho v tom zastali.⁵⁴⁾ Je patrné, kterak v pohnutější době přec nalezli se lidé, kteří o takové hodnosti nestáli.

Po bitvě bělohorské připadl rychtářům císařským hodný kus antireformace náboženské, a v potrestaných městech na ten konec posazování za rychtáře lidé opravdu ledajakých povah, a moc jejich nad bývalou velmi zvýšena. Liechtenštejn už v první instrukci, již vydává hejtmanům v Praze,⁵⁵⁾ káže, aby oni měli klíče města, aby řídili hlasování v radě, aby pozorovali na vše, „co se regimentu politického dotýče“, dbali o láci „viktualí“, o čistotu v městě, na řemeslo děti aby nebyly bez jich vědomí dávány, žádná vdova ani sirotek bez jich vůle aby k stavu manželskému nebyl zamlouván, a tak nápodobně jde dále moc zeměpanského dohlížitele do všech záhybů a cípů městského života.

Rychtář měl při svém ouřadě některé outraty. Kolínský rychtář Matouš Vladořský z Vladoře stěžuje si v komoře r. 1565, že jest mu mnoho nakládati na obsýlky a svědky k soudům, kteréž podniká za císaře.⁵⁶⁾

Plat císařský rychtář míval buď jako primas aneb o málo větší, ale vedlejší důchod, jež si osobil a jehož mu konšelé pro svatý pokoj

⁵²⁾ Svolení vobce města Litoměř. v Č. Mus. fol. 61.

⁵³⁾ Úřad podkom., Čelakovský. Č. Č. Mus. 1877 443 a Gindely, Česk. Povst. 200.

⁵⁴⁾ Pišice do komory: „Poněvadž toho ničeho za předešlých pánů rychtářů J. M. Císařské jest nebejvalo, vidí se u nás, že pan rychtář sám dosti učiniti může, a protož se vši uctivosti žádáme a za téhož Pavla Sobotu se řimlouváme, aby té povinnosti zniknouti mohl.“ Arch. na Mělníce. Kn. č. 3. fol. 84.

⁵⁵⁾ R. 1622. Arch. pražsk. Chaos.

⁵⁶⁾ Listiny kolínské v arch. musejn.

doprávají, býval velmi tučný. Který důchod to byl, poznati z pamětního spisu podkomořího Kristofa Vratislava z Mitrovic, poznaného Liechtenštejnovi r. 1623,⁵⁷⁾ v němž radí se, aby na rychtářství dávány byly hodnější osoby, dosavadní že jsou hanebný. V tom spise praví se: „Znamenité nařkání od sousedů, též vdov a sirotků kvílení a pláč na ně jest, kterak oni jménem a k ruce J. M. Císařské, nercili všech důchodů obecních, ale i všech handlů vinných, solných, překupování obilí, várky piva, ano i jiných obchodů a živností městských se ujímají. Co ubohým lidem vydrou, ne k dobrému J. M. Císařské, než k užitku svému obračejí. Jakož pak mnozí z nich, nemajíce prve nic svého, ne na sta, než na tisíce odtud zbohatli.“

Tentý byl tedy tučný důchod císařského rychtáře. V některý kus vetřel se velmocný muž sám, k jinému pomohl císařský majestát. Na příklad Jindřichu Nejedlému z Vysoké, cíš. rychtáři v Hradci Králové, učinil král r. 1562 „tu milosť až do živnosti jeho za věrné služby“, že mohl proti všem sousedům co týden míti várku piva, a to var po dvanácti strýších pšenice; kdyby se pak obec usnesla z příčin živnostenské spravedlnosti o menším varu (aby totiž na každého i nejchudšího se dostalo), měl míti pan rychtář var dvanáctistrychový bez překážky číkoli.⁵⁸⁾

Že císařský rychtář nezhrzel důchodem, pocházejícím z advokátského při soudě řečnování, toho příkladem Jeronym Zlatohlávek na Mělníce. Ten pán k soudu pohnal roku 1573 Annu Štětskou, kteráž nechtěla nic zaplatiti.⁵⁹⁾ A když jsme zavádili o mělnického Zlatohlávka, nespustíme se ho hned: právě on jest výborný příklad královského rychtáře povahy nechvalitebné, a pak jeho historie svědčí, kterak vláda muže, patrně chybuujícího, proti všemu veřejnému soudu i odsudku konšelů uměla chrániti. Hofrychtéři při obnově rady žaloval Kohout, soused Mělničan, ode vsí obce, že Zlatohlávek počtů zádušních činí se zbraňuje, a za tou že příčinou lidé nechť odkazovati nic k zádušf.⁶⁰⁾ Hofrychtář nemilostivě vyslechl Kohouta, a císařský rychtář zůstal rychtářem. — Hře pochodila r. 1577 Alžběta vdova, kteráž suplikací podkomořímu do Zlatohlávka žalovala, že ji a pastorkyni Annu o statek podělil nějak nespravedlivě, sám při tom dělení na sebe nezapomenuv. Poněvadť věc asi volala do nebe, konšelé mělničtí ortelez nalezli proti mocnému Zlatohlávkovi, aby přísahal, že v tom dělení ženám nic neodcizil. Ortel Mělnických je poučný: „Poněvadž to provedeno (dokázáno), že to o peníze podělení jí Alžběty a Anny, kteréž Jeronym Zlatohlávek sám bez osob radních a poručníků, nad sirotky mizených, předsevzal, nemaje toho učiniti, spravedlivé nebylo, nad

⁵⁷⁾ Ant. Merz, Sbor. Hist. II. 248 atd.

⁵⁸⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 70. B. fol. 46.

⁵⁹⁾ Arch. mělnick. kn. č. 3. fol. 109. 110.

⁶⁰⁾ Tamže kn. svědomí č. 27. fol. 171.

neprokazuje, aby jich, jakožto žen sprostných a peněz neznačích, nedělil, nadto se nachází vlastní přiznání Zlatohlávka, že t nějaký měchejř s desíti toлары, kteréž praví, že by jeho býti dy, při tom dělení vzal, z těch příčin povinen jest se přísahou raviti.“⁶¹⁾

Ale Zlatohlávek nepřísahal, než odvolal se do Prahy, a tu tel Mělnických tak reformován jest, „že se ta pře všecka zdvihá, ě dvě straně na poctivosti se opatřují, a Alžbětě (kovářce), že oby a ouřadu Jeronyma Zlatohlávka nevošetřila, vězení za den noc se nalézá“. Ba ještě po čtrnácti letech, když už Zlatohlávek sařským rychtářem pro mnohé ostudy nemohl býti, zbytečně kryla pražská vrchnost. Vyčetl mu pekař Jan Hlava, že ho, dokud l rychtářem, deseti kopami podplatil. Zlatohlávek vymlouval se paměti: prý „že nepamatuje na nic toho“. Vtipně tedy chtěl l Hlava v soudě mělnickém, jenž měl rozhodnouti o urážce cti bý- lého císařova rychtáře, „aby konšelé zanechali Zlatohlávka při paměti a jeho, Hlavu, při paměti, a proto odsoudili Zlatohlávka“. onšelé vyřekli správně zas, aby Zlatohlávek se přísahou očistil, žská appellací změnila ortel Mělnických na prospěch Zlato- vkův tak, aby „Jan Hlava pro své všetečné mluvení jeden den oc vězením strestán byl, poněvadž slov mluvených nepokázal.“⁶²⁾

A Hlava prokázal! Schválně sháněli jsme se po knihách svě- ní čili svědkův, abychom viděli, jak a co mluvili na důkaz.⁶³⁾ Pavel tkadlec, jsa jeden ze svědků, mluvil: „Byl sem tenkrátě tojmě za (obžalovaného) Jana Hlavu; šli sme k J. M. C. panu htáři Zlatohlávkoví, dal mi Hlava koliks kop do rukou, abychme i rychtáři. I když sme udělali mu poctivost, položil sem ty peníze stůl, kobercem přikrytej, a on mi řekl, že já jich nevezmu, il sem pánu Bohu spravedlivé souditi, ne z daru; vezmi je zas! když namluví nám do vůle, jdem od něho pryč. Já napřed — dyž vyjdem ven, zavolal Hlavu rychtář: „Prej, Jene, pojď sem !“ I byl tam hrubou chvíli. A tu mluvil mu: „Prej je to málo, s se vopravil, abys dal mi krmnej vepř, dobrej věrtel vína, ž mi to vyplníš, budeš míti pokoj věčný, prej co mi dáváš d tím tlachačem, a von by mne po všem světě roznes; jestli š mi dáti, přines mi po hodině v tejnosti 5 kop grošů do krámu, tě počkám a z toho tě ze všeho vysvobodím, druhé (chtěl), aby 30 kaprů koupil, půl sudu vína dobrého a vepř.“ Hlava mu esl toliko 5 kop grošů českých, ale přes to soudců nepřesvědčil, roto seděl den a noc u vězení.

Než i od těch soudců odešel Zlatohlávek mravně velmi pora- ý, poněvadž Hlava, cítě asi, že svědectví jeho jest nedostatečno, il se průvody své oprítí o případnosti analogické: dokazovaltě

⁶¹⁾ Arch. mělnický kn. č. 3. fol. 138.

⁶²⁾ Tamže kn. č. 3. fol. 132. 133.

⁶³⁾ Tamže. kn. svědomí č. 27. fol. 150. 151.

rychtáři, že se dal podplacovati též jinými lidmi. Jediný z příklad. Přišla matka Šimona zlatníka (pro nemravnost zavřená a přinesla rychtáři dar za milost. „Přinesla sem mu koření, 6 libry pepře, čtvrt zázvoru, 4 loty hřebíčku, půldruhého lotu šafránu dobrého zemského. I vyšel na síň a řekl: Prodej to koření ráno nebo schovej sobě! I šla jsem z domu, a on mne zas zavolal. Nu prej, dej to koření ženě a nějaké rukojmě vyjednej (s svým).“⁶⁴) A syn po té skutečně vyšel z vězení, rychtárka mu koření, a císař přišel o pokutu pro nemravnost.

I v Praze mívali leckdy všelijakého rychtáře královského. příklad Zachariáši od rajských jablek r. 1565 vyčítali, že zosobě nějaký poklad.⁶⁵) Jiřímu Zvůnkovi z Ottersdorfa, jenž byl u „tří bab“ na Uhelném trhu, vyčítali v soudě více vin. Nejprý přijal z nějaké krádeže prsten; vesničanům v Hrdlořezích odlouku; lidem, jimž byl dlužen, popíral dluhy a vyháněl je z domů svého. Zaloval-li kdo na něho v soudě, buď odkládalo se mu po až se zmrzel, nebo prohrál. O prvním případě svědčí velmi mluvně hřebenář Matouš: „Obsýlal jsem pana Jiříka, nestal potom když přec k tomu přišlo, páni v radě jeden na druh pohleděli, zasmáli se — i nemám nápravy, musím to pánu B poručiti, souditi se nač nemám, právním nerozumím, a žádný řeč (advokát) nechce se mnou proti němu státi.“⁶⁶)

Kterak Zvůnek soudně vítězil nad lidmi, jimž beze sebe ublížil, toho příkladem pře jeho s Marynem roku 1556. Zvůnek rychtář Marynovi nadal „zvysnědených chlapů“ a klepal mu na oči, volaje: Já jsem lepší nežli ty! Poněvadž Maryn k tomu pověděl: „Jsi lepší, že jsi měl vypověděného otce,“ proto posel v šatlavě a rychtáři Zvůnkovi nestalo se nic.⁶⁷)

Novoměstští také někdy oblaženi byli nekalým rychtářem. příklad novoměstský soused Masopust r. 1580 udal císařova rychtář Ondřeje Poříčského, kterak pokuty císařské za sodomstvo a cizoložstvo sám do kapsy běře. Prý neplatil pokuty pro dvojitě advokát Nebeský, přehlédl pokutu Opičkovu, jenž vinen byl sódu svým, a jiným, „obávaje se přísloví, aby na sebe víka z lesa vyštěkal, že sám takový“. To byly věci těžké, a rychtář měl v soudě co oháněti.⁶⁸)

Dokladů toho, že by císařův rychtář byl od sousedů nevážený dotykan, nemáme mnoho; byltě asi rychtář na oko i po stávkách, poněvadž se ho báli; a řekl-li kdo o rychtáři pětce co tupného, míval z toho veliké těžkosti. Co se napsal a na formán Hrabě, že r. 1580 řekl o svrchpřipraveném rychtáři novoměstském:

⁶⁴) Arch. mělnický kn. svbřeni 2. Fl. fol. 247.

⁶⁵) Arch. pražský č. 1120. Egiis 126. 130.

⁶⁶) Tamtéž č. 1068. 182.

⁶⁷) Tamtéž č. 890. 7.

⁶⁸) Tamtéž č. 1132. 217.

kém, Ondřejovi Poříčském, „že v něm víc pejchy než l. . na.“⁶⁹⁾ Táborští roku 1563 odsoudili Kroupu měšťana pro nějaká slova, rychtáři císařskému Husovi povědéná, na čtvrt léta do vězení nejtěžšího!⁷⁰⁾

Rychtář lounský trestati dal Bartoloměje Jokla r. 1596 i pro tu maličkost, že k němu do domu přišel „s voštípem a kordem“,⁷¹⁾ a když ho vyhodil z domu, že něco promluvil „na potupu ouřadu“.

To spíše troufali sobě neváživci na paní rychtářku. V Kolíně r. 1618 Václav Spudil uhodil na ulici paní Aničku z Lampachu, manželku císař. rychtáře Pachty, shnilým jablkem, začož mu hbitým jazykem paní ovšem odpověděla, že je „kluk, viselec a pastušina“.⁷²⁾ Za svou nezdvořilost k paní poseděl si v šatlavě. Veliké nesnáze soudní měla paní Černohlávková v Žatci, když pravila o císařské rychtářce, Dorotě Horažďovské, že koraly komus ukradla a v Židech prodala.⁷³⁾

V Praze v soudních knihách postřehli jsme, že dosti často choť císař. rychtáře, Jiřího Zvůnka z Ottersdorfu,⁷⁴⁾ svádí se s lidmi, jimž vynadala a oni jí. Ale nesnadný soud s paní. Vypravuje Martin Šípař r. 1568 v soudě staroměstském, že házely paniny děti po něm kamením, a když se ozval, nadala mu paní rychtářka „lotrů, zrádců, šelem, duplzárců, zrádců nad zrádci, že předkové jeho byli čerti, a máté čertice, a že jest povětrnej“. „Nazejtří,“ tak dí Šípař, „šel pan Zvůnek ku panu purkmistru, žaloval na mne, že jsem já jeho manželku ulál i psoval jí nectně, že jsem po jejich dětech kamením házel. Že bylo před hody, zanechali soudu, i posavad to stojí.“⁷⁵⁾ Kterak předivně pan rychtář obhajoval své mauželky, o tom v témž soudě mluví žena Štilenfridova: „Poslal mne muž k Zvůnkovým, nejel-li provazník do Moravy pryč. Boha se dokládám, domnívala jsem se, že mi děvečka odpovídá, a ona paní byla. Pán hned šel z ty maly světničky úprkem na mne, já mu dala pozdravení, dejž pán Bůh dobrý den Vaší Milosti. Místo děkování pral mne, pohlavkoval se se mnou, jak se mu dobře líbilo.“

Znamenitou rychtářku známe v Hoře. Tu si chválíme. Statné zastupovati uměla svého muže. Byla to paní Anežka Vodňanská († 1595), všech žen zbitých mstitelkyně: „kdo z horníků ženu

⁶⁹⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1120. Zápis 66.

⁷⁰⁾ Arch. zemsk. kn. appell. č. 4. str. 1552. Appellace trest ten snížila na 14 dní šatlavy.

⁷¹⁾ Arch. lounský. Reg. purkm. č. 1. A. 3. fol. O. 4.

⁷²⁾ Vávra, Kolín I. 257.

⁷³⁾ Arch. zemsk. kn. appellační č. 4. str. 456.

⁷⁴⁾ Tomuto Zvůnkovi vyčítali r. 1569 v soudě, že děd jeho byl Duchek, šasaf ze Žlutic, poddaný pánů z Plavna, v Praze že sobě koupil r. 1530. lům od zvona, a „od toho času slovou Zvůnkové“. Arch. pražský č. 1132. 85.

⁷⁵⁾ Arch. pražsk. č. 1049. 178—180.

svou upral⁷⁶⁾, a žalováno-li paní Anežce, „hned do vězení šatlavního jíti musil“.⁷⁶⁾

Není mnoho případností, že by v Praze někdo osopil se neuvážlivě na hejtmana císařova, vyššího pána nežli byl rychtář. A učinil-li tak přec, byl to člověk rodem a stavem jemu rovný, a tu se stávalo, že, jako rychtář proti obecnstvu, takž i hejtman pro zachování autority býval chráněn na platných místech.

Příklad toho vizme roku 1553. Vešel hejtman malostranský, Jindřich Plánský, do „dvora královského“ s pomocníky; vnikl do bytu Václava Hlaváče z Vočenic, chtěje tam z rozkazu králova dáti nějaká skla opravit. Že ho Hlaváč nechtěl do bytu pustiti, volaje: „Slyšs-li, Planskej, nechoď mi sem!“ pustil se hejtman s pomocníky do Hlaváče, a nabili mu, co se do něho vešlo. Hlaváč v komorním soudě žaluje, ale páni komoranti dali „přísežnému ouředníku J. M. Císařské“ za právo.⁷⁷⁾

⁷⁶⁾ Dačický, Pamět. II. 54.

⁷⁷⁾ Reg. vejпов. bílá. č. 14. J. fol. 24. kom. soudu.

KAPITOLA DRUHÁ.

Konšelé a vrchnost.

Bývalo v městech po dvanácti konšelích, a těm slušelo spravovati obec i souditi v ní. Proč jich bývalo obyčejně dvanácte, to dáme ze slov jihoněmeckého práva městského, jež mluví biblicky o synech světlosti, sedících na stolicích dvanácte pokolení synů izrahelských*. 78)

Konšelé sluli leckde také „přísežní“, někde i „radou větší“ zvali. V Hoře některým konšelům říkali šefmistři. V Mladém Boleslavě zván býval tento nejprvnější sbor městské rady „konšely věčnými“, poněvadž jeho členové, soudíce, druhdy zasedali v lafcích čtyřech nebo v „lávách“.

V menších městech a městečkách bývalo méně konšelů nežli dvanácte. Na příklad v Polici osm radních konšelů spravovali obec; na Hradčanech, v Labské Týnici a leckde jinde bývalo jich pět nebo šest. Na odpor tomu v Staré Praze býval počet jich už v nejprvnější době městského života větší nežli dvanácte, až konečně utrnul na osmnácti „přísežných“ konšelech. V Novém městě pražském uznána králem Václavem IV. na závisť Staroměstských též osmnáctičlenná rada městská, a při počtě tom s některou přestávkou stalo naporád. V Hoře bývalo také 18 konšelů.

Mělo-li se rozhodovati o statku obecném a nákladech znamenitějších, přistoupil do rady městské druhý sbor — collegium totarších obecních“, jichž bývalo obyčejně 12, ale i více, a ti dávali na místě vsí obce svolení nebo činili odpor.

V některých městech býval na rychlou poradu konšelům výbor kolika málo mužů z obce, jimž zhusta říkáno „konšelé obecní“, communes consules“. V Mladé Boleslavi bývalo jich šest, v Hoře

*8) Rožmít. kn. právní 112.

bývali čtyři, od roku 1471 šest,⁷⁹⁾ v Kolíně, v Bělé a jinde po čtyřech.⁸⁰⁾

V Hradci Jindřichově ustanoveno toto třetí kollegium teprve r. 1583 od Adama z Hradce, a poněvadž jich bylo šest, zvaní jsou úřadem šestipanským. Jinde jim říkali „rada menší“; ve Stržbě sluli prostě „minores“.⁸¹⁾ Z instrukce, hradeckým šestipánům dané, patrná úloha tohoto třetího sboru: „Měli konšelům ve všem dobrá radou nápomocni býti“, a v nebytí některého konšela měl na pozvání purkmistrovo kterýkoli ze šestipánů v radě konšelské sedati.⁸²⁾

V Mladém Boleslavě vyskytují se počátkem století 16. jména dotčených tří rad zvláštní. První byli, jako většinou jinde, „consules i konšelé; přísežní i jurati“; v druhém sedali „electores pro communitate“, do nichž voleno z města osm osob, z předměstí 10; v třetím sboru byli „exconsules“ čili „starší volenci“, jimž v pozdějších letech říkali také „konšelé obecní“.

Vznik druhého sboru zapsán v knize městské ne bez zajímavosti takto: „Což se opatrování města a důchodů obecních dotýče, pro kteréž všecka obec svolávána v hromadu bývala, ráčil jest J. M. (Kunrát z Krajku) naříditi, aby volenců ze vsí obce voseb hodných 18, osm z města, pět z předměstí, pět z Podolce při každém rady obnovení voleno bylo a obecním šesti konšelům ku pomoci přidáno, a to takovým způsobem, aby purkmistr a konšelé s volenci městskými volili předměstské a podolecké, a předměstské s podoleckými městské; a kdyžkoli konšelé pro obecní dobré věci obsláni jsou, aby přišli, a ti všickni bez zaměstknání obce aby jednali a řídili všechny obecné potřeby.“⁸³⁾

Trojího sboru nebývalo všude, obyčejně přestávali na dvou na konšelech a starších.

V některých městech bývali k poradě přibírání u věcech správních také cechmířtři řemesel, a protož praví r. 1544 Broumovští, že u nich v radě městské jsou konšelé, starší kmetové a přísední mířtři všech řemesel.⁸⁴⁾

Které sbory zastupovaly konšely u věcech soudních (v Praze desetipání, v Hoře od r. 1538 osmipání, v městech saského práva „kmeté“), o tom položí se místněji v knize o soudech.

Konšelé byli voleni na rok. Proč neměl nikdo déle býti konšelem než do roka, toho trojí příčinu čteme v snesení Pražanů r. 1408. Nejprv, aby prý každý okusil ty práce a péče; druhé, aby sobě měšťané nezáviděli, což vyjádřeno tímto přirovnáním případ-

⁷⁹⁾ Dačický, I. 370.

⁸⁰⁾ Kn. smluv v Ml. Boleslavi č. 1. fol. 169. Umlauf, Bělá 149. Váru Kolín I. 24.

⁸¹⁾ Kn. stříbrská č. 184. 45. r. 1528.

⁸²⁾ Orth, Hradec 33.

⁸³⁾ Kn. boleslav. č. A. 10. fol. 2. 3.

⁸⁴⁾ Kom. soudu kn. č. G. b. 117.

ím, ale málo zdvořilým: prý „ano když pes kost hlože, jiní na jeho vrčí dotud, až se s nimi zkouše“. Třetí příčina tuze mluvjí o svědomí konšelského: prý „když dlouho na radě sedou, málo sobě dají právo přestoupiti jakoby dědiční páni byli“. ⁸⁵⁾

První dotázka stran konšelů všelikterakých je ta, kdo je dozrzoval?

Staroměstští a příkladem jich též Novoměstští měli proti jiným sém královským městům privilegium, že má u nich sám král konšely sázeti čili obnovovati. Ta přednost přišla jim obyčejem. Dívám král Václav IV. roku 1409, že to přišlo „consuetudine laudabili“. ⁸⁶⁾ Nechtělité Staropražští nikdaž toho dopustiti, aby úředníci zemští a královští, kteří jinde ouřad sázeli, u nich měli vliv a působnost u věcech městských. Proto tedy bývalo králi ročně nebo po několik letech osobně přijížděti a sázeti konšely. Aníž nechali Pražané krále, aby podle své „liblezné vůle“ vybíral konšely. R. 1413 vymohli sobě právo návrhu. Z padesáti sousedů narčených měl si král vybrati. ⁸⁷⁾

V husitské době bezkrálovské sadili se konšelé sami „coasumptis aliis“. sadili se „auctoritate propria“, jakož čteme r. 1434 o konšelech Většího města pražského; a na česť jejich říci jest, že ať konšelé dotčeného roku nesadili sebe, než docela nové muže. ⁸⁸⁾ V téže době stala se Praha hlavou království, její knihy byly nebyťi zemských desk na čas deskami vši země. ⁸⁹⁾ Za svou výsluhou považovali, že volba krále jen u nich díti se má, a jim že král přísahá o zachování městských svobod. Ba vymohli sobě i působení při obsazování úřadu, nad městy královskými všemi postaveného, úřadu totiž podkomořského, patrně, aby tím ovládli města česká. Sigmund císař přiklel jim, že podkomoří měst královských vybírán bude vždy ze Staropražanů. Kteréž právo teprve roku 1497 Vladislav zrušil, chtěje míti podkomořího ze stavu vladyckého. Ale ani tím sousedé Staropražští z předůležitého úřadu podkomořského vyloučení nebyli, poněvadž nejedni vždy docházeli vladyctví.

Pro častou a dlouhou nepřítomnost svou nemohl král Vladislav nikdy co rok osobně sázeti radu v Praze. Učinil tedy opatření, kterak obnovena byla možna bez něho a přece od něho. Chtěl obnoviti radu městskou listem písemně. Ačkoli připustil, že bude se řídit návrhem samých odstupujících konšelů, nicméně nebyla Pražanům vhod tato novota a vzpírali se jí. Než dohodli se s králem

⁸⁵⁾ Rukop. strahovský č. X. III. 20. str. 475.

⁸⁶⁾ Čelakovský, Codex 201.

⁸⁷⁾ Tamže 209.

⁸⁸⁾ D. Z. Miscell. č. 14. fol. G. 5.

⁸⁹⁾ Arch. pražsk. č. 992. fol. 112. dí Mikeš z Lojovic (r. 1427): „Když jiné moci nad sebou nemáme, ješto by nás zemským řádem bránila, já sem utekl na svědomí k svým panom města Starého, jakžto v těchto časech bezpečných páni, rytíři, panoše i zemané v svých zápisích i v jiných podobách k svědomí téhož města obecně sie utíkají.“

konečně přec, a obnovení konšelů tak se událo, že u přítomnosti královských kommissarů a vsí obce po přečtení jmen konšelských, listem královým obsažených, ujal nový purkmistr klíče a pečel městskou, položenou od starého purkmistra — na stoličce královskou.⁹⁰⁾

R. 1514 vymohli sobě Staropražští rád a právo, když nebude v zemi krále, že mohou se zvoliti sami. Odstupující konšelé, starší obecní a obec měli voliti na ten konec volence, kteří složivše přísahu do rukou nejvyššího kancléře království Českého — ba i v nebytu jeho i do rukou kancléře městského — nové konšely měli vybrati a vyhlásiti.⁹¹⁾ Při první svobodné volbě r. 1514 zapsal písař do městské knihy pro věčnou pamět: „Seznavše při sázení úřadu veliký neřád býti, a že jinému sme nerozuměli, než že takovým, bez J. M. Král. přítomnosti sázením skrze pány, jimiž by rády sázeny byly, osoby nehodné více k lehkosti nežli ku poctivosti měst těchto mohly sázeny býti, jakož se to jest poněkud v skutku shledalo, a někteří jsou pro své zrady na hrdlech trestáni, a někteří jsou z měst pražských ušli, i chtějí se tím věcem vystříti, a majíce povolení tím pořádkem, kterýž J. M. K. povoliti ráčil, konšely jsou volili a jim poslušnost slibivše nicméně, jakoby sami osobů J. M. K. na týž ouřad sazeni byli.“⁹²⁾

Novoměstští vymohli sobě stran obnovení rady ze zářlivosti sousedské táž práva a přednosti jako Staroměstští. Král Václav IV. uznal jim, že nesluší pod vládu podkomořskou, a že král sám osobně povinen sázeti jim ouřad. Po všelikých osudech uznal to i Vladislav r. 1504,⁹³⁾ a posléze dopuštěno jim právo samostatné volby právě téhož roku jako Staroměstským.

S menším prospěchem po týchž přednostech sháněli se Malostranští. Jedinkráte roku 1436 sadil jich ouřad sám král. Jindy byl jich vrchností podkomoří, aniž dovedli se mu na dlouho kdy vymknouti. Roku 1507 vyňati jsou z jeho moci na čas; r. 1514 získali také samostatnou volbu, ale přišli zase o tuto přednost před jinými městy královskými žalobou podkomořího Planknara, jenž jim za vrchnost nařizen. Roku 1535 píše Ferdinand I. Malostranským,⁹⁴⁾ že se musejí úřadem Wolfarta Planknara spravovati a „ve všech věcech jeho podnikati.“ Ale když podkomoří opraviti „ve všech věcech“ chtěl býti jim pánem, vymohli sobě Malostranští, že král dopsal jemu: „Tobě a ouřadu tvému podkomořskému v témtě městě Menším pražském obnovení a sázení ouřadu konšelského toliko řídití náleží; než co se jiných věcí, totiž spravování týchž

⁹⁰⁾ Arch. pražsk. kn. č. 331. fol 129.

⁹¹⁾ Čelakovský, Codex 349.

⁹²⁾ Miscell. č. 24. fol. 57 při D. Z. Psal to Math. Chrudimen. baeral. necnon protonotarius.

⁹³⁾ O těch věcech obšírně Č. Č. Mus. 1879. 180. Právník 1879 a Codex: všecko práce Čelakovského.

⁹⁴⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 13. str. 331.

malostranských a sedění mezi nimi v radě i jiných příhod dotýče, o všechno hejtmanu Menšího města náleží.⁹⁵⁾

Právo svobodné volby potratili Staroměstští i Novoměstští bouří roku 1547. Ferdinand I. určil, že nemusí osobou svou sázeti konšely v Praze nežli skrze kommissaře, a návrhem odstupující rady že ani on ani kommissaři nemusí se řídití. Ovšem že i v tomto zbytku bývalého velikého práva byla jistá přednost Prahy přede všemi městy královskými, vesměs podkomořímu podlehajícími. Právili to Pražané r. 1564 kouřimským krajským hejtmanům, když chtěli oba oni pánové Prahu vstaviti do kraje kouřimského: „V dobré vědomosti míti ráčíte, kterak město Praha za jeden kraj v tomto království se pokládá a podle starobylého způsobu z jistého J. M. Císařské a také sněmovního nařízení vlastní osobou J. M. arciknížecí (jakožto zástupce krále) se řídí.“⁹⁶⁾

Přicházivali tedy do obou předních měst Pražských tři, čtyři i pět kommissarů, z nejvyšších zemských ouředníků vybraných, sázet konšelů. R. 1542 přišli „pro mor“ také jenom dva páni, a to komorník s podkomořím.

Svobodnou volbu mimo Prahu nalezli jsme jen v málu městech, a byla vždy z příčiny mimořádné. Tábořským r. 1436 dal Sigmund dovolení svobodné volby na 6 let, vzkazuje, že po 6 letech bude sázeti ouřad buď sám, buď ouředníci.⁹⁷⁾ V bouřné době Vladislavské r. 1514 téhož práva po příkladě Pražanů došli Kolínští.⁹⁸⁾ R. 1545 povoleno Jihlavským a Olomouckým, „poněvadž podkomoří markrabství Moravského z světa sešel, abyšte na ten úřad konšelský podle starobylého pořadu sami se obnoviti mohli.“⁹⁹⁾

Podkomoří zastupoval krále v městech královských již od 13. století. Před tím za některý čas byl v práci té komorník. Císař Karel přidal podkomořímu úředníka pomocného, hofrychtěře totiž, a ti oba, nebo jeden z nich spolu s písařem objížděli ročně města a sázeli konšely i vykonávali soudní moc u věcech buď důležitých, buď pro spornost schválně odložených.

Města byla by ráda to způsobila, aby podkomoří byl jejich zástupcem v radě královské, ale slabý Vladislav neuměl se snahy té chytiti proti šlechtě. Po smrti měšťanského podkomořího Samuela z Hrádku r. 1486 dán úřad do rukou rytíře, a do zřízení zemského r. 1500 vstaveno, že úřad ten jest zemský a stavu vládyckému příslušný. Ferdinand I. učinil z podkomořího sluhu svého, podkomoří vykonával vůli zmohutnělého krále ve všem vsudy městům na úkor. Proto chtíval král míti také za podkomořího za hofrychtěře osobu chytrou, neboť jen chytrý sluha chytře slouží.

⁹⁵⁾ Arch. c. k. místodrž. M. č. 62. fol. 114. Dat. v Augšp. v ned. Laetare r. 1559.

⁹⁶⁾ Arch. pražský. Manual radní č. 379. fol. A. 15.

⁹⁷⁾ Arch. Č. III. 450.

⁹⁸⁾ Vávra, Kolín 80.

⁹⁹⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 34. fol. 82. 144. 165.

R. 1559 píše Ferdinand I. synu svému arciknížeti do Čech, že podkomoří Petr Bechyně z Lažan, jezdě po městech a úřady obno-
vuje, mnohé neřády našel i při kněžstvu a při církve svaté po-
řádcích; pak že týž podkomoří navrhuje svého bratra za hofrych-
tře, a končí list: „Dva bratry nevidí se nám jako na jeden úřad
sázeti, i také zprávu jmíti ráčíme, že týž bratr jeho dosti sprostný
jest.“¹⁰⁰⁾ Sprostný člověk jezdě po městech nebyl by viděl nic
bystrý podkomoří a hofrychtěří viděli všecko.

V řadě nejvyšších ouředníků zemských býval podkomoří staven
na roveň nejvyššímu písaři. Směšná o sedání jich obou hádka byla
na Moravě r. 1549 rozhodnutím královým skončena tak, „aby jeden
den za druhým sedali, totiž jako dnes podkomoří nad písařem
a najejtří písař nad podkomořím, a že jim a potomkům to k zleh-
čení není a býti nemá“; v Praze prý už tak sedají.)

Když Ferdinand obmezil samosprávu měst a dosadil všude
stále dohlížitele do měst, vkládala se komora královská do věc
městských přímo, a podkomoří měl skoro už jen na péči to, co
chtěla komora, a mimo to chodíval na roční ceremonii k obnově
úřadů konšelských. Chodíval dle slov císařových²⁾ „přijímat císař
k ruce náležitý hold a povinnost“. Toť se rozumí, že města, chtěla-li
čehokoli v Praze dosíci, vždy ještě posílávala nejprve k podko-
mořím a nikdy bez darů čili „koláčů“. V plzeňských protoko-
lech³⁾ r. 1564 stojí psáno, že shromážděny jsou peníze panu pod-
komořím za majestát, který zjednati připověděti ráčil, a hned
potom konšelé usnášejí se, „aby panu podkomořím pro zachování
lásky do 200 tolarů dáno bylo“.

Toť dar veliký. V berounských počtech r. 1511 čteme: „Za há-
kovnice, kteréž sme dali panu podkomořím, aby s námi o plat
laskavě naložil, a za ručnice 12 kop“. Nezhrdl podkomoří tedy ani
darem drobným. Podkomoří nebo hofrychtěří ob čas vzkázali sobě
o dárek sami pro nic za nic. Na příklad r. 1589 píše hofrychtěří
Václav Běšín ze Žebráka, kterak konšelé všech měst „na znamení
lásky a dobrého přátelství“ jsou jemu kořlíky stříbrné pozlacené
darovali; prý ani Čáslavští a Kolínští toho nepominuli; proto prý
nepochybuje že i Kouřimští se k němu zdvořile ukáží a „na tom
kořlíčku erb města pro poctivost úřadů svých vyryti dají“. ⁴⁾ Též
a jiných koláčů shledáme do omrzení mnoho v počtech městských
až k nim dojdeme.

Někdy i písař komorní obdržel právo saditi konšely, ale ovšem
jen z nouze. R. 1549 píše Ferdinand Plzeňským, Stříbrským a Be-

¹⁰⁰⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 62. fol. 143.

¹⁾ Tamže Miss. č. 35. fol. 200.

²⁾ Tamže Miss. č. 97. fol. 109. (R. 1577 píše se tak do všech měst
v Moravě).

³⁾ Arch. plzeňsk. č. 19.

⁴⁾ Arch. musej. listiny kouřimské.

rounským, že Jiříka z Gerštorfa, podkomořího, pilně potřebuje, hofrychtér že umřel, že tedy u nich obnoví úřad komorní písař Jakub Kočka, „aby se v tom volně zachovali, a tomu Jakobovi právo hofrychtéřské, což náleží, vydali“.⁵⁾

V městech věnných obnovoval radu „podkomoří králové“, v městech horních mincmistr. Obec havéřská na Kaňku u Hory Kutny mívala zvláštní řád. Bylo v ní r. 1538 na správní i soudní věci zřízeno — jakožto postranní právo — konšelstvo dvanácti osob; ⁶⁾ mincmistr měl saditi z těch dvanácti pouze čtyři, šepmistři kutnohorští tolikéž, hofrychtér dvě osoby, a pořádek hašplířů a trejbířů také dvě. Odvolání od těchto konšelů kaňkovských šlo do Kutny Hory ke konšelům, ale ti nepřáli kaňkovské samosprávě. R. 1544 vynadali šepmistři kaňkovským, „že jsou podsedkové a menší ještě nežli podsedkové, a že mají Kutnohorští nad nimi moc městskou“.⁷⁾ Když změnami po r. 1547 zůstalo samému mincmistrovi saditi konšely na Kaňku všecky: konali tu práci mincmistrové tak pilně, že sama komora posílá r. 1596 mincmistru Fridrichu Šlikovi z Holejče žalobu Kaňkovských, „že již od jedenácti let se dočkati nemohli, aby konšelé obnoveni byli, tak že z osob dvanácti toliko pět, a k tomu dvě nemocné, živý zůstávají, skrze kteroužto příčinu že se téměř od dvou let žádní soudové držeti ani pořádkové, tovaryšstvo, čeleď horní v starobylém řádu spravování býti nemohou“.⁸⁾

Nad zbožím a městy arcibiskupskými býval až do časů husitských „podkomoří arcibiskupský“, jenž sázel konšely a rychtáře.⁹⁾ Na Vyšehradě sázel konšely probošt nebo jeho zástupce. R. 1549 píše Ferdinand I. Janovi Hodějovskému, místosudímu, „že od několika let ouřad konšelský na Vyšehradě obnoven nebyl, i poněvadž ty na ten čas na místě strejce svého to probošství spravuješ, poroučímeť, pokudž takové obnovení ouřadu proboštóm náleží, aby ty ouřad obnovil“.¹⁰⁾

V městech poddaných větších chtivali, aby sám pán přicházel sadit konšelů. V Hradci Jindřichově, kteréž město bylo z největších měst poddanských, opravdu chodíval pán sám k obnově úřadu. V Mladé Boleslavi tolikéž. Někdy poslal starý pán k obnově mladého pána, jako na příklad r. 1552 v Boleslavi obnovil úřad na místě Arnošta z Krajku mladý pan Kundrat.¹¹⁾

⁵⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 41. fol. 452. R. 1547 do Oustí, Litoměřic, Žatce, Loun, Slaného, Kadaně a Mostu přijel ouředník králové při Deskách Zikm. Oudrcký sadit konšelů, poněvadž podkomoří nemohl, a hofrychtéře nebylo. Missiv. č. 35. 152.

⁶⁾ Rukop. kutnohor. v Č. Mus. č. 24. G. 28. fol. 24. a lib. rubens decr. v arch. kutnoh. fol. B. 2

⁷⁾ Ruk. kutnoh. fol. 27.

⁸⁾ Tamže fol. 14.

⁹⁾ Sbor. Hist. I. 221.

¹⁰⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 41. fol. 428.

¹¹⁾ Kn. arch. bolesl. č. A. 10. fol. 53.

Nemohla-li v těchto větších městech vrchnost sama k obnově konšelské dostaviti se: vyslala své zástupce, počtem pro slavnostní úkonu hojnějším, a ti vyslaní — aspoň v Hradci Jindřichově — musívati předem vydati a „odevzdati podstatný na to revers, že to obnovení bez přítomnosti pána nemá k žádné újmě privilegia a starobylým zvyklostem býti“.¹²⁾

A nastojte, když r. 1613 vyslaní panští neměli reversu s sebou ani plné moci! Ta příhoda, jsouc spolu zajímavý obrázek tehdejšího způsobu, stojí za obšírnější vypravování.¹³⁾ Ve čtvrtek po neděli Cantate „byla obec pospolu, očekávali dosti dlouho na pány kommissaře, od J. M. pána vyslané k obnovení úřadu. Potom pak přišel pan Voldřich Španovský z Lisova, Mikuláš Sedlovský a hejtmán hradecký, a posadivše se před radní světnici, jsou náležitě skrze mne Buriana Rambuuzkého (písaře) na místě pp. (konšelů a vši obce přivítání s mnohým od pána Boha vínšem, a podle toho uctívá žádost na ně vzložena, pokudž mají jakou plnomocenost od milostivé vrchnosti dle starodávního obyčeje a vzácných privilegií tomu městu daných, aby mohli ouřad konšelský a rychtáře z povinnosti jejich propustiti a jiné hodné osoby na místo jejich dosaditi. Tu pan Mikuláš z přivítání a vínše náležitě poděkováním učiniv, obšírnou řečí se omlouval, když jest na Hradec přijel, že jest se na plnomocenství ptal, ale že mu oznámeno od hejtmána že z Prahy (od Slavaty) odesláno není. Porozumívá tedy tomu, že za pilnými příčinami J. M. pána na to pozapomenouti ráčil. Žádají při tom při pp. (konšelech) a vši obci omluvena býti, pána Boha se dokládajíc, že tomu nic vděčen není, že ta věc starobylým chvalitebným obyčejem jíti nemá; s náležitou uctivostí žádal, po něvadž obec poctivá se sešla, a on také naschvál za tou příčinou přijel, aby ta věc mohla k vyřízení přijíti, že pod svou dobrovtí jakožto lidé poctiví připovídají ihned do Prahy psáti a v krátkých dnech takové poručení od sebe odvísti, a poněvadž jiní poctiví lidé na jejich řečech přestávají, že také té naděje jsou, že jim pp. (konšelé) a všecka obec důvěřovati v tom bude“.

Každý by domníval se, že po této dojemné řeči Hradečtí dopustili vyslaným pánům odbývati ceremonii obnovy konšelské. Al chybá lávky! Teď teprve začalo se předlouhé jednání. Konšelé odstoupili do vedlejší radní světnice spolu s mnohými osobami, a starších i z obce sem pozvanými. Co se tam dlouho radili, zůstali páni kommissaři s ostatní obcí venku. Naradivše se drahně, vyšli páni konšelé zase na síň obecní a velice uctivými slovy jal se hovořiti k vyslaným: „Moudří, opatrní a rozšafní lidé ty věc, kteréž s velikou obtížností dosahují, ne tak snadno od nich upouští obyčej mívají; my pak dosáhše nemalou prací od J. M. pána

¹²⁾ Arch. v Hradci. Manual radní z r. 1604 fol. 67.

¹³⁾ Arch. tamže. Manual z r. 1610 fol. 88. 89. 90.

Hradce, slavné a vzácné paměti, privilegium a nadání, abychom měli co proti týmž privilegium před se vzítí, toho se nám učiniti evidí . . .“ A konec řeči byl, „aby páni kommissari do radní světnice bez obtížnosti povystoupiti ráčili, aby se o týž artikul volně vší obcí promluvití mohlo“. První z pánů kommissarů zase opoval celou svou řeč předešlou, a po ní teprve šli.

Teď se radila obec tuze dlouho. Konečně zavolání jsou kommissari na snů. Učiněno jim poděkování. „že sou se tak mnoho nřžili, a poustoupivše do radní světnice, že obci volného promluvení přáli“. Po té četl písař těm pánům sedm kusů starých privilegii, a přečet, oznámil, že obec nechce, aby od nich úřad nový zazen byl. „Když se otázka na obec stala, takli sou kázali promluvití, tu oni všickni hlasitě, jednomyslně vzkřikli: tak, tak, tak.“ Páni kommissari nemohli než také nechati tak. Zajisté byli by dešli mrzutě a nevrle, ale moudrý primas je pozval k obědu „a tu sou sobě vína i malvazí slušně připili“. Podruhé přišli zajisté plnomocí i s reversy.

Připadá otázka, kolik platilo se královskému podkomořímu za sázení ouřadu.

Plat ten nebyl za všecken čas stejný, a bývalo oň na obou stranách hádek dost a nesnázi. Na počátku století 15. platili Malé straně podkomořímu, když byl jmenován, 5 kop „ostrožského“; za obnovu rady 10 kop a při vybírání berně královské každé hřivny 4 groše „lotovného“. Hofrychtěři a písaři slušelo o 2 kopách.¹⁴⁾ Privilegium Václava krále ukládalo Plzeňským, aby jim nedávali podkomořímu nad 20 kop grošů.¹⁵⁾ Časlavští platili 25 kop, písařovi dvě;¹⁶⁾ Písečtí dali r. 1498 podkomořímu při obnově rady“ 30 kop, ale tři léta potom obdržel od nich jen 5 kop, obojí na míšeňsko.¹⁷⁾ Vladislav r. 1477 káže Královédvorským, aby nedávali podkomořímu než 5 kop českých.¹⁸⁾ Ovšem byli město maličké. Mělnickým určila Johanna královna r. 1467 plat od obnovy 10 kop.¹⁹⁾

V prvních letech 16. věku platívali Berounští podkomořímu všech poplatků i s obnovou 30 kop českých čili 60 míšeňských;²⁰⁾ Rudějovičtí touž dobou platili „lotovného“ 13 kop 20 grošů a od úřadu sázení 24 kop.²¹⁾

Z těch několika případů viděti, že plat asi řídil se možností města. Ani ve stížném snesení všech měst r. 1516 proti podkomořímu není určen stejný plat za sázení. Dalším proběhem 16. věku

¹⁴⁾ Čelakovský, Codex LVII.

¹⁵⁾ Rukop. kron. Plzeňské v Mus. privil. (r. 1393).

¹⁶⁾ Emler, Arch. Pam. VIII. 19.

¹⁷⁾ Arch. písecký, kn. pam. fol. 36.

¹⁸⁾ Schaller, Königgr. 72.

¹⁹⁾ Arch. musej. Listiny mělnické.

²⁰⁾ Arch. berounský kn. počtů r. 1508.

²¹⁾ Arch. Čes. VII. 425.

podkomořské platy celkem se nezměnily. Nejobyčejněji se točí mezi deseti a dvaceti kopami za obnovu. R. 1546 nechtěli Malostranskí dávat ani 10 kop. Podkomoří Jiřík z Gerštorfa žaloval v komorním soudě, a měšťané dotčení ortelem k tomu platu donuceni jsou z toho důvodu, „že ten plat sou někdy Albrechtovi z Leskové dávali.“²²⁾

Také Plzeňští měli s podkomořím Trčkou spor o plat. Čtělí mu dávat 10 kop, poněvadž prý „od starodávna“ nedávali víc, a Trčka rozkazem císařovým musil konečně r. 1565 na tom přestat, ²³⁾ učiniv s Plzeňany o to „smlouvu“, kterou stvrdil král Maxmilian.²⁴⁾

V počtech stříbrských od polovice až do konce století 16. napsáno podkomořského platu vždy po 66 kopách 20 groších měšských, a to platili konšelé, ať přišel k obnově podkomoří nebo hofrychtěř.²⁵⁾ Touto hrubou summou spolu obsaženo i lotovné, jež některá města posílala podkomořímu v 10 kopách vždy o Hromnicích,²⁶⁾ jiná však zůstávala dlužna až k obnově, kdež svoji povinnost spravila najednou.

Měštům, za Rudolfa do stavu třetího pojatým, vstavováno do majestátu, kolik platiti mají za sázení, a chtěl-li podkomoří potom nad to více, ukazováno vždy k majestátu základnému. Roku 1603 chtěl na příklad Purkart Točník od Mladoboleslavských víc, a že mu nedali, nejel jim za čtyři léta obnovovat konšelů.²⁷⁾ Zůstával tedy konšelé též neobnoveni. Když pak zatoužili do lakomého pana podkomořího: císař rozhodl a vzkázal r. 1604, „abyšte podle znení majestátu našeho tak a nejinak poddaně a poslušně se chovali, a jak podkomořímu, tak ani hofrychtěři a písaři nic víc mimo majestát nedávali.“²⁸⁾ Toť se rozumí, že poslechli přerádí, ale proto nezískali milosti ani přízně pana podkomořího, a r. 1612 musili mu dáti přece tolik, kolik chtěl.

Naproti tomu Rakovníčtí, byvše přijati v třetí stav, učinili s podkomořím proti majestátu smlouvu, a to na svůj prospěch. Majestát jim ukládal plat za obnovu dávat po 8 kopách. „Tu jest s J. Milostí panem podkomořím narovnaní takové učiněno, že pokudžby ten úřad podkomořský na sobě držel, neráčí těch 8 kop na nás žádati, poněvadž pánu za práci a fedrování jednání našeho při J. M. Císařské umývadlo a medenice stříbrná, což obě řemesla

²²⁾ Kn. ortelů v univ. knih. č. 17. C. 30. fol. 419.

²³⁾ Plzeňská kronika rukop. v Mus. Č. kus 93.

²⁴⁾ Hruška. Paměti 95. Schaller, Pils. 20.

²⁵⁾ Reg. memor. č. 187. fol. 13. 80. 87. v arch. plzeňsk. Kterak podkomoří toho důvodu hofrychtěři nepřál, až ho i od něho na kolik let odměnil, o tom svědčí spor podkomořího Točníka s hofrycht. Preklem, trvající až r. 1609—1613! Vypsan je v Čelakov. Úřad podkom. 69.

²⁶⁾ Arch. v musej. List. konfimské. R. 1550.

²⁷⁾ Kn. č. A. 10. fol. 116. v Arch. mladobolesl. Čtělí 70 kop místo deseti. Obširněji o tom Pekař v Arch. Pam. XIV. 404.

²⁸⁾ Kn. mladobolesl. č. A. 10. fol. 122. r. 1604.

a mistrovsky uděláno a pozláceno, dány. Vážily 14 hřiven, a hřivna po 18 kopách se počítá, a zlatník to šacoval 120 $\frac{1}{2}$ kopou. Však nicméně při každém obnovení rady písař komorní na tu summu (8 kop) kvitanci dává, jako by ji zouplna k sobě přijal. Panu Václavovi Komedkovi, hofrychtěři, po obnovení dává se povinnosti, majestátem vyměřené, 1 kop míš. a písaři komornímu 30 grošů.“²⁹⁾

V městech věnných platila v 16. století podkomořímu nejvíce Chrudim, 12 kop totiž, Mýto, Polička, Mělník, Hradec platily po 10 kopách, Trutnovští dávali 7 kop, a Bydžovští, Dvorští i Jaroměřští po 5 kopách. „Lotovného“ platil nejvíc Hradec — 20 kop; ostatní města méně, některá nic. Hofrychtěři Bydžov s Hradcem platily nejvíce, po třech kopách. Písaři dávalo některé město kopu, jiné nic.³⁰⁾

Že by které město zůstalo pro nemožnost svou podkomořímu plat dlužno, o tom zpráva jen z doby staré, totiž za panování „měštanského“ podkomořího Samuela z Hrádku.³¹⁾ „Šlechtíci“ podkomoří dluhu nedopustili.

Ptáme-li se na to, které osoby měl podkomoří k ouřadu konšel-skému vybíratí, odpoví nám nejprve městská práva z doby husitské. Konšelem nemá býti žádný dvořák, ani ten, kdo ležáky (kupce) chová, žádný cizoložník, ani ten, kdož na draho a na šadkaufy neb lichvy dává, kdož listy na zmatky neb pöhony kupuje, ne lazebník, ne pištec, hudec, barvíř (totiž lazebnický holič); mimo to chtělo právo míti, aby kandidát konšelstva byl před tím už tři léta v obci a měl aspoň 50 kop „očitého zboží“.³²⁾

V starém řádě města Vyšehradského roku 1460 čte se, jako v právech soběslavských, že nemá býti konšelem ni žádný Němec nizozemec, leč by česky uměl.³³⁾ O tom, že Němec nemá konšelem býti, usnesli se Kutnohorští r. 1433 zvláště.³⁴⁾

Práva Brikcího, o sto let starší (r. 1536), shrnujíce svrchu psané vlastnosti v slova, aby nebyl za konšela člověk „zlopověstný“ ani ten, kdo příliš žádostivě svého užitku hledí, přidávají k tomu tyto moudré zásady, aby otec se synem, bratr s bratrem, ani test s zetěm nebyli v ouřadu přísežných; ani ne lidé příliš mladí a mnohomluvní, kteří neumějí tajemství zachovati.³⁵⁾

Také bylo už v době Brikcího uznanou zásadou, aby v konšely nebyli bráni sousedé z předměstí a za zdi „obyčejem vesským“ bydlící. Jalový důvod toho uvádí se ten, že „by města nikdy ne-

²⁹⁾ Reg. purkm. v arch. rakovn. r. 1583.

³⁰⁾ Arch. pražsk. č. 324 fol. 262. Mělničtí mají zapsáno v oučtech r. 1599, že dali „povinnost“ podkomořímu 20 kop (míš.), lotovného 6, hofrychtěři 4, písaři komornímu 3. Reg. příjmů č. 45.

³¹⁾ Arch. Č. VII. 405. r. 1484.

³²⁾ Práv. Star. m. Pražsk. ve vyb. II. 315.

³³⁾ Právník 1870 727. 735.

³⁴⁾ Sbor. Hist. 1885. 366.

³⁵⁾ Brikcí, vyd. r. 1536. kap. 82.

prospívala, když by za příkopy muži, vně obývající, na konšelství byli voleni“.

Svrchu vypsané zásady o tom, kdo má být konšelem a kdo nic, vešly do knihy Koldínovy roku 1579. Skoro doslovně přijal Koldín kus o lazebnících, pístečích a jiných muzikantech, kteří konšely být nesměli, též lichevníky vyloučil, řka, že nemá „být konšelem, kdož na šantroky dává nebo na lichvy, kdož listy (rozuměj dlužní úpisy) na zmatky kupuje, lidem na peníze přísahá“.³⁶⁾

Patrně tedy, že až na málo výminek nebyl řádem a zákonem žádný poctivý měšťan z ouřadu vylučován, ale skutkem vyloučena jich bývalo mnoho. Poněvadž vždy mívali odstupující konšelé vliv na volbu nových, stávalo se, že do rady se dostal jen ten, koho vládnoucí páni chtěli. Tím se vyvinula jistá aristokracie městská naproti chudším sousedům, kteří se do rady nedostali a již proto představovali demokratický živel v obci. V Staré Praze na příklad roku 1537 nalézáme v radě z osmnácti konšelů 12 vladýk!³⁷⁾ Obzvláště sládkci a řezníci dotlačili se ve všech městech do rady a udrželi se v ní všickni jejich rodové až do kolikátého kolena. Když v Jihlavě r. 1521 toužila obec na to, že vždy v radě byva osm sladovníků, sládkové odpověděli, „že žádný řemeslník tak uprázdnen být nemůže jako sladovník, nebo od sv. Václava do sv. Jiří piva vaří a potom řídko kterou várku činí, a pak je každému, kdo se tu usadí, přeje se to řemeslo sladovnícké“.³⁸⁾

Vynikalo-li které město jiným řemeslem nad sládky a řezníky, opanovali boháči onoho řemesla radu, jako na příklad v Bělé r. 1515 spočetli jsme v radě šest soukenníků. Ovšem nebyla aristokracie soukennická jakživa tak škodna v obci jako řeznická a sladovnícká, neboť páni radní usazovali v trhu ceny masa i piva!

V mnohých městech byla rada všecko strýc, švagr, kmotr. Obec Jihlavská roku 1521 bouřně žádala, „aby zeti, ujci, bratři a strejci sobě příbuzní v radách nebývali, jako prve bývali“.³⁹⁾ Konšelé odpověděli, že „se tak zachovají“. Ale zůstalo při starém způsobě. Ta věc právě nejvíc sváděla, jakož uvidíme, k pronevěrám, k hamiznému a neupřímnému zacházení s jméním obecním a přivedla v obci leckterous žalobu, leckterous bouři. Někdy vymohla obec i zákonné snesení proti takovým zlořádům. Kutnohorští usnesli se — nepovědomo kdy⁴⁰⁾ — „aby žádných zadlužilých a nehrubě zachovalých do rady nebrali, netoliko dvou bratří, ani švagrů k šepmistrovství nepřipouštěli, učené muže spíše než řemeslníky nejvyššímu mínemistru před sázením rady na plac podávali“. Pražana

³⁶⁾ Koldín, XIX. XXII.

³⁷⁾ Arch. pražsk. č. 1130. fol. 238.

³⁸⁾ Česká smlouva v Brně, smluvená mezi purkm. a radou a obcí Jihlavskou, v rukop. Jihl. kron. v Č. mus. fol. 40.

³⁹⁾ Rkp. Jihl. kron. v Č. Mus. 40.

⁴⁰⁾ Kofínek, Paměti 163.

radí stará kniha,⁴¹⁾ „aby konšelé bráni byli jednak z té, jednak z druhé, třetí i ze čtvrté čtvrti města, aby sobě měšťané v tom nezavídeli, ano když pes kost hlože, jiní na něho vrčí dotud, až se s ním i zkouší“.

Proti zlořádu v osobách radních, právě vypsánému, ozývali se nejedni i literární hlasové. Ostrá slova má o tom Veleslavín v Politii. „Regiment městský velmi pokažený a zašlý jest,“ tak dí na jednom místě⁴²⁾ a jinde obšírněji touží: „Tam, kde v obci vládnou řezníci, pekaři, lichevníci a předních míst docházejí, tu jeden spatřuje divný regiment, tak že na něm vlasy vzhůru vstávají, v kterémžto chudý lid mnoho ouzkosti a těžkosti snášeti musí.“ A jinde ptá se zase:

„Kdež purkmistr víno a pivo dává,
radní pán po vůli maso prodává,
pekař sobě sám, jak chce, pivo váží,
tuf se chudíně všecky věci draží,
co hádáš, kterak se vede v té obci?
Jako by vlku poručil stráž ovej.“⁴³⁾

Také vyvinul se v městech nemoudrý zvyk, že konšelství osobili sobě jenom domácí rodáci. I o tom dí Veleslavín: „V některých obcích ten zlý obyčej, že k ouřadům toliko synové městští povoláni bývají, jiné pak přichozí v potupě mají, by pak daleko hodnější, způsobilnější a užitečnější k tomu se nacházeli.“ Též Guarinus v době Rudolfové ptá se,⁴⁴⁾ kterak to přichází, že „skoro všude hlupci neobratní, nectnostní ouřadů docházejí, a učení, moudří a ctní v zadu zůstávají“.

Žalanský shrnuje všecky výtky v jeden nářek, r. 1609 volaje: „Smutný a mrzký jest těchto let způsob vši křesťanské obce. Obec v žádném řádu nestojí. Odkud to? Odňal obci a církvi Pán Bůh starce, šedivce, vlast svou a řád milující, správu drží zhusta mladí lidé, svým affektům povolující. Za našich časů žádná rada není slavnější jako rada města Benátek, jimžto jejich šediny a dlouhý a potivý oděv více přidávají cti a jiným strachu, nežli Turkům jich zuřivý obličej a dlouhé kly a frňousy.“⁴⁵⁾

Nelze pochybovati, že podkomoří, hofrychtěř a ti všickni, kdož konšely sázeli, nejkřiklavější nešvary tu a tam odstraňovali, ale nezmořili jich nikdy. Spíše a častěji bývalo jim ukládáno, které osoby mají sediti neb nesediti příčinou náboženství nežli příčinou příbuzenstva a živnostenského nepořadu. Takové instrukce stran víry dávati začal podkomořímu nejprve král Ferdinand I. Když se r. 1539 ptal podkomoří krále, poněvadž „dostatku osob k osa-

⁴¹⁾ Rkp. strahovský č. B. 196. Zápis bez datum. fol. 472.

⁴²⁾ Polit. 516.

⁴³⁾ Politia. 539. IV.

⁴⁴⁾ Guarinus Grewel 81.

⁴⁵⁾ Žalanský, O Starosti.

zení úřadu v Kadani strany pod jednou není, jestli by měl také na týž úřad konšelský některé osoby pod obojí způsobou vsaditi⁴⁶⁾, odpověděl král rozhodným nikoli;⁴⁶⁾ kde jich nabral, když jich nebylo, nevíme. Hofrychtér Jakub Fikar pronásledoval ve svém úřadě Bratry. Živou mocí nebyl by vsadil českého Bratra v konšely, ba spíše jim r. 1543 zjednal pronásledování. Nebylté ani katolický podkomoří Gerštorf tak horlivým náboženským stranníkem jako Fikar utrakvista. Gerštorf zvrhl se teprv po bouři r. 1547, když dožil se stavovské žádosti, aby podkomoří bráni byli jen z podobojích.⁴⁷⁾ Proto měla města po bouřce v něm zlého pána. Všude Bratří a Luterští hnáni z rad městských.⁴⁸⁾ Později zase nastoupena stran náboženství při sázení rad v městech mírnější cesta, poněvadž komora královská přes tu chvíli potřebovala sáčku obcí městských na dluhy císařské.

Ale ob čas přece i přes to utrousil se rozkaz, aby do rad nedostal se Bratr ani Luterán. Rudolf r. 1589 poroučí podkomořímu v Moravě, aby vsadil v Olomouci jen ty, kdo „od pořádných katolických a římských kněží buď pod jednou neb pod obojí způsobou velebnou svátost přijímají“;⁴⁹⁾ a téhož roku poroučí hofrychtěři českému, aby vůbec jen katolíky všude sázel v ouřad; aby pak se nezmýlil nikde, dali hofrychtěři rádcí císařovi na cestu „písemně poznamenání“ těch osob, které měl vsaditi.⁵⁰⁾

Ale tuhé vylučování evangelíků a Bratří nastalo teprve dosažením Purkarta Točníka z Křimic, již svrchu psaného. Ten schválně bral do rad lidi vlažné, odvislé, beř kde beř. Nebylo-li jich v obci, „skrže rozličné fortele“ dobyl rychle cizím přespólním práva městského a sadil je hned, byť to byli i „lehcí lidé“.⁵¹⁾ Města r. 1609 zle na to toužila v sněmu, vykládající, že jen dvě města, Píseň a Budějovice, jsou v Čechách, v nichž lidé náboženství římského své obydlí mají. Však žaloby měst byly marny, poněvadž u šlechtě české nejen že města neměla zastání, než naopak šlechtě na tom záleželo města snížití a zeslabiti.⁵²⁾ Proto rostla smělost podkomořího, jenž v těch dobách opravdu libovolně sázel všude v konšely lidi protivné a obcím nemilé podle návrhů, ne volenců městských, alebrž podle návrhů kancléře Zdeňka Lobkovice a presidenta komory Viléma Slavaty. Litoměřickým konšelům nechtějícím přijati dva katolíky, nadal podkomoří veřejně „troupá a uvozhřenců“ a primasa s dvěma konšely na tak dlouho v Praze zavřel, až oba katolíky přijali.

⁴⁶⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 20. fol. 173.

⁴⁷⁾ Čelakovský, Úřad podkom. 53. atd. Tieftrunk, Odpor 370. 371.

⁴⁸⁾ Byl k tomu podkomoří stále pobízen od arciknížete Ferdinanda I. od krále. Ještě r. 1558 přímo král rozkazuje, „aby luteryanů pomíjel a jich do rad nesázel“. Arch. místodrž. Miss. č. 62. 99. a č. 46. 127.

⁴⁹⁾ Tamže č. 101. fol. 100.

⁵⁰⁾ Tamže č. 101. fol. 147.

⁵¹⁾ Arch. pražsk. č. 112. str. 481.

⁵²⁾ Čelakovský, Úřad podkom. 70.; Skála II. 96. 257. III. 196.

Že by se byl který měšťan v konšelství vkupoval, o tom, přímých důkazů pramálo, poněvadž s tím netropovalo se mnoho hluku. R. 1609 vyčetl Točník podkomoří městskému stavu, že volenci v městech, jejichž návrhem se měl podkomoří, sázeje úřad fidiiti, bývají podplacováni. Ze staré doby zajímavý případ udál se v Novém městě pražském r. 1402. Měšténín jeden „sie jest kupoval na konšelstvo a dával dvě tůně oleje, aby konšelem byl učiněn a také že jest hanil konšely a zvláště Jana od Mostku, řka, že by čtrnácte let konšelství zakúpil, aby na radě seděl. Tu obec veliká potázavši sie o ty i o jiné nehody, mínili sú jeho hrdla, cti i zboží odsúdití; tehdy řečený Jan od Mostku, přimluvil sie zaň a svú vinu jemu v lepší obrátil, nechtě by on toho horším požil. . . a my (konšelé) a ta obec tuto smy s ním milost učinili, aby při hrdle i při zboží ostal, ale aby viec potom rady konšelské i obecné prázden byl. . . kdyby toho slovem neb skutkem komukoli zpomínal, má jemu všeko novo býti“.⁵³⁾

Naproti těm mužům, kteří tiskli se do konšelství, byly osoby, které mermomocí nechtěly býti konšely a vyprošovaly sobě na to privilegium, že nebudou taháni v ouřady městské. Nejprve to byli starí páni nebo sousedé zdravím strádaví. R. 1545 dává Ferdinand král „milost“ Michalovi Kelbinkovi z Velsce, obyvateli v Mostě, „maje zvláštní zření na jeho léta a sešlost“, aby v ouřadě konšelském více sedati povinen nebyl, „než aby již k své starosti pokojje užítí a odpočinouti mohl, avšak aby dotčený Michal všech handlů v kupování i prodajů podle privilegium města Mostu svobodně provozovati mohl.“⁵⁴⁾ Ve Znojmě dostává se osvobození podobného r. 1557 Joachimovi Holcmilerovi, poněvadž „jest člověk těžký na těle“ a 25 let byl v ouřadě.⁵⁵⁾ Dvě léta potom v témž Znojmě osvobozen pro sešlost věku Řehoř Liebpart,⁵⁶⁾ ale od vydělávání „v handli“ a shromažďování peněz staroušek osvobozen nebyl. Takových případů v knihách zapsáno dosti hojně, a nejvíce z moravských měst.⁵⁷⁾

Někdy také osvobodil král z jiné příčiny než pro starobu a nemoc souseda měšťana všech ouřadů. Na příklad doktor Jan, lékař, jenž býval ve Znojmě za mnoho let konšelem a purkmistrem, propuštěn jest r. 1539 na vždy z úřadu toho, „poněvadž jsa dok-

⁵³⁾ Miscell. při D. Z. č. 7. fol. A. 30.

⁵⁴⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 35. fol. 33.

⁵⁵⁾ Tamže Miss. č. 60. fol. 258.

⁵⁶⁾ Tamže Miss. č. 62. fol. 186.

⁵⁷⁾ Tamže Miss. č. 62. fol. 258. chtěl býti r. 1560 osvobozen úřadu Pavel Marpek v Brně, poněvadž byl hluch. Tamže Miss. č. 108. fol. 120. r. 1604 osvobozují se dva na jednom listě: Tomáš Šrom z Deblína v Brně, a Pavel Dvořák v Hradišti Moravském; fol. 139. r. 1604 propouští se na vždy ze služeb konšelských Křištof Modlišovský v městě Mostě a fol. 174. Lukáš Lukšan z Luftněstajna ze všech úřadů staroměstských (r. 1604).

torem v lékařství, a maje vždycky drahně nemocných lidí, nemohl by k nim s pilností přihlídati ani k některým přes pole jezdití.⁵⁸⁾ Benjamin z Vlkanova vyprosil sobě r. 1559 osvobození „všech břímí městských a o.řadu rychtářského“ z té příčiny, „poněvadž do stavu rytířského přijat jest a statek pozemský sobě koupil.“⁵⁹⁾ Konečně z velmi zajímavé příčiny došel takové milosti Ezechiel Gyller roku 1602 v Opavě. Osvobozen jest o.řadu konšelského mimo jinou příčinu i proto, že neuměl česky, což na posouzenou poměru národních v Opavě zpráva výborná V listě osvobozovacím čte se, že Gyller prosil, „abychom, prohlédajíce k tomu, že on pro uživení manželky a dítek po živnosti a handli svém po světě pracuje a tudý nemálo nám do důchodů našich přes rok odvozuje, považujíce i to, že on jazyku českého povědomý nejsouce, tu milost učiniti a jeho do živobyťi všech a všelijakých úradů a povinností městských listem naším císařským otevřeným osvoboditi ráčili.“⁶⁰⁾

Někdy se takovému osvobození o.řad konšelský vzpíral, nechtěje ho nijakž dopustiti. Příklad toho v Brně. R. 1577 dostává k své prosbě a bezpochyby za slušný plat Hanuš Neher patent, že ho nesmějí bráti v konšely; než v malém čase Neher vyzván jest, aby vrátil privilegium své do české kanceláře, „poněvadž se nachází, že takové obdarování na újmu privilegií (Brnanů) jest“. Za nedlouho obdržel Neher výsadu svou zase.⁶¹⁾

Před bouří r. 1546 vytahovali se měšťané všech královských měst na Moravě z o.řadů městských asi z příčin politických takovou měrou valnou, že král Ferdinand přísně nařizuje podkomořímu, aby toho nedopouštěl. V tom psaní královském poznáváme zajímavý způsob, kterak se měšťané oni vytahovali z úradů, sobě nemilých. Činili to „tím způsobem, majíc syny v letech dospělé, těm statky své vzdali a v ně je uvozovali a tudý povinností prázdni býti chtěli.“⁶²⁾

Také nedivíme se konšelům staroměstským r. 1611, když po královské „koronaci“ podali prosbu, aby dostali se už z povinností konšelských, „poněvadž za tato pořad zběhlá těžká léta, jimž prve nikda podobných nebylo, veliká a znamenitá nebezpečenství hrdel a statečků svých, mnoho obtížného a odporného s velikou újmou zdraví, ano k tomu také vězení skrze rukojemství (dluhy), v němž se za J. M. C. z poddané lásky postavili, podnikati se vynasatili, odkudž někteří do těžkých nemocí přišli, jiní pak prostředkem smrti z tohoto světa sešli.“⁶³⁾ Při té prosbě byli ztrápení konšelé tak dojemně ochotni, že na přiložené ceduli podali „jiná jména za sebe“.

⁵⁸⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 20. fol. 161.

⁵⁹⁾ Tamže Miss. č. 62. fol. 102.

⁶⁰⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 108. fol. 47.

⁶¹⁾ Všecky tři koncepty doté listů v místodrž. archivě. Miss. č. 94. str. 117 a 182. 200.

⁶²⁾ Tamže. Miss. č. 38. fol. 95.

⁶³⁾ Arch. pražsk. č. 324. fol. 479.

KAPITOLA TŘETÍ.

Slavnost obnovy konšelské.

Je přijel ouředník sázet konšelů, byla slavnost. Největší v roce. Písař městský s chvatem dokončoval registra počtů, aby pán. nahlédna do nich, nenalezl ouhony. Oposice chystala řečníky, aby požalovali podkomořímu do konšelů. Ně v radnici z poručení pánů chystala se všelijakými přík k příštímu skvostnému hodokvasu; správce městské školy se žáčky zpěv na pány, a trubači městští zkoušeli všeli-harmonii na uvítání podkomořího a dvořstva jeho. Kojel.

ak děla se všeka slavnost v městech královských, o tom přečteme sobě řád plzeňský z doby pozdější, když již veých kusech byl ustálen a bujně rozvinut. Zevrubný řád osahuje způsoby, jaké konečné všude staly se obvyklými. plzeňského řádu nejprve jest vyvoliti dvě osoby z rady, ou podkomořímu vstříc toho dne a tam, kdy a kam listem n ustanovil.⁶⁵⁾ „Který den Excellence determinovati ráčí, dvě radní osoby k Excellenci s vozy se vypravují, a poě na službu poslušnou jemu hledí; při šťastném do města celý ouřad oběma královským kommissarům v příbytku přivítání činí, a na zejtrí ráno, který čas podkomoří sobě ráčí, zase k povinným službám se staví, načež velkým ad missam de Spiritu sancto se zvoní, celá obec předence příbytek se shledává a královské pány kommissaře do

ukop. v Mus. Č. č 5. D. 39. Má nápis: „Obyčejný pořádek, který noveni ouřadu konšelského v Plzni zachovává“. Není letopočtem, podle zkažené češtiny náleží době mladší, ale obsahuje způsob, zní se zachovával již v začátcích 17. věku.

en v Olomouci býval od starodávna k sázení konšelů určen den tuce vždy týž; v jiných městech určitého dne na tu slavnost nebylo. k. místodrž. Miss. č. 110. 204.

chrámu vyprovází. Po mši do radního domu přímo se jde. Tu ráčí kommissari na chvílku do místa radního sami vejíti, až by se ouřad i obec na síni v pořádek postavili. Pak ráčí páni na též síni k stolečku se posaditi a tu doslejšati přivítání, které rychtář městský neb jiný od něho substitut koná. Když při začátku řeči své na J. Císařské Milosti zdraví se táže, tu J. Excellence říká něco potěšitelného o J. M. Císařských progressích oznámí a na to nejmilostivější rescriptum commissionis skrze svého sekretáře publikovati dáti. Po tom rychtář pokorné děkování činí a řeč svou dále pokračuje. Pak přednáší primas (první konšel), že celý úřad hotov jest ihned své povinnosti složit, a žádá za dovolení, aby mohl na obec shromážděnou otázku učiniti. Když kommissar povolí, táže se primas obce, zdali jest kdo, jenž sobě stěžovati má, že se jemu spravedlnost upřela neb jiné zkrácení stalo. Opakuje to po druhé, po třetí. A jestli žádný se neohlásí, tehdy bursa s pečetmi městskými a klíči radními odevzdá Excellenci, a ten propustí ouřad z povinnosti a oznámí, že k volení nových konšelů přistoupení se má. Ráčí hned vystáti, a oba kommissari s písařem městským do místa radního vstoupí, bursu s pečetmi vezmou s sebou a zasednou. Zatím jmenuje rychtář (patrně císařský) pěť volenců, dva z staré rady, dva starší, jednoho z obce, kteří, když do místa radního pospolu vstoupí, státi zůstanou v prostředě světnice, a J. Excell. ráčí milostivě napomenutí jim učiniti, by zpytávali své svědomí a způsobilé osoby volili. Po napomenutí vydá se od písaře volencům přísaha, a z dovolení J. Excellence posadí se. Tu Jeho Excellence ráčí potazy učiniti: předně o zvolení primasa od jednoho volence k druhému. Když primas zvolen jest, děje se druhý potaz, zdali mají všickni ze staré rady přijati býti a jakým pořádkem. Posléze třetí potaz o doplnění zemřelých. Jestli při uvažování který z volenců interesirován jest, z rady do kanceláře vystupuje a skrze písaře volán bývá. Když počet radních zvolen, ráčí kommissari svou annotaci osob s exemplarem, který písař vyhotovil, collationirovati, a volence z místa radního propustiti. Pak sami na síni vstoupí a se posadí a oznámí, kdo jmenován bude, že vystoupení povinen. Načež písař publikuje jména a radnímu, jenž vystoupí, přísaha konšelská se vydá. Po vykonání přísahy ráčí J. Excellence adhortaci (napomenutí) ouřadu učiniti, primas bursu s klíči dodatí. Primas pokorné poděkování učiní za ten akt. Potom do chrámu se obec s kommissary a radou vrátí, kdež *In Deum laudamus* se píše a odtud kommissare až do přibytku celé obec vyprovodí. Při odjezdu dvě osoby radní na službu po cestě býti povinni jsou.“

V městech poddaných dělo se obnovení podstatou týmiti kusy, jako svrchu psáno o Plzni královské, ale všecko bylo nějak kratce provedeno. Ouředník vrchnostenský přišel; konšelé zasedli na lavic v radním pokoji, tu se s nimi shodl, kdo z nich má ostati, kdo v nové volen býti, při čemž držel se rozkazu vrchnosti.

řád ovšem znala kde koho; pak vstoupiv ouředník s konšely si před obec, optal se, má-li kdo oč činiti s konšely starými, oznámil. A když i to spraveno, řekl: „Kdožkoli ke kterému du zavolán bude, ať na své místo do lavice jde, ničímž se nelouvaje, neboť ta výmluva platna nebude.“ Písař četl jednoho druhém, přečtený zasedl do lavice, a pak druh po druhu přišli.⁶⁶⁾

Příklad takové obnovy z Kostelce Labského. R. 1562 přišel n. Konšelé žádali, aby sadil jiné do konšelstva. Pak promluvili obci, „že jsou sobě všickni rovni, má-li kdo před pánem je z čeho činiti, aby oznámil“. Všecka obec dala odpověď, „že nemají z čeho činiti“. Potomně pán ouřad obnovil. Když po obnově bylo, oznámil tkmistr, aby se obec nerozcházela, že se počet obecní činiti má. „A tak se od čtyřiceti let činívalo.“⁶⁷⁾

Svrchu psaný plzeňský řád rozděluje slavnost v sedm kusů, nichž teď zevrubněji položí se a příklady z rozličných měst doloží.

Nejprv tedy o příjezdě podkomořího. Obyčejně se pán oznámil em, z kterého města do kterého zavítá. Samuel z Hrádku 1485 Budějovickým oznamuje svůj příjezd slovy: „Zdrželi mne u Vodňanští, než dá-li Buoh, zajtra u vás před polednem k obědu lu a vám věřím, že proti mně na poly cesty několik jízdných lete.“⁶⁷⁾ Mladoboleslavští v 17. věku platívali rejtharům,⁶⁸⁾ „kteří proti panu hofrychtýři jezdili“, po koliku kopách; také outrata šelů dvou, s rejthary jedoucích, bývala do konce 16. věku již airna.

V starší době zapsány bývají takové outraty v málu groších. Tounští dva konšelé, kteří r. 1515 jeli „proti vofrychtýři do hovic“, dostali 14 grošů; jindy jel jediný konšel Kolínský „proti rychtýři“, a tomu nahrazeno r. 1516 sedmnácti groši. R. 1517 tí se „pernikáři, jezdicímu proti hofrychtéři“, jen 10 grošů.⁶⁹⁾

Než přijel podkomoří nebo hofrychtěř, čistilo se zvláště v radním mě. Stručný o tom zápis z r. 1582 čteme v hospodářské knize měnské: „V radě vykliditi, palác uměsti, svíček koupiti, proti u podkomořímu vyjeti.“⁷⁰⁾

V den příjezdu podkomořího bývalo povinností všech sousedů vyjžděti přes pole, než pěkně na pána očekávati a slavně ho čiti. Rakovničtí usadili na odjezd sousedů r. 1599 pokutu. „Toho všickni sousedé pod pokutou doma a potom v obci nalezeni

⁶⁶⁾ Č. Č. Mus. 1845. 109.

⁶⁷⁾ Arch. musejní. Listiny z Kostelce.

⁶⁸⁾ Arch. Č. VII. 406. 407.

⁶⁹⁾ Kn. lit. D. v arch. Mlad. Boleslavi. O rejtharech viz též kouřimský ma- z r. 1620 fol. 28.

⁷⁰⁾ Kn. počtů berounsk. nejstarší v tamn. arch.

⁷¹⁾ Hospodářské zápisy v Mus. č. 3. G. 21.

býti mají, a někteří pro poctivost páně proti pánu vyjedou." Tak hlásal a bubnoval bířic na rynku a v ulicích.⁷¹⁾

Když pán přijížděl a potom za pobytu jeho i odjezdu velikou práci mívali trubači, žáci a rektor školní. I protož ve všech vsudý počtech městských najdeš hojnou sbírku zápisů, té práce i odměny se týkajících. Několik příkladů. V Střibře r. 1512 zapsali si:⁷²⁾ „Scolarius, monachis, tibicenae circa renovationem officii 11 grošů“; r. 1516 „hudcům circa hofrychterum 2 groše“. Rakovníčtí dle nejstarší knihy rok co rok platí žákům, že „zpívali na pana hofrychtěře a nové pány konšely“ vždy po několika groších. V Hradci Jindřichově dostávali žáci, „jako na pány zpívali recordace“ po 2 groších už v 15. století. Trubači, „kteří na nového purkmistra trúbili“, dostávali tolikéž.⁷³⁾ Jakoby se byli smluvili s Hradeckým, dávali i Berounští v první půli 16. věku „trubkovi, když trúbil na pana podkomořího“, nic více než ročně po 2 groších.⁷⁴⁾ Někdy se rektor školský nadchnul slavností tak, že napsal latinské verše na nový ouřad, v nichž stržil ovšem i pan podkomoří několik bombastických poklon a chval. Za to pak páni rektorovi z milosti dávali odměnu. R. 1619 Mladoboleslavští dali mistru školnímu „Johannesovi Lanzmanio Bydžovino za verše in renovationem senatus 4 kopy grošů“!⁷⁵⁾

Po službách božích bylo jednání v síni nebo v mazhauze na radnici. Důležitý kus toho jednání byla otázka podkomořího, má-li kdo proti dosavadní radě co žalobného vznášeti, aby tak učinil.⁷⁶⁾

K tomu kusu nejprve nelze zamlčeti, že od lekteřého souseda na pány žalováno, ale obyčejně nepochodil žalobce, poněvadž všude a vždy úřad příkrývával býval ochranou vrchnostenskou proti poddaným. Čtemeť v pamětech Hradce Jindřichova⁷⁷⁾ r. 1604: „Každý v stížnosti své náležitě vyslyán; tu na dotázku, jak sou obec ouřadu poslušni byli, a zase k obci ouřad jaký byl: mlčení se stalo, kromě Kašpar Plonk s jakýmsi spisem se vytrhl, a na Jana Khecle pro 5 rejsných vysokou stížnost vznesl, ale s jakou se odpovědí potkal, to jemu do smrti v paměti zůstane.“

V témž městě naopak lépe se zdařilo r. 1610, když na otázku kommissarů, kterak obec poslušna byla, jali se žalovati konšeli do nepokojného měšťana. A že byl ten nepokojný člověk rodem vlašský cizinec Anton de Sala, jenž nejen ouřadu než i sousedům na překážce byl a „vejstupků se dopustil“: přidala se k žalobě všecka obec, a Vlachovi „volali, že není hoden mezi nimi za sou-

⁷¹⁾ Arch. rakovn. Kopiař. lit. E. r. 1598.

⁷²⁾ Kn. střibersk. č. 182. fol. 3.

⁷³⁾ Nejstarší reg. purkm. v arch. hradeckém. Též Orth, Hradec 33.

⁷⁴⁾ Reg. z r. 1508 v arch. berounském.

⁷⁵⁾ Kn. mladobolesl. lit. D.

⁷⁶⁾ Že i králi, když v Praze sázel, žalováno, o tom čti při r. 1497 v Sur. Letop. 254. a v kronice Hájkové 458.

⁷⁷⁾ Arch. v Hradci Jindřich. Manual radní r. 1604 fol. 67.

eda býti; on pověděl, že je tak dobrý jako kdo v této obci; tu pan Španovský (jeden z kommissarů, vladyka) mu domlouval, že mu roven není a býti nemůže, že je lotr, šelma a zrádce: tu oboří se naň všacka obec, byli by jej z vokna vyhodili, však žádali, pro takové nenáležitě se před páni kommissary a vsí obcí chování, aby do vézení dán byl, což se stalo.⁷⁸⁾

Někdy na dotčenou otázku ouředníka, jenž radu sázel, pustili se dva do sebe, jeden z obce, druhý z rady, a věc skonána teprv po delší době u městského soudu.⁷⁹⁾

Zajímavě, že nechtěli Malostranští podkomořímu dopouštěti, aby je při obnově na žaloby sousedské přesuzoval. Gerštorfovi podkomořímu r. 1541 řekli, když se ptal při obnově, kdo má co do konšelů žalovati, „že čisté svědomí mají, a předkové páně podkomořího že posudků žádných sou nedržívají“, a pak také smlouva sv. Václavská na to se vztahuje, aby starou radu vinil před radou novou, má-li kdo proti ní stížnost.⁸⁰⁾

Byl-li kdo toho žádostiv, osazovali podkomoří při obnově zvláštní komorní soud, o němž zevrubně položí se v knize o soudech městských. Tu nám zatím jde jen o žaloby, jež podkomoří uklízel sám svým slovem rozhodným, a mimo to ohledáme ráz selikterakých stížností na poznanou městského života. Tu žaluje čelios o věci sirotčí, tam jiný viní konšely z krivého vložení do nich, tu zase musí podkomoří srovnávati hádky řemeslníků mezi sebou. R. 1550 žaluje Jakub Špigle v Nymburce při obnově, že mu konšelé nechtějí práti šenku, a podkomoří rozhoduje, že dobře tak, poněvadž se s manželkou chová neřádne.⁸¹⁾

R. 1540 vystoupil v Nymburce také děkan, kněz Jan Lavička, a mluvil podkomořímu:⁸²⁾ „Nevěřím, aby větší hříchy a smilstvo bylo jako v městě tomto, a netoliko od lidu obecného, ale i od těch, kteří přísahy mají“ — a pojmenovav tři vinníky, naposledku řekl: „To jest první neřád, od kterého jich odvésti sem nemohl. Druhý neřád jest hanebné vožralství, které mezi nimi jest, neb na času adventního nešanují, tak se vopíjejí, že je na marách omů nosili; nad to i na bělidlách se scházejí, a tu své hry buď kostky, kule provozují, načež sem i kázání činil.“ Po té řeči nastal veliký šum. Hájl se kde kdo. Jeden sváděl tytéž hříchy i děkana samého. Podkomoří Gerštorf konečně rozhodl, aby nový

⁷⁸⁾ Arch. bradecký. Manual z r. 1610 90.

⁷⁹⁾ R. 1553 vynadali si na Malé straně. Charvát krejčí nadal Melchisevovi z Vostrovic lhářů a lotrů a k tomu ještě doložil, že vyznavači podkomořího bývají slaninami špikování. Věc skonala se v soudě staroměstském prosou. Arch. pražsk. č. 1154. fol. M. 20.

⁸⁰⁾ Kn. podkomoř. 55.

⁸¹⁾ Tamže 153.

⁸²⁾ Vít Hlaváč, Petr řezník a Kotrč.

ouřad to všecko smířil, a nedovede-li, aby mu do Prahy oznámil, že se spravedlivě v tom zachová.⁸³⁾

Když v Kolíně r. 1540 žalovali sami konšelé na dva sousedy — Heftření a Lišku — že mluvili zle o paních v městě a o některých konšelech, hbitě a beze soudu vzal je podkomoří na rukojmě, slibuje, že uvidí, „več jim to obrátí“.⁸⁴⁾ V Slaném r. 1549 vznikel ouřad městský na souseda Šafránka, kterak přes všecko trestání se nepolepšuje a protivenství konšelům činí; když prý byl na závezek vzat, aby do šenkovních domů „nechodil“ na pítí, „vesel jest na kůň a jezdil tam mluvíc, že nechodí, že jezdí“. Pan podkomoří hned poručil, aby Šafránka zavřeli.⁸⁵⁾ V Litoměřicích r. 1541 stěžoval si purkmistr Šiška, „jaká těžkost se mu stala od Amchy Sokola. Prý se mu posmíval, „jdouc jednu chvíli z vína s pištcem a bubenkem, a jednou vešel do jeho čtyř kolů (do domu) a jemu lál“. Amcha se bránil, že, jsa hostinským, musí lidem mladým dovoliti, aby za své peníze veselí byli, trubače a bubeny sobě jednali a křičeli — prý to purkmistr nemusil vztahovati na sebe.“⁸⁶⁾ Ortele není v knize.

Dostí často volali konšelé před podkomořího cizoložníky neposlušné. V Oustí nad Labem na příklad roku 1543 žalovali na Klimenta Červa — a když ten přede vši obcí zhurta odporoval, kázal ho podkomoří vsaditi bez dalších výslechů.⁸⁷⁾ V Českém Brodě r. 1541 volali konšelé z obce ven ženu Machovu, aby se přiznala, že obtížena Václavem Pičkou. Pan podkomoří, když žena se po někud znala, hned Pičku kázal zavřítí.⁸⁸⁾ V Klatovech roku 1545 poručil podkomoří obci shromážděné, aby Markétě Cibulkové, na cti nařčené, „po dnešní den“ žádný nic nevyčítal, pan podkomoří se ráčil v ortele a soudní knihy nahlédnouti a nic zlého proti ní neenašel.⁸⁹⁾

V Žatci r. 1549 bylo podkomořímu také rozhodovati o řemeslnické stávce. Bez valného vyšetření kázal na žalobu mlynářů sebrati a posaditi do vězení všechny tovaryše mlynářské, „poněvadž vyvstali a řádu podniknouti nechtěli“.⁹⁰⁾

V některém městě volán byl děkan, aby pověděl přede vši obcí podkomořímu, jsou-li v městě sekty.⁹¹⁾ Litoměřičtí konšelé odpověděli r. 1543 k takové otázce, přímo na sebe učiněné, že o ničem nevědí, že nic, co jsou předkové zachovávali, obmeškano

⁸³⁾ Kniha podkomoř. v arch. mistodrž. fol. 6. 7.

⁸⁴⁾ Tamže fol. 8.

⁸⁵⁾ Tamže 143.

⁸⁶⁾ Tamže 60.

⁸⁷⁾ Tamže 78.

⁸⁸⁾ Tamže 51.

⁸⁹⁾ Tamže 85.

⁹⁰⁾ Tamže 144.

⁹¹⁾ Tamže 112.

m v mor jedna processí byla zanechána. K tomu se jest ka ohlásila, že to tak⁹²⁾

zdá se, že přes tyto a podobné žaloby častěji konány konšelské zhola bez žalob, hladce. Alespoň v knize pod, jež zachovala se jedina, jenom některá města a jen rok uvedena jsou se stížnostmi; proti tomu koliks měst ch spočítáš, že nepozdvihl při obnově nikdo hlasu žalobor takové hladké obnovy známe z Kutné Hory r. 1611. l požádal primator Tříska o propuštění sebe a svých ouřadu, mluvil mincmistr, jenž úřad v Hoře sázel: „Jakož pána a vrchnosti, město bez vrchnosti, práva a dobrého to stádo a ovce bez pastýře býti nemůže, tak také J. M. na tom vůle jest, aby úřad konšelský zde na Horách l — a nyní vyzval k žalobám konšely. „Primator oznámil, toho nenachází, proč by jakou stížností do koho z sousedů slušnost činiti měli, pokudž kdo spůrností svou z kázně že k němu kázní přikračovali.“ To pochváliv mincmistr, „mél-li by kdo ze sousedů do šepmistrů co žalovati, a adeckého ode vsí obce ohlášení učiněno, že naděje není, co toho před sebou jmíti měl, a že děkují za práci, péči, že měli laskavou vrchnost“⁹³⁾

zorek pěkné obnovy bez žalob služ příklad také z města o, Jindřichohradeckého, r. 1605. „Dotázka učiněna, jak selů obec poslušni byli. Oznámeno, cožkoli kdy tak ode se přihodilo, že to domácím trestáním snato, a nic tak o z milostí Boží se nepřihodilo. Učiněna i na obec dotázka, obě co do obojího úřadu stěžovati, do čtyřikráte na do lčeli, a žádný se neozval. A tak sou z povinnosti pro⁹⁴⁾

i jsme k vykladům o čtvrtém, nejdůležitějším kuse slavnovy konšelské, o volbě nových konšelů. Jako v sou i Německé,⁹⁵⁾ rovné tak i u nás dívaly se volby konšeljak. Nejobyčejnější způsob té volby v 15. věku býval po ten, o němž čteme r. 1499 v majestátě kutnohorském:⁹⁶⁾ šepmistr napíše dvě osobě hodné, a mincmistr vybere adí.“

unže 113.

rch. kutnoh. Memorial z 1611. Opis u dra. Čelakovského.

annual hradecký z r. 1604. 110.

rechesius v „Stavě městském“ 142. 144. di o konšelských obnovách německých: „Od koho a jak by to volení vyřízeno býti mělo, při lní obyčejové se nacházejí, nebo v jednom městě ne tak jako v jiykonává, však na větším díle to volení od obce se děje. Stará rada i, toho roku vydrželý, někde skrze groše, v jisté místo uvržené, nebo té odevzdává a s sebe skládá“, a jinde „dva neb tři z starších voljí, aby od jednoho každého měšťenina hlas vzali. kteříž by téhož l purkmistrovský držeti neb otcové města býti měli.“

rch. kutnoh. č. 162.

Ale podkomoří, a v Hoře mincmistr, nechtěli se vždy vázati osobami, od konšelů samých navrženými. Kutnohorským r. 1533 rozhodl král, že mincmistr může vybírat také z osob nepsaných.⁹⁷⁾

Než psaný návrh konšelský nebývala jediná věc sporná. Záhy dospěly obce totiž k tomu, že hlásily se také o účastenství u volbě své roční vrchnosti. Chtívaly té mít své „volence“. A tu běželo zase o to, kdo je vybírá, stará-li rada či podkomoří, či obec. De r. 1516 zosobil sobě podkomoří proti městům právo vybírat volence z obce; ale téhož psaného roku učinila města v tom odpor. Čtemeť v snesení všech měst království Českého⁹⁸⁾ žádost, aby města „byla zachována při starodávním zvyklosti tak, kohož stará rada dá zaznamenané, aby z těch rada sazena byla; a jakož sobě za obyčej vzal pan podkomoří, kohožkolivěk sobě povolá za volence, vedle obyčeje dvou osob, ty aby k němu šly, aby radu vybrali: toho více aby se nedopouštěli, než kohož by jemu stará rada jmenovala s staršími spolu, ti panu podkomořímu za radu buďte!“

A hned potom jali se starí konšelé a obce obmezovati podkomořího tak tuze, že ho r. 1529 v Budějovicích, poněvadž jim nechtěl po vůli býti, div neshodili s oken radního domu. Tenkrátě totiž podkomořímu, Jakubu Kyšperskému, dal postřihač Mikuláš „spis, z kterých osob by měl konšely usaditi“; když podkomoří nechtěl, napomínal ho postřihač, „aby neprodléval, že se mu něco přihodí!“ Ale nepřihodilo se. Ve Vodňanech vypravoval potom postrašený podkomoří: „Kdyby Budějovičtí svorni byli, nevím, jak by se mi bylo stalo, s těžkem, abych s rathúzu nebyl svržen!“⁹⁹⁾

Nevybral-li podkomoří sám volence, zase bývaly spory mezi radou a obcí, kdože z obou má volence jmenovati. Z Hradce Králové víme o tom sporu a jeho uklizení z r. 1536 zprávou.¹⁰⁰⁾ Dlouho tu bývalo totiž zvykem, že nebyl „žádný na úřad volen, kterýž by nebyl dán vypsáný od staré rady panu podkomořímu, a vždycky dva z rady a třetí písař přísežný bejvali při panu podkomořím, a stálo jest to dotad, pokudž nařízení jest obec mezi sebou neudělila z vůle pana podkomořího, pánův i vsí obce: aby z volence dva dobře zachovalých sousedů byli za volence, a tak jest podnes“.

V Jihlavě i zástupcové řemesel, cechmířtí, tiskli se mezi volence. Zvlášt v městské bouři r. 1520 žádala obec, „když se rada saditi bude, že osoby mají vybírány býti s vůlí čtyř od obce volených a přísežných cechmířtů řemesel“. ¹⁾ K tomuto demokratickému pokusu dali páni odpověď, „že to nebylo nikdy slýcháno aby s vědomím 4 cechmířtů rada sazena byla“, a na posledek

⁹⁷⁾ Dačický, Paměti I. 99.

⁹⁸⁾ Köpl, Sborn. Hist. 1884. 315. 316.

⁹⁹⁾ Arch. musejní. Listiny budějovické.

¹⁰⁰⁾ Kn. komorn. soudu č. 7. G. fol. K. 18.

¹⁾ Kronika jihl. Rkp. v Mus. fol. 40. 44.

hodl Vilém Kuna z Kunštatu, podkomoří markrabství Moravského: „Kdykoli rada obnovena býti má, mají osoby hodné od starších přísežných vybírány a přede mnou a budoucím podkomořím postaveny býti, a těch má vybráno býti 6 z těch 36 osob přísežných a 6 z obce.“

Kde byla tři kollegia ve správě obecné, jako příkladem v Litoměřicích — tu podkomoří obvykl sobě vybírali z každého kollegia po jednom volenci; primas býval volencem z rady přísežné.²⁾

V městech Pražských vznikaly stran volenců a konšelských leeb i postranní schůzky všelikých stran. R. 1524 stala se „pro jednotu a svornost“ mezi měšťany smlouva, v níž jsou ty postranní chůdky“ zapověděny slovy těmito: „Když by měla rada osazena býti, tom sme se svolili, aby o to žádných postranních schůzek neřekli, a toho aby nejednali, kdo by měli volenci býti nebo nebyti, až když by se obec sešla, teprv to aby se řídilo. Také kteréž oby rada stará spíše, aby žádný nepsal o své újmě bez společnosti rady; kdo by jinak učinil, za zrádce aby držán byl.“³⁾

Z těch a jiných příkladů s dostatek patrně, že způsob volby volených radních pánů a konšelů obecních čili starších nebýval za dlouhý čas všude jednotejný: teprve po r. 1547, kdy podkomoří byl nad městy ztrestanými moci veliké, srovnal se po venkovských městech způsob volby v tom, že podkomoří za volence vybral sobě, koho sám chtěl, anebo koho poradil mu císařský rychtář, anebo měšťan, anebo měšťanův hlídač. Vsaak nejčastěji býval potom zeměpánský rychtář volenci sám.⁴⁾

Po volbě byli noví konšelé „publikováni“. Kdyby byl některý volený zvolený volbou zhrzel a jí k sobě nepřijal, dopustil se dle práva Brikciho⁵⁾ „pychu všetečnosti“ a měl propadnouti trestu své nevědomosti, buď králi, buď jinému pánovi.

Nově zvolení přísahali. Forma přísahy, jakž ji uvádí Carchesius ve svém díle o stavu městském,⁶⁾ jest prý římská. Římští radní přísahali — tak dí — „Bohu nejvyššímu, že toliko podle práva a statut města souditi a vejnosy činiti, též obecně obzobně obmejšleti chtějí“; „také nízádnou přízní aneb nepřízni ani sobě dáti přemoci že nechtějí“.

²⁾ Lippert, Leitmer. 285.

³⁾ Arch. pražsk. č. 994. 89.

⁴⁾ Kn. podkom. fol. 96. V Čáslavi r. 1546 král. rychtář Václav Váchů je volencem; v Kouřimí Ondřej Nikl téhož roku; v Střibře r. 1548 král. rychtář Jan Telítko, v Žatci Bohuslav Michalovic; r. 1549 v Nymburce Václav Žabka; Kolíně bakalář Matuš, cis. rychtář; téhož léta v Táboře Václav Prachatický v Litoměřicích Aug. Krejčí, oba rychtáři královi. Podle nich dosti často městští pisařové jsou mezi volenci. Příklady z r. 1544 — v Budějovicích etřiček, v Lounech Václav, starý pisař, v Ústí Valsa, v Berouně r. 1546 Martin pisař. Fol. 80. 81. 82. 90. a na j. m.

⁵⁾ Brikci, kap. 33. Vydání z r. 1536.

⁶⁾ Stav m. Mart. Carchesius. 126.

Ať už tak přísahali Římané čili nic: ty kusy uvedené zůstávaly v přísahách našich konšelů vždy hlavními, vždy přísaháno Bohu a volán Bůh na konci za dopomoc, slibována spravedlnost v soudě a věrnost v obecném dobrém. K těm kusům přistoupil časem ještě slib nepronáseti tajemství ouředního, a přísaze za pomoc přibrání všickni „svietí“, a leckde, zvlášt v katolických radách Matka boží. Že kromě Boha přísaháno i králi a jiné vrchnosti, toť rozumí se samo; tím pak vykládání jsou konšelé královských měst za ouředníky „J. M. Královské“.7)

Některé přísahy konšelské pro příklad přečtemez sobě. Ve Stříbře r. 1515 přísahali konšelé: „Slibujeme a přísaháme pánu Bohu i všem svatým, najjasnějšímu knížeti a králi p. p. Vladislavovi etc. věrnost upřímnou, pravé poddané poslušenství zachovati, tento úřad konšelský, od J. Milosti přijatý, věrně a pravě říditi a spravovati, cti a chvály boží i obecného dobrého s pilností hleděti, věrně raditi i pomáhati, raddy nepronáseti, ortele a výnosy spravedlivě nalézati, bez osob přijímání v tom každému, chudému i bohatému, sirotkóm i vdovám spravedlivě činiti — k tomu dopomáhej pán Bůh, Matka boží a všickni svatí.“ 8)

Obecní konšelé přísahali v témž městě, „že v tomto řádu voleném, a pánóm konšeluom přidaném, věrně a pravě raditi chceme a skutečně pomáhati budeme, ke cti a chvále pánu Bohu všemohoucímú, k dobrému a poctivému J. Msti i k obecnému dobrému města tohoto“.

V Litoměřicích přísahali konšelé skoro doslovně tak jako ve Stříbře; sbor kmetů, kteří na místě konšelů soudivali od starodávna, na konci své přísahy pravili: „Chceme právo množství, ortele a vejnosy spravedlivě činiti, což nejvýše našimi pěti smysly postačiti budeme moci.“ 9) Za celé 16. století přísahali Táborští nejvyššímu knížeti a pánu, českému králi, věrnost a poslušnost, úřad konšelský věrně říditi, ortele a výnosy spravedlivě nalézati“. „Menší rada na Táboře přísahala jako obecní konšelé ve Stříbře, že bude „v tom úřadě voleném, a k p. purkmistru a konšelům přidaném, věrně raditi“. 10)

Z velikých měst poddanských stůj tu pro vzor přísaha mladoboleslavského úřadu konšelského z r. 1526. „Slibujeme pánu Bohu všemohoucímú a urozenému pánu p. Kundratovi z Krajku, pánu našemu milostivému, věrnost a poddanost, k úředníkům J. Milosti poslušenství, a k vdovám a sirotkům, k domácím i k hostinským (rozuměj cizím) i k každému člověku, chudému i bohatému, pro přízeň ani nepřízeň v tomto úřadě věrně, pravě a spravedlivě“

7) Tak dí o konšelech olomouckých Jan z Pernštejna r. 1533. Arch. mstsejní. Listy olomoucké.

8) Kn. stříbrská č. 182. fol. 261.

9) Rukop. litoměř. r. 1516.

10) Tábor. arch. kn. privileg.

ovati, toho nám dopomáhej pán Bůh všemohúcí. Amen.“¹¹⁾ rovati z té přísahy světle rozdíl mezi městem poddanským alovským. Mladoboleslavští musili přísahati poslušnost i úředním panským!

Z menšího města poddanského stůj tu přísaha starobylá z Rožla.¹²⁾ Přisáhali Bohu, vrchnosti i „vší říši nebeské pravdu pravdu; chudému i bohatému, malému i velikému, hostem, příchozím ždému pro nížádnú hrůzu jinak nepovéděti ani pro otce, bratra, pro peníze, než věrně a pravě“.

Za zmínku stojí, že protestantům časem bylo některé slovo řisaze za ouraz. R. 1604 žaloval podkomoří císaři, že znojemští šelé z nabádání predikantů nechtějí konati starodávné „křesťské“ přísahy.¹³⁾

Přisahu říkali konšelé po písaři. Kdož nebyl v slavné schůzi omen, říkal přísahu při prvním shledání konšelském nazejtří i později, až přišel.

Po přísahách následovaly „adhortace“ podkomořího neb hofntěře, kterak mají sobě konšelé v radě vésti a zvláště, kterak c má se svorně a poslušně chovati.

Přední péče podkomořího byla ohledovati počty městské a důdy. R. 1535 dává Ferdinand I. král. podkomořímu na cestu do českých měst instrukci, aby nejprv pilně nahlédal všude u věci sirotčí. „Coť prý „v městech našich vdovy a sirotci od konšelů nemalé bolesti trpěti musí“; pak „co se počtů činění v městech dotejče, avení býti ráčíme, že by sobě v některých městech obce stěžovní měly, že se jim počtové od starších z obecních důchodů neřají: prikazujemeť, když úřady obnovovati budeš, aby konšelům učil, aby počty řádné z obecních důchodů v přítomnosti tvé některých osob přednějších z obce dělali“.¹⁴⁾ Do té chvíle a na oze ještě potom leckde bývalo zvykem, že počty obecné konala rá rada před novou po odchodě podkomořího. Ferdinand I. chtívěděti o všem všudy a proto nařídil, aby se počty kladly v přítomnosti podkomořího.

Ale již před Ferdinandem některé obce samy pudily podkomořího k tomu, aby nahlédl v konšelské počty, patrně nevěřily ve upřímnosti konšelské. Příklad toho víme z Jihlavy. Tu chtěla r. 1521, aby z ní voleny bývaly 4 osoby, „lidé nestranní“. Páni aby „při obnově rady v přítomnosti těch 4 volených ze

¹¹⁾ Kn. mladobolesl. č. A. 10. fol. 16. a druhá přísaha fol. 29.

¹²⁾ Kn. v Rožmitále 120.

¹³⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 113. 128.

¹⁴⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 13. fol. 340. Datum Vídeň, den Stěti Jana r. 1535. Tamže fol. 261. jiná instrukce Petru Rašinovi, kterak se má chovati v počtech při městě Hradci Králové, a k tomu přičiněn rozkaz, aby ve všech městech konšelům poručil, aby počty řádné z důchodů obecních v přítomnosti osoby tvé a sedmi neb osmi osob přednějších z obce činili. Středa před sv. Janem Křtit. 1535.

všech důchodů i nákladů počet činili¹⁶⁾; k tomu odvětili páni, „vždycky předkům našim bylo věreno, a každý rok jedni konšelé druhým pod přísahou počty vydávali“. A poněvadž pohnutí v měsíci neusedalo, rozhodl r. 1522 podkomoří Vilím Kuna, že počty buď rada vydávati před jeho vlastní osobou.¹⁶⁾

Po bouřce stavů r. 1547 ovšem měla města stálého dohlížitele všech věcí, rychtáře císařského, před nímž ustraniti co z důchodů byla věc obtížnější, leč pomáhal-li sám. Však o městských důchodech a počtech v následujícím díle obšírně se vyloží.

Jiného rázu napominání všecka dotýkala se zbožnosti, čistoty pořádku, ohňů a poctivých mravů v obci. Napominání býva konšelé při obnově, „aby netrpěli neřádů“, čímž řečeni byli cizoložníci a jiní lehčí lidé, jmenovitě oznamovaní přede vsí obci.¹⁷⁾ Kolfnští konšelé také jednou při obnově sami byli napomenuti „aby při skleníčkách obecní hospodářství nespravovali“.¹⁷⁾

Poslední kus slavnostní obnovy, a kus ne právě laciný, byl hodokvas, na poctivost pana podkomořího strojený. Ten hodokvas tím nákladem svým města tak, že v snesení svém r. 1516 zapsala se: „Co se příjezdu pana podkomořího dotýče, s jeho čeledí jej chovati (máme) vedle možnosti tak, jak na úřad jeho příležití, i stravy obyčejnou opatřiti: než co se jiných lidí, kterejž by s sebou přivedli, dotýče, za to žádáme, aby nás jimi neobtěžoval.“ „A když rada osadí, že jeho děle povinni chovati nejsme.“¹⁸⁾ Ale nic na plat, před tím snesením i po něm vždycky hodokvas slavností byl drah. Na poznanou některé náklady z rozličných let a měst ohledáme.

V Kouřimi r. 1484 utraceno při návštěvě podkomořího za maso půl kopy, za ryby a dva kohouty, za 9 kuřat, „pro butiro“, za 44 vajec, 2 kuřata, raky, višně, za 35 pint vína, za lektvář z medu, za lázeň a za sedm loket sukna, vše dohromady nad sedm kop.¹⁹⁾ Berounští platí r. 1509 „za stravu, kterouž protrávil pan podkomoří při obnově úřadu, 12 kop; k tomu dali za okování konšela pana podkomořího a ofrychtěře ouhrnkem půl kopy a 10 grošů“; ba i sádla na mazbu vozu podkomořského 4 libry za 8 grošů koupili.²⁰⁾ Roku 1511 protrávil pan podkomoří Burian Trčka v Berouně už 22 kop a 12 grošů! Summa to veliká! Za ty peníze koupils v postranní ulici městské dům! Nedivíme se, že toužil měšťané do té nemírné outraty.

V Lounech vydáno r. 1539 za podkomořský hodokvas dvacet pět kop. Před tím roku 1521 vydáno o několik kop ještě nad to

¹⁶⁾ Jihlav. Chron. Mus. Rkp. fol. 40. atd.

¹⁷⁾ Arch. rakov. kopiář z r. 1600. Takž na příklad r. 1600 v Rakovně ukázáno konšelům veřejně, aby „obzvláště na Daniele z Lauštyně a Vřetěkovou v jich nezpůsobech pozor-měli“.

¹⁸⁾ Č. Č. Mus. 1880. 30.

¹⁹⁾ Křepel. Snesení měst 1516. Sbor. Hist. 1884. 315. 316.

²⁰⁾ Kn. koutimská z Mus. fol. 8.

²¹⁾ Reg. nejst. počty v Berouně.

v Louně sadił podkomoří také radu pánů mosteckýchých, takže k tomu konci sešlo se tu hostí nad obyčej podkomořímu na tabuli tehda koupeno i dvě prasec za parma za 7 gr. a „kravský cecek“ za 5 grošů.²¹⁾

čtech města Stříbra zapsáno r. 1512, že dali panu podkomořímu hned, jak přišel, darem 8 grošů; za staré pivo „in nem officii“ že zaplatili 60 grošů, „pro avibus“ 26 gr., „ad renovationem“ tři kopy 11 grošů; za mnoho grošů panu ofrychtěři „teykance, parmy“.²²⁾ Ta outrata hodo málo let vzrostla. R. 1539 stojí v oučtech stříbrských, pana podkomořího krom slepic a vína stál nad 10 kop; vypito vína více než za 7 kop“. A do roku 1582 zase přiskočilo na té outratě: čtemeť v počtech toho roku něho, že koňselé vydali „na spravování kuchyně pana te 41 kop 32 grošů 2 denáry“;²³⁾ a r. 1595 dokonce utratili ni podkomořskou 50 kop!²⁴⁾

ku 1582 neznáme sic outraty Plzeňských co do peněz, co opatřili Plzňané panu podkomořímu. a nebylo toho upili „ku příjezdu“ páně dvě telat. 2 dobré skopce, dvě kopek másla, čtyři kopy vajec. koliks měr obilí, žita na pšenici na žemle, slaniny, sejr, ryby, slepice, kapouny.²⁵⁾ ech purkmisterských Hradce Králové²⁶⁾ čteme, že r. 1605 nšelé ku příjezdu hofrychtěře a jiných některých pánů oření samo 12 kop 27 grošů! Z toho patrnó, že zase přiskočilo na kuchyni páně.

před bělohorskou bitvou zapsali si Mladoboleslavští do íster náklad „na svačinu při obnově“ opravdu nemírný: 4 kop 29 grošů 4 denáry!²⁷⁾ V té outratě postřehujeme, a chléb na topinky a sejr; za maso hovězí, telecí a slaláno 2 kopy; za petržel, perník, ocet vinný i pivný, salát, ěný, koření vydána kopa; za 425 žejdlíků vína bílého ho dáno 33 kop; za ryby, slepice, raky a mejdlo 2 kopy Janovi kuchaři za práci 2 kopy dány, za tele 4 kopy, y skoro kopa, kromě toho vydána kopa za pivo. Hofal sobě na obecní náklad ještě nádobí koňské i vozové nově poříditi. Platíť Boleslavští dle téhož rejstříku „za a kotčím p. hofrychtěře, za 2 páry otěží, za 6 styčníků, traňky, za 1 kopy šnůrek, od opravování hřbelice“; ba i platí se „od opravení pištulí pana hofrychtěře“. Tedy

. počtů lounská č. 1. E. 11. a č. 1. E. 12.

. stříbrská č. 182. fol. 3. též č. 184. fol. 358.

. stříbrská č. 182. fol. 87.

nže fol. 198.

spodářské zápisy plzeňské v Č. Mus. č. 3. G. 21.

z r. 1605 v Mus.

mladobolesl. lit. D. z r. 1619.

všecko, všecičko si dal pán zaplatiti, z čehož souditi jest, která v obci příjemna bývala páně návštěva, leč by člověk podezíral konšely, že rádi zahodovali sobě s pánem spolu.

Že dotčené outraty bývaly těžky, to upřímně pověděl sám podkomoří Trčka r. 1584. Vzkazuje totiž do Kouřimi, že jemu ani hofrychtěři nelze tentokráte do města přijeti, dokládá: „Čebol můžete sami vděčni býti, jak letos obrokové a jiné všecko drako jest, že vám s nemalé outraty sejde.“²⁸⁾

Kdo by mínil, že po bitvě bělohorské za veliké bídy tehdejší ulevovali páni podkomoří v těchto hodokvasných outratách, klamal by se velmi. V registrech města Boleslava Mladého roku 1638 čteme,²⁹⁾ že „náklad na kuchyni při obnově rady“ byl jen za „victualie“ 44 kop, za 175 pinet vína 65 kop a za sud vína a pět konví ještě 7 kop, tedy ouhrnkem 116 kop 41 grošů! Rakovníčtí o jedenácte let později vydali za podkomořího kuchyni 136 rýnských zlatých 26 kr. A z rejstříku outratního lze postřici, která k mlsný jazyk měl pán. Koupěny v Praze k hodokvasu jeho rozinky, řecké víno, perník, citrýny, „biskoty“, kapary, „lynzauny“, mandle, kaštiny, sardele, lososy, „šneky“, všeho způsobu koření, kapusta, petružel, konev zelí a jiné přemnohé věci. Po domácí koupili slaninu k špikování, máslo, tele, srnu, ptáky, herynky, štičky, 14 pryknů po 5 krejcarech, vejce, ocet a růžovou vodu i kadidlo. Víno sháněli v Lounech a v Praze. Od samého pana hofrychtěře koupili vína za 16 rýnských! Pivo měli své a k němu ještě přikoupili dva sudy za 32 rýnských; kuchaři dali tři rýnské.³⁰⁾

V městech poddaných bylo zajisté outrat méně, a bezpochyby více sousedské veselosti. Mnohá vrchnost sama i přispívala k tomu, aby konšelé poddaní hodokvas snáze pořídili. Na příklad Jan z Pernštejna dal r. 1536 Landškrounským privilegium, aby směli sobě k obnově úřadu a k masopustu v jeho lesích na zajíce a srny honiti.³¹⁾

Když podkomoří odjel, sešli se nazejtří konšelé, a v sedění v němž hlavou byl první konšel čili primas, rozdělili se nejprve sami o úřady a povinnosti, kolik zastati mohli, a s co nebyli, za to volili ze sousedů pomoc. Práví o tom Carchesius: „Potomá táž usazená rada volí jistý počet jiných osob z měšťanův, kteří ve větším díle z nejpřednějších řemesel brání bývají, jichžto povinnost jest dotčeného roku rady strany chleba, masa, nápojů, ryb a jiných věcí nařizovati, tolikéž jiné věci zavírati pomáhati. Točíkí domů božích správce, škol, špitálů, almužen a poručení svíců, čích úředníci, komorníci, paumistři, i co vejšeji dle každého“

²⁸⁾ Arch. mus. Listiny kouřimské.

²⁹⁾ Kn. mladobol. počtů z r. 1638.

³⁰⁾ Arch. rakovn. lit. H. sv. 2.

³¹⁾ Sbor. Histor. 1885. 56. Zeiner.

a příležitosti potřeba ukazuje, nařizují a náležitými povinnostmi svazují“.³²⁾

Právo pražské, z doby husitské pocházející, uvádí 13 úřadů městských, k jichž zastávání volili konšelé ze sebe i z obce „úředníky“: k soli, k ungeltu, k šrátce, ke všem trhům i k vybírání úhrného v dni trhové a v jarmarky“.³³⁾ Kniha Bričcého přidává k dotčeným třinácti úřadům některé nové. Právě, aby byli voleni dva k úřadu šenkovnímu, „přeléváci“ zvaní, neb „úředníci nad pijíckými měrami“,³⁴⁾ dva na opravu zdí, dva na oheň a ohledávání kamen „jistebných“ a komínů, dva k návštěvě vězňů, a konečně dva ouředníci aby byli k čistotě v ulicích.³⁵⁾

K těm úřadům záhy všude přibyli na místo konšelů „ouředníci nad sirotky“, kteří popisovali statky zemřelých a pečovali o děti. V Hradci Králové r. 1535 zvlášť uloženo jim, aby sirotky vedli k „litterám“.³⁶⁾

Nelze nezmíniti se o tom, že někdy takoví městští „ouředníci“ z měšťanstva vybírání již za přítomnosti podkomořího,³⁷⁾ a to asi proto, poněvadž nejedni obtížným městským pracím rádi vyhýbali se přes to, že na takovou lenoš byl peněz nebo vězení pokutou.³⁸⁾

V dotčené schůzi konšelské také býval volen městský rychtář k věcem policejním, a cechmířtí na správu řemeslnických cechů. Při tom radí Bričcého právní kniha, aby konšelé zavolali loňské cechmistry a vyptali se jich na všelijaké „reptáky spurné a přestupníky spravedlnosti“.

Rozumí se samo, že v menších městech nebylo mnoho sousedských ouředníků zapotřebí: osm, deset sousedů spravili všecken vsudy dohled. Dva dohlíželi kostelu, spravovali záduší a sluli proto kostelníci; dva dohlíželi škole, dva k trhům a dva na péči měli obecní hospodářství, dvůr, mlýn, pivovar — a dostačovali. V starém úřadění města Pardubského z r. 1515, pokud nás veršem poučuje, postřehujeme ještě málo sousedských ouředníků. Dotčené verše praví:³⁹⁾

³²⁾ Stav městský Mart. Carches. 143. 144. atd.

³³⁾ Výb. Lit. II. 331.

³⁴⁾ V Hradci J. jim říkali „vinosadci, masosadci“, poněvadž také usazovali ceny.

³⁵⁾ Bričcí, kap. 33.

³⁶⁾ Arch. mus. listiny z Hradce.

³⁷⁾ Kn. komor. soudu č. G. b. fol. K. 7. Svědectví z Král. Hradce: „Pan podkomoří nás s purkmistrem a některými z vobce volil na důchody vobecní, a ho prosili, že sme osoby prosté, aby někoho jiného volil; nemohlo postěti.“

³⁸⁾ Arch. litomyšl. kn. č. 120. 230. R. 1599 hrozili Urbanu soukenníkovi stížností děkanovu vězením, poněvadž „jsouce zvolen za kostelníka, k své povinnosti přistupovati nechce“. V Stříbře chtivali 30 grošů pokuty. Kn. stříbr. 193. 13.

³⁹⁾ Smolik v Arch. Pam. VII. 516.

„Úředníka, jemuž rychtář říká,
téz při tom času ihned proměňují,
výběrčího nákladů vyvolují,
pušku (pokladnici) dávají,
femesla všecka v obci postavená,
cechmistry teház dvěma ozdobená,
z femesel zvolená, úřadem stvrzená
jest věc pořádná.

I dohlédači k chlebům, také k pivům,
k měřám vinným, pivným, volí se ke sladům;
a již na předměstí oba hejtmány
jmenují se pro spatření ohně,
aby dohlédali každého téhodne,
neb jest potřebné.“

Ale již o patnácte let později rozdělena jest v téměř městě práce ouřední tak, že mimo svrchupsané dohlížitele pracují také „správcové peněz sirotčích, starší důchodní, správce dvoru obecního, správce špitálu, kostelníci v městě, kostelníci ve špitále, kteří starali se o důchody a pole špitální.“⁴⁰⁾

V městě Táboře spočetli jsme v druhé půlce 16. století jen osm sousedských „úřadů“, ale v leckterém byla dvojí, trojí práce shrnuta v ruce jedny. Ke skupování soli a prodaji byli dva; na-proti tomu k spravování lidí poddaných (vesničanů městu náležitých), k rybníkům a k lesům, tedy ke třem pracím, volena byla osoba jediná; nad špitálem, farou a kostelem dvě, k hospodářství městskému jedna, k příjmu a vydávání mejta volen byl jeden: k trhům a sladovně obecní po dvou.⁴¹⁾ R. 1598 vyvolili sobě Táborští dva „ouředníky k opravě cest na všech silnicích u města“: a téhož roku volen zvláštní „ouředník k opravě mostu velikého“. Patrně byli to sousedé volení na stráž a dohled prací jen okamžitých a dočasných.

V Lounech ročně voleno z konšelů, ze starších a z obce k rozličným pracím po dvou osobách, a to: „k rychtáři, k dohlídání do krámů masných a k husem, do kotců chlebných, k vybírání suchých dní z pláten, k dohlédání k loktu a k vahám, k soli, k dohlédání k mlýnům obecným“, a naposled dlouhým titulem úřadům voleny 4 osoby „do nájmu ve žně a znamenávání, co se žencům dává“. Když v Lounech víno sbírali, volivány bývaly na nějaký čas také dvě osoby „na změřování žejdlíků po hospodách“. ⁴²⁾ Roku 1587 postřehli jsme v Lounech nový „úřad“; totiž 6 osob k směřování strychů“. ⁴³⁾

Naposledku ohledejme ještě, kterak r. 1589 podělili se konšelé ve Stříbře s měšťany ostatními o práci. I tu shledáme zase

⁴⁰⁾ Kn. počtů pardub. Mus. I.

⁴¹⁾ Arch. tábořsk. kn. privilegií nepaginovaná.

⁴²⁾ Arch. lounsk. kn. č. I. A. 1. fol. G. 3.

⁴³⁾ Tamže č. I. A. 4. r. 1596. 1612.

kteřý úřad buď nový, buď jináče pojmenovaný. Voleni jsou k „přidání komínů a opatrování ohně do každé čtvrti městské po dvou, rychtáři městskému soused jeden volen, k opatrování chlebu, sázení husí a ryb dva, na lokty a váhy dva, k otevírání tůňného poží, k zapisování statků sirotčích po dvou, k pivovaru a k mlýnům čtyři, „mezi dělníky“ pět osob (v nich primas), „inspectores scholae“ čtyři, k rybníkům dva, „sedláky slyšeti a rovnati“ osm osob, „na vupomínání dluhů kšaftovních“ dva, a „na počty všelijaké“ osm poseďů voleno, k nimž zvláště přidán první konšel čili primas.⁴⁴⁾ Pět let po této volbě ve Stříbře ne asi bez příčiny ještě nový jeden rad stvořen: po dvou osobách „mezi myslivce“ do Milíkova do Votročinska; na Špitálsko čtyři, do Doubravska tolikéž a do ulislavi dvě osoby.⁴⁵⁾ U těch vsí, Stříbrským náležitých, bylo ojně městských lesů, a sousedé měli k myslivcům dohlédati.

Na těch příkladech lze přestati. Je z nich patrné, že mívali řeštané všecky samosprávné povinnosti své a práce věrně na mysli, že ani nechtivali, aby jich nepilností kdekoli co scházelo. Čeho nemohli konečně pro velikost a stálost práce zastati sami,⁴⁶⁾ na to volili stále ouředníky přísežné a placené a vedli nad nimi rchní dozor. V Novém a v Starém městě Pražském toho jsou nejrvnější příklady.⁴⁷⁾

Volbou úředníků sousedských a ročních skonána bývala všecka sudy slavnost obnovy konšelské v městech venkovských. Svědčí o nevázaném humoru bývalých dob, neušla-li ani tato veliká poetická slavnost posměchu. Roku 1618 v Kolíně Ondřej Kyšpera, edě s jinými před domem svým, „z žertu“ sadił radu, hraje si za podkomořiho. Jednoho člověka jmenoval rychtářem královským, evice Rzounka primasem, sebe purkmistrem a konečně i jednoho — emuž nic nelichotil — volil za břiče. Tato parodie na ulici provedená, pronesla se konšelům, a ti zavřeli Kyšperu, „že se cizí povinnosti vtíral a zlolajné řeči vedl“, do zlého vězení. „Dusíka“ řečeného, a uložili, „až by vykřehl“, aby poseděl v kládě o vůle pánů.⁴⁸⁾

V Praze dívala se jen na Malé straně slavnost právě tak jako na venkové; v obou druhých městech Pražských byly formy poěkud jinací; a proto nelze skonati kapitoly prve, až ohledáme slavnost a způsob v městě hlavním.

Slavnost pražská začínala se jako jinde kostelní pobožností⁴⁹⁾ bývala o to valnější a šumnější, že k ní přišel buď sám král

⁴⁴⁾ Kn. stříbrská č. 193. fol. 13.

⁴⁵⁾ Tamže fol. 3.

⁴⁶⁾ Blažej Jilg, v Jihlavě konšel, stízně žaluje králi r. 1561. že má na bě dva úřady; prosí aby jednoho byl zbaven. Arch. místodrž. Miss. č. 62. l. 399.

⁴⁷⁾ Arch. pražsk. č. 332. 138.

⁴⁸⁾ Vávra, Kolín I. 256. (Vyd. první.)

⁴⁹⁾ Malostranští chodivali před obnovou i po ní do chrámu sv. Mikuláše, y Boha za dar milosti a prospěch v povolání ouřadu svém žádali. Tak

s velikým dvorstvem, anebo několik vznešených kommissarů, kteří také nepřicházelí bez hrubého průvodu.

O slavném sázení konšelů novoměstských, jakž předsevzal je král Vladislav r. 1509, čteme v městské knize,⁵⁰⁾ že „ráčil s velikým komonstvem, biskupů, proboštů, knížat a pánů uherských a pánů a rytířů království Českého na rathouz osobně přijeti, a na dvoře téhož rathouzu v své slávě sedě, osmnáct osob témuž městu za úřad konšelský posaditi, kteřížto ihned přede vsí obcí přísahy činili; Jeho Milost Královská sám z ruky své pečet městskou Štěpánovi Huncledrovi jest dáti ráčil, a tu všickni pořádkem ruku Jeho Milosti králi na znamení poddanství jsú podávali; při tom skrze kancléře svého ráčil ke vsí obci promluvití, kdež J. M. Královská pro mnohé příčiny a potřeby království Uherského ne vždy v tomto království Českém býti může, žádáte-li toho, že Jeho Milost listem svým podle sepsání vosob staré rady tak, jakož jest od starodávna bývalo, každého roku úřad konšelský obnovovati ráčí, když by sám svú osobú zde býti nemohl. Tu obec pověděla, že jiným časem chceme míti o to rozmluvení, a na čemž obec zůstane, J. M. Královské oznámí. Tu J. M. Královská pro takovou poctivost a nápotomní památku a slavnost města tohoto všecky vězně jest sám propustiti rozkázal, řka, poněvadž jsme tuto poctivost tomuto městu dnešní den učinili, toho ať také užívá a památku mají“.

Před tím — r. 1458 — odbyty jedním dnem v radnici slavností dvě. Zapsánoť v knize městské,⁵¹⁾ že Jiří de Cunstat volen byl „in estuario pretorii Majoris civitatis“ za krále českého, a obdržev klíče, tu hned na vzájem „vice versa“ sadil konšely na ouřad.

Hodokvas a pocta, když král přijel sadit konšelů, bývaly větší nežli venkovské kvasy podkomořské. R. 1502 vydali na to Staro-Pražané 188 kop 9 grošů!⁵²⁾

V nebytu svém král povolil r. 1510 majestátem, aby sadil konšely v Praze kommissari jeho, ale na takový způsob, „že každý z konšelů má podle sebe tři osoby, hodné k tomu úřadu, napsané dáti, a je společně spíšece, v listu zapečetěné pečeti městské, J. M. Královské odeslati, a král z nich osoby, na listu svém sepsané a sekretem svým zapečetěné a svú vlastní rukú se podpisující, jmenovati ráčí.“⁵³⁾ A ten způsob, o němž hovoří již práva pražská z doby husitské, naporád zůstával. Roku 1510 přišli místo krále Zdeněk Lev, purkrabě, Jiřík z Kolovrat, sudí, vše s dvorstvem. Přinesli rozhodnutí královo spečetěné s sebou. Charúz byl z kon-

píši r. 1625, prosíce císaře, aby jim kostel ten, od Jesuitů pobraný, byl vrácen. Koncept v arch. pražsk. v Chaosu. Staroměstští konali službu Boží v Týně.

⁵⁰⁾ Při D. Z. Miscell. č. 23. fol. H. 21.

⁵¹⁾ Tamže Miscell. č. 17. fol. F. 4.

⁵²⁾ Při D. Miscell. č. 75. 12.

⁵³⁾ Při D. Z. Miscell. č. 23. fol. 23. též tak Miscell. č. 24. fol. 1.

šelů sazen první. Dvě léta potom přišli tíž od krále kommissaři s „mnohými jinými pány urozenými a také s svými dvořany“. ⁵⁴⁾

Po revolučním roce 1547 stala se ta změna, že potom již nemusil král vybírat konšelův sám, alebrž vybrali páni v kanceláři.

Píší r. 1630 Staroměstští, když byli o svá práva strojeni v následcích pobělohorských, takto: ⁵⁵⁾ „Starobylý zvyk zachován byl, když se rada obnoviti měla, což se někdy ve třech, čtyřech i v pěti letech jednou toliko stalo, tehdy z kanceláře dvorské dekret k ouřadu procházel, aby každý z konšelů na místě svém jisté osoby poznamenané dal. Tu všickni se sešli a osoby spečetěné na kancelář odeslali, z nichž osmnácte osob Jich Milosti k ouřadu volili, a jestliže o některé osobě známost neměli, od císařského rychtáře neb primatora dokonalá zpráva vzata byla; pak dekretem dalo se znáti, aby na jistý den obec na rathouz se najíti dala a tu dosadili ouřad.“

Král Vladislav propustil roku 1514 Pražanům „norimberskou volbu“, o níž, jakkoli byla krátké platnosti, nelze nezmíniti se zevrubněji. Král Vladislav majestátem, ⁵⁶⁾ v Budíně po sv. Vavřinci psaném, praví totiž Pražanům, „že vzal příklad na jiných mnohých a velikých v říši městech“, a proto že moc dává, aby v Praze „samí ze sebe konšely vybírali“; a to tak, když by starí doseděli roku, tehdy všecka obec na radnici aby obeslána byla, a každý měšténin pod trestem aby přišel. Tu starší konšelé aby ze starších obecních 8 osob dobrých, rozumných volili, a starší obecní z veliké obce 12, a obec veliká z konšelů aby 4 osoby vybrala, a když těch 24 osob stane, aby 24 cedulí bylo, na osmi aby „volenec“ psáno bylo, ostatní prázdné. Ty cedule smísí se spolu do nádoby, a kancléř království Českého, vyzdvihaje cedulky, podává je 24 dotčeným osobám. Na koho los „volence“ padne, odstoupí. Těm osmi dá kancléř na vybrání nových konšelů přísahu tuto: „Přisaháme pánu Bohu, všem svatým, nejjasnějšímu knížeti a p. Vladislavovi atd., jakož jsme k vybírání osob na úřady konšelské ode vsí obce voleni, patříce na čest a chválu boží a králi pánu k dobrému, a tomuto městu k zvelebení a poctivosti, že se máme a chceme upřímně, věrně, pravě zachovati a toho ani pro přízeň ani pro nepřízeň, pro strach, dary ani pro kterou jinú v světě věc jináče nečiníce. Tak nám Bůh dopomáhej a všickni svatí.“ Pak odstoupí a vyberou 18 konšelů dříve poledne, aby konšelé též dříve poledne mohli vykonati přísahu. Vyberou je „vedle hlasů větších“ a „v ceduli zapečetí“. Zatím obec dolů s rathouzu scházeti nesmí pod pokutou. Na konec volenci oznámí shromážděné obci, kterouž byl na rathouz zavolať veliký zvon chrámový „že jsou pohotově a že 18 osob vybrali na úřad vedle přísah“. Královským listem po té propouštějí

⁵⁴⁾ Píi D. Z. č. 23. fol. O. 13.

⁵⁵⁾ Arch. pražsk. č. 994.

⁵⁶⁾ Arch. pražsk. č. 331. fol. 130.

se starí konšelé, a purkmistr pečeť městskou i s klíči na místě, kde král sedá, položí, a při tom starí konšelé obci děkují z povolnosti a poctivosti, kterouž jsou k nim, jakožto k ouředníkům krále, zachovali; a obec zase „má jim, že jsú se v úřadě svém věrně a pravě a laskavě zachovali, děkovati“. Potom starí konšelé ven do obce vystoupí, a volenci zapečetěnou ceduli kancléři dají, a on ji odpečetí přede vší obcí a jmenuje. První konšel vezme klíče, a všickni učiní přísahu.

Kteraká vítací orace konána královským kommissarům v Praze, když přišli sadit konšelů, o tom máme nejobšírnější příklad r. 1617. Poněvadž všecka říkání i psaní oné doby bývala zbytečně předlouhá, nelze oraci Staroměstských zde uvésti jinaké než po kouscích.

Řečník jeden za všechny děl: „Urození páni; stateční páni z rytířstva, nejvyšší páni ouředníci a soudcové zemští, J. M. C. rady a páni kommissari! Deseti soudcové, starší obecní, ouředníci ode všech úřadů a celá tato obec přítomni jsouce, nad tím nemálo potěšení jsou, že pán Bůh všemohoucí Vaše Milosti v dobrém způsobu zdraví sem do toho domu radního příjezdem šťastným doprovoditi ráčil: vítají V. Milosti . . . Poněvadž jsou tomu vyznumělí, kterak J. M. Cís. otcovskou péčí o celou tuto obec Starého města nésti ráčí, aby tato obec hodnými osobami, k kterýmž by se v spravedlnostech svých utíkali, opatřena byla, z té péče ponížené děkují a za to pána Boha žádají, aby k jich potěšení J. M. Císařskou i s Její M. Cís. paní a celý slavný dům rakouský za prodloužilá léta ve vinšovaném dobrém způsobu zdraví zůstaviti a jim nad nepřáteli vítězství dopříti ráčil.“⁵⁷⁾ Po té oznámil řečník, že by „v pravdě byli toho konšelé nemálo povděční“, kdyby úřad byl proměněn jinými. Při tom neopominul pánům pověděti, že dosavadní konšelé byli hodni. Pravilť: „To o nich jakožto o mužích dobrých oznámiti lze, že náležitě a spravedlivě se chovali.“ Ale tu obnovu „nicméně při další vůli Jich Milosti“ že zanechávají. Konec řeči byla prosba, aby páni kommissari zůstali obci patrony, jakož až dosud obec skrze ně při císaři „fedruňku desahovala“.

Rovně tak jako v královských městech podkomoří, posadiv novou radu, činival všelijaká napominání: i v Praze kommissari královi pokaždé s sebou přinášeli od krále všelijaká vzkázání napominavá, druhdy i trpká a přísná. Některých všimneme sobě pro poznanou dobu a lidí i způsobu města hlavného.

R. 1590 při obnově rady veřejně konšelům nařizeno písemně i oustně⁵⁸⁾ „skrze Viléma Rožmberka, na Českém Krumlově vládaře a rytíře slavného tovaryšstva zlatého rouna, nejvyššího purk-rabí; Jiřího staršího z Lobkovic, nejvyššího hofmistra; Adama

⁵⁷⁾ Arch. pražsk. č. 324. fol. 52.

⁵⁸⁾ Tamže č. 326. fol. 61.

Hradce, nejvyššího kancléře“, nejprv aby dali sami na sobě dobrý příklad, aby drželi staré náboženství, pikartských schůzek aby ani měšťanů ba ani v panských domech netrpěli, ale to prý „nyní ti lidech malou platnost míti chce; do chrámu Páně aby konšelé hodili před jinými, „tolikéž svátky Panny Marie a apoštolské aby větili, posty drželi, ceremonie vykonávali od předků nařízené, tři processích aby přítomni byli, do rady časné se scházeli každodenně; lidem bezpotřebných odkladů v soudech pro nescházení zvláště mnohokrát pro svou nesvornost nečinili, poručení Jeho Milosti Císařské a místodržících, jim na stížnosti stran činěná, lepším, než až posavad, ušetření aby mívali“. Konečně ještě následovala řada rozkazů stran čistoty, řemesel, povyků nočních ohně.

Tytéž rozkazy nejen podstatou, ale takměř doslovně opakovaly se novým konšelům při obnově r. 1594 a 1599.⁵⁹⁾ Jen to přidáno r. 1594, aby páni radní „sobě v řeč nevskakovali a tak, jakž menování a vyhlášení jsou, aby pořád sedali“, a stran čistoty přičiněn výklad, aby „haldy dříví v ulicích neležely“. Ani roku 1608 byla adhortace podstatou jinačí: káže se v ní proti pikartským chůzím čili proti Bratřím českým, posílají se páni radní na processí, do kostela, k postům; opět mluví se o jich „nezpůsobech a nesvornosti“; ale co doba v nově přinesla s sebou, to se k adhortaci zase přidává: jednak navádějí se noví konšelé, kterak vésti sobě v moru, jednak napominají se, aby se knězi do ničeho nepletli, „farářům aby mzda byla poctivá, určitá a svobodná, by nebyli povinni žebrati“; bakaláři aby se v školách a kostelích spravovali svým farářem, „konšelé aby farářům bezděky správci školních neobosazovali ani neodjímalí“. ⁶⁰⁾ Hledí z těch věcí na nás urputný boj mezi luterskými rostoucími a podobojími hynoucími. Táž napominání věrně a doslovně zůstávají také v létech následujících.⁶¹⁾

R. 1619 v bouřlivé době vzkázali konšelům staropražským „direktoři“, aby každý tři osoby „hodné a milovnicky vlastní“ k obnově úřadu navrhl, oni že přijdou ouřadu nového sadit.⁶²⁾ Přišedše, přísahu vydali konšelům poněkud jinačí než druhdy; přísaháno Bohu, všem třem stavům i vsí obci království Českého. Na pomoc volána blahoslavená Trojice svatá;⁶³⁾ při tom konšelé slibovali, že věrně povedou úřad a budou chudému i bohatému pravdy i spravedlivosti, což nejvyšší rozum stačiti může, dopomáhati“. Direktori enkráte promluvili také obvyklá napominání, k nimž užili namnoze týchže slov jako druhdy vyslaní císařští, ale v některých kusech šli dál. Nařizovali pobožnost a posty „pro ukročení hněvu božího“; stran řemesel rozkázali velmi liberálně, aby v cech přijímání byli

⁵⁹⁾ Arch. pražský č. 326. 47.

⁶⁰⁾ Tamže č. 994. fol. 51—52.

⁶¹⁾ R. 1611 zapsáno v č. 994. fol. 50.; r. 1606 zapsán v č. 324. 131.

⁶²⁾ Tamže fol. 55.

⁶³⁾ Tamže fol. 56.

a nezkušenost. Konšelé totiž uvažovali, „že Abraham jest Němec a česky neumí; Petr kovář ze svého příbytku nemá, nýbrž v podružství zůstává, že slušně purkmistrský ouřad jim nesluší, a to pro počestnost města a vzácnost purkmistrského úřadu. proto ukázáno na pana primatora, aby on týž ouřad k sobě přijal a mezi začátek učinil, kterýž na místo purkmistrské zasedl.“⁷¹⁾

V bouřné době předbělohorské konšelé kourimští, nemohouce se úřadu nikterak zbaviti, r. 1619 snesli se: „Poněvadž ještě neví, kdy ku pokoji česká země přivedena bude, aby toho břemena všickni pomohli sobě nésti, že po dvou nedělich ouřad purkmistrský držán bude.“⁷²⁾ Měli tedy každých 14 dní jiného purkmistra. Jináče vůbec ovšem pravidlem bylo, že město kde jaké mívalo do roka tolik purkmistrů, kolik bylo konšelův, a že se střídali měsíčně. V Kutné Hoře, kdež bylo konšelů 18, říkáno těm dvanacti, kteří k purkmistrství po sobě přicházeli, „šepmistrů“, latinsky hlaholem „praetores“.⁷³⁾

V menších městech leckterých vzniklo purkmistrství dosti pozdě. Na příklad v Příbyslavi bývalo šest konšelů, a z nich ještě r. 1501 nebyval žádný jmín za purkmistra, až je teprv vrchní právo pohlavské, kamž se utekli o radu, poučilo, aby vždy po osmi nedělich jeden dle pořadu svého usazení nebo dle domu v městě byl purkmistrem.⁷⁴⁾

Která byla úloha konšelovi, když stal se na čtyři neděle purkmistrem?

Vedle práv Staroměstských měl purkmistr chovati pečeť, býti pořáde buď doma, buď na radnici lidem žalujícím k službě, s konšely měl „rovně pracovati v ortelích i poselstvích“; kdyby se svádili, měl je rozvazovati a smiřovati, tresty na ně ukládati; ve čtyřech nedělich soud učiniti, a o čem se konšelé snesou, to provozovati, ortely a popravy rozkazovati.⁷⁵⁾ Brikcí v právech městských⁷⁶⁾ moc purkmistrovu již odvažuje měrou velice určitou: purkmistr, jenž jest mu za dva konšely, má na konšely „přímluvy podávati“, to jest, dává hlasovati v radě, a „dle většího počtu zavírá“; kdyby mluvil bez jeho dovolení, dá pokutou 6 haléřů; kdyby nebyl purkmistr těch nebo jiných pokut pilen, dej sám. Konšely rozvádné purkmistr smiřuje, jenže Brikcí sadí na nezdar takového smiřování pokutu: kdyby totiž konšel ze zpoury ušel nesmiřený, dá pokutou všem pánům oběd.

⁷¹⁾ Arch. v Hradci. Manual radní 1610. fol. 38.

⁷²⁾ Manual kouř. z r. 1619. 14.

⁷³⁾ V Hoře obyčejně se podpisovali „šepmistrů a konšelů“, „šepmistrů a rada“ — „za šepmistrství“ tohoto a tohoto, což stejně jest jako jiné u purkmistrství. Příklady hojně viz v arch. zems. v kn. appell. č. 6.

⁷⁴⁾ Tomaschek, Igl. Oberhof. 295.

⁷⁵⁾ Práva St. m. Pražsk. Vyb. lit. II. 315.

⁷⁶⁾ Brikcí, první vydání, kap. 25. a v konšelských právech 2. 33. stl.

KAPITOLA ČTVRTÁ.

Purkmistr a primas.

Purkmistrství čili, jak v Berouně říkali, „purkmistří“, jež niklo ze žárlivosti k rychtáři zeměpanskému,⁶⁷⁾ měli konšelé za rok jeden po druhém vystřídati. Takž chtějí ská práva, pochodící z doby husitské. Ale nedělo se tak ve vsudy. Zvláště v Praze přiházely se výminky z pr anarchii po smrti Albrechtové (r. 1439) byli Pešík z Kunstarém městě a Pavel Jetřichovic v městě Novém za n ěrkmistry. Též nápodobně bylo v nepořádné době Vladim r. 1535 ještě píše Ferdinand I. staroměstským konšelům aby je ouřadu zbavil a dosadil jiné osoby „sepsané a zav odpověď, že nemá kdy s těmi osobami se obíratí“, trvali do jeho příjezdu, ale „poněvadž zná, že by s neřností jedné osobě ustavičné purkmistrství spravovati polehčení že činí, aby úřad purkmisterský po osobách

Jetřichově Hradci zvykem starodávným trvával úřad purkmistrů po r. 1520 napořád za celou čtvrt léta: byli tedy do mistrů jen čtyři místo dvanácti. Od roku právě psaného všech dvanácte konšelů v purkmistří,⁶⁸⁾ ale zase ne na alo se a zůstalo zvykem, že mladší konšelé vždy „toho ledávali“, aby prvním rokem v tom úřadě purkmistrov-pomíjení, tedy, kdýž řada na ně došla, skládán úřad na starší.⁷⁰⁾ R. 1610 v témž městě Hradci sběhla se i ta případnosť, že vyloučení byli dva konšelé, od vrchnosti úřadu purkmistrského z jiných příčin nežli pro mládí

⁶⁷⁾ Purkmistří, vyskytující se v našich městech počátkem 14. věku, sepsání jsou v Právniku 1879. 480. od Čelakovského.

⁶⁸⁾ c. k. místodrž. č. 13. Missiv. fol. 315.

⁶⁹⁾ Hradec 33.

⁷⁰⁾ v Hradci. Manual z r. 1615. fol. 85.

v knihách stříbrských, kterýž ještě v první půli 16. věku novém purkmistru zapisován býval: „Accepit civium, qui curam policie gerens, pecuniam communis quatuor hebdomadis fecit hic consignare.“⁸⁵⁾ Pro „registra purkmistrovská“ předními svědky hospodářů K penězům míval purkmistr „městskou trublu“ nebo „městskou pušku“. Když došel čtyřnedělní úřad, činil z peněz počet; někde v přítomnosti dvou konšelů a někde v přítomnosti všech starších.⁸⁷⁾

Když pak dlením doby v městech vzrostlo hospodářství, maje na sobě jiné práce, nestačil, odebrali starosti ouředníci z konšel vybírání nebo i placení sil a vrchním správcím hospodářství všeho stal se purkmistr. V Stříbře potřebujeme v druhé půli 16. věku skoro na nic jiného nevydává nežli na žebráky.

Z ostatních prací purkmistrových zvláště přitom, že v některých městech s konšely dvěma nebo s ryci na poslední vůli lidí nemocných nebo umírajících.⁸⁸⁾

Svrchu jsme pravili, že se lidé u purkmistra a shánivali po svém právě, on dával zapisovati ty o zvláštní. Chtějíce poznati, o kterých věcech úřad a kterak valná jeho agenda byla, pohledněmež do knihy a spočítejme a vizme, kolik věcí za rok 1583 uřadováno.⁸⁹⁾ Devatenáctkrát psáno o dlužích. Jeden „zdělaný“, druhý kvituje dluh splacený, a obojí před purkmistrem. Protestace proti svědkům a proti purkmistru psána sedmkrát. Plnomoc „k právu stání“ a k právu od práva dostala se do knihy patnáctkrát. Appellace psána sedm. Protestace proti plnomoci psána třikrát. Dědění a domů i skládání peněz na termíny psána

avuňky čili zatčení a žádosti za exekuci poznamenány dvě. Rukojemství jsou tu osmkráté zapsána. Termin k soudu a k smlouvě psán dvakráté; „škody ze pře“ složeny třikráté, smlouvy o dědictví čtyřikráté. Zápisů o stavbách, o volbě starších literátů kotelních, o řemeslnících, spočetl jsem šestero. O rozpustilosti, lání, bití a zpouře úřadu zapsáno desetkráté; při bití vždy ukázal purkmistr, zapsav věc, „ku pořadu práva“, to jest, aby žalobce podal soudní žalobu, prý poznamenání u purkmistra mnoho nepomůže. Při vězení vyručen člověk jeden, za vysvětlení ortele žádal jiný, že trátili „ceduli řezanou“, na níž psán dluh, oznamovali dva, a položte sedm zápisů týká se věcí soudních, drobných. Musili tedy purkmistři lounští za rok 1533 ouhrnkem zapsati dáti sto a jednu právní drobotinu: připadlo tudíž jednomu purkmistru průměrem osm zápisů nebo devět.

Kdežto v lounském manuále purkmistrském jest rozmanitost zápisů ještě na konci 16. věku velmi znamenitá, postřehujeme v manualníku purkmistra pražského už v polou století 16., že se u něho zapisovala jenom rukojemství a smlouvy, mimo to všecka vyručení z vězení, do něhož se mužští dostali pro noční povyky, bitvy, a ženské, zvlášť šenkérky, „že dopustily se těžkého života“.⁹⁰⁾ Na dlužní věci býval v Praze tou dobou již úřad deseti pánů, jenž s purkmistra tuto agendu sňal.⁹¹⁾

Přední právo i povinnost purkmistrovi bývala chovati městskou pečet. Pečet byla symbolem městské samosprávy, její přitíštění znamenalo veliké buď právo, buď povinnosti. Protož si ji vážili měšťané jako klénotu, a některé město pořídilo si pečet, která již sama v sobě byla klénotem. Staroměstští měli r. 1535 pečet zlatou vážící půl třetí hrivny a půl druhé „čtvrťce“; k ní děláu byl řetěz, v němž bylo článků dvě kopy a tři a „dva veliká“ u samé pečeti.⁹²⁾ Novoměstská „menší“ pečet r. 1640⁹³⁾ byla na zlatém řetěze o 112 krouzcích „otřelých“ a vážila 188 korun.⁹⁴⁾ Venkovští purkmistrové mívali také pečeti na drahých řetězech, ačkoli na

⁹⁰⁾ Arch. pražsk. kn. č. 1282. fol. 10. 12. 51. 56. atd.

⁹¹⁾ Viz knihu arch. pražsk. č. 1381. z r. 1579. Je to kniha řečeného řádu desetipanského, a v ní samá pře o dluhy a „neučinění dosti“ rozličným způsobem. Fol. 42. soudí se kdos i s Tadeášem z Hájku, jenž hájí se, že má skret císařský, aby neplatil. Fol. 49. viní Sixt z Ottersdorfu dva židy, „že u dlužná“ za sukno. Fol. 66. soudí se služka o zadržalý plat; fol. 78. 1581 viní Herkules de Signoreltis, měšťan mantuanský, ze 70 korun Mojše žida, jenž se byl smluvil, že bude kníže mantuanské v Praze opatrovati děsem, ale vzal výplatu a utekl. A tak jde dluh za dluhem dále v úřadě desetipanském. Ale z r. 1535 známe usnesení, „aby žádni dluhové nezapisovali se než v radě před panem purkmistrem a pány, pakli by kdo v kancelii dolejší to činil, takovi zápisové moci mítí nemají pro mnohá nebezpečenství“. Kn. arch. pražsk. č. 1130. 101.

⁹²⁾ Při Desk. Miscell. č. 75. 1.

⁹³⁾ Arch. pražsk. č. 97.

⁹⁴⁾ Koruna platila dle Goerlový arithmetiky z r. 1640 40 grošů bil.

odpor tomu víme ze Stříbra, že koupili r. 1537 tamější konšel „řetízek k pečeti obecné“ jen za 14 grošů.⁹⁵⁾

Purkmistrům ukládáno přísně, aby pečeti šetřili. Před husitskou válkou v Praze pečeti purkmistrům ani ještě nesvěřovali, bývalatě chována v truhlici, od níž několik konšelfů měli klíče. Teprve v husitské době dána pečeť purkmistru, a právo, řečme Soběslavské, vzniklé touže dobou, hrozí purkmistrovi, jenž pečeť ztratil, pokutou 50 kop gr. českých, králi propadlou; po té ztrátě aby víc do rady nechodil, a pečeť aby nová byla, ale s některou proměnou „pro výstrahu staré, ztracené.“⁹⁶⁾ Totéž husitské právo zapovídá purkmistrovi z města vycházeti s pečeti, aby prý „nebyla obec meškána“. A tak čte se i v právech Briekého i u Koldína, tedy v začátcích i koncích věku 16. Vrchnosti měst poddaných tytéž zásady přijaly, ale tresty stanovily přísnější. V zřízení pardubického r. 1515 čteme hrozby: „Žádný purkmistr nikam z města s pečeti choditi nemá, a byl-li by v tom postizen, ten se statkem i hrdlem na milosti pána aby byl, a konšelé, jestliže by o takové věci věděli a neoznámili, takovouž pokutu aby nesli.“⁹⁷⁾

Tisknouti nesměl purkmistr pečeť jináče, než u přítomnosti dvou, tří konšelfů.⁹⁸⁾

Zlé bylo největší, ztratil-li purkmistr pečeť. Že by proto stat byl který, jakož Hájek vypravuje, to nezdá se býti s pravdou.⁹⁹⁾ Odbyl 50 kopami svou nedbanlivost, jakož práva městská praví, ale strach i zmatek pocífoval purkmistr i všickni konšelé, ztracena-li pečeť.¹⁰⁰⁾ R. 1499 v bytě svém zákeřnický a loupežně zavražden byl purkmistr kolínský Jan Saterna, ale konšelé nestarali se o zabitého kollegu skoro nic, starali se jen o pečeť. Konšelf „z daru pána Boha“ nalezena a „pána Boha chválili, že jest jim ráčil dáti k pečeti přijíti a tak vsi obci zármutku umenšiti.“¹⁰¹⁾ Když r. 1540 ztratil malou pečeť purkmistr jihlavský i s aksamiťovým pytlíkem, nechtěla nová rada přijati ouřadu, až po smlouvě ochranných, a ztráta purkmistrova zapsána v desky zemské.¹⁰²⁾

Při takových nesnázích a následcích by člověk muel, že opatrovali purkmistři pečeti městské jako zřítelnice oka svého. Obvyčejně asi opatrovali, ale s jakou lehkomyšlnou snadností mohli o pečeť přijíti, o tom příklad podává čáslavský purkmistr Šim Cikán r. 1562.³⁾ Šel o jarmark na trh a točil se v krámech tak

⁹⁵⁾ Kn. stříbrská č. 184. 229.

⁹⁶⁾ V Letopisech Neuberkových. Téz Vyb. Lit. II. 315. Brieké, Vydání z r. 1536. XL.

⁹⁷⁾ Arch. Pam. VII. 518.

⁹⁸⁾ Naučení do Příbyslavi. Iglau. Oberhof. Tomaschek. 235. r. 1501.

⁹⁹⁾ Arch. Pam. VIII. 116.

¹⁰⁰⁾ Piše r. 1596 Dačický v Pamětech (II. 57.) Skřivan ztratil pečeť, byl v starosti, však zase nalezena, žena přeschovala.

¹⁾ Vávra, Kolín I. 77.

²⁾ D'Elvert, Iglau 211.

³⁾ Arch. Pam. VI. 116.

„Kterak neopatrně, že se buď pytlík s pečeti sám v davu utrl s hrdla mu spadl, anebo některý všetečka mu ho uřízl. Poznávaje pečeti pryč, způsobil purkmistr velikou bouří. „Ined v rychlosti rány osadili dvěma sousedy, a kdo z města šel, každého přehleďovali. Nic nenašli. Ráno nalezli v domě na dvoře Mikuláše Janova jednu váčku a druhou polovici v domě Hanyky, pečeti nenalezli. Ined páni jeli do Prahy a oznámili to v sněmu, a tak proměnili (na pečeti) udělati, kdyby kdo chtěl, dostana jí, nemohl nikakých listin a jistot na město udělati. Potom se našla v Zdislavicích u zlatníka, a ten, kdo ji ztratil, žádné skrze to těžkosti nenesl, nebo měl dobrého zástupce u krále Ferdinanda, pana Karla Žerotína, a ten ho vysvobodil.“

Mimo pečeť i své jméno musil purkmistr míti při všech záležitostech městských, sic nenesly platnosti, tak zní v jednom orteli zaslavském r. 1550⁴⁾ s tou douškou, „jestliže by pak který purkmistr neuměl psáti, tehdy služebník ouřední piš“.

V živobytí městském býval purkmistr osobou váženou, přes to, že knihy města kde kterého časem poznamenávají leckterous k přední této městské osobě nevážnost. Několik málo příkladů doloží to. Žena, manželka Rathouzova v Kouřimi, ptala se r. 1599 servusa městského, kdo již bude purkmistrem, a dověděvši se, že Vodička, řekla: „Ten blázen jich dá as polovici zvěšet.“⁵⁾ Za to poseděla v šatlavě. V Lounech r. 1577 dán do vězení Vít Žabka „za příčinou udeření pana purkmistra Rafeale Valkovce pohlavkem a jistého k němu nechování“.⁶⁾ V témž městě Lounech přišla r. 1582 k ouřadu purkmistrskému Anna Hubková „za pana purkmistra Smatly a přinesla některé listy a peníze, a neřekši ani Zdař pán Bůh, ani pana purkmistra titulem jeho neuctivši, jakž obyčej rytířskni činiti mívají, oznámila: Tu máte to svědomí! A písař k tomu promluvil: Jaké je to chování k panu purgmistru? A ona mu tvrdě odpověděla: Co ty mi rozkazuješ? A on jí oznámil, což se sic napsati těžce může) v tento poněkud způsob: Pum, blururum, parum! A ona sobě to osvědčila a s tím šla pryč“.⁷⁾ Mimo nezdvořilost hubaté Hubkové spolu z té zprávy patrn i nemístný humor purkmistrského písaře, jenž po lidech posměšně dubnuje ústy svými. Když pak táž Hubková, jsouc šlechtickou z Černic,⁸⁾ a snad proto ničím se odstrašiti nedávajíc, potom brzy pustila se do celého úřadu, „snesli se páni při změnění úředním na tom v obojí radě, aby jí pro její nešetřnost k osobám radním vážnost městská stavena byla; poručeno rychtáři městskému, aby

⁴⁾ Arch. zem kn. app. č. 5. Podobné ustanovení čte se v manuale města I. Hradce z r. 1604 51.

⁵⁾ Kn. svědomí arch. kouř. z t. r.

⁶⁾ Reg. purkm. v arch. lounsk. fol. L. 5.

⁷⁾ Arch. lounsk. kn. č. 1. A. 2. fol. C. 18.

⁸⁾ Arch. pražsk. č. 1167. 150. Tu soudí se r. 1584 Hubková i v Praze, a páni nemohou k ní dobře přikročiti, anaf dokazuje, že jest rytířského stavu.

od ní práva nepřijímal, služebníku městskému, aby obsylek žádných od ní nebral, tolikéž ladařům (městským zřizencům, kteří „ládováli“ obilí), šrotěřům, pivovarníkům, aby formauům u ní ládováti vina ani piva nedopouštěli, a summou, služebníci této obce aby jí v ničemž neposluhovali.⁹⁾

Větší hluk než Hubková způsobil r. 1599 purkmistru Václava Chrudimskému v Lounech Jan Dlouhý. Přišel do radní světnice, když „zápisové držáni byli, a lidí již nemálo ubyto bylo“.¹⁰⁾ Ale přes to, že by brzy na něho bylo došlo, čekati nechtěl. K té netrpělivosti pudila ho také zpitá hlava. Tedy začal: „Pane purkmistře, snad již budu moci také brzy ubyt býti! Na to mu dal odpověď purkmistr, aby málo počkal, dokud jiní, kteří dávno přišli, odbytí nebudou. V tom hned v řeč jiným vskakoval.“ Když pak řada došla k němu, chtěl, aby mu do knih vepsali o dluh nějakou neobyčejnou formuli. Nechtěli. Tedy „broukal; tu pan purkmistr mu domlouval, proč jest strážlivej nepřišel, než teprva opilej, a také aby sobě pokojněji v tom místě svatém počínal“. Když ho pro další broukání chtěl purkmistr poslati do šatlavy, odpověděl, „že nepůjde, že mu žádný nerozkáže, aby ho hrom zabil; do prostřed světnice sobě vystoupil, plášť zvrhl, na pana purkmistra se obořil, rukou napráhl, jako by mu chtěl pohlavek dáti. Vida to písař, rychle vstal a jej za ruce chytil; Dlouhý vytrhl se a, chtěje utéci, vyběhl; ale pan purkmistr mříží zamekl a pro rychtáře poslal. Jan Dlouhý stoje nad schody, panu purkmistru mluvil, že není hoděn toho ouřadu, protože ničemu nerozumí“. Po té vyhrozil ouřadu lounskému s žalobou v komoře. Písař odvece k tomu: „Ty vždycky na komoru hřešíš, a když co komu uděláš, hned se na ni odvoláš, certe, Johannes, reus se trahit ad poenam!“ V tom přišel rychtář, ale Dlouhého dostali do šatlavy teprve po veliké a všeobecné práce; zavřeli ho, „aby v tom vězení ku příkladu jiným ztrestán jsa, sám sobě usmysliti mohl“.¹¹⁾

V Jílovém na horách zlatých r. 1604 urazil jakýs Freyk čili Korotvička purkmistra Šimona Lantroka, a že ta urážka cti se dotýkala, hned pobrali spoluradní purkmistrovi pečeť a sesadili ho, zastavili mu živnost, pravíce, že není hoděn mezi nimi býti. Tento případ v historii purkmistrů dosti je vzácen, v historii cechů řemeslných všední. Jakmile nařekl kdo mistra na cti, zastavena mu živnost, až se „vyvedl právem“ a očistil se zase. Jílovského purkmistra po dlouhých hádkách teprve císař patentem očistil.¹²⁾ Jiný příklad víme z r. 1540 o purkmistrovi malostranském Šimonovi. Přišla Mandalena provaznice s počtem přátel do rady hned, jakmile

⁹⁾ Arch. lounsk. kn. č. 1. A. 4. fol. C. 16.

¹⁰⁾ Tamže fol. E. 9. 10.

¹¹⁾ Arch. lounsk. tamže fol. C. 15. Jiný příklad v kn. č. 1. A. 1. fol. B. 8. Tkadlec Douša nadal purkmistrovi, když ho posýlal mezi ponočené.

¹²⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 108. fol. 213.

složil Šimon svoje purkmistří, a oznámila pánům, že, „jsa purkmistrem, do domu jejího po zadu sám třetí jest vešel a tu pravil, že pokladu hledati chtí; potom v komoře kopali; mimo to vymluvil z ní 50 kop, že prý je muž její odkázal k záduší“. Konšelé malostranští ho ihned ze sebe vyvrhli, „poněvadž se při každé stolici ten pořad zachovává, když by který soudce nebo konšel nařčen byl, že nemá mezi nimi seděti, leč ten nárek s sebe svede“. Bývalý purkmistr malostranský Šimon hájil se u podkomořího všelijak. Prý „by to věc veliká byla, aby na zprávu leďjaké baby konšel měl ze svého místa vyzdvížen býti“. Ale nezbylo, než s bábou souditi se o nárek cti, kterýž soud, nevíme, kterak mu šťastně padl.¹³⁾

Byl-li purkmistr nevině nařčen anebo měl-li v městě moc, chutě a hbitě hnal hánce svého do soudu. Na příklad roku 1510 honem sám obvinil Prokop Pikart, staroměstský purkmistr, Jiříka Muncipála, jenž řekl, že purkmistr Pražskou obec a jiná města připravil o 300.000 kop. A musil odprositi Muncipál veřejně a pořízeně: „Pane Prokope, co sem promluvil z svého bláznovství, krivdu vám čině, odpustte pro Boha a všecky svaté.“¹⁴⁾ Málo potom, když nemohli konšelé staropražští dostati k soudní stolici Laudu, jenž utekl, rozhlásiv, že Jan Pašek z Vratu, purkmistrem jsa, ryby obecní bral a zvěřinu: Pašek r. 1526 rychle dal se na cti opatřiti od všech ostatních kolegů a zapsati v knihu městskou, že mu ta slova nemají býti ke škodě „v časech budoucích, věčně.“¹⁵⁾

V nárcích menší váhy zastali konšelé purkmistra svého bez okolků. Na příklad plzeňského purkmistra opovážil se urážeti varhaník, jenž býval v městské službě a z milosti konšelů trávil starý věk v obecném domě. R. 1596 snesli se konšelé, „aby starý varhaník, poněvadž některé náležité řeči na ouraz pana purkmistra nestudně mluvíti směl, vězením potrestán byl, a při tom hned aby také odpuštění mu se stalo, aby povinen byl z domu obecního se vystěhovati a všech statkův obecních, kteréž mu dosavade z milosti a lásky puštěny byly, prázděn byl, leda by toho s pokorou hledal.“¹⁶⁾

Urazil-li šlechtic purkmistra, musil uražený čistiti se na soudě komorním. Litoměřického purkmistra Jana Mráza z Milešovky urazil r. 1562 Tobiáš z Travčic, dostaviv do listu, vší radě poslaného, slova hanlivá, že „státi v radě nemíní za jeho úřadu.“¹⁷⁾ Nežlí se o tomto hanlivém nařčení skonalo jednání v komorním soudě, umřel hánce, a komorní soud nalezl, „že slova položená Janovi Mrázovi k ujmě jeho dobré pověsti nejsou“.

¹³⁾ Kn. podkom. úřadu fol. 10.

¹⁴⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1128. fol. B. 2.

¹⁵⁾ Tamže 69.

¹⁶⁾ Arch. plzeňsk. Protok. konš. č. 20. r. 1596.

¹⁷⁾ Kn. kom. soudu reg. bílá nálezů. č. 15. J. fol. 434.

Nebývalo purkmistru dobře, spikli-li se konšelé proti němu. Příklad udál se ve Znojmě, kdež tuze žalařovali konšelé purkmistra tak dlouho, až jim utekl „oukradí“ z města. R. 1560 píše o tom císař Ferdinand arciknížeti Ferdinandovi.¹⁸⁾ Prý Ignacius Melczar, „maje úřad purkmistrovský, nočního času město sobě otevřítí dal, a z města, nechav pečeť městskou, klíče a jiné věci za sebou, ujed, tu zprávu dáváje, že se k nám jako k vrchnosti své utéci chtěl“. Císař poroučí, aby se vyšetřila věc jeho u appelleace, neboť dlouhým žalařováním o živnost, o zdraví i o děti přišel. Arcikníže usoudil, aby se purkmistr z města vyprodal, a živnost hledal jinde.¹⁹⁾ Byl tedy něčím vinen.

Po bitvě bělohorské pletichou Slavatovou měli přijít Pražané o úřad purkmisterský. Právě v instrukci své Liechtenštejn pražskému hejtmanovi Hermanu Černínovi: „Jakož předešle jest onův purkmistrský poporád na všecky konšely posloupně přicházel, a taková častá proměna více ke škodě a k všelijakým neřádům nežli k jaké platnosti se vztahovala, poroučíme, aby takový purkmistrský úřad při samém primasovi zůstával, kterýž každodenně ostatní z rady povolati má, všelijaké spravedlnosti lidské bedlivě vyslejšhati, všecky suplikací, citací, obeslání, pňhony, nálezy jménem pana hejtmana nebo císařského rychtáře vycházeti mají.“²⁰⁾ Nápodobně nařizeno r. 1622 i Mostským a jiným, aby úřad purkmistrský při jedné osobě zůstával.²¹⁾ Než nestalo se skutkem, co Pražanům strojeno. K slovům Liechtenštejnovým, svrchu psaným, přičinil sobě o něco později nějaký písař: „Tyto instrukcí jsou velmi velice ostré a prudké, též proti privilegiím Starého města; ačkoli pan Slavata něco nového tentíroval, ale Jeho Milost Císařská zůstavil Pražany při předešlém způsobu.“

Nyní Ipojednáme o primasovi či primatorovi.

Bylo-i purkmistrů do roka dvanácte, primas byl jeden. Jakas rozumí se samo, byl to „primus consulum“, první z konšelů, a ten měsíc, v němž konšelé sázení, byl primas a purkmistr osoba jedina. V Litomyšli mu r. 1492 říkali „první purkmistr“,²²⁾ též „starší purkmistr“, v Nymburce roku 1564 zove se latině „proconsul“; ve Dvoře Králové roku 1506 říkají mu „první purkmistr — a hospodář“. ²³⁾

Přednost primasství vznikla už tím číslem, v řadě předním, sama sebou. Stav se hádávaly o předeck, vysocí zemští ouředníci hádali se o předeck, města tolikéž — kde kdo hádal se o předeck před druhým: tím samým stalo se, že ten, kdož první byl pod-

¹⁸⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 62. fol. 334.

¹⁹⁾ Tamže fol. 404.

²⁰⁾ Začátek citatu je z arch. pražsk. č. 324. fol. 362., konec z „thaus“ v témž archívě.

²¹⁾ Arch. musej. Listiny mostské.

²²⁾ Arch. litomyšlského kn. č. 118. 1.

²³⁾ Rkp. Kr. Dvora v mus. fol. 120.

umořím v řadě konsulů posazen, mněl se býti tolikéž prvním hodnotou a váhou. A také již v 15. století postřehujeme tu onu sobu v konšelech, kteráž sobě vede skutečně jako „primus“. Ale úřední jméno primatora s předností nepopíratelnou známe teprve počátku stol. 16. R. 1516 vítá novoměstský písař Mathias Chrušimský primasa městského v knize trhové²⁴⁾ nadšenými verši, jež začínají se:

„Salve hujus populi rector, tutela, salusque,
Salve consilii, praesidii, justitiaeque,
Salve dux recti, pacem amator, ave,
Qui facile excellis ceteros.“

Ze sedmi ostatních veršů vyrozuměli jsme, že byl primas novoměstský nejen „rector“ národa neb obce, ale i výmluvný muž, že obě té hodnosti nevymodlil, než všickni že ho sami chtějí vůdcem násti, a končí písař poeta prosbou, aby „bozi“ požehnali primasovi „zezlo“, „ut hoc consilium cum racione regat“.

V Berouně ponejprve vyskytuje se jméno „primas“ r. 1508.²⁵⁾ Byl to Mathias arcufex, už před tím rokem posazený několikrát v konšelech za prvního; roku právě psaného písař dostavil k jeho jménu slovo „primas“. Knihy městského práva neuvozují jména jeho ani tehdy ještě, když spělo 16. století k svému konci.

V některých městech říkali primasovi hospodář, jinde též „pan stec“, a v malých Holicích slul první konšel „panem starším“ (nebo „starším města“.²⁶⁾)

Mimo počty hospodářství městského převzal primas prodlením i leckterous jinou práci, kterouž mívali druhdy purkmistrové. V Hradci Jindřichově choval klíče a po obnově rady „vykazoval místa pánům, jak seděti mají“.²⁷⁾

Že bývaly o leccos mezi primasem a purkmistrem třenic, věc města. V Rakovně r. 1568 dlouho hádali se purkmistři s primasem o to, komu z nich náleží „dluhů dopomáhati“. A zůstala práce ta konečně purkmistrům.²⁸⁾ V Lounech zas r. 1600 „pro některé lušné příčiny“ všicka rada na tom se snesla, aby při purkmistru samém peníze „na starobylý způsob“ za šrůtku a ungelt placované zůstávaly.²⁹⁾ Když r. 1596 při témž městě Lounském purkmistr Daniel Rak některak nemoudře kázal vojákům Valounům vypráchnouti „klichny“, a Valouni se tak vztekale bránili, že několik sousedů na place zůstalo“, tenkrát primas proti purkmistrovi postavil se a žalobce v radě. Rak se hájil tím, že „na klevety“ primasovy odpovídati není povinen.³⁰⁾

²⁴⁾ Při D. Z. Misc. č. 24. fol. 150.

²⁵⁾ Kn. počtů v arch. berounsk. nejstarší.

²⁶⁾ Počet pardub. č. I. v Č. Musei.

²⁷⁾ Arch. v Hradci. Manual r. 1615. fol. 45. 49. 101.

²⁸⁾ Arch. v Rakov. Kopiař z r. 1568.

²⁹⁾ Arch. v Loun. Reg. radní č. 1. A. 4. fol. E. 3.

³⁰⁾ Tamže fol. B. 9.

Začasté přiházelo se, že z primasa učinila vláda císařského rychtáře. Příklad víme z Mělníka, kde r. 1600 přijel primas Jan Husa z Prahy, maje dekret komory královské na císařské rychtářství „v kabeli“. Mělnickým tehdy nezbylo než prositi hofrychtáře, „poněvadž obec bez hospodáře stávati nemůže“, aby z konšelů vbral jiného primasa.³¹⁾

Umřel-li primas v roce svého úřadu, obnoveno bývalo asi vše primasství způsobem tímže, jako roku 1572 poručili z komory do Rakovníka; „aby totiž dvě nebo tři hodné osoby, které by se k ouřadu tomu hodily, poznamenané odeslali“, osoby „pána Boha se bojíci a na poctivosti zachovalé, které by město k užitečnému předně J. Milosti Císařské, potomné vši obce spravovati uměly“.³²⁾

Kyselosti nejen mezi konšely, ale i v obci vznikaly, byli primas příliš nadchlý svou předností a vážou. O takových primasech dvou po sobě v Hradci Králové vypravuje Václav Nejedlý, soused hradecký: „Raučík když byl primasem, byl člověk náramně zpurný a chtěl, aby po jeho vůli bylo, a skrze to proti němu povstali rovně jako teď proti Markovi Hrádkovi. Raučík ke mně říkal, že tě má rád v radě a chci se tebe spraviti jako otcem svým, jen mi pověsť co se nelíbí do mne! A já pověděl mu: i postalo to den nebo dva, a hned zase po své hlavě činil“.³³⁾ Proti takovému primasovi roku 1578 pozdvihli se v Bělé konšelé i obec. Byl to Jan Diviš, „liška krčmářská“.³⁴⁾

Byli tu a tam lidé, kterým nebyl primas dosti vznešený; ve vůči sobě i k této přední osobě nevážně. Primasa novoměstského Jiřího Řečického, bakaláře bývalého, r. 1556 urazil zpurnými řečmi Jan Montanus; téměř strhl primasovi plášť, řka, aby mu žádný z hospody ven nerozkazoval, že chce ještě déle seděti. Purkmistr a konšelé žalovali v soudě komorním, a Jejich Milostí zavřeli Montana do věže Bílé.³⁵⁾

Vážnost, kterou mívali primasové, nic nepřekážela sousedům poháněti prvního v obci ouředníka před soud konšelský, kdykoli který primas i v malé věci uštípl jich právo. V Lounech švec Čapek bez rozpaků pohnal primasa Šmatle r. 1580 na soud, že mu pseká mezník.³⁶⁾ Že tím spíše i některý císařský rychtář hnal provinilého primasa na soud, tof víme na příklad z Čáslavi. R. 1567 vinil rychtář Řehoř Borovský primasa Jana Ledčara z Stena za zmrhání děvčete.³⁷⁾

³¹⁾ Arch. v Mělnice kn. č. 13. fol. 73. a tamže fol. 88.

³²⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 84. fol. 306. a fol. 318. volí komora jednoho z kandidátů.

³³⁾ Kn. komorn. soudu č. 7. G. fol. K. 15.

³⁴⁾ Umlanf, Bělá 176

³⁵⁾ Kn. kom. soudu reg. král. červ. starší č. 23. E. 7. fol. 145—147.

³⁶⁾ Arch. lounsk. č. 1 A. 1. fol. K. II.

³⁷⁾ Arch. musejní. Listiny čáslavské.

lávám z osobního záští také neušel primas. Na Mělníce Gabriel zámečníkův r. 1576 veřejně: „Máme u nás primasa pro potomka!“ Za to pohnán byl na soud a „pro takovou sň a zlehčení vrchnosti své“ odsouzen za dvě neděle do vězení. Velmi mnoho nadávek zkoušel lounský primas Václav. Jedna kniha městská³⁹⁾ je těmi věcmi plna. Nadávají mu „nevyvedených“ a svádějí na něho některé viny, ale primas svým háncům a žalobcům vyhrává pořád, právě tak, jako lounský primator Diviš Rubin, na něhož sváděli, že ukradl peníze počtu městského. Roku 1550 musil jeden z žalobců, Jiřík Kácha, učiniti „odprosu“ Divišovi a z města se vystěhovati.⁴⁰⁾ Že věc ještě jiní mnozí jsou žalařováni a z Rakovníka hnáni. Když i v soukromém hodokvase stržil pán lecco sobě ner. R. 1556 pozván byl primas Vavřinec Nechvíle, „hospodář starší v Mělníce“, k obědu od Jana Libovického z Libovic „čestnosti“. Tu Říha Šarboch, za stolem sedě, vynadal mu hojně „lotrů a lhářů“ a „posejpal se naň“. Mělničané žarychtěři, že tím „stolice J. M. Královské jest zlehčena a zmařena“,⁴¹⁾ načež hánce potrestán. Nápodobně vedlo se pánům v Kolíně, kdež je byl k sobě r. 1618 pozval lounský primas k posedění purkmistr. Vplichtil se mezi ně soused Jakub, „nikomu z hostí slova promluvíti nedopustil, sám pořádě lokty na stůl divně kladl, „chrkal, frkal“, zuby skřípěl, vína do mýsy s křenem pánům vлил, pana primasa bítí lyž ho ven vystrčili, nadával jim na ulici „zlodějů a viselců“. „Málikou nevážnost odbyl starý muž, poněvadž byl zpit, jen“⁴²⁾

kteří primas bez pochyby urážky zasluhoval. Bylitě mezi ně patří i ti, kteří v přední své práci — v důchodech městských — byli tak, jako na Mělníce Jan Zázvor, jenž, „byv do půl života primasem, k sobě všecky téměř důchody obecní přijímal, počtu nikdy nečinil, ani register žádných pořádných po něm nenechal, toliko co tak po škartách vyhledati se po smrti jeho“⁴³⁾ Jen náhodou nevzešla Mělnickým z takového počítání žádná zůstatatě tu bohatá vdova primaska, kteráž, chtěla-li mítí novým manželem svatební smlouvy knihami zpevněné, musila se, než na odpory „starších“ r. 1603 pěkně zaplatiti.

Hoře mívali podobného „hospodáře“. Byl to Jan Piscis, bakalář, pak písař a naposled od roku 1617 primas: ten

Arch. mělnick. č. 3. fol. 131.

Kn. č. 1. A. 4. v arch. lounském.

Arch. c. k. místodrž. č. 46. Missiv. fol. 112. V arch. rakovn. je množství podobných i v knihách zemského soudu.

Arch. v Mělníce. Kopiač. č. 11. fol. 71.

Vávra, Kolín I. 256.

Arch. mělnick. kn. č. 13. fol. 349.

„osobil si jmění obecní tak, že za ním 2000 kop zůstalo, žáho neupomínal, a po smrti jeho se o to handrkovali.“⁴⁴⁾

Po bitvě bělohorské dána správa jmění všecka do rukou sarova rychtáře. Zvláštní v obci ouředníci nechat pracují o důchd primas ať jen dohlédá, a purkmistr ať nevydává ani nepřijímá pet. Tak zní instrukce z r. 1628.

* * *

Nelze skonati kapitoly o purkmistrech a nezmíniti se o jejich servusovi. Z placených služebníků ouředních byli servusové přímými. Někde je zvali také „konšelskými“.

Práce jich byla rozmanita. Konali vřbec pochůzky, slou při sbírání berní a jiných daní, obsýlali lidi k soudu; v některých městech vyzváněli k trhům, sloužili u stolu konšelského, a v nich chodívali, napomínajíce chodců, aby nekřičeli,⁴⁵⁾ o kterých pr s nimi sdělovali se jiní sprostější služebníci, obzvláště pachy rychtárovi a ponocní.

Obyčejně mival purkmistr servusa jediného, v obci větších v Praze Staré už v době starší pět. K té službě servusovské obírání lidé vzdělanější, nejčastěji kantorí školští, tedy lidé, kteří aspoň doněkud zavádili o školu. Na příklad a doklad ve Stříbrném r. 1560 přijímají mezi měšťany Jana Kolínského, kantora, služebníka páně purkmistrova.⁴⁶⁾ V Praze Nové přijímají r. 1561 služebníka Jana Kutnaura, kantora od sv. Jindřicha; r. 1582 tak přijal službu servusskou Jan Ješín, — „kantor a rodič města hoto“.⁴⁷⁾ I povědomý spisovatel Štelcar Želetavský byl dříve servusem v Kouřimích.⁴⁸⁾ Též Viklický, služebník v Litoměřicích byl školsky vzdělán, a ze smlouvy, o kterou r. 1513 s pány Litoměřičany uhodil,⁴⁹⁾ postřehujeme, že měl také ještě jiné úlohy, jsme nahoře vytkli. „Přijat za služebníka; má do roka slu 20 zl. rýnských; v tom čase, bude-li kdy potřeba jeti do Prahy jinam, mají mu při té jízdě stravu dáti; bylo-li by hnutí na vojensky, tehdy mu má jíti služba jako jinému pavězníku a gelť přece. Jestliže bude státi nad dělníky při díle obecném, má mu páni za den dáti po 4 groších.“

Některý servus zpyšněl nad míru. R. 1612 v Hradci Jindřichově vyčítali konšelé svému služebníku Adamovi, kterak své povolání dosti nečiní, kterak se na lidi potrhá. Žádnému pánu

⁴⁴⁾ Dačický, P. II. 170.

⁴⁵⁾ Arch. pražsk. č. 1120. zápis 241.

⁴⁶⁾ Kn. stříbrská č. 187. fol. 137.

⁴⁷⁾ Arch. pražsk. kn. č. 332. fol. 132.

⁴⁸⁾ Jireček, Liter. II. 264.

⁴⁹⁾ Rkp litoměřický v Č Mus. nepagin, kusý. Tu také připomenout že servus staroměstský Kučera r. 1588 darován byl majestátem a přidán z Paumberka. Dačický, Pam. I. 349.

ctivosti nečiní, tejnost rady pronáší a vždycky prve, než kdo z pánů promluví, všetečně se v řečnování a v radu dává, že se jemu děle to trpěti nemůže. Prosil a sliboval, že chce napravit, a jest dále zanechán.“⁵⁰⁾

Zhurta se bránivali servusové, snížil-li jim kdo ouřední službu.

Dvě sousedy pražské — Kateřina z domu Míčanova a Dorota Čejková — řekly 1520 o jarmarce v Jičíně o pražských servusech, „že sú jako rychtářovi pacholci. ze sedmi peněz že sběhají půl města a že honí též na kata; a když je trestala v Jičíně hospodyně, že takoví nejsú, pravily: Což je voda židší úkropa? Z toho byl potom v Staré Praze soud zlý. Všech pět servusů obvinili smělé sousedky, „žádajíce, aby páni je potrestali, že tu není málo ublíženo této stolicí, a že k službě servusské šlechtné, zachovalé a dobré lidi berou, a mnohých tajných věcí jim věří, a že sú z nich sousedé, z kterýchž potom i na ouřadě konšelském bývali“. Konšelé odsoudili obě paní pražské k nápravě“⁵¹⁾ a mimo to pozavřeli je, „aby jiní na budúcí čas takové všetečnosti se nedopouštěli“.⁵²⁾

Servus purkmistrský býval pod přísahou. V Praze přísahali poslušnost a tejnost zachovati. V Táboře přísahal r. 1570 servus císařskému rychtáři a purkmistru i pánům „věrnost, tejnost, k sousedům i vši obci všelijakou uctivost zachovati, nic nepromáseti, věci svěřených opatrovati, purkmistru pánům náležitě jak při stole i jinak všelijak sloužiti, sousedům a lidem o obeslání časné oznamovati“.⁵³⁾ Servus v Blatné přísahával, že „chce k chudému i bohatému spravedlivě se chovati, cti a chvály boží hleděti, pravdu vésti, křivdu tupiti, tejnost rady zachovati“.⁵⁴⁾

Servusové bývali na stravě purkmistrovské a platu mívali v prvních letech století 16. měsíčně nejméně po 3 groších; nejmíc po 44 groších.⁵⁵⁾ V Polici míval servus tou dobou ročně 4 kopy.⁵⁶⁾ V Lounech 4 groše týdně, což ročně nad 3 kopy.⁵⁷⁾ V polovici století vydávali „konšelskému“ v Pardubicích čtvrtročně po dvou kopách míš.⁵⁸⁾ Koncem století měli nejnížší servusové ročně po osmi kopách, přední servusové po deseti i nad to více. V Mladé Boleslavi r. 1619 platili konšelé servusům koledy 2 kopy, 30 grošů

⁵⁰⁾ Arch. v Hradci. Manual r. 1610 fol. 63.

⁵¹⁾ Nápravu musily říkati tuto: „Jakož sme dotkly svú řečí, že byste vy, náš purkmistrovi služebníci, v té vážnosti byli jako rychtářovi pacholci, pravíme, že sme tou řečí vám křivdu učinily, prosíme pro Bůh, pro všecky vaše, že nám to odpustíte“

⁵²⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1129. 341.

⁵³⁾ Arch. v Táboře. Kn. privilegii.

⁵⁴⁾ Privil. blatenská v Č. Mus. fol. 46.

⁵⁵⁾ Kn. stříbrská č. 183. fol. 3. r. 1512.

⁵⁶⁾ Tomek, Police 77.

⁵⁷⁾ Kn. lounská č. 1. E. 12.

⁵⁸⁾ Počet pardubská v Č. Mus. II. fol. 12. r. 1563 fol. 10. r. 1561.

jednou v rok a Johannesovi Bydžovskému, přednímu servusovi, 10 kop služby a druhému 8 kop.⁵⁹⁾

Za vedlejší příjem mívali servusové leckde šat a obuv z obecního groše. V Lounech dostával od počátku 16. věku servus za šaty letní 1 kopy 20 grošů, za šaty zimní zase tak. I v Třebechovicích dávali servusovi ročně na boty půl kopy grošů.⁶⁰⁾ Že sobě čiperný servus uměl také o své újmě osobovati vedlejší důchod, to víme z Plzně. Konšelé r. 1596 zavolali sobě do rady Fabiana servusa a zle mu domlouvali, „proč místa obecní za peníze prodává, pak aby se spravil, kdež jest se to plátno, kteréž při jarmarce sv. Bartoloměje z města Tachova pro krátkost lokte vzato a při ouřadu zůstávalo, podělo“?⁶¹⁾ I oznámil, že první stížnost není pravdivá, a plátno že je v čistém místě.

V některých městech bývalo zvykem, že povinen byl servus jednou v rok pány konšely pozvati k svačině. Jindřichohradečtí byli při tom aspoň tak uznalí, že servusu na tu svačinu činivali pomoc dvou neb tří kop grošů, ovšem z opasku ne svého, než obecního.⁶²⁾

Velmi rozpustilého servusa našli jsme r. 1568 v Kouřimě. Slul Haník, a děkan Petr žaluje do něho, že „v noci k hodině čtvrté, jsa vožralý, jiné vožralé vedl do kostela nenáležitě, a tak jakž se mu líbilo, divné a rozličné hudební činil dosti dlouhý čas, že potom i jiní vožralci, slyšíc to hudební, ke kostelu běželi, a dvěře tloukli“. Děkan končí žalobu slovy: „Poněvadž ste mu ráčili tu svobodu pustiti, tak že ve dne v noci do kostela svobodně jde, neračte mně to přičítati.“⁶³⁾ Páni zavřeli nezbedného servusa tak tuzé a na tak dlouze, že sám děkan potom za něho prosil.

Když servus v živobytu svém dále a výše se nedostal a v servusovské službě sestaral, pečovali páni o něho, aby nenamřel. Bál opatřili ho službou lehčí, nebo dali mu pensí. V Plzni r. 1592 dostává Tobiáš Malička, služebník při ouřadě, nemohoucí „délej v službě pro sešlost věku svého zůstati, od obce do dalšího opatření každého téhodne po 5 groších míš.“; k tomu obdržel byt na bašči a „chmelnici při barchanu (parkánu) až do smrti své“.⁶⁴⁾

Nižší servusa byl posel. „Posel pánů“ byl sluha, jenž — zvláště v Pražských městech — odebíral některé práce servusů. Jakož jméno svědčí, přední služba byla v poselstvích. Byli poslové jízdní a pěší. O jízdném praví právo městské z dob husitských: „Posel městský jízdný nemá míti než půl kopy grošů na týden na dva koně, a poslové mají míti rácho polovičné, aby od jiných lidí

⁵⁹⁾ Kn. bolesl. lit. D.

⁶⁰⁾ Kn. třebechovická v Mus. r. 1597.

⁶¹⁾ Arch. plzeňsk. protok. konš. č. 20.

⁶²⁾ Arch. v Hradci. Manual radní r. 1604 fol. 78.

⁶³⁾ Arch. musej. Listiny kouřimské.

⁶⁴⁾ Arch. plzeňsk. Konš. prot. č. 20.

poznání byli.“⁶⁵⁾ Pěším poslům městským stanovil řád starodávny týdně po 10 groších, určuje spolu, že poslem nemá býti, kdož má obchod neb řemeslo.⁶⁶⁾

Roku 1462 Novoměstští svému poslu (nuncio) Šimonovi, hnutí byvše jeho pracemi „seriosis, fidelibus et diligentibus“, dávají dům i dědicům jeho.⁶⁷⁾

V městských knihách pozdějších nenalezli jsme stálého platu poslům, než postřehujeme za celé 16. století, že se vůbec platí poslu od míle (2, 3 i 4 groše) a některý příspěvek na střevice.⁶⁸⁾ Od městských poslů odlišiti jest v Pražských městech ony posly obecné, kteří byli v druhé půlce 16. věku na místě pošty: oni rozšířili po všem království i za hranice soukromé listy. I těm bylo platiti po 3 nebo po 4 groších míš. od míle v Čechách, po 4—5 groších za hranicí. Těch poslů bývala hromada, a stáli pod „potenmistrem“, osobou to přísežnou a konšelům poddanou.

Nade všemi sluhami, posly a ouředníky placenými v Praze staré byl ode dávna zřízen zvláštní čestný úřad městského maršálka, k němuž obírány druhdy i osoby vladyčí. Roku 1518 je na příklad maršálkem Starého města Kozel z Pokštejna, r. 1539 Jan Liboslavě.⁶⁹⁾ Do polovice 16. století zanikl úřad ten v Praze, neb nepoň pozbyl své dávné čestné způsoby. Také v městech venkovských nenalezli jsme maršálky, ale ti byli patrně nízcí sluzi nějakí. V Hradci nadřichově r. 1487 platí se maršálku na střevice 5 grošů, a to vždy o čtvrt léte; k tomu dostával koledy o třech králích 59 grošů.⁷⁰⁾ Štříbře platí se na konci století 16. „maštalkovi“ měsíčně 30 grošů.⁷¹⁾

⁶⁵⁾ Výb. liter. II. 326. Práva M. St. Pražského.

⁶⁶⁾ Tak velí právo městské zapsané v Letop. Neuberkových.

⁶⁷⁾ Miscell. č. 20. fol. L. 24. při Deskách.

⁶⁸⁾ Arch. Hradce Jindř. Reg. purkm. r. 1487. V Hradci ročně dávali poslu jako pány schází a jim posluhuje“ 5 grošů na „třevice“. Fol. 39.

⁶⁹⁾ Arch. pražsk. č. 1128. a č. 1130. fol. 344.

⁷⁰⁾ Reg. purkm. v Hradci fol. 2. r. 1487.

⁷¹⁾ Kn. stříbrská č. 198. fol. 1.

KAPITOLA PÁTÁ.

Konšelů povinnost a vážnost.

Městská práva z dob husitských káží, aby konšel poddán by purkmistrovi; bez jeho vědomí z rady ani z města aby nechodil v radě aby se nevadil, nešeptal, rady pod ztracením hrdla aby nepronášel, rady nezameškával, „leč by se jako dnes opil, tehdá na zejtrí nemá do rady jíti“; na obecný groš aby nehodoval po ztrátou hrdla, darů čili „alafanců“ aby nebral, který vezme, z rady vyvržen buď.⁷²⁾ Ale v rukopise Letopisů Neuberkových při tomto posledním rozkazu psáno stojí rukou pozdější: „Nyní alafance beru per fas et nefas.“

Brikcí i Koldín přičiňují k zásadám svrchu psaným ještě tu moudrou věc, aby se konšelé učili právu, prý „hanba jest právu neuměti“, a druhou věc tu, aby konšelé „požívali obdýlných šatů“.⁷³⁾

Majíce vykládati o těch věcech zevrubněji, začneme od nejblížejšího: že konšelé měli se odlišovati od jiných sousedů šatů. Praví Martin Carchesius:⁷⁴⁾

„Poctivý oděv člověka každého
Ukazuje byť vážného, moudrého.“

Po tomto veršíku přivádí Carchesius příklady z Říma a z Norimberka. V Římě osoby radní prý mívaly „obdýlný plášť ne sukni až do kotníků dolů“ a střevíce špičaté jako půlměsíc. V slavném městě Norimberce prý se drží rozdíl mezi měšťany a radními hlavně ten, že „k obdýlným šatům mají konšelé zbraně jsouce vedle slov Justinianových nejen legibus armati, než i armis decorati.“⁷⁵⁾

⁷²⁾ Výb. Lit. Č. II. 318 Letop. Staří Neuberkovy fol. 4.

⁷³⁾ Brikcí, Práva konšel. Koldín, první vydání od listu 3—8.

⁷⁴⁾ Stav městský, Carches. r. 1602 str. 240.

⁷⁵⁾ Tamže str. 241. 243.

Že v městech našich „požívali konšelé šatů obdělných“ čili dlouhých čub, kožichem premovaných, a jináčích dlouhých „poctivých sukni“, o tom lze přesvědčiti se z obrázku vytištěného v právech Bričicho. Ba v našich městech šli o to ještě dále, že zařizovali i obecným sousedům, když před konšely vstupují, aby vstupovali „poctivě v pláštích“. ⁷⁶⁾ O slavnostech k obdělnému šatu pražští konšelé přibírali si do ruky i postříbřené hůlky; tak činili už před husitskou dobou. ⁷⁷⁾

Při poctivém šatu měli konšelé mívati na sobě také poctivý mrav. Kutnohorští se kdys usnesli, že nemá konšel „v oděvu a kroji ani marnosti ani přílišné chatrnosti následovati, žádný na pití, obzvláště nočního času, k druhému choditi, žádný pro vzácnost své povinnosti v karty, koule neb jakkoli o peníze hráti“. ⁷⁸⁾ V knize, na poučenou konšelů od Carchesia přeložené, radí se dokonce, ⁷⁹⁾ aby se konšel „v mluvení nepohnul, nesmál aneb jinými veselými posuňky všetečné a bez rozmyslu se nepronášel, chce-li u jiných ve vážnosti zůstávati a za rozumného držán býti; aby se příliš ženským aneb dětinským, což oboje neslušné jest, nečinil, nýbrž mluvení v mlčení obracel, tak aby každého času více slyšel, nežli mluvil“. Na jiném místě stojí táž rada slovy neomaleny: „Kdež se nějaké hry, kejklírství a jiné licoměrné věci vůbec provozují, aby konšel ne všude jako nějaký marštalér a pohůnek se nacházení dával, anebo smíchem a chechtáním nemírným nahlas slyšeti se nedával; nebo příčinou jediné nesmyslnosti častokráte veliká moudrost v nic obrácena bývá.“

Svádý mezi konšely, na niž pamatují už nejstarší městská práva, jsou věc přirozená; vždy bývaly k nim na hotové pohnutky i zásadní a neodstranitelné. Přední ta, že panovala v radách veliká různost lidí co do stáří. Carchesiova kniha ovšem má za to, že nejlépe jest, aby byla osoba radní let čtyřiceti pěti, toho času prý „těla síly nejmocnější jsou, a již téměř prostřední díl věku jest, tak toho času muž žádostmi jako větrem sem tam sebou klátiti nedá“ — ale prý „i to se nachází, že někteří v letech třiceti rozumní a moudří bývají, pročež také ti do rady se sázejí“. ⁸⁰⁾ Ale máme ze života, že nepustil konšel konšelství z ruky, ani když už byl hodně sešlý, zdětinělý, hluchý a jináče nedostatečný, a na rukou stranu víme, že mocný primator jakmile oženil nezdárného synka, ihned se snažil, aby mladičký panáček dosedl v konšelství. edy mladí se starými sedali podle sebe a často pohodli se.

Druhá zásadná pohnutka k svádám bylo nestejné konšel vzdění. Kdož byli více sedláky než měšťany a pro svoje bohatstvo

⁷⁶⁾ Nařízení v rukop. litoměřick. č. 3. E. 3. fol. 133. v Č. Mus.

⁷⁷⁾ Tomek, Praha II. 285.

⁷⁸⁾ Kořínek, Paměti 163.

⁷⁹⁾ Stav městský, Carchesius 159. 160. 240.

⁸⁰⁾ Stav Městský str. 275.

dostali se do rad, ti bývali nejméně vzděláni; kdož byli stavu řemeslného a scestovaří, ti byli čipernější a znali svět; kdož dostali se z bývalých bakalářů a jiných lidí, akademicky vzdělaných, do rady: ti byli nejvzdělanější a proto bývali trnem v oku obzvláště těm, kteří nepřišli za humna, „za šos“ svého města. O takových konšelech velmi případně praví Veleslavin:⁸¹⁾ „Jakž na radní polštář zasednou, pojednou se ve všech způsobách, mravích, v chování, mluvení, v pohledění promění. Jakživi nic nečítali, avšak jakoby nad ně žádného nebylo rozumnějšího, pojednou mistrovství své zvláště při kvasích a v piternách prokazují.“ A naproti tomu konšelé učeného stavu, domohše se obyčejně ženitbou nemalého bohatstva v obci, že při svém vzdělání asi mnoho skromní nebývali, ký byl by div? Z těch poměrů rodily se přecasto kyselosti. V Kolíně až i podkomoří r. 1618 napomínal radu, aby „kudrlinků a špincování“ se varovali a těch, kteří na školách byli, „neštrafovali a směšně se nedotýkali.“⁸²⁾

Kdožkoli přišel kdy kamkoli sadit rady, nikdy neopomínal naváděti konšelů k svornosti, a často při tom ozývaly se vyčítky. Staroměstským v letech devadesátých století 16. několikrát vyčteno, že „pro jejich nezpůsobu a nesvornosti“ věci císařovy i věci sousedů se zanedbávají, „čehož by jim dále J. M. Císařská nikterak snášeti moci neráčil.“⁸³⁾ V Kutné Hoře zapovídáno konšelům, aby se „nehryzli a nežírali.“⁸⁴⁾ I skrovným Blatenským vyčítá vrchnost r. 1604: „Mezi vámi osobami radními těžké nářky, hanění a dotějkání velmi zhusta se dějí!“⁸⁵⁾

Opatrný Briek praví, že mohou se konšelé beztrestně spolu vaditi, jen když nejsou lidé z obecnstva toho přítomni.⁸⁶⁾ Ale neopatrní a příliš bujní kohouti přenesli přecasto svoje zlosti do obecnstva, do veřejnosti a nejčastěji do hospody. Marně volal r. 1583 v mělnické hospodě rychtář Vavřinec Písek na oba přísežné Skučka a Koblížka, kteří si tu nadávali a rvali se: „Pěkně se chováte, vopomozi! před těmi sedláky sobě nevážnost přisobíte!“ Dána mu odpověď, „aby nerozkazoval, že pánem jich není.“⁸⁷⁾

Bylo-li pohoršení veliké, trestali někteří konšelé své kollegy nemálo. Čteme v knihách plzeňských⁸⁸⁾ ortel o Janu Malém Jankovi a Šebastianovi Stachovi, „že mezi nimi nějaké zášti a dotknutí slovy

⁸¹⁾ Veleslavin. Politia 489.

⁸²⁾ Vávra, Kolín I. 256. Ta nechť k učeným konšelům přešla tenkrát i do Kolínské obce. Roku 1619 máje posluhovati v městské vinárně, Ondřej Kulhánek šenkýř nadal konšelům „hulvátů, bakalářů-kakalářů“ s tím přáním, aby je hrom zabil.

⁸³⁾ Arch. pražsk. č. 326. fol. 40.

⁸⁴⁾ Kořínek, Paměti 163.

⁸⁵⁾ Řád blatenský v mus. fol. 78.

⁸⁶⁾ Briek kap. XX.

⁸⁷⁾ Arch. mělnick. kn. č. 28. fol. 127.

⁸⁸⁾ Arch. plzeňsk. lib. sent. č. 6. a totéž i v č. 4. str. 157.

v domu šenkovním se jest zběhlo, při kterémž způsobu obadva, jsouce toho času přísežní z ouřadu konšelského, jeden druhého nešetříce, ouřadu svého bezpotřebně se odháněli: pročež pro takovou nezbednost za sedm dní vězením trestání býti mají⁸⁸. Zdá se, že těch sedm dní bývalo v Plzni na konšelskou nezbednost odměnou obvyklou. O deset let později vyčetli sobě dva jiní konšelé — Jan Košinář s Janem Krásným — před lidmi, že jeden lhář, druhý zloděj. Na ta „neskrocená, nerozmyšlená, prudká, nezbedná“ slova připadlo také sedm dní žaláře.⁸⁹) A v žaláři býval v oněch dobách pobyt hrozně zlý, ale cti — když tak výslovně soud konšelský uznal — žalář neškodil. Rakovnický Václav Strípek byl r. 1578 v šatlavě pro ublížení komusi — a téhož ještě roku byl volen konšelem a purkmistrem.⁹⁰)

Konšelé mívali zvyk před velikými svátky, a to buď před Vánoci neb o Zelený čtvrtek, v radní síni se vespolek smiřovati a celoroční kyselosti sobě odpouštěti. Odpustivše sobě, brali se svorně do chrámu k přijetí Těla božího.⁹¹)

Činnost ouhlaovní měli konšelé provozovati v radě. V některých městech bylo do rady se scházeti v určité dny kromě ferii ženných, vinobraní a svátků. V Praze Staré pro velikost obce jednalo se na radnici co den mimo neděli. Ve středu byla jednání „o věcech obecních nebolito sirotčích“, v ostatní dři soudilo se.⁹²) V městech venkovských scházivali se páni obyčejně jednou v témdni a mimo to mívali povinnost přijíti, kdykoli za potřebou byli voláni.

V Praze obsýláni byli páni do rady buď lístky, buď po poslu.⁹³) V Bělé mívali „pacholci, kteří obcházejí konšely“, z každého psancho ortele 4 peníze platu.⁹⁴) V jiných městech volával konšely zvonec. V zřízení pardubském z r. 1515 čteme: „Na rathouz aby se scházeli ve dvou nedělích, a byla-li by toho potřeba, každý pátek; a kdykoli by na rathouze zvoněno bylo, tehdy hned purkmistr s konšely na rathouz sjíti se mají.“ Kolínští se roku 1564 usnesli, aby se na rathouze zvonilo tak dlouho, dokud nepřišel purkmistr.⁹⁵)

Konšelům se doporučovalo, aby před seděním vykonali pobožnost buď v kapli, byla-li při radnici, nebo v nejbližším chrámě.

Nejkrásnější kapličku měli konšelé staropražští. V husitské bouři bylo jí ublíženo, r. 1481 „zase malováním obnovena, a Jan Hůlka přijat za kaplana, každý den aby mši sloužil, když páni

⁸⁸) Arch. plzeňsk. lib. divers. sent. č. 4. str. 527.

⁸⁹) Č. Č. Mus. 1883 464.

⁹⁰) Příklady z Kolína. Vávra I. 248.; a též v archivě musej. v listinách kolínských. Roku 1680 smiřují kolínský ouřad s rychtářem kapucíni, protože v tyto kající dni a svátky Vánoční obzvláště obyčej jest v mir vjíti“.

⁹¹) Arch. pražsk. č. 326. fol. 9.

⁹²) Tamže č. 332. fol. 3.

⁹³) Umlauf, rkp. v Č. Mus. str. 71.

⁹⁴) Kolín, Vávra I. 145.

v radě sedí, a vězňům svátostí posluhoval. První mši měl v pondělí na den Pěti bratrů.⁹⁶⁾ Na Táboře, v Lounech a snad též jinde se konšelé do rady „po kázání slova Božího“.⁹⁷⁾ Blahoslavným konšelům hrabě Václav z Rozdražova roku 1604 napsal artikulů: „Napomínám vás, prve nežli byste se ve dni radní rady sešli, myslíc na to, že jste k povinnosti té od pána prostředkem mým, vrchnosti své, povoláni, a soud božskej lidskej vykonávati máte, abyste do chrámu chodili.“

Vůbec všude bývalo konšelů povinností v pobožných úkonech příkladem předcházeti ostatní sousedy. Na zanedbání mše nedělní byly všude pokuty konšelům ukládány. V městech katolických i pobožnost chrámovou mívali konšelé povinnost účastňovati processí a vůbec sloužiti ke zvýšení všech náboženských slavností. Úřad plzeňský byl na příklad povinen mimo nedělní službou v Zelený čtvrtek o jitřní choditi „na cirkuit („obcházeti procesí) k olivetu“; ráno na Veliký pátek krucifix k obci provoditi; „na Velikou noc jíti k ofěře a na nešpoře svátostí voditi“; mimo to volivaly se z nich osoby „k vybírání na konání na den Vstoupení pána Krista chodily k ofěře ženy konšelů a paní; na boží Tělo chodívali konšelé s věnci na processí, a k tomu ještě musívati konati processí v neděli po božím Těle. O svícení chodili k ofěře „s růžovými věnci“.

Roku 1597 snesli se v plzeňské radě, „aby osoby spolu při slavnostech vejročních, počnouc od vigílií na nešpoře, přítomní bývaly, potom k ofěře aby se v svém pořádku i starší obec předcházeti beze všeho zdráhání dávali, vedouce k tomu i manýru své“.⁹⁸⁾ Tyto povinnosti chrámové oslazovali sobě plzeňští konšelé všelijak; nejzajímavěji o Veliké noci: „Po mšech, když páni jíti z kostela, před rathouzem užívají jeřábka, k tomu se dávají dvě pinty malvaziho a za dva groše chleba a žemel.“⁹⁹⁾

Než vraťme se zase do schůzí konšelských! Jakmile z kaple neb z kaple vrátil se purkmistr do radní síně: vzal přesypac dýnu a obrátil je. Který z konšelů nepřišel, prve nežli prosed se část písku určítá, platil pokutu jako zmeškalý. V Plzni před službami božími obracíval purkmistr hodiny. Čtemeť v „zápisích spoluradních“, jakož smluven byl r. 1555: „Každý pan purkmistr ráno do radní světnice aby vešel, hodinky vobrátil a potom na jinam než do kostela k službě boží sešel a potom hned po e

⁹⁶⁾ Liber vetustiss. v arch. pražsk. 227. Gotická kapla ta byla posvěcena „dědicům českým“ sv. Václavu, Vojtěchu, Vítovi, Zikmundu a Ludmíle.

⁹⁷⁾ Rkp. tábořský. Nařízení z r. 1595. V Lounech praví r. 1584 svědek soudu: „Jest svědomo, že před vykonáním slova božího rada se nedrží, aniž také ve dni všední právními věcmi zanepřazďňovati se než teprva po vykonání v chrámě služeb Božích.“ Arch. lounské kn. č. 17. fol. 391.

⁹⁸⁾ Hospodářské zápisy plzeňské v Č. Mus. č. 3. G. 21.

⁹⁹⁾ Arch. plzeňsk. protok. konš. č. 20.

ase na radnici přišel, a kterýž by pán spoluradní tu hodinu zmeškal, aby groš pokuty položil, a jestli by více nad hodinu zmeškal, tolikéž aby více pokuty dal podle uvážení purkmistra a pánů.¹⁾ R. 1558 doplnili Plzeňané toto snesení novým, aby každá za každou zmeškanou hodinu platilo se pokuty groš.²⁾ Město Kourimi r. 1564 nařídili konšelům samým sobě, „kdo v den radní pod hodinu nepřišel do rady, aby do karbanu 1 groš český dal, kdo celou radu zmešká, dva groše dá; služebník radní aby zvonil v patrem aneb v ofertorium, a na kázání, když po přečtení sv. evangelia bude, hodiny aby převrátil.“³⁾ Ale že páni zameškávali radu přece, z poručení pana hofrychtěře Václava Vlkana a Adlaru ustanoveno roku 1570, kdo zmešká radu, aby dal groše čtyři.⁴⁾

Trest po groši nalezli jsme v městech nejčastěji. Ale byla města, kde trestána nedbalost pánů tuzeji. V Táboře kdo zmeškal neb zanedbal radu bez opovědi purkmistrovi, platil celou kopy grošů, a r. 1595 bylo v radě sneseno, ta kopa „že se nikoliv vrátiti nemá.“⁵⁾ Snad té přísnosti tu bylo potřebí: Táborští již r. 1549 byli od cis. rychtáře udáni a Ferdinandem pokáráni, že zanedbávají do rady choditi.⁶⁾

Také v Lounech nařídil r. 1543 podkomoří konšelům nepilným pokutu jedné kopy grošů českých s tím spolu rozkazem, aby při obnově mu řekli, kolik se do roka sešlo, že jim oznámí, nač to obrátiti,⁷⁾ neboť před tím pokutu menší, za rok shromážděnou, konšelé u veselé kolací propjeli, říkajíce, že sedí „na pokutales“, a strojice k tomu na outraty obecní dobrý oběd. R. 1539 jen vína při „pokutales“ vypili za kopy.⁸⁾

Proti tomu v Kolíně bylo na tu vinu jen 5 grošů platiti.⁹⁾ V Pražských městech bývaly pokuty pro nedbu dlouho nehruby. Nejprve r. 1576 obdrželi v Praze Staré konšelé pro nedbalost přísou dítku císařskou, a pokuta zostřena nad bývalý malý plat, polu pohrozeno i vězením. Král dotčeného roku píše místodržícím, kterakby konšelé Star. města pražského k hodině určité se scházeti sejměli, pokuty mezi sebou uložené dávati nechtěli a bez opovědi purkmistrovi z rady vycházeli, ale i z měst Pražských odjížděli.¹⁰⁾ Trest na zameškání ukládá tedy panovník v půl sedmém bílém

¹⁾ Arch. plzeňsk. prot. konš. č. 19. str. 50.

²⁾ Tamže str. 216.

³⁾ Arch. kouř. kn. rudá fol. 73.

⁴⁾ Tamže.

⁵⁾ Ruk. tábořský (privil.) v arch. tamějším.

⁶⁾ Arch. c. k. místodržít. Miss. č. 41. fol. 513.

⁷⁾ Kn. úřadu podkom. fol. 77.

⁸⁾ Kn. lounsk. arch. č. 1. E. 12.

⁹⁾ Vávra, Kolín 145.

¹⁰⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 94. str. 56. Datum na Hradě, sob. po 8. Těle.

groši, a „který by, až by (z rady) vystali, nepřišel, ten aby 15 dal, a nechtěl-li by dobrovolně toho učiniti, aby od purkmířů závazek cti a víry vzat byl, aby s rathouzu nescházel, až tu vyplní“. Tohle nemilé nařízení zapsali si konšelé s rozkazem držících do městské knihy na věčnou paměť.¹¹⁾ Vyčetli-li však jiný nežli král konšelům nedbalost v schůzích, bránili se zovouce výčitku pomluvou.¹²⁾ Zdá se, že po svrchu psaném z nepolepšili se konšelé staropražští; neboť i po r. 1576 dost vyhrůžky se jim opětuji. R. 1590 konečně došlo až k tomu, aby hejtman oznámil každého, kdo radu zamešká, upříme a v jeho nebytu místodržícím.¹³⁾

Po bitvě bělohorské ovšem s nedbalými konšely nadělán okolku. Důkazem jest instrukcí Liechtenštejnova, výčtající, „až posavad mnohé a častokráte brzkého opatření potřebují k náležitému vyřízení purkmířů a radě odsílány bývaly, a nedbanlivost osob k vykonávání nepřicházely, odkudž mně řádové povstávali.“¹⁴⁾

V městech poddaných usazovaly vrchnosti v starší době zameškání rady většinou po groši jako v královských městech. Kunrat z Krajku r. 1518 nařizuje: „Jestližeby který z konšelů zvonění nepřišel, jeden groš český pokuty daj, pakli by komu jiná potřeba kázala, ten purkmířů opověz se, a pakli by purkmíř zanedbal, on sám povinen bude pánu J. Milosti pokuty deset grošů českých.“¹⁵⁾ Pardubským zmeškáním konšelů r. 1515 pan Pernštejnský pokutou groše tři.¹⁶⁾ Netolčtí konšelé r. 1559 nemohli než sněsti se mezi sebou o důkladnějším, a ten byl, „kdož by se na rathouz nedostavil pospolu býti mají, a příčiny hodné neoznámil, ten aby se od rathouze od východu slunce až do západu nebo v šatlavě západu slunce až do východu.“¹⁷⁾

Do konce století 16. vzrostly pokuty konšelské v městech poddaných z groše desateronásob, jakož to víme na příkladě

¹¹⁾ Arch. pražsk. č. 994. fol. 119.

¹²⁾ Arch. pražsk. Manual radní č. 397. fol. H. 26. R. 1573 Novorádkovi pověděli hejtmanu Zdeňkovi z Vartenberka, když jim nedbu vyčítali, neodtahujeme, jen kdyby nás z rady vyzdvihování buď k obecným schůzím nebo před místodržící, buď do komory nenadále nepředcházelo, chtěli bychom takových pomluv rádi prázdni býti.“

¹³⁾ Arch. pražsk. č. 326. fol. 61. R. 1599 opakuje se rozkaz. Soudní č. 1167. 268. arch. pražsk. zapsáno upřímně, že sporným stranám pírníkům Luterovi a Frejovi odloženo. „protože na ten čas počet purkmířů malý jest“. Tedy se opravdu nescházeli pilně.

¹⁴⁾ Arch. pražsk. č. 324. fol. 362

¹⁵⁾ Arch. mladobolesl. kn. č. A. 10. fol. 3.

¹⁶⁾ Arch. Pam. VII. 518.

¹⁷⁾ Arch. Pam. X. 377.

hradských.¹⁸⁾ Jindřichohradečtí snesli se r. 1604 o 15 groších s tím pekným dodatkem: „Takových pokut, co by se koli sešlo, po obnovení rady při kolaci aby všickni ze spolka propili.“¹⁹⁾ A bylo již potřebí trestu v Hradci. Vždyť nedávno před tím snesením stalo se roku téhož (1604) jedenkrát, „když páni na rathouz byli opovědění k hodině čtrnácté celého orloje, že toliko tři nahoru přišli, jiní za živnostmi svými v Kremži a jinde zůstávali.“²⁰⁾ A jak málo působil trest i patnácti grošů, to lze souditi z jediného vzkázání Matouše Kokra, konšela, jednoho dne r. 1615 na rathouz do rady zvaného. Vzkázal, že „nemůže pro nedostatek zdraví, že byl včera opilej a že se strojí do vsi.“²¹⁾ To byl kolínský konšel Jan Mládek muž pilnější. Přišel jedenkrát r. 1620 do radního sedění přes to, že byl tak opilý, že ani mluvíti neuměl.²²⁾

V rakovnickém archívě chovají zajímavou knižičku, do níž zapisovány konšelské pokuty za rok 1595.²³⁾ Z té knížky stáj tu na konec několik vin a pokut pro poučenou: „Pan Daniel Malír nebyl v radě, ani mu venie dána nebyla, 15 grošů. V neděli druhou po sv. Trojici Havel Krčil ušel z kostela, 15 grošů“; podobných rádků následuje hodně ještě. Jiné rádky dotýkají se těch, kteří „nečasné přišli“. „Ondřej v pátek post Petr. et Paul. půl hodiny obmeškal, 1 gr. 3 denáry“; naposled stojí: „Summa příjmů za rok 69 kop 14 grošů; když se na dvanáct dílů rozvrhla, dostalo se na jednoho konšela 5 kop 46 gr.; 1 denár a dva peníze v nedělu zůstaly.“ Z toho postřehujeme, že někde páni pokuty vlastní propili, jinde se o ně věrně sdělili.

Po těchto výkladech není potřebí zvláště dokazovati, že mimo radní čas svolatí konšely v hromadu bývala věc skoro nemožná. Do Kouřimi přijel r. 1621 jakýs rytířský soused smlouvat se o zajaté ovce. Písař zapsal do knihy: „Ale že někteří byli pod trunkem, nedostavili se, než toliko ve třech osobách radních.“²⁴⁾

Vstupme do rady. Jen konšelé venkovských měst dávali sobě líbiti, když se o nich pravilo, že jsou „v hromadě, pohromadě, pospolu“. Pražané se tím slovem „pohromadě“ r. 1573 velmi tuze urazili. Odpovídajíť nevrle svému představenému hejtmanu Zdeňkovi z Vartenberka: „Zádati ráčíte, kdy bychom pohromadě byli, abychom Vaší Milosti věděti dali. To slovíčko (pohromadě) pracem našim a scházení do rady jest neobyčejné. Jestliže jste je v žertu do-

¹⁸⁾ Ruffer, Vyšehrad 264. r. 1603.

¹⁹⁾ Arch. v Hradci. Manual radní 1604. fol. 134.

²⁰⁾ Tamže fol. 30.

²¹⁾ Tamže. Manual r. 1615 fol. 82. R. 1618. vyřizoval servus v radě „že Tobíáš leží, Mautner nemůž pro kašel, Varhaník že je přes pole, Nikodem že el na jarmark. Manual z r. 1615. 119.

²²⁾ Vávra, Kolín 259.

²³⁾ Arch. rakovn. Registra pokut.

²⁴⁾ Kouřimský manual z r. 1618. 44

staviti ráčili, za žert je přijímáme, jinak neradi bychom k těm, kteří do hromady se scházejí, přirovnání byli.“²⁵⁾

V radě sedávali páni buď u dlouhého stolu nebo mimo stůl v polokruhu. Ten polokruh zavíral se stolem, u něhož sedali písařové. Purkmistr nebo primas podával „přímluvy“, vyloživ věc, o níž běželo. Přímluvy své čili „potazy“ říkal jeden konšel po druhém, a většina „přímluv“ rozhodla. Tak stojí už v nejstarším právě městském: „Vždy mají menší strana větší straně povoliti.“²⁶⁾ V té příčině zajímavý je nálezk, jež sobě zapsal písař v Polné do městské knihy, aniž udal, odkud ho došel. Zní: „Hlasů více při každém právě přemáhá, a purkmistr učiní-li co v počtu malém, a větší by tomu odepřel, to v nic počteno býti má.“²⁷⁾ Při tom chce Koldín, aby konšelé „přímluvy“ činili buď dle práv anebo vedle zdravého rozumu, a přímluva žádného aby se nepotupovala. Nebývalo vsudy stejně zvykem, kdo má učiniti přímluvu svou první. Hlas první měl a má dosavad v radách sílu. I protož radí Závěta:²⁸⁾ „Bude-li na tě podáno v radě, aby nejprv přímluvu svou učinil, stráž se toho, aby v potazu první hnedky zvonce ku kočce nepřivěsil, tomž zajisté a nebezpečný při jednáních obecných a zemských jest hlas první.“ O tom, kdo začítí, praví Carchesius,²⁹⁾ že „v některých městech od starších a v jiných od mladších konšelů začátek se činívá; jiní podávají toho předně na ty, kteří nejzkušenější a nejužitečnější i nejrozumnější jsou, nic na věk anebo starost nepatřící, v kteréžto příčině každá radní stolice svého starodávného obyčeje užívati může; však vždy nejlepší způsob jest ten, kdež starší přednost mají“.

Některý hovorný konšel žívou mocí nedovedl přímluvu svoji pověděti stručně, jiný zase nedovedl promluvití bez ústípků; ty ústěpače a hovorky líčí Carchesius: „Při stolicích radních lidé někteří se nacházejí, ježto přímluvy a hlasy své ozdobnými a pochlebenství plnými slovy okrašlují, však když se taková okrasa nebo barva setře, smysl jejich na jevo se vynáší, že není tu žádná věrnost, upřímnost ani dobré zdání. Jiní pak kyselostí nebo nenávisť nebo závistí tak naplnění jsou, že, jak se jim jen jaká příležitost navrže, nejjedovatější bodlavá slova vypouštějí, domnívajíc se, že sou věc svou dobře vyřídili a při obecném dobrém obzvláštní pochvalu vyzejskali.“³⁰⁾

Piečka Smržický mluvky v radě rozděluje moudře ještě v ty, kteří mluvití umějí, a v ty, kteří jsou hovorkové neumějí a mdlí. Praví: „Takového sou zajisté vtípu někteří vejmluvní lidé, že by

²⁵⁾ Arch. pražsk. Manual radní č. 397. fol. H. 136.

²⁶⁾ Rkp. budiš. fol. 263.

²⁷⁾ Rkp. z arch. v Polné fol. 89. Naznačeno v něm jen to, že se sou-
dila Anežka s Petrem Pasikou. Jak a co a kde, není tu.

²⁸⁾ Schola anl. Závěta. B. 11.

²⁹⁾ Stav městský str. 171.

³⁰⁾ Tamže str. 168. 169.

snadněji celé čtyři hodiny v mluvení strávili, nežli by dosti malou částku mluvicího snesitedlně poslouchali. S jakým podivením slyšíme dva v jedné radě, jednoho v potazu lenivého, druhého v mluvení bystrého? Najdeš mnohé, že byt tři hodiny mluvili, netežko by sobě jich poslouchati; jiní pak tak tesklivi jsou v řeči, že když je jen pysky hejbatí spatříme, hned se všickni ven ke dveřím okolem hrneme. V pravdě nic není obtížnějšího, jako poslouchati člověka v mluvení nepříjemného tak dlouho, co by mohl v ústí obecnou křesťanskou po třikráte vyříkati.“³¹⁾

Ať v radě potazy děly se podle stáří či podle zkušenosti radních pánů: to stávalo se vždy, že sobě páni v řeč „vskakovali“, a je souce tazáni. Takové horlivce obyčejně purkmistr přivedl v řád k míru. Však způsobil-li vskakováním některý konšel v radě bouři, nezbyvalo než žalovati podkomořimu. Rakovníčtí obvykli sobě žalovati podle formulky: Tento a tento „vedle své všetečné mysli před jinými přednějšími konšely, an na něho potaz nepřišel, svou řečí šelijakou a darební vskakoval.“³²⁾

Za zmínku stojí ten způsob v radě všude obyčejný, když uložil purkmistr některému konšelu práci, a on jí k sobě přijíti nemínil, že o jeho odporu všecka rada jednala, při kterémž jednání neochotný konšel ovšem musil za dvéře. Na příklad v plzeňské radě r. 1567 bylo uloženo Janu Kašpárkovi, aby s jiným sousedem strojil k jízdě do Prahy. Pověděl Kašpárek: „Že mu za těžky by bylo vždycky pracovati, protož v té věci že se poroučí.“ Po těch slovech musil vystoupiti, a páni pospolu zatím jednali o Kašpárkově vzdoru. Když „vpuštěn zase“, žádal ho pan rychtář, aby k sobě té práce přijíti nestěžoval. „I přijal to k sobě, však stížil to, že jiní páni poluradni neposlušenství se dopouštějí.“³³⁾

Od husitské doby kázaly městské rady konšelům, aby neprošáheli rady pod ztracením hrdla. Nepomlouváme, rceme-li, že rada pronesla se z míry často, však trest hrdla řídko kdy proveden. Ale v neklidné době Vladislavské přihodil se přec. Čtemeť v Letopiscích³⁴⁾ při r. 1514: „Pronesla se zrada na některé měšťany, že jsou páni s staršími v radách mívali, to vše hned páni zemští věděli. I sešly se obce všech tří měst Pražských, i poslové z jich měst, a rozkázali zmučiti a stíti dva konšely Vilémka z Trojovic a Havlíčka od Koníků.“ Ti konšelé pronášeli radu známému rovní z Rožmitála, a to tak bystře, že „než páni s rathouzu sešli, Lev věděl, co jest v radě tajného jednáno“.

Přes všecko pronášení rady vůbec obyčejně bývali konšelé lidmi nedůtkliví, vyčetl-li jim někdo tu vinu. Konšelé chlumečtí, nichž jakýs Štětka tvrdil v Praze r. 1559, že jeden z nich mu

³¹⁾ „Rozepré“ Piečky Smržického.

³²⁾ Arch. rakovn. Kopiař r. 1620.

³³⁾ Arch. plzeňsk. protok. konš. č. 19.

³⁴⁾ Staří Letopis. 374.

tajnost ouřední prozradil, tak dlouho se snažlivě toho nářku t až byli „na cti opatření“.³⁵⁾

Kdo vstupovali do rady před konšely, těm bylo vždy uctivosti. Za nešetrnost pokládáno, vstoupil-li kdo se zbrani. „Šviha že s tulichem do rady vstoupil, jest mu dosti tuze doml a protož, aby ho ihned od sebe dal, poručeno.“ Tak zapsáno hách Hradce Jindřichova r. 1612.³⁶⁾ Soudní těžkost měl r Jan Petřek z Polkovic, že na radnici v Táboře „s kulí žel zbrani zapověděnou, šel“. Sám Ferdinand král pro to ho sti Že není takových zápisů mnoho, o to postarali se zřízenci t přede dveřmi radní síně stojící, kteří nezdvořilých ozbrojen vpouštěli.

Ale nemohl nikdo zabrániti, aby příchozí neurazili k zlými slovy. Na urážku konšelův ukládán v starší době d německých trest ten, aby se hánce sám bil v ústa na ve místě, obyčejně před kostelem. K divnému trestu nápodobnému kdysi — neznámo kdy — Jihlavští Kutnohorským, tázajícím činiti muži, jenž v plné radě nařekl násilím konšela a nedoved dokázati. „Nalézáme,“ vzkázali Jihlavští, „aby tři neděle p jdoucí chodil do farního kostela, a vystoupě na kazatelnici, takto: Co jsem proti tomuto mluvil, neprávě jsem mluvil j člověk zlý! A po tři hodiny nechat se bije v ústa.“³⁸⁾

Dlením 15. věku přestali tímto způsobem trestati urážk šelské, a nalézali vinníkům obyčejně jenom na vězení. O tom i o všelikterakých urážkách shrneme v následujících řádcích sbírku.

Když r. 1617 oznámil rakovnický primas Václavovi B vovi, pro zpurná slova aby šel do „hořejšího vězení“, pravil v Bolehlav všem konšelům: „Kdo chce psa bít, snadno hůl a jest nejlépe za vaše dobrodiní hned vás do šatlavy dáti a uhří na hlavu shrnouti.“³⁹⁾ Konšelé usnesli se, aby za tu p zavřen byl v „dolejším vězení do pátku“ — tedy několik dní, ale do vazby nejhorší. „Dolejší“ vězení byl dosti tuhý poněvadž řezník Jan Trubač, zlehčiv r. 1618 ouřad, dal se l raději na vojnu, nežli by zasedl do vězení dolejšího.⁴⁰⁾ Že l strašovalo vězení od urážek ouřadu, toho říci nelze; žalujíc l ničané téhož právě roku: „U nás takové zlehčování práva od hých všetečných spolusousedů se děje, tak že již takměř lidé ne zadní místo drží a v žádné poslušnosti práva státi nech

³⁵⁾ Arch. zemsk. kn. app. č. 3.

³⁶⁾ Arch. v Hradci. Manual r. 1610 fol. 63.

³⁷⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 13. 514.

³⁸⁾ Řehák, Příspěv. kutnoh. III. 112.

³⁹⁾ Arch. rakovn. Registra rokovní z r. 1617.

⁴⁰⁾ Tamže.

co se rozumu jejich dobrého a příjemného býti zdá, oblíbují sobě sami trestání zasloužilého příčinou bejvají.“⁴¹⁾

V Hradci Jindřichově roku 1604 způsobili před samou radní větníci dva sousedé, pekař Daniel a Pavel Smíšek, veliký hluk, tak že všecken ouřad musili z lavic vyvstati pro jich nepokojné řeči a ven vyjít, a tu jim hned, jednomu v šatlavě, a druhému na bráně vézení ukázáno, až ta věc na vrchnost při obnovení rady znešena bude.“⁴²⁾ Totéž se stalo dvěma jiným sousedům, a to pro jinou neuctivost: Vstoupili totiž do rady Luňák se svým advokátem a prokurátorem, Ondřejem cukrářem, prosit rukojemství stran prodeje domu, a oba „byli tak hanebně opilí, že na nohou státi nemohli.“⁴³⁾ R. 1610 provodil Matáš Houska v radě téhož města Hradce tuto nevážnost: „Vstoupil do rady, maje mluvit, smál se a hlídal s jednoho na druhého. Za to dali páni Houskovi dobrou kapitolu, aby po druhé drobet uctivěji před právem se choval.“⁴⁴⁾

V Lounech urazila všechny konšely Anna Hubková, kterouž máme již svrchu. Přihnalá roku 1577 několik osob pro dluhy do rady a tu jala se nadávati svým dlužníkům. Když ji napomenul šašský rychtář, „aby se pokojně chovala, osob nedotejkala a jim neklípala, ona jemu za odpověď dala, foukajíc, aby ji nerozkazoval, že jest všudy tak dobra jako on, nejednou to opětujiíc a jemu ejkajíc; v tom se jedna osoba radní k tomu ozvala, též ji napomenajíc, aby na všechny nefoukala, kteréžto osobě tolikéž, aby mlčel, neověděla.“⁴⁵⁾

Choval-li se ten onen soused ke konšelům v radě nevážně, větší byla by odevšad sbírka nevážností, kterých dopouštěli se sousedé proti konšelům mimo radu! Když na Novém městě pražském roku 1584 jednoho dne vystrčil konšel Václav Nekmírský měšťana Pavla Pachovského ze svého domu do ulice, křičel Pachovský: „Jakej pán, rozpyšněl, že jest na ouřadě! Páni sousedé, když pokážete pana radního, umějte se k němu chovati a snímejte klobouky a klanějte se mu!“⁴⁶⁾ A klaněl se před domem. V tom vyhlédla oknem paní konšelová. Ihned vynadal jí rozzlobený měšťan „bláznic“. Pro to slovo vyběhl konšel a dal Pavlovi pohlavek, řka mu: „Zmaršený člověče! A Pavel odpověděl: Nejsem zmarilý, sem tak dobrý na poctivosti jako ty krom tvýho ouřadství, leč jsi o to lepší, že sedáváš v radě na polštáři.“

Ne řídko přiházelo se, když konšel napomenul sousedy poněkud zpité k slušnému chování, že byl za dobrou tu vůli haněn aneb i bit, jako stalo se r. 1608 v Kolíně Janu Sedlčanskému, jež pro na-

⁴¹⁾ Arch. rakovn. Kopiař z r. 1609. lit. H.

⁴²⁾ Arch. v Hradci. Manual r. 1604. fol. 58.

⁴³⁾ Tamže fol. 137.

⁴⁴⁾ Tamže. Manual z r. 1610 fol. 8.

⁴⁵⁾ Arch. lounsk. Reg. purkmistr. r. 1577. fol. E. 18.

⁴⁶⁾ Arch. pražsk. kn. č. 1120. zápis soudní č. 225.

pomenutí Tobiáš Žemlička holi bil a za vlasy tahal. Za to poseděl vinník čtrnácte dní v nepřívětivém žaláři.⁴⁷⁾ Podobně trestán roku 1555 v Plzni Kliment Fux za sedm dní těžkou vazbou, protože „vyléval na radní pány neskrocené řeči“, když ho přišli k pokoji napomínat.⁴⁸⁾

A co urážek konšelům připadlo při dzbáncích a hubatkách v domech „šenkovních“, zvláště při „opilém večeru“! Roku 1613 nadal kolínským konšelům Václav Hořícký „lhářů, halafanců a šelem hromobitných“.⁴⁹⁾ Řezník Tobiáš Šmuhar v Lounech mnil jednoho večera r. 1591, „aby pány i s tím majestátem, kterýž od J. M. Císařské na váhu masnou mají, hrom zabil“.⁵⁰⁾ Za to řezník, jenž raději prodával po kusech nežli na váhu, poseděl v nejhorším vězení za několik dní. „Že mu na uši natřeno býti má,“ tím slovem konšelé lounští nejraději odsuzovali neuctivého souseda. Ale některý se ani dotčeným natřením na uši nepolepšil. Na příklad o Janu Michlenovi zapsali konšelé v knihu:⁵¹⁾ „Jsa častokrátě přátelsky napomínán, aby jazyka svého o osoby ouřední, zvláště času opilého neotíral, však, poněvadž takové otcovské napomínání malou platnosť neslo, na něco jiného pomyslití se musf.“ Konšelům litoměřickým r. 1544 Jan Kuchař vynadal v hospodě, že jsou „lotři a zrádci“; to jim bylo tak stěžno, že zanechali, až přijel podkomoří, a ten Kuchaře zavřel.⁵²⁾

Někteří konšelé zlojce svého nevyпустили z vězení tak zhola. Příklad z Kutné Hory. Adam Horštejský r. 1601 dotekl se pánů. Dlouho věznili ho a mořili, nežli byl konečně do rady puštěn. Aby se z viny své zodpovídal. „Oznamoval, že neví, co jest se s ním dálo, než že byl náramně hrubě opilý, a vypil páleného za 20 bílých a potom hořké pivo pil. O páních toho, jakožto o své milostivé vrchnosti, jest nikdy nesmejšlel, ale všecko dobré jakožto o ctých a spravedlivých soudcích mluví, žádaje pro milosrdenství boží, aby mu to laskavě prominouti ráčili.“ Když se tak a nápodobně byl pokoril, oznámil mu purkmistr, „ačkoli na tom bylo, že pro řeči své kus jazyka ztratiti měl — jako se příklad toho na Moravě v Jaroměřicích stal, však že pan mincmistr k pánům (konšelům) sám se přimlouvati ráčí, že se mu milost stala“. Pustili ho — ale ne hned — na zápis a přísahu, že toho nedopustí se víc. Při tom musil po písaři říkati odprosu, z níž konečně dovidáme se, co zpítý krosnař pánům řekl zlého. „Jsa přes míru páleným obtíženej v domě Veselskýho řekl jsem slova, že páni šepmistři šelmy, darů přijímači a všickni podmazaní, a někteří

⁴⁷⁾ Vávra, Kolín I. 258.

⁴⁸⁾ Arch. zemsk. kn. appell. č. 3. 745.

⁴⁹⁾ Vávra, Kolín. 256.

⁵⁰⁾ Arch. lounsk. Reg. purkm. pamětní r. 1589, fol. D. 16. č. 1. A. 3.

⁵¹⁾ Tamže fol. D. 1.

⁵²⁾ Kn. podkom. fol. 146.

z nich vci hltaví a berkové jsou.“ A když učinil odprosu, zapsal pod ni písař: „Infamis a člověk na cti zmařilý zůstává.“⁵³⁾

Tuže zle zvedlo se r. 1556 v Poděbradech sousedovi Dundovi. Dunda ovšem také zle mluvil o pánech! Řekl, že jest trus lepší nežli jich pět kteří v radě sedí, pak že lehké ženy po provaze tahali, cizími pláští se odívají, kradou; a když ho odsoudili do vazby, lehl na zem, volal kata a křičel mu: „Pojď, Vašku, čtvrt mne, již sem odsouzen, hrome, bij!“ V orteli po všem tom zlém „oučinku“ stálo, že měl vlastní katu dán býti, ale že ho odsuzují, aby „po čtyry soboty pod rathouzem u sloupu v kruhu za krk a jednu nohu od 14 hodin do 20 stál“, a dopustí-li se čeho toho v nově, že ho vymrskají z města.⁵⁴⁾

Asi rovně tak téžce dopadlo r. 1532 v Hoře „panské trestání“ na řezníka Brože, jenž pravil, „že žádá milého Boha, by Turek zde (v Hoře) byl pánem“. Zavolali si ho na radní dům a tu mu vysvětlili, „poněvadž král sám proti Turku vytáhl, Brož pak Turku všeho dobrého přeje“, aby proto šel do trestání!⁵⁵⁾ V Přelouči moudře trestali konšelé urážky penězi. Jan Vodička r. 1607 vynadal všem a o primasovi děl, „že by mu měla pověšena býti hlavně a koštiště na krk“. Odsoudili ho, aby dal „k chudé obci“ 6 kop.⁵⁶⁾ Někdy tak učinili i Rakovničané, jakož víme z r. 1586 o Janovi Valatovi, jenž pro nadávku všem radním odsouzen k deseti kopám č. grošů, ale nadavkem přidali mu dvě neděle vězení rathouzního.⁵⁷⁾ A k té moudrosti, dáti sobě za nadávku zaplatiti, dospěli konšelé také v jiných městech.⁵⁸⁾

Jest dosti podivno, že konšelé někdy tak přerýchle a věrně se dovídali toho, co o nich tento neb onen v ústraní pověděl. Posluhovali jim donašeči! R. 1618 Lukáš Suchánek, mlynář v Kouřimí, vstoupil schválně do rady a oznámil, že slyšel Redlicha mluvit o konšelicích, „aby je kat asi za čtvrt hodiny zvěšel.“⁵⁹⁾ Když Plzeňští r. 1597 zavolali do rady Kočku souseda, aby se zpravil, proč mluví o nich nenáležitě, pravil dobromyslně Kočka: „Musím někoho mít, který mi nemnoho dobrého přeje, když mi dokážete, že jsem mluvil, chci na sebe sám ortel učiniti.“⁶⁰⁾

Velmi horlivě šli po své cti konšelé, zhaněl-li je kdo v psaní nějakém. Obyčejně vinívali hánce svého soudně. R. 1519 pohnali Hradečtí nad Labem k soudu konšelů staroměstských Jana Opici ze Střebcska, že jim učinil psaní neslušné, nesnesitelné. „ježto

⁵³⁾ Rkp kutnoh. v Mus. 83.

⁵⁴⁾ Arch. poděbr. Reg. žlutá fol. 136.

⁵⁵⁾ Šimek, Sborník Hist. IV. 378.

⁵⁶⁾ Reg. zápisů pardubick. v Mus fol. 30.

⁵⁷⁾ Knihy ubrmanské, zelené z r. 1545 v arch. rakovn.

⁵⁸⁾ Rožmitálským řekl r. 1655 Pavel Pýcha, že jsou „kabátníci“ a blázní — a dal za to 3 zlaté a 2 libry vosku. Rožmit kniha fol. 264.

⁵⁹⁾ Manual kouřimský z r. 1618.

⁶⁰⁾ Protok. konš. v arch. plzeňském č. 20.

pamětníků není žádných, aby se kdy té stolici to přihoditi mělo — neb k zlým ženám je přirovnal a co jsou zlé ženy, to každý uvážiti umí“. Pro tuto broznou urážku musil je odprostiti a vzat v kázeň.⁶¹⁾ Pražští konšelé své urážky písemně stíhali soudně, ale ne bez úrady zralé. R. 1574 radí se Novoměstští o takovou nějakou urážku, listem Jana Hysrle z Chodů způsobenou, se svým advokátem „jorgeltným“, Janem Kustošem: „Není vás tajno, jak my zvláštní jakés neštěstí mimo jiné těchto let máme, že takměř od leckohos duotek nemalých prázdní nejsme“: i protož prosí přítele svého, „co proti takovému psaní jest říkati“. Aby přítel právní poradil moudřeji, prosili ho, „že těchto koliks jablek pomorančích, ač skrovný dar, od nás vděčně přijmete“.⁶²⁾

Staroměstské urazil Jakub Raczman z Višňového nějakou suplikací r. 1557, v níž pravil, že svého rychtáře proto chrání, aby na ně, kdyby ho opustili, něco nevyzval. Z toho soud, a Ferdinand arcikníže vzal všetečného suplikanta, protože konšely „vysoce dotekl“, do svého trestání.⁶³⁾

Někdy chtěli Pražští konšelé při císaři jen toho, aby je po urážce, stížným listem spáchané, na cti opatřil bez processu právního, poněvadž process byl drah. Císař Rudolf jim drahně let po vůli byl, až r. 1604 z kanceláře jménem císařovým vzkázáno, že se nevidí je na cti pořád opatřovati, „nebo kdyby v každých stížnostech právo a ouředníky J. M. Císařská opatřovati jmuiti ráčil. snadby žádného konce tomu nikdy nebylo“.⁶⁴⁾ Čemuž rádi věříme, vidouce, jaká síla žalob a stížností ze všech měst třeba jen v jediné knize archivu místodržitelského z r. 1549 zaznamenána. Na jednom listě je stížnost Slanských, Mosteckých, Nymburských, tedy ze tří měst najednou.⁶⁵⁾

Konšelé venkovských měst, aby pro svémocné zavření některého bujného a nadávajícího souseda neměli později nesnázi, raději ptávali se schválním listem podkomořího, co učiniti háci na trest, aneb od druhé polovice 16. věku vyličovali všecku urážku ve zvláštním podání appellacím na Hradě s prosbou, aby směli zlolejece potrestati.

V Rakovníce byl — zvláště r. 1598 — konšelům protimysln smělý Benedikt Sekyra. Ten je „svým nezroceným a jedovatým jazykem po hospodách štípal“. První jich obšírné psaní žalobné s otázkou, „jak by se k němu podle zasloužení zachovati měli“, páni v appellaci založili nebo ztratili. Rakovníčtí psali tedy po druhé, „že Sekyra v svém urputném, nestydatém, nevážném předsevzení čím dále víc a více roste a se rozmáhá“. Konečně psali do třetice,

⁶¹⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1129. 338.

⁶²⁾ Arch. pražsk. manual novom. č. 398. fol. 17.

⁶³⁾ Reg. králov. červená starší č. 23. E. J. fol. 152.

⁶⁴⁾ Arch. c. k. místodržít. Miss. č. 108. fol. 194.

⁶⁵⁾ Tamže Missiv. č. 41. fol. 458.

„aby neráčili páni dopustiti posměchu od tak nevážných lidí, od něho bídňka, člověka nesmyslného, studu prázdného; aby uhasiti začali dříve, nežli by oheň veliký z malé jiskry zrostl, aby poručiti ráčili jej spokutovati ku příkladu jiným“. Po tom listě volání jsou Sekyra s konšely do domu pana podkomořího na Hradčany.⁶⁶⁾

Z toho jasně viděti, že mívali konšelé, byvše uraženi, leckdy tuze svázány. A nedočinil se Benedikt Sekyra urážek a protismyslností právě maličkých; „vyhledával posměchů, prokazoval neaktivost k právu; když pro hromování od rychtáře do vězení dán byl, za příčinou přirozené potřeby se z něho vymluvil a v pití se vydal; jednu osobu konšelskou po hlavě do dosti veliké nádoby, vodou naplněné, vztrčil a v ní ji za nohy do vůle své držel a k druhé sobě z obecních starších svícem hodil; manželku svou bije a s ní zemanželsky nakládá a mluví, že má sobě od nás konšelů poručeno, aby ji bil a pral; když pro těžké vejstupky zavřen byl do klády, však užíval jest při té kládě toho fortele, že jest sobě klády dvěma rýtli pozdvíhoval a nohy ven vytahoval, a když srozuměl, že k němu rychtář přijíti má, zase do dír nohy strkal“.⁶⁷⁾ Slovem, Sekyra ze všech pánů bláznivý měl, a nedivíme se, ptají-li se konšelé v Praze, má-li býti Sekyra potrestán penězi nebo vypověděním, nedivíme se tomu, že směl provozovati podobné věci za tři léta, až konečně podkomoří všecko smluvil a spravil.

Nelze ukázkou konšelských han skonati bez poznámky, že také někdy sami konšelé byli příčinou své nevážnosti. Při víně a pivě, při hře mnozí a často vadili a bájeli se, nic na to se neohlédajíce, že sousedé těm nechutnostem se dívají. Poučná scéna z Mělníka. Dva konšelé — Jakub Skuček a Jan Koblížek — hráli v hospodě, v té hře divně sobě věci utrhané jeden druhému mluvili, kritizující na sebe a v hrdlo lži jeden druhému dávajíce, že bylo velice s podivením a těžko bylo poslouchati. V tom je napomenul soused Duček: Hej, hej, páni konšeli, vopomozí, (bohpomozí!), pořádní osoby, pěkně se ctíte až hanba poslouchati! A Skuček řekl: Co jest tobě do nás! I sázeli znovu a vopět se svadili a hampejsovali a jeden druhému v hrdlo lží dávali; když tak onoho těch v hrdlo lží zpívali, divě se tomu, Duček řekl: I pane bože, za našich mladých let nebejvalo toho, než po vhrdlolži bejval ohlavek! V tom vzav peníze Koblížek do ruky, dal Skučkovi polavek, a Skuček jej uhodil sklenicí a druhou sklenicí pral ho po hlavu, až sobě prsty pořezal, a házeje na něho tou krví, skydal o a mluvil: Jsi zrádce vši obce a nebude dobře, dokud tam sedáš, almy jste v těch povinnostech, nejste toho hodni.“ Naposled odšel rychtář pana konšela Skučka, ale ne přímo do vězení, to neměl konšelovi učiniti, alebrž vedl ho k rychtáři císařskému.⁶⁸⁾

⁶⁶⁾ Arch. rakovn. kopiař lit. E. r. 1560.

⁶⁷⁾ Arch. rakovn. tamže v kopiařu lit. E.

⁶⁸⁾ Arch. mělnick. kn. č. 28. fol. 126.

Byli konšelé, kteří také doma nepříkladně se chovali, o čemž vědělo všecko město, ba rakovnického Jana Jelínka, konšela, nepamínal r. 1590 hofrychtér i komorní písař při obnově rady veřejně, aby nakládal křesťansky se svou manželkou, kteráž mu „věkem i statkem rovna“, a s níž 20 let pobýval. Ale Jelínek „ji množstvíkráté od obnovení úřadu zase upral, jednoho dne ji mordoval, k čemuž se množství lidu sběhlo, pan purkmistr a primas tam byli, on zuřivě na ně domlouval, ona sednatým pláčem od sebe promluvila, že neví, proč ji v nenávisti má, od něho veliké pohrůžky, že ji zmlátí, až v ní kosti chřestěti budou, slyšeti musí, že ji koupí aksamitový pytel, aby ji v něm kat utopil, ženuku munděnskouskou. Proti tomu Jelínek nic těžšího k obraně neměl, než to, když ji z čeho tresce, že proti němu buble a co indianský kohout štěká.“ Když naposled zlostný ten konšel zdvihl ruku i na purkmistra a primasa, zavřeli ho páni po nemalé práci a ptali se listem v Praze, co s ním.⁶⁹⁾

Urazil-li některým slovem cizí měšťan konšely a doneslo-li se jim přes pole, nastalo vždy a všude hojně dopisování o to, a konšelé hájili svojí cti horlivě. Příkladem buďtež Rokycanští. O těch pověděl plzeňský kovář Křištof, že postrčili mezníky na újmě spravedlnosti. Což to byl předlouhý z toho soud na právě plzeňském!⁷⁰⁾

Soudně mohl každý soused vinitu radu konšelskou, že mu něco učinili po právu. Starodávnejší způsob byl ten, že starou odstoupivší radu bylo vinitu před radou novou, jakož toho příklad ze Starého města r. 1487, tedy málo let po veliké bouřce pražské. Mikuláš Popel dotčeného roku vinil totiž některé konšely bývalé, „kterak by jeho a jiné mnohé dobré lidi beze všeho slyšení nepravě, nešlechetně, nekřesťansky zmučivše, o zdraví a o statek přpravili“. Nová rada s purkmistrem, žalobu slyševše, vyřekli ortelem devíti přítomným členům staré rady: „Cokoli jest Popel mluvil proti vám, pravdu jest mluvil, a vy z staré rady ste v tom, co se jeho trápení dotýče, napřed proti p. Bohu, proti své cti a proti svým přísahám udělali, a by pro ty smlouvy, kteréž jsú mezi kramem a obcemi těmito učiněny, nebylo, věděli bychom, kterak k vám vedle práva míti, než že již o ty věci smlouva se jstala, protož se Popelovi prikazuje, aby vás s pokojem nechal.“

Jiný příklad buď tu z Prahy Nové. R. 1513 obvinil řezbář Šimůně starou radu u nové, že mu zapsali dům bez jeho vědomostí.⁷²⁾

⁶⁹⁾ Arch. rakovn. kopiář z r. 1590.

⁷⁰⁾ Arch. plzeňský, lib. sentenc. č. 3. fol. 190.

⁷¹⁾ Konšelé dotčení byli: Zába, Straboch, Cholutický, Martin od Martin Kovář, Mikuláš od šavle, Blažek od štíky, Křišťan z lúže, Jiřík ník. Arch. pražsk. č. 1128. II.

⁷²⁾ D. Z. Miscell. č. 7. fol. H. 20.

Staré rady všech tří měst Pražských roku 1544 také naopak my pohnaly před novou radu Nového města Jana Kydlína, jenž nárekl, že přiložily na falešný list Hradeckým svoje pečeti, podle kteréhož obvinění nová rada starým radám proti němu zařádkovala. Potom teprve staré rady všech tří měst prosily krále, aby je „na poctivostech opatřil“, však na těžkost a trest Kydlínovi se nedomlouvají. Král Ferdinand je opatřil na cti tak, že slova Kydlínova na ublížení jim býti nemají nyní ani věčné, a přidal, aby se byly staré rady na jeho těžkost domlouvaly, že by ráci byli věděti, kterak se proti němu zachovati.“⁷³⁾

Potom již přestává starý obyčej viniti radu před radou, a kde o pospíchá se stížností k podkomořímu, ba i k císaři samému.

Na konec rozumí se samo, že konšelé musívati státi a dostáti lidům kterýmkoli za všecku obec. Kdo chtěl všecku obec pohnati viniti, pohnal a vinil konšely, toho roku na radě sedící, aniž byl je pohnati ouhrnkem: pohnání musili býti všickni jmény mí, což připudilo jedenkrát r. 1608 rakovnické konšely k směšnému dotazu. Byvše od souseda svého Václava Hochauzara pohnání sebrání obilí, ptali se samého císaře, mají-li dle práva a zřízení zemského všickni osobně i s celou obcí mužskou ku při v Praze státi, čili dle městského zřízení smějí-li dva ze sebe vyslati s mocným listem. Kdyby prý musili všickni osobně odjeti do Prahy, že „město právě o jarmark netoliko pusté bez hospodářů a živitelů zůstalo, ale i s velikým nebezpečenstvím v tyto nebezpečné v postaveno bylo.“⁷⁴⁾

Dopustila-li se všecka obec anebo jen konšelé nějaké neposlušnosti neb vzpoury, obsýlala vláda na trestání buď konšely všechny, buď jen některé osoby přednější, a ty osoby odpykaly za všechny ostatní. O tom nejvíce příkladů lze čísti z dob bouřných krále Ferdinanda I. a II. Ferdinand I. r. 1547 z měst bouřných k odpovídání volal nejobyčejněji po „dvou předních z konšelů, po dvou ze starších obecních a po dvou z obce, ze sousedů blízkých.“⁷⁵⁾ Takovým vyslancům nezvedlo se v Praze nikdy dobře: státi jich bylo, kteří se za všecku obec v Bílé věži naseděli. Těch nebezpečností, aby vláda pozavřela všecek úřad v městě venkovském, bylo mnoho: šlotě o všeobecnou bouři v obci, a proto raději volali byli konšelé do hlavního města, odkudž se vrátil ne jeden, za-tem na zdraví zhubený. V Opavě r. 1557 zavřel hejtman pro poslušnost jen pět konšelů, a to v místě ne právě nejhorším — hospodě — a z toho vzbouřila se všecka obec, a všechny cechy

⁷³⁾ Reg. popelatá kom. soudu č. 11. J. fol. 21.; též doslovně v knize nápisů kom. soudu, nesoucí na hřbetě podivný nápis Codex juris civ. v Č. Mus. II.

⁷⁴⁾ Arch. rakovn. kopia z r. 1600.

⁷⁵⁾ Tim způsobem ku příkladu Kutnohorští zvaní. Arch. c. k. místodrž. v Praze, č. 41 fol. 69. Tamže fol. 70. zvu se i z vesnic Chodův domážlických zřídě rychtář a jeden soused do Prahy.

titi: dávali jim od r. 1522 jen po jedné kopě.⁸²⁾ Ve Stříbře mívá purkmistr od r. 1530 měsíčně „za práci dvě kopy č. grošů a dva věrtelce piva, za kteréž mu roku právě psaného dali raději peníze (jeden věrtel za 70 grošů, druhý za 80).⁸³⁾ Před tím rokem v počtech městských stává psáno, že purkmistr měsíčně bře je jediný věrtel piva, za kterýž mu dali r. 1525 45 grošů.⁸⁴⁾ V poddaném městě Pardubickém purkmistrům dali r. 1530 měsíčně po půl druhé kopě č. za práci a za „stravu“;⁸⁵⁾ od r. 1531 měli pardubičtí konšelé po dvou kopách měsíčně, a k tomu přibyla od r. 1535 s dovolením vrchnosti pokuta „pro svády, rvačky, pohlavky a povyky noční, pokuta pro zranění a peníze zhostní“ (t. j. vystěhoval-li se kdo). Tyto důchody jsou konšelům na rovný díl puštěny a jen do vůle vrchnostenské.⁸⁶⁾ Kolínský purkmistr obdržel dvě kopy platu teprve r. 1541, a to svolením podkomořího a vsí obce. Před tím mívá jen půl druhé kopy.⁸⁷⁾

Do polovice století lze klásti za obyčejný purkmistrovský plat v městech dvě kopy české. Ovšem dáváno i méně. Vodňanskí snesli se teprve r. 1531 o tom, aby purkmistr měl kopy grošů, což podkomoří Planknar stvrdil. Teprve po třiceti devíti letech, „poněvadž bylo draho, a každý purkmistr musil zanechatí živnosti a dbáti města“, snesli se, aby měl za práci dvě kopy a sud piva. Ty dvě kopy podkomoří stvrdil, poněvadž tou dobou mívá purkmistrové jinde už zase víc, ale k sudu piva nepovolil.⁸⁸⁾

Od r. 1561 z měst svobodných asi jen Dvůr platíval svým konšelům měsíčně po kopě jediné, a primasovi, „poněvadž větší pilnost a práci nad jiné vede“, za jeho měsíc dával půl druhé kopy; který z konšelů spravoval městský důchod, obdržel nad to ještě kopy a takž ročně všem všudy vydáno patnácte kop dle nařízení Bedřicha Dubanského z Duban, podkomořího králové.⁸⁹⁾ Ve Stříbře r. 1560 měl každý purkmistr po čtyřech kopách míšeňských a dvou věrtelcích piva.⁹⁰⁾ V Litoměřicích však dostávali purkmistři touž dobou již po 7 kopách míšeňských čili po 3½ české,⁹¹⁾ což vydalo za rok summu 91 kop platu purkmistrského. V Pardubicích r. 1581 přiskočilo platu na pět kop měsíčních,⁹²⁾ ale v Prachaticích v téže asi době plat konšelský vzrostl už na deset kop ceny míšeňské.⁹³⁾

⁸²⁾ Lib. ration. v arch. rakovn.

⁸³⁾ Kn. stříbrská č. 184. fol. 93.

⁸⁴⁾ Kn. stříbrská č. 182. fol. 228. V týchže dobách tele v Plzni stálo 20 gr. o něco později (r. 1550) kráva za 4 kopy, loket sukna pěkného 11 grošů.

⁸⁵⁾ Počet pardubský v Č. Mus. č. I. fol. 3.

⁸⁶⁾ Tamže při roce 1531 a 1535.

⁸⁷⁾ Kn. úřadu podkom. fol. 49.

⁸⁸⁾ Jos Schön, rkp. Gesch. Vodň. v Mus. č. 3. F. 32. fol. 79.

⁸⁹⁾ Rkp. královédvorský z r. 1417 v Mus. fol. 55.

⁹⁰⁾ Kn. stříbrská č. 189. fol. 86.

⁹¹⁾ Lippert, Leitmer. 284.

⁹²⁾ Počet pardub. č. III fol. 22.

⁹³⁾ Sláma, Prachatice 110.

Purkmistr staroměstský míval k znamenitým výdajům svým již od první půle 16. věku až do konce století 15 kop platu,⁹⁴⁾ a když novoměstští konšelé chtěli za svoje „purkmistři“ míti tolikéž, nedopustili toho starší obecní, „poněvadž dluhů drahně jest, a závady mnohé, že tedy bude dosti, obdrží-li purkmistr jen deset kop, a to jen do času.“⁹⁵⁾ Koncem století — r. 1599 — páni radní staroměstští přednesli stížně, „že s velikým ublížením statečků svých práce nesou“, a žádali „v příčině nynějších drahot“ za „naplešení“ svého důchodu. Sneseno plně radě takto: „Kdež se na vychování úřadu purkmistrského vydává 60 kop z úřadu porybného a z rychty z šenku vinného 10 kop, aby ještě 10 kop přidáno bylo od úřadu porybného.“⁹⁶⁾ O těch 10 kop se tedy purkmistři sdělili.

Koncem století platili Lounští konšelům za ouřední práce po 4 kopách; těm, kdo dohlíželi vzdálenějšímu dvoru Ranskému, 6 kop, a purkmistru, pokud by stravou opatroval písaře, šest kop.⁹⁷⁾ Viděti, že příjem purkmistrův ouhrnkem také točil se v penězích kolem deseti kop. V Mladé Boleslavi r. 1595 měl purkmistr 8 kop, primas 10 kop, a konšel obecní dvě kopy⁹⁸⁾ — vše míšeňských. Teprve po bitvě bělohorské přiskočilo tomu důchodu tak, že primas měl od r. 1638 dvanácte kop, purkmistři po deseti.⁹⁹⁾

Mělničtí vydali r. 1599 „na ouřady purkmistrské“ od obnovy k obnově tři sta tři kopy na míšeňsko, a dvěma primasům (poněvadž jeden po zaplacení svého důchodu umřel, a druhý na jeho místo zasedl), vydali v téže době 50 kop.¹⁰⁰⁾ Zatím už také rakovnickým purkmistrům důchod vzrostl; mívali až po r. 1587 jen 3 kopy a větel piva, ale toho roku svolila obec, aby měli krom piva osm kop.¹⁰¹⁾

Plzeňští konšelé žádali r. 1597 při starších a obci polepšení platu, pravíce: „Poněvadž dosavad jednomu každému purkmistru od obce za práci též i pro vychování služebníků nic víceji dávano nebylo kromě toliko 10 kop míšeňských, kterýmiž se za takové těžké a veliké práce žádným spůsobem hodné vynahrazení státi nemůže, protož aby dávano bylo 20 kop, bílého piva 2 větele, žita 2 strychy, vůz dříví.“¹⁾ Páni starší — stráž to nad obecnými důchody bdělá — na obšírnou a žalostnou řeč odpověděli jen, že

⁹⁴⁾ Hned po rozdělení měst Pražských r. 1528. Lib. vetust. v arch. pražk. fol. 240.

⁹⁵⁾ Arch. pražsk. č. 332. fol. 6.

⁹⁶⁾ Tamže. č. 326. fol. 64.

⁹⁷⁾ Arch. lounsk. č. 1. A. 4. fol. D. 1.

⁹⁸⁾ Mladobolesl. kn. počtů z r. 1595. Tenkrát byla tučná ovec za kopu míšeňskou.

⁹⁹⁾ Registra důchodní r. 1638.

¹⁰⁰⁾ Arch. měln. Reg. na příjem. č. 45.

¹⁰¹⁾ Arch. rakovn. městsk. kvatern č. 12.

¹⁾ Arch. plzeňsk. Protok. konš. č. 20.

pro nepřítomnost většího počtu osob nelze jim toho dokonce žiti; a když po čase sešli se všickni počtem plnějším, pi konšelům měsíčný plat po 16 kopách se 2 strychy žita a 2 tele bílého piva.

Na počátku století 17. dávali v Hradci Králové císařs rychtáři salarium za rok deset kop, primatoru třináct kop, ním konšelům po deseti kopách²⁾ a na lázeň po pěti groš. V malých městech touže dobou mívali konšelé platy skrovi. V Dašicích, v Holicích placeno r. 1601 po 1 kopě; v Týnici Labem všecka outrata na ouřad téhož roku nepřeběhla nad 33 víc mívali purkmistři přeloučtí, jimž placeno po čtyřech kopech v Bohdánči po třech, z čehož měli stravou opatrovati „konšelského“ čili servusa.⁴⁾

Mimo důchod na penězích mívali všudy konšelé nejednáchod in natura. Pražským purkmistrům novoměstským všickni báři, kteří najali kus řeky, musívati o každém lovu přinášeti „brou misu ryb“;⁵⁾ na Starém městě náležela paní purkmistřině od starodávna z každého rybiho trhu všech prodaných lososů „víčka“ čili droby.⁶⁾ a mimo to býval porybný ouředník povinen dob císaře Rudolfových kupovati každý pátek předně purkmistři 4 kapry po pěti bílých penězích, primasovi „kapr a štika“ po pěti bílých, „nic více nepřidávaje ani neujímaje“.⁷⁾ V jedné směně novoměstští konšelé uhodili s nájemníkem řeky pod Novými Hradci r. 1595, že jim nemá překážeti, kdyby sami jeden neb dva z kratochvile na řece sobě učiniti chtěli.⁸⁾

V městech venkovských míval někde primas právo užívatí louky,⁹⁾ někde zas měli konšelé všickni právo honby.¹⁰⁾ V Hradci Králové Týně snesla se r. 1593 obec, „kdyby jaké stavení k obci se stavělo za práci a spravování toho panu purkmistrovi mají náležeti třiřsky a dříví staré“.¹¹⁾ V Rakovnicích mívali konšelé purkmistřině z každého příjmu po jednom věrteli soli.

R. 1563 „ten starodávni obyčej složili, však tak, aby na každé soli každému purkmistru ještě jedna kopa míšeňská dávána byla, a k tomu věrtel piva bílého, ale pak aby purk-

²⁾ Reg. purkm. z r. 1605 v Č. Mus.

³⁾ Reg. vydání a důch. města Hradce Král. Rukop. v Mus.

⁴⁾ Počet pardub. č. III. fol. 43. 62. atd.

⁵⁾ V smlouvách stojí vždy ta podmínka. R. 1597 najato kus řeky pod mlýnů Šitkovských až k Botiči do deseti let za ročních 12 kop míš. „a purkmistru, když by se lovilo, s dobrou misu (jindy s dobrou krmí) a kdyby někdo z sousedů k své vlastní potřebě ryby lapati chtěl, že s ním zřehovati nemá“. Kn. úř. šestip. č. 488. fol. 17. 18. 20.

⁶⁾ Arch. pražsk. č. 332. fol. 27—38.

⁷⁾ Tamže č. 326. fol. 42—44.

⁸⁾ Mn. úř. šestip. v arch. pražsk. č. 488. fol. 20.

⁹⁾ Tomek, Police. 78.

¹⁰⁾ Náchod, Ludvík 115.

¹¹⁾ Kn. horšovotýnská fol. 64.

na to služebníka svého chovati, a kdyžby pro jakou potřebu pány konšely k sobě obeslal, bílého piva k nápoji podávati byl povinen.¹²⁾ R. 1592 vyžádali sobě konšelé rakovníčtí u přítomnosti podkomořího Humprechta Černína každý po várce bílého piva. Ale tento jejich lakomý důchod byl obci tak obtížný, že málem by se byla r. 1597 zbourila. Pustili tedy páni od té várky, aby „ušetřili město, čím dále tím u větší dluhy přicházející“, a snesli se — k čemuž „také obec s poděkováním přistoupila, — že jednomu každému purkmistrovi za 4 neděle má 20 kop, větel bílého piva vycházeti“. Konšelé pak prosili podkomořího, aby to ráčil zapsati do register úřadu podkomořského, a dokazovali mu, že není mnoho dvacet kop purkmistra, jenž má z toho živiti tři služebníky. Prý počítali „takovou proporcí, že každé jídlo a pití na tři osoby toliko po osmi groších stálo, a to že za 4 neděle učiní 22 kop“!¹³⁾ Dokázali tedy panu podkomořímu, že každý měsíc darují obci dvě kopy a při tom že pracují zadarmo!

Některý konšel byl na peníze tak honný, že mu až k necki bylo. Za takového klademě na příklad litoměřického primasa Kristofa Hanuše Sladkého, jenž „při J. M. Cfs. toho vyhledával, aby jednou nebo dvakrát v roce do smrti loď s obilným nákladem beze cla dolů po Labi od břehů litoměřických splavovati mohl“. Královská komora r. 1597 poslala tuto žádost primasovu kolegům jeho spoluradním, aby o tom podali dobré své zdání. A sbor radních, poprosiv pana primasa a jeho některé v radě příbuzné, aby povystoupili, jednomyslně se snesl, že žádost primasova „jest neslušná, a že toho jak živo slecháno nebylo, aby kdo takovou žádost proti této obci před sebe bráti měl s tím doložením, že se domnívati musejí, když pro obecní věci do Prahy někteří vysílání bývají na obecní náklad, že tam své věci jednají, protož za to žádáme, aby Jich Milosti toho na tuto obec dopouštěti neráčily“.¹⁴⁾

Za podobného a neslušného žadatele klásti jest novoměstského konšela doktora Matíáše Molesína z Dielenperka. Pražští purkmistři totiž bývali venkovským městům v leckterés věci — jsouce v sídle nejvyšších úradů — patrony, přímluvci, jednateli, advokáty. Jmenovaný konšel dopsal sobě r. 1593 o honorář do Poličky, prve nežli hnul prstem. Psal, kterak se dověděl, že budou míti Poličtí v komoře některá jednání, on že je s pány v dobré známosti i „také s J. M. Císař. časté jednání mívám od měst, která se ke mně utíkají. Protož na ten čas, poněvadž práce a úrad purkmistrský ve dvou nedělích na mne přijíti má, za to žádám, že mne kbelíkem másla a nějakou zvěřinou fedrovati ráčíte, neb jest vědomé, že toho všeho míti dosti ráčíte. Odpovědi laskavé od V. Milostí

¹²⁾ Kvatern č. 125. v arch. rakovn.

¹³⁾ Kopial z r. 1594 v arch. rakovn.

¹⁴⁾ Svolení obce Litoměř. r. 1529 - 1619 v Č. Mus. fol. 112. 113.

žádám“.¹⁵⁾ Ovšem lze tohoto konšela omluviti tím, že jednal zvykem své doby; zkušený Závěta vyznává: „Kdo by od peněz a halafanců ruku odtrhnouti mohl, jemu podobného nevím. Co hádát, našel-li by se kdo nyní u nás?“¹⁶⁾ Jiný spisovatel r. 1587 radí stran alafanců v městech poddaných bláhově, aby je bral kde kdo, ale jen „k ruce panské, poněvadž lidé nedávají poct než pro přimluvu ku pánu“.¹⁷⁾

Jiný důchod peněžitý mívali konšelé z poplatků úředních. Za všechno vsudy na radnici se platilo. Češ-li v knihách, že ten a onen dal „památné“, toť platil od pouhého zapsání, a to „památné“ bylo konšelům. Rožmitálští roku 1478 upřímně zapsali do knihy městské věrně o tom, jak naložili s památným. Při zápise o jakýs mlýn totiž stojí: „Konšelům památného 3 groše, a jeden hneš propili.“¹⁸⁾ A což jiných přerozmanitých platů bývalo! Na desce mladoboleslavské knihy smluv z r. 1470 stojí psáno: „Kdo odevzdává (dům, pole atd.), má dáti pánóm 6 peněz bílých; kdo přijímá, dej rychtáři 10 peněz, písáři 1 groš č.; výmazného půl groše.“¹⁹⁾ Při tom poznámka: „Prve ze mazávalo, ale již se nemáže.“ Ten důchod „výmazného“ tedy časem odpadl.

V století následujícím tyto sazby peněžové vzrostly všude na grošové. Příkladem stůjíte tu poplatky pražské, r. 1584 císařem nařízené. V kanceláři „hořejší“ platilo se „od zapsání připovědi 2 groše, od kvitancí 2 groše; od zapsání domu, za skrovné peníze koupeného, 6 grošů, vše českých, a tak vedle proporcí, dražších domů vejš do 30 grošů; od zapsání společného zadání podle malosti neb velikosti statku od 10 grošů do kopy; od vejpisu zápisů menších 1 groš, větších 4; od zápisu rukojmí po 2 gr.; od vejpisu rukojmí 2 groše i 4 groše“. Tyto a jiné podobné platy bývaly i u sousedům pražským. Žádal-li cizí člověk pomoci konšelské a úřednické, tomu bylo o každou službu prve smluviti se.

V „dolejší“ kanceláři radnice pražské plativalo se za úřední práce od dvou grošů až do několika kop: od listů skrovných peselacíh po 2 groších, od výpisů smluv, relací z knih městských od 6 do 20 grošů; od listů zachovacích „vedle ušetření chudých proti bohatším“ od 30 grošů po 1 kopu. Tvrdíce kšaft, činivši konšelé v poplatcích rozdíl. Odkázáno-li kšaftem manželce, platilo se podle velikosti statku od kopy po 5 kop. Případl-li statek jiným příbuzným, ti platili ze 100 kop jednu kopu, a což bylo statku nad 500 kop, dvojnásob se platilo. Ale tak platili zase jen domácí, „cizí ať se smlouvají“. Od vidimování majestátů, kteroužto službu

¹⁵⁾ Č. Č. Mus. 1882. 80.

¹⁶⁾ Závěta, Schola aulic. 27.

¹⁷⁾ Mik Černobyl. Hospodář. 215.

¹⁸⁾ Kn. rožmitálská fol. 187.

¹⁹⁾ Nejstar. kn. mus. mladobolesl.; též v kn. soudní č. A. 10. fol. 1.

asi často mimo soukromníky chtěly i obce cizí. platiti bylo do 2 kop. Od popisování statků mělo se platiti vedle malosti a velikosti práce od 6 grošů do kopy jedné,²⁰⁾ ale konšelé nepřestávali na té sazbě císařské: když popsali statek veliký, kázali sobě platiti ne kopy jednu, ale kop drahně, a při tom bylo ještě zvláště platiti rozličným řemeslníkům a znalcům, nejednou i z konšelů vybraným, kteří rozmanitý statek nebožtíkův odhadovali. V Nymburce konšelé k té práci obírali také své manželky, aby „šacovaly“ peřiny a prádlo²¹⁾ — měla tedy zistný důchod i paní konšelová.

Už patrně zajisté, že poplatky ouřední, ač slušno je čísti k příjmům mimořádným, konšelům velmi tučný důchod přinášivaly. Ze platy v městech venkovských nebyly menší pražských, to vizme z jediného příkladu. V Lounech za pouhé publikování kšaftu domácí člověk platíval koncem 16. věku 24 grošů, přespólní 48, a tolik musil platiti každý z dědiců, chtěl-li užiti kšaftu.²²⁾

A kterak se páni uměli o důchody své mimořádné smlouvatí a domlouvati, toho nejpěknější příklad známe z Králové Hradce.²³⁾ R. 1536 vypravoval Ondřej Pero, váčkář hradecký, v komorním soudě: „Po smrti Jana Pery, tchána mého, byl sem obeslán ode pánů na rathouz, a toho času byl pan Vít Kožíšník hospodářem. I promluvil ke mně: Sousedě Ondřeji, diví se tomu pan purkmistr s pány, že se nechováš jako jiní sousedé. Já sem odpověděl: Milej pane purkmistře a milí páni Vaše Milosti, prosím, že mi ráčíte oznámiti, v čem bych se nechoval? A oni sou mi pověděli, že mi se dostal dům po tchánu, a že sem jim z toho nic nedal. A já sem pověděl: Milý pane purkmistře a páni! Já sem se toho nadál, co komu pán Bůh dá, že mu to všickni světi nevezmou. A optal sem se jich, co mám pak dáti? A oni pověděli mi, pět kop gr. č., a já jich prosil za milost, a oni mi kázali dáti sedm kop, až přišlo na tři kopy.“ Potom teprve mu dům do knih městských zapsali. Při tom i písař smlouval se. „Ptal sem sie, co mám dáti?“ vypravuje Ondřej Pero, „i pověděl písař 15 grošů, ale nedal sem mu než pět.“

Jiného způsobu příjem konšelský bývalo pití a hody na obecní groš.²⁴⁾ V pražských knihách nejstarších — už r. 1324 — jsou o tom stopy. Byl to příjem nikoliv mimořádný, alebrž řádný a veliký. V Lounech scházeli se konšelé každou sobotu k večeři. S nimi spolu sedali a jídali někteří z městských ouředníků. Roku 1599 přibrali k hodokvasu „ladaře“, ouředníky, kteří bděli nad nakládáním obilí, odůvodňující pozvání své slovy: „Co se večerů sobotních dotýče, těch se při starobylém způsobu zanechává, aby

²⁰⁾ Arch. pražsk. č. 324. fol. 256. atd. též doslovně všecky ty taksy psány v č. 326. fol. 11. 12. atd.

²¹⁾ Arch. nymb. kn. smluv č. II. 1570.

²²⁾ Arch. lounsk. kn. č. I. C. 35. fol. 268.

²³⁾ Kn. kom. soudu svéd. č. 7. G. fol. K. 14.

²⁴⁾ Ty kollace prý pocházejí z Němec. Kriegk, D. d. Bürg. I. 401. Tehdejší konšelé prý spojovali vážnosť s veselím, nejsouce tak byrokratičtí jako dnešní ontadové.

ladaři při páních kusu chleba, a což se před pány předlož, toho také oučastni byli a služeb svých a povinností s větší snalností než prve vyhledávali.“²⁵⁾ Mimo to sedali lounští konšelé na kvasech, kdy jen příležitost k tomu byla. Na příklad čteme v počtech lounských roku 1518: „Za oběd pánóm konšelóm a starším podle obyčeje, když nového vína koštovati dali, za štíky, kapry a jiné potřeby deset kop.“ Nebo: „Za vobéd na rathouz pánóm konšelóm, ješto česnek strojili, dáno půl šesté kopy.“²⁶⁾

Pražský posel Šimek, byl r. 1505 vyslán s listem zatykačím od ouřadu purkrabského, přišel do města Mosta a „nalezl pana purkmistra a rychtáře na rathouze, ani obědvali s pány.“²⁷⁾ Sloven, ve všech městech veliké a menší hody konšelské bývaly pořizovány při každé příležitosti, když se páni sešli buď na poradu, buď na práci, nebo po práci.

O výročním trhu, při zasednutí v soud, když to ono kupováno, prodáváno, když ten onen ouředník počty kladl, když jali se páni cokoli stavěti, když rybník lovili, když sál sypali, když někam jízdu podnikali neb se z ní vraceli, sloven, ať podnikali co podnikali: všecko se na útraty obecné odkvasilo jídlem a pitím. Poličtí kvasili také, „když vysušovali privilegia.“²⁸⁾

Hodokvasem oslavována i ta práce konšelská, kteráž jim kratochvíli působila. Čtemeť v počtech kouřimských²⁹⁾ r. 1610, že páni při lovení zajců projedli a propili 6 kop. Též tak čte se r. 1613 v počtech mladoboleslavských,³⁰⁾ že platili páni konšelé kuchali „od vytažení“ 6 zajců a dvou lišek, které uhonili sami, „šmahem“ 20 grošů, od zabítí 33 zajců po 6 denárech a outraty při třech večerích, na nichž snědno, co naloveno, za chléb, žemle, pivo, koření, ovoce že byla 1 kopa, 8 grošů, 1 denár.

Návyk ouředních kvasů byl tak hluboce zakořeněn, že i placení městští zřizenci časem musili konšely k sobě zváti, a konšelé na vzájem zase jim se odsluhovali. V Plzni teprve r. 1597 rozhodli se, že „jest to věc bezpotřebná a zbytečná, že branným před vzdáním úřadu purkmistrského se dosavad svačina dávala, a prosil aby žádný z pánů purkmistrů toho se po dnešní den nedopouštěl, ani paní manželka jeho, jest na to pokuta 1 kopy české položena.“³¹⁾

K mimořádným hodokvasům sluší jen ty, kteréž pořizovány na počtu některé osoby přespólní. Ale i těch bývalo v každém městě z míry mnoho, poněvadž chytána k tomu příčina kde která:

²⁵⁾ Arch. lounsk. reg. radní č. 1. A. 4. fol. D. 1.

²⁶⁾ Kn. lounsk. č. 1. E. 11.

²⁷⁾ Kn. kom. soudu. 1. G. fol. A. 20.

²⁸⁾ Police. Tomek, 78.

²⁹⁾ Arch. mus. listiny kouřimské.

³⁰⁾ Arch. mladobol. lit. D. Mimo tu outratu svrchu psanou vydali tekráté páni ještě 3 kopy 40 gr. za „teneto, 40 sáhů zděli“, jimž lapali zajce.

³¹⁾ Arch. plzeňsk. protokol. konš. č. 20.

na příklad i když cizí konšelé za žebrotou přišli, uctění jsou, natož jel-li městem který člověk vyššího stavu!

Na hodokvas konšelský často naříkáno, zvláště byli-li konšelé při tom neupřímní jako Pražští, do nichž roku 1476 touženo, že, zvouce k sobě pány neb rytíře „na kollací“, do register obecních víc zapisují, nežli utratili.³²⁾ Na odpor tomu vzácnou výminkou v Litomyšli roku 1492 Tomáš Zima se srdečnou upřímností odkazuje na smrtelnou postelí kopu peněz purkmistrovi a pánům, „to aby obrátili na své kvasy, kde by se jim zdálo.“³³⁾

Proběhem 16. věku rostla v obcích nechuť a odpor proti konšelským kvasům, poněvadž stěžovaly obecní pokladnici. Starší obecní na místě vsí obce Plzeňské svým pánům konšelům r. 1587 k uvážení podávají: „Kterak mimo starobylý obyčej v hospodách s přespolními přední osoby nemalé outraty vedou, kteréž se téměř z obecního měsce platiti nepostačují, anobř i v vlastních domech svých hosti své na obecní groš traktují, a když pro obecné potřeby vyslání se stane, nemírné outraty se dějí, a již téměř komu se vidí do hospody koho přijíti, jako svobodný stůl má. A protož pan rychtář (císařský) a starší obecní se ohlašují, že takového patrného zavedení obce této příčina nejsou, a v tom se otvírají, nebudou-li takové zbytečnosti zastaveny, že pro znamenité lidu obecního naříkání musilo by se na něco jiného pomysli.“³⁴⁾

Než nahlédněmež v městské knihy z let po sobě jdoucích, abychom ohledali zevrubněji přerozmanité způsoby a outraty konšelského hodokvasu. Z knihy kouřimské r. 1484³⁵⁾ pozorujeme, že páni, když poddaní sedláci ždáníčtí přinášeli „ourok“, pojídali s nimi hus za 4 groše; na obecní groš kupovali sobě „maydlo“, jímž se mývali před obědy a po nich; dosti často že jídali „kaldúny“, které ouctují se tři za 11 grošů, a že oběd veliký před sv. Martinem stál 28 grošů. Mimo tyto drobné outraty čteme v řečených počtech zápisy o hodokvase při dosednutí nového purkmistra, a těch purkmistrů bylo do roka dvanácte! Pod titulem dlouhým, ale velmi skromným „prandium seniorum cum communitate circa magisterium civium“ jedenkrátě páni snědli dva berany a k nim nadělali outraty hodokvasné nad tři kopy!³⁶⁾

Souvěké outraty hodokvasné v Hradci Jindřichově jsou velmi časté, ale skrovnější. R. 1487 pořizují purkmistrové měsíčně jednou „konšelům svačinu“, kteráž nestojí více nežli od 37 grošů po 60; teprve roku 1510 stála 87 grošů. Ale později víc a více roste. Roku 1520 už také snědli o svačině 12 liber másla a dvě kopy raků. Jindy jídali při svačině „pečeni“, kteráž stála roku 1487

³²⁾ Vypravuní Paprocký a Hájek při r. 1476.

³³⁾ Arch. v Litomyšli č. 118. fol. 5.

³⁴⁾ Plachý, Paměti 133.

³⁵⁾ Počty kouř. Rukop. v Mus. č. 24. F. 22.

³⁶⁾ Tamže fol. 15.

jen 9 grošů. Dotčenou svačinu strojivali při změně purkmistrské, proto hojnější byla; sešli-li se páni jindy, utratili méně. Od roku 1487 po 1500 často čteš nevalné rubriky počtové, je konšelé byli při hromadě a utratili „za preclíky“ několiko denárů nebo grošů; jednou (r. 1494) čteme také, že utratili páni 18 denárů „za žemle a patočky“. Jindy místo „patočků“ vyskytuje se v počtech také malvazí. Když přišli přesporní hosté, nesporena Jihlavské sousedy ctili roku 1489 i vlaským vínem.²⁷⁾ Od té chvíle, co jali se páni stavěti rybníky — Holub, Srnec a Topol — tedy od roku 1506 po léto 1525, nejen že ouředního pití a svačn přibývá měrou nemalou, než i outraty na jedno posedění vzrůstají. Přemnoho rádků a počtů jest následujícího znění: „Páni jeli na Holub a svačili, dal jsem za 11 žejdlíků vína po 8 denárech; dal jsem za žemle, za kuřata, za vejce, dal jsem na soudek piva na rybník, za pečení.“ A každá taková řádečka udává outratu o 22 grošů po půl kopy.²⁸⁾

Ohledáváme-li počty v Berouně v letech 1508 a 1509,²⁹⁾ máme před očima obrázek týž. Kdykoli se páni sejdou „in causa reipublicae“, hodují. „Když přineseny listy od krále“, pije se; „páni, sedíce na počtu“, utrácejí již i celou kopy grošů, což není mála, stálťe sud piva tenkrátě jen 30 grošů; „sedíce u knih“ jednou za rok, propíjejí čtyři kopy!

Také v obou letech svrchu psaných nejeden zápis dotýče se hostí, s nimiž pjeno pospolu. Na příklad: „Pro vino, honorantes dominos prelatos pragenses, 10 grošů“; nebo „ctíce panstvo při sněmu, kterýž v městě byl držán v neděli po Nanebevzetí P. Marie za 32 žejdlíků 23 grošů“; nebo: „honorantes paedagogum regis Ludovici pro expensis 10 grošů, pro vino 12 grošů; etiam honorantes dominum komorník hujus regis pro 30 žejdlinís vína 21 grošů, pro antiqua cerevisia 15 denárů“.

V následujících letech deseti nemění se v počtě berounském stran outrat hodokvasných skoro nic, jen to zdá se, že hostí, s nimiž bylo popíjeti na obecný groš, přibývá čím dále tím více. Od roku 1512 pozorujeme při hodokvasech ouředních, že mimo ovoce, které skoro vždy podávají, častěji naskytují se na stole též „ježdíci, mlhule“ a jiné ryby. R. 1515 k ovoci přicházejí ponejprve břesky. Zajímavé jest z r. 1513 uctění dvou vyslanců z Tábora. Ti dobří mužové přinesli nějakou podporu berounským pohořalým, a za to uctění jsou outratou, která přebíhá nad dvě kopy! Obsahovala víno, jablka, staré pivo; z počtu patrno, že Táborským se v Berouně líbilo, neboť ctění byli ve dvojm posedění.

²⁷⁾ Arch. v Hradci. Kniha příjmů a vyd. purkm. z r. 1487. fol. 22. 41. 119. 197. a leckde jinde.

²⁸⁾ Tamže fol. 210—218.

²⁹⁾ Arch. berounsk. nejstarší kniha počtů z r. 1508.

Konšelé rakovníčtí jídali na radnici co týden; mimo to jídali tu jindy také při sebe menší příčině. Vyslali-li někoho ze sebe přes pole, bývala před odjezdem svačina neb oběd, a vyslanci dáno jídlo na cestu. Velmi něžně čte se v knize počtů,⁴⁰⁾ že r. 1523 dáno jest „tré kuřat pánóm na cestu do Prahy“, což stálo 6 grošů 4 denáry. Někdy sešli se dokonce páni jen proto, aby dobrou vůli poměli; čtemeť příkladem: „Sešli se páni v rathouzu, a ryb sobě nalovivše v podtrubí, propili 8 grošů, za kořání na ryby a bílý chléb 1 denár.“ (1515.) V prvních letech století 16. nejraději navštěvovali konšelé rakovníčtí hospodu Charvátky, kteráž byla buď v radnici samé, nebo nedaleko. V ní scházeli se na outraty obecní v neděli po obědě, od ní brávali sobě víno a pivo do síně radni ku svým poradám. Charvátka byla proto také zdvořilou: jednou — r. 1520 — poslala „pánóm i starším“, když seděli v radnici, kus masa na snídaní.

Ve všech městských počtech nemile se čte to, že jídali a pítjeli konšelé při trápení nebo popravách zločinců. A poněvadž při takových příčinách jest rád hodokvasu v počtech největší, soudíme, že se k těm smutným případnostem páni buď scházivali počtem hojnějším, anebo že jim, přišlo-li jich málo, z míry dobře chutnávalo.

Nahlédáme-li v nejstarší počet pardubický r. 1531,⁴¹⁾ spočítáme z drobných rubrik hodokvasných za rok málo nad 6 kop outraty; v tom jest i pořádná svačina z konce masopustu, jež stála 2 kopy 14 grošů. Ouhrnkem to není mnoho. Však v Pardubicích do polou století ty outraty vzrostly tak, že sama obec do nich toužila, žalujíc vrchnosti, že „při počtách outratách, odjezdech pod zástěrou potřeb obecních jak se mnoho kop mimo předešlá léta, až se čemu podiviti, utrácí“. R. 1559 utratili za rok 81 kop!⁴²⁾

V polou století už byly ve všech městech outraty hodokvasu ouředního veliky a důchodu obecnímu velmi obtížny. V Plzni koupeno r. 1575 za panování jediného purkmistra Linharta Volfa jen „koření i jiných cukrů“ za 4 kopy 19 grošů.⁴³⁾ V Plzni ovšem bývalo ode dávna o některou a nemalou útratu víc nežli v kterémkoli jiném městě: míníme outratu při slavnostech chrámových, kteréžto slavnosti bývaly v katolické Plzni šumnější a hojnější nežli v městech nekatolických. Čteme v zápisích hospodáře plzeňského r. 1559 na příklad o následujících zajímavých slavnostech a kvasech. „Před novým svátkem na nešpor se obsývají páni spoluradni a starší obecní i paní měšťky; po nešpoře provázejí pana purkmistra i paní purkmistrovou domů a zůstávají při koláčích.“ Na ty koláče konšelé vydávali pšenice půl druhého kbelce, z kteréž

⁴⁰⁾ Arch. rakovn. Lib. ration. z r. 1500.

⁴¹⁾ Počet pardub. č. I. fol. 5.

⁴²⁾ Tamže fol. 20.

⁴³⁾ Hospod. zápisy plzeňsk. rukop. v Č. Mus. 3. G. 21.

pšenice spolu bylo i poříditi „babky, tejkance, stracholce“. „K posejpaní a k omaštění“ koláčů vydáváno ročné příslušné množství „sejra“ a másla, a pro chuť kupováno z apatyky za půl druhé kopy koření, jímž tejkance a jiného způsobu koláče byly pepřeny a skořicovány. Rozumí se, že konšelé sami nepojedli z půl druhého kbelce pšeničného koláčů, alebrž mívali jistou summu na rozdání. Na faru posílali osm tejkanců, 2 babky, 1 stracholec, a k tomu přidávány pro splav tři pinty vína rejského a tři pinty červeného.

Velikou slavnost a hodokvas z církevního popudu mívali konšelé plzeňští také o třech Králích. O tom čte se v rukopise: „Na tři Krále bejvá koleda na rathouze, a vyjednávají se koflíky a kberce na stolici, kde pan prelát s kaplany sedá; k tomu bře se vína 4 pinty a dáva se pacholatóm píti po málu. Svíček voskových, nad každým pánem aby hořela jedna, kupuje se za 4 groše; po bílém penízi točené svíčky lojové na svícen velký aby byly rozizaty, a radní světnice před tím dnem aby byla vyklizena. Při té koledě dáva se prelátu kopa, literátóm kopa, kantorovi 10 grošů, magistrovi školnímu 10 grošů, zákóm 10 gr., kustošovi, varhaníkovi, zvoníkovi po 10 groších, služebníkóm při ouřadě po 30 groších.“⁴⁴⁾ Tedy rádné výroční slavnosti plzeňské bývaly, jakož z řádků svrchu psaných jde, nemálo nákladny.

K mimořádným hodokvasům a církevním slavnostem v Plzni mimo jiné sluší „nová mše“ čili primice. Mladého kněze, jenž první svoji mši sloužil, provázeli do kostela všickní konšelé z domu farního; po nové mši „paní purkmistrová dávala paním městkám voběd, však jen, pomohl-li čím pan farář“, a konšelé měli s novým knězem v radnici nebo na faře kvas, k němuž poříditi musili z obecních peněz zase koláče, a to tak, že vydávali k tomu půl kbele pěkné mouky a kvasnice, za koření po kopě platívali; koláče péci bývalo povinností selek z poddané vsi Skvrnan, kteréž, dostavše z Plzně mouku, dávaly ke koláčům všecko ostatní samy — „máslu, sejru, mazání a práci, krom kvasnic, ty se dávají z rathouzu“.⁴⁵⁾ V jiných městských počtech čítáš sic také leckdy o outratě „na kněze, jenž si šel pro pleš“, ale tu výlohu odbyl purkmistr literuský nebo kališník nějakým grošem, nejvýš kopou, a slavnosti ani hodů nebylo.⁴⁶⁾

Koncem století byly ouředních hodů outraty už všude z míry veliky a podivny. Některý příklad. V městě Boleslavi Mladé utraceno r. 1593 sto a devadesáte sedm kop, 22 grošů, 3 denáry!⁴⁷⁾ Některé rubriky v tom počtě, jenž sluje „Oustrata na svačiny při soudě“,

⁴⁴⁾ Hospod. zápisy plzeňské.

⁴⁵⁾ Tamže.

⁴⁶⁾ V Bělé platil r. 1577 purkmistr: „dvěma mladencům, že šli pro pleš do Frankfurtu, 30 grošů“. Umlauf, Bělá. Rukop. 171.

⁴⁷⁾ Kn. počtů v arch. mladobol. z r. 1593.

jsou zajímavé. Postřehujeme, že propili páni 126 pinet vína, pintu po 22—24 groších, nad to utratili 157 kop za rozličné chutné věci jako snědku, za maso, prasata, koření (5 kop), konfekty, vejce, máslo, (žejdlík po 4 groších), ocet, taflé perníku, paštiky, koroptvy a ptáky, kapouny, kapry, štiky, koláče a klobásy. Aniž to byla toho roku utrata hodokvasná všecka! V počtech dalších zapsáno ještě, že při lovích utratili páni za jídla i pití v krčmách 12 kop 39 grošů, což obojí tedy ouhrnnou summou vydá skoro 210 kop, a za tolik to lze koupiti dosti slušný v městě domeček!

Také v početních knihách městra Stříbra velmi snadno pohybeš, kterak časem konšelské kvasy se zdražovaly a zvětšovaly. 1512 nedosahuje utrata celoroční ještě ani čtyř kop.⁴⁸⁾ Otevírá-li knihu téhož města z druhé polovice století 16., uvidíš už notlivé svačiny po kopě, r. 1586 jedna svačina zaplacená byla pěti kopami;⁴⁹⁾ ba při pouhé snídani dosti často píteli páni víno za celou kopu peněz. A vezmeš-li zase pozdější knihu k ruce, hnedno shledáš hromádku outrat, větších nad dosavadní. Některý příklad. „Outraty u pana primasa, jak Martin Kupečka měl jeti Prahy, páni byli při společnosti, 1 kopa 31 grošů 3 denáry.“ 1595 odvádí ouředník Housenka za bílé pivo 864 kopy, a při odvádění propili s ním přítomní konšelé 6 kop 34 groše!⁵⁰⁾ Co: „Dána za čtyři pinty vína, které jsou s knězem Kašparem při řeřábku u pana primasa s pány literáty vypity, 1 kopa 22 gr. 2 denáry.“⁵¹⁾ Nemírné outraty jsou r. 1595 tyto dvě: „Jak charka Syrového se prodala, potom páni ráčili při společnosti bejtí, dvakráte 3 kopy (!)“ Kdo ví, stála-li chalupa 15 kop, a při protolik propito!⁵²⁾ A téhož roku druhá pitka zbytečně veliká, když páni, smlouvajíce s opatem kladrubským prodej dříví, utratili za víno bílé a červené pět kop, 25 grošů a 1 denár; nařed poslali panu opatovi ještě caltu za 14 grošů.⁵³⁾

V malých městech a městečkách ovšem byly pitky ouřední méně hojné, ale při skrovné pokladnici konšelé obyčejně zůstávali míře skrovnější. V počtech na příklad městečka Třebchovic vidíme, že utratili páni r. 1597 „při posudku a vyřizování i kladení věz obecních a sirotčích za jídlo a pivo“ — tedy v hlavní a nejvyšší schůzi výroční — jen 40 grošů; vína propil ouřad za celý rok u staré Rathouzské jen za jednu kopu.⁵⁴⁾ Co vypili odjinud a jedli, to nečinilo do roka mnoho nad 10 kop.

V Bělé, v městě větším, nebyli konšelé tak spořiví. Propilite se ojedli r. 1588 59 kop 43 groše! Ale k té míře došli teprve

*) Kn. stříbrská č. 182. 7.

*) Tamže č. 187. fol. 101. 107. 109.

*) Tamže č. 193. fol. 160.

*) Tamže fol. 147.

*) Tamže fol. 73.

*) Kn. stříbrská táž fol. 83.

*) Kn. třebchovická č. 24. F. 17.

po málu. R. 1522 stojí v registrech purkmistrských outrata vždy jen po několikú denárech; r. 1577 obsahuje hodokvasná outrata již také někdy po čtyřech kopách⁵⁵⁾ — ale naposledku jest rubrik o pití a jídle v knihách bělských tolik zapsáno, že bělský kronikář Umlauf, kterýž ty pitky počítal, nevrle napsal: „Zdá se, že bez korbele ani úřadování se dařiti nemohlo. Kdo v úřadě městském stál, ten byl na krmníku obecním.“⁵⁶⁾

Lze skončiti o tom. Čtoucí už snad jest přesvědčen, že ouřední hodokvas byl konšelským právem, z míry hojně a ochotně pozívaným. Říci konšelům bona fide, že bývají zpíti, že mnoho nahlížejí v konvice, to nemusilo býti v oných dobách žádnou urážkou, toť rozumělo se samo sebou. Rudolf Rychnovský z Rychnova, prose r. 1618 trutnovské konšely, aby nějakému Milerovi prominuli řeči, v opilství mluvené, směl jim v dobrém oumyslu a zdvořilým způsobem psáti: „Sami to uvažovati při osobách svých můžete, že z opilství ledaco se promluví, a tak hádám, že i vy, když při trunku jste, že ledaco promluvíte. Všickni se nejrozumnějšími zdáme, ale pochybujeme o naší rozumnosti, když jsme uzrali.“⁵⁷⁾

Na konec stojí za zmínku zvláštní, že sobě konšelé k hodokvasu dávali také housti. Vzkazujef r. 1583 varhaník kouřimský Hanzal konšelům, že koupil „instrument“ za 8 kop, aby měl „pány na čem obveseliti, když by ráčili časem při dobré kratochvíli bejti.“⁵⁸⁾

Vyčetše všelijaký hodokvas ouřední, se všemi důchody konšelskými přece nejsme ještě hotovi. Bývalytě konšelům a všem městským ouředníkům, od písaře až po biřice nejposlednějšího, o svátcích Vánočních z obecního měšce darovány vánočky, a o svátcích Velikonočních dostávali konšelé — aspoň v některých městech — po beranu. V Plzni dávány konšelům vánočky po čtyřech groších, písaři a služebníkům ouředním po 6 groších, pověžným, šatlavním po 4, zvoníku, branným po 2 groších; Zeleného čtvrtku „rozposyláno beránků 23“: spoluradní obdrželi po jednom, písař také tak, zbytek dán kněžím.⁵⁹⁾

V Hradci Jindřichově o Vánocích podělují se všickni, kdož jen poněkud k rathouzu příslušejí, „caltami“. Calta sluhova stála r. 1526 deset grošů. Nebyla tedy malá. Ve Střibře dávali o Vánocích rok co rok třiceti třem osobám — mimo radní pány a starší — „koláče“. Písař dostával koláč za 15 grošů, servus za 12, šafář za 8

⁵⁵⁾ Umlauf, Bělá. Rukop. str. 171.

⁵⁶⁾ Tyž 217. Už fol. 200 při roce 1588 rozložil se Umlauf tak, že napsal do výborného díla svého i tuto řádku: „Placeno toho roku za úřední jídla a chlasty 59 kop.“ Uvádím to proto, poněvadž „rázné“ ono slovo jest v nuce bezprostředným dojmem.

⁵⁷⁾ Listář trutnovský č. II. fol. 18. Museum.

⁵⁸⁾ Arch. mus. List kouřimský.

⁵⁹⁾ Zápisy hospodářské, plzeňské č. 3. G. 21. Mus. Č.

esný, „plunýř“, branní, ponocní, řezáci, mlatici, tesaři, „hroby-
“, pastýř, lazebník, šrotýři, bířic, každý po jednom koláči, za
groše porůzneném. I „bába, která při porodu bývá“, dostávala od
sledních let 16. věku koláč obecní za 4 groše.⁶⁰⁾

Snad všude v městech daření bývali konšelé o Vánocích též
bami. V Lounech r. 1541 dvacet šest kaprů koupeno k Štědrému
čeru za půl čtvrté kopy a rozdáno pánům; rok před tím koupeno
b za 5 kop.⁶¹⁾ Někde i zajáci a ptáky bývali darováni konšelé
onen den.

Staroměstští konšelé dostávali a zároveň rozdávali o Vánocích
kovou sílu „húscí štědrovečerních“, že to až na podiv. Rok co
k posýlávali „od obce“ nejprve nejvyšším úředníkům zemským
od r. 1564 i arcibiskupovi; dle rejstříku z r. 1612 osmnácte
úscí obdrželi konšelé radní, 24 húscí dáno pánům starším, 14
úscí obdrželi desetisoudcové, a 26 húscí dáno členům některých
řednějších úřadů městských; písařům vydáno húscí 30, farářům
rektoru universitatis, služebníkům rozličným asi 23 kusů po-
áno, a naposled čteme v rejstříku, že „čeledi všelijaké“, k níž
očítají hlásné, hodináře při orloji, přivozníky, branné, tržné, hrob-
níky, pacholky a jiné lidi (i vysloužilého starého kantora) vydáno
163 húscí. K tomu přičítati jest ještě 26 húscí daných „zadní
zběři, bez kteréžto býti město nemůže“, kamž slušela roku 1612
nejprve stará hrobnice, hospodář vězení, pacholci právní, pohodný
a kat.⁶²⁾ Mimo húscé rozdávány konšelům také v Staré Praze
o Vánocích ryby, jež i do škol posýlány a „vězňům i lidem chudým
a některým stavu vyššího“.⁶³⁾

Mimo svátky obvykli sobě nejedni konšelé žádati z obecní po-
kladnice dárky i při jiných výročních příhodách. Tak na příklad
v Nymburce r. 1611 dostával primas a purkmistr jarmarečného po-
kopé, písař 18 gr. a jiní méně.⁶⁴⁾

V některých městech sluší přičítati k důchodům konšelským
také příjmy z obecního hospodářství. Mělo-li město totiž několik
poddaných vsí, a lidé z těch vsí byli-li povinni platiti mimo úroky
a robotu, jakož bývalo nejobyčejněji, i slepice a vejce: prodávali
z těch slepic a vajec konšelé jenom některou část a ostatkem se
podělili. V počtech mladoboleslavských čteme ještě při r. 1619.⁶⁵⁾
e přijato „ouročních slepic“ 164 za rok právě psaný, a z nich
e rozdány „vedle starého zvyku“ panu primasovi čtyři, a deseti
ánům radním dostalo se po třech, konšelům obecním 13, úřed-

⁶⁰⁾ Kn. stříbrská č. 193. fol. 1. a fol. 11.

⁶¹⁾ Kn. arch. lounsk. č. 1. E. 12. R. 1527, poslali Lounští pro zajíce
Štědrému večeru až do Rakovníka. Kn. č. 1. E. 11.

⁶²⁾ Arch. pražsk. kn. č. 324. mezi fol. 102--103. je všitý rejstřík o tom.

⁶³⁾ Kn. č. 475 274. v arch. pražském.

⁶⁴⁾ Reg. počtů nymbursk. z r. 1611.

⁶⁵⁾ Archiv mladobolesl. Počty lit. D. r. 1619.

nikům důchodním 8, písařům 12, panu děkanovi a na dům bratrský 8, na hon zajíců k večerím 10 — ouhrnkem nechali si a rozdali 92 slepice a „po různu“ sousedům rozprodali slepic 72 po 6 gr. Vajec úročních bylo onoho roku — a zajisté i každého jiného léta, poněvadž povinnost sedlských lidí byla určitá — dvanácte kop a 49. Z toho vzal sobě primator kopu vajec, 11 osob radních vzali po 30, konšelé obecní po 20 vejcích; písaři tři přijali po třiceti vejcích a jiní služebníci obdrželi tolik, že summa vajec až na 37, která byla prodána, všecka rozebrána jest.

Při tom nelze ještě nezmíniti se, že k mimořádným důchodům konšelským náležely i všelijací jiní užitkové z obecného hospodářství, jakožto palivo a obilí; také mívali konšelé důchod in natura z některých ouředních prací, na příklad brávali leckterous pítu vína a piva „na košty“. ⁶⁶⁾ Po těch koštech teprve usazovali šenkérům sazbu. Leč o těch věcech místněji položeno bude v knize o městském hospodářství. Lze tedy tvrditi, že opatrným konšelům oněch dob ani za mák neušla příležitost sobě zistná a prospěšná. V Lounech sobě i světlo k nočním chůzím z obecního měsíce kupovali. Stojítě psáno r. 1577, že rozdali mezi sebe „obecní fakule“. Jednu že spálil Adam, „když jel do Prahy přede dnem“. ⁶⁷⁾ Býl úřad konšelský tučný velmi. Proto nemile čte se, že konšel Jan Provázek v Králové Hradci r. 1543 přísahou se měl očistiti, že jsa ke kšaftu Jakuba Janečka spolu s jinými konšely zván, trahlicí s penězi „neodmekli“ a peněz k svému užitku neobrátili. ⁶⁸⁾ Nepoctivě lovití věru konšel nízádný nemusil.

Naposledku budiž ještě dotčeno, že v městech venkovských konšelé na každou svatbu bývali zváni k hodokvasu. Ale v Kouřimě musili za to své hodování vždy půjčovati obecních koní svatebníkům. ⁶⁹⁾

⁶⁶⁾ R. 1542 v Hofe šepmistr za 4 neděle v morn, čtyřicetkrát a dvakrát víno sadil, a z toho 66 pinet k svému i servusů trunku užil. Kořinek, Pam. 62.

⁶⁷⁾ Arch. lounsk. kn. č. 1 A. 1. fol. G. 19.

⁶⁸⁾ Arch. zemsk. kn. appell. č. 3. fol. 268.

⁶⁹⁾ Manual kouřimský z r. 1618. fol. 12. a j.

KAPITOLA SEDMÁ.

O městském písaři a kanceláři.

Jen v malých městech bývalo po jednom písaři; v městech někud větších bývali vždy a vsude písařové dva, z nichž jednomu kali starší a větší (protonotarius, notarius), v Písku zvali ho 15. století i „nejvyšším písařem“; ⁷⁰⁾ druhý slul mladší, menší. Obcích velikých bývalo písařů koliks. V Praze Staré už r. 1512 čítá se 27 písařů jiných všelikterakých, kteří opisovali, vpisovali posluhovali psaním při rozličných městských úřadech. Pražský nejvyšší písař slul kancléřem ⁷¹⁾ a měl na kancléřský titul bezpochyby i jaké privilegium, neboť, zapovídaje r. 1537 novoměstskému písaři ho titule, Ferdinand I. dí: „Vy na takový titul obdarování neáte, poroučíme Vám, abyšte od takového předsevzetí přestali.“ ⁷²⁾

Nejnižšího způsobu písaři byli ti, kteří opisovali „na čisto“, těm říkáno ingrossatori. V městech moravských valných mívali 16. století po dvou i po třech radních předních písařích, a to příčin jazyka. V Jihlavě byl jeden písař „český“, jiný „německý“, třetí psával věci přes pole obojím jazykem. ⁷³⁾

Kteraký měl písař radní býti a které služby mu bylo konati? obojí otázce stručnou odpověď čteme v prastarém privilegii krále ělavy II. r. 1299, ⁷⁴⁾ že má býti písař člověk „obecný, učený, rný“, jenž dostatečně umí skládati listiny měšťanův a jednati ci právní, a který všem „lůbezně posluhuje“.

Má radní písařství svůj rozvoj, svoji historii. V nejstarší době l v písaři všecek sklad právní a politické zkušenosti; dí Car-

⁷⁰⁾ Arch. píseck. kn. pam. fol. 18.

⁷¹⁾ Původu nepovědomého. Nejprv jeví se v Star. Letop. 1494. V Novém stě mu říkali „písař nejvyšší“, o čemž viz kšaft při D. Z. Miscell. č. 26. D. 17.

⁷²⁾ Chaos v arch. pražském.

⁷³⁾ D'Elvert, Iglau 204.

⁷⁴⁾ Čelakovský, Codex č. 7.

nikům důchodním 8, písařům 12, panu děkanovi a na dům bratrský 8, na hon zajíců k večerím 10 — ouhrnkem nechali si a rozdali 92 slepice a „po různu“ sousedům rozprodali slepic 72 po 6 gr. Vajec úročních bylo onoho roku — a zajisté i každého jiného léta, poněvadž povinnost sedlských lidí byla určitá — dvanácte kop a 49. Z toho vzal sobě primator kopu vajec, 11 osob radních vzali po 30, konšelé obecní po 20 vejcích; písaři tři přijali po třiceti vejcích a jiní služebníci obdrželi tolik, že summa vajec až na 37, která byla prodána, všecka rozebrána jest.

Při tom nelze ještě nezmíniti se, že k mimořádným důchodům konšelským náležely i všelijací jiní užitkové z obecného hospodářství, jakožto palivo a obilí; také mívali konšelé důchod in natura z některých ouředních prací, na příklad brávali leckterous pinta vína a piva „na košty“. ⁶⁶⁾ Po těch koštech teprve usazovali šenkérům sazbu. Leč o těch věcech místněji položeno bude v knize o městském hospodářství. Lze tedy tvrditi, že opatrným konšelům oněch dob ani za mák neušla příležitost sobě zistná a prospěšná. V Lounech sobě i světlo k nočním chůzím z obecního měsíce kupovali. Stojitě psáno r. 1577, že rozdali mezi sebe „obecní fakule“. Jednu že spálil Adam, „když jel do Prahy přede dnem“. ⁶⁷⁾ Byl úřad konšelský tučný velmi. Proto nemile čte se, že konšel Jan Provázek v Králové Hradci r. 1543 přísahou se měl očistiti, že, jsa ke kšaftu Jakuba Janečka spolu s jinými konšely zván, truhlíci s penězi „neodmekli“ a peněz k svému užitku neobrátili. ⁶⁸⁾ Nepectivě lovití věru konšel nížádný nemusil.

Naposledku budiž ještě dotčeno, že v městech venkovských konšelé na každou svatbu bývali zvaní k hodokvasu. Ale v Kouřimě musili za to své hodování vždy půjčovati obecních koní svatebníkům. ⁶⁹⁾

⁶⁶⁾ R. 1542 v Hofe šepmistr za 4 neděle v morn, čtyřicetkrát a dvakrát víno sadil, a z toho 66 pinet k svému i servusů trunku užil. Kořinek, Pam. č.

⁶⁷⁾ Arch. lousk. kn. č. 1 A. 1. fol. G. 19.

⁶⁸⁾ Arch. zemsk. kn. appell. č. 3. fol. 268.

⁶⁹⁾ Manual kouřimský z r. 1618. fol. 12. a j.

KAPITOLA SEDMÁ.

O městském písaři a kanceláři.

Jen v malých městech bývalo po jednom písaři; v městech velikých větších bývali vždy a všude písařové dva, z nichž jednomu dí starší a větší (protonotarius, notarius), v Pisku zvali ho 5. století i „nejvyšším písařem“; ⁷⁰⁾ druhý slul mladší, menší. V městech velikých bývalo písařů koliks. V Praze Staré už r. 1512 stá se 27 písařů jiných všelikterakých, kteří opisovali, vpisovali a sluhovali psaním při rozličných městských úřadech. Pražský nejvyšší písař slul kancléřem ⁷¹⁾ a měl na kancléřský titul bezpochyby také privilegium, neboť, zapovídaje r. 1537 novoměstskému písaři o titule, Ferdinand I. dí: „Vy na takový titul obdarování nechtě, poroučíme Vám, abyšte od takového předsevzetí přestali.“ ⁷²⁾

Nejnižšího způsobu písaři byli ti, kteří opisovali „na čisto“, čemuž říkávali ingrossatoři. V městech moravských valných mívali 6. století po dvou i po třech radních předních písařích, a to třech jazyka. V Jihlavě byl jeden písař „český“, jiný „německý“, četř psával věci přes pole obojím jazykem. ⁷³⁾

Kteraký měl písař radní býti a které služby mu bylo konati? Obojí otázce stručnou odpověď čteme v prastarém privilegii krále Ladislava II. r. 1299. ⁷⁴⁾ že má býti písař člověk „obecný, učený, správný“, jenž dostatečně umí skládati listiny měšťanův a jednati právních, a který všem „lfběžně posluhuje“.

Má radní písařství svůj rozvoj, svoji historii. V nejstarší době v písaři všecek sklad právní a politické zkušenosti; dí Car-

⁷⁰⁾ Arch. píseck. kn. pam. fol. 18.

⁷¹⁾ Původu nepovědomého. Nejprv jeví se v Star. Letop. 1494 V Novém městě mu říkali „písař nejvyšší“, o čemž viz kšaft při D. Z. Miscell. č. 26. D. 17.

⁷²⁾ Chaos v arch. pražském.

⁷³⁾ D'Elvert, Iglau 204.

⁷⁴⁾ Čelakovský, Codex č. 7.

chiesius: „Starí k tomu příčinu měli, že všechny jejich soudové a právní rozepře na takové osobě záležely, na takové věci jiní měšťané žádného pozoru neměli.“⁷⁵⁾ Ale v dobách pozdějších, kdy do městských rad vcházelo hojně lidí vzdělaných, a kdy pro hádavost a sudivost doby kde jaký čipernější člověk městský byl hotovým juristou, změnilo se převážné postavení radního písaře tak, že na konšelé znalecky a měrou pronikavou kontrolovali práci kancelářskou, soudní i důchodenskou a učinili z něho — při vši jeho veliké váze — služebníka podřízeného tu víc, méně onde.

Byl-li v radě jen jediný radní písař, byly jeho práce dle přísahy rakovnické tyto: „zapisovati svědky, kšafy, ortely“, ku kterýmžto třem pracím pojila se přísahá, hrdelní⁷⁶⁾ povinnost, chovati je v tajnosti a nepronášeti; dále měl notarius „upřímně a bedlivě zapisovati trhy, smlouvy, kvitance, peněz kladení, postupování, odevzdávání, plnomocenství“.⁷⁷⁾ Bez povolení purkmistra ovšem ne psáti ani výpisů vydávati nesměl.

Tyto všechny práce zůstaly radnímu písaři i v těch městech, kde měl k své ruce písaře mladšího; radní písař koncipoval, mladší opisoval. Kde však byli písařové důstojností sobě poněkud rovni, počítajice se za „radního“ písaře „prvního“ a „druhého“: tu nastalo dělení konceptní práce. V Praze mívali písaři už v době husitské rozdělenou práci na tři. Nejvyšší písař, jemuž platili do roka 50 kop grošů, psával „listy kšaftovní, listy poselací a ortely, které konšelé v radě vyřkli“. Písaři menšímu za plat 24 kop ukládalo se psáti „trhy viničné i domové i dluhy, kterýmž se lidé přiznávají, také listy na zdi, okna, světla, vody i všechny meze“. Písař „berniční“ měl plat 12 kop a smíval také choditi s pány ku kšaftům, ale hotový kšaft musil odevzdati do kanceláře písaři nejvyššímu, aby pečeť přiložil. Jináče psal jenom berně do rejstříka. Čím více obec Pražská Stará i Nová se rozmáhala, tím větší nastalo dělení práce. Tak na příklad převzal v obou městech písař šestipanský psaní listů „na okna, vodu, světlo“ a jiné věci městského hospodářství; i k pouhému „přijímání svědomí k soudům zemským a komorním“ nařídili sobě Novoměstští zvláštního písaře;⁷⁸⁾ v obou městech byli mimo to k mlejnému, k špitálům, k vápenici, na Starém městě i k mostu a k ungeltu, vydání písařové zvláštní. V městech venkovských, když nestačil písař, volali na pomoc školní žáci.⁷⁹⁾

⁷⁵⁾ Stav městský, Carches. 318. 319

⁷⁶⁾ Koldín, B. LV. Na proraďu úředního tajemství hrdla ztráta. Jaroslav z Pernštejna chtival na svých písařích o tajnosti v službě zvláštní reventy, „budouc potomně v službě nebo nebudouc“. Lístář perňštejský z III. fol. 191. v Mus.

⁷⁷⁾ Arch. rakovn. lit. H. sv. 2.

⁷⁸⁾ Arch. pražsk. č. 332. fol. 132.

⁷⁹⁾ Reg. vydání z Hradce Král. R. 1605 povolání jsou tři mládenci školní, aby pomáhali písařům; protrávili 22 grošů

Ke kšaftům chodívali přední přísežní písařové všude v městech, neboť to byla práce zjištná; nejen konšelům, než také jim os padlo. V starší době psávali písařové u smrtelného lože ft na tabulky a potom „teprve ingrossovali neb opisovali tu, ž náleží v radě“; ale již v prvních letech století 16. pominul k ten pro mnohé šidby, a písařové psávali u lože hned na ír.⁸⁰⁾

Zapísování svědků do knih bývalo prací jen přednímu písaři slušnou, a to tak přísně, že Rakovničtí, když se jim rozstonal 1577 slavný písař radní David Krinitus, poslali do sousedního rašecího o písaře přísežného. Mladší písař rakovnický sloužiti směl.

Také bývalo radního písaře samotného povinností zapísovati chod městský, pokud nebyl tak obsírný, že k němu voleni pířové zvláštní. A tu nejtrudnější práce bývala při závírce počtů, ž je přišel podkomoří neb vrchnost prohlížet. O tom písař rakovnický r. 1588 píše komusi mrzuté: „Celý advent téměř v obecch počtích sme ztrávili, a co více času do obnovení pozůstává, n se s tímž počty ztráviti musí.“⁸¹⁾ I v Staré Praze, když bylo velké rozdělení práce, stanovil rád, „aby k penězům obecním a páni a jeden z písařů „radních“ volen byl, a ti že každý rok inům jiným i obci počet činívati mají“.⁸²⁾ Zapísovati důchod ěstský byla na všecken způsob práce i v nevelikém městě velika, ž-li na všecko všudy jediný „radní“ písař. Šimon Žlutický o ní še r. 1595 do rady města Rakovnického:⁸³⁾ „Všecko, což obci to a všelikým oučetníkům z strany register zapotřebí bylo, právní sirotčí věci jsem zastával a sobě dne ani noci nevážíc, podnikal, ničemž jiném sobě pomoci činěné nemaje, jediné že se věci záušní do register hlavních skrze služebníky purkmisterské vpisovaly. Purkmistrská však registra, solní, bílého piva, obzvláště pak ingrossování zápisů rozličných do knih gruntovních, právních akcí zastával jsem. Prosim o mladšího písaře, neboť bez pomocníka osti činiti své povinnosti nemohu, mnohé věci právní se tudy pouštějí a do knih, jakžby náleželo, se neingrossují.“

Radní písař povinen byl také pracemi mimořádnými. Kdekoli ylo co jednati přes pole, poslali jeho s primasem nebo některým ým konšelem. Nejčastěji bývali písařové odevšad k sněmům vy- ýláni. Kdykoli bylo poslati kam deputaci a poselstvo, býval písař tom, a neřádkráté mluvil za ostatní, obzvláště šlo-li o to, po- ědětí řečí umělou, latinskou. A měl i v tom přísné soudece nad ebou: věhlasný Nepomučan a básník David Krinitus, když r. 1562

⁸⁰⁾ Kn. komorn. soudu č. 7. G. fol. K. 13. r. 1535.

⁸¹⁾ Notule poselacích listů. Lit. E. v arch. rakovn.

⁸²⁾ Arch. pražsk. č. 326. fol. 10.

⁸³⁾ Arch. rakovn. kopiář lit. E. sv. 3.

císaře ozdobně vítal, doslýchal pak o sobě na své uši, navrátil se domů, že vítal císaře „kepsky“.⁸⁴⁾

Vláda od dob Ferdinandových dosti často radním písařům nakládala mrzutou práci bernickou, za kterouž ovšem poskytována mimořádná odměna.⁸⁵⁾ A že ta práce bývala mrzuta, o tom čteme v soukromém listě písaře rakovnického, psaném do Slaného císařskému rychtáři Mrázovi: „Bídné práce bernické že mi nepřejete. Vám děkuji. Skusili ste toho, že taková munera sunt onera. Já věřím Bohu, že mi pomocníkem býti a tu kuklu od toho, kdo jest mi již skrojil a ušil, přes rok vzložití ráčí.“⁸⁶⁾

K veselejším pracím slušno přičísti všechny příležitostné spisy, básně, nápisy, které musívati písařové jakožto lidé od péra nejen obci o slavnosti a jiné případnosti, ale i sousedům o křténkách, svatbách, pohřbech psávati.

Hovoříce o povinnostech a pracích písařových, nemůžeme na konci nezmíniti se o tom pokuse, který učinil s písaři městskými po bitvě bělohorské Liechtenstein. Pražskému písařovi r. 1622 totiž poručil, „jestli by kdo z soudců něco proti J. M. C. nebo správě města radil, aby na to obzvláštní pozor dal a potom hejtmanu neb císařskému rychtáři v známost uvedl, podobné kdyby z obecních osob kteří co proti J. M. Císařské chtěli praktikovati“.⁸⁷⁾ Nápodobně Liechtenstein poručil písařům venkovských měst.⁸⁸⁾

Teď otázka: k pracím, svrchu vyloženým a nemalým, kteréž osoby za písaře bývaly povolávány? Od starodávna byli to lidé akademického vzdělání, „homines literati“.⁸⁹⁾ Nejprvnější jihlavský písař, ježž prameny znají z r. 1270, byl olomoucký kanovník Dětrich.⁹⁰⁾ V počtě staroměstských písařů nejeden jest, jenž nechal professorské stolice v universitě a šel na radnici písařovat, a v každém městě českém za všecken čas 15. a 16. věku beze snadů najdeš universitní mistry neb aspoň bakaláře, kteří byli městskými písaři. Stačí tu zajisté pouhá zmínka o Prokopu Lupáčovi, jenž zanechal v universitě děkanování (1565), odešel do Domažlic za písaře.⁹¹⁾

⁸⁴⁾ Arch. rakovn. kvatern č. 125. Směšnou příhodu o nezdařené vřítí řečí nějakého písaře německého vypravuje Gwarinoni na str. 306. (Grewel. Maje vřítí biskupa, písař městský prý v strachu začal: „Ctihodný v Bohu Otci, Synu a Duchu svatém“ -- a v tom zarazil. Biskup přívětivě odmítl těch slov, prý mu nenáleží. Písař začal znova a zase tak. Biskup odmítl různě. I tu popadl písař ruku biskupovu řka: Nu tak tedy, vítejte nám.

⁸⁵⁾ R. 1561 poroučí arcikníže Ferdinand, aby městský písař v Klatovech Jan Záhrobský stal se výběřčím posudného, a za to aby mu Klatovští vydali ročně po 13 kopách česk. Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 69. fol. 371.

⁸⁶⁾ R. 1601 arch. rakovn. Kopiař z r. 1598.

⁸⁷⁾ Arch. pražsk. Chaos.

⁸⁸⁾ Arch. musej. listiny z Mosta.

⁸⁹⁾ Jím přičítají se zásluhy v rozvoji práva. (Receptce římského pr.) Rösler, Dt. Rechtsd. I. 174.

⁹⁰⁾ Boček, Dipl. IV. 43.

⁹¹⁾ Mezi písaři pražskými od r. 1542—1600 vyskytuje se mistr Adam V dička z Radkova (1555), mistr Jakub Kodicillus (1559), mistr Pavel Kristi

Snadno proměňovali školní mistři a bakaláři svoje učitelství v písařství, jenom asi uvažovali při tom, co je zistněnější.⁹²⁾ Když k němu kdysi sháněli písaře, „povahy v životě svým lidem vůbec čestného“, psali jim Plzeňští o dvou kandidátech listem, na poněkud tehdejších poměrů zajímavým. Praví: „Slyšeli jsme, že by panem mistrem učení lipského, řečený Henricus Scribonius, rodilý z Tejna Horšova, měl by se přibrati do Litoměřic a na místo mistra pana Hosembergia, kterýž nyní za učitele králů mladých přijat jest, vstúpiti; také byl jest u nás před lety školním správcí Jan Hosijs, již také mistrem učiněn téhož učení lipského, kterýž tento čas ve Vídni při panu biskupovi vídeňském jest; tomu jsme porozuměli, že by se Vaším Opatrnostem kterýchžkoli z nich vybrati mohl, ale nevíme, chtěl-li by který z nich o tu službu rozjíti.“⁹³⁾

V starší době (v 13. a 14. věku) nezřídka býval úřad písařský spojován s učitelským docela.⁹⁴⁾ Na příklad: první známý písař z Bělé koncem věku čtrnáctého byl spolu správcem školy. Dleňím obyčejem byla věc ta minula sama, a učitel pomáhá za písaře jen v nouzi.⁹⁵⁾

Byl-li pak bakalář nebo mistr vzdělán na povolání knězovo, učitelovo: však, stav se písařem, v právech zahanbiti se nedal. Mnohý, i když byl písařem, po celých Čechách sháněl a sbíral ortele právníků, a snašel si je ve sbírku, aby uměl pak moudře a zkušeně raditi jiným konšelům a ovšem někdy také sobě.⁹⁶⁾ Sbírka takových záznamů se kolikrát dosavad. V jedné, již chovají v Polně, je také výrok, kterak písař ostříhati musil svojí právní sbírky. Pod snůškou právních pravidel a ortelů, alfabetycky sepsaných, stojí totiž odepsáno: „Finitum per me Vencesl. Hanzličikem Teutobrodinum, Notarium reipublicae Polnensis 1584.“ Tuto zásluhu mnil mu někdo upírati a proto seškrtal zápis. Ale Hanzličík písař, shledav útok, podepsal zase: „Kdo mi toto překanceloval, neschvaluji mu, ať se mi je chtěl ukrásti.“⁹⁷⁾

Slavovský (z Koldína † 1589), Jan Gamaryth z Rovin, mistr Venceslaus Pisenus (1565), Vít Ophthalmius bakalář (1581), Simeon Kohout z Lichtenfeldu (1589), Bartoloměj Havlík z Varvažova (byl jen druhým radním písařem r. 1595), Petr Písecký z Kranichfeldu (1594) — jména to v literatuře české velmi zvučná! Dlouhý a zajímavý seznam novoměst. písařů viz v arch. pražsk. č. 332. fol. 131.

⁹²⁾ Zvláště po bitvě bělohorské rádi zbavovali se učitelé úřadu svého a přisílili se o písařství. Příklad o Laurenci Třeboňském r. 1633. Arch. mus. listiny z Kostelce Černého.

⁹³⁾ Arch. plzeňsk. lib. exp. č. 11. fol. 53.

⁹⁴⁾ Emler, Reg. II 419. Sifridus v Německém Brodě byl notariusem učitelem r. 1289. Podobný doklad v Bočkově Cod. dipl. IV. 344. ze školy v Jihlavě.

⁹⁵⁾ Naposled jsme našli učitele v takové písařské službě v počtech bernoušských r. 1517. Obdržel „kopu bakalář školní služby písařské, když přišel do Berouna s vosadními sv.-Vojtěšskými“. Kn. nejstarší v arch. berounském.

⁹⁶⁾ Arch. plzeň. č. 4. 147.

⁹⁷⁾ Arch. v Polně. Kn. právní.

Za mladšího písaře druhdy brávali i studenty, jakmile z akademie. Píše Rakovničan Žlutický komus o sobě zprávu r. 1547: „Jak sem z kolleje Rejčkovy domů se odebral, hned jsem k vinnosti mladšího písaře povolán byl a v písařství až posud trvám.“⁹⁸⁾ Ale bez nějaké zkoušky nebylo. Píšet též Žlutický svých pamétech, že „přepisoval kšaft Alžběty Strípkovy ru pana Krinita, písaře radního, psaný v domě téhož Krinita; za mne do kanceláře nad durchfartem proti pivovaru“. To byla zkouška — klausurní.

Nymburští nepřijali r. 1566 Václava Dejmků z Lysé za písaře ani když za něho přimlouval se pan hofrychtér! „My tak kv toho učiniti nemůžeme,“ psali pánovi, „lečbychom prve o hod osobu, a mohl-li by se nám ku právu trefiti, poněvadž nemáme se u nás sbíhají, převzděli.“⁹⁹⁾ I protož leckde brali písaře zkušeni. „na košť“, „na průbu“ delší, při čemž kandidáty ch na stravě. V počtech pardubických r. 1540 čteme, že vydáno sařům, kteréž drželi na stravě pro zkušeni jich, zdali by se k trefiti mohl, 3 kopy 26 grošů míš.“¹⁾ Při jménech písařů městských v druhé půli 16. věku leckdy zvlášt připomíná se „vzati byli na průbu.“²⁾ „Na košť“ brávali písaře v Hradci Ji chově podle vzoru zámeckého. O koštu zámeckého písařství hejtman Štastný z Pleší r. 1557 Joachimovi z Hradce: „Ten zdá se, že se bude moci hoditi, jakož pak jemu sem dal ps menáno, co by na práci míti a čeho se dotekjati měl, ačkoli sl veliké žádal, ale já mu to předkládal, aby sobě tak vysoce ne nýbrž na košťování rok pokusil, bude-li se dobře chovati a v sloužití, že mu může dobře služba hejti polepšena mimo n jeho, a tak sem s ním zavřel na 16 kop míš. a k tomu šat Tu jest „košť“ patrně spolu i „provisorium“ služebné.

Starého písaře obyčejně nepropouštěli ze služby zholá: bý mu prve uvěsti nového písaře, svého nástupce, do práce. Na př v Pardubicích platili r. 1547 „písaři starému Janu Kavkovi i losti za to, že sedal některý čas v radě pro zvyk nového p 6 a půl kopy.“⁴⁾ Někdy se stalo, že starší písař radní, na bylo znáti, že již na službě dlouho nepobude, z poručení musil k sobě za včas přibrati písaře mladšího za „druhého vyučenou, jakož o tom zachoval písemnou paměť Žlutický, připomínaný.“⁵⁾ „Pan purkmistr, páni a páni starší, poručiv

⁹⁸⁾ Arch. v Rakovni. Kopial. Missiv. r. 1589

⁹⁹⁾ Arch. nymb. kopial z r. 1556 fol. 284.

¹⁾ Počet pardub. č. I. r. 1540

²⁾ Arch. pražsk. č. 332. fol. 131.

³⁾ Tischler, Kopial star. písemn. památek. Rkp. str. 213.

⁴⁾ Počet pardub. č. I. r. 1547.

⁵⁾ Zprávy jeho o těch a jiných věcech jsou převzácny. S téží n druhý písař městský, jenž by svoje nejsoukromnější věci psal do ou kopialů městských! Právě citovaná věc zapsána v kop. lit. E z r. 15

z rady vystoupiti, deliberaci svou měli o dosazení druhého písaře, a po vykonání jí dali mne povolati, a skrze primasa Jana Píseckého promluvili v ten smysl, poněvadž David Krinitus (přední písař) častými nemocemi od Boka navštíven bývá a do rady choditi nemůže, že jsou osobu mou k tomu obrali, abych za druhého písaře dosazen byl, a protož abych tomu odporen nebyl a ve jméno Boží učinil závazek.“ K tomu prý odpověděl „mladší“ písař Žlutický: „Toho podání jsem se nenadál, také na ně mysliti neuměl; já abych pana Davida zastával, vidí se mi nemožné býti, nebo jak každodenním téměř zkušněním v známost vešlo, já jsem člověk velmi mdlý a nerozumný a k té práci nedostatečný: však přišlo-li by k tomu, že by pan David dále pracoval a mne v té práci podle sebe trpěti chtěl, nebyl by mi ten nedostatek zdraví jeho nesnesitelný, poněvadž s ním jakožto discipulus cum magistro rozmlouvání a exercitaci míti bych mohl.“

Další otázka naskytá se, kdo že volil radního písaře městského? Konšelé králových měst se staršími od starodávna toho práva sobě hájili, že jen jim sluší voliti písaře; v městech poddaných zase hájila sobě toho práva vrchnost. Už v privilegii Staročestských r. 1299⁶⁾ povoluje Václav II., aby volen byl „notarius et juratos et alios maiores civis“. A protož, když král Václav IV. 1408 chtěl „z moci své královské posaditi v radě písaře sám“, dopustili mu toho a uhájili sobě staré právo a svobodu, a „tak kdy král, ani kto jiný, než konšelé a starší z vobce sobě sú písaře volili. a k tomu všecka obec vždy svú volí přidávala.“⁷⁾ Všecka obec k volbě raději volají, nežli by dopustili vyššímu omukoli míchati se do práva toho. R. 1413 na příklad byvši volna „propter ardua negotia“, všecka obec usnesla se, aby městský písař „propter infirmitatem ab officio styli civilis“ vyzdihován nebyl až do konce života svého, alebž aby mu přidán byl pro nedostatečnost jeho zástupce a pomocník.⁸⁾ A r. 1439 zase čteme,⁹⁾ že sešli se konšelé novoměstští „e plenario consensu magnae civitatis de ordinando prothonotario“, poněvadž byl umřel Ondřej písař, tu prý všickni jednomyslně se snesli, aby stal se písařem starším dosavadní „junior notarius“ Prokop.

Zůstalo tak ve všech městech královských až do jich pokoření oslabení po bouři r. 1547. Ovšem snažil se o větší moc po té stránce Ferdinand I. již dávno před revolucí. Charakteristické jest, už roku 1535 psal o písaři nymburském, od městského ouřadu napně potrestaném, že „Nám jest přísahou zavázán a na Nás nic toho nebylo vzneseno, aby co provinití měl.“¹⁰⁾ Po revoluci bylo

⁶⁾ Čelakovský. Codex č. 7.

⁷⁾ Arch. pražsk. č. 331. 8. Též v rkp. strahovském č. X. III. 20. fol. 467.

⁸⁾ Při D. Z. Miscell. č. 11. fol. B. 18.

⁹⁾ Při Deskách Miscell. č. 14. fol. T. 20.

¹⁰⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 13. str. 425.

jináče. Ačkoli i potom volba zůstala v rukou konšelů a starších, nicméně podkomoří a komora dovedly všude nepochybný vliv aspoň potud provozovati, že konšelé brávali u nich o to radu předchozí. Co se naobstoupali v Praze a nadopisovali hofrychtěři, podkomořímu a „nasolicitovali v komoře“ Rakovnickané r. 1585, aby mohl písaře mladšího pozdvihnouti na staršího!¹¹⁾ A když toho došlo, teprve potom „po učinění hrozného závazku v přítomnosti drahně sousedů písař nový jest vyhlášen“.

V poddaných městech bylo působení vrchnosti nebo jejího zástupce ve volbu písařskou větší nežli v městech královských. Někde vrchnost sázela písaře sama docela. Na příklad v Prostějově volil Jaroslav Pernštejnský písaře sám a dokazoval konšelům, že vidy tak činivali jeho předkové.¹²⁾ Z dokazování toho plyne, že se Prostějovští některak panské volbě vzpírali. S Horažďevjovickými hádal se o písařskou volbu Theobald Švihovský ještě při roku 1615, ale pustil jim ji konečně.¹³⁾

Písaři vydávána přísaha čili povinnost. V Stříbře roku 1522 přísahal Jan Kantor na písařství: „Slibuji a přísahám panu purkmistru a pánům starším i pánům obecním i vši obci města tohoto že tento úřad věrně a pravě spravovati budu, tajnost rady zachovávatí zde na rathouze neb u pana purkmistra neb kdežkoli, kšafy všecky, dokudž na rathouze se nevyhlásí, v tejnosti zachovati, toho všeho jinak nečiníti pro strach, pro dary, pro přízeň ani pro nepřízeň; tak mi pán Bůh pomáhej i všickni svietí“.¹⁴⁾

Tat přísaha nejprostější, kterou známe. Všecky vsudy jiné jsou již o to hojnější, že se přísahá nejprve Bohu, pak císaři nebo králi a posléze purkmistru a obci. V Novém městě přísahal písař v šestnáctém věku i Materi boží.¹⁵⁾ V Blatné přísahal písař, Bohu, Panně svaté a „pánovi a panu hejtmanovi, od jeho milosti páne postavenému“.¹⁶⁾

Prísaha písařova nebývala bez slavnostního některého obřadu. Obřad podivný známe z města Hradce Jindřichova z r. 1618. „Jan Drahovský, písař městský, povinnost na zámku činil před ouřadem, kleče u stolu v pokoji pana hejtmana, a takovou povinnost jemu vydával dvojitíhodný prelát v přítomnosti pana děkana. Na hlavu mu rohatej biryt preiát vstavil, po přísaze sekrýt zlatý na prst mu vztrčil, papír, kalamář, péro do rukou mu dal.“¹⁷⁾ Možná, že byl tenhle obřad vymysl Slavatův na uhrození písařovo, neboť musil písař kleče tenkrátě pánům slíbiti, „kdyby uslyšel co o víře kate-

¹¹⁾ Arch. rakovn. kopiai lit. E. z r. 1560.

¹²⁾ Listář perňštejnský č. 3. fol. 41. Mus.

¹³⁾ Arch. musejní. Listiny horažďevjov.

¹⁴⁾ Kn. stříbrská č. 182. fol. 257.

¹⁵⁾ Arch. pražsk. č. 332. 39.

¹⁶⁾ Privíl. blatenská v Mus. fol. 45.

¹⁷⁾ Arch. v Hradci. Reg. pamětní z r. 1610. fol. 84.

lické mluvíti, že hned dá skrze psaní arcibiskupu věděti“. Jinde odbyli snad věc prostěji, ale přec tak, že dojem na přísahajícího byl veliký. Píšeť o něm Žlutický r. 1586: „Dnes starostlivou práci písařství z uložení božského, také na milostivé poručení J. C. Milosti i vůlí úřadu našeho, učiniv na to hrozný závazek, k sobě jsem přijal, v kterémžto aby Bůh pomocí Ducha svatého nápomocen býti ráčil sobě žádám. Amen“. ¹⁸⁾

Písař jest první z městských ouředníků, jenž na čas býval najímán a placen. Činil-li se službou vhod, trval ouřad jeho do života. ¹⁹⁾ V Praze míval v 14. věku písař byt v radnici, oblek a čtyřicet kop českých ročně. Plat ten později vzrostl na 90 kop, ale měl písař chovati z něho tři koně. V době husitské ustrnul plat prvního písaře na 50 kopách; „ze šatu již nesměl pánů napomínati“. Vídeňskému písaři placena v 15. věku asi polovice platu pražského. ²⁰⁾ O platech písařských v městech venkovských z té doby jsou zprávy kusé. V Rakovníce dávali r. 1440 písaři čtvrtletně 26 grošů českých, nic víc. ²¹⁾ V Hradci Jindřichově o 40 let později už měl písař hotové čtyři kopy do roka, caltu k Vánočům, střevíce po 5 groších a bydlil v obecní „jistbičce“; ²²⁾ roku 1491 pozorujeme v knize, že má písař „domeček písařský“, kdež mu obec sklo v oknech opravuje, a „poněvadž registra srovnal a summoval“, dávají mu konšelé „na láznu 2 groše“ a k hodům Vánočním opět „na láznu“, ale už jen 7 denárů. Od r. 1490 postřehujeme v knize písaře dva; a poněvadž od r. 1501 platí páni „za podružství písařovo“ čtvrtletně kopu, ²³⁾ jest patrnó, že se z obecní jizby vystěhoval a bydlil kdesi v nájmu; konšelé mu platí za byt.

Kouřimští platívali písaři radnímu od r. 1484 ročně 12 kop — farář měl téhož roku 16 kop, což připomínáme na přirovanou; jen že faráři dávali v rozličné roční případnosti příspěvky na posvícení, svátky, lázně a půl sudu piva, kdežto v registrech není o písařových vedlejších důchodech nic. ²⁴⁾

V Kutné Hoře dávali r. 1495 písařům služby týdenní, kterouž zvali „stojecím“ (stanc), po 24 groších, k tomu za roucho letní po 2 kopách a za zimní šat tolikéž. Starodávné „bibales“, právě toho roku písařům odňaté, vráceno po sedmnácti letech zase. ²⁵⁾

¹⁸⁾ Arch. v Rakovn. Kopia z r. 1586.

¹⁹⁾ Ferdinand I. nepilné písaře ze služeb zemských kázal propustiti. R. 1539 píše nejvyššímu písaři: „Což se osob některých při Deskách, o kterýchž jsi nám napsal, že by, znaje nepilnost jejich, jim odpustění dáti a ta místa jinými osaditi chtěl“ — kdyby ti písařové se napraviti nechťeli, že mu to učiniti dovoluje. Arch. c. k. niustodrž Miss. č. 20. fol. 77.

²⁰⁾ Weisz, Wien 354.

²¹⁾ Nejstarší počty v arch. rakovn.

²²⁾ Kn. počtů v arch. hrad. fol. 2 27. Slul r. 1487 Severyn.

²³⁾ Tamže fol. 29. 73.

²⁴⁾ Arch. kouřimsk. kn. počtů nejstarší.

²⁵⁾ Řehák, Kutnoh. příspěv. č. III. 115.

Výklad toho, proč bibales čili zpropití písařům opět propuštěna, připsal kdosi do knihy městské slovy: „Bylo tehdež hrubě lacina, nebylo soldátů, hus za 2 groše, kury dvě za 4 penize.“

Od počátku 16. století obyčejně placeno písaři po kopě měsíčně. Tak shledali jsme už r. 1512 ve Stříbrě, a divným zvykem stalo se, že týž plat dvanácti kop písařských čteme v městských počtech stříbrských ještě r. 1596.²⁶⁾ Berounští odhodlali se k 12 ročním kopám teprve později než Stříbrští. R. 1512 platí písařovi jen 7 kop, rok potom slíbili mu 8 kop, ale zůstali dlužni až do žní roku následujícího.²⁷⁾ V Lounech bral notarius ještě r. 1540 ročně jen devět kop českých,²⁸⁾ a tenkrát stál pšenice strych už celou kopu! V Pardubicích písař městský byl naposled placen osmi kopami ročními r. 1530; rok potom už měl deset kop. Později koupili s povolením vrchnosti písaři Johannesovi domek za 106 kop, ale ne darem, než aby si domek po čtyřech kopách splácel.²⁹⁾ Roku 1549 má týž Johannes ročního platu již 12 kop, téhož roku přidali mu „z milosti na lékařství“ ještě 2 kopy. Že to sám o sobě není plat veliký, to vidíme z přirovnání. Lesmistr v Litoměřicích měl tou dobou 4 kopy platu; libra hovězího masa byla tenkrát po 8 nebo 9 denárech.³⁰⁾ Téhož času má na Brandeje v službě králově pouhý „hlídač plachet“, Michal Nabel, měsíčně 7 zl. rýnských!³¹⁾ Vůbec platíval král i nižším sluhám lépe nežli města. R. 1549 dostává na Poděbradech zahradník týdně 1 zl. čili 24 grošů českých, a král mu dává stavěti „domček, ale ven z zahrady“; „fořtknecht“ v Lysé najat téhož roku za týdenní službu půl české kopy,³²⁾ což je do roka dvacet šest českých kop, tedy o 11 kop více nežli měl pardubický radní písař o 10 let později. Pastýř „velkého skůtu“ v pardubickém dvoře panském měl v témtě čase ročně půl jedenácté kopy míšeňské,³³⁾ tedy skoro polovici platu radního písaře! Patrně, by neměl byl písař důchodů mimořádných, s platem řádným nebyl by pochodil skvěle.

O roční službě pražských radních písařů staroměstských praví se r. 1599 v snesení radním, že skrovna jest, a „případnosti že se jim nemuho schází, načež se prý žádný z nich v tato léta dráha vychovati nemůže“. Protož konšelé právě onoho roku písařům nadlepšili tak, aby kanclér Martin Carchesius „pro starožité služby“ měl místo jedné kopy v témdni dvě kopy míš., a to aby se mu

²⁶⁾ Kn. stříbrská č. 182. fol. 3. a kn. č. 198. fol. 1. č. 189. fol. 86. č. 187. fol. 90.

²⁷⁾ Arch. berounsk. Nejstarší kniha.

²⁸⁾ Kn. lounsk. č. 1. E. 12

²⁹⁾ Počet pardub. č. I. Mus.

³⁰⁾ Rkp. litoměř. Mus.

³¹⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 46. fol. 92.

³²⁾ Tamže Miss. č. 41. fol. 53. 73.

³³⁾ Počet pardub. č. II. r. 1561. fol. 11.

ydávalo „z té summy, kterouž židé pražští, kteří domy své mají en z židovského okršlku, uvolili jsou se ouhrnkem místo berní domů svých na každý rok platiti“. Mistru Janovi Vokorynovi, písaři radnímu „druhému“, usnesli se dávatí místo dosavadních témdní čtyřiceti grošů z téže „kontribucí židovské“ po kopě: řetfimu radnímu písaři polepšili mzdu ze 40 grošů míšeňských témdní tak, že měl odtud dostávatí po 50 groších. „Martinovi Blovskému, co se lunu dává, na něm může přestati, poněvadž nečasto v kanceláři bývá.“ Byl to nějaký čtvrtý písař, písící v kanceláři „dolejší“ o 40 groších týdně. Čtyřem jiným jeho kolegům zdvižen plat z 30 grošů v témdni na 40.³⁴⁾ První písař měl ročně nad sto míšeňských kop, tedy o něco víc, než placeno r. 1589 radovi appellačnímu.³⁵⁾

Stran „případnosti“ svrchu dotčených čili poplatků za nahodilé výkony písařské jen tolik stůj tu, že nebyly právě maličky ani nehojny. R. 1507 už dusily požadavky písařské obecnostvo tak, že ve čtvrtek po sv. Řehoři obec Pražská se snesla, aby písařům od kšaftu toliko kopa dávána byla, od listu tři groše bílé, od ortele psaného 20 grošů.³⁶⁾ Proč usnesla se tehdy obec o pevném poplatku, to asi dobře hádáme z toho, že dosavad písařové libovolně lidi platem natahovali, jakož o tom svědectví z Hradce Králové ještě při roce 1536. Tu praví se, „že písaři brávali od kšaftů od bohatšího více, od chudšího méně, od někoho nic; konšelé také brávali z trhu (t. j. z prodeje) od starodávna ze 100 kop 26 grošů, ale z toho sešlo“.³⁷⁾

Hlavní důchod poplatkový mívali všude písaři mimo kšafy též z inventářů, kterážto práce bývala nemálo zisťna, obzvláště inventovalo-li se v rodině bohaté. V Hradci Jindřichové ještě roku 1615 stalo se, že písař nad slušnost s dědici smlouval a činil žádost větší, nežli měl. Padesáte kop mu nabízeno, a málo mu bylo!³⁸⁾ Kromé toho mívali písaři též ze soudních věcí důchod. Ale musil soudní akt býti skonán a nikoliv smlouvou přetržen. Roku 1610 staropražský purkmistr uznal s pány konšely, „že lidé, majíce činiti při právě tomto po prodloužilých právních zaneprázdněních, při kterých nemálo práce a bedlivosti od písařů radních vynaložiti se musí, pod tím pak strany, nedočkajíc ortele, o to smluveny bývají, a tak všecka práce týchž písařů beze vsí záplaty daremní bývá: pročež jaké by koli smlouvy a společné statků zadání do činů městských kladeny byly, od jedné každé třetí peněz týmž písařům, jakož i nápodobně od každého vkladu zápisu domů

³⁴⁾ Arch. pražsk. č. 326. fol. 64. a č. 324. 265.

³⁵⁾ Arch. c. k. mistodrž. Miss. č. 101. fol. 75. Měl rada v appellaci 100 kop ř. ročně.

³⁶⁾ Staří Letop. 280.

³⁷⁾ Kn. komorn. soudu č. 7. G. fol. K. 13.

³⁸⁾ Arch. v Hradci. Manual radní fol. 68. r. 1615.

panských, což prve panu purkmistru a pánům vlastně do pokladnice dle starobylého způsobu náleželo, též také jiné všelijaké taksy židovské třetí díl odvozován býti má, odkudžto přednímu písaři jeden díl, druhý jinejm dvoum, vedle něho pracujícím, k rovnému rozdělení půjde³⁹⁾ Po pěti létech popustili konšelé písařům Staropražským třetí díl ze všech všudy poplatků kancelářských ze všech vkladů do knih a smluv, a nikoliv jen z domů „panských, rytířských nebo židovských“⁴⁰⁾

Ale toho zlepšení platů nadužívali písaři tak, že vidělo se rok před bitvou bělohorskou direktorům rázně proti tomu vystoupiti. Direktori pravi: „Jakož jest od nedávného času veliký a stízný nezpůsob povstal, že jest při kanceláři i jinde na záhubu sousedů nová, těžká, nesnesitelná taksa od písařů radních, od služebníků purkmistrských od nejmenších služeb na mnoho kop, nýbrž i na sta (!) vymyšlena a průchod svůj měla, protož aby hned to bylo zastaveno. Oficirové nižší obecní mají na mírné takse přestati, o kterouž by se (konšelé) nejdéle ve 2 nedělích se staršími obecními a předními osobami z obce snesli; a při inventování sirotčích statků vyslaným svým svršky, nábytky, klénoty, peníze neb jiné drahé věci sobě o své ujmě osobovati a bráti pokaždé přísně zapověděti mají.“⁴¹⁾

Zanechajíce pražských písařů, podíváme se ještě k několika venkovským písařům ohledat peněžitého jich důchodu v prvních létech století sedmnáctého. V Plzni r. 1606 přijat byl Bartoloměj Stehlík z Čenkova za písaře kancelářského na „deputát ročních deseti kop českých a jeden díl taksy kancelářní“⁴²⁾ V Prachaticích měl písař radní 21 kop českých a louku: „písař německý 15 kop a parkán, trávník a časem várku“⁴³⁾ V Hradci Králové dávano písaři přednímu, Janovi Libockému z Libé Hory, ročně 20 kop, a Janu Toboleciusovi, druhému písaři, 18 kop; třetímu písaři 6 kop 30 grošů⁴⁴⁾ Daniel Mikonius, radní písař v Boleslavi Mladé, měl ročně 40 kop, mladší písař 30, a důchodní písař 18 kop, vše na míšeňsko⁴⁵⁾ Na přirovnanou pomněme, že libra masa tehdáž stála 4 krejcarey nebo 3 groše, celý vůl 20 kop; chléb za groš vážil libru.

³⁹⁾ Arch. pražsk. č. 326. fol. 85.

⁴⁰⁾ Tamže fol. 85.

⁴¹⁾ Arch. pražsk. č. 994. 57. 58. Datum na Hradě. 10. června 1619 podepsáno 17 direktorů.

⁴²⁾ Arch. plzeňsk. protokol. konš. č. 21. r. 1606.

⁴³⁾ Sláma, Prachat. 110.

⁴⁴⁾ Reg. purkm. z r. 1605 v Č. Mus.

⁴⁵⁾ Arch. v Bolesl. kn. lit. D. r. 1619. Není nezajímavo všimnouti sobě v jiné knize důchodní z r. 1638, že radní písař v nejbhorší době třicetileté vojny má 50 kop! Tedy mu přidali! V Rakovnicce měl tou dobou 60 kop, 5 str. líta, 2 str. pšenice, 1 str. hrachu, ječmene, 2 várky piva. Arch. rak. kvatern č. 12. r. 1630.

v městech nevelikých požívali písařové ještě v době bělohorské jeho platu ročního jenom nepatrného. V Labské Týnici platili „pří radnímu“ r. 1601 pět kop v rok; v Holicích tolikéž, v Dačicích 6 kop — právě tolik jako hlásnému — v Přelouči 10 kop;⁴⁶⁾ v Třebíči 18 kop; a poněvadž by na těch summách žádný čiperný písař byl neostal, domnívati se jest, že mívali písařové těchto a městeček slušné nějaké deputáty s poli a lukami.

V staré době, kdy písařové ještě nemívali důchodů tučných, i konšelé k nim uznali jináče. Jan, řečený Dobřípan, písař Nového Pražského a dědicové jeho obdrželi od konšelů r. 1432 „někdy mnichovský s pivovarem u Matky boží Sněžné i s poutem s prívětem, s kusem refektoři a s zahrádkú za službu, v kteréž mnohá léta pracoval“. Druhý kus refektoře zanechán kněžím, měla býti na útraty obecní udělána „pavlač z refektoři na dvoře, kteréhož mají k své potřebě požívatí“.⁴⁷⁾ Tot dar doby husácké. Kněžím sebráno, písaři dáno.

Že bylo zvykem v staré době písaře darovati zbožím nezbítým, o tom svědčí také nejstarší kniha města Rakovnického, v níž čteme, že r. 1389 Mikulášovi písaři „donatur silva super ecclesiam sv. Jiří“.⁴⁸⁾ Zprávy toho způsobu jsou v pozdější době řidky. Nejspíš lze shledat některou v městech poddanských. Na příklad velebná písařka Konická z Švabenic, abatýše kláštera Tišnovského, r. 1557 dala „pro jeho sedmnáctiletou službu dávat mu do života i dvěma synům jeho bez platu; též osvobozuje jeho, slove Taberna, ode všech platů. Což mu milostivým jest, n nad to více ještě propouští, toť už pense doživotná. Kážeť písaři, aby písaři vždy „při vytýkání z obilního desátku klášterského dvě kopě pšenice a 2 ova v snopích dávány byly“.⁴⁹⁾ Nejstarší známé pensí úřednické vřbec čte se v manualníku městském r. 1453.⁵⁰⁾ Tenkrátě Bernáškovu „prothonuntio“, který ode dnů svého mládí pracoval, usuší se všecka obec, „ut sciat vivens et serviens deo in pace“, aby v témž chodil sobě čtyři groše až do konce života svého. Při tom pravila obec, že pán chtěl a mohli jemu přidati, že nic proti nim nebude, proto, aby ostatní ouředníci, majíce naději na takovou přízeň, tím pilněji přilnuli k svojí práci. To bylo za purkmistří z Tucherazi.

Bývalo asi všude zvykem, že písaři sestaralému a sešlému dávali konšelé část dosavadního platu za pensí. Víme to o Strojovské Ondřejovi, písaři plzeňském, jenž r. 1559 „poděkovav z lásky své, položil klíče, žádaje propuštěn býti z povinnosti písařské,

⁴⁶⁾ Počet pardubsk. v Č. Mus. č. III. fol. 43. a jinde v listech přivázaných.

⁴⁷⁾ D. Z. Miscell. č. 14. fol. A. 10.

⁴⁸⁾ Arch. rakovn. kn. z r. 1387 fol. 23.

⁴⁹⁾ Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 50. fol. 141.

⁵⁰⁾ Arch. pražsk. Manual č. 89.

než že zůstatí chce v poslušenství a v povinnosti sousedské*. Pán ho tedy propustil, doufajíce, „že vděčné přijme, co mu z lásky učiní“, ale „pokudžby v čem pomoci a prospěti mohl, aby se v ten volným nadjiti dal i na dále“.⁵¹⁾

Zvláštního způsobu pense již od dob Karla IV. králové čestí vyhledali svým dvorským sluhám. Prikazovali je, když sestarali, do kterého kláštera koli, aby konvent o ně pečoval stravou, šatem i penězi. Byl-li pensista poněkud větší pán, neposlal ho král do kláštera sic, ale klášter musil — jsa komorou královou — ročně vydávati pensí na hotových penězích*.⁵²⁾ Aby i vdova účastna byla pense, toho nebude as mnoho příkladů. R. 1561 arcikníže poroučí, aby komora vydávala „vdově po Vitovi, který někdy pánu matere naší při skupování do kuchyně tlumačem byl, ten pension týhodně 10 bílých grošů“.⁵³⁾

Písařové mívali všude s konšely díl všelikterakých důchodů výročních, slavnostních,⁵⁴⁾ a k tomu přibyl jim nejedn mimofadně příjem z písařské práce, kterouž posluhovali osobám mimo své ouřad. Na Vyšehradě r. 1603 dokonce poručil probošt, aby konšelé a sousedé žádnému jinému nežli městskému písaři nedávali spísovati všechny vsudy suplikace, at směřují ku kterékoli vrchnosti neb ouřadu; kdo si dá napsati list osobou jinou, zaplatí proboštu a děkanovi pět kop grošů.⁵⁵⁾ Rakovnický písař Šimon Žlutický v posledních létech 16. století psal i na kolik mil do vůkolí všem pánům rytířům plné moci, dlužní listy všelikteraké, žaloby, suplikace.⁵⁶⁾

Městští písařové také postavovali se k cizím právům od svých spolusousedů neb i sousedního panstva za advokáty, což nepřin-

⁵¹⁾ Arch. plzeňsk. Protok. konš. č. 19. str. 254.

⁵²⁾ Případy některé z doby Karlovy uvádí Tadra v Hist. Sbor. I. 281. Nové případy doby pozdější jsou v missiv. c. k. místodržít. archivu. R. 1536 odkázán nějakému klášteru Haner, vrátný kuchyně (č. 13. str. 463.). R. 1543 sňata s proboštvím litoměřického pense ročních 100 kop, která měla jíti Petru Bechyňovi z Lažan (č. 35. fol. 23.); r. 1559 prikazuje se „provision“ bývalému prokuratoru v komoře, Petru Lhotkovi z Vojníka, na ungelt v Tejně — ročně 100 kop č. (č. 51. fol. 252.); v téže knize jest několik podobných provisionů zapsáno. R. 1589 odkázán se svou pensí Philip de Monte, kapelmistr císařský, do proboštví litoměřického, kteréž mu již 600 tolarů zadřiele (č. 101. fol. 6.), a r. 1589 hněvá se císař Rudolf na opata louckého (u Znojma), že neplatí pensí životnímu lékaři, dru. Jak. Sentelarovi (č. 101. fol. 14.).

⁵³⁾ Tamže č. 69. fol. 115.

⁵⁴⁾ R. 1612 rozdali konšelé v Staré Praze třicet vánočních hůsací svjz písafům. Dostal „mistr Mikuláš kancléf, mistr Ondřej Slanský, Adam Václav, Loštický, Kapr, Huml, Behem, Jiša, Kouřimský, Prokop, Kacherius, Sechbap-ský, Jan od háje, písaf šestipanský, písaf rychtáfe, porybného, vápenický, mlejnský u mostu, špitálský, mlejnský na mlejnch Šaškových, dvorský, při berní, perkmeystřav, při solnici, písaf při vybírání sbírek z vin a masa, při dolejší konsistoři, písaf nákladníkú a písaf tejnský“. Arch. pražsk. fol. 102. až 103.

⁵⁵⁾ Ruffer, Vyšehr. 265.

⁵⁶⁾ Arch. rakovn. kop. r. 1598.

šelo důchodu malého. Věhlasný David Krinitus, písař v Rakovníce, nezhrdá roku 1568 býti při právě Menšího města Pražského plnomocníkem báby Alžběty Strípkové, kteráž byla pověstnou věřitelkou ví Bůh kolika lidí z blízka i po daleku.⁵⁷⁾ Rakovnickým písařům nejedni svěřovali peníze nejen na schovanou,⁵⁸⁾ než i na koupě důležité, k nimž domnívali se zapotřebí míti muže chytrého. Pro takové jedno svření svrchu psaná Strípková zle obvinila u podkomořího Trčky Davida Krinita z Hlavačova, „kerak by od ní důvěrně 600 kop mš. na skoupení jí k ruce nějakých luk přijal, ale on bez její vědomosti že jest je sobě v knihy městské vložití dal“. Nemilá věc spokojena smlouvou: Krinit zaplatil sousedě nějakou summu, a „slova, od ní položená, nemají býti na ujmu poctivosti Davida Krinita ani dědicům jeho na časy budoucí a věčné“.⁵⁹⁾

Oženil-li se písař městský v obci bohatě, k čemuž obyčejně posloužila vdova, často i starožitná, postřehuješ v pamětech městských brzy, že vede takový písař všecky vsudy obchody a živnosti městské vedle svého ouřadu, a to tak dlouho, až ho práce písařská omrzí, a on dá se voliti mezi purkmistry. Příkladem budiž často psaný Krinit a jeho nástupce Žlutický v Rakovníce. Oba měli vlastní pivovar při domě, oba vystavovali pivo a provozovali obchody. Žlutický při své službě písařské prodával i železo,⁶⁰⁾ vápno pražské, nač měl svého nájemného formana; prodával již r. 1581 — tedy jsa ještě písařem mladším — prkna;⁶¹⁾ oba svrchu pravení písařové prodávali také, jakož v Rakovníce rozumí se samo, chmel zdejší daleko do světa, přičiňující k žokům vysvědčení ouřední, že je to chmel u města rostlý; rovně tak i pivo vystavovali. Ale na dluh nic! Když chtěla r. 1594 Novoměstanka jakás pivo „na svření“, odvětil jí písař stručně, že „nehodné posílání nebezpečno jest“, a zapsal si to v kopiář městský.⁶²⁾ Oba písaři Krinit i Žlutický také půjčovali peníze. Ovšem jen na základ bezpečný. R. 1572 na příklad půjčuje Krinitus Hendrichovi zlatníkovi

⁵⁷⁾ Arch. rakovn. listy poselací z r. 1568.

⁵⁸⁾ Arch. rakovn. kn. svědomí z r. 1550. Lakomý Beran tajně svěřil písaři radnímu Danieli Táborskému peníze v okně zadělané.

⁵⁹⁾ Tamže. Knihy nové ubrmanské zelené z r. 1545 fol. 159. Přítomná věc pochází z r. 1582—1584.

⁶⁰⁾ R. 1604 píše do Berouna švagrovi: „Oznamuji, že jsem se podle Sybilly manželky své v handl železa dal, žádám, že naschválě na Nyžburk sjíti, mohlo-li by se co železa a zvláště radlic s voradly přihotoviti (začasté doslechaje, že se mnozí po berounském železe a zvláště radlicech ptají), a po čem se na místě které železo kupuje, že se dotázati nestižíte sobě.“ Arch. rakovn. kopiaj z r. 1600.

⁶¹⁾ R. 1581 prodává prkna do Slaného koňselím na potřeby mlejnské a dí při tom tuto Slanským chválu: „Ačkoli taková prkna vejšeji (nežli po 4 groších) prodati se mohla, však vážie sobě mnoho vši obce, prokazující včelijakých dobrodiní v štědrosti mládenečkům, k literárnímu umění oddaným, jakož i mně se velmi dávno toho užiti dostalo, dotčených prken po 4 gr. zanechávám.“ Arch. rakovn. kopiaj lit. E. sv. 3.

⁶²⁾ Tamže. Kop. lit. E. sv. 3.

„na list zachovací a list od řemesla“ 4 zl. uherské, dvě koruny a tři kopy.⁶³⁾ A což to rázně uměl Žlutický upomínati své dlužníky! Jakémus Pfeiferiusovi nejprve píše na Hřebečnický, „že mu ve jméno Boží ještě prodlení učiní“, ale když Pfeiferius neplatil, ocitlo se v kopiáři městském psaní tohoto začátku: „Já, zprosta písce, srozumívám, že se mnou šibalsky vůkol jdete, nestydíc se za klam. Kolikrát jste mne tím troštovali, když dříví ku Praze splavíte, vezmouc za ně peníze, že mne spokojíte. Styďte se, dříví jste splavili, prodali a nic nedali“.

Že nebyli jediní písaři rakovničtí, kteří mimo službu obchodnívali a peníze půjčovali, o tom na svědectví pražský písař Bartoloměj, jenž praví v kšaftě svém r. 1535:⁶⁴⁾ „Dlužen mi Bflek za dům 39 kop, jiné dluhy najdou se v truhlici ve sklepě, tu jsou také ještě dluhové sepsání v tabulech černých, do kterých paměti své spisují.“ Tyž písař měl dům u tří králů, sklep v kotcích, zahradu v oboře sv. Jana. V Stříbře měli r. 1552 bohatého písaře Jana Čestíka, ale tak lakotného, že „meze na lúce přenášel“ a trávu lidem oukradil sekal.⁶⁵⁾

V Žatci písař Václav r. 1553 pokusil se o nekaly obchod. Koupil totiž 270 kop, od řezníka Tomáše obci půjčených, od téhož věřitele v hospodě při pití za 100 kop. Když pak se o to písař s řezníkem soudili, dali konšelé žatečtí právo svému písaři, ale appellace zrušila trh ten, poněvadž byl řezník, když prodával, opilý.⁶⁶⁾

V knihách najdeš spíše písaře bohatého nežli chudého. David Krinitus zanechal po sobě dům, svrchků mnoho a knih 18, mezi „nimiž jedna veliká pergamenová, nejprvnější ze všech“. Zanechal tolik, že hádali se o to dědicové od r. 1586 po r. 1600; tedy to stálo za to.

Navštívíme-li r. 1572 Matíáše Teplického, písaře pánů deseti soudců pražských, v domě jeho v Dlouhé třídě, tu spočítáme 30 kusů cínových nádob, 50 konvic, prádla velmi mnoho i kmentového, na šňůrce černé prstenů jedenácte, ve sklepě má 39 sudů pивných. Pan písař oblékal se kožichem liščím, šamlatem pošíтым: jiný kožich měl „nožičkami pošíтым, třetí spratkový, sukнем pošíтым černým; do kanceláře míval barchanové kabáty dva, při jednom rukávy byly tamínové; na hlavě nosíval čepice, kunami pošíté, někdy soukenný birýt, v létě čepici tuplykytovou, kunami pošítou a o slavnosti plstku s pýrem.⁶⁷⁾

A kdybychom navštívili koncem století Floriána Pretlíka, písaře téhož úřadu deseti soudců, nebyli bychom tak brzy hotovi, vyčítající, kolik bohatstva měl. V truhle železné choval koralů do

⁶³⁾ Tamže. Reg. rychtářská z r. 1572.

⁶⁴⁾ D. Z. Miscell. č. 92. fol. Q. X.

⁶⁵⁾ Kn. ouřadu podkom. fol. 177.

⁶⁶⁾ Arch. zemský. Kn. appell. č. 4. 152.

⁶⁷⁾ Arch. pražsk. č. 1172. fol. 110.

brnků, prstenů měl dvacet, a což peněz hotových „v bejkovci“, šňůrách, s oušky a bez oušek ohnutých! Repositorium jeho bylo lno knihami“. sklep plný sudy. Sudů měl 44 v sklepe. Jak pyšné kračoval si bohatý písař v „červené reverendě s tykytovými edky“, jda do soudu!

Ani nepřekvapuje, řekneme-li, že písaři bývali dosti často buď evnými, buď tajnými novotáři, obzvláště u věcech náboženských. o Plzně, kdež novotářství náboženské pro katolický konservatismus bývalo nebezpečno, píše r. 1577 císař, kterak doslejšchá, že y „stran religii něco nového opět se začínati mělo, a cedule někde pohružlivé, na nichžby kordy, voštipy i jiné zbraně namalovány byly, se na faru přibíjeti neb přilépati jměly“, aby to konelé ihned přetrhli, a toho písaře městského, kterýž „za císaře Maxiliana ze slušných příčin z města vypovědín a přes to tu ještě ůstává, aby ihned vyhnali z města.“⁶⁸⁾ A poněvadž víra českobratská časem bývala ještě nebezpečnější, proto r. 1587 píše potají o Prahy rakovnický písař Šimon, aby mu koupil přítel „skrovnou mížku, kteráž titul má: *Konfessi jednoho bratra z sekty Boleslavské, e ji rád zaplatí*“.⁶⁹⁾

V chrámě bývali písaři vždy členy kůru latinského, učenějšího, nežli býval český kůr. A že všecka doba tehdejší byla zbožnou, ani písařové nečinili v tom výjimky, Žlutický, jemuž poslali r. 1590 ze Slaného tištěnou knížku žalmovou, odpovídá, že podobné žalmy od mnohých tak vděčně přijaty jsou, že je, kde jdou neb jedou při sobě nosí, a on sám „s nimi v tom se srovnává“. Nelze ani vyslití, že by byl Šimon jediný písař v Čechách, jenž v kapse nosil žalmovou knížku.

K povahám písařským samo sebou příslušelo, že nad jiné souedy všímali sobě veřejných událostí a dějin. Za drahný čas ovšem y dějiny dotýkaly se jen vojen tureckých, a kterak tu sobě písař na nedostatku bezpečných a rychlých zpráv trdil hlavu politikou, lokladem budiž zase psaní Žlutického r. 1601, jež píše hejtmanu Buršovi na Hartenberce: „Šteffan Batory, vejvoda sedmihradský, je jest sobě podmanil zemi Muldavskou a Valaskou pomocí kancere polského a některé z předních že šavlovati dal, teprva těchto mň se u nás slyší, avšak rozuměti nemohu, připojil-li jest se s těmi eměmi k Turku čili sobě k ruce s Polákem je drží“.⁷⁰⁾

Ouhrnkem lze říci, že nebyvalo v městech zajímavější figury ad písaře. Vzdělaní chytráci to bývali. V plzeňském musei visí ejevový obraz nepovědomého písaře, poprsí. Tělo písařovo halí se utým kabátcem velmi švihácky upjatým, pan notarius drží v ruce lamář a husí brk, bradu má prošedivélou, ale tvář jeho je ravá, oko bystré, chytrácké, černé, pronikavé, jako nejčiperněj-

⁶⁸⁾ Missiv. č. 97. fol. 34. v arch. c. k. místodrž.

⁶⁹⁾ Arch. rakovn. kop. lit. E. sv. 3.

⁷⁰⁾ Arch. rakovn. kopia z r. 1600.

šeho českého sedláčka — ne, to není písař pouze plzeňský, to je typus všech písařů.

Také pijany jsme našli mezi písaři, aniž jim tuze vyčítáme hříchy, tehdež velmi obecný. Jenom při písaři kouřimském Janovi Snopeciusovi nelíbí se nám, co mu konšelé r. 1621 skrze Johanesa servusa vzkázali: „Aby věci sobě podle povinnosti písařské svěřené i klíče od rathouzu bez odtahu složil, poněvadž jest od pána Boha navštiven, že rukama ani nohama náležitě vládnouti nemůže, jsa sobě sám příčina skrze nemírné užívání trunku páleného času ranního.“⁷¹⁾

Při svém vynikajícím v obci postavení mívali písaři osobní závistníky a nepřátele. Na Horách Kutných mluvil v hospodě r. 1574 Jeronym Moravec na ublížení cti radního písaře mistra Václava, že děti jeho „nejsou na svět řádně a dobře příšly“; když pak zlolejte konšelé zavolali na radnici, aby odpovídali, hromoval tam tolik, že páni pro tu obojí vinu nejprve poručili, aby trdlici za jeden den byl strestán, a potom mimo další vězení aby písaře odprosil.⁷²⁾ A když odprosu vykonati nechtěl, než hromoval zase, rozhodl r. 1575 císař, aby odprosil přece, a „po odprošení aby učinil dostatečný zápis při právě Nového města, že tohoto království prázden býti chce; pakli by se k tomu neměl, tedy jeho bez prodlení skrze popravčí metlami vymrskati rozkažte.“⁷³⁾ Z tohoto přísného trestu viděti, že „na vyšších místech“ písař byl dobře chráněn. I když tajné supliky a žaloby o písaři došly do Prahy, nalézal druhdy zastání od přátel svých a příznivců tamějších. Adamovi Skálovi ze Zhoře, registratoru v deskách, píše roku 1592 písař Žlutický z Rakovnicka, že doslechl, kterak soused jeho blízký, Balásek, podkomořímu „na osobu jeho a na lehkost a vyprázdnění dobré pověsti jeho suplikaci poslal“, a děkuje mu, že „jste to za nepravdivé položili a mne při tom jako nevinného směle vymlouvali“.⁷⁴⁾ A v jiném psaní po tom vděčně praví též Šimon Adamovi Skálovi: „Posílám Vám soudek provinciala (piva) a za to žádám, že více k oumyslu nežli k tomu soudku své zření míti budete.“

Některý horlivý soused vida, že proti písaři mnoho nezmůže, nežli by byl žaloval, pohrozil mu bitím nebo jinou škodou. Pro takové pohružky dosti známe lidí, kteří byli zavření. David Krinitus dal r. 1575 zavřítí jednou také prostého pacholka pro vyhrůžku, „že to písaři líto býti musí“; a když puštěn pacholek z vězení, odsoudili ho k tomu, aby všech domů šenkovních v městě byl prázden.⁷⁵⁾ Jiný zase nevyhrozil nic, ale počíhal na písaře

⁷¹⁾ Manual kouřimský fol. 38 (z r. 1618).

⁷²⁾ Arch. v Mělníce. Vejpovědi fol. 44. 45.

⁷³⁾ V rukopise právním v arch. v Polné fol. 13.

⁷⁴⁾ Arch. rakovn. Missiv. r. 1591.

⁷⁵⁾ Tamže Kn. rychtářská z r. 1575.

a zbil ho. Píše jednou r. 1601 Žlutický, že s těží ušel smrti v takové případnosti. „Jan Zahrádka, kmotr můj milej, pomínulé svátky vánoční nebezpečně nožem v krk vedle chřtánu zraněn jest. Což se tak nešťastného jemu tehdáž přitrefilo, jest mne potkati mělo. Sit laus Deo.“ Vrah byl Valentin Kerbicar, ale sešlo se soudu; raněný Zahrádka dal si zaplatiti ránu 60 kopami grošů a stichl.

V hospodě při leckterés příhodě stržil sobě také některou ránu písář, když se v nečas připlétl anebo sám začal. V Neveklově byl jednou r. 1540 písář Valentin nevinně bit od Jiříka, sekretáře z Hostouně, poněvadž při hře ochotně půjčil protivníkovi jeho křidu. Za to zavřen bujný sekretář v Praze na Černou věži.⁷⁶⁾

Nejobyčejněji vytykáno bývalo písářům, že sobě vedou pyšně, že jsou „naduti jako pávi nebo indianští kohoutové“, že člověku líbezného slova nepodají. V Hradci Jindřichově r. 1610 písář Buričan nechťoval sobě s obyčejnými sousedy ani připíjeti, pohrzl jimi.⁷⁷⁾

V soudě pražském roku 1512 svědčí o jakéms písáři Vaněk pekař: „Když pan písář k nám přišel, tehdy sme ho vítali, a on nám nic neřekl, mistr pekař přišel, vítal ho také, a on mu nepoděkoval, než řekl mu: Jakýs ty hrdý pán, že nechceš ke mně jíti, když po tě pošli, an ke mně hrdší jdú než jsi ty; pan purkmistr a konšelé šli by ke mně, kdybych po ně poslal, a hned mu dal podhrdek, až s něho skúro čepec spadl.“⁷⁸⁾

Pýcha písářská byla příslovím, a nejedni jim to z vyšších stavů vyčítali. Byl-li takový člověk vyššího stavu hrubého a nezvdělaného zrna, projevil svoji nenávisť k písářům i způsobem úrůhdy takovým, jakož učinil Jan Chvalovský z Ledec roku 1560. Dohonil na silnici dva písáře, z nichž jeden byl písář městský z Kopidlna, a vida je s ručnicí, vzal jim ji a pustil se se svými pacholky do nich: „Zvyjebení chlapi, páni písáříkové, chcete býti pyšnější nežli my?“ A když písáři dali se na běh, střelil po kopidlanském písáři pán tak, až „mu krev z té díry strřkala, kde ho postřelil.“⁷⁹⁾

Co do poctivosti v ouřadě slušno dáti českým písářům chválu; neboť není mnoho zpráv o písářské zpronevěře. Z řídkých zmínek vídáme, že r. 1416 v Novém městě pražském „složen písář, že zal peníze“. V knihách není zapsáno o trestu zlodějově nic více.⁸⁰⁾ Sto let později čteme (r. 1517), že Novoměstští věšeli písáře Jhannesa pro touž vinu. Jednou u sv. Jindřicha, podruhé u samé benice ptali se ho, ví-li o soukucech.⁸¹⁾ Právě tehda (1514) měli

⁷⁶⁾ Kn. komorn. soudu č. 8. J. fol. H. 8.

⁷⁷⁾ Arch. v Hradci. Reg. pamětní r. 1610. fol. 32.

⁷⁸⁾ Arch. pražsk. kn. č. 1046. fol. 79.

⁷⁹⁾ Kn. kom. soudu č. 14. G. fol. 182.

⁸⁰⁾ Při D. Z. Miscell. č. 11. fol. G. 4.

⁸¹⁾ Arch. pražský č. 1046. fol. 149. „Soukup“ je tu spoluvinník.

také v Plzni nějakého písaře městského, jenž „při obecních důchodích mnohých krádeží se dopustil a spravedlivou pokutu proto nésti měl, ale milost mu učiněna taková, aby města prázden byl a domu svého obci zanechal“. Po jeho smrti přišla si Dorota, manželka jeho, pro dům. Písař ten slul Osvald a byl z Jihlavy rodič.⁸²⁾

V Rakovníce Simeon písař „přiznal se dobrovolně i na trápění r. 1558 ke krádeži peněz obecních summy veliké, což se mohlo vyhledati z register, 1847 kop 10 gr. míš., a proto konec života svého vzal“. S vdovou jeho naloženo mírně. Nejprve sic chtěli jí pobrati všecko, co se po muži jejím našlo, avšak, „vážíc sobě plačtivé prosby její, poněvadž o krádeži nic nevěděla, toto jsou jí dobrodiní učinili a k držení vlastnímu dali: šaty ložní, nádobí cejnové, truhly, plátno všecko, soli prostice dvě, krám a což v něm, prsten zlatý, kterým jest on Simeon chodíval“. ⁸³⁾ V době o něco později nalezli jsme v témž městě Rakovníce ještě dva mladší písaře, kteří pokusili se o krádež obecních peněz. Jeden z nich roku 1571, Ondřej Dobiášek, nad to ještě lámal se časem nočním do sklepu obecního v kostele. Oba zaplatili a trpěli hrdlem.⁸⁴⁾

Nebyli-li pro neupřímnost a nepoctivost svoji který písař zpro-
nevěřilý za živa trestán: charakteristická věc, která soudilo ho
mínění obecné. Příklad z Kolína. R. 1610 umřel tu náhle mladší
písař Jan Kirchbryk Berounský, a poněvadž počty nebyly po něm
nalezeny řádnými, pobrala obec jeho pozůstalost. a obecní lid šma-
hem říkali, že písař — straší. I konšelé věřili, že tak. Nalezli
v sedění moudře, „aby hrob zemřelého byl otevřen, a tu aby se
spatřilo, zdali by jaké hnutí jeho těla neobyčejné bylo, poněvadž
mnozí úkazové jeho podoby na rozličných místech se dějí“. ⁸⁵⁾ Také
v Žatci r. 1566 o zesnulém písaři mistrovi Václavovi Vodňanském
říkali, že „po smrti jednoho zločince a mistra popravního udávil“.⁸⁶⁾

Pověstnou po všem království stala se historie písaře nym-
burského Petra, jenž byl od konšelů r. 1530 násilně a beze soudu
stat „pro zlodějství“ — ale, jakož z několika svědectví čtoucí po-
zná, nebyl stat písař tak pro krádež jako z nechtí osobní, kterou
měli proti němu někteří platní konšelé.⁸⁷⁾ Jediný Kulhánek, slu-
žebník panský, tedy svědek závislý, svědčil zcela světle o krádeži
písařově. „Vzal peněz obecních, když jsme přinášeli cla, nabrav
jich v pravou ruku i vsypal je do levé ruky, i vyndav sobě rukáv,
spolhl naň a vsypal je pod sukni, ale nevím, do váčku-li čili do
čeho. než slejchal jsem crknutí.“ Jiný městěnin z rady býval

⁸²⁾ Strnad-Plachý, Paměti 115.

⁸³⁾ Kn. městské gruntovní červené z r. 1512. fol. M. 14.

⁸⁴⁾ Kn. soudní r. 1571 v arch. rakovnickém.

⁸⁵⁾ Vávra, Kolín I. 254.

⁸⁶⁾ Arch. zemsk. kn. appell. č. 4. 462.

⁸⁷⁾ Dačický, Pam. I. 115 přímo praví, že stat byl, poněvadž „k rozdělci peněz obecních, o kteréž se konšelé dělili, svoliti nechtěl“.

svědčil zase, že nebožec písař brával sobě zcela veřejně po každé po třech groších, říkáje, „že mu to náleží sobotales“. Tedy vina písařova není nepochybná.

Ale způsob náhlý, kterým ho sprovodili se světa, byl proti všemu právu. V pondělí velikonoční z čista dobra dali zvoniti ve zvon na věži kostelní a volali starší obecní do rady i sousedy jiné. Písař spal ještě. Purkmistr poslal pro něho. Nic netuše zlého, šel. Kateřině, ženě své, pravil, odcházej: „To je o tu vyměřenou berni, tuším, že zejtra pojedu do Prahy.“ Jakmile byl vstoupil do rady, jali se ho viniti konšelé ze zlodějství. Jiřík Mhourek dotíral naň: „Tys zloděj obecní a zrádce! A potom všickni konšelé naň svědectví vydávali podle úradů svých“, a kdo řekl, že na písaře nic neví, toho vyhnali z rady ven.

Po nemnohém mluvení vržen písař do věže na řetěz, a soused Václav Chmel dán přede dvéře na ostríhání s poručením Duchka Rybáře, purkmistra, aby žádného k vězni nepouštěl, ani ženy jeho ani přátel. „I běžela sem,“ vypravuje po čase vdova písařova, „běžela sem na věž, kde seděl, a on mi se vozval, a rychtář velel mne do palečnic vzíti, abych nekřičela, a on mi pověděl: Však mi se zrádně děje a nešlechtně, a volaj, milá ženo, že mi se zrádně a nešlechtně děje a že mi se neděje podle práva, ale podle moci! Potom šla sem na rynek, křičela sem na rynku, a on rychtář přišel, vedl mne za ruku do domu, a držel mě v domě do čtyř hodin na noc, po čtvrté hodině bránu otevřeli a rychtář ještě u mne seděl, když ho vedli.“ — Vedli ho na popravu. Na té cestě volal písař, že „chce slyšán býti lidmi hodnými; neračte mi toho činiti, však sem na vás té smrti nikdy nezasluhoval, to sem sobě na vás vysloužil!- Vyvedii ho nočně z města za špitál mezi valy, a tu jemu kázali konec učiniti. Po jeho smrti ráno „ten outerej poslalí pro sousedy, aby svědectví vydali, že Petr peníze obecní kradl. Když pak někteří k takovému svědectví se neměli, hrozili konšelé, zapovídajíce mluvití vůbec o smrti písařově, a jestliže by kdo o tom mluvil, že mu se tolikéž stane, a že mu nedají papírových střevis zedratí“. Tím aspoň na čas skonala se krvavá historie písaře nymburského, jejíž ouhlavní příčina bude asi ta, kterou praví sladovník z Nymburka, Šimon Zlatej, v soudě komorním: „Konšelé snali sobě neřádny plat ze mlejna obecního bez povolení starších, a on Petr nikda toho jináč zapisovati nechtěl, než jakž prve bylo.“

Vdova Kateřina vystěhovala se z města, pověděvši pánům na radnici, „že její muž jim věrně sloužil, a oni mu nevěrně platili“, a naležší po tom mužskou ochranu, dala se s Nymburskými v předlouhý soud. Co ten soud trval, přišla jedenkrátě s Vavřincem, ženichem svym, do Nymburka, aby svatební smlouvy dokonala. Slušelaté jakožto vdova pod konšely nymburské. A páni ti nechťeli vdově ouřadem svým posloužití, „leč by chtěla s nimi v dobrou

vůli vjíti, co se tkne písaře Petra, muže jejího prvnějšího“. Žen vdavek chtivá neodepřela. Když jí slíbili, že jí vrátí některé po brané klénoty, vešly obě strany v mír. Ale jakmile bylo po svatbě mír zrušen,⁸⁸⁾ Vdova dala se na soudy znova.

Konec historie té znám není. Jen tolik ještě víme, že psal král Ferdinand I. r. 1535 Novoměstským o Kateřině písaře, která obrala sobě živnost u nich v Praze, aby nikdo jí nenutil k nijakým smlouvám s Nymburskými, „poněvadž velikých věcí se dotýče i pokut nám náležitých“, a hned spolu píše do soudu komorního o smrti písaře Petra, že „se tu veliká věc sběhla pod naším královstvím a panováním“ — přišel o život písař, „jsa Nám přísahou zavázaný.“ Tušíme, že nymburským konšelům z r. 1530 sáčky jsou pokoutou hodně mnoho vyprázdněny.⁸⁹⁾

Za pozdějších let nebyla možná věc k nemilému písaři městskému náhle a mocně přikročiti tak, jak to učinili r. 1530 Nymburští. Což natropil se notarius Burian Brambrouzký v prvních letech století sedmnáctého Hradeckým — a nebyli s něho! Městské knihy jindřichohradecké jsou tím plny, z mnohé řádky světle vyčte se, že konšelé byli by písaře smělého na lžici vody utopili — a nemohli, nesměli!

Začátek této vojny mezi městským písařem a konšely byl směšně nepatrný. Burian Brambrouzký byl roku 1615 od hejtmana Linharta Korka z Korkyně žalován u městského soudu pro zbití hochu nějakého. Kdežto jindy a jinde konšelé svého notaria byli by všelijak přičbraňovali, Hradečtí z nechuti k pánovité osobě Burianově neucínili tak, alebrž dali právo hejtmanovi. A teď začaly se předlouhé vzdory a spory. Burian v soudě nejprv odbýval pana hejtmana slovy velmi neuctivými, na příklad, že hejtman žaluje „z svého zbahnělého rozumu a smyslu a podle praeceptorské rhetoriky“. Když vyřekli nález konšelé, aby některou chvíli písař poseděl pro svou neuctivost v šatlavě, vyčetl jim nejprv, že jim činil dobrodiní, a oni že místo moudrého nálezu „ráčili učiniti chaos“, a vyhrozil, „chtějí-li nad ním moc a kvalt provozovati, tedy že bude mocí do vynaložení své síly odpírati, aby ho měli na kusy roztrhati; nepřátelé že ho soudí“. A to všecko jim pověděv, utekl z rathouzu. Poslali za ním rychtáře Klementa se vzkazem, „aby od své urputnosti upustil a do trestání šel“. Ale nešel. Poslali k němu ještě několikrát poselství. Zatím na písařství najali Petra Pohana, souseda péra znalého, a ten pracoval za písaře radního. Konečně bouřného a spurného notariusa Buriana, o němž psáno v knize několikrát s posměskem, „že Burda bouří“ do radnice připravili, ale na slib slavný, „že se zdráv domů navrátí“. I přišel Burian do rady neslušně, přišel v „balendráně“.

⁸⁸⁾ Kn. kom. soudu, č. 7. G. fol. E. 20. F. 1. E. 17. E. 20. mimo to i kniha sign. pouhé G. fol. C. 1. M. 15. M. 14. M. 16. B. 20.

⁸⁹⁾ Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 13. str. 425.

uhách, s žilkou, stříbrem obkládanou“, hotov jsa na jízdní cestu městskou vrchností do Prahy. Primátor mu řekl mírně, aby „zaval poslušenství a v místo ukázané — do vězení Kejzličky⁹⁰⁾ — šel“. Dal za odpověď urážku, na onu dobu velikou; pravil: „Šel ortel je nepravý, nespravedlivý, nedobře uvážený a k vůli mu hejtmanu jest učiněn.“ A pohroziv jim, že půjde k Slavatovi ovat, dále pravil: „Předložím vám topinku, že se za to stydětí i vominouti musíte na stříbrném talíři.“ A po té řeči šel zase po svých.

Prodlením týdnů a měsíců vyklubalo se z první pře několik věcí. Hejtman pohnal písaře z urážky cti, písař zase vinil hejtmana, oba psali i dojtzděli k panu Slavatovi, a byl z toho zmatek spletitější a nemilejší, že bývalý písař jal se i pány viniti ze všelijakých neupřímností v ouřadě. Prý i dcera pana primasa sejryšla do Počátek, třicet jeden že jich vzala. Když několikrát a lední ortel vyřekli konšelé mezi hejtmanem a Burianem, „po dlíkování té vejповědi konečné pravil pan hejtman Deo gratias“; Burian poděkování učinil takové: „Vy ste vejповěd učinili dobře zřeznými strunami k libosti hejtmana, já se odvolám k pánovi, udu-li od pána upuštěn, chci appellovati k tomu svrchovanému udu-li Josafat!“ Po těchto posměšných řečech a konečném orteli se, že Burian dostal se na čas do Kejzličky přes všecku appellation, nechat už se byl odvolal k Slavatovi nebo do Josafatu, neboť jednom listě později připsáno, „že mu natřeli uši“.

Ale co jim potom natropil Burian! Nechav písařství městského, se v obci advokátem, a znaje všecky praktiky, působil konšelům s tu chvíli nesnáze, nelibky a zlosti. Nejlépe ukazuje povahu v vojny proti konšelům případ tento. Umřel kdosi, a Burian živ se honem s přátely nebožtíkovými, učinil o hojném statku vršcích zevrubný inventář a zapečetil truhly i komory, aby se neustranilo. To vše učinil Burian dříve, nežli konšelé z radnice li popisovat, těšice se na taky a kořist. Přisedše, strhli ovšem eti Burianovy, ale o kořist přišli. Burian posměšně jim vzkázal, „učinil inventář dobrým oumyslem, aby konšelé žádné práce řeli, a to, co by od inventování přijíti mělo, to aby na pohřeb raději vynaložilo. Konšelé mnohé rady brali o to, kterak setrástí sebe smělého advokáta. R. 1617 se jim to zdařilo, ale jenom čas. Zapověděli mu činnost advokátskou tímto ortelem: „Přiše sobě ku paměti, kterak Burian toto poctivé právo jest našel, že by aspoň jedné jiskřičky spravedlnosti v něm nebylo a sudky toliko podle mozků svých, ne podle práva že by činilo, tou příčinou pře jeho doslejchati nemohou, dokud ta věc k místu konci přivedena nebude.“⁹¹⁾ Než po čase zlobil je zase.

* * *

⁹⁰⁾ Kejzlička bylo v Hradci těžší vězení. Viz jména všelijakých žalářů dle následujícím.

⁹¹⁾ Všecky hádky s Burianem písařem zapsány jsou v arch. hradeck. manuale radním z r. 1615 fol. 8. 12. 14. 15. 16. 17. 43. 73. 78. 83. 92. 93. 92. 109. Ze všech těch folií pocházejí citaty nad čarou.

V kanceláři opatroval písař knihy. Ouřední knihy městské jsou mladší nežli zřízení měst. Smlouvy a převody majetkové daly se totiž oustně a před svědky, později psány do listin soukromých⁹²⁾ až r. 1280 vznikla v Praze první kniha, jakožto pevnější a stálější svědek nežli lidé. Způsobena jest dotčena kniha městská po r. 1280 register královské kanceláře přispěním Vlacha Jindřicha z Isernie, jenž byl u krále Přemysla II. písařem.⁹³⁾ Ale mimo převody nehmotného majetku, jež se nejprve do knihy městské zapisovaly, bývalo v živobytě městském ještě jiných případností nemálo, kteréž vedly k tomu, aby pořizeny byly knihy; nebyla na dlouze věc možná bezpečiti se na paměť. I protož jali se konšelé vpisovati do své první, nejstarší knihy leccos jiného nežli smlouvy a převody statků; když pak návalem i rozmanitostí látky písař připuzen byl k systematickému pořádku, vznikly v knize nejprve oddíly, do nichž zapisovány kusy stejné povahy, a pak brzy z jednotlivých oddílů vylásky se samostatné knihy.

V polovici 15. věku „Praxis cancellariae“⁹⁴⁾ uvádí již osmero všelikterakých knih městských mimo manualníky, do nichž se mělo všecko všdu zapisovati nejprve a stručně. V 16. století bylo dělení ouřední materie už tak zevrubné, že v čelnějších městech královských všude mívali knihy gruntovní a trhové, jimž v Litomyšli říkali rejstrovní; knihy kšaftovní, knihy měšťanů, sirotčí, knihy obligací a rukojemství, registra rokovní, registra příjmů a vydání, smluv ubrmanských, smluv svatebních, registra celná, vázání, pivní, mlejská, registra a manualy purkmistrské, protokoly konšelské, registra rychtářská, registra práva stavného, registra obselací, knihy svědomí, knihy při a nálezů, knihu smolnou nebo černou neb i knihu „zločinných kšaftů“; mimo to všude mívali registra pamětní, do nichž vpisovány ouřední záznamy, všude mívali kopialy nebo kopíáře, do nichž zapisovány listy „poselací“ nebo přijaté; leckde i privilegia a majestáty opsali sobě do zvláštních knih, aby nemusili choditi k vzácným originálům; v Rakovníce pořídili sobě i zvláštní registra přezvaná „knihy, kdež m-

⁹²⁾ Emler v Zprávách o zased. král. učen. Spol. 1873. 54. Arch. Pav. VII. 513.

⁹³⁾ Čelakovský, Rozpravy král. Spol. nauk VII. 3. 6. 6. a Tadra, Věsmk. uč. spol. 1889. 102. O knihách v Němečích viz Mittheil. d. Verein. f. d. Gesch. d. Deutsch. 1883. 56. Za celé 12. století psávali v Němečích ouřední jediná na listy. Nejstarší zachovaná kniha naše jest pražská z r. 1310, o níž píše psal V. V. Tomek v Č. Č. Mus. 1844. 566. Druhá jest bydžovská z r. 1311, o níž a spolu o jiných městských knihách jedná Emler v Zprávách uč. Spol. 1873. 54. Není pochyby, že všecka přednější města česká touže dobou měla svoje „desky“, „aby se dále v propast šeredných spletek a vědomí purkrechtních nezacházelo“ (slova Pavla Sionského, hejtmana v Poděbradech) nebo „aby přetrženy byly mnohé nezpůsoby“, jakž pravil r. 1518 v knize mladoboleslavské Kundra z Krajku.

⁹⁴⁾ Tomek, Č. Č. Mus. 1844. 566.

nji se pokuty smilstva“, v Lounech k velikému množství knih li také zvláštní „knihu o zavřených pro dluby“.

Mimo tyto všelijaké knihy i kde jaké městské záduší v 16. letí mívalo už knihy své, jichž rozvoj jest týž jako při knihách městských. Nejprve se do nich píše všecko všudy: jednání farní ady, inventář kostelní, pohřby a kde co. Potom začíná se materie lití do knih zvláštních. Kostel sv. Mikuláše v Praze měl od 1582 už zvláštní registra, „do nichž se pohřbové zapisují“. Tou obou teprve tu a tam vznikaly i matriky kostelní, ačkoli větším dlem ještě pořád u věcech manželského snění a rádného zplození lo spoléhati na svědky a psáti vysvědčení o tom na listy pod četí městskou.

Co do jazyka bývaly ouřední knihy městské psány i potom, dyž Čechové v městech přemohli německé vládnoucí menšiny, nejvalnější část latinsky. Od roku 1388, z něhož pochází první eský zápis v knize hradčanské, čeština dobývá sobě místa čím ale tím většího, ale vítězství její dokonalé položiti jest teprve v 16. věku!

Nejdéle udržela se latina v knihách městských počtů, a není ez směšnosti její boj s češtinou: mníme totiž onu veselou mianici obou jazyků, které dopouštěli se písařové od konce 15. věku do úplného vytištění latiny. Na příklad v kouřimské knize zaná se obojí jazyk směšovati od roku 1484. Z toho smíšení rodí se na příklad i takováto položka oučetní: „A vectura nádob is, qui laborant na splavu.“⁹⁵⁾ Kniha počtů v městě Stříbře jest ště r. 1515 všecka latinská. Od r. 1522 začíná se míchanice, níž čte se na příklad, že konšelé zaplatili „muratoribus za kopu rovazů“.⁹⁶⁾

Některé knihy městské, zvláště starší, jsou co do písma věru íla umělecká. Na příklad vizte knihu trhovou z roku 1471, při eskách zemských složenou,⁹⁷⁾ kteraký to v ní sklad písařské ručnosti a sličnosti! Iniciálek ozdobných v ní hojně, a posléze — ož překvapuje — nestačily písařově pilnosti a snaze ornamenty érem kreslené, písař dal se do malování! V ouřední prosaické nize maloval písař městský iniciály! Nemaloval jich ovšem po nalířsku vzácně, jako to činili malíři v kancionálech, ale to, že barvu vzal na pomoc, jest charakteristické.

Od polovice 16. věku mizí všude krasopis; městským písařům nahnulo se tolik psaní všelikterakého, že buď nemávali ani kdy pilné a krásně psáti, buď již potom neuměli.

Knihy městské, dosavad zachované, jsou všech velikostí a všech forem, od obdélníka, jenž skoro čtverci se podobá, až do obdel-

⁹⁵⁾ Kn. počtů č. 24. F. 22. v rukopise musejním.

⁹⁶⁾ Kn. stříbrská č. 182. fol. 162. a jinde.

⁹⁷⁾ Při D. Miscell. č. 19.

nika tak obdloužného, že šířka knihy vejde se do délky pětkrát i šestkrát.⁹⁸⁾

Vázány bývaly knihy městské všelikterak. Vzácnější knihy zavázali do prkenných desk, opásali řetězem železným anebo petlicí o dvou kolénkách a zavírali zámkem buď přibitým na desce svrchní nebo visutým na petlici. Bylo-li jednoho zámku málo, nebo mělo-li mítí dvě, třé osob od zámečku klíče, pověšeny zámky dva, tři. Ve Stříbře zaplatili r. 1526 „zámek ke knize 8 groší“. Ale zavazovali knihy také jen koženým provázkem.

Prkenné desky obaleny a olepeny byly pergamenem a kůží. V první půlce století 16. stál veliký kus pergamenu 12 grošů; koncem století stál „arch“ pergamenu 6 grošů. Dvěma kusy obložil knihař knihu největší. Pergamen na vazbu nebýval vždy kupován v nově; vytrhovali ho nejobyčejněji, bohužel, ze starých ctihodných žaltářů. Kůže na desce bývala neřídka ozdobami, figurami, čarami protlačována. Na to mívali knihaři svoje formy.⁹⁹⁾ Mnohá kniha městská mívala pukly mosazné, bronzové, železné a byla ozdobena a řemeslnou prací kována. Knihy menší důležitosti a větší přístupnosti zavazovali holým pergamenem aneb i papírem o mnohých listech na sobě slepených, později lepenkou. Vazba lepenková stála v Mladé Boleslavi roku 1593 dvanácte grošů. Ji vázána byla registra důchodů městských, a lze po tu chvíli přesvědčiti se o její bytelnosti.

Jest velice zajímavo a ne bez důležitosti kulturní v knihách městských čísti a uvažovati o zápisech soukromých, jež činívali kde jací písařové o své újmě na deskách městských knih aneb i leckde uvnitř.

V těch nápisech sentence křesťanské, biblické a klassické střídají se. Bež kde bež, citát nějaký musil býti na hotově. Roku 1540 na tu službu vydal mistr Brikcí z Licska knížku, přezvanou „Smyslové mudrců“, v níž jsou vyňatky ze všech klassiků tehda oblíbených.¹⁰⁰⁾

Nejprve psávali písařové rádi o Fortuně. Plzeňský na příklad napsal r. 1567 sentenci pěknou do úřední knihy: „Fortuna vitrea est, dum splendet fraugitur.“¹⁾

Někdy zní sentence písařská jako oraculum. Na příklad v pražské knize jedné čteš na desce: „Munus, amor, odium.“²⁾ Jindy zase zní sentence poněkud povážlivě; v kopiatu rakovnickém roku

⁹⁸⁾ Nejzajímavější kolos tohoto úzkého způsobu chovají v plzeňském muzei. Jest to kniha počtů stříbrských.

⁹⁹⁾ V Monum. univers. III. str. 98. je zápis o dvou Polanech; oba byli r. 1529 v Praze „ligatores librorum“ a měli z Polska formy, „quibus libri ornantur vel imagines, ex Polonia missas“.

¹⁰⁰⁾ Exemplar v univ. knih. č. 59. L. 28.

¹⁾ Arch. plzeňsk. č. 19.

²⁾ Arch. pražsk. kn. č. 473.

psána slova Suidova, že břich rozumu nemá, a člověk hladově nemůže než krásti.

O křesťanské trpělivosti čte se na deskách městských knih neokráte. Podivně často dotýkají se písařské propovědi smrti a vých. „Pomni na smrt, jest jista,“ čteme v knize nejedné, a rannický písař, nespokojiv se prostým slovem: „Ze všeho konec t: fallit nos mors iniqua,“ napsal nad slova i hudební notu.³⁾

Prísloví z českého mudrosloví vyskytují se v sentencích písařch pořádku.⁴⁾ Lidské závisti dotýče se mnohý vzdech písařský. Šemu konec kromě závisti,“ čteme na knihách stříbrských i plzeňch i pražských.⁵⁾ Jeden písař chválí moudrost a tepe marníť,⁶⁾ jiný zase podezírá přátelství, říká:

„Blahoslavený člověk kdo přátele má,
Švatý, kdo jich nepotřebuje.“⁷⁾

Přečasto písařské nápisy napomínají slovy biblickými soudců spravedlivosti. Ale některému písařovi byl rádeček biblický liš krátek, a deska knihy příliš velika. Kolínský notarius Jakub /rbice vypsál tedy r. 1494 všecku obsírnou historii o nesprávném soudci, jakož ji známe z Herodota.⁸⁾ Kniha rychtářská Dobrovice míní, že „lépe jest vinného propustiti, nežli nevinného souditi.“⁹⁾ Též varují písařové od náhlého soudu. „Ad poenidum properat, qui cito judicat,“ čteme v jedné knize pražské.¹⁰⁾ Mnohý písař smělou důvěrností tak daleko zabíhá, že vystríhá išely. pány své. aby nebrali darů, naproti tomu napomínají ařové obecnostvo přečasto a důtklivě, aby bez reptání platilo je povinnosti v kanceláři. V Rakovnici psáno na registrech ovních:¹¹⁾

„Kdo chceš při těchto knihách čeho žádati,
Hleď k zaplacení toho peníze mítí,
nebudeš do nich nic psáno též z nich čteno,
leč dobrou mincí bude zapláceno“

³⁾ V tenorovém klíči, bez udání toniny, jsou noty: b, a, b, g, a, b, d, c, a, g.

⁴⁾ Krinitus napsal do jedné z rakov. knih: „Čekej času, co hus klasu.“ psal z r. 1566. V poděbradské knize lit. L. stojí psáno: „Čím hrnec navře, rad odmokne, až se rozrazí“ a „Ne každý svatý, kdo rád do kostela chodí.“

⁵⁾ Kn. stříbrská č. 193. 84.; kn. plzeňská č. 15.; kn. arch. pražsk. č. 1137. v starém kosteliku křivoklátském, nyní zbořeném, četli jsme za oltářem d obmítkou, že všemu konec kromě závisti.

⁶⁾ Arch. pražsk. č. 1282. č. 1133. „Cuncta oculi cernunt, se nunquam cere possunt“.

⁷⁾ Kn. stříbrská č. 193.

⁸⁾ Ta historie zapsána i v knize podkomořské r. 1540 s dodatkem:

„Judex... inflexibilis sta,
A manibus reice munus, ab aure preces,
Sit tibi lucerna lux, lex, pellisque paterna,
qua residet natus vobis jure pro patre datus“.

⁹⁾ Arch. musejní. Kn. v listin. z Dobrovice.

¹⁰⁾ Č. 1137.

¹¹⁾ Arch. rakov. kn. z r. 1617.

Táž slova napsána byla i nade dvěře purkrabské síně v hrade Pražském, z toho patrně, že tak bývalo všeobecnou zásadou. Na desce „rudé knihy“ v Kouřimi táž myšlenka roku 1547 zapsána humoristicky a neomaleně takto:

„Solve, quod debes!
Zaplať, co se jebeš?“¹²⁾

Ne poslední místo všude v knihách zajímají rozličná písařská přání úřadu. V knihách rakovnických počtu r. 1522—1530 každý konšel jest „vir bonus“, ouřad jeho „plenus curis“ a „onus hauri parum“, práce jeho „gravis“. V pozdějších letech, když stal se v Rakovnici písařem básník Krinitus, což ten napsal do knih městských sílu veršů na pány! Roku 1543 začíná se na priman Diviše Rubina bombastická dlouhá strofa těmato dvěma verši:

„Officio rutilat clarus Dionysius areto,
cui undena cohors assidet illa patrum“ —

Neuměl-li písař veršovati, napsal přání svá úřadu prosou, jako příkladem zapsáno r. 1594 v knize stříbrské:¹³⁾ „Panu primatoru našemu, Simonu Šenhanzlíkovi, ochránci města tohoto, pán Bůh rač v tomto ouřadě primatorství dluhé zdraví dáti i všechném plnům v té povinnosti.“ Novoměstský písař napsal r. 1533 o novém úřadě, Ferdinandem posazeném: „Christus regat, ac gubernet illorum mentem ad sui nominis gloriam et ad totius reipublicae Christianae utilitatem. Amen. Amen. Fiat. Fiat.“¹⁴⁾

Mladoboleslavský písař r. 1575 také ulépal verše na začáteční písmena svého vlastního jména Simeona ze Skalky. Obsah těch veršů prostičký je ten, že spoléhá na Boha, čerta že se nebojí, „ať koufí jak chce.“¹⁵⁾

Na nevděčnost služby své také nařikali písaři v knihách. Nejobširněji učinil tak písař poděbradský r. 1621 v radním manuálu:

„Vděčnost v světě zahynula,
Mzda za službu pomínula,
dobrodiní nic neplatí,
protož jestli obci sloužíš
a po dobrém věrně toužíš,
hned se slušně mzdy nenaděj,
než zlé odměny od nich čekej.“

Kdož by pochyboval o tom, že mnohý písař nic neostýchal časem vepsati do městské knihy poznámky rázu nejsoukromějiho, dojmy a vtipy všelijaké? „Ubohá Maruška“, čteme v jedné knize rakovnické. V Kouřimském manuálu r. 1618 napsal písař: „Čáp blběš

¹²⁾ Rakovn. kn. obselací r. 1582.

¹³⁾ Kn. stříbrská č. 193. fol. 151.

¹⁴⁾ Kn. arch. pražsk. č. 1130.

¹⁵⁾ Arch. v Boleslavi. Kniha počtu městských z r. 1595.

šce v močidle“ — a vykreslil čápa bystře. Padesáte let před n předchůdce tohoto písaře, poliv v jedné knize městské víc než dovice listu, rozmazal to rukávem a podepsal: „Veverka ty kaňky lálala.“¹⁶⁾ David Krinitus napsal do jedné knihy roku 1561:¹⁷⁾ „Řích mé štěstí ruší“ — a jestliže jsme zase dotkli se básnického tohoto písaře rakovnického, nelze na konec nepověděti, že i dojmy své, z městských příhod vzešlé, do knih ouředních nejdnou skládal veršem. Na příklad když odsouzeni byli někteří přátelé primasa Diviše Rubina r. 1552, napsal do knihy soudné i distich na potěchu vítězného primatora, jejichž začátek:

„Saevia ipse licet furioso gutture Daemon,
hoc miserumque premant mille pericla caput“ —

v prostředek zabásnil si Krinit touto bublinou velikou:

„Tu vincis Satanamque malum, mundumque furentem,
ad nutumque tremunt Tartara nigra tuum.“

A když r. 1584 po zemřelé Anně Strípkové, vdově, nalezeno truhlici v šatech novorozenátko zabitě, napsal Krinitus do městské knihy dvacet dva verše, v nichž slovy a přirovnáními i kletbami roznými líčí zločin nebožky vrahyně.¹⁸⁾ Začátek:

„Non Thomyris, non tam Progne, non Tullia, non tam
Impia crudeli pectore Colehis erat,
Quam crudelis erat Strípci post fata mariti,
Phui, meretrix —

Důležitější knihy městské bývaly chovány pevně pod zámky. Manualníky mívál písař snadně při ruce. V Hradci Jindřichové měl je i v obyčejném svém soukromém a ne v kanceláři. Jaká nezávazná pánům z toho pojítí mohla, nechali-li knih v rukou písařů, toť vidíme právě při dotčeném písaři Burianovi. Konšelé mu r. 1604 „odpuštění“ a vzkázali, „aby věci, které za sebou má, jako práva, manual radní, od sebe odvedl, kterýž se bránil, to vodvésti nemíní, ale toho sobě na rozmyšlenou bere“. A páni ten čas, co se písař rozmýšlel, musili stranám, „nemajíce tu manual radní, aby se do něho nahlédlo, odkládati do jiného času“.¹⁹⁾

V deposici kancelářské mimo knihy opatrovávali písařové také ukrómé listiny, zvláště kšafy, kteréž sem byli sousedé pro bezpečnost uložili. V Kouřimi neměl písař r. 1619 tuto svou deposici valném pořádku. Kšaft Alžběty z Varvažova se ztratil. Konšelé přimšší poníženě píší paní za odpuštěnou: „Nemůže se najíti, jakou příčinou se to stalo, že k zmrhání přišel, my tím vinni

¹⁶⁾ Arch. konř. kn. rudá, fol. 146.

¹⁷⁾ Arch. rakov. kop. lit. E.

rakov. kopia lit. E. r. 1560.

Jindř. Manual r. 1604. fol. 178.

čili řečníci (advokáti) sváděli písaře k falšování věcí zapsaných. Jednomu v Táboře vyplatilo se r. 1556 nedobře, že sváděl písaře, aby dostavil do soudních akt, již zavřených, nějaký list. Písař Martin Bakalář optal se soudce svého Davida: „Mohu-liž?“ K tomu odvece advokát směle: „Můžete, jedno chcete-li, a proč byste toho nedělali?“ I řekl písař jemu: „Milej pane Davide, práli byste mi toho, abych měl to učiniti proti své povinnosti, zachovej mne pán Báh.“³²⁾ A hned udal řečníka, jemuž pro svodnou řeč zapověděno samým podkomořím „řečňovati“; naprosil se velmi mnoho, nežli mu podkomoří zase propustil „řečňování“.

Nelze odejítí z kanceláře, abychom nepřipomenuli, že písař mívál k ruce a v ochraně též jiné knihy nežli ty, o nichž svrchu obšírně praveno. Nejprv každá kancelář středověká musila mítí za příruční knihy mimo formuláře, dle nichž všelikteraké listy psány, i titulář nějaký, spořádaný dle křestních jmen všech ouřadů a osob vzácnějších, aby písař nikomu neublížil titulem ani stavem. Na takovou urážku jest pýcha lidí po všechny časy choulostiva.³³⁾ Také mívál kde který písař na poučenou právnické knihy své, nebo mu je pořídili konšelé. Lounští koupili r. 1521 v Praze od písaře kolínského „Donata“ a jiné právní knihy, kteréž bez pochyby notarius kolínský z nouze za 10 kop prodal.³⁴⁾ Práva městská, Brikcím redigovaná, vyskytují se po r. 1536 v městských kancelářích po řídku, za to právo městské, Koldínem vydané, nalezněš po r. 1579 všude. Kupovali je po dvou kopách.

Ke knihám, v kanceláři městské nezbytným, sluší také skoro už od počátku 16. století kde který tištěný sněm. Všude v počtech městských jsou zprávy, že posel přinesl tištěný sněm a dostal od cesty. Naposled i kalendář čili minucí, kterou učitel městský do rady malovanou podával, sluší ke knihám kancelárním.

Jest našim předkům k veliké cti, že při městském úřadě dávno před vynálezem knihotisku míváli „obecní libráře“, které spravovali konšelé s písařem. Kateřina Velislavová v Starém městě r. 1431 odkazuje peníze na „librář“ tohoto města;³⁵⁾ proslulý husita Šimon od bílého lva r. 1433 též dí v poslední vůli svojí: „Knihy mé aby mistr Rokycana převrhl, a co by sie hodilo do libráře, to aby dal, a mým sestřencům, což by se hodilo jim, aby ostavil, a k tomu 10 kop z mého statku aby vydáno bylo na libráři obecní“³⁶⁾ Roku 1491 kněz Jan Valtír v Lounech založil „libráři“. Nejprve měly knihy jeho veliké i malé býti chovány ve zvláštním pokoji u švagra, a „ten pokoj k tomu pokladu ukázaný má trvati, dokud poručníci

³²⁾ Kn. kom. č. 13. fol. 431. 432.

³³⁾ Nejrozumněji vykládal ve svém tituláři Jan Jičínský r. 1567, že titule pocházejí ze zdvořilosti; ostatní tituláře (Šudův, Fouknarův) dokazují širokými rozumy, že titule jsou z vůle Boží. Arch. Pam. VII. 23. a násled.

³⁴⁾ Kn. arch. lounsk. č. 1. E. 11.

³⁵⁾ Kn. č. 992 fol. 134. arch. pražsk.

³⁶⁾ Tamže r. 1433 fol. 154.

to spravovati budú a klíčemi vlásti“. Knihy aby půjčovali poručenci komukoli „k vobecnému dobrému“. Posléz aby je konšelé „vzali k obecnému pokladu“. ³⁷⁾ I v době pozdější odkazovali nejedni celé hromady knih k obci. Zajímavý příklad čte se ³⁸⁾ o Václavovi řesovci roku 1579, jenž biblioteku svou, „znamenitými a týměř ředními nejstarších svatých církevních učitelů i jiných, ne zadních ktorů knihami ozdobenou“, přikázal ke škole Menšího města ažského a dal ji pod dohled ouřadu městského s tím moudrým řazem, ztratí-li se kdy která, aby městský ouřad zjednal novou od propadením deseti kop“.

Na odchodě z kanceláře všimněme sobě ještě potřeb písářch a jich drahoty. Za rys papíru, „alias 20 knih“, platívalo se átkem 16. věku 50 grošů. Koncem století stál rys „pěkného“ íru kopu a 56 grošů; rys „prostějšího“ kopu; kniha „rekál-o“ papíru kupována do kanceláře po 30 groších, rys „nejpěk-šího“ papíru býval ve dvou kopách. ³⁹⁾

Inkoust dělával sobě písář obyčejně sám. Na to bývala koncem století kupována libra „gallesu“ po 16 i 20 groších, libra „viliium“ po 2 groších, libra gummy po tolikutěž. Kalamář olo-ý v kanceláři mladoboleslavské stál r. 1619 dvanácte grošů. ⁴⁰⁾

³⁷⁾ Kn. arch. lounsk. č. 1. C. 8.

³⁸⁾ Arch. Pam. X. 627.

³⁹⁾ Ceny z knih stříbrsk. zvláště z kn. č. 189.

⁴⁰⁾ Kn. bolesl. č. D.

KAPITOLA OSMÁ.

Obec veliká.

Ob čas zahlučila radnice schůzí a šumem obce valné čili veliké. Ovšem nestačila-li na schůzi valnou v některý mimořádný případ radní síň, svolána obec do chrámu, a v Praze, měly-li jesti nati všechny tři obce pospolu, scházely se druhdy do university, buď i na „ryнку velikém sebraly se obce“.⁴¹⁾

První známá schůze všeho měšťanstva udála se roku 1356 v Praze.⁴²⁾ Obec městská od těch dob svolávala se čím dále, tím častěji, stala se ústrojem zákonodárným, a konšelé nic důležitějšího nesměli bráti před se bez obce veliké. Tak bylo až do krále Ferdinandanda I. Ten valným hromadám nepřál. Po revoluci 1547 bez dovolení králova rychtáře scházeti se nesmívaly; proto schůze konaly se řidčeji, nežli bývalo druhdy.⁴³⁾ Scházely se obce obyčejně jen k počtům městským, k obnově rady, o berni královskou, ku čtení sněmu⁴⁴⁾ a k věcem jen velmi pronikavým, jichž nechťel konšelé bráti sami na sebe. Sic jináce hned po obnově „všecka obec předkem panu purkmistru a konšelům dávali plnou moc k jednání obecného dobrého všelikého času“.⁴⁵⁾

Do veliké obce právo choditi měli jen usedlí měšťané; tedy jen ti, kteří měli zákup v obci, buď dům aneb aspoň byli některého domu „soukupové“.⁴⁶⁾ Pozvání do veliké obce dělo se buď zvonem na radnici, zvláště již na to obraným, aneb určitým zvonem

⁴¹⁾ Arch. Č. I. 220. R. 1427. Nález o posvícení stal se na rynku.

⁴²⁾ Tomek, Praha II. 286.

⁴³⁾ Kalousek, St. Pr. 352.

⁴⁴⁾ „Sezvoněna obec v outerý velikonoční, čten sněm, kterýž držán b na hradě Pražském l. 1573, podle artikulů, v něm obsažených, aby se choval jest obci předloženo, chtějí-li se uvarovati pokut.“ Kn. litoměř. v Č. M. fol. 22

⁴⁵⁾ R. 1565 zapsáno po volbě v úřadu v knize mladol. č. A. 10. fol.

⁴⁶⁾ „Do obce choditi nemá, kdo nemá domu neb soukupu.“ Rozko podkomořího v Litoměřicích r. 1540. Kniha podkom. v arch. místodrž. — 1

blízkého chrámu.⁴⁷⁾ V některých městech — jako na př. v Hradci Králové — „opovídali“ hromadu čtvrtní ouředníci, jinde sběhal sousedy servus.

Není potřeba domnívati se, že všechny všude obce valné nebo veliké opravdu bývaly veliky. Už proto ne, že v 16. věku konšelé nebo vrchnosti nejednoho města připuzeny byly pokuty ukládati na zanedbu valné obce, a kromě toho máme i číselné doklady, jak skrovně se někdy sousedé do radního domu sešli.

Stran pokut za nedbu stůj tu některý příklad. Ve Dvoře Králové mívali od r. 1507 řád, „kto by z soused po opovědi nepřišel, ten aby den a noc v věži seděl.“⁴⁸⁾ V starodávném zřízení obce Pardubické r. 1515 uloženo: „Kdyžby kolivěk na rathouze bylo zvoněno pro sejití se obce, tu po třetím zvonění aby každý na rathouze nalezen byl, a kdožby kolivěk nepřišel, jsa doma a o tom věda, ten aby dal pokuty 5 grošů bílých, a z rathouze aby žádný nechodil, leč ta věc, o kterou se sešli, na místě postavena bude.“⁴⁹⁾ V Litoměřicích⁵⁰⁾ určili konšelé kdys v druhé půli 16. stol. trest na nedbu obce valné jen po 2 groších míšeňských, ale přidali týden šatlavy.

O nedostatečném počtu valné obce vizme příklady z týchže Litoměřic. R. 1597 zapsal radní písař do knihy pro paměť mrzutě: „Když obec do rady povolána byla, že pánů starších obecních i pánů sousedů velmi skrovný počet se našel, nemohly potřeby přednášeny býti.“⁵¹⁾ Jiný příklad pozdější a světlejší. „R. 1599 ve čtvrtek sv. Martina obec sezvoněna s povolením Jeho M. Cís. pana rychtáře Adama Mráza z Milešovky. Když pan rychtář i pan primas a páni konšelé s pány kmety jsou sesedli, a na pány starší i obec jednou i po druhé z rady voláno bylo, a ze starších obecních toliko sedm osob, a z obce přes devět osob jich více nebylo, i sou z uvážení radního zase domů rozpuštění, a co k přednášení obci stran berní zadržalých, piva, váženo býti mělo, s toho se všeho mimo nadějí a obyčej starobylý sešlo. Což jest pro budoucí paměť poznamenáno a k dalšímu povážení toho, coby se tu pro takovou neposlušnost obce předsevzítí mělo, jest zanecháno.“⁵²⁾

Způsob neb řád, jímž ve valné obci jednáno, býval podstatou všude stejný. Rada sedíc čekala ve svém pokoji radním, a obec scházela se v síni obecní, veliké. Nebylo-li takové síně, scházeli se na mazhauze hořejším⁵³⁾ a někde vzali za vděk i mazhauzem

⁴⁷⁾ I v Praze bývala obec sezváněna „velikým zvonem na rathouze“ a r. 1547 i „velikým zvonem v Týně“. Budiš. rkp. fol. 432.

⁴⁸⁾ Rkp. dvorsk. v Mus. 196.

⁴⁹⁾ Arch. Pam VII. 521.

⁵⁰⁾ Kn. litoměř. č. 3. E. 3. fol. 140.

⁵¹⁾ Táž kniha fol. 114.

⁵²⁾ Kniha táž fol. 128.

⁵³⁾ Když vrátil Ferdinand I. Pražanům „vrchnost nad duchovenstvími“, četl se majestát o tom „před obcí na mazhauze.“ Arch. pražsk. č. 1133. 72.

dolejším. Když se konšelům vidělo, do obce shromážděné vstoupili dva, tři z rady, a jeden k obci promluvil. Kde to bylo možno, mluvil řečník s místa povýšeného. Stála-li obec na dolejších marhauze, mluvili k ní radní páni nezřídka i s vrchního schodu, s galerie schodové v prvním patře. Kdo z rady měl k obci hovořiti, nebylo určito. Mluvil, kdo nejlépe uměl. Někdy také hovořil od pánů písař radní. Promluvení pánů radních k obci mívalo od starodávna pořáde ráz sousedský, prostý. Jeden příklad ze začátku 16. stol. a druhý o sto let mladší dosvědčí to.)

R. 1519 mluvil v Pražské obci veliké chytrák Jan Pasek, chtěje, aby obec svolila se k berni nebo k sbírce městské pro nedostatek důchodu obecného, slovy těmito:⁵⁴⁾ „Poněvadž, páni milí obecní, jste lidé rozumní a víte, jak veliké a široké jméno má město toto v jiných zemích, jak lidné a bohaté jest, jediné aby bylo doložitě jako jiná města veliká; neb co jest to, že jest velké a lidné, když toho není, aby bylo doložitě, toť málo postačí. Ano i ti lidé židé nevěrní, ti sami z sebe zbírají jisté peníze a ty mají pohotově, kdyby co přišlo. Pak, milí páni obecní, jsme tě naděje, že nebudete odpírati, co jest cti města, že povolnou odpověď na to ráčíte dáti jako lidé rozumní, pokojně se snášejíce bez hlukův a hřmotu, jakž na lidi rozumné sluší.“ Po té řeči, kteráž outok podniká na rozumnost obce příliš domluvný, vyšli purkmísta a páni ven.

Řeč o sto let mladší mluvil k obci r. 1610 v Hradci Jindřichově městský písař na místě pánů radních. Obec si před tím vymohla na radě, že budou čtena všechna privilegia městská, proti nimž, jak obec za to měla, v leccěms se hřešilo. Písař vystoupiv tedy do obce, jal se hovořiti: „Jejich Milosti páni na jiném nejsou, nežli dle učiněné zámluvy privilegia vám všem v obec slovo od slova dáti povlovně přečísti. A protož k vám k jednomu každému obzvláště té důvěrnosti a naděje sou, že také ty a takové věci bedlivě uvážené bez všelijakých klevet a posměšků — jakž se to v outerej minulej stalo i také potomně v postranních, zvláště v šenkovních domech — pana purkmístra a pány posuzování a šklubání poslouchati budete.“⁵⁵⁾ Na obou řečech je ráz sousedský a velmi sprostný patrn.

Někdy, uhodila-li událost z míry veliká, promluví konšelé k obci jako kazatelé. To bývalo za válek tureckých velmi zhusta, zvláště kdykoli šlo o pomoc válečnou po nějaké veliké v polí ztrátě. Tu vždy mluvíval od pánů radních řečník, že všechno se děje pro hříchy naše a na polepšení mravů, a narážkami dosti světlými dotýkal se těch hříchů, v obci bujících, rovně jako správce církevní v chrámě.

⁵⁴⁾ Stař. letop. 427.

⁵⁵⁾ Manual v Hradci r. 1610 fol. 5.

Velmi zajímavou vidí se nám býti řeč, k obci valné v Hradci Jindřichově pověděná, když zpráva přišla roku 1608, že táhne Matiaš proti Rudolfovi do Čech. Šlo o pomoc vojenskou. Tu mluvil s povýšeného místa k obci řečník, nám nepovědomý, ale mluvil řeč rázu prve vytčeného: vylíčil velikou událost a na konec vyčetl obci hříchy. Privil: „Strany nebezpečného podněcování arciknížete Matiaše proti králi českému za paměti lidské slyšáno není ani v kronikách poznamenáno, aby bratr proti bratru tak ukrutné pozdvihovati se jměl. Již právě plní se písmo, že povstane syn proti otci, dcera proti materi, bratr bratra strkati bude. A kdy by se konec této roztržitosti státi jměl, Bůh milej ví. To pošlo vše z přepuštění božího a pro hříchy nás všech, ale jak se to nás chytá, jedenkaždý u sebe sudme! Pokud jsme slyšeli, že na nás táhnou, byli jsme zarmouceni, že se pak drobět poodtušilo, hned zase co s husy voda s nás splynulo. I to nemalou příčinu ku hněvání pána Boha dáva, že nečiníme povinnostem křesťanským zadosti, nedává se, co jest božího, Bohu, a co císařového, císaři; s jakou těžkostí berně zde při tomto městě se vybírají, tům, kteří se toho dotýkají, jest dobře vědomo. Služebník pana purkmistra nic neváží; posel páně rychtářův odsýlá-li se, hněv působí. Ovšem že se zdá věc obtížná chudým lidem tolik berní dávat: ale mnohý s jakou ji chutí dáva, pětkrát nebo více násob ji propije.“⁵⁶⁾

Když od pánů radních řeč před radní síní do obce „dolů“ byla promluvena, a obec právě nebyla vzdorným duchem plna: býval všudy ten zdvořilý zvyk, že za pozvání na rathouz a za řeč pověděnou obec skrze některého ze sebe, nejobyčejněji skrze některého ze starších, obšírné díky učinila a hned spolu prosila, aby dovolen byl obci „potaz“. To jest: obec žádala, aby směla volně mezi sebou o radním oznámení nebo návrhu promluvíti.

K tomu rozmluvení bývalo pilně potřebí, aby konšelé ze síně odešli, sic nebyl „potaz“ volný. Svolivše tedy konšelé „k potazu“, odešli do síně radní, zavřeli po sobě dvěře a tam v pokoji trpělivě čekali, až budou zase do obce zdvořilou a obšírnou prosbou zavoláni.

Zatím obec brala potaz. Někdo znova opakoval řeč panskou stručně a ptal se, co tomu obec praví. Dala-li se obec do nepořádného křiku, nelíbilo se konšelům. Vrchnosti to zapovídaly. „Při jednání obecním aby křiků žádných nebylo, než volné každého mlouení aby bylo, jakž komu potřeba. Pakli by se kdo v tom nezachoval a křiky působil, ten aby trestán byl vazbou od purkmistra a konšel.“ Tak hrozí zřízení pardubické z r. 1515.⁵⁷⁾ Za křik považovali konšelé kde jakou opposici, kde jaké slovo, jež směřovalo proti jejich návrhu, a jest ne jeden doklad po ruce, že konšelé nazejtří po veliké hromadě toho neb onoho souseda ne-

⁵⁶⁾ Manual v Hradci r. 1604. fol. 115.

⁵⁷⁾ Arch. Pam. VII. 521.

volného pozvali do rady a tu jemu mluvili, čeho nechtěl. Některého i zavřeli. Na příklad litoměřičtí konšelé r. 1515 vyšetřují „Trupla Zycha, protože v obci veliké, když o pivo mluveno bylo, bouřil a mluvil, že k tomu, což páni uložili, svoliti nechce“. O jiném sousedovi Prášovi Škodovi zapsali konšelé po téže valné hromadě: „Trestán byl, nebo v obci mluvil, že nechce svoliti o pive; také řekl, nechť jest někdy po naší vůli a ne po panské.“ Ale než ho zavřeli konšelé, dobře jim pověděl Práša na rozhodnou: „Já se přimlouval (t. j. já hlasoval) jako jiný soused, a kdybych neměl v obci mluvit, mohl bych dobře doma býti.“⁵⁸⁾

V nymburské valné hromadě volal r. 1565 Holý, když jednáno o berni: „Chceme věděti, co kdo platí, nebo někdo má na tisíc statku jako pan rychtář císařský — a nevím, co platí!“ Pro ta slova ho Nymburští v Praze udali.⁵⁹⁾ Plzeňští roku 1597 zavřeli Jiříka Brodského, poněvadž „u shromáždění obce strany vypravování berní a jiných poplatků zde na rathouze obce bouřil a osob ponoukal k tomu, aby těch platů nevypravovali a k nim nepřistupovali. Poněvadž předešlým trestáním a vězením nic při něm napraveno býti nemohlo, jest mu sroubkem (kladou) pohroženo“.⁶⁰⁾ Tedy při potazu v obci měl a směl každý své mínění pověděti: vsáklí pověděl mínění své jináče, než konšelé chtěli, byla to „bouře“ trestuhodná, a byl-li dokonce tak neopatrn, že mluvil proti nějaké berni, kterou konšelé schvalovali, to jistě nezvedlo se mu dobře.

Když potaz byl v obci dokonán, a generální řečník vyvolen, uctivou žádostí povolání jsou do obce páni konšelé zase. Tu jim dík od obce učiněn, že se „tak mnoho snížiti ráčili“ a že prve odešli a obec volně rozmluviti nechali — a teď „že se zase tak mnoho schýliti ráčili a k nim do obce vstoupení učinili“. Po tomto uctivém poděkování řečník od obce oznámil, na čem usnesli se všickni neb větší část.⁶¹⁾ Bylo-li usnesení obecní konšelům vhod, poděkovali z něho nápodobně obsírně. Bylo-li jim nevhod, poručili obci, aby učinila potaz ještě jednou, neb odložili schůzi, poradivše prve obecním, „aby se na to lépe rozmyslili“.

Tent způsob valné obce nejobyčejnější. Někdy a někde přihodilo se, že neodešli vyslanci konšelští ze síně obecní, alebrž chtěli míti potaz ihned a chtěli býti při něm a doslyšati ho. Tu pak obec, vidouc nezbytí, rozestupovala se v hromádky — řemeslní cechové kolem svých cechmistrů se shlukovali — v hromádkách si měšťané šeptali — od jedné hromádky ke druhé běhali semo tam agitatorů, na posledku servus purkmistrovský, chodě mezi šeptající

⁵⁸⁾ Kn. litoměř. z r. 1508 v Č. Mus.

⁵⁹⁾ Arch. musejní. Listiny nymburské.

⁶⁰⁾ Protok. konš. č. 20. arch. plzeňského.

⁶¹⁾ Zajímavý vzor takového sněmování obecního v manuále Hradce Jindř. r. 1610. fol. 5. 6. 7.

a hlučící hromadou, zjistil, co je hlas větší. V Rakovnice r. 1599 mluví se také jen o „hromádce“ jediné.⁶²⁾

Z téhož města máme doklad o hlasování v obci dle jmen. Bylo to r. 1608. Šlo o nějaké vaření piva. Obec jednomyslně se ohlásila, že k návrhu konšelskému či „panskému“ přistupuje: v tom se ozval Ondřej Pekařovic, že „k tomu nepovoluje a nepřistupuje“. I kázal pan primas, „aby jedenkaždý obzvláště skrze služebníka přísežného ze jména jmenován byl“. A tu prý se „opět ústy svými každý přiznávali“.⁶³⁾

Za obraz pohnutého městského sněmování ze starší doby může nám posloužiti ona valná schůze roku 1519, při níž Pašek žádal obec staroměstskou, „aby jakožto lidé rozumní“ platili sbírku čili berni. Když páni do radní síně odešli zase, neříkala obec „za dlouhou chvíli“ nic. Konečně ozval se hlas jakéhos Neřáda z hromádky sladovníků, a řeč jeho směřovala k obecním starším, tu přistojícím: „Jakož jste pověděli, že páni starší všech řemesel k tomu přistoupili, my takto pravíme, a tito páni, okolo mne stojíce, tak jsou poručili pověděti, že my o tom nic nevíme, aniž jsme k tomu svolili!“ A všeska hromádka křičela: „Tak, tak a nejinak!“ Když se po tom hluku optal řečníka jeden ze starších, z kterého je cechu, jali se sladovníci „bručeti“: tušiliť, že neradno mluvití proti Paškovým návrhům. Potom mluvil nožíř Obrázek právě tak, jako prve sladovník Neřád. „Abyšte ráčili věděti, že tito páni obecní, kteří okolo mne stojí, poručili oznámiti, že nechti tomu svoliti, alebž žádají a prosí, abyšte na ně neráčili nic nového vymýšlovati!“ A hromada vzkřikla „velikými hlasy: Tak, tak! a jiní jinak.“

I jal se purkmistr chlácholiti obec návrhem, aby sami něco vymyslili obci požitečného. Ale neochlácholil jich nikterak. Opět vstal nějaký nožíř a mluvil skoro totéž od své hromádky, co pravili předešlí dva řečníci. A zase vzkřikli všickni na konec řeči jeho pochvalně: „Tak, tak!“ Perkmistr Václav, patrně jednatel mezi pány a obcí, chlácholil zase, řka: „Milí páni, já nerozumím tomu mluvení, ba, milí páni, račte rozumně bráti před se; pan purkmistr a páni nemluvili k tomu, jako by chtěli to míti, ale bude-li vůle vaše; pakli nic, račte něco jiného obmysliti, aby byly pohotově obecní peníze k potřebě.“ Když po této řeči vzkřikl kdos, že se všickni naplatili již dosti, a že více nic nedají, v tom nastal hluk, šum, křik „hlasů směšných a divokých“. „Již se počali vaditi, a jeden z sousedů počal je krotiti, tu někteří křičeli: Podejte ho sem! Pan purkmistr chtěl mluvití, neměl slyšení.“ V tom Tomáš

⁶²⁾ V Rakovnice r. 1599 jednalo se o šenku vína k obci. „Vyslán byl do obce primas a 4 osoby radní: a ti oznámili obci, aby se ohlásila, chtějí-li k sňešení radních přistoupiti. Kteřížto, shrnuvše se v hromádku, jednomyslně hlasem oznámili, že se k tomu přimlouvají.“ Kop. lit. E. v arch. rakovnickém.

⁶³⁾ Relace. lit. J. sv. 5. v č. 1. v arch. témž.

Zachlubil, kovář od Poříčské brány, učinil napomenutí obecním, ale nedali mu domluvití. Václav Nos, vstoupiv na lavici, jal se také krotiti obec: „Milí páni, račte se pěkně vyslyšeti, však jste lidé moudří, dověřte se panu purkmistru a pánům, že nic bez vaší vůle nechťi činiti!“ A nedali mu opět dokonati. Tu jiný z obce chtěl mluvití, ale na toho vzkřikli: „Nechcem, nechcem!“ A zdvihše se, tlačili se ke dveřím, aby dolů šli, ale bylo těsno, a dole míže byla zavřena. Snažili se ji vylomiti; hospodář ji chtěl otevřítí, ale pro jich tlak nemohl; by té tísné nebylo, byli by řečníci, kteří prve obec krotili, jistojistě teď biti bývali, ale hromada byla slita, nikdo sebou nemohl hnouti.

Venku před radnicí stála chátka pražská, čekajíc „nějakého začátku“ na židy a kláštery i na sklepy německých obchodníků a na domy konšelů. Ale konšelé opatrně dali už prve provaz zvonce „bouřliváka“ vytáhnouti vzhůru.⁶⁴⁾ Tent obrázek valné hromady z doby velmi pohnuté.

Nápodobně bouřnou hromadu zažili konšelé pražští v revolučním roce 1547. Sešly se všechny tři obce v kolleji Veliké, a ta z poručení vši hromady mluvil Václav z Jelení, soused novoměstský. Mluvil konšelům tří měst v oči: „Buď toho milému pánu Bohu žel, že ani jediného člověka v těchto městech míti sme nemohli, kterýž by v těchto našich tézkostech nám poradil. Pán Bůh myslimi našimi pohnul, abychom se aspoň o naše svobody zasadili, o kteréž pod vašimi neřády jsme přišli, když ste vy po všechny časy bez nás obcí na sněmích bývali, my o ničem sme nevěděli, až, když ste vy zas dolů sšedše, na nás ste berně ukládali, a neměl-liť z nás kdo co dáti, s námi ste se šatlavovali. Již vám toho dále snášeti nebudeme, však nás s tak mnoho kmotrův jest, a protož jménem pravým to dítě křtiti a sobě již česky mluvití musíme!“⁶⁵⁾ K té řeči „ze všech koutů jiní se ohlašovali a přímluvu jeho schválili“. Strojilo se tehda na konšely zlé, ale nežli mohlo dokročiti, zkrácení jsou Pražané a s nimi všecka města královská velmi žalostné.

V Hradci Králové měli v letech třicátých století 16. několik hromad obecních velmi šumných, a ty způsobila osoba jediná. Byl to Marek Hrádek, soused horlivý a smělý,⁶⁶⁾ jenž pojal nejprve nechat ke konšelům z popudů osobních, a proto nejprve svolával postranní schůzky nespokojeného měšťanstva.

Z postranních schůzí vylehla se bouřlivá hromada valná, v kteréž vyčetl Hrádek jednomu z konšelů, že z berní má užitek; a mluvil k obci, když páni do radní síně mrzutě odešli, aby obec nedávala králi berní. Co tak hromada na mazhauze se radila a bláčila, připadli konšelé na tu myšlénku, nechat tedy Marek přijme

⁶⁴⁾ Staří Letop. 427. a násled.

⁶⁵⁾ Rukop. budišinský. Politica. fol. 486.

⁶⁶⁾ Kn. svéd. komorn. soudu č. G. 6. fol. K. 2. a jiná téhož soudu č. 7. G. K. 11. K. 12.

k sobě sám správu některého důchodu obecného, aby poznal, kterak těžká práce v ouřadě. I vyšli s tím návrhem zase do obce ven — a teď nastalo zle; Marek oznámil, že od pánů se k žádnému ouřadu voliti nedá, alebrž že se k obci odvolává, ona-li rozkáže. A většina křičeli Markovi. Páni zase odešli na svou sně, nevědouce co činiti. Za velikého hluku obec sama hned ouředníky volila.⁶⁷⁾ Přívrženci radních pánů, vidouce přesilu, dali se z radnice na útěk. Ale dole u mříže a u vrat nevěděl zase služebník Pavel, má-li je vypustiti čili nic; obyčejně nesmíval před ouředním rozpuštěním valné hromady nikoho propouštěti. Práví o tom v soudě: „V tu bouřku, když vobec pospolu byli, jest obyčej, že se dveře zamykají na schodě, kde na mazhauz chodí. Tehdy někteří sousedé chtěli dolů jít, a já, bych se s nimi nevadil, i pustil sem některé. Tedy oni na mazhauze volali, aby se nerozházeli. Jan Slovák, jako mu říkají Hňup, mi klíče vzal, zatrásl klíči a pravil: Všakť již nemohou doluov: jižt jsou jimi dost vládlí, nechť my také vládnem!“⁶⁸⁾ Naposled dostali se přece všickni z radního domu ven, a hromada byla v nic. Ten den bylo pokračování té bouře už jen po městských hospodách.

Při druhé valné hromadě brzy potom byli konšelé připraveni lépe. Promluvili k obci, vyhrozili, a jeden z nich, Diviš Koláčník, vylezl „na lavici“ a volal do obce: „Kdo že chce podle pana purkmistra a pánů státi, ohlaste se, abychom věděli. A kdo jste podle obce, přistupte blíže! A purkmistr Střelec, nestrašliv jsa, sešel v obec uhroženou a volal, aby se všickni přiznali jmenovitě, druh po druhu, při kom stojí! A tu přistupovali neiprve přívrženci konšelští a rukou dáním slibovali. Po nich zajisté přistupovali nerozhodní a konečně podávali ruku i protivníci — utéci nebylo lze. A kdo nepodali ocitli se naposled i s Markem v žalářích pražských jakožto buřiči — proti králi.“⁶⁹⁾ A Ferdinand neodpouštěl.

Jiný znamenitý příklad neklidného shromáždění obecního podává nám Stará Praha r. 1618, tedy v době národa našeho nejosudnější. Defensorové položili času postního stavům českým do kolleje Karlovy sjezd. Pozvali městské rady, aby ze sebe a ze starších k sjezdu vyslaly vyslance. Opatrní konšelé staropražští nevyslali. A když po druhé k sjezdu vyzváni byli „přísně a tuze“, a „znamenitý hluk mezi lidmi vzešel“, nezbylo, než povolati velikou obec, co tomu říká. Když se obec sešla, „tu skrze Severýna Loštického a Zikmunda Celestina, toho času purkmistra, oznámili jí, že mají na Hrad do Zeleného pokoje mezi stavy osoby vyslati s odpovědí, „proč jsou prve do kolleje žádného nevyslali“; a spolu hned dali čísti konšelé psaní krále Matiaše, v kterémž jim dotče-

⁶⁷⁾ Kn. svéd. komorn. soudu č. G. 6. fol. K. 6.

⁶⁸⁾ Tamže O. 3.

⁶⁹⁾ Ku komor. soudu. táž fol. K. 7.

nou abstinenci schvaluje a spolu slibuje, „že za to města pražská zrost míti budou“.⁷⁰⁾

Po přečtení toho psaní měly jíti „přímluvy před se“. Jindy obšli sobě „přímluvy“ své konšelé v síni radní mezi sebou a vyslaní jich přinesli do valné obce mínění pánů hotové. Tentokráte pro tuhu věci „přímluvy“ pánů daly se přede vsí obcí. Pan primas Kirchmajer začal, po něm hlasovali konšelé řadou; po konšelech podáno na pány starší, aby jeden po druhém pověděl svůj hlas, a po nich mělo dojíti na cechmistry řemesel a ostatní obecní. Ale tise neodbyly se přímluvy čili hlasování. „Některé osoby, kteréž předešle velmi zřídka se nacházeti dávaly,⁷¹⁾ přímluvám radních pánů překážku činily a s nemalou horlivostí skrze Benjamína Fruweina a Jana Oršinovského takové přímluvy přetrhly a k tomu vedly, že císařský rychtář⁷²⁾ ani jiní radní katoličtí při těch přímluvách, poněvadž se náboženství pod obojí dotýče, býti nemají. Když rychtář králův jim odepřel, volali v obec: „Kdo koliv pod obojí jest, vyjdi za námi z rady!“ Ale vystoupilo prý jen „málo kolíks osob“ — asi 24.⁷³⁾ Když prý pozorovali, že obec po nich nepostupuje, zase do rady s velikou zuřivostí vstoupivše, někteří bez poručení se posadili, jiní stáli a přímluv všech pořad, jak radních pánů, tak starších obecních a celé obce, doslechali.“ Konečně bylo i „na ně podáno, aby se přímlouvali, čehož učiniti nechtěli“. Přímluvy dle zprávy rychtářovy, z které čerpáme, děly prý se volně, stobodně — jen od jediného Jindřicha Pichelpergera, člověka mladého, přímluva nepřijata, poněvadž mu Fruwein do uší šeptal, co má mluvíti. Které osoby prve přímluvy kazily, nevyčkavše konce „s hurtem“ na zámek běžely žalovat stavům, kteří v malé chvíli potom vyhodili místodržící s oken kanceláře královské.⁷⁴⁾

Mívala kde jaká radnice v některý čas nebezpečnou bouři. Někdy přihnali se „obecní“ bez pozvání; přihnali se konšelé trestat pro viny domnělé i skutečné. Nejobyčejněji bývala neupřímnost ve správě finanční podnětem k outokům na konšely. Takž na příklad zbouřili se Hradečtí nad Labem r. 1422 a zjímali konšely, protože prý se o peníze obecní mezi sebou dělili.⁷⁵⁾ V Praze schylovalo se r. 1444 o touž věc k obecné bouřce. Když totiž oznámili konšelé obci, že není hotových peněz poslati do Vídně na cestu (stras Pohrobka), obec hřmotně optala se: „kam se peníze důchodní d-“

⁷⁰⁾ O všem tom obšírně v arch. pražsk. č. 326. fol. 142—160.

⁷¹⁾ Zpráva staroměstských konšelů po bitvě bělohorské jmenuje všechny ony buřiče, uváděje je úvodem, že to jsou „někteří prokuratoři (advokáti) hořejší, a sousedé z těch, kteří se z jednoty Bratrské jmenovali“. (Sulický, Fruwein, Oršinovský, Samuel z Veleslavina, oba Kutnanerové, Teyprecht, Vodňanský.) Ibid. 164.

⁷²⁾ Jan Albr. z Trnice. Byl přítomen v nebytu hejtmana Heřm. Černia.

⁷³⁾ Tamže fol. 165. Všecko to obšírně čte se také v Chaosu arch. pražsk.

⁷⁴⁾ Zevrubněji o těch věcech psali jsme v Č. Č. Mus. 1890.

⁷⁵⁾ Hájek 398.

raji“? A tu honem sebrali ustrašení konšelé ze svých měščů 80 kop na jízdu, čímž moudře předešli bouřku.⁷⁶⁾

Než v oněch dobách oblíbenější prostředek zdušiti bouři v zá-
čátcích býval — zvláště při pražských konšelech — ten, že při-
pravili pohnutou obec v pravý čas o vůdce a ouhlaovní strůjce,
nad nimiž bez okolků popravovali. Předcházeli tak násilí násilím.⁷⁷⁾
„O co jest“ — volá letopisec r. 1440 — „za paměti mé v Praze
měšťan, lidí znamenitých, stínáno, v pravé pravdě mohli by jimi
dobře velikú ulici osaditi! A to všecko nic jiného nečiní, nežli
pýcha a závist, nebo vždy jedni nad druhé chtějí se pnúti, chtějí
vlásti v Praze a na úradech býti, aby zbohatěli.“⁷⁸⁾ S tím vším
souvisí, že konšelé, chtějíce městské bouře staviti v zárodcích, po
městě vysílali tajné donášeče a zvědy, tak že tehda „soused se sou-
sedem nesměli volně mluvíti, a chtěl-li kdo mluvíti, ohlédal se
jako vlk, zdali by tu třetí byl, aby jich nevyzradil; ti, po víních
a šenkovních domech chodíce, počínali sami najprv leccos mlu-
víti proti konšelům, a přimísil-li se kdo k tomu, oni jej sázeli,
mučili“.⁷⁹⁾

Ale svrchu psané obrany konšelské byly některou chvíli proti
obecnému pohnutí velmi mdly; naposledku přece vyrazila zlost
obce proti radním pánům silou nezdolnou. R. 1476 vzešly v Praze
hříchy konšelské na vrch tak, že vzbouřily se obce Starého i No-
vého města a potrestaly konšely pokutami a na hněv krále Vladí-
slava i právem útrpným.⁸⁰⁾ Obec sčítala tehda na konšely, že
mistrné počty dělají: když utratí kopu, že napíše do rejster pět
nebo deset, a někde prý „napsali, že dali Pavlovi nebo Havlovi,
kteréhož na světě nikda nebylo“; kšafy že přemistrovali; popisuj-
jíce statky mrtvých, co lepšího, že brali a mimo nespravedlivost
v soudech i toho se dopustili, že berné z hlavy, králi svolené,
nechávali kolik let sobě. Pochopujeme tedy malostranských konšelů
hněv i strach, když pět let potom — r. 1471 — sám jeden z nich,
Jan Byšlan, skoro tytéž hříchy jim vyčítal a při králi je nařikal.
I honem vyslali své posly ku králi, aby „ráčil je takového člověka
zbaviti; vedle práva že by měl smrti umřítí, ale my prosíme toliko
za to, aby mezi námi nebyl“. A dovedli, že do čtyř neděl se musil
z města vyprodati.⁸¹⁾

⁷⁶⁾ Hájek 419. Podle něho Paprocký.

⁷⁷⁾ Neměl-li strůjce bouře městské za sebou většinu obce, mohli konšelé
zničiti ho i veřejně, dovořením obecním. R. 1409 na příklad učinili tak Novo-
měšťští Duchkovi. „Tůžili sme toho obei, na to nám obec vynesla a řkúci,
kohož bychme kolí zvěděli, ješto by sie tak rotil, aby nedali růsti těm zlým
a šibalským obyčejóm, ale aby popravili k takového životu i k jeho statku.“
Při D. Miscell. č. 7. fol. B. 29.

⁷⁸⁾ Staří Letop. 121.

⁷⁹⁾ Tamže 223.

⁸⁰⁾ Tamže 211. 222.

⁸¹⁾ Při D. kn. městská č. 12. fol. N. 10.

Než tím neodvrátili konšelé malostranští od sebe oné strašlivé bouře, která na ně i na konšely obou větších měst Pražských tři léta potom připadla a vraždami se skonala. Zlou katastrofou roka 1483⁸²⁾ zovou i tehdejší universitní Paměti odplatou spravedlivou.⁸³⁾ Konšelé zle hospodařili s důchodem obecním.⁸⁴⁾ V ouřešné knize novoměstské čteme nejhorší obvinění konšelů to, že odírali sirotky, vdovy, a že říkali nespravedlivé soudy;⁸⁵⁾ kniha ouřadu staroměstského⁸⁶⁾ ouhrnkem naposled praví, že konšelé vši obci činili křivdy. A což divoká byla za ty viny odplata! Rozzlobení lidé přihnali se k staroměstské radnici, tu stál purkmistr Jan od klobouků, zvon v Týně hlaholil, lid se sbíhal. Purkmistr, necitě dobrého větru, chce zavřít po sobě vrata, oni za ním — na mazuze probodli ho sudlicí, a nechtějíce, aby tu mrcha ležela zabítá, strojili se s ním s okna, aby ho vyvrhli s rathouzu, ale on chytil se železa v okně, nechtěl se pustiti, až mu ruku kladivem železným odtloukli, tak že upadl na zemi; v košili toliko ležel skrvavený* — až ho naložili do trůk a pod praněf spolu s jinými konšely odvlékli. „Kat pokloniv se jemu, stal ho.“⁸⁷⁾

Zatím i na Novém městě hrozné msty provozovány, a „obec se svými konšely šermovali“. Písař, jenž bránil jim do radní svět-nice, byl ihned zabít. konšelé pobiti, smetáni s oken. Parák, nej-prvnější z nich, utekl, ale nalezen zase a veden k radnici spínaje ruce; obecní do něho bili, prali, a poněvadž lidem v penězích nespravedlivě činil, sekajíce, volali: „Toť mých 10 kop!“ a jiní: „Toť mých pět!“ — a „on byl bez duše dávno.“ Purkmistra Šimůnka šfali a pečeť městskou, kterou žena jeho na těle svém pokryla, násilím vyrvali. — Podobné byly scény na Malé straně. Slovem, obec vedla sobě tak, jak Veleslavín líčí bouři lidu vůbec: lid, „jako zmámený, ztřeštěný nezná, co dělá, o žádném řádu neví, žádného sobě neváží, ale jako vztekly ukrutně sobě počíná a ne-šauje žádného“.⁸⁸⁾

Pohnutá doba prvních let 16. věku všude nakloňovala obec k bouřím proti konšelům. Zase hleděli radní páni dusiti bouře v zárodku buď po dobrém, buď po zlém. V Praze, nedovedše se zříci starodávnejších obran násilných, konšelé vypovídali a trápili svoje hněvníky a odporníky. Pověstný primator Pašek, „drač ču-

⁸²⁾ Passio Pragensium; zprávy s obou stran o tom čtou se v Mithel. f. d. Gesch. d. D. 1880. 241.

⁸³⁾ Monum. univ. II. 148.

⁸⁴⁾ Starí Letop. 510. 511. 515.

⁸⁵⁾ V knize novom. při D. Z. č. 20. fol. L. 24 uvádí se za přední párod vší bouře, že „consules fecerunt magnas injustitias viduis, orfanis et alis“ — „injuste judicantes, testamenta violantes“.

⁸⁶⁾ V knize staroměstské, při D. složené, č. 53. fol. X. 7 stojí: „Facta est commotio in officiales et consules propter nonnullas injurias, communitati illatas.“

⁸⁷⁾ Letop. Neuberk. 166—169. a 105.

⁸⁸⁾ Politia. IV. 621.

“lých“⁸⁹⁾ a dle rukopisu polenského „tyrannus omnium bonorum“, všude po městech Pražských měl své placené donášeče a velmi horlivě dbal toho, aby sobecké hospodářství jeho nebylo veřejně pomlouváno. Což měl na příklad Václav Landa nebezpečnou a hroznou obtíž s Paškem, protože v hospodě u vína jal se vykládati sousedům, „kterak jsú ryby v tomto městě drahy, že není člověka, aby pamatoval; čert v nich a s nimi se draží“! Když pak jeden ze sousedů se otázal, „kudy to jde?“, Landa odpověděl: „Tudy to jde, že Pašek s Karbanem zvěř a ryby mezi se rozectí a požerou, a nám na vodu, pravíce, že jest obecní, ukáží. Kdybychom my a obec k nim přihlédlí, snad by jim statky nestačily, ale musili by to něčím jiným platiti!“⁹⁰⁾ Přítomní sousedé řečníka, jehož řeč k bouřce se schýlovala, se strachem napomínali, aby mlčel, „že ta věc má zuby“, ale Landa nemlčel a potom zkusil na sobě zuby Paškovy msty. Pověstný ten primator pražský za kolik let předcházel bouře městské hrůzovládou.

Na odpor tomu snažili se konšelé litoměřičtí touže dobou odvrátiti od sebe bouři, kterou na ně strojil nepokojný soused Kudvida nebo Kudydva, způsobem mírnějším.

Rezník Kudvida bouřil obec od r. 1511 za tři léta. Z kusých zpráv knihy litoměřické vysvítá,⁹¹⁾ že Kudvida proti konšelům obratně skrýval se za to tvrzení, že on přítel králův, a konšelé že jsou královi nepřátelé. Tedy ho krotili a odráželi od sebe rány, jak mohouce. R. 1512 kterýs den způsobil jim bouřnou valnou hromadu, po ní „chtěl k nim do rady vstúpiti, a konšelé pro zaneprázdnění své nedali mu, a on tloukl na dvěře, až ho pustili, a tu mluvil: Že jsem tomu dobře rozuměl, co se v obci jednalo, že jest to proti králi a panu podkomořímu! A tomu sem v obci hned odepřel.“ Páni po takové nevážnosti a zlém i nebezpečném nařknutí zavázali sebe i všechny přívržence v obci, „že při právech svých a svobodách státi chtějí, a že žádného jiného nemají za pána než krále“. Jakmile tím způsobem obec s větší částí přidala se ke konšelům bylo Kudvidovi hůře. Zavolali si ho a mluvili mu: „Porozuměli sme, Kudvide, kterak ty mnohé činíš různice mezi susedy i znaj, žeť úmysl náš, aby ty slíbil nám čest a víru, jakž teď dojdeš do svého domu, aby z něho bez vůle naší nikam přes práh nechodil, pakli bys vyšel, aby propadl pokutu. Než chtěl-li by v sobotu jíti do krámu, aby šel s volí pana purkmistra, též do lázně, též napadlo-li by tě náboženství v neděli, aby šel s volí pana purkmistra. Se souseďy abys měl pokoj, s žádným nic nemluvil, krom prodeje masa, do hospody žádné nechodil, s našimi nepřátely nemluvil, ani jim nepsal, ani jich k sobě nevodil.“

⁸⁹⁾ Tak ho zove Paprocký. Diad. 126.

⁹⁰⁾ Arch. pražsk. č. 1047. P. 33.

⁹¹⁾ Opisy litoměř. rukop. v Č. Mus.

Ale Kudvida hrozil, že požaluje králi; musili tedy konšelé obranu svou vésti jinak nežli vazbou buřiče v jeho vlastním domě. Požádali pánů okolních, aby osadili soud a „to na se vzali, což mezi Kudvidou a konšely jest, aby poctivost jich napravena byla, a skrze něho škody na obec nepřišly“. A králi psali, aby Kudvidovi nevěřil, „že jest nezachovalý, nezbedný, že světských ani duchovních s pokojem jest nenechal; my nad ním svou ruku drželi mnohokrát, aby sobě urozuměl, ale on přes to mezi řemeslem řeznickým, kteréž dosti veliké jest, různici činil mnohú, radili sme se se staršími, hledali prostředků, aby s obcí mohl konec vzíti slušný, ale on myslí hrdú všecko povrhl; potom podali sme jemu toho, aby Pražané s některými městy to mezi námi a jím slyšeli, ale on opovrhl i to a svévolně ve své hrdosti stojí“. Jak věc skonala se, nevíme. V chatrných listech knihy litoměřické stojí zapsána r. 1514 odprosa „Kudyvidova“, kterouž měl pány prositi za milost a odpuštění toho, co „z nerozumu provinil“, a po odprose měl z města se vystěhovati — ale připsáno, že se z města vystěhovati nechtěl.

Jest zajímavo při bouři v Nymburce, která se téže doby mezi konšely a obcí sběhla, kterak předešli konšelé katastrofu. Pozvali si na smířenou s obcí některé pány pražské, v jichž čele byl Jan Hlavsa z Liboslavě, a k nim přizvali kancléře Většího města Pražského, mistra Václava Bílého. Páni smírcové přijeli r. 1517 s tynským farářem Jakubem i s farářem zderazským, a přibravše k sobě kněze nymburského Martina, dali se do smířování rozbouřené obce a napomínali ji, aby „předložila sobě krále Ludvíka, pána svého nejmilostivějšího v tomto věku mladém, a patříce na pány Pražany, ty všecky nelibosti z srdcí svých vypustili a měli k sobě lásku a dobrovolnost“. Obec, i potom všelijak jsouc oblomována, upokojila se a strůjce bouře, v níž „konšelům již na ořech naléhalo“, Václav Hrádek, nesměl domů. Zůstával v Praze.⁹²⁾

Dvě léta po nymburské bouři chystala se revoluce obecních proti konšelům plzeňským pro nespravedlnost v soudech a důchodech. Tu předešli konšelé tím, že sáhli strůjcem na hrdlo dřive, než strůjci jim. Ale byl již svrchovaný čas. „Petr Vydra, rychtář a Mikuláš Karas, oba řemesla krejčířského, již odvedli lid obecní od poslušnosti ouřadu, neb všecku obec po sobě potáhli a mnohá rokování mezi sebou, na place do kláštera Černého se scházejíce mívali.“⁹³⁾ Tedy Petr jat, a druhý co nejrychleji z města ušel. Petra rozčtvrtili.⁹⁴⁾ a bylo po bouři. Zdali se konšelé polepšili?

Hodně divokou bouři zažili v týchže dobách Jihlavští. Ustrojili ji větším dílem řemeslníci proti starousedlým patriciům. Obec

⁹²⁾ Úbrmauská smlouva zapsána v arch. pražsk. č. 1128. fol. F. 30. 35.

⁹³⁾ Plachý, Strnad 122.

⁹⁴⁾ Hruška, Plzeň 79. uvozuje mírnější trest vypovězení. Kdo má pravdu, nevíme.

ěla proti svým konšelům hromadu stížností obyčejných: že nepravdivě soudí, příliš trestají, rada že je samý sladovník, opeze že se sdělují. Ale podnět, jímž bouře vypukla, byl neobyčejný, a hodilý. Neopatrností nově přijatého „fismistra“ strhlo se r. 1520 několik rybníků, a rozlila se povodeň až k městu, domky cestou chajsc a lidí topíc: 32 osoby zahynuly. Z toho bouř proti konšelům vzešla. Jednu mrtvolu na radu kvardiána Hanuše Hofmana řivlekli řemeslníci a jiní vzbouřenci pánům až před radní světnici. Jeden člověk otevřel dvéře, vstrčiv hlavu do pokoje, směle volal buřičům, že páni sedí pohromadě!⁹⁵⁾ Vběhla tedy obec do světnice primatorské. Ale na život konšelům nesáhli. Jenom je složili úřadů, některé pozavírali a vyvolili vládu ze sebe, jejíž panování trvalo za půl druhého léta. Stará rada volala se ke králi Ludvíkovi, a ten poslal Viléma Kunu z Kunštatů podkomořího, aby v Brně r. 1521 obě strany smluvil tak, že propuštěna cechmistrům a obecním některá moc na správu obecnou. Ale nebylo pokoje ani ještě rok potom,⁹⁶⁾ a musilo smlouváno a rovnáno býti zase. A sotva to ulehlo, vypukla bouře r. 1523 znova. Byla-li prvé bouře podmětem voda, teď ji zavínil oheň, jejíž způsobily opilé ženy. Rada sčítala oheň na to, že sousedům propuštěn jest od poslední bouře volný šenk vína. Ten aby se jim vzal. Proto bouř. R. 1524 přišel Žibřid z Voboluček s královským mandátem, aby bouřlivou obec upokojil. Obec zpívala haněivé písně, obraz Žibřidův ukovali na praněř s nápisem, že jest to král sladovníků. Konečně kázal sněm r. 1524 bouři položiti brannou silou. Čtyři náčelníci bouře měšťanské byli k smrti odsouzeni: ale netrpěli hrdlem, než odseděli trest na věži za osm neděl.⁹⁷⁾

Pevnější vládou Ferdinanda I. přestaly bouřky proti konšelům dokonce. Ferdinand nepokojivé sousedy kázal sobě do Prahy voziti nebo stavoval prvopočátek bouře sám skrze kommissáře, hejtmany krajské nebo podkomořího. Na příklad sotva že kterýs den r. 1545 přineseno psaní hejtmana Volfa z Vřesovic do Prahy, že se „některá rozepře mezi konšely chrudimskými a obcí sběhla: ihned vydán rozkaz, aby spěšně páni z komory tam sjeli a věc uklidili“; nebo, kde schylovalo se k vzpouře proti konšelům, král bez meškání vzkazoval obcím výstrahu a pohružku.⁹⁸⁾ Ferdinand téžce stíhal bouřlivé měšťany, i když vzpoura jejich dotýkala se konšelf, opravdu krivých a chybných. Za příklad buď příhoda v Hradci Králové léta 1538. Sousedé Skrha, Pinvička, Hrděj, Uška a ještě pět jiných, postavivše se na čelo obce, jali se „tahati konšely k počtům a jináč je vinili“. Ale Ferdinand ihned zakročiti

⁹⁵⁾ Rukop. kron. jihlav. v Č. M. 40.

⁹⁶⁾ D'Elverta Iglau 148. Zprávy Elvertovy doplňuje rukopis musejní v elmi.

⁹⁷⁾ Igl. Chron. v Mus. 59.

⁹⁸⁾ Arch. mistodrž. Miss. č. 34. fol. 26.

kázal, a obec uhrožená svých vůdců nechala na holičkách. Všech devět měšťanů přivezeno jest na Pražský hrad, a po odbytém soudu komorním nalezeno, poněvadž „Jeho Milost Královská chce, aby ve všech městech ouřadové podle slušnosti byli šanováni“, proto aby ony osoby v deseti dnech z Hradu se vybraly, do Hradce nechodily, manželky jejich aby za ně statky zpeněžily a za muži svými se vybraly a do království Českého aby se pod ztracením hrdla více nenavracovaly. Ale zároveň uloženo konšelům, aby zřídili od té chvíle puředníky důchodní, a ti aby počty činili „při přítomnosti podkomořího“.⁹⁹⁾

V klidném století 16. dohlídek bylo nad sousedy se všech stran tolik, že nespokojenost s konšely nemohla k bouři ani dospět. Konšelé mívali pozor na kde jaké ostřejší slovo, proti sobě propověděné, a byl-li jim řečník nemil a nebezpečný, ze slov jeho neopatrných způsobovali veliká soudní jednání. Táborští konšelé na příklad odsoudili r. 1562 mlynáře Václava z Podfortny k smrti, a druhého Václava, mlynáře pod Hradskou branou, vypověděli z města, poněvadž prý se „k puntování postranným oddali a jiných v této obci pozdvihati bouřlivě mínili“. Ale páni v appellacích našli, že oba mlynářové dopustili se jen některého „nenáležitého mluvení“ v hospodě, a proto aby pouze čtyřnedělním vězením byli potrestáni.¹⁰⁰⁾

Konšelé bývali někdy tak ostražitými, že se lekali i bláhových a jalových řečí, z obecnstva sobě donesených. Na příklad za výhrůžku velice nebezpečnou měli plzeňští konšelé r. 1567 nemoudré mluvení Josefa Lištanského, jenž s prorockou tajemností kdesi pravil, „že v outerý po sv. Vítě se divné věci na toto město přenášejí, a na přední osoby že škatulka nějaká jest, a v ní listy, a v nich divné a hrozné věci, a že se ví, u kterého hospodáře ta škatulka jest, a že toto město k skáze přijíti musí“.¹⁰¹⁾ Což zle bylo z toho vyšetřování, a všecek tento klep zapsán do městské knihy jakožto věc kdo ví jaké váhy.

⁹⁹⁾ Arch. místodrž. Miss. č. 35. fol. 231.

¹⁰⁰⁾ Arch. zemský, kn. appell. č. 4. str. 1507.

¹⁰¹⁾ Arch. plzeňsk. Protok. konš. č. 19.

Registřík osob a míst.

167.
 I. (1307) 215.
 král č. 474, 510, 578, 621,
 k u Vrchlabí 55.
 † Adolf (1603) 333.
 Václ, pisář Star. m. Pražsk.
 130.
 álovna č. 16, 17.
 Helfenburka Zikmund (1514)
 † Ferdinand (1543) 146.
 kníže saské (1547) 341.
 . biskup (1484) 511.
 ce Jaroslav (1590) 110.
 Václav, hejtm. křivoklátský
 28, 63, 402.
 (de Ostali, Austalis, Vostalis)
 a (de Saoua) Jan (1558) 360;
 † (1562) 360—362.
 Jan, farář u sv. Štěpána
 e (1571) 424.
 imon (1563) 133.
 67.
 žid (1614) 386.
 †05) 334.
 indřich, kněz něm. v Praze
 157.
 kr. č. 16, 312, 340.
 369, 450
 ě Petr, probošt vyšehr. (1534)
 z Lažan Petr (1545—1559)
 38, 736.
 19, 24, 29, 30, 32, 40, 43,
 87, 162, 217, 218, 239, 243,
 8, 293, 344, 351, 373, 427, 430,
 5, 474, 478, 530, 569, 570, 622,
 4, 682, 691, 718—720, 727.
 42.
 ě (z Nostic a z Belvic) (1560)
 Benátky 90, 645.
 Benátky Vlašské 548, 552, 555, 563.
 Berka z Dubé Adam 526; Hynek 24;
 Jan (1559—86), 29, 30, 32, 40, 56,
 373; Mikuláš (1470) 532; Zbyněk
 (1543) 304, 327; Zdeněk (1547) 116;
 Zdislav (1570) 103.
 Beřkovský z Šebífova Jaroslav (1579)
 112.
 Bernart, mincmistr (1513) 274.
 Bernštejn, zámek 526.
 Beroun 6, 9, 18, 71—73, 82—84, 87
 až 89, 125, 138, 139, 164, 217, 218,
 221, 222, 224, 225, 228, 229, 232,
 235, 237—245, 253, 260, 261, 264,
 270, 274, 294, 302, 303, 322, 330,
 367, 369, 471, 474, 476, 480, 487,
 492—494, 503, 506, 526, 528, 529,
 531, 551, 568, 576, 588, 611, 614,
 638, 639, 641, 651, 652, 657, 660,
 681, 707, 716, 727, 732.
 Běšín ze Žebráka Václav (1589) 638.
 Bezděz 19, 24.
 z Bezdězic Václ. (1545) 112.
 Bezno 431.
 Bigamus Václ., farář kamenický (1530)
 79.
 Bílá Voda viz Bělá.
 Bílina 166, 467.
 z Biskupic viz Haugvic.
 Blankeřice 57.
 Blatná 24, 30, 33, 34, 38, 48, 50, 455,
 673, 685, 690, 692, 730.
 Blovský z Palatýnu Václ. (1613) 405.
 Bohdaneč 36, 38, 39, 710.
 Boleslav Ml. 30, 34, 48, 49, 64, 74 až
 76, 78, 84, 85, 87—91, 104, 127,
 128, 155, 176, 181, 190, 216, 222,
 223, 236, 242, 243, 261, 263, 264,
 272, 296, 311, 314, 322, 325, 326,
 336, 341, 344, 367, 369, 377, 402,
 406, 415, 416, 430, 481, 482, 486,
 488, 490, 492, 494, 497, 504, 514,
 49*

- 519, 531, 537, 541, 551, 570, 582, 585, 588, 604-607, 612, 633, 634, 639, 642, 651, 652, 658, 661, 662, 685, 709, 712, 714, 718, 721, 734, 735, 746, 748, 750, 752, 755.
- Boleslav St. 127.
- Bořita Beneš (1549) 126.
- de Bos Dominik (1597) 362.
- Božtěchovský z Božtěchova Jindřich (1542) 109.
- Brandýs n. L. 45, 49, 113, 127, 128, 156, 196, 359, 430.
- Brandýs n. O. 70.
- z Březnice Marta († 1583) 457.
- Březno 264: z Března viz Hruška.
- z Březovic Jindřich (1532) 117.
- Brieki z Cimperka, konvát (1524) 201, 529.
- Brno 4, 68, 107, 108, 461, 647, 648, 727.
- Brod Český 87, 103, 115, 116, 119, 367, 390, 422, 450, 609, 654; Německý 6, 18, 30, 31, 42, 43, 60, 94, 140, 220, 302, 326, 340, 367, 397, 450, 502, 569, 572, 573; Uherský 328; Vyšší 108, 523, 595; Železný 351, 366.
- Brocho Ant., kamenník (1597) 362.
- Broumov 205, 206, 340, 351, 540, 634. z Brozanek viz Leva.
- Brožanský z Vřesovic Jindřich (1577) 535.
- Brozius Šimon, probošt 439.
- Bryknar z Bruckštejna Albrecht (1591) 390; Mikuláš (1557) 231.
- Brzvány 42.
- Budějovice 6, 13, 18, 65, 73, 89, 99 až 101, 103, 106, 131, 140, 141, 142, 168, 171, 204, 218, 225, 245, 270, 302, 303, 309, 316, 326, 365, 367, 397, 417, 439, 455, 485, 503, 507, 623, 641, 646, 651, 656, 657.
- z Budkovic Přeč (1456) 621.
- Budovec z Budova Adam (1559) 329.
- z Bulkavky na Třemešku Jan (1589) 99.
- Bulvan 127.
- Busbek (1554) 335.
- Bussi Campion Jan Bapt. (1597) 362.
- Buštěhradský z Kolovrat Jan (1600) 528.
- Bydžov 16, 64, 78, 83, 111, 202, 221, 367, 444, 610, 643, 746.
- z Bystřice Adam (1480) 623.
- Bystřický Adam (1590) 400.
- Byslavice 88, srovn. Hložek.
- z Bytišky viz Kříčka.
- Cáhlov 101, 568.
- Campanus Vodňanský Jan (1612-14) 481, 489.
- Campioni Jan, kamenník (1558) 3.
- Carchesius Martin (1599) 732.
- Casolar Kristóf (1610-15) 90, 475.
- de Cerezio Francisco, malíř (1569) 4.
- z Cimburka Ctibor (1494) 74.
- z Cimperka viz Brieki.
- de Colian Jakub 366.
- Cometta Jan Bartol. (1657) 394.
- Conti 228.
- Convale, stavitel 365.
- Cyle ze Svojšíe Petr (1530) 119.
- Čáslav 6, 71, 73, 92, 111, 117, 236, 242, 289, 302, 307, 323, 339, 351, 355, 367, 369, 416, 443, 450, 452, 458, 482, 508, 574, 611, 622, 625, 638, 648, 676, 677, 682.
- Častolár, hofmistr (1610) 127.
- Čejkovský z Čejkov Vilém (1510, 254).
- Čelakovice 45, 49, 90, 427.
- Čelechovcová Kateřina († 1560) 1.
- z Čepiroh viz Frjtok.
- Černá 99.
- z Černic viz Hubková.
- Černíkov 467.
- Černín z Chudenic Heřman 680; Bprecht (1576-92), 59, 252, 305, 711; Jiří Theobald (1596) 422.
- Čert Jiří (1520) 86.
- Čtrmcitný Jan (1549) 89.
- Dačický Mikuláš 110, 130, 430; 130, 131.
- di Dardi Margaryn (1605) 362.
- Dašice 337, 716, 735.
- Dědek z Vlkové Jihák (1606) 510.
- z Dielenperka viz Molesin.
- Dikastus Jiří, farář u sv. Štěp v Praze (1615) 460.
- Dobrohost z Ronšperka Volf (1573) 749.
- Dobrovice 749.
- Dobruška 467, 507.
- Doksany (Dokze) 32.
- z Dolenštejna 131.
- Domažlice 6, 7, 18, 47, 83, 100, 271, 291, 294, 302, 326, 330, 367, 620, 726.
- Doubek z Lautrpachu (1557) 611.
- Doudleby 82.
- Doudlebský z Doudleb Petr (1578) 749.
- Doupovec Vilém (1534) 551.
- z Doupova Dorota 52.
- Drážky 103.
- Držislav, děkan vyšehradský 2.
- Dubanský z Duban Bedřich (1708; Oldřich (1558-1567) 37, 753.

- b) 137, srov. Berka.
 an (1580) 67.
 Oubramovic Prokop (1614)
- 8, 15, 16, 82, 90, 115,
 302, 316, 351, 367, 426,
 449, 461, 463, 518, 568,
 641, 643, 680, 708, 757.
- i žid. v Praze (1601) 173.
 44) 100.
- sor žid. (1616) 194, 202.
 , kamenník (1600) 375.
 ant., tulmač (1605) 514.
 i 127.
 viz Soltys
- cikniže (1550—64) 32, 37,
 , 208, 226, 271, 338, 427.
 l. 510, 513, 533, 578, 592,
 638, 646, 680, 726, 736,
 i, 7, 8, 13, 15, 16, 17, 19,
 , 33, 45, 58, 59, 63, 68,
 —101, 107, 108, 116, 123,
 2, 144—146, 172, 176, 181,
 195, 203, 205, 207—209,
 225, 230, 245, 250, 258,
 270—273, 279, 290, 291,
 300, 326, 327, 328, 332,
 338, 344, 357, 358, 359,
 391, 393, 396, 433—435,
 502, 513, 543, 551, 573,
 623, 624, 626, 636—639,
 659, 671, 677, 680, 693,
 723, 729, 731, 744, 756,
 II. král č. 16, 130, 134,
 III. kr. č. 96.
 apt., malíř 359.
 i, registrátor komory kr.
- v Libochovicích (1593) 33.
 tu Jakub (1534—41) 65,
 346.
 i (1504) 443.
 Maria, stavitel (1609) 362.
 bdina 117; na Zbrasla-
 řích (1540) 101.
 o, 585.
 el. hodinář (1568) 486.
 epiroh Fabian (1500) 120;
 kmund (1531) 120.
 ratří 171.
 iv, probošt v Staré Bole-
 -
- tin (1610) 457.
 i Anna 30.
 ýtova Matiaš (1597) 361.
- z Fürstenberka hrabě (1579) 511.
 z Fürstenmylu Fricko 13.
- Galli Dominik (1657) 391.
 Gamaryth z Rovin Jan 727.
 z Gamsenštejna viz Kaňkovský.
 z Geizinku viz Kelbl.
 z Gerštorfa Jiří (1534—49) 21, 205,
 357, 358, 639, 642, 646, 653.
 Gon ze Studené Vody Zikmund 72.
 Grabštejn 59
 z Granova viz Granovský a Ledecký.
 Granovský z Granova Jakub (1556
 až 1559) 385, 396, 550, 551.
 z Grispeka Florian (1534—47) 145,
 206, 358.
 Gryson Albrecht 364.
 Guarinoni Grewel kněz 233.
 Gutenštejnští z Ryzmberka br. (1559)
 103.
 z Gutštejna na Chýších Jetřich (1509)
 329; Křištof a Lev 41.
- Hájek z Hájku Tadeáš 675; z Libo-
 čan Václav (1532) 467.
 Haldius Melichar (1610) 493.
 Hamza ze Zábědovic Petr 31.
 Hanuš, hodinář (1490) 484, 485.
 Hanzlicík Václ. (1584) 727.
 Hanžburský Vavř., kněz († 1631) 511.
 z Harasova viz Homut.
 z Hardeka hrabě (1595) 300.
 Hartenberk 739.
 Hangvic z Biskupic (1528) 37, 483,
 Jošt 428.
 Hauk z Lejšníku (1521) 316.
 Havlík z Varvažova Bartol. (1595) 727.
 Helfenburk 268; z Helfenburka viz
 Antoch.
 Helm Ondřej (1578) 610.
 Hemička z Sagu Řehoř (1589) 55.
 Henricus Italicus 216.
 Heřman, impressor žid. (1533) 197.
 Heřmanův Městec 79, 89.
 Hertvicius Jan, farář u sv. Štěpána
 v Praze (1618) 341.
 Hlas z Stražiny Vaněk (1451) 547.
 Hlaváč z Vojenic (1604) 104; Václav
 (1553) 632.
 Hlavačov, vrch 243.
 z Hlavačova viz Krinitus.
 Hlavsa z Liboslové Jan (1517—1539)
 539, 687, 768.
 Hlinsko 56.
 Hložek z Byslavic Jan (Damašek) 133.
 Hodečín 467.
 Hodějovský Jan (1549) 639.
 Hodonin 258.

- Hochauzr Bernart (1604) 126; na Pšovciích Václav (1611) 103—105.
 z Holczu Joachim (1615) 188.
 Holice 681, 710, 735.
 Holna, rybník 556.
 z Holohlav viz Otomar.
 Homut z Harasova Adam (1553) 108.
 Horaždějovice 36, 57, 216, 730.
 Hořice 496.
 Horka 355.
 Horošany 116.
 Hosebergius Jan 727.
 Hosius Jakub 727.
 Hostouň 741.
 Horšův Týn viz Týn.
 Houza Žlutický Tobiáš (1594) 314.
 Houzar Jan, kamenník 355.
 Hrad Nový 266.
 z Hradce 167, 168; Adam (1569—94) 114, 151, 428, 634, 669; Anna (1558) 372; Jáchym (1556—65) 32, 34, 46, 226, 280, 364, 365, 372, 456, 526, 728; Voršila (1565) 34.
 Hradčany 26, 36, 37, 137, 210, 502, 505, 633 747.
 Hradec Jindřichův 11, 29, 32, 34, 43, 44, 46, 61, 62, 69, 70, 82, 83, 85, 86, 88—90, 127, 146, 151, 156, 167, 168, 188, 189, 218, 221—223, 226, 229, 233, 235—237, 241, 242, 249, 254 až 256, 259, 260, 265, 268, 272, 277, 281, 282, 306, 311, 312, 326, 329, 344, 355, 357, 364, 365, 404, 405, 426, 431, 439, 444, 446, 449, 455, 457, 461, 462, 464, 465, 469—471, 475, 476, 479, 480, 485, 487, 489, 493, 495—497, 503, 519, 525, 530, 531, 554, 573, 574, 590, 592, 596, 605, 607, 622, 634, 639, 640, 652, 655, 663, 671, 673, 674, 681, 684, 686, 687, 695, 698—700, 715, 720, 728, 730, 731, 733, 741, 744, 745, 751, 758—760.
 Hradec Králové 7, 8, 16, 21, 42, 65, 71, 73, 74, 82, 84, 87, 89, 101, 115, 127, 135, 144, 145, 189, 205, 229, 234, 235, 237, 240, 270, 301, 302, 307, 316, 325, 326, 333, 345, 351, 367, 369, 382, 397, 430, 439, 444, 450, 461, 503, 509, 519, 520, 532, 562, 571, 582, 585, 606, 628, 643, 656, 659, 661, 663, 674, 682, 701, 710, 713, 722, 733, 734, 757, 762 až 764, 769, 770.
 Hrádek, ves 42.
 z Hradešína Václav (1544) 304.
 Hradiště 29.
 z Hrádku Diviš Markvart (1589) Pavel (1504) 185; Samuel (†) 637, 643, 651.
 Hrdlořezy 630.
 Hředly 57.
 Hrobčický z Hrobčice Diviš (†) 114, 134; Jeroným st. (1558) 546; Jeroným ml. (1589) 114; Jindřich Karel (1594) 114; Vladislav (1576) 134.
 Hroch z Mezilesí (1541) 134.
 Hruška z Března (1545) 104.
 Hrzaň (1593—1607) 39, 50, 536.
 Hubková z Černie Anna (1582) Humpolec 37, 48, 50.
 z Hungerkoštu 131.
 Husinec 330, 331.
 z Hustiřan viz Rodovský.
 Hustopec 609.
 z Hymištejna (1623) 130.
 Hyzřel z Chodů (1560; 128, 131, 134) (1576) 241, 242; Jan (1574) 70.
 Chabařovice 45.
 Chaím, rabbi žid. (1590) 196.
 Chanický ze Všehrd Václav (1538) Charvat Stanislav (1574) 68; z Hymištejna Jan (1612) 42.
 Cheb 198, 240, 268, 295, 339, 452.
 Chlumecký 88, 164, 226, 360, 475.
 z Chlumce Havel, farář u sv. Mikuláše v Praze (1449) 441, 459.
 z Chočemic Jindřich (1531) 546.
 Chodovice 91.
 z Chodů viz Hyzřel.
 Chochola ze Šemechova Jan (†) 427.
 Chomátov 166, 271, 367.
 Chotek z Chočova Zikmund (†) 311, 312; z Vojnina Petr (1543) 205, 396.
 Chotěmice 456.
 Chotěšov, klášter 102.
 Chotičenus Jan, rektor univ. 7.
 Chotický ze Lhotic Petr (1548) 117.
 Chotouchovský z Nebovid (1546) Chroust, výběrcí v ungelně (1623) Chrudim 16, 98, 217, 218, 302, 343, 367, 369, 382, 388, 396, 569, 582, 585, 643, 769.
 Chrysostom Jan, opat u sv. Jakuba v Skále (1605) 341.
 z Chudenic viz Černín.
 Chval (1554) 610.
 Chvalovský z Ledec Jan (1554) 110, 259, 741.

- 49, 81, 83,
35, 603.
č. 5, 17, 18, 26, 58, 138, 140,
5, 350, 501, 502, 521.
up litomyšlský (1333) 47.
up olomoucký (1552) 58, 435.
těj, kaplan v Praze (1615) 460.
fu Krištof (1547) 55, 56.
7.
171, 307; z Janovic Anna
32; Jetřich (1392) 47; Oldřich
171 srovn. Perík a Špetle.
3, 16, 82, 86, 302, 367, 403,
ce 700.
máš, konvář (1551—54) 271,
33.
e Tomáš (1548) 116.
artin, kantor u sv. Martina
e (1548) 84.
Markéta 12.
: Lovoše Daniel (1619) 315.
: z Vrchlabí Krištof 17.
na Valentin Tobiáš († 1608)
ý z Ryzmburka Mikuláš 111.
190, 551, 611.
6, 105, 168, 203, 266, 340,
33, 401, 474, 484, 490, 523,
03, 619, 621, 622, 637, 644,
59, 676, 693, 716, 726, 742,
367, 385, 678.
5.
ze míšeňské (1500) 508; král
124, 203, 227, 275, 276, 290,
52, 372, 531, 532, 548, 620,
56.
e 459.
57.
král. česká (1467) 641.
cisař 513.
)
14, 107, 118, 147, 148, 151,
36, 270, 273, 290, 301, 367,
36, 508, 529, 626, 639, 646.
ř z Pokratic Řehoř (1587)
9.
e nad Lipou 79, 573.
5, 297.
).
rý z Gamsenštejna Václav
223.
1 203.
osterský Jiří (1589) 264.
Karel IV. 3, 14, 15, 18, 28, 139, 249,
267, 350, 352, 474, 499, 501, 502,
507, 515, 522, 542, 549, 591, 637,
736.
Karlštejn 275, 435, 467, 468.
Kasejovice 30, 51, 86, 425, 485, 622.
Katz Gerson, tiskař žid. v Praze 208.
Kdyně 54, 55.
Kelbink z Velsce Michal (1545) 647.
Kelbl z Geizinku Jaroš (1540) 99.
Kerhartice 205.
Kernar Filip (1562) 125.
Kladenský z Kladna Voldřich (1576)
241, 242.
Kladruby, klášter 102.
Kláštorec 186
Klásterský Jan (1512) 293.
Klatovský viz z Koldína.
Klatovy 6, 71, 83, 86, 113, 139, 142,
269, 270, 301, 307, 316—318, 326,
357, 367, 369, 416, 450, 481, 520,
654, 726.
Klecany 140.
Klenovský z Klenového Vilím (1533)
54, 55.
Klokočín 109.
z Klokočské Hory viz Táborský.
Klunar (1558) 113, 114.
Klusák z Kostelce Albrecht (1510) 355.
Knězeveský Václav (1584) 605.
Knín 5, 82.
Kobylisy 270.
Kočka Jakub, písař komorní (1549)
639.
Kochovice 164
Kokořovec (1580) 114.
Kodicillus z Tulechova Jakub (1559)
726; Petr 79.
Kohout z Lichtenfeldu Šimon (1589)
727.
Kolda Náchodský (1440) 220, 276.
z Koldína Pavel († 1589), 23, 457, 535,
726, 727; Marta rozená z Březnice
(† 1583), 457.
Kolin 6, 12, 18, 80, 87, 89, 101, 110,
112, 123, 126, 138, 174, 177, 178,
181, 190, 192, 193, 196, 210, 216,
220, 229, 248, 260, 293, 297, 302,
326, 366, 367, 372, 422, 426, 429,
439, 450, 474, 506, 509, 604, 619,
623, 626, 627, 631, 634, 637, 638,
651, 654, 657, 660, 665, 676, 683,
690, 691, 693, 695, 699, 700, 708,
742, 749, 754.
Kolinský z Chotěfíny Matouš 132.
Koloveč 54, 511.
z Kolovrat Heralt (1602) 604; Jiřík
(1510) 666; Jiřík a Kateřina (1566) 49;

- Krakovský Max 495; Novohradský Petr (1543) 104; Novohradský Šťastný († 1582) 110; srovn. Buštěhradský. z Komárova viz Pešík.
- Komedka z Rovin Václav (1583) 457, 643.
- Komonín 99.
- Konická z Švábenic Barbora, abatyše kláš. Tišnovského (1557) 735.
- Königsmark 220.
- Konopiště 512.
- Kopidlno 86, 741
- Kopínk Ondřej, hejtm. plzeňský (1543) 318.
- z Kopist viz Stolinský.
- Korka z Korkyně Linhart (1615) 744; Pavel (1556) 320.
- Kordule ze Sloupna Jan (1539) 115; Věněk (1541) 115.
- Kořín 92.
- Kostelec Černý 727; Labský 16, 31, 50, 77, 355, 359, 550, 569, 579, 651; nad Orlicí 507, 572.
- Kostka z Postupic (1536—53) 35, 102, 236, 427.
- Kounice na Moravě 435.
- Kouřim 6, 11, 80, 82, 83—86, 89, 90 až 92, 101, 104, 105, 108, 109, 111 až 113, 122, 216, 217, 219, 235, 255, 256, 263, 302, 322, 326, 367, 368, 392, 415, 417, 429, 452, 488, 504, 508, 521, 525, 529, 530, 540, 554, 570, 579, 626, 638, 657, 660, 662, 672, 673, 677, 684, 686, 693, 695, 701, 706, 707, 714, 715, 720, 722, 731, 740, 747, 750—752.
- Kovářov 438.
- Kozel z Pokštejna (1518) 687.
- Krajíš z Krajků Arnošt (1552) 639; Johanka (1508) 49; Kunderát (1517 až 1552) 34, 49, 113, 272, 634, 658, 659, 694, 746; Volf (1540) 72.
- Královice 90.
- Králov Městec 28, 37, 171.
- z Kranichfeldu viz Pisecký.
- Krásná Hora 59, 60.
- z Kříče Sigfrid (1405) 425.
- Kříčka z Bytišky Vavřinec (1562) 533.
- Křínecký Jiřík (1549) 126.
- Křinitus z Hlavačova David (1543—75) 123, 725, 726, 728, 729, 737, 738, 740, 749, 750, 751.
- Křínov (Chřínov) 303.
- Křivecký z Křivce (1539) 98.
- Křivoklát 26, 27, 28, 37, 44, 62, 63, 187, 749.
- Křivoláček (Dačický) Ondřej 130, 131.
- Krocin (1561) 533.
- Kroměříž 556.
- Kropáč z Krymlova Zikmund až 1608) 283, 572.
- Krumlov 39, 43, 168, 365, 3531, 582.
- Krupka 166.
- Krušina z Lichtंबरka Hynel
- Kukla z Taurnerka Jan (15
- Kulíšek Jiřík († 1577) 560—
- Kuna z Kunštátu Vilím (15
- 660, 769.
- Kunigsfeld viz Králův Městec
- Kunětická hora 503.
- Kunštát 81.
- z Kunštátu Boček a Viktorin (1468) 48. Justina (1536) 230 (1558) 344; srovn. Kuna.
- z Kunvaldu Pešík (1439) 671
- Kuthen Martin 477.
- Kutná Hora 12, 18, 23, 69, 87, 89, 110, 121, 130, 133, 146, 189, 190, 215, 225—293, 297, 299, 301, 302, 314, 323, 353, 358, 367, 391, 392, 398, 400, 401, 430, 438, 443, 444, 445, 458, 461, 464, 471, 476, až 498, 490, 491, 503, 512, 525, 526, 530—532, 535—543, 545, 554, 557, 574, 590, 596, 604, 606, 610, 631, 633, 634, 639, 643, 656, 672, 683, 689, 698, 705, 722, 731, 740, 752.
- Kutnauer Jan, kantor u sv. J v Praze (1561) 684.
- z Květnice viz Materna
- Kynvice Petr, cis. maršalč (15
- z Kynšperku viz Planknar.
- Kynžvart 69.
- Kystřín 550.
- Kyšperský Jakub (1529) 656.
- Labounský z Strašina Jiřík 131 bouné 131.
- Ladislav král č. 106, 509.
- z Lampachu Anička (1618) 63
- Landškroun 35, 39, 40, 45, 48, z Landštejna viz Sviták.
- Laub, služebník při kanceláři (1569) 182.
- z Lautpachu viz Doubek.
- Lavička Jan, děkan nymb. (154
- z Lažan viz Bechyně a Mitrov
- Ledčar z Sionu Jan 682.
- z Ledec viz Chvalovský.
- Ledecký z Granova Burián 39 337.

622.
 viz Hauk.
 Gabriel (1510) 115, 116.
 622.
 čís. 173.
 l.
 e Albrecht (1492) 180, 303,
 n a Arnošt (1483) 48.
 arel (1553) 133.
 apež 433.
 rozanek Jiřík (1555) 496.
 erka 131.
 kouřimí 104.
 ub 33.
 viz Chotický.
 Vojnina Petr (1559) 736.
 626.
 82.
 Václav, farář Libochovický
 83.
 88.
 : Libé Hory Jan (1605) 734.
 ce 24, 33, 50, 366, 504.
 613.
 z Libovic Jakub (1544) 304;
 56) 683.
 vě viz Hlavsa.
 štejna Karel (1622—23) 194,
 6, 627, 628, 670, 680, 694,
 ax (1608) 297.
 erka viz Krušina.
 Martin (1514) 317.
 z Trčka.
 85.
 viz Španovský.
 l, 243.
 e 5, 6, 10, 11, 12, 15—18,
 73, 74, 83, 85, 91, 101, 118,
 1, 153—155, 162, 163, 166,
 5, 177, 179, 181, 189, 191,
 5, 216, 220, 227, 231, 232,
 3, 244, 249, 258, 270, 276,
 5, 296, 301, 303, 307, 312,
 6, 317, 323, 326, 342, 351,
 7, 373, 416, 417, 419, 439,
 0, 508, 573, 607, 621, 623,
 7, 646, 654, 657, 658, 673,
 4, 700, 708, 711 732, 736,
 7, 760, 767, 768.
 25, 35, 37, 38, 41, 43, 47,
 79, 80, 86—89, 91, 92, 94,
 24, 236, 268, 275, 288, 289,
 38, 450, 460, 470, 474, 486,
 03, 506, 510, 534, 553, 554,
 71, 576, 582, 585, 608, 603,
 15, 746.

or: Kulturní obraz měst.

z Lobkovic 64, Hasištejnský Bohuslav
 (1598) 187, 279, 336; Bohuslav Felix
 (1547) 104; Hasištejnský Bohuslav
 Joachim (1589) 155; Jan 27, 33,
 586; Jan Václav (1608) 283; Jiří
 starší (1590) 33, 50, 668; Krištof
 (1503) 46, 47, 114, 184; Ladislav
 na Chlumci (1549) 437; Ladislav st.
 (1589) 107; Mikuláš (1588) 305, 428;
 Oldřich 447; Hasištejnský Sebastián
 (1547—59) 184, 341; Zdeněk 646.
 Lohelius, arcibiskup 137.
 Lochořovice 243.
 z Lojovic Mikeš (1427) 635.
 Loket 31, 60, 107, 166, 217.
 z Lokšan (1586) 56; Kateřina (1574) 58.
 Lomnice nad Popelkou 322.
 z Lomnice Adam (1551) 29.
 Lorec 131.
 z Losu Krištof Otto (1559) 125.
 Loučka 57.
 Louka, klášter 103, 343, 736.
 Louny 6, 10, 15, 77, 78, 80, 81, 86,
 87, 89, 92, 104, 108, 138, 162, 179,
 218, 220—223, 232, 235, 236, 242,
 265, 270, 289, 290, 293, 301, 306,
 307, 316, 317, 323, 329, 343, 354,
 367, 369, 375, 379, 381, 384, 396,
 397, 400, 404, 408, 415, 422, 430,
 435—437, 445, 450, 453—455, 463,
 467, 474, 476, 481, 486, 492—495,
 498, 502, 509, 510, 512, 513, 527,
 532, 533, 540, 547, 557, 581, 587,
 593, 595, 603, 608, 610, 613, 622,
 626, 631, 639, 657, 660, 664, 674,
 675, 677, 678, 681—683, 685, 686,
 692, 693, 709, 713, 714, 722, 732,
 747, 754, 755.
 Lovosice 25, 166.
 z Lovoše viz Jelínek.
 Lozelius (1623) 130.
 Ludvík, král č. 6, 45, 133, 474, 496,
 510, 716, 769.
 Lukášek Jiřík (1576) 114.
 z Lukánu Jiřík (1549) 359.
 Lukšan z Luftštejna Lukáš (1604) 131,
 647.
 Lupáč Prokop (1565) 726.
 Lutič z Lutic Krištof (1587) 201.
 Lužanský z Lužné Vilém (1543) 104.
 Lužná 57.
 Lysá Nová 49, 360, 728, 732.
 Madernas Jan (1657) 394.
 de Mago Dominik 362.
 Malešice 528.
 Malín 380.

- Malovcové z Pacova, z Chejnova a z Malovic 131.
 Malovec z Malovic, Oldřich 24; Vilém (1577) 333.
 Mantova 558.
 Marhofer Servác (1560) 128.
 de Marini Marian, malíř (1597) 562.
 z Martinic 195; Barbora (1667) 448.
 de Martinis Bartoloměj (1593) 405; Matěj (1643) 405, 406.
 Massilia 552.
 Materna z Květnice Jindřich (1591) 126.
 Matiaš císař 169, 201, 281, 283, 297, 759, 763.
 Maxmilián II. 23, 63, 64, 102, 160, 190, 203, 209, 246, 300, 318, 343, 499, 522, 624, 642, 740.
 z Mečerodu Kašpar 26.
 Mehl ze Střelce (1576) 59.
 Mejzl Markus, primas žid. (1592—1601) 182, 183, 209.
 Melantrých Jiří (1554—68) 427, 453, 585, 592; Lidmila (1586) 585.
 Mělník 8, 10, 11, 14, 16, 18, 68, 78, 80, 87, 88, 90, 103, 107, 108, 147, 150, 156, 161, 162, 217, 219, 261, 271, 281, 302, 326, 367, 373, 404, 405, 407, 430, 463, 487, 492, 494, 496, 506, 528, 529, 554, 579, 600, 612, 613, 619, 622, 627—629, 641, 682, 683, 690, 703, 709, 752, 753.
 Merlian (Škarpalin) Jan (1581) 363, 364; Matouš 364.
 Mětin 431.
 Mezenský z Mezné Burian (1558) 160.
 Mezeříč 619.
 Mezeříčský Petr 140; Zdeněk (1545) 45.
 z Michalovic Jindřich (1444—57) 48, 622.
 Michna (1623) 130, 236.
 Mikulov 27.
 Mikulovice 340.
 z Milešovky viz Mráz.
 z Minic viz Nečanský.
 z Minstrberka kníže 474; Bartoloměj (1514) 317; Jindřich (1472—96) 48, 226; Jiří 226; Viktorin (1471—1472) 48, 252, 257.
 Mírek ze Solopísk Jan (1511) 519.
 Miškovský Vilém (1589) 17, 55.
 Mitrovská z Lažan Estera (1583) 387.
 Mls Jan, mistr (1540) 82.
 Mnětický z Mnětice Jiřík (1557) 611.
 Mnichovice 56.
 Modřejovice 227.
 Mol Václav (1604) 36.
 Molesin z Dielenperka Matiaš, d. (1593) 711.
 della Moniga Tomáš (1605) 405.
 de Monte Filip (1589) 736.
 Most 6, 73, 104, 107, 112, 120, 216, 271, 302, 341, 354, 367, 591, 639, 647, 680, 702, 714, 715.
 Mráz z Milešovky 132; Adam 757; Jan (1562) 679.
 Mutějovice 57.
 de Muttonibus Sebastian (1581) 1.
 Myška ze Žlunic Jaroslav (1593) 80.
 Myšlín 80.
 Mýto Vysoké 10, 16, 84, 88, 89, 217, 221, 234, 290, 302, 312, 343, 367, 461, 464, 476, 528, 610, 612, 643.
 z Nabdína viz Firšic.
 Náchod 47, 48, 205, 206, 221, 267, 351, 557, 710 srovn. Kol.
 Napajedly 36.
 z Navenperku Adam Linhart (1535) 535.
 Neapol 558.
 z Nebylov viz Netonický.
 Nečanský z Minic Hynek (1555) 109.
 z Nedabylic viz Straka.
 Nehvizdy 85.
 Nejedlý z Vysoké Jindřich (1562) 109.
 Nelahozeves 272, 404, 435.
 Nepomuk 93, 588, 610, 725.
 Nesuchyně 57.
 Netolice 495, 694.
 Netonický z Nebylov Burian (1555) 96, 111.
 Netter Jan, kupec pražský († 1535) 109.
 Neveklov 51, 52, 741.
 Nigellius Trojan 79.
 Niklásek z Žitenic (1582) 110.
 Nostvicové (1560) 128.
 Norimberk 549, 550, 557, 560, 603, 604.
 Nová huť 568.
 Nové město nad Metují 217, 219.
 Novosedlice 106.
 Násle 3.
 Nyklšpurk viz Mikulov.
 Nymburk 5, 6, 8, 15, 29, 48, 79, 80, 90, 102, 110, 114, 115, 191, 194, 229, 259, 262, 263, 302, 326, 366, 367, 385, 430, 459, 477, 529, 579, 587, 597, 604, 606, 653, 657, 680, 702, 721, 728, 729, 742—744, 752, 768.
 Nyžburk 737.

- ý Václav 670.
 Jan, farář u sv. Štěpána v Praze 78.
 : z Onjezdce Václav (1576) 114.
 novic viz Dvorecký.
 : 58, 89, 99, 135, 142, 143, 103, 385, 390, 391, 435, 475, 485, 621, 637, 646.
 74, 97, 100, 101, 103, 123, 143, 148, 705, 706.
 e Strěbska Jan (1519) 84, 701.
 a Sigmund († 1405) 491.
 : Paumberka Mates (1549—67) 32, 450; Nikodem (1560) 146.
 i.
 z Holohlav (1555) 496.
 dorfu Sixt (1547) 131, 427, 675.
 . Zvůnek.
 ý Zikmund, úředník králové
 eskách (1547) 21, 639.
 dce viz Odkolek.
 viz Unhošť.
 iz Ústí.
 36, 462.

 ýnu viz Blovský.
 ius, Vlach, stavitel synagogy
 ze 193
 ce 31, 35, 36, 39, 41, 42, 44
 . 63, 91, 123, 125, 127, 156,
 119, 224, 226, 228, 229, 237,
 243, 254, 256, 258, 260, 261,
 172, 294, 309, 337, 340, 360,
 170, 379, 394, 397, 402, 406,
 30, 436, 437, 439, 444, 445,
 56, 476, 480, 483, 487—490,
 194, 503, 569, 570, 572, 593,
 10, 663, 685, 691, 694, 708,
 728, 732, 757, 759.
 Petr 359; Vít 244.
 iquina de Codera Petr (1597) 362
 Vratu Jan (1526) 679.
 z Vostrova Zikm. (1576) 134
 ky z Turnštejna Sebastian
 313.
 ov 88, 90, 109, 132, 367.
 u Blažek, úředník ungeltní
 539.
 Janovic Jindřich (1532) 328.
 n 31.
 ýna Jan (1536) 51, 60, 358,
 62; Isabella (1579) 511; Jaro-
 1550) 31, 44, 46, 519, 724,
 rojtěch (1560) 44, 210; Vilém
 -21) 35, 36, 48, 98, 215, 226,
 03, 572; Vratislav (1560—67)
 Komárova Jan (1539) 41, 55.
 Pěšin Petr, kněz v St. Boleslavi 127.
 Pětipsai 134, 166.
 Pětipeský Václav (1541—44, 304, 316.
 Petráček z Vokounštejna Jan (1618) 284
 Petřek z Polkovic Jan (1536) 698.
 Petruželka Ondřej (1556) 474.
 Pflug Kašpar 20, 27.
 Philomates Walkenbergensius Matheus
 (1612) 481.
 Pichel (1421) 236
 z Pilsenburku Petr, děkan vyšehr. 53.
 Piscenus Václav, mistr (1565) 727.
 Pisecký Jan (1591) 164; z Kranich-
 feldu Petr (1594) 727.
 Pisek 6, 73, 82, 109, 110, 139, 217,
 253, 271, 302, 311, 326, 367, 425,
 429 570, 723.
 z Pisnice Anna (1571) 132; Jan (1535
 až 1553) 108, 132, 392.
 Pison (Zanella) Jan (1589) 424.
 z Pístova Beneš (1517) 353, 354, 359,
 423, 436.
 Pišťany 171.
 Pius IV., papež 208.
 Planá 152, 153, 166.
 Planknar z Kynšperku Jan (1541)
 134; Volfhart (1535) 99, 223, 708.
 Plasy, klášter 102.
 z Pleší Šťastný (1554—57) 364, 365,
 526, 728.
 Plzák Zikmund (1591) 295.
 Plzeň 15, 67, 70, 71, 73, 82, 83, 88 až
 90, 99, 102, 107, 109, 114, 124, 132,
 138, 152—155, 180, 191, 219, 227,
 229, 235, 241, 243, 255, 269, 270,
 274, 275, 277, 294, 295, 301, 307,
 308, 310, 311, 313, 316—318 321,
 326, 338, 339, 363, 364, 367, 371,
 380, 382, 390, 395, 396, 398—400,
 404, 405, 411, 415—417, 419, 430,
 439, 440, 442, 450, 460, 463, 474,
 476, 479, 486, 487, 495, 503, 505,
 506, 510, 526, 528, 531, 541, 571,
 582, 590, 591, 606, 607, 609, 611,
 620, 623, 638, 641, 642, 646, 649,
 651, 661, 679, 686, 690—693, 697,
 700, 701, 704, 709, 714, 715, 717,
 718, 720, 727, 734, 735, 739, 741,
 748, 749, 753, 760, 769, 770.
 Počátky 73, 429, 569.
 Podbořany 113.
 Poděbrady 42, 48, 83, 85, 86, 88, 93,
 146, 156, 359, 360, 381, 392, 414,
 418, 431, 442, 487, 500, 503, 504,
 533, 612, 701, 732, 746, 749, 750.
 Podhola Jan (1549) 126.
 Podol 244, 253, 254.
 Podviň 251.

- Podvinský na Pišťanech (1514) 171.
 Pokratice 118; z Pokratice v. Kamejský.
 z Pokštejna viz Kozel.
 Police 55, 50, 205, 302, 508, 620, 633,
 685.
 Polička 16, 39, 77, 102, 222, 316, 367,
 643, 711.
 Polná 452, 696, 727, 752.
 Pöltzenberg 103.
 Postoloprty 341.
 z Postupic viz Kostka.
 z Potenštejna Jan (1510) 353.
 Praha 4, 6—10, 12, 14, 15, 18—20,
 22, 23, 26, 31, 32, 39, 65—69, 71 až
 74, 76—94, 99, 101, 102, 107, 112,
 116, 118, 121—124, 126, 128, 137,
 139—143, 149, 150, 156—161, 163,
 165, 172—180, 191—194, 196, 197,
 199, 201—209, 211, 215—218, 220
 až 222, 224, 226, 228, 230 232,
 234, 241—244, 246, 247, 249, 252,
 253, 255—258, 260—262, 267, 269
 až 273, 275—286, 288, 289, 293 až
 297, 301, 302, 304, 305, 309, 312,
 313, 316, 317, 320, 323, 325, 330,
 340, 341—343, 345, 350, 351—362,
 366, 367, 370—397, 399—401, 403
 až 419, 422, 424—429, 431—438,
 441, 444—460, 462—475, 477, 480 až
 493, 496, 498—511, 513—518, 520
 až 524, 526—530, 533—543, 545,
 546, 548—551, 554—559, 564—574,
 576—586, 588—591, 594—598, 603
 až 610, 612—615, 620, 621, 624 až
 626, 630—638, 641, 642, 644, 646 až
 648, 652, 653, 657, 663, 665—672,
 675, 676, 678—682, 684—687, 690,
 691, 693—695, 697, 699, 702, 704,
 705, 707, 709—713, 715, 721, 723 až
 726, 728—736, 738, 741, 746—750,
 752, 754—758, 761—769.
 Prachalice 51, 52, 64, 71, 140, 168,
 216, 254, 367, 369, 394, 395, 441,
 478, 479, 532, 708, 734.
 Prácheň 71.
 z Prácheňan Mikuláš (1553) 147, Jan
 (1553) 147.
 Pražák (Fafout) Václav (1599) 90.
 Pražský Blažej, farář Klutský (1586)
 611.
 Prefát z Vlkanova Jindřich (1531) 468.
 Prekl z Proksdorfa (1609—13) 164,
 642.
 Přelouč 36, 40—42, 701, 735.
 Přemysl Ottokar I. 3; II. 3, 18, 25,
 173, 190, 216, 499.
 Přemice 103.
 Přepický Jan (1560) 431; Jindř
 (1561) 45.
 Přerov 60, 224.
 Přibyslav 619, 672, 676.
 Přibram 35, 38, 40, 41, 55, 59, 1
 370, 450, 507; ves 57.
 z Příbramě Vaněk, pisar' staroměst
 (1450) 460.
 Přimda 58, 152.
 z Proksdorfa viz Prekl.
 z Proseče viz Ryšavý.
 Prostějov 31, 210, 730.
 z Prošovic Wolfgang, opat broumov
 (1607) 540.
 Protivín 417.
 Protivinský z Pohnání Beneš (1
 109, 110.
 Pšany 262.
 Pšov 100.
 Pšovky viz Hochauzr.
 Ptáček, konváf (154) 458.
 Puklice ze Vstuh († 1467) 89,
 142, 514.
 Rabštejn 436.
 z Rabštejna, hejtman vyšehrad
 (1448) 275, 276.
 Racman z Višňového Jakub (1
 702.
 von Raderu Kateřina (1607) 482.
 Radim 251.
 Rakovník 26, 37, 44, 62, 63, 65,
 77, 80, 83, 85, 87—89, 91, 10
 105, 110, 114, 124—126, 130,
 147—149, 151—153, 156, 161,
 165, 177, 215, 217, 222, 227,
 235, 236, 238—240, 243, 244,
 256, 260, 263, 271, 295, 303—
 308, 314, 315, 319, 320, 321,
 344, 355, 363, 367, 369, 372,
 393, 396, 402, 406, 410, 412,
 416, 422, 425, 427, 433, 437,
 444, 450, 454, 458, 466, 474,
 480, 481, 486, 495, 504, 509,
 571, 600, 642, 651, 652, 660—
 681—683, 690, 695, 698, 701—
 707, 709—711, 717, 724, 725,
 731, 734—739, 742, 746, 748—
 760.
 Rašín z Rysmburka Max (1608) 1
 Petr (1535) 659.
 z Raškovic Jan (1509) 171.
 z Ratibořic Bohuslav (1578) 611.
 Rayebmpach 297.
 Rejčka, královna 16.
 Rejchnov 57.
 Rejsek Matouš (1496) 353, 406.
 Rejt Řehoř (1544) 100.

- kova Adam (1648) 52.
 50.
 15.
 1597) 50; Krištof (1532)
 Markéta a Ludmila (1544)
 viz Švihovský.
 ustířan (1541) 115; Bavor
 125, 183; Zdislav (1534)
 806.
 str (1433) 754.
 , 95, 134, 367, 452, 569,
 rkéta (1566) 133.
 68, 513, 591.
 82, 204, 277, 366, 430,
 in (1532) 146, 317; Volf
 Václav, hrabě (1604–30)
 2.
 304.
 Anna (1556) 280; Jan
 268, 338; Jindřich (1301)
 106; Oldřich (1418–44)
 146; Petr 39, 43, 101,
 87, 279, 315, 352; Vok
 (1590) 9, 668.
 56, 431, 449, 462, 465,
 01, 712.
 Anna (1557) 456; Lev
 189–1509) 48, 50, 171,
 97; Protiva (1473) 37.
 3, 15, 22, 23, 26, 37, 45,
 , 99, 149, 152, 160, 168,
 82, 203, 209, 226, 228,
 83, 297, 300, 334, 361,
 90, 405, 420, 490, 511,
 17, 518, 522, 587, 590,
 42, 646, 702, 736, 739,
 d (1620) 340.
 72, 90, 351, 392, 507,
 7.
 ; Rychnova Rudolf (1618)
 oseče Petr (1537) 328.
 iz Šmertoš.
 n, malíř († 1582) 413;
 50) 127.
 131.
 lemička.
 néz v Poděbradech 86.
 de Sala Antonio (1613) 365.
 Sázava 384.
 Scaliger 477.
 Sedčany 48, 79, 369, 450, 590.
 Sedlec, klášter 78, 611.
 Sedlečtí bratři (1444) 52.
 Sedlnický Václav (1547) 116.
 z Seidenfeldu 131.
 Sekyrka z Sedčic Bernart (1594) 324;
 Jiřík 114; Mandalena (1549) 124,
 125.
 Sele Jakub (1560) 84.
 ze Semechova viz Chochola.
 Senecký ze Lhoty Václav (1549) 124,
 125.
 Senomaty 215.
 Sentelar Jakub, Dr. (1589) 736.
 Sezemice 36, 40, 41.
 Sinibaldi Mauro, komorní hudebník
 (1589) 424.
 z Sionu viz Ledčar.
 Sixt z Ottersdorfu (1547) 131, 427,
 675.
 Skála ze Zhoře Adam, registrátor D. Z.
 (1590) 152, 740.
 Skalský z Dubu (1579) 457.
 Skočnodvorský Havel, registrátor při
 Deskách († 1608) 511.
 Skvrňany 718.
 Skultetus 442.
 Slach z Hřivic Jan (1571) 132.
 Slané 6, 27, 71, 85–90, 222, 236, 244,
 254, 265, 302, 317, 321, 339, 340,
 365, 367, 372, 375, 403, 571, 579,
 597, 654, 702, 737.
 Slavata Diviš (1551) 102; Vilém (1612
 až 1619) 61, 62, 99, 151, 195, 326,
 364, 470, 646, 730.
 Slávkov 147, 148.
 ze Slavíkova Markéta (1505) 150.
 Slivenec 504.
 z Sloupna viz Kordule.
 Smečno 470.
 Smiřice 102.
 ze Smiřic Zikmund (1545–1607) 422,
 536, Smiřická z Hazmburka Hedvika
 (1610) 457.
 Smíšek z Vrchovišt (1480) 532.
 Soběslav, kníže č. 216, 248.
 Soběslav 74, 218, 267, 338.
 Soběslavský Tomáš, farář u sv. Mi-
 kuláše v Praze (1587) 536.
 Sobotka 388.
 Sokolové z Mor (1529) 375.
 Solnice 467, 569.
 z Solopisk viz Mírek.
 Sosnovec z Vlkánova Jan (1447) 279.

- Starýpivo Jak., opat sedl. († 1565) 78.
 de Statia Jan (1561) 363; 364; Mag-
 dalena (1578) 364
 Stehlik z Čenkova Bartoloměj (1606)
 734.
 Stejškové 130.
 della Stella Pavel (1538) 358, 359.
 Stoda 85.
 Stolinský z Kopist Jiřík (1547) 116;
 Bartoloměj († 1547) 116.
 Straka z Nedabylic Jan 28.
 ze Strakonic Břeněk 24.
 Strašecí 26, 37, 57, 725.
 z Strašína viz Labounský.
 ze Strašnic Mandalena (1539) 122.
 Strašryba Vincenc (1576) 532.
 z Stražiny viz Hlas.
 ze Střebska viz Opice.
 Střekov 105, 106, 119.
 Střela (1585) 56.
 Stříbro 6, 7, 69, 72, 82—88, 105, 141,
 156, 157, 162, 218, 222, 227, 228,
 253, 255—257, 262—266, 269—271,
 289, 292, 295, 302, 304, 308, 313,
 314, 325, 344, 345, 355, 365—367,
 389, 400—402, 406, 430, 448, 449,
 459, 460, 462—464, 476, 480, 485,
 488, 489, 491, 493, 497, 503, 504,
 508, 512, 525, 528—531, 535, 554,
 605—607, 634, 638, 652, 657, 658,
 661, 663, 664, 674, 676, 684, 685,
 687, 708, 719, 720, 730, 732, 738,
 747—750, 755.
 Strnad z Tryskovic Kašpar (1539) 413.
 Strojetický ze Strojetic Adam (1620)
 184; Jiřík (1554) 611.
 Studnice 56.
 Suchdol 438.
 Sulislav 86.
 Sušice 5, 6, 20, 73, 81, 82, 88, 119,
 139, 265, 302, 365, 367.
 Svarovský na Oseku Václav 95.
 Svěmyslice 82.
 Sviňák Prokop (1460) 83.
 Sviny 101.
 Sviták z Landštejna Adam (1542) 103.
 Svitkovský Burjan (1561) 45.
 ze Svojetic Kašpar (1542) 119.
 Šárovec Zikmund 98.
 z Šebířova viz Beřkovský.
 Šejnoch (z Šehönaichu) Jiřík a Matiaš
 (1551) 329—333.
 z Šenu Alexander (1553) 112; Jiřík
 112.
 Šerer Jonáš, varhanář (1560) 456.
 Šídlo, farář u sv. Mikuláše v Praze
 (1522) 460.
 Škarpalín viz Merlian.
 Škréta Jan (1568) 143.
 Škvorec 116, 422.
 Škvrňany 339.
 Šlejnicové bratři (1533) 101.
 Šlikové 107, 108; Albin (1535)
 107, 223; Albrecht (1544) 60;
 běta (1570) 363; Fridrich (1596)
 Jeroným 31; Lorenz (1575)
 Sebastian a Quirin bratři 60.
 Šlovský ze Šlovic Jan (1567) 13
 Šmertoš z Ryzntalu Martin (1571)
 Šoltys z Felsdorfu Jan 131, 132.
 Španovský z Lisova (1610) 653;
 chyma Mikuláš br. 36; Michal
 31; Voldřich (1613) 640.
 z Špachu (Spazu) Hanuš (1535)
 Špér ze Špéru (1565) 132.
 Špetle z Janovic (1545) 58; Heř
 (1551) 118; Jan (1520) 43.
 Špilberk 107, 108.
 Štampach ze Štampachu Henrych
 118.
 Štelcar Želetavský 187, 684.
 z Šternberka Lucek († 1561)
 Ladislav 586; Marie (1586)
 Štěpán 670.
 Štos Jan (1541) 134.
 Šúd Mikuláš, mistr (1534) 551.
 Šumberk 99.
 z Švábenie viz Konická.
 z Švamberka Adam a Heinrich
 (1555) 58; Anna z Hamburka
 520; Bavúrek Jan 107.
 Švihovský z Risenburka (1604)
 Eva (Pátová) 54, 55; Theo
 (1625) 730.
 Tábor 6, 8, 18, 21, 86, 96, 96,
 133, 146, 217, 236, 241, 257,
 270, 272, 273, 301, 302, 307,
 326, 367, 380, 398, 400, 411,
 479, 499, 503, 569, 637, 654,
 664, 685, 692, 693, 698, 716,
 770.
 Táborský z Klokoťské Hory (1553)
 Tachov 27, 400, 686.
 z Talmberka Jiří 670.
 Tangermünde 267.
 Tatons Mauric, rytíř (1579) 115.
 Telátko (1565) 84.
 Teplá, klášter 102, 124.
 Teplice 164, 165, 167, 186, 207.
 Tercio František, malíř (1562)
 Tetaur z Tetova Jan (1529) 290.
 Tišnov 735.
 z Tišnova Šimon (1538) 230.
 Titechléb David (1594) 430.

52.
 udvik 265.
 : Křimic Václav (1538--57)
 9; Purkart (1603--13) 642,
 7.
 91.
 51.
 ansdorfa hrabě Adam (1651)
 erdinand (1638) 390.
 e Tobiáš (1562) 679.
 Lipé Burian (1578) 50; (1511
 9) 23, 29, 37, 642, 660, 662;
 av 105; Mikuláš (1509--1536),
 1; Zdeněk 28.
 ovice 36, 38, 219, 487, 607,
 9.
 e 82, 87--90, 138.
 93, 562.
 2, 88, 240, 267, 365, 400, 611.
 16, 17, 150, 151, 167, 274,
 3, 531, 569, 643, 720.
 ovic viz Strnad.
 103
 azi Daniel (1453) 735.
 244.
 ů Jan, doktor lékařství (1604)
 77, 199, 330, 610, 752.
 ejna viz Pechovský.
 bratři (1589) 42; František
 30; Martin (1599) 60.
 599) 60.
 97.
 rohostův 29; Horšův 46, 47,
 59, 240, 439, 477, 484, 710,
 ad Vltavou 64, 90, 367.
 abská 633, 710, 735.
 Romaldu Hanuš (1550) 359;
 aš (1600) 362.
 .
 Přibík (1622) 194; Rynhart
 185.
 (1545--46) 101, 103.
 ěunoš) 26, 27.
 42.
 ý Jan (1604) 69.
 . (Oustí) 6, 45, 99, 105, 106,
 10, 162--164, 189, 224, 302,
 6, 326, 367, 439, 574, 639,
 7.
 8.
 3; II. 24, 723, 729; III. 12;
 18, 51, 250, 389, 542, 590,
 5, 636, 641, 729.
 le Sebastian (1546) 310.
 Valda, impressor (1603) 428.
 z Valdštejna (1513) 107; Adam a
 Henrych 586; Adam Mikuláš 25;
 Jan mladší (1553) 427; Vilém 55.
 Valtř Jan, kněz v Lounech (1491) 754.
 Vamberk 382.
 Vaření 612.
 z Vartenberka Petr a Čeněk (1416) 48.
 Zdeněk (1573--75) 488, 694, 695.
 z Varvažova Alžběta (1619) 751, 752,
 srovn. Havlík.
 Vary Karlovy 31, 60.
 Velhartice 287.
 Welinger Jan, dr. 427.
 Velvary 18.
 z Velsce viz Kelbink.
 Ventura, rabbi (1590) 196.
 Verneřice 57.
 Vesecký Jan (1548) 117.
 Veselí 101.
 Vchynský Jiřík (1533) 210; Václav
 (1596) 101.
 Widerspergar Bohuslav (1566) 113.
 z Vildnětejna (Midlštejna) Filip (1550)
 119.
 Vimberk 460.
 z Višňového viz Racman.
 z Vitenče Jan (1534--39) 35, 56, 59,
 Vladislav II., 4, 12, 15, 17, 56, 70,
 73, 90, 97, 100, 107, 124, 129, 144,
 180, 185, 191, 193, 203, 215, 227,
 243, 269, 229, 317, 352, 353, 390,
 508, 510, 540, 573, 635--637, 641,
 666, 667.
 Vladořský z Vladoře Matouš (1565)
 627.
 Vlachovo Březi 24.
 Vlašim 28.
 Vlček z Cejnova Václav (1501) 460.
 Vlkan z Adlaru Václav (1570) 693.
 z Vlkové viz Dědek.
 z Vlkanova Benjamin (1559) 648; Ori-
 genes (1546) 97.
 Vobliza Václav (1521) 87.
 z Voboluček Žibřid (1524) 769.
 Vodák z Rosenpachu Kašpar (1618) 285.
 Voděradský z Hrušova Jiřík (1578)
 183, 263.
 Vodička (+ 1603) 78; z Bošina Matěj
 (1557) 133; z Radkova Adam (1555)
 726; z Vasrštejna Jan (1597) 131,
 428.
 Vodňanský Nathanael (1616) 202; To-
 máš (1592) 183.
 Vodňany 6, 10, 17, 20, 87, 102, 216,
 223, 229, 236, 269, 270, 302, 316, 365,
 367, 416, 417, 425, 445, 446, 449, 454,
 461, 463, 622, 708.

- z Vodolic Řehoř (1535) 385.
 z Vojenic viz Hlaváč.
 Vokoryn Jan, mistr (1599) 733.
 z Vokouštejna 131.
 Wolgemut (Wolmut, Wulmut) Bonifác (1560) 360.
 Wolher Kunrát (1541) 360.
 Volyné 437.
 Voračický z Paběnic (1610) 457.
 Vorata ze Sionu Jan (1557) 133.
 Vorel z Plavče Jan (1559) 59.
 Vostalis v. Auostali
 Vostříž ze Zrutče Pavel (1539) 217.
 z Vostrova viz Pátecký.
 z Vostrovic Melchisedek (1553) 653.
 Vožice 31, 36, 215.
 Vrábek z Vrábí Jan (1532) 113;
 Karel (1570) 752.
 Vrané 81.
 Vratislav z Mitrovic Jan 670, Jiří 313; Křištof (1623) 628.
 z Vratu viz Fikar a Pašek.
 Vrbčany 184.
 Vrbčanský z Velišova Jan (1541 až 1545) 112, 113, 134.
 z Vrbice Jakub (1494) 749.
 z Vrbna Jan starší (1548) 101, 103;
 Štěpán (1559) 543.
 z Vřesovic Jan 100; Václav (1579) 755; Volf (1545—65) 16, 191, 769; srovn. Brozanský.
 Vřetýnko Jan 114.
 Vrchlabí 55, 56, 166, 351, 568; z Vrchlabí viz Jendorfer.
 Vršovice, 3, 269, 275.
 ze Vstuh viz Puklice.
 Vrtílek, malíř (1518) 445, 476.
 ze Všehrd viz Chanický.
 Vtelno 87, 104.
 Vykáně 116.
 Výprachtice 35.
 z Vysoké viz Nejedlý.
 Vyšehrad 51—53, 240, 241, 265, 275, 276, 502, 525, 585, 629, 639, 643, 695, 736.
 ze Zábědovic viz Hamza.
 Zábruský z Všechlap Slavibor (1562) 126
 Zahraděcký ze Zahradek Jan (1557) 188.
 Zajíc z Hazmburka Zbyněk arcib. 35, 47.
 Zámeky 105.
 Zatočil z Löwenbrugku 228.
 de Zavoza Baptista (1549) 359.
 Zbislav 438.
 Zborov 614.
 Zbraslavice 101.
 Zdeslav 495.
 Zdislavice 677.
 Zejřek (1496) 89.
 Zikmund král č. 18, 52, 140, 203, 307, 506, 510, 591, 621, 635, 637.
 Zilvar z Pilnikova Adam (1523) 101;
 Jan (1562) 125.
 Zlatohlávek Jeroným (1562—73) 629, 629.
 Zlý kněz Vilém (1575) 88.
 Zmrzlík ze Svojšína Václav (1522) 51.
 Znojmo 8, 98, 100, 103, 126, 168, 321, 647, 659, 680, 753.
 Zoan Maria 358, 359.
 Zrůbek Svatomír (1508) 445.
 Zruč 56.
 Zvířetická Kateřina (1525) 184.
 Zvrůnek z Ottersdorfu Jiří (1556—68) 496, 550, 630, 631.
 Žakavec z Žakavi Václav (1548) 57.
 Žamberk 81.
 Žantovský (1554) 610.
 Zatec 6, 8, 18, 21, 69, 71, 82—85, 87 až 89, 104, 138, 148, 171, 172, 179, 181, 204, 205, 241, 245, 260, 285, 301, 316, 317, 330, 331, 367, 368, 400, 412, 430, 557, 579, 582, 603, 621, 626, 631, 639, 654, 657, 674, 738, 742.
 Žbáb, vrch 243.
 Žďánice 715.
 Žďár 83, 568.
 Žďárský Křištof (1548) 117; Žďárski (1560) 410.
 z Žebráka viz Běšin.
 Žehušický z Nestajova Václav (1532 až 1552) 102, 111.
 z Zeletavy Matouš (1539) 413.
 Železnice 84.
 Želiv, klášter 103.
 Želivský Jan († 1422) 203, 492, 497.
 Žemlička († 1579) 112.
 z Žerotina (1589—1610) 99, 153; Frádrich 60, 61; Karel (1552—1567) 322, 677; Kašpar Mellechar (1589) 101.
 Žinkov 54.
 Žitava 568.
 Žitenice 431.
 Žižka Jan (1420) 215, 289, 390, 392, 458; (1515) 323.
 Žlaby 297.
 ze Žlunic viz Myška.
 Žlutice 80, 100, 333, 450, 569, 666, 631.
 Žlutický Šimon (1583—1601) 147, 148, 164, 238, 725, 728, 729, 731, 736—741.

Registřik věcí.

- 659—661, 668, 669.
174, 628, 736, 745, 754, 764.
řkmistrova 674, 675.
552.
88, 712.
(halapartny) 291, 296.
) 463.
25, 344, 345.
i.
446, 451, 455.
82—584.
581—584.
rada 733.
721.
řní 441, 443—445.
ie městská 644, 645.
8.
l, 237, 285, 286.
266.
:ká znamení 480, 481.
.
dni 265.
i.
448.
292.
arracanus) 553.
0, 585, 643.
221—225, 274.
j.
40.
2, 593, 625
4, 177, 225, 299, 301, 367, 475.
8.
87, 413, 509.
4, 731, 732.
754, 755.
608.
k.
nareční 610, 611.
10.
lní 136—141.
.: Kulturní obraz měst.
- bombardy 270.
boudy 605.
bouře v městech 764—769; poddaných
59; žoldnéřů 332, 333.
boží muky 474.
brány městské 98, 216, 234—265, 277,
283, 609; bran jména 242, 243;
klíče 245, 247, 259, 260, 265, 627,
636, 681; posvátnost 241, 242; sta-
věni 243, 244; zavírání 260; za-
zdění 245.
branka 216, 234, 244.
branní 238, 245, 257—265.
bratrstvo malifů 471; obruče s kladivem
509.
bratři čeští 343, 646, 739, 764.
brejle 558.
brnění 287.
brokáty (stříbrohlavy, zlatohlavy) 552.
brumejzle 561.
buben 293.
bubenníci 310, 311.
buzikan, buzdykan 290.
.
cechové řemeslní 22, 51, 248, 304,
312, 354, 355, 362, 394, 607 625,
634, 656, 668, 769.
cejchy 260—262, 572, 573 srovn. kolky,
merky a znamení.
cendelíny 552.
cena domů 424, 425—431; látek 552,
553; stavitelského díla 414—431;
sukna 572.
cepy 290.
cepníci 290.
ceremonie 673.
cetky 556.
ceykhaus 273.
cihly 415.
citáty 748.
cla 14, 17, 20, 39, 41, 42, 98, 100,
179, 260—264, 548, 598.

- cógmistr 328.
 collecta 6.
 cól mistr 305, 315, 329.
 cukr 554, 555.
 cukráři 581, 582.
 cvilink 553.
 čekán 290.
 čepice 292.
 čepné 41.
 člověčenství 28, 30.
 český jazyk 65.
 česká měšťanská 73; rytířská 135.
 číslování domů 389.
 čistota ve chrámech 458, 459.
 čtveráci 612.
 čtvrtní 757.
 čtvrtnice 267.
- dalmatiky 461, 462.
 damašky 552.
 daň podomovní 9, 10; z komínů 405.
 dardy 297.
 dary vrchnosti 43, 44; písařům 735.
 děla 266, 267, 270, 318.
 defense 11, 12.
 defensorové 763.
 deposite 494, 495, 751.
 deputace 725.
 desátek 14.
 desátníci 306.
 desetipání 634, 675.
 direktori 284, 669, 734.
 divadla 496, 509, 511.
 dláždění 501—505, 509.
 dlaždiči 504.
 dluchy 675, 706.
 dohled ke zděm 226.
 domy 350, 351, 371—400, 424—431.
 domobrana 285.
 drábové 288, 289, 304, 305 srovn. vojáci a žoldnéři.
 dráhokamy 583—585.
 dsky zemské 98, 130, 635, 676, 731, 746, 752.
 důl tajný 407—409, srovn. převéty a záchody.
 dvojhák 268, 270.
 dvory domovní 406—413.
 dymníky 404, 405, 479.
 dynchíři 392, 420.
- erby 129, 130, 132, 133, 390, 458, 464, 476, 478, 489, 493, 517, 532—534, 573; městské 48, 288; řemesel 244.
 erbovníci 129—135, 280, 281.
- faktori 549.
 fara 470, 471.
- faráři 721, 731.
 fedruše 563.
 feřlíky 447.
 feldwabli 284.
 fendrych 285, 310, 312, 328, 338
 fiakry 516.
 firet 552.
 flašnýři 568.
 flekýři 579.
 formuláři 754.
 formy oplatkové 465, 466.
 fortny 216, 234, 244.
 forverečníci 74.
 fraucimor 298.
 františkáni 433.
 frejdovní místo 241, 242.
 frejmarky 295.
 frejunk 551, 614
 frencle 553.
 fryd tržní 603, 611.
- galjoty 311.
 genry 392.
 glejt 607; židovský 206—208.
 gotika 491; česká 353, 354.
 gruntovní knihy 30.
- hajduci 336.
 hákovnice 267, 268, 292—294.
 halapartny 291, 296.
 halapartníci 284.
 haldy 505.
 halkýře viz arkéře.
 halspant 233.
 haras 553.
 hašení ohně 286.
 harcovníci 267.
 hašplíři 639.
 havíři 423.
 hedbávi 551, 553.
- hejtmané 22, 227, 285, 292, 293, 316, 328, 329; krajští 264, 305, 312; královští 226, 624, 625, 680, 694; hradu Pražského 52.
- helm 287, 289.
 hemeliny 289, 293.
 herbáře 583.
 berynkářky 545.
 hesla 313.
 hever 293.
 hlas ve sněmě 22.
 hlásky 224.
 hlásní 237, 238, 253—255, 482, 607.
 hlasování 761, 764.
 hlava 25.
 hledi 289.

- 37; sluneční 237; sy-
l, srovn. orloj.
—662, 666, 673, 713—721.
637—639, 641, 643.
- uzni 293.
593—595.
á 284, 299, 300, 301.
69, 270, 275, 294.
40.
é 4.
33.
70.
84.
k
68.
- 1, 352, 432—472.
- 359.
- 261, 263, 264, 575, 576,
—613, srovn. trhy.
609, 721.
; latinský 747, 753;
153.
402.
i, 446, 456.
- zá 76—94; ulic 506;
k
l.
- kabátníci 576.
kadidlo 494.
kaditelnice 466.
kalamář 755.
kalendář 604, 605.
kalhoty vojenské 288.
kalichy 463—465.
kámen štukový 414, 415.
kamenníci 419, 420, 423.
kamna 491, 493, 494, 520, 521.
kancelář 494, 754, 755.
kancionály 449, 450.
kancléř 723; městský 636; nejvyšš
636.
kantoři 684, 718.
kapalec 289.
kapalín 289, 293.
kaparel 284.
kapary 556.
kápě 460—462.
kaple 691; v domech 384, 385; v rad-
nici 495.
karabinky 292.
karkule 563.
karmaziny 552.
kartouny 269, 275.
kasule 461.
kašna solní 49.
kašny 507, 526, 531—536.
kat 331, 453, 469, 766.
kazatelna 451, 452.
kdylníky 293.
kláštery 736.
klatba židovská 196.
klece 513.
klekáni 318—320.
klepáky 376.
kletby vojenské 387.
klíče bran 245, 247, 259, 260, 265,
376, 627, 636, 681.
klobouky 563; železný 287, 289; ži-
dovský 198, 199.
kment 553.
kněží 459.
knihaři 585, 586, 604, 748.
knihy 577, 583—586; chrámové 449;
městské 746—755; modlitebni 334.
knížecí titul 130.
koberce 444.
kobky na branách 237.
kocanda 590.
kočovský řád 517—519.
koflíky purkmistrské 492, 493.
koláče 265, 638, 717, 718.
koláři 588, 589.
kolby 510, 511.
kolky 260, 261, 447, srovn. cejch a
znamení.

- kollace 715.
 kollej mediků 372, 390.
 kolonisace německá 4 5.
 koltry 444, 445.
 komedie 509.
 kommissari královští 636, 637, 666 až 670, 769.
 komora král. 625, 638, 730.
 komorní města 26, 27, 72; vůz 519.
 komorník 637.
 končif 289, 293.
 konfektáři 581.
 koně 520, 521.
 konice 410.
 konšelé 6, 137, 173, 473, 492, 619, 620, 622, 626, 633—676, 680, 681, 686, 688—722, 729, 733, srovn. obnova.
 konšelské právo 175.
 konváři 568.
 kopa grošů 309.
 kopí 290, 291.
 korbely 454.
 kord 289, 290.
 korduláč 289, 290.
 koření 556.
 kornety šlechtické 313.
 korouhve 238, 453, 454; čtvrtní 279.
 korporálnice 464.
 kortýny 444, 445.
 koruna (váha) 675.
 kostelníci 468, 469, 472, 664.
 kostely viz chrámy.
 kostnice 469, 470, 472.
 košile drátěná, pancířová 287, 288, košty 722.
 kotce 507, 508, 538, 541—547, 557, 559, 564, 573, 592, 594.
 kotrkal 291.
 kotvice 277.
 kováři 587, 588.
 kožišníci 573, 592, 606.
 krajská města 13.
 krakolce 237—239.
 král 665, 666.
 králičí kože 556.
 královská města 72.
 kramáři 548, 557—559, 596, 603.
 krámy 242, 377, 378, 381, 437, 475, 476, 507, 508, 538—547, 557, 560, 574, 575, 577.
 krance 237, 238.
 krejci 573, 575, 576.
 kroječi suken 542, 543, 569—571.
 kropenka 455.
 křtitedlnice 455.
 kříže 465.
 křimáře 463, 464.
 krunýř 287, 292.
 krupnici 544.
 křáftovní právo 15.
 křáfty 47—49, 674, 712, 724, 725, 751, 753.
 kuchyně obecní 508 509.
 kuchyňky uliční 521, 522.
 kukle 289; drátěná 287; židovská
 kupci 548—550, 558, 560, 603,
 kůr 440; literátů 449.
 kus zadní a přední 293.
 kušáři 250.
 kuše 268, 269, 291—293.
 kyfinky uherké 572.
 kytlíce 564, 596.
 ladaři 713.
 ládování 593.
 laduňky obilí 100, 101.
 laka 44.
 lancknechti 336.
 lanconch 331.
 latě 416.
 latina 747, 753.
 laufgelt 310.
 lavice 492.
 lávky 379, 380.
 lazebníci 643, 644.
 lebka 267, 268, 288, 293.
 lermo 285, 286.
 lermplac 285.
 leytingar 310.
 ležáci 548—550.
 libraře obecní 754, 755.
 lichva 179—181.
 lindiš 572.
 lisa 244.
 lisice 378.
 listy 560, 561; tedrovni 358; po
 712; poctivého zplození 65, 67;
 hostní 65—72, 708; výhrůžné
 236; zrádné 236.
 literáti 83, 449, 739.
 litkup 609.
 litkupníci 548.
 locator civitatis 619.
 loggie 388.
 lochy 380.
 loket 487, 504.
 losování 606.
 loeung 6.
 lotovné 641—643.
 loubi 381, 382, 476.
 loupeže vojenské 338.
 loupežníci 614.
 lucerny 542. na věčné světlo 448.
 lučiřtě turecká 293.
 lučiřtníci 250.

- á 231.
 .
 é právo 25.
 olní 718.
 iz privilegia.
 38, 239, 438, 480, 481.
 438, 476, 477; na domech
 , na skle 476, 477, srovn.
 389, 392; malířů bratrstvo
 612, 533.
 751.
 37.
 584, 585.
 7.
 7, 487, 488, 757, 758.
 293.
 538
 594.
 orní 26, 27, 72; krajská 13;
 i 3—23, 72, 223, 279, 619
 635, 637, 649, 650, 729;
 24—64, 224, 226, 622, 639,
 729, 730; věnná 16, 17,
 ctví 405, 406.
 612.
 8—286.
 právo 65—75.
 17, 18, 99.
 39, 655, 656.
 i 488.
 ský 172.
 vojáky 318—320.
 2.
 oče 273.
 463—465.
 3, 637.
 67.
 utý 234, 235, 240.
 7.
 83, 387, 407.
 305, 307, 311, 312.
 04, 306, 311.
 305—308, 311—314, 321.
 , 554.
 384.
 2.
 293.
 slníků 418—420.
 náboženství 66 68, 645, 646; svo-
 boda 33.
 nadávky 275.
 nádoby chrámové 463—466.
 náhrobní kameny 509.
 najímání vojska 326.
 náklady na vojnu 303—308.
 nákolienky 293, 295.
 nákrčníky 292.
 nálepky 454.
 náměstí 506, 507—514, 538.
 námětky 237.
 nápisy 236, 237, 395, 396, 476—479,
 489—491, 532, 748—751.
 napominání vojenské 313.
 nářez 25.
 náprava 685.
 nářek knih a pisarů 752, 753.
 národnost 136—170.
 nárok 25.
 násilnosti vojáků 337, 338; vyšších
 proti nižším 103, 104.
 návrat z vojny 322—324.
 Němci 136—170, 643.
 nevěrnosť žoldnéřská 327.
 novináři 739.
 novotáři 739.
 norimberská volba 667.
 nosítka 520, 521.
 novětníci 557—579.
 obdankování 322.
 obec velká 705, 729, 756—770.
 oběti 443.
 obnova koněelů 31, 52, 615, 635—642,
 649—670; za obnovu plat 641—643.
 obřady 445, 446.
 obrazy 441—443, 458, 471, 472, 476
 až 479, 489—491; na branách 237;
 zrádce ve zdi 219; Žižky 390, 392,
 srovn. malby.
 oděni 287, 288.
 odkazy 433, 441, 715.
 odpadlici 136; od víry židovské
 209.
 odprosa 700, 768.
 odúmrlí 14—16, 22, 23, 47—49, 128,
 152, 225, 226, 475, 624.
 officíři 285.
 oheň v Praze (1558) 209, (1525) 211,
 srovn. požáry a paliči.
 ohlášky 674.
 ohniště 379.
 ochrana 72, 274
 okenice 383.
 okna 382, 383; krámská 377, 378.
 oltáře 440, 441, 446, 447.
 omírálý 461, 462.

- oprava zdi 225.
 orel císařský 480, 481.
 orloj 237, 239, 483—487.
 orlojník 483—487.
 ornáty 459—462.
 osada chrámová 468.
 osmipání 634.
 ospy 25, 50.
 osvětlování 523, 524.
 ostrožné 44, 641.
 ozubí 218.
- palác 488—490, 496.
 palaše 290.
 palcáty 290.
 paliči 269, 338, 345, 402, 436.
 pally 446, 447, 451.
 památné 712.
 pamazín 552.
 pancíř 287, 288, 293.
 pánevne 41.
 panoše 130.
 panská města 72, viz města poddaná.
 pantalíry 296.
 pánevce nárožní 523.
 papír 586, 755.
 pardus 331, 512.
 parkán 225—233.
 parodie 665.
 partišány 291.
 pasíři 559.
 pasport 322, 327, 343.
 putníky 379, 380.
 patrony 292.
 paučníky 564, 565.
 paumistři 371.
 pavězy 291, 293.
 pavlače 218, 386—388, 437, 475, 476.
 pažení 218.
 pečef městská 70, 517, 572, 573, 636, 675—678.
 početění právo 45; voskem červeným 53, 54.
 pekaři 545.
 pense 735, 736.
 pepř 554.
 péra kovová 562.
 peři 563.
 pergamen 586, 748.
 perkmistr 14.
 perkrecht vinný 14, 15.
 perník normberský 556.
 perníkáři 581, 596.
 pestolesy 290.
 petrolej 424, 555, 583, 585.
 pijáctví 740.
 piklhauby 289, 293.
- pisar' městský 66, 494, 674, 712, 720, 721, 723—755, 758; komorní 638, 639; nejvyšší 638.
 písek 415, 416.
 písne hančivé 769.
 pistole 292, 296.
 pišfaly 267, 268, 292, 561.
 pištci 310, 311, 643, 644.
 piterny radniční 487.
 pitky vojenské 237; na útraty obecní 243.
 pivo 102, 708—711; panské 102; pivavaření 98, 99, 100, 124.
 pivovary 488, 508.
 plat za obnovu 641—643; písar'dv 731 až 736; srovn. případnosti; pozemský 45.
 pláště 689; židovský 199.
 plátenice 544, 545, 564, 565.
 plátno 553.
 platnýři 287, 295.
 pláty 288.
 plechovec 293.
 plstky 563.
 pobožnosť 692.
 poetivého zplození list 65, 67.
 poety sváteční 720, 721.
 počet obecní 651, 659, 660, 674, 725.
 poddaná města 24—64, 224, 226, 622, 639, 650, 694, 729, 730.
 podkomoři arcibiskupský 639; královský 7, 19, 226, 372, 625, 635 až 639, 641, 643, 646, 649—657, 669 až 663, 730; králové 639.
 podobojí 646.
 podpažníky 293.
 podpory vojákům 319.
 podrnby 380.
 podruhové 282.
 podsebití 218.
 podsíné 381, 382.
 podýmne 38.
 podzemní průchody 245.
 pohružky 740.
 poklad chrámový 465.
 pokrvači 419, 421.
 pokutaes 693.
 pokuty 14, 17, 22, 225, 285, 475, 549, 550, 563, 564, 624, 626, 672—674, 676, 692—695, 701, 703, 707, 708, 736, 752, 757.
 polevy v berni 537.
 polštáře oltární 447.
 polouhakovnice 294.
 poloušibenice 513, 514.
 polychromie 458.
 pomeranče 554.
 ponocení 523.

- 3, 249, 255.
 statků 713.
 ední 712, 713.
 , 511, 717, 742, 743, 765,
 375, 437.
 4, 709, 710.
 lský 686.
 25.
 e viz kšafy.
 na 571.
 43.
 4, 20.
 13, 41, 333, 475.
 30.
 759, 760.
 387.
 onské 325—345.
).
 .
 3.
 é 469.
 82, 483.
 laty 45
 211, 373, srovn. oheň a
 ý 266—268, 272, 277, 292,
 2, 277.
 273.
 268, 275.
 507, 511—513, 769.
 7, 328, 608; městský 312,
 ých 253, 254; žen vojen-
 ý; židovský 211.
 307, srovn. fendrich.
 lní 284; konšelské 175;
 15; magdeburské 25;
 15; soběslavské 122.
 4, 75, 243, 643.
 , 409.
 29—132.
 áně 263.
 , 66, 68—70, 72.
 štany 65.
 2.
 228—231, 275.
 657, 671, 672, 680—684,
 -711, 721, 722.
 .
 6, 764.
 733, 734.
 konšelská 657—659, 667,
 fe 730, 731; servusa 685;
 283, 284, 312 313; židov-
 přísežní 633.
 přísloví 749.
 přístavky 383, 384.
 přistřešky 377, 378.
 privilegia 17, 20, 45, 46, 49, 50, 52,
 67, 98, 209, 226, 494, 495, 635, 641;
 židovská 173.
 přiznání majetku 301, 302.
 prkna 416.
 processí 511, 673, 692.
 proconsul 680.
 profantmejstr 330.
 profous 284, 331.
 procházky 523.
 prolamování zdi 220.
 pronásledování židů 178.
 protestanté 659.
 provazec 504.
 prtáci 579.
 prustplech 288.
 prustvorc 554.
 průvoz 548.
 přátelbuch 328.
 pštolung 310, 327.
 publikování konšelů 657.
 půjčky 16, 46, 47.
 půlhák 268, 292.
 pulpity 447, 491, 492.
 punčochy 558.
 purkmistr 473, 636, 671—681, 684,
 688, 696, 707—712, 721, 734.
 purkrabí pražský 26.
 purkrabský úřad 180, 183.
 purkrecht 69.
 puškaři 286—271, 294, 528.
 pušky purkmistrská 674; železné 266,
 267, 287, 291; (ciboře) 463, 464.
 rabbi židovský 173.
 rada konšelská 695—698; menší 634;
 větší 633.
 radní světnice 489—494.
 radnice 266, 288, 473—497; židovská
 173.
 řády městské 31.
 rapíry 290.
 ras 407, 469.
 řebříky 275.
 ředníci 758—760.
 registra 468, 492, 550, 551, 557, 674,
 715.
 rejčart 180.
 rejže 554.
 rektor školský 652; universitní 721.
 relace 712.
 řemeslníci 71.
 renesance 356: česká 398, 399.
 řetězy 506.

- revers 640.
 řezby 489—491.
 řezníci 546, 560, 595, 596, 644.
 robota 26, 35, 49, 50, 221.
 roky 424.
 romanské kostely 434.
 rouník 525, 526, 528—531, 537.
 roury vodní 526.
 roušky 564, 565.
 roušnice 564.
 rotmistr 284, 304, 310, 331.
 rozvržení povinnosti vojenské 301, 302.
 ručnice 267, 291, 292, 295, 296.
 rukavice 558, 561, 565.
 rukavičníci 565.
 rukávnice 295.
 rundely 224, 386.
 rundely 224, 386.
 rustika 356.
 rybáři 710.
 rybářky 545, 594, 596.
 rybníky 716.
 ryby 555, 594, 710, 721.
 rychlice 267.
 ryehta 473, 474.
 ryehtář 663, 674; dědičný 619—623;
   městský 303, 712; zeměpanský 14,
   21, 22, 174, 619—632, 671, 680, 682,
   684, 710; uhelný 595; židovský 172,
   173, 175.
 rytířský stav 130, 134.
 rukojemství 16.

 sajdák (sahajdák) moskevský 293.
 sakristie 459, 465, 466.
 samec 71.
 samity 552.
 samostřily 268, 275, 292, 293.
 sáňky 521.
 sanytr 273.
 sanytrníci 272, 273.
 sanytrovny 273.
 sarkofagy 458.
 sazby 583.
 sázení kouřelů viz obnova.
 sběhové 334.
 sbírka mimořádná 227; sněmovní 39,
   227.
 sedání 638.
 sedláři 565—567.
 sedle 293.
 sedlský lid 70.
 sekty 654.
 servus 684—686, 710, 720.
 sgraffito 367, 374, 393, 394, 476.
 shon 42.
 schůze postranní 657.
 silnice 225.

 since chrámové 437.
 sjezd 763.
 skla 383.
 sklad (ius stapuli emporii) 18; solní
 sklenáři 580, 581.
 sklepy 380, 381, 547, 557.
 skořice 554.
 skryše chrámové 466, 467.
 sládeci 560, 644.
 slepice 50, 721, 722.
 služby měst poddaných 36—38.
 smířování 691.
 smlouva svatováclavská 97, 98, 11
   124.
 smržovky 290.
 směla 274.
 sněm 19, 22, 98, 130, 280, 296, 2
   497, 716, 754, 756.
 soběslavské právo 122.
 sochy 477, 533, 534.
 soud komorní 679, 713; městský 1
   97, 98, 672, 682; mimořádný 73
   zemský 97; židovský 174.
 soukenníci 644, 569—571.
 soukupy 756.
 spory o přednost 316, 317.
 spravedlnost 514.
 spuštění zdi 227.
 srubnice 267.
 sruby 218.
 stánky 377, 547.
 starožitnost rodu 134.
 starší 674; židovští 172, 173, 176,
   177.
 stavba zdi městské 224.
 stávka mlynářských 654.
 stížnosti při obnově 652, 653.
 stojany 535—537.
 stojeci 731.
 stolice 605; chrámové 452, 453.
 stolné 40.
 stracholce 718.
 strašidla 742.
 stráž v branách 288—265; jarmareční
   606—608, 612.
 strážní 253.
 střechy domů 401.
 stěelba 266, 267.
 střelecká slavnost 233.
 střelci 229, 230, 232, 233, 249—253,
   505.
 střemeniště 293.
 stříbro 556.
 střelení ku ptáku a k terči 252, 253.
 strokvasy 421.
 strouhy 500, 501, 505.
 studenti 71.
 studnice 525.

- l.
 57, 612.
 291.
 eči 542, 543, 269—571.
 nská 321.
 10, 311.
0.
 3, 715, 718, 719.
 nářské 597—599, 600—602,
- 722
 žnici 466, 467.
 7.
 řní 448.
- 93.
- šelů 707.
 10, 11, 20, 21, 301, 302,
 554.
- i 327.
 393.
 688, 689.
- turecká 293.
- 33, 639, 672.
 úřad 232, 255, 372, 500,
 634.
 560, 576 579.
 4, 314, 507, 513, 741.
 11.
- 289.
- 470, 471, 721, 755, srovn.
 a rektor.
 lovští 172, 186.
- oslovské 512.
 20.
 -129, 140, 146.
- 43, 564.
 89.
 558.
 9—562.
- 2—564, 596.
 293
- rýptloch) 308, 309, 519.
 Kulturní obraz měst.
- špehyři 253.
 špitál 448, 470.
 špíže 308, 309.
 šprichůze 321.
 šraňk 260, 261.
 štercůři 257, 326.
 štítaři 250, 251.
 štity 233, 287, 291; krámů 547; stře-
 chové 396—400.
 štuky 552.
 štukverk 383.
 šturm 253, 275.
 šturmbauby 289, 295.
 švihovky 267, 269, 294.
- tabák 585
 tabernakula 447.
 tabin 552.
 tafaty 552.
 tářování 489.
 tajemství úřední 724.
 talavašky 520, 521.
 tarasky 267.
 tarasnice 267—269, 294.
 tarmarečníci 575, 576, 596, 600.
 tarmark 574, 576, 598.
 taškáři (měšečníci) 556.
 tejkance 718.
 teras 228.
 tesafi 418, 420, 421.
 těšinky 292.
 theloneum viz clo.
 tiskárna židovská 196.
 tituláře 96, 754.
 titul 754, knižecí 130.
 toboláři 559.
 toulce 292, 296, 296.
 touléři 251, 566.
 trámy 416.
 trápení 717.
 tresty 676, 740, 769, 770, srovn. po-
 kuty.
 trdlíce 513
 trejbíři 639.
 trhy 18, 19, 45, 101, 102, 179, 538,
 570, 575, 590—615 srovn. jarmarky.
 třicátek 9.
 trošty 233.
 truhla 492; městská 674.
 trubači 239, 253, 255—257, 310, 492,
 483, 652, 678
 trubačky 267.
 tržné 98.
 tůně 594.
 tupolsoldáti 328.
 tuplykyta 551.
 turecké vojny viz vojny.

- tvrzení 237.
 tykyta 551.
 tůn kupecký 548, 550.

 ubrmané 592.
 ubrusy oltární 446, 447.
 učitelé 727.
 udidla 293.
 uhlíř 595.
 ulice 498—506, 514—518; židovská 191—194.
 underlák 18, 19, 545, 594.
 ungelt 14, 17, 130, 539, 548, 550, 551.
 universita 7, 139, 371, 372, 509, 537, 756.
 urážky konšelfů 698—700.
 úředníci 662—665, zemští 328, 721.
 úrok 5, 6, 16, 38, 39.
 útok 274—276.
 uzdři 565, 596.

 váčkáři 560.
 waderspisy 296.
 váha obecní 487.
 wachtmistr 284.
 vánočky 720, 721, 736.
 vápno 415.
 varhany 455, 456.
 várky 414, 628, 711.
 varné 41.
 vazba knih 748.
 vážní ungeltní 551.
 vejce 50, 721, 722.
 vejchoz 230.
 vějíře 558.
 věnečnice 538.
 věnná města 16, 17, 639, 643.
 vetešníci 576—579.
 vězení 698—700.
 věžňové turečtí 344, 345.
 věže 216, 234, 239, 288, 438, 480 až 487; domovité 385; radniční 475; vodárenská 526, 527.
 věžičky 237.
 vidimování 712.
 vidlice 292.
 vikýře 224.
 víno, plat z něho 227.
 vinohrady 103, 229.
 viny 22.
 vladykové 131, 635, 644.
 Vlaši v Čechách 145, 240, 357—366, 474—476, 541, 557.
 voda 525—537, svčená 608.
 vodárny 526—528, 535—537.
 vodoteče 410, 411.
 vodovody 525—526
 vojáci městští 287—345; jich návrat 322; povahy 325—345; stavovští 297.
 vojenská povinnost 42, 278, 301 až 303; zřízení 283, 285.
 vojny turecké 299, 300, 308, 309, 317 až 321, 758.
 volba konšelfů viz obnova; krále 635
 volenci 634, 656, 657, 667.
 voštipy 296.
 vozatajové 516—520.
 vozy 516—520, vojenské 314.
 vrata 535.
 vrchnost 729.
 vruby 588.
 vsi poddané městům 303.
 výběrčí 10.
 výboj 263.
 výhostní list 65, 70—72.
 vykuše 224, 237.
 výmazné 38, 712.
 výpisy smluv 712.
 vypovězení 257.
 výsady viz privilegia.
 vyšívání 461.
 vyzdvžení měst poddaných 25.
 vzhody 218.

 záduši 628.
 zahaleči 522.
 zabrady 229, 232, 413.
 zácbody 220, 221, 408, 409, srovn. děl tajný a převéty.
 zachování list 65, 66, 68, 72.
 zajatí 343—345.
 zakládání zdí 220.
 základné 436.
 základy domů 423.
 zámečníci 587.
 zámky 375, 376.
 zápisy měst 17.
 zástavy 55.
 zástěra drátěná (šore) 288, 293.
 závdavek 327.
 zázvor 554.
 zbraň 266—272; střelná 266, 267; středověká 287.
 zbroj obecní 288.
 zbrojnice (rystkomora) 292—294, 296, 305, 494.
 zedníci 418, 420, 423.
 zdi městské 215—233, 591; společné 411, 412.
 zhostné 708.
 zhostní list 65—75.
 zkoušky pisařské 728, 729.
 zlatníci 579, 580.
 zlato 556.

- zlatý rýnský** 310.
zlezení zdi 219.
zloději 260, 612, 613.
znaky městské 348; domovní 389, 390,
392; nad branou 236.
znamení velkokupců 555; židovské
198.
zpovědnice 454, 355.
zpovědní cedule 34.
zrada města 219, 220.
zřizování zemské 637.
zvonáři 438, 439.
zvonění 756, 757, 762.
- zvonice** 437.
zvonici 458, 459.
zvony 239, 376, 438, 439, 481, 482.
žáci 652, 673, 718, 724.
žebráci 674.
žebrota 325, 706, 715.
železnici 568 569.
ženy vojenské 337, 338.
živnosti městské 98.
židé 6, 123, 171—211, 286, 332, 372,
536, 549, 600, 604, 620, 733.
žlaby 403, 404.
žold 307—309, 327; soukenný 333.

O m y l y.

Stránka	17.	řádek	1. shora	čti	zápisy	místo	zápasy.	
"	40.	-	15. zdola	-	5 centnýřů	-	centnýř.	
"	52.	-	19. shora	"	1548	"	1648.	
"	54.	-	20.	"	Žinkov	"	Žinkova.	
"	85.	-	12 zdola	-	perkmistr	"	parkmistr.	
"	131.	-	4.	"	Čistej	"	Čistej.	
"	143.	-	11.	"	vylučován	"	vyučován.	
"	147.	-	13.	"	škola	"	škoda.	
"	178.	-	2.	"	jen	"	en.	
"	215.	-	17.	"	1304	"	1307.	
"	251.	-	1. shora	-	1453	"	1853.	
"	358.	-	14. zdola	"	1545	"	1445.	
"	365.	-	10. pak str.	572. řád. 7.,	str. 428. ř. 8. a			
"	456.	-	4. vše zdola	čti	Tischer	místo	Fischer.	
"	369.	-	23. shora	čti	postřehujeme	místo	potřehujeme	
"	478.	-	8.	-	vynechána	za slovem	„popsána“ sk	
			„porýsována (dle Sedláckových Hradů VII. 217. chiaroz					
			druh sgraffita).“					
"	489.	řádek	8. shora	čti	šině	místo	šině	
"	645	-	15.	-	pečivo	-	pivo.	
"	685	-	11.	-	řidši	-	řidši.	
"	708.	-	16 zdola	-	Pardubicích	-	Parducicích.	

Připomenutí. Že nejsou jména vlastní psána pravopisem důsledn to laskavě buď omluveno snahou psati je v citatech a do jisté míry i u pravování dle praxendů.

Dle stanov má se složit příspěvek zakladatelský (52 zl. 50 kr.) v pěti po sobě jdoucích letech. Aby se předešlo všemu dopisování a nedorozumění, dává Sbor Matice české p. t. pp. zakladatelům vědět, že kdo některého léta z řečených pěti roků svého vkladu nesložil, také léta toho žádných knih nedostane.

Také se upozorňují p. t. pp. zakladatelé na znění stanov, dle nichž propadají knihy tři léta nevybrané.

Matice česká má již od delšího času svou vlastní expedici. I dává se p. t. pp. zakladatelům vědět, že p. Frant. Hlaváček, expeditor Matice české (v domě Musea král. Českého), za malou náhradu obstará po poště záсылky knih matičných všem pp. zakladatelům na venku bydlicím přímo, když se mu knížky zakladatelské zašlou.

Protože jest první a druhý díl *Tomkova* „Dějepisů Prahy“ rozebrán a někteří zakladatelé si ho přejí, kupuje Matice zmíněné díly pro své zakladatele, a sice když dobře jsou zachovány, *díl první* i s dodatky po 2 zl. 50 kr., a *díl druhý* po 2 zl. Kdo by tedy některý z řečených dílů „Dějepisů Prahy“ prodati chtěl, nechť jej neb oba zašle neb dodá do expedice Matice české v Museu českém, kde mu výše dotčená summa bude vyplacena neb se mu zašle. Taktéž se kupuje díl VII. Památek archaeologických (t. j. ročník 1866 a 1867) za 5 zl. r. m.

Sbor Matice české ustanovil ve schůzi své dne 18 pros. 1886 odbývané, že se bude honorovati arch spisů matičných 24 zl. r. m.

Cena 5 zl. 40 kr. r. m.

Knihstávkárna J. Ottý v Praze.

TY LIBRARIES · STANFORD UNIVERSITY LIBRARIE

ES · STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES · STANFO

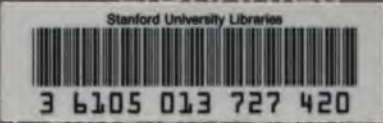
RD UNIVERSITY LIBRARIES · STANFORD UNIVERS

ANFORD UNIVERSITY LIBRARIES · STANFORD

IVERSITY LIBRARIES · STANFORD UNIVERSITY

RARIES · STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES

TY LIBRARIES · STANFORD UNIVERSITY LIBRARIE

60
N59
291
1890

**Stanford University Libraries
Stanford, California**

Return this book on or before date due.

--	--	--

